

* प्राप्तिस्थान *

१. भारतीय प्राच्यतत्त्व प्रकाशन समिति,
C/o रमणलाल लालचन्द,
१३५/१३७ छवेली बजार, बम्बई २

•

२. भारतीय प्राच्यतत्त्व प्रकाशन समिति,
C/o शा. समरयमल रायचन्दजी,
पिन्डवाड़ा, स्टे० सिरोहीरोड (राज०).

•

३. शा. मनरूपजी अचलदास,
१, भस्मती मार्केट,
भमदावाव २.

•

४. शा. रमणलाल वजेचन्द,
C/o दिलीपकुमार रमणलाल,
भस्मती मार्केट,
भमदावाव २.

•

मुद्रक

१९ थी २२, २५ थी १७६
कृष्णा आर्ट प्रेस, व्यावर
(राजस्थान)

शेषपेज - ज्ञानोदय प्रिंटिंग प्रेस,
पिन्डवाड़ा, स्टे. सिरोहीरोड
(राजस्थान)

पदार्थसंग्रहकारः.

श्रीमत्तपोगच्छगगनाङ्गणादिनमणि-सिद्धान्तमहोदधि-सञ्चारित्रचूडामणि-कर्मशास्त्रनिष्णात-
प्रातःस्मरणीयाऽऽचार्यशिरोमणिश्रीमद्विजयप्रेमसूरोश्वरान्तेवासि-स्याद्वादयप्रमाण-
विशारद-प्रभावकप्रवचनकारे पञ्चामप्रवरश्रीमद्भानुविजयविनेयमुनिवर्यश्रीधर्म-
घोषविजयान्तिपदो विद्वद्वर्यगीतार्थमुनिश्रीजयधोषविजयाः, पञ्चासप्रवर-
श्रीभानुविजयगणिवर्यविनेया मुनिश्रीधर्मनन्दविजयाः, पञ्चासप्रवर-
श्रीभानुविजयविनेय-स्वर्गतपञ्चासपञ्चविजयगणिवर्यविनेया
मुनिश्रीहेमचन्द्रविजयाः पञ्चासप्रवरश्रीभानुविजय-
विनेयजितेन्द्रविजयशिष्यमुनिगुणरत्नविजयश्च

✱

मूलगाथाकारो वृत्तिकारश्च
तपस्विमुनिराजश्रीजितेन्द्रविजयशिष्यो
गुणरत्नविजयः

✱

संशोधकाः.

भ्यायविशारदा आगमीदिशास्त्रकुशलाः श्रीमन्त आचार्यदेवा विजयोदयसूरोश्वराः
पदार्थसंग्रहकाराश्च

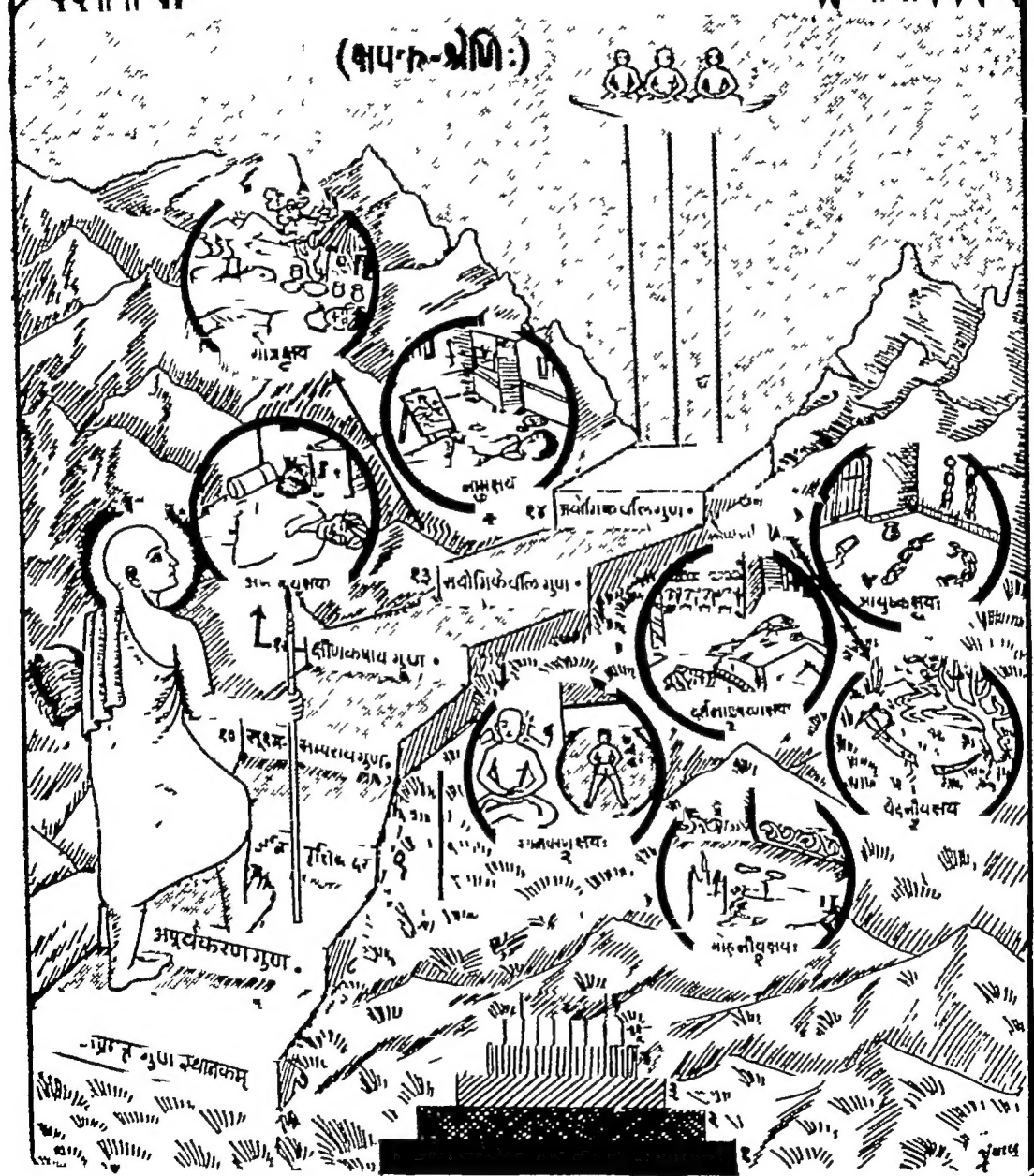
✱

★ ચિત્ર-પરિચય ★

આ ચિત્રમા નીચેના માગમા મિત્ર મિત્ર સફેતોથી પ્રાસંગિક-૬ ગુણસ્થાનકોનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે તે આ પ્રમાણે

- (૧) એકદમ કાળારંગથી શુભ મિથ્યાત્વગુણસ્થાનક સૂચવ્યું છે, ક્ષપક (ક્ષપકશ્રેણિ માંડતારા) આત્માઓ આ ગુણસ્થાનકને સ્પર્શીને જ આવેલાં હોય છે
 - (૨) કાળા ભાગ વચ્ચે થોડો થોડો સફેદ ભાગ વતાવવા દ્વારા રજુ સાત્વાદનગુણસ્થાનક સૂચવ્યું છે. કેટલાક ક્ષપક આત્માઓ આ ગુણસ્થાનકને સ્પર્શીને અને કેટલાક સ્પર્શ્યા વગર જ આવેલાં હોય છે.
 - (૩) ત્રાંસા સફેદ પટ્ટાઓથી રજુ મિથ્યાગુણસ્થાનક સૂચવ્યું છે સાત્વાદનગુણસ્થાનકની માફક આ ગુણસ્થાનકને પણ ક્ષપક આત્માઓ વિકલ્પે (મજનાઈ) સ્પર્શીને આવેલાં હોય છે
 - (૪) ક્રમા સફેદ પટ્ટાઓથી ઇથુ અવિરતસમ્યક્દષ્ટિગુણસ્થાનક સૂચવ્યું છે આ ગુણસ્થાનકે જિનોક્ત તત્ત્વ પર સહજ રુચિ હોય છે
 - (૫) ક્રમી કાળી લીટીઓની વચ્ચે વધારે પહોળા સફેદ પટ્ટાઓથી ૫મુ દેશવિરતિગુણસ્થાનક વતાવવામાં આવ્યું છે આ ગુણસ્થાનકને ક્ષપક આત્માઓ વિકલ્પે સ્પર્શીને આવેલાં હોય છે.
 - (૬) છૂટી કાળી રેખાઓ અને આછા કાળા રંગથી દટ્ટું પ્રમત્તસયતગુણસ્થાનક વતાવવામાં આવ્યું છે, સર્વ ક્ષપક આત્માઓ આ ગુણસ્થાનકને નિયમા સ્પર્શીને આવેલાં હોય છે
- ક્ષપકશ્રેણિનો પ્રારંભ
- (૭) ૭મુ અપ્રમત્તગુણસ્થાનક—અહીંથી ક્ષપકશ્રેણિનો પ્રારંભ થાય છે ચિત્રમાં કર્મક્ષપણાનો પ્રયત્ન કરતો મહાશ્રમણ આગે વૂચ કરતો દેખાય છે, આ ગુણસ્થાનકે ક્ષપક યથાપ્રવૃત્તકરણ કરે છે.
 - (૮) ૮મુ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનક આ ગુણસ્થાનકે ક્ષપક આત્મા અપૂર્વકરણ કરે છે
 - (૯) ૯મુ અનિવૃત્તિવાદરસમ્પરાયગુણસ્થાનક આ ગુણસ્થાનકે જીવ અનિવૃત્તિકરણ કરે છે
 - ૧૦) ૧૦મુ સૂક્ષ્મસમ્પરાયગુણસ્થાનક—આ ગુણસ્થાનકના ચરમસમયે ક્ષપક દારૂની ઉપસાવોળાં મોહનીયકર્મનો નાશ કરે છે
 - (૧) ૧જા વર્તુલમા દારૂનો ત્રાટલો ફૂટેલો વતાવવામાં આવ્યો છે. આજુબાજુ દારૂ ઢોલાઈ ગયો છે. તેનાથી મોહનીયકર્મ નાશ પામેલું જાણવું
 - (૧૨) ૧૨મુ ક્ષીણકધાયગુણસ્થાનક—આ ગુણસ્થાનકના ચરમસમયે આંખે પા ૧ જેવા જ્ઞાનાવરણ, દરવાન જેવા વર્ણનાવરણ અને મંડારી જેવા અન્તરાય કર્મનો વિનાશ કરે છે
 - (૨) ૨જા વર્તુલમાં આંખ ઉપરથી પાટો દૂર થયેલો અને ફાટેલો વતાવ્યો છે, તેનાથી જ્ઞાનાવરણનો નાશ જાણવો
 - (૩) ૩જા વર્તુલમાં દરવાન-પ્રતિહારીનું મૃત્યુ વતાવવામાં આવ્યું છે, તેનાથી વર્ણનાવરણનો નાશ સમજવો
 - (૪) ૪થા વર્તુલમાં મંડારી (સ્વજાનત્રી) મૃત્યુગળ્યા પર પોઢી ગયા છે, તેનાથી અન્તરાયકર્મનો નાશ જાણવો.
 - (૧૩) ૧૩મુ સયોગિકેવલિગુણસ્થાનક ચારમા ગુણસ્થાનકે જ્ઞાનાવરણાદિ ધાતિકર્મનો નાશ થયો હોવાથી આ ગુણસ્થાનકે આત્માઓ અનન્તજ્ઞાનાદિવિશિષ્ટગુણયુક્ત હોય છે
 - (૧૪) ૧૪મુ અયોગિકેવલિગુણસ્થાનક—આ ગુણસ્થાનકના ચરમસમયે મધુલિપ્ત તલવારની ધાર જેવા વેદનીય, વેડી જેવા આયુધ, ચિત્રકાર જેવા નામકર્મ, કુમ્ભાર જેવા ગોત્રકર્મનો નાશ કરે છે.
 - (૫) ૫મા વર્તુલમાં મધથી લેપાયેલ તલવારના ડુકડા વતાવ્યા છે, તેનાથી વેદનીયકર્મનો નાશ સમજવો.
 - (૬) ૬ઠ્ઠા વર્તુલમાં વેડી તુટેલા વતાવવામાં આવી છે, તેનાથી આયુધકર્મનો નાશ સમજવો.
 - (૭) ૭મા વર્તુલમાં ચિત્રકારનું મૃત્યુ વતાવવામાં આવ્યું છે, તેનાથી નામકર્મનો નાશ જાણવો.
 - (૮) ૮મા વર્તુલમા કુમ્ભારનું મૃત્યુ વતાવવામાં આવ્યું છે, તેનાથી ગોત્રકર્મનો નાશ સમજવો. આઠે કર્મોનો નાશ થવાથી આત્માઓ સિદ્ધ થાય છે તેથી તે સિદ્ધાત્માઓ અયોગિગુણસ્થાનકની ઉપર અર્ધચક્રાકાર સિદ્ધશિલા પર વતાવવામાં આવ્યા છે

स्वप्ना-सेठी

Acharyadeva-Shrimad-Vijaya-Premasurishwara-Karma-Sahitya-Granthamala
GRANTH No 1.

KH AVAGA SHIII

[Along with commentary]

By
GROUP OF DISCIPLES

卐

Inspired and Guided by
His Holiness Acharya Shrimad Vijaya
PREMASURISHWARJI MAHARAJA
the leading authority of the day
on Karma philosophy.

Published by
Bharatiya Prachya Tattva Prakashana Samiti, Pindwara. (India)

First Edition }
Copies 500 }

Price
Rs 6/-

{ A.D. 1966

/// ● ● ● ///

AVAILABLE FROM —

/// ● ● ///

1 BHARATIYA PRACHYA TATTVA PRAKASHANA SAMITI,
C/o Shah Ramanlal Lalchand,
135/37 Zaveri Bazaar,
Bombay-2

2. BHARATIYA PRACHYA TATTVA PRAKASHANA SAMITI,
C/o Shah Samarathmal Rayachandji,
PINDWARA, [St Sirohi Road]
(Rajasthan)

3 Shah Manarupji Achaldas,
2, Maskati Market,
Ahmedabad-2.

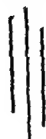

4. Shah Ramanlal Vajechand,
C/o Dileepkumar Ramanlal,
Maskati Market,
Ahmedabad-2.

Printed by :

Pages-19 to 22 & 25 to 176
Krishana Art Press, Beawar (Raj)

Remaining
Gnanodaya Printing Press
PINDWARA,
St. Sirohi Road (Raj)

वि. सं. २०१६ तम वर्षस्य माघमासस्य शुक्लचतुर्थ्यां सिद्धान्तमहोदधिगच्छाधिपति-श्रीमद्-
विजयभेमसूरीश्वरप्रतिष्ठापित-श्रीपिण्डवाडानगरपार्श्ववर्तिसिरोहीरोड(स्टेशन)स्थित-

जिनमासादविभूषक-नमिनाथजिने-द्र-विग्रप्रतिविम्बम्

श्रीचन्द्रप्रभस्वामी

श्रीमहावीरस्वामी

कर्मेन्धनं ज्वलितमाशु जिनेन येन, ध्यानानलेन समवापि शिवं च येन ।
यज्जापसिद्धनदनेन पलायते च, कर्मद्विपोऽनवरतं स नमिर्न ईष्टाम् ॥ १ ॥

तद्विम्बदर्शनात् सर्वो लोकः सम्यक्त्वमश्नुताम् ।

क्षपकश्रेणिमारुह्य सम्प्राप्नोतु शिवश्रियम् ॥ २ ॥

[खवगसेढी
रि. तेढीरोड, (राजस्थान)

इस 'खवगसेढी' ग्रंथालयके प्रकाशनमें द्रव्यसहाय देनेवाले पिन्डवाडानिवासी
मान्यवर शा. रतनचन्दजी हीराचन्दजी और शा. खुबचन्दजी अचलदासजीने
इस रमणीय जिनप्रासादका अपनी संपत्तिके सद्ब्ययसे निर्माण करवाया है।

★ અનુક્રમ ★

અપ્રકાશકની ઓર સે	8-10
અસમ્પાદકીય	11-15
પ્રસ્તુતગ્રન્થનું લેખન અને સમ્પાદન	11
સમ્પાદનની શૈલી	12
જરૂરી પરિશિષ્ટો	13
કૃતજ્ઞતા દર્શન	14-15
અસમર્પણ ...	16
અપ્રસ્તાવના	17-70
ક્ષપકશ્રેણિની આવશ્યકતા	17
ભગવાન મદાચારદેવની તીર્થસ્થાપના	17
દ્વાદશાંગી અને તેનું સ્વરૂપ	18
દ્વાદશાંગીની પરંપરા	19
કર્મનું સ્વરૂપ	19-21
પૂર્વગત કર્મવિજ્ઞાન અને વર્તમાનકાલે કર્મવિજ્ઞાન	21
પ્રસ્તુત 'સ્વગસેદી' ગ્રન્થનું સર્જન	21
પ્રસ્તુતગ્રન્થનો વિષય	22
પ્રસ્તુતગ્રન્થની વિશેષતાઓ	23-24
કર્મસાહિત્યવિષયક પ્રાચીન ગ્રન્થો	24-29
કથાયપ્રાશ્નત તથા તેની પૂર્ણિ	29-30
દિગમ્બરપરંપરાને અમાન્ય એવા કથાયપ્રાશ્નતચૂર્ણિ	30-31
અન્તર્ગત પદાર્થો	30-31
શ્વેતામ્બરાચાર્યોના ગ્રન્થોમાં કથાયપ્રાશ્નતના	32-36
આધાર, સાક્ષી તથા અતિદેશો	32-36
કથાયપ્રાશ્નત તથા તેની ચૂર્ણિની રચનાનો કાલ	36-39
કા. પ્રા. ચૂર્ણિરચનાના કાલ અંગે વર્તમાન સમ્પાદકોની માન્યતા	39-40
ઉક્તમાન્યતાની સમીક્ષા	40
શૂદ્ધકલ્પનિશીચૂર્ણિ વગેરેમાં આર્યમંત્રનો ઉલ્લેખ	41
દિંમંત્ર ચેરાવલી તથા અન્ય શ્વેતામ્બર પટ્ટાવલીઓના આધારે આર્યમંત્ર અને નાગહસ્તીના કાલ અંગે વિચારણા	41-43
શ્વેતામ્બર પરંપરામાં પૂર્વધરો વાચક કહેવાતા હતા	43
શંદ્રનન્દિના વચનથી જયધવલાકારના વચનનો આધાર	44

કુન્દકુન્દાચાર્યને પદ્મપ્દાગમ તથા કથાયપ્રાશ્નતની પ્રાપ્તિ	44-45
ત્રિલોકપ્રજ્ઞામિત્રી અન્તિમ ૨ ગાથાઓના અર્થની વિચારણા	46-49
ત્રિ. પ્ર. અને કા. પ્રા. ચૂર્ણિના કર્તા એક તથી એ સૂચવતાં પ્રમાણો	49-56
સુદ્રિત કથાયપ્રાશ્નતચૂર્ણિની પ્રસ્તાવનામાં રજૂ કરાયેલી માન્યતાની સમીક્ષા ...	57
કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ અને કથાયપ્રાશ્નતચૂર્ણિ વચ્ચે પદાર્થોના મતભેદો	57-60
કા. પ્રા. ચૂર્ણિ અને કા. પ્રા. ચૂર્ણિની ભાષાપદ્ધતિમાં ભેદ	60-61
કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ વગેરે એકકર્તૃક હોય તો પણ તે ત્રિ. પ્રા. ના કર્તા યતિવૃષભથી રચિત તથી તે સૂચવતાં પ્રમાણો	61-62
સુદ્રિત કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિની ભાષા બદલ્યાના આશ્વેષોની નિરર્થકતા સૂચવતાં પ્રમાણો	62-64
પ્રસ્તુત 'સ્વગસેદી' ગ્રન્થમાં આવેલા સાક્ષી ગ્રન્થો	65
કર્મસાહિત્યસર્જનની પ્રવૃત્તિ	65-67
ગ્રન્થોની રચના પદ્ધતિ	67-68
પ્રસ્તુતગ્રન્થની રચના	68-69
ગ્રન્થની ઉપયોગિતા	69
અન્તિમ નિવેદન	70
અપ્રસ્તાવનામાં ઉપયુક્ત ગ્રન્થોની યાદી	71
અગ્રસ્તુતિ:	72
અવિષયાનુક્રમ	૧-૨૧
અપરિશિષ્ટાવિ	૨૧
અચિત્રાવિ	૨૧-૨૨
અસ્વોપજ્ઞવૃત્તિયુક્ત 'સ્વગસેદી' ગ્રન્થ	૧-૫૬૪
અપરિશિષ્ટો	૫૬૫-૫૮૪
અમૂલગાથાઓનો ગુજરાતીમાં ભાવાનુવાદ	૧-૩૨
અશુદ્ધિસંમાર્જનપત્ર	૫૮૫-૫૯૨

[illegible]

तपोगच्छगगनदिनमणि आबालवृद्ध तपस्वी विद्वान् शासनप्रभावकं करीबन २५० मुनि-
गणके माननीय नेता दीर्घसंयमी सिद्धान्तमहोदधि पूज्यपाद आचार्यदेव श्रीमद् विजयप्रेमसूरी-
श्वरजी म० सा० ने वि० सं० २०१५ का चातुर्मास सुरेन्द्रनगर में किया। वहाँ आपके
शिष्यप्रशिष्यों के आगमादिशास्त्रों के पठनपाठन का अवलोकन कर कोई भी अत्यन्त प्रसन्न हुए
बिना व बारबार जिनेश्वरदेव एवं जिनशासन के ज्ञान व चारित्र्यमार्ग का मन ही मन अनुमोदन
किये बिना नहीं रह सकता था ।

इसी अर्से में 'जैन साहित्य विकास मण्डल' अंधेरो-बम्बई के मेनेजिंग ट्रस्टी माननीय महाशय अमृतलाल कालिदास दोशी B. A जो कि पूज्यश्री के मुनिओं द्वारा कुछ साहित्य का संशोधन करवाने के लिये आये थे। प्रासंगिक बातचीत से कर्मसाहित्य के विस्तृत-सर्जनको जानकर आपकी निश्चा में लिखे गये व भविष्य में लिखे जाने वाले 'स्ववगसेढी' आदि कर्मसाहित्य को प्रकाशित करने का सहर्ष स्वीकार किया। पूज्य आचार्यदेवश्री का वि० सं० २०१६ का चातुर्मास शिवगंज में और वि० सं० २०१७ का चातुर्मास पिन्डवाडा में हुआ। उन दिनों में श्री श्रीयुत अमृतलाल कालीदास साई पिन्डवाडा आये और कर्मसाहित्य के प्रकाशन की पूज्यश्री से अनुमति प्राप्तकर बम्बई गये व अपनी 'जैन साहित्य विकास मण्डल' संस्था की मीटिंग बुलाकर प्रस्तुत साहित्य अपनी संस्था की ओर से प्रकाशित करवाने का निर्णय किया।

बड़े सौभाग्य की बात है कि पूज्यश्री से कर्मसाहित्यविषयक परामर्श करते ही पिन्डवाडा के धर्मप्रेमी भाईयों को पूर्वकालीन परनारीसहोदर परमार्हत श्रीकुमारपाल महाराजा, श्रीवस्तुपाल, तेजपाल और ३६००० सोनामहोरके न्योछावर से श्रीमगवतीमुख का श्रवण करने वाले मांडवगढ के महामात्य श्रीपेथडशाह आदि श्रुतभक्त महाश्रावकों का स्मरण हो आया और श्रुतभक्ति से प्रेरित हो पूज्यश्री से प्रस्तुतकार्य जिसे कि श्रीयुत अमृतलाल कालीदास दोशी ने करवाने का स्वीकार किया था, पिन्डवाडा के भाईयों ने करवाने की नम्र प्रार्थना की। प्रथम तो पूज्यश्री ने पिन्डवाडा के भाईयों की मांग का स्वीकार न किया, क्योंकि अमृतलालभाई से साहित्य के प्रकाशनादि संबंधी बातचीत पहले हो चुकी थी, मगर जब पिन्डवाडा के साधर्मिक बंधुओं का अत्यन्त आग्रह व उत्साह देखा तो अपने श्रुतभक्ति का अपूर्व लाभ प्रदान कर उन बन्धुओं को अनुगृहीत किया। इस मंगल कार्य में पिन्डवाडा श्रीसंघ का पूर्ण सहयोग रहा।

प्रस्तुत कर्मसाहित्य के प्रचार-प्रकाशनादि विराट कार्य की जिम्मेवारी को समझकर पिन्डवाडा के उत्साही भाईयों ने—(१) शेठ रमणलाल दलसुखभाई खंभात (२) शा समरथमल रायचंदजी पिन्डवाडा (३) शा लालचंद छगनलालजी पिन्डवाडा (४) शा खुवेचंद अचलदासजी

पिन्डवाडा (५) शा भूरमलजी सरेमलजी पिन्डवाडा (६) शामनालाल रिखवाजी लुणावा (७) शा हिममतमल रुघनाथमलजी वेडा इन ७ सदस्यों की वि० सं० २०१८ में 'भारतीय-प्राच्य-तत्त्व-प्रकाशन समिति' की स्थापना की। समिति के सदस्यों ने कर्मसाहित्य को जयपुर और व्यावर में छपवाना शुरू किया। करीब तीन साल काम चलता रहा, काम सुन्दर होने पर भी जिस गति से हो रहा था सम्भव है उस गति से आज तक एक ग्रन्थ भी पुरा नहीं छप पाता। अतः छपाई शीघ्र व सुन्दर हो इस वास्ते समिति के सदस्यों ने समिति का निजी प्रेस पिन्डवाडा में लगवाया। साहित्य व छपाई आदि का कार्य समिति के सदस्यों के शुभ प्रयत्न से ठीक तरह से चलता था व सदस्यों की उदारता और प्रयत्न से आर्थिक समस्या भी हल हो रही थी। मगर कर्मसाहित्य का प्रकाशन व प्रचार आदि का प्रस्तुत कार्य अति विशाल होने से सदस्यों की संख्या बढ़ाना आवश्यक समझकर सं० २०२१ की साल में शेठ जीवलाल प्रतापशी आदि महानुभावों को समिति के सदस्य बनाये आज हमारी समिति का ट्रस्टोमण्डल इस प्रकार है

१	शेठ रमणलाल दलसुखमाई (प्रमुख)	खंभात
२	शेठ भाणेलाल चुनीलाल	वम्बई
३	शेठ जीवलाल प्रतापशी	वम्बई
४	शा० खुवचंद अचलदासजी	पिन्डवाडा
५	शा० समरथमल रायचंदजी (मंत्री)	पिन्डवाडा
६	शा० शान्तिलाल सोमचन्द (भाणामाई) (मंत्री)	खंभात
७	शा० लालचन्द छगनलालजी (मंत्री)	पिन्डवाडा
८	शेठ रमणलाल वजेचन्द	अहमदाबाद
९	शा० हिममतमल रुघनाथमलजी	वेडा
१०	शेठ जेठामाई चुनीलाल घीवाले	वम्बई
११	शा० इन्द्रमल हीराचंदजी	पिन्डवाडा
१२	शा० मन्नालालजी रिखवाजी	लुणावा

ज्ञानपिपासु जनता को जानकर हर्ष होगा कि स्वल्पकाल में 'स्वव्यसेधो' व 'ठिडबंधो' ये दो ग्रन्थरत्न हम पाठकों के करकमल में अर्पित कर रहे हैं। 'रसबंधो' तथा 'पएसबंधो' जो दो ग्रन्थ छप रहे हैं, वे भी स्वल्पसमय में पाठकों के करकमलों में अर्पित किये जायेंगे।

आत्मकल्याण में हेतुभूतस्वाध्याय के लिये प्रस्तुत ग्रन्थराशि अत्यन्त उपयोगी है, इसका विशेष ख्याल ग्रन्थों की प्रस्तावना विषयपरिचय व भावानुवाद पढ़ने पर पाठक पा सकेंगे।

आत्मिक शान्ति देने वाले तात्त्विक आध्यात्मिक ग्रन्थों का आलेखन करके मुनिभगवंतों ने अपना कर्तव्य वजाया है। आलेखित ग्रन्थों को ताडपत्र व ताम्रपत्र आदि पर प्रतिलेखित करवाकर ज्ञानमंडारों में सुरक्षित रखना व यन्त्रालय आदि द्वारा मुद्रित करवाकर भुवभुवनसमाज में उसका प्रचार करना यह हमारा गृहस्थों का फर्ज है। शास्त्रों में सुनते हैं कि

सम्यग् ज्ञानको पढने पढाने व लिखने लिखाने वालों की भाँति उमका रक्षण व प्रचार करने वाले भी केवलज्ञानादि आत्मरिद्धि के भोक्ता बनते हैं। इसी शास्त्रवचन को स्मरण में रखकर हमने इन शास्त्रग्रन्थों के प्रकाशन का प्रस्तुत कार्य हाथ में लिया है। ग्रन्थों का प्रकाशन व प्रचारदि सुचारु रूप से हो यह हमारी समिति का उद्देश है। हम गच्छाविपति सिद्धान्तमहोदधि परमपूज्य आचार्य भगवंत श्रीमद् विजय प्रेमसूरीश्वरजी महाराज से अत्यन्त उपकृत हैं, जिन्होंने जैनशासन के निधानरूप इस भव्यातिमव्य कर्मसाहित्य का सर्जन करवाया व जिनकी असीम कृपा से हमने श्रुतमक्ति का अपूर्व अलभ्य लाभ पाया, उन पुण्यपुरुष के पवित्र चरणों में वन्दन कर हम अपनी आत्मा को धन्य मानते हैं।

पदार्थसंग्रहकार विद्वान्मुनिवरों, गाथाकार विवेचनकार मुनिराज इन सब महात्माओं को वन्दना करते हैं, जिन्होंने अथाग परिश्रम लेकर कर्मसिद्धान्त को विशद रूप दिया है। तथा अपने अमूल्य समय का व्यय करके इस 'खवगसेढो' ग्रन्थ की समालोचनात्मक सुन्दर-विशद प्रस्तावना लिखकर पू० मुनिराज श्री हेमचन्द्रविजयजी महाराज ने बड़ा अनुग्रह किया है। इन सब पूज्य पुरुषों के प्रति सवन्दन कृतज्ञता प्रदर्शित करते हैं।

इस 'खवगसेढो' ग्रन्थ के प्रकाशनमें रु० १००००) जैसे प्रचुर द्रव्य का विनियोग कर श्री पिण्डवाड़ा निवासी सिरौहीरोड रेल्वे स्टेशन के पास भव्यात्माओं के बोधिवीजका अवन्व्य-निमित्त श्री नमिनाथजिनप्रसाद के निर्माता (१) श्रेष्ठिवर्य श्रीद्धरत्न रत्नचन्दजी होराचन्दजी (२) श्रेष्ठिवर्य साधर्मिकबन्धु खुबचन्दजी अचलदासजी (पचहत्तरहजार रुपये के चढावे से पिण्डवाड़ा गाँव के वीरविक्रम प्रासाद के उपर घञा लहराने वाले व भा० प्रा० त० प्र० समिति के ट्रस्टी साहब) ने हमारी समिति को बड़ा सहयोग दिया है। हम इन दोनों महानुभावों के आभारी हैं। इस प्रकाशन कार्य में जिन्होंने अपने तन मन धन का स्वल्प भी व्यय किया है, उन सबको भी बारबार धन्यवाद।

भगवान् हेमचन्द्रसूरीश्वरजी महाराज विरचित सिद्धहेमशब्दानुशासन की मध्यमवृत्ति का दूसरा भाग जो समिति के ज्ञानोदय प्रेस में छपा है, वह भी इस के साथ पाठकों के कर-कमलों में पेश हो रहा है।

इस अवसर पर ज्ञानोदय प्रेस के मेनेजर श्रीयुत फतहचन्दजी जैन, प्रेमकॉपी करने वाले श्री पन्नालालजी सी० जैन वाफना (थाना पालडी) चित्रकार पंचाल व प्रेस के अन्य कर्मचारों भी स्मृतिपथ में आ रहे हैं, जिन्होंने इस कार्य में आत्मीयता प्रकट की है।

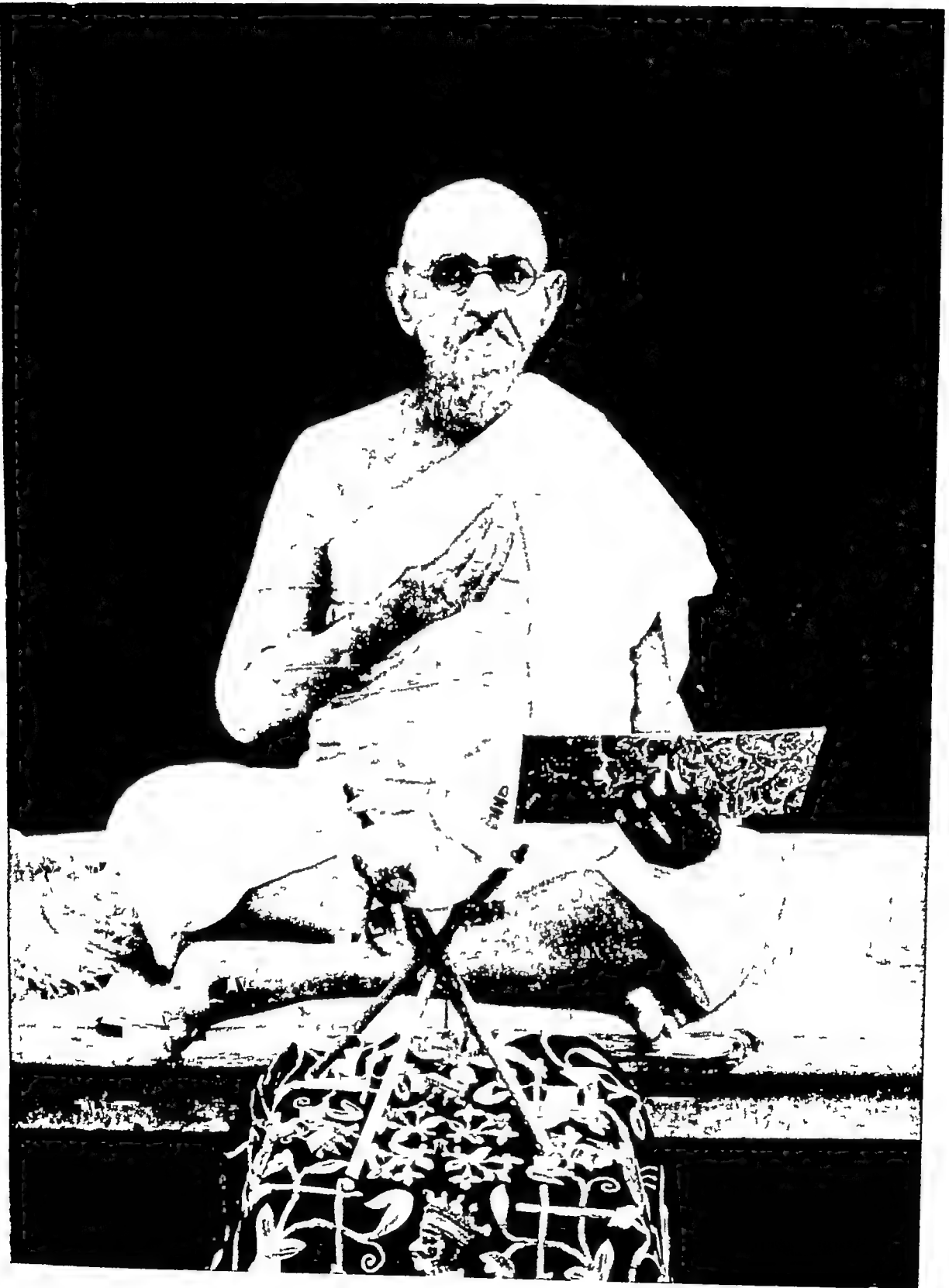
हस्ताक्षर

पिण्डवाड़ा
स्टे० सिरौहीरोड (राजस्थान)
१३५/३७ जीहरीनजार
वर्ष २

- १ शा० समरथमल रायचन्दजी (मन्त्री)
- २ शा० शान्तिलाल सोमचन्द (भाणाभाई) चोकसी (मन्त्री)
- ३ शा० लालचन्द छगनलालजी (मन्त्री)

भारतीय-प्राच्य-तत्त्व-प्रकाशन समिति,

सकलागमरहस्यवेदि-सूरिपुरन्दर-बहुश्रुतगीतार्थ-परमज्योतिर्वित्-परमपूज्य-परमगुरुदेव-

श्रीमद्-विजयदानसूरीश्वराः

— સમ્પાદકીય —

કોઈ રંકને રાજ્યપ્રાપ્તિનું સ્વપ્ન જ્યારે સત્ય ઠરે ત્યારે એને કેવો આનંદ થાય ? ‘સ્વચંગ-સેદો’ ગ્રન્થ તૈયાર થયેલો જોઈને હું પણ એવો જ કોઈ અવર્ણનીય આનંદ અનુભવું છું. કેટલાક સૂક્ષ્મ, ગહન અને અગમ્યભાવોનો તાદ્દશચિતાર શબ્દોમાં નથી આપી શકાતો. આત્માના કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન જેવા મહાનગુણોને પ્રાપ્ત કરવામાં જે ક્ષપકશ્રેણિની પ્રક્રિયા અનિવાર્ય છે. તેમ તેની પ્રરૂપણા પણ એક ગહન વિષય છે. છતાં અનંતજ્ઞાની શ્રીતીર્થંકર મગવંતોના વચનના સહારે પૂર્વ-મહર્ષિઓએ જ્ઞાનલબ્ધિથી એ ભાવોનો યોગ્ય શબ્દોમાં સમવતાર કરી શક્ય તેટલું એનું સ્વરૂપ ઉપસાવ્યું છે. તે પૂર્વમહર્ષિઓના પગલે મારો પણ આ એક અલ્પ પ્રયત્ન છે.

આજે ભૌતિકવિજ્ઞાનનો વિકાસ થઈ રહ્યો છે, તેના પ્રત્યક્ષ ફલ રૂપે જોઈ શકાય છે કે આધ્યાત્મિકતાનો ભવ્ય વારસો આ મારતેશમાંથી પણ હલપથી ઘસાતો જાય છે. તે યુગમાં પણ મને સંઘકૌશલ્યાધાર ગચ્છાધિપતિ સંયમત્યાગતપોમૂર્તિ મિદ્ધાન્તમહોદયિ પૂજ્યપાદ આચાર્ય-દેવ શ્રીમદ્વિજયપ્રેમસૂરેશ્વરજી મહારાજાનો સત્સમાગમ થયો અને તેઓશ્રીએ મારી મોહ-વાનનાને ગાઢી વિં સં ૨૦૧૦ માં મંગલમય ચારિત્રધર્મનું દાન કર્યું. કર્મસાહિત્ય જેવા સૂક્ષ્મ, ગહન વિષયમાં રસિક બનાવ્યો. અસીમ ઉપકાર કરી વ્યાકરણ ન્યાયનો અભ્યાસ કરાવી ક્ષપક-શ્રેણિના વિષયમાં રસ જગાવ્યો, તેથી આ ગ્રન્થની સુંદરતાનો યશ તે પૂજનીય અનંત ઉપકારી મહાપુરુષના ફાળે જાય છે.

પૂજ્ય મિદ્ધાન્તમહોદયિ પરમગુરુદેવશ્રીની કૃપા, પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહનના બલે જ બે હાથે સાગર તરવા જેવું આ ભગીરથ કાર્ય ઉત્સાહથી કરી શક્યો છું. ગ્રન્થ આલેખનની જેમ સંપાદનનો પણ આ મારો પ્રથમ પ્રયત્ન છે. તેથી આવા તાત્ત્વિક, સૂક્ષ્મતમવિષયોના ગ્રન્થોનાં આલેખનની જેમ એનું શુદ્ધ સંપાદન પણ જવાબદારી ભર્યું અને પ્રયત્નસાધ્ય લાગ્યું.

સ્વચંગસેદોનું લેખન અને સંપાદન:

પરમપૂજ્ય ગચ્છાધિપતિ આચાર્યમગવંતે મને પાંચ કર્મગ્રન્થનું સંગીન અધ્યયન કરાવ્યું. ત્યારવાદ તેઓશ્રીની આજ્ઞાથી સં ૨૦૧૫ માં સુરેન્દ્રનગરમાં પૂ. મુનિવર્યશ્રી હેમચન્દ્ર-વિજયજી મહારાજે ‘કમ્મપયલી’ નું અધ્યયન કરાવ્યું, તે સમયે સુરેન્દ્રનગરમાં વિદ્વદ્વર્ય મુનિવરો પૂ. શ્રી જયધોષવિજયજી મં, પૂ. શ્રી ધર્માનંદવિં મં, પૂ. શ્રી હેમ-ચન્દ્રવિજયજી મં, ઉપશમનાકરણ તથા સ્વચંગસેદોના પદાર્થોનું સંકલન કરી રહ્યાં

हता. पदार्थोंनी नोंध पू० सु० हेमचन्द्रचि० महाराज करता हता, तयारे पूज्यपाद परमाग-
ध्यपाद आचार्यभगवंते मने संस्कृतमां कर्मसाहित्यनुं सुंदरशैलीमां आलेखन करवा खचन कयुं.
पण ते वखते मने जरा य आत्मविश्वास हतो ज नहि के आ कार्य हुं करी शकीश. विनम्र-
भावे “हुं अज्ञ शीरीते आ भर्जन करी शकुं” अम में भारी अशक्ति दर्शावी, पण पूज्यश्रीनी वेवक-
दृष्टि कोई अलौकिक छे. तेओश्रीअे मारा जेवा केई भव्यान्माओनी सुशुभ शक्तिओने प्रोणाना
बुलंद आवाज थी जाग्रत करी छे. तेओश्रीनी प्रेरणा वारंवार चालु होती. शुक्लध्यानना पाथारूप द्रव्या-
नुयोगना परिशीलननी महत्ता, आवा विषयना आलेखनथी प्राप्त थनी आंतरमुखता अने अनेकशास्त्रोनुं
प्रासंगिक अवगाहन वगैरे अनेक लाभो दर्शाव्या. तेओश्रीनी वात्सल्यमयी प्रेरणाथी उत्साहित बनी
संस्कृतमां लेखन करवानुं नक्की कयुं अने पूर्वोक्त त्रणे मुनिवरोनी चालती पदार्थसंकलननी प्रवृ-
त्तिमां हुं जोडायो. केटलाक विषयोनुं व्यवस्थित संकलन कर्या पछी उपशमनाकरणनी टीका
(विवेचन) लखवानो प्रारंभ कयों. ते कार्य पूज्यपादश्रीनी निःसीमकृपाथी अने प्रेरणाथी समाप्त
थया बाद क्षपकश्रेणिनो विषय संस्कृतमां गद्यरूपे लखवो शुरू कयों. ४ थी ५ हजार श्लोक
प्रमाण लखाण थया बाद मने विचार आव्यो, के जुदा जुदा ग्रन्थोमां छूटी छपाई वर्णमायेली ‘क्षपक-
श्रेणि’ व्यवस्थित कोई अेक ग्रन्थमां जोवामां आवती नथी. जैनशासनमां महत्त्वनी गणाती
‘क्षपकश्रेणि’ ना जुदा जुदा ग्रन्थोमांथी संगृहीत विषयनो प्राकृतभावामां स्वतंत्र ग्रन्थ तैवार
थाय, तो ते मोक्षाभिलाषी भव्यात्माओने वणो लाभदायी बने. गद्य निर्वचरूपे लखाता ग्रन्थ करतां
प्राकृतमां गाथा बनावी टीका द्वारा अनुं स्पष्टीकरण थाय, तो ठीक.....आ विचारधारा
पूज्यश्री समक्ष में सूकी. तेओश्रीअे अे शरते मारी वात कबूल राखी के गाथा रात्रे अंधारामां
बनाववी अने दिवसे सुधारी लई तेना पर विवेचन लखवुं. तेओश्रीनो शुभाशय अे हतो-के दिवसनो
वधु उपयोगी समय गाथा बनाववा पाछल खर्चाई जवो न जोईअे. पूज्यश्रीनी इच्छानुसार अे रीते
रात्रे ४०-५० गाथाओ बनाव्या पछी पूर्वोक्त कोई अशातावेदनीयकर्मना उदये हुं टाइफॉईडनी
विमारीनो भोग वन्यो अने गाथा बनाववानुं काम बंध पड्युं. दोढ महिना पछी फरी दिवसे
गाथाओ बनाववी शुरू करी अने २५० उपर गाथाओमां ग्रन्थनो विषय संकलित थयो. तेना पर
टीकानुं आलेखन पण थयुं. तयारवाद कर्मसाहित्यना सुदृगनी योजना थई. क्षपकश्रेणिग्रन्थ
छपाववानुं नक्की थयुं अने सम्पादननुं कार्य पण मने सोंपायुं.

सम्पादननी शैली

(१) मूलगाथाओनी संस्कृतमां छायारूपे पदसंस्कार आप्यो छे.

(२) मूलगाथाओ, पदसंस्कार, वृत्ति वगैरेनी मिश्रता दर्शाववा जुदा जुदा टाइपोनी पसंदगी
करवामां आवी छे.

- (૩) મૂલના પ્રતીકો ' ' આવા એકવડા અવતરણચિહ્ન (સિંગલ ઇન્વર્ટેડ કોમા)ની અન્દર મુક્તી મોટા અક્ષરો (બોલ્ડ ટાઇપો)માં આપ્યા છે.
- (૪) મૂલના જે શબ્દોનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે, તે શબ્દો સંસ્કૃતભાષામાં પરિવર્તિત કરી એકવડા અવતરણચિહ્ન (સિંગલ ઇન્વર્ટેડ કોમા)માં મુક્યા છે.
- (૫) વાચકોની સમગ્ર માટે અલ્પવિરામ પૂર્ણવિરામ પ્રશ્નચિહ્ન વગેરે યથાસ્થાને મુકવામાં આવ્યા છે.
- (૬) પ્રમાણતરીકે ઉદ્ધૃત પાઠો વેવડા અવતરણચિહ્ન(ડબલ ઇન્વર્ટેડકોમા)માં મુક્તી મોટા અક્ષરો (બોલ્ડ ટાઇપો) માં આપ્યા છે.
- (૭) પ્રમાણ તરીકે નિર્દિષ્ટ ગ્રન્થ તથા ગ્રન્થકારોનાં નામો મોટા અક્ષરો(બોલ્ડ ટાઇપો)માં આપવામાં આવ્યાં છે.
- (૮) જમણી વાજૂ હેડિંગમાં અધિકારનું નામ તથા તે તે વિષયનું સૂચન કર્યું છે । ડાબી વાજૂ પ્રસ્તુતગ્રન્થનું નામ અને ગાયાઙ્ક સૂચવ્યો છે.
- (૯) વિષયની વિશેષ સમજૂતી માટે ૪૦ ચિત્રો અને વિષયને યાદ રાખવા ૨૭ ચન્દ્રો આપવામાં આવ્યાં છે.
- (૧૦) મોક્ષસ્વરૂપવિચાર નામના દાર્શનિક પ્રકરણમાં નૈયાયિક વગેરે દર્શનકારોના પૂર્વપક્ષનું જ્યાં ટાંચન કરવામાં આવ્યું છે, ત્યાં પાનાની નીચે લીટી દોરી પૂર્વપક્ષની દલિલોનો પંક્તિના અંક સહિત પૃષ્ઠાઙ્ક આપ્યો છે.
- (૧૧) વિષયાનુક્રમ વિસ્તૃત વનાવવામાં આવ્યો છે, જેથી વાંચકો સમ્પૂર્ણ ગ્રન્થના વિષયને સરલતાથી યાદ રાખી શકશે અને ગ્રન્થાન્તરના સંશોધકો હેતુવિષયનું અધિભારે નિરીક્ષણ કરી શકશે.

જરૂરી પરિશિષ્ટો

- (૧) પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં ક્ષપકશ્રેણિગ્રન્થની ૨૭૧ મૂળગાથાઓ આપી છે.
- (૨) ત્રીજા પરિશિષ્ટમાં અકારાદિક્રમે ગાથાઓનાં આદ્યપદો આપ્યાં છે.
- (૩) ગાથાઓ જે જે છંદોમાં વનાવી છે. તે તે છંદોનાં નામોનો નિર્દેશ ત્રીજા પરિશિષ્ટમાં કર્યો છે.
- (૪) પ્રમાણ તરીકે ઉદ્ધૃત ગ્રન્થોનાં નામોનો ઉલ્લેખ ચોથા પરિશિષ્ટમાં કર્યો છે.
- (૫) પ્રમાણ તરીકે નિર્દિષ્ટ ગ્રન્થકારોનાં નામો પાંચમા પરિશિષ્ટમાં જણાવ્યાં છે.
- (૬-૭-૮) આ ત્રણ પરિશિષ્ટોમાં અનુક્રમે વ્યાકરણસૂત્રો, ન્યાયો અને ગણિતકરણસૂત્રો દર્શાવ્યાં છે.
- (૯) આ પરિશિષ્ટમાં શતકચૂર્ણિ ઉપર પૂજ્ય આ૦ મ૦ શ્રી મુનિચન્દ્રસૂરેશ્વર મહારાજે રચેલા ટીપ્પણનો થોડો અત્યુપયોગી ભાગ આપ્યો છે, પ્રસ્તુત સ્વચ્છાસેદો ગ્રન્થમાં કિદ્દિગુણકાર વગેરે પદાર્થોનું સમર્થન કરતો આ ટીપ્પણનો ભાગ ઘણો મહત્ત્વનો છે.

ભાવાનુવાદ

ગુજરાતી ભાષાના રસિક વાંચકો ણ આ ગ્રન્થનો સમ્પૂર્ણ વિષય સંક્ષેપથી સારી રીતે સમજી શકે તે માટે ગુજરાતી ભાષામાં મૂળભાષાઓનો ભાવાનુવાદ ગ્રન્થની પાછળ આપવામાં આવ્યો છે.

કૃતજ્ઞતા દર્શન

પરમારાધ્યપાદ ભવોદધિતારક સિદ્ધાન્તમહોદય કૃપાવતાર પૂજ્ય આચાર્યભગવંત શ્રીમદ્વિજયપ્રેમસૂરોશ્વરજીમહારાજાના ઉપકારોની સંખ્યા ગણી શકાય એવી નથી તેઓશ્રી વાંચી શકે, તેવા મોટા અક્ષરોથી કરાવેલી આ ગ્રન્થની પ્રેસકોપીનું વૃદ્ધાવસ્થા સાથે નરમ તવિયતમાં ણ તેઓશ્રીએ સૂક્ષ્મદષ્ટિથી વાચન, સંશોધન કરી એક વધુ મહાન ઉપકાર કર્યો છે.

મારા પરમોપકારી સ્યાદ્વાદવિશારદ તપોનિધિ પ્રભાવકપ્રવચનકાર પરમગુરુદેવ પૂં પન્ન્યાસ પ્રવરશ્રી માનુવિજયજી ગણિવરશ્રીએ તથા સ્યાદ્વાદવિજ્ઞ પૂં મુનિરાજશ્રી જંબૂવિજયજી મહારાજે પોતાના અમૂલ્ય સમયનો ભોગ આપી 'મોક્ષસ્વરૂપવિચાર' નામના છેલ્લા પ્રકરણની પ્રેસકોપીનું સંશોધન કરવા મહાન કૃપા કરી છે. આ પ્રકરણમાં પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી ગુણાનન્દ-વિજયજી મહારાજે ણ અવિસ્મરણીય સહાય કરી છે.

પદાર્થસંગ્રહકાર મુનિવરો પૂં શ્રી જયધોષવિજય મં તથા પૂજ્ય શ્રી ધર્માનંદવિજય મહારાજે પ્રેસકોપીનું તથા પ્રૂકોનું સંશોધન કાલ્જીપૂર્વક કરીને અપૂર્વ સહાયકરી છે. પદાર્થસંગ્રહકાર પૂં મુનિરાજશ્રી હેમચન્દ્રવિજય મહારાજે પ્રેસકોપીના સંશોધનમાં તથા પરિશિષ્ટો વનાવવામાં ધણો સહયોગ આપ્યો છે.

આગમપ્રમાકર પૂં મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે પ્રાચીન હસ્તલિખિત કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિટોપ્પન, શતકચૂર્ણિટોપ્પન, સંશોધિત આવશ્યકચૂર્ણિ વગેરે ગ્રન્થો વાંચન-માટે આપી ઉદાર સૌજન્ય દાલવ્યું છે. તેઓશ્રીએ આપેલા આ ગ્રન્થો પ્રસ્તુત ગ્રન્થનાં લેખન અને સમ્પાદનમાં ધણા સહાયક થયા છે.

પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી મિત્રાનંદવિજયજી મહારાજે પરિશિષ્ટ-પ્રસ્તાવનાદિના પ્રૂકસંશોધના-દિમાં અને ભાવાનુવાદના વ્યવસ્થિતસંકલનમાં આત્મીયમાવે ધણી અગત્યની સહાય કરી છે.

જેઓશ્રીના પાવનપગલે સંયમના માર્ગે મેં પ્રયાણ આદ્યું તે મારા સંસારપક્ષે વડિલવન્ધુ અને મારા પરમ ઉપકારી ગુરુદેવ તપસ્વિરત્ન મુનિપુંગવશ્રી જિતેન્દ્રવિજયજી મહારાજશ્રીના અમેય ઉપકારોને વર્ણવવા મારી પાસે શબ્દો નથી. તે પૂજનીય ગુરુદેવે પૂજ્ય આચાર્યભગવંતને મને વ્યાકરણ કરાવવાની વિનંતિ કરી હતી. તેના પરિણામે હું વ્યાકરણનો વૌધ પામ્યો અને આ ગ્રન્થ લખવા સમર્થ વન્યો. તેઓશ્રીના ચરણોમાં અનંતશઃ વંદના કરી કંઈક કૃતાર્થતા અનુમવું છું.

સુશ્રાવક પંડિત ધોરજલાલ ડાહ્યાભાઈએ ૩૦ કર્મા જેટલી પ્રેસકોપીનું સંશોધન કરી અનુમોદનીય શ્રુતમત્તિ કરી છે.

ગ્રન્થ સુદ્રિત થયા પછી:

ન્યાયવિશારદ-સિદ્ધાન્તવાચસ્પતિ વાત્સલ્યવારિધિ આગમ-કર્મપ્રકૃતિ-લોકપ્રકાશાદિશાસ્ત્રોનાં મર્મજ્ઞ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયોદયસૂરેશ્વરજી મહારાજાએ ક્ષપકશ્રેણિગ્રન્થના વધાઈ કર્મા વૃદ્ધાવસ્થા સાથે નરમ તવિયતમાં પણ સારી રીતે તપાસી, સંશોધન કરી આપી મારા પર મોટો ઉપકાર કર્યો છે. અવસરે અવસરે અનેક ઉપયોગી સૂચનાઓ પણ તેઓશ્રીએ કરી છે. પૂજ્ય પંન્યાસપ્રવરશ્રી નોતિપ્રભવિજયજી મહારાજે ઉત્સાહથી પોતાના સમયનો ભોગ આપી પૂજ્ય આચાર્યમહાવંતને ગ્રન્થ વાંચી સંમલાવીને અશુદ્ધિની નોંધ કરી છે, તેથી આ વગેરે પૂજ્યોથી ઘણો ઉપકૃત છું.

શુદ્ધિપત્રકમાં સહાયકો.

આગમપ્રજ્ઞ પૂં આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જન્મસૂરેશ્વરજી મહારાજાએ શરૂઆતના કેટલાક કર્માઓનું, તથા પૂં મુનિરાજશ્રી અશોક વિં મહારાજે શરૂઆતના ૪૦ કર્માઓનું વાંચન કરી શુદ્ધિપત્રક તૈયાર કરી આપ્યું છે. પૂં મુનિરાજશ્રી હેમચન્દ્રવિં મં તથા મુનિરાજશ્રી વીરશેખરવિજયજીએ સમગ્ર ગ્રન્થનું વાંચન કરી અશુદ્ધિનું સંમાર્જન કર્યું છે.

મહેમાણા જૈન શ્રેયસ્કરમંડલ પાઠશાળાના પ્રધ્યાપક સુશ્રાવક પુસ્તરાજજી, વઢવાણનગરની પાઠશાળાના અધ્યાપક સુશ્રાવક અમુલચંદ્રભાઈ, રાજનગરની પાઠશાળાઓના શિક્ષકો સુશ્રાવક રસિકભાઈ તથા વાવુભાઈએ શરૂઆતના કેટલાક કર્માઓનું નિરીક્ષણે શુદ્ધિપત્રક કર્યું છે. પંડિતવર્ય સુશ્રાવક ધીરજલાલ ડાહ્યાભાઈ એ સંપૂર્ણ ગ્રન્થનું સંશોધન કરી, શુદ્ધિપત્રક કરી આપી શ્રુતમંત્રિનો અપૂર્વ લાભ લીધો છે.

અંતે ઉપર્યુક્ત સર્વ પૂજનીય આચાર્યદેવાદિ મુનિમહાવંતો તથા સુશ્રાવક અધ્યાપકો પ્રત્યે યથોચિત કૃતજ્ઞમાત્ર પ્રકટ કરું છું. આ ગ્રન્થનું સંગ્રહન તથા શુદ્ધિપત્રક અનેક વિદ્વાનોની પાસે કરાવ્યું છે. છતાં આ ગ્રન્થમાં જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ જે કાંઈ દેખાય, દૃષ્ટિદોષ, પ્રેસદોષ કે છદ્મસ્થતાના કારણે રહી ગયેલ ભૂલો જણાય, તે વાચકો મને જરૂર જણાવે એજ વિનંતિ, ભૂલો વદલ મિચ્છા મિ દુષ્કર્મ આપી મોં કોઈ આ ગ્રન્થનું પઠનપાઠન વધુ ને વધુ કરે અને મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કરે એ જ એક મજ્જલકામના.

સ્થલ.

સુશ્રાવક શકરચંદ્ર છોટાલાલ નો બગલો
૧૩, શ્રીપાલનગર, આશ્રમરોડ
અમદાવાદ ૧૩
સ ૨૦૨૨ મહાવદિ ૬ ગુરુવાર

લિં

પૂજ્યપાદ કૃપાનિધિ આચાર્યદેવશ્રીમદ્ વિજય પ્રેમસૂરેશ્વરજી મહારાજ-
શ્રીના શિષ્યરત્ન સ્યાદ્વાદનયપ્રમાણવિગારદ તપોનિધિ પૂંપંન્યાસ
પ્રવરશ્રી ભાનુવિજયજી ગણિતવર્યના શિષ્યરત્ન પૂં મુનિવર્યશ્રી
જિતેન્દ્રવિજયજી મહારાજ નો શિષ્ય મુનિ

ગુણરત્નાવિજય

સાગર્પણ

જે મહાપુરુષે સંસારસાગરમાંથી ઉદ્ધાર કરી સંયમનૌકામાં આરોહણ કરાવ્યું,
જેઓ મારી જીવનનૌકાના કાવેલ સુકાની છે, જેઓશ્રીની નિઃસીમકૃપાથી હું અલ્પજ્ઞ આ
‘સ્વચ્છગ્નેષી’ મહાગ્રન્થનું સર્જન-સમ્પાદન કરી શક્યો છું, તે અનન્ત ઉપકારી જૈનશાસનના
પરમપ્રભાવક કર્મશાસ્ત્રનિષ્ણાત સિદ્ધાન્તમહોદયિ સુવિશાલગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ

શ્રીગદ્ગવિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજીમહારાજાના

પવિત્ર કરકમલમાં.....

શિશુ શુભરત્નવિજય.

આ ગ્રન્થસર્જનના પ્રેરક, માર્ગદર્શક અને સંશોધક ૬ ૨૦

સિદ્ધાન્તમહોદધિ સુવિશાલગચ્છાધિપતિ સંધકૌશલ્યાધાર કર્મશાસ્ત્રરદસ્યવેદી શાસનશિરતાજ
પરમપૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા

પ્રસ્તાવના

લેખક-પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી હેમચન્દ્રવિજયજી મહારાજ

અનાદિકાલથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરી રહેલા જીવોને જ્યાં સુધી “ક્ષપકશ્રેણિ” નો પ્રાપ્તિ થતી નથી, ત્યાં સુધી ઘાતિકર્મનો ક્ષય થતો નથી અને કેવલજ્ઞાન તથા કેવલદર્શનની પ્રાપ્તિ થતી નથી. કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનની પ્રાપ્તિ વિના કોઈ પણ જીવની સંસારમાંથી મુક્તિ થતી નથી, જે કોઈ આત્માઓએ મુક્તિની પ્રાપ્તિ કરી છે, કરી રહ્યા છે અને કરશે, તે વધાય આત્માઓ ‘ક્ષપકશ્રેણિ’ ઉપર આરોહણ કરીને જ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે, કરે છે અને કરશે. આમ “ક્ષપકશ્રેણિ” એ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટેનું અસાધારણ કારણ છે, તો આપણને સહેજે પ્રશ્ન થાય કે “ક્ષપકશ્રેણિ” શી વસ્તુ હશે ?

આત્મા અનાદિકાલથી મલિન અવસ્થાવાળો છે. આત્માની આ મલિનતા નવનવા કર્મની સાથે સંબંધ થવાના કારણે છે, આત્મા સાથે કર્મનો સંબંધ લોહ-અગ્નિવત્ એકમેક થયેલો છે. એ કર્મના વિપાક(ફલ)ભોગવા અજઅમર એવા આત્માને પણ જન્મ મૃત્યુની ઘટમાલમાં ફમાવું પડે છે. આમંસારની રંગભૂમિ ઉપર નવનવા વેશ ધારણ કરવા પડે છે અને સ્વરૂપે અરૂપી આત્માને પણ તેવા તેવા શરીર ધારણ કરી, ક્યારેક મનુષ્ય, તો ક્યારેક દેવ, ક્યારેક તિર્યંચ તો વહી કોઈ વસ્તુ નારક તરીકે ભ્રમવું પડે છે. આત્મામાં કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શનાદિ અનંતગુણો હોવા છતાં એ વધા ગુણો આ કર્મસંબંધના કારણે લગભગ આવરાઈ ગયા છે. તેથી આત્માની સહજસ્વભાવની સ્થિતિ દબાઈ ગઈ છે અને કર્મવિપાકવશ ઘણી પ્રિયમ વતી ગઈ છે. ચક્રવર્તીની મિલાગી અવસ્થા જેટલી કરુણાને પાત્ર છે એના કરતાં અનંતશક્તિ અને ગુણોના સ્વામી એવા આત્માની વર્તમાન કર્મપરાધીન, નિર્બલ, ગુણહીન અને દોષપૂર્ણ અવસ્થા અનેકગુણી કરુણાને પાત્ર છે.

મગવાન શ્રીતીર્થંકરદેવોએ પણ ક્ષપકશ્રેણિ દ્વારા ઘાતિકર્મનો મર્વથા ક્ષય કરી અનાદિકાલથી સંસારમાં મલિનાવસ્થામાં રહેલા પોતાના આ માને નિર્મલ વનાવ્યો, કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનાદિ અનન્યગુણને પ્રાપ્ત કર્યું અને જગતના જીવો પણ ‘ક્ષપકશ્રેણિ’ દ્વારા કર્મક્ષય કરી શકે એ માટે ધર્મતીર્થનો સ્થાપના કરી.

મગવાન મહાવીરદેવની વર્તમાન તીર્થસ્થાપના

મગધદેશમાં અગાપાનગરીની નજીકમાં ઋજુવાલિકાનદીના તીરે મગવાન શ્રીમહાવીરદેવને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. તે પછી અગાપાનગરીની પાસે મહાસેનવનમાં પ્રમુખે ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરી. તે આરીતે:-

દેવતાઓ પ્રભુની દેશના ભૂમિ તરીકે રચેલા ત્રણગઢના સમવસરણમાં વિરાજી પ્રભુએ દેશનાનો પ્રારમ્ભ કર્યો. એ નગરીમાં ઇન્દ્રભૂતિ આદિ અગિયાર મુખ્ય વિદ્વાન બ્રાહ્મણો પોતાના સેંકડો વિદ્યાર્થીઓ સાથે યજ્ઞ કરાવવા માટે આવેલા હતા, ત્યાં પધારેલા પ્રભુના સર્વજ્ઞપણાનો યજ્ઞ સાંમલી તેમને ઈર્ષ્યા થઈ. તેથી તેઓ પ્રભુની સાથે વાદ કરવા માટે આવ્યા. પ્રભુએ તેમના જીવાદિત્ત્વો વિષેના પંચગોત્ર દૂર કરીને તેમન પ્રતિવોધ્યા અને ચુંમલીસસો વિદ્યાર્થીઓ સાથે તે અગિયારે બ્રાહ્મણોને ચારિત્ર આપી ગણધરપદ ઉપર સ્થાપિત કર્યા. તે જ વખતે ચંદનવાલા આદિ અનેક રાજકુમારીઓ વગેરેએ પણ પ્રભુની પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું, તેમજ અનેક નરનારીઓએ શ્રાવકધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. આમ તે સમયે ત્યાં વર્તમાન અવસર્પિણીના અંતિમ તીર્થંકર ભગવાન શ્રીવર્ધમાનસ્વામી દ્વારા સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના થઈ.

દ્વાદશાંગી

સંઘની સ્થાપના થતાં પ્રભુએ ઇન્દ્રભૂતિ આદિ ગણધરોને “ઉપન્નેઙ્ગ વા, વિગમેઙ્ગ વા ધ્રુવેઙ્ગ વા” રૂપ ત્રિપદી આપી. તેના આધારે અંતર્મુહૂર્તકાળમાં ગણધરભગવંતોએ આચારાંગ, સૂત્રકૃત્તાંગ, સ્થાનાંગ, સમવાયાંગ, વ્યાખ્યાપ્રશ્નિ, જ્ઞાતાધર્મિકથાંગ, ઉપાસકદશાંગ, અંતઃકૃદ્દશાંગ, અનુત્તરોપપાતિકદશાંગ, પ્રશ્નવ્યાકરણ, વિપાકસૂત્ર તથા દૃષ્ટિવાદ આ વાર અંગોની રચના કરી. વારમા દૃષ્ટિવાદ અંગમાં ચૌદપૂર્વ પણ ગૂંથ્યા. આ વખતે ઇન્દ્ર સુગંધી ચૂર્ણનો થાલ હાથમાં ગ્રહણ કરીને ભગવાનની પાસે ડાબા રહ્યા અને ઇન્દ્રભૂત્યાદિ ગણધરદેવો કંડેરુ તમેજા મસ્તકે પ્રભુ સમક્ષ ડાબા રહ્યા. પ્રભુએ “દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયથી તીર્થની અનુજા આપું છું” એમ કહી તેઓનાં મસ્તક ઉપર સુગંધિચૂર્ણનો નિલેપ કર્યો, દેવોએ પણ પુષ્પ અને ચૂર્ણની વૃષ્ટિ કરી. આ રીતે શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મરૂપ ભગવાન મહાવીરદેવના વર્તમાન તીર્થની આજથી લગભગ પચીસસો વર્ષ પૂર્વે વૈશાખ સુદ ૧૧ ના દિવસે અષાપાપુરીમાં મંગલ સ્થાપના થઈ.

દ્વાદશાંગીનું સ્વરૂપ

ભગવાન શ્રીમહાવીર દેવ પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલ ત્રિપદીના આધારે દ્વાદશાંગીની રચના શ્રી ગૌતમાદિ ગણધર ભગવંતોએ કરી. દ્વાદશાંગીના અર્થપ્રણેતા ભગવાન શ્રીમહાવીરદેવ છે જ્યારે દ્વાદશાંગીનાં સૂત્રપ્રણેતા ગણધર ભગવંતો છે. અગિયાર ગણધરોમાંથી પાંચમા સુધર્મા ગણધર ભગવાન દીર્ઘ વ્રાહ્મણવાળા હોવાથી તેમની દ્વાદશાંગીની પરિપાટી આગળ વધી અને વાકીના દશે ગણધરભગવંતોની સૂત્રરૂપ દ્વાદશાંગીનો તેમની પાછલ વિષ્ણુદ થયો. દ્વાદશાંગીમાં જગતના ત્રૈકાલિકસ્વરૂપની યથાવસ્થિત રજૂઆત હોય છે, જગતમાં રહેલાં ધર્માસ્તિકાયાદિ સર્વદ્રવ્યો અને તેના પર્યાયોનું નિરૂપણ હોય છે. જગતની તમામ વસ્તુઓ અને વિષયો દ્વાદશાંગીમાં સારી રીતે રજૂ થયેલા છે. એટલે દ્વાદશાંગીના જ્ઞાનથી આત્માને સમગ્ર વિશ્વની ત્રૈકાલિક અવસ્થાનું જ્ઞાન થાય છે, પોતાના આત્માના અસલ

સ્વરૂપનો સ્વાલ આવે છે અને આત્માની વર્તમાનકર્મવદ્ધપરિસ્થિતિને પળ જાણી શકાય છે, એટલે આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપ અને આત્માના વર્તમાનસ્વરૂપના અન્તરની ઓલસાળ થયા પછી સ્વરૂપ-પ્રાપ્તિ તરફ પ્રયાણ થઈ શકે છે.

દ્વાદશાંગીનો વિષય સમુદ્ર જેવો વિશાલ છે. તેમાં જીવ, કર્મ, પુદ્ગલ, પુણ્ય, પાપ, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, કાલ, જીવની સંસારમાં ગતિઓ, યોનિઓ, અવસ્થાઓ, પુદ્ગલ(જહદ્રવ્ય)ની અવસ્થાઓ, જીવની શક્તિ, પુદ્ગલની શક્તિ, પુદ્ગલના મેદો, પુદ્ગલનો જીવ ઉપર પ્રભાવ, જીવ ઉપર કર્મનું બળ, જીવને કર્મના બંધનમાંથી સ્વતંત્ર થવાનો માર્ગ વગેરે અનેક વિષયોનું વિસ્તૃત વર્ણન છે. દ્વાદશાંગીમાં અધ્યાત્મ, સાહિત્ય, ન્યાય, જ્યોતિષ, વૈદક, મંત્ર, યંત્ર, તંત્ર આદિ જગતનાં સર્વવિષયોનું જ્ઞાન રહેલું છે, દ્વાદશાંગીનો વિષયવિસ્તાર આપણી કલ્પના બહારનો છે. એમ કહીએ તો ચાલે કે દ્વાદશાંગી એ તીર્થંકર મહાવાનના તીર્થનું સર્વસ્વ છે, એટલાજ માટે દ્વાદશાંગીને પણ તીર્થ કહેવામાં આવે છે, દ્વાદશાંગીમાં છેલ્લું અંગ દષ્ટિવાદ છે. દષ્ટિવાદનો વિષય ઘણો જ વિશાલ છે. દષ્ટિવાદના મુખ્ય પાંચ વિભાગ છે, (૧) પરિકર્મ (૨) સૂત્ર (૩) પ્રથમાનુયોગ (૪) પૂર્વગત (૫) ચૂલિકા. એમાંના પૂર્વગતની અંદર ચૌદપૂર્વનો અધિકાર છે. ચૌદપૂર્વનો વિષય કરોડો પદ પ્રમાણ વિસ્તૃત છે.

દ્વાદશાંગીની પરંપરા

શ્રી સુધર્મા ગણધર મહાવાનની દ્વાદશાંગી જંબૂસ્વામીને પ્રાપ્ત થઈ, તે પછી તેઓશ્રીના પદ્મધર શ્રીપ્રભવસ્વામીને એમ પરંપરાએ દ્વાદશાંગીનું જ્ઞાન ઉત્તરોત્તર આચાર્યમહાવાંતોને પ્રાપ્ત થવા માંડ્યું પરંતુ અવસાનીકાલના માહાત્મ્યને કારણે જ્ઞાન ધટતું ધટતું આવ્યું તેથી શ્રીમદ્રવાહુસ્વામી સુધી જ સૂત્ર અને અર્થ ઉભયથી ચૌદપૂર્વનું જ્ઞાન પહોંચ્યું. સ્થૂલમદ્રસ્વામીને સૂત્રથી ચૌદપૂર્વ તથા અર્થથી દશપૂર્વનું જ્ઞાન મળ્યું. ત્યાર પછી ધટતું ધટતું વજ્રસ્વામી સુધી દશપૂર્વનું જ્ઞાન પહોંચ્યું, ત્યાર બાદ દશપૂર્વના જ્ઞાનનો પણ વિષ્ણુ થયો. આમ ક્રમશઃ કાલના પ્રભાવે જ્ઞાનમાં ઘટાડો થતો આવ્યો, છતાં હોશિયાર વ્યાપારી સહગતા ધરમાંથી શક્ય તેટલું બચાવી લે, તેથી રીતે પૂર્વાચાર્ય મહાવાંતોએ પણ વિષ્ણુ પામતા પૂર્વના જ્ઞાનમાંથી અનેક પ્રકરણાદિ ગ્રંથોની રચના કરવા દ્વારા શ્રુતની શક્ય તેટલી રક્ષા કરવાનો પુરુષાર્થ કર્યો, જેના ફલ રૂપે પૂર્વના જ્ઞાનનો સર્વથા અભાવ થવા છતાં પૂર્વોમાંથી ઉદ્ધૃત દશવૈકાલિકાદિ અનેક ગ્રંથો આજે પણ આપણને ઉપલબ્ધ થાય છે. ચૌદપૂર્વમાંથી બીજા અગ્રાયણીયપૂર્વમાં તેમજ પાંચમા જ્ઞાનપ્રવાદ પૂર્વમાં અને આઠમા કર્મપ્રવાદ પૂર્વમાં કર્મવિષયક સુંદર સંગ્રહ હતો, વર્તમાનમાં ઉપલબ્ધ કર્મ-પ્રકૃતિ, કપાયપ્રામૃત, શતક, સપ્તતિકા, કર્મપ્રામૃત આદિ અનેક ગ્રંથો પૂર્વોમાંથી ઉદ્ધૃત છે.

કર્મનું સ્વરૂપ

વિશ્વમાં અનંતાનંત જીવો છે, તેમ અનંતાનંત પુદ્ગલસ્કંધો છે. પુદ્ગલસ્કંધોના અનેક

વિમાથી પડી શકે છે, એમાંના એક વિભાગનું નામ કાર્મણવર્ગના છે. આ કાર્મણવર્ગનાના પુદ્ગલો અતિસૂક્ષ્મ છે, ગમે તેટલા એકઠા થાય તો પણ ચર્મચક્ષુથી દેખી શકાય તેવા નથી. કાર્મણવર્ગનાના આ પુદ્ગલો સમસ્ત લોકમાં વ્યાપીને રહેલા છે, આવા કાર્મણવર્ગનાના પુદ્ગલોને સંસારી જીવ મિથ્યાત્વાદિના કારણે પ્રતિસમય ગ્રહણ કરીને આત્મસાત્ કરે છે. જીવ સાથે ક્ષીરનીરની જેમ એકમેક થયેલા આ કાર્મણવર્ગનાના પુદ્ગલોને કર્મ કહેવાય છે.

જગતની વિચિત્રતાનું કારણ જો કોઈ હોય તો આ કર્મ છે. જગતના જીવોમાં સુખ દુઃખ, સંપત્તિ-વિપત્તિ, યશ-અપયશ, શ્રીમંતાઈ ગરીબી, આ વધુ કર્મને આધીન છે. કર્મના અસ્તિત્વના અપલાપથી જગતની અનેકપ્રકારની વિપત્તિ ઘટી શકતી નથી. એક સરખાં સાધનો, સંયોગો અને નિમિત્તો મળવા છતાં એક શ્રીમંત બને છે, વીજો દરિદ્ર રહે છે, એક યંડેત બને છે, વીજો મૂર્ખ રહે છે, અરે એકજ માતાના એક સાથે જન્મેલા બે પુત્રોમાંથી એક રાજા બને છે, વીજો રંક રહે છે, એક મહાન ઐશ્વર્યને મોગવે છે, વીજાને પેટ ભરવાનાં ખાંખાં હોય છે, આ વધુ કર્મના અસ્તિત્વ વિના કોઈ રીતે ઘટી શકતું નથી, માટે જ સર્વ અસ્તિક દર્શનકારોએ કર્મના અસ્તિત્વને એક યા વીજા રૂપે સ્વીકાર્યું છે.

બૌદ્ધોએ વાસનારૂપે, વેદાન્તીઓએ માયા-અવિદ્યારૂપે, સાંખ્યોએ પ્રકૃતિરૂપે, વૈશેષિકોએ અદૃષ્ટરૂપે, અને મોમાંસકોએ ધર્માધર્મરૂપે કર્મને જ માન્યું છે. લોકમાં પણ દૈવ, માન્ય, માધિમાવિ વગેરે શબ્દથી કર્મના અસ્તિત્વને સ્વીકારાયેલ છે, જૈનેતરશાસ્ત્રોમાં કર્મના અસ્તિત્વને જળાવૃત્તાં પ્રમાણો મળે છે. જુઓ

“મદ્ધા યેન કુઝાલવત્રિયમિતો મદ્ધાપ્ઢમાપ્ઢોદરે, ત્રિણ્ણુર્યેન દશાવતારગદ્ધને ક્ષિમો મદ્ધાસદ્ધુદે ।
રુદ્ધો યેન કપાલપાણિપુટકે મિદ્ધાદનં સેવતે, સૂર્યો આન્યતિ નિત્યમેવ ગગને તરમૈ નમઃ કર્મણે” ॥

(મવૃહરિ નીતિશતક)

હત્ત એકતવતિતમે કલ્પે, શક્ત્યા મે પુરુષો હત્તઃ । તેન કર્મવિપાકેન પાદે વિદ્ધોઽસ્મિ મિદ્ધવ ॥
જગતો યચ્ચ વૈચિત્ર્યં સુખદુઃખાદિભેદત્ત । કૃષિસેવાદિસામ્યેઽપિ વિલક્ષણફલોદયઃ ॥
અકસ્માન્નિધિલામશ્ચ વિદ્યુત્પાતશ્ચ કસ્યચિત્ત્ । કચિત્ફલમયત્નેઽપિ ચત્તેત્યફલતા કચિત્ત્ ॥
વદેતદ્ દુર્ધર્ત્ત દદ્ધાત્કારણાદ્ વ્યમિચારિણઃ । તેનાદદ્ધમુપેતવ્યમસ્ય કિદ્ધન કારણમ્ ॥

ન્યાયમહારી-ઉત્તરાર્ધ પૃ૦૪૨

યથૈધાંસિ સમિદ્ધોગ્નિર્મસ્મસાત્કુરુતે ક્ષણાત્ । જ્ઞાનાગ્નિ સર્વકર્મ્માણિ મસ્મસાત્કુરુતે તથા ॥

મગવદ્ગીતા અધ્યાય ૪-શ્લોક ૩૭

જૈનેતરદર્શનકારોએ કર્મનો વાસનાદિરૂપે સ્વીકાર માત્ર કર્યો છે, પણ ત્યાર પછી કર્મના વન્ધા-દિની વિશેષ કોઈ પ્રક્રિયા વર્તાવી નથી, જ્યારે જૈનદર્શનની એ વિશેષતા છે, કે કર્મને સ્વપ્ના, મૂર્ત પુદ્ગલરૂપ માની તેને લગતી વંધ, ઉદય, ઉદીરણા, સંક્રમાદિ અનેક પ્રકારની વિશિષ્ટ પ્રક્રિયા વર્તાવી છે. એની સૂક્ષ્મતા અને વિશ્વસંચાલન સાથેનો સુમેઠ જોતાં જૈનદર્શનનો કર્મવાદ જ તેના પ્રણેતા તીર્થંકરમગવંતોની સર્વજ્ઞતાને સાબિત કરે છે.

જે સમયે જીવ મન વચન કાયાની જેવી શુભાશુભ પ્રવૃત્તિવાળો બને છે, તે સમયે કાર્મણ-

વર્ગનાના પુદ્ગલો તેવા તેવા પ્રકારના પરિણામવાળા થઈ આત્મા ઉપર લાગે છે-ચોંટે છે. અને કર્મનો વંધ કહે છે, જીવ પ્રતિસમય આ રીતે કર્મનો વંધ કરે છે જે સમયે કર્મનો આત્માની સાથે આ રીતે સમ્બન્ધ થાય છે, તે જ સમયે જીવના પરિણામાનુસાર તેમાં સુખદુઃખાદિ આપવાનો કે આત્માના તે તે જ્ઞાનાદિગુણોને આવરી લેવાનો સ્વભાવ, આત્માની સાથે સંવદ્ધ રહેવાનો કાલ અને ફલ આપવાની શક્તિ પણ નક્કી થાય છે. કર્મના આ સ્વભાવને પ્રકૃતિ, કાલને સ્થિતિ અને શક્તિને રસ કહે છે. જ્યારે સંવદ્ધ થયેલા કર્માણુના પ્રમાણને પ્રદેશ કહેવાય છે. આ રીતે પ્રતિસમય કર્મના વંધ વચ્ચે પ્રકૃત્યાદિ ચારે વસ્તુ પણ નક્કી થઈ જાય છે અને સ્થિતિ પરિપક્વ થયે તે કર્મો ઉદયમાં આવી શુભાશુભ ફલ આપી આત્માથી છૂટાં પડે છે આમ પ્રતિસમય જીવપ્રદેશો ઉપર કર્મોનો આય-વ્યય ચાલુ છે અને તેના કારણે સુખ-દુઃખ, જન્મ-મરણ, સંસાર પરિભ્રમણ વગેરે ચાલુ છે કર્મની જ આ શક્તિ છે, કે જે જીવોને અનંતકાલથી જગતમાં પરિભ્રમણ કરાવે છે, કર્માણુવર્ગનામાં પહેલેથી જ આવી શક્તિ હોતી નથી પણ ગ્રહણ કરાતાં કર્માણુપુદ્ગલોમાં જીવે જ રાગદ્વેષાદિપરિણામો વડે તેવી શક્તિ ઊભી કરી હોય છે, માટે સંસાર-પરિભ્રમણને અટકાવવા આત્માએ પોતે જ પુરુષાર્થથી કર્મની તે શક્તિને તોડવી પડે, અથવા ઓછી કરવી પડે અને તે માટે જીવે પોતાના રાગ-દ્વેષના પરિણામો દૂર કરવા જરૂરી છે.

પૂર્વગત કર્મવિજ્ઞાન તથા વર્તમાનકાલે ઉપલબ્ધ કર્મવિજ્ઞાન

કર્મ જીવના જ્ઞાનાદિગુણોને ઢાંકે છે, વિવિધ પ્રકારનાં કર્મોની વિવિધપ્રકારની શક્તિઓ હોય છે, પ્રતિસમય કર્મ કેવી રીતે વંધાય છે, તેના કેવાં કેવાં ફલ છે, કેવી રીતે છૂટે છે, જુદા જુદા પ્રકારની ગતિમાં રહેલા જીવો કેવા કેવા પ્રકારનાં કર્મો વાંધે છે, કેવી સ્થિતિવાળાં વાંધે, છે, કેવા રસવાળાં વાંધે, કેટલા પ્રમાણમાં વાંધે, કેવા પરિણામથી કેવાં કર્મો વંધાય, વંધાયેલાં કર્મો કેટલા કાલે કેવી રીતે કેટલા પ્રમાણમાં મોગવાય, એક કર્મ વીજા કર્મરૂપે થાય યા ન થાય, થાય તો કેવી રીતે થાય, વગેરે કર્મને લગતું ધનું જ ઊંડું તત્ત્વજ્ઞાન અતિશય વિસ્તારથી પૂર્વમાં હતું. અને એ જે હતું તેની અપેક્ષાએ વર્તમાન કાલમાં ધનું થોડું છતાં જીવનભર અવગાહીએ તો પણ સંપૂર્ણ પાર પામી ન શકાય તેટલું વિસ્તૃત કર્મવિજ્ઞાન ઉપલબ્ધ કર્મપ્રકૃત્યાદિ ગ્રન્થોમાં મળે છે.

પ્રસ્તુત 'સ્વવગસેઢી' ગ્રન્થનું સર્જન

કર્મવિજ્ઞાનવિષયક ઉપલબ્ધ પ્રાચીન ગ્રન્થોમાંથી સપ્તતિકા, સપ્તતિકાચૂર્ણિ, કપાયપ્રામૃત, કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિ, શતક, શતકચૂર્ણિ, કર્મપ્રકૃતિટીકા, પંચસંગ્રહટીકા આદિમાં ક્ષપકશ્રેણિના અધિકારનું સુંદર વિવેચન છે પરંતુ તે શબ્દસંક્ષિપ્ત અને અર્થગંભીર છે. અલ્પ શબ્દોમાં ધણા માત્ર તેની અન્દર ભરેલા છે. પૂર્વાચાર્યમગવંતોની લગભગ એ શૈલી હતી કે અલ્પશબ્દોમાં ધણા પદાર્થોનો સંગ્રહ કરવો, તે મુજબ કર્મપ્રકૃતિ-કપાયપ્રામૃત વગેરેમાં અલ્પશબ્દોમાં ધણા પદાર્થોનો સંગ્રહ છે. તે તે સૂત્રોમાંથી તે તે પદાર્થોને ધોલવામાં આવે અને તેમનું વિશદીકરણ કરવામાં

આવે તો જ તે પદાર્થોનો વિશાલ વૃદ્ધિ આપણને થાય અને વીજા જીવોને પણ લાભ થાય, એ દષ્ટિ-
વિદુને લક્ષ્યમાં લઈને પૂર્વપુસ્ત્યોના ગ્રન્થોના આધારે આ 'સ્વયમસેદી' ગ્રન્થનું સર્જન થયું છે.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થનો વિષય

પ્રસ્તુત ગ્રન્થ 'સ્વયમસેદી' જેને આપણે સંસ્કૃતમાં કે ગુજરાતીમાં ક્ષપકથ્રેણિ કહીએ છીએ તે સૂક્ષ્મતત્ત્વજ્ઞાનવિષયક ગ્રન્થ છે. એમાં કર્મવિષયક અત્યંત ઊંડું જ્ઞાન મરેલું છે. ક્ષપકથ્રેણિ એટલે કર્મક્ષપણા માટે ઉદ્યત થયેલા જીવને ગુણસ્થાનનો ઉપર ચઢવાનો શ્રેણિ અર્થાત્ કર્મનો નાશ કરતા જીવનો વિશિષ્ટ ગુણસ્થાનનો ઉપર આરોહણનો જે ક્રમ તે ક્ષપકથ્રેણિ. પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાં ક્ષપકથ્રેણિ પ્રાપ્ત કરવાને યોગ્ય જીવ કોણ છે, ત્યાંથી માંડીને મુક્તિની પ્રાપ્તિ મુશ્કેલીના વિષયનો નવ અધિકારોમાં સુંદર સંગ્રહ કરાયો છે. ક્ષપકથ્રેણિનો પ્રારંભ કરનાર જીવની કેવી અવસ્થા હોય છે, તે કેટલાં કર્મોનો વંધક હોય છે, કેવી લેશ્યાવાલો હોય, કેવા ઉપયોગવાળો હોય, કેવા યોગવાળો હોય, વગેરે વિસ્તૃત રીતે વર્તાવવાને પછી ક્ષપકથ્રેણિમાં જીવ કેવી રીતે આગલ વધે છે, યથાપ્રવૃત્તિ કરવામાં શું શું કરે છે, યથાપ્રવૃત્તિ કરવામાં કેવી ત્રિશુદ્ધિ હોય છે, કેવા અધ્યવ-
સાય હોય છે, અપૂર્વકરણમાં સ્થિતિવાતાદિ કેવી રીતે કરે છે, કેટલી પ્રકૃતિઓનો વંધમાંથી વિચ્છેદ કરે છે, ત્યાર પછી અનિવૃત્તિ કરવામાં પણ સ્થિતિવાતાદિથી કર્મની સ્થિતિ અને રસને કેવી રીતે ઓછાં કરતો જાય છે, કપાયઅટક તથા થીણદ્વિત્રિકાદિ સોલપ્રકૃતિનો ક્ષય કરીને અંતરકરણ કેવી રીતે કરે છે, ત્યાર પછી નવ નોકપાયનો ક્ષય કરી સંજ્વલનક્રોધનો ક્ષય કેવી રીતે કરે છે, ફરીથી માનાદિની પ્રથમસ્થિતિ કરીને કેવી રીતે ક્ષય કરે છે અને છેવટે સંજ્વલનલોભની સૂક્ષ્મકિદ્ધિઓ નવમા ગુણસ્થાનને કેવી રીતે વનાવે છે, સૂક્ષ્મકિદ્ધિને વેદતા દશમાગુણસ્થાનને વાકીની કિદ્ધિઓનો ક્ષય કરી ક્ષીણકપાયગુણસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી શેષ ત્રણ ધાતિકર્મનો ક્ષય કરી જીવ ફેવલજ્ઞાન કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરે છે, એ વધી વાતો આ ગ્રન્થમાં સુંદર અને વિશાલ વિવેચન પૂર્વકે વર્તાવવામાં આવી છે અને તેમાં પણ સાથે મિત્ર મિત્ર કપાય અને વેદના ઉદયથી ક્ષપકથ્રેણિનો પ્રારંભ કરનાર જીવોને પ્રક્રિયાના તારતમ્યનું પણ આલેખન કરવામાં આવ્યું છે. ઉપરાંત તેરમા ગુણસ્થાનકના અંતે થતાં સમુદ્ધાત, આયોજિકાકરણ અને યોગનિરોધ તથા ચૌદમા ગુણસ્થાનકરૂપ શૈલેશીકરણ દ્વારા થતા નવા કર્મવંધનો અટકાવ અને પૂર્વકર્મની નિર્જરાનો અધિકાર વર્તાવી મુક્તિની પ્રાપ્તિ અને મુક્તિનું સ્વરૂપ વગેરે પદાર્થોનો પણ ગ્રન્થમાં સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. જૈનદર્શનકારોએ મુક્તિના કલ્પેલા સ્વરૂપનો મુક્તિપૂર્વક નિરાસ કરવામાં આવ્યો છે, અને જૈનદર્શને વર્તાવેલ મુક્તિના સ્વરૂપની યથાર્થતા સિદ્ધ કરવામાં આવી છે. આ રીતે તર્કશૈલીથી દાર્શનિકવિષય પણ ગ્રન્થમાં સારી રીતે આલેખાયેલો છે.

ગ્રન્થની વિશેષતાઓ

ન્યાય અને દર્શનના વિષય ઉપરાંત ગ્રન્થમાં અનેક સ્થલે શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ વગેરે કરતી વચ્ચે વ્યાકરણસૂત્રોની સાક્ષીઓ વતાવેલી છે, ગણિતાનુયોગ પણ પ્રસ્તુતગ્રંથમાં ઘણો છે. અને તે સુંદર રીતે ક્ષલ્પ્યો છે. ગ્રન્થનો લગભગ છઠ્ઠો ભાગ ગણિતાનુયોગમાં રોકાયેલો છે. પુદ્ગલોના આય-વ્યય (આગમન-ગમન), રસની હાનિ, સ્થિતિનો વાત, અપૂર્વસ્પર્ધકપ્રરૂપણા, કિઠ્ઠિઓ વગેરે વિષયોમાં હંડાળથી અને સૂક્ષ્મતાથી ગણિતાનુયોગ રજૂ થયેલો છે. ગણિતાનુયોગનો વિષય સરલ કરવા માટે અસંખ્ય અને અનંતના કઠિન ગણિતને ઠેર ઠેર આંકડાઓ દ્વારા અને સંજ્ઞાઓ દ્વારા સમજાવેલ છે, જેથી ગણિતના વિષયમાં અપ્પ બોધવાલા જીવો પણ સુગમતાથી સમજી શકે. સંસ્કૃત-ભાષામાં ગણિતાનુયોગને સમજાવવામાં ટીકાકાર વિદ્વાન મુનિવર સફળ થયા છે. એટલું જ નહિ પણ ગણિતાનુયોગમાં તદ્દન વિનયનુભવીને પણ કંટાળો ન ઉપજે એ માટે ગણિતનો વિષય દરેક સ્થલે જુદો પાઠી દેવામાં આવ્યો છે. પહેલાં સામાન્યથી પદાર્થનું કથન કરી, જ્યાં ગણિતાનુયોગમાં વિશેષ હંડાં ઉતરવા જેવું છે ત્યાં ‘અથ ગણિતવિભાગઃ’ એમ કહીને ગણિતાનુયોગની શરૂઆત કરી, પૂર્ણ કરતી વચ્ચે ‘इति गणितविभागः’ એ પ્રમાણે ગણિતાનુયોગની સમાપ્તિ કરી છે, જેથી ગણિતાનુયોગનો બોધ ન હોય તેઓને ગણિતાનુયોગ છોડીને વાકીનો ગ્રન્થ વાંચવામાં વચ્ચે વિષયની સંકલના તૂટતી નથી.

અશ્વઘર્ષકરણાદ્યા અધિકારમાં સ્પર્ધકોની રચના કેવી રીતે હોય છે તેમાં પ્રત્યેક વર્ગનામાં રમ અવિભાગ તથા કર્મપ્રદેશો, ઉત્તરોત્તર વર્ગનાઓમાં રમ-અવિભાગની વૃદ્ધિ અને કર્મપ્રદેશોની હાનિ થતાં થતાં પ્રથમ સ્પર્ધક કરતાં ઉત્તરોત્તરસ્પર્ધકમાં જેટલામું સ્પર્ધક હોય સ્થૂલદષ્ટિથી તેટલા ગુણા અવિભાગો તથા સૂક્ષ્મદષ્ટિથી કિંચિત્ ન્યૂન તેટલા ગુણા અવિભાગો કેવી રીતે થાય, એ વચું અમન્દલ્પનાથી સ્પર્ધકો, વર્ગનાઓ, અવિભાગો, વર્ગનાઓનો ચય, ગુણહાનિ વગેરેની સંખ્યાઓ નક્કી કરી સ્પષ્ટ સમજાઈ જાય તે રીતે વર્ણવવામાં આવ્યું છે. અપૂર્વસ્પર્ધકની રચના પછી પૂર્વ અને અપૂર્વસ્પર્ધકોના અનુમાગને આશરીને રચાવના પણ વતાવાઈ છે. કિઠ્ઠિકરણદ્વાના પ્રથમસમયે પૂર્વ અને અપૂર્વ સ્પર્ધકોમાંથી કેટલાં દલિકોને ગ્રહણ કરી તેમાંથી કેટલી કિઠ્ઠિઓની રચના કેવી રીતે કરે છે. તે પણ વતાવ્યું છે. સંગ્રહ કિઠ્ઠિઓ, અવાંતર કિઠ્ઠિઓ વગેરેમાં દલિક વહેંચણીના ગણિતનું પણ ધણી જ સૂક્ષ્મતાથી નિરૂપણ કર્યું છે. કિઠ્ઠિકરણાદ્યા અને કિઠ્ઠિવેદનાદ્વાની અંદર દીપમાન અને દશ્યમાન દલિકના વિષયમાં અધસ્તનશીર્ષચયદલિક, ઉમયચયદલ, અધસ્તનકિઠ્ઠિદલ, અને મધ્યમખંડ દલની પ્રરૂપણામાં તો સ્વચ્છ ગણિતાનુયોગ પરાકાષ્ટાઈ પહોંચ્યો છે. ગણિતાનુયોગના વર્ણનમાં ઠેર ઠેર ભાસ્કરાચાર્ય વગેરેનાં ગણિતસૂત્રો પણ રજૂ કરવામાં આવેલાં છે. ગણિતાનુયોગનું હંડું અને વિશાળ વિવેચન જોતાં આ ગ્રન્થ દ્રવ્યાનુયોગનો હોવા છતાં વર્તમાનમાં ઉપલબ્ધ ગણિતાનુયોગના ગ્રન્થોમાં પણ એણે શ્રેષ્ઠ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે.

આ ગ્રંથમાં જ્યાં જ્યાં શબ્દ વ્યુત્પન્ન થયાં તે વિધિને લગતા જે કોઈ મતાન્તરો હોય તે બધાંનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે, તેમ જ પૂર્વાચાર્યમગંતોના ગ્રંથોની સાક્ષીઓ પણ લગભગ વધે રજૂ કરવામાં આવી છે. ગ્રંથકાર પોતે મૂળ ગાથામાં પદાર્થ ને સંક્ષેપમાં રજૂ કરી, ટીકામાં તેને વિસ્તૃત કરી દે છે અને પછી તુરત જ પોતે એ પદાર્થ વતાવતા પૂર્વાચાર્ય મગંતોના ગ્રંથોના સાક્ષી પાઠો રજૂ કરી દે છે, એટલે વાંચનારને તે શોધવા માટે નવો પરિશ્રમ કમ્બાનો રહેતો નથી. આટલાથી પણ ગ્રંથકારને સંતોષ થતો નથી એટલે જ્યાં જ્યાં અમુક વિષયનું નિરૂપણ પૂરું થાય છે, ત્યાં ત્યાં તે તે પદાર્થોનો ટૂંકમાં સંગ્રહ કરતાં મુદ્દાસરનાં ચંત્રોનો સ્થાપના પણ તેમણે કરી દીધી છે અને એથી ય આગલ વધી ને અમુક અમુક અધિકારોમાં પદાર્થો વરાવર સ્પષ્ટ થઈ જાય તે માટે તેને લગતા ચિત્રોનું પણ આલેખન કરવામાં આવ્યું છે. જુદા જુદા વિષયોને લગતા કુલ ૪૦ ચિત્રો અને ૨૭ ચંત્રો પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં ટીકાકારે રજૂ કર્યા છે. ટીકાકારનો આ પરિશ્રમ, વિશદ જ્ઞાન, પદાર્થ ને રજૂ કરવાની કલા વગેરે આપણને તેમના પ્રત્યે સૂચ જ વહુમાન ઉપજાવે છે. અને સાથે આશ્રય તાત્ત્વિક ગ્રંથોના સર્જનનો સ્વપરકલ્યાણકારક સુંદર શક્તિર્દુ તેઓમાં દર્શન કરાવે છે.

કર્મસાહિત્યવિષયક પ્રાચીન ગ્રંથો

હવે આપણે પ્રસ્તુત ગ્રંથના સર્જનમાં આધારભૂત ગ્રંથોમાંના કેટલાક મુખ્ય ગ્રંથો વિષે થોડી વિચારણા કરી લઈએ, પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં લગભગ ૮૫ ગ્રંથોની સાક્ષીઓ છે, સાક્ષીગ્રંથોમાં કર્મપ્રકૃતિમૂલ તથા તેની ચૂર્ણિ, શતક, શતકચૂર્ણિ, સતતિકા, સતતિકાચૂર્ણિ, કપાયટામૃતમૂલ તથા તેની ચૂર્ણિ વગેરે મુખ્ય આધારભૂત ગ્રંથો છે. આ વધા ગ્રંથો પ્રાચીન છે.

કર્મપ્રકૃતિ મૂલ:-આ અતિપ્રાચીન કર્મવિષયક ગ્રંથ છે. ગ્રંથ પદ્યમય છે. ગ્રંથમાં આઠ કરણ તથા ઉદય અને સત્તાનું વર્ણન છે. આના કર્તા આચાર્યદેવ શિવશર્માસૂરિમહારાજા છે. તેઓએ અગ્રાણીય નામના વીજા પૂર્વની, પાંચમી વસ્તુના, કર્મપ્રકૃતિ નાનના ચોથા પ્રામૃત ઉપરથી પ્રસ્તુત ગ્રંથનો ઉદ્ધાર કર્યો છે. જુઓ

“દ્ય કમ્પગાહીઓ જઠા સુયં નીયમમદ્વિના વિ” (કર્મપ્રકૃતિ-સત્તા અધિકાર ગાથા ૫૬)

ટીકા - ‘અલ્પમત્તિનાયિ’ અલ્પબુદ્ધિનાડપિ સતા ઇતિ એવસુક્તેન પ્રકારેણ ગુરુચરણકમલપદ્મપાસનાં કુર્વતાશુભાવમૂલેયથા મયા શ્રુત તથા ‘કર્મપ્રકૃતે.’ કર્મપ્રકૃતિનામકાત્પ્રામૃતાત્ । દ્વિપ્રાદે દિ ચતુર્દશપૂર્વાણિ તત્ર ચ દ્વિતીયેડપ્રાયગીયાભિવાનેડનેકત્રસ્તુસમન્વિતે પૂર્વે પચ્ચમ વસ્તુ વિગતિપ્રામૃતપરિમાણમ્, તત્ર કર્મનકૃત્નાસ્થ ચતુર્થપ્રામૃત ચતુર્વિગત્યુબોગદ્વારમય તસ્માદિદ્ પ્રકરણ નીતમ્-આકૃષ્ટમિત્યર્થ । પૃ૦ ૧૬૧

આ કર્મપ્રકૃતિમૂલ, કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહી તરીકે પણ ઓળખાય છે. ચૂર્ણિકારે પણ કર્મપ્રકૃતિમૂલનો ‘કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહી’ તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે, જે ચૂર્ણિના નીચેના પાઠ ઉપરથી જણાય છે. “દમ્મિ જિણસાસણે દુસ્સમાવલેણ સ્વીયમાણમેહાવસદ્ધાસવેગવજ્જમારમ્ અજ્જકાઠિય સાહુ-

જનં અગુવેત્તુકામેણ વિચ્છિન્નકમ્મપયડિમહાગંત્યસંવોહણત્યં આરુઢં આયરિણં તમ્મગુણામગં કમ્મ-
પયડેસગહ્ણી તામ પારણં ।” (કમ્મપયડિ ચૂર્ણિ પૃઠ ૧)

પ્રસ્તુત કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહીનો ઉલ્લેખ વળા પ્રાચીન ગ્રન્થોમાં પણ જોવામાં આવે છે. શ્રીપત્તવળાસૂત્રના ૨૩ માં ‘કમ્મપયડિ’ નામના પદનો વૃત્તિમાં હરિભદ્રસૂરિમહારાજાએ પણ ‘કમ્મપયડિસંગહ્ણી’ નો ઉલ્લેખ કરી પ્રસ્તુત કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહીની વે ગાથા (૭૯, ૮૩) સાક્ષી તરીકે આપી છે. તેવી જ રીતે ત્રીજા એક સ્થાને (મુદ્રિત પૃઠ ૧૩૯) કમ્મપયડિની ૯૬ મી ગાથાની સાક્ષી આપી છે. તત્ત્વાર્થસૂત્રનો સિદ્ધસેનોય ટીકામાં તથા આચારાંગસૂત્રનો વૃત્તિમાં પણ પ્રસ્તુત કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહીની ગાથાઓની સાક્ષી આવે છે, એ ઉપરથી આ કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહી (મૂલ) ગ્રન્થ અતિપ્રાચીન અને અનેક ગીતાર્થ વહુશ્રુત મહાપુરુષોને માન્ય છે એ સિદ્ધ થાય છે.

કર્મપ્રકૃતિનાં કર્તા તરીકે આચાર્ય શિવશર્મસૂરિ મં ના નામનો ઉલ્લેખ કર્મગ્રન્થાદિ અનેક ગ્રન્થોમાં જોવા મળે છે. “યદાહ શ્રીશિવશર્મસૂરિવર કર્મપ્રકૃતો” (૪ થો કર્મગ્રન્થ ગાથા ૧૨ ની ટીકા પૃઠ ૧૧૨ અ) વંધનકરણ તથા વંધશતકચૂર્ણિના નીચેના ઉલ્લેખો પરથી પણ કર્મપ્રકૃતિના કર્તા આચાર્ય શિવશર્મસૂરિ મહારાજ સિદ્ધ થાય છે—

“એવ વંધનકરણે પરુવિણ સહ હિ વંધસયોગે” (કર્મપ્રકૃતિવંધનકરણ ગાથા ૧૦૨)

મલયં ટીકા - “એતેન કિલ શતકકર્મપ્રકૃત્યોરેકકર્તૃતા આવેદિતા દ્રષ્ટવ્યા” ।

તત્થ એવ પગરણપમાણણિષ્કપ્પનામગં સતગં તિ । કિં ણિમિત્તં કયં ? તિ ણિમિત્તં મણિય । કેણ કયં ? તિ શત્તકત્તેન્યાયપ્રકરણકર્મપ્રકૃતિસિદ્ધાન્તથિજાણણ અણેગવાયસમાલદ્ધવિજણ સિવસમ્માયરિયણામધેવજેણ કયં । (શતકપ્રકરણ ગાં ૧ ની ચૂર્ણિ પૃઠ ૧)

વંધશતક અને કર્મપ્રકૃતિના કર્તા એક છે અને વંધશતકના કર્તા તરીકે શતકચૂર્ણિકારે શિવશર્મસૂરિ મં ના નામનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, તે ઉપરથી પણ કર્મપ્રકૃતિના કર્તા તરીકે આચાર્ય-શિવશર્મસૂરિ મં નક્કી થાય છે.

આ કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહીના કર્તા આચાર્ય શિવશર્મસૂરિ મહારાજ પૂર્વધર હતા, (દૃષ્ટિવાદના જ્ઞાતા હતા) જે શતકની પ્રથમગાથા તથા તેની ચૂર્ણિ ઉપરથી જણાય છે—

“વોચ્છ કહ્વયાઓ ગાહાઓ દિદ્ધિવાયાઓ”—(ગાં ૧ છી ઉત્તરાર્ધ પૃઠ ૧)

દિદ્ધિવાયાઓ ત્તિ આયરિયપાયમૂલે વિણણ સિક્કિલયાઓ દિદ્ધિવાયાઓ કહેમિ” (શતક ચૂર્ણિ પૃઠ ૨)

ચૂર્ણિકાર “દિદ્ધિવાયાઓ” નો અર્થ કરતા જણાવે છે કે ‘આચાર્યના ચરણકમલમાં વિનયપૂર્વક શીખેલા દૃષ્ટિવાદમાંથી કહીશ’ આ ઉપરથી જણાય છે કે શતકના કર્તા આચાર્ય શિવશર્મસૂરિ મં દૃષ્ટિવાદના જ્ઞાતા હતા. કર્મપ્રકૃતિની છેળી ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં તેઓશ્રી દૃષ્ટિવાદના જ્ઞાતાઓને પોતાના ગ્રન્થમાં થયેલ અનામોગજન્ય મૂલો સુધારવા માટે જણાવે છે તે ઉપરથી

પણ કર્મપ્રકૃતિની રચના વચ્ચે દૃષ્ટિવાદના જાણકારો વિદ્યમાન હોવાનું જણાય છે. છેલ્લી ગાથાનો ઉત્તરાર્ધ આ પ્રમાણે છે—“સોહિયણામોગકય કહતુ વરદિદિવાયન્ન” ।

કષાયપ્રામૃતચૂર્ણિકારે દેશોપશમના કર્મપ્રકૃતિમાંથી જાણી લેવા સૂચવ્યું છે તે દેશોપશમનાનો અધિકાર કર્મપ્રકૃતિની ગાથાઓમાં પ્રાપ્ત થાય છે, તે ઉપરથી પણ પ્રસ્તુત કર્મપ્રકૃતિ-સંગ્રહણી કષાયપ્રામૃતચૂર્ણિ કરતાં પ્રાચીન જણાય છે. જુઓ કષાયપ્રામૃતચૂર્ણિનો પાઠ—
“જા સા કરણોવસામણા સા દુવિદ્યા-દેસકરણોવસામણા ત્તિ વિ સવ્વકરણોવસામણા ત્તિ વિ । દેસકરણોવસામણા દુવે ગામાણિ દેસકરણોવસામણા ત્તિ વિ । અપસત્થવસામણા ત્તિ વિ । એસા કમ્મપયલ્લિસુ ।”

(પૃષ્ઠ ૭૦૭)

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ:—કર્મપ્રકૃતિનાં વર્તમાન ઉપલબ્ધ વિવેચનોમાં સૌથી પ્રાચીન વિવેચન કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિ છે. તેમાં તેના કર્તાનું નામ ઉપલબ્ધ થતું નથી તેમજ અન્યત્ર—ટીકાઓ વગેરેમાં પણ કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિકારનું નામ પ્રાપ્ત થતું નથી, પરંતુ પ્રસ્તુત ચૂર્ણિને અનેક ગ્રંથોના ટીકાકાર પૂ. મલયગિરિ મહારાજે તથા સમર્થ શાસ્ત્રકાર મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે લૂચ વહુમાનપૂર્વક સ્વીકારીને તેના આધારે ટીકાઓ રચી છે. એ ઉપરથી આપણા માટે ચૂર્ણિની ઉપાદેયતા સિદ્ધ થઈ જાય છે. જુઓ વચ્ચે ટીકાકારોના ચૂર્ણિકાર માટેના શબ્દો

‘અય ગુણચૂર્ણિકૃત સમગ્રો યદસ્મદાદિર્વદતીહ કિલ્લિચત્ (મલયગિરિ ટીકા શ્લોક ૨)

‘ઠહ ચૂર્ણિકૃદ્ધ્વદર્શકોઽમૂન્મલયગિરિર્ચતનોદકળટક તમ્ ।

इति तत्र पदप्रचारमात्रान् , पथिकस्येव ममस्त्वभीष्टसिद्धि ॥२॥ (ઉપાધ્યાયજી કૃત ટીકા શ્લોક ૩)

ચૂર્ણિકારે કર્મપ્રકૃતિમૂલની ગાથાઓનું સુંદર રીતે અલ્પશબ્દોમાં વિવેચન કર્યું છે. શતકચૂર્ણિ, સિત્તરિચૂર્ણિ વગેરેમાં કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહણીનો અતિદેશ જે જે વિષયો અંગે કર્યો છે તે તે વિષયોમાંના કેટલાકનું ઘર્ગન કર્મપ્રકૃતિમૂલમાં તથા કેટલાકનું પ્રસ્તુત ચૂર્ણિમાં થાય છે. આ ઉપરથી આ ચૂર્ણિ સમતિકાચૂર્ણિ અને શતકચૂર્ણિ કરતાં પ્રાચીન જણાય છે.

વંધશતકમૂલ તથા તેની ચૂર્ણિ: વંધશતક એ પણ આચાર્ય શિવશર્માસૂરિ મહારાજની કૃતિ છે, જે પૂર્વે આપણે જોઈ ગયા છીએ. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં કર્મવંધના વિષયને લગતું નિરૂપણ છે. આ ગ્રંથ વીજા અગ્રાયણીય પૂર્વની પાંચમી ‘ક્ષણલઙ્ઘિ’ નામની વસ્તુ અંતર્ગત ૪ થા કર્મપ્રકૃતિનામના પ્રામૃતમાંથી ઉદ્ભૂત થયેલ છે, જે ગ્રંથની મૂળગાથા ૧ લીના ઉત્તરાર્ધ તથા તેની ચૂર્ણિ પરથી જણાય છે—

“વોલ્લ કદ્વશ્યાઓ ગાહાઓ વિદિવાયાઓ” । (વંધશતક ગા. ૧)

ચૂર્ણિનો પાઠ કિં, પરિકમ્મ, સુત્ત, પદમાણુયોગ, પુવ્વગય, ચૂલિગામડ્યાતો સવ્વાઓ વિદિવાયાઓ કહેસિ ? ન ઇત્યુચ્ચતે, પુવ્વગયાઓ, કિં ઉપાયપુવ્વ અગ્ગેણિય જાવ લોગવિદુસારાઓત્તિ ઇયાઓ ચોદસ-વિદ્યાઓ સવ્વાઓ પુવ્વગયાઓ કહેસિ ? ન ઇત્યુચ્ચતે, અગ્ગેણિયાતો વીયાઓ પુવ્વાઓ । કિં અદ્ધવત્થુ પરિમાણાઓ અગ્ગેણિયપુવ્વાતો સવ્વાતો કહેસિ ? ન ઇત્યુચ્ચતે, પુવ્વતે અવરતે, ધુવે, અધુવે એથ લ્લણલ્લહીણામ

પંચમવત્થુ, તાતો પંચમાતો વત્થુતો કહેમિ । કિં સંવાતો વીસપાહુડમેતાતો કહેસિ, ન ક્ષત્યુચ્ચતે તસ્સ પંચમસ્સ વત્થુસ્સ ચત્થં પાહુડં કમ્મપયડોનામધેવ્જં તતો કહેમિ । કિં સંવાતો ચત્તીસાણુઓગદારમ-
શ્ચાતો કહેસિ ? ન ક્ષત્યુચ્ચતે, તસ્સ છઠ્ઠમણુઓગદારં વધણ તિ તતો કહેમિ” । તસ્સ ચત્તારિ ભેદા તં જહા
વંધો, વંધગો, વધણીય, વંધવિહાણં તિ । કિં સંવાતો ચત્તિવિહાણુઓગદારાતો કહેસિ ? ન ક્ષત્યુચ્ચતે,
વંધવિહાણ ત્તિ ચત્થાણુઓગદારં તતો કહેમિ । તસ્સ ચત્તારિ વિભાગા તં જહા પગહવંધો, ઠિહવંધો અણુ-
માગવધો, પદેસવધો ત્તિ, મૂલુત્તરપગહમેયમિત્તો, તતો ચત્તિવિહાતો વિ કિંચિ કિંચિ સમુદ્ધરિય સમુ-
દ્ધરિય મળામિ । સત્થ સંવંધો મળિતો ।

આ રીતે વંધશતક ગ્રન્થ પણ Δ વીજા પૂર્વમાંથી ઉદ્ભૂત છે અને પૂર્વધરના કાલમાં રચાયેલો છે.
શતકચૂર્ણિ એ પણ શતકગ્રન્થપરનું પ્રાચીન વિવેચન છે, જેના આધારે પાછલથી શતકની ટીકા
તથા માખ્યની રચના થઈ છે.

સપ્તતિકા તથા તેની ચૂર્ણિ-સપ્તતિકા એ દષ્ટિવાદમાંથી ઉદ્ભૂત ગ્રન્થ છે. એમાં વંધ, ઉદય
અને સત્તાનો સંવેધ તથા ઉપશમશ્રેણિ અને ક્ષપકશ્રેણિનો અધિકાર છે. આ ગ્રન્થનો પણ વીજા
અગ્રાયણીય પૂર્વની ૫મી વસ્તુના ૪થા કર્મપ્રકૃતિ નામના પ્રામૃતમાંથી ઉદ્ધાર થયેલો છે, જે ગ્રન્થની
૧ લી મૂલગાથા તથા તેની ચૂર્ણિ જોતાં જણાય છે-

“સિદ્ધપણ્હિ મહત્થં વધોદયસન્તપગહટાણાણં । વોચ્છ સુણ સંસેવં નીસંદં દિટ્ઠિવાયસ્સ ॥ગા૦૧॥

ચૂર્ણિ - ‘નિસંદં દિટ્ઠિવાયસ્સ’ત્તિ પરિકમ્મ ૧સુત્ત ૨૫૯માણુઓગ ૩પુવ્વગય ૪ચુલિયામય ૫ પચવિહ-
મૂલભેયસ્સ દિટ્ઠિવાયસ્સ, તત્થ ચોદસપ્પહ પુવ્વાણં વીયાઓ અગ્ગેણીય પુત્ત્રાઓ, તસ્સ વિ પચમવત્થૂડ તસ્સ વિ
વીસ પાહુડપરિમાણસ્સ કમ્મપયડિણામધેવ્જં ચત્થં પાહુડં તઓ નીણિયં, ચત્તિસાણુઓગદારમશ્ચમહ્વણ-
વસ્સેવ ઇગો તિદૂ, તઓ વિહમે તિણિણ અત્થાહિગારા નીણિયા તન્હા નીસદો દિટ્ઠિવાયસ્સ ત્તિ મળ્લહ” । (પૃ૦ ૨)

આમ શતક, સપ્તતિકા અને કર્મપ્રકૃતિ એ ત્રણે ગ્રન્થોનો ઉદ્ધાર વીજા પૂર્વની પાંચમી
વસ્તુના ૪થા કર્મપ્રકૃતિ નામના પ્રામૃતમાંથી થયેલો છે ।

Δ કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિની પ્રસ્તાવનામાં પ્રસ્તાવનાકારે શતકગ્રન્થનો ઉદ્ધાર કર્મપ્રવાદ નામના
આઠમા પૂર્વમાંથી બતાવ્યો છે, તે બરાબર નથી. તેમણે આ વિષયમાં શતકની અંતિમ ગાથાની સાક્ષી
આપી છે-

“એસો વંધસમાસો બિદુલ્લેવેણ વન્નિઓ કોદ્દ । કમ્મવ્પવાયસુયસાગરસ્સ ણિસ્સંદમેત્તાઓ”

(વંધશતક ગા૦ ૧૦૪)

પ્રસ્તાવનાકારે અહીં કર્મપ્રવાદરૂપ શ્રુતસાગરનો અર્થ કર્મપ્રવાદનામનું ૮ મું પૂર્વ કર્યો છે,
પણ તે બરાબર નથી કારણકે ‘કમ્મપવાદસુત્ત’ નો અર્થ પ્રસ્તુતમાં ‘કર્મપ્રકૃતિ પ્રામૃત’ થાય છે.
જુઓ ચૂર્ણિકારે આ જ ગાથાની ચૂર્ણિમાં તે વાત બતાવી છે. “કમ્મવ્પવાદ(ય)સુત્ત” ત્તિ કમ્મવિવાગં
જં મળ્લહ સત્થં તં કમ્મવ્પવાદં કર્મપ્રકૃતિરિત્થયર્થઃ” । તેમજ ગ્રંથના પ્રારંભમાં પણ ચૂર્ણિકારે વીજા પૂર્વની
પાંચમી વસ્તુના ચોથા કર્મપ્રકૃતિ નામના પ્રામૃતમાંથી શતક ગ્રન્થનો ઉદ્ધાર બતાવ્યો જ છે. એટલું જ
નહિ વંધશતકની ગા૦ ૧૦૬ માં ગ્રન્થકારે પોતે પણ પ્રસ્તુત ગ્રન્થને કર્મપ્રકૃતિગત કહ્યો છે. જુઓ-

શતક અને કર્મપ્રકૃતિના કર્તા તરીકે આચાર્ય શિવશર્માસુરિમહારાજના નામનો ઉલ્લેખ શતકપૂર્ણિ વગેરેમાં મળે છે, જ્યારે સપ્તતિકાના કર્તાના નામનો ઉલ્લેખ ક્યાંય મળતો નથી પરંતુ કર્મપ્રકૃતિ, શતક અને સપ્તતિકા આ ત્રણેની અંતિમ ગાથામાં ઘનું જ સામ્ય છે અને શતક તથા સપ્તતિકાની આઘ ગાથા પણ ઘને સ્વરે અંશે મળતી છે, તેમજ કર્મપ્રકૃતિની પ્રથમ ગાથા પણ થોડે અંશે મળતી છે અને શતક તથા કર્મપ્રકૃતિના કર્તા તો એક જ છે. આ વધા ઉપરથી ત્રણે પ્રકરણોના કર્તા એક હોવાની કલ્પના કેટલાક વિદ્વાનો તરફથી કરાય છે. ત્રણે ગ્રંથના આઘ તથા અન્ત્ય શ્લોકો આ પ્રમાણે છે—

સિદ્ધં સિદ્ધત્થસુય વંદિય ણિદ્ધોય સન્વકમ્મમલ ।

કમ્મકુગસ્સ કરણદુદયસતાણિ વોચ્છામિ ॥ ॥ (કર્મપ્ર૦ ગા૦ ૧ પૃ૦ ૨)

સુણહ્ ઇહ જીવગુણસન્નિણ્ણસુ ઠાણેસુ સારજુત્તાઓ ।

વોચ્છ કહ્વહ્યાઓ ગાહ્યાઓ દિદ્ધિવાયાઓ ॥ (શતક૦ ગા૦ ૧ પૃ૦ ૧.)

સિદ્ધપણ્ણિ મહત્થ વવોદયસન્તપગહ્ઠાણાણં ।

વોચ્છ સુણ સલ્લેવ નીસદં દિદ્ધિવાયસ્સ ॥ (સપ્તતિકા ગા૦ ૧ પૃ૦ ૧)

ઇય કમ્મપગહીઓ જહાસુય નીયમપ્પમહ્ણા વિ ।

સોહિયણામોગકય કહ્વતુ વરદિદ્ધિવાયન્હુ ॥ (કમ્મપયઙ્ગિ૦ ગા૦ ૫૬ પૃ૦ ૧૬૧)

વધવિહાણસમાસો, રહ્ણો અપ્પસુયમંદમહ્ણા ઉ ।

ત વધમોક્ષવણિગ્ગા પૂરેગ્ગા પરિકહેતિ ॥ (શતક ગા૦ ૧૦૫ પૃ૦ ૫૦.)

જો જત્થ અપહિપુત્રો અત્થો અપ્પાગમેણ વહ્ણોત્તિ ।

તં સ્વમિગ્ગા વહ્ણસુયા પૂરેગ્ગા પરિકહેતુ ॥ (સપ્તતિકા ગા૦ ૭૧ પૃ૦ ૬૮)

શતક અને સપ્તતિકાની આઘ ગાથામાં ઘનું જ સામ્ય જણાય છે. કર્મપ્રકૃતિની આઘ ગાથામાં પણ શતક અને સપ્તતિકાની આઘ ગાથાવત્ અભિધેય કહેલું છે, માત્ર જેમણેલા વેગ્રન્થની આઘ-ગાથામાં ‘દિદ્ધિવાયાઓ-દિદ્ધિવાયસ્સ’ દ્વારા દષ્ટિવાદમાંથી કહીશ એમ કહ્યું તેમ કર્મપ્રકૃતિની

“ઇય કમ્મપયઙ્ગિગયં સલ્લેવુદ્ધિં નિચ્છયમહત્થ । જો ઉવજુજ્જહ વહ્ણસો, સોનાહિતિ વધમોક્ષલક્ક ॥

(વધશતક ગા૦ ૧૦૬ પૃ૦ ૫૦)

વેળી શતકમાધ્યકાર પણ પ્રસ્તુતગ્રન્થની ઉત્પત્તિ તથા કર્તા અંગે આ ગાથાના વિવે-
ચનમાં આ જ રીતનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરે છે, જે નીચેની માધ્યગાથાઓ પરથી જણાય છે—

“ઇય ગાહ્યાણ્ણ એવ ભાવત્થ પરિકહેતિ સુત્તધરા । જહ્ દિદ્ધિવાયગ્ગે અગ્ગેણીણ્ણ દુદ્ધયપુન્ને ॥૧૦॥

પણિધિકપ્પામિહમ્મિપવમવત્થુમ્મિ કમ્મપયઙ્ગિ ત્તિ । ઇય નામેણ પસિદ્ધ તિ પાહુહ્ સુયવિસેસો ત્તિ ॥૧૧॥

ધાસિ તત્થો ઠાણાઓ ઉદ્ધરિઓ એસ સયગગથોત્તિ । સિવસમ્મસૂરિણાણેગવાયજયલલ્લસહેણ ॥૧૨॥

ઇયકમ્મપયઙ્ગિગયંતિ કમ્મપયઙ્ગિ ઉ સુયવિસેસાઓ । અંતરગય તિ સયગ ગ્રથ્ણ હ્ણ વવકસેસોત્તિ ॥૧૩॥

આ વધા ઉલ્લેખો તથા શતકટીકાના ઉલ્લેખ પરથી પણ પ્રસ્તુત શતક ગ્રન્થ આઠમા કર્મપ્રવાદ-પૂર્વમાંથી નહીં, પણ ત્રીજા અગ્રાયણીયપૂર્વની પાંચમી વસ્તુના ૪ થા કર્મપ્રકૃતિ નામના પ્રામૃતમાંથી ઉદ્ભૂત છે એમ નિશ્ચિત થાય છે.

પ્રથમ ગાથામાં શેમાંથી કહીશ તે કહ્યું નથી. અંતિમ ગાથાઓમાં પર્ણ ધળી જ સમાનતા છે. ગ્રંથમાં ગ્રંથકાર પોતાની ક્ષતિઓને સુધારવા માટે દૃષ્ટિવાદના જાણકારોને વિનંતિ કરે છે. દૃષ્ટિવાદના જાણકારો માટે કર્મપ્રકૃતિની ગાથામાં “વરદિદ્ધિવાયન્નૂ” વંધશતકમાં “વંધમોક્ષણિણા” અને સપ્તતિકામાં “વહુસુયા” પદનો ઉપયોગ કર્યો છે.

આમ ગ્રંથની આઘ અંતિમ ગાથાઓની સમાનતા, ગ્રંથનો કર્મપ્રકૃતિપ્રામૃતમાંથી ઉદ્ધાર, શતક અને કર્મપ્રકૃતિનું એકકર્તૃત્વ વગેરે જોતાં ગ્રંથગ્રંથના કર્તા એક જ હોય તો સપ્તતિકાના પળ કર્તા આચાર્ય શિવશર્માસૂરિ મં નક્કી થાય, પરંતુ અત્યાર સુધીના ઉપલબ્ધ ગ્રંથોમાં કે સપ્તતિકાની મલયગિરિ મં કૃત ટીકા વગેરેમાં સપ્તતિકાના કર્તા તરીકે આચાર્ય શિવશર્માસૂરિ મં ના નામનો ઉલ્લેખ જણાતો નથી એટલે અત્યારે તો માત્ર કલ્પના સિવાય તેનો ચોક્કસ નિર્ણય કોઈ પણ ગ્રંથલ પ્રમાણ સિવાય થઈ શકે નહિ, પરંતુ ગ્રંથ પ્રાચીનકાલમાં અને પૂર્વધરોના કાલમાં રચાયો હોય એમ તો છેલ્લી ગાથામાં દૃષ્ટિવાદના જાણકારોને ગ્રંથ શોધવા માટે કરેલી વિનંતિ ઉપરથી જણાય છે, જો કે ત્યાં સપ્તતિકામાં વહુશ્રુતોને શોધવા માટે કહ્યું છે પણ “વહુસુયા” પદનો અર્થ ચૂર્ણિકારે ‘દૃષ્ટિવાદના જાણકારો’ કર્યો છે. જુઓ ચૂર્ણિનો પાઠ—

“ત સ્વમિઝ્ઞ ‘વહુસુતા’ ત અવરાહ સ્વમિઝ્ઞ દોસં અધેતૂળ વહુસુતા દિદ્ધિવાયણ્ણે” (પૃં ૬૧.)

વહી સપ્તતિકા મૂળગ્રંથની સાક્ષી વિશેષણવતી ગ્રંથમાં આચાર્ય જિનમદ્રગણિ-ક્ષમાશ્રમણે આપેલી છે તે પણ ગ્રંથની પ્રાચીનતાને સિદ્ધ કરે છે. સપ્તતિકાચૂર્ણિ એ સપ્તતિકા ઉપરનું પ્રાચીન વિવેચન છે. અને એ પણ પ્રાચીન જણાય છે. સપ્તતિકાચૂર્ણિના આધારે પૂં મલયગિરિ મહારાજે સપ્તતિકા ઉપર ટીકાની રચના કરેલી છે.

કપાયપ્રામૃત મૂલ તથા ચૂર્ણિ

પ્રસ્તુત ‘સ્વગસેઢી’ ગ્રંથમાં કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિનો પણ સારો એવો આધાર લેવામાં આવ્યો છે. કપાયપ્રામૃત મૂળગ્રંથ ધળો જ પ્રાચીન છે, અને પાંચમા જ્ઞાનપ્રવાદપૂર્વની દશમી વસ્તુના ત્રીજા પ્રામૃતમાંથી તેનો ઉદ્ધાર થયેલો હોય એવું નીચેના ઉલ્લેખો પરથી જણાય છે—

“પુવ્વસ્મિ પંચમસ્મિ દુદસમે વત્થુસ્મિ પાહુડે તદિદ્ધિ. પેજ્જતિ પાહુડસ્મિ દુદ્ધવદિ કસાયાણ પાહુડં પામ ॥”

(કં પ્રાં ગાં ૧)

“જાણપવાદસ્સ પુવ્વસ્સ દસમસ્સ વત્થુસ્સ તદિયસ્સ પાહુડસ્સ પચવિહો ઉવક્કમો ॥” (કં પ્રાં ચૂર્ણિ પૃં ૨.)

મુદ્રિત કપાયપ્રામૃતની ગાથાઓ ૨૩૩ છે જ્યારે “ગાહાસદે અસીદે વત્થે પગ્ગરસઘા વિદ્ધત્તમ્મિ” એવા ઉલ્લેખ પરથી ૧૮૦ સિવાયની વાકીની ૫૩ ગાથાઓ પ્રક્ષેપ ગાથાઓ હોવાનો સંભવ છે.

જોકે કં પ્રાં મૂળગ્રંથ, ચૂર્ણિ તથા જયધવલાટીકા સાથે મૂઢવિદ્રીના દિગમ્બરજ્ઞાન-મંડારમાંથી ઉપલબ્ધ થયો છે અને તેનું હિંદી અનુવાદસહિત અનેક ભાગોમાં માં દિં જૈનસંઘ

દ્વારા પ્રકાશન થઈ રહ્યું છે, તથા કં. પ્રાં. મૂળગ્રંથ ચૂર્ણિની માથે પં. હીરાલાલ શાસ્ત્રી દ્વારા સંપાદિત થઈ વીરશાસન સંઘ કલકત્તા દ્વારા વિં. સં. ૨૦૧૨ માં પ્રકાશિત થયેલ છે, પરંતુ અટલા માત્રથી કં. પ્રાં. મૂળ તથા ચૂર્ણિ દિગમ્બરપરંપરાનાં છે એવો નિર્ણય થઈ શકતો નથી, કેમ કે દિગમ્બરજ્ઞાનમંડારોમાં કાવ્યાનુશાસન, અભિધાનચિંતામણિકોશાદિ શ્વેતામ્બરાચાર્યોના ગ્રંથો તેમજ શ્વેતામ્બરજ્ઞાનમંડારોમાં દિગમ્બરાચાર્યરચિત સિદ્ધિવિનિશ્ચયટીકાદિ-હસ્તલિખિતગ્રંથો વર્તમાનમાં પણ ઉપલબ્ધ છે. વળી કં. પ્રાં. ઉપર દિગમ્બરાચાર્યોની ટીકાઓ છે તેથી પણ તે દિગમ્બરાચાર્ય કૃત છે એવો નિશ્ચય થઈ શકતો નથી, કેમ કે શ્વેતામ્બરાચાર્યકૃત ગ્રંથો ઉપર દિગમ્બરાચાર્યોની અને દિગમ્બરાચાર્યકૃત ગ્રંથો ઉપર શ્વેતામ્બરાચાર્યોની ટીકાઓ છે. જૈનેતરગ્રંથો ઉપર પણ જૈનાચાર્યોની ટીકાઓ આજે ઉપલબ્ધ થાય છે. પાતંજલયોગદર્શન નામના જૈનેતરગ્રંથ ઉપર તથા અષ્ટસહસ્રો નામના દિગમ્બરાચાર્યકૃત ગ્રંથ ઉપર ઉપાધ્યાયજી ચરોવિજયજી મહારાજે ટીકા રચી છે જે વર્તમાનમાં ઉપલબ્ધ થાય છે, તેથી કોઈ પાતંજલયોગદર્શન અને અષ્ટસહસ્રો ગ્રંથો શ્વેતામ્બરાચાર્યની કૃતિ તરીકે નથી કહેવાતા. મગમતીઆરાધનાના ટીકાકારે પોતે દશ-વૈકાલિક ઉપર ટીકા રચ્યાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, છતાં દશવૈકાલિકગ્રંથ તેમના મમ્પ્રદાયની કૃતિ નથી કહેવાતી, તેથી રીતે કં. પ્રાં. મૂળ તથા ચૂર્ણિક્ષત્રો ઉપર જયધવલા નામની દિગમ્બરાચાર્યની ટીકા હોવા માત્રથી તે ગ્રંથ દિગમ્બરાચાર્યની કૃતિ તરીકે નિશ્ચિત થઈ શકતો નથી. એટલું જ નહીં પણ (૧) કપાયપ્રામૃત ચૂર્ણિ અંતર્ગત દિગમ્બર પરંપરાને અમાન્ય પદાર્થો (૨) શ્વેતામ્બરાચાર્યોની કૃતિઓમાં કપાયપ્રામૃતના આધારો, સાક્ષી તથા અતિદેશો (૩) કં. પ્રાં. મૂળ-ગ્રંથ તથા ચૂર્ણિક્ષત્રના રચયિતા (૪) રચનાનો કાલ, વગેરે પ્રમાણો ઉપરથી કપાયપ્રામૃતમૂળ તથા તેની ચૂર્ણિ વચ્ચે શ્વેતામ્બરાચાર્યની કૃતિ અથવા દિગમ્બરમતોત્પત્તિપૂર્વેની કૃતિ હોવાનું વિશેષે કરીને બતાવ્યું છે.

(૧) દિગમ્બર પરંપરાને અમાન્ય તેવા કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિ અંતર્ગત પદાર્થો

(૧) ક્ષપકશ્રેણિના અધિકારમાં ક્ષપકને સત્તામાં કયાં કર્મો નિયમા અને કયાં કર્મો વિકલ્પે હોય, તે વતાવતા ચૂર્ણિકાર જણાવે છે, “સંવર્લિંગેસુ ચ ભજ્જાણિ” (પૃ. ૮૨૭). ચૂર્ણિક્ષત્રનો અર્થ એ છે કે સર્વલિંગમાં વંધાયેલ કર્મો ક્ષપકને વિકલ્પે સત્તામાં હોય છે, અહીં સર્વલિંગમાં નિર્ગ્રંથલિંગ (દ્રવ્યચારિત્ર) પણ આવી જાય છે, એટલે નિર્ગ્રંથલિંગમાં વંધાયેલ કર્મ ક્ષપકને સત્તામાં વિકલ્પે હોય છે, અર્થાત્ હોય પણ સ્વરૂં અને ન પણ હોય, આ પરથી એ નવકી થાય છે કે ક્ષપક ચારિત્રવેપમાં હોય પણ સ્વરૂં અને ન પણ હોય, ચારિત્રના વેપ વગર અર્થાત્ અન્ય-તાપસાદિના વેશમાં રહેલ જીવ પણ ક્ષપક થઈ શકે છે, એટલે પ્રસ્તુત ક્ષત્ર દિગમ્બર માન્યતાથી વિરુદ્ધ છે, દિગમ્બરમાન્યતાના હિસાબે નિર્ગ્રંથલિંગમાં વંધાયેલ કર્મ તો અવશ્ય

સત્તામાં હોવું જ જોઈએ, એની મજના ન હોઈ શકે, કેમકે દ્રવ્યચારિત્ર વગર (ચારિત્રના લિંગ વગર) તાપસાદિના વેશમાં કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કે ક્ષપકશ્રેણિ દિગમ્બર પરંપરાને માન્ય નથી. આથી જ ચૂર્ણિનું પ્રસ્તુત સૂત્ર નિર્ગ્રન્થલિંગ (ચારિત્રવેશ) વિના પણ ક્ષપકશ્રેણિની પ્રાપ્તિની શ્વેતામ્બર માન્યતાને જ પુષ્ટિકારક છે, અને એટલા જ માટે જયધવલાટીના કારણે પ્રસ્તુતસૂત્રની વ્યાખ્યામાં 'સંવલિંગ' નો 'ણિગ્ગંથવર્તિરત્તસેસાણ' એવો અર્થ સ્થેચીને કરવો પડ્યો છે. ચૂર્ણિસૂત્રમાંથી આ અર્થ નિકળતો જ નથી, જો ચૂર્ણિકારને નિર્ગ્રન્થલિંગમાં વંધાયેલ કર્મ નિયમા અને નિર્ગ્રન્થવ્યતિરિક્ત લિંગમાં વંધાયેલ કર્મ મજનાએ કહેવું હોત તો "ણિગ્ગથેસુ ણિયમા સેસલિંગેસુ મજ્જાણિ" એવું કંઈક જરૂર કહ્યું હોત, કેમ કે ચૂર્ણિકાર આવા સ્પષ્ટ ભેદો પાડે જ છે. ક્ષેત્ર, શાતા અશાતા, લેશ્યાઓ વગેરેમાં વંધાયેલ કર્મોને લગતી સત્તાના ચૂર્ણિસૂત્રોમાં એ સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે. જુઓ—'છસુ લેસાસુ સાદેણ અસાદેણ ચ વદ્ધાણિ અમજ્જાણિ । કમ્મસિપ્પેસુ મજ્જાણિ । સેત્તમ્હિ સિયા અધોલોગિગં, સિયા ઉદ્ધલોગિગ, ણિયમા તિરિયલોગિગં ।' (કં પ્રાં ચૂં પૃં ૮૨૭)

(11) ઋજુસૂત્રનયને કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિમાં દ્રવ્યાર્થિકનય તરીકે જણાવ્યો છે. "નૈગમ-સગાહ વવહારા સંવે ર્ચ્છતિ ડ્ઞુસુત્રો ઠવણવ્વજે" (કં પ્રાં ચૂં પૃં ૧૭) જયધવલાના પ્રસ્તાવનાકારે કહ્યું છે કે 'દિગમ્બર પરંપરામાં પહેલેથી જ નૈગમ, સંગ્રહ અને વ્યવહારનયને દ્રવ્યાર્થિક અને ઋજુસૂત્રાદિ-નયોને પર્યાયાર્થિક કહ્યા છે' જુઓ—'દિગમ્બર પરંપરા મેં હમ પહિલે સે હી વ્યવહાર પર્યન્ત નયોં કો દ્રવ્યાર્થિક તથા ઋજુસૂત્રાદિ નયોં કો પર્યાયાર્થિક માનને કી પરમ્પરા દેખતે હૈં ।' જયધવલાકારે પણ દ્રવ્યનયો નૈગમાદિ ત્રણ જ સ્વીકાર્યા છે અને ઋજુસૂત્રનો પર્યાયાર્થિક નયમાં સમાવેશ કર્યો છે. જુઓ—'તત્ર દ્રવ્યાર્થિકનયસ્ત્રિવિધ સત્રહો વ્યવહારો નૈગમરચેતિ ।' (જયધવલા-ભાગ ૧ પૃં ૨૧૧) પર્યાયાર્થિકનયો દ્વિવિધ અર્થનયો વ્યજ્ઞનનયરચેતિ । તત્ર ઋજુસૂત્રોડર્થનયઃ । (જયધવલા ભાગ ૧ પૃં ૨૨૨) અહીં કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિકાર ઋજુસૂત્રનયનો દ્રવ્યાર્થિકનયમાં સમાવેશ કરવા દ્વારા શ્વેતામ્બરાચાર્યોની સૈદ્ધાંતિક પરંપરાને અનુસરે છે કારણકે શ્વેતામ્બરોમાં સૈદ્ધાંતિક-પરમ્પરા ઋજુસૂત્ર નયનો દ્રવ્યાર્થિક નયમાં સમાવેશ કરે છે. જો કે શ્વેતામ્બર પરંપરામાં સિદ્ધસેનદિવા-કરસૂરિ મહારાજ વગેરે ઋજુસૂત્ર નયનો સમાવેશ પર્યાયાર્થિક નયમાં કરે છે પણ તે મતાન્તર સમજવો. સૈદ્ધાંતિક પરંપરા તો ઋજુસૂત્ર નયનો દ્રવ્યાર્થિકનયમાં જ સમાવેશ કરે છે. જુઓ—'આચાર્ય સિદ્ધસેન-મતેન ચેહ્ ઋજુસૂત્રસ્ય પર્યાયાસ્તિકેડન્તર્માવો દર્શિતઃ । સિદ્ધાન્તાભિપ્રાયેણ તુ સંગ્રહ-વ્યવહારવદ્ ઋજુ-સૂત્રસ્યાપિ દ્રવ્યાસ્તિક એવાન્તર્માવો દ્રષ્ટવ્ય તથા ચોક્ત સૂત્રે-ડ્ઞુસુત્રસ્ય એગે અણુવડ્તે આગમથો એગં દ્રવ્યાવસ્થય પુદ્ધત નેચ્છહ ।' (વિં આં ભાષ્યનીટીકા ભાગ ૧ પૃં ૪૨) દિગમ્બર પરંપરામાં ઋજુસૂત્રનયનો દ્રવ્યાર્થિક નયમાં સમાવેશ જણાતો નથી, જ્યારે પ્રસ્તુત ચૂર્ણિસૂત્ર (તથા પદ્મલંકાગમમૂલસૂત્ર)માં આ રીતનો સમાવેશ જોવામાં આવે છે, જે પ્રસ્તુતચૂર્ણિકાર શ્વેતામ્બર આગનાયને અનુસરનારો અથવા તો દિગમ્બરમતોત્પત્તિની પૂર્વે થયાની અમારી માન્યતાને વિશેષ પુષ્ટિ આપે છે.

(૨) શ્વેતામ્બરાચાર્યોના ગ્રન્થોમાં કપાયપ્રાભૃતના આધાર, સાક્ષી તથા અતિદેશો

અનેક પૂર્વાચાર્ય (શ્વેતામ્બરાચાર્ય) મગવંતોના ગ્રન્થોમાં આપણને કપાયપ્રાભૃતનો આધાર, કપાયપ્રાભૃતની ગાથાનું ઉદ્ધરણ, અતિદેશો વગેરે પ્રાપ્ત થાય છે, જેમાંના કેટલાક નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) પંચસંગ્રહના કર્તાએ પોતે પંચસંગ્રહગ્રન્થની રચના શતકાદિ પાંચ ગ્રન્થોના આધારે કર્યાનું દ્વિતીય ગાથામાં જણાવ્યું છે. પંચસંગ્રહની પહેલી ગાથાની ટીકામાં મલયગિરિ મહારાજે પણ શતકાદિ પાંચ ગ્રન્થોનાં નામ આપ્યા છે, જેમાં કપાયપ્રાભૃતના નામનો પણ સમાવેશ થાય છે—

‘સચગાઢ પંચગથા જહારિહં જેણ એથ સચિત્તા ।

દારાણિ પચ અહવા તેણ જહથામિદાણમિણ ॥ (પચસંગ્રહ ગા૦ ૨ પૃ૦ ૩)

ટીકા—પ૦ચાનાં શતક-સપ્તતિકા-કપાયપ્રાભૃત સત્કર્મ-કર્મપ્રકૃતિલક્ષણાનાં ગ્રન્થાનાં અથવા પ૦ચાનાં મર્થાધિકારાણાં યોગોપયોગવિષયમાર્ગણા વચક વન્દ્ય-વન્ધહેતુ વન્ધવિધિલક્ષણાનાં સદ્ગ્રહઃ પ૦ચસંગ્રહ યદ્વા પ૦ચાનાં ગ્રન્થાનામર્થાધિકારાણા વા સંગ્રહો યત્ર ગ્રન્થે સ પચસંગ્રહસ્તં

(૧૧) શતકચૂર્ણિના હસ્તલિખિત ટિપ્પણમાં (અગ્રાપિ અમુદ્રિત) શુભસ્થાનક અધિકારમાં કિદ્દિઓને લગતા વિષયમાં ‘ઉત્તમં ચ’ કહીને એક ગાથા સાક્ષી તરીકે મૂકેલ છે. તે આ પ્રમાણે

“ધારસ નવ છ તિન્નિ ય કિદ્દીઓ હોંતિ અહવણતાઓ । એકેકમ્મિ કસાયે તિગતિગમહવા અણંતાઓ” ॥

પ્રસ્તુત ગાથા મુદ્રિત કપાયપ્રાભૃતમાં ૧૬૩મી છે. તે આ પ્રમાણે—

“ધારસ પવ છ તિણિ ય કિદ્દીઓ હોંતિ અધવ અણતાઓ । એકેકમ્મિહ કસાયે તિગ તિગ અધવા અણતાઓ ॥
(ક૦ પ્રા૦ ગા૦ ૧૬૩. પૃ૦ ૮૦૬)

અહીં ફેર માત્ર એટલો જ છે કે ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં શતકચૂર્ણિટિપ્પણની હસ્તલિખિત પ્રતમાં ‘અહવા’ છે, જ્યારે મુદ્રિત ક૦ પ્રા૦ માં ‘અધવા’ છે. અને શતકચૂર્ણિ ટિપ્પણમાં ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં ‘અહવણંતાઓ’ છે તો મુદ્રિત ક૦ પ્રા૦ માં ‘અધવ અણંતાઓ’ છે. આર્યાહંદના હિસાબે હસ્તલિખિત શતકચૂર્ણિ ટિપ્પણગત ગાથા વિશેષ શુદ્ધ લાગે છે.

(૧૧૧) સપ્તતિકાચૂર્ણિમાં કેટલાંય સ્થલોમાં ચૂર્ણિકારે કિદ્દિલક્ષણાદિ અંગે કસાયપાહુડનો અતિદેશ કરેલો છે, જે સપ્તતિકાચૂર્ણિના નીચેના પાઠો ઉપરથી જણાય છે.

(૧) ત વેયતો તિતિયકિદ્દીઓ તહયકિદ્દીઓ ય દલિય ધેતૂણ સુહમસાંપરાહયકિદ્દીઓ કરેહ । તેસિ લક્ષણં જહા કસાયપાહુડે । (પૃ૦ ૬૬ અ)

(૨) એથ ઋપુન્વચરણઅણિયદ્વિવદ્વાસુ અળેગાહં વત્તવગાહ જહા કસાયપાહુડે કમ્મપગહિસંગહણીએ વા તહા વત્તવ (પૃ૦ ૬૨ વ.)

(૩) ચવિહવધગસસ વેદોદણ પુરિસવેદવંધેયજુગવફિદ્દે એકમેવ ઉદયદ્વાણં લભતિ । તેં ચવ્વહ સજલણાણ એગયર । એથ વત્તારિ મંગા; કહં ? મળ્લજ, કોયિ કોહેણ ઉવદ્વાહ, કોયિ માણેણ ઉવદ્વાહ, કોહ માયાએ, કોહ લોમેણ । એથ અણે અણ્ણારિસ પઢતિ । તચ્ચેદમ્—

“પંચાઓ ય ચવ્વકં સંકમમાણસસ હોંતિ તે ચેવ । વેણિં પરિહીણા, ચરો ચરિમેસુ કસિણેસુ ॥”

તેં ચ કસાયપાહુડાવિસુ વિહ્વતિ ત્તિ કાઠ પરિસેસિયં”

અહીં ‘કસાયપાહુડ’ શબ્દથી તેની ચૂર્ણિ પણ અંતર્ગત સમજી લેવાની છે, કેમ કે ઉક્ત-
વિષયોનું દર્શન પૂર્ણતયા આપણને કં. પ્રાં. મૂલમાં થઈ શકતું નથી. સસતિકા ચૂર્ણિકારે કર્મ-
પ્રકૃતિસંગ્રહણીનો પણ કેટલાંક સ્થલે અપવર્તનાવિધિ આદિ અંગે અતિદેશ કર્યો છે, તે અપવર્તના
વિધિ આદિની પ્રાપ્તિ પણ કર્મપ્રકૃતિ મૂલ અને ચૂર્ણિ વચ્ચેનાં મળીને થાય છે. સસતિકાચૂર્ણિમાં
કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહણીનાં અતિદેશવાળાં કેટલાંક સ્થાનો આ પ્રમાણે છે -

(૧) ઉચ્ચદૃણાવિદિ જહા કમ્મપગડીસંગહણીએ ઉચ્ચલણસકમે તહા માણિયવ્વ । (સિત્તરી પૃં ૬૧ વ૦)
(૨) તત્થ મિચ્છદિટ્ઠિસ્સ મિચ્છત્તવસામણે વિહી જહા કમ્મપગડીસંગહણીએ પદમસમ્મત્ત ઉપ્પાદંતરરા સા
ચેત્ર માણિયવ્વ । (પૃં ૬૧. વ)

(૩) અતરકરણવિદિ જહા કમ્મપગડીસંગહણીએ । (પૃં ૬૪ વ)

(૪) પદમદ્વિતિકરણ જહા કમ્મપગડીસંગહણીએ । (પૃં ૬૫ અ.)

(૧) આમાં પ્રથમસ્થાનમાં ‘ઉચ્ચદૃણાવિદિ’ એટલે કે, જે અપવર્તનાવિધિ અંગે કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહણી-
ગત ઉચ્ચલણાસંક્રમનો અતિદેશ કર્યો છે, તે અપવર્તનાવિધિનું પ્રતિપાદન ત્યાં જ કર્મપ્રકૃતિની
મૂળગાથામાં નીચે મુજબ જોવા મળે છે-

(અથ ઉચ્ચલણસંક્રમસ્સ લક્ષણ મળતિ ચૂર્ણિ)

“આહારતણૂમિત્રમુહૂત્તા અવિરહ્મો પુચ્ચલ્લે । જા અવિરહ્મો ત્તિ ઉચ્ચલ્લે પલ્લમાગે અસંલ્લભે ॥
અતોમુહૂત્તમદ્ધ પલ્લાસલિવ્જ્જમેત્તિલ્લહ । ઉક્કિરહ્મ પુણો વિ તહા ઝૂણૂમસંલ્લગુણહં જા ॥
ત દલિયં સદ્ધાણે સમ્મ સમ્મ અસલ્લગુણિયાએ । સેઢીએ પરઠાણે વિસેસદ્ધાણીહ સંછુમ્મહ ॥
જ દુચરિમસ્સ ચરિમે અત્ર સકમ્મ તેણ સવ્વં પિ । ઝંગુલઅસંલ્લમાગેણ દ્વીરે એસ ઉચ્ચલ્લણા ॥”

(કર્મપ્રકૃતિ-સંક્રમકરણ ગાં ૬૧-૬૪)

જો કે ઉચ્ચલણના અધિકારમાં અપવર્તનાનો વિધિ ચૂર્ણિમાં વિસ્તારથી પ્રાપ્ત થાય છે છતાં
મૂલમાં પણ અપવર્તના વિધિનું વર્ણન સંક્ષેપમાં સારી રીતે મળે છે.

(૨) સસતિકાકાર મિથ્યાત્વને ઉપશાન્ત કરવાની વિધિ કર્મપગડીસંગ્રહણીના પ્રથમસમ્યક્ત્વોત્પાદ-
પ્રરૂપણામાં જોવા જણાવે છે. કર્મપ્રકૃતિ ઉપશમનાકરણમાં આને લગતો એક જુદો અધિકાર
છે. તથા ચૂર્ણિમાં તો તે વિસ્તારથી છે.

(૩) અંતરકરણવિધિ અંગે સસતિકાચૂર્ણિકાર કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહણીનો અતિદેશ કરે છે, કર્મપ્રકૃતિ-
મૂલમાં પ્રસ્તુત વિષયની તપાસ કરતાં ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમનાના અધિકારમાં ગાથા
૪૨માં અંતરકરણને લગતી માત્ર થોડી વાત પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ અંતરકરણવિધિનું દર્શન
થતું નથી. જુઓ-

“સજમવાઈણંતરમેત્થ ઉ પદ્મઠિઈ ચ અત્તયરે ।

સંજલણાવેયાણં વેદ્ધંતીણં કાલસમા ॥ (પૃં ૪૮ કર્મ ૦ ઉપશમના. ગાથા ૪૨)

પ્રસ્તુત ગાથામાં અંતરકરણ વચ્ચે પ્રથમસ્થિતિના કાલ વગેરેનું દિગ્દર્શનમાત્ર છે, પરંતુ અંતરકરણનો વિધિ પ્રાપ્ત થતો નથી. પ્રથમસમ્યક્ત્વોત્પાદપ્રરૂપણામાં પણ અંતરકરણને લગતી ગાથાઓ આ પ્રમાણે છે—

અનિયદ્વિન્મિ વિ એવ તુલ્લે કાલે સમા તથો નામ । સચ્ચિજ્જદમે સેસે ભિન્નમુદ્ધુત્તં અહો મુચ્ચા ॥ ગાથા ૧૬
કિંચૂપમુદ્ધુત્તસમ ઠિહ્વધદ્વાએ અન્તર કિચ્ચા । આવલિદુગેક્કસેસે આગાલ ડીરના સમિયા ॥ ગાથા ૧૭.

આ ગાથાઓમાં અંતરકરણને લગતી પ્રથમસ્થિતિ, અંતરનો કાલ, અંતરકરણક્રિયાનો કાલ વગેરે જાણવા મળે છે પણ અંતરકરણ વિધિ જાણવા મળતો નથી. અંતરકરણવિધિ એટલે અંતરકરણ વ્યાં કરવાનું હોય છે તે સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલાં તે તે કર્મોનાં દલિકોને વ્યાં વ્યાં નાણીને છાલી કરવાં તે. આ અંતરકરણવિધિ આપણને વન્ને સ્થલે કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં ઉપલબ્ધ થાય છે, તેમાં પણ પ્રથમસમ્યક્ત્વોત્પાદાધિકાર કરતાં ચારિત્રમોહોપશમનાધિકારમાં વિસ્તૃત રીતે મળે છે.

“અતરકરમાણે અણિયદ્વીગુણસેહીનિક્કલેવસ્સ અગ્ગાગાતો । અસલ્લેજ્જતિમાગ સ્વપ્પેદિતિ । તત્તુક્કિરિ-
જ્જમાણ દલિયં પદમઢિતીતે ત્વિતિયદ્વિતીતે ચ હુમ્મતિ । એવં અતરકરણ કય મવતિ” । (ઉપગમનાકરણ પ્રથ-
મસમ્યક્ત્વોત્પાદાધિકાર ગાથા ૧૬-૧૭ની ચૂર્ણિ)

જાહે અન્તર કરેડમાઢતોતાહે અન્ન દ્વિતિ ચ વધતિ અન્ન દ્વિતિસ્વપ્પગ અણુમાગસ્વપ્પગં ચ કરેતિ । અણુ-
માગસહસ્સેસુ ગતેસુ અન્ન અણુમાગસ્વપ્પગ ત ચેવ દ્વિતિસ્વપ્પગ સો ચેવ દ્વિતિવન્ધો, અન્તરસ્સ ઉક્કિરણદ્વા
ય સમગ સમપ્પેતિ । અન્તર કરેન્તો જે કમ્મસે વધતિ વેદેતિ તેસિં ઉક્કિરિજ્જમાણ દલિયં પદમે ત્વિદ્દે
ચ દ્વિદ્દે દેતિ । જે કમ્મસા ણ વજ્જન્તિ વેતિજ્જન્તિ તેસિં ઉક્કિરિજ્જમાણા પોગ્ગલે પદમઢિતીસુ અણુક્કિરિ-
જ્જમાણીસુ દેતિ । જે કમ્મંસા વજ્જન્તિ ન વેતિજ્જન્તિ તેસિં ઉક્કિરિજ્જમાણગં દલિય અણુક્કિરિજ્જમાણીસુ
ત્વિતિયદ્વિતીસુ દેતિ । જે કમ્મંસા ણ વજ્જન્તિ ણ વેતિજ્જન્તિ તેસિં ઉક્કિરિજ્જમાણ પદેસગ્ગં સદ્ધાણે ણ
દિજ્જતિ પરદ્ધાણે દિજ્જતિ । એણ વિહિયા અતર ઉચ્છિન્ન મવતિ । (ચૂર્ણિ ગાથા ૪૨ પૃ ૪૭)

આમ પ્રસ્તુત અંતરકરણવિધિનું દર્શન કર્મપ્રકૃતિમૂલને વદલે ચૂર્ણિમાં જ વિશેષતયા થાય છે.

(૪) આ વિષયની પ્રાપ્તિ કર્મપ્રકૃતિમૂલમાં નથી થતી પણ કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં માનની

પ્રથમસ્થિતિકરણવિધિ વતાવી છે ત્યાં થાય છે, જે આ પ્રમાણે છે—

“જાહે ચેવ કોહસ્સ વંધો ઉદઓ, ડીરના ય વોન્છિત્તાનિ તાહે ચેવ માણસ્સ પદમઢિતિં વીયદ્વિતીતો
દલિય ધેત્તૂણ કરેતિ, પદમસમયવેયગો પદમઠિતિં કરેમાણો પદમસમતે ઉદતે પદેસગ્ગ થોવં દેતિ સે કાલે
અસલ્લેજ્જગુણાએ સેદ્ધિદેતિ જાણ પદમઢિતીએ અરમસમતો ત્તિ ॥” (કર્મપ્રકૃતિ ૩૦ ગા ૪૮ ની ચૂર્ણિ પૃ ૫૦-૫૭)

આમ ‘કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહણીનો’ અતિદેશ હોવા છતાં ઉક્ત વિષયોની પ્રાપ્તિ આપણને વ્યાંક કર્મપ્રકૃતિમૂલમાં તથા વ્યાંક કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં થાય છે.

હવે આપણે સત્તતિકા ચૂર્ણિમાં રહેલા કપાયપ્રામૃતના અતિદેશવાળાં સ્થાનોની વિચારણા કરી લઈએ.

(૧) પ્રથમસ્થાનમાં ત વેયેતો.....

.....તેસિં લક્ષણં જહા કસાયપાહુડે”
અહીં સૂક્ષ્મસમ્પ્રાયકિટ્ટીઓના લક્ષણ અંગે કસાયપાહુડનો અતિદેશ કર્યો છે. કિન્તુ સૂક્ષ્મકિટ્ટીઓનું
લક્ષણ કં. પ્રાં. મૂલમાં નથી દેખાતું પણ કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિમાં આ પ્રમાણે મળે છે—

“તાસિં સુદુમસાંપરાહ્યકિટ્ટીણં કમ્હિ દ્વાણ ? તાસિં દ્વાણ લોમસ્સ તદિયાણ સંગ્રહકિટ્ટીણ હેઠ્ઠદો ।
(પૃં ૮૬૨) આ કિટ્ટીનું લક્ષણ છે. અહીં આપણે ‘તાસિં’ પદથી જો સૂક્ષ્મકિટ્ટીને વેદલે સામાન્યથી
કિટ્ટીનું લક્ષણ લેવાનું હોય તો તેનો અધિકાર કપાયપ્રામૃતમૂલ તથા ચૂર્ણિ વંનેમાં આ પ્રમાણે મળે
છે—“અક્કલ્લણમથ કિં ચ કિટ્ટીણ ત્તિ એથ એકા માસગાહા । તિસે સમુધિકત્તણા ।

“ગુણસેદિ અણંતગુણા લોમાદિકોધપચ્છિમપદાદો ।

કમ્મસ્સ ચ અણુમાગો કિટ્ટીણ લક્ષણ એદં ॥ (ગાથા ૧૬૫ પૃં ૮૦૭.)

વિદાસા । લોમસ્સ જહ્ણિણયા કિટ્ટી અણુમાગેહિં થોત્તા । વિદિય કિટ્ટી અણુમાગેહિં અણંતગુણા ।
તદિયા કિટ્ટી અણુમાગેહિં અણંતગુણા । એવમણતરાણતરેણ સંવત્થ અણતગુણા જાવ કોધસ્સ ચરમકિટ્ટીત્તિ ।
ઉક્કસિયા વિ કિટ્ટી આદિકહ્યઆન્નિવગ્ગણાણ અણંતમાગો । એવં કિટ્ટીસુ થોવો અણુમાગો । કિસ કમ્મં કદં
જમ્હા તમ્હા કિટ્ટી । એદ લક્ષણા ।” (કં. પ્રાં. પૃં ૮૦૮)

(૨) એથ તહા વત્તવ્વં ।

અહીં કપાયપ્રામૃત અને કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહી વંનેનો, અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણને લગતી જે
અનેક વાતો અંગે સપ્તતિકાચૂર્ણિકારે અતિદેશ કર્યો છે, તે વાતો આપણને કર્મપ્રકૃતિમૂલમાં
તથા ચૂર્ણિમાં વંનેમાં વિસ્તારથી મળે છે. કર્મપ્રકૃતિમૂલમાં અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણના
વ્યવસ્થાને લગતી પ્રથમોપશ્ચમસમ્પક્વોત્પાદાધિકારમાં કેટલીક ગાથાઓ છે (ગાથા નં. ૧૧
થી ૧૭) અને ચૂર્ણિ પણ ત્યાં વિસ્તારથી છે, તથા કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિમાં વિસ્તારથી મળે છે.

(૩) ચડ્ઞિવિહવગસ્સ વેદોદય હિતિ પરિસેસિયં ।

અહીં ‘કપાયપાહુડાદિસુ વિહ્વતિત્તિ’ વગેરે જે સપ્તતિકાકારે કહ્યું છે તે તો સપ્તતિકાચૂર્ણિકારે પોતે
લાસ કપાયપ્રામૃતને જ અનુસરવાનું પોતાનું વલણ વતાવેલ છે. ત્યાં મુખ્ય વિષય એ છે કે
‘મોહનીયનાં પાંચનાં વંધક અને વે(વેદ અને કપાય)ના ઉદયવાઝા જીવને પુરુષવેદનો વંધ અને
ઉદય સાથે જાય છે’ તેથી ચારના વંધે એક પ્રકૃતિના ઉદયસ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવો
કપાયપ્રામૃતનો મત છે. જ્યારે અન્ય આચાર્યોનો મત એવો છે કે ‘પુરુષવેદના વંધવિચ્છેદ પછી ઉદય-
વિચ્છેદ જાય છે.’ તેથી તેઓ ચારના વંધે પણ વેનો ઉદય થોડો કાલ માને છે, સપ્તતિકાર
અહીં અન્ય આચાર્યોના મતની ‘‘પંચાઓ.....’’વગેરે ગાથા રજૂ કરી કપાયપ્રામૃતાદિમાં
તે મત નથી માન્યો માટે અમે છોડી દઈએ છીએ, એમ સ્પષ્ટ રીતે જણાવે છે.

આમ સપ્તતિકાચૂર્ણિકારે જે વિષયો અંગે કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિનો અતિદેશ કર્યો છે, તે વિષયોની પ્રાપ્તિ આપણને કેટલેક ઠેકાણે કપાયપ્રામૃતમૂલમાં તથા કેટલાંક સ્થળે કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિમાં થાય છે, એટલું જ નહિ, શતકચૂર્ણિમાં પણ વર્ગનાઓના વર્ણન વચ્ચે ધ્રુવાચિત્ત આદિ વર્ગનાઓનાં નામ, પુદ્ગલોનું પ્રમાણ, વર્ગનાઓની સંખ્યા વગેરે આપ્યું છે, પણ વર્ગનાઓનો અર્થ જોગ માટે “एतासि अत्यो जहा कम्ममर्थास्सिगहणीर” (जनकचૂર્ણિ પૃ ૪૩) કહીને કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહીનો અતિદેશ કર્યો છે અને તે અર્થની પ્રાપ્તિ આપણને કર્મપ્રકૃતિમૂલમાં નહિ પણ ચૂર્ણિમાં જોગ મળે છે. આ વધા પરથી એમ નક્કી થાય છે કે કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહી અને કપાયપ્રામૃતના નામથી અતિદેશોમાં તેની ચૂર્ણિઓ પણ લઈ શકાય છે. કર્મપ્રકૃતિ અંગેની વિચારણામાં આપણે એ પણ જોઈ શકીએ કે કસાયપાહુડમાં અપ્રશસ્તોપશમના અંગે કર્મપ્રકૃતિનો અતિદેશ છે અને તે અપ્રશસ્તોપશમનાની પ્રાપ્તિ કર્મપ્રકૃતિસંગ્રહીની મૂલગાયાઓમાં પણ મળે છે, આ વધુ જોતાં કપાયપ્રામૃતમૂલ તથા ચૂર્ણિ બંને અતિપ્રાચીન અને શ્વેતામ્બર પરંપરાને અનુકૂલ ગ્રંથો છે એ સ્પષ્ટ નિશ્ચિત થાય છે.

કપાયપ્રામૃતમૂલ તથા ચૂર્ણિની રચનાનો કાલ

કપાયપ્રામૃતમૂલ તથા ચૂર્ણિના રચના કાલની વિચારણા પણ અમારી ઉપરોક્ત માન્યતાને જ વધુ પુષ્ટિ આપે છે. કપાયપ્રામૃતમૂલમાં કે ચૂર્ણિમાં તેના કર્તાના નામનો ઉલ્લેખ નથી, તેના કર્તાના નામનો ઉલ્લેખ જયધવલાટીકાના મંગલાચરણમાં પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે ઉલ્લેખ પણ કપાયપ્રામૃતમૂલના કર્તા તથા ચૂર્ણિના કર્તા શ્વેતામ્બર પરંપરાને માન્ય હોવાનું અને ઢિંગારમતોત્પત્તિથી પૂર્વકાલીન હોવાનું નિશ્ચિત કરવામાં જ વિશેષે કરીને સ્પષ્ટ છે. કપાયપ્રામૃતમૂલના તથા ચૂર્ણિના કર્તા અંગે જયધવલાકારનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે.—

“जेणिह कसायपाहुडमणेयणयमुज्जल अणंतत्थ । गाहाहि चिवरिय तं गुणहरमबारय वदे ॥६॥

गुणहरवयणविणिग्गयगाहाणत्थोवहारिओ सव्वो । जेणज्जमखुणा सो सणा ।हत्थी वर देऊ ॥७॥

जो अज्जमंखुसीसो अतेवासी वि णा ।हत्थिरस । सो वित्तिमुत्तरुत्ता जइवमहो मे वर देऊ ॥

(जयधवला भा ૧ પૃ ૪)

જયધવલાના આ શ્લોકો કપાયપ્રામૃતમૂલના કર્તા તરીકે ગુણધર અને ચૂર્ણિના કર્તા તરીકે આર્યમંગુના શિષ્ય અને આર્યનાગહસ્તીના અંતેવાસી યતિવૃષમનું નામ જણાવે છે, એટલું જ નહીં પણ એક સ્થળે જયવમલામાં ગુણધરને વાચક તરીકે પણ કહ્યા છે, “एतेनाशङ्का यातिता आत्मीया गुणवरवचाकेन” । કપાયપ્રામૃતમૂલના કર્તા ગુણધરનો વાચક તરીકે ઉલ્લેખ અને તેમના તરફથી આર્યમંગુ અને આર્યનાગહસ્તીને થયેલ કપાયપ્રામૃતના અર્થની પ્રાપ્તિ આ વગેરે વાતો કપાયપ્રામૃતના કર્તા ગુણધર વાચકવંશમાં થયા હોવાનું વિશેષે કરીને સિદ્ધ કરે છે, કેમ કે આર્યમંગુ અને આર્યનાગહસ્તી તો વાચકવંશમાં સુપ્રસિદ્ધ છે અને આર્યનાગહસ્તી કર્મપ્રકૃતિ વગેરેના વિશેષ જાણકાર હોવાનો પણ ઉલ્લેખ છે. આ વધુ જોતાં ગુણધરવાચક,

આર્યમંગુ-નાગહસ્તીના સમાનકાલીન અને 'ચૂર્ણિકાર' યતિવૃષભાચાર્ય આર્યમંગુ નાગહસ્તી પછી નજીકના કાલના હોય તેમ વિશેષ કરીને જણાય છે. આર્યમંગુ, આર્યનાગહસ્તી વગેરેને લગતી વાચકવંશની પટ્ટાવલિ નંદિસૂત્રમાં આ પ્રમાણે આપેલી છે

“સુદૃઢમ અગ્નિવેશાણં જંબૂનામ ચ કાસવં । પમવ કચ્ચાયણં વદે વચ્છં સિજ્જંભયં તદ્દા ॥૨૩॥
જસમદં તુ ગ્નિય વદે, સંભૂય ચેવ માદરં । મદ્વાહું ચ પાદન્નં યૂલમદં ચ ગોયમ ॥૨૪॥
પલાવચ્ચસગોત્ત વંદામિ મહાગિરિં સુદૃઢિ ચ । તત્તો કોસિયગોત્ત બહુલસ્સ સરિવ્વય વન્દે ॥૨૫॥
હારિયગોત્ત સાહ ચ વદિમો હારિય ચ સામજ્જં । વંદે કોસિયગોત્તં સંઢિલ્લ અજ્જીયધરં ॥૨૬॥
તિસમુદ્દલાયકિત્તિં દીવસમુદ્દેસુ ગાહિયપેયાલં । વદે અજ્જસમુદ્દ અક્કુભિયસમુદ્દગમીર ॥૨૭॥
મળગ કરગ જ્ઞરગ પમાવગં ણાણદસણગુણાણ । વદામિ અજ્જમગું સુયસાગરપારગં ધીરં ॥૨૮॥
નાણંમિ વંસણમિ અતવણિણં પિચ્ચકાલમુજ્જુત્તં । અજ્જં નંદિલક્ષમણ સિરસા વદે પસન્નમણં ॥૨૯॥
વહ્ડુ વાયગવસો જસવંસો અજ્જનાગહસ્તીણ । વાગરણકરણમગિયકમ્મપયડીપહાણાણ ॥૩૦॥

(નંદિસૂત્ર પૃ૦ ૪૮ થી)

નંદિસૂત્રની આ ગાથાઓમાં આપણને મળતાન સુધર્માસ્વામીથી આર્યનાગહસ્તી સુધીની પાટપરપરા પ્રાપ્ત થાય છે, જો કે નંદિસૂત્રમાં તો તેના કર્તા દેવવાચકે છેક પોતાના સુધીની પરંપરા વતાવી છે, પરંતુ અહીં એ વધી ઉપયોગી નથી માટે આર્ય નાગહસ્તી સુધીની ગાથાઓ જ અત્રે વતાવી છે. ક્રમશઃ પાટપરંપરામાં આવતા આચાર્યોનાં નામ આ પ્રમાણે છે—

(૧) સુધર્મા મળતાન (અગ્નિવેદ્ય ગોત્ર)	(૨) જમ્બૂસ્વામી (કાશ્યપગોત્ર)
(૩) પ્રમવસ્વામી (કાત્યાયનગોત્ર)	(૪) શય્યંભવસ્વામી (વ્રત્સગોત્ર)
(૫) યશોમદ્રસ્વામી (તુ ગિક ગોત્ર)	(૬) સંભૂતિવિજય (માદરગોત્ર)
(૭) મદ્વાહુસ્વામી (પ્રાચીન ગોત્ર)	(૮) સ્થૂલમદ્રસ્વામી (ગૌતમગોત્ર)
(૯) આર્યમહાગિરિ (પલાપત્ય ગોત્ર)	(૧૦) આર્યસુદસ્તી (પલાપત્ય ગોત્ર),
(૧૧) આર્યવલિસ્સહ-(કૌશિક ગોત્ર)	(૧૨) આર્યસ્વાતિ (હારીતગોત્ર)
(૧૩) આર્યશ્યામ (હારીતગોત્ર)	(૧૪) આર્યશાંડિલ્ય (કૌશિક ગોત્ર)
(૧૫) આર્ય સમુદ્ર	(૧૬) આર્યમંગુ
(૧૭) આર્યનંદિલ	(૧૮) આર્યનાગહસ્તી

અહીં ‘અજ્જીયધરં’ પદની વ્યાખ્યા ટીકાકાર મલયગિરિમહારાજે આર્ય શાંડિલ્યના વિશેષણ તરીકે કરી છે, સાથે ‘અન્યે તુ વ્યાવક્ષતે’ કહીને આર્યજીતધરને શાંડિલ્યના શિષ્ય તરીકે વતાવ્યા છે.

ઉપરની પટ્ટાવલીથી જાણી શકાય છે, કે આર્યમંગુ અને આર્યનાગહસ્તી વગેરે મળતાન સુધર્માસ્વામીની પાટપરંપરામાં આ રીતે લગભગ ૧૬ મા અને ૧૮ મા આવેલ છે.

“વહ્ડુ વાયગવસો જસવંસો અજ્જનાગહસ્તીણ” આ ઉક્તિ એ પણ વતાવે છે કે આ વધાનો વંશ વાચકવંશ હતો. ઉપરની પટ્ટાવલિમાં આર્યસ્વાતિના નામનો ઉલ્લેખ છે, સમ્ભવતઃ તે તત્ત્વાર્થસૂત્રના કર્તા

ઉમાસ્વાતિ મહારાજ છે. આર્યશ્યામ આર્યસ્વાતિના શિષ્ય અને પન્નવળાના કર્તા શ્યામાચાર્ય છે. આ વધા વાચક તરીકે પ્રખ્યાત છે, એટલું જ નહિ પણ પન્નવળાક્ષત્રની ટીકા વગેરેમાં વાચકનો અર્થ પૂર્વવિત્ (પૂર્વધર) કર્યો છે.

વલી શ્રુતાવતારમાં એવો સ્પષ્ટ નિર્દેશ છે કે ગુણધરમુનિએ કપાયપ્રામૃતમૂલની ૧૮૩ ગાથા તથા એના વિવરણની ૫૩ ગાથા રચી છે અને તેઓએ તેની વાચના આર્યમંગુ અને આર્ય નાગહસ્તીને આપી છે જુઓ શ્રુતાવતાર ગાથા-૧૫૨-૧૫૩-૧૫૪.

અથ ગુણધરમુનિનાથઃ સકપાયપ્રામૃતાન્વચં તત્ । પ્રાયોન્નોપપ્રામૃતકાનરત્નજ્ઞા સામ્પ્રતિક્ષત્ક્રિતનપેક્ષ્ય ॥૧૪૨॥
ત્ર્યધિકાશીત્યા યુક્ત શત ચ મૂલસૂત્રગાથાનામ્ । વિવરણગાથાના ચ ત્ર્યધિકં પશ્ચાગતમકાર્પીત ॥૧૫૩॥
પથ ગાથાસૂત્રાણિ પચદશમદ્વાધિકારાણિ । પ્રવિરચ્ય ત્યાચલ્યો મ નાગહસ્તચાર્યમહુમ્યામ્ ॥૧૫૪॥

જો કે શ્રુતાવતારમાં ઇન્દ્રનન્દિ જણાવે છે કે ‘ગુણધર, ધરસેનના અન્વય (વંશ) ને અમે જાણતા નથી’ પરંતુ ગુણધરમુનિએ કપાયપ્રામૃતની આર્યમંગુ અને નાગહસ્તીને વાચના આપ્યાની વાત તો શ્રુતાવતારમાં સ્પષ્ટ બતાવી છે. આ વધા ઉપરથી નક્કી થાય છે કે કપાયપ્રામૃતના કર્તા ગુણધરવાચક એ વાચક વંશમાં આર્યમંગુ અને નાગહસ્તીના સમાનકાલિક હોવા જોઈએ અને તેમની પાસેથી કપાયપ્રામૃતની પ્રાપ્તિ આર્યમંગુ અને આર્યનાગહસ્તીને થઈ હોવી જોઈએ આર્યમંગુ તેમજ આર્યનાગહસ્તીની પાસેથી યતિવૃષભાચાર્યને ક૦ પ્રા૦ નો અર્થ પ્રાપ્ત થયો અને તેના ઉપરથી યતિવૃષભાચાર્યે ચૂર્ણિસૂત્રોની રચના કરી હોવી જોઈએ. શ્રુતાવતારમાં યતિવૃષભે આર્યમંગુ અને નાગહસ્તી પાસે કપાયપ્રામૃતનું અધ્યયન કરીને ચૂર્ણિસૂત્રની રચના કર્યાનો આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ પણ છે—

પાર્શ્વેતયોર્દ્વયોરપ્યધીત્ય સૂત્રાણિ તાનિ યતિવૃષભઃ । યતિવૃષભનામધેયો વમ્ભૂવ ગારત્રાર્થાનિપુણમતિ ॥૧૪૫॥
તેન તતો યતિપતિના તદ્વાયાવૃત્તિસૂત્રરૂપેણ । રચિતાનિ પટ્સહસ્રગ્રન્થાન્યથ ચૂર્ણિનૂત્રાણિ ॥૧૫૬॥

અહીં પૂર્વની ગાથા સાથે સમ્બન્ધ હોવાના કારણે ‘તયોઃ’ પદ થી આર્યમંગુ અને આર્ય નાગહસ્તી લેવાના છે.

અહીં એક પ્રશ્ન થાય કે વાચકવંશની ઉક્ત પટ્ટાવલિમાં ગુણધરવાચકના નામનો ઉલ્લેખ કેમ નથી ? એનું સમાધાન એ છે કે પટ્ટાવલિમાં પાટપરપરામાં આવનાર પ્રધાનપુરુષોનાં જ નામોનો ઉલ્લેખ હોય છે, જ્યારે તે મિત્રાય તત્કાલીન જે મહાપુરુષો થયા હોય તેમનાં નામો પટ્ટાવલિમાં નથી પણ આવતાં, તેથી ગુણધરવાચક પણ આવી જ રીતે પાટપરંપરામાં ન આવતા હોવાના કારણે તત્કાલીન પૂર્વધર પુરુષ હોય, તો પણ તેમનો પટ્ટાવલિમાં નામનિર્દેશ ન હોય એ બંને, પરંતુ તેટલા માત્રથી તેમનાં અસ્તિત્વનો નિષેધ થઈ શકતો નથી. આર્યમંગુનો કાલ વીર સંવત ૪૬૭ લગભગ નો છે. “૪૬૭ વર્ષે આર્યમંગુ-વૃદ્ધવાદિ-પાદલિપ્ત-શ્રીસિદ્ધસેનાધ્યાચાર્યા વમ્ભુવુ”
(‘ગુરુપટ્ટાવલિ- પટ્ટાવલિસમુચ્ચય પૃ૦ ૧૬૬) એટલે કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિની રચનાનો કાલ પણ

વીરસંવત ૪૬૭ લગભગનો હોઈ શકે છે, કેમ કે ચૂર્ણિકાર આર્યમંગુના શિષ્ય અને આર્યનાગહસ્તીના અંતેવાસી છે. અહીં શિષ્ય અને અંતેવાસી એમ બે જુદા શબ્દોનું રહસ્ય એ હોઈ શકે કે આર્યનાગહસ્તીની નિકટમાં વિશેષ શ્રુત મળવા માટે રહેનારા અને આર્યમંગુના શિષ્ય. ગમે તેમ હોય પણ યતિ-વૃષભાચાર્યે આર્યમંગુ અને નાગહસ્તી બન્ને પાસે કપાયપ્રામૃતનો અભ્યાસ કર્યો છે અને ત્યાર પછી ચૂર્ણિસૂત્રની રચના કરી છે, એટલે સંભવ છે કે આર્યમંગુ અને નાગહસ્તીના કાલ દરમિયાન જ ચૂર્ણિસૂત્રની રચના થઈ હોય, અથવા તેમના પછી નજીકના કાલમાં થઈ હોય. દિગંવરમતોત્પત્તિનો કાલ વીર સંવત ૬૦૦ પછી છે. એટલે પ્રસ્તુત કપાયપ્રામૃતમૂલ તથા ચૂર્ણિસૂત્રની રચના દિગંવરમતની સ્થાપના પૂર્વેની છે અને તેથી પ્રસ્તુત વન્ને ગ્રન્થો બન્ને પરંપરાને માન્ય વન્યા હોવાનો સંભવ છે. પૂર્વે પણ આપણે જોઈ ગયા છીએ કે પંચસંગ્રહ, સિત્તરીચૂર્ણિ, શતકચૂર્ણિ આદિમાં કપાયપ્રામૃતને લગતી વાતો છે તેમજ કર્મપ્રકૃતિની મલામળ કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિમાં છે. આથી સૂચિત થાય છે કે કપાયપ્રામૃત તથા તેની ચૂર્ણિને પંચસંગ્રહકાર, સત્તતિકાચૂર્ણિકાર, શતક-ચૂર્ણિકાર વગેરે માન્ય કરી છે. કર્મપ્રકૃતિને કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિકારે પણ માન્ય કરી છે, એટલે કં૦ પ્રા૦ ચૂર્ણિ અતિપ્રાચીન તેમજ પ્રામાણિક ગ્રન્થ છે.

કપાયપ્રામૃત ચૂર્ણિની રચનાના કાલ અંગે વર્તમાન સંપાદકોની માન્યતા

કપાયપ્રામૃતમૂલ તથા ચૂર્ણિની રચનાકાલના આપણા અનુમાનથી વિરુદ્ધ જયધવલાકારના ઉલ્લેખ તથા ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિની બે ગાથા ઉપરથી કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિ તથા જયધવલાના વર્તમાન સંપાદકોએ જે માન્યતા ઊભી કરી છે, તેની પણ આપણે થોડી સમીક્ષા કરી લઈએ. જયધવલાકારે પ્રારંભમાં મંગલાચરણમાં કપાયપ્રામૃતમૂલના કર્તા ગુણધર તથા ચૂર્ણિના કર્તા તરીકે આર્યમંગુ- આર્ય-નાગહસ્તીના શિષ્ય-અંતેવાસી યાત્રિવૃષભાચાર્યનાં નામનો ઉલ્લેખ માત્ર કર્યો છે, પાછળથી દ્રવ્યા-ગમની પ્રમાણભૂતતા વર્તાવતા જયધવલાકાર કપાયપ્રામૃતમૂલની રચના કરનારને તેમજ આર્યમંગુ, આર્યનાગહસ્તી અને યતિવૃષભાચાર્યને વીર સંવત ૬૮૩ પછી થયેલ વતાવે છે. તેમના મત મુજબ વીર સંવત ૬૮૩ વર્ષે લોહાચાર્યનો સ્વર્ગવાસ થયો અને તેની સાથે આચારાંગનો પણ વિચ્છેદ થયો, ત્યાર પછી સર્વ આચાર્યો અંગ તથા પૂર્વના એકદેશના જ્ઞાનવાળા થયા અને તેમની પરંપરાથી અંગ અને પૂર્વના એક દેશનું જ્ઞાન ગુણધરાચાર્યને મળ્યું, તેમણે કાલના પ્રભાવે ગ્રન્થ-વિચ્છેદના મયથી 'જ્ઞાનપ્રવાદ' નામના પાંચમા પૂર્વની દશમી વસ્તુના ત્રીજા પેઝદોષપાહુડનો કપાયપ્રામૃતગ્રન્થરૂપે ૧૮૦ ગાથામાં ઉપસંહાર (સંગ્રહ) કર્યો. તે પછી આચાર્યપરંપરાથી ચાલી આવતી તે સૂત્રગાથાઓ આર્યમંગુ અને આર્યનાગહસ્તીને પ્રાપ્ત થઈ અને તે બન્નેના પાદમૂલમાં ગુણધરાચાર્યના મુલમાંથી નિકળેલી એ ૧૮૦ ગાથાઓ (કપાયપ્રામૃતમૂલ) ને સમ્યગ્ રીતે સાંભળી યતિવૃષભ-મટ્ટારકે ચૂર્ણિસૂત્રની રચના કરી. જયધવલાનો આ સંપૂર્ણ ઉલ્લેખ તેમના જ શબ્દોમાં રજૂ કરીએ છીએ-

“પુણો લોહાદરિય સગ્ગ ગદે આચારગસસ ચોચ્છેનો જાદો । એદેમિ મન્વેસિ કાલાણ સમાસો છમદ-
વાસાણિ તેસીદિવાસેહિ સમહિયાણિ ૬૮૩ । વહ્નમાણજિણિંદે ણિવ્વાણ ગદે પુણો પત્તિએસુ વાસેસુ અદક્ક-
તેસુ એદમ્હિ મરહસેત્તે સન્વે આદરિયા સન્વેસિમગપુવ્વાણમેગદેસવારયા જાદા ।

તદો અગપુવ્વાણમેગદેસો ચેવ આદરિયપરપરાએ આગતૂળ ગુણહરાદરિય સપત્તો । પુણો તેણ ગુણહર-
મહારણેણ ણાણપવાદપચમપુવ્વ-વસમવથુતદિયકનાયપાહુડમહાણવપારણેણ ગથવોચ્છેદમાણ પત્તયણવચ્છલ-
પરવસીકયહિયણેણ એદ પેજ્જદોસપાહુડ સોલસવદસદ્દસમપમાણં હાંત અસીદિસદમેત્તગાહાહિ ઉવસંચારિદ ।
પુણો તાઓ ચેવ સુત્તગાહાઓ આદરિયપરપરાએ આગચ્છમાણીઓ અઙ્ગમન્તુ- ણાગહત્થીણ પત્તાઓ ।
પુણો તેસિં દોપહપિ પાદમૂલે અસીદિસદગાહાણ ગુણહરસુહકમલવિણિગ્ગયાણમત્થં સમ્મ મોક્કણ જયિવસહ-
મહારણેણ પત્તયણવચ્છલેણ ચુણિણસુત્તં કયં ।” (જયધવલા ભાગ ૧ પૃષ્ઠ ૮૬)

તિલોયપણ્ણત્તિગ્રન્થને અન્તે વે ગાથાઓ આ પ્રમાણે છે.

“પણમહ જિણવરવસહ ગણહરવસહ તદેવ ગુણવસહ । વટટૂળપરિસવસહ જઙ્ગિવસહ ધમ્મસુત્તપાઠરુચ્ચમહા ॥
ચુણિણસરુપ્પથકરણસરુપ્પમાણ હોહ કિં જત્ત । અદ્ધસહસ્સપમાણ તિલોયપણ્ણત્તિગામાદ ॥

ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિની આ વે ગાથા પરથી ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના કર્તા તરીકે યતિવૃષભને તેઓ માને છે અને ત્રિ० પ્ર० માં વીર સંવત ૧૦૦૦ સુધીના રાજાઓનો ઇતિહાસ હોવાના કારણે તેની રચના વીર સંવત ૧૦૦૦ પછીની હોવાનું સિદ્ધ કરે છે તથા ક० પ્રા० ચૂર્ણિના કર્તા તરીકે યતિવૃષભના નામનો ઉલ્લેખ જયધવલામાં મળે છે, તેથી વન્નેના કર્તા યતિવૃષભ એક માની, કપાયપ્રામૃત-ચૂર્ણિની રચના પણ વીર સંવત ૧૦૦૦ પછી થી થઈ હોવાનું નક્કી કરવાનો સમ્પાદકોએ પ્રયાસ કર્યો છે.

ઉક્ત માન્યતાની સમીક્ષા

જયધવલાકારના કથન તથા ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિની ગાથા ઉપરથી ઝમી કરેલી ઉક્ત માન્યતા યુક્તિસંગત નથી. તેનાં કારણો આ પ્રમાણે છે,

(૧) જયધવલાકારના આ ઉલ્લેખ તથા શ્રુતાવતાર સિવાય દિગંબર પ્રાચીન હજારો ગ્રન્થોમાં તથા પદ્મવલિઓમાં કપાય વાચકવંશનો, આર્યમંગુ, આર્યનાગહસ્તી કે યતિવૃષભ વગેરેમાંથી કોઈનો પણ ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થતો નથી. જયધવલાના પ્રસ્તાવનાકાર પોતે પણ આ વાચક સ્વાસ જણાવે છે, જુઓ

“और इन दोनों आचार्योंका भी उल्लेख धवला, जयधवला और श्रुतावतारके सिवाय उपलब्ध दिगंबर साहित्यमें अन्यत्र नहीं पाया जाता है ।” (पृ० ४४)

જયધવલા અને શ્રુતાવતારમાં પણ માત્ર કપાયપ્રામૃતની રચના સિવાય ગુણધર આર્યમંગુ અને નાગહસ્તી વગેરે વિષે કોઈ વિશેષ વાત જાણવા મળતી નથી, શ્રુતાવતારમાં હન્દ્રનન્દિ જણાવે છે કે ગુણધરવાચકનો વંશ તેના જાણકાર મુનિજનોના તથા આગમોના અમાવે અમને જાણવા મળતો નથી, જુઓ

❧ મુદ્રિત ત્રિ० પ્ર० માં ‘પાઠ’ અને પાઠ છે.

❧ગુણધરધરસેનાન્યયુર્વો. પૂર્વાપરક્રમોઽસ્માભિઃ । ન જ્ઞાયતે તદન્વયકથકાગમમુનિજનાભાવાત્ ॥૧૫૧॥

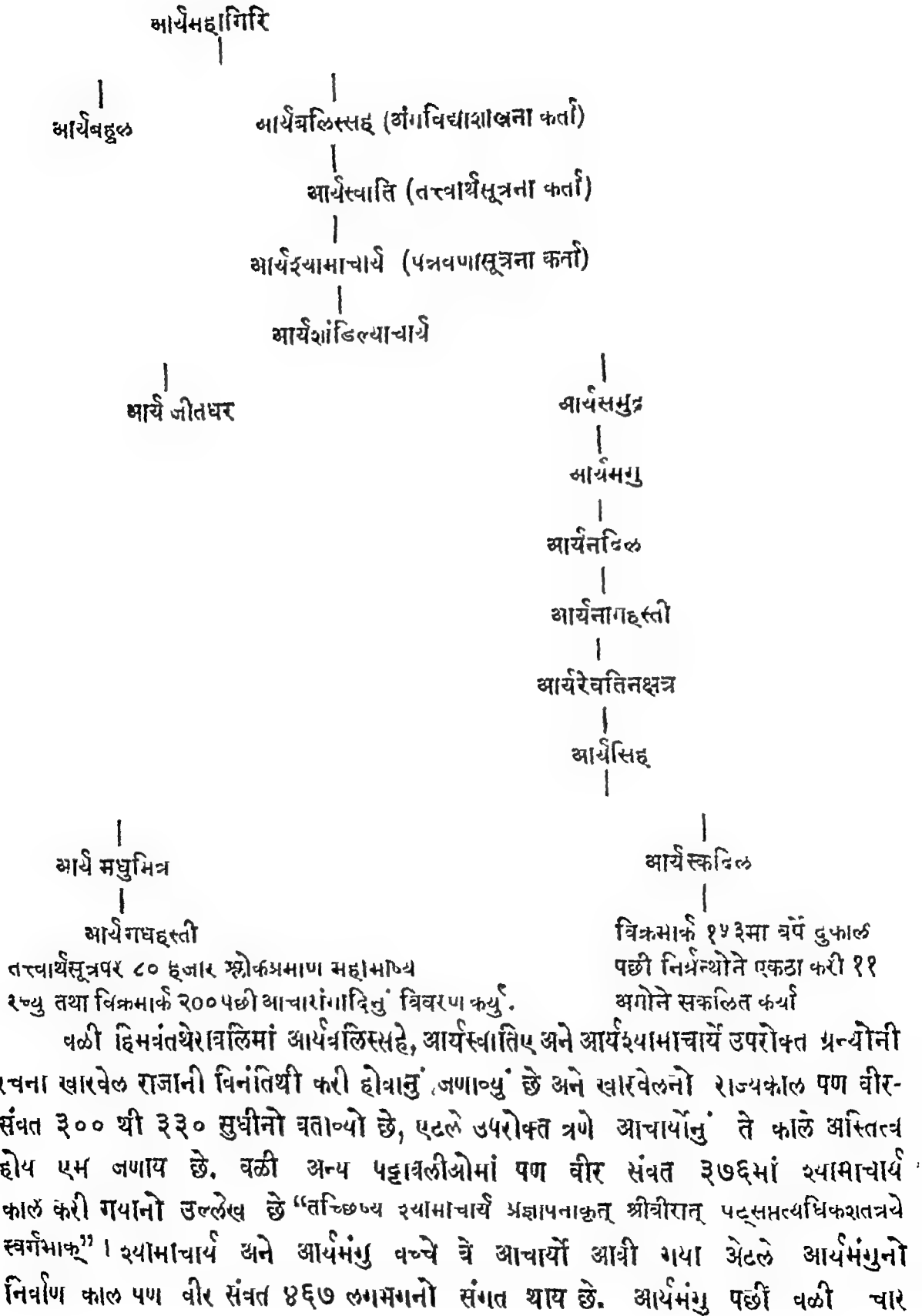
ત્યારે શ્વેતામ્વરોની અનેક પટ્ટાવલિઓ ઉપરાંત નંદિસૂત્ર મૂલ, તેની ચૂર્ણિ, ટીકાઓ, હિમવંત-થેરાવલી વગેરેમાં આર્યમંગુ, આર્યનાગહસ્તી તથા ત્રાચકવંશનો ઉલ્લેખ ઉપલબ્ધ થાય છે, ઉપરાંત ટિપ્પણકલ્પ, ઉપદેશમાલા આદિ શ્વેતામ્વરપરંપરામાન્ય ગ્રંથોમાં આર્યમંગુના નામનો ઉલ્લેખ અનેક સ્થલે છે, એટલું જ નહિ પણ આર્ય મંગુનું કાંઈક ટૂંકું જીવનચરિત્ર પણ નિશીથચૂર્ણિમાં ઉપલબ્ધ થાય છે, જો કે કલ્પસૂત્રની પટ્ટાવલિમાં આર્યમંગુનું તથા આર્યનાગહસ્તીનું નામ નથી આવતું પણ તેનું કારણ એ છે કે કલ્પસૂત્રપટ્ટાવલીમાં શ્રમણ મગવાન મહાવીરદેવની પાટપરંપરામાં આર્યમહાગિરિ તથા આર્યસુહસ્તી વતાવ્યા પછી આર્યસુહસ્તીની પાટપરંપરા વતાવી છે, જ્યારે આર્યમંગુ અને આર્યનાગહસ્તી આર્યમહાગિરિની પાટપરંપરામાં થયેલ છે. નંદિસૂત્રની પટ્ટાવલી આર્યમહાગિરિની પાટપરંપરાની છે, તેથી તેમાં તેમનાં નામ આવે છે. જુઓ નંદિસૂત્રની મલયગિરિ મં ૦ ની ટીકા

“તત્ર સુદ્ધસ્તિત આરમ્બ્ય સુસ્થિતસુપ્રતિવદ્ધાદિક્રમેણાવલિકા વિનિર્ગતા સા યથા દગ્ધાશ્રુતસ્કન્ધે તથૈવ દ્રષ્ટવ્યા ન તથેહાવિકાર, તસ્યામાવલિકાયાં પ્રસ્તુતાધ્યયનકારકસ્ય દેવવાચકસ્યાભાવાત્, તત્ત્વમ્હા-ગિર્યાવલિકયાધિકારઃ” (નંદિસૂત્ર મલયગિરિટીકા પૃષ્ઠ ૪૬)

બધી આર્યમંગુનો કે નાગહસ્તીનો કાલજો કે નંદિસૂત્રની પટ્ટાવલિમાં વતાવ્યો નથી, પરંતુ અન્યત્ર પટ્ટાવલિઓમાં આર્યમંગુનો કાલ વીં ૦ સં ૦ ૪૬૭ લગભગનો વતાવેલ છે. હિમવંતથેરાવલિમાં આર્યમંગુ અને નાગહસ્તીના કાલનો સ્પષ્ટ નિર્દેશ નથી પણ આગલ પાછલના આચાર્યોનાં કાલનિર્દેશના હિસાબે આર્ય મંગુનો ૪૬૭ લગભગનો અને નાગહસ્તીનો તેની નજીકનો કાલ ગણાય છે. હિમવંતથેરાવલિમાં આચાર્યોનો ક્રમ આ રીતે વતાવ્યો છે

❧અહીં હિન્દ્રનન્દિ, ગુણધર સાથે ધરસેનની પણ વશપરંપરા પોતે જાણતા નથી એમ જણાવે છે ધરસેના-નાર્ય પાસેથી જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી મૂત્તવલિ અને પુષ્પદન્તે પટ્વલ્લંગમની રચના કરી છે. આ પટ્વલ્લંગમના સૂત્રો માં આવતી સ્ત્રીને સયતાદિગુણસ્થાનકોની પ્રાપ્તિ અને ઋષ્ટ્રમૂત્રનયનો દ્રવ્યાર્થિક નયમાં અન્તર્ભાવાદિને લગતી માન્યતાઓ જોતા પ્રસ્તુત ગ્રંથ પણ શ્વેતામ્વરાન્તાયને વધુ અનુકૂલ છે પણ આ પ્રસ્તાવનામાં એ ગ્રંથને લગતી વિચારણા અપ્રસ્તુત હોઈ અમે એ ત્રાવતમાં ઉલ્લેખ કરતા નથી. એને લગતું અમે જે સશોધન કર્યું છે તે પણ અવસરે પ્રકાશમાં લાવવાની માવના રાક્ષીએ છીએ

△ જુઓ વૃહત્કલ્પભાગ ૧-પૃષ્ઠ ૪૪ ★ નિશીથચૂર્ણિ ભા ૦ ૨ પૃ ૦ ૧૨૫, ભા ૦ ૩ પૃ ૦ ૧૫૨.

आचार्यो वीत्या वाद आर्यम्कदिल आवे छे, अने तेमने विक्रम संवत् १५३५मां अटले के वीर संवत् ६२३मां अगियार अंगो संकलित कर्षा छे, अटले आ उपरथी नागहस्तीनो काल आर्यमंगुनी नजीकनो होय अम जणाय छे.

हिमवन्तथेरावलिन पाठो आ प्रमाणे छे

“आर्यमहागिरीणां जिनकल्पितुलनां कुर्वतां बहुलाख्यो विनेयवरो जिनकल्पितुलनामकरोत् । बलिस्स-
हृश्च पञ्चात् स्थविरकल्पमभजन् । बलिस्सहृश्चिष्या स्वात्थाचार्याः श्रुतसागरपारगास्तत्त्वार्थसूत्राख्यं शास्त्रं
विहितवन्तः । तेषां शिष्यैरार्यश्यामैः प्रज्ञापना प्ररूपिता । श्यामार्थशिष्या स्थविरा शाण्डिल्याचार्याः
श्रुतसागरपारगा अभवन् । तेषां शाण्डिल्याचार्याणां आर्यजीतधरा ऽऽर्यसमुद्राख्यौ द्वौ शिष्यावभूताम् । आर्य-
समुद्रस्याऽऽर्यमङ्गनामान प्रभावका शिष्या जाता । आर्यमङ्गना चाऽऽर्यनदिलाख्य शिष्या वभूवुः । आर्य-
नदिलानां चाऽऽर्यनागहस्तिन शिष्या वभूवुः । आर्यनागहस्तिनां चाऽऽर्यरेवतीनक्षत्राख्या शिष्या अभ-
वन् । आर्यरेवतीनक्षत्राणां आर्यसिंहाख्याः शिष्या अभवन् । ते च ब्रह्मद्वीपिकाशाखोपलक्षिता अभूवन् ।
तेषामार्यसिंहानां स्थविराणां मधुमित्राऽऽर्यस्कदिलाचार्यनामानौ द्वौ शिष्यावभूताम् । आर्यमधुमित्राणां
शिष्या आर्यगन्धहस्तिनोऽतीवविद्वांस प्रभावकाश्चाभवन् । तैश्च पूर्वस्थविरोत्तसोमास्वातिवाचकरचित-
तत्त्वार्थोपरि अशीतिसहस्रश्लोकप्रमाण महाभाष्यं रचितम् । एकादशांगोपरि चाऽऽर्यस्कन्दिलस्थविराणा-
मुपरोधतस्तैर्विवरणानि रचितानि । यदुक्तं तद्वचिताचाराङ्गविवरणान्ते यथा-

थेरस्स महुमित्तस्स सेहेहिं तिपुव्वनाणञ्जुत्तेहिं । मुणिगणविवदिएहिं ववगयरागाइदोसेहिं ॥१॥

वंभदीवियसाहामउडेहिं गघहत्थिविबुहेहिं । विवरणमेयं रइयं दोसयवासेसु विक्कमओ ॥२॥ (पृ० ९)

तयणतर वीराओ ण तिसयवासेसु विइक्कतेसु पुइडरायपुत्तो भिक्खुराओ कलिंगादिवो सजाओ ।” (पृ० ६)

इह ताणं सव्वाणं णिग्गठाण विमाइत्ता कयट्ठो भिक्खुरायणिवो कयजलिपुडो बलिस्सहुमसाइ-साम-
उजाडण थेराण णमसित्ता जिणपवयणमउडकप्पपायस्स दिट्ठिवायस्स सगहट्ठा विण्णवेइ । इइ तेण णिवेण
चोइएहिं तेहिं थेरेहिं अज्जेहिं य अवसिट्ठं जिणपवयण दिट्ठिवायं णिग्गठाणाओ थोव योव साहित्ता मुज्ज-ताल-
वकलाइपत्तेसु अक्खरसन्निवायोवयं कारइत्ता भिक्खुराय-णिवमणोरहं पूरित्ता अज्जसोहमुइवएसियन्दुवाल-
सगीरक्खआ ते सजाया । समणाण णिग्गठाण णिग्गठीण य जिणपवयणमुलहवोहट्ठ णं अज्जसामेहिं थेरेहिं य
तत्थ पण्णवणा परुविया । उमसाइहिं य थेरेहिं तत्तत्त्यमुत्तं सणिज्जुइयं परुवियं । थेरेहिं य अज्जवलि-
स्सहेहिं य विज्जापवायपुव्वाओ अगविज्जाइसत्थे परुविए । एसो णं जिणसासणप्पभावगो भिक्खुरायणिवो
णेगे धम्म कज्जाणि किच्चा सुव्झाणोवेओ वीराओ ण तीसाहित्थतिसयवासेसु विइक्कतेसु संग पत्तो । (पृ० ७)
दुर्भिक्षान्ते च विक्रमार्कस्यैकशताधिकत्रिपञ्चाशत्सवत्सरे स्थविरैरार्यस्कदिलाचार्यैरुत्तरमथुरायां जैनभिक्षूणां
संघो मेलित । एकशताधिकपञ्चविंशतिजैनभिक्षु स्थविरकल्पानुयायिनो मधुमित्रगन्धहस्त्यादयः समि-
लिता । सर्वेषां सावशेषमुखपाठान् मेलयित्वाऽऽर्यस्कन्दिलैर्गन्धहस्त्याद्यनुमतैरेकादशाङ्गी पुनर्ग्रथिता । (पृ० १०)

(२) श्वेताम्बर परंपरामां पूर्वधरने वाचक कहेवामां आवता हता.

“वाई य खमासमणे दिवायरे वायग त्ति एगट्ठा । पुव्वगयम्मित्त य सुत्ते एए सहा पउजति ॥

(जैन कथावली)

जयधवलामां गुणधरने वाचक कहेल छे अने तेथी तेओ पूर्वधर हता पण पूर्वनां
एकदेशना धारक नहीं, केमके पूर्वनां एकदेशना धारक माटे पूर्वधर माटे वपराता वाचकशब्दनो
प्रयोग करयो विसंवादी जणाय छे.

(૩) દિગંત્રગ્રન્થકાર ઇન્દ્રનન્દિના વચનથી પણ જયધવલાકારનું ઉક્ત વચન વાધિત થાય છે. તે આ રીતે—

ઇન્દ્રનન્દિના કથન મુજબ કપાયપ્રામૃત ઉપર ચૂર્ણિસૂત્રો તથા ઉચ્ચારણાચાર્યની ટીકાની રચના થયા પછી કુંદકુંદપુરમાં પદ્મનન્દિમુનિને એની પ્રાપ્તિ થઈ છે, પદ્મનન્દિ એ પ્રસિદ્ધ દિગંત્રાચાર્ય કુંદકુંદાચાર્યનું જ બીજું નામ છે, પદ્મખંડાગમ અને કપાયપ્રામૃતની પ્રાપ્તિ કુંદકુંદાચાર્યને થઈ છે, એટલું જ નહીં પણ તેમણે પદ્મખંડના પ્રથમ ત્રણખંડ ઉપર ‘પરિકર્મ’ નામની બારહજાર શ્લોકપ્રમાણ ટીકા રચી છે. જુઓ શ્રુતાવતાર

તસ્યાન્તે પુનરુચ્ચારણાદિકાચાર્યસહકેન તત । સૂત્રાણિ તાનિ સમ્યગધીત્ય ગ્રન્થાર્યરૂપેણ ॥૧૫૭॥
દ્વાદશગુણિતસહસ્રગ્રન્થાન્યુચ્ચારણાસ્ત્રાણિ । રચિતાનિ વૃત્તિરૂપેણ તેન તચ્ચૂર્ણિસૂત્રાણામ ॥૧૫૮॥
ગાથાચૂર્ણ્યુચ્ચારણાસૂત્રૈરુપસંહતં કપાયાસ્થ । પ્રામૃતમેવં ગુણધરયતિવૃષ્ણોચ્ચારણાચાર્યૌ ॥૧૫૯॥
एव द्विविधो द्रव्यभावपुस्तकगत समागच्छन् । गुरुपरिवाटया ज्ञात सिद्धान्तः कुण्डकुन्दपुरे ॥१६०॥
શ્રીપદ્મનન્દિમુનિના સોડપિ દ્વાદશસહસ્રપરિમાણ । ગ્રન્થપરિકર્મકર્તા પદ્મખંડાચત્રિણ્ડસ્ય ॥૧૬૧॥

પછી ધવલામાં પણ અનેક સ્થળે પરિકર્મનો સારી આવે છે. જુઓ—

(૧) તિ પરિચમ્મબુતં” (ધવલા અં પૃં ૧૪૯)

(૨) પરિચમ્મમ્મિ બુત (ધવલા અં પૃં ૬૭૮)

(૩) પરિચમ્મવયણાદો ણવ્વદે (ધવલા અં પૃં ૧૬૭)

એટલું જ નહીં એક સ્થળે તો ધવલાકારે પરિકર્મનો વધા આચાર્યોને સમ્મત ગ્રન્થ તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે.

“સયલાહરિય સમ્મદપરિચમ્મસિદ્ધતાદો” ધવલા પ્રસ્તાવનાકારનાં કથન મુજબ પ્રાયઃ ધવલાનાં પરિકર્મસૂત્રને લગતા ઉલ્લેખો પણ પદ્મખંડાગમના ત્રણખંડનાં વિષય ઉપર જ છે, આ સિવાય પણ અનેક પ્રમાણોથી ‘પરિકર્મ’ નામની ટીકા રચાયલું જણાય છે.

કુંદકુંદાચાર્યે ‘પરિકર્મ’ ટીકાની રચના કરી છે, એ ઉલ્લેખ સ્પષ્ટ સાબિત કરે છે કે કપાય-પ્રામૃતચૂર્ણિકાર એ કુંદકુંદાચાર્યથી પૂર્વવર્તી છે અને કુંદકુંદાચાર્યનો કાલ હાલની દિગમ્બરમાન્યતા મુજબ ગણીએ તો પણ વિક્રમની પહેલી વીજી કે ત્રીજી સદીનો થાય છે. દિગમ્બરપટ્ટાવલીઓના આધારે કુંદકુંદનો કાલ વિક્રમના પહેલા વીજા સૈકાનો નક્કી થાય છે ‘વિદ્વદ્જનબોધક’ માં કુંદકુંદાચાર્યનો કાલ વીર સંવત ૭૭૦ નો એટલે વિક્રમ સંવત ૩૦૦ લગભગનો ગણાયો છે.

“વર્ષે સપ્તશતે પૈવ સપ્તત્યા ચ★ વિસ્મૃતૌ । ઝમાસ્વાતિમુનિર્જાતઃ કુંદકુંદસ્તથૈવ ચ ॥૧॥

એ સિવાય કુર્ગ હિન્દિકપથંસમાં મર્કરાનાંતાત્રપત્ર ઉપરથી કુંદકુંદનો કાલ જયધવલાની પ્રસ્તાવનામાં વિક્રમની ત્રીજી સદી પૂર્વેનો ગણાયો છે. મમે તેમ હોય પણ જયધવલાનાં કથન તથા ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિની ગાથાઓના આધારે કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિની વીર સંવત ૧૦૦૦ પછી રચના થઈ ★ વિસ્મૃતૌ, હિતિ પ્રતિમાતિ ।

होवानी मान्यताना हिसाबे कुन्दकुन्दचार्यने उक्त सिद्धान्तनी प्राप्ति थई शके नहीं, केम के कुन्द-कुन्दाचार्य अे वीर संवत १००० पछीना होवानी दिगंबर विद्वानोनी पण मान्यता नथी.

(३) श्रुतावतारना अनुसार कुंदकुंदाचार्यथी केटलोककाल वीत्या बाद शामकुंडाचार्य ने कषायप्राभृत अने पट्खण्डागमनी प्राप्ति थई छे अने तेना उपर तेमणे पण बार हजार श्लोकप्रमाण संस्कृत, प्राकृत अने कर्णाट (कन्नड) भाषामिश्रित ग्रन्थनी रचना करी छे, तयार पछी केटलोय काल वीत्या बाद तुम्बुलूर नामना आचार्य तुम्बुलूर गाममां थया तेमणे पण पट्खण्डना आध पांच खण्ड तथा कषायप्राभृत उपर कर्णाटभाषामां ८४ हजार श्लोक प्रमाण चूडामणि नामनी टीका रची छे, पट्खंड उपर ७००० श्लोक प्रमाण पंजिकारची छे, तयार पछी समंतमद्रस्वामी थया, तेमणे पण पट्खण्डागमना प्रथम पांच खंडो उपर अतिसुंदर अने मरल संस्कृतभाषामां ८४ हजारश्लोक प्रमाण टीका रची छे, जुओ श्रुतावतार—

काले तत कियत्यपि गते पुन, शामकुण्डसजेन । आचार्येण ज्ञात्वा द्विभेदमप्यागम कात्स्न्यात् ॥१६२॥
द्वादशगुणितसहस्रं ग्रन्थ सिद्धान्तयोरुभयो । पष्ठेन विना खण्डेन पृथुमहाबन्धसजेन ॥१६३॥
प्राकृतसंस्कृतकर्णाटभाषया पद्धति परा रचिता । तस्मादारात्पुनरपि काले गतवति कियत्यपि च ॥१६४॥
अथ तुम्बुलूरनामाचार्योऽभूत्तुम्बुलूरसद्ग्रामे । पष्ठेन विना खण्डेन सोऽपि सिद्धान्तयोरुभयो ॥१६५॥
चतुरविकाशीतिसहस्रग्रन्थरचनया युक्ताम् । कर्णाटभाषयाऽकृत महती चूडामणि व्याख्याम् ॥१६६॥
सप्तसहस्रग्रन्थां पट्टस्य च पर्चिका पुनरकार्षीत् । कालान्तरे ततः पुनरासंध्यां पलारि तार्किकार्कोऽभूत् ॥१६७॥
श्रीमान्समन्तमद्रस्वामीत्यथ सोऽप्यधीत्यत द्विविधम् । सिद्धान्तमतः पट्खण्डागमगतखण्डपञ्चकस्य पुन ॥१६८॥
अष्टौ चत्वारिंशत्सहस्रसद्ग्रन्थरचनया युक्ताम् । विरचितवानतिसुन्दरमृदुसंस्कृतभाषया टीकाम् ॥१६९॥

आ आचार्योनो काल वीर संवत १००० पूर्वनो छे अने क० प्रा० चूर्णिनी रचना तो आ वधी टीकाओनी रचना पूर्वनी छे तेथी आवधी टीकाओनी रचनाना आधारे कषायप्राभृतचूर्णि रचनानो काल वीर संवत १००० पछी मानी सकाय तेम ॥ नथी, तेमज आ अनेकानेक टीकाओनो अपलाप पण थई शके तेम नथी.

वर्णी अभिनंदन ग्रंथमां “स्वामिसमन्तमद्रका समय और इतिहास” नामना लेखमां स्वामि-समन्तमद्रना काल विषे ऐतिहासिक रीते थणी विचारणा बतावी छे अने जुदा जुदा विद्वानोना मत जगाव्या छे. अने ते वधां मतोना अनुसार वीर संवत १००० वर्ष पूर्वनो ज काल नकी थाय छे वली ते ज ग्रंथमां ‘स्वामिसमन्तमद्र तथा पाटलीपुत्र’ लेखमां स्वामिका बहुमान्य समय शक सं० ६० या १३८ ई० है” पृ० ३२० अेम स्पष्ट उल्लेख छे श्वेताम्बरपट्टावलीओमां पण आचार्य

॥ “इन्द्रनदिने अपने श्रुतावतारमें कषायप्राभृत चूर्णिसूत्रों और उच्चारणावृत्तिकी रचना हो जाने के बाद कुण्डकुन्दपुर में पञ्चनन्दिमुनिको उसकी प्राप्ति हुई ऐसा लिखा है और उसके बाद शामकुण्डाचार्य, तुम्बुलूरचार्य और समन्तमद्राचार्य को उसकी प्राप्ति होनेका उल्लेख किया है । यदि यतिवृषभका समय विक्रमकी छठी शताब्दी माना जाता है तो ये सब आचार्य उसके बादके विद्वान ठहरते हैं । जो कि मान्य नहि हो सकता” (जयचवला भा० १ लो प्रतापना पृ० १७)

વજ્રસેનસૂરિ મહારાજના પદ્ધર આચાર્યચંદ્રસૂરિના પદ્ધર તરીકે આચાર્યસમન્તમદ્રસૂરિનો ઉલ્લેખ છે અને તેમનો કાલ વીર સંવત ૬૫૦ લગભગનો છે.

(૪) ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના કર્તા યતિવૃષભ માનવામાં પણ કોઈ પ્રમાણ મળતું નથી. ત્રિ० પ્ર० ના અન્તમાગમાં આવેલી જે વે ગાથાઓ પ્રમાણ તરીકે રજૂ કરાય છે તે વે ગાથાઓ પરથી ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના કર્તા યતિવૃષભ નહીં થઈ શકતા નથી, તે વે ગાથાઓ આ પ્રમાણે છે

પણમહ જિણવરવસહ ગણહરવસહ તહેવગુણવસહ । દદ્દૂળપરિસવસહ જદિવસહં ધમ્મસુત્તપાઠવ(ર)વસહ ॥
 ચુપ્પિણસસરૂવછકરણસરૂવપમાણ હોહ કિ જ ત । અદ્ધસહસ્સપમાણ તિલોચપણ્ણત્તિનામાણ ॥

આ વે ગાથા મુદ્રિત ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના અન્તે પૃ० ૮૮૨ ઉપર છે. તેમાંની વીજી ગાથામાં 'ચુપ્પિણસસરૂવછકરણ' છે ત્યાં હસ્તલિખિત પ્રતમાં 'ચુપ્પિણસસરૂવત્થકરણ' છે અને 'કિં જ તં' ના વદલે 'કિંજતં' છે. મુદ્રિત ત્રિ० પ્ર० ના ટિપ્પણમાં સંપાદકે પોતે જ આ હકીકત જણાવી છે. પ્રથમ ગાથાના 'જદિવસહં' પદ ઉપરથી ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના કર્તા તરીકે યતિવૃષભને માનવામાં આવે છે પણ તે સગત નથી. ગાથામાં ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના કર્તા તરીકે યતિવૃષભનું નામ નથી પરંતુ પ્રસ્તુત ગાથા અંતિમ મંગલ તરીકે છે અને તેમાં શ્રીજિનેશ્વરોને, ગુણોથી શ્રેષ્ઠ ગણવર ભગવંતો વગેરેને નમસ્કાર કરવાનું ગ્રન્થકાર જણાવે છે. ગાથાનો અર્થ આ રીતે થઈ શકે છે— હે ભવ્યજનો ! તમે ઉત્તમ શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતો તથા પવિત્રગુણોને ધારણ કરનાર ગણવર ભગવંતો, ઉત્તમપર્વદાને ધારણ કરનાર (આચાર્યભગવંતો) શ્રેષ્ઠપતિઓ અને ધર્મસૂત્રના શ્રેષ્ઠ પાઠકો(ઉપાધ્યાય-ભગવંતો) ને દેશીને પ્રણામ કરો. અથવા ગાથામાં શ્રી જિનેશ્વરદેવો અને ગણવર ભગવંતોને નમસ્કાર સૂચવ્યો છે. ગાથાનું ઉત્તરાર્ધ કેવલ વિશેષણ તરીકે છે. એટલે ગાથાનો અર્થ આ રીતે થઈ શકે—હે ભવ્યજનો 'પરિસવસહં' એટલે ઉત્તમપર્વદાને તથા 'જદ્વસહં' એટલે શ્રેષ્ઠપતિઓને 'દદ્દૂળ' જોઈને 'ધમ્મસુત્તપાઠવસહં' ધર્મસૂત્રનો ઉપદેશ આપનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ અને 'ગુણવસહં' = ગુણોથી શ્રેષ્ઠ એવા 'જિનવસહં' = ઉત્તમ તીર્થંકર ભગવંતોને 'પણમહ' નમસ્કાર કરો 'તહેવ ગણહર-વસહં' તે જ પ્રમાણે ગણવર ભગવંતોને નમસ્કાર કરો । અથવા પ્રસ્તુતગાથા પંચપરમેષ્ઠિના નમસ્કારના અર્થમાં પણ હોઈ શકે છે, 'જિણવરવસહં' થી અરિહંત ભગવંતને, 'ગણહરવસહં' થી આચાર્યભગવંતને, 'ગુણવસહં' થી સિદ્ધ ભગવંતને (સિદ્ધભગવંતો સૌથી વધુ ગુણવાળા છે) (પરિસવસહં એ આચાર્યનું વિશેષણ છે.) તથા 'જદ્વસહં' થી સાધુભગવંતને અને 'ધમ્મસુત્તપાઠવસહં' થી ઉપાધ્યાય ભગવંતને, 'દદ્દૂળ' પદથી આ વધાને જોઈને અને 'પણમહ' થી નમસ્કાર કરવાનું ભવ્યજનને સૂચવ્યું છે, એટલે સંપૂર્ણ ગાથાનો અર્થ આ રીતે થાય—હે ભવ્યજનો ! તમે 'જિણવરવસહં' એટલે અરિહંતોને, ગુણવસહં એટલે સિદ્ધ ભગવંતોને, 'પરિસવસહં ગણહરવસહં' એટલે શ્રેષ્ઠપર્યદાવાળા આચાર્ય-ભગવંતોને તથા 'જદિવસહં' એટલે સાધુભગવંતોને અને 'ધમ્મસુત્તપાઠવસહં' એટલે ઉપાધ્યાય ભગવંતોને 'દદ્દૂળ' એટલે જોઈને નમસ્કાર કરો.

અહીં કદાચ પ્રશ્ન થાય કે અરિહંતાદિને નમસ્કાર ક્રમપૂર્વક કેમ નથી કર્યો, તેનું સમાધાન એ છે કે શ્લોકરચનામાં છંદના હિસાબે વ્યુત્ક્રમથી પણ પદ ગોઠવાય છે, અથવા પંચ-પરમેષ્ઠીને અનાનુપૂર્વીથી પણ નમસ્કાર થઈ શકે છે. એ સૂચવવા માટે ગ્રન્થકારે આ રીતે નમસ્કાર કરેલ છે, વર્તમાનમાં આ રીતે અનાનુપૂર્વી નમસ્કાર કરવાની પદ્ધતિ પણ ચાલુ છે, પંચપરમેષ્ઠીજાપના પૂર્વાનુપૂર્વી પશ્ચાનુપૂર્વી અને અનાનુપૂર્વીથી કુલ ૧૨૦ માંગા થાય છે, એમાં ૨૭ મો માંગો આ નમસ્કારનો છે. અથવા ‘ગુણવસહ’ ના વદલે ‘ગુણહરવસહ’ હોય અને ‘જદિવસહ’ નો અર્થ યતિવૃષમ વિશેષ નામ તરીકે કરીએ તો પણ ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના કર્તા તરીકે યતિવૃષમ સિદ્ધ થતા નથી, બલ્કે ગ્રન્થકારે મંગલ તરીકે જિનેશ્વરોને અને ગણધર મગધંતોને નમસ્કાર કર્યો છે, તેની સાથે ગુણધરાચાર્ય અને યતિવૃષમાચાર્યને પણ નમસ્કાર કર્યો એમ સિદ્ધ થાય છે, જયધવલાકારે પણ સમ્યક્ત્વઅનુયોગદ્વારના મંગલાચરણમાં આવી જ રીતે નમસ્કાર કર્યો છે અને તે ગાથા પણ આ ગાથાને મળતી જ છે. જુઓ—

પણમહ જિણહરવસહ ગણધરવસહ તદેવ ગુણહરવસહ । ડુસહપરિસહવિસહ જદ્વસહ ધમ્મસુત્તપાઠરવસહ ॥

(જયધવલાપ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ ૩૬)

આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે તિલોયપત્રતિની ‘પણમહ’ વાળી અંતિમ ગાથા અને આ ગાથા લગભગ સરખી છે, તેથી જયધવલાની ગાથા ઉપરથી તિલોયપત્રતિની આ ગાથાની રચના થઈ હોવાનું જણાય છે, કેમ કે વર્તમાન તિલોયપત્રતિમાં ઘણી ગાથાઓ વીજા વીજા ગ્રન્થોમાંથી સીધી અથવા થોડા ફેરફાર સાથે લેવામાં આવેલી છે જે આગલ આ પ્રસ્તાવનામાં બતાવવામાં આવશે. ધવલાના પણ અનેક ગદ્ય આલાવા શ્લોકરશઃ તિલોયપત્રતિમાં છે. આ વધા ઉપરથી છેલ્લી ગાથામાં પણ જયધવલાનું અનુકરણ થયું હોવાનું વિશેષે કરીને સિદ્ધ થાય છે, એટલે પ્રસ્તુતગાથા પણ જયધવલા પછી ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિની રચના થઈ હોવાનું જે અનેક પ્રમાણોથી આગલ સિદ્ધ કરવામાં આવશે, તેને જ વધુ પુષ્ટ કરે છે.

આમ આ ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના કર્તા તરીકે યતિવૃષમનું નામ સિદ્ધ થઈ શકતું નથી એટલું જ નહિ સામાન્યબુદ્ધિથી વિચારીએ તો પણ ગ્રન્થકર્તા પોતે પોતાના ગ્રન્થની પ્રશસ્તિમાં પોતાના વડીલોની સ્તુતિકરે એ બને પણ પોતે પોતાને નમસ્કાર કરે એવું બનતું નથી, એ સમજી શકાય એવી વસ્તુ છે. ‘જદિવસહ’ નો અર્થ ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના કર્તા યતિવૃષમ કરો તો શું ગ્રન્થકર્તા પોતે પોતાને નમસ્કાર કરે છે ? જો ગ્રન્થ કર્તાને પોતાનું નામ જણાવવું હોત તો સાથે પોતાના મુર્ચાદિતું નામ જોડત, પણ તેવું કંઈ જ જણાતું નથી. આ વધુ જોતાં આ ગાથા પરથી ત્રિલોક-પ્રજ્ઞસિના કર્તા તરીકે યતિવૃષમની કલ્પના કરવી અને તેના આધારે ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના કર્તા તેમજ કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિના કર્તા એક જ છે એવી કલ્પના કરી કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિની રચનાનો કાલ

વીર સંવત ૧૦૦૦ પછીનો નક્કી કરી લેવો એ કોઈ પણ પ્રમાણથી સંગત નથી, । વીજી ગાથાનો અર્થ પણ સંપાદકોએ આવી રીતે કલ્પિત કર્યો છે, તેઓએ વીજી ગાથાનો પાઠ આ પ્રમાણે સ્વીકાર્યો છે-

‘ચુણિસ્સરૂપછકરણસ્સરૂપમાણ હોઈ કિં જ તં । અદ્ધસદ્ધસ્સપમાણ તિલોયપગ્ગત્તિનામાણ ॥

સુદ્રિત ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિદ્ધિમાં અર્થની સગતિ માટે ‘ત્ય’ને ‘વદલ’ ‘છ’ અને ‘કિં જત્તં’ ને ‘વદલે’ ‘કિં જતં’ સ્વીકારીને સંપાદકો આ ગાથાનો ‘ચૂર્ણિસ્વરૂપ તથા છકરણસ્વરૂપ ગ્રન્થનું’ જેટલું પ્રમાણ છે તેટલું ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિદ્ધિનું પ્રમાણ છે’ એવો અર્થ કરીને શક્કા ચિહ્ન મૂકે છે અને ચૂર્ણિપદથી સંભવતઃ કથાયપ્રામૃતચૂર્ણિ હોય તેવી કલ્પના કરે છે. એટલે તેમને પોતાને પણ આ અર્થ શંકિત અને કલ્પિત લાગે છે તો પછી એવા શંકિત અને કલ્પિત અર્થ ઉપરથી કથાયપ્રામૃતચૂર્ણિ અને તિલોયપગ્ગત્તિના કર્તા એક માનવાનું અનુમાન પણ તેટલું જ શંકિત અને કલ્પિત બની જાય છે. વળી ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિદ્ધિનું પ્રમાણ ગાથામાંથી અર્થ તરીકે કાઢવું હોય તો ઉદ્દેશ્ય તરીકે ત્રિં પ્રં આમનું જોઈએ પણ તેમ નથી, અર્થાત્ પ્રસ્તુત ગાથામાં ત્રિં પ્રં ના પ્રમાણની વાત હોત તો ‘તિલોયપગ્ગત્તિનામાણ હોઈ કિં જત્તં’ એવું પૂછાય, પણ એને વદલ અહીં તો ‘ચુણિસ્સરૂપત્યકરણમ્સરૂપમાણ હોઈ કિં ? જત્તં એમ પૂછ્યું છે એટલે ચૂર્ણિસ્વરૂપાર્થ તથા કરણસ્વરૂપનું પ્રમાણ પૂછ્યું છે માટે સંપાદકોએ કરેલો અર્થ સંગત નથી. વળી ચૂર્ણિ શબ્દથી કથાયપ્રામૃતચૂર્ણિની કલ્પના કરવી એ પણ અપ્રસ્તુત કલ્પના છે. આમ આ ગાથા ઉપરથી કલ્પનાઓ દ્વારા અનેક પ્રમાણોથી વાધિત છતાં ત્રિં પ્રં ના કર્તા તરીકે યતિવૃષભાચાર્યની અને તે જ કં પ્રાં ચૂર્ણિકાર છે, એવી કલ્પના કરવી એ કોઈ પણ હિસાબે યોગ્ય નથી.

★ કથાયપ્રામૃતચૂર્ણિની પ્રસ્તાવનામાં લેખકે ગાથામાંના ‘ત્ય’ ને સ્થાને ‘હ’ ની કલ્પના કરી અદ્ધકરણ અર્થાત્ આઠકરણવાળી કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિની રચના પણ યતિવૃષભાચાર્યના નામે ચડાવી છે, તેનું પણ નિરસન એમ આ પ્રસ્તાવનામાં, કથાયપ્રામૃતની પ્રસ્તાવનામાં રજૂ થયેલ કેટલીક માન્યતાઓની સમીક્ષા પ્રસંગે કરીશું.

તિલોયપગ્ગત્તિની આ પ્રસ્તુત ગાથાના અર્થ માટેની અમારી પણ થોડી વિચારણા રજૂ કરીએ છીએ, હવે પછી આપવામાં આવનાર પ્રમાણોથી પ્રસ્તુત ત્રિં પ્રં કરતાં પ્રાચીન વીજી ત્રિં પ્રં છે એ સિદ્ધ થાય છે, એથી ઉપલબ્ધ ત્રિં પ્રં અર્વાચીન છે. પ્રાચીન ત્રિં પ્રં ઉપર સંભવતઃ ચૂર્ણિશ્વર તથા તેમાં આવતાં કરણો (ગણિત પ્રક્રિયા) નું પણ વિવેચન હોય (વન્નેઅલગ હોય) અને વન્નેનું પ્રમાણ ઉપલબ્ધ ત્રિં પ્રં ના કર્તા એ ચતાવેલ હોય તેમ લાગે છે. એટલે ગાથાનો અર્થ આ રીતે થાય

★ વીરશાસન સંઘ કલકત્તા તરફથી સંપાદિત સુદ્રિત કથાયપ્રામૃત તથા ચૂર્ણિ

(૧) 'ત્રિં પ્રં ની ચૂર્ણિ-સ્વરૂપાર્થનું' તથા કરણસ્વરૂપનું પ્રમાણ કેટલું છે ? આઠ-હજારપ્રમાણ' આ ગાથાના પ્રથમ ત્રણ ચરણનો અર્થ થયો અને ચોથા ચરણ 'તિલોયપન્નત્તિ-નામાય' નો અર્થ એમો થાય કે 'નામથી પ્રસ્તુત ગ્રન્થ ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિદ્ધે' એમ ત્રણ ચરણ અને ચોથા ચરણને જુદાં પાડી અર્થ થઈ શકે છે.

(૨) અથવા ત્રિં પ્રં નામની પ્રજ્ઞસિદ્ધિના (કેમકે 'તિલોયપન્નત્તિનામા' એ સ્ત્રીલિંગશબ્દ છે,) ચૂર્ણિસ્વરૂપાર્થ તથા કરણસ્વરૂપનું પ્રમાણ કેટલું છે ? આઠહજાર શ્લોક પ્રમાણ છે એમો પણ પ્રસ્તુત આઠ શ્લોકનો અર્થ થઈ શકે છે. અહીં ચૂર્ણિ તરીકે કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિની કલ્પના કરવી તે અપ્રસ્તુત છે. જ્યારે ત્રિં પ્રં ચૂર્ણિની કલ્પના કરવી એ પ્રસ્તુત છે, અને ત્રિં પ્રં નામનું પ્રાચીન સૂત્ર છે તે તો વર્તમાન ત્રિં પ્રં માં આવતા 'તિલોયપન્નત્તિસુત્તાનુસારી' પદ ઉપરથી સૂચિત થાય છે, એટલું જ નહીં પણ ધવલાના સૂચન પરથી પ્રાચીન ત્રિં પ્રં હોવાની પણ વિશેષ સંભાવના છે.

(૩) અથવા 'કિં જત્તં' ના સ્થાને "કિજ્જન્તં" પદ હોવાની સંભાવના વિદ્વાનો કરે છે. કિજ્જન્તં એટલે ક્રિયમાણં (કરાતું-ગણાતું), એટલે ગાથાનો અર્થ આ રીતે થાય-ત્રિલોક-પ્રજ્ઞસિદ્ધિનામની પ્રજ્ઞસિદ્ધિનું ચૂર્ણિસ્વરૂપાર્થકરણરૂપ પ્રમાણ ગણતાં આઠહજાર શ્લોક થાય અર્થાત્ ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિદ્ધિસૂત્રોનો ચૂર્ણિસ્વરૂપે જે અર્થ કર્યો છે તેનું પ્રમાણ ગણતાં આઠહજાર શ્લોક પ્રમાણ થાય છે. એટલે આ ગાથા દ્વારા પ્રાચીન ત્રિં પ્રંસૂત્રની ચૂર્ણિનું પ્રમાણ બતાવ્યું હોય, એમ લાગે છે.

કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિ તથા ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિદ્ધિના કર્તા એક નથી તે સૂચવતાં અનેક પ્રમાણો

વર્તમાનમાં ઉપલબ્ધ ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિદ્ધિ અને કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિના રચયિતા એક નહીં હોવાનું સાબિત કરતાં અનેક પ્રમાણો મળે છે, તેમાંનાં કેટલોક અમે અત્રે રજૂ કરીએ છીએ.

(૧) ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિદ્ધિ પૃં ૭૬૪ ઉપર મનુષ્યલોકની વહાર રહેલા ચન્દ્રાદિનું પ્રમાણ લાવવાનું વર્ણન ગદ્યમાં આવે છે, તે લગભગ અક્ષરશઃ ધવલા માં ૪ પૃં ૭૬૩-૭૬૬ પર છે, અને તે પાઠ ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિદ્ધિ કરતાં ધવલામાં વધુ સંગત છે, કેમ કે એમાં ગ્રન્થકારે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની પેલી વાંજુ પણ એક રાજલોકના અર્ધચંદ્રની માન્યતા રજૂ કરી છે, અર્થાત્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની વેદિકાના અંતે તિર્ચ્છાલોકનો રાજ સંપૂર્ણ થતો નથી એ બતાવ્યું છે. આ માન્યતા ધવલાકારની પોતાની જ છે. એટલું જ નહીં પણ આ માન્યતામાં પૂર્વનાં પરિકર્માદિ સૂત્રોનો વિરોધ પણ આવે છે. ધવલાકારે પોતે કહ્યું છે કે આ માન્યતા અન્ય આચાર્યના ઉપદેશની પરંપરાનુસારી નથી, પરંતુ જ્યોતિષપદવના ૨૬૬ સૂચિઅંગુલરૂપ

भागहारना त्रिलोकप्रज्ञतिना सूत्रने अवलंबीने अमे तर्कधी करी छे, अेटलुं ज नहि धवला-
कारे धीजी जे वे मान्यताओ पोते ऊर्भा करी छे तेनी भाफके आ मान्यता पण पोता-
नी ज छे अमे विशेषस्पष्टीकरणार्थे वन्नेमान्यताओ रज्जू करवा पूर्वक प्रस्तुत वान जणावी
छे, धवला तथा त्रिलोकप्रज्ञतिनो समानांश पाठ धणो ज लांवो छे, तेथी अत्रे तेनो कंटलोक
नरूरी भाग अमे वांचकोनी समक्ष रज्जू करीओ छीओ-

तेषा रज्जुच्छेदणासु अप्पणेसिं पि तप्पाओग्गाण सखेज्जरूपाण हाणि काउण गच्छो ठवेदन्तो । एयं
कदे तदियसमुदो आदी ण होदि त्ति णामकणिज्ज सो चेव आदी होदि । सयभूरमणसमुद्दस्स परमाणसमु-
पपणरज्जुच्छेदणयसलागाणमाणयणकारणादो । सयभूरमणसमुद्दस्स परदो रज्जुच्छेदणया अत्थि त्ति कुदो
णञ्चदे । वेछप्पणगुलसदवग्गसुत्तादो । जत्तियाणि दीयमागरूपाणि जंवूदीरज्जुच्छेदणाणि च रुवाहियाणि
तत्तियाणि रज्जुच्छेदणाणि' त्ति परियम्मणेण एदं वक्खाण किं ण विरुज्जदे ? एदेण सह विरुज्जदि, किं तु
सुत्तेण सह ण विरुज्जदि । तेणेदस्स वक्खाणस्स गहणं कायञ्च, ण परियम्मस्स तस्स सुत्तविरुद्धत्तादो । ण
सुत्तविरुद्ध वक्खाण होदि, अदिप्पसंगादो । तत्थ जोइसिया णत्थि त्ति कुदो णञ्चदे ? एदम्हादो चेव
सुत्तादो । एसा तप्पाओग्गसखेज्जरूपाहियजंवूदीरज्जुच्छेदणयसहिद्वीवसायरूपाभेतरज्जुच्छेदणयमाणपरिक्खाविही
विही ण अप्पाइरियउवदेसपरपराणुसारिणी केवलं तु तिलोयपणत्तिमुत्तागुसारी जोदिसियदेवभागहार-
पदुप्पाइयसुत्तावलविजुत्तिवलेण पयदगच्छसाधेणट्टमेसा पस्सवणा पस्सविदा, प्रतिनिवतसूत्राएउभयउविजु भिनगुण-
प्रतिपक्षप्रतिवद्धासख्यावलिकावहारकालोपदेशवत्, आयतचतुरस्रलोकस्सस्थानोपदेशवत् । तदो ण एत्थ इद-
मित्थमेवेत्ति एयंतपरिग्गहेण असग्गाहो कायञ्चो, परमगुरुपरंपराओवग्गस्स जुत्तिवलेण विह्वावेदुमसक्कि-
यत्तादो, अदिदिप्पसु पदत्थेसु छदुमत्थवियप्पाणमविसंवादनियमाभावादो । तम्हा निरंतणाइरियवक्खाणा-
परिच्चाएण एसा वि दिसा हेदुवादाणुसारिउपपणसिस्साणुरोहेण अउपपणजणउपायणट्टं च दरिसेदन्वा ।
तदो ण एत्थ संवदायविरोहासका कायञ्चोत्ति ।" (धवला खड ४ थो पृ० १५८)

तेषा रज्जुच्छेदणासु अप्पणेसिं पि तप्पाओग्गाण सखेज्जरूपाण हाणि काउण गच्छो ठवेदन्तो । एयं कदे
तदियसमुदो आदि ण होदि त्ति णामकणिज्ज सो चेव आदी होदि, सयभूरमणसमुद्दस्स परमाणसमुपपणरज्जु-
च्छेदणयसलागाणमाणयणकारणादो । सयभूरमणसमुद्दस्स परदो रज्जुच्छेदणया अत्थि त्ति कुदो णञ्चदे ।
वेछप्पणगुलसदवग्गसुत्तादो । 'जत्तियाणि दीय-सायरूपाणि जंवूदीरज्जुच्छेदणाणि रुवाहियाणि तत्ति-
याणि रज्जुच्छेदणाणि' त्ति परियम्मणेण एदं वक्खाण किं ण विरुज्जदे । ण, एदेण सह विरुज्जदि किं तु सुत्तेण
सह ण विरुज्जदि । तेणेदस्स वक्खाणस्स गहणं कायञ्च, ण परियम्मसुत्तस्स सुत्तविरुद्धत्तादो । ण सुत्त-
विरुद्ध वक्खाण होदि, अदिप्पसंगादो । तत्थ जोइसिया णत्थि त्ति कुदो णञ्चदे । एदम्हादो चेव सुत्तादो ।
एसा तप्पाओग्गसखेज्जरूपाहियजंवूदीरज्जुच्छेदणयसहिद्वीवसमुद्दस्सभेतरज्जुच्छेदणयमाणपरिक्खाविही ण
अप्पाइरियउवदेसपरपराणुसारिणी केवलं तु तिलोयपणत्तिमुत्तागुसारी, जोदिसियदेवभागहारपदुप्पा-
इयसुत्तावलविजुत्तिवलेण पयदगच्छसाधेणट्टमेसा पस्सवणा पस्सविदा । तदो ण एत्थ इदमित्थमेवेत्ति एयंत-
परिग्गहेण असग्गाहो कायञ्चो, परमगुरुपरंपराओवग्गस्स जुत्तिवलेण विह्वावेदुमसक्कि-
यत्तादो, अदिदिप्पसु पदत्थेसु छदुमत्थवियप्पाणमविसंवादनियमाभावादो । तम्हा पुव्वाइरियवक्खाणापरिच्चाएण एसा वि दिसा
हेदुवादाणुसारिविउपपणसिस्साणुरोहेण अउपपणजणउपायणट्टं च दरिसेदन्वा, तदो ण एत्थ संवदाय-
विरोधो कायञ्चोत्ति ।

(त्रि० प्र० पृ० ७६५ ७६६.)

आ वने पाठो उपरथी आपणे जाणी शकीये छीओ के धवलाकार कहे छे के आ मान्यता
पूर्वाचार्योना उपदेशानुसारी नथी, परंतु त्रिलोकप्रज्ञतिना सूत्रमां आवतां ज्योतिपदेवना भाग-

હારના સૂત્રના આલંબનથી, પોતે પ્રભુ છે, એ માટે ધવલાકાર “પયદગચ્છસાદ્ગણદ્મન્હેહિ પરુવિદા” એમ કહે છે, જ્યારે ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિમાં ‘બધુ’ લક્ષણ સરખું છે, માત્ર ‘પયદગચ્છ-સાદ્ગણદ્મન્હેહિ’ પ્રરૂપણા પરુવિદા’ એટલું લખ્યું છે, અર્થાત્ ત્યાં ‘અન્હેહિ’ શબ્દ નથી. ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિમાં જો આ માન્યતા પૂર્વેથી ચાલી આવતી હોત તો ધવલાકાર આ આવી માન્યતા ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિના નામે લખત ‘અન્હેહિ પરુવિદા’ ન લખત, કેમ કે એમને તો એના પ્રમાણનો ખાસ આવશ્ય-કતા હતી.

અહીં આપણને વિશેષ આશ્ચર્ય લાગે છે, કે ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિમાં ‘તિલોયપણ્ણત્તિસુત્તાણુસારી’ પદ મૂક્યું છે. આ રીતે ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિમાં ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિનો સાક્ષી શો રીતે આવી શકે ? અથવા એમ કહીએ કે પ્રાચીન ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિસૂત્રની સાક્ષી હોય તો આથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે આ ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિ અર્વાચીન છે અને મૂલ પ્રાચીન ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિ જુદી હશે તેથી પ્રસ્તુત ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિની રચના ધવલાની રચના થયા પછીથી થઈ હોવાનું વિશેષ સુસંગત થાય છે અને તેના કર્તા એ કષાય-પ્રામૃતચૂર્ણિના કર્તા યતિવૃષ્ઠમ હોઈ શકતા નથી.

(૨) ધવલામાં ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિની સાક્ષી આપવામાં આવી છે તે વર્તમાન ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિમાં મળતી નથી. “દુગુણ દુગુણો દુવગ્ગો ગિરંતરો તિરિયલોગો ત્તિ તિલોયપણ્ણત્તિસુત્તાદો ચ ણબ્બદે” (ધવલા ૩ પૃ ૩૬) પ્રસ્તુત પાઠ ઉપલબ્ધ ત્રિપ્રબંધમાં શોધવા છતાં જોવામાં આવતો નથી. તેથી જ રીતે ધવલામાં ‘બુત્તં ચ’ કહીને સાક્ષી ગાથાઓ લખી છે. તેમાંનાં કેટલાંક સ્થાને આવતી ગાથાઓ ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિમાં અક્ષરશઃ મળે છે, છતાં એક પણ ગાથા આગળ ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિનું નામ ધવલામાં જણાવ્યું નથી. ધવલામાં પંચાસ્તિકાયાદિની સાક્ષીઓ કેટલાંક સ્થાને ગ્રન્થના નામપૂર્વક આપી છે, જો ઉપગાથાઓ યતિવૃષ્ઠમરચિત હોય અને ધવલાકારે ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિમાંથી લીધી હોય તો ધવલાકાર એકાદ સ્થાને પણ તેનો ઉલ્લેખ કર્યા વગર રહેત નહીં.

(૩) ઉપલબ્ધ ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિમાં ઘણી ગાથાઓ એવી છે કે જે કુંદકુંદાચાર્યકૃત સમયસાર પંચાસ્તિકાય, પ્રવચનસાર, મૂલાચાર, મગવતી આરાધના, લોકવિભાગ વગેરે અન્ય ગ્રન્થોમાં ઉપ-લબ્ધ થાય છે । અહીં પ્રથમ કુંદકુંદાચાર્યકૃત પંચાસ્તિકાય તથા સમયસારની ગાથાઓનો વિચાર કરીએ. એ ગાથાઓ ત્યાંથી ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિમાં લેવામાં આવી હોવાનું જ વધારે શક્ય દેખાય છે, ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિપ્રસ્તાવનાકારે પોતાની પ્રસ્તાવનામાં ગાથાઓ રજૂ કરીને આ વાત સારી રીતે સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. જુઓ—ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિ ભાગ વીજો પ્રસ્તાવના પૃ ૩૮. તેથી જ રીતે પ્રવચનસારની ગાથાઓ પણ ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિમાં છે અને આ વધા ઉપરથી સંપાદકોને યતિ-વૃષ્ઠમની પૂર્વે કુંદકુંદાચાર્યને માનવા પડે છે. જયધવલાની પ્રસ્તાવનાના નીચેના ઉલ્લેખ પરથી આ વાત આપણને સ્પષ્ટ સમજાઈ જશે,

“त्रिलोकप्रज्ञप्ति मे नौ अधिकार है। ग्रन्थ के प्रारम्भमें तो ग्रन्थकारने पंचपरमेष्ठिका स्मरण किया है, किन्तु आगे प्रत्येक अधिकारके अन्त और आदिमें क्रमशः एक एक तीर्थंकरका स्मरण किया है। जैसे प्रथम अधिकारके अन्तमें आदिनाथको नमस्कार किया है। दूसरे अधिकारके आदिमें अजितनाथ को और अन्तमें सम्भवनाथको नमस्कार किया है। इसी प्रकार आगे भी प्रत्येक अधिकारमें आदि और अन्तमें एक एक तीर्थंकरको नमस्कार किया है। इस तरह नौवें अधिकारके प्रारम्भ तक १६ तीर्थंकरोंका स्तवन हो जाता है। शेष रह जाते हैं आठ तीर्थंकर। उन आठोंका स्तवन नौवें अधिकार के अन्तमें किया है। उसमें भगवान महावीर के स्तवनकी “एस सुरासुरमगुसिंदवदिद” आदि गाथा वही है जो कुन्दकुन्दके प्रवचनसारके प्रारम्भमें पाई जाती है। अब प्रश्न यह है कि इस गाथाका रचयिता कौन है—कुन्दकुन्द या यतिवृषभ ?

प्रवचनसारमें इस गाथाकी स्थिति ऐसी है कि वहाँ से उसे पृथक् नहीं किया जा सकता, क्योंकि इस गाथामें भगवान महावीरको नमस्कार करके उससे आगेकी गाथा ‘सेसे पुण तित्थयरे’ में शेष तीर्थंकरोंको नमस्कार किया गया है। यदि उसे अलगकर दिया जाता है तो दूसरी गाथा लटकती हुई रह जाती है। कहा जा सकता है कि इस गाथा को त्रिलोकप्रज्ञप्तिसे लेकर भी उसके आधारसे दूसरी गाथा या गाथाएं ऐसी बनाई जा सकती हैं जो सुसम्बद्ध हों। इस कथन पर यह प्रश्न किया जा सकता है कि क्या मंगल-गाथा भी दूसरे ग्रन्थसे उधार ली जा सकती है ? किन्तु यह प्रश्न त्रिलोकप्रज्ञप्तिकी ओरसे भी किया जा सकता है कि जब ग्रन्थकारने तेईस तीर्थंकरों के स्तवनकी गाथाओं का निर्माण किया तो क्या केवल एक गाथाका निर्माण वे स्वयं नहीं कर सकते थे ? अतः इन सब आपत्तियों और उनके परिहराओंको एक ओर रखकर यह देखने की जरूरत है कि स्वयं गाथा इस सम्बन्धमें कुछ प्रकाश डालती है या नहीं ? हमें गाथाके प्रारम्भका ‘एप’ पद त्रिलोकप्रज्ञप्तिकारकी दृष्टिसे उतना संगत प्रतीत नहीं होता जितना वह प्रवचनसारके कर्ताकी दृष्टि से संगत प्रतीत होता है। त्रिलोकप्रज्ञप्तिमें प्रथम तो अन्य किसी तीर्थंकरके स्तवनमें ‘एप’ पद नहीं आया है दूसरे नमस्कारको समाप्त करते हुए मध्यमें वह इतना अधिक उपयुक्त नहीं जंचता है जितना प्रारम्भ करते हुए जंचता है। तीसरे इस गाथाके बाद ‘जयउ जिणवरिंदो’ आदि लिखकर ‘पणमह चउवीसजिणे’ आदि गाथाके द्वारा चौबीसो तीर्थंकरों को नमस्कार किया गया है। उधर प्रवचनसारमें उक्त गाथाके द्वारा सबसे प्रथम महावीर भगवानको नमस्कार किया गया है और उसके पश्चात् ‘सेसे पुण तित्थयरे’के द्वारा शेष तीर्थंकरोंको नमस्कार किया गया है। शेष तीर्थंकरोंको नमस्कार न करके पहले महावीरको नमस्कार क्यों किया ? इसका उत्तर गाथाका ‘तित्थ धम्मस्स कत्तार’ पद देता है चू कि वर्तमानमें प्रचलित धर्मतीर्थके कर्ता भगवान महावीर ही हैं इस लिये उन्हें पहले नमस्कार करके ‘पुण’ उसके बाद शेष तीर्थंकरोंको नमस्कार करना उचित ही है। प्रवचनसारमें पांच गाथाओंका कुलक है अतः उक्त प्रथम गाथाके ‘एप’ पदकी अनुवृत्ति पाचवी गाथा के अन्तके ‘उपसंपयामि सम्म’ तक जाती है और बतलाती है कि वह मैं इन सबको नमस्कार करके वीतराग चारित्रिको स्वीकार करता हूँ। इसी सम्बन्धमें अधिक लिखना व्यर्थ है, दोनों स्थलोंको देखने से ही विद्वान पाठक स्वयं समझ सकते हैं कि उक्त गाथा किस ग्रन्थ की हो सकती है ? इसके सिवा यदि प्रवचनसारकी यही एक गाथा त्रिलोकप्रज्ञप्तिमें पाई जाती तो भी एक बात थी, किन्तु इसके सिवा भी अनेकों गाथाएं त्रिलोकप्रज्ञप्तिमें पाई जाती हैं। उनमें से कुछ गाथाओंको प्राचीन मानकर दरगुजर किया जा सकता है किन्तु कुछ गाथाएं तो ऐसी हैं जो प्रवचनसारमें ही पाई जाती हैं और उसमें उनकी स्थिति आवश्यक एवं उचित है। जैसे सिद्धलोक अधिकारके अन्तमें सिद्धपदकी प्राप्तिके कारणभूत कर्मोंको बतलाने वाली जो गाथाएं हैं उनमें अनेक गाथाएं प्रवचनसारकी ही हैं, वे अन्य किसी ग्रन्थ में नहीं पाई जाती। अतः ये मानना ही पड़ेगा कि कुन्दकुन्दके ग्रन्थोंकी बहुत सी गाथाएं त्रिलोकप्रज्ञप्तिमें हैं और इसलिये कुन्दकुन्द यतिवृषभके बादके विद्वान नहीं हो सकते। (जयधवला प्रस्तावना पृष्ठ २७)

જયધવલાનાં સંપાદકોને પ્રસ્તુત પ્રમાણોથી યતિવૃષ્ઠમ પૂર્વે કુન્દકુન્દાચાર્યને માનવા પડે છે, જ્યારે શ્રુતાવતારનાં ઉલ્લેખથી યતિવૃષ્ઠમ પછી કુન્દકુન્દાચાર્ય આવે છે, આમ બન્ને રીતે મુશ્કેલી ઊભી થાય છે, આ મુશ્કેલીનું કારણ ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના રચયિતા તરીકે કં. પ્રાં. ચૂર્ણિના કર્તા યતિવૃષ્ઠમની માન્યતા છે, માટે આનું સ્વરૂપ નિવારણ એ છે કે કાવ્યપ્રામૃતચૂર્ણિસૂત્રના કર્તા પછી કુન્દકુન્દાચાર્ય છે અને ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના રચયિતાની પૂર્વે છે. આ રીતના સમાધાનથી બન્ને મુશ્કેલીઓ દૂર થઈ જાય છે. હા, પણ એક મુશ્કેલી ઊભી થાય છે અને તે એ કે કાવ્યપ્રામૃત-ચૂર્ણિ તેમના કલ્પિત દિગંધરાચાર્યની કૃતિ તરીકે રહી શકતી નથી.

(૪) ધવલા અને ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના બન્નેમાં શકરાજાનાં કાલ વાગ્યત માન્યતાં જુદી જુદી છે, ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિનાં ત્રીરસંવત ૪૬૧ વર્ષ પછી, મતાંતરે ૯૭૮૫ વર્ષ ૫ માસ પછી, અથવા ૧૪૭૯૩ વર્ષ પછી અથવા ૬૦૫ વર્ષ ૫ માસ પછી શકરાજાની ઉત્પત્તિ વતાવી છે

“વીરજિણે સિદ્ધિગદે ચ્ચ સદ્ગિસદ્ધિવાસપરિમાણે । કાલમ્મિ અદિક્ક તે ઉપ્પણ્ણો એત્થ સકરાઓ ॥૧૪૯૬॥
અહ્વા વીરે સિદ્ધે સહસ્સણવકમ્મિ સગસયન્મહિણ ॥ પણસીદિમ્મિ ચત્તીદે પળમાસે સગણિઓ જાદો ॥૧૪૯૭॥
ચોદસસહસ્સસગસયતેણ ઉદીવાસકાલવિચ્છેદે । વીરેસરસિદ્ધીદો ઉપ્પણ્ણો સગણિઓ અહ્વા ॥૧૪૯૮॥
ગિન્નાણે વીરજિણે છન્નાસસદેસુ પંચવરિસેસુ । પળમાસેસુ ગદેસુ સંજાદો સગણિઓ અહ્વા ॥૧૪૯૯॥
(તિલોયપણ્ણત્તિ ભાગ ૧ પૃ ૩૪૦)

જ્યારે ધવલામાં વેદનાં ખંડમાં શકરાજાની ઉત્પત્તિ ૬૦૫ વર્ષ ૫ માસ પછી, મતાન્તરે ૧૪૭૯૩ વર્ષ પછી, અથવા ૭૯૯૫ વર્ષ ૫ માસ પછી વતાવી છે. એટલું જ નહીં ત્રણે માન્યતાની સાક્ષી ગાથાઓ પણ ‘વુત્તં ચ’ કહીને ધવલામાં મૂકી છે

પુણો એત્થ (૬૮૩) સત્તમાસાહિયસત્તહત્તરિવાસેસુ ૭૭ અવણિદેસુ પચમાસાહિયપંચુત્તરછરસદ્વા-
સાણિ હવતિ । એમો વીરજિણિન્નિગ્ગિન્નાણાદિવસાદો જાવ સગકાલસ્સ આદી હોદિ તાવદિયકાલો ।
કુદો ? । ૬૭૪ । એદમ્મિ કાલે સગણરિદકાલમ્મિ પાક્કલ્લત્તે વહ્ધમાણજિણિન્નુદકાલાગમણાદો ।
વુત્તં ચ-‘પચ ચ માસા પંચ ચ વાસા છન્નેવ હોંતિ વાસસયા । સગકાલેણ ચ સહિયા થાવેયન્નો તદો રાસી’ ॥૪૧॥

અળ્લે કેવિ આરિયા ચોદસસહસ્સ-સત્તસદતિણ્ણદિવાસેસુ જિણિન્નિગ્ગિન્નાણાદિવાસો અહ્કતેસુ સગણ-
રિદુપ્પત્તિ મળતિ (૧૪૭૯૩) વુત્તં ચ

‘વુત્તિપયલ્લ-અયાઈ ચોદસરયણાઈ સમહકંતાઈ । પરિણિન્નુદે જિણિદે તો રજ્જં સગણરિદરા ॥૪૨॥

અળ્લે કે વિ આરિયા એવં મળતિ । ત જહાન્ન-સત્તસહસ્સ-ણવસયપંચાણ્ણદિવરિસેસુ પંચમાસાહિણ્ણ-
વહ્ધમાણજિણિન્નુદદિવાસો અહ્કતેસુ સગણરિદરજ્જુપ્પત્તી જાદો ત્તિ એત્થ ગાહા

સત્તસહસ્સા ણવસદ પચાણ્ણઉદી સપચમાસા ચ । અહ્કંતા વાસાણ જહ્યા તહ્યા સગુપ્પત્તી ॥૪૩॥

(ધવલા ભાગ-૧ પૃ ૧૩૧-૧૩૩)

અહીં સ્વાસ્થ્ય ધ્યાનમાં લેવા જેવી એ વાત છે કે ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના મુખ્ય મત ૪૬૧ વર્ષવાળો ધવલામાં વતાવ્યો જ નથી, જ્યારે ધવલાનો મુખ્ય મત ૬૦૫ વર્ષ ૫ માસવાળો ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિનાં

વતાવ્યો છે, જે ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિની રચના ધવલા પછી હોવાનું વિશેષે કરીને જણાવે છે. જો વર્તમાન ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિ યતિવૃષ્ઠમાચાર્યની રચના હોય અને તે ધવલાકાર સન્મુખ ઉપસ્થિત હોય તો ધવલાકાર કે જેમને યતિવૃષ્ઠમાચાર્ય પ્રત્યે સૂચક વહુમાન છે, જેમનાં વચનોને પોતે જયધવલામાં સૂત્ર તરીકે જણાવે છે અને જેમને જયધવલામાં અનેકવાર સૂચક વહુમાનપૂર્વક યાદ કરે છે, તેમનો મત લેવાનું છોડે જ કેમ ?

આ ઉપરાંત પંડિત ફૂલચંદજીએ પણ જૈન સિદ્ધાન્તમાસ્કરમાં ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિની રચના યતિવૃષ્ઠમની નથી એને લગતી અનેક દલીલો રજૂ કરી છે, જેમાંની કેટલીક નીચે મુજબ છે—

(1) ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિના પ્રથમ અધિકારમાં મંગલ આદિ છ અધિકારોનું વર્ણન છે, તે ધવલા ટીકાના આદિ મંગલ સાથે મળતું છે તેથી સંભવ છે કે તે ત્યાંથી લીધું હોય. ❀

(II) ‘જ્ઞાનં પ્રમાણમાત્માદેઃ’ इत्यादि श्लोक लघोयस्त्रयग्रन्थनो છે. જે પ્રાકૃતરૂપાંતરે ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિમાં જોવા મળે છે. લઘીયસ્ત્રયમાં આ શ્લોક જ્યાં છે ત્યાંથી અલગ કરી દેવામાં આવે તો પ્રકરણ અધુરું રહી જાય છે. જ્યારે ત્રિ પ્ર૦ માં આ શ્લોક અલગ કરી દેવામાં આવે તો પણ પ્રકરણ એક રૂપ જ રહે છે. ધવલાકારે પણ આ શ્લોકને ઉદ્ધૃત કર્યો છે. આ શ્લોક ત્રિ૦ પ્ર૦ કારે લઘીયસ્ત્રયમાંથી ન લેતા ધવલામાંથી લીધો હોવાનું જણાય છે, કેમ કે ધવલામાં આ શ્લોકની સાથે વીજો પણ જે એક શ્લોક ઉદ્ધૃત છે, તે શ્લોકને પણ ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિકારે પ્રાકૃત રૂપાંતર સાથે લીધો છે. ધવલા તથા ત્રિ૦ પ્ર૦ના વચ્ચે શ્લોકો આ પ્રમાણે છે—

प्रमाण तय-निक्षेपैर्योऽर्थो नाभिसमीक्ष्यते । युक्तं चायुक्तवद् भाति, तस्यायुक्तं च युक्तवत् ॥

જ્ઞાનં પ્રમાણમિત્યાદુરમાયો ન્યાસ ઇચ્છ્યતે । નયો જ્ઞાતુરભિપ્રાયો યુક્તિતોઽર્થપરિવ્રહઃ ॥

(ધવલા મા૦ ૩ પૃ૦ ૧૭)

ધવલાન્તર્ગત આ વે ગાથા પ્રાકૃત રૂપાન્તરથી ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિના પ્રથમ અધિકારમાં શ્લોક ૮૨-૮૩ તરીકે આ મુજબ છે

जो ण पमाणनयेहिं निक्खेवेण निरक्खदे अत्थं । तस्साजुत्त जुत्त जुत्तमजुत्त च पडिहादि ॥

પાણ હોદિ પમાણ નયો વિ નાદુસ્સ હિદયમાવત્થો । નિક્કલેઓ વિ ઉત્તરો જુત્તીય અત્થપડિહાદ્ધ ॥

વિશેષે કરીને સંભવ એ છે કે ધવલા પરથી આ વે ગાથા રૂપાન્તરે ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિમાં લેવામાં આવી હોય, નહિતર ધવલાકાર સન્મુખ જો ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિ હોત તો તેઓને સીધી જ ગાથા મૂકવાને બદલે સંસ્કૃત રૂપાન્તર કરીને લેવાની જરૂર ન પડત.

(III) ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિ અંતર્ગત ધણો ગદ્યમાત્ર ધવલાન્તર્ગતમાત્રને મળતો છે.

જયધવલા, શ્રુતાવતાર આદિ ગ્રંથોમાં પણ ક્યાંય ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિના કર્તા તરીકે યતિવૃષ્ઠમાચાર્યનો ઉલ્લેખ મળતો નથી. જો વર્તમાન ત્રિલોકપ્રજ્ઞતિના કર્તા ક૦ પ્રા૦ ચૂર્ણિસૂત્રકાર યતિવૃષ્ઠ-

❀ ચતુર્થત. ધવલાની સહાયતાસે હી તિલોચપત્તિ કે મંગલવિષયક પાઠકા સંશોધન સંભવ હુઆ હૈ ।
(તિ૦ ૫૦ મા૦ ૧ પ્રસ્તાવના. પૃ૦ ૧૮)

भाचार्य होत तो कथाप्रामाण्यपूर्णितोनी साक्षी वखते अनेकेवर जेम यतिवृषभाचार्यनो कर्ता तरीके उल्लेख कर्यो छे, तेम त्रिलोकप्रज्ञप्तिनी साक्षीओ रजू करती वखते जयधवलकारे तेना कर्ता तरीके पण यतिवृषभाचार्यना नामनो अकाद स्थले पण उल्लेख कर्यो होत पण अबुं कांई जोना मळतुं नथी. एटलुं ज नही पण जयधवलाना प्रस्तावनाकार पण उपलब्ध त्रिलोकप्रज्ञप्ति ए यतिवृषभनी कृति होवामां शंकाशील छे. जुओ

“वर्तमानमें त्रिलोकप्रज्ञप्ति ग्रन्थ जिस रूपमें पाया जाता है उसी रूपमें आचार्य यतिवृषभने उसकी रचना की थी इस बातसे हमें स देह है। हमें लगता है कि आचार्य यतिवृषभकृत त्रिलोकप्रज्ञप्ति में कुछ अश ऐसा भी है जो वाचमें सम्मिलित किया गया है। और कुछ अश ऐसा भी है जो किसी कारणसे उलब्ध प्रतियोंमें लिखनेसे छूट भी गया है ॥” (१० ६५)

आ वधां प्रमाणो उपरथी आपणे निश्चित करी शकींओ छीओ के वर्तमानमां उपलब्ध त्रिलोकप्रज्ञप्तिना कर्ता ओ कथाप्रामाण्यपूर्णितोनी कर्ता नथी, अटलुं ज नहि पण धवला, जयधवलानी रचना पछी उपलब्ध त्रिलोकप्रज्ञप्तिनी रचना थई होवानुं ज विशेषे करीने अनुमान थाय छे.

जयधवलकारे पण गुणवरवाचक, आर्यमंगु, आर्य नागहस्ती अने यतिवृषभाचार्य अंगे वीर संवत ६८३ पछी थयानो जे उल्लेख कर्यो छे. ते पण आ रीते प्रमाणोथी बाधित थाय छे. पंडित जुगलकिशोरजी मुख्तार पण आ बावतमां जणावे छे—

यहाँ पर मैं इतना और बतला देना चाहता हूँ कि धवला और जयधवलामें गौतमस्वामी से आचारांगधारी लोहाचार्य तकके श्रुतधर आचार्योंकी एकत्र गणना करके और उनकी रूढ कालगणना ६८३ वर्ष की देकर उसके बाद धरसेन और गुणवर आचार्योंका नामोल्लेख किया गया है, साथमें इनकी गुरुपरंपराका कोई खास उल्लेख नहीं किया गया और इस तरह इन दोनों आचार्योंका समय यों ही वीरनिर्वाणसे ६८३ वर्ष बादका सूचित किया है यह सूचना ऐतिहासिक दृष्टिसे कहां तक ठीक है अथवा क्या कुछ आपत्तिके योग्य है। इसके विचारका यहां अवसर नहीं है। फिर भी इतना जरूर कह देना होगा कि मूल सूत्र ग्रन्थोंको देखते हुए टीकाकार का यह सूचन कुछ त्रुटि पूर्ण अवश्य जान पड़ता है। जिसका परीक्षण फिर किसी समय किया जायगा। (जैन साहित्य और इतिहास पर विशदप्रकाश पृ० ८८)

अटले आ बावतमां अमारुं अनुमान अबुं छे के जयधवलानी रचना वखते पूर्वथी ओक प्रधोप चाल्यो आवतो होय के चूर्णिसूत्रनी रचना आर्यमंगु अने आर्यनागहस्तीना अंतेवासीनी छे, ते उपरथी तेमणे भंगलाचरणमां आर्यमंगु अने आर्यनागहस्तीनुं स्मरण कर्धुं छे, अने आर्यमंगु अने आर्य नागहस्तीनां नाम दिगंबरपट्टावलिमां उपलब्ध नहीं थवाना कारणे तथा प्रस्तुत चूर्णिसूत्र दिगंबरवाच्यनी कृति तरीके सिद्ध करवा माटे द्रव्यश्रुतना अधिकारमां लोहार्य सुधीनी पट्टावली आपी, त्वार पछी ओधथी आचार्यपरंपरा अटलुं मात्र जणावी गुणवर, आर्यमंगु अने आर्य नागहस्ती वगेरेनो उल्लेख करी दीघो छे. बाकी वीर संवत १००० पछी कथाप्रामाण्यपूर्णिकार थयेल होय तो दिगंबरमान्यतानुसार त्वार पछी मात्र ३०० वर्षना गालामां थअला वीरसेन के जिनसेन आवा समर्थ ग्रन्थकारनां नाम सिवाय तेना वंश तेनी अन्यकृतिओ वगेरे विपे

તદન અજ્ઞાત જેવાં હોય તે પણ ખાની શકાય તેવું નથી, વઢી ઇન્દ્રનન્દિય શ્રુતાવતારમાં યતિ-
 વૃષભાચાર્યની ચૂર્ણિ અને જયધવલા ટીકા વચ્ચે કપાયપ્રામૃત ઉપર અનેક ટીકાઓની રચનાઓ આંતરે-
 આંતરે થયાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. ચૂર્ણિકાર યતિવૃષભ વીર સંવત ૧૦૦૦ પછી થયાની માન્યતાના
 હિસાબે આ વધી ટીકાઓની રચના એટલા કાલમાં થયાની સંગતિ લગભગ દુઃશક્ય જેવી લાગે છે.
 આમ આટલાં સ્પષ્ટ પ્રમાણો હોવા છતાં ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના અંતે રહેલી વે ગાથાઓમાંથી પ્રથમગાથાના
 માત્ર 'જદ્વસહ' પદ અને 'ચુર્ણિસ્સરુત્થકરણસ્વપમાણ' વગેરે વીજી ગાથા પરથી કલ્પિત અર્થ કરીને
 ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના કર્તા તરીકે યતિવૃષભાચાર્યને માની લઈ, મૂળ પાયો જ સોટો નક્કી કરી, તે જ યતિ-
 વૃષભાચાર્યને કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિના કર્તા તરીકે માની, કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિની રચના વીરસંવત ૧૦૦૦
 પછીની માનવાનો અને ચૂર્ણિકારને ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના પણ કર્તા તરીકે નક્કી કરવાનો જે પ્રયામ
 થયો છે તે સમુચિત પ્રમાણોના અભાવે સફળ થતો નથી.

ટૂંકમાં અમારા આ વધા લખાણનો સાર એ છે કે કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિની રચના આર્યનાગ-
 હસ્તીના કાલની આસપાસ અથવા ત્યાર પછી થોડા જ કાલે થઈ હોવાનો વિશેષ કરીને સંભવ છે અને
 તેથી તે વીરનિર્વાણથી ૫ માં કે ૬ઠ્ઠા સૈકાની જગ્યા છે. દિગંબરમતોત્પત્તિ વીર સંવત ૬૦૦
 પછી છે, એટલે પ્રસ્તુત કપાયપ્રામૃતમૂલ તથા ચૂર્ણિવૃક્ષની રચના દિગંબરમતોત્પત્તિ પૂર્વે થઈ હોવાથી
 ઘણે પરંપરાએ આ ગ્રન્થને માન્ય કર્યો હોય એમ બનવા સંભવ છે.

અહીં કદાચ કોઈને શંકા થાય કે કપાયપ્રામૃત ઉપર આટલી વધી દિગંબરાચાર્ય-
 કૃત ટીકાઓનો ઉલ્લેખ છે, તો શ્વેતામ્બરાચાર્યની કોઈ ટીકા ઉપલબ્ધ કેમ થતી નથી? અથવા
 રચાયોનો ઉલ્લેખ પણ કેમ નથી? એનું સમાધાન એ છે કે કોઈક ગુપ્ત સ્થળે મંડા-
 રોમાં શ્વેતામ્બરટીકાઓ પડી હોય તો પણ શું કહી શકાય? અથવા ત્રિચ્છેદ મૂકી હોય એમ
 પણ કેમ ન બને? દિગંબરાચાર્યોની પણ જયધવલા સિવાય સઘળી ટીકાઓમાંથી આજે ક્યાં એક
 પણ ટીકા ઉપલબ્ધ થાય છે? બહી મુસલમાન રાજ્ય દરમિયાન ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રમાં અનેક જ્ઞાન-
 મંડારોનો નાશ થયો છે, જ્ઞાનમંડારો ઉપર ઉપદ્રવો આવ્યા છે, જ્યારે દક્ષિણમાં તેવા ઉપદ્રવો ઓછા
 આવ્યા છે, તેથી ત્યાં ગ્રન્થોની રક્ષા થઈ હોય તેમજ આ વાતમાં વિશેષ પ્રયત્ન કારણ તો અમને
 એ લાગે છે કે, કપાયપ્રામૃતમૂલ તથા ચૂર્ણિ અમુક કાલે દક્ષિણ તરફ ચાલ્યા ગયા હોવાનો
 વિશેષ કરીને સંભવ છે અને દક્ષિણ તરફ કાલબેલે શ્વેતામ્બરાચાર્યોનો વિહાર ધીમે ધીમે ઓછો
 થઈ ગયો અને ઉત્તર તરફ રહેલા આચાર્યોને તેની પ્રાપ્તિ ન થઈ હોવાના કારણે વચગાળામાં
 થયેલા શ્વેતામ્બર આચાર્યો દ્વારા કપાયપ્રામૃત ઉપર ટીકાની રચનાઓ થઈ ન હોય, મને તેમ હોય
 પણ આ રીતે દક્ષિણના દિગંબર જ્ઞાનમંડારોમાં કપાયપ્રામૃત મૂલ તથા ચૂર્ણિ સુરક્ષિત રહી શકી અને
 વર્તમાનમાં પ્રાપ્ત થઈ શકી છે તે બદલ આપણે દિગંબરજ્ઞાનમંડારોનો આભાર માનીએ.

મુદ્રિત કપાયપ્રાભૃતચૂર્ણિની પ્રસ્તાવનામાં રજૂ થયેલ માન્યતાની સમીક્ષા

અહીં મુદ્રિત કપાયપ્રાભૃતચૂર્ણિના પ્રસ્તાવનાકારે કપાયપ્રાભૃતચૂર્ણિ, કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ, શતક-ચૂર્ણિ અને સપ્તતિકાચૂર્ણિના કર્તા અંગે જે વિકૃત રજૂઆત કરી છે, તેની પણ પ્રાસંગિક થોડી સમીક્ષા કરી લઈએ. પ્રસ્તાવનાવાર આ ચારે ચૂર્ણિઓ એકજ કર્તાની કૃતિ હોવાની માન્યતા રજૂ કરે છે અને તેના કારણો તરીકે તેઓ પ્રથમ કપાયપ્રાભૃતચૂર્ણિ અને કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિના પાઠો રજૂ કરી, વચ્ચેના પાઠોમાં રહેલી ભાષાની તથા પદાર્થોની સામ્યતા વતાવે છે, ઉપરાંતમાં કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ, શતકચૂર્ણિ અને સપ્તતિકાચૂર્ણિ એ ત્રણેનાં મંગલાચરણ તથા ગ્રન્થની શરૂઆતની ઉત્થાનિકા, વાક્યોનો ભાષા તેમજ અર્થના સામ્યપણાને વતાવે છે. આ રીતે ત્રણે ચૂર્ણિના એકકર્તૃકત્વને તથા કપાયપ્રાભૃત અને કર્મપ્રકૃતિના એકકર્તૃકત્વના હિસાવે ચારે ચૂર્ણિ-ઓનું એકકર્તૃકત્વ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કરે છે, એટલું જ નહિ પણ આગલ વધીને ત્રિ૦ પ્ર૦ ના અંતે—

“ચુર્ણિનાસત્ત્વકરણસત્ત્વમાણ હોદ્દકિજત્ત । અદ્વસદ્વસ્તપમાણ તિલોયપણ્ણત્તિનામાદ ॥”

આ પ્રમાણે ગાથા છે અને એનો અર્થ “આઠકરણસ્વરૂપવાળી કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિનું જે પ્રમાણ છે તેટલું જ આઠઠજાર શ્લોકપ્રમાણ તિલોયપણ્ણત્તિનું છે” એવો થાય છે એમ વતાવી ચારે ચૂર્ણિના કર્તા તરીકે આચાર્ય યતિવૃષભ છે, એમ કલ્પના કરે છે. હવે આપણે પ્રસ્તાવનાકારની ઉક્ત કલ્પનામાં રહેલી સત્યાસત્યતા વિષે થોડી વિચારણા કરી લઈએ.

પહેલી વાત તો એ છે કે સમાન અર્થના કારણે એકકર્તૃકત્વ કહેવું એ યુક્તિસિદ્ધ નથી. તીર્થંકર ભગવંતોના શાસનમાં જે કોઈ સમાનવિષયક શાસ્ત્રો છે તેમાં અર્થથી સમાન ગુણો તો હોય જ છે, શબ્દથી વિભિન્નતા હોય પણ અર્થથી તો અસમાનતા (વિસંવાદીપણું, પરસ્પર વિરુદ્ધપણું) પૂર્વાચાર્યભગવંતોના ગ્રન્થોમાં જોવામાં આવતી નથી. યદ્યપિ અવસર્પિણી કાલના માહાત્મ્યથી તથાપ્રકારની સામગ્રીના અભાવે, વિશિષ્ટજ્ઞાનીની ગેરહાજરીના કારણે ક્યાંક ક્યાંક જુદા જુદા મતો જોવામાં આવે પણ તે સિવાય મોટા ભાગે તો અર્થોની સામ્યતા જ શ્રીજિનેશ્વરદેવોનાં શાસ્ત્રોમાં હોય છે, તેથી સમાન અર્થવાળા સેંકડો પાઠો વિભિન્નકર્તાના સમાન વિષયક ગ્રન્થોમાં પણ મેળવી શકાય છે, તેટલા માત્રથી ગ્રન્થોને એકકર્તૃક ન કહી શકાય.

બીજી કપાયપ્રાભૃતચૂર્ણિ અને કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ વચ્ચે પદાર્થોના મતભેદો પણ કેટલાંક સ્થલે જણાય છે, જેમાંના ઉદાહરણ તરીકે કેટલાંક અમે રજૂ કરીએ છીએ

(૧) મોહનીય કર્મની સત્તાવીસ પ્રકૃતિની સત્તાના સ્વામી તરીકે કપાયપ્રાભૃતમાં માત્ર મિથ્યાદૃષ્ટિ કક્ષા છે, જ્યારે કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં મિથ્યાદૃષ્ટિ તેમ જ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ બન્ને કક્ષા છે, જે નીચેનાં વચ્ચેના પાઠો ઉપરથી જણાય છે

“સત્તાવીસાણ વિદ્વત્તિઓ કો હોદ્દિ ? મિચ્છાદિદ્ધિ ।” (કપાયપ્રાભૃતચૂર્ણિ પૃ૦ ૬૧)

તિગ સમ્મામિચ્છાદિદ્ધિત્ત સંતદ્ધાગાણિ । તં જદ્દા-૨૮-૨૭-૨૪-.....

મિચ્છાદિદિગ્ના સંમતં ઉચ્ચલિયં ૫૮૯। સત્તાવીસસંતકસ્મિનો સન્મામિચ્છતં ગતો તે પદુધ" । (કર્મપ્રકૃતિ-
ચૂર્ણિ સત્તાધિકાર પૃ૦ ૩૫)

તાત્પર્ય એ છે કે સમ્યક્ત્વમોહનીયની ઉદ્વલના થઈ જાય એટલે મિચ્છાદિદિગ્ને મોહનીય કર્મનું ૨૭ પ્રકૃતિનું સત્તાસ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે અને આ રીતે સમક્તિ મોહનીયની ઉદ્વલના કર્યા વાદ મિશ્રગુણસ્થાનકે જીવ જઈ શકે છે. તેવા જીવને ત્યાં એટલે કે મિશ્રગુણસ્થાનકે મોહનીયકર્મનું ૨૭ પ્રકૃતિનું સત્તાસ્થાન હોય છે, આમ કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિકારની માન્યતા છે, જ્યારે કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિકારની માન્યતાનુસાર પ્રથમગુણસ્થાનકે સમક્તિમોહનીયની ઉદ્વલના કર્યા વાદ ૨૭ પ્રકૃતિની મોહનીયની સત્તાવાળો જીવ ત્યાંથી ત્રીજા ગુણસ્થાનકે જઈ શકતો નથી, માટે મોહનીયનું સત્તાવીસ પ્રકૃતિનું સત્તાસ્થાન ત્રીજા ગુણસ્થાનકે હોઈ શકતું નથી ।

(૨) સંજ્વલન ક્રોધાદિનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિકારના મતે ચરમસમય-
પ્રવૃદ્ધનો અન્યત્ર સંક્રમ કરતા ક્ષણકે ચરમસમયે સર્વ સંક્રમથી હોય છે. જ્યારે કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિ-
કારના મતે ઉપશમકે ચરમસમયપ્રવૃદ્ધની ઉપશમના પૂર્ણ થવાના કાલે હોય છે. જુઓ વન્નેના
પાઠો

પુરિસકોહમાણમાયાસંજલણાણં 'ઘોલમાણેણં' તિ જહ્વણજોગિણા ચરિમચ્છસ્સ સ્વસાણે અભુ-
દ્ધિસ્સ અપ્પગ્ગણો ચરિમસમયચ્છસ્સ 'સગઅંતિમે' ત્તિ અપ્પગ્ગણો ચરિમસમયે છોમે સન્વસકમેણ જહ-
વણતો પદેસસંકમો હોતિત્તિ । કહું ? મણ્ણહ-એતેસિં ચતુપ્પઠં વંધવો-ચ્છેયકાઠે દુઆવલિયવચ્છલતં મોત્તૂણ
અપ્પણં પત્થિ પદેસગં । તં ચ સમય સમયે સ્વીયમાણ અંતિમે સમય આહમસમયચ્છસ્સ કસલ્લેજતિમાણો
સેસો ભવતિ તેણ ચરિમસમયે જહ્વણતો પદેસસંકમો હોઢ । (કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિ-સ્ક્રમકરણ પૃ૦ ૧૩૩)

કોહસંજલણસ્સ જહ્વણો પદેસસંકમો કત્ત્સ ? ઉવસામયસ્સ ચરિમસમયપદો જાવે ઉવસામિજ્ઞ-
માણો ઉવસતો તાવે તસ્સ કોહસંજલણસ્સ જહ્વણો પદેસસંકમો । एवं माणमायासंजलणपुरिसवेदाणं
(કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિ પૃ૦ ૪૦૮)

(૩) પ્રથમઉપશમસમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિના સમયે મિચ્છાત્વમોહનીયના ત્રણ પુંજ થાય છે,
તેથી ૨૬ ની સત્તા ૨૮ ની સત્તા થાય છે, અર્થાત્ સમક્તિમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય
સત્તામાં વધે છે, ત્યાર પછી નવા થયેલા મિશ્રમોહનીયનો એક આલિકા સુધી (સમ્યક્ત્વ મોહ-
નીયમાં)સંક્રમ થતો નથી, એવી કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિકારની માન્યતા છે. જ્યારે મિશ્રમોહનીયની સત્તામાં
ઉત્પત્તિના ત્રીજા સમયથી જ તેનો સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં સંક્રમ થાય છે, એવી કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિકારની
માન્યતા છે. કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિકાર એક સ્વતંત્ર પ્રકૃતિ તરીકે ઉત્પન્ન થવાના કારણે મિશ્રમોહનીયની
એક આલિકાનું વર્જન કરે છે, જ્યારે કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિકાર મિશ્રમોહનીય એ મંદરસવાલા
મિચ્છાત્વમોહનીયના જ પુદ્ગલરૂપ હોવાના કારણે આલિકાનું વર્જન કરતા નથી, આ વસ્તુ
મતો નીચેના વન્નેના પાઠો પરથી જણાય છે—

“ઉવસમસન્નદિદ્ધિસ્સ વા અદ્ધાવીસસંતકમ્મંસિયસ્સ સન્મત્તલંમાતો આવલિયાદ પરતો વદ્ધમાપ્તસ્સ

સંમત પડિગ્ગાહો ત્તિ ફેડિએ સત્તાવીસા સક્કમતિ તરસેવ આવલિયા અન્મતરતો વટ્ટમાણસ્સ સન્મામિચ્છ-
ત્તસ્સ સક્કમો નત્થિ ત્તિ છઠ્ઠીસા સક્કમતિ ।” (કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ-સંક્રમકરણ પૃ૦ ૧૪)

“સન્મામિચ્છત્તસ્સ સંકામઓ કો હોઠ ? મિચ્છાઠ્ઠિઉવેલ્લમાણઓ સન્માદ્દી વા ધિરાસણો । મોત્તૂપ
પદમસમયસન્મામિચ્છત્તમતકમ્મિયં (કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિ પૃ૦ ૨૫૬)

(૪) પુરુષવેદની પતદ્ગ્રહતા કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિકારના મતે સ્ત્રીવેદ ઉપશાંત થતાં જ નષ્ટ થાય
છે, કેમ કે અંતરકરણ કયુ ત્યારથી આનુપૂર્વી સંક્રમ શરૂ થઈ ગયો છે અને આનુપૂર્વી સંક્રમ વધતો
નોકપાયનો સંક્રમ પુરુષવેદમાં થતો નથી, એમ કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિની માન્યતા છે, એટલે માત્ર રહ્યો
વેદનો સંક્રમ અને સ્ત્રીવેદ ઉપશાંત થાય એટલે પુરુષવેદમાં વેદનો સંક્રમ પણ અટકી જાય છે, એટલે
ત્યાં પુરુષવેદની પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થાય છે, ડ્યારે કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ મુજબ અંતરકરણથી આનુપૂર્વીસંક્રમ
થાય છે, પણ આનુપૂર્વી સંક્રમ વધતો નોકપાયનો સંક્રમ પુરુષવેદમાં થાય છે અને તે પુરુષવેદની
સમયન્યૂન વે આલિકા વાકી રહે ત્યાં સુધી ચાલુ રહે છે, તેથી પુરુષવેદની પતદ્ગ્રહતા તેની
પ્રથમ સ્થિતિની સમયોન વે આલિકા વાકી રહે ત્યારે આગાલની સાથે નષ્ટ થાય છે, વન્નેની આ
માન્યતા અંગે પાઠો આ મુજબ છે

“યન્વસ્સ મોહ્ણીયસ્સ આગુપુન્નીય સકમો દોદિ ।

લોમકમાયે ણિયમા અસકમો હોઠ ણાયવ્વો ॥” (ક૦ પ્રા૦ ગા૦ ૧૩૬)

ચૂર્ણિ-અંતરદુસમયકવ્વપ્પહુઠિ મોહ્ણીયસ્સ આગુપુન્નીયસકમો । આગુપુન્નીયસકમો નામ કિં ? કોદ્-
માણમાયાલોમ એસા પરિવાદી આગુપુન્નીયસકમો નામ (પૃ૦ ૭૬૪)

આગલ ઉપર પ્રસ્તુતત્રિયમાં નીચેની ગાથા પણ વતાવી છે,

“સંદુહદિ પુરિસવેદે દત્થીવેદં નવુંસયં ચેવ ।

સત્તેવ ણોકસાયે ણિયમા કોદ્દમ્મિ સંદુહદિ” (ક૦ પ્રા૦ ગા૦ ૧૩૮)

“પુરિસવેયસ્સ પદમઠ્ઠિતિતે દુયાવલિયસેમાઠ આગાલો વોચ્છિત્તો, અણતરાવલિગાતો ડદીરણા ઇતિ,
તાહે છપ્પહ નોકસાયાણં સહોમો નત્થિ પુરિસવેદે, સજલણેસુ સદ્ધમતિ ।” (કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિ ઉપશમનાકરણ
પૃ૦ ૫૫)

“इयाणि उवसमसन्मदिद्धिस्स उवसामगसेहिं भणामि-चउवीस सतकम्मातो सन्मत्ते पडिग्गहो त्ति
फेडिए तेवीसा पचगे वधे सम्मत्तसन्मामिच्छत्तसहिते सत्तगे संकामति । तस्सेव पचविहवन्धगस्स अतर-
करणे कृते लोमसजलणाए अणागुपुण्विसंकमो नत्थित्ति फेडित्ते वावीसा संकमति । तस्सेव नपुंसकवेदे
उवसते तेसु चैव सत्तासु एकवीसा संकामति । तस्सेव इत्थिवेदे उवसते तेसु चैव सत्तगे वीसा संकमति । ततो
पुरिसवेयस्स पदमઠ્ઠિતિયસમયૂણદુઆવલિયસેસાए पुरिसवेदो पडिग्गहो ण होतित्ति वीसा तेसु चैव सत्तासु
पुरिसवेयरहिंसु छसु संकमति जाव समयाणा उदो आवलियाडा(“कर्मप्रकृति सक्रमकरण गाथा ११नी चूर्णि) ।

ક્ષપકશ્રેણિમાં પણ સંક્રમવિધિમાં આ જ વાત વતાવી છે—

તતો તેરસપ્પ કમ્માણં અન્તરકરણ કતે લોમસજલણાए ऀणागुपुण्वि संकमो नत्थि त्ति लोभे फेडिओ
सेसा वारस तमि चैव पचविहे ववे सक्रमति अन्तोमुहुत्तं । ततो वारसहितो नपुंसगवेदं खविए सेसा एकका-
रस भवति । ते एकारस तमि चैव पचविहे वधे सक्रमति अन्तोमुहुत्तं ततो एकारसउ इत्थीवेदे खविए सेसा
वस तमि चैव पचविहे सक्रमति अतोमुहुत्तं ततो पुरिसवेयस्स पदमઠ્ઠિતિए समअणुदुआवलिआए सेसाए

પુરિસવેદો પડિગ્ગહો ણ હોતિત્તિ તે વસ પુર સવેદુરોસુ ચડસુ સંજલણેસુ સમયુણકુઆવલિયમેત્ત સંકમિતિ ।
(કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ પૃ૦ ૨૨.)

એટલું જ નહિ પણ ઉપરોક્ત માન્યતાનુસારે મોહનીયની ૧૮ પ્રકૃતિની સંક્રમ પાંચ અને ચાર પ્રકૃતિના પતદ્ગ્રહમાં કર્મપ્રકૃતિની પ્રક્ષિપ્ત (માખ્ય) ગાથામાં માન્યો છે જ્યારે માત્ર ચારના જ પતદ્ગ્રહમાં ૧૮ પ્રકૃતિનો સંક્રમ કપાયપ્રામૃતની પ્રક્ષિપ્ત (માખ્ય) ગાથામાં માન્યો છે, ૧૮ પ્રકૃતિનું સંક્રમસ્થાન ઉપશમશ્રેણિમાં ક્ષાયિકસમ્યગ્દષ્ટિને સ્ત્રીવેદનો ઉપશમ થયા પછી પ્રાપ્ત થાય છે, (લોમનપુંસકવેદ અને સ્ત્રીવેદ સિવાય) અને તે વસતે કર્મપ્રકૃતિકારના હિસાબે પુરુષવેદની પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ નથી થઈ, માટે ૧૮ નો સંક્રમ પાંચમાં થાય છે, અને પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ સમયોન વે આવલિકા વાકી રહે ત્યારે પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થાય છે, એટલે ચારના પતદ્ગ્રહમાં ૧૮ નો સંક્રમ થાય છે કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિના હિસાબે સ્ત્રીવેદ ઉપશાંત થતાની સાથે જ પુરુષવેદની પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થતી હોવાના કારણે ચારના પતદ્ગ્રહમાં જ અઢાર પ્રકૃતિના સંક્રમસ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, પાંચના પતદ્ગ્રહમાં અઢાર પ્રકૃતિના સંક્રમસ્થાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી એને લગતી પણ કર્મપ્રકૃતિ અને કપાયપ્રામૃતમાં જુદી જુદી ગાથાઓ નીચે પ્રમાણે છે

પંચસુ ણ્ણવીસા અઢારસ પંચો ચડન્ને ચ । (કર્મપ્રકૃતિ સંક્રમકરણ ગાથા. ૧૮)

પંચસુ ચ ણ્ણવીસા અઢારસ ચડસુ હોતિ વોદ્ધવા । (કપાયપ્રામૃત ગાથા ૩૫)

તતો વીસાઉ ણપુ સકવેદે ઉવસામિય ણ્ણવીસા ભવતિ । સા ણ્ણવીસા તમ્મિ ચેવ પંચવિદ્દે સંકમતિ અન્તોસુહુત્તં । તતો ણ્ણવીસાઉ ઇત્થીવેદે ઉવસામિય અઢારસ ભવતિ । તે અઢારસ તમિ ચેવ પંચવિદ્દે વવે સંકમતિ અન્તોસુહુત્તં । (કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ સંક્રમકરણ પૃષ્ઠ ૨૧)

અહીં ધ્યાન રાખવા જેવી વાત એ પણ છે કે કર્મપ્રકૃતિના તથા કપાયપ્રામૃતના સંક્રમકરણની કેટલીક ગાથાઓ સમાન છે, અને વન્નેની આ ગાથાઓની ચૂર્ણિ મળતી નથી.

તેમાં આ ગાથાનો પણ સમાવેશ થાય છે, વન્ને ટેકાણે પ્રક્ષેપ જણાતી ગાથાઓમાં પણ આ રીતે પદાર્થ ભેદ જોવામાં આવે છે, કર્મપ્રકૃતિની આ ગાથાઓ વિષે કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિટિપ્પણમાં મુનિચન્દ્રસૂરિ મહારાજ પાછલથી માખ્યકારે કરેલી હોવાનું જણાવે છે.

“ઘ્ણવીસ સત્તવીસાણ સંકમો” ઇત્યાદિ ગાથા આદર્શન ચૂર્ણિકૃતા વ્યાખ્યાતા અતો જ્ઞાયતે ચૂર્ણિકારોક્ત-સંક્રમસ્થાનમાર્ગાણામુપજીવ્ય માખ્યકારેણ પશ્ચાત્કૃતા ।”

પ્રસ્તુત પાઠો ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કે કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ અને કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિમાં પદાર્થોની ભિન્નમાન્યતાઓ પણ કેટલાંક સ્થલોમાં મળે છે, તેથી પદાર્થોની સમાનતાના કારણે એકકર્તૃકત્વની કળ્પના કરી લેવી ઉચિત નથી.

માખ્યપદ્ધતિનો ભેદ:—માખ્યની સામ્યતાને પ્રસ્તાવનાકાર એકકર્તૃકત્વના કારણ તરીકે વતાવે છે. પરંતુ કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ, તથા કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિ, વન્નેમાં આવતા અમુક શબ્દોની સામ્યતાના કારણે એકકર્તૃકત્વનો નિર્ણય થઈ શકે નહિ, એટલું જ નહિ કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ અને કપાયપ્રામૃત

ચૂર્ણિ ની વ્યાખ્યાપદ્ધતિ પળ જુદા જ પ્રકારની છે, કપાયગ્રામૃતચૂર્ણિમાં ઠેર ઠેર “અથ સુત્તગાહા” કહીને સૂત્રની ગાથા કહી છે, કેટલાંક ઠેકાણે અમુક અર્થમાં કેટલી ગાથાઓ છે તે પળ જણાવ્યું છે. જેમકે ‘અથ તિપ્પણ સુત્તગાહાઓ હવંતિ ત જહા’ । કોઈ કોઈ સ્થલે “પદચ્છેદો ત જહા” કહીને સૂત્રગાથાનાં પદોના અર્થ કર્યા છે. “અદાસિ ગાહાણ પદચ્છેદો । તં જહા-અસ સુત્ત ફાસો” વગેરે પદો કપાયગ્રામૃતચૂર્ણિમાં અમુક સ્થલે જોવા મળે છે, જ્યારે કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં આ પદ્ધતિ નથી. કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં મુખ્યત્વે પદો ને પ્રતીકરૂપે લઈ તેનો પદચ્છેદ કરવાપૂર્વક વ્યાખ્યા કરી છે, ક્યાંય ‘સુત્તફામા સુત્તગાહા’ વગેરે કહ્યું નથી, પદચ્છેદ કરવા પૂર્વે પળ ‘ગાહાણ પદચ્છેદો’ પળ કહ્યું નથી. કપાયગ્રામૃતચૂર્ણિકારે ઘણાં સ્થલોમાં સૂત્રનાં પદોનું ઉચ્ચારણ કર્યા વિના સૂત્ર દ્વારા સૂચિત અર્થની વિસ્તારથી પ્રરૂપણા કરી છે. આ ઉપરાંત પળ વીજી અનેક રીતે કપાયગ્રામૃતચૂર્ણિ અને કમ્મપયડિચૂર્ણિમાં વ્યાખ્યાશૈલીના મેદો જોવામાં આવે છે, જેનો વાંચકોને વાંચવાથી સુંદર રીતે સ્વાલ આવી શકે છે. મિત્ર કર્તાની ભાષાઓમાં પળ ધળી વાર સામ્યતા આવે છે, દા. ત. કર્મપ્રકૃતિની મલયગિરિ મ. કૃત ટીકામાં અને ઉપાધ્યાયજી યશોવિજયજી કૃત ટીકામાં ભાષાની ધળી જ સામ્યતા છે, છતાં ય. ગે ટીકાઓના કર્તા મિત્ર છે, માટે એકત્વ કત્વ સાબિત કરવા માપાની સામ્યતાનું કારણ ઉપસ્થિત કરાયું છે તે પ્રમાણભૂત નથી.

ટૂંકમાં અમારું કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જે કારણો એક કર્તૃકત્વ માટે રજૂ કરાયાં છે, તે કારણો વાસ્તવિક નથી, એટલું જ નહીં પણ અમે જે મતમેદોના પાઠો આપ્યા છે, તે એક કર્તાના પળ જુદા જુદા ગ્રંથોમાં હોઈ શકે છે, કેમ કે ચૂર્ણિ કે ટીકાના કર્તા જે ગ્રંથની ચૂર્ણિ કે ટીકા કરતા હોય છે તેઓ મુખ્યત્વે તે ગ્રંથકારને અનુસરતા હોય છે, એટલે એક જ ટીકાકારની જુદા જુદા ગ્રંથની ટીકાઓમાં પળ પદાર્થમેદ હોય છે, સમર્થ ટીકાકાર મલયગિરિ મહારાજ કૃત ધળી ટીકાઓમાં આવા મેદ જોવા મળે છે, એટલે વીજાં પ્રવલ પ્રમાણો હોય ત્યારે પદાર્થમેદથી મિત્ર કર્તાની અને વીજાં કોઈ પ્રવલ પ્રમાણ સિવાય એક માત્ર પદાર્થની સામ્યતા, અને માપાની આંશિક સામ્યતાના કારણે એક કર્તૃકત્વની કલ્પના કરવી તે યોગ્ય નથી. હા, જો એના માટે વીજાં કોઈ પ્રવલ પ્રમાણ પ્રસ્તાવનાકારે રજૂ કર્યું હોત તો આ ધળી ચૂર્ણિઓનું એકકર્તૃકત્વ જરૂર આપણે માની શકતા. તાત્પર્ય એ છે કે ચારે ચૂર્ણિઓ એક કર્તાની નથી જ એમ અમારે નથી કહેવું પરંતુ આ ચારે ચૂર્ણિઓ એક કર્તા દ્વારા રચાયેલી છે એવો નિર્ણય પળ ઉપલબ્ધ પ્રમાણોથી થઈ શકતો નથી. હાલ તો એના કર્તા કોણ છે, તે જ્ઞાની ગમ્ય જ માનવું રહ્યું, મવિષ્યમાં વિશેષસામગ્રી મળતાં એ વાતની વિચારણા થઈ શકે.

કદાચ મવિષ્યમાં વીજાં પ્રમાણોથી ચારે ચૂર્ણિ એક જ કર્તાની છે એવું સાબિત થાય તો પળ ચારે ચૂર્ણિના કર્તા તરીકે ત્રિલોકપ્રજ્ઞાના કર્તા સાબિત થઈ શકતા નથી, કેમ કે

(૧) ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના કર્તા યતિવૃષભ નક્કી નથી. (૨) ચારે ચૂર્ણિ ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના કર્તા યતિવૃષભની રચિત છે એમ જે ગાથા પરથી નક્કી કરવા પ્રયાસ થાય છે, તે ગાથાનો પાઠ પ્રમાણભૂત નથી, કેમ કે 'ત્રુણિસ્સરૂવત્થકરણં' પાઠ હસ્તાલિખિતપ્રતમાં છે, 'ત્રુણિસ્સરૂવછકરણ' એવો પાઠ મુદ્રિત ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિમાં છે. પરંતુ 'ત્રુણિસ્સરૂવઠ્ઠકરણ' એવો પાઠ ક્યાંય નથી, જયધવલા પ્રથમભાગની પ્રસ્તાવના, 'તિલોયપણ્ણતિ ઔર યતિવૃષભ' નામનો પંડિત જુગલકિશોર મુસ્તા-રનો લેખ (વર્ણી અભિનંદનગ્રન્થ પૃ૦ ૧૨૩) 'લોકત્રિમાગ ઔર તિલોયપણ્ણતિ' નામનો નાથૂ-રામ પ્રેમીનો લેખ (જૈન સાહિત્ય ઔર ઇતિહાસ પૃ૦ ૬) વગેરેમાં આ ગાથા જ્યાં જોવામાં આવે છે, ત્યાં ક્યાંય પ્રસ્તાવનાકારે સ્વીકારેલ 'ત્રુણિસ્સરૂવઠ્ઠકરણ' વાળો પાઠ જોવામાં આવતો નથી (૩) ગાથાનો અર્થ જે રીતે કયો છે તે રીતે સંગત નથી. વળી કર્મપ્રકૃતિમાં માત્ર આઠ કર-ણની જ વાત નથી, પરંતુ આઠકરણ ઉપરાંત ઉદય અને સત્તાનો અધિકાર પણ છે. (૪) ઉપરથી ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિને કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિના કર્તા એક નથી એ અમે પૂર્વે અનેક પ્રમાણો થી સાબિત કર્યું છે.

આમ ગાથામાંના 'ત્થ' નો 'ઠ્ઠ' કરીને વંધનાદિ આઠકરણરૂપ અર્થ ગ્રહણ કરી ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિની અંતિમ ગાથામાં આવતા 'જદિવસહં' પદ ઉપરથી ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના કર્તા તરીકે યતિવૃષભને કલ્પી માપાનું સામ્ય અને પદાર્થોનું સામ્ય વગેરે કારણો દ્વારા ચારે ચૂર્ણિને ત્રિલોકપ્રજ્ઞસિના કર્તા દિગમ્બરાચાર્ય યતિવૃષભાચાર્યના નામે ચડાવી દેવાનો જે પ્રયત્ન પ્રસ્તાવનાકારે કર્યો છે તે અનેક પ્રમાણોથી વાધિત થઈ જાય છે.

કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિના પ્રસ્તાવનાકારે પૃ૦ ૫૬ ઉપર કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિની માપાનું છેલ્લા અઢીસો, ત્રણસો વર્ષમાં જાળીચૂંચીને પરિવર્તન કર્યાનો જે આક્ષેપ કર્યો છે, તેનો પણ ઉત્તર જરૂરી લાગવાથી અમે સપ્રમાણ રજૂ કરીએ છીએ

પ્રસ્તાવનાકારનું એમ કહેવું છે કે કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિના સંસ્કૃતટીકાગત પાઠો કરતાં કર્મપ્રકૃતિની મુદ્રિત ચૂર્ણિના પાઠોની ભાષા જુદી છે અને તેથી માપામાં જાળીજોઈને કોઈએ છેલ્લા અઢીસો ત્રણસો વર્ષમાં પરિવર્તન કર્યું છે. આ કથનના સમર્થનમાં તેમણે સંસ્કૃતટીકામાંથી ઉદ્ધૃત પાંચ પાઠો અને મુદ્રિત ચૂર્ણિના તે જ પાઠો રજૂ કર્યા છે. અમારે આ વાતમાં માત્ર એટલું જ કહેવાનું છે કે વિદ્વાન પ્રસ્તાવનાકારે આવો આક્ષેપ કરવા પૂર્વે જો કર્મપ્રકૃતિની ચૂર્ણિની તેની કોઈ પ્રાચીન પ્રતિ અથવા ફોટોકૉપી લઈ તેમાં પાઠોની ભાષા જોઈ હોત તો તેમને આટલું લખવાનો શ્રમ લેવો ન પડત અને અમારે પણ આટલો જુલાસો કરવો ન પડત. પ્રસ્તાવનાકારના આપેલાં પાંચે સ્થાનો અમે જેસલમેરના મંડારની સંવત ૧૨૨૨માં લખાયેલી પ્રાચીન પ્રતિની ફોટો કૉપીમાં જોયાં છે, તેમાં પ્રથમ સ્થાનમાં ચૂર્ણિનો પાઠ (સંસ્કૃતટીકાગત) સમાન છે જ્યારે બાકીના ચારે પાઠ મુદ્રિતચૂર્ણિના પાઠને મળતા આવ્યા છે. પ્રાકૃતગ્રન્થોની પ્રાચીન પ્રતિઓમાં માપાના અનેક પ્રકારના ભેદો હોય છે.

ટીકાકાર સમક્ષ જે પ્રત આવી હોય તેના હિસાબે તેમને પાઠ લખ્યો હોય, જ્યારે તે વસ્તુ વીજી પ્રતિઓમાં પાઠ જુદા પળ હોઈ શકે છે, 'ત' 'ચ' વગેરે કોઈ કોઈ પ્રતોમાં હોય છે, જ્યારે કોઈ કોઈ પ્રતોમાં તેનો લોપ પળ કરેલ હોય છે. એકજ પ્રતમાં કોઈ કોઈ સ્થાને હોય છે અને કોઈ કોઈ સ્થાને નથી પળ હોતા, માટે 'ત' 'ચ' વગેરે પદો મુદ્રિત પ્રતિમાં દેખાય અને ટીકાગત ચૂર્ણિમાં ન દેખાય તેથી એ પાઠો વડલી નાંખ્યાની કલ્પના કરવી એ ઉચિત નથી. મુદ્રિત ચૂર્ણિનાં પાંચે સ્થાનોના પાઠો, ટીકાગત ચૂર્ણિનાં ઉદ્ધરણો અને જેસલમેર મંડારની હસ્તલિખિત તાડપત્રીય પ્રતના પાઠો તથા એ સિવાય પળ 'ત' 'ચ' વગેરે લોપાયેલા, અને નહિ લોપાયેલા એવા સંખ્યામંથ પાઠો હસ્તલિખિત તાડપત્રીયમાંથી અમે અહીં રજૂ કરીએ છીએ, તે જોવાથી વાચકોને ચ્યાલમાં આવી જશે, કે પ્રસ્તાવનાકાર દ્વારા કરાએલ આક્ષેપ તદ્દન નિરર્થક છે

પાંચે સ્થાનોના પાઠો

૧. મુદ્રિતચૂર્ણિ:- પિપ્પલગડીતો નામપગડીતો । વન્ધનકરણ પૃષ્ઠ ૭૨ અ.
ટીકાગતપાઠ:- પિપ્પલગડીઓ નામપગડીઓ । વન્ધનકરણ પૃષ્ઠ ૭૨ વ.
જેસલમેરપ્રતનો પાઠ - પિપ્પલગડીઓ નામપગડીઓ । તાડપત્ર પૃ૦ ૩૨ વ.
૨. મુદ્રિતચૂર્ણિ - પુહુત્તસદો વહુત્તવાચી । વન્ધનકરણ પૃ૦ ૧૧૩ વ
ટીકાગતપાઠ - પુહુત્તસદો વહુત્તવાચિત્તિ । વન્ધનકરણ પૃ૦ ૧૧૪ અ.
જે૦ પ્રતિનો પાઠ:- પુહુત્તસદો વહુવાચી । તાડપત્ર પૃ૦ ૧૩ અ.
૩. મુદ્રિતચૂર્ણિ - વંધટ્ટિતી૩ સંક્રમઠિતી સંલેખજગુણા । સંક્રમકરણ પૃષ્ઠ ૫૧ અ.
ટીકાગતપાઠ:- વંધટ્ટિઓ સતક્રમઠિઈ સંલેખજગુણા સંક્રમકરણ પૃષ્ઠ ૫૧ વ.
જે૦ પ્રતિનો પાઠ:- વંધટ્ટિતિતો સંતક્રમઠિતી સંલેખજગુણા । તાડપત્ર પૃ૦ ૧૧૧ વ.
૪. મુદ્રિતચૂર્ણિ:- ઇત્થ વાવાત્ત ઇતિ ઢિતિવાતો । સંક્રમકરણ પૃ૦ ૧૪૮ અ.
સંસ્કૃત ટીકાગતપાઠ:- ઠિઢ્યાઓ ઇત્થ હોઈ વાવાઓ । સંક્રમકરણ પૃ૦ ૧૪૯ વ.
જે૦ પ્રતિનો પાઠ:- ઇત્થ વાવાત્ત ઇતિ ઠિતિવાતો । તાડપત્ર ૧૬૪ વ.
૫. મુદ્રિતચૂર્ણિ - ત આરિસે ન મિલતિ ત્તિ ણ ઇચ્છિજ્જતિ । સત્તા પૃ૦ ૩૭
ટીકાગતપાઠ - ત આરિસે ન મિલઈ તેણ ણ ઇચ્છિજ્જઈ । સત્તા પૃ૦ ૩૭
જે૦ પ્રતિનો પાઠ - ત આરિસે ન મિલઈ ત્તિ ણેચ્છિજ્જતિ । તાડપત્ર પૃ૦ ૨૮૦ વ.

જેસલમેરના જ્ઞાન મંડારની વિ૦ સં૦ ૧૨૨૨ માં લખાયેલી તાડપત્રીય પ્રતના પાનામાં સંક્રમકરણને લગતા વિષયના ફક્ત સત્રા વે પાનાં વાંચતાં લગભગ ૪૦ જેટલા પ્રયોગો 'ત' 'ચ' ના લોપવાળા જોવા મળ્યા છે તથા સંસ્કૃત ટીકાગત પ્રયોગોને અનુસરતા પળ કેટલાક પ્રયોગો જોવા મળ્યા છે એટલું જ નહીં પળ જ્યાં મુદ્રિત ચૂર્ણિમાં 'ત' 'ચ' વગેરે છે ત્યાં પળ 'ત' 'ચ' ના લોપવાળા તથા મુદ્રિત ચૂર્ણિમાં 'ત' 'ચ' નથી અને હસ્તલિખિત પ્રતમાં છે, એવા પળ કેટલાક પ્રયોગો છે તેને લગતા ઉદાહરણો અમે વાચકો સમક્ષ રજૂ કરીએ છીએ-

પૂજ્યપાદશ્રીની પુનિત નિશ્રામાં મુમુક્ષુ પાઠશાળા દ્વારા વૈરાગ્યવાસિતે થયેલા આત્માઓને સંયમમાર્ગની કેલ્લવળી આપવામાં આવી. ચાતુર્માસ વાદ પાલીતાણાથી પૂજ્ય આચાર્યદેવશ્રીનું મુંવડ તરફ પધારવાનું થયું. પૂ. ગુરુદેવશ્રી આગઠ પહોંચ્યા. રસ્તામાં સુરત મુકામે ત્રણ માઈઓ તથા બે વહેનોને ચારિત્ર પ્રદાન કરી તેઓ મુંવડ પધાર્યા. ત્યાર પછી પૂ. આચાર્યદેવ પણ પધાર્યા. મુંવડ નગરીમાં તો એકે નવું જ આધ્યાત્મિક ચૈતન્ય પ્રગટ્યું. પૂજ્યપાદના પ્રકૃષ્ટ સંયમવલે અને પૂ. પંન્યાસજી મં. ના વૈરાગ્યમય ઉપદેશે અનેક આત્માઓનો સંસારમાંથી ઉદ્ધાર કર્યો. સંવત ૨૦૦૭-૨૦૦૮ નાં ચાતુર્માસ મુંવડ લાલગામમાં થયાં. સંવત ૨૦૦૯ નું ચાતુર્માસ મુંવડનાં પરામાં થયું, ત્યાર પછી બે ચાતુર્માસ દક્ષિણમાં કરી પૂજ્ય આચાર્યદેવે સંવત ૨૦૧૨ નું ચાતુર્માસ પુનઃ મુંવડમાં કર્યું. મુંવડનાં આ ચાતુર્માસો દરમિયાન સંખ્યાવધવાળા, યુવાન અને ઉમરલાયક આત્માઓએ પૂજ્યશ્રીના સત્સમાગમ અને ગુરુદેવશ્રી ના ઉપદેશથી સંસારના બંધનોને ફગાવી દઈ ચારિત્રના પુનિત પંથે પ્રયાણ કર્યું. ચારિત્રમાર્ગની પ્રાપ્તિ પછી પૂજ્ય આચાર્યમગવંતાદિગુરુદેવોની નિશ્રામાં જ્ઞાન, ધ્યાન, વેવાવચ્ચ, તપ, ત્યાગ, સમિતિ, ગુપ્તિ આદિના સંસ્કારોને શીલતા મુનિમગવંતો આધ્યાત્મિક પ્રગતિના પંથે આગઠ વધ્યા. ગચ્છહિતચિંતક પૂ. (પંન્યાસજી)શ્રી-હેમંતવિજયજી મં. તથા પૂજ્ય (પંન્યાસશ્રી) પદ્મવિજયજી મહારાજે પણ મુનિઓના જીવનઘડતર અંગે સારો એવો પુરુષાર્થ કર્યો.

મન્યાત્માઓના સંયમનૌકાના સુકાની પૂ. આચાર્યમગવંતના મનમાં સંયમરક્ષાની માફક શ્રુતમાર્ગની રક્ષા અને પ્રમાવના અંગેની વિચારણા પણ રમતી જ હતી. તેઓશ્રીનો શ્રુતજ્ઞાનનો રસ આજે ૮૩ વર્ષની ઉમરે શારીરિકસ્વાસ્થ્યની પ્રતિકૂલતા દરમિયાન પણ હાથમાં રહેલાં શાસ્ત્રોનાં પાનાં વતાવી આપે છે. જૈનશાસનનાં નિધાનમૂત આગમો અને કર્મવાદ તેઓશ્રીનો અત્યંત રુચિ-કર વિષય છે. તેઓશ્રીએ જાતે આગમો અને કર્મસાહિત્ય વિષે ઘણું જ મંથન અને મનન કરેલું છે. આચાર્યપદ જેવા જવાબદારીમય સ્થાને, શાસનની અને ગચ્છની અનેકવિધ ચિંતાઓના ઘોજ વચ્ચે પણ રાત્રિના સમયે કલાકો સુધી કર્મપ્રકૃતિ, ઓધનિયુક્તિઆદિગ્રન્થોના પદાર્થોનું ચિંતન તેઓશ્રીને પાછું જ રહેતું. કર્મસાહિત્યના વિશાળ સર્જન માટેની ક્ષંસના વર્ષોથી તેઓશ્રીના હૃદયમાં રમતી હતી. તેઓશ્રીએ સંક્રમકરણના વિવેચનરૂપ બે ભાગો, કર્મસિદ્ધિ, માર્ગાદારવિવરણ આદિ કર્મ-વિષયક ગ્રન્થોનું સ્વહસ્તે આલેખન કર્યું છે. તેઓશ્રીની અંતરેચ્છા કર્મપ્રકૃતિનાં આઠે કરણ ઉપર વિશદ વિવેચન તૈયાર કરવાની હતી. પોતાની અંતરેચ્છા પૂર્ણ કરવા માટે તેમની નજર નવ-દીક્ષિત મુનિવૃંદ ઉપર પડી. મુનિઓને સસ્કૃત-પ્રાકૃત માપાનું અધ્યયન કરાવ્યા પછી આચાર્યમગવંતે પોતે જ કર્મસાહિત્યનો અભ્યાસ કરાવ્યો અને ત્રાર માસ જેવા ટૂંકા ગાળામાં તો કર્મગ્રન્થ, પચ્ચસંગ્રહ અને કર્મપ્રકૃતિના પદાર્થો મુનિઓને કંઠસ્થ કરાવી દીધા. ત્યાર વાદ સામુદાયિક અધ્યયનમાં પરસ્પરની સહાયથી આ ક્ષેત્રમાં સારું સેડાણ થયું. કર્મગ્રન્થ, કર્મપ્રકૃતિ, પંચસંગ્રહ વગેરેના પદાર્થો

મૌલિક તૈયાર થયા પછી કર્મ વિષયક ગ્રન્થો-૭ કર્મગ્રન્થ, કર્મપ્રકૃતિ, પંચાંગપ્રદ, શતક, સતતિકા, પ્રાચીનકર્મગ્રન્થ-વગેરેની ટીકાઓ તથા ચૂર્ણિઓનું વાંચન થયું. ત્યાર-વાદ પૂજ્ય આચાર્ય-મગવંતે દિગંતર સંપ્રદાયના ગોસ્મિટસાર, ધવલા, જયધવલા ટીકા આદિ ગ્રન્થોનું પણ અવગાહન કરાવ્યું. આ રીતે કર્મ વિષયક સુંદર बोध પૂજ્ય આચાર્યમગવંતની પુણ્યનિશ્રામાં મુનિશ્રોત્રે પ્રાપ્ત કર્યો, દરમિયાન સમય મળતાં ન્યાયગ્રન્થોનું અધ્યયન પૂજ્ય ગુરુદેવ પંન્યાસજી શ્રી માનુવિજયજી ગણિતર્યે કરાવ્યું. આગમગ્રન્થો અને છેદગ્રન્થોનો પણ बोध કરાવ્યો.

કર્મસાહિત્યવિષયક મનન અને મંથનથી મુનિઓની બુદ્ધિ કુશાગ્ર થતી, અનેક પદાર્થોની હેતુપરસ્પર વિચારણાઓ અને ચર્ચાઓ મુનિમંડલે કરવા માંડી અને ઝંડાં રહસ્યો પ્રગટ કર્યાં. પૂં આચાર્યમગવંતના હૃદયમાં કર્મસાહિત્યના સર્જનની ટાવ તો વર્ષોથી રમતી જ હતી. એક પુણ્યપ્રસાદે પૂજ્યપાદશ્રીને પુનઃ મનોરથ થયો કે આઠે કરણો ઉપર હેતુઓની વિચારણાસૂચક, વિશાળ વિવેચનયુક્ત, માર્ગણાશ્રોમાં સત્પદાદિ દ્વારો વડે કર્મને લગતા પદાર્થોનો સમાવેશ કરી કર્મસાહિત્ય તૈયાર થાય તો કર્મસાહિત્યની વિશાળતા જગતને જોવા મળે, તેમજ હારો વર્ષો માટે આ અતિવિશાળ કર્મસાહિત્યનો વારસો મન્યજીવોને ઉચ્ચકોટિના દ્રવ્યાનુયોગના ચિંતન દ્વારા અપૂર્વ કર્મનિર્જરાદિ-આત્મકલ્યાણાર્થે ઉપયોગી થાય અને જૈનશાસનમાં કર્મસાહિત્યવિષયક એક મહાન સમૃદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય. પૂજ્યપાદશ્રીના આ મનોરથને પ્રગટ થતાંની સાથે તેઓશ્રીના અંતેવાસીશ્રોત્રે ફીલી લીધો. સંવત ૨૦૧૫ ના ચાતુર્માસમાં સુરેન્દ્રનગરમાં વારમા તીર્થપતિ શ્રીવાલુપૂજ્યસ્વામીની પુણ્યનિશ્રામાં પૂં આચાર્યમગવંતના શુભાશીર્વાદ અને પૂં પંન્યાસજી કાન્તિ-વિજયજી ગણિતર્ય, પૂં પંં હેમંતવિજયજી ગણિતર્ય પૂં પંં માનુવિજયજી ગણિતર્ય, અને પૂં પંં પદ્મવિજયજી ગણિતર્યાદિના પ્રોત્સાહનપૂર્વક કર્મસાહિત્યના વિશાળ સર્જનના કાર્યનો પ્રારંભ થયો. શરૂઆતમાં ત્રણ મુનિવરોએ કાર્ય શરૂ કર્યું, “ઉપશમશ્રેણિ” અને “ક્ષપકશ્રેણિ” ના પદાર્થોનો સંગ્રહ થયો. વીજા મુનિમગવંતોને કર્મપ્રકૃતિ વગેરે કર્મસાહિત્યના અભ્યાસ દ્વારા આ કાર્ય માટે તૈયાર કરવાનું કામ ચાહું હતું. જેમ જેમ કર્મપ્રકૃતિ વગેરે ગ્રન્થોના અભ્યાસ દ્વારા મુનિઓ તૈયાર થયા, તેમ તેમ તેઓને આ કાર્યમાં પૂજ્ય આચાર્યમગવંતે પ્રવેશ કરાવ્યો. આજે એના ફઠરૂપે અનેક મુનિવરો પં પૂં આચાર્યમગવંતની દેખરેખ નીચે કર્મવિષયક સાહિત્યસર્જનમાં પ્રવલ પુરુષાર્થ કરી રહ્યા છે.

ગ્રન્થોની રચના પદ્ધતિ

પૂં મુનિરાજશ્રી જયચોપવિજયજી મહારાજ તથા પૂં મુનિરાજશ્રી ધર્માનંદવિજયજી મહારાજ પ્રસ્તુત સાહિત્યસર્જન કાર્યના અગ્રણી છે. પદાર્થસંગ્રહમાં અને અન્યમુનિઓને આ સૂક્ષ્મ-વિષયની દોરવણી આપવામાં તેમનો મોટો હિસ્સો છે. સંગૃહીત પદાર્થોના સ્પર્ધીકરણમાં જુદાં જુદાં

मु० पृ० १ अ० तत्थ पनतिट्टितियणुभागपदेससंकमाणं सामणलक्खणं भणइ ।
ता० पृ० १७ अ० तत्थ पनतिट्टितियणुभागपदेससंकमाणं सामणलक्खणं भणति ।

मु० पृ० १ अ० सो संक्रमो त्ति पुनचउ जं ववणपरिणओ पओणेण ।
पनयंतरत्थदलियं परिणमयइ तयणुभवे ज ॥ १ ॥

ता० पृ० १८ अ० सो संक्रमो त्ति पुनचउ जं ववणपरिणतो पओणेण ।
पनतितरत्थदलियं परिणमयति तयणुभवे ज ॥ १ ॥

मु० पृ० १ भणिय पओणेण दलितं दलितं अतिथोवमितं भणति
ता० १८ अ० भणित पओणेणं दलियं दलियं अतिथोवमिय भणति

मु० पृ० २ अ० भणितो व सकमति सकमति णियमिज्जइ भणियं सकामिज्जति ।
जे० ता० १८ अ० भणितो सकमति संक्रमइ णियमिज्जति भणितं सकामिज्जति ।

मु० पृ० २ अ० परिणमयति पमनीए परिणमयति पुनचति
जे० ता० १८ अ० परिणमयति पमनीए परिणमयति पुनचति

मु० पृ० ३ अ० भणति अवगओ णियारेति णियारेति दलितं भवति
जे० ता० १८ अ० भणति अवगओ णियारेइ णियारेइ दलियं भवति

मु० पृ० ३ अ० पनदलियानय होति भणति
जे० ता० १८ अ० पनदलियानय होति भणति

मु० पृ० ४ अ० इतिज्जति भणितो
जे० ता० १९ अ० इतिज्जति भणितो

मु० पृ० ४ अ० (ता० ५०) समयुणिनासु पदमट्ठिती पदमट्ठितीए समयूण
जे० ता० १९ अ० समयुणियासु पदमट्ठिती पदमट्ठितीए समयूण

मु० पृ० ४ अ० पायय
जे० ता० १९ अ० पायय

मु० पृ० ५ अ० ताइ धणाइ धुय धयुवा य नयधुय सतकम्माणं ।
ताइ धयुवा य सेसा मि-डा वेयणियनीणहि ॥ ता० ६ ॥

जे० ता० पृ० १९ य नति जणनी धूय धयुवा य नयधुय सतकम्माणं ।
ताइ य धयुवा नेना मि-डा वेयणियनीणहि ॥

અન્ય ગ્રંથોનો સાક્ષી:-ઉપયુક્ત કર્મપ્રકૃતિ, કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ, શતક, શતકચૂર્ણિ, સસતિકા, સસતિકાચૂર્ણિ, કપાયપ્રામૃત, કપાયપ્રામૃતચૂર્ણિ ઉપરાંત પ્રસ્તુત સ્વયમ્સેદી ગ્રંથમાં વીજા પળ અનેક ગ્રંથોની સાક્ષીઓ આપવામાં આવેલી છે. તેમાં કર્મસાહિત્યવિષયક ગ્રંથો મુનિચન્દ્રસૂરિકૃત કર્મપ્રકૃતિ-ચૂર્ણિટિપ્પન, કર્મસ્તવ, કર્મપ્રકૃતિટીકા, ગુણસ્થાનક્રમારોહ, ગુણસ્થાનક્રમારોહવૃત્તિ, પ્રાચીન કર્મસ્તવ, પંચસંગ્રહ, પંચસંગ્રહટીકા વગેરે છે. અવસરે અવસરે ટિપ્પણમાં ધવલા, જયધવલા, ગોમ્મટસાર, ક્ષણા-સાર આદિ ગ્રંથોનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલો છે. આ સિવાય આગમો, વ્યાકરણગ્રંથો, કોશો, પ્રકરણગ્રંથો, ન્યાયગ્રંથો વગેરેની પણ અનેક સાક્ષીઓ છે. હૃત્તરદર્શનોએ માનેલા મુક્તિના સ્વરૂપનો નિરાસ કરવામાં સમ્મતિતર્ક, સ્યાદ્વાદરત્નાકર, રત્નાકરાવતારિકા, સ્યાદ્વાદમજ્જગી, પદ્મદર્શનસમુચ્ચય, ન્યાયાલોક, ન્યાયકુસુમદચન્દ્ર, પ્રમેયકમલમાર્તણ્ડ આદિ ગ્રંથોનો ગ્રંથકારે સારો ઉપયોગ કર્યો છે. આ વધા ગ્રંથો તથા તેના કર્તા વગેરે પ્રસિદ્ધ છે એટલે અમે એ વાતમાં અત્રે વિશેષ લખતા નથી.

વર્તમાનમાં ચાલી રહેલું કર્મસાહિત્યના સર્જનનું કાર્ય

પરમારાધ્યપાદ પુનિતનામધેય કારુણ્યનિધિ સિદ્ધાંતમહોદયિ આચાર્યદેવશ્રીમદ્વિજયપ્રેમ-સૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબના પવિત્ર નામથી જૈનસંઘ સુપરિચિત છે. તેઓશ્રીનું જીવન સયમ-માર્ગની ઉચ્ચ આરાધનાથી અત્યંત સુશાસિત છે. પાંચઠવર્ષના દીર્ઘસંયમપર્યાયમાં તેઓશ્રીએ જાતે રત્નવચીની અપૂર્વ સાધના કરી છે અને વીજા અનેક આત્માઓને કરાવી પણ છે. તેઓશ્રીની પુનિત નિશ્રામાં આજે લગભગ અઢીસો મુનિવરો સંયમમાર્ગને સુલ્લક્ષ્ણક આરાધી રહ્યા છે, તેઓશ્રીએ પોતાની નિશ્રામાં રહેલા મુનિવરોને જ્ઞાનાદિનું એવું સુંદર દાન કર્યું છે કે જેના પરિણામે આજે અનેક પ્રભાવક ઉપદેશક, તત્ત્વજ્ઞાની, તપસ્વી અને વેદાવગ્ચ કરનાર મુનિભગવંતોથી તેઓશ્રીનો વિશાલ ગચ્છ ઓમી રહ્યો છે અને જગત ઉપર મહાન ઉપકાર કરી રહ્યો છે. વર્તમાનકાલે જૈનસંઘ ઉપર અમાપ ઉપકાર કરનાર, પંચાચારના પાલનમાં પ્રવીણ, પટ્કાયજીવના રક્ષક, સંધકૌશલ્યાધાર, વાત્સલ્યનિધિ, આચાર્યભગવંતના માર્ગદર્શન મુજબ તેઓશ્રીની અંતરેચ્છાનુસાર કર્મસાહિત્યનું વિશાલ સર્જન થઈ રહ્યું છે, તેમાં પ્રસ્તુત ગ્રંથ પ્રથમ પુસ્તક તરીકે પ્રગટ થઈ રહ્યો છે એટલે પૂજ્યશ્રીની નિશ્રામાં થઈ રહેલા કર્મસાહિત્યના સર્જનની પ્રવૃત્તિ અંગે પણ થોડો સ્થૂળ આપવો જરૂરી લાગવાથી અત્રે આપવામાં આવે છે.

પૂજ્યપાદ પુનિતનામધેય આચાર્યભગવંતે સંવત ૨૦૦૫ માં પોતાના વિદ્વાન શિષ્યરત્ન મુનિ-રાજશ્રી માનુવિજયજી (હાલ પંન્યાસજી તથા મારા પૂઠ ગુરુદેવશ્રી) મહારાજને ચાતુર્માસ માટે મુંબઈ મોકલ્યા. પૂ. ગુરુદેવશ્રીની વૈરાગ્યમય વાણી અને તપોમય જીવનથી અનેક આત્માઓમાં વૈરાગ્યનાં વીજ નંસાયાં અને તેના ફલ રૂપે સંવત ૨૦૦૬ની સાલમાં ત્રણ આત્માઓએ સંયમમાર્ગે પ્રયાણ કર્યું. ત્યાર પછી સંવત ૨૦૦૬માં પૂ. આચાર્યદેવશ્રીનું તથા ગુરુદેવશ્રીનું ચાતુર્માસ પાલીતાણા મુકામે થયું. ત્યાં

શાસ્ત્રોના આશરો, અનેકાનેક હેતુઓ અને યુક્તિઓ વગેરેનું પ્રતિપાદન તેઓ કરે છે અને ત્યાર પછી તેના આધારે ગાથાઓ તથા વિવેચનો તૈયાર થાય છે, ગાથા રચનાર મુનિશ્રી પણ ખૂબ કાલજીપૂર્વક સંશોધનમાં પદાર્થો સંગૃહીત થાય એ રીતે ગાથાઓની રચના કરે છે અને વિવેચનકારો પણ ઘણા જ પરિશ્રમ પૂર્વક સંસ્કૃતભાષામાં ટીકાગ્રંથરૂપ લખાણ તૈયાર કરે છે. ગાથા તથા ટીકા તૈયાર થયા પછી બન્ને મુનિમગવતો ગાથાઓ તથા ટીકાનું લખાણ જોઈ લે છે અને યોગ્ય સુત્રાગવધારા કર્યા બાદ તૈયાર થયેલી પ્રેસકૉપીનું પૂ.આચાર્યમગવંત ખૂબજ ક્ષીણવટથી વાંચન કરી તેમાં રહેલી નાની મોટી ક્ષતિઓનું સમાર્જન કરે છે, ઉપરાંત આ વિષયના વીજા નિષ્ણાતો દ્વારા પ્રેસકૉપીનું સંશોધન થાય છે. આ રીતે તૈયાર થયેલા ગ્રંથોનું મુદ્રણ કાર્ય ભારતોચ પ્રાચ્ય તત્ત્વપ્રકાશન સમિતિ સંભાળી લે છે. પ્રૂફોનું સંશોધન અને શુદ્ધિપત્રક ખૂબ કાલજી પૂર્વક ક્ષીણવટથી થતું હોવાથી શુદ્ધિકરણ સારું થાય છે.

આ સાહિત્ય સર્જનમાં ‘સ્વર્ગસેઠી’ ઉપશમનાકરણ ગ્રંથો લખાઈ ગયા છે, વંધનકરણના ત્રિપયને લગતા વંધવિધાન નામના મહાશાસ્ત્રનું નિર્માણ થઈ રહ્યું છે. વંધવિધાનશાસ્ત્ર ધનું વિશાલ અને મહાન થશે. તેમાં પ્રકૃતિવંધ, સ્થિતિવંધ, રસવંધ અને પ્રદેશવંધ એમ ચાર વિભાગ થશે. દરેકના મૂળઉત્તરમેદ તથા મૂલપ્રકારને આશરી લગભગ ૧૪ થી ૧૫ ગ્રંથપ્રમાણ (દોઢ થી વે લાખ શ્લોકપ્રમાણ) વંધવિધાનશાસ્ત્ર થવાની ધારણા છે. વંધવિધાન ગ્રંથના પદાર્થ સંગ્રાહક મુનિશ્રી જયધોષવિજયજી મ. ધર્માનન્દવિજયજી મ. તથા મુનિશ્રી વીરશેખરવિજયજી છે. વંધવિધાનશાસ્ત્રની લગભગ ૧૫ હજાર મૂળગાથાની પ્રાકૃતભાષામાં રચના કરનાર મુનિશ્રી વીરશેખરવિજયજી છે. તેમજ જુદા જુદા ભાગોની ગાથાઓ લઈ તેના ઉપર સંગૃહીત પદાર્થોના આધારે તથા વીજાં અનેક શાસ્ત્રોની સહાયથી જુદા જુદા મુનિશ્રી ટીકાની રચના કરી રહ્યા છે. મૂળપ્રકૃતિના સ્થિતિવંધના અધિકારના ટીકાકાર મુનિશ્રી જમચન્દ્રવિજયજી મહારાજ છે, તે ‘મૂળપયડિઠિશ્વંધો’ ગ્રંથ તૈયાર થઈ ગયો છે અને પ્રસ્તુત ગ્રંથની સાથે જ પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથની રચના

ગ્રંથના પદાર્થો પૂજ્ય મુનિશ્રી જયધોષવિજયજી મહારાજ, પૂજ્ય મુનિશ્રી ધર્માનન્દવિજયજી મહારાજ, મેં (મુનિ હેમચન્દ્રવિજય) તથા મુનિશ્રી ગુણરત્નવિજયજીએ સંગૃહીત કર્યા છે. સંગૃહીત પદાર્થોના આધારે મુનિશ્રી ગુણરત્નવિજયજીએ પ્રાકૃતગાથાઓ તથા સંસ્કૃતટીકારૂપ ગ્રંથનું અલેખન કર્યું છે.

પદાર્થસંગ્રહકાર પૂજ્ય જયધોષવિજય મ. તથા પૂ. ધર્માનન્દવિ. મ. બન્ને કર્મ-વિષયકશાસ્ત્રોના નિષ્ણાત છે. આગમોમાં અને તેમાં પણ વિશેષ કરીને હેતુશાસ્ત્રોમાં તેમણે નોંધપાત્ર પરિશ્રમ કર્યો છે, પૂ. આચાર્યદેવશ્રીમદ્વિજયપ્રેમશ્રીશ્વરજી મહારાજાની પુણ્યભાવનાને

મૂર્તસ્વરૂપ આપનાર કર્મસાહિત્યસર્જનકાર્યમાં અગ્રણી આ બે મહાત્માઓ, જ્ઞાન ઉપરાંત ત્યાગ, તપ વેદાવચ્ચાદિ અનેકગુણોથી અલંકૃત છે. જગત મૌતિક વાતાવરણમાં ગઠાબુડ ઢૂંચી રહ્યું છે ? ત્યારે પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવના તત્ત્વનિધિને સાવેત્રવાનું સમૃદ્ધ કરવાનું કામ કરનારા આવા મુનિ-રત્નોથી જૈન સંઘે આજે ગૌરવ લેવા જેવું છે. વચ્ચેમાં આવ્યું પૂં આચાર્યદેવશ્રીના વિદ્વાન શિષ્યરત્ન ઉગ્રતપસ્વી ન્યાયવિશારદ પૂં પંન્યાસજી શ્રી માનુવિજયજી ગણિવર્યના શિષ્ય શાંતમૂર્તિ મુનિરાજ ધર્મઘોષવિજયજી મં ના શિષ્ય છે, જ્યારે દ્વિતીય પૂં પંન્યાસજી મં ના શિષ્ય છે.

મૂલભાષા તથા ટીકા રચનાર મુનિશ્રી ગુણરત્નવિજયજી પૂં પંન્યાસજી શ્રી માનુવિજયજી ગણિવર્યના શિષ્ય તપસ્વી મુનિશ્રી જિતેન્દ્રવિજયજી મં ના શિષ્યરત્ન(મંસારી લઘુવન્ધુ) છે. વ્યાકરણ, ન્યાય, કર્મમાહિત્ય અને પ્રકરણાદિવિષયોનો સુન્દરચોષ નાની વયમાં જ તેમણે પ્રાપ્ત કર્યો છે. સરલ-શૈલીમાં ટીકા રચવામાં તથા કઠિન પદાર્થોને પણ અનેક વાર 'હ્યમત્ર ભાવના' વગેરે દ્વારા તદ્દન મહેલાર્થી સમજાય તે રીતે રજૂ કરવામાં તેઓ સારી રીતે સફલ થયા છે. ગ્રંથમાં દ્રવ્યાનુયોગ ઉપરાંત ગણિતાનુયોગનો વિષય પણ સારી રીતે ફેલાવ્યો છે. મુનિશ્રીમાં સ્વાધ્યાયની સાથે ત્યાગ, તપ, વેદાવચ્ચ અને સંયમશુદ્ધિ વગેરેનો સુન્દર વિકાસ દેખાય છે.

બાકી અને યુવાન વયમાં ચારિત્ર આપી આત્માઓનું આવું સુન્દર ઘડતર કરવાનો સંમ્પૂર્ણ યશ પૂજ્ય આચાર્યદેવશ્રીના ફાલે જાય છે, એટલું જ નહિ, આવા મુનિરત્નોને તૈયાર કરી તેમની પાસે ભાગી પેઢીઓને ઉપયોગી થાય, તેવા મહાન સાહિત્યનું સર્જન કરાવી પૂજ્ય આચાર્યદેવ-શ્રીએ માત્ર વર્તમાન જૈન સંઘ પર નહીં પણ ભાગી જૈન સંઘ ઉપર પણ મહાન ઉપકાર કર્યો છે. જૈનસંઘ આવા નિષ્કારણ ઉપકારી પવિત્રપુલ્કને કદી નહીં વિસરે. પોતાના મહાન સંયમ, શાસનપ્રેમ, વહુશ્રુતતા વગેરે ગુણોથી અને જૈનશાસનના નિધાનરૂપ કર્મ સાહિત્ય મર્જન કરાવવાથી તેઓશ્રીનું પુણ્યનામ જૈન શામનની ગૌરવ ગાથામાં સુવર્ણાક્ષરે અંકિત થયેલું રહેશે.

ગ્રંથનો ઉપયોગિતા—આ ગ્રંથનો સ્વાધ્યાય કર્મવિષયક જ્ઞાનની સુંદર રીતે વૃદ્ધિ કરાવનાર, દ્રવ્યાનુયોગ અને ગણિતાનુયોગનો સુન્દરચોષ કરાવનાર, ચિત્તની એકાગ્રતા વધારનાર અને તે દ્વારા અનંતાનંત કર્મની નિર્જરામાં અપૂર્વ સહાયક છે. એટલું જ નહિ પણ શુક્લધ્યા-નના કેંદ્ર સ્વાદને પણ ચણાડનાર છે. એક કશીર તો પણ ચાહે કે આ ગ્રંથો દ્વારા સંઘમાં જ્ઞાનનું ધોરણ ધણું ઊંચું જશે. કર્મવિષયકજેસાહિત્ય વીતરાગશાસનની મહાન સમૃદ્ધિરૂપ છે, પ્રસ્તુત ગ્રંથે તેને વધુ સમૃદ્ધ બનાવ્યું છે. જૈનદર્શનનો કર્મવાદ જગતમાં મોખરે છે. હવે દર્શનો પાસે કર્મવિષયક જ્ઞાનનું વિન્દુ છે, જૈન દર્શન પાસે તેનો સિંધુ છે. જગતના જીવોને શાંતિ, સમાધિ, આરાદી અને સમૃદ્ધિની પ્રાપ્તિમાં 'કર્મવાદ' વિષયક જ્ઞાન ધૂવ મહત્ત્વનું છે, જૈનદર્શનના કર્મવાદનું યથાર્થજ્ઞાન જીવોને દુઃખમાં સમાધિ, સુખમાં સાવચેતી અને ગમે તેવી કારમી યાતનાઓનો હસતા મુખે

સામનો કરવાનું ચલણ આપે છે. દુઃખનાં કારણભૂત જૂનાં કર્મોને નાશ કરવાના ઉપાય જાણીને જીવો તેનો નાશ કરી શકે છે, દુઃખોનાં કારણભૂત કર્મોને જાણીને જીવ તેને સમાધિપૂર્વક મોગત્રી શકે છે, માટે જ કર્મચારનું જ્ઞાન જગતનું મહાન આશીર્વાદ રૂપ છે, વિશ્વશાન્તિના હિમાયતીઓ, અને જાતે સુખી થવા ઇચ્છનાર સૌ કોઈની ફરજ છે, કે કર્મવિપયક જ્ઞાન સંપાદન કરવું અને જગતમાં તેને સારી રીતે વહેવડાવવું. પ્રસ્તુત ગ્રંથ જગતમાં કર્મવિપયક જ્ઞાનને વહેવડાવનાર હોઈ વિશ્વ માટે મહાન ઉપકારક છે.

અંતિમ નિવેદન:—કર્મસાહિત્યવિપયક ઊંડા તત્ત્વજ્ઞાનથી ભરપૂર અનેક શાસ્ત્રોનાં નવોડ-રૂપ પ્રસ્તુત ગ્રંથનાં અધ્યયન, અધ્યાન, મનન અને ચિંતનથી મન્યાત્માઓ કર્મનિર્જરાનાં અપૂર્વ લાભને પ્રાપ્ત કરે તથા પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રેરક અને માર્ગદર્શક પૂજ્ય આચાર્યદેવની પુણ્યતમનિશ્રામાં તેઓશ્રીના અંતેવાસીઓ દ્વારા આવા અનેકાનેક તાત્ત્વિક ગ્રંથોનાં નિર્માણ થાય, અને જૈન સંઘ પણ આવા ગ્રંથોના સર્જનમાં સહાયભૂત થઈ શ્રુતમંકિતનો લાભ મેળવે એ જ શુભામિલા.

પ્રસ્તાવનાના આલેખનમાં જિનવચનવિરુદ્ધ લેખાયું હોય તેનો મિથ્યાદુષ્ટક દર્શિ વિરમ્મું છું તથા વિદ્વજ્જનોને તે અંગે સુધારો સૂચવવા નમ્ર વિનંતિ કરું છું.

લિ.

શ્રી ધાનસૂરીશ્વર જ્ઞાનમંદિર
કાઠપુર રોડ
મમવાવા.
વિ. સં. ૨૦૨૨ વૈ. સુ. ૧૩

સિદ્ધાન્તમહોદધિ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયપ્રેમસૂરેશ્વરજી
મન્તેવાસી પૂ. પંન્યાસપ્રવર શ્રીભાનુવિજયગણિવર્યના શિષ્યરત્ન,
સ્વર્ગત પૂ. પંન્યામ શ્રીપદ્મવિજયગણિવરપાદપદ્મશ્રમ
મુનિ હેમચન્દ્રવિજય.

ग्रन्थालयानामां प्रथमसूचिकायाः प्रथमः भागः

ग्रन्थ	प्रकाशक
आचारानुसूत्र-आगमोदय समिति, मुंबई	
कर्मप्रकृति (संग्रहणी) मुक्ताबाई ज्ञानमंदिर, डभोई	
कर्मप्रकृतिचूर्णिका	" " "
" " टीका (मलयगिरीया)	" "
" " " (यशोविजयीया)	" "
" चूर्णिकाटिप्पण (हस्तलिखित)	जैसलमेर
कर्मसाहित्यनो इतिहास-हीरालाल रमिकलाल	
कापडिया सूरत	
कर्मसिद्धि	जैन प्रवचन मुंबई
कषायप्राप्त- वीरशासन संध, कलकत्ता	
" " चूर्णि	" " " "
चतुर्थ कर्मग्रन्थ (पडशीति)-आत्मानन्द जन सभा	भावनगर
जयधवला भाग १ ला गा० दि० जैन सव चौरासी	मथुरा
जैनसाहित्य और इतिहास-हिन्दीग्रन्थरत्नाकर	
कार्यालय, बम्बई	
जैन साहित्य और इतिहास पर विशुद्ध प्रकाश-	
वीरशासन संध, कलकत्ता	
जैनपरम्परानो इतिहास-चारित्र स्मारकग्रन्थमाला	
वीरमगाम	
जैनसिद्धान्त भास्कर भाग ११ किरण १	
तत्त्वार्थसूत्र (सटीक)-देवचंद लालभाई, मुंबई	
त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्र-जैनधर्म प्रसारक सभा,	भावनगर
त्रिलोकप्रज्ञप्ति भाग १ ला-जैनसंस्कृति रक्षक सव	
सोलापुर	
" " " २ रा "	" "
धवला भाग १ ला-जैनसाहित्योद्धारक फड कार्यालय	
धवला भाग ३ रा	अमरावती
" " ४ था	" "
नन्दिसूत्र (सटीक) आगमोदय समिति, सुरत	

ग्रन्थ	प्रकाशक
निशीयचूर्णिका-भाग १ ला सन्मति ज्ञानपीठ, आगरा	
" " २ रा " " "	
" " ३ रा " " "	
नीतिशतक (भट्टहरि) महादेव रामचन्द्र जागुष्टे अमदावाद	
न्यायमञ्जरी-त्रिजया नगर सिरीझ, काशी	
पञ्चसंग्रह भाग १ लो मुक्ताबाई ज्ञानमन्दिर, डभोई	
पट्टावलि समुच्चय-चारित्र स्मारकग्रन्थमाला	
वीरमगाम	
पञ्चवर्णासूत्र (सटीक) आगमोदय समिति, सुरत	
बन्धशतक (मूल)-वीरसमाज, अमदावाद	
" चूर्णि	" "
" भाष्य	" "
" टीका	" "
" चूर्णिकाटिप्पण (हस्तलिखित) जैसलमेर	
वृहत्कल्प भाग १ लो-जैन आत्मानन्द सभा, भावनगर	
भगवद्गीता-संस्तु साहित्य वर्धक कार्यालय, अमदावाद	
वर्णा अभिनन्दनग्रन्थ-श्रीवर्णा हीरक जयन्ति मंडो-	
त्सव समिति, सागर	
विचारामृतसारसंग्रह-ऋषभदेवजी केसरीमलजीनो	
पेढी, रतलाम	
विशेषणवती-	" " " "
विशेषावश्यकभाष्य (सटीक) वाई समर्थ जैन	
श्वे. मू० ज्ञानोद्धार ट्रस्ट, अमदावाद	
वीरनिर्वाण संवत् और जैन कालगणना क० वि०	
शास्त्रसमिति, जालोर	
श्रुतावतार (तत्त्वानुशासन) श्रीमाणिकचन्द्र दिग-	
म्बर जैन ग्रन्थमाला समिति, बम्बई	
सप्ततिका मुक्ताबाई ज्ञानमंदिर, डभोई	
सप्ततिकाचूर्णिका	" " "
हिमवत थेरावली-हीराचन्द रूपचंद, परछुट	

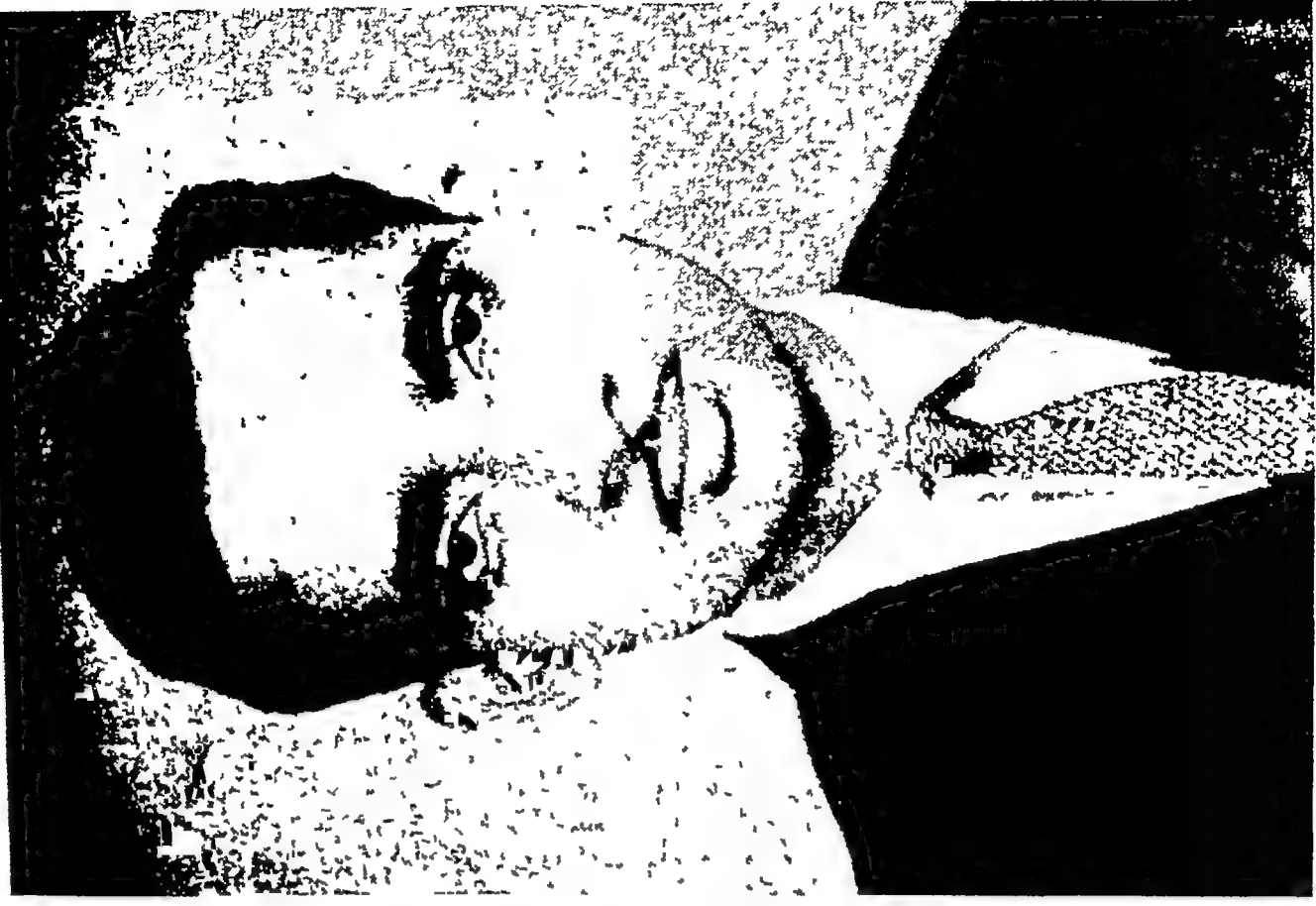
卐 गुरुस्तुतिः 卐

यद्यङ्गुल्याऽऽकाशो मेघः प्रसृतादिभिश्च पाथोधिः ।
स्यां च यदि सहस्रमुखस्तदा समर्थस्तदुपकृतीर्वक्तुम् ॥ १ ॥
[त्वोपश्लेषकश्रेणिवृत्तिनी प्रशस्तिमांथी उद्धृत, २लोकाङ्क २१]

इस 'खगगसेढी' ग्रन्थरत्नके प्रकाशनमें उदार आर्थिक सहाय देनेवाले सज्जन

शाह रतनचन्दजी हीराचन्दजी पिन्डवाडा राजस्थान

शाह खुवचन्दजी अचलदासजी पिन्डवाडा राजस्थान

नामधेयविशेषाणां विषयानुसंधानम्

५

विषय	पृष्ठाङ्कः	विषय	पृष्ठाङ्कः
वृत्तिकृन्मङ्गलाचरणम्	१-३	निद्रोदयेऽपि विशुद्धपरिणामस्याऽप्रतिषेधः	२१
चरमतीर्थपतिश्रीवीरजिनस्तुतिः ...	१	उदयतो व्यवच्छिद्यमानाः प्रकृतयः . . .	२२
सर्वसिद्धानां स्तुतिः ...	२	स्थित्युदयोऽनुभागेदयश्च . . .	२२
गणधरादीनां स्तुतिः ...	३	प्रदेशोदय प्रकृतिसत्ता स्थितिसत्ता रससत्ता	
मूलगाथाकारस्य मङ्गलाचरणम् ..	४	प्रदेशसत्ता च . . .	२३
मङ्गलाचरण आक्षेप-प्रतिक्षेपौ ..	६	२-अपूर्वकरणाधिकारः २३-३४	
अभिधेय प्रयोजनञ्च	७	अपूर्वकरणस्य व्युत्पत्तिः . . .	२३
गुरुपर्वकमसन्बन्ध उपायोपेयभावसन्बन्धश्च	८	अपूर्वकरणे विशुद्धिः . . .	२३-२४
क्षपकश्रेणिग्रन्थस्य नवाधिकाराणां प्रतिपादनम्	९	अपूर्वकरणानाम्नः सान्वर्थित्वम्	२४
१-यथाप्रवृत्तकरणाधिकारः १०-२३		स्थितिधातस्य निरूपणम्	२५
अनन्तानुबन्धिचतुष्कस्य क्षपणा	१०	जघन्यस्थितिखण्डोत्कृष्टस्थितिखण्डयोरल्प- बहुत्वम् . . .	२६
आवश्यकवृत्तिकाराद्यभिप्रायेणाऽनन्तानुबन्धिनां दलनिक्षेप . . .	१०	जघन्यस्थितिखण्डमुत्कृष्टस्थितिखण्डं च कस्य भवति ?	२६
दर्शनत्रिकस्य क्षपणा	११	स्थितिधातद्विचरमसमयं यावत् स्थितिन्यूना न भवति, किन्तु चरमसमये एव स्थितेन्यु- नत्वम् . . .	२७
यथाप्रवृत्तकरणस्य प्रारम्भः . . .	१२	गुणसङ्क्रमस्य निरूपणम् . . .	२७
क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य ध्यानम् . . .	१२	रसाधितस्य प्रतिपादनम् . . .	२८
यथाप्रवृत्तकरणेऽव्यवसायस्थानानि . . .	१३	अभिनवस्थितिबन्धस्य समर्थनम् . . .	२९
यथाप्रवृत्तकरणेऽनुसमयमूर्ध्वमुखी तिर्यङ्मुखी च विशुद्धिः . . .	१४	गुणश्रेणेर्याख्यानम् . . .	२९
यथाप्रवृत्तकरणे जघन्याया उत्कृष्टायाश्च विशुद्धे- स्तारतम्यम्	१५	ससारावस्थायां दलिकापेक्षयोर्द्वर्तनाऽपवर्तनयो- रल्पबहुत्वम् . . .	३१
विशोधितारतम्यमाश्रित्याऽव्यवसायस्थानानां स्थापना	१६	क्षपकश्रेणौ दलिकापेक्षयोर्द्वर्तनाऽपवर्तनासत्ता- नामल्पबहुत्वम् . . .	३१
यथाप्रवृत्तकरणं कुर्वतो योगोपयोगौ . . .	१६	अपूर्वकरणप्रथमभागे निद्राद्विकस्य बन्धविच्छेदः	३२
क्षपकस्य कपायो वेदो लेश्या च . . .	१७	अपूर्वकरणस्य पष्ठे भागे बन्धतो व्यवच्छिद्यमाना प्रकृतयः . . .	३३
यथाप्रवृत्तकरणे मूलप्रकृतिबन्ध उत्तरप्रकृति- बन्धश्च . . .	१७	अपूर्वकरणस्य चरमसमये बन्धतो उदयतश्च व्यवच्छिद्यमानाः प्रकृतयः . . .	३३
बन्धतो व्यवच्छिद्यमाना प्रकृतयः	१८	अपूर्वकरणचरमसमये स्थितिसत्त्वम्	३४
यथाप्रवृत्तकरणे स्थितिबन्धोऽनुभावनन्धः प्रदेशबन्धश्च	१९	३ सवेदाऽनिवृत्तिकरणाऽधिकारः ३४-९३	
यथाप्रवृत्तकरणे प्रकृत्युदयः	१९	अनिवृत्तिकरणस्य व्युत्पत्तिः . . .	३४
यथाप्रवृत्तकरणे उदयमङ्गा . . .	२०		
निद्राद्विकोदये मतद्वयम्	२१		

विषयः	पृष्ठाङ्कः
अनिवृत्तिकरणोऽव्यवसायस्थानानि	३४
अनिवृत्तिकरणप्रथमसमये स्थितित्वप्लवम्	३४
देशोपशमना निकाचना-निवृत्तिकरणाना	
व्यवच्छेद	३५
अनिवृत्तिकरणप्रथमसमये स्थितिसत्ता	३६
प्रथमस्थितित्वप्लवे धातिते सर्वेषां जीवानां तुल्य-	
स्थितिसत्ता	३६
तत् प्रभृति स्थितित्वप्लवमपि तुल्यम्	३७
अनिवृत्तिकरणसंख्येयतममागो शेषे सप्तकर्मणाम-	
संज्ञिवन्धतुल्यस्थितिवन्ध	३७
चतुरिन्द्रियवन्धेन त्रीन्द्रियवन्धेन द्वीन्द्रियवन्धेनै-	
केन्द्रियवन्धेन च तुल्य सप्तानां स्थितिवन्ध.	३८
नामगोत्रयोरेकपल्योपमं ज्ञानावरण-दर्शनाव-	
रण वेदनीयाऽन्तरायाणां सार्धपल्योपम मोहनीयस्य	
च द्वे पल्योपमे स्थितिवन्ध	४०
तदानीं सप्तकर्मणां स्थितिवन्धस्याऽल्पबहुत्व	
स्थितिसत्त्वञ्च	४१
नामगोत्रयो स्थितिवन्धस्य संख्येयगुणहानि	४१
नामगोत्रयो पल्योपममात्रवन्धे पूर्णेऽल्पबहुत्वम्	४१
नामगोत्रादीनां क्रमेण वन्धः पल्योपमसंख्येय-	
भाग एकपल्योपम त्रिभागोत्तरैकपल्योपमञ्च	४२
ज्ञानावरणादीनामपि स्थितिवन्धस्य संख्येय-	
गुणहानिः	४२
ज्ञानावरणादीनां पल्योपममात्रवन्धे पूर्णे स्थिति-	
वन्धाऽल्पबहुत्वम्	४२
मोहनीयस्य पल्योपममात्रो वन्ध शेषाणाञ्च	
पल्योपमसंख्येयभाग.	४३
सप्तानामपि कर्मणां स्थितिवन्धस्य संख्येय-	
गुणहानिः	४३
मोहनीयस्य पल्योपमप्रमाणे वन्धे पूर्णे स्थितिवन्ध-	
स्याल्पबहुत्वम्	४३
नामगोत्रयोः पल्योपमा-ऽसंख्येयभागमात्र. स्थिति-	
वन्धस्तदानीं चाल्पबहुत्वम्	४४
शेषाणां ज्ञानावरणादीनां पल्योपमाऽसंख्येयभाग-	
मात्रः स्थितिवन्धस्तदानीं चाऽल्पबहुत्वम्	४५
मोहनीयस्य पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रवन्धस्त-	
दानीं चाऽल्पबहुत्वम्	४६

विषयः	पृष्ठाङ्कः
मोहनीयस्य पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रे स्थिति-	
वन्धे जाते सप्तकर्मणां स्थितिसत्ता	४६
ज्ञानावरणादिवन्धतो मोहनीयवन्धस्याऽसंख्येय-	
गुणहीनत्वम्	४७
नामगोत्रवन्धतो मोहनीयवन्धोऽसंख्येयगुण-	
हीन	४७
वेदनीयवन्धो ज्ञानावरणादिवन्धतोऽसंख्येयगुण	४८
नामगोत्रवन्धतो ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायाणां	
वन्धो-ऽसंख्येयगुणहीनस्तदानीं च नामगोत्र-	
वन्धतो वेदनीयवन्धो त्रिगोपाधिक	४९
वन्धवत् स्थितिसत्त्वस्य निरूपणम्	५०
अनिवृत्तिकरणबहुसंख्येयभागान् समाश्रित्य	
यन्त्रकम्	५६-५७
असंख्येयसमयप्रबद्धोदीरण	५८
कपायाष्टकस्य क्षपणा	५९
कपायाष्टकस्य जघन्यस्थितिसत्त्वम् उत्कृष्टप्रदेश-	
सक्रमश्च	५९
स्थावरादिषोडशप्रकृतीनां क्षपणा	६०
सप्तिकाचूर्णिकारादीनामभिप्रायेण कपायाष्ट-	
कस्य स्थावरादिषोडशप्रकृतीनां च क्षपणा	६१
आवश्यकनिर्युक्तिकारादीनां मतेन चतुर्विंशति-	
प्रकृतीनां क्षपणा	६२
दानान्तरायादिद्वादशप्रकृतीनां देशधातिरसवन्ध	६३
उत्कृष्टादशप्रकृतीनां रसवन्धस्य देशधातित्वकरणे	
क्रमोपपत्ति.	६४
असंख्येयसमयप्रबद्धोदीरणादिकमाश्रित्य यन्त्रकम्	६५
त्रयोदशप्रकृतीनामन्तरकरणम्	६६
उदयमानाऽनुदयमानप्रकृतीनां प्रथमस्थिति.	६७
वेदानां कपायाणाञ्च प्रथमस्थितेरल्पबहुत्वम्	६७
अन्तरकरणत उत्कीर्यमाणदलस्य प्रक्षेप	६८
निष्पादिताऽन्तरकरणानां सप्ताऽधिकारा	७०
सप्ताधिकाराणां यन्त्रकम्	७२
कृतान्तराणामनुभागसत्ता सूक्ष्मैकेन्द्रियापेक्षया-	
ऽनन्तरगुणहीना	७२
कृतान्तराणामनुभागवन्धोदयसक्रमाः ..	७२
कृतान्तराणां प्रदेशवन्धोदयसक्रमा	७३
कृतान्तराणामुत्तरोत्तरसमये रसवन्धो रसोदयश्च	७४

विषय	पृष्ठाङ्कः
कदारससंक्रमस्य पूर्वतोऽनन्तरगुणहीनत्वम् ?	७५
उत्तरोत्तरसमये प्रदेशबन्धस्य चातुर्विध्यम्	७५
उत्तरोत्तरसमये प्रदेशोदय प्रदेशसंक्रमश्च	७६
वर्तमानसमयं भाविसमयं चाश्रित्य रसस्य बन्धोदययोरल्पबहुत्वम् . . .	७६, ७७
निष्पादिताऽन्तरकरणानाश्रित्य रसबन्धादीनां-	
मल्पबहुत्वानां यन्त्रकम्	७७
नपुंसकवेदस्य क्षपणां ..	७९
स्त्रीवेदस्य क्षपणां ..	७९
स्त्रीवेदक्षपणाद्धायाः सख्येयभागो गते त्रयाणां घातिकर्मणा स्थितिवन्धः ..	७९
स्त्रीवेदस्य सर्वथा क्षपणा तदानीं च मोहनीयस्य स्थितिसत्ता	८०
सप्तनोकपायाणां क्षपणाप्रारम्भः	८१
तदानीं स्थितिवन्धाऽल्पबहुत्वम्	८१
तदानीं स्थितिसत्त्वाऽल्पबहुत्वम्	८२
सप्तनोकपायक्षपणाद्धासख्येयभागो गतेऽघातित्रयस्य स्थितिवन्धः	८२
सप्तनोकपायक्षपणाद्धाया बहुषु सख्येयभागेषु गतेषु त्रयाणां घातिनामघातिना च स्थितिसत्ता	८३
पुरुषवेदस्यागालप्रत्यागालयोर्व्यवच्छेदः	८३
पुरुषवेदस्य जघन्यस्थित्युदीरणा जघन्यानुभागोदीरणा च	८४
पुरुषवेदस्योत्कृष्टप्रदेशोदीरणा	८४
पुरुषवेदोदीरणाव्यवच्छेदे परत आवलिकां यावत् शुद्धस्य वेदोदयस्य सिद्धिः	८५
कदा सप्तनोकपायाणां चरमखण्डस्य सर्वथा प्रक्षेपः ?	८५
कर्मप्रकृतिचूर्णिकारमतेन पुरुषवेदस्य पतद्ग्रहताया व्यवच्छेदः	८६
हास्यपट्टस्य जघन्यस्थितिसक्रमो जघन्यानुभागसक्रम उत्कृष्टप्रदेशसक्रमश्च	८७
कर्मप्रकृतिचूर्णिकाराद्यभिप्रायेण पुरुषवेदस्योत्कृष्टप्रदेशसंक्रम	८७
कषायप्राप्तचूर्णिकाराद्यभिप्रायेण पुरुषवेदस्योत्कृष्टप्रदेशसंक्रमस्य निषेधः ..	८७
पुरुषवेदस्योत्कृष्टप्रदेशसक्रमे कुतो मतद्वयम् ?	८७

विषय	पृष्ठाङ्कः
पुरुषवेदोदयचरमसमयेऽवशिष्यमाणा दालिकम् दद	
पुरुषवेदप्रथमस्थितिचरमसमये समयोनद्धावलिकावच्छेदलिकं कुतो न सर्वथा क्षीयते ?	८८
पुरुषवेदस्य जघन्यस्थित्युदयो जघन्यानुभागोदय उत्कृष्टप्रदेशोदयश्च	८९
पुरुषवेदस्य चरमस्थितिबन्धः ..	८९
पुरुषवेदोदयचरमसमये स्थितिसत्त्वम्	९०
पुरुषवेदस्य बन्धोदययोर्व्यवच्छेदः ...	९०
केषाञ्चिन्मतेनोदीरणा सहैव पुरुषवेदस्य बन्धोदययोर्व्यवच्छेदः ..	९०
केषाञ्चिन्मतेन प्राक् पुरुषवेदस्य बन्धोच्छेदः, तत उदयविच्छेदः	९०
नपुंसकवेदक्षयादीनाश्रित्य यन्त्रकम्	९१
पुरुषवेदस्य जघन्यस्थितिसत्कर्म जघन्यानुभागसत्कर्म जघन्यप्रदेशसत्त्वश्च	९२
पुरुषवेदस्य जघन्य स्थितिसक्रमोऽनुभागसक्रमश्च	९२
कर्मप्रकृतिचूर्णिकाराभिप्रायेण जघन्यप्रदेशसंक्रम	९२

४-अश्वकर्णकरणाद्धाधिकारः ९३-१४६

हयकर्णकरणाद्धाया व्युत्पत्तिः	९३
आश्लोकरणाद्धाया अपवर्तनोद्धर्तनकरणाद्धायाश्च व्युत्पत्तिः	९४
अश्वकर्णकरणप्रथमसमये मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वम्	९५
तदानीं मोहनीयस्य स्थितिवन्धः	९५
तदानीमनुभागसत्कर्माल्पबहुत्वम्	९५
रसबन्धाल्पबहुत्वम्	९६
प्रथमाऽनुभागखण्डे वात्यमानोऽनुभागः	९६
वातितावशेषरसस्पर्धकानामल्पबहुत्वम्	९७
असत्कल्पनया कपायचतुष्कस्य वात्यमानरसस्पर्धकानि वातितावशेषरसस्पर्धकानि च	९७
वात्यमानरसस्पर्धकानां घातितावशेषरसस्पर्धकानाञ्च स्थापनया प्रतिपादनम्	१००
अश्वकर्णकरणाद्धाप्रथमसमयमाश्रित्य स्थितिसत्त्वादीनां यन्त्रकम् ..	१०१

विषय.	पृष्ठाङ्कः	विषय	पृष्ठाङ्कः
अपूर्वस्पर्धकस्य व्याख्यानम् ..	१०२	णायां प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणाप्रदेशापेक्षया कर्म-	
रसाविभागास्य निरूपणम् .	१०२	प्रदेशानां न्यूनत्वज्ञानाय व्याप्ति. . .	११४
पूर्वस्पर्धकानां प्रथमादिवर्गणा.	१०२	त्रिवक्षितस्पर्धकप्रथमवर्गणासर्वपरमाणुगतरसा .	
प्रदेशापेक्षयाऽनन्तरोपनिधा . .	१०३	विभागा ...	११५
प्रदेशापेक्षया परम्परोपनिधा .	१०३	असत्कल्पनया वर्गणासु रसाविभागादन्परि-	
द्विगुणहानिऽव्याख्यानम्	१०४	कल्प्य निरूपणम्	११७
नानाद्विगुणहानिनिरूपणम्	१०४	प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणापेक्षया द्वितीयादिस्पर्धक-	
तासामल्पबहुत्वम् ..	१०४	प्रथमवर्गणायां रसाविभागा.	११७
चयस्य प्रतिपादनम् . .	१०४	रसस्पर्धकेषु देशवात्यादिरसस्य निरूपणम्	११९
असत्कल्पनया चयस्य प्रतिपादनम् .	१०५	देशवातिप्रकृतीनां रसस्पर्धकानि .	१२०
गणितविभागः	१०५-१११	सर्वधातिप्रकृतीनां रसस्पर्धकानि .	१२१
असत्कल्पनया सत्तागतकर्मप्रदेशादयः	१०५	मिथ्यात्वमोहनीयजघन्यस्पर्धकप्रथमवर्गणा-	
प्रथमाद्विगुणहानिप्रथमादिवर्गणासु कर्मप्रदेशानां		रसाविभागास्तदितरसर्वधातिजघन्यस्पर्धक-	
निरूपणम् .	१०६	प्रथमवर्गणारसाविभागौ कुतस्तुल्यान भवन्ति ?	१२१
द्वितीयादिद्विगुणहानिप्रथमादिवर्गणासु कर्म-		सप्तचत्वारिंशत्प्रकृतीनामुत्कृष्टवर्गणामाश्रित्या-	
प्रदेशानां निरूपणम् .	१०६	ऽल्पबहुत्वम् .	१२१
प्रकारान्तरेणाऽन्तिमद्विगुणहानौ सकलकर्म-		अधातिकर्मणां रसस्पर्धकानि तेषा चोत्कृष्टवर्गणा-	
प्रदेशानां प्रतिपादनम्	१०८	माश्रित्याऽल्पबहुत्वम् ..	१२३
शेषासु द्विगुणहानिषु सर्वकर्मप्रदेशा	१०८	सञ्चलनचतुष्कस्याऽपूर्वस्पर्धकानि ..	१२४
विवक्षितद्विगुणहानिगतप्रथमादिवर्गणासु कर्म-		पुरुषवेदस्याऽपूर्वस्पर्धकप्रतिषेधः	१२४
प्रदेशा.	१०९	प्रथमसमयेऽपूर्वस्पर्धकानां परिमाणम्	१२५
प्रकारान्तरेण विविक्षितद्विगुणहानिगतप्रथमादि-		अपूर्वस्पर्धकानां निर्वृत्तये भागहार	१२५
वर्गणासु कर्मप्रदेशानां निरूपणम्	११०	उत्तरोत्तरापूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां रसावि-	
अनुभागापेक्षयाऽनन्तरोपनिधा	१११	भागा	१२६
अनुभागापेक्षया परम्परोपनिधा	१११	उत्तरोत्तराऽपूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां सकल-	
गणितविभागः	११२-११९	परमाणुनाश्रित्य रसाविभागा	१२७
पूर्वपूर्वस्पर्धकत उत्तरोत्तरस्पर्धकस्य प्रथमवर्ग-		अनुभागमाश्रित्य पूर्वापूर्वस्पर्धकानां स्थापना	१२८
णाया रसाविभागा.	११२	अश्वकर्णकरणप्रथमसमये कपायचतुष्कस्य निर्व-	
उत्तरोत्तरस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां रसाविभा-		त्यमानापूर्वस्पर्धकानामल्पबहुत्वम्	१२९
गानां प्राप्तये करणम्	११२	कपायचतुष्कस्य चरमाऽपूर्वस्पर्धकानां प्रथमवर्ग-	
प्रथमाद्विगुणहानौ पूर्वपूर्वस्पर्धकत उत्तरोत्तर-		णायां रसाविभागानां प्रतिपादनम्	१२९
स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणाया रसाविभागानामधि-		कपायचतुष्कस्य प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसा-	
कत्वज्ञानाय व्याप्ति	११३	विभागानां निरूपणम् . . .	१३०
सूक्ष्मगणितानुसारेण वर्गणासु रसाविभागाना		असत्कल्पनयाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमादिवर्गणासु	
निरूपणम्	११४	रसाविभागानां प्रतिपादनम्	१३१
प्रथमाद्विगुणहानौ विवक्षितस्पर्धकस्य प्रथमवर्ग-			

विषयः	पृष्ठाङ्कः
असत्कल्पनापेक्षया यन्त्रकम्	१३२
अपूर्वस्पर्धकेष्वनन्तरोपनिधया परम्परोपनिधया	१३३
च दीयमानं दलम्	१३३
अपूर्वस्पर्धककरणे जघन्याया अप्यतीत्यापनाया	१३३
वर्जनं न सम्भवति	१३३
पूर्वस्पर्धकेषु दीयमानं दलम्	१३५
पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु दृश्यमानं दलम्	१३६
अश्वकर्णकरणप्रथमसमये बन्धोदयौ	१३७
द्वितीयादिसमयेष्वपूर्वस्पर्धकनिवृत्तिः	१३८
द्वितीयादिसमयेषु दीयमानं दृश्यमानं च दलम्	१३६-१४०
अश्वकर्णकरणाद्वायां प्रथमानुभागखण्डे विनष्टे	१४०
कपायचतुष्कस्याऽनुभागाल्पबहुत्वम्	१४०
प्रथमाऽनुभागखण्डे विनष्टेऽष्टादशपदानामल्प- बहुत्वम्	१४१
अश्वकर्णकरणाद्वाचरमममये सप्तकर्मणां स्थि- तिबन्धः स्थितिमत्त्वञ्च	१४५
५-किट्टिकरणाद्वाधिकारः १४६-२३६	
किट्टिवेदनाद्वाप्रमाणं किट्ट्याश्च व्याख्या	१४६
पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु दलिकनिरूपणम्	१४७
असत्कल्पनया पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु दलिनिरूपणम्	१४७
किट्टिकरणप्रथमसमये पूर्वापूर्वस्पर्धकेभ्यो दलि- कस्य ग्रहणं किट्टीनां च निर्वर्तनम्	१४९
किट्टिपरिमाणम्	१५०
समहकिट्टीनामवान्तरकिट्टीनां च परिमाणम्	१५०
क्रोधादीनामुदयेन प्रतिपन्नानां समहकिट्टिपरि- माणम्	१५१
प्रतिसमयं किट्टीनां निवृत्तिः	१५२
प्रतिसमयं किट्टितया परिणमनाय गृह्यमाणं दलम्	१५२
अवान्तरकिट्टिगतसंविभागानामल्पबहुत्वम्	१५४
किट्ट्यन्तरगन्धस्य व्याख्या	१५७
उपरितनकिट्टिगतसंविभागतोऽघस्तनकिट्टिगत- संविभागेषु व्यवकलितेष्वेकोनशेषराशेः	१५७
किट्ट्यन्तरत्वेन व्याख्याने आक्षेप-परिहारौ	१५७
अवान्तरकिट्ट्यन्तरव्याख्यानम्	१५८
समहकिट्ट्यन्तरव्याख्यानम्	१५८
अवान्तरकिट्ट्यन्तराणां समहकिट्ट्यन्तराणाञ्चा- ल्पबहुत्वम्	१५९

विषय	पृष्ठाङ्कः
लोभतृतीयसमहकिट्ट्यन्तरव्याख्याने पूर्वपक्षः	१६२
लोभतृतीयसमहकिट्ट्यन्तरव्याख्याने प्रथमं	१६२
द्वितीयञ्च समाधानम्	१६३
लोभतृतीयसमहकिट्ट्यन्तरव्याख्याने तृतीयं समाधानम्	१६४
प्रथमसमाधानापेक्षयाऽसत्कल्पनया स्थापना	१६६
द्वितीयसमाधानापेक्षयाऽसत्कल्पनया स्थापना	१७१
तृतीयसमाधानापेक्षयाऽसत्कल्पनया स्थापना	१७४
किट्टिवेदकापेक्षया द्वादशानां समहकिट्टीनां प्रदे- शाऽल्पबहुत्वम्	१७८
किट्टिकारकापेक्षया द्वादशसमहकिट्टीनां प्रदेशाल्प- बहुत्वम्	१८०
किट्टिकारकापेक्षया द्वादशसमहकिट्टिप्रदेशाल्प- बहुत्वसिद्धये गणितप्रक्रिया	१८०
किट्टिवेदकापेक्षया द्वादशसमहकिट्टीनामवान्तर- किट्ट्यल्पबहुत्वम्	१८३
लोभजघन्याऽवान्तरकिट्टिप्रभृतिप्रोक्तप्राऽवा- न्तरकिट्टिपर्यवसानासु सर्वासु किट्टिषु दलिक- प्रक्षेप	१८४
गणितप्रक्रियया सर्वावान्तरकिट्टिषु दलिकप्रक्षेपः	१८५
अन्यथा गणितप्रक्रियया सर्वावान्तरकिट्टिषु दलिक- प्रक्षेप	१८६
अवान्तरकिट्टिषु परम्परोपनिधया दीयमानदल- निरूपणम्	१८९
अवान्तरकिट्टिष्वनन्तरोपनिधया दृश्यमानदल- निरूपणम्	१८९
किट्टिकरणाद्वाप्रथमसमये पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु दलिकप्रक्षेपविधिः	१८९
चरमावान्तरकिट्टितोऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणाया- मनन्तगुणहीनदलप्रक्षेप	१८९
गोपुच्छाकारद्वयेन दृश्यमानदलिकप्रतिपादनम्	१९०
एकगोपुच्छाकारेण दृश्यमानदलिकं भवतीत्यन्येषां मतम्	१९०
उक्तमतस्य प्रत्यवस्थानम्	१९१
असत्कल्पनयाऽङ्गतः समहकिट्टिषु दीयमानानि दलिकानि	१९१

विषयः	पृष्ठाङ्कः
असत्कल्पनयाऽङ्कनोऽवान्तरकिट्टिषु दीयमानानि दलिकानि	१९४
असत्कल्पनयाऽङ्कतो दीयमानदलिकानां यन्त्रकम्	१९८
किट्टिकरणप्रथमसमयात् प्रभृति मोहनीयस्थिति- रसयोरुद्धर्तनाप्रतिषेधः	२००
द्वितीयादिसमयेष्वपूर्वावान्तरकिट्टीनां निवृत्तिः	२००
द्वितीयादिसमयेषु पूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिषु दीय- मान दलम्	२०२
द्वितीयादिसमयेषु पूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिषु दीय- मानदलस्योद्भूतप्ररूपणां दृश्यमान च दलम्	२०६
गणितविभाग	२०७-२१५
अधस्तनशीर्षचयदलम् ...	२०७
अधस्तनाऽवान्तरकिट्टिदलम्	२०८
उभयचयदलम्	२०८
मध्यमखण्डदलम्	२०९
अधस्तनशीर्षचयादिदलानामल्पबहुत्वम्	२०९
अधस्तनशीर्षचयदलस्य गणनविधि	२१०
अधस्तनाऽवान्तरकिट्टिदलस्य गणनविधि	२१०
उभयचयदलस्य गणनविधि	२१०
मध्यमखण्डदलस्य गणनविधि	२११
अपूर्वावान्तरकिट्टिषु गणितप्रक्रियया दीयमान- दलम्	२११
पूर्वावान्तरकिट्टिषु गणितप्रक्रियया दीयमान- दलं पूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिषु च दृश्यमानदलम्	२११
अधस्तनशीर्षचयादिकमवलम्ब्य लोभप्रथमसम- किट्टौ दीयमानदलानां प्ररूपणा	२११
अधस्तनशीर्षचयादिकमवलम्ब्य लोभद्वितीय- सम-किट्टौ दीयमानदलानां निरूपणम्	२१३
अधस्तनशीर्षचयादिकमवलम्ब्य लोभतृतीय सम-किट्टौ दीयमानदलानां प्ररूपणा	२१४
अधस्तनशीर्षचयादिकमाश्रित्य शेषासु नवसु सम-किट्टिषु दीयमानदलानां प्ररूपणा	२१४
अधस्तनशीर्षचयादिदलिकमाश्रित्य पूर्वापूर्वावा- न्तरकिट्टिषु दृश्यमानदलप्ररूपणा	२१५
चतुर्दशमार्गणास्थानानामुत्तरभेदाश्चतु सप्ततिः	२१८
मनुष्यगत्यादिषु द्वाचत्वारिंशन्मार्गणासु (४२)	
वद्धमोहनीयप्रदेशानां नियमतः सत्ता	२१९

विषय	पृष्ठाङ्क
विवक्षितसमयवद्धकर्मप्रदेशानां जघन्यत उत्क्र- ष्टतश्चाऽवस्थानस्याऽऽक्षेपपरिहाराभ्यां प्रतिपाद- नम् २२०
मनुष्यगत्यां वद्धमोहनीयदलानां जघन्यत उत्क्रष्टतश्चाऽल्पबहुत्वम् २२०
तिर्यग्गत्यां वद्धमोहनीयदलानां जघन्यत उत्क्रष्ट- तश्चाऽल्पबहुत्वम् २२१
एकेन्द्रियादिमार्गणासु वद्धमोहनीयदलानां निय- मतः सत्ता	.. २२१-२२४
नरकगत्यादिषु सप्तत्रिंशतिमार्गणासु (२७)	
वद्धमोहनीयदलिकस्य भजनया सत्ता	२२५
नरकगति-देवगत्योर्वद्धमोहनीयदल तदल्प- बहुत्व च	... २२५
विकलेन्द्रियादिमार्गणासु वद्धमोहनीयदलस्य भजनया सत्ता २२६
केवलज्ञानादिषु पञ्चमार्गणासु वद्धमोहनीय- दलानां सत्तायां प्रतिषेधः	.. २२८
सातवेदनीयोदयादिष्वसंख्येयेषु चैकेन्द्रियभवेषु वद्धप्रदेशानां नियमतः सत्ता	२२९
एकोत्तरवृद्धया सख्यातत्रसमवेषु वद्धदलस्य सत्ता	... २३०
लिङ्गादिषु वद्धकर्मदलानां भजनया सत्ता	२३०
नरकगत्यादिमार्गणासु वद्धमोहनीयदलस्य सत्तायां भजनीयाऽभजनीयत्वापेक्षया यन्त्रकम्	२३२
मनुष्यगत्यादिषु वद्धदलस्य किट्टिषु भजनीया- भजनीयत्वम्	.. २३३
किट्टिकरणाद्यामनुभागवेदनम् ...	२३३
किट्टिकरणाद्याचरमसमये मोहनीयस्य बन्ध.	२३४
तदानीं शेषकर्मणां स्थितिवन्ध. २३४
किट्टिकरणाद्याचरमसमये सप्तकर्मणां स्थितिसत्ता	२३५
६ किट्टिवेदनाद्वाधिकारः २३७-४१८	
क्रोधप्रथमसम-किट्टिमपकृष्य क्रोधप्रथमसम- किट्टेया प्रथमस्थिते करणं वेदन च	.. २३७
किट्टिवेदनाद्वाप्रथमसमये स्थितिवन्धः	२३८
प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च वेद्यमानसम- किट्टेया दलिकानामवस्थानम्	... २३८

विषयः	पृष्ठाङ्कः
प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च क्रोधप्रथमसंग्रह-	
किट्ट्या दलिकानामवस्थानम्	२३९
स्थित्यामवेद्यमानसंग्रहकिट्ट्या दलिकानामवस्थानम् २३९	
स्थित्यां वेद्यमानसंग्रहकिट्ट्याः किट्टीनामवस्था-	
नम् ..	२४०
उदयसमयेऽनुभागहामप्रतिपादनम्	२४१
स्थित्यामवेद्यमानसंग्रहकिट्ट्या किट्टीनामवस्था-	
नम्	२४१
स्थित्यां क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्याः किट्टीनामव-	
स्थानम् ...	२४१
किट्टिवेदनाद्वाप्रथमसमये स्थितिसत्ताऽनुभाग-	
सत्ता च	२४२
किट्टिवेदनाद्वाप्रथमसमये किट्टीनां बन्धोऽनु-	
भवश्च	२४३
विमुच्यमानान्तरकिट्टीनां मध्यमावान्तरकिट्टी-	
नाञ्चाऽल्पबहुत्वम् .	२४५
मोहनीयानुभागस्याऽनुसमयापवर्तना .	२४६
गोमूत्रिकासदृशक्रमेणोदये बन्धे चोत्कृष्टाऽवान्तर-	
किट्टि .	२४६
गोमूत्रिकासदृशक्रमेण बन्ध उदये च जवन्या-	
वान्तरकिट्टि ...	२४८
संग्रहकिट्टिप्रदेशसक्रमस्याऽवधिः ...	२४९
वेद्यमानसंग्रहकिट्ट्यन्तरसंग्रहकिट्टौ संक्रम्य-	
माणप्रदेशनिरूपणम् . .	२५०
संग्रहकिट्टिपु सक्रम्यमाणप्रदेशाप्रस्याऽल्पबहु-	
त्वम् .	२५१-२५४
स्वस्थानगोपुच्छाकाररचना .	२५४
परस्थानगोपुच्छाकाररचना .	२५५
गणितप्रक्रियया घातदलिकप्रक्षेप . .	२५७
बन्धप्रदेशतोऽपूर्वावान्तरकिट्टीनां निवृत्तिः	२५८
गणितप्रक्रियया बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्ट्य	२५९
बन्धदलत पूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिपु दलनिक्षेप ...	२६०
संक्रमप्रदेशाप्रतोऽपूर्वावान्तरकिट्टीनां निवृत्तिः	२६२
सक्रमप्रदेशाप्रतो निर्वर्त्यमानाऽपूर्वावान्तरकिट्टी-	
नामल्पबहुत्वम् ...	२६३
गणितप्रक्रियया सक्रमप्रदेशाप्रतो निर्वर्त्यमानापूर्वा-	
वान्तरकिट्टिनिवृत्तिः ।	२६४
संक्रमदलतो निर्वर्त्यमानासु संग्रहकिट्ट्यन्तरोत्प-	
न्नास्वपूर्वावान्तरकिट्टिपु दलिकप्रक्षेप	२६६

विषयः	पृष्ठाङ्कः
संक्रमदलतो निर्वर्त्यमानास्वान्तरकिट्ट्यन्तरजा-	
स्वपूर्वावान्तरकिट्टिपु दलिकप्रक्षेपः ...	२६७
किट्टिवेदनाद्वाप्रथमसमये पूर्वापूर्वावान्तरकिट्टि-	
पु दलिकप्रक्षेपः	२६७
प्रकारान्तरेण दलिकनिक्षेपविधि	२६९
अधस्तनशीर्षचयदलम्	२७०
अवस्तना-ऽपूर्वावान्तरकिट्टिदलम्	२७१
अवान्तरकिट्ट्यन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टि-	
दलम् .	२७१
उभयचयदलम् .	२७१
क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्या उभयचयदलम्	२७२
शेषाणामेकादशसंग्रहकिट्टीनामुभयचयदलम्	२७३
मध्यमखण्डदलम् .	२७४
बन्धदलस्य विभागचतुष्टयम्	२७४
बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डदलम्	२७४
बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयदलम्	२७५
बन्धचयदलम् . .	२७७
बन्धमध्यमखण्डदलम्	२७८
गणितप्रक्रियया लोभतृतीयसंग्रहकिट्टौ दलप्रक्षेप	२७८
" " द्वितीय " " " " २८०	
" " प्रथम " " " " २८१	
अतिदेशेन क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमावान्तर-	
किट्टि यावद् दलिकप्रक्षेपः ..	२८३
क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टौ दलिकप्रक्षेप .	२८३
क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवद्धदल कदा द्वादशसंग्रह-	
किट्टिपु भवति ? .	२८४
मानादिप्रथमसंग्रहकिट्टीनां बद्धदल कदा शेषसर्व-	
किट्टिपु भवति ..	२८६
उदयस्थितौ समयप्रवृद्धाना प्रक्षेप	२८६
" भववृद्धाना प्रक्षेप	२८७
समयप्रवृद्धशेषकस्य व्याख्या .	२८७
भववृद्धशेषकस्य व्याख्या	२८८
एकस्या स्थितौ समयप्रवृद्धशेषकाणि भववृद्धशेष-	
काणि च .	२८८
एकसमयप्रवृद्धशेषकर्ताना समयप्रवृद्धशेषकैरविरहित-	
स्थितीनामल्पबहुत्वम्	२८९

विषय	पृष्ठाङ्कः
समयाधिकोदयावलिकागत नूतन च वद्ध दलिकं परित्यज्य शेषस्य सर्वस्य मानप्रथमसंग्रहकिट्टिदलस्य सक्रम	३४५
मानप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनमाश्रित्य यन्त्रकम्	३४६
मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थित्या' करण वेदनञ्च	३४७
मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये मोहनीयस्य स्थितिवन्धः	३४७
मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये सप्तकर्मणां स्थितिसत्त्वम्	३४८
उदयसमयाधिकावलिकागत नूतन च वद्ध दल विमुच्य शेषस्य सर्वस्य मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिदलस्य संक्रमः	३४८
मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनमाश्रित्य यन्त्रकम्	३४८
मानतृतीयसंग्रहकिट्ट्याः प्रथमस्थिते करण वेदनं च	३४९
मानतृतीयसंग्रहकिट्ट्या वेदनत्रिविधः	३४९
मानतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये मानस्य जघन्यस्थित्युदीरणा जघन्यानुभागोदीरणोत्कृष्टप्रदेशोदीरणा जघन्यस्थित्युदयो जघन्यानुभागोदय उत्कृष्टप्रदेशोदयश्च	३४९
मानतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये स्थिति-बन्धः	३४९
तदानीमनुभागबन्ध स्थितिसत्त्वं च	३५०
मानस्य बन्धोदयोदीरणानां व्यवच्छेद उदय-समयाधिकावलिकागत नूतन च वद्ध दल विहाय शेषस्य सर्वस्य मानतृतीयसंग्रहकिट्टिदलस्य सक्रमः	३५०
मानतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनमाश्रित्य यन्त्रकम्	३५०
मायाप्रथमसंग्रहकिट्ट्याः प्रथमस्थिते. करण वेदनं च	३५१
मायाया जघन्यस्थित्युदीरणा	३५२
मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमसमये मोहनीयस्य स्थितिवन्ध स्थितिसत्त्व च	३५२
त्रयाणां घातिनामघातिनाञ्च कर्मणां स्थिति-सत्त्वम्	३५३

विषय	पृष्ठाङ्कः
उदयसमयाधिकावलिकागत नूतन च वद्ध दलं विहाय शेषस्य सर्वस्य मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिदलस्य सक्रम	३५३
मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनमाश्रित्य यन्त्रकम्	३५३
मायाद्वितीयसंग्रहकिट्ट्याः प्रथमस्थिते करण वेदनं च	३५४
मायाया जघन्या स्थित्युदीरणा	३५४
मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये मोह-स्य स्थितिवन्धः सप्तकर्मणाञ्च स्थितिसत्त्वम्	३५४
उदयसमयाधिकावलिकागत नूतनं च वद्ध दल वर्जयित्वा शेषस्य सर्वस्य मायाद्वितीयसंग्रह-किट्टिदलस्य सक्रमः	३५५
मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनमाश्रित्य यन्त्रकम्	३५५
मायातृतीयसंग्रहकिट्ट्या प्रथमस्थिते. करण वेदनञ्च	३५६
मायाया जघन्यस्थित्युदीरणा जघन्यानुभागो-दीरणोत्कृष्टप्रदेशोदीरणा जघन्यस्थित्युदयो जघ-न्यानुभागोदय उत्कृष्टप्रदेशोदयश्च	३५६
सञ्ज्वलनद्विकस्य स्थितिवन्धो मायाया जघन्य-स्थितिवन्धो जघन्याऽनुभागबन्धश्च	३५६
मायावेदनचरमसमये त्रयाणां घातिनामघाति-नाञ्च कर्मणां स्थितिवन्ध	३५७
मायाया बन्धोदयोदीरणानां व्यवच्छेद	३५७
मायावेदनचरमसमये सप्तकर्मणां स्थितिसत्त्वम्	३५७
उदयसमयाधिकावलिकागत नूतनञ्च वद्ध दल परित्यज्य शेषस्य सर्वस्य मायातृतीयसंग्रह-किट्टिदलस्य सक्रम	३५८
मायातृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनमाश्रित्य यन्त्रकम्	३५८
लोभप्रथमसंग्रहकिट्ट्या प्रथमस्थिते करण वेदनञ्च	३५९
मायाया जघन्यस्थितिसत्त्व जघन्यानुभाग-सत्त्व जघन्यप्रदेशसत्ता च	३५९
सञ्ज्वलनमायाया जघन्यस्थितिसत्त्वो जघन्या-नुभागसत्त्वश्च	३५९
लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये लोभस्य स्थितिवन्ध स्थितिसत्ता च	३५९

विषयः	पृष्ठाङ्कः
तदानीं शेषाणां कर्मणां स्थितिवन्ध स्थिति- सत्ता च	३६०
उदयसमयाधिकात्रलिकागत नूतन च वद्धं दल वर्जयित्वा शेषस्य सर्वस्य लोभप्रथमसग्रह- किट्टिदलस्य सक्रम	३६०
लोभप्रथमसग्रहकिट्टिवेदनमाश्रित्य यन्त्रकम्	३६१
सूक्ष्मकिट्टीनां निर्वृत्ति	३६२
सूक्ष्मकिट्टिपु क्रोधप्रथमसग्रहकिट्टिचयतिदेशस्य त्रयो विकल्पा	३६३
सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्वायां सक्रमपरिपाटिः	३६३
सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्वायां सक्रम्यमाणप्रदेशाप्रस्था- ऽल्यवहृत्यम्	३६३
सूक्ष्मकिट्टीनां प्रमाण ज्ञातुमल्पबहुत्वम्	३६४
असत्येयभागप्रमाणदलतो निर्वर्त्यमाना सूक्ष्म- किट्टय कथं लोभप्रथमसग्रहकिट्टितो विशेषा- धिकाः ?	३६६
उत्तरोत्तरसमये सूक्ष्मकिट्टीनां निर्वृत्ति	३६६
सूक्ष्मकिट्टिकरणस्य प्रथमसमये सूक्ष्मकिट्टिपु दलिकप्रक्षेप	३६६
तदानीं बादरकिट्टिपु दलिकप्रक्षेप.	३६७
सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्वाप्रथमसमये बादराऽपूर्व- किट्टिनिर्वृत्तेर्युक्त्या प्रतिपादनम्	३६८
बादरपूर्वापूर्वान्तरकिट्टिपु दलिकप्रक्षेप	३६८
बन्धपूर्वापूर्वान्तरकिट्टिपु दलिकप्रक्षेप	३६९
गणितप्रक्रियया बादरकिट्टीना स्वस्थानगोपुच्छा- काररचनाम्	३७०
गणितप्रक्रियया बादरकिट्टीना परस्थानगोपुच्छा काररचना	३७०
असत्कल्पनयाऽद्वतो बादरकिट्टीना परस्थान- गोपुच्छाकाररचना	३७१
सूक्ष्मकिट्टिचयदलम्	३७२
सूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डदलम्	३७२
लोभतृतीयसग्रहकिट्ट्यामधस्तनशीर्षचयदलम्	३७२
लोभद्वितीयसग्रहकिट्ट्यामधस्तनशीर्षचयदलम्	३७३
अपूर्वावान्तरकिट्टिदलमुभयचयदलञ्च	३७३
लोभद्वितीयसग्रहकिट्ट्यामुभयचयदलम्	३७४

विषयः	पृष्ठाङ्कः
लोभतृतीयसग्रहकिट्ट्यामुभयचयदलम्	३७४
मध्यमखण्डम्	३७४
बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डम्	३७५
बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयदलम्	३७५
बन्धचयदलम्	३७६
बन्धमध्यमखण्डम्	३७७
गणितप्रक्रियया सूक्ष्मकिट्टिपु दीयमान दलम्	३७७
गणितप्रक्रियया लोभतृतीयसग्रहकिट्ट्यां दीय- मान दलम्	३७७
गणितप्रक्रियया लोभद्वितीयसग्रहकिट्ट्यां दीय- मान दलम्	३७८
गणितप्रक्रियया द्वितीयादिसमयेष्वपूर्वसूक्ष्मकि- ट्टिनिर्वर्तनम्	३८०
गणितप्रक्रियया पूर्वापूर्वसूक्ष्मकिट्टिपु दीयमान दलम्	३८१
अधस्तनशीर्षचयदलम्	३८२
अधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डदलम्	३८२
अन्तरजाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डदलम्	३८३
उभयचयदलम्	३८३
मध्यमखण्डदलम्	३८३
गणितप्रक्रियया द्वितीयसमये पूर्वापूर्वसूक्ष्म- किट्टिपु दीयमानं दलम्	३८४
गणितप्रक्रियया तृतीयादिसमयेपु पूर्वापूर्वसूक्ष्म- किट्टिपु दीयमान दलम्	३८५
सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्वाया पूर्वापूर्वसूक्ष्मकिट्टिपु बादरकिट्टिपु च दलिकप्रक्षेप	३८६
आ गालव्यवच्छेद	३८७
लोभस्य जघन्यस्थित्युदीरणा	३८७
नूतनं वद्धमुदयात्रलिकागत च दल वर्जयित्वा शेषस्य बादरलोभस्य सूक्ष्मकिट्टिपु सक्रम	३८७
बादरलोभोदयचरमसमये सप्तकर्मणां स्थितिवन्धः स्थितिसत्त्वञ्च	३८८
संज्वलनलोभबन्धस्य बादरकपायस्योदयोदीर- णयोर्व्यवच्छेदोऽनिवृत्तिकरणसमाप्तिश्च	३८९
एकाधिकद्विशततमादिगाथा समाश्रित्य यन्त्रकम्	३८९
सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकप्रतिपत्तिः	३९०

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
एकसमयप्रवृद्धस्यैकभववृद्धस्य च शेषकाणि क्षपकस्य कतिपु स्थितिषु वर्तन्ते ?	२९०	असत्कल्पनया मतद्वयमाश्रित्य निर्लेपनस्थानानां प्रतिपादनम्	३०५
एकसमयप्रवृद्धस्यैकभववृद्धस्य च शेषकाण्यक्षपकस्य कतिपु स्थितिषु वर्तन्ते ? .	२९१	अनन्तरोपनिधयैकजीवापेक्षया जघन्यादिनिर्लेपनस्थानेष्वतीतकाले व्यतिक्रान्तकाल	३०६
क्षपकापेक्षयैकादिस्थितिषु येषां समयप्रवृद्धानां शेषकाणि वर्तन्ते तेषामल्पबहुत्वम्	२९१	परम्परोपनिधयोक्त काल. . .	३०६
यवमव्यस्य व्युत्पत्तिः	२९२	यवमभ्यादिकम् . . .	३०७
यवमव्यस्योपरितनानां स्थानानां निरूपणम्	२९२	पह्योपसार्धच्छेदनकानामसत्कल्पनया प्रतिपादनम्	३०७
अक्षपकापेक्षयैकादिस्थितिषु येषां समयप्रवृद्धानां शेषकाणि वर्तन्ते, तेषामल्पबहुत्व यवमभ्यादिकश्च	२९३	नानाद्विगुणहानीनां द्विगुणहान्योरन्तरस्य चाल्पबहुत्वम् . . .	३०७
सामान्यस्थितीना व्याख्या	२९४	भववृद्धस्य निर्लेपनस्थानानां व्याख्या	३०८
असामान्यस्थितीनां व्याख्या	२९४	समयप्रवृद्धनिर्लेपनस्थानतो भववृद्धनिर्लेपनस्थानानां हीनत्वस्य युक्त्या प्रतिपादनम्	३०९
क्षपकापेक्षयाऽसामान्यस्थितयः	२९५	भववृद्धसमयप्रवृद्धयोरेकत्र यवमव्यम्	३०९
क्षपकापेक्षयाऽसामान्यस्थितिष्वक्षेपरिहारौ	२९५	भववृद्धसमयप्रवृद्धयोरेकत्र चरमस्थानम्	३१०
अक्षपकस्याऽसामान्यस्थितयः	२९६	एकादिप्रदेशैर्निर्लेपितसमयप्रवृद्धा	३१०
क्षपकापेक्षया प्रथमविकल्पेन सामान्याऽसामान्यस्थितयः ..	२९६	अक्षपकापेक्षयाऽनुसमयनिर्लेपनकालः	३१२
अक्षपकापेक्षया प्रथमविकल्पेन सामान्याऽसामान्यस्थितयः ..	२९९	क्षपकापेक्षयाऽनुसमयनिर्लेपनकाल	३१३
क्षपकापेक्षया द्वितीयविकल्पेन सामान्याऽसामान्यस्थितयः	२९९	एकादिसमयान्तरेण निर्लेपितसमयप्रवृद्धाः	३१४
अक्षपकापेक्षया द्वितीयविकल्पेन सामान्याऽसामान्यस्थितयः ..	३००	एकादिसमयान्तरेण निर्लेपितभववृद्धा	३१५
क्षपकापेक्षया तृतीयविकल्पेन सामान्याऽसामान्यस्थितयः	३००	उत्कृष्टं निर्लेपनान्तरम्	३१५
क्षपकापेक्षया चतुर्थविकल्पेन सामान्याऽसामान्यस्थितयः	३०१	एकसमयेन निर्लेपिताः समयप्रवृद्धा भववृद्धाश्च	३१६
अक्षपकापेक्षया चतुर्थविकल्पेन सामान्याऽसामान्यस्थितयः ..	३०२	अक्षपकापेक्षया त्रयोदशोपदानामल्पबहुत्वम्	३१८
क्षपकतोऽक्षपकस्य विशेषः	३०३	अभ्यव्यायोग्यप्ररूपणाऽपेक्षया यन्त्रकम्	३२१
प्रथममतेन निर्लेपनस्थानानां निरूपणम्	३०४	क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्या अवांतरकिट्टीना विनाशस्य निरूपणम्	३२४
द्वितीयमतेन निर्लेपनस्थानानां प्रतिपादनम्	३०५	वेद्यमानसंग्रहकिट्ट्या प्रथमस्थितौ द्वयावलिकाशेषायामागालव्यवच्छेदः	३२५
		वेद्यमानसंग्रहकिट्ट्याः प्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकाशेषायां जघन्यस्थित्युदीरणा चरमोदयश्च	३२५
		क्रोधस्य जघन्यस्थित्युदीरणा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टेश्च चरमोदयः ..	३२५
		क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये त्रैराशिकेन मोहनीयस्थितिबन्धस्य प्रतिपादनम्	३२६
		क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये त्रयाणां घातिनां कर्मणां स्थितिबन्धः	३२६

विषयः

पृष्ठाङ्कः

क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये त्रयाणा- मधातिना कर्मणा स्थितिवन्धः	३२७
क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये त्रैराशि- केन मोहनीयस्थितिसत्त्वस्य निरूपणम्	३२७
तदानीं च षण्णां शेषकर्मणां स्थितिसत्ता	३२८
नूतनवद्धदलमुदयसमयाधिकावलिकागतदलं च वर्जयित्वा शेषस्य सर्वस्य क्रोधप्रथमसंग्रह- किट्टिदलस्य सक्रम	३२९
पञ्चषष्ठ्याधिकशनतमादिगाथाश्रित यन्त्रकम्	३२९
क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ट्याः प्रथमस्थितेः करणं वेदनं च	३३०
वेद्यमानसंग्रहकिट्टिवेदनप्रथमसमये प्रागेदित- संग्रहकिट्ट्या दलिकम्	३३०
सप्तिकाचूर्णिकाराभिप्रायेण क्रोधप्रथमसंग्रह- किट्टेरुदयावलिकागतस्य दलस्य स्तिबुकसक्रम	३३१
मलयगिरिपावाभिप्रायेण वेद्यमानकिट्ट्यन्तर्ग- तत्वेन वेदनम्	३३१
निषेकत्रिवक्ष्या क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्या प्रथम- स्थिति समयोनावलिकाप्रमाणा	३३१
कालविवक्षया त्वावलिकाप्रमाणा	३३१
क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनप्रथमसमयमाश्रित्य यन्त्रकम्	३३२
क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनप्रथमसमयत प्रभृ- ति बन्धस्योदयस्याऽवान्तरकिट्टिनाशस्य प्रदेश- सक्रमस्य च प्रतिपादनम्	३३२
क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनकालेऽपूर्वावान्तर- किट्टिनिवृत्ति	३३३
एकादशसंग्रहकिट्टीनां प्रदेशाऽल्पचहुत्वम्	३३३
एकादशसंग्रहकिट्टीनामवान्तरकिट्ट्यल्पचहुत्वम्	३३४
क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनकाले व्यमाना संग्रहकिट्टयः	३३४
आगालव्यवच्छेद	३३५
क्रोधस्य जघन्यस्थित्युदीरणा	३३५
क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टेश्वरमोदय	३३५
क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनमाश्रित्य यन्त्रकम्	३३६
क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये सप्तकर्मणां स्थितिवन्ध	३३६

विषय

पृष्ठाङ्कः

क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये सप्तकर्मणां स्थितिसत्त्वम्	३३७
क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये उदय- समयाधिकावलिकागत नूतनं च वद्धं दलं विहाय शेषस्य सर्वस्य क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिदलस्य सक्रमः	३३८
क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्ट्या प्रथमस्थितेः करण वेद- नञ्च	३३८-३३९
क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टेश्वरमसमयमाश्रित्य स्थिति- बन्वादीनां यन्त्रकम्	३३८
क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनशेषप्ररूपणा	३३९
क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये क्रोधस्य जघन्यस्थित्युदीरणा जघन्यानुभागोदीरणा	३३९
गुणितकर्माणापेक्षया चोत्कृष्टप्रदेशोदीरणा	३३९
तदानीं क्रोधस्य जघन्यस्थित्युदयो जघन्यानुभागो- दय उत्कृष्टप्रदेशोदयश्च	३४०
तदानीं मोहनीयस्य स्थितिवन्ध	३४०
तदानीं मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वम्	३४१
क्रोधस्य बन्धोदयोदीरणानां व्यवच्छेद	३४१
उदयसमयाधिकावलिकागतं नूतनं च वद्धं दलं विहाय शेषस्य सर्वस्य क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टि- दलस्य सक्रम	३४१
क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनमाश्रित्य यन्त्रकम्	३४१
मानप्रथमसंग्रहकिट्ट्याः प्रथमस्थितेः करणं वेदनञ्च	३४२
सञ्चलनक्रोधस्य जघन्यस्थितिसत्ता जघन्यानु- भागसत्ता च	३४२
सञ्चलनक्रोधस्य जघन्यप्रदेशसत्ता	३४३
सञ्चलनक्रोधस्य जघन्यस्थितिसंक्रमो जघन्या- नुभागसंक्रमश्च	३४३
कर्मप्रकृतिचूर्णिकारादीनामभिप्रायेण क्रोध- स्य जघन्यप्रदेशसक्रम	३४३
मानप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनस्य शेषा प्ररूपणा	३४३
मानस्य जघन्या स्थित्युदीरणा	३४४
मानप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाचरमसमये स्थि- तिवन्ध स्थितिसत्त्वञ्च	३४४

विषयः	पृष्ठाङ्कः
सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमये सूक्ष्मकिट्टीनां प्रथम- स्थित्याः करण वेदनञ्च	३९०
गुणश्रेण्यामन्तरकरणस्थितौ द्वितीयस्थितौ च दलिकप्रक्षेपः	३९१
गणितप्रक्रिययाऽन्तरकरणस्थितौ द्वितीयस्थितौ च दलिकप्रक्षेप	३९४
सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमयतो दृश्यमान दलम्	३९६
द्वितीयादिस्थितिघातकाले दीयमान दृश्यमानं च दलम्	३९७
गुणश्रेणिवर्जशेषस्थितिषु विद्यमानदलस्य गोपुच्छाकारत्वस्य साधनायाऽल्पवहुत्वम्	३९८
प्रथमसमये वेद्यमाना सूक्ष्मकिट्टयः	३९९
वेद्यमानाऽवेद्यमानसूक्ष्मकिट्टीनामल्पबहुत्वम्	३९९
मोहनीयस्य चरमस्थितिघातस्तदानीं च दलिक- प्रक्षेपः	४००
सूक्ष्मसम्परायचरमसमये दलिकप्रक्षेपः	४०१
मोहस्य स्थितिघातोच्छेदः	४०१
चरमस्थितिलवण्डे घातिते मोहनीयस्य स्थिति- सत्त्वम्	४०२
लोभस्य जघन्यस्थित्युदीरणा जघन्यानु- भागोदीरणोत्कृष्टप्रदेशोदीरणा जघन्यस्थिति- सक्रमो जघन्यानुभागसक्रमश्च	४०३
लोभस्योदीरणव्यवच्छेदः	४०३
लोभस्य जघन्यानुभागोदय उत्कृष्टप्रदेशोदयश्च	४०४
सूक्ष्मसम्परायचरमसमये त्रयाणां घातिकर्मणां स्थितिवन्धोऽनुभागवन्धः स्थितिसत्त्वञ्च	४०४
सूक्ष्मसम्परायचरमसमयेऽघातिकर्मणां स्थिति- वन्धोऽनुभागवन्ध स्थितिसत्त्वमुत्कृष्टप्रदेशस- त्त्वमुत्कृष्टप्रदेशसक्रमश्च	४०५
सूक्ष्मसम्परायचरमसमये ज्ञानावरणादीनां बन्ध- स्य व्यवच्छेदो मोहनीयस्य चोदयसत्त्वयोरु- च्छेदः	४०६
गाथाद्वयं (२१५-२१६) समाश्रित्य यन्त्रकम्	४०६
किट्टिक्षपणाया उपसहारः	४०७
सूक्ष्मकिट्टिप्रभृतिक्रोधप्रथमसमहकिट्टिपर्यवसा- नवेदनकालाऽल्पवहुत्वम्	४०८

विषयः	पृष्ठाङ्कः
आवश्यकवृण्यदिप्रन्यामिप्रायेण पुरुष- वेदादीनां क्षपणा	४०८
भिन्नभिन्नकपायोदयेन भिन्नभिन्नवेदोदयेन च क्षपकश्रेणिप्रतिपत्तिः	४०९
मानोदयेन क्षपकश्रेणिमारुढानां प्रथमस्थिति	४१०
क्रोधप्रथमस्थिति-क्रोधक्षपणाद्वयोर्भेद	४१०
मायोदयारुढानां प्रथमस्थिति	४१०
लोभोदयेन प्रतिपन्नानां प्रथमस्थितिः	४११
मानादिकपायोदयेन प्रतिपन्नानां क्षपकाणां क्रियाभेदः	४११
स्त्रीवेदोदयेन क्षपकश्रेणि प्रतिपन्नस्य तद्वेद- प्रथमस्थिति	४१३
स्त्रीवेदस्यागालव्यवच्छेदः	४१४
स्त्रीवेदस्य जघन्या स्थित्युदीरणाऽनुभागोदीरणो- त्कृष्टा च प्रदेशोदीरणा	४१४
स्त्रीवेदस्य जघन्यस्थितिसंक्रमो जघन्याऽनुभाग- सक्रमश्च	४१४
स्त्रीवेदस्य जघन्याऽनुभागोदय उत्कृष्टप्रदेशो- दयश्च	४१५
पुरुषवेदस्य वन्धोच्छेदः स्त्रीवेदस्य चोदयसत्त्व- योर्व्यवच्छेद	४१५
स्त्रीवेदोदयारुढस्य सप्तनोकपायाणां क्षपणा	४१५
नपुंसकवेदोदयारुढस्य तद्वेदप्रथमस्थिति	४१६
नपुंसकवेदोदयारुढस्य स्त्रीवेद-नपुंसकवेदयो क्षपणा	४१६
नपुंसकवेदस्यागालव्यवच्छेद	४१६
नपुंसकवेदस्य जघन्यस्थित्युदीरणा जघन्यानुभागो- दीरणोत्कृष्टा च प्रदेशोदीरणा	४१६
नपुंसकवेदस्य जघन्यस्थितिभक्रमो जघन्यानुभाग- संक्रमश्च	४१७
नपुंसकवेदस्य जघन्यानुभागोदयादिकम्	४१७
स्त्रीवेदनपुंसकवेदयो सर्वथा क्षपणा	४१७
पुरुषवेदस्य वन्धव्यवच्छेदो नपुंसकवेदस्य चोद- यसत्त्वयोर्व्यवच्छेद	४१७
नपुंसकवेदोदयारुढस्य सप्तनोकपायक्षपणा	४१८
पुरुषवेदभिन्नवेदोदयारुढानां पुरुषवेदस्य जघन्यस्थितिवन्धादीनां प्रतिषेधः	४१८

विषय.	पृष्ठाङ्कः
७ अपगतकपायाद्धाधिकारः ४१९-४४३	
क्षीणकपायगुणस्थानकप्राप्तिरीयपिथिककर्म-	
वन्वश्च ४१९	
ईयपिथिककर्मणो विगेषव्याख्यानम् ... ४२०-४२१	
क्षीणकपायगुणस्थानके स्थितिवात-रसवात-	
गुणश्रेणय. ४२२	
व्यानस्य कर्मक्षयकारणता . ४२३	
क्षीणकपाये चरमस्थितिलखण्डस्य व्याख्यानम् ४२३	
कर्मक्षयकारणध्यान द्विविधम् . ४२४	
धर्मव्यानस्य चत्वारो भेदाः . ४२४	
आज्ञाविचयाख्यधर्मव्यानस्य स्वरूपम् ४२४	
असायविचयाख्यधर्मव्यानस्य स्वरूपम् ४२५	
विपाकविचयाभिवधर्मव्यानस्य स्वरूपम् ४२७	
सस्यानविचयाभिवधर्मव्यानस्य स्वरूपम् ४२७	
धर्मव्यानस्य व्यापारः ४२९	
ध्यायकस्य भावनादयः . ४२९	
धर्मव्यानव्यायिनो लिङ्गम् . ४३०	
शुक्लव्यानस्य चत्वारो भेदाः . ४३१	
पृथक्त्ववितर्कसविचाराख्यप्रथमशुक्लव्यानम् ४३१	
एकचवितर्काविचाराभिधद्वितीयशुक्लव्यानम् ४३२	
शुक्लव्यानव्यायिनो लिङ्गानि ४३४	
चरमस्थितिलखण्डे धातिते धातित्रयस्य स्थिति-	
सत्त्वम् . ४३४	
धातित्रयस्य स्थितिवातव्यवच्छेद ४३४	
धातित्रयस्य जघन्यस्थित्युदीरणा मतिज्ञानावर-	
णादीनां चतुर्दशप्रकृतीनां जघन्यानुभागोदीरणो-	
त्कृष्टप्रदेशोदीरणा जघन्यस्थितिसंक्रमो जघन्या-	
ऽनुभागासक्रमश्च .. ४३५	
धातित्रयस्योदीरणाव्यवच्छेद . ४३६	
क्षीणकपायगुणस्थानकद्विचरमसमये निद्रा-	
द्विकस्योदयसत्त्वयोर्व्यवच्छेद ४३६	
मतान्तरेण निद्राद्विकस्य सत्त्वमेव व्यवच्छि-	
द्यते, उदयस्तु क्षपकश्रेणौ मूलत एव न भवति ४३६	
मतान्तरेण द्विचरमसमये देवगत्यादीनामपि	
सत्ताया उच्छेदः ४३७	

विषय	पृष्ठाङ्कः
चरमसमये मतिज्ञानावरणादीनां जघन्याऽनु-	
भागोदय उत्कृष्टप्रदेशोदयश्च .. ४३८	
चरमसमये मतिज्ञानावरणादीनां चतुर्दशप्रकृ-	
तीनां जघन्यस्थित्युदय. ... ४३८	
मतान्तरेण तु मतिज्ञानावरणादीनां जघन्यस्थि-	
त्युदय आवलिका यावद् भवति .. ४३९	
मोहनीयस्य नामगोत्रयोश्च जघन्यस्थित्युदय-	
स्य मतद्वयेन भावना . . . ४३९	
चतुर्दशप्रकृतीमुदयसत्त्वयोर्व्यवच्छेदः ४३९	
अवातिकर्मणां व्यवच्छेद आक्षेपपरिहारौ ४३९	
व्यवहारनयाभिप्रायेणाऽऽवरणस्य क्षीयमाण-	
ताऽनन्तरसमये केवलज्ञानोत्पत्तिप्रतिपादनार्थं	
पूर्वपक्ष उत्तरपक्षश्च .. ४४०-४४१	
क्षीयमाणं क्षीणमिति निश्चयनयेन क्षीयमाण-	
ताममय एव केवलज्ञानोत्पत्तिप्रतिपादनार्थं	
पूर्वपक्ष उत्तरपक्षश्च ... ४४१-४४२	
उभयोर्नययो समन्वयः ४४३	
क्षीणकपायचरमसमयमाश्रित्य यन्त्रकम् ४४३	
८ सयोगिकेवलिगुणस्थानकाधिकारः ४४४-४९३	
सयोगिकेवलिप्रथमममयेऽनन्तकेवलज्ञाना-	
दीनां प्राप्ति ४४४	
सयोगिकेवलिगुणस्थानक उपयोगपरावृत्ति ४४५	
केवलज्ञानस्य निरूपणम् . ४४५	
तीर्थकृत्रामकर्मणा उत्कृष्टस्थित्युदय उत्कृष्टस्थित्यु-	
दीरणा च ४४६	
सयोगिकेवलिगुणस्थानस्य जघन्यत उत्कृष्टतश्च	
कालः ४४७	
सयोगिकेवलिगुणस्थानके गुणश्रेणि ४४७	
आयोजिकाकरणस्य निरूपणम् ४४८	
आवश्यककरणस्य प्रतिपादनम् ४४८	
अवश्यककरणस्य विवेचनम् ४४८	
आवर्जितकरणस्य व्याख्यानम् ४४९	
आवर्जिकरणस्य व्युत्पत्तिः . ४४९	
सयोगिकेवलिना विशुद्धितारतम्यहेतुतया शुभ-	
योगव्यापारविशेषस्य प्रतिपादनम् ४५०	

विषयः	पृष्ठाङ्कः
आवर्जीकरणस्य कर्तव्यत्वेऽपि समुद्धातस्याऽव-	
श्यं कर्तव्यता	४५१
आवर्जीकरणस्य काल	४५१
आवर्जीकरणमावर्जितकरणमित्यादिशब्दभेदेऽ-	
प्यर्थभेदाभाव	४५१
आवर्जीकरणकालेऽयोगिकेवल्लिगुणश्रेणिकर-	
णम्	४५१
समुद्धातशब्दार्थः	४५२-४५४
समुद्धातं कः करोति ?	४५२
उत्कृष्टतः पण्मासप्रमाण आयुषि शेषे केवल-	
समुद्धात करोतीति वदतां खण्डनम्	४५४
समुद्धातकरणे कृतनाशादिदोषप्रसक्तिस्तद्वा-	
रणं च	४५४
वेदनीयादित आयुष्यस्य प्रभूतत्व आक्षेपपरिहारौ ४५५	
समुद्धातारम्भे सयोगिकेवल्लिना कृतकृत्यत्व-	
व्याधातप्रसक्तिस्तत्परिहारश्च	४५६
वेदनीयस्योदीरणाऽभावेऽपि समुद्धातोप-	
पत्ति	४५६
केवलिसमुद्धातकरणप्रथमसमये दण्डादिकर-	
णम्	४५७
प्रथमसमये दण्डं कुर्वतो जीवप्रदेशानां विस्तर-	
णम्	४५८
दण्डं कुर्वत स्थितिधातः	४५८
दण्डं कुर्वतो रसधातः	४५९
आवश्यकचूर्णकारादीनामभिप्रायेण प्रशस्त-	
प्रकृतीनामप्यनुभागधान	४५९
आवश्यकचूर्णकारादीनां मतेनाऽऽतपोद्योत-	
योर्ग्रहणम्	४५९
अप्रशस्तविहायोगत्ययपतिनामकर्मणोर्ग्रहण	
कर्मप्रत्ययाऽभिप्रायकम्	४५९
द्वितीयसमये कपाटं कुर्वत आत्मप्रदेशानां विस्त-	
रणम्	४६०
असख्येयगुणहीनाः प्रदेशा असख्येयगुण क्षेत्रं	
कथं व्याप्नुवन्तीत्याशङ्क्य तत्समाधानं च	४६०
कपाटकारिणः स्थितिधातोऽनुभागवातश्च	४६१
पृतीयसमये प्रतरं कुर्वत आत्मप्रदेशानां विस्तरणम् ४६२	

विषयः	पृष्ठाङ्कः
मन्थानप्रतरयोर्मिथ शब्दभेदेऽप्यर्थभेदाभाव-	
सिद्धिः	४६२
मन्थानशब्देन स्थितिरसहासस्य प्रतिपादनम्	४६३
प्रतरकारिण स्थित्यनुभागयोर्धार्तः	४६३
चतुर्थसमये लोकपूरकस्य जीवप्रदेशानां विस्त-	
रणम्	४६४
चतुर्थसमये स्थितिरसयोर्धिधातः	४६४
लोकपूरणाऽवस्थायां वेदनीयादीनां स्थिति-	
सत्त्वम्	४६५
लोकपूरणादीनां सहरणम्	४६५
पञ्चमसमये प्रतरस्थस्य स्थितिधातो रसधातश्च	४६६
षष्ठसमये प्रतरं सहृत्य कपाटे तिष्ठतः	
स्थितिधातकालो रसधातकालश्चाऽऽन्तर्मोहूर्तिक ४६७	
कषायप्राभृतचूर्णकाराभिप्रायेण तु पञ्चमसम-	
यात्प्रवृत्ति स्थितिधातकालो रसधातकाल-	
श्चाऽऽन्तर्मोहूर्तिक	४६७
समुद्धातस्य सप्तमसमयोऽष्टमसमयश्च	४६८
सयोगिकेवल्लिचरमसमयं यावत् सख्येयानि	
स्थितिखण्डानि	४६८
ग्रन्थान्तरे सयोगिकेवल्लिचरमसमयं यावदसख्ये-	
यानि स्थितिखण्डानीत्युद्धेत्युक्त्या प्रदर्शनम्	४६८
केवलिसमुद्धातवस्थायां योगस्य प्रतिपादनम्	४६९
समाप्तसमुद्धातसयोगिकेवल्लिनो योगत्रयम्	४६९
योगनिरोधे हेतुः	४७०
योगनिरोधस्य संक्षिप्तव्याख्यानम्	४७०
योगनिरोधस्य विस्तृतव्याख्याने मतद्वयम्	४७१
मतद्वयस्याऽपि ग्रामाण्यसाधनाय युक्तिः	४७१
आवश्यकचूर्णकारादीनां मतेन वादरकाययोग-	
वलेन वादरवाङ्मन उच्छ्वासकाययोगनिरोध	४७२
शतकचूर्णकृदाद्यभिप्रायेण सूक्ष्मकाययोगो-	
पञ्चमाद् वादरकाययोगनिरोध	४७३
योगस्य पूर्वापूर्वस्पर्धकानि किद्वयश्च	४७३
सूक्ष्मवचनयोग-सूक्ष्ममनोयोगयोर्निरोध	४७३
योगनिरोधप्रतिपादकान्यावश्यकचूर्ण्यक्ष-	
राणि	४७३-४७६

विषयः	पृष्ठाङ्क
टिप्पण्यामाकर्षणशब्दार्थ	४७४
सूक्ष्मकाययोगनिरोध	४७६
सूक्ष्मक्रियाऽप्रतिपातिध्यानचलेन चदनोदरादि-	
विवरपूर्णम्	४७६
गुणस्थानकक्रमारोहप्रत्यप्रतिपादितो योग-	
निरोधः	४७६
असत्यपि प्रवर्तमानयोगे तन्निरोधोपपादनम्	४७७
कषायनाभृतचूर्णिकारादीनां मतेन वादरसनो-	
योगवाङ्मोगोच्छ्वासकाययोगनिरोध	४७७
कषायप्राभृतचूर्णिकारादीनामभिप्रायेण सूक्ष्म-	
मनोयोगादीना निरोधः	४७८
सूक्ष्मकाययोग निरुन्धानेन योगस्याऽपूर्वस्पर्ध-	
कानां निवृत्तिः	४७८
पूर्वापूर्वस्पर्धकवर्गणासु जीवप्रदेशप्रक्षेपः	४७९
प्रथमसमयेऽपूर्वस्पर्धकानां प्रमाणम्	४७९
अपूर्वस्पर्धककरणाद्वा तस्यां चाऽपूर्वस्पर्ध-	
कानां प्रमाणम्	४८०
योगकिट्टिशब्दार्थस्तन्निवृत्तिश्च	४८१
योगकिट्टिपु जीवप्रदेशाना प्रक्षेप	४८२
प्रतिममयमपूर्वकिट्टीना निवृत्तिः	४८२
द्वितीयादिसमयेपु योगकिट्टिपु जीवप्रदेशनिक्षे-	
पविधि	४८३
किट्टिगुणकार इत्यस्य विकल्पत्रयम्	४८३
किट्टिकरणाद्वायां निर्वर्तितकिट्टीना प्रमाणम्	४८४
द्विचरमसमय यावत् किट्टीनां विनाश	४८४
सूक्ष्मकाययोग निरुन्धानस्य ध्यानम्	४८५
सूक्ष्मक्रियाऽप्रतिपातिध्यानस्वरूपम्	४८५-४८६
चरमसमये सर्वासा योगकिट्टीना विनाश	४८७
वेदनीयादीनामयोगिकेवलिकालतुल्यस्थितिकर-	
णम्	४८७
चतुर्नवतिप्रकृतीनां (९४) जघन्यस्थितिसक्रम	४८८
द्वापष्टिप्रकृतीनां (६२) जघन्यस्थित्युदीरणा	४८८
चरमसमये सुस्वरदुःस्वरोच्छ्वासाना जघन्य-	
स्थित्युदीरणायां विरोधोद्घातन तत्समाधानञ्च	४८९
तैजससप्तकादिपञ्चविंशतिप्रकृतीनामुत्कृष्टानु-	
भागोदीरणा	४९०

विषय	पृष्ठाङ्क
कृष्णनीलादिनवप्रकृतीनां जघन्यानुभागोदीरणा	४९०
औदारिकसप्तकादिद्वापञ्चाशत्प्रकृतीनां (५२)	
जघन्यस्थित्युदय उत्कृष्टप्रदेशोदयश्च	४९०
तैजससप्तकादिपञ्चविंशतिप्रकृतीनामुत्कृष्टानु-	
भागोदयः	४९०
कृष्णनीलादिनवप्रकृतीनां जघन्यानुभागोदय	४९०
सयोगिकेवलचरमसमय उदयविच्छेदः	४९१
भावश्यकूर्णिकाराद्यभिप्रायेण चरमसमये	
उच्छ्वासनिरोधः	४९२
सूक्ष्मक्रियाऽप्रतिपातिध्यानसामर्थ्येनाऽवगाहना-	
यास्त्रिभागहीनत्वम्	४९२
सप्तपदार्थाना व्यवच्छिन्तिः	४९२
सयोगिकेवलचरमसमयापेक्षया यन्त्रकम्	४९३
९ अयोगिगुणस्थानकाधिकारः	४९४
अयोगिगुणस्थानशब्दार्थः	४९४
व्यवच्छिन्नक्रियाऽप्रतिपातिध्यानस्य स्वरूपम्	४९४
शैलेगीनिरूपणम्	४९६
अयोगिकेवलिन प्रदेगानां निर्जरणम्	४९७
द्विचरमसमये द्वयगीतिप्रकृतीनां (८२) सत्तावि-	
च्छेदः	४९८
त्रसादिद्वादशप्रकृतीनां जघन्यस्थित्युदयो मनुष्या-	
युर्वर्जानां चैकादशानामुत्कृष्टप्रदेशोदय	४९९
चरमसमये मनुष्यगत्यादित्रयोदशप्रकृतीनां	
सत्ताविच्छेद	४९९
चरमसमये मनुष्यगत्यादिद्वादशप्रकृतीनां सत्ता-	
विच्छेदः	५००
मतान्तरेण मनुष्यानुपूर्व्यां सत्ताविच्छेदो द्वि-	
चरमसमये भवति	५००
अस्पृहाद्वति	५०१
निश्चयव्यवहारनयाभ्यां कर्मक्षय-देहवियोगादि	५०१
सिद्ध्यतो गतौ चतस्रो युक्तय	५०२
अयोगिकेवललगुणस्थानके प्रतिपादितानां पदार्था-	
ना यन्त्रकम्	५०४
गुणस्थानकेष्वष्टादशदधिकशतप्रकृतीनां क्षप-	
णाया सन्नेत प्रतिपादनम्	५०५
अष्टकर्मणा क्षयादष्टाना गुणाना प्रादुर्भाव	५०५

विषय	प्रष्ठाङ्क
नामगोत्रकर्मक्षयजन्येऽमूर्ताऽनन्तावगाहनाख्य	
एकगुण आक्षेप-परिहारौ	५०६
सिद्धशिलाया घर्षणम्	५०७
मोक्षस्वरूपविचार	५०७-५५४
नैयायिकवैशेषिकाणां पूर्वपक्षः	५०७-५१२
नवानामात्मविशेषगुणानां बुद्ध्यादीनामत्यन्तो- च्छेदो मोक्ष	५०७
सन्तानत्वहेतुत आत्मविशेषगुणोच्छेदसिद्धिः	५०८
आत्मविशेषगुणोच्छेदो मोक्ष इत्यस्य सवाचक भागम्.	५०८
तत्त्वज्ञानस्य मोक्षहेतुता	५०९
सञ्चितयोर्धर्मार्थमयोरुपभोगात् प्रक्षय.	५०९
उपभोगात् प्रक्षय आक्षेपः	५१०
समाधिवलादुत्पन्नतत्त्वज्ञानस्य कायव्यूहद्वारोप- भोगत क्षयोपपत्तिः	५१०
तत्त्वज्ञानिन उपभोगाभिलाषविरहाद् न काय- व्यूहद्वारोपभोगः	५१०
अभिलाषाभावेऽप्युपभोगोपपत्ति	५१०
सञ्चितकर्मक्षये तत्त्वज्ञानस्य कायव्यूहद्वारा हेतुता	५१०
मोक्षावस्थायां विद्यमानान्यपि कर्माणि न जन्मा- न्तरशरीराणि प्रारभन्त इति केपाञ्चिन्मतस्य स्थापनम्	५१०
अनन्तरोक्तमतस्य प्रतिक्षेपः	५११
विशेषगुणोच्छेदविशिष्टात्मस्वरूपमुक्त्यभ्युपगमे मुक्तेरनित्यत्वे आक्षेपस्तत्परिहारश्च	५११
उत्तरपक्षः	५१२-५२०
आत्मतोऽत्यन्तमिहाना बुद्ध्यादीनां स्वीकारे सन्तानत्वहेतोराश्रयसिद्धता	५१२
बुद्ध्यादीनामात्मतोऽमित्रत्वस्य स्वीकारे दोष	५१२
बुद्ध्यादीनामात्मत कथञ्चिद्विभ्रामित्रत्वस्वीकारे न्यादावनयमताङ्गीकारप्रसङ्गः	५१२
सन्तानत्वहेतो सामान्यरूपत्वे स्वरूपासिद्धिः	५१२
सन्तानत्वहेतो. सत्तारूपपरसामान्यत्वव्याख्या- नेन स्वरूपासिद्धेरुद्धारस्तत्प्रतिविधानञ्च	५१२
सन्तानत्वहेतोरपरसामान्यत्वे दोषः	५१२

विषय	प्रष्ठाङ्कः
सन्तानत्वहेतोर्विशेषरूपत्वे विकल्पचतुष्कस्याव-	
तारस्तत्प्रत्यवस्थानञ्च	५१३
सन्तानत्वहेतोर्विरुद्धत्वम्	५१३
प्रदीपवदिति दृष्टान्तस्य साध्यविकलता	५१३
प्रदीपादीनामुत्तरपरिणामस्याऽप्रत्यक्षत्वेन तन्निश्च- याभाव आक्षेप-परिहारौ	५१३
अस्तप्रदीपस्य विकारान्तरेणावस्थाने दोषस्त- त्परिहारश्च	५१३
प्रदीपस्य पूर्वापरस्वभावपरिहार-स्वीकार-स्थिति- लक्षणपरिणामस्याऽनुमानप्रयोगेण सिद्धि	५१४
सन्तानचरमक्षणस्य क्षणान्तराऽजनकत्वे प्रदीप- बुद्ध्यादीनामसत्त्वोपपादनम्	५१४
सन्तानत्वहेतोः सत्प्रतिपक्षता	५१४
सन्तानत्वहेतोः कालात्ययापदिष्टत्वम्	५१४
आत्मविशेषगुणसन्तानोच्छेदसाधकाऽनुमाने किं साध्यतयेन्द्रियजाना बुद्ध्यादीनामुच्छेदः, उताऽ- तीन्द्रियाणाम् ?	५१४
प्रथमपक्षे सिद्धसाधनम्	५१४
द्वितीयपक्षे दोषोद्घाटनम्	५१४
नैयायिकवैशेषिकाणामुपहासः	५१४
'न ह वै सशरीरस्य' इत्याद्यगमस्याऽन्यथा व्या- ख्यानम्	५१५
किं मुक्तौ बुद्ध्यादिगुणानामभावः कारणाभावात् उत विरुद्धत्वात् ?	५१५
प्रथमपक्षे ज्ञानादिविशेषगुणत्वावच्छिन्न प्रति शरीरादेर्निमित्तकारणत्व प्रत्यवस्थानयेन्द्रियज- बुद्ध्यादिगुणत्वावच्छिन्न प्रति शरीरादेर्निमित्त- कारणत्वस्य मोक्षावस्थाया ज्ञानसुखादिक च प्रत्य- न्येषा कारणताया प्रतिपादनम्	५१५
मुक्तौ बुद्ध्यादिगुणानां जन्यत्वेन तेषा ध्वसा- पत्तिस्ततश्च न तेषामनन्तत्वम्	५१५
तत्त्वण्डनायाऽभाववद् भावस्याऽप्यविनाशि- त्वप्रतिपादनम्	५१६
विनाश-जन्यभावयो कार्यकारणभावो नास्तीति प्रतिपादनम्	५१६

विषयः

पृष्ठाङ्कः

विनाश-जन्यभावयो कार्यकारणभावस्वीकारेऽपि	
न मोक्षे ज्ञानसुखादीनां सर्वयोच्छेदः	५१६
अनन्तज्ञानेऽनुमानम्	५१६
विरुद्धत्वाद् ज्ञानादीनामभाव इति द्वितीयपक्ष- स्य प्रत्यवस्थानम्	५१७
ज्ञानादीनामत्यन्तोच्छेदे सौगततः को विशेषो नैयायिकादीनाम् ?	५१७
ज्ञानादीनामभावस्य साधने न प्रत्यक्षप्रमाणम्, नाऽऽयनुमानम्	५१७
तत्त्वज्ञानस्य मोक्षहेतुतास्वीकारो ज्ञानादिगुणा- भावस्य चास्वीकारः ..	५१७
उपभोगत एव कर्मप्रक्षयेऽनुपपत्तिः.	५१७
उपभोगतः कर्मप्रक्षय उच्यतेऽनुमानस्य निरासः ..	५१७
कायव्यूहद्वारा फलोपभोगतः कर्मक्षयानुपपत्तेः नृपतिवत् प्रचुरकर्मात्पादः ..	५१८
आतुरस्याऽपि नीरग्भावाऽभिलाषेणैवौषवाधा- चरणे प्रवर्तनम्	५१८
सञ्चितकर्मक्षये कायव्यूहद्वारा तत्त्वज्ञानस्य हेतु- तायाः प्रत्यवस्थानम्	५१८
प्रारब्धकर्मणः फलोपभोगतः क्षयः, सञ्चित- कर्मणस्तु पापक्रियानिवृत्तिलक्षणचारित्र्योपवृद्धित- तत्त्वज्ञानतः प्रणाशः .	५१८
तादृशतत्त्वज्ञानस्य सञ्चितकर्मक्षय-भाविकर्मानु- त्पादहेतुतायामुष्णस्पर्शद्वयान्तः .	५१८
परिणामिजीवादिपदार्थविषयकज्ञानस्यैव तत्त्व- ज्ञानत्वम्, न तु तदितरस्य ..	५१९
तत्त्वज्ञानिनां नित्यनैमित्तिकानुष्ठानस्वीकारः	५१९
शैलेरीतरणावस्थायां सकलप्रवृत्त्यभावः	५१९
विशिष्टगुणोच्छेदविशिष्टत्वस्वरूपमुक्तेरस्वी- कार आत्मन एकान्तनित्यत्वाभावो बुद्ध्यादिभि- श्च सहात्मनः कथञ्चित् तादात्म्यम्	५१९
बुद्ध्यादिगुणानामुच्छेदो मोक्ष इत्यस्वीकारे मोक्षे- ऽपि धर्मादीनामनुवृत्त्या ससारमोक्षयोरविशेष- इत्याशङ्का ..	५१९
उक्ताशङ्कायाः समाधानम्	५२०

विषयः

पृष्ठाङ्कः

समानकालीनसमानाधिकरणदुःखप्रागभावा- समानदेशो दुःखध्वंसो मोक्ष इति केषाञ्चि- न्मोक्षलक्षणम् ...	५२०
समानाधिकरणदुःखप्रागभावसहवृत्तिदुःखध्वंसो मोक्ष इति लक्षणं तत्पदकृत्यञ्च	५२०
दुःखसन्ततिरत्यन्तमुच्छिद्यते सन्ततित्वादिति प्राचामनुमान तत्प्रतिविधानञ्च	५२१
आत्मकालाऽन्यवृत्तिध्वंसप्रतियोग्यवृत्तिदुःखत्वं दुःखप्रागभावानधिकरणवृत्तिध्वंसप्रतियोगिवृत्ति, सत्कार्यमात्रवृत्तित्वात् प्रदीपत्ववदिति श्रीवर्ध- मानादीनां सर्वमुक्तिसाधिकर्मनुमानम्	५२१
पक्षस्य विचारस्तत्पदकृत्यञ्च ..	५२१
साध्यस्य विचारः ..	५२१
साध्यस्य पदकृत्यम् ..	५२२
हेतोः पदकृत्यम् .	५२३
चैत्रादिमुक्तिसिद्धयेऽनुमानम्	५२३
श्रीवर्धमानप्रभृत्युक्तानुमानस्य प्रतिविधानम्	५२३
आत्यन्तिकदुःखप्रागभावो मोक्ष इति प्राभाकराणां मतं तत्त्वण्डनञ्च .	५२४
दुःखाऽत्यन्ताभावो मोक्ष इति केषाञ्चिन्मतं तत्प्रत्यवस्थानं च ..	५२५
विशिष्टदुःखसाधनध्वंसो मोक्ष इति मतं तत्त्वण्डनं च .	५२५
दुःखध्वंसस्तोमो मोक्ष इति केषाञ्चिन्मतं तत्प्रत्यवस्थानञ्च .	५२५
नित्यनिरतिशयसुखामिव्यक्तिमोक्ष इति तौतातितानां पूर्वपक्ष ..	५२६-५२७
अविद्याया निवृत्तौ परमानन्दस्वभावताया अभिव्यक्तिः ..	५२६
“आनन्दं ब्रह्मणो रूपं तच्च मोक्षेऽभिव्यज्यते” इत्यस्यां श्रुतौ पञ्चयाऽभेदः सूचितः	५२६
नित्यसुखस्वीकारे सर्वदा सुखानुभवप्रसङ्ग इत्या- शङ्का तत्समाधानं च ..	५२६
आत्मा सुखस्वभावः, अत्यन्तप्रियबुद्धिविषयत्वाद् अनन्यपरतयोपादीयमानत्वाच्च, वैषयिकसुख- वदित्यनुमानम्	५२६

विषयः	पृष्ठाङ्कः
आत्मा सुखस्वभावः, मुख्यप्रेयोबुद्धिविषयत्वाद्	
निरुपचरितप्रेयःगन्धर्वान्यत्वाद्वा ...	५२७
सुमुखप्रवृत्तिरिष्टार्थप्राप्त्यर्था प्रेक्षापूर्वकारि-	
प्रवृत्तित्वात्	५२७
शास्त्रीय उपदेश इष्टार्थप्राप्त्यर्थः, उपदेशत्वात्	५२७
सुखस्य निरतिशयत्वेऽनुमानम्	५२७
उत्तरपक्ष ...	५२७ ५३७
किं सुख नित्यम्, उताऽनित्यम् ?	५२७
प्रथमपक्षे दोषोद्भावनम्	५२७
द्वितीयपक्षे विकल्पद्वयम् किं नित्यसुख स्वप्रकाश-	
कम्, उत तद्भिन्नप्रमाणान्तरप्रमेयम् ?	५२७
प्रथमविकल्पे मुक्तसारिणोरविशेषप्रसङ्गः	५२७
उक्तप्रसङ्गवारणप्रयासस्तत्त्वखण्डन च	५२७
द्वितीयविकल्पे दोषोद्भावनम्	५२८
“विज्ञानमानन्दं प्रह्व” इत्यस्यागमस्यैवाऽ-	
प्रामाण्यम्	५२८
उक्तस्यागमस्य प्रामाण्यत्वोपकारेऽपि तत्प्रतिपादित-	
सुखस्य दुःखाभावत्वेन व्याख्यानाद् न दोषः	५२८
द्रव्यतो नित्यसुख पर्यायतश्चानित्यमिति स्या-	
द्वादिसमत्वं	५२९
मोक्षावस्थायां सुखान्मुपगमे तद्वागेण तत्र प्रवृत्तौ	
मोक्षाभाव स्यादित्याशङ्का	५२९
उक्ताशङ्कायां समाधानम्	५२९
न्यायमते दुःखनिवृत्त्यात्मकमोक्षस्वीकारे दुःख-	
द्वेषेण तत्र प्रवृत्तौ मोक्षाभावप्रसङ्गः ...	५३०
न्यायमतेन तद्वारणम्	५३०
तुल्यन्यायेन सुखात्मकमोक्षस्वीकारेऽपि मोक्षा-	
भावप्रसङ्गवारणम्	५३०
“दुःखसंस्पर्शश्चैतन्महासुखसमोऽसम्भ-	
वात्” इति नैयायिकोक्तस्य खण्डनम्	५३०
सुखदुःखयोरेकमाजनपतितविषमधुनोर्मधूत्पन्न-	
सुखकणिकापेक्षविषयप्रयोज्यतीव्रतरमरणादि-	
दुःखजनकयोरिव विवेकहानस्य दुःखयत्वाद्	
उभेऽपि सुखदुःखे त्यज्येतामिति नैयायिका-	
भिप्रायस्य खण्डनम्	५३०

विषयः	पृष्ठाङ्कः
दुःखहानिरिष्टा सुखहानिस्त्यनिष्टेति प्रति-	
पादनेन नैयायिकाभिप्रायस्य खण्डनम्	५३०
सुखहानेरनिष्टत्वं तिरागिभिर्न वेद्यत इति	
नैयायिककथनस्तत्त्वखण्डनम्	५३१
दुःखाभाव एव सुखमिति नैयायिकाभिप्राय-	
स्तत्त्वखण्डन च	५३१
अभिलापनिवृत्तिं सुखं तदात्मकं च मोक्ष	
इति मतं तत्त्वखण्डनं च	५३१
विषयोपभोगस्याऽभिलाषाऽनिवर्तकत्वम्	५३१
विषयेषु दोषदर्शनादभिलापनिवृत्तिः	५३२
अभिलापनिवृत्तिः सुखमित्यभ्युपगमे विषयोप-	
भोगेन जायमानाऽभिलापनिवृत्त्यात्मकसुखतो	
विषयदोषदर्शनेन जायमानाऽभिलापनिवृत्त्यात्मक-	
सुखस्य विशिष्टतरत्वं न स्यात्	५३२
अभिलापातिरेकान् तन्निवृत्त्या सुखातिरेकाभि-	
मान इति कथनं तत्त्वखण्डनं च	५३२
नैयायिकमतेन दुःखेन निर्विण्णस्य सुमुखोरिच्छा-	
विच्छेदाद् वैराग्यस्याभ्युपगमः, ततश्च तेषां	
मोक्षः, न तु परमानन्दमाहृक्षिणाम्	५३३
द्वेपराहित्यलक्षणप्रशान्तत्वविरहान् कथं नैयायिकानां	
मोक्षः ?	५३३
नेच्छाविच्छेदसामान्यं वैराग्यपदार्थः, किन्तु	
विषयेच्छाविच्छेदः	५३३
नित्यसुखस्य सवेदनं किं नित्यम्, उताऽनित्यम् ?	
इति नैयायिकाशङ्का	५३३
नित्यसवेदनपक्षे दोषा	५३३
नित्यसवेदनस्य प्रतिबन्धाभ्युपगमे केन प्रति-	
बन्धः (१) किं शरीरादिना, (२) अथवा वैषयिक-	
सुखेन, (३) उताऽविद्यया, (४) उत्तस्त्रिदुःखाल्लया-	
सङ्गेन ?	५३४
उक्तविकल्पचतुष्कस्य खण्डनम्	५३४
नित्यसुखसवेदनस्याऽनित्यत्वपक्षे दोषा	५३४
५३३ पृष्ठे उत्थापितशङ्कायां समाधानम्	५३५
सप्रहृतयेन आवरणच्छित्त्याऽभिर्व्यङ्ग्यं सुख-	
ज्ञानादिस्वभावो मोक्षः	५३५

विषयः	पृष्ठाङ्कः
ऋजुपूत्रादिनयमतेन प्रतिसमयमुत्पद्यमान सुख- ज्ञानादिक मोक्षः	५३५
व्यवहारनयानुसारेण कृत्स्नकर्मक्षयो मोक्षः	५३६
“विज्ञानमानन्दं ब्रह्म” इति श्रुतिर्न विरुध्यते स्याद्वाङ्मते	५३६
मुमुक्षुप्रयत्नेन तु यदाऽनाद्यविद्या निवर्तते, तदाऽऽनन्दस्वरूपप्रतिपत्तिर्भवति, सैव मोक्ष इत्यस्य स्वीकारः, किन्त्वविद्यात्वेन कर्म ब्राह्मम्	५३६
आत्मा सुखस्वभावः, अत्यन्तप्रियबुद्धिविषय- त्वाद् अनन्यपरतयोदीयमानत्वाच्चेत्यस्यानु- मानस्य खण्डनम्	५३६
आत्मा सुखस्वभावः, मुख्यप्रेयोबुद्धिविषय- त्वाद् निरुनचरितप्रेय शब्दवाच्यत्वादित्यस्य खण्डनम्	५३६
५२७ पृष्ठे प्रोक्तशेषाऽनुमानानां नित्यसुख- साधनत्वेन खण्डनम्	५३७
अविद्यायां निवृत्तायां विज्ञानसुखात्मक केवल आत्मा मोक्ष इति वेदान्तिना मत तत्खण्डन च	५३७
आनन्दमयपरमात्मनि जीवात्मलयो मोक्ष इति त्रिदण्डिनां मत तत्खण्डन च	५३८
सौगतानां पूर्वपक्षः ...	५३८-५४१
निरूपणत्वा चित्सन्ततिर्मोक्ष इति मतम्	५३८
ज्ञानक्षणव्यतिरिक्तात्मनोऽसम्भवः	५३८
आत्मदर्शिना मुक्त्यभावः,	५३८
नैरात्म्यभावनातो मोक्षः	५३९
मुक्तावस्थाया शरीराद्यभावात् कुतचित्सन्तति- सम्भवः ?	५३९
ज्ञान प्रति शरीरादीनां न कारणत्वम्, किन्तु पूर्वपूर्वविज्ञानक्षणानाम्	५३९
सुषुप्तौ ज्ञानाभावादुत्तरज्ञानक्षणोत्पत्त्यभाव इत्याक्षेपस्तत्प्रतिक्षेपश्च	५३९
अभिभूतज्ञानक्षणतोऽनभिभूतज्ञानस्य रागद्वेष- कलुषितज्ञानक्षणतश्च रागद्वेषविनिर्मुक्तज्ञान- स्य कथमुत्पत्तिः ? इत्यागङ्गा	५३९
उक्ताशङ्कायाः समाधानम्	५३९
निरन्वयविनश्वरचित्सन्ततौ बद्धोऽहं मोक्ष्यामीत्यु- द्दिश्य यत्नो न स्यात् ? इत्याशङ्का	५४०

विषयः	पृष्ठाङ्कः
उक्ताशङ्कायाः समाधानम्	५४०
मिथ्यारोपव्यवच्छेदार्थमसत्यपि मोक्षार्थात्मनि नैरात्म्याभ्यासरूपो यत्नः कर्तव्यः	५४०
उक्तभावनाविरहे त्विन्द्रियादिभूषभोगाश्रयत्वेन गृहीतेष्वात्मबुद्धेर्निवारणाऽसम्भवेन स्नेहसङ्क्रावा- द् न वैराग्यस्य सम्भवस्ततश्च कथं मोक्षः ?	५४०
‘नोपभोगाश्रयत्वबुद्धिनिवन्धनस्वत्वबुद्धित आत्मीयस्नेहः, किन्तु गुणदर्शनतः’ इति पक्ष- स्तत्खण्डन च	५४०
नैरात्म्यभावनाविरहेऽपि कायक्लेशलक्षणतपस सकलकर्मप्रक्षयाद् मोक्षः स्यादिति मत तत्खण्डन च	५४०
विचित्रशक्तिकं कर्म कथमेकरूपात् कायक्लेशात् क्षीयते ?	५४०
कर्मशक्तीनां सकरेण क्षयकरणाशील तप इत्येक- रूपादपि कर्मक्षय इति पक्षस्तत्खण्डनं च	५४१
उत्तरपक्षः	५४१-५४६
ज्ञानक्षणप्रवाहव्यतिरिक्तात्मनोऽसम्भवेन खण्डनम्	५४१
मौक्तिककणानिकरानुन्मूतैकभूत्रकल्पात्मनोऽ स्वीकारे कृताशाऽकृतागम-ससारभङ्ग-मोक्ष- भङ्गा स्मृत्यनुपपत्तिश्च	५४१
स्मरणोपपत्तये प्रयासस्तत्प्रतिविधानं च	५४२
यथा रक्तकपासबीज उप्ते फल रक्तवर्णं लभ्यते, तथैव यस्मिन् सन्ताने वासनाऽधिवसति तत्र स्मृति- रिति दृष्टान्तेन स्मृत्यनुभवयोरैकाधिकरण्योपपत्तये प्रयासस्तत्खण्डनं च	५४२
एकसन्तानत्वस्य खण्डनम्	५४३
स्मृत्यभावे निहितप्रत्युन्मार्गेण प्रत्यर्पणादिव्यव- हारलोपप्रसङ्गः	५४३
मुक्तिस्त्वात्मदर्शिनो न भवत्येवेत्यस्य खण्डनम्	५४३
पूर्वपूर्वविज्ञानक्षणानामेवोत्तरोत्तरविज्ञानक्षणं प्रति कारणत्वमित्येतद् अन्वयिद्रव्यस्वीकार एवो- पपन्नम्, नाऽन्यथा	५४३
‘पूर्वपूर्वज्ञानक्षणानां तत्तदतिशयवत्त्वेन’ इत्यादि कथनमप्यन्वयिद्रव्यस्वीकार एवोपपन्नम्	५४३

विषयः	पृष्ठाङ्कः
निरन्वयचित्सन्तत्यामुत्तरोत्तरक्षणांमत्यन्त- नानात्वेऽपि दृढतरैकत्वाध्यारोपेणात्माभिसन्धा- नाद् मिथ्याध्यारोपस्य व्यवच्छेदार्थं नैरात्म्याभ्यास- भावनारूपयत्नः कर्तव्य इत्यस्य बौद्धमतस्य खण्डनम् . . . ५४४	
एकाधिकरण्ये सत्येव बन्धमोक्षव्यवस्थोप- पत्तिः, बौद्धमते तु तद्विरहाद् न बन्धमोक्षव्य- वस्थोपपत्ति . . . ५४४	
'किञ्चिदिदमतो मम स्यादि त्यनुसन्धानेनैव प्रेक्षावत्प्रवृत्तिः, बौद्धमते तु कोऽनुसन्धाता ? किं क्षणं सन्तानो वा ? ... ५४४	
प्रथमपक्षस्य प्रतिविधानम् . . ५४४	
द्वितीयपक्षस्य प्रत्यवस्थानम् . . ५४५	
एकान्तानित्यत्वेऽर्थक्रियाकारित्वविरहेण नैरात्म्य- भावनाया मिथ्यारूपत्वात् कथं तस्या मोक्ष- हेतुत्वम् ? . . . ५४५	
निरन्वयविनश्वरत्वाऽभ्युपगमे मोक्षार्थस्य प्रयासस्य वैयर्थ्योपपत्ति . . . ५४५	
'उपभोगाश्रयत्वेन गृहीतेष्विन्द्रियादिषु' इत्यादि- बौद्धप्रतिपादनस्य खण्डनम् . . ५४५	
विवेकज्ञा उपभोगाश्रयमात्यन्तिकसुखसाधनमन्य- न्ते, न तु तादात्मिकसुखसाधन स्यादिकम् ५४५	
इन्द्रियादिषु लेशतोऽपि सुखहेतुत्वस्य सम्भ- वात् तत्रात्मवृद्धि न परित्यजतीत्याक्षेपस्तत्परि- हारश्च ५४५	
उपभोगाश्रयेन्द्रियादिषु तादात्मिकगुणदर्शनात् तन्निवन्धनस्नेहो मोक्षप्रतिबन्धकः, विवेकिनां तु तादृशगुणदर्शन नास्ति, अपि तु तत्र दोषदर्शन- मस्ति, तच्च कुत स्नेहव्यावर्तकं न भवेत् ? ५४६	
दोषदर्शनेन विरक्तस्तत्काले निवर्तते, पुन सुख- लेशदर्शनतः पुनस्तत्र रागी स्यादिति बौद्धवि- मान तत्प्रतिविधानश्च . . . ५४६	
उपभोगाश्रयेषु दुःखहेतुत्वं पश्यन् विरज्यते, तर्हात्मन्यपि तस्य विरागः स्यादित्याशङ्का तत्समाधानं च . . . ५४६	
अतोपवृद्धकायक्लेशस्य तपस्त्वेन प्रतिपादनम् ५४६	

विषयः	पृष्ठाङ्कः
'कायक्लेशस्य कर्मफलत्वेन' इत्यादि सौगतकथ- नस्य खण्डनम् . . . ५४६	
स्वल्पेनैवैकोपवासादिना प्रदर्शितसर्वकर्मक्षयाप- त्तेरिष्टापत्तित्वेन स्वीकार . . . ५४६	
प्रदीपनिर्वाणवत् सर्वथाज्ञानसन्तानोच्छेदो मोक्ष इति केपाश्चिन्मतम् . . . ५४७	
उत्पत्तित्वस्य खण्डनम् . . . ५४७	
खण्डिगिनो निराश्रवं चित्तं नोपादेयक्षणमारभते सहकारिविरहादित्यनुमाने दोषोद्भावनम् ५४७	
अन्त्यचित्तक्षणस्यार्थक्रियाकारित्वविरहे तस्या- ऽवस्तुत्वापत्तिः, तत्र चाऽऽक्षेपप्रतिक्षेपो ५४७	
स्वातन्त्र्य मोक्ष इति केपाश्चिन्मतं तत्खण्डनं च ५४८	
आत्महान मोक्ष इति चार्वाकमतं तत्खण्डनञ्च ५४८	
साङ्ख्यानां पूर्ववक्ष . . . ५४८-५५०	
विवेकख्यातिबलेनोपरताया प्रकृतौ पुरुषस्य स्वरूपेणावस्थानं मोक्ष इति मतम् ५४८	
प्रकृतेर्बुद्धेश्च प्रतिपादनम् ५४८	
शेषाणां त्रयोविंशतितत्त्वानां निरूपणम् ५४९	
प्रकृति-पुरुषयोरन्धपङ्गवत् सयोग ५४९	
पुरुषस्य चैतन्यशक्तिर्विषयपरिच्छेदशून्या ५४९	
बुद्धेर्विषयपरिच्छेदस्योपपत्तिः . . ५४९	
अचेतनाऽपि बुद्धिश्चिच्छक्तिसान्निध्याच्चैतन्य- वतीव प्रतिभासते . . . ५४९	
अचेतना ज्ञानादय उत्पत्तिमत्त्वादित्यनुमानम् ५४९	
विवेकख्यातितः प्रकृतिनिवृत्ति . . . ५५०	
नर्तकीकल्पा प्रकृति . . . ५५०	
प्रकृतेरेव बन्धसंसारमोक्षा पुरुषस्य लोपचारिका. ५५०	
उत्तरपक्षः ५५०-५५५	
प्रकृति-पुरुषयो सयोगस्त्वन्धपङ्गवदित्यस्य प्रतिविधानम् . . . ५५०	
दिदक्षायाः खण्डनम् . . . ५५०-५५१	
सयोगस्यानुपपत्तेर्वियोगस्य दुर्घटत्वम् ५५२	
पुरुषस्य चैतन्यशक्तिर्विषयपरिच्छेदशून्येत्यस्य प्रतिविधानम् . . . ५५२	
कर्तृत्वमोक्षवृत्त्यादिधर्मविरहे सुखदुःखभोगाश्रय- त्वाऽनुपपत्तिः . . . ५५२	

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
अचेतनाऽपि बुद्धिश्चिच्छक्तिसान्निध्याच्चैतन्य- वतीव प्रतिभासत इत्यस्य प्रतिविधानम् ५५२		पुरुषस्याऽपि परिणामिनित्यत्वसम्भवः ५५४	
शरीरादेशचेतनत्वापत्ति ... ५५२		पुरुषस्यैव बन्धमोक्षौ ५५५	
'अचेतनाऽपि' इत्यादिकथन आरोपो ध्वन्यत		श्रेणिप्रतिपत्तौ मतद्वयम् ... ५५५	
आरोपश्चाऽनुपपन्नः ... ५५२		अतिममङ्गलम् ... ५५६	
'अचेतना ज्ञानादय उत्पत्तिमत्त्वादित्यनुमान- स्य खण्डनम् ५५३		श्रीचरमतीर्थपतिस्तुति' .. ५५६	
सञ्ज्ञान्तरेण कर्मणः स्वीकारः ... ५५३		ग्रन्थकृत उपकारिणां गुरुणां स्तुति ५५७	
बुद्धेः कार्योऽदृक्कार इत्यस्य खण्डनम् ५५३		पदार्थसंग्रहकाराः ... ५५७	
पञ्चवर्मेन्द्रियाणां खण्डनम् ५५३		क्षपकश्रेणिग्रन्थस्य रचयिता . ५५८	
व्योमादीनां शब्दतन्मात्रजत्वनिरीकरणम् ५५४		स्वलितविशोधने प्रार्थना ५५८	
विवेकख्याते खण्डनम् ५५४		वृत्तिकृत प्रशस्तिः ... ५५९-५६४	
नर्तकीदृष्टान्तस्य साङ्ख्यमत्तव्यावातकारित्वम् ५५४		श्रीश्रीरजिनादीना स्तुतिः ५५९	
कुलवधूदन्तेन प्रकृतेर्निवृत्त्युपपादनम् ५५४		श्रीमुनिचन्द्रसूरीश्वरादीनां स्तुति .. ५६०	
प्रकृते परिणामिनित्यत्वम् . ५५४		पूज्यगुरुणां स्तुति सशोधकादयश्च . ५६१	
		मुद्रणे द्रव्यसहायौ ५६२-५६४	
		ग्रन्थाप्रादि . . . ५६४	

परिशिष्टानां सूचिः

(१) मूलगाथाः ... ५६५-५७३	(६) क्षपकश्रेणिटीकान्तर्गतानि व्याकरणा- सूत्राणि ५८१-५८२
(२) अकारादिक्रमेण मूलगाथानामाद्यांशः ५७४-५७७	(७) क्षपकश्रेणिटीकान्तर्गता न्याया' ५८२
(३) मूलगाथानां छन्दसूचिः ५७७-५७८	(८) क्षपकश्रेणिटीकान्तर्गतानि गणितसूत्राणि ५८२
(४) क्षपकश्रेणिटीकान्त. प्रमाणतयोद्- धृतानां ग्रन्थानां सूचि ... ५७८-५८०	(९) एकाशीतितमगाथाप्रभृतिप्रतिपादितपदार्थ- स्य सवादक श्रीमन्मुनिचन्द्रसूरीश्वर विरचितशतकटिप्पनम् ... ५८३-५८४
(५) क्षपकश्रेणिटीकान्तर्गतानां ग्रन्थ- कृत्राणां सूचिः . ५८०-५८१	

रामसूचिः

अपूर्वकरणे प्रवर्तमानस्य स्थितिवातस्य चित्रम् २७	अपूर्वकरणद्वितीयसमयेऽनुदयवतीनां प्रकृतीनां गुणश्रेणेश्चित्रम् ३०
अपूर्वकरणे प्रवर्तमानस्य स्थितिवन्धव्य चित्रम् २९	अन्तरकरणं कुर्वत प्रथमस्थितेश्चित्रम्, तथाऽन्तरकरणं कुर्वतोत्कीर्यमाणदलं यासु स्थितिषु प्रक्षिप्यते, तासां चित्रम् .. ६९
अपूर्वकरणप्रथमसमये उदयवतीनां प्रकृतीनां गुणश्रेणेश्चित्रम् . ३०	अन्तरकरणे कृत उदयवतीनां प्रकृतीनां प्रथम- स्थितेश्चित्रम् . ६६
अपूर्वकरणद्वितीयसमये उदयवतीनां प्रकृतीनां गुणश्रेणेश्चित्रम् . ३०	अन्तरकरणे कृतेऽनुदयवतीनां प्रकृतीनां प्रथम- स्थितेश्चित्रम् ६९
अपूर्वकरणप्रथमसमयेऽनुदयवतीनां प्रकृतीनां गुणश्रेणेश्चित्रम् ३०	

पृष्ठाङ्कः

पृष्ठाङ्कः

अश्वकर्णकरणाद्यायाश्चित्रम् ...	९४
आदोलकरणाद्यायाश्चित्रम् ...	९४
असत्कल्पनया पूर्वस्पर्धकरचनामाश्रित्य चित्रम्	१११
अश्वकर्णकरणाद्याप्रथमसमये पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु	
दीयमान दृश्यमान च दलमाश्रित्य चित्रम् ..	१३७
किट्टिकरणाद्यामाश्रित्य चित्रम्	१४६
किट्टिकरणाद्याप्रथमसमयकिट्टिकरूपणमाश्रित्य	
चित्रम् ...	१९१
किट्टिकरणाद्याद्वितीयसमयदीयमानदलस्योद्भूत-	
प्ररूपणमाश्रित्य चित्रम् ...	२०७
किट्टिकरणाद्याद्वितीयसमये दीयमानदलप्ररूपणा-	
माश्रित्य चित्रम् ...	२१७
किट्टिकरणाद्याचरमसमयमाश्रित्य चित्रम्	२३६
किट्टिवेदनाद्याप्रथमसमयमाश्रित्य चित्रम्	२४४
गोमूत्रिकासदृशक्रमेण बन्धोदयावान्तरकिट्टीना-	
मुक्तप्रसरमाश्रित्य चित्रम् ...	२४७
गोमूत्रिकासदृशक्रमेण बन्धोदयावान्तरकिट्टीनां	
जघन्यरसमाश्रित्य चित्रम्	२४८
द्वादशसमहकिट्टीनां संक्रम्यमाणप्रदेशानाश्रित्य	
चित्रम् ...	२५४
लोभसंग्रहकिट्टित्रयपरस्थानगोपुच्छाकाररचना-	
प्रदर्शनार्थं चित्रम् ...	२५६
किट्टिवेदनाद्यायां सङ्क्रमदलतो बन्धदलतश्च-	
पूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिषु दलिकप्रक्षेपः ..	२६९
किट्टिवेदनाद्याप्रथमसमये गणितप्रक्रियया पूर्वा-	
पूर्वावान्तरकिट्टिषु दलिकप्रक्षेपमाश्रित्य चित्रम्	२८४
समयप्रवृत्तशेषकप्ररूपणाश्रित्य चित्रम्	२६४
समयप्रवृत्तानां यवमध्यस्य चित्रम् ...	२६४

निरन्तरासामान्यस्थितीनां यवमध्यस्य चित्रम्	२९८
क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्याद्विचरमसमयं	
यावत् क्रोधसंग्रहकिट्टीना दलिकापेक्षयाऽवस्था-	
नस्य चित्रम् . . .	३२९
क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्याचरमसमये क्रोध-	
प्रथमसंग्रहकिट्ट्या सङ्क्रमणे जाते क्रोधस्य	
द्वयो संग्रहकिट्टयोर्दलिकापेक्षयाऽवस्थानस्य	
चित्रम् ...	३२६
सूक्ष्मकिट्टिषु संक्रम्यमाणदलस्य निरूपणमाश्रित्य	
चित्रम् ...	३६४
सूक्ष्मकिट्टीनां प्रमाणं दर्शयन्चित्रम् ..	३६६
सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्याप्रथमसमये वादरकिट्टि-	
परस्थानगोपुच्छाकाररचनाप्रदर्शनार्थं चित्रम्	३७१
सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्याप्रथमसमये सूक्ष्मकिट्टिषु	
वादरकिट्टिषु च दलनिक्षेपमाश्रित्य चित्रम्	३८०
सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्याद्वितीयसमये दलनिक्षेप-	
विधिमाश्रित्य चित्रम्	३८५
सूक्ष्मसम्परायाद्याप्रथमसमये दीयमानदल-	
प्ररूपणां दृश्यमानदलप्ररूपणां सूक्ष्मसम्पराया-	
द्यादीनाञ्चाऽल्पबहुत्य समाश्रित्य चित्रम् ...	३९४
सूक्ष्मसम्परायाद्यायां द्वितीयादिस्थितिधातावसरे	
दृश्यमानदल-रूपणमाश्रित्य चित्रम्	३९७
सूक्ष्मसम्परायाद्यासंख्येयतमभागो शेषे मोड्-	
नीयचरमस्थितिधाताद्याद्विचरमसमयं यावद्	
दीयमानदलप्ररूपणमाश्रित्य चित्रम् ...	४०१
भिन्नभिन्नकषायोदयेन भिन्नभिन्नवेदोदयेन च	
क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नाना कर्मक्षपणायाश्चित्रम्	४१८

स्वोपरायुतिविभूषिता

एवमाग-श्रेणी

(क्षपकश्रेणिः)

[मन्त्र-चित्र-परिशिष्टं भूलगाथागीर्णमावागुवादसंशोभिता]

॥ ॐ ह्रीं अर्धं नमः ॥

॥ श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथो विजयतेतमाम् ॥

सकलागमरहस्यवेदि-श्रीमद्विजयदानसूरीश्वरेभ्यो नमो नमः ।

सिद्धा-तमहोदधि-श्रीमद्विजयप्रेमसूरीश्वरेभ्यो नमः ।

श्रीमत्तपोगच्छगगनाङ्गणादिनमणि-सुविहितगच्छाधिपति-सिद्धान्तमहोदधि-सञ्चारित्रचूडामणि-कर्मशास्त्र-
निष्णात-प्रातःरगारणीयाचार्यशिरोमणि-श्रीमद्विजयप्रेमसूरीश्वरान्तेवासि-स्याद्वादनयप्रमाण-
विशारद-प-यासप्रवरश्रीमद्-भानुविजयगणिवर्यशिष्यप्रशिष्य-श्रीमद्रच्छनायकप्राव्यापित-वाचं-
यममतल्लिका-जयधोषविजय-धर्मानन्दविजय-हेमचन्द्रविजय-गुणरत्नविजय-
संगृहीतकर्मक्षपणापदार्थका मुनिपुङ्गवजितेन्द्रविजयचरणारविन्दचञ्चरीकायमाणा-
ऽन्तिपदा मुनि-गुणरत्नविजयेन विरचिता स्वोपज्ञवृत्तिविमूषिता

स्वयं गच्छेत्

[क्षपक-श्रेणिः]

श्रीवीरं तं प्रवन्दे निजजननमहे यः सुरेशाभिषिक्तः ,
दत्तं दानं च वर्षं सकलहितकरं भव्यवर्गाय येन ।
प्राप्ताजीधः स्वकीयं विततमेवार्थप-कर्मशत्रुं निहन्तुं ,
येन ध्यानाभिषयत्या खलु झटिति कृतो घातिकाष्ठप्रणाशः ॥ १ ॥ (सन्धरा)
ॐ हरिणाङ्किततनुरर्जुनेरुचिरमृतकरः कलाश्रयो वीरः ।
जनतापापहरः श्रीभाक् सकले विष्टपे जयति ॥ २ ॥ (पथ्याया)

ॐ (१) हरिणा=सिंहेन "सिंह कण्ठीरवो हरि" इति हैमवचनात्, अङ्किता=लाञ्छिता तनुः=शरीरा-
परपर्याया यस्य, स तथा, श्रीमतो हि भगवतो वर्धमानस्वामिनो लाञ्छनं हरि, तच्च भगवतः सन्धेतरजङ्घा-
रूपे शरीरे भवतीत्यागमः । अर्जुनव्रत=चामीकरव्रत "तपनीय-चामीकर-चन्द्रमर्माऽर्जुन-निष्क कार्तस्वर-
कर्बुराणि" (श्लोकाङ्क १०४४) इत्यभिधानचिन्तामणिकोशे सुवर्णवाचकत्वादर्जुनशब्दस्य, रुचि=छविर्त्यस्य, स
तथा, अमृतं करोतीत्यमृतकर, शिवकर इत्यर्थः, अमृतशब्दो हि गिववाचकः, यदुक्तमभिधानचिन्तामणिकोशे-
"महानन्दोऽमृतसिद्धिर्कैवल्यमपुनर्भवः । शिवं" (श्लो० ७४) इति । कलाना=सर्वकलानाम् आश्रय =
आस्पद कलाश्रयः, सर्वकलानिपुणत्वाद् भगवतः । हरतीति हरः, "अच्" (सिद्धहेम० ५-१-४९) इत्यनेन सूत्रेण
कर्तर्यच्प्रत्ययः । जनानां समूहो जनता, तस्या पापानि=दुरितानि जनतापापानि, तेषा हरो जनता-
पापहरः, सकलजनदुरितविनाशीत्यर्थः, श्रियः=केवलज्ञानरूपामष्टमहाप्रातिहार्यलक्षणा वा भजतीति श्रीभाक्
वीरः=अपञ्चिमजिनपतिः, सकले=निखिले विष्टपे=विश्वे जयति=इन्द्रिय-विषय-कषाय-परिपहोपसर्ग घाति-
कर्मादिशत्रुगणपरिजयात् सर्वानप्यतिशेते । इति प्रथमोऽर्थः ।

ध्येयास्ते सर्वसिद्धा विमलशिखरौ संस्थिताः कर्ममुक्ता
 लोकान्ते लोकभावान् सममुपनिविदो भोगिनः सिद्धिवन्धाः ।
 ॥ यद्ध्ययानाऽगं श्रयन्ते शिवगतिफलकं स्वीयकर्माऽऽतपदनं
 संसारस्फोरसत्रे जनिमरणजरातापसंतप्तमव्याः ॥ ३ ॥ (सम्भरा)

(२) यद्वा हरिणा=अश्वेन, यदुक्तमभिधानचिन्तामणिकोशे-गन्धर्वोऽर्वा सप्तिवीती बाहो वाजी हयो हरिः (श्लो० १२३३) इति, अङ्किततनु, श्रीमान् समवनाथस्तृतीयजिनेश्वर इत्यर्थः, तस्य लाञ्छनमागमेऽश्वो निरूप्यते । वीरशब्दश्चात्र यौगिको व्याख्येयः । तथाहि-चि=विशिष्टा सकलभुवनोद्भुता स्वर्गापिर्वर्गादिका ई = लक्ष्मी, सा वी, तां राति=भवेभ्यो यच्छति 'राक् ढाने' इति वचनाद् इति वीर, "आतो डोऽह्वावाम्." (सिद्धहेम० ५-१-७६) इत्यनेन ङप्रत्ययः । ददाति च भगवान् सर्वभाषापरिणतया स्ववाण्या नि श्रेयसाभ्युदय-साधनोपायोपदेशेन भवेभ्यो भुवनोद्भुता श्रियम् । शेष पूर्ववद् व्याख्येयम् । इति द्वितीयोऽर्थः ।

(३) यद्वा हरिशब्दः कपिवाचको ज्ञेयः, यदुक्तमभिधानचिन्तामणिकोशे-"प्लवङ्गः प्लवगः शाखा-मृगौ हरिर्वलीमुखः ॥" (श्लो० १२९२) इति । ततश्चायमर्थः-हरिणाङ्कपिना अङ्किततनु, अभिनन्दनस्वामीत्यर्थः, निरूप्यते चागमे चतुर्थस्य भगवतो लाञ्छनं कपिरिति । शेषं पूर्ववद् वर्णनीयम् । इति तृतीयोऽर्थः ।

(४) यद्वा हरिणेति पदं तृतीयान्तं न व्याख्येयम्, किन्तु समासस्थो हरिशब्दोऽयम्, स च मृगवाचकः । ततश्चायमर्थः-हरिणेन=मृगेण अङ्किता तनुर्यस्य, स हरिणाङ्किततनुः, षोडशः श्रीशान्तिनाथो भगवानित्यर्थः, तस्य भगवतो लाञ्छनं मृग इत्यागमे प्रतिपाद्यते, शेषं पूर्ववद् वर्णनीयम् । इति चतुर्थोऽर्थः ।

(५) यद्वाऽयं श्लोकः श्रीचन्द्रप्रभप्रभुमधिकृत्य व्याख्येयः । तथाहि-हरिशब्दोऽत्र चन्द्रवाचको ज्ञातव्यः । यदुक्तमभिरकोशे "यमानिलेन्द्रचन्द्रार्कविष्णुसिंहाशुवाजिषु ॥ शुकाहिकपिमेकेषु हरिर्ना कपिले त्रिषु . ॥ (३-३-१७५) इति, ततश्चायमर्थः भवति-हरिणा=चन्द्रेण अङ्किततनु, श्रीचन्द्रप्रभोऽष्टमस्तोत्रार्थकर इत्यर्थः, तस्य भगवतो लाञ्छनं चन्द्र इति सिद्धान्त उपदिश्यते । अर्जुनशब्दश्चात्र श्वेतवाचको ग्राह्यः । यदुक्तमभिधानचिन्तामणौ "श्वेत श्वेत सितः शुक्लो हरिणो विशदः शुचिः ॥ १ ॥" अथवा तगौरशुभ्रवलक्षधवलार्जुना .. " (श्लो० १३९३) इति । अर्जुना=श्वेता रुचि=छविर्यस्य, सोऽर्जुनरुचि, श्वेतकायो हि भगवाञ्चन्द्रप्रभः । यदुक्तम् "शुक्लो च चन्द्रप्रभपुष्पदन्तौ" । इति । शेषं तु पूर्ववद्योज्यम् । इति पञ्चमोऽर्थः ।

(६) अथवाऽयं श्लोकः श्रीपार्श्वनाथमधिकृत्य वर्णनीयः । तथाथा-हरिशब्दोऽत्र सर्पवाचको बोद्धव्यः । यदुक्त विश्वकोशे-"हरिर्वार्ताकचन्द्रेन्द्रयमोपेन्द्रमरीचिषु । सिंहाश्वकपिमेकाहिशुकलोकान्तरेषु च ॥" इति, ततश्चायमर्थः-हरिणा=सर्पेण अङ्किततनु, श्रीपार्श्वनाथ इत्यर्थः, तस्य हि भगवतो लाञ्छनं सर्प इति सिद्धान्ते प्रतिपाद्यते, अर्जुनशब्दश्चात्र मयूरार्थको व्याख्येयः । यदुक्त मेदिनीकोशे-"अर्जुनः ककुभे पार्ये कार्तवीर्यमयूरयो . ॥" इति, अर्जुनश्च-मयूरवत्-मयूरनीलवर्णवद् रुचि-द्युतिर्यस्य सोऽर्जुनरुचिः, नीलविग्रहो हि भगवान् श्रीपार्श्वनाथः । उक्त चाऽभिधानचिन्तामणिकोशे-"कृष्णो पुनर्नेमिमुनी, विनीलो श्रीमल्लिपार्श्व कनकत्विषोऽन्ये ॥" इति । शेषं पूर्ववद् निरूपणीयम् । इति षष्ठोऽर्थः ।

(७) प्रस्तुतव्याख्यानपट्टकं प्रतिपाद्य सम्प्रत्यस्य श्लोकस्याऽप्रस्तुतव्याख्यानं दर्शयति । तथाहि-अर्जुना=श्वेता रुचिः=छविर्यस्य सोऽर्जुनरुचिः, चन्द्रस्य विशेषणमिदम्, एवमग्रेऽपि । अमृतं करा=द्युतयो यस्य चन्द्रस्य स तथा, कलानां=षोडशमागानाम् आश्रय=निलयः कलाश्रयः । विशेषेण ईरयति=प्रेरयतीति वीर, कामादिविप-याणां हि प्रेरकश्चन्द्रः । जनानां=लोकानां तापः=जनतापः, तमपहरतीति जनतापापहरः, शीतलत्वाच्चन्द्रस्य, हरि-णेन=मृगेण अङ्किता=लाञ्छिता तनुर्यस्य, स हरिणाङ्किततनु, चन्द्र इत्यर्थः, सकले विष्टे जयति, सर्वत्र तदा-लोकत्वात् । इति सप्तमोऽर्थः । ★ लोकान्ते=पश्यन्ति । सममुपनिविदः-सकललोकविद्या । ॥ अग=वृक्षः ।

वन्दे तं गौतमाख्यं प्रथमगणधरं वीरविम्बाद्यशिष्यं
 ग्रीतो योऽष्टापदाद्रिं निजकचलमराद् निर्वृतेर्निर्णयाय ।
 दीक्षव्याजाजनेभ्यो य इह खलु ददौ केवलज्ञानदीप्तिं
 प्राप्ते श्रीवर्धमानेऽचलमरुजशिवं केवलं येन लब्धम् ॥४॥ (सम्भरा)

मिथ्यामोहतमोयुतेऽतुलबलप्रधुनामिल्लोकुले,
 A नानाकर्मलताऽऽस्पदे खलु युते ॥ दुर्भेदकर्माद्रिभिः ।
 दुर्वाधोवचःकुशादिगहने शोकानलस्याश्रये,
 स्तूयन्ते हितकारिणो भवने नानान्विताः स्वरयः ॥५॥ (शार्दूलविक्रीडितम्)
 वैराग्यामृतपानपुष्टहृदयो यो यश्च गच्छाधिपः,
 स्वाध्याये चरणे तथा सुकरणे नित्यं च यत्प्रेरणा ।
 दाक्षिण्यैकनिधिस्तथा मधुरगीर्वाहागमज्ञश्च यः,
 सत्सिद्धान्तमहोदधिर्विजयते स प्रेमसूरोश्वरः ॥ ६ ॥ (शार्दूलविक्रीडितम्)
 यः स्याद्वादनयप्रमाणविदुरो वैराग्यवाराभिधि-
 मोहग्रीष्मसुतप्तमव्यभुवने यद्ग्रीः पयोदायते ।
 यो नित्यं तपते तपः कृशतनुः संसारसंतापहं
 स श्रीमान् खलु पातु भानुविजयः पन्त्यासपादो गुरुः ॥७॥ (शार्दूलविक्रीडितम्)
 भवाब्धेर्निस्तारे प्रवहणसमः क्षान्तिसदन-
 स्तपोवह्निप्रातैर्दुरितदलिकं * ज्वालयति यः ।
 तथा यः संपूज्यश्चरणकुशलः सोदरचरो
 जितेन्द्रः स्तात् सिद्ध्यै स विजयपदान्तो मम गुरुः ॥८॥ (शिखरिणी)
 पापानि विलयं यान्ति, यन्नामस्मृतिमात्रतः ।
 ते सर्वे मुनयः सन्तु, श्रेष्ठसे भूयसे मम ॥ ९ ॥ (अनुष्टुप्)

❀ रचिता क्षपकश्रेणिः स्वपरेषां हिताय या ।
 तत्स्वाध्यायसुयोगेन भूयान्नः कर्ममंक्षयः ॥१०॥ (अनुष्टुप्)
 श्रुतदेवी हृदि स्मृत्वा पूज्यानां च प्रसादतः ।
 स्तोपज्ञां क्षपकश्रेणिं विवृणोमि यथागमम् ॥११॥ (अनुष्टुप्)

इह खलु बहुभोपार्जितशुभाशुभकर्मकलापजनितसंयोगवियोगसंकल्पविकल्पादिमच्छकेच्छ-
 पादिजलगन्तुसंव्याप्ते दुःसहकामवाडवाग्निप्रजाज्वल्यमाने क्रोधादिकषायावर्तपरिपूरिते त्रिषयगिरि-

★ कर्माणि व्यापारा. प्रवृत्तय इति पर्यायाः । ॥ कर्माणि—ज्ञानावरणादिलक्षणानि । * दलिक=काष्ठम् ।

❀ प्राकृतभाषायां निबद्धा ।

कूटसंभृतेऽनाद्यनन्तसंसारपारावारे निमज्जता भव्यजन्तुनाऽनेकभवदुष्प्रापां प्रशस्तमानुषजन्मादि-
सामग्रीं कथमपि संप्राप्य भवाब्धिसमुत्तरणैकप्रवहणममे सकललोकालोकविलोकेनैककुशलविमल-
केवललोकललितलक्ष्मीविलासितीर्थकरप्ररूपिते धर्मे यतः कर्तव्यः । यदुक्तम्

“भवकोटोदुष्प्रापामवाप्य नृभवादिसकलसामग्रौम् ।

भवजलधियानपात्रे धर्मे यत्नः सदा कार्यः ॥१॥” इति ।

तत्राऽपि विशेषतः परोपकारकरणे प्रवर्तितव्यम्, तस्याऽन्वय-व्यतिरेकाभ्यामपि पुण्यश्रव्य-
कर्मनिर्जरादिनिवन्धनत्वात् । स चोपकारो द्विविधो द्रव्यभावभेदात् । तत्र द्रव्योपकारो भोजन-
शयनादिप्रदानादिस्वरूपः, स चाऽल्पीयान् अनात्यन्तिक ऐहिकदुःखोच्छेदेऽप्यसमर्थः, भावो-
पकारस्तु गरीयान् आत्यन्तिक ऐहिकामुष्मिन्सर्वदुःखोच्छेदक्षमो जनेन्द्रप्रवचनोपदेशादिलक्षणः ।
यन्-यगादि

“नोपकारो जगत्पस्मिरतादृशो विद्यते क्वचित् ।

‘यादृशो दुःखोच्छेदाद् देहिनां धर्मदेशना ॥ १ ॥’ इति ।

स चोपदेशो यद्यप्युपदेष्टव्यभेदादनेकविधः, तथापि क्षपकश्रेणिविषयः कर्मक्षपणाविधिः प्रथमत
उपदेष्टव्यः, तदुपदेशेन क्षपकश्रेणिकर्मक्षपणाप्रक्रियाः प्राणिनः कर्मोच्छेदोपायानुपादाय कर्मोच्छेदं विधाय
परमानन्दपदमासादयिष्यन्तीत्यवगत्य बहुविस्तराऽतिगम्भीर-कर्मभ्रकृति-शतक-सप्ततिका-
कषाथिभ्रमृतादितच्छूणिवृत्त्यादिप्रतिपादितक्षपणाप्रक्रियास्वरूपसुबोधार्थं च तत्तद्ग्रन्थोक्तकर्म-
क्षपणापदार्थान् सङ्गृह्य क्षपकश्रेणिनामकं ग्रन्थं प्रारिप्सुरादौ तावत् समस्तप्रत्यूहव्यूहविष्वंसाय
शिष्टसमयपरिपालनाय च मङ्गलगर्भा प्रेक्षावत्प्रवृत्त्यर्थं चाऽभिधेयादिगर्भा प्रथमगाथां ग्राह

पणमिअ सिरिपासजिणं सुरअसुरणरिंदवदिअं णाहं ।

बुच्छामि खवगसेटिं सपरहिअट्ठं गुरुपसाया ॥१॥

प्रणम्य श्रीपार्श्वजिन सुरासुरनरेन्द्रवन्दित नायम् ।

वक्ष्यामि क्षपकश्रेणिं स्वपरहितार्थं गुरुप्रसादान् ॥१॥ इति पदसंस्कारः ।

‘पणमिअ’ इत्यादि, ‘प्रणम्य’ अत्र प्रशब्दः प्रकर्षार्थकः, ततो मनसा प्रणिधाय वचनेन स्तुत्वा
कोयेन नत्वा चेत्यर्थः, इत्थं प्रकर्षार्थकप्रशब्देन केवलद्रव्यनमस्कारोऽपाक्रियते, अन्यथा वीरकादिन-
मनवद् द्रव्यनमस्कारस्याकिञ्चित्कर्तृत्वेन फलाभावः स्यात् । तथा प्रकर्षार्थकप्रशब्द-उपहासनमस्कारमपि
निराकरोति, अन्यथा “नमस्यं तत्सखि प्रेम घण्टारसितसोदरम् । क्रमक्रशिमनिस्सारमा-
रम्मगुरुडम्बरम् ॥” इत्यादिवदुपहासनमस्कारभ्रमोऽपि स्यादिति । कं प्रणम्य, ? इत्याह ‘सिरि-
पासजिणं’ ति ‘श्रीपार्श्वजिनम्’ तत्र स्पृशति ज्ञानेन सर्वभावानिति पार्श्वः, यद्वा भगवति गर्भस्थे
जनन्या निशि शयनीयस्थयाऽन्धकारे सर्पो दृष्ट इति गर्भानुभावोऽयमिति मत्वा पश्यतीति निरुक्ता-

पार्श्वः, अथवा पार्श्वः=पार्श्वनामा यक्षो भगवतो वैद्यावृत्त्यकरः, तस्य नाथः पार्श्वनाथः, ततः
 “ते लुग् वा” (सिद्धहेम० ३-२-१०८) इत्यनेन सूत्रेण नाथशब्दस्य लोपः, तेन पार्श्वः,
 जयति रागद्वेषमोहानिति जिनः, पार्श्वश्चासौ जिनश्च पार्श्वजिनः, उपान्त्यजिनपतिरित्यर्थः,
 श्रीः—केवलज्ञानलक्ष्मीलक्षणा-ऽष्टमहाप्रातिहार्यस्वरूपा वा, तथा युक्तः पार्श्वजिनः श्रीपार्श्वजिनः, तम् ।
 किंविशिष्टं श्रीपार्श्वनाथम् ? इत्याह—“गाहं” ति “नाथम्” “नाथृङ् उपनापैश्वर्याशोःषु च” नाथति=
 इष्टे—ईश्वरो भवतीति नाथः, नाथृधातोः “अच्” (सिद्धहेम० ५-१-४९) इत्यनेन सूत्रेण कर्तरि
 अच्प्रत्ययः, वनधातिकर्मपटलक्षणेण परप्रवादिते त्वमत्कार्यष्टमहाप्रातिहार्यैश्वर्यैर्धु क्तत्वात्तस्यैव पर-
 मार्थतो नाथत्वं धटते, न त्वैहिकभूपत्यादीनाम् । यद्वा धातूनामनेकार्थत्वात् नाथति=योगक्षेमौ
 करोतीति नाथः, पूर्ववद् अच्प्रत्ययः । तत्राप्राप्तानां सम्यक्त्वादीनां प्राप्तिर्योगः, प्राप्तानां सम्यक्त्वादीनां
 संरक्षणं क्षेमः । तीर्थकृतामचिन्त्यमाहात्म्यादेव भव्याः प्रागप्राप्तसम्यक्त्वादीनश्नुवत इति योगकर्त्तृत्वं
 तीर्थकृताम् । प्राप्तसम्यक्त्वादयो भव्यास्तीर्थकृन्माहात्म्यात् तत्तद्वागाद्युपद्रवाद्यभावेन सम्यक्त्वादिषु
 स्थिरीभवन्तीति क्षेमकृत्वं—तीर्थकृताम् । अतो युक्तियुक्तमेतद्-भव्यानां योगक्षेमकरो भगवानिति,
 तम् । पुनः किंविशिष्टम् ? इत्याह—“सुरअसुरणरिंदवंदिअं” ति “सुरासुरनरेन्द्रवन्दितम्” “सुरत्
 ऐश्वर्यदीप्तयोः” सुरन्ति=विशिष्टैश्वर्यमनुभवन्ति, यद्वा दिव्याभरणकान्त्या सहजशरीरकान्त्या च
 दीप्यन्त इति सुराः “नाभ्युपान्त्य०” (सिद्धहेम० ५-१-५४) इत्यनेन सूत्रेण कर्तरि कप्रत्ययः,
 यदि वा “राजृ दीप्तौ” सुष्ठु राजन्त इति सुराः, “क्वचित्” (सिद्धहेम० ५-१-१७१) इत्यनेन
 सूत्रेण डप्रत्ययः, अथवा सुन्वन्तीति सुराः, यद्वा सुरा एषामस्तीति सुराः “अञ्जादिभ्यः” (सिद्ध-
 हेम० ७-२-४६) इत्यनेन अप्रत्ययः, यतोऽन्धिजा सुरा तैः पीतेति प्रसिद्धम्, देवा इत्यर्थः । “अस्तूच्
 क्षेपणे” अस्यन्ति=क्षिपन्ति देवानित्यसुराः “वाश्यसि०” (सिद्धहेम० उणादि ४२३) इत्यनेन
 सूत्रेण उरप्रत्ययः, सुरविरुद्धत्वाद्वा न सुरा असुराः, अनर्थवद् नञ्समासः, दानवा इत्यर्थः । नृशू-
 नये” नृणन्तीति नराः “अच्” (सिद्धहेम० ५-१-४९) इत्यनेन सूत्रेण कर्तरि अच्प्रत्ययः, मनुष्या
 इत्यर्थः, सुराश्चाऽसुराश्च नराश्च सुरासुरनराः, “इडु परमैश्वर्ये” इन्दन्तीति इन्द्राः “भौवृधि०”
 (सिद्धहेम० उणादि-३८७) इत्यनेन सूत्रेण रप्रत्ययः, स्वामिन इत्यर्थः सुरासुरनराणांमिन्द्राः सुरा-
 सुरनरेन्द्राः, तैः सुरासुरनरेन्द्रैः, इन्द्रशब्दोऽत्र प्रत्येकमभिसम्बध्यते, “इन्द्रा-तो श्रयमाणं पदं
 प्रत्येकमभिसंबध्यते” इति न्यायोपलम्भात् । ततश्चायमर्थः—सुरेन्द्रैश्चासुरेन्द्रैश्च नरेन्द्रैश्च वन्दितं=
 स्तुतिगोचरीकृतम् अभिवादनविषयीकृतं वा, एतेन सकललोकालोकप्रकाशककेवलादर्शसङ्क्रान्तसमस्त-
 भावानामुन्मूलितापारसंसारकोनपरिभ्रमणैककारणमोहनीयकर्मणां सकलवच्चहितकरपञ्चविंशद्गुण-
 समन्वितवाचां निजक्रमलकोमलक्रमकान्त्योद्द्योतितमक्तिमरमृतहृत्सुरासुरनराविकनमन्मौलिमुकुट-
 मणिप्रभाणो तीर्थकृतां त्रिभुवनपूज्यत्वमावेदितं तथा विघ्नविधाताय शिष्टसमयपरिपालनाय च
 मङ्गलोपन्यासः कृतः ।

ननु प्रस्तुतग्रन्थः श्रुतरूपत्वात् श्रुतस्य च ज्ञानपञ्चकान्तःपातित्वेन तस्य भावनन्दिन्यात् स्वयमेव मङ्गलम् । यदुक्तम्—“तं च सुयनाणं मङ्गलं, कम्हा ! भन्नह्णं दीभावमङ्गलं ति काउं ।” इति । अपि च क्षपकश्रेणिग्रन्थो निर्जरार्थः, तथा च सति तपोवत् सर्व एव ग्रन्थो मङ्गलम् । इह “पणमिअ” इत्यादिमङ्गलोपन्यासात् त्वस्य ग्रन्थस्याऽमङ्गलता प्रसज्यते, अमङ्गले मङ्गलोपादानस्य सार्थक्यात् । यदि पुनर्मङ्गलेऽप्यस्मिन् ग्रन्थेऽन्यन्मङ्गलं क्रियते, तर्ह्यनवस्था । तथाहि—यथा मङ्गलस्याऽप्यस्य ग्रन्थस्य सतोऽन्यद् मङ्गलमुपादीयते, तथा मङ्गलस्याऽपि तद्रूपस्य सतोऽन्यद् मङ्गलमुपादेयम्, तस्याऽप्यन्यद्, अन्यस्याऽप्यपरम्, अपरस्याऽप्यन्यदित्येवमनवस्थाऽऽपततीति चेत्, न, अस्य हि ग्रन्थस्य मङ्गलरूपत्वेऽपि “पणमिअ” इत्यादिना कृतस्य मङ्गलस्य न नैरर्थक्यं नवाऽनवस्था । तद्यथा—यतोऽयं क्षपकश्रेणिग्रन्थो मङ्गलम्, तत एवाऽस्यैकदेशोऽभीष्टदेवतास्तुतिख्यापको मङ्गलत्वेन ज्ञापितः । न ह्यमङ्गलपदार्थस्याऽवयवे कदापि मङ्गलत्वं सम्भवति, कटुनिम्बैकदेशे माधुर्याऽसम्भवत् । यच्चात्र ग्रन्थैकदेशस्य विमज्ज्य मङ्गलत्वेन प्रादुष्करणम्, तद् अस्य ग्रन्थस्याऽपरिकर्मितमतीनां जनानां मङ्गलत्वप्रत्ययनाय, अनास्वादितमोदकानां तन्माधुर्यावबोधाय तत्कणिकासमर्पणवत् ।

किञ्च यद्येतावानप्यस्य ग्रन्थस्याऽवयवः सर्वेष्टार्थसम्पादनक्षमः, तर्हि समस्तोऽयं ग्रन्थोऽभ्यस्तोऽरगाकं महते समम्युदयाय भविष्यतीति विशेषावगमाद् विशेषतः प्रवर्तेरन्निह प्राथमिकाः, तथा शास्त्रकृतामपि सर्वा प्रवृत्तिर्मङ्गलाद्यभिधानपूर्विका भवति । यदुक्तं तैः

“प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थं फलादित्रितयं बुधैः ।

मङ्गलं चैव शास्त्रादौ वाच्यमिष्टार्थसिद्ध्ये ॥” इति ।

प्रकृते गाथार्थेन तीर्थकृतः सर्वस्वपरसंपत्संहतिसर्वस्वदेश्याश्चत्वारोऽतिशया अपि संसूचिता भवन्ति । तथाहि—श्रीपाश्वर्जिनमित्यत्र जयति रागद्वेषमोहानिति जिनः “जोण्शोदोबुद्धविमोभ्यः कित्” (उणादि-२६१) सूत्रेण नप्रत्ययः, इति व्याख्यानेनाऽपायापगमातिशयः संज्ञापितः, अत्र च श्रीशब्दस्य केवलज्ञानलक्ष्मीरिति व्यक्तीकरणेन ज्ञानातिशयो बोधितः । सुरासुरनरेन्द्रवन्दितमित्यनेन पूजातिशयः प्रकटितः । नाथमित्यनेन वचनातिशयोऽभिव्यज्यते, तथाहि नाथो योगक्षेमकरः, प्रागुक्तो योगक्षेमो सर्वजगज्जन्तुजातचित्तचमत्कारिसुरनिकररचिताऽष्टमहाप्रातिहार्यकृतपूजस्य लोकालोकप्रकाशककेवलज्ञानयुक्तस्याऽपगतधातिकर्मणस्तीर्थकृतो सुखारविन्दाद् विनिर्गतयैककालानेकजन्तुसंदेहसंदोहापनयनकारिण्या विश्वसत्त्वस्वस्वमायापरिणामिन्या भारत्याऽपि संभवतः, इत्थं नाथमित्यनेन भगवतो वचनातिशयः संदिष्टः । एते चत्वारोऽपि देहसौगन्ध्यादीनामतिशयानामुपलक्षणम्, तानन्तरेणैषामसंभवात् । तेन चतुरतिशयैश्चतुस्त्रिंशदप्यतिशया गाथायाः पूर्वार्धेन निष्टङ्क्यन्ते ।

इत्थं कृतमङ्गलोपन्यासः शास्त्रकृत् कृत्वाप्रत्ययस्योत्तरक्रियासापेक्षत्वात् तां व्याहरति-‘वुच्छामि’
 ति ‘वक्ष्यामि’ भणिष्यामि । काम् ? इत्याह-‘स्ववगसेढी’ ति ‘क्षपकश्रेणि’ क्षपकस्य=कर्माणि
 क्षपयतः श्रेणिः=क्रमः क्षपकश्रेणिः, ताम् . क्षपणाक्रमश्चायम्-आदौ मोहनीयम्, ततो धातित्रयम्,
 ततोऽधातिचतुष्कं विनाशयति । प्रयोजनं ब्रुवन् पुनः प्राह-‘सपरहिअङ्’ ति ‘स्वपरहि-
 तार्थम्’, स्वस्य=आत्मनः परेषाम्=अन्येषां च, हितं=मोक्षः, स्वपरहितम्, तदेव अर्थः=प्रयोजनं
 यत्र तत्तथा, क्रियाविशेषणत्वात् “क्रियाविशेषणात्” (मिद्धहेम० २-२-४१) इत्यनेन सूत्रेण
 द्वितीया विभक्तिः ।

साम्प्रतं स्वस्यौद्धत्यं परिहरन् प्राह-‘गुरुपसाय’ति-‘गुरुप्रसादात्’ तत्र गृणन्ति=उपदिशन्ति
 धर्ममिति गुरवः, अथपि क्षया तीर्थङ्कराः, सूत्रापेक्षया तु गणधराः, यत् प्रत्ययादि “अत्थं भासह
 अरेहो सुत्तं गन्धंति गणहरा निउणं ।” इति ।

यद्वाऽस्मदादिगुरुपर्यन्ताः सर्वे गुरुपदवाच्याः, तेषामपि सूत्रार्थप्रदानतो धर्मोपदेशकत्वस्याऽ-
 क्षतत्वात् । विशेषतस्तु परमगीतार्थानामशेषशेषुपीशालिकुलविद्वस्यमानानां सकलागमरहस्यज्ञानां भीम-
 कान्तादिगुणैर्गिरिष्ठानां श्रीमद्विजयदानसूरीश्वराणां विनेयवृषभा गच्छाधिपतयो-ऽनेकवाल युव-
 वृद्धमुनिपुङ्गववृजैः संसेव्यमानचरणारविन्दाः प्रातःस्मरणीयाः श्रीमद्विजयभेमसूरीश्वरा
 गुरुपदेन ग्राह्याः, प्रवज्याप्रदान-सम्यग्ज्ञानदानादिना तेषामासन्नोपकारित्वात् । तेषाम्, प्रसादात्=
 अनुग्रहात्, न तु निजबुद्धिप्रतिमादिवलात् । शक्तिविकला अपि जना गुरुप्रसादाद् दुष्कराणामपि
 कार्याणां पारं प्रयान्तीति श्रद्धानोऽहमपि गुरुप्रसादात् क्षपकश्रेणिग्रन्थग्रथने समर्थो भूत्वा तां वक्ष्या-
 मीति भावः ।

‘स्ववगसेढी’ इत्यनेन प्रेक्षावत्प्रवृत्त्यर्थमभिधेयनिर्देशः कृतः, एतदुक्तौ हि शास्त्रश्रवणादि-
 प्रवृत्तेः । उक्तं च-

“श्रुत्वाऽभिधेयशास्त्रादौ पुरुषार्थोपकारकम् ।

श्रवणादौ प्रवर्तन्ते तज्जिज्ञासादिनोदिताः ॥१॥” इति ।

‘सपरहिअङ्’ इत्यनेन-प्रयोजनं दर्शितम्, तद्विना कृतिनां प्रवृत्त्यभावात् । न्यगादि च-

“प्रयोजनमनुद्दिश्य, न भन्दोऽपि प्रवर्तते ।

एवमेव प्रवृत्तिश्चेच्चैतन्येनास्य किं भवेत् ॥१॥” इति ।

तच्च प्रयोजनं शास्त्रकृत् श्रोत्रोरनन्तरपरम्परमेदाच्चिन्त्यम् । तत्र शास्त्रकृतुरनन्तरं प्रयो-
 जनं सत्त्वानुग्रहः, बहुविस्तरशास्त्रपठनाद्यसमर्थानां संक्षिप्तारुचिजन्तूनां संक्षिप्तशास्त्रे प्रवृत्तेः । यदुक्तम्-

“सुयसायरो अपारो आऊं थोवं जिआ य दुम्मेहा ।

तं किं पि सिक्खिस्वयव्वं जं कज्जकरं च थोवं च ॥१॥” इति ।

कर्मनिर्जरा वा ग्रन्थग्रथनलक्षणस्याध्यायादभ्यन्तरेतपसो बहुतरनिर्जरासंभवात् । स्वदृढस्य-
तिर्वा, ग्रन्थविरचनादिना हि तत्कर्तुः रगृतिर्दृढा दृढतरा दृढतमा च जायते ।

परम्परप्रयोजनं त्वयवर्गावाप्तिः, धर्मोपदेशदानस्य हि मोक्षफलत्वात् । तथा चोक्तम्

“सर्वज्ञोक्तोपदेशेन, यः सत्त्वानामनुग्रहम् ।

करोति दुःखतप्तानां स भाग्योत्यचिराच्छिवम् ॥१॥” इति ।

श्रोतुरनन्तरं प्रयोजनं तु क्षपकश्रेणिविषयकं ज्ञानम्; परम्परं तु निर्वाणावाप्तिः । तथाहि—विज्ञात-
सारभूतकर्मक्षपणाक्रमाः प्राणिनः प्रकृत्यसारात् संसाराद् विरज्यन्ते । ततः कर्मक्षयाय प्रयत्नं समा-
चरन्ति, क्षीणे च कर्मणि निःश्रेयसमासादयन्ति । यदुक्तम्

“सम्यक्शास्त्रपरिज्ञानाद् विरक्ता भवतो जनाः ।

क्रियासक्ता ह्यविधनेन गच्छन्ति परमां गतिम् ॥१॥” इति ।

मङ्गलाऽभिधेय-प्रयोजनानि श्रोक्तानि, सम्प्रति प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थं सम्वन्धोऽपि वक्तव्यः ।

यदुक्तम्

“उक्तार्थं ज्ञातसम्बन्धं श्रोतुं श्रोता प्रवर्तते ।

शास्त्रादौ तेन वक्तव्यः, सम्बन्धः सप्रयोजनः ॥१॥” इति ।

स च द्विविधः, गुरुपर्वकमलक्षण उपायोपेयस्वरूपश्चेति । तत्राद्यः श्रद्धाऽनुसारिणः प्रति, स च
“गुरुपसाया” इत्यनेन दर्शितः । तथाहि—यनधातिकर्मचतुष्के विलयमापादिते लब्धलोकालोक-
प्रकाशकेवलज्ञानेनाऽष्टमहाप्रातिहार्यपरमार्हन्त्यसम्पत्समृद्धेन भगवता श्रीमहावोरेण संसारमही-
रहोन्मूलनैकेहेतुपञ्चविंशद्गुणसमन्वितमर्वजगज्जन्तुजातस्वस्वमापापरिणामिभारत्या भुगसुरनरेश्वर-
निकरपरिकरितपर्वधर्तः कर्मक्षपणाक्रमः प्रतिपादितः, स च गणभृता सुधर्मस्वामिना धृत्रतो रचितः ।
तदनु जम्बूस्वामि-प्रभव-शाक्यम्भव-यशोभद्र-सम्भूतिविजय-भद्रबाहु स्थूलभद्र-
कर्मप्रकृतिकार-सप्ततिकाकार-कषायप्रभृतिकार-तच्चूर्णिकार-वृत्तिकारादिभिः स्व-
कीयस्वकीयशास्त्रेषूपनिबद्धः । ततस्तत्तच्छास्त्राव्ययनाऽध्यापनादिना समानीतो यावदरागदुर्गुरुचरणाः ।
ततो विनयवैयावृत्यादिना प्रसन्नैस्तैर्मां प्राव्यापितः । इत्थं परम्परया सर्वज्ञमूलकर्मक्षपणाक्रमो
यस्मात् गुरुप्रसादाद् मया प्राप्तः, तमेवाश्रित्य परम्परया समागतं क्षपणाक्रमं क्षपकश्रेणिग्रन्थ-
रूपेण भवन्तं वक्ष्यामीति, तदेवं “गुरुपसाया” इत्यनेन गुरुपर्वकमलक्षणः सम्वन्धः सूचितः । उक्त-
सम्बन्धविरहे तु छत्रस्थावस्याऽगोचरविविवाऽतीन्द्रियपदार्थसार्थप्रतिपादके शास्त्रे सुधियो न प्रव-
र्तेत, अभिदध्युच्च ते यथानाऽऽरम्णीयमेतच्छास्त्रम्, सम्बन्धवन्धवत्त्वात् स्वेच्छार्चितशास्त्रवदिति ।

द्वितीयस्तु तर्कानुसारिणः प्रति । स चैवम् उचनरूपाऽऽपन्नः क्षपकश्रेणिग्रन्थ उपायः, तत्परि-
ज्ञानं चोपेयम् । सामर्थ्यादेव सम्बन्धो ज्ञायते, साक्षात् तु नासौ कथितः ॥१॥

अभिहितं मङ्गलाभिधेयादि । सम्प्रति क्षपकश्रेणिं प्रतिपादयितुकाम आदौ तावत् तस्यां
नवाधिकारान् गाथाद्वयेन ब्राह्म

तत्थ य णव अहिगारा अहापवत्तकरणं तह हवेइ ।

करणमपुर्वं हवए सवेअअणियट्टिकरणं च ॥२॥

हयकण्ण-किट्टिकरण-तयणुहव-अवगयकसायअद्धा य ।

तह अत्थि सजोगिगुणट्ठाणमजोगिगुणठाणं च ॥३॥

तत्र च नवाधिकारा यथाप्रवृत्तकरणं तथा भवति ।

करणमपूर्वं भवति सवेदाऽनिवृत्तिकरणं च ॥ २ ॥

हयकर्ण-किट्टिकरण-तदनुभवाऽपगतकपायाद्धा च ।

तथाऽस्ति सयोगिगुणस्थानमयोगिगुणस्थानञ्च ॥३॥ इति पदसंस्कारः ।

‘तत्थ’ इत्यादि, ‘तत्र च’ग्रन्थरूपायां क्षपकश्रेणौ ‘नव’ नवसङ्ख्यायाः अधिकाराः सन्तीत्युप-
स्कारः । अथाऽधिकारान् नामग्राहं भणति—‘अहापवत्तकरणं’ इत्यादि, प्रथमोऽधिकारो यथाप्रवृत्त-
करणम्, कथयिष्यते च “अणचउगं” इत्यादिगाथाभिः । तथाशब्दः समुच्चये, एवमग्रेऽपि, ‘करणम-
पूर्वम्’ द्वितीयोऽधिकारोऽपूर्वकरणं भवति । भाषिष्यते च “कायञ्चं सेकाले” इत्यादिगाथाभिः ।
‘हवए सवेअअणियट्टिकरणं च’ इति चकारः समुच्चये, एवमग्रेऽपि, तृतीयोऽधिकारः सवेदाऽनि-
वृत्तिकरणं भवति, तत्र वेदेन=वेदोदयेन सह सवेदम्, “सहस्तेन” (सिद्धहेम० ३-१-२४) इत्यनेन
सूत्रेण बहुव्रीहिसमासः, सवेदं च तदनिवृत्तिकरणं च सवेदाऽनिवृत्तिकरणम् । एतदुक्तं भवति—अनिवृत्ति-
करणस्य प्रथमसमयात् प्रभृति पुरुषवेदोदयचरमसमयं यावद् या क्षपणप्रक्रिया भवति, साऽऽरिगन्धिकारे
निरूपयिष्यते । प्रतिपादयिष्यते चाऽयमधिकारः “सेकाले अनियट्टि” इत्यादिगाथाभिः ।

‘हयकण्ण०’ इत्यादि, ‘हयकर्ण-किट्टिकरण-तदनुभवाऽपगतकपायाद्धा च’ करणशब्दो
द्वाभ्यां सम्बध्यते, अद्धाशब्दश्च प्रत्येकमभिसम्बध्यते, “अन्तान्ते श्रूयमाणं पदं प्रत्येकमभि-
सम्बध्यते ।” इति न्यायात् । ततश्चायमर्थः—हयकर्णकरणाद्धा, किट्टिकरणाद्धा, तदनुभवाद्धा=
किट्टिवेदनाद्धा, तच्छब्दस्य पूर्ववस्तुपरामर्शित्वेन किट्टेः परामर्शात्, अपगतकपायाद्धा=क्षीण-
कपायकालो द्वादशगुणस्थानककाल इत्यर्थः, तत्र सर्वथा कपायापगमनदर्शनात् । न चाऽपगत-
कपायशब्देन सयोगिकेवल्लिगुणस्थानकाऽयोगिकेवल्लिगुणस्थानकेऽपि कुतो न गृह्येते ? इति वाच्यम्,
तेयोरग्रे वक्ष्यमाणत्वेन तत्र पुनरुक्तताप्रसङ्गात् । भावार्थः पुनरयम्—चतुर्थोऽधिकारो हयकर्णकरणाद्धा,
विचर्यायिष्यते च “हयकण्णा०” इत्यादिगाथाभिः, इहाऽपूर्वकरणवदनिवृत्तिकरणमेकाऽधिकारम-
नभिधायाऽनिवृत्तिकरणे यत् पृथक्पृथक्सवेदाऽनिवृत्तिकरण-हयकर्णकरणाद्धादिकाऽभिधानम्,
तत्प्रयोजनमग्रे वक्ष्यते । पञ्चमोऽधिकारः किट्टिकरणाद्धा, दर्शयिष्यते च “पुण्णे हयकण्णे”
इत्यादिगाथाभिः । षष्ठोऽधिकारः किट्टिवेदनाद्धा, निरूपयिष्यते “तत्तो य कोहपदम्”

इत्यादिगाथाभिः । सप्तमोऽधिवारः क्षीणकपायाद्धा, प्रतिपादयिष्यते च “से कालेऽवराय-
कसायगुणं” इत्यादिगाथाभिः ।

‘तह’ इत्यादि, तथा ‘सयोगिगुणस्थानं’ “भीमो भोमसेनः” इति न्यायात् पदैकदेशेन
पदसमुदायस्य गम्यमानत्वात् सयोगिकेवल्लिगुणस्थानकमष्टमोऽधिकारोऽस्ति, कथयिष्यते च “सेकाले
पावेइ” इत्यादिगाथाभिः । ‘अयोगिगुणस्थानञ्च’ अयोगिकेवल्लिगुणस्थानकं च नवमोऽधि-
कारोऽस्ति, वर्णयिष्यते च “सेकाले लहइ” इत्यादिगाथाभिः ॥२, ३॥

अथ “यथोद्देशं निर्देशः” इति न्यायेन प्रथमाऽधिकारं विवर्णयितुकामः प्राह

अणचउगं दिट्ठितिगं च खविय उज्जमइ सेसखवणाए ।

आढवइ अप्पमतो अहापवत्तकरणं समणो ॥४॥

अनचतुष्कं दृष्टित्रिकञ्च क्षपयित्वोद्यच्छते शेषक्षपणायै ।

आरभतेऽप्रमत्तो यथाप्रवृत्तकरणं श्रमण ॥४॥ इति पदसंस्कारः ।

‘अणचउगं’ इत्यादि-‘अनचतुष्कम्’ पदैकदेशेन पदसमुदायस्य गम्यमानत्वाद् अनन्तानु-
बन्धितुष्कम् अनन्तानुबन्धिकोद्यमान-माया लोभलक्षणम् , ‘दृष्टित्रिकञ्च’ मिथ्यात्वमोहनीय-
सम्यङ्मिथ्यात्वमोहनीय-सम्यक्त्वमोहनीयलक्षणं दर्शनत्रिकं च ‘क्षपयित्वा’ निःसत्ताकीकृत्य ‘शेष-
क्षपणायै’ शेषाणाम्=अप्रत्याख्यानावरण-प्रत्याख्यानावरण-संज्वलनकपाय-नवनोकपायरूपमोहनीय-
स्य ज्ञानावरणादीनां च क्षपणायै=विनाशाय ‘उद्यच्छते’ चेष्टते जीवः । अयम्भावः—चतुर्गतिकोऽविरत-
सम्यग्दृष्टिर्देशविरतस्तिर्यङ् मनुष्यो वा सर्वविरतस्तु मनुष्य आन्तर्मौहूर्तिकानि यथाप्रवृत्तकरणाऽपूर्व-
करणाऽनिवृत्तिकरणाख्यानि त्रीणि करणानि कुरुते, तत्राऽपूर्वकरणप्रथमसमयतः प्रभृति स्थितिधातं
रसधातमपूर्वस्थितिबन्धं गुणश्रेणि गुणसंक्रमं च करोति, तथाऽनन्तानुबन्धिकोद्यमान-माया-लोभानां
प्रदेशाग्रं गुणसङ्क्रमेणोद्भूतनासंक्रमानुबिद्धेन विनाशयति=शेषकपायत्वेन स्थापयतीत्यर्थः । अपूर्वकरणं
विधायाऽनिवृत्तिकरणं कुरुते । तत्र चाऽनन्तानुबन्धिनां स्थितिं यथाक्रममपवर्तनाकरणेन धातयन्
पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणां विधत्ते । अपवर्तनाविधिश्च कर्मप्रकृत्युक्तोद्भूतनासङ्क्रमवद् बोध्यः ।
अनन्तानुबन्धिनां पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणस्थितिगतमपि दलमवस्तादावलिकामात्रं परित्यज्य
बध्यमानमोहनीयप्रकृतिषु प्रतिसमयसंख्येयगुणक्रमेण परिणमयंश्चरमसमये सर्वसङ्क्रमेण परिणमयति ।
यच्चावलिकोगतं दलिकम्, तत् स्तिबुकरूढ्रमेण वेद्यमानासु परप्रकृतिषु संक्रमयति । ततोऽन्तर्हृ-
हूर्तात् परतोऽनिवृत्तिकरणपर्यवसाने शेषकर्मणामपि स्थितिधातादीन् न करोति, किन्तु स्वभाव-
स्यैव भवति ।

आवश्यकचूर्णिकाराध्यभिप्रायेण त्वनन्तानुबन्धिनामनन्ततमभागप्रमाणं दलं मिथ्यात्वे
प्रक्षिपति, ततो यदा दर्शनत्रिकक्षपणमारभते, तदा मिथ्यात्वं तदंशेन सहैव क्षपयति । तथा चोक्त-

मावश्यकचूर्णो—“अणंताणुबंधिकोह-माण-माया-लोभा जुगवं खवंति, पच्छा ताणं अणंतभागं मिच्छत्तवेयणिज्जे कम्मं छुभनि, नाहे तं खवेति ।” इति ।

इह कालान्तरे कश्चिद् मिथ्यात्वोदयाद् भूयोऽप्यनन्तानुबन्धिन उपचिनोति, तद्वीजस्य मिथ्यात्वस्याविनाशात् । अन्यस्तु विनाशितानन्तानुबन्धी जीवो जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमात्रं काल-मुत्कृष्टतश्च सागारोपमाणां सातिरेके द्वे पट्षष्टी व्यतिक्रम्य दर्शनत्रिकक्षपणाय प्रयतते । तत्र जिनविहरणकालसंभवी वर्षाष्टकस्योपरि वर्तमानः प्रथमसहननो मनुष्यो दर्शनत्रिकक्षपणार्थं यथाप्रवृत्तादीनि त्रीणि करणानि करोति । तत्रादौ तावद् यथाप्रवृत्तकरणं करोति, ततोऽपूर्वकरणम् । अपूर्वकरणेऽनुदितयोर्मिथ्यात्व-सम्यङ्मिथ्यात्वयोर्दलिकं गुणसंक्रमेण सम्यक्त्वमोहनीये प्रक्षिपति, उद्वलनासंक्रममपि तयोरारभते । तद्यथा—प्रथमस्थितिखण्डं बृहत्तरमुद्वलयति, ततो द्वितीयं विशेषहीनम्, ततस्तृतीयं विशेषहीनम्, ततोऽपि चतुर्थं विशेषहीनम् । एवं तावद्वाच्यम्, यावदपूर्व-करणचरमस्थितिखण्डम् । ततोऽनिवृत्तिकरणं विधत्ते । तत्र स्थितिधातादयः पूर्ववत् प्रवर्तन्ते । अनि-वृत्तिकरणे प्रथमसमयतो दर्शनमोहस्य देशोपशमना-निधत्ति-निहाचनाकरणाणि व्यवच्छिद्यन्ते । दर्शन-त्रिकस्य स्थितिमत्कर्मोऽनिवृत्तिकरणप्रथमसमयादारभ्य स्थितिधातादिभिर्धात्यमानं स्थितिखण्ड-सहस्रेषु गतेष्वसंज्ञिष्वेन्द्रियस्थितिसत्कर्मतुल्यं भवति । ततः स्थितिखण्डसहस्रपृथक्त्वे गते चतुरि-न्द्रियस्थितिसत्कर्मसमानं भवति, ततोऽपि तावन्मात्रेषु स्थितिखण्डेषु व्रजितेषु त्रीन्द्रियस्थिति-सत्कर्मतुल्यं भवति । ततः पुनस्तावन्मात्रेषु स्थितिखण्डेषु व्यतिक्रान्तेषु द्वीन्द्रियस्थितिसत्कर्म-समानं भवति । ततस्तावन्मात्रेषु स्थितिखण्डेषु व्यतीतेष्वेन्द्रियस्थितिसत्कर्मतुल्यं स्थितिसत्त्वं भवति । ततोऽपि तावन्मात्रेषु स्थितिखण्डेषु गतेषु स्थितिसत्त्वं पण्योपममात्रं जायते, ततो दर्शन-त्रिकस्य स्थितिसत्कर्मण एकं संख्येयमात्रं विमुच्य शेषान् संख्येयान् बहून् भागान् विनाशयति । एतच्च कर्मप्रकृतिचूर्णिकाराद्यभिप्रायेण प्रोक्तम् । पञ्चसंग्रहकाराभिप्रायेण तु पण्योपमसंख्येय-भागमात्रस्थितिसत्कर्ममवनानन्तरं स्थितिसत्कर्मणः संख्येयान् भागान् विनाशयति । एवं स्थिति-धाताः सहस्रशो गच्छन्ति, तदनन्तरं मिथ्यात्वस्याऽसंख्येयभागान् विनाशयति, सम्यक्त्वमोहनीय-सम्यङ्मिथ्यात्वमोहनीययोस्तु पूर्ववत् संख्येयान् भागान् विनाशयति । अनेन क्रमेण बहुषु स्थितिखण्डेषु गतेषु मिथ्यात्वमुदयावलिकारहितं सर्वं क्षीणम् । यच्चावलिकागतम्, तत् स्तिवुक-सङ्क्रमेण सम्यक्त्वमोहनीये प्रक्षिपति । तदानीं सम्यक्त्वमोहनीय-सम्यङ्मिथ्यात्वमोहनीययोः स्थिति-सत्कर्म पण्योपमाऽसंख्येयमात्रमवतिष्ठते । तस्याऽसंख्येयभागान् स्थितिखण्डेन विनाशयति, एकमसंख्येयमात्रं मुञ्चति । ततः प्रभूतेषु स्थितिखण्डेषु व्रजितेषु सम्यङ्मिथ्यात्वमावलिकामात्रमवति-ष्ठते, शेषं सर्वं क्षीणम्, सम्यक्त्वमोहनीयस्य च स्थितिसत्कर्मोऽष्टवर्षमात्रं भवति । अष्टवर्षमात्रस्थिति-सत्कर्म निश्चयनयमतेन दर्शनमोहनीयक्षपक उच्यते । ततः परमान्तमौहूर्तिकान्यनेकानि स्थिति-

खण्डानि विधातयति । तत्र चरमस्थितिखण्डे घातितेऽसौ क्षपकः कृतकरणो भण्यते । अस्यां च कृतकरणाद्वायां वर्तमानः कश्चित् कालमपि कृत्वा चतसृणां गतीनामन्यतमायां गतौ समुत्पद्यते, तदानीं च लेख्यापरावृत्तिरपि भवति । एवं दर्शनत्रिकक्षपणायाः प्रस्थापको मनुष्यो भवति, निष्ठापकस्त्वन्यतमश्चतुर्गतिकः । यदुक्तं कर्मप्रकृतिचूर्णौ—‘पट्टवगो उ मणूसो निष्ठवगो होइ चउसु गईसु’ इति । विशेषार्थिना त्वस्मत्कृतोपशमनाकरणवृत्तित्वलोकनीया, तत्र विस्तरेण दर्शनत्रिकक्षपणायाः प्रतिपादितत्वात् ।

अवद्यायुष्को वेदितसम्यक्त्वमोहनीयशेषोऽन्तर्मुहूर्तं विश्रम्य चारित्रमोहनीयादिक्षपणाय यतते, यद्यसौ न तीर्थकृन्नामसत्कर्मा, तथा चोक्तं श्रीकर्मप्रकृतिचूर्णौ—“अह न बद्धाउओ तो खवेगसेदिमेव पडिवज्जति, जति न तित्थयरसंतकंमिगो ।” इति । बद्धायुष्कः पुनर्यदि तदानीं कालं न करोति, तथापि नामौ तद्भवे चारित्रमोहादिक्षपणाय यतते, किन्तूत्कृष्टतः सातिरेकेत्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि व्यतिक्रम्याऽवश्यं चारित्रमोहनीयादिक्षपणाय यतते । चारित्रमोहनीयादिक्षपणाय प्रयतमानो जीव आदौ किं करोति ? इत्यत आह—‘आढवइ’ इत्यादि, अप्रमत्तः ‘श्रमणः’ श्रम्यति तपस्यतीति श्रमणः संयत इत्यर्थः, यथाप्रवृत्तकरणमारभते । अयं भावः—क्षीणसप्तकः प्रमत्तगुणस्थानकमप्रमत्तगुणस्थानकं च बहुशः स्पृशति, ततश्चारित्रमोहनीयादिक्षपणायोन्यविशुद्धिप्राप्तौ वर्षाष्टकस्योपरि वर्तमानोऽसौ प्रथमसंहननोऽप्रमत्तसंयतो यथाप्रवृत्तकरणं करोति । तत्र पूर्वविदप्रमत्तश्चेत्, तर्हि शुक्लध्यानोपगतोऽपि, अन्ये तु धर्मध्यानोपगताः । इदं तु शतकलधुचूर्णिकृदाद्यभिप्रायेण बोध्यम्, तच्च न विरुध्यते, ध्यानशतककृद्भिरप्रमत्तानामपि पूर्वधराणां शुक्लध्यानद्वयस्य स्वीकारात् । तथा च तद्ग्रन्थः

“सव्वप्पमायरहिंया मुणओ खोणोवसंतमोहा य ।

ज्झायांरो नाणधणा धम्मज्झाणस्स निदिडा ॥१॥

एएच्चिय पुव्वाणं पुव्वधरा सुप्पसत्थसंधयेणा ।” इति ।

अयं भावः—ये धर्मध्यानस्य ध्यातारोऽप्रमत्तसंयतादयो भवन्ति, त एव पूर्वयोः—पृथक्त्ववितर्कसविचारैकत्ववितर्कोऽविचारलक्षणयोर्ध्यायिनो भवन्ति, अयं तु विशेषः—सुप्रशस्तसंहननाः = आद्यसंहननयुक्ताः पूर्वधराः—यतुर्देशपूर्वविदस्तदुपयुक्ताः, इदं त्वप्रमत्तसंयतानां विशेषणम्, निर्ग्रन्थानां तु माषतुपादिवदन्यथाऽपि शुक्लध्यानोपपत्तेः । तदेवं क्षपकश्रेणि प्रतिपन्नस्य पूर्वविदः शुक्लध्यानद्वयं न विरुध्यते ।

शतकषट्चूर्णिकारादीनामभिप्रायेण पुनः सर्वे श्रेणि प्रतिपत्तुकामा धर्मध्यानोपगता एव भवन्ति, सूक्ष्मसम्परायं यावद्धर्मध्यानस्यैव स्वीकारात् । न चैतत्स्वमनीषिकयाऽभिहितम्, शतकभाष्यकारैरप्युक्तत्वात् । तथा च तद्ग्रन्थः

“सुहुमोऽहवेयगो इह सुक्कज्झाणेण उह्ह कम्मं ति ।
 जं वुत्तं तं आसन्नवीयरोगत्तणमवेक्ख ॥ १ ॥
 ५६०वमन्नहं ऊ सुहुमस्स उ धम्मज्झाणमेवेगं ।
 होई एवं पुणं गुरुयच्चुत्तिभिप्पायओ वुत्तं ॥ २ ॥
 लहुचुत्तिअभिप्पाएणं सुक्कज्झाण आइयदुभेयं ।
 न विरुद्धं पुण्वधराणं होह सुत्ते जओ भणियं ॥ ३ ॥” इति ।

धर्मध्यानशुक्लध्यानयोः स्वरूपं तु क्षीणकपायगुणस्थानकाद्धाप्ररूपणाऽवसरे वक्ष्यामः ॥४॥
 सम्प्रति यथाप्रवृत्तकरणेऽध्यवसायस्थानानि तेषां चोर्ध्वमुखीं तिर्यङ्मुखीं च विशुद्धिं

निरूपयिषुराह

परिणामट्टाणाईं अणुसमयमसंखलोगमेत्ताणि ।
 उड्डमुहाऽणंतगुणा सोही तिरिया उ छट्टाणा ॥५॥

परिणामस्थानान्यनुसमयमसङ्खलोकमात्राणि ।

ऊर्ध्वमुख्यनन्तगुणा शोधितिर्यक् तु पट्स्थाना ॥५॥ इति पदसंस्कारः ।

‘परिणामट्टाणाईं’ इत्यादि, ‘परिणामस्थानानि’ अध्यवसायस्थानानि ‘अनुसमयं’ समये समय इत्यनुसमयम्, “योग्यतावीप्सा०” (सिद्धहेम० ३-१-४०) इत्यनेन सूत्रेण वीप्सायामव्ययाभावतमासः, प्रतिसमयमित्यर्थः, ‘असङ्खलोकमात्राणि’ विशुद्धिभेदेनाऽसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि भवन्ति ।

ननु यथाप्रवृत्तकरणं प्रतिपन्नानां कालत्रयापेक्षया जीवानामनन्तत्वेनाऽध्यवसायस्थानानामनन्तत्वं कुतो न भवति ? इति चेत्, उच्यते—सत्यम्, स्यादेवम्, यदि यथाप्रवृत्तकरणं प्रतिपन्नानां सर्वेषां जीवानामध्यवसायस्थानानि पृथक् पृथक् भिन्नान्येव स्युः, तच्चेह नास्ति, बहूनामेकाऽध्यवसायस्थानवर्तित्वात् । यथा कचिदशीतिश्चारित्रिणो दशस्वध्यवसायस्थानेषु वर्तन्ते, अष्टानामष्टानां चारित्रिणामेकाध्यवसायस्थानवर्तित्वात्, तथैवेहाऽपि यथाप्रवृत्तकरणं प्रतिपन्नानामनन्तानामनन्तानां जीवानामेकाध्यवसायस्थानवर्तित्वात् तेऽसङ्ख्येयत्वेनाऽध्यवसायस्थानेषु वर्तन्ते । तेन यथाप्रवृत्तकरणे प्रतिसमयमसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिमात्राण्येवाऽध्यवसायस्थानानि, न ततोऽधिकानि । अयमत्र विशेषः—यथाप्रवृत्तकरणे प्रतिसमयमध्यवसायस्थानान्यसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिमात्राण्यभिहितानि, तानि न अथमादिसमयेषु मिथरतुल्यानि भवन्ति, किन्तु यथाप्रवृत्तकरणस्य प्रथमसमयतो द्वितीयसमयेऽध्यवसायस्थानानि विशेषाधिकानि भवन्ति, ततोऽपि तृतीयसमये विशेषाधिकानि, एवं तावद् वक्तव्यानि, यावद् यथाप्रवृत्तकरणचरमसमयः । स्थाप्यमानानि पुनरेतानि विषमचतुरस्रक्षेत्रमास्तृणन्ति ।

अथोक्ताऽध्यवसायस्थानानां विशुद्धिमभिधत्ते—‘उद्धुमुहा’ इत्यादि, “अणुसमयम्” इति पदस्याऽत्राऽपि सम्बन्धाद्, अनुसमयम् ऊर्ध्वमुखी ‘शोधिः’ विशुद्धिरनन्तगुणा भवति, ‘तिर्यक् तु’ तिर्यङ्मुखी विशुद्धिस्तु ‘पट्स्थाना’ पट्स्थानविशिष्टा पट्स्थानपतितेत्यर्थः । भावार्थः पुनरयम्—उत्तरोत्तरसमयेऽध्यवसायस्य विमृश्यमाना विशुद्धिरूर्ध्वमुखी विशुद्धिर्भण्यते, विवक्षितैकसमयभाविना वह्ननामध्यवसायस्थानानां मिथो विमृश्यमाना विशुद्धिस्तिर्यङ्मुखी विशुद्धिर्निगद्यते । इह यथाप्रवृत्तकरणे प्रथमसमयतो द्वितीयसमये विशुद्धिरनन्तगुणा भवति, ततोऽपि तृतीयसमयेऽनन्तगुणा भवति, एवं तावद्वक्तव्या, यावच्चरममयः । तेन यथाप्रवृत्तकरणे प्रतिसमयमूर्ध्वमुखी विशुद्धिरनन्तगुणा भणिता । तथा यथाप्रवृत्तकरणविवक्षितैकसमयभाविनामसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिमात्राणामध्यवसायस्थानानामेकतमस्याध्यवसायस्य विशुद्धिरन्याऽध्यवसायस्थानविशुद्धयपेक्षयाऽनन्तभागवृद्धा वा-ऽसंख्येयभागवृद्धा वा संख्येयभागवृद्धा वा संख्येयगुणवृद्धा वा-ऽसंख्येयगुणवृद्धा वा-ऽनन्तगुणवृद्धा वा भवति, एवं षड्विधहानिविशिष्टा-ऽपि भवति । तेन यथाप्रवृत्तकरणे तिर्यङ्मुखी विशुद्धिः पट्स्थानपतिता ।

इह यथाप्रवृत्तकरणे या प्रतिसमयमूर्ध्वमुखी विशुद्धिरनन्तगुणा प्रतिपादिता, सैकजीवापेक्षयैव बोद्धव्या, नानाजीवाऽपेक्षया तु पट्स्थानपतिता सम्भवति । वक्ष्यमाणाऽपूर्वकरणे त्वनेकजीवापेक्षया-ऽप्यूर्ध्वमुखी विशुद्धिरनन्तगुणान विरुध्यते, पूर्वपूर्वसमयभाच्युत्कृष्टविशोधितोऽप्युत्तरोत्तरसमयभाविजघन्यविशोधेरनन्तगुणत्वात् । तिर्यङ्मुखी विशुद्धिस्तु सर्वत्र नानाजीवापेक्षयैवाऽवगन्तव्या, एकजीवस्यैकसमये नानाऽध्यवसायानामसम्भवात् ॥५॥

यथाप्रवृत्तकरणे प्रतिसमयमध्यवसायस्थानानि विशोधिभेदेनासंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिमात्राणि प्रोक्तानि । सम्प्रति विशोधितारतम्यमार्यात्रिकेण प्रदर्शयति

करणस्स पढमसमये सवत्थोवा जहणिया सोही ।

तो पढमसंखभागं जाव जहण्णा अणंतगुणा ॥६॥

ततो पढमे समये उकोसा होअए अणंतगुणा ।

तो उवरि पढमसमये होइ जहण्णा अणंतगुणा ॥७॥

एवं हेट्ठे उवरि य जाव जहण्णाऽत्थि चरिमसमयम्मि ।

ततो सेसुकोसा कमेण हुन्ते अणंतगुणा ॥८॥

करणस्य प्रथमसमये सर्वस्तोका जघन्या शोधिः ।

तत प्रथमसङ्ख्यभाग यावज्जघन्याऽनन्तगुणा ॥६॥

ततः प्रथमे समय उत्कृष्टा भवत्यनन्तगुणा ।

तत उपरि प्रथमसमये भवति जघन्या-ऽनन्तगुणा ॥७॥

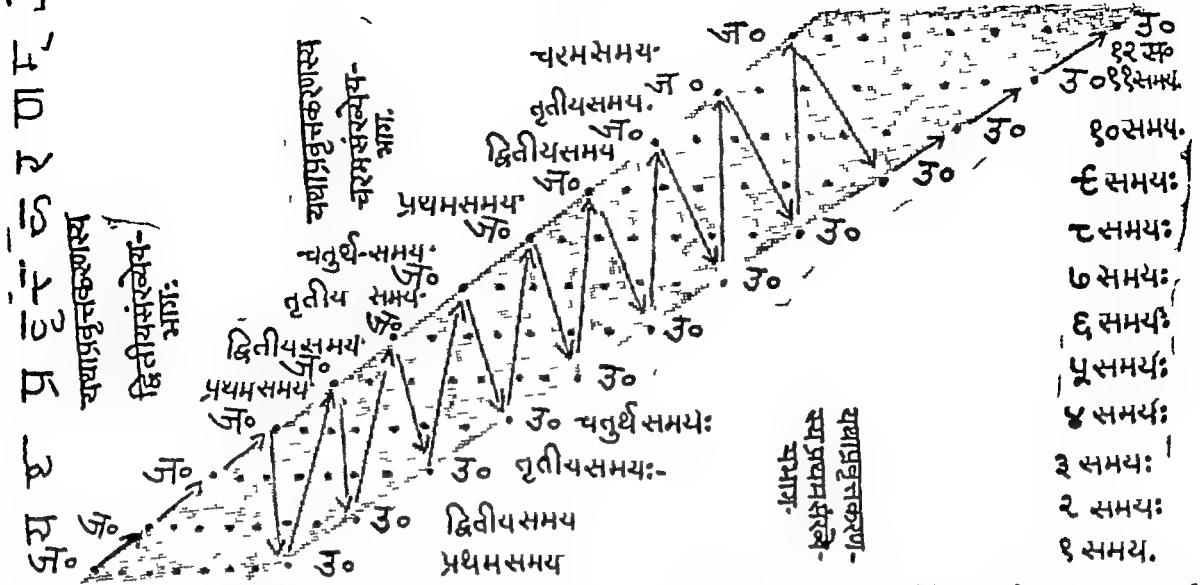
एवमथ उपरि च थावज्जघन्याऽरित चरमसमये ।

ततः शेषोत्कृष्टाः क्रमेण भवन्त्यनन्तगुणाः ॥८॥ इति-पदसंस्कारः ।

‘करणस्त्र’ इत्यादि, ‘करणस्य’ प्रस्तुतत्वाद् “भामा सत्यभामा” इति न्यायाच्च यथा-
प्रवृत्तकरणस्य प्रथमसमये जघन्या ‘शोधिः’ विशोधिः सर्वस्तोका भवति, तदितरासां प्रभूतत्वात् । ततः
‘प्रथमसङ्ख्येयभाग’ यथाप्रवृत्तकरणस्य प्रथमसङ्ख्येयभागं थावज्जघन्या विशोधिरनन्तगुणा । इदं
भुक्तं भवति—यथाप्रवृत्तकरणप्रथमसमयमाविजघन्यविशोधितो यथाप्रवृत्तकरणस्य द्वितीयसमये जघन्य-
विशोधिरनन्तगुणा, ततोऽपि तृतीयसमये जघन्यविशोधिरनन्तगुणा, ततोऽपि चतुर्थसमये जघन्या
विशोधिरनन्तगुणा । एवंक्रमेण तत्रिदं वक्तव्या, यावद् यथाप्रवृत्तकरणप्रथमसङ्ख्येयभागचरमसमयमावि-
जघन्यविशोधिः । ‘ततो’ इत्यादि, ‘ततः’ यथाप्रवृत्तकरणप्रथमसङ्ख्येयभागचरमसमयमाविजघन्य-
विशोधितः ‘प्रथमे समये’ यथाप्रवृत्तकरणस्य प्रथमे समये उत्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणा भवति, ‘ततः’
यथाप्रवृत्तकरणप्रथमसमयमाव्युत्कृष्टविशोधितः ‘उपरि’ यथाप्रवृत्तकरणप्रथमसङ्ख्येयभागस्योपरि
प्रथमसमये जघन्या विशोधिरनन्तगुणा भवति । ‘एवं’ इत्यादि, ‘एवम्’ अनेन क्रमेणाऽथ उपरि च
विशोधिर्यत्तदोर्मिथः सापेक्षत्वादुत्तरत्र यच्छब्दोपादानाच्च तावद् वक्तव्या, यावद् ‘चरमसमये’ यथा-
प्रवृत्तकरणचरमसङ्ख्येयभागान्तिमसमये जघन्या विशोधिः ‘अस्ति’ भवति । इयमत्र भावना—यथा-
प्रवृत्तकरणप्रथमसङ्ख्येयभागोपरितनप्रथमसमयमाविजघन्यविशोधितो यथाप्रवृत्तकरणद्वितीयसमय
उत्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणा भवति, ततो यथाप्रवृत्तकरणप्रथमसङ्ख्येयभागोपरितनद्वितीयसमये
जघन्या विशोधिरनन्तगुणा । ततोऽपि यथाप्रवृत्तकरणतृतीयसमय उत्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणा ।
ततोऽपि यथाप्रवृत्तकरणप्रथमसङ्ख्येयभागोपरितनतृतीयसमये जघन्या विशोधिरनन्तगुणा । एवं-
क्रमेणाऽथ उपरि चोत्कृष्टा जघन्या च विशोधिस्तावदभिधातव्या, यावद् यथाप्रवृत्तकरणचरम-
सङ्ख्येयभागचरमसमयमाविजघन्यविशोधिः, भा च यथाप्रवृत्तकरणचरमसमयमाविजघन्यविशोधिः ।
‘ततो’ इत्यादि, ‘ततः’ यथाप्रवृत्तकरणचरमसमयमाविजघन्यविशोधितः ‘शेषोत्कृष्टाः’ यथाप्रवृत्त-
करणचरमसङ्ख्येयभागगता या अनुक्ताः शेषा उत्कृष्टा विशोधयः, ताः क्रमेणाऽनन्तगुणा भवन्ति ।
तद्यथा—यथाप्रवृत्तकरणचरमसमयमाविजघन्यविशोधितो यथाप्रवृत्तकरणचरमसङ्ख्येयभागप्रथम-
समयमाव्युत्कृष्टविशोधिरनन्तगुणा भवति, ततोऽपि यथाप्रवृत्तकरणचरमसङ्ख्येयभागद्वितीयसमय-
माव्युत्कृष्टविशोधिरनन्तगुणा । ततोऽपि यथाप्रवृत्तकरणचरमसङ्ख्येयभागतृतीयसमयमाव्युत्कृष्ट-
विशोधिरनन्तगुणा । एवमनन्तगुणक्रमेणोत्तरोत्तरसमय उत्कृष्टा विशोधिस्तावद् वक्तव्या, यावद्
यथाप्रवृत्तकरणचरमसमयमाव्युत्कृष्टविशोधिः ।

अध्यवसायस्थानानामनुकृष्टाद्यादयस्त्वस्मत्कृतोपशमनाकरणशतिसम्यक्त्वोत्पाद-
यथाप्रवृत्तकरणटीकायां निरूपिताः, ततोऽवसेयाः, ग्रन्थगौरवमयान्नाऽत्र वितन्यन्ते ॥६-८॥

॥ यथाप्रवृत्तकरणे विशोधितारतम्यमाश्रित्याऽध्यवसायानां स्थपना ॥

••••• त्रिर्व्यस्थापितैरेभिर्विन्दुभिरव्यवसायस्थानानि सूचितानि, तानि च परमार्थतोऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेश-
राशिमात्राणि, पूर्वपूर्वसमयतश्चोत्तरोत्तरसमये विशेषाधिकानि । स्थापयमानानि च विषमचतुरस्रक्षेत्रमास्त्वृणन्ति ।

ज० = तत्तत्समये प्रथमविन्दुना यदध्यवसायस्थानं सूचितं, तस्य या विशोधि, सा जयन्त्या ।

उ० = तत्तत्समयेऽन्तिमविन्दुना यदध्यवसायस्थानं सूचितं, तस्य या विशोधि, सोत्कृष्टा ।

शेषविन्दुभिः सूचिताऽध्यवसायस्थानानां या विशोधिः, सा मध्यमा, सा च मिथः पट्टस्थानवतिता ।

असत्कल्पनया यथाप्रवृत्तकरणस्य १२ समया कल्पिताः, तत्संख्येयभागश्च चतुस्समयमात्रः ।

→ एतच्चिह्नमनन्तगुणतां सूचयति ।

एतर्हि यथाप्रवृत्तकरणे वर्तमानस्य जीवस्य योगादीन् प्रतिपिपादयिपुराह

मणवयणोरालाणं जोगे वट्टेइ अण्णयरे ।

सुअउवजोगे मइ-सुअ-चक्खु-अचक्खुसु वा इगकसाये ॥१॥ (उद्घोतिः)

मनोवचनौदाराणां योगे वर्तते-ऽन्यतरस्मिन् ।

श्रुतोपयोगे मतिश्रुत-चक्षुरचक्षुषु वैककपाये ॥१॥ इति पदसंस्कारः ।

‘मण०’ इत्यादि, ‘मनोवचनौदाराणां’ क्षपकश्रेणिं प्रतिपत्तुकामो मनोयोगवतुष्कवचनयोग-
वतुष्कौदारिकाययोगानाम् ‘अन्यतरस्मिन्’ अन्यतमे योगे वर्तते, औदारिकमिश्रकाययोगादिषु
क्षपकश्रेणिप्रतिपत्त्यसंभवात् । यदुक्तं कषायप्राभृतचूर्णौ-“जोगे त्ति विहासा अण्णदरो
मणजोगो अण्णदरो वचिजोगो ओरालियकायजोगो वा” इति ।

‘सुअ०’ इत्यादि, ‘श्रुतोपयोगे’ क्षपकश्रेणिं प्रतिपत्तुकामः श्रुतोपयोगलक्षणे साकारोपयोगे वर्तते ।
केचित् तु मत्याद्युपयोगेऽन्यतम उपयोगे वर्तमानो भवतीति मन्यन्ते, तन्मतं दर्शयितुकाम
आह-‘मइ०’ इत्यादि, ‘मतिश्रुतचक्षुरचक्षुषु वा’ मतिज्ञानोपयोग-श्रुतज्ञानोपयोग-चक्षुर्दर्शनोपयोगा-
ऽचक्षुर्दर्शनोपयोगेऽन्यतरस्मिन्नुपयोगे वर्तमानो भवति, वाशब्दो मतान्तरद्योतकः । यदेवादि कषाय-
प्राभृतचूर्णौ-“एक्को उवएसो णियमा सुदोवजुत्तो होदूण खवगसेदि चडदि त्ति
एक्को उवदेसो सुदेण वा मदोए वा चक्खुदंसणेण वा अचक्खुदंसणेण वा ।” इति ।
न च मतिश्रुतज्ञानचक्षुरचक्षुर्दर्शनोपयोगवदविविज्ञानेन वा मनःपर्यायज्ञानेन वाऽवधिदर्शनेन वा क्षपक-

श्रेणिं कुतो न प्रतिपद्यते ? इति वाच्यम्, सिद्धान्तेऽवधिज्ञानोपयोगेन वाऽवधिदर्शनोपयोगेन वा मनःपर्यायज्ञानोपयोगेन वा क्षपकश्रेणिप्रतिपत्तेरस्वीकारात् ।

‘इगकसाये’ ति ‘एककपाये’ अनन्तानुबन्धिनां क्षीणत्वाद् अप्रमत्तगुणस्थानके च प्रत्याख्यानावरणादीनामुदयविरहात् संज्वलनक्रोध-मान-माया-लोभानाम् एकस्मिन्=अन्यतमे कपाये वर्तते क्षपकश्रेणेरारोहकः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—कसाये ति विहासा-अण्ण-दरो कसायो ।” इति ॥९॥

सम्प्रति यथाप्रवृत्तकरणं कुर्वतो जीवस्य वेदादिकं ग्राह

पुरिसाईणं वेओ अण्णयरम्मि य विसुज्झयरसुकाए ।

पयइठिइरसपओसा पडुच्च गेयाणि बन्धुदयसंताइं ॥१०॥ (आर्यागोतिः)

पुरुषादीनां वेदेऽन्यतरस्मिंश्च विशुद्धतरशुक्लायाम् ।

प्रकृति-स्थिति-रस-प्रदेशान् प्रतीत्य ज्ञेयानि बन्धोदयसत्त्वानि ॥१०॥ इति पदसंस्कारः ।

‘पुरिसाईणं’ इत्यादि, ‘वट्टेइ’ इति पूर्वगाथोक्तपदमत्राऽप्यनुवर्तते, तेन ‘पुरुषादीनां’ पुरुषवेद-स्त्रीवेद-नपुंसकवेदानामन्यतरस्मिन् वेदे वर्तते क्षपकश्रेणेः प्रतिपत्ता । यदुक्तं कषायप्राभृत-चूर्णौ—‘वेदो य को भवे ति विहासा अण्णदरो वेओ ।” इति । चकारः समुच्चयार्थो मित्र-क्रमश्च, स चोत्तरत्र योज्यः । ‘विशुद्धतरशुक्लायां च’ पूर्वपूर्वसमयभाविशुक्ललेश्याऽपेक्षयोत्तरोत्तरसमये विशुद्धतरायां शुक्ललेश्यायां वर्तते क्षपकश्रेणेः समारोहकः, अनुभागापेक्षया कषायाणामुदयस्याऽनन्त-गुणहीनत्वेन शुभलेश्याया हानेरवस्थानस्य चाऽसम्भवात् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“लेस्सा ति विहासा गियमा सुक्कलेसा गियमा वड्डमाणलेसा ।” इति ।

अथ यथाप्रवृत्तकरणं विदधानस्य बन्धादिकं सूचयति—‘पयइ’० इत्यादि प्रकृति-स्थिति-रस-प्रदेशान् ‘प्रतीत्य’समाश्रित्य ‘बन्धुदयसंताइं’ ति, इह सदिति निर्देशस्य भावप्रधानत्वात् सच्छब्देन सत्त्वं व्याख्येयम् । बन्धोदयसत्त्वानि ‘ज्ञेयानि’ स्वयमेवाम्युद्धानि, सुगमत्वात्, पाठकेभ्यो वा बोद्धव्यानि । एतदुक्तं भवति—यथाप्रवृत्तकरणं कुर्वतो जीवस्य प्रकृतिबन्धः स्थितिबन्धो रसबन्धः प्रदेशबन्धश्च ज्ञातव्यः, एवं प्रकृत्युदयः स्थित्युदयो रसोदयः प्रदेशोदयश्च बोद्धव्यः, तथा प्रकृति-सत्ता स्थितिसत्ताऽनुभासत्ता प्रदेशसत्ता चाऽवसेया ।

अथ विनियवद्विवैशद्यार्थं विस्तरेण प्रकृतिबन्धादयः प्रतिपाद्यन्ते—

तत्रादौ तावद् मूलप्रकृतिबन्धः—क्षपकश्रेणिं प्रतिपद्यमान आयुर्वर्जशेषाणि सप्तैव कर्माणि वृन्ताति, क्षपकश्रेण्यामायुर्वन्धाऽसम्भवाद् विशुद्धिप्रकर्षाच्च ।

अधोत्तरप्रकृतिबन्धः भविज्ञानावरण-श्रुतज्ञानावरणा-ऽवधिज्ञानावरण-मनःपर्यायज्ञाना-वरण केवलज्ञानावरणरूपं ज्ञानावरणप्रकृतिपञ्चकं चक्षुर्दर्शनावरणा-ऽचक्षुर्दर्शनावरणा-ऽवधिदर्शनावरण-

केवलदर्शनावरण-निद्रा-प्रचञ्जलशृङ्गं दर्शनावरणप्रकृतिपट्टं सातवेदनीयं संज्वलनक्रोध-मान-माया-
लोभ-पुरुषवेद-हास्य रति-भय-जुगुप्सरूपं मोहनीयप्रकृतिनवकमुच्चैर्गोत्रं दानान्तराय-लामान्तराय-
भोगान्तरायोपभोगान्तराय-वीर्यान्तरायलक्षणमन्तरायपञ्चकञ्चेति नामकर्मवर्जशेषकर्मणां सप्तविंशतिं
(२७) प्रकृतीर्वध्नाति, नामकर्मणस्तु देवगति-पञ्चेन्द्रियजाति-वैक्रियशरीर-तैजस-कर्मणशरीर-वैक्रिया-
ङ्गोपाङ्ग समचतुरस्रसंस्थान-वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्श-देवानुपूर्वी-शुभखगति-त्रस-वादर-पर्याप्त-प्रत्येक स्थि-
र-शुभ-सुभग-सुस्वराऽऽदेय-यशःकीर्त्यगुरुलघूपधात-पराधात-श्वापोच्छ्वास-निर्माणरूपाऽष्टाविंशति-
प्रकृतीर्वध्नाति । तेन जघन्यतः क्षपकः पञ्चपञ्चाशत्प्रकृत्यात्मकं (५५) बन्धस्थानं वध्नाति ।
कश्चिज्जीवस्तु जिननामाऽपि वध्नातीति नामकर्मण एकोनत्रिंशत्प्रकृतीर्वधन् जीवः पट्पञ्चाशत्प्र-
कृत्यात्मकं (५६) बन्धस्थानं वध्नाति । अन्यस्तु नामकर्मणः प्रागुक्तदेवगत्याष्टाविंशतिप्रकृतीरा-
हारकशरीराऽहारकाङ्गोपाङ्गलक्षणं चाऽऽहारकद्विकं वध्नातीति नामकर्मणस्त्रिंशत्प्रकृतीर्वधन्
जीवः सप्तपञ्चाशत्प्रकृत्यात्मकं (५७) बन्धस्थानं वध्नाति । कश्चिज्जीवः पुनर्नामकर्मणः प्रोक्त-
देवगत्याष्टाविंशतिप्रकृतीराहारकद्विकं जिननाम च वध्नातीति नामकर्मण एकत्रिंशत्प्रकृतीर्वधन्
जीवोऽष्टपञ्चाशत्प्रकृत्यात्मकं (५८) बन्धस्थानं वध्नाति ।

यन्त्रकम्

बन्धस्थानम्

५५ प्रकृत्यात्मकम्

५६ , ,

५७ , ,

५८ , ,

प्रकृतयः

ज्ञानावरणस्य ५, दर्शनावरणस्य ६, वेदनीयस्य १, मोहनीयस्य ९,
नाम्न २८, गोत्रस्य १, अन्तरायस्य च ५

५५+जिननाम

५५+आहारकद्विकम्

५५+आहारकद्विकम्+जिननाम

अन्वयव्यतिरेकाभ्यां पदार्थचिन्ता कर्तव्या । इहान्वयेन कृता प्रकृतिबन्धचिन्ता । सम्प्रति
व्यतिरेकेण क्रियते

मूलकर्मस्वायुष्कस्य बन्धो व्यवच्छिन्नः ।

उत्तरकर्मसु नामकर्मवर्जशेषकर्मणां स्थानाद्वित्रिका-ऽसातवेदनीय-द्वादशकेषाय-मिथ्यात्व-शोका-
ऽरति-स्त्रीवेद-नपुंसकवेदाऽऽयुष्कचतुष्क-नीचैर्गोत्ररूपवड्विंशतिप्रकृतीनां बन्धो व्यवच्छिन्नः, नामकर्म-
णश्च देवगतिवर्जगतित्रिक-पञ्चेन्द्रियवर्जजातिचतुष्कौदारिकशरीरौदारिकाङ्गोपाङ्ग संहनन-पट्क-प्रथम-
संस्थानवर्जशेषसंस्थानपञ्चक-देवानुपूर्वीवर्जशेषानुपूर्वीत्रिकाऽशुभखगत्यातपोद्योत-स्थावर-सूक्ष्माऽपर्या-
प्तसाधारणाऽस्थिराऽशुभ-दुर्मग-दुःस्वराऽनादेया-ऽयशःकीर्तिरूपपट्त्रिंशत्प्रकृतीनां बन्धः स्माऽपग-

ञ्जति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“द्योगिगिद्धितियमसाव-भिच्छत-वारसक्तसाय अर-
पि सोग-इत्यवेद-णवुंसयवेद-सव्याणि चेव आउगाणि परियत्तमाण्याओ णामा-
ओ असुहाओ सव्वाओ चेव मणुसगह-ओ रालियसरोरंगोवंग-वज्जरिसहसंयणमणु-
सगहपाओग्गाणुपुव्वोआदावुज्जोवणामाओ च सुहाओ णीचागोदं च एदाणि कोगा-
णि बंधेण वोच्छिण्णाणि” अत्र “परियत्तमाण्याओ णामाओ असुहाओ सव्वाओ चेव” इत्यनेन
नरकतिर्यग्गति-जातिचतुष्काधवर्जसंस्थानपञ्चकाधवर्जसंहननपञ्चक नरकतिर्यग्गानुपूर्वी सुखगति-
स्थावर-द्वन्द्वा-ऽपर्याप्त-साधारणा-ऽस्थिराऽशुभ-दुर्भग-दुःस्वरा-ऽनादेया-ऽयशःकीर्तिरूपाः प्रकृतयो
ग्राह्याः, तासां परावर्तमानाऽशुभनामकर्मत्वात् ।

अथ स्थितिबन्धोऽभिधीयते सप्तानामपि कर्मणां स्थितिवन्धोऽन्तःसागरोपमकोटा-
कोटिप्रमाणो भवति, स च सत्तागतस्थितितः संख्यातगुणहीनो भवति । तथा प्रत्यन्तमुर्हृतं पूर्व-
पूर्वत उत्तरोत्तरस्थितिवन्धः पल्योपमसंख्येयभागेन हीनो हीनतरो जायते । इदमुक्तं भवति—यथाप्रवृ-
त्तकरणप्रथमसमये यः स्थितिवन्धः प्रारभ्यते, सोऽन्तमुर्हृतं यावत् प्रवर्तते । तस्मिन् पूर्णोऽन्यः
पल्योपमसंख्येयभागेन हीनः स्थितिवन्धः प्रारभ्यते, सोऽप्यन्तमुर्हृतं यावत् प्रवर्तते । एवमग्रे-
ऽपि प्रत्यन्तमुर्हृतं पल्योपमसंख्येयभागेन हीनो हीनतरः स्थितिवन्धः प्रवर्तते ।

अथाऽनुभागबन्धो विविच्यते शुभप्रकृतीनां चतुःस्थानकमशुमानां प्रकृतीनां पुन-
र्द्विस्थानकमनुमार्गं वच्नाति, तमपि प्रतिसम्यं शुमानामनन्तगुणवृद्धमशुमानां चाऽनन्तगुणहीनं
वच्नाति ।

सम्प्रति प्रदेशबन्धोऽभिधीयते उत्कृष्टयोगी निद्राद्विक-हास्य-रति-भय-जुगुप्सा-देव-
द्विक-वैक्रियद्विक-प्रथमसंस्थान-शुभखगति-सुभगत्रिकरूपसप्तदशप्रकृतीनामुत्कृष्टं प्रदेशाग्रं वच्नाति ।
शेषाणां चत्वारिंशत्प्रकृतीनामनुत्कृष्टमेव प्रदेशं वच्नाति । अत्र कारणमरात्कृतोपशमनाकरणगत-
प्रथमोपशमिकसम्यक्त्वटीकातोऽवसेयम् । नामकर्मण एकोनत्रिंशत्प्रकृत्यात्मकं बन्धस्थानं तथा त्रिंश-
त्प्रकृत्यात्मकं बन्धस्थानं वच्न-उत्कृष्टयोगी क्रमेण जिननाम्न आहारकद्विकस्य वोत्कृष्टप्रदेशाग्रं
वच्नाति, तदानीं शेषाणां नामप्रकृतीनामनुत्कृष्टप्रदेशाग्रं वच्नाति । अनुत्कृष्टयोगी तु निद्रादीनां
सर्वप्रकृतीनामनुत्कृष्टप्रदेशाग्रं वच्नाति ।

अथ प्रकृत्युद्घयो निरूप्यते

मूलप्रकृत्युद्घयः अष्टानामपि मूलकर्मणामुद्घयो विद्यते ।

उत्तरप्रकृत्युद्घयः—ज्ञानावरणपञ्चकं दर्शनावरणचतुष्कमन्यतरद्वेदनीयं संज्वलनक्रोधादिष्व-
न्यतमः कषायोऽन्यतमो वेदोऽन्यतरं युगलमन्तरायपञ्चकं मनुष्यायुरुष्चैर्गोत्रं चेति नामवर्जशेषक

मर्णां जवन्यत एकविंशतिप्रकृतीनामुदयः प्रवर्तते । नामकर्मणः पुनर्वर्णचतुष्कृतैजसकर्मणशरीरा-
ऽगुरुलघुनिर्माण-स्थिरा-ऽस्थिर-शुभा-ऽशुमरूपद्वादशध्रुवोदयप्रकृतीनां तथा मनुष्यगतिः पञ्चेन्द्रि-
यजातिरौदारिकद्विकं प्रथमसंहननं पट्स्वन्यतमं संस्थानमन्यतरा खगतिः पराधात उच्छ्वास
उपधातस्त्रसचतुष्कं सुभग आदेयो यशःकीर्तिः स्वरद्विकेऽन्यतरस्त्रेत्पष्टादशाऽध्रुवोदयप्रकृतीना-
मुदयो भवति । एवं सर्वसंख्यया त्रिंशत्प्रकृतीनामुदयः प्रवर्तते । इत्थं जवन्यत एकपञ्चाशत्प्रकृतय
उदयन्ति, अन्यस्य जन्तोर्निद्राद्विकेऽन्यतरा भय-जुगुप्सयोरन्यतरा बोदेतीति तस्य जन्तोर्द्विपञ्चाश-
त्प्रकृत्यात्मकमुदयस्थानकम्, इतरस्य पुनर्भयजुगुप्सयोरन्यतरा तथा निद्राद्विकेऽन्यतरा यद्वा भय-
जुगुप्से उदित इति तस्य जन्तोश्चतुःपञ्चाशत्प्रकृत्यात्मकमुदयस्थानकं निश्चेतव्यम् । कस्यचिज्जन्तो-
र्निद्राद्विकेऽन्यतरा भयजुगुप्से चोदयन्तीति तस्य जन्तोश्चतुःपञ्चाशत्प्रकृत्यात्मकमुदयस्थानकं भवति ।
तत्रैकैकमुदयस्थानकं भिन्नभिन्नप्रकृतीराश्रित्याऽनेकविधं भवति । तथाहि-कश्चित् क्रोधोदयविशिष्टो
जन्तुः क्षपकश्रेणिमारोहेत् । अन्यो मानोदयविशिष्टः, इतरः पुनर्मायोदयविशिष्टः, अपरस्तु लोभो-
दयविशिष्टः । एवंविधाश्चत्वारोऽपि जन्तवोऽसातोदयविशिष्टाः सातोदयविशिष्टा वा क्षपकश्रेणि
प्रतिपित्सवो भवेयुः । इत्थं प्रकृतिभेदेनैकस्योदयस्थानकस्य यावन्तः प्रकारा भवन्ति, तावन्तस्तस्यो-
दयस्थानकस्य भङ्गा भवन्ति । तत्र प्रथमस्योदयस्थानकस्य द्वापञ्चाशदधिकैकादशशतानि
(११५२), द्वितीयस्याष्टोत्तरपट्चत्वारिंशच्छतानि (४६०८), तृतीयस्य षष्ट्यधिकसप्तपञ्चाशच्छ-
तानि (५७६०), तुर्यस्य च चतुरधिकत्रयोविंशतिशतानि (२३०४) ।

न्यासस्त्वेवं कार्यः--

प्रथममुदयस्थानकम्, प्रकृतय, कषाय, वेदः, युगलम्, वेदनीयम्, संस्थानम्, खगति, स्वर, निद्रा, भङ्गाः

$$५१ \quad ४ \times ३ \times २ \times २ \times ६ \times २ \times २ = ११५२$$

द्वितीयमुदयस्थानकम् प्रकृतय ५२,

$$५१ + \text{अन्यतरा निद्रा} \quad ४ \times ३ \times २ \times २ \times ६ \times २ \times २ \times २ = २३०४$$

$$५१ + \text{भय} \quad ४ \times ३ \times २ \times २ \times ६ \times २ \times २ = ११५२$$

$$५१ + \text{जुगुप्सा} \quad ४ \times ३ \times २ \times २ \times ६ \times २ \times २ = ११५२$$

तृतीयमुदयस्थानकम् प्रकृतय ५३,

४६०८

$$५१ + \text{अन्यतरा निद्रा} + \text{भय} \quad ४ \times ३ \times २ \times २ \times ६ \times २ \times २ \times २ = २३०४$$

$$५१ + \text{" + जुगुप्सा} \quad ४ \times ३ \times २ \times २ \times ६ \times २ \times २ \times २ = २३०४$$

$$५१ + \text{भय + जुगुप्सा} \quad ४ \times ३ \times २ \times २ \times ६ \times २ \times २ = ११५२$$

चतुर्थमुदयस्थानकम्, प्रकृतय. ५४,

५७६०

$$५१ + \text{भयजुगुप्से + अन्यतरा निद्रा} \quad ४ \times ३ \times २ \times २ \times ६ \times २ \times २ \times २ = २३०४$$

एवं चतुर्णामुदयस्यानकानां समुदितमङ्गाश्चतुर्विंशत्यधिकाष्टशतोत्तरत्रयोदशसहस्राणि भवन्ति । न्यासः $११५२ + ४६०८ + ५७६० + २३०४ = १३८२४$ ।

ये क्षपकश्रेणौ निद्राप्रचलयोरुदयं न मन्यन्ते, तेषां मतेनाऽष्टाधिकषट्चत्वारिंशच्छतं (४६०८) भङ्गा ज्ञातव्याः ।

ननु के आचार्याः क्षपकश्रेणौ निद्रादिकोदयं मन्यन्ते के पुनर्न स्वीकुर्वन्ति ? इति चेत्, उच्यते--प्राचीनकर्मस्तवकारादयस्तु क्षीणकषायद्विचरमसभयं यावदभ्युपगच्छन्ति । तथा चा-ऽत्र प्राचीनकर्मस्तवः--“निद्रापयलाप तद्वा खीणदुचरिमन्मि उदयवोच्छेदो ।” एतेन सिद्धं यत्क्षपकश्रेणावपि निद्राप्रचलोदयः कर्मस्तवकारादीनां मतेन विधत्ते । उक्तं च मेस्तुङ्ग-सूरिपादैः--“अन्ये तु पुनराचार्याः क्षीणभोहृद्विचरमसभयं यावदुदये दर्शनावरणस्य चतस्रःप्रकृतयः पञ्चकं वा ब्रुवते, क्षपकस्याऽपि निद्राप्रचलयोरुदयमिच्छन्तीत्यर्थः ।” सप्ततिकाचूर्णिकारादयस्तु क्षपकस्य निद्राप्रचलोदयं न मन्यन्ते । यदुक्तं सप्ततिकाचूर्णौ--“खवगा अच्च-विमुञ्चति काउं तेण निद्रापयलापं उदयओ नत्थि, अविमुञ्जरस चासंकिल्हिरस वा निदोदओ ति ।” उपशमश्रेणौ तु सर्वेऽपि शास्त्रकारा निद्राप्रचलोदयमिच्छन्ति ।

न चोपशमश्रेणि प्रतिपद्यमानः प्रतिसमयमनन्तगुणक्रमेण विशुद्ध्या प्रवर्धमानो भवति, निद्रोदयश्च चैतन्यापायकारणमस्ति, तेनोपशमश्रेणौ निद्रोदयः कथं भवति, विशिष्टचैतन्य-भावादिति वाच्यम्, यतो य उपशमश्रेणौ निद्राद्विक्रममध्येऽन्यतरस्या उदयः, स तत्र क्षणे सर्वा-धिवाधिव्याधिविकल्पव्यपगमसमुद्भूताननुभूतपूर्वसमाधिविलयविशेषे सति योगनिद्रारूप एवावसेयः । निद्राप्रचलोदयेऽपि परिणामविशुद्धिरप्यते एव, अन्यथा यामद्वयशायिनामपि मुनीनामप्रमत्त-गुणस्थानका-ऽनवकाशत्वेन प्रमत्तगुणस्थानकस्याऽन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकः कालः प्रसज्येत, न चाऽयमिष्टः, सिद्धांते प्रमत्तगुणस्थानकालस्याऽन्तर्मुहूर्तमात्रत्वप्रतिपादनात् । वैराग्यतरङ्गतरेजितचेतसां च निद्रोद-येऽपि तथाविधसुस्वप्नदर्शनात् विशुद्धः परिणामोऽनुभवसिद्धः । एवं ये क्षपकश्रेणौ निद्रादिकोदयं मन्यन्ते तेषां मते निद्राद्विकोदयो न विशुद्धपरिणामस्य प्रतिबन्धको भवति, इति दिक् ।

अत्रैकजीवमाश्रित्योत्कृष्टतत्त्वतुःपञ्चाशत्प्रकृतय उदयमानाः प्रोक्ताः, नानाजीवगोचरोदयमानप्र-कृतयस्तु सप्ततिर्भवन्ति । तथाहि--ज्ञानावरणपञ्चकं स्त्यानद्वित्रिकवर्जदर्शनावरणषट्कमन्तरायपञ्चकं

कृत्वा च जयधवलकारैरपि चारित्रमोहक्षपणाऽधिकारे “कथं पुन एदस्स खीणकसायस्स विदियमुक्कज्झाणगिणा धादिकम्मवणाणि दहमाणस्स एवम्मि अत्रत्यतरे णिद्रापयलापमुदयवोच्छेदसं-भवो, आणपरिणामविरुद्धसहवत्तादो ति णासकणिज्जे, अत्रत्तव्वसरूपस्स, तदुदयस्स ज्ञाणोवजुत्तेसु वि संभव पडि विरोहाभावादो ।”

वेदनीयद्विकं संज्वलनचतुष्कं नवनोकषाया मनुष्यायुरुष्चैर्गोत्रं चेति नामवर्जशेषकर्मणां त्रयस्त्रिंशत्प्रकृतय उदयन्ति । नामकर्मणस्तु ध्रुवोदया द्वादश मनुष्यगति-पञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकद्विक-वज्रर्षभनाराचसंहनन-संस्थानपट्क-खगतिद्विक-पराधातोच्छ्वासोपधात-स्वरद्विक-त्रसचतुष्क-सुमगादेय-यशःकीर्तिरूपपञ्चविंशतिप्रकृतयश्चोदयन्तीति नानाजीवापेक्षया सप्ततिप्रकृतीनामुदयो भवति । न च कर्मस्तवादिग्रन्थेष्वप्रमत्तगुणस्थानके पट्सप्ततिप्रकृतीनामुदयो निगदितः, अत्र यथाप्रवृत्तकरणे सप्ततिप्रकृतीनामुदयः कथमुच्यते ? इति वाच्यम्, तत्र सप्तमगुणस्थानकमाश्रित्योक्तत्वाद् अत्र च क्षपकश्रेणेरधिकारत्वेन प्रथमवर्जसंहननपञ्चक-सम्यक्त्वमोहनीयरूपपट्प्रकृतीनामुदयाऽसंभवात् ।

अथोदयेन व्यवच्छिन्नाः प्रकृतय उच्यन्ते

नामकर्मवर्जशेषकर्मणां रत्यानर्द्धित्रिक-मिथ्यात्व-सम्यङ्मिथ्यात्व-सम्यक्त्वमोहनीय-द्वादशकषाय-मनुष्यवर्जायुस्त्रय-नीचैर्गोत्ररूपा द्वाविंशतिः प्रकृतयो नामकर्मणश्च मनुष्यवर्जगतित्रिकानुपूर्वी-चतुष्क-पञ्चेन्द्रियवर्जजातिचतुष्क-वैक्रियद्विकाऽऽहारकद्विक-प्रथमवर्जसंहननपञ्चकाऽऽतपोधोत-स्थावर-सूक्ष्म-साधारणाऽपर्याप्त-दुर्भगाऽनादेयाऽयशःकीर्तिरूपा एकोनत्रिंशत्प्रकृतय उदयेन व्यवच्छिन्ना जाताः । केषांचिज्जन्तूनां जिननामकर्मणस्त्वमुदयो विद्यते, क्षीणकषायगुणस्थानकादूर्ध्वं तेषां तदुदय-संभवात् । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ-“थोणगिद्धितियं मिच्छत्तसग्गत-सग्गामिच्छत्त-वारसकसाय-मणुसाउगवज्जाणि आउणाणि णिरयगति-तिरिक्खगइ-देवगइपाओ-भगणामाओ आहारदुगं च वज्जरिसहसंधणवज्जाणि सेसाणि संधणणाणि मणुसगइ-पाओग्गाणुपुंची अपज्जत्तणामं असुहतिथं तित्थयरणामं च सिया, णीचागोदं एदाणि कम्माणि उदयेण वोच्छिण्णाणि” । अत्र “णिरयगइ-तिरिक्खगइ-देवगइपाओग्गणामाओ” इत्यनेन नरकगति-तिर्यग्गति-देवगति-मनुष्यवर्जानुपूर्वीत्रिक-जातिचतुष्क-वैक्रियद्विका-ऽऽतपोधोत-स्थावर-सूक्ष्म-साधारणप्रकृतीनां ग्रहणं कर्तव्यम् । “असुहतिगं” इत्यनेन दुर्भगानादेयायशःकीर्तीनां ग्रहणं कर्तव्यम् ।

उदीरणा तु वेदनीयद्विक-मनुष्यायुर्लक्षणप्रकृतित्रयं वर्जयित्वा शेषाणामुदयमानानां प्रकृतीनां भवति । तथा चोक्तं कषायप्रामृतचूर्णौ-“आउगवेदणीयवज्जाणं वेदिज्जमाणाणं कामाणं पवेसगो ।”

अथ स्थित्युदयोऽभिधीयते सर्वकर्मणामुदयप्राप्तस्यैकस्थितिस्थानकस्य तथोदीरणा-करणेन वेदनीयायुर्वर्जशेषकर्मणामुदयावलिकाया उपरितनानामन्तःसागरोपमकोटाकोटिमात्राणां स्थितीनामुदयो भवति ।

अथानुभागोदयः प्ररूप्यते उदयमानानां प्रकृतीनामनुभागोऽजघन्या-ऽनुत्कृष्ट उदये वर्तते ।

अथ प्रदेशोदयो निरूप्यते—उदयमानानां प्रकृतीनामजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशोदयो भवति ।

सम्प्रति क्रमप्राप्ता प्रकृतिसत्ताऽभिधीयते—दर्शनमसक मनुष्यायुर्वर्जशेषायुष्कत्रिक-
लक्षणदशप्रकृतिवर्जशेषाऽष्टाचत्वारिंशदुत्तरशतप्रकृतयः (१४८) क्षपकश्रेणेरारोहकस्य सत्तायामुत्कृष्टतो
भवन्ति । येन जीवेन जिननाम न वद्धम्, तस्य सत्तायां सप्तचत्वारिंशदुत्तरशतप्रकृतयो (१४७)
भवन्ति । येन त्वाहारकमसकं न वद्धम्, तस्यैकचत्वारिंशदधिकशतं (१४१) प्रकृतयः सत्तायां
भवन्ति । येन त्वाहारकसप्तजिननामरूपाऽष्टप्रकृतयो न वद्धाः, तस्य चत्वारिंशदुत्तरशतप्रकृतयः
(१४०) सत्तायां भवन्ति । इत्थं यथाप्रवृत्तकरणे चत्वारि सत्तास्थानानि ।

अथ स्थितिसत्ता भण्यते—मनुष्यायुर्वर्जानां शेषकर्मणां स्थितिमत्ताऽन्तःप्रागारोपमकोटी-
कोटीप्रमाणा । अथ रससत्ता निगद्यते—अशुभानां कर्मणां द्विस्थानकरसवत्ता, शुभानां च चतुः-
स्थानकरससत्ता भवति । अथ प्रदेशसत्ता प्रतिपाद्यते—सर्वप्रकृतीनामजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशसत्ता ।

संख्येयेषु स्थितिबन्धेषु गतेष्वन्तर्मुहूर्तप्रमाणं यथाप्रवृत्तकरणं परिममापयति ॥१०॥

“यथोद्देशं निर्देशः” इति न्यायाद् यथाप्रवृत्तकरणमभिधाय द्वितीयाधिकारमपूर्वकरणं
प्रतिपादयितुमनाः प्राह

सेकाले कुण्ड अपुर्वकरणमेअम्मि होअइ विसोही ।

गोभूतिकमेण जहण्णा उकोसा अणन्तगुणा ॥११॥

अनन्तरकाले करोत्यपूर्वकरणमेतस्मिन् भवति विशोधि ।

गोभूत्रिकोक्रमेण जघन्योत्कृष्टाऽनन्तगुणा ॥११॥ इति पदसंस्कारः

‘सेकाले’ इत्यादि, सेशब्दो मगधदेशप्रसिद्धोऽथार्यकः, अथशब्दश्चाऽत्राऽनन्तरार्थको
बोध्यः, ‘मङ्गला-ऽनन्तरारम्भ-प्रश्न-कात्स्न्येष्वथो अथ ।” इत्यमरकोशवचनात् । एवं-
मग्रेऽपि यथास्थानं व्याख्येयम् । ‘अनन्तरकाले’ यथाप्रवृत्तकरणचरममयादनन्तरसमये ‘अपूर्वकरणं’
संसारेऽप्राप्तपूर्वत्वाद् अपूर्वकरणव्यपदेशार्हं करणं ‘करोति’ विदधाति । यदुक्तं तत्त्वार्थसूत्रवृत्तौ—

“स ततः क्षपकश्रेणिं प्रतिपद्य चरित्रघातिनोः शेषाः ।

क्षपयन् मोहप्रकृतोः प्रतिष्ठते शुद्धलेखाकः ॥१॥

प्रविशत्यपूर्वकरणं प्रस्थित एवं ततोऽपरं स्थानम् ।

तदपूर्वकरणमिष्टं कदाचिदप्राप्तपूर्वत्वात् ॥२॥” इति ।

अपूर्वाणि करणानि=स्थितिवातादीनां निर्वर्तनादीनि यत्रेति व्युत्पत्तिस्त्वनन्तरगाथया मूलं
एव दर्शयिष्यते ।

अथाऽपूर्वकरणे विशोधिं प्राह—‘एअम्मि’ इत्यादि, ‘एतस्मिन्’ अपूर्वकरणे ‘विशोधिः’
विशुद्धिः ‘गोभूत्रिकाक्रमेण’ गोभूत्रधारासदृशक्रमेण जघन्योत्कृष्टा चाऽनन्तगुणा भवतीत्युपस्कारः ।
अयं भावः इहाऽपूर्वकरणस्य प्रथमसमयेऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिमात्राव्यवसायस्थानानि

भवन्ति, द्वितीयसमये तदन्यानि विशेषाधिकानि भवन्ति, ततोऽपि तृतीयसमये विशेषाधिकानि, एवं तावद्वाच्यानि, यावदपूर्वकरणचरमसमयः । एतानि स्थाप्यमानानि विषमचतुरस्रक्षेत्रमभिव्याप्नुवन्ति । ननु द्वितीयादिसमयेष्वध्यवसायानां वृद्धौ किं कारणम् ? इति चेत्, उच्यते-प्रतिसमयं विशुद्धयन्तः खल्विह प्रतिपत्तारः स्वभावत एव बहवो विभिन्नेष्वध्यवसायस्थानेषु वर्तन्ते । अत्र यथाप्रवृत्तकरणचरमसमयमाव्युत्कृष्टविशोधितोऽपूर्वकरणप्रथमसमये जघन्यविशोधिरनन्तगुणा । ततस्तस्मिन्नेव समय उत्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणाः । ततोऽप्यपूर्वकरणस्य द्वितीयसमये जघन्या विशोधिरनन्तगुणा । ततोऽपि तस्मिन्नेव समय उत्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणा, एवंक्रमेण तावद्वाच्या, यावदपूर्वकरणचरमसमयः । अयं क्रमो गोमूत्रिकोपमया दर्शितः । तथाहि-गौः=वलिवदः, तस्याध्वनि गच्छतो वक्रतयेतस्ततः पतिता मूत्रधारा गोमूत्रिका भण्यते, यथा गोमूत्रिका वामभागतो दक्षिणभागे दक्षिणभागतश्च वामभागे वक्राकारेणाऽऽस्ते, तथैव जघन्यविशोधित उत्कृष्टविशोधिरुत्कृष्टविशोधितश्चाऽनन्तरसमयमाविजघन्यविशोधिरनन्तगुणक्रमेण तिष्ठति । तेनायं क्रमो गोमूत्रिकोपमया दर्शितः ।

इहाऽपूर्वकरणेऽपि यथाप्रवृत्तकरणवत् प्रतिसमयमूर्ध्वमुखी विशुद्धिरनन्तगुणा, तिर्यङ्मुखी च पटस्थानपतिता भवति । नवरमूर्ध्वमुखी विशुद्धिर्नानाजीवापेक्षयाऽपि प्रतिसमयमनन्तगुणा भवति ॥११॥

सम्प्रत्यपूर्वकरणं नाम सान्वर्थमिति व्युत्पिपादयिषुराह

वीयकरणपढमसमयओ ठिइधाओ सुहासुहाण तहा ।

गुणसंकमो असुहपयडीणं अणुभागधाओ य ॥१२॥

अण्णो य द्विइवंधो गुणसेठि ति अहिगारपंचतयं ।

जुगवं पयट्टइ तओ णाम अपुव्वकरणं अत्थि ॥१३॥

द्वितीयकरणप्रथमसमयत स्थितिघात शुभाऽशुमाना तथा ।

गुणसंकमोऽशुमप्रकृतीनामनुभागधातश्च ॥ १२ ॥

अन्यश्च स्थितिवन्धो गुणश्रेणिरित्यधिकारपञ्चतयम् ।

युगपत्प्रवर्तते ततो नामाऽपूर्वकरणमस्ति ॥ १३ ॥ इति पदसंस्कार ।

‘वीय०’ इत्यादि, ‘द्वितीयकरणप्रथमसमयतः’ अपूर्वकरणप्रथमसमयादारभ्य ‘शुभाशुमानां’ शुभानाम्=आयुर्वर्जसातवेदनीयादीनाम् अशुमानां=मतिज्ञानावरणादीनां ‘स्थितिघातः’ स्थितेः=प्रत्यन्तमुद्धूतं पल्योपमसंख्येयभागप्रमाणस्थित्या घातः=अपवर्तनाकरणेनाऽल्पीकरणम्, ‘तहा’ इत्यादि ‘तथा’ तथाशब्दः समुच्चये, अशुमप्रकृतीनाम्=अवध्यमानानामप्रत्याख्यानावरणादिप्रकृतीनां ‘गुणसङ्क्रमः’ गुणेन=प्रतिसमयमसंख्येयगुणकारेण सङ्क्रमः=अन्यरूपेण परिणमनम्, ‘अणुभागविधाओ य’ ति, चण्डालालान्यायेन ‘असुहपयडीणं’ ति पदमत्राऽपि सम्बध्यते । ततश्चाऽयमर्थः-अशुमप्रकृतीनां=मतिज्ञानावरणादीनां ‘अनुभागधातश्च’ अनुभागस्य=ग्रहणन्तभागप्रमाणस्य रसस्य ‘घातः’ खण्डनम्, चकारः समुच्चये, एवमग्रेऽपि । ‘अण्णो’ इत्यादि, ‘अन्यश्च स्थितिवन्धः’ अन्यो=यथा-

प्रवृत्तकरणस्य चरमस्थितिवन्धतः पल्योपमसंख्येयभागहीन इतरोऽभिनवः स्थितिवन्धः, चकारः समु-
च्चये, 'गुणसेवी' ति 'गुणश्रेणिः' गुणेन-प्रतिसमयमसंख्येयगुणक्रमेण दलिकं गृहीत्वाऽन्तर्मुहूर्तमात्र-
निपेकाणामुदयनिपेकादारम्य प्रतिनिपेकेऽसंख्येयगुणकारेण श्रेणिः-दलरचना, इतिशब्द इयत्ताऽवधार-
णार्थकः, 'अधिकारपञ्चतयं' स्थितिधातुगुणसंक्रमसवाताऽपूर्वस्थितिवन्धगुणश्रेणिरूपं युगपत्प्रवर्तते ।
तत्र पञ्चाऽवयवा अस्य समुदायस्येति पञ्चतयम्, "अवयवात् तयद्" (सिद्धहेम०
७-१-१५१) इति सूत्रेण तद्धिततयट्प्रत्ययः, अधिकाराणां पञ्चतयमिति पठितत्पुरुषसमासः,
पञ्चानामधिकाराणां समुदाय इत्यर्थः । न चाऽत्रा-ऽधिकारशब्दस्य पञ्चशब्दस्य चा-ऽभेदान्वये
पञ्चशब्दस्या-ऽधिकारशब्दसापेक्षत्वेना-ऽसामर्थ्यात्तद्धिता-ऽनुपपत्तिः, "सापेक्षमसमर्थम्"
इति वचनादिति वाच्यम्, यतः पञ्चाऽवयवा अस्य समुदायस्येति पञ्चतयमिति प्रथमं व्युत्पाद्य
पञ्चशब्दस्याधिकारशब्दमनपेक्ष्यैव समुदायेऽन्वयान्नास्त्यसामर्थ्यम् । पञ्चाच्चा-ऽधिकाराणां
पञ्चतयमित्यधिकारशब्दः समुदायेऽन्वेति, तस्य प्रत्ययार्थतया प्रधानत्वात् । न त्वधिकारशब्दस्य
पञ्चतयशब्दैकदेशभूतपञ्चशब्देना-ऽभेदान्वयः "पदार्थः पदार्थेनाऽन्वेति न तु तदेकदेशेन",
इति न्यायात् । ततश्चाऽधिकारशब्दपञ्चशब्दयोः परस्परवार्ताऽनभिज्ञयोरेव शब्दमर्यादया
समुदायेऽन्वये सति पश्चात् संख्यायाः परिच्छेदकत्वस्वभावतया पञ्चत्वस्य परिच्छेदपर्यालोचनायां
प्रत्यासत्त्याऽधिकारा एव परिच्छेद्यतया सम्बध्यन्ते-पञ्चानामधिकाराणां समुदाय इति ।

"तजो" इत्यादि, 'ततः' अधिकारपञ्चतयस्य युगपत्प्रवर्तनाद् अपूर्वकरणं नाम 'अस्ति'
भवति, अपूर्वाणि-अभिनवानि करणानि-स्थितिधातरसघातगुणसंक्रमगुणश्रेणिस्थितिवन्धानां निर्व-
र्तनानि यस्मिन् तदपूर्वकरणमिति व्युत्पत्तेरित्यर्थः ॥१२-१३॥

अपूर्वकरणं व्युत्पाद्य तत्र प्रवर्तमानस्थितिधाताऽऽदीनां स्वरूपं व्याजिहीर्षुरादौ स्थितिधात-
स्य स्वरूपं प्रकटयति

उक्कोसं ठिइखण्डं वि पल्लसंखेज्जभागमाणां खु ।
खण्डइ अवरतो संखेज्जगुणां जाव तक्करणां ॥१४॥

उत्कृष्टं स्थितिलिखणमपि पल्यसंख्येयभागमानं खलु ।

खण्डयत्यपरस्मात् संख्येयगुणां यावत् तत्करणम् ॥ १४ ॥ इति पठसंस्कारः ।

स्थितिधातो नाम स्थितिसत्कर्मणोऽग्रिमभागात् स्थितिं धातयति । तत्र जघन्यतः पल्योप-
मसंख्येयभागमात्रं स्थितिलिखण्डं प्रत्यन्तमुहूर्तं विधातयति । प्रथमौपशमिकसम्यक्त्वोत्पाद-देशवि-
रति-सर्वविरत्यनन्तानुबन्धविसंयोजना-दर्शनत्रिकक्षणाप्रभृतिषूत्कृष्टतः स्थितिलिखण्डं सागरोपमपृथ-

चूर्णौ—“जे अपसत्थकम्मांसा ण वज्झंति तेसिं कग्गाणं गुणसंकमो जादो ।” अयं भावः गुणसंकमेणाऽपूर्वकरणप्रथमसमये वक्ष्यमानासु परप्रकृतिष्ववक्ष्यमानाऽशुभप्रकृतीनां यावत् प्रदेशाग्रं संक्रमयति, ततो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं संक्रमयति, ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणम् । एवमग्रेतनेऽपि समयेषु वक्तव्यम् ॥ १५ ॥

गुणसंक्रममभिधाय रसघातं व्याख्यातुकाम आह

खंडइ अणंतभागा रसस्स णत्थि च खुहाण रसघाओ ।
एक्केकस्मि ठिइविघाये रसघाया सहस्साइ ॥ १६ ॥

खण्डयत्यनन्तभागान् रसस्य नास्ति च शुभानां रसघात ।

एकैकस्मिन् स्थितिविधाते रसघाता सहस्राणि ॥ १६ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘खंडइ’ इत्यादि, तत्र ‘रसस्य’ शुभप्रकृतीनां प्रतिषेधस्य वक्ष्यमाणत्वात् सामर्थ्यात् सत्तागताऽशुभप्रकृतीनामनुभागस्य ‘अनन्तभागान्’ अनन्तबहुभागान् ‘खण्डयति’ रसघाताद्व्या विधातयति । उक्तं च कषायप्राप्तचूर्णौ “अणुभागखंडयं च आगाइदं, तं पुण अपसत्थाणं कम्माणमणंता भागा ।” इदमत्र हृदयम्—रसघाताद्धाऽन्तर्मुहूर्तमात्रा भवति । एकस्यां रसघाताद्धायां सत्तागताऽनुभागस्याऽनन्ता बहुभागा विनाश्यन्ते, एकश्चाऽनन्ततमभागः सत्कर्मणि विमुच्यते । एवं प्रतिरसघाताद्धमनन्तबहुभागान् घातयित्वैकभागं परित्यज्य प्रत्यन्तर्मुहूर्तमनुभागसत्त्वमनन्तगुणहीनं करोति । अशुभानां प्रकृतीनामेव रसघातो भवति, अतः शुभानां रसघातनिषेधाय मणति ‘णत्थि’ इत्यादि, ‘नास्ति’ न भवति च ‘शुभानां’ सातवेदनीयादीनां रसघातः । ‘एकैकस्मिन्’—एकस्मिन् एकस्मिन् “वोप्सायाम्” (सिद्धहेम० ७-४-८०) इति द्विरुक्त एकशब्दः । “प्लुप् चादावेकस्य स्यादेः” (सिद्धहेम० ७-४-८१) इति द्वित्स्यैकशब्दस्य स्यादेर्लुप् भवति, प्रत्येकस्मिन्नित्यर्थः, स्थितिधाते रसघाताः सहस्राणि भवन्तीति शेषः । अयं भावः स्थितिधातेन सहैव रसघातः प्रारभ्यते, तन्निष्ठा तु स्थितिधाततः प्रागेव भवति, एकस्मिन् स्थितिधाते रसघातसहस्राणां दर्शनात् । यदा पुनरभिनवः स्थितिधातः प्रारभ्यते, तदा रसघातोऽपि प्रारभ्यते ।

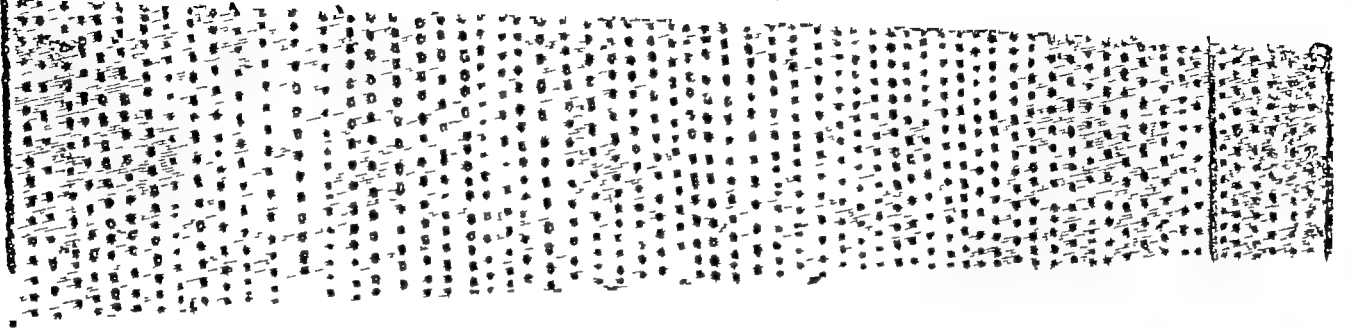
अपूर्वकरणोद्धायां स्थितिधातानां सहस्रत्वप्रतिपादनाद्रसघाता अपि सहस्राणि गच्छन्ति ॥ १६ ॥

अथाभिनवस्थितिवन्धं व्याचिख्यासुराह

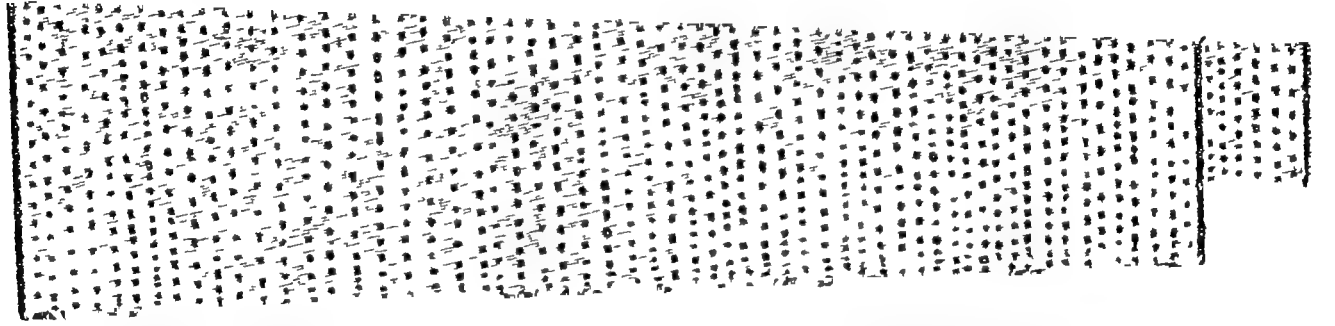
बंधो अंतोकोडाकोडी सत्ताउ संखगुणहीणो ।

अपूर्वकरणे चित्रेण प्रदर्श्यमानः स्थितिधातः (गाथा-१४)

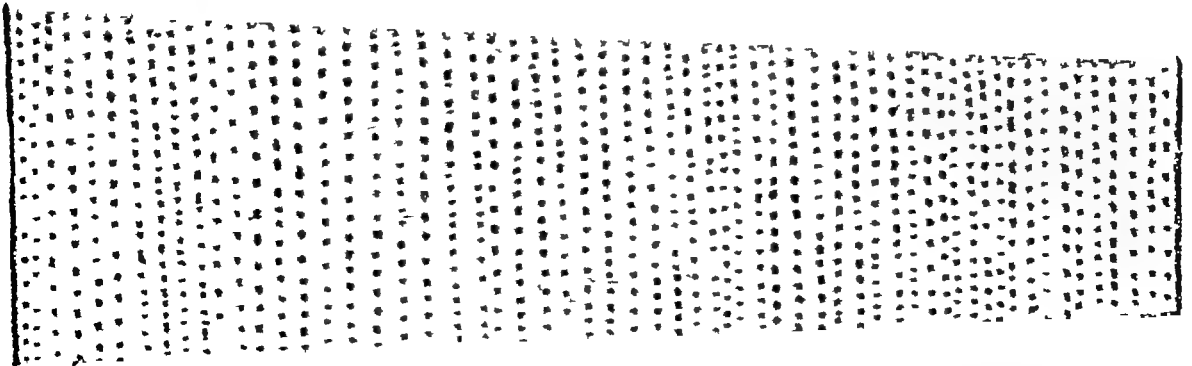
पल्योपमसख्ये-
यभागाप्रमाण
स्थितिखण्डम्

अपूर्वकरणप्रथमसमये अन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं स्थितिसत्कर्म
जवन्य स्थितिखण्ड पल्योपमसख्येयभागाप्रमाणम्, ततः सख्येयगुणमुत्कृष्ट स्थितिखण्डम्, तदपि
पल्योपमसख्येयभागाप्रमाणम् ।

स्थितिधाताद्वा द्विचरमसमयं यावत् पल्योपमसख्येयभागाप्रमाणा स्थितिर्दलिकापेक्षया तन्वी भवति ।

स्थितिधाताद्वा चरमसमये तत्स्थितिखण्डगतसर्वदलिकानि गृहीत्वाऽधस्तात् प्रक्षिपति, तेन तदानीं
स्थितिसत्ता पल्योपमसख्येयभागेन न्यूना भवति ।

कृत्वप्रमितं भवति । इह चारित्रमोहनीयक्षपणायां कियद्भवतीति शङ्कापरिहारार्थमाह “उक्थोसं” इत्यादि, उत्कृष्टमपि अपिशब्दस्य भिन्नक्रमत्वेनाऽत्र योजनात्, स्थितिखण्डं पल्यसंख्येयभाग-मानं खलु ‘खण्डयति’ विधातयति, दर्शनत्रिकक्षपणायां घातितावशेषस्थितिसत्कर्मणः सागरोपम-पृथक्त्वप्रमाणखण्डा-ऽनर्हत्वात् क्षीणसप्तकस्य स्थितिसत्कर्मणो वृद्धेरसंभवाच्च । उक्तं च कषाय-प्राभृतचूर्णौ—“जहा दंसणमोहणीयस्स उवसामणाए च दंसणमोहणीयस्स खवणाए च कसायाणमुवसामणाए च एदेसिं तिण्हं आवासयाणं जाणि अपुव्वकरणाणि तेसु अपुव्वकरणेसु पढमड्ढिदिवंडयं जहण्णयं पल्लिदोवमस्स संखेज्जदिभागो उक्कस्सयं सागरोवमपुधत्तां, एत्थ पुण कसायाणं खवणाए जं अपुव्वकरणं तन्हि अपुव्वकरणे पढमड्ढिदिवंडयं जहण्णयं पि उक्कस्सयं पि पल्लिदोवमस्स संखेज्जदि-भागो ।”

ननुत्कृष्टं स्थितिखण्डं पल्योपमसंख्येयभागमात्रं भवदपि जघन्यतः कियद्गुणं भवति ? इत्यत आह ‘अवरत्तो’ इत्यादि, ‘अपरस्मात्’ जघन्यस्थितिखण्डात् संख्येयगुणमुत्कृष्टस्थिति-खण्डं भवति । ननु जघन्यस्थितिखण्डतः उत्कृष्टस्थितिखण्डं संख्येयगुणं कियन्तं कालं भवति ? इत्यतः प्राह—‘जाव’ इत्यादि, यावत् ‘तत्करणम्’ अपूर्वकरणम्, अपूर्वकरणे प्रथमस्थितिखण्डादारभ्य चरमस्थितिखण्डं यावत् जघन्यस्थितिखण्डत उत्कृष्टस्थितिखण्डं संख्येयगुणं भवतीत्यर्थः ।

जघन्यस्थितिखण्डं कस्य जन्तोर्भवति, उत्कृष्टं पुनः कस्य भवतीति जिज्ञासानोदिता वयमभिदध्महे

एको जन्तुर्दर्शनमोहनीयं क्षपयित्वा यथासंभवं कालान्तरे उपशमश्रेणिमारोहति, तदानी-मेवा-ऽन्योऽक्षपितदर्शनमोहनीय उपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते । तत उभौ पततः । पतित्वा च द्वितीयो जन्तुर्दर्शनत्रिकं क्षपयति । तदनन्तरमुभौ जन्तू युगपत् चारित्रमोहक्षपणाभ्युपक्रमेते । तत्रा-ऽपूर्व-करणे प्रथमजन्तोः स्थितिसत्त्वं द्वितीयजन्तुतः संख्येयगुणं भवति, यत उपशमश्रेणौ उभयोः स्थितिसत्त्वं मिथः सदृशं जातम् । ततः पुनर्दर्शनत्रिकक्षपणा-ऽपूर्वकरणे द्वितीयजन्तुना स्वस्थितिसत्त्वं संख्येयगुणहीनं क्रियते, प्रथमजन्तुना तु स्वस्थितिसत्त्वं संख्येयगुणहीनं न निर्वर्त्यते, उपशमश्रेण्यारोहणतः प्राग् दर्शनत्रिकस्य क्षपितत्वात् । इत्थं द्वितीय-पुरुषतो प्रथमपुरुषस्य स्थितिसत्त्वं संख्येयगुणं भवति । एवं प्रकारान्तरेणाऽपि संख्यातगुणं स्थितिसत्त्वं भावनीयम् । स्थितिखण्डस्य च स्थितिसत्त्वानुसारित्वादपूर्वकरणे द्वितीयपुरुषस्य प्रथमस्थितिखण्डतः प्रथमपुरुषस्य प्रथमस्थितिखण्डं संख्येयगुणं सिध्यति । एवमेव द्वितीयपुरुषस्य द्वितीयखण्डतः प्रथमपुरुषस्य द्वितीयखण्डं संख्येयगुणं भवति, एवं तावद्वाच्यम्, यावदपूर्वकरणस्य चरमस्थितिखण्डम् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “दो कसोयक्खवगा अपुव्वकरणं

समगं पविष्टो, एवकस्स पुण ण्हिदिसंतकगं संखेज्जगुणं एवकस्स ण्हिदिसंतकगं संखेज्ज-
गुणहीणं, जरस्स संखेज्जगुणहीणं ण्हिदिसंतकम्मां तस्स ण्हिदिखंडयादो पढमादो संखेज्ज-
गुणण्हिदिसंतकगिगयस्स ण्हिदिखंडयं पढमं संखेज्जगुणं, विदियादो विदियं संखेज्ज-
गुणं, एवं तदियादो तदियं, एदेण कमेण सव्वम्हि अपुव्वकरणे जाव चरिमादो
ण्हिदिखंडयादो सि तदिमादो तदिमं संखेज्जगुणं ।”

अपूर्वकरणप्रथमसमयात्प्रभृति प्रतिसमयं पल्योपमसंख्येयभागप्रमाणस्थितिखण्डतो दलिक-
मुत्कीरति, उत्कीर्य चा-ऽधस्तात् प्रक्षिपति । एवं स्थितिधाताद्वाया द्विचरमसमयं यावत् पल्योपम-
संख्येयभागप्रमाणां स्थितिं दलिकापेक्षया तन्वीं करोति, चरमसमये तु तद्गतशेषसर्वदलं गृहीत्वा-ऽ-
धस्तात् प्रक्षिपति, तेन तदानीं भक्तायां पल्योपमसंख्येयभागेन स्थितिर्न्यूना भवति । स्थितिधा-
ताद्वा चा-ऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणा भवति । प्रथमस्थितिधाते पूर्णं पुनः पल्योपमसंख्येयभागमात्रं द्वितीयं
स्थितिखण्डमुत्कीरितुमारभते, अन्तर्मुहूर्तप्रमाणस्थितिधाताद्वाया द्विचरमसमयं यावत् स्थितिखण्ड-
गतं स्थितिं प्रदेशापेक्षया तन्वीं करोति, चरमसमये तु तद्गतं शेषं सर्वं प्रदेशाग्रमुत्कीर्या-ऽधस्तात्
प्रक्षिपति, तेन तदानीं सत्कर्मणि पुनः पल्योपमसंख्येयभागेन स्थितिर्हीना भवति । इत्थं द्वितीय-
स्थितिधातः पूर्णो भवति । एवंक्रमेण संख्यातसहस्रेषु स्थितिधातेषु गतेष्वपूर्वकरणं परिसमाप्ति-
याति । (परयन्तु यन्त्रकम्-१)

स्थितिधातस्य विशेषस्वरूपं तु कर्मप्रकृतिग्रन्थे उपशमनकरणगतसम्यक्तत्वात्पादटीकायां
निरूपितम्, विशेषार्थिना ततो-ऽवसेयम् ॥१४॥

सम्प्रति गुणसंक्रमं निगदितुकाम आह

असुहपयडीण-ऽसंखगुणं दलिकं खिवइ अन्नासुं ।

बंधंतासु सपयडीसु अणुखणं स गुणसंक्रमो एयो ॥१५॥ (उद्गीतिः)

अशुभप्रकृतीनामसंख्यगुणं दलिकं क्षिपत्यन्यासु ।

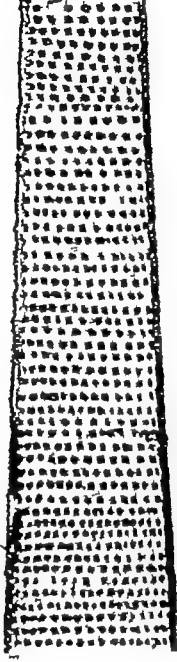
बध्यमानासु स्वप्रकृतिप्रनुक्षणां स गुणसंक्रमो ज्ञेयः ॥ १५ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘असुह०’ इत्यादि, अपूर्वकरणप्रथमसमयात्प्रभृति ‘अशुभप्रकृतीनाम्’ “व्याख्यानतो
विशेषप्रतिपत्तिः” इति न्यायाद् अबध्यमानानामशुभप्रकृतीनामप्रत्याख्यानावरणादिरूपाणां
‘दलिकं’ प्रदेशाग्रम् ‘अनुक्षणं’ प्रतिसमयम् ‘असंख्यगुणम्’ असंख्यातगुणं येन संक्रमेण यत्तदोः
सापेक्षत्वादुत्तरत्र तत्पदोपादानदर्शनाद् यत्पदोपादानम्, बध्यमानासु ‘अन्यासु’ परासु ‘स्वप्रकृतिषु’
स्वजातीयप्रकृतिषु ‘क्षिपति’ संक्रमयति, स गुणसंक्रमो ‘ज्ञेयः’ बोद्धव्यः । यदुक्तं कपोयप्रामृत-

अपूर्वकरणे चित्रेण प्रदर्श्यमानः स्थितिवन्धः

अपूर्वकरणे प्रथमस्थितिवन्धः

बध्यमानानां कर्मप्रदेशानां निषेकरचना

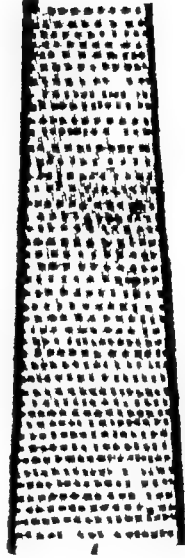

अवाधा

अपूर्वकरणप्रथमस्थितिवन्धोऽन्तः सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं
स्थितिसत्कर्मतद्वचः सख्येयगुणहीनः ।

अपूर्वकरणे प्रथमस्थितिवन्धाद्यायां पूर्णाया द्वितीय-
स्थितिवन्धः प्रथमस्थितिवन्धापेक्षया पल्योपम-
सख्येयभागेन न्यूनो भवति, एवमग्रेऽपि ।

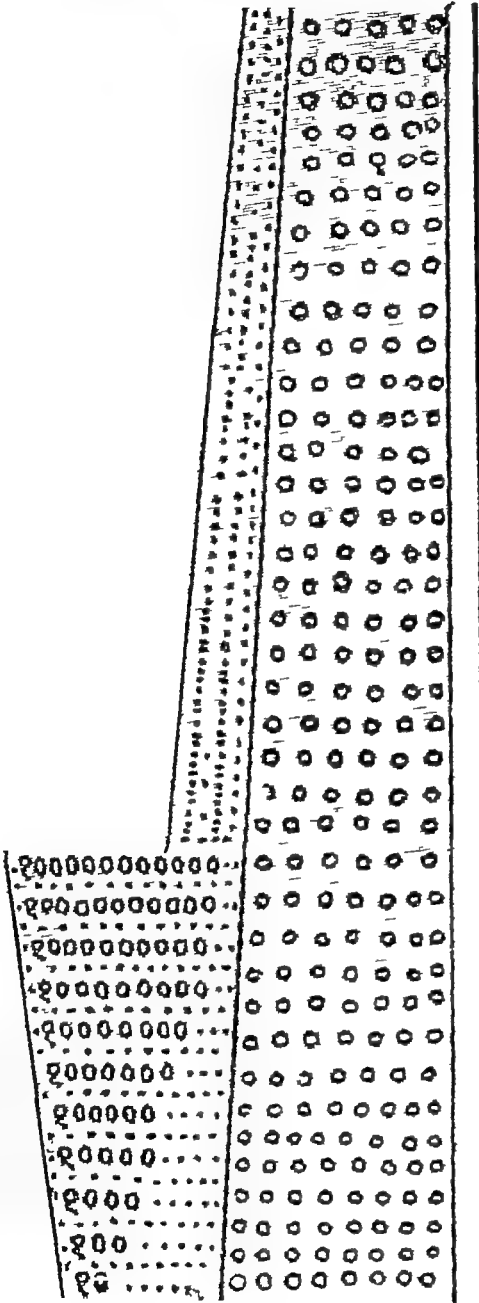
बध्यमानानां कर्मप्रदेशानां निषेकरचना

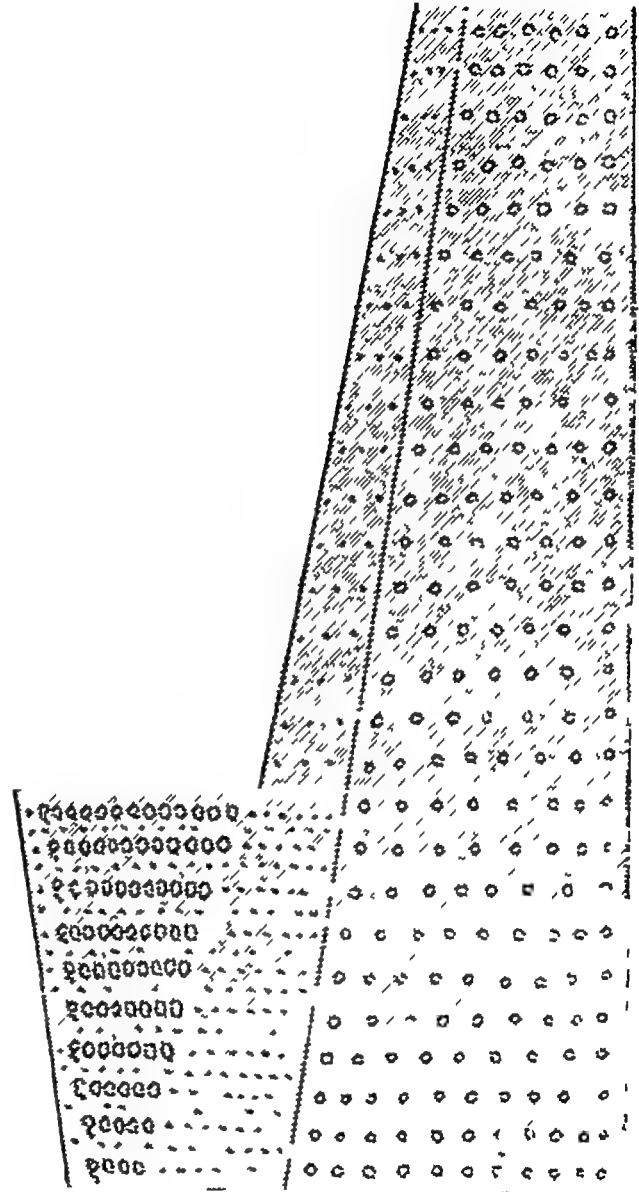
अवाधा

गुणश्रेणेरुपरितनेषु निषेकेषु दलिकनिक्षेपः

गुणश्रेण्यायाम्, स च करुणद्वयकालतो विशेषाधिकः ।
तत्र चासख्येयगुणक्रमेण दलिकप्रक्षेपः ।

गुणश्रेण्यायामः, स च प्रथमसमयापेक्षैकसमयेन हीन ,
तत्र चासत्त्व्येयगुणक्रमेण दलिकप्रक्षेपः
गुणश्रेणेरुपरितनेषु निषेकेषु दलिकानिक्षेपः

(१) ००० एभि. शून्यैर्गुणश्रेणितः प्राग् निपेकरचना सूचिता ।

(२) • एतैर्विन्दुभिरपूर्वकरणप्रथमसमये दीयमानं दलं सूचितम् ।

(३) दशसंख्या-ऽत्राऽसंख्येयत्वेन कल्पिता, तेन गुणश्रेण्यामुत्तरोत्तरनिपेके दशगुण दलं दीयते, चस्तुत-
स्त्रसंख्येयगुण दलं दीयते । गुणश्रेणिचरमनिपेकतोऽसंख्येयगुणहीन दलं तदुपरितने निपेके
प्रक्षिपति, ततः सर्वत्र विशेषहीनक्रमेण तावत् प्रक्षिपति, यावदतीत्यापनाऽप्राप्ता भवति ।

અવગસેહી] ચત્રકમ્-૬ (ચિત્રમ્-૬) ।

અપૂર્વકરણપ્રથમસમયેડનુસમય ઉદયવતીનાં પ્રકૃતીનાં ગુણશ્રેણિ:

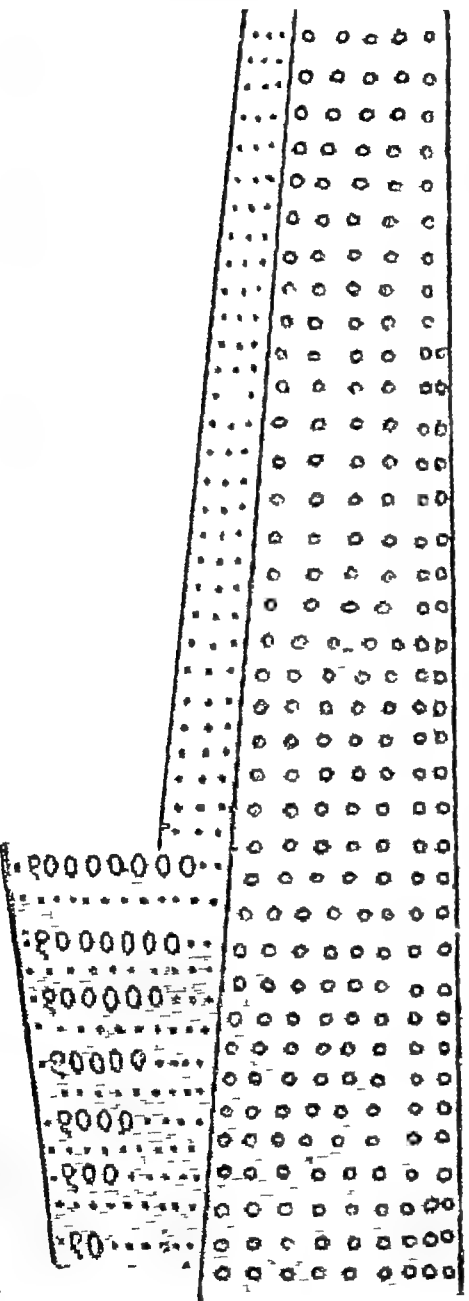
ચત્રકમ્-૬ (ચિત્રમ્-૬) [૩૦

અપૂર્વકરણાદ્વિતીયસમયેડનુદયવતીનાં પ્રકૃતીના ગુણશ્રેણિ:

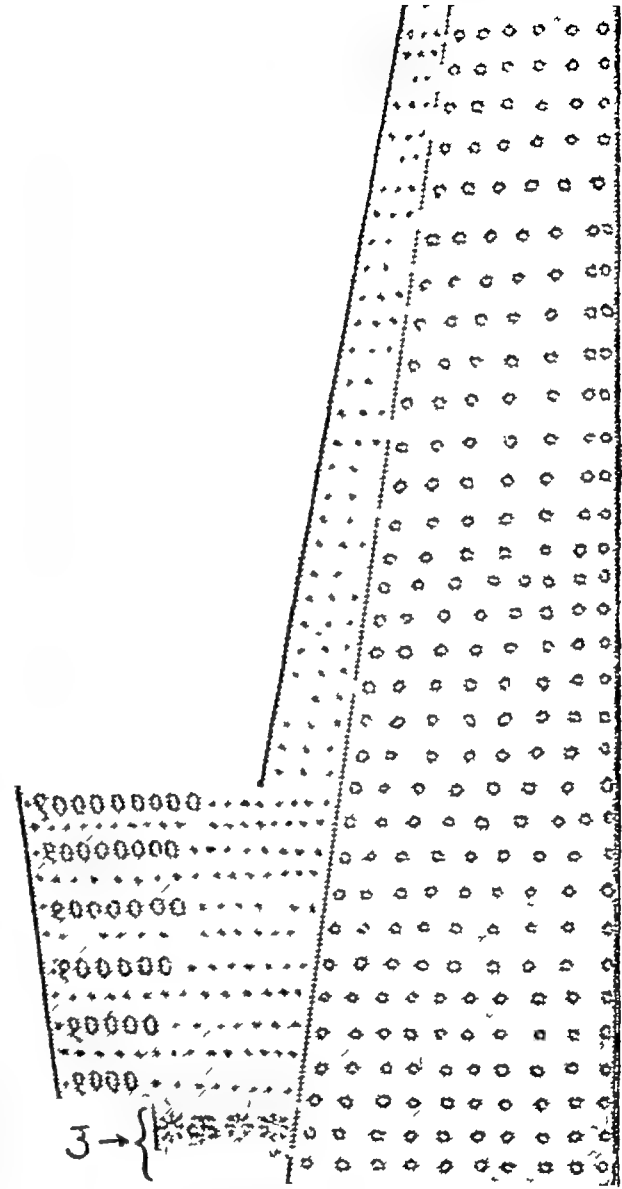
ગુણશ્રેણ્યાં ઉપરિ દ્વિતીયાદિનિપેકેષુ વિશેષહીનક્રમેણ દલં દીયતે,

ઉદયાવલિકાવર્જકરણદ્વયકાલતો
વિશેષાધિકો ગુણશ્રેણ્યાયામ્,

ઉ ←

પ્રથમસમયતઃ સમયોત્તો ગુણશ્રેણ્યાયામ્: ગુણશ્રેણ્યા ઉપરિ દ્વિતીયાદિનિપેકેષુ વિશેષહીનક્રમેણ દલં દીયતે ।

૩ → {

ઉદયેનૈવનિપેક દ્શોણ ।

૦૦૦૦ અનેન ચિત્રેન દેયમાનં દલં સૂચિતમ્ ।

૦૦૦૦ અનેન ચિત્રેન દીયમાનદલિકતો વ્યતિરિવાં સત્તાગત દલ સૂચિતમ્ ।

ઉ = ઉદયાવલિકા ।

ક = અપૂર્વકરણપ્રથમસમય ઉદયાવલિકાયા ઉપરિતતઃ પ્રથમો નિપેક આસીત્, સોડધુના ચોદયાવલિકાયાં પ્રવિષ્ટ, । તત્સ્મિંશ્ચ યદ્ દલમપૂર્વકરણપ્રથમસમયે પ્રક્ષિપ્તમ્, તદ્ * અનેન ચિત્રેન સૂચિતમ્ ।

દશસંખ્યા ત્વત્રાડસંખ્યેયત્વેન પરિકલ્પિતા । તેનોત્તરોત્તરગુણશ્રેણિનિપેકે દશગુણક્રમેણ દીયમાનાનિ, દલિકાનિ ચિત્રે દર્શિતાનિ, વસ્તુતત્ત્વસંખ્યેયગુણક્રમેણ દર્શયિતવ્યાનિ ।

ગુણશ્રેણ્યા ઉપરિ પ્રથમનિપેકેડસંખ્યેયગુણહીનં દલં દીયતે, તતઃ પર સર્વત્ર વિશેષહીનક્રમેણ ।

पूरणे ठिडबंधे अरणो होजइ पल्लसंखभागोणो ॥१७॥ (गीतिः)

बन्धोऽन्त कोटिकोटि सत्ताया संख्यगुणहीनः ।

पूरणे स्थितिवन्धोऽन्यो भवति पल्लसंख्यभागोनः ॥१७॥ इति पदसंस्कारः ।

‘बन्धो’ इत्यादि, अपूर्वकरणप्रथमसमये ‘बन्धः’ स्थितिवन्धः ‘अन्तःकोटिकोटि’ अन्तः-सागरोपमकोटिकोटिप्रमाणः सागरोपमकोटिशतसहस्रपृथक्त्वमात्र इत्यर्थः । ननु तदानीं स्थिति-सत्त्वमप्यन्तःसागरोपमकोटिकोटिमितं भवति, द्वाविंशतितमगाथायां तत्प्रतिपादनदर्शनात्, तर्हि किं स्थितिवन्धस्थितिसत्त्वयोस्तुल्यत्वम्, उत वैषम्यमिति शंकापरिहारार्थमाह-‘सत्ताउ’ इत्यादि, ‘सत्तायाः’ स्थितिसत्त्वकर्मतः संख्यगुणहीनः स्थितिवन्धो भवति, न तुल्यः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ-“तदो ठिडिसंतकम्मं ठिडिवंधो च सागरोपमकोडिसदसहरसपुधत्तमंतोको-डाकोडोए वंधादो पुण संतकम्मं संखेज्जगुणं ।” कषायप्राभृतचूर्णौ स्थितिवन्धतः स्थितिसत्त्वस्य संख्येयगुणत्वप्रतिपादनात् स्थितिसत्त्वतः स्थितिवन्धः संख्येयगुणहीनः सिध्यति । अपूर्वकरण-प्रथमसमये प्रारब्धः स्थितिवन्धोऽन्तर्मुहूर्तं यावत्प्रवर्तते । प्रथमस्थितिवन्धे पूरणं यो विशेषस्तं दर्शयति-‘पूरणे’ इत्यादि, ‘पूरणे स्थितिवन्धे’ प्रथमस्थितिवन्धे निष्ठिते ‘अन्यः’ द्वितीयः ‘पल्ल-संख्यभागोनः’ पल्लस्य-पल्लोपमस्य संख्यभागः-संख्यातभागः, तेन ऊनः-हीनः, “ऊनार्थ-पूर्वाद्यैः” (सिद्धहेम० ३-१-६७) इति तृतीयातत्पुरुषसमासः, स्थितिवन्धो ‘भवति’ जायते । उपलक्षणमेतद्, तेन द्वितीयस्थितिवन्धे पूरणं तृतीयस्थितिवन्धः पूर्वतः पल्लोपमसंख्येयभागेन हीनः प्रारभ्यते । एवंक्रमेण पूर्वपूर्वतः पल्लोपमसंख्येयभागेन हीनो हीनतरः स्थितिवन्धो जायते । स्थितिवन्धाद्वा स्थितिवाताद्वया तुल्या भवति, तेन स्थितिवन्धः स्थितिवातश्च युगपदारभ्येते युगपन्निष्ठां च यातः । अपूर्वकरणे स्थितिवातानां संख्येयत्वोपलम्भात् स्थितिवन्धा अपि संख्येया व्रजन्ति । (पश्यन्तु यन्त्रकम्-२) ॥ १७ ॥

अथ गुणश्रेणिं विवर्णयिषुराह

गुणसेढीए आयामो हवए करणदुगऽहिओ गलिओ ।

खिवइ दलं कमसो धेतूण-ऽणुसमयं असंखगुणणाए ॥१८॥ (गीतिः)

गुणश्रेणेरायामो भवति करणद्विकाऽधिको गलितः ।

क्षिपति दलं क्रमशो गृहीत्वा-ऽणुसमयमसंख्यगुणनया ॥१८॥ इति पदसंस्कारः ।

अपूर्वकरणप्रथमसमयादेवायुर्वर्जसप्तकर्मणां गुणश्रेणिः प्रवर्तते । तत्र गुणश्रेणिनिक्षेपः कियान् भवतीत्यत आह-‘गुणसेढीए’ इत्यादि, गुणश्रेणोः ‘आयामः’ उदयसमयप्रभृतिगुणश्रेणिशिरःपर्यव-

साननिपेकरूपः 'करणद्विकाऽधिकः' करणद्विकेन-अपूर्वकरणानिवृत्तिकरणाम्यामधिकोऽभवति । उक्तं च कपायप्राभृतचूर्णौ- "अपुव्वकरणञ्चादो अणियट्टिकरणञ्चादो च विसेसुत्तर-कालो ।" सचाऽऽयामोऽन्तमुर्हत्तमात्रो भवन्नपि 'गलितः' गलितावशेषमात्रो ज्ञातव्यः, पूर्वपूर्वसमये क्षीणे शेषेषु शेषेषु समयेषु दलिकनिक्षेपो भवतीत्यर्थः । ननु निरुक्तगुणश्रेण्यायामे केन क्रमेण दलिकं गृहीत्वा प्रक्षिपति ? इत्यत आह 'खिचइ' इत्यादि, 'असंख्यगुणणा' इति पदं ग्रन्थ-क्रियायां प्रक्षेपक्रियायां चोभयत्राऽन्वेति । 'असंख्यगुणनया' असंख्येयगुणकारेण 'अनुसमयं' प्रतिसमयं दलं 'गृहीत्वा' आदायाऽसंख्येयगुणकारेण 'क्षिपति' निक्षिपति । इदमत्र हृदयम् अपूर्व-करणप्रथमसमयादुदयमानप्रकृतीनां सत्तागतप्रेदशतो दलं गृहीत्वा नव्यशतकेकारादीनां मतेनोदय-समयादारभ्या-ऽन्तमुर्हत्तमात्रा-ऽऽयामे-ऽसंख्येयगुणकारेण दलं रचयति । तथा चा-ऽत्र नव्यशत-तकम्- "कथंपुनर्दलरचना ? कस्माच्चारम्य केन च गुणकारेण विधीयते ज-पुनेत्याह- अनुसमयं समयं समयमनुलक्षीकृत्य प्रतिसमयमित्यर्थः । उदयादुदयक्षणादार-भ्याऽसंख्येयगुणनयाऽसंख्यातगुणकारेण ।" कपायप्राभृतचूर्णिकारादीनामभिप्रायेण तूदयावलिकाया उपरितननिपेकादारभ्या-ऽन्तमुर्हत्तप्रमाणे आयासे गुणश्रेणिं करोति, असंख्येय-गुणकारेण दलं रचयतीत्यर्थः । तथा च तद्ग्रन्थः- "गुणसेवी उदयावलियवाहिरे णिनिखत्ता ।"

मावार्थः पुनरयम् अपूर्वकरणप्रथमसमये दलिकमुत्कीर्य गुणश्रेण्यायामगतोत्तरोत्तरनिपे-केऽसंख्येयगुणक्रमेण तावत् प्रक्षिपति, यावद् गुणश्रेण्यायामसत्कचरमनिपेकः । तदनन्तरोपरित-ननिपेके-ऽसंख्येयगुणहीनं दलिकं निक्षिप्योपरि विशेषहीनक्रमेण तावत् प्रक्षिपति, यावदती-त्थापना-ऽप्राप्ता भवति । पुनर्द्वितीयसमये प्राक्तनसमयगृहीतदलतो-ऽसंख्येयगुणदलमादाय प्रथम-समयत एकसमयोनप्राक्तनगुणश्रेण्यायामे उत्तरोत्तरनिपेके-ऽसंख्येयगुणक्रमेण तावत् प्रक्षिपति, यावद् गुणश्रेण्यायामसत्कचरमनिपेकः, एकसमयस्योदयेन वेदितत्वात् । तदनन्तरोपरित-ननिपेके तु गुणश्रेण्यायामचरमनिपेकतो-ऽसंख्येयगुणहीनं दलिकं निक्षिपति, तत ऊर्ध्वं विशेष-हीनक्रमेण प्रक्षिपति । एवमुत्तरोत्तरसमये पूर्वपूर्वतो-ऽसंख्येयगुणं दलमादाय गलिता-ऽवशेषमात्रे गुणश्रेण्यायामे-ऽसंख्येयगुणक्रमेण निक्षिपति ।

अनुदयवतीनां प्रकृतीनां पुनर्गुणश्रेणिरुभयेषां मतेनोदयावलिकाया उपरितननिपेकात्प्रभृति भवति । (पश्यन्तु यन्त्रकम्-३, ४, ५, ६) ॥१८॥

ॐ आधिक्यं च जयधवलकारे-सूक्ष्मसम्परायक्षीणमोहच्छन्नस्थगुणस्थानकाद्धाद्वयेन किञ्चिदधिकं दर्शितम् । तथा च तद्ग्रन्थः- "एत्थं विसेसाहियपमाणं सुहुमसान्पराइयखीणकसायद्धाहितो विसेसुत्तरमिदि चेत्तव्वं ।"

ननु संसारवस्थायां संकिलष्टपरिणामा मिथ्यादृष्टिप्रभृत्यप्रमत्तसंयतपर्यवसानाः सर्वे जीवाः सर्वाः स्थितीर्वैकां स्थितिं वाऽऽश्रित्योत्कीर्णदलिकतो बहुदलमुद्धर्तयन्ति, स्तोकं त्वपवर्तयन्ति । मध्यमपरिणामास्तु यावद् दलमुद्धर्तयन्ति, तावद् दलमपवर्तयन्ति । विशुद्धपरिणामाः पुनः स्तोकमुद्धर्तयन्ति बहु दलमपवर्तयन्ति । अनुत्कीर्णं सत्तागतदलं तु त्रिविधानामपि जन्तूनामुद्धर्तनातोऽपवर्तनातो वाऽसंख्येयगुणं विद्यते । यदुक्तं कषायप्रामृतचूर्णौ—“अवखवगाणुवसामगस्स पुण सव्वाओ द्विदोओ एगद्विदिं वा पडुच्च वड्ढीदो हाणी तुल्ला वा विसेसाहिया विसेसहीणा वा । अवहाणमसंखेजगुणं ।” करणाभिमुखानां तूद्धर्तनातोऽपवर्तनायामसंख्येयगुणं दलिकं भवति, ततोऽनुत्कीर्यमाणं सत्तागतदलमसंख्येयगुणं भवतीति, तर्हि क्षपकश्रेणि प्रतिपद्यमानस्य जन्तोरुद्धर्तनादीनामल्पबहुत्वं कथं भवतीति शंकापरिहारार्थमाह

उवट्टणाञ्च खु असंखगुणा ओवट्टणा तञ्चो सत्ता ।

जं उक्किणस्स असंखंसो उवट्टणाञ्च होएइ ॥१६॥ (गीतिः)

उद्धर्तनाया. खल्वसंख्यगुणाऽपवर्तना तत सत्त्वम् ।

यद् उत्कीर्णस्य असंख्यांश उद्धर्तनाया भवति ॥१६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘उवट्टणाञ्च’ इत्यादि, ‘उद्धर्तनायाः’ उद्धर्तनातः ‘खु’ ति खलु-निश्चयेन “हु खु निश्चयवितर्कसंभावने विस्मये” (सिद्धहेम० ८-२-१९८) इति वचनात् असंख्यगुणा अपवर्तना, ‘ततः’ अपवर्तनातः सत्ताऽसंख्येयगुणा । अत्र सत्ताशब्देन उद्धर्तनाऽपवर्तनागतदलं वर्जयित्वा शेषप्रदेशसत्ता ग्राह्या । अयं भावः—एकनिपेकं सर्वनिपेकांश्चाऽऽश्रित्योद्धर्त्यमानप्रदेशाग्रतोऽपवर्त्यमानप्रदेशाग्रमसंख्येयगुणं भवति, ततः सत्तागतप्रदेशाग्रं यद् नोद्धर्त्यते, नत्राऽपवर्त्यते, तदसंख्येयगुणं भवति, सत्तागतदलसत्काऽसंख्येयभागमात्रस्यैव दलस्योत्कीर्णत्वात् ।

ननुद्धर्तनातोऽपवर्तनाऽसंख्येयगुणा कुतो भवतीत्याह ‘जं’ इत्यादि, ‘यद्’ यतः ‘उत्कीर्णस्य’ उत्कीर्णप्रदेशाग्रस्य ‘असंख्यांशः’ एकोऽसंख्येयभाग उद्धर्तनायो भवति, शेषा बहुभागा अपवर्तनायां भवन्तीत्यर्थः । तेन क्षपकस्योद्धर्तनागतदलतोऽपवर्तनागतदलमसंख्येयगुणं भवति । तथाहि यस्मात्करणाच्चिदपि निपेकात् सत्तागतदलं पल्योपमाऽसंख्यभागरूपभागहारेण भक्त्यैकभागमुत्किरति, शेषान् बहुभागान् सत्तायां विमुञ्चति । पुनरुत्कीर्णदलं पल्याऽसंख्येयभागप्रमाणभागहारेण विमज्ज्यैकमगि उद्धर्त्यते बहुभागाश्चापवर्त्यन्ते, तेनेदमल्पबहुत्वं सङ्गच्छते—दलिकस्योद्धर्तनातोऽपवर्तनाऽसंख्येयगुणा, उद्धर्तनातोऽपवर्तनायामुत्कीर्णदलस्याऽसंख्येयबहुभागमात्रत्वात् । अपवर्तनातोऽनुत्कीर्यमाणदलिकसत्ताऽसंख्येयगुणा, सत्तागतदलिकसत्काऽसंख्येयभागस्योत्की-

र्णत्वात् । एवं सर्वनिषेकानाश्रित्याऽपि वक्तव्यम् । तथाहि आगमा-ऽविरोधेन सत्तागतसर्वनिषे-
कमतदलं पल्योपमा-ऽसंख्येयभागेन भक्तवैकभागमुत्किरति । उत्कीर्णदलं पुनः पल्योपमा-ऽसंख्येयभा-
गेन विमज्ज्यैकं भागमुद्धर्तयति बहुभागांश्चा-ऽपवर्तयति । इत्थं सर्वनिषेकानाश्रित्या-ऽप्युद्धर्तनातो
दलिका-ऽपवर्तना-ऽसंख्येयगुणा भवति, ततोऽनुत्कीर्यमाणदलिकसत्ता-ऽसंख्येयगुणा जायते । उक्तं
च कषायप्राभृते

“वड्ढीदु होइ हाणी अहिगा हाणीदु तह अवडाणं ।
गुणसेढी असंखेज्जा च पदेसग्गेण बोद्धव्वा ॥ १ ॥”

एवं तच्चूर्णावपि “विहासा, जं पदेसग्गमुक्कड्डिज्जदि सा वड्ढि ति-
सण्णा । जमोक्कड्डिज्जदि सा हाणि ति सण्णा । जं ण ओक्कड्डिज्जदि, ण उक्कड्डिज्जदि-
पदेसग्गं तमवडाणं ति सण्णा । एदीए सण्णाए एवकं ठिदिं पडुच्च सव्वाओ
डिदीओ पडुच्च अप्पोवहुअं । तं जहा वड्ढी थोवा, हाणी असंखेज्जगुणा, अवडा-
णमसंखेज्जगुणं ।”

इयं प्ररूपणोपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानस्याऽपि ज्ञातव्या, विशेषाभावात् ॥१९॥
सम्प्रत्यपूर्वकरणे बन्धोदयोर्व्यवच्छेदं व्याजिहीर्षुराह

पढमंसेऽपुवस्स उ वे णिहा सुरगइप्पभिइतीसा ।
छट्ठंसे हासरइभयदुगुच्छाअन्ते य बंधतो ॥२०॥

वोच्छिज्जंति छ हासाई उदयत्तो य णिइबंधो ।

पढमसमयओ चरिमसमयम्मि संखेज्जगुणहीणो ॥२१॥ (उपगोतिः)

प्रथमांशे-ऽपूर्वस्य तु द्वे निद्रे सुरगतिप्रभृतित्रिशत् ।

षष्ठांशे हास्यरतिभयजुगुप्सा अन्ते च बन्धत ॥ २० ॥

व्यवच्छिद्यन्ते पट् हास्यादय उदयतः स्थितिबन्ध ।

प्रथमसमयतश्चरमसमये संख्येयगुणहीन ॥ २१ ॥ इति पदसंस्कार ।

‘पढमंसे’ इत्यादि, अपूर्वकरणाद्धायाः सप्तभागाः कर्तव्याः । एकैकभागे संख्येयाः स्थिति-
बन्धा प्रजन्ति । तत्र ‘अपूर्वकरणस्य’ अपूर्वकरणाद्धायाः ‘प्रथमांशे’ प्रथमसप्तभागपर्यवसाने तु ‘द्वे
निद्रे’ स्त्यानर्द्धित्रिकस्य प्रागेव व्यवच्छेदात् निद्राप्रचलारूपे बन्धतो व्यवच्छिद्येते इति क्रियया
सहा-ऽन्वयः । इह बध्यते, उत्तरत्र न बध्यते, तद्बन्धाध्यवसायस्थानाभावात् । इतः परं निद्रादि-

कस्य गुणसंक्रमः प्रवर्तते, तस्याऽऽशुभाऽवध्यमानत्वात् । उक्तं च केषांयप्राभृतचूर्णौ—“एवं
ठिदिवंधसहस्सेहिं गदेहिं अपुव्वकरणद्धाए संखेज्जदिभागे गदे तदो निदापयलाणं
बन्धवोच्छेदो । ताधे चेव गुणसंक्रमेण संक्रमति ।”

‘सुर०’ इत्यादि, तत्र ‘पष्ठान्शे’ अपूर्वकरणाद्धायाः पष्ठसप्तभागप्रान्ते ‘सुरगतिप्रमृतित्रिंशत्’
सुरगतिप्रमृतीनां त्रिंशत्-त्रिंशत्संख्याका देवगत्यादयो बन्धतो व्यवच्छिद्यन्ते । अयं भावः—देवगति-
देवानुपूर्वापञ्चेन्द्रियजाति-वैक्रियद्विका-ऽऽहारकद्विक-तैजसकर्मणशरीर-समचतुरस्रसंस्थान-वर्णचतु-
ष्कशुभखगति-त्रसनवक-जिननाम-निर्माणा-ऽऽगुरुलवूपधात-पराघात-श्वासोच्छ्वासरूपास्त्रिंशत्प्र-
कृतयो-ऽपूर्वकरणाद्धायाः पष्ठसप्तभागपर्यवसाने बन्धतो व्यवच्छिद्यन्ते, उत्तरत्र न बध्यन्ते
इत्यर्थः । अतः परमुपधातस्य गुणसंक्रमः प्रवर्तते, तस्याऽऽशुभाऽवध्यमानत्वात् ।

‘हास०’ इत्यादि, ‘हास्य-रति-भय-जुगुप्साः’ एताश्चतस्रः प्रकृतयः ‘अन्ते’ अपूर्वकरणस्य
चरमसप्तभागपर्यवसाने अपूर्वकरणाद्धाचरमसमये इत्यर्थः, बन्धतो व्यवच्छिद्यन्ते, उत्तरत्र न
बध्यन्ते इत्यर्थः । अतः परं हास्य-रति-भय-जुगुप्सानां गुणसंक्रमः प्रवर्तते, अशुभाऽवध्यमान-
त्वात् ।

‘छ हासोई’ इत्यादि, अपूर्वकरणस्य चरमसमये ‘पट्’ पट्संख्याकाः ‘हास्यादयः’ हास्य-
रति-शोका-ऽरति-भय-जुगुप्सारूपा उदयतो व्यवच्छिद्यन्ते, विशुद्धतरपरिणामत्वादुत्तरत्र तेषामुदयो
न भवतीत्यर्थः ।

अथ स्थितिवन्धं प्रकटयितुकामः प्राह—‘ठिइ०’ इत्यादि, ‘स्थितिवन्धः’ आयुर्वर्जसप्ताना-
मपि कर्मणां स्थितिवन्धः ‘प्रथमसमयतः’ अपूर्वकरणसत्का-ऽऽद्यसमयतश्चरमसमये संख्येयगुण-
हीनो भवति, संख्येयभागमात्रो भवतीत्यर्थः ॥२०—२१॥

अथाऽपूर्वकरणचरमसमये स्थितिसत्त्वं विमणिपुराह

जं ठिइसंतं अंतोकोडाकोडी अपुव्वआइखणे ।

तं संखेज्जगुणूणां अंते ठिइघायसंखेहिं ॥२२॥

यत्स्थितिसत्त्वमन्त कोटिकोट्यपूर्वा-ऽऽदिक्षणे ।

तत्संख्येयगुणोनमन्ते स्थितिधातसख्यै ॥२२॥ इति पदसंस्कारः ।

‘जं०’ इत्यादि, तत्र ‘अपूर्वादिक्षणे’ अपूर्वकरणप्रथमसमये यत्स्थितिसत्त्वम् ‘अन्तःकोटिकोटि’
कोटिकोटीनां-सागरोपमकोटिकोटीनाम् अन्तर् गध्ये, अन्तःकोटिकोटि, “पारेभ्योऽग्रे-ऽन्तः

पञ्चचाव' (सिद्धहेम०३-१-३०) इत्यनेना-ऽव्ययीभावसमासः, सागरोपमकोटिशतसहस्रपृथक्त्वमित्यर्थः, आसीत् इति शेषः, तत् स्थितिसत्त्वं 'स्थितिधातसंख्यैः' संख्यशब्दो-ऽत्र बहुत्ववाची, तेन स्थितिधातसंख्यातसहस्रैर्धातितं सद् 'अन्ते' अपूर्वकरणचरमसमये 'संख्येयगुणोऽनं' संख्येयगुणहीनं संख्येयमागमात्रं भवतीत्यर्थः । उपलक्षणमेतद्, तेन स्थितिबन्धो-ऽपूर्वकरणप्रथमसमयतश्चरमसमये संख्येयगुणहीनो भवतीत्युपलक्ष्यते । एवं स्थितिखण्डसंख्यातसहस्रैरपूर्वकरणं परिसमाप्तं भवति ॥२२॥

प्राक्प्रतिज्ञातनवा-ऽधिकारेष्वधिकारद्वयं निरूप्य तृतीया-ऽधिकारं विस्तरतो निजिगदि-
पुराह

से काले अनियष्टि विणासेउं आदवेइ ठिइखंडं ।
तं हसस्तो संखेज्जभागअहिअं तु उक्कोसं ॥२३॥

अनन्तरकाले-ऽनिवृत्तिं विनाशयितुमारभते स्थितिष्वलम् ।
तद् ह्रस्वतः सख्येयमागा-ऽधिकं तूत्कृष्टम् ॥ २३ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘से काले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले’ अपूर्वकरणस्य चरमसमयादनन्तरे समये इत्यर्थः, ‘अनिवृत्ति’ अनिवृत्तिकरणं भवति, अनिवृत्तिशब्देन ‘भोभो भोमसेनः’ इति न्यायाद् अनिवृत्तिकरणं ग्राह्यम्, न विद्यते निवृत्तिः—तुल्यकाले प्रविष्टानां जन्तूनां सम्बन्धिनामध्यवसायस्थानानां परस्परं व्यावृत्तिर्यस्मिन् तदनिवृत्तिः, अनिवृत्ति च तत्करणं च अनिवृत्तिकरणम्, अस्य करणस्योपर्युक्तव्युत्पत्तेस्तिर्यग्मुखी विशुद्धिरोस्मिन् करणे न भवति, केवलं पूर्वत उत्तरोत्तरसमये ऊर्ध्वमुखी विशुद्धिरनन्तगुणक्रमेणाऽवतिष्ठते । तेनाऽध्यवसायस्थानेषु तुल्यकालप्रविष्टजन्तूनां विवक्षितसमये एकमेवाऽध्यवसायस्थानं भवति, न पुनर्यथाप्रवृत्तकरणादिवदसंख्येयलोकप्रदेशमात्राणि । तथाहि अनिवृत्तिकरणप्रथमसमये ये वर्तन्ते ये च वृत्ता ये च वर्तिष्यन्ते, तेषां सर्वेषामप्येकरूपमेवाऽध्यवसायस्थानम्, द्वितीयसमयेऽपि ये वर्तन्ते ये च वृत्ता ये च वर्तिष्यन्ते, तेषां सर्वेषामेकरूपमध्यवसायस्थानम् । एवं तावद् वाच्यम्, यावदनिवृत्तिकरणचरमसमयः । नवरं प्रथमसमयभाव्यध्यवसायस्थानतो द्वितीयसमयेऽध्यवसायस्थानमनन्तगुणं विशुद्धं भवति । ततोऽपि तृतीयसमयेऽनन्तगुणं विशुद्धम् । एवं पूर्वपूर्वसमयत उत्तरोत्तरसमयेऽनन्तगुणं विशुद्धं तावद् वाच्यम्, यावच्चरमसमयः । अत एवाऽस्य करणस्य यावन्तः समयास्तावन्त्यध्यवसायस्थानानि पूर्वपूर्वसमयतश्चऽनन्तगुणवृद्धानि भवन्ति, स्थाप्यमानानि पुनर्मुक्तावलीसंस्थानेन तिष्ठन्ति ।

अथाऽनिवृत्तिकरणप्रथमसमये कार्यविशेषं प्रतिपादयति—‘विणो’ इत्यादि, अनिवृत्तिकरण-
प्रथमसमयवर्ती जीवः ‘स्थितिक्षण्डम्’ अभिनवं पल्योपमसंख्येयभागमितं स्थितिकण्डकं ‘विनाश-

यितुं' विधातयितुम् 'आरभते' उपक्रमते । तत् धात्यमानं स्थितिखण्डं किमपूर्वकरणवज्जघन्यत उत्कृष्टं संख्येयगुणं भवति, उत प्रकारान्तरेणेति शङ्काप्युदासाय भणति—'तं' इत्यादि, 'तत्' धात्यमानं स्थितिखण्डं 'ह्रस्वात्' जघन्यस्थितिखण्डात् 'संख्येयभागाधिकं' संख्येयतमभागेनाऽधिकमुत्कृष्टं भवति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“पढमद्विदिवंधयं विसमं जहण्णयादो उक्कस्सयं संखेज्जभागुत्तरं ।” कथमेतदवसीयते ? इति चेद्, शृणुत—अनिवृत्तिकरणप्रथमसमये जघन्यस्थितिसत्कर्मत उत्कृष्टस्थितिकर्मणः संख्येयभागेनाऽऽधिकात् स्थितिखण्डस्य प्रायः स्थितिसत्कर्माऽनुसारित्वाच्च जघन्यत उत्कृष्टं स्थितिखण्डं संख्येयभागेनाऽधिकं भवति, न त्वपूर्वकरणवत् संख्येयगुणम् ।

न चाऽनिवृत्तिकरणप्रथमसमये जघन्यत उत्कृष्टस्थितिसत्कर्म संख्येयगुणं कथं न भवतीति वाच्यम्, तथास्वाभाव्यात् । एतदुक्तं भवति यद्यप्यपूर्वकरणे जघन्यत उत्कृष्टं स्थितिसत्त्वं संख्येयगुणं दृश्यते, तथापि तत्र तेन क्रमेण स्थितिधातं करोति, येनाऽनिवृत्तिकरणप्रथमसमये धातिताऽवशेषस्थितिसत्त्वं जघन्यत उत्कृष्टं केवलं संख्येयभागेनाऽधिकं भवति ।

अनिवृत्तिकरणप्रथमसमये स्थितिखण्डं विनाशयितुमारभते इत्येतदुपलक्ष्यम्, तेन तदानीमेवाऽपूर्वकरणचरमस्थितिबन्धतः पल्योपमसंख्येयभागेन हीनमभिनवं स्थितिबन्धमभिनवं च रसधातमारभते इत्युपलक्ष्यते । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“पढमसमयअणियद्विररा अण्णं द्विदिवंधयं पल्लिदोवमस्स संखेज्जदिभागो, अण्णमणुभागखंधयं सेसररा अण्णंता भागा, अण्णो द्विदिवंधो पल्लिदोवमस्स संखेज्जदिभागेण हीणो ।” इति ॥ २३ ॥

सम्प्रत्यनिवृत्तिकरणप्रथमसमये देशोपशमनादिकरणत्रयस्य व्यवच्छेदमनिवृत्तिकरणे प्रथमस्थितिबन्धं च व्याजिहीर्षुराह

पढमखणे देसोवसमणानिकायणनिवृत्तिकरणाइं ।
वोच्छिन्नाइं अंतोलखं पढमो उ ठिइबंधो ॥ २४ ॥

प्रथमक्षणे देशोपशमना-निकाचना-निवृत्तिकरणानि ।

व्यवच्छिन्नान्यन्तर्लक्ष प्रथमस्तु स्थितिबन्ध ॥ २४ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘पढम०’ इत्यादि, ‘प्रथमक्षणे’ अनिवृत्तिकरणप्रथमसमये देशोपशमनानिकाचनानिधत्ति-वृत्तानि व्यवच्छिन्नानि भवन्ति, सत्तागतसर्वकर्मणां प्रदेशेषु देशोपशमना-निधत्ति-निकाचनाकरणा-नि न प्रवर्तन्ते, तथा सत्तागतसर्वकर्मणां सर्वप्रदेशा देशोपशमना-निकाचना-निधत्तिकरणैर्विरहितः

भवन्ति, यथासंभवं चोदयसंक्रमोद्धर्तनाऽपवर्तनाकरणसाध्या भवन्तीत्यर्थः । अनिवृत्तिकरणे प्रथम-
स्तु तुर्वाक्यभेदे “स्यात्तु भेदेऽवधारणे” इति वचनात् स्थितिबन्धः ‘अन्तर्लक्षम्’ लक्षस्य-शतसह-
स्रस्य अन्तर्-मध्ये ‘पारेमध्येऽग्रेऽन्तः पष्ठ्या वा” (सिद्धहेम० ३-१-३०) इत्यनेन
सूत्रेणा-ऽव्ययीभावसमासः, सागरोपमसहस्रपृथक्त्वमात्रः स्थितिबन्धो जायत इत्यर्थः । यदवादि
कषायप्रामृतचूर्णौ “द्विदिवंधो सागरोपमसहस्रपुधत्तमंतोसदसहस्रस्स ।”
इति ॥ २४ ॥

अथा-ऽनिवृत्तिकरणप्रथमसमये स्थितिसत्त्वं प्रतिपिपादयिषुराह

जं ठिइसंतं अंतोकोडाकोडी अपुव्वपढमखणे ।
होण्णा तं अंतोकोडी अनियट्टिपढमखणम्मि ॥ २५ ॥

यत्स्थितिसत्त्वमन्त कोटिकोट्यपूर्वप्रथमक्षणे ।

भवति तदन्त कोट्यनिवृत्तिप्रथमक्षणे ॥ २५ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘जं’ इत्यादि, यत् स्थितिसत्त्वं ‘अपूर्वप्रथमक्षणे’ अपूर्वकरणप्रथमसमये ‘अन्तःकोटिकोटि’
सागरोपमकोटिशतसहस्रपृथक्त्वमात्रमासीत्, तत् ‘अनिवृत्तिप्रथमक्षणे’ अनिवृत्तिकरणप्रथम-
समये ‘अन्तःकोटि’कोटेरन्तः सागरोपमशतसहस्रपृथक्त्वं भवतीत्यर्थः । न्यगादि च कषायप्रामृत-
चूर्णौ—“द्विदिसंतकागं सागरोपमसदसहस्रपुधत्तमंतोकोडीए ।” अपूर्वकरणप्रथमसमये
सप्तकर्मणो यत् स्थितिसत्कर्म सागरोपमकोटिशतसहस्रपृथक्त्वप्रमितमासीद्, तत् प्रत्येकस्थिति-
घातेन पल्योपमसंख्येयभागोनं भवत् संख्यातैः स्थितिघातसहस्रैर्धातितं सागरोपमशतसहस्रपृथक्त्वप्र-
मितं भवतीति फलितार्थः ॥ २५ ॥

स्थितिसत्त्वस्य प्रमाणमभिधाय सम्प्रति त्रिकालगोचरनानाजीवा-ऽपेक्षया-ऽनिवृत्तिकरणे समानं
स्थितिसत्त्वं स्थितिखण्डं च प्रतिपिपादयिषुराह

पढमे ठिइखंडे पूण्णे तुल्लं हवइ संतकमां तु ।
सव्वेसिं जीवाणं ठिइखंडं य वि हवइ तुल्लं ॥ २६ ॥

प्रथमे स्थितिखण्डे पूर्णे तुल्यं भवति सत्कर्म तु ।

सर्वेषां जीवानां स्थितिखण्डं चा-ऽपि भवति तुल्यम् ॥ २६ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘पढमे’ इत्यादि, अनिवृत्तिकरणे ‘प्रथमे’ आदिमे स्थितिखण्डे ‘पूर्णे’ अपगते ‘सर्वेषां
जीवानां’ युगपत्प्रविष्टानां नानाजीवानां ‘सत्कर्म तु’ स्थितिसत्त्वं तु ‘तुल्यं’ समानं भवति । उक्तं

च कषायप्राभृतचूर्णौ—“पदमे ठिदिखंडं हृदे सञ्वरस तुल्लकाले अणियट्टिपविट्ठरस ठिइसंतकामं तुल्लं ।”

अनिवृत्तिकरणे प्रथमस्थितिखण्डे पूर्णे सर्वेषां जीवानां न केवलं स्थितिसत्कर्म मिथस्तुल्यं भवति, किन्तु स्थितिखण्डमपि । तदेव ग्राह—“ठिइखण्डं” इत्यादि, सर्वेषां जीवानां ‘स्थिति-खण्डं’ द्वितीयादिस्थितिखण्डं चाऽपि तुल्यं समानं भवति, स्थितिसत्त्वस्य सदृशत्वात् स्थिति-खण्डस्य प्रायेण स्थितिसत्त्वानुसारित्वाच्च । एतदुक्तं भवति—अनिवृत्तिकरणे प्रथमे स्थितिखण्डेऽपगते सति तुल्यकाले प्रविष्टेषु नानाजीवेष्वेकतमस्य जीवस्य द्वितीयस्थितिखण्डेनाऽपरस्य द्वितीय-स्थितिखण्डं तुल्यं भवति । एवमेकस्य तृतीयस्थितिखण्डेनेतरस्य तृतीयं स्थितिखण्डं सदृशं भवति । एवमग्रेऽपि । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“ठिदिखंडं पि सञ्वरस अणियट्टिप-विट्ठरस विदियट्टिदिखण्डयादो विदियट्टिदिखण्डयं तुल्लं, तदो पहुडि तदियादो तदियं तुल्लं ।” इति ॥ २६ ॥

* नन्वनिवृत्तिकरणे उत्तरोत्तरस्थितिवन्धे पल्योपमसंख्येयभागेन स्थितिन्युना न्यूनतरा भवति । तत्र संख्यातैः स्थितिवन्धैरनिवृत्तिकरणस्य संख्येयबहुभागेषु गतेषु स्थितिवन्धः कियान् भवति ? इत्यत आह

ठिइवंधसंख्यगमणे असण्णितुल्लो पहवइ ठिइवंधो ।

चउत्तिदुएगिंदियतुल्लो वंधो अंतरे य बहुवंध ॥ २७ ॥ (गीतिः)

स्थितिवन्धसंख्यगमने-ऽसंज्ञितुल्य. प्रभवति स्थितिवन्ध ।

चतुस्त्रिद्व्येकेन्द्रियतुल्यो वन्धो-ऽन्तरे च बहुवन्धा ॥ २७ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘ठिइवंधं’ इत्यादि, अनिवृत्तिकरणे ‘स्थितिवन्धसंख्यगमने’ सति स्थितिवन्धसंख्यातेषु गतेषु सत्स्वित्यर्थः, अनिवृत्तिकरणस्य संख्येयतमे भागेऽवशिष्यमाणे सप्तानां कर्मणां स्थितिवन्धः ‘असंज्ञितुल्यः’ असंज्ञिस्थितिवन्धेन सदृशः ‘प्रभवति’ जायते, मोहनीयस्य सागरोपमसहस्रचतुः-सप्तभागमात्रः (1000×8 सा०), ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां सागरोपमसहस्रत्रि-सप्तभागप्रमाणः (1000×3 सा०) स्वस्थाने तु मिथः सदृशः, नाम-गोत्रयोः सागरोपमसहस्रद्विसप्त-भागमितः (1000×2 सा०) स्वस्थाने परस्परं तुल्यः स्थितिवन्धो भवतीत्यर्थः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“एवं संखेज्जेसु ठिदिवंधसहरसेसु गदेसु तदो अण्णो ठिदिवंधो असण्णिट्ठिदिवंधसमगो जादो ।” ततः क्रमेण चतुस्त्रिद्व्येकेन्द्रियतुल्यो ‘वन्धः’ स्थिति-

प्ररूपणाविशेषे नियमो नास्ति, संख्यातेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु भवतीति व्याप्तिनियमो नास्तीत्यर्थः, यथा “पूष्णे” इत्यादि द्वात्रिंशत्तमगाथायाम् एकस्मिन् स्थितिवन्धे पूर्णेऽल्पबहुत्वमभिधास्यति, तत् प्राक्तनवन्धतः संख्येषु स्थितिवन्धेषु गतेषु स्थितिवन्धे पूर्णे न पक्तव्यम्, किन्तु तस्मिन्नेव स्थितिवन्धे पूर्णेऽभिधातव्यम् । एवमन्यत्रापि, विशेषेण सामान्यस्य बाधदर्शनात् । अथ प्रतिज्ञासुराह—‘कहिंसु बंधं’ ति ‘कथयामः’ निरूपयामः ‘वन्धं’ मोहनीयादीनां स्थितिवन्धम् ॥ २८ ॥

अथ प्रतिज्ञातमेव ग्राह

एग-दिवड्ड-दु-पल्लाणि वीसगाणं य तीसगाणं य ।
मोहरस य परिवाडीअ दुगस्स उ संखगुणहीणो ॥२६॥

एक-द्वयर्ध-द्विपल्यानि विंशतिकयोश्च त्रिंशत्कानां च ।

मोहस्य च परिपाट्या द्विकस्य तु संख्यगुणहीनः ॥ २६ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘एग’ इत्यादि, एकेन्द्रियवन्धतुल्यास्थितिवन्धभदनात्संख्यातेषु सहस्रेषु स्थितिवन्धेषु व्यतिक्रान्तेषु ‘विंशतिकयोश्च’ विंशतिसागरोपमकोटिकोटीस्थितिकयोर्नाम-गोत्रयोरित्यर्थः, चकारः समुच्चये, एवमग्रेऽपि ‘त्रिंशत्कानां’ त्रिंशत्सागरोपमकोटिकोटीस्थितिकानां च ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां चेत्यर्थः ‘मोहस्य’ मोहनीयकर्मणश्च स्थितिवन्धः ‘परिपाट्या’ क्रमेण ‘एकद्वयर्ध-द्विपल्यानि’ एक-सार्ध-द्विपल्योपमानि भवति । इदमुक्तं भवति—नाम-गोत्रयोः स्थितिवन्ध एकपल्योपममात्रो ज्ञानावरणादीनां सार्धपल्योपममानो मोहनीयस्य तु द्विपल्योपमप्रमितो भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“एहंदिचडिदिवंधसमगादो डिदिवंधादो संखेज्जेसु डिदिवंध-सहरसेसु गदेसु णामागोदाणं पल्लिदोवचडिदिगो बंधो जादो, ताघे णाणावरणी-य-दंसणावरणीय-वेदणीय-अंतराइयाणं दिवड्डपल्लिदोवमडिदिगो बंधो मोहणी-यस्स वे पल्लिदोवमडिदिगो बंधो ।” युक्तियुक्तमिदं वचनम् । तथाहि यदि विंशतिसागरोपमकोटिकोटीस्थितिकयोर्नाम-गोत्रयोः स्थितिवन्ध एकपल्योपममात्रो भवति, तर्हि त्रिंशत्सागरोपमकोटिकोटीस्थितिकानां ज्ञानावरणादीनां कियान् स्थितिवन्धो भवेदिति त्रैराशिकेन [२० सा० को० को० । ३० सा० को० को० । १ पल्यो० । लब्धम् १३ पल्या० ।] ज्ञानावरणादीनां स्थितिवन्धः सार्धपल्योपममात्रः साध्यः । तथा विंशतिसागरोपमकोटिकोटीस्थितिकयोर्नाम-गोत्रयोः स्थितिवन्धो यदि पल्योपमप्रमाणो भवति, तर्हि चत्वारिंशत्सागरोपमकोटिकोटीस्थितिकस्य मोहनीयस्य स्थितिवन्धः कियान् भवेदिति त्रैराशिकेन [२० सा० को० को० । ४० सा० को० । १ पल्यो० । लब्धे २ पल्यो०] मोहनीयस्य स्थितिवन्धो द्विपल्योपमप्रमितोऽवाप्यते ।

तदानीं स्थितिवन्धाऽल्पवहुत्वमित्थं द्रष्टव्यम्-नामगोत्रयोः सर्वाल्यः स्थितिवन्धः, स्वस्थाने तु भियः सदृशः, पल्योपममात्रत्वात् । ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां विशेषाधिकः, सार्धपल्योपममात्रत्वात् । ततो मोहनीयस्य विशेषाधिकः, द्विपल्योपममितत्वात् । इतः पूर्वमप्यनेनैव क्रमेण स्थितिवन्धा-ऽल्पवहुत्वं वक्तव्यम् । यदवादि कषायप्राभृतचूर्णौ—“जाधे णामागोदाणं पलिदोवमडिदिगो वंधो, तावे अप्पावहुअं वत्तइस्सामो, तं जहा-णामागोदाणं ठिदि-वंधो थोवो, णाणावरणीय-दंसणावरणीय-वेदणीय-अंतराहयाणं ठिदिवंधो विसेसा-हिओ, मोहणीयरस डिदिवंधो विसेसाहिओ । अदिक्कंता सव्वे ठिदिवन्धा एदेण अप्पावहुअविहिणा गदा ।” इति ।

यदा नाम-गोत्रयोः स्थितिवन्धः पल्योपममात्रो भवति, तदा-ऽनिवृत्तिकरणस्य प्रथमसमयात् सहस्रैः स्थितिघातैर्घातितं सत् तत्प्रथमसमयतः संख्येयगुणहीनं भवदपि सप्तानामपि कर्मणां स्थितिसञ्चमद्यापि सागरोपमशतसहस्रपृथक्त्वप्रमाणं विद्यते । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“ताधे ठिदिसंतकागं सागरोवमसदसहस्सपुधत्तं ।” इति ।

‘दुगस्स’ इत्यादि, नाम-गोत्रयोः पल्योपममात्रे स्थितिवन्धे पूर्णे सति ‘द्विकस्य’ नाम-गोत्र-रूपस्य स्थितिवन्धः संख्यगुणहीनो भवति, प्राक्तनस्थितिवन्धतो नाम-गोत्रयोः संख्येयगुणहीनः पल्योपमसंख्येयभागमितः स्थितिवन्धो जायते इत्यर्थः, यतः प्रभृति यस्य कर्मणः पल्योपममितः स्थितिवन्धो भवति, ततः परं तस्य कर्मण उत्तरोत्तरस्थितिवन्धः संख्येयगुणहीनो जायते इति व्याप्तेः । शेषाणां पञ्चानां कर्मणां तु स्थितिवन्धः प्राक्तनस्थितिवन्धतः पूर्ववत् पल्योपमसंख्येयभागेन हीनो भवति । यदभाणि कषायप्राभृतचूर्णौ—“तदो णामागोदाणं पलिदोवमडिदिगो वंधो, पुण्णे जो अप्णो ठिदिवंधो सो संखेज्जगुणहीणो, सेसाणं कम्माणं ठिदिवंधो विसेसहीणो ।” इति ।

नामगोत्रयोः पल्योपममात्रे स्थितिवन्धे पूर्णे स्थितिवन्धा-ऽल्पवहुत्वमित्थं प्ररूपयि-तव्यम्-नाम-गोत्रयोः सर्वाल्यः स्थितिवन्धः, स च पल्योपमसंख्येयभागप्रमाणः । ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां संख्येयगुणः, पल्योपमसंख्येयभागान्यूनसार्ध-पल्योपममात्रत्वात् । ततो मोहनीयस्य विशेषाधिकः, पल्योपमसंख्येयभागोद्विपल्योपम-मितत्वात् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“ताधे अप्पावहुअं-णामागोदाणं ठिदिवंधो थोवो, चटुण्हं कम्माणं डिदिवंधो तुल्लो संखेज्जगुणो, मोहणीयरस डिदिवंधो विसेसाहिओ ।” इति ॥२६॥

ततः परं संख्यातेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु नामगोत्रादीनां स्थितिवन्धं वक्तु-काम आह—

बन्धो भवति, 'अन्तरे च' मध्ये च बहुबन्धा' बहवः स्थितिवन्धा भवन्ति, न पुनरसंज्ञिवन्धतुल्य-
बन्धादनन्तरं चतुरिन्द्रियबन्धसमानः स्थितिवन्धो भवति, अपि त्वन्तरे बहुस्थितिवन्धेषु गतेषु-
चतुरिन्द्रियबन्धेन तुल्यः स्थितिवन्धो भवति, एवं चतुरिन्द्रियबन्धतुल्यस्थितिवन्धभवनाद् बहुपु-
स्थितिवन्धेषु गतेषु त्रीन्द्रियस्थितिवन्धसदृशः स्थितिवन्धो भवति । एवमग्रेऽपि ।

भावार्थः पुनरयम्-असंज्ञिस्थितिवन्धतुल्यस्थितिवन्धभवनात् संख्यातेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु
गतेषु सत्सु चतुरिन्द्रियस्थितिवन्धेन सदृशः स्थितिवन्धो भवति, मोहनीयस्य सागरोपमशतचतुः-
सप्तभागमात्रः (100×8 सा०), ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां सागरोपमशतत्रि-
सप्तभागमितः (100×3 सा०), नाम-गोत्रयोस्तु सागरोपमशतद्विसप्तभागमानः (100×2 सा०).
स्थितिवन्धो भवतीत्यर्थः । ततः पुनः संख्यातेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु त्रिजितेषु सत्सु त्रीन्द्रिय-स्थि-
तिवन्धसमानः स्थितिवन्धो भवति, मोहनीयस्य पञ्चाशत्सागरोपमचतुःसप्तभागमानः (50×8 सा०).
ज्ञानावरणादीनां चतुर्णां पञ्चाशत्सागरोपमत्रिसप्तभागमितः (50×3 सा०),
नाम-गोत्रयोः पञ्चाशत्सागरोपमद्विसप्तभागप्रमाणः (50×2 सा०) स्थितिवन्धो भवती-
त्यर्थः । ततः संख्यातेषु स्थितिवन्धेष्वपगतेषु सत्सु द्वीन्द्रियस्थितिवन्धेनैकादशः स्थितिवन्धो
भवति, मोहनीयस्य पञ्चविंशतिसागरोपमचतुःसप्तभागमितः (25×8 सा०), ज्ञानावरण-दर्शनाव-
रण वेदनीया-ऽन्तरायाणां पञ्चविंशतिसागरोपमत्रिसप्तभागमानः (25×3 सा०), नामगोत्रयोः पञ्च-
विंशतिसागरोपमद्विसप्तभागप्रमाणः (25×2 सा०) स्थितिवन्धो भवतीत्यर्थः । ततः पुनः स्थिति-
वन्धसंख्यातसहस्रेषु व्यतिक्रान्तेष्वेकेन्द्रियस्थितिवन्धसदृशः स्थितिवन्धो जायते, मोहनीयस्यसागरो-
पमचतुःसप्तभागमितः (8 सा०), ज्ञानावरणदर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां सागरोपमत्रिसप्त-
भागमात्रः (3 सा०), नामगोत्रयोः सागरोपमद्विसप्तभागमितः (2 सा०) स्थितिवन्धो
भवति । युक्तियुक्तमेतत् सर्वम्, त्रैराशिकेन साधितत्वात् । तथाहि यदि सप्ततिसागरोपमकोटि-
कोटिस्थितिकस्य मित्यात्वमोहनीयस्यैकसागरोपमस्थितिको बन्ध एकेन्द्रिये भवति, तर्हि चत्वारि-
शत्सागरोपमकोटिकोडिस्थितिकस्य चारित्रमोहनीयस्य कियान् स्थितिवन्धो भवेदिति त्रैराशिकेन
[७० सा० को० को० । ४० सा० को० को० । १ सा० । लब्धम् ३ सा० ।] मोहनीयस्य सागरोपमचतुः-
सप्तमात्रः साध्येत । तथा चा-ऽत्र त्रैराशिककरणसूत्रम्

“प्रमाणमिच्छा च समानजातो आद्यन्तयोस्तत्फलमन्यजातिः ।

मध्ये तदिच्छाहेतुमाद्यहत् स्यादिच्छाफलं व्यस्तविधिर्विलोमे ॥ १ ॥”

प्रमाणमत्र सप्ततिसागरोपमकोटिकोटयः, इच्छा च चत्वारिंशत्सागरोपमकोटिकोटयः, प्रमा-
णफलम् पुनः सागरोपमः । ततः प्रमाणफलमिच्छया गुण्यते, ततो गुणितं प्रमाणेन विभ-
ज्यते, तदा “शून्यं शून्येन पातयेत्” इति वचनात् चत्वारः सागरोपमस्य सप्तमागा लभ्यन्ते ।
तथा सागरोपमकोटीकोटीस्थितिकस्य मिथ्यात्वमोहनीयस्यैकसागरोपममात्रः स्थितिवन्ध एकेन्द्रिये
भवेदिति त्रैराशिकेन [७० सा० को० को० । ४० सा० को० को० । १ सा० । लब्धम् ३ सा०]
ज्ञानावरणादीनां सागरोपमत्रिसप्तभागमात्रः स्थितिवन्धः प्राप्तव्यः । तथा सप्ततिसागरोपम-
कोटिकोटिस्थितिकस्यैकसागरोपमः स्थितिवन्ध एकेन्द्रिये भवति, तर्हि विंशतिसागरोपमकोटी-
कोटीस्थितिकयोर्नाम-गोत्रयोः कियान् भवेदिति त्रैराशिकेन [७० सा० को० को० । ४० सा०
को० को० । १ सा० । लब्धम् ३ सा०] नाम-गोत्रयोः स्थितिवन्धो सागरोपमद्विसप्तभागप्रमितः
साध्यः । एवं द्वीन्द्रियादिष्वपि त्रैराशिकेन स्थितिवन्धः साधनीयः, नवरं तत्र यथाक्रमं पञ्चविंश-
तिगुणः पञ्चाशद्गुणः शतगुणः सहस्रगुणश्च स्थितिवन्धो वक्तव्यः । उक्तं च कषायप्रामृत-
चूर्णौ—“तदो संखेज्जेसु ठिदिबंधसहस्सेसु गदेसु चउरिंदियडिदिबंधसमगो जादो ।
एवं तीइंदियसमगो, वोइंदियसमगो एगिंदियसमगो जादो ।” इति ॥ २७ ॥

अथ लावणार्थ्यधिकारगाथां भणति

ठिइबंधवहुसहस्सेसु गयेसुं होइ जं तु एकेकं ।

तं भाणिहामो एत्थि विसेसे णियमो कहिसु बंधं ॥ २८ ॥

स्थितिवन्धवहुसहस्सेसु गतेषु भवति यत्वेकैकम् ।

तद्भाणिष्यामो नास्ति विशेषे नियमो कथयामो वन्धम् ॥ २८ ॥ इति पदसंस्कार ।

‘ठिइ०’ इत्यादि, स्थितिवन्धवहुसहस्सेषु गतेषु यत्वेकैकं भवति, तत् भाणिष्यामः । इदमुक्तं भवति-
वहुशब्दः संख्यातवाची । ततश्चायमर्थः—इतः परं यानि वस्तूनि वक्ष्यामः, तेषामेकं स्थितिवन्धसंख्या-
तसहस्सेषु गतेषु वक्तव्यम्, ततः पुनः स्थितिवन्धसंख्यातसहस्सेषु गतेष्वन्यदेकं निर्गदितव्यम् ।
ततो भूयः स्थितिवन्धसंख्यातसहस्सेषु व्यतिक्रान्तेष्वितरदेकमभिधातव्यम् । एवं संख्यातेषु स्थिति-
वन्धसहस्सेषु गतेषु गतेष्वेकैकं भाषितव्यम् । यथा-ऽनन्तरगाथायां नामगोत्रादीनां स्थितिवन्धं
वक्ष्यति, स एकेन्द्रियवन्धतुल्यस्थितिवन्धमवनात् संख्यातेषु स्थितिवन्धसहस्सेषु गतेषु ज्ञातव्यः ।
एवं ततोऽन्यत्रे यद्वक्ष्यति तत्तत्संख्यातेषु स्थितिवन्धसहस्सेषु गतेषु वक्तव्यम् । ननु कि-
मियं व्याप्तिः सर्वात्र ज्ञातव्या, उता-ऽस्ति कश्चिद् विशेषः ? इत्यत आह—‘णत्थि’ इत्यादि, ‘विशेषे’

संख्येयगतिभागुत्तरपञ्चाइ खलु वीसगार्हणं ।

ताउ. परं तीसाणं तहैव संखेज्जगुणहीणो ॥३०॥

संख्यांशैकत्रिभागोत्तरपल्यानि खलु विंशतिकादीनाम् ।

तस्मात्परं त्रिंशतां तथैव संख्येयगुणहीन ॥ ३० ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘संख०’ इत्यादि, अनन्तरोक्ता-ऽल्पबहुत्वक्रमेण संख्यातेषु स्थितिवन्धेषु गतेषु सत्सु ‘विंशति-
कादीनां’ विंशतिकत्रिंशत्कचत्वारिंशत्कानां-नामद्विक-ज्ञानावरणचतुष्क्रमोहनीयानां क्रमेण स्थिति-
बन्धः संख्यांशैकत्रिभागोत्तरपल्यानि भवति, खलुर्वाक्यालङ्कारे । एतदुक्तं भवति-प्रागुक्ता-ऽल्पबहुत्व-
क्रमेण संख्यातेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु नामगोत्रयोः स्थितिवन्धः पल्योपमसंख्येयभाग-
मानः, ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां पल्योपममात्रः, मोहनीयस्य तु त्रिभागोत्तर-
पल्योपममितो जायते । यदुक्तं कषायप्रामृतचूर्णौ-“एदेण संखेज्जाणि द्विदिवंधसहस्साणि
गदाणि, तदो पाणावरणीय-दंसणावरणीय-वेदणीय-अंतराद्याणां पल्लिदोवमद्विदिगो
बंधो जादो । ताधे मोहणीयस्स तिभागुत्तरपल्लिदोवमद्विदिगो बंधो जादो ।” इति । इदं
वचनं युक्तिमदेव । तथाहि-यदि त्रिंशत्सागरोपमकोटिकोटिस्थितिकानां ज्ञानावरणादीनां स्थितिवन्ध
एकपल्योपममात्रो जायते, तर्हि चत्वारिंशत्सागरोपमकोटिकोटिस्थितिकस्य मोहनीयस्य स्थितिवन्धः
कियान् भवेदिति त्रैराशिकेन [३० सा० को०को० । ४० सा०को०को० । १ पल्यो० । लब्धम् १३५पल्यो० ।]
मोहनीयस्य स्थितिवन्धस्त्रिभागाधिकपल्योपममात्रः साध्यते ।

‘ताउ परं’ इत्यादि, ‘तस्मात्’ ज्ञानावरणादीनां पल्योपममात्रस्थितिवन्धसवनात् परं त्रिंशतां त्रिंश-
त्सागरोपमकोटिकोटिस्थितिकानां ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणामित्यर्थः, ‘तहैव’ इति
‘तथैव’ तथाशब्दः साम्ये, नामगोत्रवत् स्थितिवन्धः संख्येयगुणहीनो भवतीति शेषः, प्राक्तनस्थिति-
बन्धतो ज्ञानावरणादीनां संख्येयगुणहीनः पल्योपमसंख्येयभागमितः स्थितिवन्धो भवतीत्यर्थः ।
उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ-“तदो अप्णो द्विदिवंधो चदुपहं कम्भाणं संखेज्जगुणही-
णो ।” इत्थं नामगोत्र-ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणामुत्तरोत्तरस्थितिवन्धः संख्येय-
गुणहीनो भवति, मोहनीयस्य तु पल्योपमसंख्येयभागेन हीनः संजायते ।

ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां पल्योपममात्रे स्थितिवन्धे पूर्णे स्थितिवन्धा-
ऽल्पबहुत्वं चिन्त्यते । तद्यथा नामगोत्रयोः सर्वस्तोकः स्थितिवन्धः, स च पल्योपमसंख्येयभाग-
प्रमाणः । ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां पल्योपमसंख्येयभागमात्रो भवन्नपि
संख्यातगुणो भवति । ततो मोहनीयस्य संख्येयगुणः, पल्योपमसंख्येयभागन्यूनत्रिभागोत्तर-
पल्योपमप्रमाणत्वात् । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ-“ताधे अप्पावहुअं-णामागोदाणं

द्विदिवंधो थोवो, चदुण्हं कम्भाणं द्विदिवंधो संखेज्जगुणो मोहणीयस्स द्विदिवंधो संखेज्जगुणो ।” इति ॥ ३० ॥

ततः परं संख्यातेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु व्रजितेषु स्थितिवन्धमाविशिकीपुंराह

मोहरस पल्लमेत्तो सेसाणं पल्लसंखभागमिओ ।

ताउ परं सव्वेसिं कम्भाणं संखगुणहीणो ॥ ३१ ॥

मोहस्य पल्यमात्रं शेपाणां पल्यसंख्यभागमित ।

तस्मात्परं सर्वेषां कर्मणां संख्यगुणहीन ॥ ३१ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘मोहरस’ इत्यादि, निरुक्तस्थितिवन्धाऽल्पबहुत्वक्रमेण संख्यातेषु सहस्रेषु स्थितिवन्धेषु व्रजितेषु सत्सु ‘मोहस्य’ मोहनीयकर्मणः ‘पल्यमात्रः’ एकपल्योपममात्रः स्थितिवन्धो जायते, ‘शेपाणां’ उक्तोद्धरितानां नाम-गोत्र-ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायरूपाणां ‘पल्यसंख्यभागमितः’ पल्योपमसंख्येयतमभागप्रमाणः स्थितिवन्धो भवति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ— “एदेण्वेव कमेण संखेज्जाणि द्विदिवन्धसहस्साणि गदाणि, तदो मोहणीयस्स पल्लिदोवमद्विदिगो वंधो, सेसाणं कग्गाणं पल्लिदोवमरस संखेज्जदिभागो द्विदिवंधो ।” ‘ताउ परं’ इत्यादि, ‘तस्मात्’ मोहनीयस्य पल्योपममात्रस्थितिवन्धभवनात् परं ‘सर्वेषां कर्मणां’ आयुर्वर्जानां सप्तानामपि कर्मणां स्थितिवन्धः संख्यगुणहीनो भवति, प्राक्तनस्थितिवन्धत उत्तरोत्तर-स्थितिवन्धः संख्येयगुणेन हीनो हीनतरो जायते इत्यर्थः ॥ ३१ ॥

मोहस्य पल्योपममात्रे स्थितिवन्धे पूर्णे सत्यारभ्यमाणस्थितिवन्धस्याऽल्पबहुत्वमभिधित्सुराह

पुण्णे वंधेऽणुक्रमं तु वीसगाईण संखगुणो ।

तो वीसगाण जायइ पलियअसंखेज्जभागमिओ ॥ ३२ ॥ (उपगीतिः)

पूर्णे वन्धे-ऽनुक्रमं तु विंशतिकादीनां संख्यगुणः ।

ततो विंशतिकयोर्जायते पल्योपमाऽसंख्येयभागमित ॥ ३२ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘पूण्णे’ इत्यादि, तत्र ‘बंधे’ चि एकवचननिर्देशात् एकस्मिन् वन्धे-स्थितिवन्धे ‘पूर्णे’ समाप्तिं गते, मोहनीयस्य यः पल्योपममात्रः स्थितिवन्धः प्रारब्धः, तस्मिन् पूर्णे इत्यर्थः, ‘विंशतिकादीनां’ विंशतिसागरोपमकोटिकोटिस्थितिकत्रिंशत्सागरोपमकोटिकोटिस्थितिकचत्वारिंशत्सागरोपमकोटिकोटिस्थितिकरूपाणां नाम-गोत्रयोर्ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां मोहनीयस्य चेत्यर्थः, ‘अनुक्रमं तु’ क्रममनतिक्रम्य “योग्यता-वीप्सार्था-ऽनतिवृत्तिसादृश्ये” (सिद्धहेम०

३-१-४०) इति सूत्रेणा-ऽनतिवृत्तौ अव्ययीभावसमासः, तुरवधारणे यथाक्रममेवेत्यर्थः, स्थिति-
बन्धः संख्यगुणो भवति । इदमुक्तं भवति-मोहनीयस्य पल्योपममात्रे स्थितिवन्धे पूर्णे नाम-गोत्रयोः
सर्वालपः स्थितिवन्धः, स च पल्योपमसंख्येयभागमितः, स्वस्थाने मिथस्तुल्यः, ततो ज्ञानावरण-
दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां पल्योपमसंख्येयभागमात्रो भवन्नपि संख्येयगुणो भवति, ततो
मोहनीयस्य संख्येयगुणो भवति, सोऽपि पल्योपमसंख्येयभागमात्रः, प्राक्तनस्थितिवन्धस्य पल्यो-
पममात्रत्वेन सर्वेषां कर्मणां पल्योपममात्रस्थितिवन्धभवनादूर्ध्वमुत्तरोत्तरस्थितिवन्धस्य संख्येयगुण-
हानिदर्शनात् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ-“एदस्मि द्विदिवन्धे पूण्णे मोहणीयस्स द्विदि-
बन्धो पलिदोवमस्स सखेज्जदिभागो चेव । ताघे वि अप्पाबहुअं-णामागोदाणं
द्विदिवन्धो थोवो, णाणावरण-दंसणावरण-वेदणीय-अन्तरायाणं द्विदिवन्धो संखे-
ज्जगुणो, मोहणीयस्स द्विदिवन्धो संखेज्जगुणो ।” इति ।

‘तो’ इत्यादि, ‘ततः’ अनन्तरोक्तस्थितिवन्धाल्पवहुत्वतः संख्यातेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु
गतेषु ‘विंशतिक्रयोः’ नाम-गोत्रयोः स्थितिवन्धः ‘पल्या-ऽसंख्येयभागमितः’ पल्योपमाऽसंख्येय-
भागमितोऽजायते । शेषाणां पञ्चानां तु पूर्ववत्पल्योपमसंख्येयभागप्रमितः स्थितिवन्धो भवति ।
उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “एदेण कमेण संखेज्जाणि द्विदिवन्धसहस्साणि गदाणि,
तदो अण्णो द्विदिवन्धो, जाघे णामागोदाणं पलिदोवमस्स असंखेज्जदिभागो, ताघे
सेसाणं कम्माणं द्विदिवन्धो पलिदोवमस्स संखेज्जदिभागो ।” इति । नाम-
गोत्रयोः पल्योपमा-ऽसंख्येयभागमिते स्थितिवन्धे जाते स्थितिवन्धाल्पवहुत्वमित्थमभिधातव्यम्-
नाम-गोत्रयोः सर्वस्तोकः स्थितिवन्धः, पल्योपमा-ऽसंख्येयभागमात्रत्वात्, ततो ज्ञानावरण-दर्शना-
वरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां स्थितिवन्धो-ऽसंख्येयगुणः, तस्य पल्योपमसंख्येयभागमात्रत्वात्, ततो
मोहनीयस्य स्थितिवन्धः पल्योपमसंख्येयभागमितो भवन्नपि संख्येयगुणो भवति । उक्तं च
कषायप्राभृतचूर्णौ “ताघे अप्पाबहुअं-णामागोदाणं द्विदिवन्धो थोवो, चट्ठपहं
कम्माणं द्विदिवन्धो असंखेज्जगुणो, मोहणीयस्स द्विदिवन्धो संखेज्जगुणो ।” ततः

अनन्तरोक्ताल्पवहुत्वक्रमेण संख्येयेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु नाम-गोत्रयोः पल्योपमा-
ऽसंख्येयभागप्रमाणाश्चरमस्थितिवन्धो दूरापकृष्टिसङ्गको भवति । तद्व्याख्या च कर्मप्रकृतिग्रन्थे-ऽस्माभिरुप-
शमनाकरणटीकाया कृता, ततोऽवसेया । दूरापकृष्टिसङ्गकबन्धत पर नामगोत्रयोरसंख्येयबहुभागा स्थिति-
वन्धतोऽपगच्छन्ति । तेन तदानीं नामगोत्रयोः प्रथमस्थितिवन्ध पल्योपमा-ऽसंख्येयभागप्रमाणो भवती-
त्याहुर्जयवलाकारा । तथा च तद्ग्रन्थ “एवमेदेण अप्पाबहुविहिणा सव्वेसि कम्माणं पलिदो-
संखेज्जभागिणेषु सखेज्जेसु द्विदिवधसहस्सेसु गदेसु तदो णामागोदाणं वा पच्छिमे पलिदोवमस्स सखेज्ज-
भागिणे द्विदिवधे दूरावकिट्टिसणिदे सपत्ते तदो असंखेज्जे भागे द्विदिवधेणोसरमाणस्स जाघे णामागोदाणं
पलिदोअसंखभागिओ पढमो द्विदिवधो जादो । ताघे अण्णारिसमप्पाबहुअ होदि ति ।” इति ।

प्रभृति नाम-गोत्रयोरुत्तरोत्तरस्थितिग्रन्थो-ऽसंख्यातगुणहीनो जायते, शेषाणां तु पूर्ववत् संख्यात-
गुणहीनो भवति ॥ ३२ ॥

निरुक्ता-ऽल्पबहुत्वक्रमेण संख्यातेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु ज्ञानावरणादीनां मोहनी-
यस्य च स्थितिवन्धमाविधिकीर्षुराह

तो तीसगाण पल्लस्स असंखंसो तत्रो य मोहस्स ।

पल्लअसंखंसोऽन्तोत्तयस्स संतं य सत्तण्हं ॥ ३३ ॥

तत्तस्त्रिरात्कानां पल्लस्या-ऽसंख्याशस्ततश्च मोहस्य ।

पल्ल्या-ऽसंख्यागो-ऽन्तर्लक्ष्यं सत्तत्र च सप्तानाम् ॥ ३३ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘तो’ इत्यादि, ‘ततः’ नाम-गोत्रयोः स्थितिवन्धस्य पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रत्वमवनात्
स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु ‘त्रिशत्कानां’ ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां बन्धः ‘पल्लस्या-
ऽसंख्याशः’ पल्योपमा-ऽसंख्येयभागप्रमितोऽस्ति भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ-“तदो संखे-
ज्जेसु ठिदिवन्धसहस्सेसु गदेसु तिण्हं धादिकम्भाणं वेदणीयस्स च पल्लिदोवमस्स
असंखेज्जदिभागो ठिदिवन्धो जादो ।” यदा ज्ञानावरणादीनां स्थितिवन्धः पल्योपमाऽसंख्ये-
यभागप्रमितो भवति, तदा स्थितिवन्धाऽल्पबहुत्वं निगद्यते नाम-गोत्रयोः सर्वस्तोकः स्थिति-
वन्धः, स च पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणो भवति, स्वस्थाने तु मिथस्तुल्यः । ततो ज्ञानावरण-
दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां स्थितिवन्धः पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रो भवन्नप्यसंख्येयगुणो
भवति । ततो मोहनीयस्या-ऽसंख्येयगुणः, पल्योपमासंख्येयभागमात्रत्वात् । उक्तं च कषायप्रा-
भृतचूर्णौ “ताधे अप्पावहुअं-णामागोदाणं ठिदिवन्धो थोवो, चउण्हं कम्भाणं
ठिदिवन्धो असंखेज्जगुणो, मोहणीयस्स ठिदिवन्धो असंखेज्जगुणो ।” ततो ज्ञानावर-
णादीनामप्युत्तरोत्तरस्थितिवन्धो-ऽसंख्यातगुणहीनः प्रवर्तते ।

मोहनीयस्य स्थितिवन्धमाविधिकीर्षुर्भवति-‘तत्रो य’ इत्यादि, ‘ततश्च’ ज्ञानावरणादीनां
पल्योपमा-ऽसंख्येयभागप्रमाणस्थितिवन्धमवनाच्च प्रागुक्ता-ऽल्पबहुत्वक्रमेण संख्यातेषु स्थिति-व-

ॐ अनन्तरोक्ता-ऽल्पबहुत्वक्रमेण संख्यातस्थितिवन्धेषु सहस्रेषु गतेषु ज्ञानावरण-दर्शनावरण-
वेदनीया-ऽन्तरायाणां चरम पल्योपमासंख्येयभागमानः स्थितिवन्धो दूरापकृष्टिसञ्जको भवति । ततश्चातु-
र्णां ज्ञानावरणादीनामसंख्येयबहुभागाः स्थितिवन्धतोऽपगच्छन्ति । तेन ज्ञानावरणादीनां प्रथमस्थितिवन्धः
पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रो भवतीति जयधवलाकारा । अक्षराणि त्वेवम्-“एवमेवेण अप्पावहुअविधि-
णा पुणो वि सखेज्जसहस्समेत्तेसु ठिदिवधेसु समइक्कतेसु तदो णाणावरण-दंस्सणावरण वेदणीय-अंत-
राइयाणं पि दुरावकिट्ठीविसये सपत्ते तदो प्पहुडि तेसि पि असखेज्जे भागे ठिदिवन्धेणोसरमाणस्स पढमे
पल्लिदो० असखे० भागिए पडिवधे जादे तत्तो पाए अण्णारिसमप्पावहुअ पयदुदि ।”

न्धसहस्रेषु व्यतिक्रान्तेषु 'मोहस्य' मोहनीयस्य कर्मणः 'पल्या-ऽसंख्येयं' पल्योपमाऽसंख्येय-
भागमात्रः स्थितिवन्धो भवतीत्यर्थः । इत्थं तदानीं सप्तानामपि कर्मणां स्थितिवन्धः पल्योपमा-
ऽसंख्येयभागमितो भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ- "तदो संखेज्जेसु द्विदिवन्ध-
सहस्सेसु गदेसु मोहणीयस्स वि पलिदोवमस्स असंखेज्जदिभागो ठिदिवन्धो
जादो ।" इतः प्रभृति सप्तानामपि कर्मणां स्थितिवन्धः पल्योपमा-ऽसंख्येयभागमात्रस्तावद्
वक्तव्यः, यावत् स्थितिवन्धे विशेषो नाभिधीयेत ।

यदा मोहनीयस्य स्थितिवन्धः पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमितो भवति, तदा स्थितिवन्धा-
ल्पबहुत्वं भवत्येव-नाम-गोत्रयोः सर्वाल्पः स्थितिवन्धः, स्वस्थाने तु मिथः समानः, ततो ज्ञाना-
वरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणामसंख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः, ततो मोहनीय-
स्याऽसंख्येयगुणः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ "जाधे पढमदाए मोहणीयस्स पलि-
दोवमस्स असंखेज्जदिभागो ठिदिवन्धो जादो, ताधे अप्पावहुअं-णामागोदाणं
ठिदिवन्धो थोवो, चदुपहं कम्माणं ठिदिवन्धो तुल्लो असंखेज्जगुणो, मोहणीयस्स
द्विदिवन्धो असंखेज्जगुणो ।" इतः प्रभृति मोहनीयस्या-ऽप्युत्तरोत्तरस्थितिवन्धो-ऽसंख्येय-
गुणहीनो भवति ।

यदा मोहनीयस्य पल्योपमा-ऽसंख्येयभागमितो भवति, तदा स्थितिसत्त्वं विभणिपुराह-
'न्तोलक्खं' इत्यादि, सन्धिविश्लेषे सत्यकारे प्राप्ते 'अन्तोलक्खं' इति 'अन्तर्लक्षम्' लक्षस्य-सागरोपम-
शतसहस्राणामन्तर-मध्ये सागरोपमसहस्रपृथक्त्वमित्यर्थः, 'सत्त्वं' स्थितिसत्कर्म 'सप्तानाम्' आयुर्व-
र्जानां कर्मणां भवतीति शेषः । अयं भावः यदा नाम गोत्रयोः स्थितिवन्धः पल्योपममात्रो-
ऽभवत्, तदा-ऽऽयुर्वर्जानां सर्वेषां कर्मणां यत् स्थितिसत्त्वं सागरोपमशतसहस्रपृथक्त्वमात्रमासीत्,
तत् संख्यातसहस्रैः स्थितिधातैर्धातितं सदिदानीं सागरोपमसहस्रपृथक्त्वप्रमितं भवति । उक्तं च
कषायप्राभृतचूर्णौ "ताधे द्विदिसंतकम्भं सागरोपमसहस्सपुधत्तमंतोसदसहरस-
स्स ।" ॥ ३३ ॥

ज्ञानावरणादीनां पल्योपमा-ऽसंख्येयभागप्रमितस्थितिवन्धमवनादुक्तस्थितिवन्धा-ऽल्पबहुत्व-
क्रमेण सख्यातेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु मोहनीयस्य दूरापकृष्टिं प्राप्तस्य जन्तो पल्योपमसंख्येय-
भागमितश्चरमस्थितिवन्धो जायते, ततो मोहनीयस्य स्थितिवन्धतो-ऽसंख्येयबहुभागा अपगच्छन्ति, एकभागश्च
वर्धते । तदानीं मोहनीयस्य प्रथम पल्योपमा-ऽसंख्येयभागमान स्थितिवन्धो भवतीति जयधवलकारै-
रुक्तम् । अक्षराणि त्वेवम्—"एवमेदेणाणतरपरुविदेण अप्पावहुअविहाणेण पुणो वि सखेज्जसहस्समेत्तेसु
द्विदिवधेसु वदिविक्तेसु मोहणीयस्स वि दूरावकिट्टिविसये जहाकमं संपत्ते तदो प्पहुडि तस्स वि असंखेज्जे
भागे द्विदिवधेणोसरमाणस्स पलिदोवमस्सासखेज्जदिभागो पढमो द्विदिवधो समावत्तो स्ति ।"

ततः संख्यातेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु मोहनीयस्य स्थितिवन्धः क्रमेण ज्ञानावरणादीनां
नाम-गोत्रयोश्चा-ऽधस्ताद् गच्छति, तदाविश्विकीपुंराह

ताउ असंखगुणो एकप्रहारेणै तीसगाण अहो ।

मोहट्टिइवंधो तो वीसगहेट्टा कमेण-ऽसंखगुणो ॥ ३४ ॥ (गीतिः)

तस्मादसंख्येयगुण एकप्रहारेणैति त्रिशत्कानामध ।

मोहस्थितिवन्धस्ततो विंशतिका-ऽधस्तात् क्रमेणा-ऽसंख्यगुण ॥३४॥इति पदसंस्कारः ।

‘ताउ’ इत्यादि, ‘तस्मात्’ मोहनीयकर्मणः पल्योपमा-ऽसंख्येयभागप्रमाणास्थितिवन्ध-
भवनात् स्थितिवन्धसंख्यसहस्रेषु गतेषु ‘एक०’ ति “लुक्” (सिद्धहेम०८-१-१०) इति सन्धि-
ध्वनेन ‘एइ’ ति पदस्थे एकारे परे णकारोत्तरा-ऽकारस्य लोपो जातः, सन्धिविश्लेषे पुनरकारः
प्राप्त इति कृत्वा ‘एकप्रहारेण’ ति ‘एकप्रहारेण’ एकहेलयैव ‘त्रिशत्कानां’ ज्ञानावरण-दर्शनावरण-
वेदनीया-ऽन्तरायाणामधो-ऽसंख्येयगुणो ‘मोहस्थितिवन्धः, मोहनीयकर्मणः स्थितिवन्धः ‘एति’
गच्छति, एकप्रहारेण ज्ञानावरणादितो मोहनीयस्य स्थितिवन्धो-ऽसंख्येयगुणहीनो जायते इत्यर्थः,
तत्प्राप्तना मोहनीयसंख्येयसहस्रस्थितिवन्धा ज्ञानावरणादितो-ऽसंख्येयगुणवृद्धा व्यतिक्रान्ताः, सम्प्र-
त्यनन्तरपूर्वस्थितिवन्धा-ऽपेक्षया मोहनीयस्थितिवन्धस्यैतावद्वानिर्भवति, येन ज्ञानावरणादितो-ऽसं-
ख्येयगुणहीनो मोहनीयस्थितिवन्धो जायते, मोहनीयस्या-ऽप्रशस्ततमत्वात् प्रभूता हानिर्न विरुध्यते
इति भावः । तदानीमल्पबहुत्वमित्थं प्ररूपयितव्यम् नाम-गोत्रयोः सर्वस्तोकः स्थितिवन्धः
स्वस्थाने तु मिथस्तुल्यः, ततो मोहनीयस्या-ऽसंख्येयगुणः, ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-
ऽन्तरायाणां स्थितिवन्धो-ऽसंख्येयगुणः, स्वस्थाने तु मिथः समानः । उक्तं च कथायप्रामृत-
चूर्णौ “एदेण कमेण संखेज्जाणि द्विदिवन्धसहस्साणि गदाणि, तदो जम्हि अण्णो
द्विदिवंधो तम्हि एक्केसराहेण णामागोदाणं द्विदिवन्धो थोवो, मोहणीयस्स द्विदि-
वन्धो असंखेज्जगुणो, चटुण्हं कम्भाणं द्विदिवंधो तुल्लो असंखेज्जगुणो ।” इति ।

‘तो’ इत्यादि, ‘ततः’ ज्ञानावरणाद्यपेक्षया मोहनीयस्थितिवन्धस्या-ऽसंख्येयगुणहीनत्व-
भवनात् स्थितिवन्धसंख्यातसहस्रेषु गतेषु मोहनीयस्थितिवन्ध एकप्रहारेण ‘विंशतिका-ऽधस्तात्’
नाम-गोत्रयोश्चा-ऽधस्तादसंख्येयगुण एति, नामगोत्रतो-ऽसंख्येयगुणहीनो जायते, मोहनीयस्या-ऽप्रश-
स्ततमत्वेन प्रभूतहानिसम्भवादित्यर्थः । इदमुक्तं भवति इतः पूर्वं ये संख्येयसहस्राणि मोहनी-
यस्य स्थितिवन्धा व्यतिक्रान्ताः, ते सर्वे नामगोत्रयोः स्थितिवन्धतो-ऽसंख्येयगुणवृद्धाः, सम्प्रत्येक-
हेलयैव नामगोत्रतो मोहनीयस्थितिवन्धो-ऽसंख्येयगुणहीनो जायते । तदानीमल्पबहुत्वमभिधित्सु-
राह “कमेण” इत्यादि, प्रागापि नामगोत्रयोः स्थितिवन्धतो ज्ञानावरणादीनामसंख्येयगुण

आसीत्, मोहनीयस्य तु सम्प्रति नामगोत्रतोऽसंख्येयगुणहीनो जातः । तेन मोहनीयस्य नामगो-
त्रयोर्ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां च स्थितिवन्धः क्रमेणाऽसंख्यगुणो भवति ।
तथाहि मोहनीयस्य स्थितिवन्धः सर्वस्तोकः, ततो नामगोत्रयोरसंख्येयगुणः, स्वस्थाने तु मिथ-
शुल्यः, ततोऽपि ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणामसंख्येयगुणः, स्वस्थाने तु मिथः
सद्व्यः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ- “एदेण कमेण संखेज्जाणि द्विदिवन्धसहस्सा-
णि गदाणि, तदो जम्हि अप्णो द्विदिवन्धो, तम्हि एककसराहेण मोहनीयस्स द्विदि-
वन्धो थोवो, जामागोदाणं द्विदिवन्धो असंखेज्जगुणो, चट्ठुहं कम्माणं द्विदिवन्धो
तुल्लो असंखेज्जगुणो ।” इति ॥ ३४ ॥

नामगोत्रा-ऽपेक्षया मोहनीयस्थितिवन्धस्या-ऽसंख्येयगुणहीनत्वभवेनात् यद्भवति, तद्वक्तु-
काम आह

तो वेअणिज्जबन्धो सेसाणं तीसगाण उवरिं उ ।

तो सेसतीसगाणं ठिड्बन्धो वीसगाण अहो ॥ ३५ ॥

तस्माद् वेदनीयवन्धो शेषाणां त्रिंशत्कानामुपरि तु ।

तस्मात् शेषत्रिंशत्कानां स्थितिवन्धो विंशतिकयोरध ॥ ३५ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘तो’ इत्यादि, ‘असंख्यगुणो एकपदारेणे’ इति पदत्रयं पूर्वतोऽनुवर्तते । ‘तस्मात्’ नाम-
गोत्रस्थितिवन्धतो मोहनीयस्थितिवन्धस्याऽसंख्येयगुणहीनत्वभवेनात् संख्यातेषु स्थितिवन्धसह-
स्रेषु गतेषु ‘वेदनीयवन्धः’ वेदनीयकर्मणः स्थितिवन्ध एकप्रहारेण ‘शेषाणां त्रिंशत्कानां’ ज्ञानाव-
रणदर्शनावरणाऽन्तरायाणामुपरि असंख्यगुण एति-गच्छति, ज्ञानावरणादितो-ऽसंख्येयगुणो जायते,
ज्ञानावरणादीनामप्रशस्ततरत्वेन प्रभूतहानिसंभवादिति भावः । ‘तु’तुः पादपूर्णे । इदमुक्तं भवति-
इतः प्रागुत्तरोत्तरस्थितिवन्धोऽसंख्येयगुणहीनो भवन् ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां
मिथः समान आसीत्, सम्प्रत्येकहेलयैव ज्ञानावरण-दर्शनावरणाऽन्तरायाणां प्रभूतः स्थितिवन्धो
हीयते, येन वेदनीयतो ज्ञानावरण-दर्शनावरणाऽन्तरायाणामसंख्येयगुणहीनः संजायते । ततश्च
ज्ञानावरणादितो वेदनीयस्य स्थितिवन्धोऽसंख्येयगुणो भवति । तदानीं स्थितिवन्धाल्पवहुत्वं
चिन्त्यते-मोहनीयस्य स्थितिवन्धः सर्वस्तोकः, ततो नाम-गोत्रयोरसंख्येयगुणः, ततो ज्ञानावरण-दर्श-
नावरणा-न्तरायाणामसंख्येयगुणो भवति, ततो-ऽपि वेदनीयास्या-ऽसंख्येयगुणः । उक्तं च कषाय-
प्राभृतचूर्णौ- “एदेण कमेण संखेज्जाणि द्विदिवन्धसहस्साणि गदाणि, तदो जम्हि अप्णो
द्विदिवन्धो तम्हि एककसराहेण मोहनीयस्स ठिदिवन्धो थोवो, जामागोदाणं ठिदिवन्धो
असंखेज्जगुणो तिण्हं चादिकागाणं ठिदिवन्धो असंखेज्जगुणो, वेदनीयस्स ठिदिवन्धो
असंखेज्जगुणो । ‘तो’ इत्यादि, ‘तस्मात्’ यातिव्रततो वेदनीयस्थितिवन्धस्या-ऽसंख्येयगुणत्व-

भवनात् संख्यातेषु स्थितिबन्धसहस्रेषु व्रजितेषु सत्सु 'शेषत्रिंशत्कानां' शेषत्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटी-
स्थितिकानां ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायाणामित्यर्थः, स्थितिबन्ध एकप्रहारेण 'विंशतिकयोः'
नाम-गोत्रयोः 'अधः' अधस्ताद् असंख्येयगुणो गच्छति, नामगोत्रतोऽसंख्येयगुणहीनो जायते, ज्ञाना-
वरणदर्शनावरणाऽन्तरायाणामप्रशस्ततरत्वेन प्रभूतहानिसंभवादित्यर्थः ॥ ३५ ॥

तदानीं नाम-गोत्रतो वेदनीयस्य स्थितिबन्धः कियान् भवति ? इत्यत आह

ताहे वीसगबंधा तइयस्स विसेसअहिओ खु ।

एवंक्रमेण गच्छइ बंधो अह भणिमु ठिइसंतं ॥३६॥ (उपगीतिः)

तदा विंशतिकबन्धात् तृतीयस्य विरोधाधिकः खलु ।

एवंक्रमेण गच्छति बन्धोऽथ भणाम स्थितिसत्त्वम् ॥ ३६ ॥ इति पदसंस्कारः ।

'ताहे' इत्यादि, 'तदा' यदा ज्ञानावरणादीनां स्थितिबन्धस्या-ऽधस्तादसंख्यगुणो नाम-
गोत्रयोः स्थितिबन्धो गच्छति, तदानीमित्यर्थः, 'विंशतिकबन्धात्' नाम-गोत्रयोः स्थितिबन्धात्
'तृतीयस्य' वेदनीयकर्मणः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः खलु-निश्चयेन जायते, न ततो-ऽधिकः,
विंशतिसागरोपमकोटीकोटिस्थितिकनामगोत्रतस्त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीस्थितिकवेदनीयस्थितिबन्ध-
स्य त्रिद्विभागगुणसंभवात् । तदानीं स्थितिबन्धाल्पबहुत्वमित्थं निरूपयितव्यम्-मोहनीयस्य स्थिति-
बन्धः सर्वस्तोकः, ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायाणामसंख्येयगुणः, ततो नाम-गोत्रयोरसंख्ये-
यगुणः, ततो वेदनीयस्य विशेषाधिकः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ "एवं संखेज्जाणि
ठिदिवन्धसहरसाणि गदाणि, तदो अपणो छिदिवन्धो एक्कसराहेण मोहणीयस्स
छिदिवन्धो थोवो, तिण्हं धादिकम्माणं छिदिवन्धो असंखेज्जगुणो, णामागोदाणं
छिदिवन्धो असंखेज्जगुणो, वेदणीयस्स छिदिवन्धो विसेसाहिओ ।" 'एवंक्रमेण'
इत्यादि, 'एवंक्रमेण' चरमाऽल्पबहुत्वक्रमेण 'बन्धो' अभिनवोऽभिनवः स्थितिबन्धो 'गच्छति'
व्यतिक्रामति ।

स्थितिबन्धं विस्तरतो-ऽभिधाय सम्प्रति स्थितिसत्त्वं निजिगदिपुराह 'अहं' इत्यादि,
'अथ' अथशब्दोऽनन्तरार्थकः, स्थितिबन्धप्ररूपणा-ऽनन्तरमित्यर्थः, 'स्थितिसत्त्वं' सप्तानामप्यायु-
र्वर्जानां कर्मणां स्थितिसत्कर्म 'भणामः' शब्दतः प्रतिपादयिष्यामः ॥ ३६ ॥

प्रतिज्ञातमेवा-ऽऽह

ततो असण्णितुल्लं ठिइसंतं ताउ बंधव्व ।

ता णेयं जावंतप्पवहुतं खलु ए पाविज्ज ॥ ३७ ॥ (उपगीतिः)

ततोऽसंज्ञितुल्यं स्थितिसत्त्वं तस्माद् बन्धवत् ।

तावज्ज्ञेयं यावदन्ता-ऽल्पबहुत्व खलु न प्राप्येत ॥३७॥ इति पदसंस्कारः ।

‘ततो’ इत्यादि, ‘ततः’ मोहनीयस्य स्थितिबन्धः सर्वाल्पस्ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरा-
याणामसंख्येयगुणस्ततो नाम-गोत्रयोरसंख्येयगुणस्ततो वेदनीयस्य विशेषाधिक इत्येवंरूपस्थिति-
बन्धा-ऽल्पबहुत्वमवनात् परं संख्येषु स्थितिबन्धसहस्रेष्वतिक्रान्तेषु ‘असंज्ञितुल्यं’ असंज्ञिस्थितिबन्धेन
तुल्यं-सदृशं ‘स्थितिसत्त्वं’ आयुर्वर्जसप्तकर्मणां स्थितिसत्कर्म भवति, मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वं सागरोपम-
सहस्रचतुःसप्तभागप्रमितं (1000×8) ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां सागरोपमसह-
स्रत्रिसप्तभागमानं (1000×3) नाम-गोत्रयोः सागरोपमसहस्रद्विसप्तभागमात्रं (1000×2)
भवतीत्यर्थः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “एदेणैव कमेण संखेज्जाणि छिदिवन्धसह-
स्साणि गदाणि, तदो छिदिसंतकम्ममसण्णिछिदिवन्धेण समगं जादं ।” इति ।

‘ताव’ इत्यादि, ‘तस्मात्’ असंज्ञिवन्धतुल्यस्थितिसत्त्वमवनात्परं ‘बन्धवत्’ स्थितिबन्ध-
वत् तावज्ज्ञेयम् यावद् ‘अन्ता-ऽल्पबहुत्वम्’ परमाऽल्पबहुत्वम्, मोहनीयस्थितिसत्त्वं स्तोकं ततो
ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायाणां स्थितिसत्त्वमसंख्येयगुणं ततो नाम-गोत्रयोरसंख्येयगुणं ततो
वेदनीयस्य विशेषाधिकमित्येवंलक्षणं खलु न प्राप्येत । इदमुक्तं भवति—सप्तानामपि कर्मणामसंज्ञि-
स्थितिबन्धतुल्यस्थितिसत्त्वमवनात् संख्यातेषु स्थितिबन्धेषु सहस्रेषु गतेषु सत्सु सप्तानां कर्मणां
चतुरिन्द्रियस्थितिबन्धेन सदृशं स्थितिसत्त्वं भवति, मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वं सागरोपमशतचतुः-
सप्तभागमितम् (100×8), ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां सागरोपशतत्रिसप्तभाग-
मात्रम् (100×3), नाम-गोत्रयोः सागरोपमशतद्विसप्तभागमानं (100×2), भवतीत्यर्थः ।
उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “तदो संखेज्जेसु छिदिवन्धसहस्सेसु गदेसु चउरिंदिय-
छिदिवन्धेण समगं जादं ।” इति ।

ततः पुनः संख्यातेषु स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु त्रीन्द्रियस्थितिबन्धसमानं
स्थितिसत्त्वं भवति, मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वं पञ्चाशत्सागरोपमचतुःसप्तभागप्रमितम्
(50×8), ज्ञानावरणादीनां चतुर्णां पञ्चाशत्सागरोपमत्रिसप्तभागप्रमितम् (50×3),
नाम-गोत्रयोस्तु पञ्चाशत्सागरोपमद्विसप्तभागप्रमितं (50×2), भवतीत्यर्थः । ततः संख्यातेषु
सहस्रस्थितिबन्धेषु त्रजितेषु सत्सु द्वीन्द्रियस्थितिबन्धसदृशं स्थितिसत्त्वं भवति,

मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वकर्म पञ्चविंशतिसागरोपमचतुःसप्तभागप्रमाणम् (25×4), ज्ञानावरण-
दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां पञ्चविंशतिसागरोपमत्रिसप्तभागमितम् (25×3), नाम-
गोत्रयोः पञ्चविंशतिसागरोपमद्विसप्तभागमानं (25×2), भवतीत्यर्थः । उक्तं च कषायप्रा-
भृतचूर्णौ “एवं तीइंदियवीइंदियठिदिवन्धेण समगं जादं ।” इति ।

ततो भूयः संख्यातस्थितिवन्धसहस्रेषु व्यतिक्रान्तेषु स्थितिसत्त्वमेकेन्द्रियस्थितिवन्धेन सदृशं
भवति, मोहनीयस्य सागरोपमचतुःसप्तभागप्रमाणम् (25×4) ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां
सागरोपमत्रिसप्तभागमात्रम् (25×3) नाम-गोत्रयोः सागरोपमद्विसप्तभागमितं (25×2) भवतीत्यर्थः ।
उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “तदो संखेज्जेसु द्विदिखंडयसहरसेसु गदेसु एइंदिय-
ठिदिवन्धेण समगं द्विदिसंतकम्मं जादं ।” अत्र कषायप्राभृतचूर्णिकारैः स्थितिखण्डसह-
स्रेषु गतेष्वित्युक्तम्, स्थितिवाताद्धायाः स्थितिवन्धाद्धाया तुल्यत्वेनाऽन्यतरोपादाने विरोधाभावात् ।
तेन वयमपीतः परं स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेष्वित्यस्य स्थाने स्थितिखण्डसहस्रेषु गतेष्वित्यभि-
धास्यामहे ।

एकेन्द्रियवन्धतुल्यस्थितिसत्त्वमवनात् संख्यातेषु स्थितिखण्डसहस्रेषु गतेषु सत्सु नाम-
गोत्रयोः स्थितिसत्त्वं पल्योपममात्रं भवति, ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां सार्धपल्योप-
ममितं भवति, मोहनीयस्य तु पल्योपमद्वयमात्रं भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “तदो
संखेज्जेसु द्विदिखंडयसहरसेसु गदेसु णामागोदाणं पलिदोवमद्विदिसंतकम्मं जादं ।
ताधे चटुण्हं कम्माणं दिवड्ढपलिदोवमद्विदिसंतकम्मं, मोहणीयस्स चि वेपलिदो-
वमठिदिसंतकम्मं ।” अत्र युक्तिस्तु स्थितिवन्धवदुपन्यसनीया, एवमग्रेऽपि । तदानीं स्थिति-
सत्त्वा-ऽल्पवहुत्वमित्थं प्ररूपयितव्यम्—नामगोत्रयोः स्थितिसत्त्वं सर्वस्तोकम्, स्वस्थाने मिथस्तु-
ल्यम् । ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां विशेषाधिकम्, सार्धपल्योपममात्रत्वात्
स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यम् । ततो-ऽपि मोहनीयस्य विशेषाधिकम्, पल्योपमद्वयमात्रत्वात् । इतः
परं नाम-गोत्रयोः स्थितिसत्त्वस्य संख्येयगुणहानिर्भवति, प्रतिस्थितिघातेन सत्तागतस्थितेः संख्ये-
यबहुभागा विनारयन्त इत्यर्थः, यतः प्रभृति यस्य कर्मणः पल्योपममात्रं स्थितिसत्त्वं भवति, ततः परं
प्रतिस्थितिघातेन तस्य कर्मणः स्थितिसत्त्वं संख्येयगुणहीनं भवतीति व्याप्तेः । शेषाणां पञ्चानां
कर्मणां तु पल्योपमसंख्येयभागमितं स्थितिखण्डं विनाशयति । तेन नाम-गोत्रयोः पल्योपममात्र-
स्थितिसत्त्वमवनादेकस्मिन् स्थितिखण्डे धातिते नाम-गोत्रयोः स्थितिसत्त्वं पल्योपमसंख्येयभाग-
प्रमाणं भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “एदम्हि द्विदिखंडये उक्किण्णे णामा-
गोदाणं पलिदोवमरसं संखेज्जदिभागियं ठिदिसंतकम्मं ।” ज्ञानावरण-दर्शनावरण-

वेदनीया-ऽन्तरायाणां देशोनसार्धपल्योपममात्रं स्थितिसत्त्वं, मोहस्य पुनर्देशोनद्विपल्योपममात्रं भवति । तदानीमल्पबहुत्वं चिन्त्यते-नामगोत्रयोः सर्वस्तोकं स्थितिसत्त्वं, स्वस्थाने तु मिथस्तुल्यम्, तच्च पल्योपमसंख्येयभागमानं भवति । ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां संख्येयगुणम्, देशोनसार्धपल्योपममितत्वात्, स्वस्थाने तु मिथ एकादृक्षम् । ततो-ऽपि मोहनीयस्य विशेषाधिकम्, देशोनपल्योपमद्वयमात्रत्वात् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “ताघे अप्पावहुअं-सव्वत्थोवं णामागोदाणं ढिदिसंतकम्मं, चडुण्हं कम्माणं ढिदिसंतकम्मं तुल्लं संखेज्जगुणं, मोहणीयस्स ठिदिसंतकम्मं विसेसाहियं ।” इति ।

अनेन स्थितिसत्त्वा-ऽल्पबहुत्वक्रमेण स्थितिखण्डसंख्यातसहस्रेषु गतेषु सत्सु ज्ञानावरण-दर्शनावरणवेदनीयाऽन्तरायाणामपि पल्योपममात्रं स्थितिसत्त्वं भवति, मोहनीयस्य तु त्रिभागाधिकपल्योपमप्रमितं जायते । न्यगादि च कषायप्राभृतचूर्णौ “एदेण कमेण ठिदिस्वण्डयपुधत्ते गदे तदो चउण्हं कम्माणं पलिदोवमढिदिसंतकम्मं, ताघे मोहणीयस्स पलिदोवमतिभागुत्तरं ठिदिसंतकम्मं ।” अतः परं ज्ञानावरणादीनां प्रतिस्थितिघातेन स्थितिसत्त्वं संख्येयगुणहीनं भवति, व्याप्तेः प्रागुक्तत्वात् । मोहनीयस्य तु पूर्ववत् प्रतिस्थितिघातेन पल्योपमसंख्येयभागं नाशयति । तेन ज्ञानावरणादीनां पल्योपममात्रस्थितिसत्त्वमवनादेकस्मिन् स्थितिघाते पूर्णे ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणामपि स्थितिसत्त्वं पल्योपमसंख्येयभागप्रमितं भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “तदो ढिदिस्वण्डये पूण्णे चडुण्हं कम्माणं पलिदोवमस्स संखेज्जदिभागो ढिदिसंतकम्मं ।” मोहनीयस्य तु देशोनत्रिभागोत्तरपल्योपममात्रं भवति । तदानीं स्थितिसत्त्वा-ऽल्पबहुत्वं निगद्यते-नाम-गोत्रयोः स्थितिसत्त्वं सर्वस्तोकम्, तच्च पल्योपमसंख्येयभागमानम्, स्वस्थाने मिथस्तुल्यं भवति, ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां पल्योपमसंख्येयभागप्रमितं भवदपि संख्येयगुणम्, स्वस्थाने तु मिथः सदृशम्, ततो मोहनीयस्य संख्येयगुणम्, तस्य देशोनत्रिभागाधिकपल्योपममात्रत्वात् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “ताघे अप्पावहुअं-सव्वत्थोवं णामागोदाणं ढिदिसंतकम्मं, चडुण्हं कम्माणं ढिदिसंतकम्मं तुल्लं संखेज्जगुणं, मोहणीयस्स ढिदिसंतकम्मं संखेज्जगुणं ।” इति ।

अनेन स्थितिसत्त्वा-ऽल्पबहुत्वक्रमेण स्थितिघातसहस्रेषु व्रजितेषु सत्सु मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वं पल्योपममात्रं भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “तदो ठिदिस्वण्डयपुधत्तेण मोहणीयरस ठिदिसंतकम्मं पलिदोवमं जादं ।” इतः परं प्रतिस्थितिघातेन मोहनीयस्थितिसत्त्वमपि संख्येयगुणहीनं भवति, व्याप्तेः प्रागुक्तत्वात् । इत्यभितः परं सर्वेषां कर्मणां प्रतिस्थितिघातेन स्थितिसत्त्वं संख्येयगुणहीनं जायते । तेन मोहनीयस्य पल्योपममात्रस्थितिसत्त्वमवनादेक-

स्मिन् स्थितिवाते पूर्णे मोहनीयस्याऽपि स्थितिसत्कर्म पल्योपमसंख्येयभागमितं भवति । अत एव तदानीं सर्वेषां कर्मणां स्थितिसत्त्वं पल्योपमसंख्येयभागमात्रं भवति । उक्तं च कषायप्राभृत-
चूर्णौ “तदो ढिदिखण्डय पुण्णे सत्तण्हं कम्माणं पलिदोवमस्स संखेज्जदिभागो
ढिदिसंतकम्मं जादं ।” इति । तदानीं स्थितिसत्त्वाऽल्पबहुत्वमित्थं निगदितव्यम् । नाम-गोत्रयोः
स्थितिसत्त्वं सर्वस्तोकम्, ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयाऽन्तरायाणां संख्येयगुणम्, ततोऽपि
मोहनीयस्य संख्येयगुणम् ।

ततः परं संख्यातेषु स्थितिधातसहस्रेषु व्यतिक्रान्तेषु नाम-गोत्रयोः स्थितिसत्त्वं
पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणं भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“तदो संखेज्जे-
सु ढिदिखण्डयसहस्रेसु गदेसु णामागोदाणं पलिदोवमस्स असंखेज्जदिभागो ढिदि-
संतकागं जादं ।” तदानीमल्पबहुत्वं विचार्यते—नाम-गोत्रयोः स्थितिसत्त्वं सर्वस्तोकं स्वस्थाने
मिथः समानम्, तच्च पल्योपमाऽसंख्येयभागमानम्, ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-
ऽन्तरायाणामसंख्येयगुणम्, पल्योपमसंख्येयभागमात्रत्वात्, स्वस्थाने तु मिथः सदृशम्, ततो
मोहनीयस्य पल्योपमसंख्येयभागमितं भवदपि संख्येयगुणं भवति । उक्तं च कषायप्राभृत-
चूर्णौ “तावे अप्पावहुअं-सल्लत्थोवं णामागोदाणं ढिदिसंतकम्मं, चउण्हं कागाणं
ढिदिसंतकम्मं तुल्लमसंखेज्जगुणं, मोहणीयस्स ढिदिसंतकागं संखेज्जगुणं ।” इति ।
इतः प्रभृति नामगोत्रयोः स्थितिसत्त्वं प्रतिस्थितिधातेनाऽसंख्येयगुणहीनं जायते ।

ततः परमनन्तरोक्ताऽल्पबहुत्वक्रमेण स्थितिखण्डेषु संख्यातसहस्रेषु व्यतीतेषु ज्ञानावरण-
दर्शनावरण-वेदनीयाऽन्तरायाणां स्थितिसत्त्वं पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणं भवति । उक्तं च
कषायप्राभृतचूर्णौ—“तदो ढिदिखण्डयपुधत्तेण चउण्हं कम्माणं पलिदोवमस्स
असंखेज्जदिभागो ढिदिसंतकम्मं जादं ।” मोहनीयस्य तु पल्योपमसंख्येयभागप्रमाणं
भवति । तदानीं स्थितिसत्त्वाऽल्पबहुत्वं भवत्येव नाम-गोत्रयोः सर्वस्तोकं स्थितिसत्कर्म, स्वस्थाने
तु मिथस्तुल्यम्, तच्च पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणं भवति, ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-
ऽन्तरायाणां पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रं भवदप्यसंख्येयगुणं स्वस्थाने तु परस्परं सदृशम्,
ततो मोहनीयस्याऽसंख्येयगुणम्, पल्योपमसंख्येयभागमात्रत्वात् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—
“तावे अप्पावहुअं णामागोदाणं ढिदिसंतकागं थोवं, चउण्हं कागाणं ढिदिसंत-
कम्मं तुल्लमसंखेज्जगुणं, मोहणीयरस्स ढिदिसंतकम्मसंखेज्जगुणं ।” इति । इतः
प्रभृति ज्ञानावरणादीनामपि स्थितिसत्त्वं प्रतिस्थितिधातेनाऽसंख्येयगुणहीनं जायते ।

ततो भूयः स्थितिखण्डसंख्येयसहस्रेष्वतिक्रान्तेषु सत्सु मोहनीयकर्मणः स्थितिसत्कर्म पल्योपमाऽ-
संख्येयभागमानं भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“तदो ढिदिखण्डयपुधत्तेण मोहणीय-
रस्स वि पलिदोवमस्स असंखेज्जदिभागो ढिदिसंतकागं जादं ।” इत्यमितः प्रभृति सर्वेषां

कर्मणां स्थितिसत्त्वं पल्योपमा-ऽसंख्येयभागमितं तावद्वक्तव्यम्, यावद्विशेषो ना-ऽभिधीयेत । साम्प्रतमल्पबहुत्वमित्थं द्रष्टव्यम्-नाम-गोत्रयोः स्थितिसत्त्वं सर्वाल्पं स्वस्थाने तु मिथस्तुल्यम्, ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणामसंख्येयगुणं स्वस्थाने मिथः समानम्, ततो मोहनीयस्या-ऽसंख्येयगुणम् । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ-“ताघे अप्पावहुअंजघा-णामा-गोदाणं ठिदिसंतकग्गं थोवं, चउण्हं कम्माणं ठिदिसंतकम्मं तुल्लमसंखेज्जगुणं, मोहणीयस्स ठिदिसन्तकग्गं असंखेज्जगुणं ।” इति । इतः प्रभृति मोहनीयस्या-ऽपि स्थितिसत्त्वं प्रतिस्थितिधातेना-ऽसंख्येयगुणहीनं जायते ।

ततः परमुक्ताल्पबहुत्वक्रमेण स्थितिखण्डसंख्यसहस्रेष्वतिक्रान्तेषु सत्सु मोहनीयस्य स्थिति-सत्त्वमेकप्रहारेणैव ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणामधस्तादसंख्येयगुणं गच्छति, ज्ञानावरणादितोऽसंख्येयगुणहीनं जायते इत्यर्थः । इदमुक्तं भवति इतः प्राग् ज्ञानावरणादीनां चतुर्णां स्थितिसत्त्वतो मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वमसंख्येयगुणमासीत्, इदानीं पुनरेकस्थितिधातेन ज्ञानावरणादीनां स्थितिसत्त्वतो मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वमसंख्येयगुणहीनं संजायते । इदन्त्ववधेयम्-अनन्तरोक्तस्थितिसत्त्वा-ऽल्पबहुत्वतः परं व्रजितानां संख्यातसहस्रस्थितिधातानां द्विचरमस्थितिधातौ यावज्ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां स्थितिसत्त्वतो मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वमसंख्येय-गुणं भवति स्म, चरमस्थितिधातेन तु मोहनीयस्यैतावत्प्रभूतं स्थितिसत्त्वं घातयति, येन ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां स्थितिसत्त्वतो मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वमसंख्येयगुणहीनं भवति । एवमग्रेऽपि यत्रैकप्रहारेणेति वक्ष्यते, तत्रेत्यमेव भावनीयम् । तदानीं स्थितिसत्त्वा-ऽल्पबहुत्वं भव्यते-नामगोत्रयोः सर्वस्तोकं स्थितिसत्त्वं स्वस्थाने तु मिथस्तुल्यम्, ततो मोहनीयस्या-ऽसंख्येयगुणम्, ततोऽपि ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणामसंख्येयगुणं स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यम् । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ-“एदेण कमेण संखेज्जाणि ठिदिखण्डयसहस्साणि गदाणि तदो णामागोदाणं ठिदिसंतकम्मं थोवं, मोहणीयस्स ठिदिसंतकम्मम-संखेज्जगुणं, चउण्हं कम्माणं ठिदिसंतकम्मं तुल्लमसंखेज्जगुणं ।” इति ।

ततः परमनन्तरोक्तस्थितिसत्त्वा-ऽल्पबहुत्वक्रमेण संख्यसहस्रेषु स्थितिखण्डेषु व्यतीतेषु मोह-नीयस्य स्थितिसत्त्वमेकप्रहारेणैव नामगोत्रयोरधस्तादसंख्येयगुणं गच्छति, नामगोत्रतोऽसंख्येय-गुणहीनं जायते इत्यर्थः । इतः प्राग् नामगोत्रयोः स्थितिसत्त्वतो मोहनीयस्य यत्स्थितिसत्त्वम-संख्येयगुणमासीत्, तदतः प्रभृत्यसंख्येयगुणहीनं जायते । तदानीं स्थितिसत्त्वा-ऽल्पबहुत्वं प्रति-पाद्यते मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वं सर्वाल्पम्, ततो नामगोत्रयोरसंख्येयगुणम्, स्वस्थाने तु मिथः सदृक्षम्, ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽन्तरायाणां स्थितिसत्त्वमसंख्येयगुणम्, स्वस्थाने तु परस्परं समानम् । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ “तदो ठिदिखण्डयपुधत्ते

गदे एककसराहेण मोहणीयरस द्विदिसन्तकम्मां थोवं, णामागोदाणं द्विदिसन्तकम्मम-
संखेज्जगुणं, चउपहं कम्माणं द्विदिसन्तकम्मां तुल्लमसंखेज्जगुणं ।” इति ।

अनन्तरोक्तस्थितिसत्त्वाऽल्पबहुत्वक्रमेण स्थितिखण्डसंख्यसहस्रेषु गतेषु वेदनीयस्य स्थिति-
सत्त्वं ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायाणामुपर्यसंख्येयगुणं गच्छति, ज्ञानावरणादितोऽसंख्येयगुणं
संजायते इत्यर्थः । इतः प्राग् ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायाणां वेदनीयस्य च स्थितिसत्त्वं
परस्परं तुल्यमासीत्, अतः प्रभृति ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायाणां स्थितिसत्त्वतो वेदनीयस्य
स्थितिसत्त्वमसंख्येयगुणं जायते । इदानीं स्थितिसत्त्वाऽल्पबहुत्वमित्थं भणितव्यम्—मोहनीयस्य
स्थितिसत्त्वं सर्वाल्पम्, ततो नामगोत्रयोरसंख्येयगुणम्, ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायाणा-
मसंख्येयगुणम्, ततो वेदनीयस्याऽसंख्येयगुणम् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “तदो
द्विदिवण्डयपुघत्तेण मोहणीयरस द्विदिसन्तकम्मां थोवं, णामागोदाणं द्विदिसन्तक-
म्मां असंखेज्जगुणं, तिण्हं चादिकम्माणं द्विदिसन्तकम्मां असंखेज्जगुणं, वेदणीयरस
द्विदिसन्तकम्मां असंखेज्जगुणं ।” इति ।

ततः परं संख्यसहस्रेषु स्थितिखण्डेषु व्रजितेषु ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायाणामुपर्यसंख्येय-
गुणं नामगोत्रयोः स्थितिसत्त्वं गच्छति, ज्ञानावरणादितोऽसंख्येयगुणं भवतीत्यर्थः, ततो वेदनीयस्य
स्थितिसत्त्वं केवलं विशेषाधिकं भवति । प्राक्तु नाम-गोत्रयोः स्थितिसत्त्वतो ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-
ऽन्तरायाणां स्थितिसत्त्वमसंख्येयगुणमासीत्, ततो वेदनीयमसंख्येयगुणम्, इदानीं पुनर्ज्ञानावर-
णादितो नामगोत्रयोः स्थितिसत्त्वमसंख्येयगुणं भवति, नामगोत्रयोश्च स्थितिसत्त्वतो वेदनीयस्य
स्थितिसत्त्वं केवलं विशेषाधिकं भवतीति भावः । स्थितिसत्त्वाऽल्पबहुत्वं पुनरित्थमभिधातव्यम्
—मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वं सर्वस्तोकम्, ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायाणामसंख्येयगुणम्, स्व-
स्थाने तु मिथः सदृशम्, ततोऽपि नाम-गोत्रयोरसंख्येयगुणम्, स्वस्थाने तु मिथस्तुल्यम्, ततो वेद-
नीयस्य विशेषाधिकम् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“तदो द्विदिवण्डयपुघत्तेण मोहणी-
यरस द्विदिसन्तकम्मां थोवं, तिण्हं चादिकम्माणं द्विदिसन्तकम्मां असंखेज्जगुणम्,
णामागोदाणं द्विदिसन्तकम्मां असंखेज्जगुणं, वेदणीयरस द्विदिसन्तकम्मां विसेसा-
हियं ।” इति ॥ ३७ ॥

साम्प्रतमनिवृत्तिकरणप्रथमसमयात्प्रभृत्यनन्तरोक्तस्थितिसत्त्वाऽल्पबहुत्वं यावत् सर्वा प्ररू-
पणा यन्त्रके दर्शयते ।

- (i) अनिवृत्तकरणप्रथमसमये देशोपशमनानिधित्तिनिकाचनाकरणानि व्यवच्छिन्नानि ।
 (ii) " " स्थितिवन्धोऽन्त सागरोपमकोटिप्रमित, स्थितिसत्कर्म पुनरन्त सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणम् ।
 (iii) " " जवन्यस्थितिखण्डत उत्कृष्टस्थितिखण्ड सख्येयभागाधिकम् ।
 (iv) प्रथमे स्थितिखण्डे घातिते सर्वजन्तूना स्थितिखण्ड मिथस्तुल्यम् । एव स्थितिसत्कर्मोऽपि ।

		मोहनीयस्य ज्ञानावरणादीनाम् नामगोत्रयो			
		४००० सा०	३००० सा०	२००० सा०	
(१)	स्थितिवन्धसख्यातसहस्रेषु गतेष्वनिवृत्तिकरणस्य सख्येयतमभागे शेषे स्थितिवन्ध	४०००	३०००	२०००	असंज्ञिवन्धतुल्य
(२)	तत स्थितिवन्धसख्यातसहस्रेषु व्यतिक्रान्तेषु स्थितिवन्ध	३०००	३०००	२०००	चतुरिन्द्रियवन्धतुल्यः
(३)	" " " " " "	२०००	१५००	१०००	त्रीन्द्रियवन्धतुल्य
(४)	" " " " " "	१०००	७५०	५००	द्वीन्द्रियवन्धतुल्य
(५)	" " " " " "	४००	३००	३००	एकेन्द्रियवन्धतुल्य

		नामगोत्रयो ज्ञानावरणादीनाम् मोहनीयस्य	
		१ पल्योपमम् । १॥ पल्योपमम् । २ पल्योपमे । (१) नामगोत्रयो स्थितिवन्ध स्तोत्र । स्थितिसत्त्व	अल्पत्रहुत्वम्
(६) तत स्थितिवन्धसख्यातसहस्रे पु गतेषु बन्ध		इत पर ।	
		बन्ध सख्य-	
		गुणहीन ।	

(७) " " " " " "	पल्यसख्य-	१ पल्योपमम् । १ ३ पल्योपमम् । (१) नामगोत्रयो स्थितिवन्धोऽल्प । गाथा-३०	
	भाग.	इत पर	
		सख्यगुणहीन ।	

(८) " " " " " "	पल्यसख्य-	पल्यासंख्य- १ पल्योपमम् । बन्धे पूर्णे (१) नामगोत्रयोर्वन्धोऽल्पः । गा०-३१-३२	
	भाग	। इत पर	
		सख्यगुणहीनः ।	

(९) ततः स्थितिवन्धसख्यातसहस्रे पु गतेषु बन्धः	पल्यासख्य-	पल्यसख्य-	(१) नामगोत्रयो स्थितिवन्धः स्तोत्र । गा०-३२
	भाग, इत ।	भाग ।	(२) ततो ज्ञानावरणादीनामसंख्येयगुण । " "
	प्रभृत्यस-		(३) " मोहनीयस्य सख्येयगुण । " "
	ख्यगुणहीन ।		अपूर्णीम्

(१०) ततःस्थितिवन्धसख्यसहस्रेषु गतेषु बन्ध.	नामगोत्रयोः ज्ञानावरणादीनाम्	मोहनीयस्य	अल्पबहुत्वम्
" "	पल्या-ऽसख्य-भाग.	पल्या-ऽसख्य-भाग	पल्यसंख्य-भाग (१) नामगोत्रयो स्थितिबन्ध स्तोका गाथा- (२) ततो ज्ञाना० असख्यगुणः ३३ (३) ततो मोहनीयस्या-ऽसख्यगुणः ।
(११) " "	" "	पल्या-ऽसख्य-भाग. इत प्रभृत्यस-ख्यगुणहीनः	(१) नामगोत्रयोर्बन्धोऽल्प. सत्त्व तु (२) ततो ज्ञाना० अस्ख्यगुण । सांग० स- (३) ततो मोहस्या ऽसख्यगुण' ह्रस्वप्रथक्त्वम्
(१२) " "	" "	अधो मोहबन्धो- ऽसख्यगुणहीन एकप्रहारेण	(१) नामगोत्रयो. स्थितिबन्धोऽल्प । गाथा- (२) ततो मोहनीयस्या-ऽसख्यगुण । ३४ (३) ततो ज्ञाना० अस्ख्यगुण ।
(१३) " "	" "	अधो मोहबन्धो- ऽसख्यगुणहीन एकप्रहारेण	(१) मोहनीयस्य स्थितिबन्धोऽल्प । 'गाथा- (२) ततो नामगोत्रयोरसख्यगुण । ३४ (३) ततो ज्ञाना० अस्ख्यगुण ।
(१४) " "	" "	नामगोत्रयो	वेदनीयस्य मोहनीयस्य अल्पबहुत्वम्
(१५) " "	" "	उपरि वेद- नीयबन्धोऽ- सख्यगुण एकप्रहारेण	(१) मोहनीयस्य बन्धोऽल्पः । (२) ततो नामगोत्रयोरसख्यगुणः । (३) ततो ज्ञाना० अस्ख्यगुण । (४) ततो वेदनीयस्या-ऽसख्यगुणः ।
(१६) " "	" "	अधो ज्ञानाव- रणादिबन्धो-ऽ सख्यगुणहीन एकप्रहारेण	(१) मोहनीयस्य स्थितिबन्ध स्तोकाः (२) ततो घातेत्रयस्या-ऽसख्यगुण । (३) ततो नामगोत्रयोरसख्यगुणः । (४) ततो वेदनीयस्य विशेषाधिकः ।
" "	" "	सत्त्वमा ३००० सा० ।	४००० सा० । असज्जिवन्धतुल्यमित्यर्थः । गा-३७
(१७) ततः स्थितिबन्धवत् स्थितिसत्कर्म तावद् वक्तव्यम्, यावत् पञ्चदशस्थानोक्तमल्पबहुत्व न प्रायेत ।			

ततः संख्यातेषु स्थितिलखण्डसहस्रेषु गतेष्वसंख्येयसमयप्रवद्धोदीरणा जायते, तां व्याजि-
हीषुराह

चरिमप्यबहुताउ असंखखणपबद्धोदीरणा होइ ।

तौऽदृकसाया खवए जहण्णठिइसंकमो चरिमे ॥३८॥

चरिमा-ऽल्पबहुत्वादसंख्यखणप्रवद्धोदीरणा भवति ।

ततोऽदृकपायान् क्षपयति जयन्यस्थितिसक्रमश्चरमे ॥ ३८ ॥ इति पदसंस्कार ।

‘चरिम०’ इत्यादि, ‘चरिमाल्पबहुत्वात्’ मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वं स्तोकं ततो ज्ञानावरण-दर्शनाव-
रणाऽन्तरायाणामसंख्येयगुणं ततो नामगोत्रयोरसंख्येयगुणं ततो वेदनीयस्य विशेषाधिकमित्येवंरूपात्
संख्यातेषु स्थितिलखण्डसहस्रेषु गतेषु ‘असंख्यखणप्रवद्धोदीरणा’ असंख्येयसमयप्रवद्धोदीरणा ‘भवति’
जायते । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “एदेण कमेण संखेज्जाणि ढिदिखंडथसहस्साणि
गदाणि, तदो असंखेज्जाणं समयपवद्धाणमुदीरणा ।” इति । ननु का नामा-ऽसंख्येयसमय-
प्रवद्धोदीरणा ? इति चेत्, उच्यते—इतः पूर्वमपकृष्टदलं पल्योपमाऽसंख्येयभागेन विभज्य तदेकभागं
गुणश्रेण्यर्थं गृह्णाति स्म, शेषांश्चाऽसंख्येयबहुभागान् गुणश्रेण्युपरितननिपेकेषु निक्षिपति ॥
गुणश्रेण्यर्थं गृहीतदलमसंख्येयलोकाकाशप्रदेशमात्रेण भागहारेण भक्त्वा तदेकभागमुदयावलिकायां
प्रक्षिप्य बहुभागानुदयावलिकाया उपरितनेषु गुणश्रेणिनिपेकेषु प्रक्षिपति स्म, तेनैकसमयप्रवद्धसत्काऽ-
संख्येयभागमितं दलमुदीरणायामागच्छति स्म, इदानीं पुनर्गुणश्रेण्यर्थं गृहीतदलं पल्योपमा-ऽसंख्येय-
भागेन विभज्यैकभागमुदयावलिकायां निक्षिप्य बहुभागानुदयावलिकाया उपरितनेषु गुणश्रेणिनिपेकेषु
निक्षिपति । तेनेदानीमुदीरणायां दलमसंख्येयसमयप्रवद्धमात्रं वर्तते । एकसमयेन यावदलं वध्यते,
तदेकसमयप्रवद्धमुच्यते । इतः प्रभृति क्षपकस्योदीरणायामसंख्येयसमयप्रवद्धदलमागच्छति ।
तस्मात् कारणाद् इयमसंख्येयसमयप्रवद्धोदीरणा व्यपदिश्यते, इति भावः । कर्मप्रकृतिचूर्णि-
कारादिमतेना-ऽसंख्येयसमयप्रवद्धोदीरणा नाम यावत्पयः स्थितयो वध्यन्ते, तदपेक्षया याः पूर्ववद्धाः
सत्तागताः समयादिहीनाः स्थितयस्ता एवोदीरणामुपगच्छन्ति, नान्याः । उक्तं च कर्मप्रकृतिचूर्णि-
कारैरुपशमनाकरणे—“जाहे पलिओवमस्स असंखेज्जातिभागं ढित्तिवन्धन्ति, तस्मि

ॐ जयधवलाकारैरपि इत्थमेव व्याख्याता-ऽसंख्येयसमयप्रवद्धोदीरणा । न्यगादि च तेश्चरित्रमोहोप-
शमनाधिकारे—“हेहा सव्वत्थेव असंखेज्जलोगपडिभागेण पयदृमाणा उदीरणा, एहि परिणामपाहम्मणे पुव्वत्त-
किरियाकलावस्सुवरि असंखेज्जाणं समयपवद्धाणमुदीरणा च पवत्तदि । दिवडुगुणहाणीमेत्तसमयपवद्धाणमो-
कडुणभागहारादो असंखेज्जगुणेण भागहारेण खंडिदेयखडस्स असंखेज्जसमयपवद्धपमाणस्सेत्थुदीरणासरुवे-
णुदये पवेसदंसणादो । इति । तथैव चारित्रमोहक्षपणाधिकारेऽपि—“× × × × तदो परिणामप्पाहम्मणे
सव्वेसि कस्माणां वेदिज्जमाणाण असंखेज्जलोगपडिभागिया उदीरणा णस्सिधूण असंखेज्जाणं समयपव-
द्धाणं उदीरणा पारद्धा ति एसो एत्थ सुत्तत्थसंगहो ति ।” इति ।

चाले जातो कषाड्वितीतो बज्जमाणद्वितीओ समयादिहीणातो तातो द्वितीतो उदीरणं
एन्ति, उवरिमाउ न इन्ति उदीरणं ।” इति । इतः परं सर्वत्राऽसंख्येयसमयप्रवद्धोदीरणा
ज्ञातव्या । अल्पबहुत्वं चेत्थं प्ररूपयितव्यम्, तदानीं प्रदेशोदीरणा स्तोका भवति, ततः प्रदेशो-
दयोऽसंख्येयगुणो भवति, उदीरणाया असंख्येयसमयप्रवद्धत्वेऽप्युदयस्ततोऽसंख्येयगुणो भवतीत्यर्थः ।
इद-त्ववधेयम्—सर्वत्र क्षपकश्रेणौ तद्व्यतिरिक्तावस्थायां चोदीरणादलिकत उदयदलिकमसंख्येयगुणं
भवति ।

सम्प्रत्यष्टकषायाणां क्षपणां भणितुकाम आह ‘तो’ इत्यादि, ‘ततः’ असंख्येयसमय-
प्रवद्धोदीरणातः संख्यातेषु स्थितिखण्डसहस्रेषु गतेषु ‘अष्टकषायान्’ अप्रत्याख्यानप्रत्याख्याना-
वरणचतुष्कलक्षणान् ‘क्षपयति’ वध्यमानासु परप्रकृतिषु संक्रमयन् क्षपयितुमारभते, यद्यप्यपूर्वकर-
णतः प्रभृति कषायाष्टकस्य गुणसंक्रम आसीत्, किन्त्वतः प्रभृति तस्य विशेषधातो जायते, तेन
तस्य क्षपणा निगद्यते । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“तदो संखेज्जेसु ठिदिखंडय-
सहरसेसु गदेसु अट्ठण्हं कसायाणं संकामगो ।” इति । अत्रापि ‘अट्ठण्हं कसायाणं संकामगो’
इत्यनेनाऽष्टानां कषायाणां क्षपणायाः प्रारम्भको ज्ञातव्यः, अन्यथा तेषां संक्रमकस्तु पूर्वमपूर्व-
करणेऽप्यासीत् । ततः परं संख्यातेषु स्थितिखण्डसहस्रेषु व्यतिक्रान्तेष्ववलिकाप्रमाणं स्थितिसत्कर्म
विमुच्य शेषं सर्वं कषायाऽष्टकं विनाशयति, तदानीं ‘जहण्णा ०’ इत्यादि, चरमे चरमप्रक्षेपे
‘जधन्यस्थितिसंक्रमः’ कषायाष्टकस्य पल्लोपमाऽसंख्येयभागमितो जधन्यस्थितिसंक्रमो
भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “तदो अट्ठकसाया ठिदिखंडयपुवत्तेण संका-
मिज्जन्ति । अट्ठण्हं कसायाणं अपच्छिमठिदिखंडए उक्किण्णे तेसिं संतकम्ममाव-
लियं पविट्ठं सेसं । ×××× अट्ठण्हं कसायाणं जहण्णाट्ठिसंकमो कस्स ? खव-
यस्स तेसिं चेव अपच्छिमट्ठिदिखंडयं चरिमसमयसंछुहमाणयस्स जहण्णायं ।”
इति । तथैव कर्मप्रकृतिचूर्णावपि—“सेसगाणं” ति वुत्तसेसाणं थोणगिद्धितिगतेरसणा-
मा अट्ठकसायणवणोवकसाया कोहसंजलणमाणमायासंजलणाणं-एयासिं छत्तीसाए-
कम्मपगतीणं ‘खवणवकामगेण’ ति खवणपरिवाडिते चेव अप्पणो चरिमसंछोमे
वट्ठमाणो अणियट्ठिजहण्णाट्ठिगतिसंकमसामी ।” इति ।

तदानीमेव शीघ्रं क्षपणायाऽभ्युत्थितस्य गुणितकर्मांशस्य जन्तोल्कृष्टप्रदेशसंक्रमो
भवति । उक्तं च कर्मप्रकृतिचूर्णौ “थोणगिद्धितिगच्छन्नो कसायासत्तणाम-
अट्ठकसायाणं एतासिं चउवीसाए पगतीणं गुणितकम्मंसितस्स अणियट्ठिकरणे
वट्ठमाणरस उक्कोसपदेससंकमो सव्वसंकमेण लब्भति ।” इति । एवं कषाय-
प्राभृतचूर्णावपि ॥३८॥

ततः परं कपायाष्टकस्यावलिकामात्रं स्थितिसत्कर्म स्तिबुकसंक्रमेण प्रतिसमयं संक्रम्य कपा-
याष्टकं सर्वात्मना निर्लेपयति । स्थितिखण्डसहस्रेषु च गतेषु सत्सु स्थावरादिषोडशप्रकृतीः
क्षपयितुमारभते, तद्वक्तुकाम आह

तो थावरतिरिनिरयायवदुभसाहारणैगविगलाइं ।
थीणद्धितिगं य खवइ तो बंधइ देसघाईणि ॥३६॥

ततः स्थावरतिर्यङ् निरया-ऽऽतपद्विकसाधारणैकविकलानि ।

स्त्यानद्वित्रिकं च क्षपयति ततो बध्नाति देशघातीनि ॥३६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘तो’ इत्यादि, ‘ततः’ कपायाष्टकसत्कक्षपणात् परं संख्यातेषु स्थितिधातसहस्रेषु गतेषु ‘स्था-
वरतिर्यङ् निरया-ऽऽतपद्विकसाधारणैकविकलानि’ स्थावरतिर्यङ् निरयाऽऽतपद्विकमित्यत्र द्विकशब्दः
प्रत्येकं सम्बध्यते । ततश्चायमर्थः-‘स्थावरद्विकम्-स्थावर-सूक्ष्मरूपम्, तिर्यग्द्विकम्-तिर्यग्गति-तिर्यग्गानु-
पूर्वीलक्षणम्, निरयद्विकं-नरकगति-नरकाऽऽनुपूर्वीस्वरूपम्, आतपद्विकम्-आतपोद्योताख्यम्, साधारणं-सा-
धारणनामकर्म च ‘एकविकलानि’ एकेन्द्रियजाति-द्वीन्द्रियजाति-त्रीन्द्रियजाति-चतुरिन्द्रियजातिरूपाणि
च, ततः इतरेतरद्वन्द्वसमासः, ‘स्त्यानद्वित्रिकं’ निद्रानिद्रा-प्रचलाप्रचला-स्त्यानद्विलक्षणं ‘च’ चकारः
समुच्चयार्थकः ‘क्षपयति’ अनन्तरोक्तषोडशप्रकृतीर्नाशयितुमुपक्रमते । उक्तं च कपायप्राभृत-
चूर्णौ-“तदो ठिदिखंडयपुधत्तेण णिदाणिदा-पयलापयला-थीणगिद्धीणं णिरयगदि-
तिरिक्खगदिपाओग्गणामाणं संतकम्मस्स संकामगो ।” स्थितिखण्डपृथक्त्वे गते
आवलिकाप्रमाणं सत्कर्म विमुच्य शेषं सर्वं षोडशप्रकृतीनां स्थितिसत्त्वं विनाशयति, तदप्याव-
लिकामात्रं स्थितिसत्त्वं स्तिबुकसंक्रमेण संक्रम्य निरुक्तषोडशप्रकृतीः सर्वथा निर्लेपयति । उक्तं च
कपायप्राभृतचूर्णौ-“तदो ठिदिखंडयपुधत्तेण अपच्छिसे ठिदिखंडए उक्किण्णे एदेसिं
सोलसएहं कग्गाणं ठिदिसंतकम्मसावलियब्भंतरं सेसं ।” इति । एवं कर्मप्रकृतिचूर्णाव-
पि-“निरयगतितिरियगति-एगिंदियजाति जाव चोरिंदिजाति णरयाणुपुव्वि तिरिया-
णुपुव्वि आथावं उज्जोवं थावरं खुहुसं साहारणं एए तेरस्स, थीणगिद्धितिगेण सह
सोलस ‘उवरिं’ ति अड्ढसु कसातेसु खविएसुवरि संखेज्जेसु द्दितिखंडेसु गतेसु
मोलस वि जुगवं णस्संति ।” इति । एतामां षोडशप्रकृतीनां चरमप्रक्षेपे जघन्यस्थितिसंक्रमो
भवति, स च पञ्चोपमा-ऽसंख्येयमागप्रमाणो ज्ञातव्यः । यथागमं गुणितकर्मांशस्य चोत्कृष्ट-
प्रदेशमंक्रमो भवति । सप्ततिकाचूर्णिकारादिभिः कपाया-ऽष्टकस्थावरादिषोडशप्रकृतीनां
क्षपणा त्वित्थं प्रदर्शिता

अणियद्वियायरे थीणगिद्धितिग-णिरयतिरियणासाउ ।

संखेज्जइमे सेसे तप्पाओगाउ खीयंति ॥ १ ॥

अणियट्ठिनायरे थीण० गाहा, अणियट्ठिअडाए [अ]संखेज्जेसु भागेसु गतेसु थीणगिद्धितिगनिरयगति-तिरियगति-एगिंदिय-वे०-ते०-चउरिंदियजाइनिर-यतिरियाणुपुव्वीओ आयाव-उज्जोव-थावर-सुद्धमसाहारणमिति एएसिं सोलसण्हं कम्माणं उव्वलणविहिणा उव्वट्ठिज्जमाणा उव्वट्ठिज्जमाणा पलिओवमस्स असंखेज्जइ-भागमेत्ता ठिती जाया । तओ वज्झमाणियासु गुणसंकमेण छुव्वंताणि छुव्वंताणि खोणाणि भवंति ।

एत्तो हणइ कसायड्ढगं पि पच्छा णपुंसगं इत्थि ।

तो णोकसायड्ढकं छुव्वंभइ संजलणकोहम्मि ॥ १ ॥

‘एत्तो हणइ०’गाहा, अट्ठकसाया-अपच्चक्खाणावरणपच्चक्खाणावरणा, एए अट्ठवि पु-
व्वं खवित्तुमाढत्ता, अंतोमुहुत्तं खविज्जमाणा खविज्जमाणा गथान ताव खविया । तत्थ
किर सोलस पुव्वुत्ताणि कम्माणि खविउमाढत्ताणि खविज्जमाणाणि खविज्जमाणाणि
अंतरे खोणाणि भवंति । पच्छा अट्ठकसाया उव्वलणविहिणा अंतोमुहुत्तेणं खीयंति त्ति
एयं एगेसिं मतं । अण्णे यायरिया भणंति-सोलसकम्माणि पुव्वं खविउमाढविज्जंति
तओ अंतरे पुव्वं अट्ठकसाया खीयंति, पच्छा सोलसकम्माणि, एस सुत्ताएसो ।”
इति । सप्ततिकावृत्तिकारैः ओमदुपाव्यायपुङ्गवैश्चापीत्यमेव चतुर्विंशतिप्रकृतीनां रूपणा
निरूपिता, नवरं तैरनिवृत्तिकरणाद्धायाः प्रथमसमये कषायाष्टकं पल्योपमाऽसंख्येयभागमित-
स्थितिकं भवतीत्युक्तम् । तथा चाऽत्र सप्ततिकावृत्तिः—“तत्राऽपूर्वकरणे स्थितिधातादिभिर-
प्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणकषायाष्टकं तथा क्षपयति स्म यथाऽनिवृत्तिकर-
णाद्धायाः प्रथमसमये तत् पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रस्थितिकं जातम् । अनिवृत्ति-
करणाद्धायाः संख्येयेषु भागेषु गतेषु सत्सु स्थानर्द्धित्रिक-नरकगति-तिर्यग्गति-नर-
कानुपूर्वी-तिर्यगानुपूर्व्यकद्वित्रिचतुरिन्द्रियजाति-स्थावराऽऽपोद्योत-सूक्ष्म-साधारणरू-
पाणां षोडशप्रकृतीनामुक्त्वानासंकमेणोद्धृत्यमानानां पल्योपमाऽसंख्येयभाग-
मात्रा स्थितिर्जाता । ततो वध्यमानासु प्रकृतिषु तानि षोडशकर्माणि गुण-
संकमेण प्रतिसमयं प्रक्षिप्यमाणानि प्रक्षिप्यमाणानि निःशेषतः क्षीणानि भवन्ति ।
इहाप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणकषायाष्टकं पूर्वमेव क्षपयितुसारब्धं परं
तत्राद्यापि क्षीणं, केवलभयान्तराल एव पूर्वोक्तप्रकृतिषोडशकं क्षपितम् ।
ततः पश्चात्तदपि कषायाष्टकमन्तर्मुहूर्तमात्रेण क्षपयति, तथा चाह—

‘अणियट्टिवायरे थोणगिद्धित्तिगनिरयतिरियनामाउ । संखेज्जइमे सेसे तप्पा-
 उगाओ खीयंते ॥१॥ एत्तो हणइ कसायड्ढं पि पच्छा नपुंसगं इत्थीं । तो नोकसो-
 यल्लवकं छुम्भइ संजलणकोहगिग ॥२॥’ अनिवृत्तिवादरगुणस्थानके संख्येयतमे भागे-
 शेषे स्थानद्वित्रिकं निरयगति-तिर्यग्गतिनामो ‘तत्प्रायोग्याश्च’ निरयगतितिर्यग्गति-
 प्रायोग्याश्च एकेन्द्रिय-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियजाति-निरयानुपूर्वी-तिर्यगानुपूर्वी-
 स्थावराऽऽतपोद्योत-सूक्ष्म-साधारणरूपाः सर्वसंख्यया षोडश प्रकृतयः क्षीयन्ते ।
 ततः ‘इतः’ प्रकृतिषोडशकक्षयादनन्तरं निःशेषतः कषायाष्टकं हन्ति । अन्ये पुनराहुः
 षोडश कर्माण्येव पूर्वं क्षपयितुमारभते, केवलमपान्तरालेऽष्टौ कषायान् क्षपयति,
 पश्चात् षोडश कर्माणि ।” इति । एवं श्रीमदुपाध्यायपुङ्गवविरचितकर्मप्रकृतिटीका-
 यामपि दृश्यते ।

इत्थं केषांचिदाचार्याणां मतेनादौ कषायाष्टकं सर्वथा क्षपयति, ततः संख्यातेषु स्थितिखण्डसहस्रेषु
 गतेषु स्थावरप्रभृतीः षोडशप्रकृतीः सर्वात्मना क्षपयति । अन्येषामाचार्याणां मतेन प्रथमतः स्थावर-
 प्रभृतीः षोडशप्रकृतीर्निश्शेषं विनाशयति, ततः संख्यातेषु स्थितिखण्डसहस्रेषु व्रजितेषु कषायाष्टकं
 सर्वथा क्षपयति* ।

आवश्यकनियुक्तिकारादिमतेन प्राक् कषायाष्टकं क्षपयितुमारभते, ततो दर्शनावरणस्य तिस्रः
 प्रकृतीर्नामकर्मणश्च त्रयोदशप्रकृतीः सर्वात्मना युगपत् क्षपयति, किन्तु पूर्वतोऽयं विशेषः
 आतपोद्योतयोः स्थानेऽप्यर्थाऽप्रशस्तविहायोगतिलक्षणप्रकृतिद्वयं क्षपयति, ततः कषायाष्टकं सर्वा-
 र्त्मना क्षपयति । तथा चात्रावश्यकनियुक्तिः

“गतिआणुपुट्ठि दो दो जातिनामं च जाव चउरिंदी ।

अपसत्था विहगगती थावरणां च सुहुमं च ॥ १ ॥

साधारणमपज्जत्तं निदानिदं च पयलपयलं च ।

थोणांखवेति ताहे अवसेखं जं च अड्डण्हं ॥ २ ॥

एवमावश्यकचूर्णावपि “तत्थ तहेव संजलणवज्जे अड्ड वि कसाए एगडे

उक्तं च घवलाकारैरपि—“एवं कारुण अणियट्टिगुणट्ठाणं पविसिय तत्थ वि अणियट्टिअद्धाए
 सखेज्जे भागे अपुव्वकरणविहाणेण गमिय अणियट्टिअद्धाए सखेज्जदिभागे सेसे थोणगिद्धित्तिगं निरयगइ-
 त्तिरिक्खगइ-एइदिय-वीइदिय-तेइदिय-चउरिंदियजादि-गिरयगइ-त्तिरिक्खगइयाओगाणुपुव्वि-आदावुज्जोव-
 यावर सुहुम-साहारणा त्ति एदाओ सोलस पयडीओ खवेदि । तदोअत्तोमुहुत्तं गंतूण पच्चवखाणाऽपच्चवखा-
 णावरण-कोधनाणमायालोमे अववमेण खवेदि । एत्तो सत्तकम्मपाहुडउवएसो । कसायपाहुडउवएसो पुण-
 अड्डवमावएसु थोणेसु पच्छा अतोमुहुत्तं गंतूण सोलसकरमाणि खविज्जति त्ति ।”

चेव खवेति, जाहे तेसिं अट्ठण्हं कसायाणं संखेज्जतिभाणं खवेमाणो गतो भवति, ताहे-
नामस्स कम्मरस इमाओ तेरस पयडीओ खवेइ । तं जहा-निरयगइ नामं तिरियग-
इ नामं एगिंदिय जातिनामं वेइदिय ० तेइंदिय ० चडरिंदिय जातिनामं निरयाणुपुव्वोनामं
तिरिक्खजोणियाणुपुव्वोनामं अप्पसत्थविहायोगतिनामं थावरनामं सुद्धमनामं
साहारणनामं अपज्जत्तां, तथा दरिसणावरणीयस्स इमाओ तिन्नि पयडीओ, तं जहा-
निदानिदा पयलापयला थोणागिद्धोय । तासिं अट्ठण्हं सेसं तं पि ।” तथैव बृहत्कल्प-
वृत्तावप्युक्तम् । तत्त्वं पुनः कैवलिनो विदन्ति ।

‘तो’ इत्यादि, ‘ततः’ षोडशप्रकृतिक्षपणातः स्थितिधातपृथक्त्वे गते ‘वध्नाति
देशधातीनि’ दानान्तरायमनःपर्यवज्ञानावरणादीनि वक्ष्यमाणानि कर्माणि क्रमेण देशधातीनि
वध्नाति, अश्रेणिगता अशेषजनास्तानि कर्माणि सर्वधातीन्येव वध्नन्ति, उपशमश्रेणौ क्षपक-
श्रेण्यां वा महात्मानो विशुद्धिमाहात्म्येन तानि कर्माणि देशधातीनि वध्नन्तीति भावः ॥ ३६ ॥

ननु कानि तानि कर्माणि यानि श्रेणौ देशधातीनि वध्यन्ते ? इत्यत आह

‘दाणांतरायमणपज्जवाण तो लाभओहिदुगकम्भाणं ।

तो सुअअचक्खुभोगाण तओ चक्खुरस अहुवभोगमईणं ॥ ४० ॥ (आर्यागीतिः)

तो वीरियस्स रसबंधो हवए देसधाई उ ।

तो तेरसपयडीण-उत्तरं कुणेइ टिइबंधकालेण ॥ ४१ ॥ (उद्गीतिः)

दानान्तरायमन पर्यवयोस्ततो लाभाऽवधिद्विकर्मणाम् ।

तत श्रुताऽचक्षुर्भोगाना ततश्चक्षुषोऽथोपभोगमत्यो ॥ ४० ॥

ततो वीर्यस्य रसबन्धो भवति देशधाती तु ।

ततश्च षोडशप्रकृतीनामन्तर करोति स्थितिबन्धकालेन ॥ ४१ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘दाणां’ इत्यादि, स्थावरादिषोडशप्रकृतिक्षपणातः परं स्थितिधातसंख्यातसहस्रेषु गतेषु
‘सत्सु’ दानान्तरायमन पर्यवयोः ‘रसबंधो हवए देसधाई’ इति वक्ष्यमाणं पदत्रय सर्वत्र योज्यम् ।
तेनाऽयमर्थः—दानान्तरायमनःपर्यवज्ञानावरणयोः ‘रसबन्धो’ अनुभागबन्धो देशधाती ‘भवति’
जायते, अनयोरनुभागो देशधाती वध्यत इत्यर्थः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“नदो
ठिदिखंडयपुधत्तेण मणपज्जवणाणावरणीयदाणांतराइयाणं च अणुभागो देसधादी
जादो ।” इति ।

‘तो’ इत्यादि, ‘ततः’ दानान्तरायमनःपर्यवज्ञानावरणसत्कदेशधातिरसबन्धभवनात् संख्यातेषु

स्थितिधातसहस्रेषु प्रजितेषु सत्सु 'लामावधिद्विकर्मणां' पदैकदेशेन पदसमुदायस्य गम्यमानत्वात् लामा-ऽन्तराया-ऽवधिज्ञानावरणा-ऽवधिदर्शनावरणप्रकृतीनां रसबन्धो देशघाती भवति, एतेषां कर्मणामनुभागो देशघाती बध्यते इत्यर्थः । यद्वादि कषायप्राभृतचूर्णौ "तदो ठिदिखंडय-पुधत्तेण ओहिणाणावरणीय-ओहिदंसाणावरणीय-लाहंतारायाणमणुभागो बंधेण देशघादी जादो ।" इति ।

'तो' इत्यादि, 'ततः' अवधिज्ञानावरणादीनां बन्धे देशघातिरसभवनात् स्थिति-खण्डपृथक्त्वे गते सति 'श्रुता-ऽचक्षुर्मोगानां' श्रुतज्ञानावरणा-ऽचक्षुर्दर्शनावरण-भोगान्तरायाणां कर्मणां रसबन्धो देशघाती भवति । न्यगादि च कषायप्राभृतचूर्णौ "तदो ठिदिखंडयपुधत्तेण सुदणाणावरणीय-अचक्षुदंसाणावरणीय-भोगांतरायाणमणु-भागो बंधेण देशघादी जादो ।" इति ॥

'ततः' श्रुतज्ञानावरणादीनां बन्धे देशघातिरसभवनात् परं स्थितिधातपृथक्त्वे-ऽतीते 'चक्षुषः, चक्षुर्दर्शनावरणस्य रसबन्धो देशघाती भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ "तदो ठिदि-खंडयपुधत्तेण चक्षुदंसाणावरणीयस्स अणुभागो बंधेण देशघादी जादो ।" इति । 'अथ' चक्षुर्दर्शनावरणस्य देशघातिरसबन्धभवनानन्तरं स्थितिधातपृथक्त्वे गते सति 'उपभोगमत्पोः' उपभोगान्तराय-मतिज्ञानावरणयो रसबन्धो देशघाती भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ "ठिदिखंडयपुधत्तेण आभिणिबोहियणाणावरणीय-परिभोगांतरायाणमणुभागो बंधेण देशघादी जादो ।" इति ।

'तो' इत्यादि, 'ततः' उपभोगान्तराय-मतिज्ञानावरणयोरसबन्धस्य देशघातित्वभवनात् स्थिति-खण्डपृथक्त्वे गते 'वीर्यस्य' वीर्यान्तरायस्य रसबन्धो देशघाती भवति । 'तु' तुः पादपूरणे । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ "तदो ठिदिखंडयपुधत्तेण वीरियंतरायास्स अणुभागो बंधेण देशघादी जादो ।" इति ।

न च दानान्तरायादीनामनुभागबन्धस्य देशघातित्वकरणेऽयं क्रमः कथमवसीयते ? इति वाच्यम्, क्षपकाऽनिवृत्तिकरणेऽनुभागबन्धाल्पबहुत्वक्रमस्य तथाविधत्वेनाऽस्य क्रमस्यो-पपत्तौ विरोधा-ऽभावात् । तथाहि-क्षपकानिवृत्तिकरणे विवक्षितकालावच्छेदेन मनःपर्यवज्ञानावरण-दानान्तराययोर्योयाननुभागो बध्यते, ततोऽनन्तगुणोऽनुभागो-ऽवधिज्ञानावरणा-ऽवधिदर्शनावरण-लामान्तरायाणां बध्यते, स्वस्थाने तु मिथस्तुल्यः । ततोऽनन्तगुणः श्रुतज्ञानावरणा-चक्षुर्दर्श-नावरण-भोगान्तरायाणामनुभागबन्धो भवति, स्वस्थाने तु मिथः सदृशः । ततश्चक्षुर्दर्शनावरण-स्याऽनन्तगुणोऽनुभागबन्धो भवति, ततोऽनन्तगुणो मतिज्ञानावरणोपभोगान्तराययोः, स्वस्थाने

अथा-ऽनिवृत्तिकरणे ऽन्यं क्रियाविशेषं प्रतिपादयति 'तो' इत्यादि, 'ततः' वीर्यान्तरायस्य वन्धे देशधातिरसभवनात् स्थितिखण्डसहस्रेषु संख्येयेषु गतेषु सत्सु 'त्रयोदशप्रकृतीनां' संज्वलनचतुष्क-नवनोकषायरूपाणां प्रकृतीनाम् 'अन्तरम्' अन्तरकरणम्-अन्तर्मुहूर्तमात्रस्थितौ दलिकाभावलक्षणं 'स्थितिबन्धकालेन' एकवचननिर्देशाद् एकस्थितिबन्धाद्ध्या 'करोति' अधस्तादुपरि च कियतीञ्चित् स्थितिं विमुच्य-ऽन्तर्मुहूर्तमितमध्यम-स्थितेर्निपेक्षाणां दलिकशून्यत्वमेकस्थितिबन्धाद्ध्या सम्पादयतीत्यर्थः । उक्तं च कषायप्राभृत-चूर्णौ-"तदो द्विदिखण्डयसहरसेसु गदेसु अण्णं द्विदिखण्डयमण्णमण्णुभागखण्डय-मण्णो द्विदिबन्धो अंतरद्विदीओ च उक्कोरिडुं चत्तारि वि एदाणि करणाणि समग-मादतो । चडुण्हं संजलणाणं णवण्हं णोकसायवेदणोयाणमेदेसिं तेरसण्हं कणाण-मंतर, सेसाणं कम्माणं णत्थि अंतरं ।" इति । तथैव सप्ततिकाचूर्णावपि- "तओ अंतो-मुहुत्तेणं णवण्हं नोकसायाणं चउण्हं संजलणाणं च अतरकरणं करोति ।" इति ।

भावार्थः पुनरयम्-अनन्तासुवन्धिचतुष्क-मिथ्यात्व-सम्यङ्मिथ्यात्व-सम्यक्त्वमोहनीयलक्षणस्य दर्शनसप्तकस्या-ऽप्रत्याख्यानावरणचतुष्क-प्रत्याख्यानावरणचतुष्कलक्षणकषायाष्टकस्य च प्राग् नष्ट-त्वेन वीर्यान्तरायस्य वन्धे देशधातिरसभवनात्स्थितिखण्डसहस्रेषु गतेषु मोहनीयस्या-ऽवशिष्य-माणसंज्वलनचतुष्क-नवनोकषायरूपत्रयोदशप्रकृतीनामन्तरकरणं कर्तुं सारभते, तदानीं चाऽमिनवं स्थितिबन्धं स्थितिघातं रसघातं चारभते, अधस्तादुपरि च स्थितिं विमुच्य मध्यस्थाया अन्तर्मुहूर्त-प्रमाणस्थितेर्दलानि प्रतिसमयमुत्तिरति । एकस्थितिबन्धकालेना-ऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणां स्थितिं सर्वथा दलिकाभाववतीं करोति, तदानीं च स्थितिबन्धाद्ध्या सह स्थितिघाताद्धा रसघाताद्धा च निष्ठां यातः, किन्तु तावता कालेन रसघाताद्धाः सहस्राणि गच्छन्ति, एकस्मिन् स्थितिघाते रस-घातानां सहस्रत्वप्रतिपादनात् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ "संपहि अवड्ठिदअण्णुभाग-खण्डयसहरसेसु गदेसु अण्णमण्णुभागखण्डयं जो च अंतरे उक्कोरिज्जमाणे द्विदि-बन्धो पवड्ठो जं च ठिदिखण्डयं जाव अंतरकरणद्धा, एदाणि समगं णिड्ठाणियमाणा-णि णिड्ठाणि ।" इति ॥४०-४१॥

अन्तरकरणं कुर्वन्नघस्तात् कियतीं स्थितिं परित्यजति ? इत्यत आह

भिन्नमुहुत्तं उदियाणं आवलिया पराण पढमठिई ।

संठत्थीण समाज्जा पुरिसाईण कमसो विसेसहिया ॥ ४२ ॥ (गीतिः)

भिन्नमुहुर्तमुदितानामावलिका परासां प्रथमस्थितिः ।

पण्डितयोः समाज्जा पुरुषादीनां क्रमशो विशेषाऽधिका ॥ ४२ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘भिन्न०’ इत्यादि, अन्तरकरणे क्रियमाणेऽथस्ताद् या स्थितिर्विमुच्यते, सा प्रथमस्थिति-
त्वेन व्यपदिश्यते । तत्र ‘उदितानां’ उदयवतीनां प्रकृतीनां ‘भिन्नमुद्धर्तुम्’ अन्तर्मुद्धर्तुं प्रथमस्थिति-
र्भवति । ‘परासाम्’ अनुदितानां—उदयरहितानां प्रकृतीनाम् ‘आवलिका’ आवलिकाप्रमाणा प्रथम-
स्थितिर्भवति । अयं भावः—चतुर्षु संज्वलनक्रोधादिष्वन्यतमस्य यस्य संज्वलनस्योदयः, त्रयाणां
च वेदानां पुरुषादीनामन्यतमस्य यस्य वेदस्योदयः, तयोः कषायवेदयोरन्तर्मुद्धर्तमात्रा प्रथमस्थिति-
र्भवति । शेषाणामेकादशप्रकृतीनां प्रथमस्थितिरावलिकाप्रमाणा भवति, यथा पुरुषवेदोदयारूढ-
जीवस्य पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितिरन्तर्मुद्धर्तमात्रा, इतरवेदद्वयस्य त्वावलिकामात्रा । एवं स्त्रीवेदोदयेन
प्रतिपन्नस्य स्त्रीवेदस्य प्रथमस्थितिरन्तर्मुद्धर्तमात्रा, अन्यवेदद्वयस्य पुनरावलिकामात्रा, तथैव नपुसंक-
वेदोदयेन समारूढस्य नपुंसकवेदस्य प्रथमस्थितिरन्तर्मुद्धर्तमिता, अन्यवेदद्विकस्य त्वावलिकामात्रा ।
तथा क्रोवोदयेन प्रतिपन्नस्य जन्तोः संज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थितिरन्तर्मुद्धर्तमिता शेषसंज्वलन-
त्रिकस्य पुनरावलिकामात्रा, मानोदयेनारूढस्य जन्तोः संज्वलनमानस्यान्तर्मुद्धर्तमात्रा प्रथमस्थितिः,
शेषसंज्वलनत्रयस्य त्वावलिका प्रमिता । एवं मायालोभयोरपि वक्तव्या । हास्यपट्कस्य त्वावलि-
कामात्रैव प्रथमस्थितिर्भवति, उदयरहितत्वात्तस्य ।

ननुदयमानानां सर्वासां प्रकृतीनां किं प्रथमस्थितिस्तुल्या भवति, उत विपमा ? इत्यत आह—‘सं०’
इत्यादि, ‘पण्डित्वयोः’ नपुंसकवेदस्त्रीवेदयोः प्रथमस्थितिः ‘समा’ मिथः समाना ‘अल्पा’ स्तोका
च भवति, ‘पुरुषादीनां’ पुरुषवेदक्रोधमानमायालोभरूपाणां प्रथमस्थितिर्विशेषाधिका भवति ।
तथाहि—एको नपुंसकवेदोदयेन क्षपकश्रेणि प्रतिपद्यते, अन्यस्तु स्त्रीवेदोदयेन, तत्र प्रथमजन्तो-
र्नपुंसकवेदस्य यावती प्रथमस्थितिर्भवति, तावत्येव द्वितीयजन्तोः स्त्रीवेदस्य प्रथमस्थितिर्भवति,
सा च स्तोका, ततः पुरुषवेदोदयेन क्षपकश्रेणिमारूढस्य जीवस्य पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितिः संख्येय-
तमभागेन विशेषाधिका भवति, संख्येयतमभागश्च वक्ष्यमाणहास्यपट्कक्षपणाकालमात्रो बोद्धव्यः,
एतच्चाऽग्रे वेदनानांत्वे स्फुटीभविष्यति ।

पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितिः क्रोवोदयेन क्षपकश्रेणि समारूढस्य क्रोधस्य प्रथमस्थितिः
संख्येयतमभागेन विशेषाधिका भवति, संख्येयतमभागश्च वक्ष्यमाणऽथर्कणकरणाद्धाकिट्टिकरणा-
द्धामात्रो ज्ञेयः ।

क्रोधप्रथमस्थितितो मानोदयेन क्षपकश्रेणिमधिगतस्य मानस्य प्रथमस्थितिः संख्येयभा-
गेन विशेषाधिका भवति, संख्येयतमभागश्च वक्ष्यमाणक्रोधकिट्टिक्षपणकालप्रमाणो निश्चेतव्यः ।

मानप्रथमस्थितितो मायोदयेन क्षपकश्रेणि प्रतिपन्नस्य मायायाः प्रथमस्थितिः संख्येयभागेन
विशेषाधिका भवति, संख्येयतमभागश्च वक्ष्यमाणमानक्षपणकालप्रमितोऽधिगन्तव्यः ।

मायाप्रथमस्थितितो लोभोदयेन क्षपकश्रेणिं समधिगतस्य लोभस्य प्रथमस्थितिः संख्येय-
तमभागेन विशेषाधिका भवति, संख्येयतमभागश्च मायाक्षपणाकालमितोऽवसेयः । एतत्सर्वमग्रे
कषायनानात्वे व्यक्तीभविष्यति ॥ ४२ ॥

नन्वेकवत्वारिंशत्तमगाथायां त्रयोदशप्रकृतीनामन्तरकरणमन्तमुर्हूर्तप्रमाणमध्यमस्थितिगत-
दलिकाऽभावसम्पादनलक्षण प्रतिपादितम् । तत्राऽन्तमुर्हूर्तप्रमाणस्थितौ दलिकाऽभावं सम्पादय-
न्तस्थितिगतदलं कुत्र निक्षिपति ? इत्यत आह

सुदयाणं पयडोणं पढमठिईए खिवेइ उक्किण्णं ।
दलिअं बंधंतीण अब्बाहुवरिमवीयगठिईए ॥४३॥

सोदयानां प्रकृतीनां प्रथमस्थितौ क्षिपत्युत्कीर्णम् ।

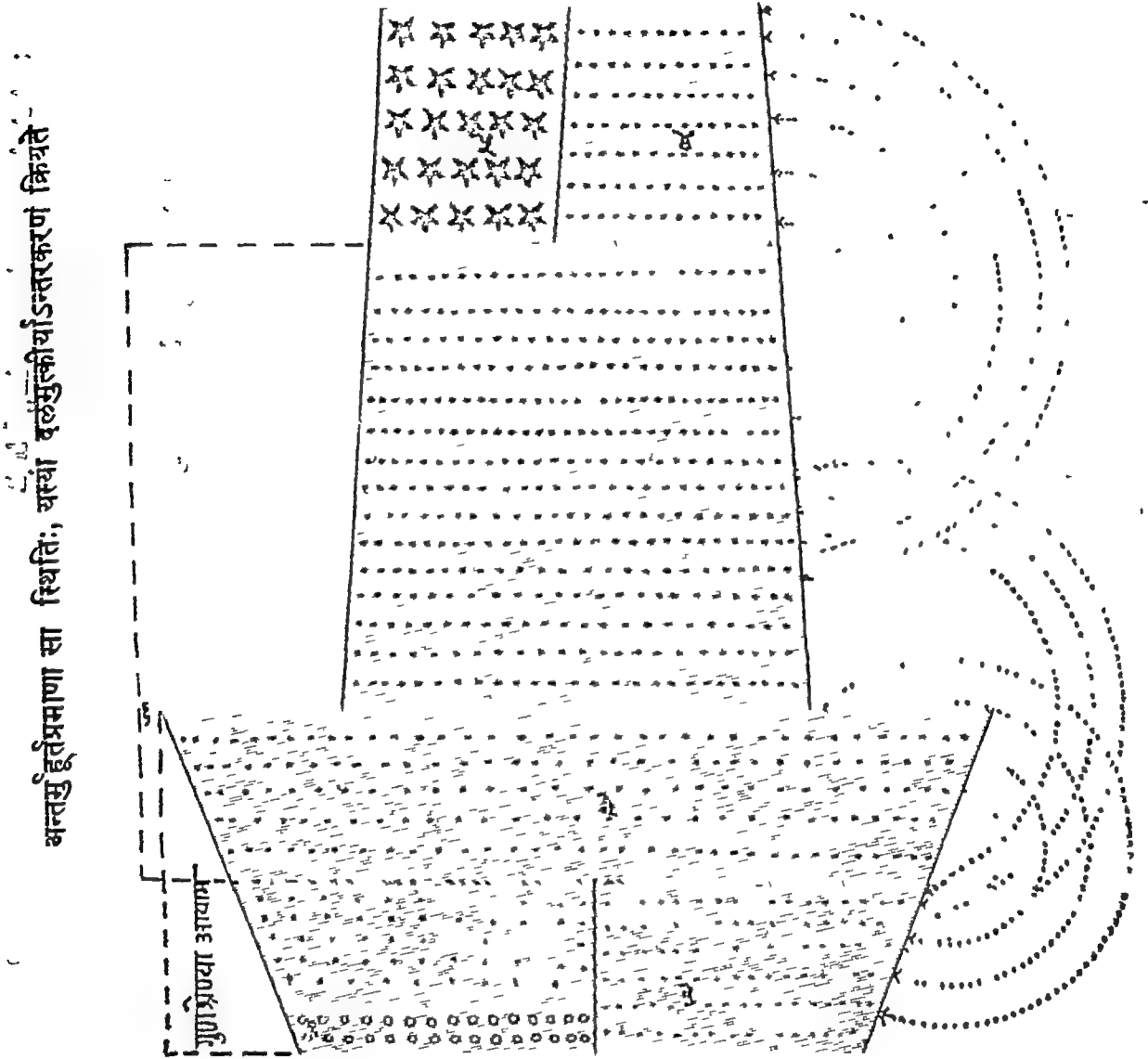
दलिकं बध्यमानानामबाधोपरितनद्वितीयस्थितौ ॥ ४३ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सुदयाणं’ इत्यादि, ‘सोदयानाम्’ उदयेन सह वर्तन्ते इति सोदयाः “सहार्थस्तेन” (सिद्ध-
हेम० ३-१-२४) इत्यनेन बहुव्रीहिसमासः, तासाम्, उदयवतीनामित्यर्थः, प्रकृतीनां प्रथमस्थितौ
‘उत्कीर्णम्’ अन्तरकरणत उद्धरितं दलिकं ‘क्षिपति’ निक्षिपति । ‘बंधंतीण’ इत्यादि, बध्यमानानां
प्रकृतीनामुत्कीर्यमाणायामबाधोपरितनद्वितीयस्थितौ अन्तरकरणत उत्कीर्णं दलिकमुद्धर्तना-
करणेन प्रक्षिपति, उद्धर्तनायामबाधाया अतीत्यापनत्वेन तत्र दलिकं न प्रक्षिपति । उक्तं च
कषायप्राप्तचूर्णौ “जाओ अन्तरडिदोओ उक्कोरंति, तासिं पदेसग्गमुक्कोरमा-
णियासु डिदोसु ण दिज्जदि । जासिं पयडोणं पढमडिदो अत्थि, तिस्से पढमडिदोए
जाओ संपहि ठिदोओ उक्कोरंति, तमुक्कोरमाणगं पदेसग्गं संछुहदि । अध जाओ
वज्झंति पयडोओ तासिंमावाहमधिच्छियूण जा जहणिया णिसेगठिदी तमादिं
कादूण वज्झमाणियासु ठिदोसु उक्काडिज्जदे ।” इति । भावार्थः पुनरयम्

(१) यस्याः प्रकृतेर्वन्ध उदयश्च विद्यते, तस्या अन्तरकरणत उत्कीर्यमाणदलं स्वप्रथम-
स्थितौ बध्यमानोदयमानानां परप्रकृतीनां प्रथमस्थितौ च प्रक्षिपति, तथाऽबाधाकालमतिक्रम्या-
ऽनुत्कीर्यमाणायां स्वकीयद्वितीयस्थितौ बध्यमानपरप्रकृतिसत्कद्वितीयस्थितौ च प्रक्षिपति, यथा
पुरुषवेदारूढः पुरुषवेदस्याऽन्तरकरणत उत्कीर्यमाणदलं पुरुषवेदप्रथमस्थितौ बध्यमानोदयमान-
क्रोधादिरूपपरप्रकृतीनां प्रथमस्थितौ च प्रक्षिपति, तथाऽबाधामतिक्रम्याऽनुत्कीर्यमाणायां पुरुष-
वेदद्वितीयस्थितौ बध्यमानक्रोधादीनां च द्वितीयस्थितौ प्रक्षिपति ।

(२) यस्याः प्रकृतेर्वन्धो विद्यते, उदयश्च न भवति, तस्या अन्तरकरणत उत्कीर्यमाणदलं

अन्तरकरणं कुर्वतः प्रथमस्थितेश्चित्रम् (गाथा-४२) । तथा
अन्तरकरणं कुर्वतोत्कीर्यमाणदलं यासु स्थितिषु प्रक्षिप्यते, तासां चित्रम् (गाथा ४३)

सङ्केतस्थलीकरणम्

१=मोहनीयस्यानुदयवतीनां प्रकृतीनां प्रथमस्थिति, तस्यां चाऽन्तरकरणत उत्कीर्यमाणं दलं न प्रक्षिपति, सा चावलिकाप्रमाणा ।

२=अन्यतमस्य यस्य वेदस्य यस्य च कषायस्योदय, तयो प्रथमस्थिति, तस्याश्चाऽन्तरकरणत उत्कीर्यमाणं दलं प्रक्षिपति । अयन्तु विशेष वेद्यमानवेदप्रथमस्थितितो वेद्यमानकषायप्रथमस्थिति-विशेषाधिका बोध्या ।

३=गुणश्रेणोः सङ्ख्येयतमभाग, त चाऽन्तरकरण कुर्वन् घातयति ।

४=वर्धमानानां पुरुषवेद क्रोध-मान माया-लोभानां द्वितीयस्थिति, तस्यां चाऽन्तरकरणत उत्कीर्यमाणं दलं प्रक्षिप्यते ।

५=अवव्यमानानां स्त्री वेद-नपु सकवेद-हास्यपदकानां द्वितीयस्थिति, तस्यां चाऽन्तरकरणत उत्कीर्यमाणं दलं न निक्षिप्यते ।

६=गुणश्रेणिशिर ।

यत्र दलिक प्रक्षिपति, तद् अनेन चिह्नेन दर्शितम् ।

वध्यमानोदयमानपरप्रकृतिप्रथमस्थितौ एव निक्षिपति, तस्या उदयरहितत्वेन तत्प्रथमस्थित्यभावात् । तथा-ऽवाधामुल्लङ्घ्या-ऽनुत्कीर्यमाणायां स्वद्वितीयस्थितौ वध्यमानपरप्रकृतिसत्कद्वितीयस्थितौ च प्रक्षिपति । यथा क्रोधोदयारूढो मानादीनामन्तरकरणत उत्कीर्यमाणप्रदेशाग्रं क्रोधपुरुषवेदप्रथमस्थितौ प्रक्षिपति, तथा-ऽवाधामतिक्रम्यानुत्कीर्यमाणायां स्वद्वितीयस्थितौ वध्यमानपुरुषवेद-क्रोधादिरूपपरप्रकृतीनां द्वितीयस्थितौ च प्रक्षिपति ।

(३) यस्याः प्रकृतेरुदयो विद्यते, बन्धश्च न भवति, तस्या अन्तरकरणत उत्कीर्यमाणदलं स्वप्रथमस्थितौ वध्यमानोदयमानपरप्रकृतिसत्कप्रथमस्थितौ च प्रक्षिपति, तथा-ऽवाधामुल्लङ्घ्या-ऽनुत्कीर्यमाणायां वध्यमानपरद्वितीयस्थितौ च प्रक्षिपति, न तु स्वद्वितीयस्थितौ, तस्या अवध्यमानत्वेन स्वस्थाने उद्वर्तना-ऽभावात् । यथा स्त्रीवेदक्रोधोदयारूढः स्त्रीवेदस्याऽन्तरकरणत उत्कीर्यमाणदलिकं स्वप्रथमस्थितौ क्रोधप्रथमस्थितौ च प्रक्षिपति, क्रोधस्य वध्यमानत्वे सत्युदयमानत्वात्, तथा-ऽवाधामतिक्रम्यानुत्कीर्यमाणायां पुरुषवेदक्रोधादीनां द्वितीयस्थितौ प्रक्षिपति ।

(४) यस्याः प्रकृतेरुदयो न विद्यते, नाऽपि बन्धः, तस्या अन्तरकरणत उत्कीर्यमाणदलं सवन्धोदय-परप्रकृतिप्रथमस्थितौ एव प्रक्षिपति, तस्या उदयरहितत्वेन तत्प्रथमस्थित्यभावात्, तथा-ऽवाधां विमुच्य-ऽनुत्कीर्यमाणायां वध्यमानपरद्वितीयस्थितौ एव प्रक्षिपति, न तु स्वद्वितीयस्थितौ, तस्या अवध्यमानत्वेन स्वस्थाने उद्वर्तना-ऽभावात् । यथा पुरुषवेदोदयारूढः नपुंसकवेदस्याऽन्तरकरणत उत्कीर्यमाणं दलं पुरुषवेदादीनां प्रथमस्थितौ अवाधामतिक्रम्य चाऽनुत्कीर्यमाणायां पुरुषवेदादीनां द्वितीयस्थितौ प्रक्षिपति । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकाणि ७-८-६ । इति॥४३॥

अन्तरकरणत उत्कीर्यमाणप्रदेशानां निक्षेपमभिधाया-ऽधुना निष्पादिता-ऽन्तरकरणानां क्षपकाणां वक्ष्यमाणाः सप्ता-ऽधिकारा युगाप्यु प्रवर्तन्ते, तान् व्याजिहीर्षुराह -

मोहरस संखवरिसा बंधो इगठाणिआ य बंधुदया ।

तरसेव आणुपुर्वीसंकमणमसंकमो य लोहरस ॥४४॥ (गीतिः)

तह आवलिगासु छसुं उदीरणा संढवेअखवणा य ।

कयअंतराण सत्त-ऽहिगारा जुगवं पयट्ठंते ॥४५॥

मोहस्य सख्यवर्षा बन्ध एकस्थानिकौ बन्धोदयौ ।

तस्यैवा-ऽऽनुपूर्वीसक्रमणमसंकमश्च लोभस्य ॥ ४४ ॥

छयद्यप्युदयरहितानां प्रकृतीनामावलिकामात्रा प्रथमस्थितिर्भवति, तथाप्युदयरहितप्रकृतीनामुदय-वलिकाया दलनिक्षेपो न सम्भवति, अतस्तत्प्रथमस्थित्यभावादित्युक्तम् । एवमग्रेऽपि यथास्थानं भावनीयम् ।

तथा-ऽऽवलिकासु षट्सुदीरणा षण्णवेदक्षपणा च ।

कृता-ऽन्तराणा सप्ताधिकारा युगपत् प्रवर्तन्ते ॥ ४५ ॥ इति षट्संस्कार ।

‘मोहस्स’ इत्यादि, (१) ‘मोहस्य’ मोहनीयकर्मणः ‘संख्यवर्षाः’ संख्येयवर्षप्रमितो ‘बन्धः’ स्थितिवन्धो भवतीति शेषः । इदमुक्तं भवति—इतः पूर्वमन्तरकरणसमाप्तिं यावत् सप्तानामपि कर्मणां स्थितिवन्धो-ऽसंख्येयवर्षप्रमाणो भवति ॥ अतः प्रभृति मोहनीयस्य संख्यातवार्षिकः स्थितिवन्धो जायते. स च पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तरः संख्येयगुणहीनो भवति, बन्धस्य संख्येयवार्षिकत्वभवेनात्, न तु पूर्ववदसंख्येयगुणहीनः, द्वितीयस्थितिवन्धस्या-ऽन्तर्मुहूर्तमात्रत्वप्रसङ्गात् । शेषकर्मणां तु पूर्ववदसंख्येयवर्षप्रमाणः स्थितिवन्धो भवन्नुत्तरोत्तरो-ऽसंख्येयगुणहीनो भवतीति प्रथमो-ऽधिकारः ।

‘इगो’ इत्यादि, एकस्थानकौ च बन्धोदयौ, चकारः समुच्चयार्थकः, ततश्चाऽयमर्थः-

(२) इतः प्रभृति मोहनीयकर्मण एकस्थानको-ऽनुभागो वक्ष्यते, प्राग् हि द्विस्थानको वक्ष्यते स्मेति द्वितीयो-ऽधिकारः । (३) प्राग् मोहनीयस्य द्विस्थानको-ऽनुभागोदय आसीत्, इतः प्रभृति मोहनीयस्यैकस्थानको-ऽनुभागोदयो जायते, इति तृतीयो-ऽधिकारः ।

‘तरसेव’ इत्यादि, (४) ‘तस्यैव’ मोहनीयस्यैव ‘आनुपूर्वीसंक्रमणम्’ आनुपूर्व्या-परिपाट्या संक्रमणम्-संक्रमो भवति । तथाहि अन्तरकरणक्रियासमाप्त्यनन्तरं नपुंसकवेदस्य स्त्रीवेदस्य च दलं पुरुषवेदे संक्रमयति, ना-ऽन्यत्र । तथा पुरुषवेद-हास्यषट्करूपसप्तप्रकृतीनां दलं संज्वलनक्रोधे संक्रमयति, ना-ऽन्यत्र । यदमाणि कषायप्राभृते

“संजुहदि पुरिसवेदे इत्थीवेदं णवुंसयां चेव ।

सत्तेव णोकसाये णियमा कोहम्हि संजुहदि ॥१॥” इति ।

तथैव तच्चूर्णावपि “एदिस्से तदियाए गाहाए विहासा, तं जहा-इत्थीवेदं णवुंसयवेदं च पुरिसवेदे संजुहदि, ण अण्णत्थ । सत्तणोकसाये कोहे संजुहदि, ण अण्णत्थ ।” इति । तथा संज्वलनक्रोधदलं संज्वलनमाने संक्रमयति, संज्वलनमानस्य प्रदेशाग्रं संज्वलनमायायां संक्रमयति, संज्वलनमायाया दलं संज्वलनलोभे संक्रमयति । उक्तं च कषायप्राभृते

“कोहं च जुहइ माणे माणं भायाए णियमसा जुहइ ।

भायं च जुहइ लोहे पडिलोमो संकमो णत्थि ॥ १ ॥” इति ।

अनेन क्रमेण मोहनीयकर्मणः प्रदेशाग्रं संक्रमयति, तेना-ऽऽनुपूर्वीसंक्रम उच्यते । प्राक्त्व-

नानुपूर्व्या संज्वलनक्रोधप्रदेशाग्रं पुरुषवेदे मानादिषु च, संज्वलनमानस्य तु पुरुषवेदे क्रोधे माया-
दिषु च संक्रमयति स्मेति चतुर्थोऽधिकारः ।

‘असंकमो’ इत्यादि, (५) तत्र ‘लोभस्य’ संज्वलनलोभस्य ‘असंकमः’ संक्रमाऽभावो जायते ।
एतदुक्तं भवति—प्राग् हि संज्वलनलोभस्य प्रदेशाग्रं शेषसंज्वलनत्रिके पुरुषवेदे च संक्रमयति ॥
इतः प्रभृत्यानुपूर्वीसंक्रममद्भावेन प्रतिलोभसंकमाऽभावात् संज्वलनलोभस्य संक्रमो न भवति ।
न चाऽऽनुपूर्वीसंक्रमनिर्देशादेव संज्वलनलोभस्य संक्रमाऽभावः सिध्यति, पुनः कुतः प्रतिपाद्यते ?
इति वाच्यम्, शिष्यबुद्धिवैशद्यार्थं मन्दधीलोकाऽनुग्रहार्थं च तत्प्रतिपादनात्, इति पञ्चमो-
ऽधिकारः ।

‘तद् आवलि०’ इत्यादि, (६) ‘तथा पट्स्त्रावलिकासु’ बन्धसमयादारभ्य पट्स्त्रावलिकासु
व्यतिक्रान्तास्वेव ‘उदीरणा’ सर्वकर्मणामुदीरणा भवति । अयं भावः—मोहनीयकर्मण इतरकर्मणां च
याः प्रकृतयो बध्यन्ते, तासां पण्णामावलिकानां मध्ये उदीरणा न भवति, किन्तु पट्स्त्रावलिकासु
व्यतिक्रान्तास्वेव, अधुनातननूतनबन्धस्य तथाविधस्वभावत्वसंभवात् । इतः पूर्वं तु बद्धदल बन्धाव-
लिकायां व्यतिक्रान्तायामुदीरणायाभावात् स्म । न्यगादि च कषायप्राभृतचूर्णौ—“छसु आव-
लियासु गदासु उदीरणा णाम किं भणिदं होइ ? चिहासा-जहा णाम समयपबद्धो
चद्धो आवलियादिवकंतो सक्को उदीरेदुमेपमतरादो पढमसमयकदादो पाए जाणि
कम्माणि वज्झंति मोहणीयं वा मोहणीयवज्जाणि वा, ताणि कम्माणि छसु आव-
लियासु गदासु सक्काणि उदीरेदुं, जणिगासु छसु आवलियासु ण सक्काणि उदी-
रेदुं । एसा छसु आवलियासु गदासु उदीरणा त्ति सण्णा ।” इति । षष्ठोऽधिकारः ।

“संखेअखवणा” इत्यादि, (७) ‘पण्डवेदक्षपणा च’ चकारः समुच्चये,
पण्डवेदस्य नपुंसकवेदस्य क्षपणा—विनाशनं प्रवर्तते । एतदुक्तं भवति—अन्तरकरणे
कृते नपुंसकवेदं क्षपयितुमुपक्रमते । यदुक्तं सप्ततिकाचूर्णौ “अंतरं करेत् नपुं-
सागवेयं खवेत्तुमाढवेति ।” क्षपणाविधिश्चायम्—प्रथमसमये नपुंसकवेदस्य स्तोत्रं दलं पुरुषवेदे
निक्षिप्य क्षपयति, द्वितीयसमये-ऽसंख्येयगुणं प्रक्षिप्य क्षपयति, ततोऽपि तृतीयसमये-ऽसंख्येयगुणं
निक्षिप्य क्षपयति । एवं प्रतिसमयमसंख्येयगुणक्रमेण नपुंसकवेददलं पुरुषवेदे प्रक्षिप्य क्षपयति ।
इति सप्तमोऽधिकारः । इत्येते ‘कृतान्तराणां’ कृतं—निष्पादितम् अन्तरम्—अन्तरकरणं यैः
क्षपकैः, ते कृतान्तराः, तेषां सप्त सप्तसंख्या अधिकारायुगपत् प्रवर्तन्ते, न तु व्यवधानेनेत्यर्थः ।
उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ तावे चेव णवुंसागवेदस्स अजुत्तकरणासंक्रामगो ।
मोहणीयरस संखेज्जवस्सिद्धिदिगो बंधो । मोहणीयस्स एगहाणिया बंधोदया । जाणि
कम्माणि वज्झंति, तेसिं छसु आवलियासु गदासु उदीरणा । मोहणीयरस आणु-
पुञ्चीसंकमो । लोहसंजलणस्स असंकमो । एदाणि सत्त करणाणि अंतरदुसमयकदे
आरब्बाणि ।” इति ।

अन्तरकरणे निष्पादिते धातिकर्मणामनुभागसत्कर्म सूक्ष्मैकेन्द्रियतोऽनन्तगुणहीनं जायते ।
न्यगादि च कर्मप्रकृतिचूर्णौ खवयगस्स अणुभागो जाय, अन्तरकरणं न कीरति, ताव
'धातोणि' सव्यधातिदेसधातोणं सुहुमएगिंदियस्स अणुभागसंतकग्गातो अणंतगु-
णितो होइ । अन्तरकरणे कते सुहुमस्स अणुभागतो हेडा भवति ।" इति ॥४४-४५॥

यन्त्रकम्

अन्तरकरणे कृते सप्त पदार्था युगपत् प्रवर्तन्ते । (गाथा-४४-४५)

- (१) मोहनीयस्य सख्यातवार्षिक स्थितिबन्धः । (२) सञ्चलनलोभस्या-ऽसक्रमः ।
(३) मोहनीयस्यैकस्थानको-ऽनुभागबन्धः । (४) षट्स्वावलिकासु गतासु नूतनबद्धकर्मणामुदीरणा ।
(५) मोहनीयस्यैकस्थानको-ऽनुभागोदयः । (६) नपुंसकवेदस्य क्षपणा ।
(७) मोहनीयप्रकृतीनामानुपूर्वासक्रमः । धातिनामनुभागसत्त्व सूक्ष्मैकेन्द्रियतोऽनन्तगुणहीनम् ।

नन्वन्तरकरणे कृते सति प्रथमसमयादारभ्य मोहनीयकर्मणो-ऽनुभागविषयको बन्ध उदयः
संक्रमश्च परस्परं किं समा हीना अधिका वा भवन्ति ? इति शङ्काव्युदासायव्याहरति

कयअंतराण मोहस्स बंधुदयसंकमा रसे होन्ति ।

कमसो अणंतगुणसेढीए अह ते दले भणिमो ॥ ४६ ॥

कृतान्तराणां मोहस्य बन्धोदयसंकमा रसे भवन्ति ।

क्रमणो-ऽनन्तगुणश्रेण्या ऽथ तान् दले भणाम ॥ ४६ ॥ इति पदसंस्कारः ।

'कयअंतराण' इत्यादि, कृतान्तराणां' निष्पादिता-ऽन्तरकरणानां जीवानां 'रसे' विषय-
सप्तमीयम्, ततश्चा-ऽयमर्थः-अनुभागविषया 'मोहस्य' मोहनीयकर्मणो बन्धोदयसंकमाः 'क्रमशः'
क्रमेण अनन्तगुणश्रेण्या भवन्ति । एतदुक्तं भवति-अन्तरकरणक्रियासमाप्तिः परं विवक्षित-
समये मोहस्य यावाननुभागो वध्यते, ततस्तदानीमेवाऽनन्तगुणो-ऽनुभाग उदयेना-ऽनुभूयते,
सत्तागतपुरातना-ऽनुभागस्या-ऽनन्तगुणत्वेनोदयेना-ऽनुभूयमानस्या-ऽनन्तगुणत्वे विरोधाभावात् ।
ततोऽप्यनन्तगुणो-ऽनुभागः सक्रम्यते । कुतः ? इति चेत्, उच्यते-क्षपकश्रेणौ सत्तागता-ऽनुभागो-
ऽनन्तगुणहीनीभूयोदये आगच्छति, संक्रमे तु सत्तागतो-ऽनुभागो यावान् भवति, तावान् परप्रकृ-
तिषु संक्रामति । तेनोदयतः संक्रमेऽनुभागो-ऽनन्तगुणो भवति । यदुक्तं कषायप्रामृते-

"बंधेण होइ उदओ अहिओ उदएण संकमो अहिओ ।

गुणसेढी अणंतगुणा वोद्धव्वा होइ अणुभागे ॥१॥" इति ।

तथैव तच्छूर्णावपि-"विहासा-अणुभागेण बंधो थोवो, उदओ अणंतगुणो,
संकमो अणंतगुणो ।" इति । 'मोहरस' इति पदं षष्वाशतमगाथां यावदनुवर्तते ।

'अह' इत्यादि, अथशब्दो-ऽनन्तरार्थकः, 'तान्' तच्छब्दस्य पूर्ववस्तुपरामर्शित्वात् बन्धो-
दयसंकमान् 'दले' प्रदेशविषयात् 'भणामः' भविष्यत्यर्थे "सत्सामीप्ये सद्धु वा" (सिद्धहेम.
३-४-१) इत्यनेन वर्तमाना, प्रदेशाग्रमाश्रित्य बन्धादीनामल्पबहुत्वं वक्ष्याम इत्यर्थः ॥४६॥

अथ प्रतिज्ञाताल्पबहुत्वमुत्तरोत्तरसमये ऽनुभागबन्धोदयौ च वक्तुकाम आह

होन्ति पञ्चसे क्रमशो, बन्धोदयसंक्रमा असंख्यगुणा ।

से काले से काले रसबन्धोदयावनन्तगुणहीणा ॥ ४७ ॥ (गीतिः)

भवन्ति प्रदेशे क्रमशो बन्धोदयसंक्रमा असंख्यगुणा ।

अनन्तरकाले-ऽनन्तरकाले रसबन्धोदयावनन्तगुणहीनौ ॥४७॥ इति पदसंस्कारः ।

‘होन्ति’ इत्यादि, ‘प्रदेशे’ प्रदेशविषया मोहनीयकर्मणो बन्धोदयसंक्रमाः ‘क्रमशः’ क्रमेण असंख्यगुणा भवन्ति । तथाहि—अन्तरकरणे कृते सति विवक्षितसमये पुरुषवेदादीनां वध्यमान-प्रकृतीनां यावत् प्रदेशाग्रं वध्नाति, ततस्तदानीमेवोदयेना-ऽसंख्येयगुणं दलमनुभवति, किं कारणम् ? इति चेत्, उच्यते—विवक्षितसमये एकमयप्रवद्धदलिकं बन्धे वर्तते, उदीरणायां पुनरसंख्येय-समयप्रवद्धमात्रं दलिकं वर्तते, तदानीमसंख्येयसमयप्रवद्धोदीरणायाः प्रवर्तमानत्वात् । उदीरणात्-आऽप्युदये दलिकमसंख्येयगुणं भवति, गुणश्रेण्या प्रभूतदलिकस्य रचितत्वात् । अतो बन्धतः सुतरामुदये प्रदेशाग्रमसंख्येयगुणं सिध्यति । ततो-ऽपि संक्रम्यमाणं दलमसंख्येयगुणं भवति । अत्र संक्रमशब्देन गुणसंक्रमो यथाप्रवृत्तसंक्रमश्च ग्राह्यः । तेन यासां नपुंसकवेदादीनां प्रकृतीनां गुणसंक्रमोऽस्ति, तासामुदयमानप्रदेशतो गुणसंक्रमेण संक्रम्यमाणं दलमसंख्येयगुणं भवति । यासां पुरुषवेदसंज्ञलनक्रोधादीनां प्रकृतीनां पुनर्यथाप्रवृत्त-संक्रमो-ऽस्ति, तासां प्रकृतीनामुदयमानदलतो यथाप्रवृत्तसंक्रमेण संक्रम्यमाणं दलिकमसंख्येयगुणं भवति । ननु गुणसंक्रममागहारस्योत्कर्षणापकर्षणमागहारतो-ऽसंख्येयगुणहीनत्वेनोदयमानदलिकतो गुणसंक्रमेण संक्रम्यमाणं दलिकमसंख्येयगुणमस्तु, यथाप्रवृत्तसंक्रमेण संक्रम्यमाणं दलिक-मुदयगतदलिकतो-ऽसंख्यातगुणं कथं वदते ? यथाप्रवृत्तसंक्रममागहारस्योत्कर्षणापकर्षणमाग-हारतो-ऽसंख्येयगुणत्वात् । उक्तं च कषायप्राप्तनचूर्णौ—“ओकड्डुकड्डुणाए कम्मस्स अव-हारकालो थोवो, अधापवत्तसंक्रमेण कम्मस्स अवहारकालो असंखेज्जगुणो ।” इति । यथाप्रवृत्तसंक्रममागहारस्य प्रभूतत्वे संक्रम्यमाणं दलमुदयदलिकतः स्तोकं संभवतीति चेत्, उच्यते—समीचीनमेतद्, किन्तूत्कर्षणा-ऽपकर्षणमागहारेण विभज्य यावद्दलमपवर्तयति, तत्सर्वं गुणश्रेणौ न निक्षिपति, अपि तु तदसंख्येयमागमात्रमेव । यथाप्रवृत्तसंक्रममागहारेण पुनर्विभज्य-गृहीतं सर्वं दलं संक्रमयति । तेन यथाप्रवृत्तसंक्रममागहारस्य प्राधान्येनोदयगतदलिकतो यथाप्रवृत्तसंक्रमेण संक्रम्यमाणं दलमसंख्येयगुणं सिध्यति । न्यगादि चेदमल्पबहुत्वं कषाय-प्राप्तते

“बन्धेण होइ उदओ अहिओ उदएण संक्रमो अहिओ ।

गुणसेही असंखेज्जा च पदेसग्गेण वोळ्ळा ॥१॥” इति ।

तथैव तच्चूर्णावपि—“विहासा, जहा-पदेसग्गेण वंधो थोवो, उदयो असंखे-
ज्जगुणो, संकमो असंखेज्जगुणो ।” इति ।

नन्वनुभागबन्धोदयौ किं स्वस्थाने तुल्यौ वा-ऽधिकौ वा हीनौ वा प्रवर्तते ? इति जिज्ञासा-
नोदित आह ‘से काले’ इत्यादि ‘अनन्तरकालेऽनन्तरकाले’ विवक्षितसमयादनन्तरोपरितन-
समये ततः परं तदनन्तरोपरितनसमये, उत्तरोत्तरसमये इत्यर्थः, मोहनीयस्य रसबन्धोदयौ
अनन्तगुणहीनौ भवतः, पूर्वपूर्वसमयत उत्तरोत्तरसमये-ऽनुभागबन्धोऽनन्तगुणहीनो भवति । एवं
पूर्वपूर्वसमयत उत्तरोत्तरसमयेऽनन्तगुणहीनो-ऽनुभागोदयः प्रवर्तत इत्यर्थः । इदमत्र हृदयम्-
अन्तरकरणे कृते सति प्रथमे समये मोहनीयस्य यावाननुभागो वध्यते, ततो-ऽनन्तरभावि-
समयेऽनन्तगुणहीनो-ऽनुभागो वध्यते, ततस्तृतीयसमये-ऽनन्तगुणहीनो-ऽनुभागो वध्यते, ततश्चतुर्थ-
समयेऽनन्तगुणहीनो वध्यते, विशुद्धेरनन्तगुणत्वाद् । एवमुत्तरोत्तरसमये वक्तव्यम् । तथा-ऽन्त-
रकरणे कृते सति प्रथमसमये यावाननुभाग उदेति, ततो-ऽनन्तगुणहीनो-ऽनुभागो द्वितीयसमये
उदेति, ततस्तृतीयसमये-ऽनन्तगुणहीन उदेति, ततोऽपि चतुर्थसमये-ऽनन्तगुणहीन उदयते ।
एवमुत्तरोत्तरसमये निश्चेतव्यः । उक्तं च कषायप्रामृते

“बन्धोदएहिं णियमा अणुभागो होदि णंतगुणहीणो × × × × ॥१॥
गुणसेढी अणंतगुणेणूणाए वेदगो दु अणुभागो × × × × ॥२॥
गुणदो अणंतगुणहीणं वेदयदि णियमसा दुअणुभागो । × × × × ॥३॥” इति ।

तथैव कषायप्रामृतचूर्णावपि—“विहासा-अस्सिं समये अणुभागबन्धो बहुओ,
से काले अणंतगुणहीणो । एवं समये समये अणंतगुणहीणो । एवमुदओ वि
कायव्वो । अस्सिं समए अणुभागुदयो बहुगो, से काले अणंतगुणहीणो, एवं
सव्वत्थ ।” इति । इदन्त्ववधेयम्-अनेन क्रमेण प्रतिसमयं हीयमानो-ऽनुभागो यथाप्रवृत्तकरण-
प्रथमसमयात्प्रभृति वध्यते उदेति च, तथापि मन्दबुद्धिजनानां स्मृत्यै अत्राऽप्यभिहितः ॥४७॥

उत्तरोत्तरसमयेऽनुभागबन्धोदयौ व्याहृत्या-ऽनुभागसंक्रमं प्रदेशबन्धं चा-ऽभिधित्सुराह

रससंकमो उ खण्डे पुण्णे होज्जइ अणंतगुणहीणो ।
से काले से काले पओसबंधो चउविहो य ॥ ४८ ॥

रससंक्रमस्तु खण्डे पूर्णे भवत्यनन्तगुणहीनः ।

अनन्तरकाले-ऽनन्तरकाले प्रदेशबन्धश्चतुर्विधश्च ॥ ४८ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘रससंक्रमो’ इत्यादि, ‘रससंक्रमस्तु’ तुः पुनरर्थे, मोहनीयकर्मणोऽनुभागसंक्रमः पुनः ‘खण्डे’ एकवचननिर्देशाद् एकस्मिन् रसखण्डे ‘पूर्णे’ निष्ठां गते ‘अनन्तगुणहीनः’ प्राक्तनाऽनुभागसंक्रमतोऽनन्तगुणहीनो भवति, नार्थाक्, रसधाताद्धाया अन्तर्मुहूर्तप्रमाणत्वात् । रसखण्डं यावन्न धातयति, तावदनुभागसंक्रमस्तुल्यो भवति । ततोऽन्यद् रसखण्डं धातयितुमुपक्रमते तस्मिन्नपि धातिते सत्यनुभागसंक्रमोऽनन्तगुणहीनो जायते, ततोऽर्वागनुभागसंक्रमः सदृशो जायते । भावार्थः पुनरयम्—यावद्विवक्षिताऽनुभागखण्डं परिसमाप्तं न भवति, तावदनुभागसंक्रमः सदृशो भवति । तस्मिन्ननुभागखण्डे परिपूर्णेऽन्यदनुभागखण्डं प्रारभ्यते, तदा पूर्वतोऽनन्तगुणहीनोऽनुभागसंक्रमो भवति, प्राक्तनाऽनुभागखण्डविनाशेनाऽनुभागसत्कर्मणोऽनन्तगुणहीनत्वसम्पादनात् । सोऽपि चैकादशस्तावत् प्रवर्तते, यावदनुभागखण्डं निष्ठां न याति । कथमेतदवसीयते ? इति चेद् उच्यते, रसधातुकालस्याऽन्तर्मुहूर्तमात्रत्वेनाऽन्तर्मुहूर्तं यावदेकादशोऽनुभासंक्रमो जायते, ततः परमभिनवरसधातारम्भे पूर्वतोऽनन्तगुणहीनोऽनुभागसंक्रमः प्रवर्तते, प्राक्तनाऽनुभागखण्डविनाशेनानुभागसत्कर्मणोऽनन्तगुणहीनत्वसम्पादनात् । ततः परमनुभागसंक्रमः सदृशो भवन् रसधाताद्धायां पूर्णायामनन्तगुणहीनो भवति । उक्तं च कषायप्राप्तचूर्णौ “संक्रमो जाव अणुभागखण्डयमुक्तीरेदि, ताव तत्तिगो तत्तिगो अणुभागसंक्रमो । अण्णम्हि अणुभागखण्डए आढत्ते अणंतगुणहीणो अणुभागसंक्रमो ।” इति ।

‘से काले से काले’ ति ‘अनन्तरकालेऽनन्तरकाले’ पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तरसमये इत्यर्थः, ‘प्रदेशबन्धः’ स्थितिरसनिरपेक्षदलिकसंख्याप्रधानरूपो बन्धश्चतुर्विधो वृद्धो हीनो वा संभवति । चकारः समुच्चयार्थः, स चाऽवस्थितोऽपि प्रदेशबन्धः संभवतीति संचिनोति, योगस्य चतुर्विधवृद्धिहान्यवस्थानसंभवेन तत्प्रयोज्यप्रदेशबन्धस्य चतुर्विधवृद्धिहान्यवस्थानत्वे विरोधाऽभावात् । इदमुक्तं भवति—अन्तरकरणे कृते सति कश्चिज्जीवो विवक्षितसमये मोहस्य यावत् प्रदेशाग्रं वप्नाति, ततोऽनन्तरसमये योगानुसारेणाऽसंख्येयभागवृद्धं वा संख्येयभागवृद्धं वा संख्येयगुणवृद्धं वाऽसंख्येयगुणवृद्धं वा वप्नाति । एवमन्यो योगानुरूपमसंख्येयभागहीनं वा संख्येयभागहीनं वा संख्येयगुणहीनं वाऽसंख्येयगुणहीनं वा वप्नाति । यद्वाऽपरोऽवस्थितयोगेन तावदेव वप्नाति । उक्तं च कषायप्राप्तचूर्णे “से काले से काले भज्जो बंधो पदेसग्गे ।” तथैव तच्चूर्णावपि—“पदेसबंधो चउव्विहाए वड्डीए चउव्विहाए हाणीए अवड्डाणे च भजियव्वो” । इति ॥ ४८ ॥

उत्तरोत्तरसमये प्रदेशबन्धमभिधाय प्रदेशोदयं प्रदेशसंक्रमं चाभिधातुकाम आह

से काले से काले पअेसउदअो असंखगुणो ।

से काले से काले दलसंक्रमणं असंखगुणं ॥४९॥ (उपगीतिः)

अनन्तरकाले-ऽनन्तरकाले प्रदेशोदयो-ऽसंख्यगुणः ।

अनन्तरकाले-ऽनन्तरकाले प्रदेशसंक्रमणममद्यगुणम् ॥४६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘से काले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले-ऽनन्तरकाले’ उत्तरोत्तरसमये इत्यर्थः, ‘प्रदेशोदयो’ मोहनीयकर्मणः प्रदेशोदयो-ऽसंख्यगुणो भवति । द्विमुक्तं भवति-अन्तरकरणे कृते सति प्रथमसमये मोहनीयकर्मणः प्रदेशोदयः स्तोको भवति, ततो द्वितीयसमये-ऽसंख्येयगुणो भवति, ततो-ऽपि तृतीयसमये-ऽसंख्येयगुणो जायते । एवमुत्तरोत्तरसमये वक्तव्यम्, गुणश्रेण्योत्तरोत्तरनिपेक्षे-ऽसंख्येयगुणदलिकस्य रचितत्वात् । अभाणि च कषायप्रामृतचूर्णौ “पदेसुदयो अरिसं समः थोवो, से काले असंखेज्जगुणो, एवं सव्वत्थ ।” इति ।

‘से काले’ इत्यादि, अन्तरकरणे कृते ‘अनन्तरकाले-ऽनन्तरकाले’ उत्तरोत्तरसमये ‘दलसंक्रमणं’ प्रदेशसंक्रमो-ऽसंख्यगुणो भवति । एतदुक्तं भवति-अन्तरकरणे कृते सति विवक्षितसमये मोहनीयस्य यावत्प्रदेशाग्रं संक्रम्यते, ततो द्वितीयसमये-ऽसंख्येयगुणं संक्रम्यते, ततो-ऽपि तृतीयसमये-ऽसंख्येयगुणं संक्रम्यते, एवमुत्तरोत्तरसमये-ऽसंख्येयगुणक्रमेण प्रदेशसंक्रमो वक्तव्यः । अभ्यधायि च कषायप्रामृते “गुणसेढी असंखेज्जा च पदेसग्गेण संक्रमो उदओ ।” इति । तथैव तच्चूर्णावपि “पदेसुदओ अरिसं समये थोवो, से काले असंखेज्जगुणो, सव्वत्थ । जहा उदओ, तहा संक्रमो वि कायव्वो ।” इति । अत्र दलसंक्रमशब्देन यासां प्रकृतीनां गुणसंक्रमो भवति, तासां दलसंक्रमः प्रतिसमयमसंख्येयगुणकारेण भवतीति ज्ञातव्यम् । यासां प्रकृतीनां पुनर्यथाप्रवृत्तसंक्रमः प्रवर्तते, तासां श्रेणिवर्जस्थाने प्रदेशसंक्रमः प्रतिसमयमसंख्येयगुणो न भवतीति सुप्रतीतम् । श्रेणौ तु यथा-ऽऽगमं भावनीयः ॥ ४९ ॥

साम्प्रतं वर्तमानमाविलक्षणकालद्वयमाश्रित्याऽनुभागवन्धोदयो विमणिपुराह

संपइ बहुगो उदयो ततो बंधो-ऽत्थि ताउ अणुभागे ।

से काले उदयो ततो बंधो-ऽणंतगुणहीणो ॥ ५० ॥

सम्प्रति बहुक उदयस्ततो बन्धोऽस्ति तस्मादनुभागे ।

अनन्तरकाले उदयस्ततो बन्धो-ऽनन्तगुणहीन ॥ ५० इति पदसंस्कारः ।

‘संपइ’ इत्यादि, ‘अणुभागे’ इति पदं उभरुकमणिन्यायेन सर्वत्र सम्बध्यते । ‘सम्प्रति’ अन्तरकरणे कृते सति विवक्षितवर्तमानसमये इत्यर्थः, ‘अनुभागे’ मोहस्या-ऽनुभागविषय उदयो ‘बहुकः’ प्रभूतो भवति, ‘ततो’ निरुक्तसमयसत्त्वानुभागीदयात् तदानीमेवा-ऽनुभागविषयो बन्धो-

ऽनन्तगुणहीनो 'अस्ति' भवति । 'अणंतगुणहीनो' इति दूरस्थं पदमत्राऽपि सम्बध्यते । एवमग्रेऽपि योजनीयम् । 'तस्मात्' निरुक्तसमयसत्काऽनुभागबन्धात् 'अनन्तरकाले' निरुक्तसमयस्याऽनन्तरोपरितनसमये इत्यर्थः, अनुभागविषय उदयोऽनन्तगुणहीनः प्रजायते, प्रतिसमयमनुभागोदयस्य विशुद्धिमाहात्म्येनाऽनन्तगुणहीनत्वदर्शनात्, स चाऽवस्तनसमयमाविवन्धतोऽप्यनन्तगुणहीनो जायते, इति सिद्धमनेन विधानेन । 'ततो' निरुक्तसमयस्याऽनन्तरोपरितनसमये योऽनुभागोदयः, ततः इत्यर्थः, निरुक्तसमयस्याऽनन्तरोपरितनसमये एवाऽनुभागविषयो बन्धोऽनन्तगुणहीनो भवति । उक्तं च कषायप्रामृते

“उदओ च अणंतगुणो संपहिवंधेण होइ अणुभागे ।
से काले उदयादो संपहिवंधो अणंतगुणो ॥ १ ॥” इति ।

तच्चूर्णावपि— 'से काले अणुभागबंधो थोवो, से काले चेव उदओ अणंतगुणो, अस्सिं समए बंधो अणंतगुणो, अस्सिं चेव समए उदओ अणंतगुणो ।' इति ।

एवं गाथापञ्चकेनाऽन्तरकरणे कृते सति बन्धादीनामल्पबहुत्वादिकमभिहितम् । एता एव पञ्चगाथाः प्रागप्यपूर्वकरणादौ यथाऽऽगमं व्याख्येयाः ॥ ५० ॥

अन्तरकरणे निष्पादिते मोहनीयभाश्रित्याऽल्पबहुत्वानि (यन्त्रकम्)

(१) अनुभागबन्धोदयसक्रमाऽल्पबहुत्वम् (गा. ४६)

- (१) मोहनीयस्यानुभागबन्धोऽल्पः ।
- (११) ततो मोहस्यानुभागोदयोऽनन्तगुणः ।
- (१११) ततो मोहस्यानुभागसक्रमोऽनन्तगुणः ।

(३) उत्तरोत्तरसमये रसबन्धाल्पबहुत्वम् (गा. ४७)

- (१) प्रथमसमये मोहस्य रसबन्धोऽल्पः ।
- (११) ततो द्वितीयसमये मोहस्य रसबन्धोऽनन्तगुणहीनः ।

(१११) ततस्तृतीयसमये ” ” ”

गुणहीनः । एवं मुत्तरोत्तरोत्तरसमये रसबन्धोऽनन्तगुणहीनक्रमेण भवति ।

(५) उत्तरोत्तरसमयेऽनुभागसक्रम — (गाथा ४८)

- (१) प्रथमसमये मोहस्य यावान् रससक्रमो भवति ।

(२) प्रदेशबन्धोदयसक्रमाऽल्पबहुत्वम् (गाथा-४७)

- (१) मोहनीयस्य प्रदेशबन्धः स्तोकः ।
- (११) ततो मोहनीयस्य प्रदेशोदयोऽसख्यगुणः ।
- (१११) ” ” प्रदेशसंक्रमोऽसख्यगुणः ।

(४) उत्तरोत्तरसमये रसोदयाऽल्पबहुत्वम् (गा. ४७)

- (१) प्रथमसमये मोहस्य रसोदयोऽल्पः ।
- (११) ततो द्वितीयसमये मोहस्य रसोदयोऽनन्तगुणहीनः ।

(१११) ततस्तृतीयसमये ” ” ”
न्तगुणहीनः । एवं मुत्तरोत्तरसमये रसोदयोऽनन्तगुणहीनक्रमेण भवति ।

(६) उत्तरोत्तरसमये प्रदेशबन्धः (गाथा-४८)

प्रथमसमयतो द्वितीयसमये मोहस्य प्रदेशबन्ध-
अतुर्विधद्वान्या चतुर्विधवृद्ध्याऽवस्थानेन वा

- (ii) द्वितीयसमयेऽपि मोहस्य तावानेव रसस-
क्रमो भवति ।
- (iii) ततस्तृतीयसमयेऽपि मोहस्य तावानेव रस-
सक्रमो भवति, एव तावद्वक्तव्यम्, यावद-
न्तर्मुहूर्तम् ।
- (i) ततोऽनन्तरसमये मोहस्य रससक्रमोऽन-
न्तगुणहीन ।
- (ii) ततो द्वितीयसमये मोहस्य रससक्रमस्तावा-
नेव । एव तावद्वक्तव्यम्, यावदन्तर्मुहूर्तम् ।
इत्थमन्तर्मुहूर्तं यावद् रससक्रमस्तुल्यो भवति,
पूर्णे त्वन्तर्मुहूर्तेऽनन्तगुणहीनो जायते ।
- (७) उत्तरोत्तरसमये प्रदेशोदया-ऽल्पबहुत्वम् (गा ४६)
- (i) प्रथमसमये मोहस्य प्रदेशोदयो-ऽल्प ।
- (ii) ततो द्वितीयसमयेऽसख्यगुणः ।
- (iii) ततस्तृतीयसमयेऽसख्यगुणः ।
एवमुत्तरोत्तरसमयेऽसख्यगुणक्रमेण वक्तव्यम् ।
- (६) रसबन्धोदयोमिथो-ऽल्पबहुत्वम्--(गाथा-५०)
- (i) प्रथमसमये मोहस्य रसोदयः स्तोकः ।
- (ii) ततस्तस्मिन्नेव समये मोहस्य रसबन्धो-
ऽनन्तगुणहीनः ।
- (iii) ततोऽनन्तरसमये मोहस्य रसोदयो-
ऽनन्तगुणहीनः ।
- (iv) ततस्तदानीमेव मोहस्य रसबन्धो-
ऽनन्तगुणहीनः ।

भवति, योगानुरूपत्वात्तस्य । एवं शेषममयेऽपि
भावनीयम् ।

- (८) उत्तरोत्तरसमये प्रदेशसक्रमा-ऽल्पबहुत्वम्-
(गाथा-४६)
- (i) प्रथमसमये प्रदेशसक्रमोऽल्पः ।
- (ii) ततो द्वितीयसमयेऽसख्येयगुणः ।
- (iii) ततस्तृतीयसमयेऽसख्येयगुणः ।
एवमुत्तरोत्तरसमयेऽसख्येयगुणक्रमेण वक्तव्यम् ।
- (६) न्यास
अनन्तरसमये १	३ अनन्तरसमये
रसबन्धः ४	३ रसोदयः
वर्तमान समये २	१ वर्तमानसमये
रसबन्धः २	२ रसोदयः
- एतच्चिह्नमनन्तगुणहीनता बोधयति ।

पुरुषवेदोदयारूढस्य जीवस्य नपुंसकवेदसत्कां निःशेषतः क्षपणां स्त्रीवेदक्षपणां च विधर्णयि-
षुराह

तिङ्खण्डेषु गयेसु संढं सवं खवेइ तत्तो थिं ।
खवणद्धासंखंसे, बंधो संखवरिसा तिधाईणं ॥ ५१ ॥ (गीतिः)

स्थितिखण्डेषु गतेषु षण्ड सर्वं क्षपयति ततः स्त्रियम् ।

क्षपणाद्धासख्यांसे बन्ध सख्यवर्पास्त्रिधातिनाम् ॥ ५१ ॥ इति पदसंस्कारः ।

'तिङ्खण्डेषु' इत्यादि, अन्तरकरणे कृते सति प्रथमसमये द्वितीयस्थितिगतं नपुंसकवेदस्य

स्तोकं प्रदेशाग्रं पुरुषवेदे संक्रम्य क्षपयति, ततोऽसंख्येयगुणं द्वितीयसमये क्षपयति । एवंक्रमेण 'स्थितिखण्डेषु' स्थितिखण्डसहस्रेषु 'गतेषु' व्रजितेषु सत्सु 'पण्ड' सर्वं नपुंसकवेद 'क्षपयति' नपुंसकवेदक्षपणाद्वाचरमसमये नपुंसकवेदं पुरुषवेदे सर्वमक्रमेण संक्रम्य सर्वात्मना विनाशयतीत्यर्थः । उक्तं च कषायप्राप्तचूर्णौ "तदो संखेज्जेषु द्विदिखंडयसहस्रेषु गदेसु णवुंसयवेदो संकामिज्जमाणो संकामिदो ।" सप्ततिकाचूर्ण्यदौ नपुंसकवेदं परप्रकृतिषु संक्रम्य विनाशयति, न केवलं पुरुषवेदे इत्युक्तम् । तथा च तद्ग्रन्थः—“अंतरकरणस्स उवरिमठिति-दलियं उव्वट्टिज्जमाणं उव्वट्टिज्जमाणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागभेत्तं जायं, तओ तं परपगईसु असंखेज्जगुणेणं संखुव्वममाणं संखुव्वममाणं अंतोमुहुत्तेण संखुव्वं भव-ति । एवं नपुंसगवेदो खीणो ।” इति । एवं कर्मप्रकृतिटीकायां श्रीमदुपाध्यायपादैरपि न्यादि “अन्तरकरणं च कृत्वा नपुंसकवेददलिकमुपरितनस्थितिगतमुद्वलन-विधिना क्षपयितुमारभते, तच्चाऽन्तर्मुहूर्तमात्रेण पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रं भवति । ततः प्रभृति वध्यमानासु प्रकृतिषु गुणसंक्रमेण तदलिकं प्रक्षिपति । तच्चैवं प्रक्षिप्यमाणं प्रक्षिप्यमाणमन्तर्मुहूर्तमात्रेण निःशेषं क्षीयते ।” इति ।

तदानीं चरमप्रक्षेपे शीघ्रं क्षपणायोधतस्य गुणितकर्मांशस्य जन्तोर्नपुंसकवेदस्योत्कृष्ट-प्रदेशसंक्रमो भवति । उक्तं च कर्मप्रकृतिचूर्णौ “अड्वासिगो सत्तमासंभतिगो, तस्स खवणाए अव्वुड्डितस्स 'णपुंसगे सव्वसंक्रमेण' णपुंसगवेदस्स सव्वसंक्रमे गुणितकमंसितस्स उव्वकोसो पदेससंक्रमो लब्धमिति ।” इति ।

‘ततो’ इत्यादि, ‘ततः’ नपुंसकवेदक्षपणासमनन्तरं ‘स्त्रियं’ स्त्रीवेदं क्षपयति, ‘खिवेइ’ इति पदस्य देहलीदीपकन्यायेनाऽत्राऽपि सम्बन्धात् । तत्र स्त्रीवेदक्षपणाद्वाप्रथमसमये स्त्रीवेद-दलं स्तोकं क्षपयति, ततो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं क्षपयति, ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं क्षप-यति । एवंक्रमेण प्रतिसमयमसंख्येयगुणकारेण क्षपयति । स्त्रीवेदक्षपणारम्भसमयादभिनवः स्थितिधातः स्थितिबन्धो रसघातश्चरभ्यन्ते । ‘क्षपणाद्वासंख्यांशे’ प्रक्रमात् स्त्रीवेदक्षपणाद्वायाः संख्येयतमे भागे गते—नपुंसकवेदक्षयस्याऽनन्तरसमयात् प्रभृति स्त्रीवेदक्षपणाद्वाचरमसमय यावद् योऽन्तर्मुहूर्त-प्रमाणः कालः, स स्त्रीवेदक्षपणाद्वा व्यपदिश्यते, तस्याः संख्येयतमे भागे नपुंसकवेदक्षयात् परं स्थितिखण्डप्रत्यक्षत्वेन व्रजिते इत्यर्थः, ‘त्रिधातिनां’ त्रयाणां वातिकर्मणां—ज्ञानावरणदर्शनावरणा-ऽन्तरायाणामित्यर्थः, ‘बन्धः’ स्थितिबन्धः ‘संख्यवर्षाः’ संख्येयवर्षप्रमाणो भवति । प्राग् य एतेषां कर्मणां स्थितिबन्धोऽसंख्यवर्षप्रमाण आसीत्, सोऽसंख्यगुणहान्या हीयमानः सन् सम्प्रति संख्यातवार्षिको जायते इति फलितार्थः । उक्तं च कषायप्राप्तचूर्णौ “तदो से काले इत्थिवेदस्स षड्मसमयसंक्रामगो, ताधे अएणं द्विदिखंडयमण्ण-मणुभागखंडयमण्णो द्विदिबन्धो च आरक्षाणि । तदो द्विदिखंडयपुधत्तेण इत्थिवेद-

क्षवणद्धाए संखेज्जदिभागे गदे जाणावरण-दंसणावरण-अंतरायाणां तिण्हं
धादिकाणां संखेज्जवस्सट्ठिदिगो बंधो ।” इति । इत् ऊर्ध्वं ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-
ऽन्तरायाणां स्थितिवन्धः प्रत्यन्तमुहूर्तं संख्येयगुणेन हीनो हीनतरो भवति ॥ ५१ ॥

स्त्रीवेदस्य निःशेषतः क्षपणां मोहस्य च स्थितिसत्त्वमभिधित्सुराह

ततो ठिइखंडपुहुत्तेणं इत्थि खवेई णिस्सेसं ।

ताहे संतं मोहस्य संखवासपमिअं होई ॥५२॥

ततः स्थितिखण्डवृथक्त्वेन स्त्रिय क्षपयति निःशेषम् ।

तदा सत्त्वं मोहस्य संख्यवर्षप्रमितं भवति ॥५२॥ इति पदसंस्कारः ।

‘ततो’ इत्यादि, ‘ततः’ घातित्रयसत्कस्थितिवन्धस्य संख्येयवर्षमात्रत्वभवेनात् स्थितिखण्ड-
पृथक्त्वेन स्त्रीवेदक्षपणाद्धायाः शेषेषु संख्येयेषु बहुभागेषु गतेषु ‘स्त्रिय’ स्त्रीवेदं ‘निःशेषं’ सर्वा-
त्मना ‘क्षपयति’ विनाशयति । ततः परं सत्कर्मणि स्वस्वरूपेण स्त्रीवेदस्यैकमपि दलं न विद्यते
इत्यर्थः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ- “तदो द्विदिखंडयपुहुत्तेण इत्थिवेदस्स जं
ठितिसंतकम्मं, तं सव्वमाणाइदं ।” इति । गुणितकर्माशस्य शीघ्र क्षपणायोद्यतस्य जीवस्य
स्त्रीवेदस्योन्कृष्टप्रदेसंक्रमो भवति । उक्तं च कर्मप्रकृतिचूर्णौ- “अट्ठवासिगो सत्तमास-
वमहिओ खवणाए अञ्जुडितो सो, ‘सव्वसंछोमे’ इति गुणियकमांसिगो चरिम-
सञ्छोमे वट्ठमाणो इत्थिवेदस्स उक्कोसपदेससंकमगो ।” इति ।

तदानीं मोहनीयकर्मणः स्थितिसत्त्वं निगदितुकाम आह ‘ताहे’ इत्यादि, ‘तदा’
यस्मिन् समये स्त्रीवेदः सर्वथा क्षपितस्तस्मिन् समये इत्यर्थः, ‘मोहस्य’ मोहनीयकर्मणः ‘सत्त्वं’
स्थितिसत्कर्म ‘संख्यवर्षप्रमितं’ संख्यातवर्षप्रमाणं ‘भवति’ जायते । उक्तं च कषायप्राभृत-
चूर्णौ “ताहे चेव मोहणीयस्स द्विदिसंतकम्मं संखेज्जाणि वस्साणि ।” इति । अतः
परं प्रतिस्थितिखण्डेन मोहनीयकर्मणः संख्यातगुणहीनं स्थितिसत्त्वं जायते, शेषाणां कर्मणां
पुनरसंख्येयगुणहीनं भवति, यतो ज्ञानावरण-दर्शनावरण वेदनीया-ऽन्तराय-नाम-गोत्राणां स्थिति-
सत्त्वमद्यापि पल्योपमा-ऽसंख्येयभागप्रमाणं विद्यते ॥ ५२ ॥

स्त्रीवेदक्षपणाया अनन्तरसमयात् पुरुषवेदहास्यपट्कलक्षणमप्तनोकपायान् क्षपयितुमारभते
इति सप्तनोऋषयक्षपणां स्थितिवन्धस्थितिसत्त्वयोरल्पबहुत्वं च प्ररूपयिपुराह

से काले खवए सत्तणोकसाये-ऽप्पवहुअं य ।

मोहस्स द्विइबंधो थोवो घाईण संखगुणो ॥५३॥ (उपगीतिः)

तो वीसाण असंखगुणो तो तइयरस खलु विसेसहिअं ।
 ठिइसंतं मोहरसपं घाईणं असंखगुणं ॥ ५४ ॥
 तो वीसाण असंखगुणं तो तइयस्स खलु विसेसअहिअं ।
 खयणद्धासंखंसे-अघाईणं संखावासिगो वंधो ॥ ५५ ॥

अनन्तरकाले क्षपयति सप्तनोकपाथानल्पबहुत्वं तु ।
 मोहस्य स्थितिबन्धः स्तोको धातिनां संख्यगुणः ॥ ५३ ॥
 ततो विंशतिकयोरसंख्यगुणस्ततस्तृतीयस्य खलु विशेषाधिकः ।
 स्थितिसत्त्व मोहस्याऽल्प धातिनामसंख्यगुणम् ॥ ५४ ॥
 ततो विंशतिकयोरसंख्यगुणस्ततस्तृतीयस्य खलु विशेषाधिकम् ।
 क्षपणाद्धासंख्याशेऽधातिनां संख्यवार्पिको बन्धः ॥ ५५ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘से काले’ इत्यादि ‘अनन्तरकाले’ स्त्रीवेदक्षपणाया अनन्तरसमये ‘सप्तनोकपाथान्’ स्त्रीन-
 पुंसकवेदयोः क्षीणत्वात् हास्यपट्कं पुरुषवेदलक्षणान् ‘क्षपयति’ युगपत्क्षपयितुमुपक्रमते । उक्तं च
 कषायप्राभृतचूर्णौ—“से काले सत्तण्हं णोकसाथाणं पढमसमयसंकासगो ।” एवं सप्त-
 तिकाचूर्णावपि—“तओ सत्त वि नोकसाए जुगवं खवेतुमाढवेति ।” इति । सप्ततिकाचू-
 र्णिकारादीनां मतेनाऽतः प्रभृति हास्यपट्कं पुरुषवेदे न संक्रमयति, किन्तु संज्वलनक्रोधे । तथा
 चाऽत्र सप्ततिकाचूर्णिः ‘तओ पभिति छण्णोकसाथा पुरिसवेदम्मि न संकमंति,
 कोहसंजलणाए संकमंति ।” एवमुपाध्यायपुङ्गवैरप्युक्तम् “ततः षड्नोकपाथान्
 युगपत् क्षपयितुमारभते । ततः प्रभृति तेषामुपरितनस्थितिगतं दलिकं पुंवेदे न
 संक्रमयति, अपि तु संज्वलनक्रोधे ।” इति । कषायप्राभृतचूर्णिकारादीनामभिप्रायेण
 पुनरन्तरकरणक्रियानिष्ठातः प्रभृति हास्यपट्कं क्रोधे एव संक्रमयति । तथा च तदग्रन्थः
 “अन्तरादो दुसमयकदादो पाये छण्णोकसाये कोहे संजुहदि, ण अण्णम्मिह कम्मिह
 चि ।” इति ।

अकारस्य लुप्तत्वात् ‘अल्पबहुअं य’ ति ‘अल्पबहुत्वं च’ चकारः समुच्चये, तदानीं च
 स्थितिबन्धस्थितिसत्त्वयोः स्तोकबहुत्वं वक्तव्यमिति शेषः । आदौ तावत् स्थितिबन्धा-अल्पबहुत्व-
 मभिधातुकाम आह ‘मोहरस’ इत्यादि, ‘मोहस्य’ मोहनीयकर्मणः स्थितिबन्धः ‘स्तोकः’
 अल्पः, उपरि भक्ष्यमानकर्मणां स्थितिबन्धस्य प्रभृतत्वात् । स च संख्येयवर्षप्रमाणः । ततः
 ‘धातिनां’ मोहनीयस्योक्तत्वात् ज्ञानावरण दर्शनावरणा-अन्तरायलक्षणानां कर्मणामित्यर्थः, स्थिति-
 बन्धः संख्येयवर्षमात्रो भवन्नपि ‘संख्यगुणः’ संख्येयगुणो भवति । ‘तो’ इत्यादि, ‘ततः’ धाति-
 त्वस्य स्थितिबन्धाद् ‘विंशतिकयो.’ विंशतिसागरोपमकोटिकोटिस्थितिकयोर्नामगोत्रयोरित्यर्थः,

‘असंख्यगुणः’ असंख्येयगुणः स्थितिवन्धो भवति, तस्याऽसंख्येयवर्षप्रमाणत्वात् । ‘ततः’ नाम-
गोत्रस्थितिवन्धतः ‘तृतीयस्य’ वेदनीयकर्मणः ‘खलु’ खलुर्वाक्यालङ्कारे स्थितिवन्धो-असंख्येयवर्ष-
प्रमितो जायमानोऽपि विशेषाधिको भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ ‘सत्तण्हं णोक-
सायाणं पढमसमयसंकांमगस्स ढिदिबंघो मोहणीयस्स थोवो णाणावरणं दंसणा-
वरणं अंतराइयाणं ढिदिबंघो सखेज्जगुणो, णामागोदाणं ढिदिबंघो असंखेज्जगुणो
वेदणीयस्स ढिदिबंघो विसेसाहिओ ” इति । पूर्ववत् स्थितिवन्धो धातिकर्मणां प्रतिस्थिति-
धाताद्धं संख्येयगुणहीनो जायते, नामगोत्रवेदनीयानामसंख्येयगुणहीनो भवति । अस्य धायि
च कषायप्राभृतचूर्णौ “ढिदिबघो णामा-गोद-वेदणीयाणं असंखेज्जगुणहीणो,
धादिकम्माणं ढिदिबंघो संखेज्जगुणहीणो ।” इति ।

अथ सप्तनोकषायक्षपणाप्रथमसमये स्थितिसत्त्वाऽल्पबहुत्वं निगदति ‘ठिइसंतं’
इत्यादि, ‘स्थितिसत्त्वं’ स्थितिसत्कर्म ‘मोहस्य’ मोहनीयकर्मणः ‘अल्पं’ स्तोकं भवति, उपरि
मणिल्यमाणकर्मणां स्थितिसत्त्वस्य प्रभूतत्वात्, तच्च संख्येयवर्षिकं भवति, ततः धातिनां मोहनी-
यस्याऽभिहितत्वात् ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-अन्तरायरूपाणां कर्मणां स्थितिसत्त्वमसंख्यगुणं भवति,
तस्याऽसंख्येयवर्षप्रमाणत्वात् । ‘ततः’ धातित्रयस्थितिवन्धतः ‘विशतिकयोः’ नामगोत्रयोः
स्थितिसत्त्वमसंख्येयवर्षप्रमाणं भवदप्यसंख्येयगुणं भवति । ‘ततः’ नामगोत्रस्थितिसत्त्वात्
‘तृतीयस्य’ वेदनीयकर्मणः खलु विशेषाधिकं स्थितिसत्त्वं भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—
“तावे ठिदिसंतकम्मं मोहणीयस्स थोवं, तिण्हं धादिकम्माणं ढिदिसंतकम्ममसंखे-
ज्जगुणं, णामागोदाणं ढिदिसंतकम्ममसंखेज्जगुणं, वेदणीयस्स ढिदिसंतकम्मां
विसेसाहियं ।” इति ।

स्थितिखण्डपृथक्त्वे गते नाम-गोत्र-वेदनीयानां स्थितिवन्धमभिधातुमना आह—‘खवण-
द्धासंखंसे’ इत्यादि, ‘क्षपणाद्धासंख्यांसे’ सप्तनोकषायक्षपणाप्रारम्भतः परं स्थितिखण्डपृथ-
क्त्वेन हास्यषट्कपुरुषवेदसत्कक्षपणाद्धायाः संख्येयतमे भागे गते सतीत्यर्थः ‘अधातिनामु’ नाम-
गोत्र वेदनीयानां ‘संख्येयवर्षिकः’ संख्यातवर्षप्रमाणो ‘वन्धः’ स्थितिवन्धो भवति, प्रागेतेषां कर्म-
णामसंख्येयवर्षप्रमितः स्थितिवन्ध आसीत्, सम्प्रति संख्येयवर्षप्रमाणो भवतीति फलितार्थः ।
उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “तदो ढिदिखंडयपुधत्ते गदे सत्तण्हं णोकसायाणं
खवणद्धाए संखेज्जदिभागे गदे णामा-गोद-वेदणीयाणं संखेज्जाणि वरसाणि
ढिदिबंघो ।” इति । इत्थं सर्वेषां कर्मणां स्थितिवन्ध इदानीं संख्येयवर्षमात्रो जायते । तथा
चोत्तरोत्तरः स्थितिवन्धः संख्येयगुणहीनो भवति ॥ ५३-५४-५५ ॥

सप्तनोकपायसत्कक्षपणाद्धायाः संख्येयेषु बहुभागेषु गतेषु घातिकर्मणां स्थितिसत्त्वं पुरुष-
वेदस्या-ऽऽगालप्रत्यागालयोर्व्यवच्छेदं च वक्ष्युकां आह

खवणाद्धासंख्यंसेषु संतं संखवासिअं घाईणं ।

आगालो पडिआगालो आलिदुगे य सेसगे वोच्छिन्ना ॥५६॥ (आर्यागीतिः)

क्षपणाद्धासंख्यांशेषु सत्त्वं संख्यवर्षाधिकं घातिनाम् ।

आगाल प्रत्यागाल आवलिकाद्विके च शेषे व्यवच्छिन्नौ ॥५६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘खवणाद्धा०’ इत्यादि, ‘क्षपणाद्धासंख्यांशेषु’ अघातित्रयस्य संख्येयवर्षमात्रस्थितिवन्ध-
प्रारम्भात् परं स्थितिखण्डपृथक्त्वेन सप्तनोकपायाणां क्षपणाद्धायाः संख्यातेषु बहुभागेषु गतेषु
सत्तिस्त्रत्यर्थः, ‘घातिनां’ स्त्रीवेदक्षपणाद्धाचरमसमये एव मोहस्य स्थितिसत्कर्मणः संख्यातवार्षिकत्वप्र-
तिपादनात् ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायरूपाणां त्रयाणां कर्मणां ‘सत्त्वं’ स्थितिसत्कर्म संख्यवार्षिकं
भवति, संख्येयवर्षप्रमितं जायते इत्यर्थः । उक्तं च कपायप्रामृतचूर्णौ “तदो द्विदिखंड-
यपुधत्ते गदे सत्तण्हं णोकसायाणं खवणाद्धाए संखेज्जेसु भागेसु गदेसु णाणावरण-
दंसणावरण अंतराइयाणं संखेज्जवस्सट्ठिदिसंतकम्मं जादो ।” इति । ततः परमुत्तरोत्तर-
स्थितिघाते पूर्णे मोहनीयवद् ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायाणामपि स्थितिसत्त्वं संख्येयगुणहीनं
भवति, स्थितिमत्कर्मणः संख्येयवार्षिकत्वात्, अघातित्रयस्य च पूर्ववदसंख्येयगुणहीनं संजायते,
स्थितिसत्कर्मणो-ऽसंख्येयवर्षप्रमाणत्वात् । उक्तं च कपायप्रामृतचूर्णौ—“तदो पाए [घादिक-
म्माणं] द्विदिवंधे द्विदिखंडए च पुण्णे पुण्णे द्विदिवंधद्विदिसंतकम्माणि संखेज्जगुण-
हीणाणि, णामागोदवेदणीयाणं पुण्णे द्विदिखंडए असंखेज्जगुणहीणं ठिदिसंतकम्मं ।”
इति ।

‘आगालो’ इत्यादि, आगालः प्रत्यागालश्च, उत्तरस्थस्य चकारस्य व्यवहितसम्बन्धत्वेना-
ऽत्र योजनात् ‘आवलिकाद्विके’ पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितौ आवलिकाद्वये ‘शेषे’ अवशिष्टे व्यवच्छिन्नौ
भवतः । एतदुक्तं भवति—आगालनम्-आगालः, आपूर्वको गलिघातुः, “गल भक्षणे स्वावे च”
ततः ‘भावोक्तौः’ (सिद्धहेम० ५-३-१८) इत्यनेन भावे षण्, द्वितीयस्थितितः कर्म-
प्रदेशानामुदीरणाप्रयोगेणोदये आगमनमित्यर्थः । न्यगादि च कर्मप्रकृतिचूर्णौ सम्यक्त्वो-
त्पादाधिकारे “जं चित्तीयठितो आणोउ पोग्गले छुमति; तरस्स आगाले त्ति
सग्गणा ।” इति । प्रत्यागालनं प्रत्यागालः, प्रथमस्थितितः कर्मप्रदेशानामुद्धर्तनया द्वितीयस्थितौ
गमनमित्यर्थः । पुरुषवेदस्याऽऽगालप्रत्यागालौ तावत् प्रवर्तते, यावत् प्रथमस्थितेरावलिकाद्वयं शेषं

भवति, ततो व्यवच्छिद्येते, न प्रवर्तते इत्यर्थः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“पुरिसवेदस्स दो आवलियासु पढमद्विदीए सेस सु आगालपडिआगालो वोच्छिण्णो ।”❀ इति । आगालप्रत्यागालव्यवच्छेदात् परं प्रथमस्थितितः पुरुषवेदस्योदीरणा पूर्ववत् प्रवर्तते ॥५६॥

अथ पुरुषवेदस्य जघन्योदीरणां चरमोदयं च व्याजिहीर्षुराह

समयाहिअआवलिसेसाअ जहण्णा उदीरणा होइ ।
चरिमे समयूणदुआवलिवद्धमुदयठिई सेसा ॥ ५७ ॥

समयाधिकावलिकाशेषायां जघन्योदीरणा भवति ।

चरमे समयोनद्वयावलिकात्रद्वमुदयस्थिति शेषा ॥५८॥ इति पदसंस्कार ।

‘समया०’ ‘समयाधिकावलिकाशेषायां’ पुरुषवेदसत्कायां प्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकायां शेषायां ‘जघन्योदीरणा’ एकसमयस्थितिका जघन्यस्थित्युदीरणा जघन्यानुभागोदीरणा च भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “समयाहियाए आवलियाए सेसाए जहणिया ठिदिउदीरणा ।” × × × × × पुरिसवेदस्स जहण्णाणुभागउदीरणा कस्स ? पुरिसवेदखवगस्स समयाहियावलियचरिमसमयसवेदस्स ।” इति । तथैव कर्मप्रकृतिचूर्णावपि “ताए पढमठितोए समयाहियावलियसेसाए मिच्छत्तस्स तिण्हं वेयाणं चउपहं संजलणाणं सम्मत्तस्स च जहणिया ठितिउदीरणा भवति । पंचविहअंतराइयकेवलणाणकेवलदंसणावरण-चउपहं संजलणाणं णवण्हं णोकसायाणं एयासिं वीसाए पगईणं अप्पण्णो उदीरणंते जहणिया अणुभागउदीरणा होति ।” इति । पुरुषवेदस्य प्रदेशोदीरणा तु तदानीं गुणितकर्माशस्य महात्मन उत्कृष्टा भवति । तथा चोक्तं कषायप्राभृतचूर्णौ—“पुरिसवेदस्स उक्कस्सिया पदेसुदीरणा कस्स ? खवगस्स समयाहियावलियचरिमसमयपुरिसवेदगरस ।” इति । तथैव कर्मप्रकृतिचूर्णावपि “वेयाणं तिण्हं पि अप्पण्णो समयाहियावलियचरिमसमयवेयगो ।” इति । ततः परं पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितेरावलिकायां शेषायामित्यर्थः, पुरुषवेदस्योदीरणा व्यवच्छिन्ना भवति । केवलमुदयः प्रवर्तते, कथमेतदवसीयते ? इति चेद्, शृणुत, वेदस्य जघन्या-ऽनुभागोदयः क्षपकश्रेण्यामेव प्राप्यते, विशुद्धेः प्रावल्यात् । स च जघन्या-ऽनुभागोदयो जघन्या-ऽनुभागोदीरणया सदृशो न भवति, यतो वेदस्योदीरणायां व्यवच्छिन्नायां परत आवलिकामतिक्रम्य तच्चरमसमये

❀ एव जयधवलाकारैरपि— पढमविदियद्विदीणमुक्कड्डुणोकड्डुणवसेण परोप्पर विसयसकमो आगालपडियागालो ति भण्णदे । सो पुरिसवेदपढमद्विदीए आवलियपडिआवलियमेत्तसेसाए उप्पादाणुच्छेदेण वोच्छिण्णो ति भणिव होदि ।” इति ।

जघन्या-ऽनुभागोदयो जायते । उक्तं च कर्मप्रकृतौ

“अणुभागोदयो वि जहण्णं नवरि आवरणविग्धवेयाण ।

संजलणलोभसम्मत्ताण य गंतूणमावलिंगं ॥ १ ॥” इति ।

तथैव तटोकायामपि- “नवरं ज्ञानावरणपञ्चका-ऽन्तरायपञ्चक-दर्शनावरण-चतुष्टय-वेदत्रय-संज्वलनलोभ-सम्यक्त्वादीनामुदीरणाव्यवच्छेदे सति परत आव-लिकां गत्वा-अतिक्रम्य तस्या-आवलिकायाश्चरमसमये जघन्याऽनुभागोदयो वक्तव्यः ।” इति । तेनोदीरणायां व्यवच्छिन्नायामपि केवलं शुद्ध उदयः प्रवर्तते इति सिद्धम् । न केवलं युक्त्या साध्यते, सप्ततिकाचूर्णिकारैरप्युक्तम् । अक्षराणि त्वेवम् “तिण्हं वेयाण तेण तेण वेदेण सेहिं पडिवण्णस्स अंतरकरणे कए पढमद्वितीए जीव आवलियासेस ति ताव उदओ य उदीरणा य जुगवं । ततो आवलियामेत्तं कालं उदओ चेव । उदीरणा णत्थि ।” इति । पुरुषवेदं केवलेन शुद्धेनोदयेना-ऽनुभवन् पुरुषवेदोदयस्य द्विचरम-समये संख्येयवर्षस्थितिकं हास्यपट्कं संज्वलनक्रोधे सर्वसंक्रमेण सर्वात्मना क्षपयन् पुरुषवेदस्य चरमस्थितिखण्डं घातयति । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, शृणुत-पञ्चप्रकृत्यात्मकसत्तास्थानस्य कालो जघन्यत उत्कृष्टतश्च समयोनद्वयावलिकामात्रो भवति, यदुक्तं कषायप्राप्तचूर्णौ प्रकृति विभक्त्यधिकारे “पंचणहं विहत्तिओ केवचिरं कालादो ? जहण्णुक्खस्सेण दोआव-लिओ समयूणाओ ।” इति । स च जघन्योत्कृष्टकाल इत्थं भावनीयः पुरुषवेदोदयेन क्षपकश्रेणि प्रतिपन्नः पुरुषवेदप्रथमस्थितिद्विचरमसमये सर्वं हास्यपट्कं पुरुषवेदस्य चैकामुदय-स्थितिमावलिकाद्वयवद्धनूतनदलं च वर्जयित्वा शेषं पुरुषवेदं सर्वात्मना क्षपयति । ततोऽनन्तर-समये-ऽर्थात् पुरुषवेदप्रथमस्थितिचरमसमये पुरुषवेदसंज्वलनचतुष्करूपाः पञ्चप्रकृतयः सत्कर्मणि विधन्ते । तेन ततः प्रभृति पञ्चप्रकृत्यात्मकं सत्तास्थानं प्राप्यते, तच्च तावद् भवति, यावत् सम-योनान्तरालाद्वयेन वद्धनूतनपुरुषवेदः क्रोधे निश्शेषतः संक्रान्तो न भवति * । इदं तु नयविशेषेण बोध्यम्, सामान्येन तु पुरुषवेदप्रथमस्थितिद्विचरमसमये हास्यपट्के क्षीणे आवलिकाद्वयं यावत् पञ्चप्रकृत्यात्मकं सत्तास्थानं संभवति, एतच्च सूत्रमधिया परिभाषनीयम् । न च क्षपयतु हास्य-

एव धवलाकारैरप्युदयप्ररूपणायामुक्तम् । तथा च तदग्रन्थ “पंचणाणावरणीय-चत्तारिदं-सणावरणीय-सम्मत्त-तिण्णवे-दलोहसजलण-पचअतराइयाणं जहण्णओ अणुभागउदओ कस्स ? ओ एदेसि कस्माण जहण्णअणुभागउदीरओ होइण तदो आवलियाए अदिवक्कंताए सो चेव जण्णाणुभागवेदओ होदि ।” इति ।

* भावितश्चैवमेव जयधवलाकारैरपि, तथा च तदग्रन्थ — कुदो ? कोधसंजलणपुरिसवेदोदएण खलवगसेहिं पडिवस्स सवेदियदुचरिमसमए छण्णोकसाएहि सह खविदुस्सवेदचिराणसतस्स सवेदियच-रिमसमए समयूणदोआवलियमेत्तपुरिसवेदणवकसमयपवड्ढाणमुवलभादा ।

रादिवत् स्त्रीवेदे क्षीणे । यदुक्तं कर्मप्रकृतिचूर्णौ संक्रमकरणाधिकारे—“ततो पुरिसवेदस्स पढमद्वितीए समज्जणदुआवलिआए सेसाए पुरिसवेदो पडिग्गहो ण होदि ति ।” इति । एवं स्त्रीवेदे क्षीणे-ऽपि पुरुषवेदस्य पतद्ग्रहत्वात् हास्यपट्कं पुरुषवेदे संक्रमयतिकर्मप्रकृतिचूर्णिकारमतेन । तेन पुरुषवेदस्य प्रभूतसञ्चयः पुरुषवेदोदयारूढस्य जीवस्य भवति । यद्यपि परवेदोदयारूढापेक्षया प्रथमस्थितेर्विशेषाधिकत्वेन प्रतिसमयमुदयेनाऽसंख्येयसमयप्रबद्धं प्रदेशाग्रं पुरुषवेदस्य निर्जरति, किन्तु हास्यपट्कतः प्रतिसमयं दलिकं गुणसंक्रमेणाऽऽगच्छति, अतः पुरुषवेदोदयेन प्रतिपन्नस्य क्षपकस्य गुणितकर्मांशस्य जीवस्य पुरुषवेदस्योत्कृष्टप्रदेशसञ्चयो भवति, व्ययत आयस्य प्रभूतत्वात् । तेन कर्मप्रकृतिचूर्णिकारादीनां मतेन स्वोदयारूढस्य जीवस्य पुरुषवेदस्योत्कृष्टप्रदेशसंक्रमो भवति । कषायप्राभृतचूर्णिकारादीनां मतेन पुनः परोदयेनारूढस्यैव जीवस्य पुरुषवेदस्योत्कृष्टप्रदेशसंक्रमो भवति, स्त्रीवेदे क्षीणे पुरुषवेदस्य पतद्ग्रहत्वाभावेनाऽऽयतो व्ययस्य प्रभूतत्वात् ।

अथ पुरुषवेदस्य चरमोदयं तदानीं चाऽवशिष्यमाणं पुरुषवेदस्य दलं प्ररूपयिषुराह—‘चरिमे’ इत्यादि, ‘चरमे’ पुरुषवेदोदयचरमसमये ‘समयोनद्वयावलिकावद्धं’ पुरुषवेदस्य समयोनावलिकाद्वयेन वद्धं नूतनप्रदेशाग्रं शेषं विधत्ते, द्वितीयस्थितौ समयोनाऽऽवलिकाद्वयवद्धदलं सत्कर्मण्यवशिष्यते इत्यर्थः, तथा ‘उदयस्थितिः शेषा’ पुरुषवेदस्यैकोदयस्थितिः शेषा भवति, शेषः सर्वः पुरुषवेदः सर्वात्मना क्षीणः । न्यगादि च कषायप्राभृतचूर्णौ—“तदो चरिमसमयसवेदो जादो, ताथे छण्णोकसाया संछुद्धा । पुरिसवेदस्स जाओ दो आवलिआओ समयूणाओ, एत्तिगा समयपवद्धा विदियठिदीए अत्थि, सेसं पुरिसवेदस्स संतकम्भं सन्वं संछुद्धं ।” इति ।

ननु समयोनद्वयावलिकावद्ध-नूतनपुरुषवेददलं प्रथमस्थितिचरमसमये कुतो न सर्वथा क्षपयति ? इति चेत्, शृणुत—पुरुषवेदस्य प्रथमतो बन्धः प्रवर्तते, तेन यथा चिरकालवद्धदलं क्षपयति, तथैव नूतनवद्धदलिकमपि क्षपयति, किन्तु बन्धावलिकायां व्यतिक्रान्तायामेव, नार्वाग्, बन्धावलिकायाः सकलकरणाऽऽयोग्यत्वात् । अतः पुरुषवेदप्रथमस्थितिसत्कद्विचरमाऽऽवलिकायाः प्रथमसमये पुरुषवेदस्य वद्धं दलिकं बन्धसमयादारभ्याऽऽवलिकाचरमसमयं यावत्तदवस्थं तिष्ठति, तत्क्षपणं नास्ति, बन्धावलिकायाः सकलकरणाऽऽयोग्यत्वात् । तदनन्तरं प्रथमस्थितिचरमाऽऽवलिका-प्रथमसमयात् प्रभृति क्षपयितुमारभते, एकसमयेन वद्धं दलिकं क्षपयितुमावलिकाप्रमाणः कालो गच्छतीति कृत्वा प्रथमस्थितिसत्कद्विचरमावलिकाप्रथमसमयेन वद्धं दलं चरमावलिकायाश्चरमसमये सर्वथा क्षपयति, द्विचरमावलिकाद्वितीयसमयेन वद्धं दलं चरमाऽऽवलिकायाः प्रथमसमयं यावत्तदवस्थं तिष्ठति । ततश्चरमावलिकाया द्वितीयसमयात् प्रभृति प्रतिसमयं क्षपयंश्चरमावलिका-

चरमसमये न सर्वथा क्षपयति, किन्त्वपगतवेदप्रथमसमये सर्वथा क्षपयति, एवं द्विचरमावलिका-
सत्कृतृतीयादिसमयैरपि वद्धदलिकं पुरुषवेदोदयचरमसमये न सर्वात्मना क्षपयति । तेन पुरुष-
वेदोदयचरमसमये समयोनाऽऽवलिकाद्वयवद्धदलिकं न निश्शेषतः क्षीणं भवति, तावता कालेन
वद्धदलं तदानीं सत्कर्मणि विद्यते इत्यर्थः, इत्यलं प्रपञ्चेन । तच्च नूतनदलमश्वकर्णकरणाद्धायां
तावता कालेन क्षपयिष्यति ।

पुरुषवेदोदयचरमसमये जघन्यस्थित्युदयो जघन्याऽनुभागोदयश्च भवति । उक्तं च
कर्मप्रकृतौ

“ठिडउदओ वि ठिडखयपयोगसा ठिडदीरणा अहिगो ।
उदयठिईए हस्सो छत्तीसा एगउदयठिई ॥ १ ॥
अणुभागुदओ वि जहणं नवरि आवरणविग्घवेयाण ।
संजलणलोभसग्गत्ताण य गंतूणभावलिगं ॥ २ ॥” इति ।

तदानीमेव गुणितकर्मांशस्य जीवस्य पुरुषवेदस्योत्कृष्टप्रदेशोदयो भवति । उक्तं च
कर्मप्रकृतिचूर्णौ “समंतरस चउण्हं संजलणाणं तिण्हं वेयाणं तेसिं अट्टण्ह खवगस्स
गुणियकंमसिगस्स अप्पण्णो उदयचरिमसमते धट्टमाणस्स उक्कोसतो
पदेसुदओ ।” इति ॥ ५७ ॥

पुरुषवेदस्य चरमस्थितिवन्धं स्थितिसत्त्वं च निजिगदिपुराह-

पुरिसस्स अट्टवरिसा सोलसवरिसाणि संजलणणाणं ।
बंधो संतं घाड्अघाईणं संखऽसंखवासाइं ॥५८॥ (गीतिः)

पुरुषस्या अष्टवर्षा षोडशवर्षाणि संज्वलनानाम् ।

बन्धः सत्त्वं धात्यघातिनां संख्या ऽसंख्यवर्षाणि ॥ ५८ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘पुरिसस्स’ इत्यादि, ‘पुरुषस्य’ पुरुषवेदस्य ‘बन्धः’ स्थितिवन्धः ‘अष्टवर्षाः’ अष्टवर्षप्रमाणो
भवति । ‘संज्वलनानां’ संज्वलनक्रोधमानमायालोभानां ‘षोडशवर्षाणि’ षोडशवर्षप्रमाणः
स्थितिवन्धो जायते, शेषाणां षट्कर्मणां स्थितिवन्धः पूर्ववत् संख्येयवर्षसहस्रप्रमाणो भवति ।
न च स्त्रीवेदक्षपणाद्वासंख्येयतमे भागे गते त्रयाणां धातिकर्मणां, सप्तनोकपायक्षपणाद्वासंख्येयतम-
भागे च त्रजितेऽधातित्रयस्य संख्येयवर्षमात्रः स्थितिवन्धोऽभिहितः, इदानीं पुनः संख्येयवर्ष-
सहस्रप्रमितः कुत उच्यते ? निरुक्तस्थानतः प्रमृति निरुक्तकर्मणां स्थितिवन्धे प्रत्यन्तमुद्धृतं
संख्येयगुणहानिदर्शनादिति वाच्यम्, तदानीमसंख्येयवर्षिकत्वनिषेधायाऽभिहितत्वात्, वस्तुतस्तदानी-
मपि संख्यातसहस्रवर्षमितस्थितिवन्धस्येष्टत्वेऽपि संख्यातराशेरनेकविधत्वेन संख्यातसहस्राणामपि

षट्कं पुरुषवेदोदयद्विचरमसमये, पञ्चप्रकृत्यात्मकसत्तास्थानसत्कस्य कालस्य समयोनावलिका-
द्वयमात्रत्वात्, पुरुषवेदस्य चरमस्थितिखण्डं तदानीमेव वात्यते इत्येतत् कथमवगन्तव्यम् ? इति
वाच्यम्, कषायप्राभृतचूर्णौ प्रदेशविभक्त्यधिकारे उक्तत्वात् । तथाहि पुरुषवेदो-
दयद्विचरमसमये पुरुषवेदस्य चरमस्थितिखण्डं सर्वात्मना घात्यते । तथा चाऽत्र
कषायप्राभृतचूर्णिः “दुचरिमसमयसवेदस्स चरिमद्विदिव्खंडगं चरिमसमयवि-
ण्डं ।” तथा कर्मप्रकृतिचूर्णावपि सत्ताधिकारे प्रथमस्थितेर्द्विचरमसमये पुरुषवेदस्य चरम-
स्थितिघाताद्धायाश्चरमसमये यज्जघन्यं प्रदेशसत्त्वं भवति, तत आरभ्य एकैकपरमाणुना वृद्धमु-
त्कृष्टप्रदेशसत्त्वं यावद् यावन्ति स्थानानि लभ्यन्ते, तेषामेकं स्पर्धकं विहितम् । तथा चाऽत्र
कर्मप्रकृतिचूर्णिः दुचरिमसमयपुरिसवेयगस्स अपच्छिमठितिव्खंडगरस चरिम-
समए जहण्णगं पदेससंतं आदि काज्जण जाव अप्पणो उक्कोसं पदेससंतं निरं-
तराणि ठाणाणि लब्भंति ।” इति । अत्र वेदोदयद्विचरमसमयेऽर्थात् पुरुषवेदप्रथमस्थिति-
द्विचरमसमये स्थितिघाताद्धायाश्चरमसमयप्रतिपादनाद् एतत् क्षपपद्यते, यत् पुरुषवेदोदयद्विचरम-
समये पुरुषवेदस्य चरमस्थितिखण्डं घात्यते ।

अन्ये पुनराहुः-पुरुषवेदोदयचरमसमये हास्यषट्कं सर्वथा क्षीयते, हास्यषट्कक्षयसमकाले
पुरुषवेदबन्धस्य व्यवच्छेदप्रतिपादनात् । उक्तं च श्रीमदुपाध्यायपुङ्गवैः “यस्तु पुरुषवेदेन
क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नरतास्य नोकषायषट्कक्षयसमकालं पुरुषवेदस्य बन्धव्यवच्छेद
इति ।” एवं पुरुषवेदोदयचरमसमये नवकषद्वयपुरुषवेदं विहाय शेषः पुरुषवेदः क्षीयते इति
मन्यन्ते ।

अन्यच्च कर्मप्रकृतिचूर्णिकृता पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितौ समयोनद्वयावलिकायां शेषायां
पुरुषवेदस्य पतद्ग्रहत्वं निषिद्धम् । अक्षराणि त्वेवम्-“ततो पुरिसवेयस्स पढम द्वितिए
समज्जणदुआवलिआए सेसाए पुरिसवेदो पडिग्गहो ण होति त्ति ते दस्स पुरिस-
वेदूणेषु चउसु संजलणेषु समयूणदुआवलियमेत्तं संकमंति ।” इति । तच्च मता-
न्तरमन्यथा वा परिभाषनीयम् । कषायप्राभृतचूर्णिससतिकाचूर्णिकारादिमतेन तु स्त्रीवेदे
क्षीणे पुरुषवेदः पतद्ग्रहो न भवति, यतः कषायप्राभृतचूर्णिकारमतेनाऽन्तरकरणनिष्ठातः
प्रभृति हास्यषट्कं पुरुषवेदे न संक्रमयति, केवलं स्त्रीनपुंसकलक्षणवेदद्वयं संक्रमयति, तस्य च
क्षीणत्वात् न कांचिदपि प्रकृतिं पुरुषवेदे संक्रमयति । ससतिकाचूर्णिकाराद्यभिप्रायेण स्त्रीवेदे
क्षीणे हास्यषट्कं संज्वलनक्रोधे संक्रामन्ति, न पुरुषवेदे, तच्च प्राग् दर्शितम् । आनुपूर्वीसंक्र-
मसद्भावाच्च क्रोधादयः पुरुषवेदे न संक्रामन्ति ।

हास्यषट्कस्य चरमस्थितिखण्डं संक्रमयतो जन्तोर्हास्यषट्कस्य जघन्यस्थितिसंक्रमो

जयन्याऽनुभागमंक्रमश्च भवति, प्रदेशसंक्रमस्तु गुणितकर्मांशस्य जन्तोत्कृष्टो भवति । उक्तं च कर्मप्रकृतिचूर्णौ “सेसगाणं ति वृत्तसेसाणं थीणगिद्धितिग-त्तेरसणामा अडक-सायणवणोकसाया कोहसंजलणामायासंजलणाणं एयासिं छत्तीसाए कम्मपग-तीणं ‘खवणकमेण’ ति खवणपरिवाडिते चेव अप्पणो चरिमसंछोमे वट्टमाणो-अनियट्टिजहण्णद्वितिसंक्रमसामो । ×××× अंतरकरणे कए उवरि जासिं घाति-कम्माणं जहिं जहण्णगो द्वितिसंक्रमो भणितो, तासिं अप्पप्पणो ढाए तहिं जह-ण्णाणुभागसंक्रमो । ××× थीणगिद्धितिग-च्छन्नोकसायासत्तणाम-अडकसायाणं एतासिं चउवीसाए पगतीणं गुणितकमंसितरस अनियट्टिकरणे वट्टमाणस्स उक्को-स्सो पदेससंक्रमो सव्वसंकेमेण लब्भति ।” इति । एवं कषायप्राभृतचूर्णावपि ।

तदानीमेव कर्मप्रकृतिकारादीनामभिप्रायेण पुरुषवेदोदयारूढस्य गुणितकर्मांशस्य क्षपकस्य पुरुषवेदस्योत्कृष्टप्रदेशसंक्रमो भवति । अक्षराणि त्वेवम् “ततो चुतो ‘लहुं’ति मासपुहुत्तट्ठवासिगो ‘पुरिसं संछुभमाणस्स’ ति खवणाए उवट्टियस्स पुरिसवेदं चरिमसंछोभणाए संछुभमाणरस पुरिसवेदस्स उक्कोस्सगो पदेससंक्रमो संसारे उवचियस्स दलियरस गुणसंकेमेण संचियस्स चरिमसंछोमे होइ । दोहिं आवलियाहिं वन्धवोच्छेदो होहिति ति जं नमि काले दलितं वडं, तण्ण होति संसारोवचियं । मोत्तुं सेसस्स उक्कोसो पदेससंक्रमो भवति ।” इति । कषायप्राभृतचूर्णिकारादीनां मतेन पुनर्यो गुणितकर्मांशः स्त्रीवेदोदयेन वा नपुंसकवेदो-दयेन वा क्षपकश्रेणिं प्रतिपद्यते, स एव पुरुषवेदस्योत्कृष्टतः प्रदेशाग्रं संक्रमयति, न पुरुषवेदोदया-रूढः, कथमेतदवसीयते इति चेत् ? उच्यते, यः पुरुषवेदोदयेन क्षपकश्रेणिमधिगच्छति, तस्य जीवस्य वेदस्य प्रथमस्थितिः स्त्रीवेदोदयारूढस्य वेदप्रथमस्थितितः सख्येयभागेनाऽधिका भवति, स्त्रीवेदे स्त्रीणे कषायप्राभृतकारादीनां मतेन पुरुषवेदोदयारूढस्य जीवस्य पुरुषवेदे न काचिदपि प्रकृतिः संक्रामति, तेन स्त्रीवेदक्षयादुपरि केवलं वन्धेनैकसमयप्रवद्धदलिकमागच्छति, उदयेन तु प्रतिसमयमसंख्यसमयप्रवद्धदलं निर्जरामेति, एवमायतो व्ययः प्रभूतो भवति, तेन पुरुष-वेदस्योत्कृष्टप्रदेशसंक्रमो गुणितकर्मांशस्य स्त्रीवेदोदयारूढस्य नपुंसकवेदोदयारूढस्य च जीवस्य पुरुषवेदसत्त्वचरमखण्डाद्धाचरमसमये भवति, तस्यैवोत्कृष्टप्रदेशसञ्चयसम्भवात् ।

न च कर्मप्रकृतिचूर्णिकारादयो-ऽपि पुरुषवेदस्योत्कृष्टप्रदेशसंक्रमः परवेदोदयेनाऽऽ-रूढस्य गुणितकर्मांशस्य जीवस्य कुतो न मन्यन्ते ? इति वाच्यम्, मतान्तरसम्भवेन विरोधाभावात्, तथाहि कर्मप्रकृतिचूर्णिकारादयः पुरुषवेदस्य पतद्ग्रहता पुरुषवेदप्रथमस्थितौ समयोनद्वया-वलिकाशेषायामपगच्छतीति मन्यन्ते, न तु कषायप्राभृतचूर्णिसप्ततिकाचूर्णिका-

संख्यातराशौ समावेशात् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “सत्तण्हंणोकसायाणं संकोमयस्स चरिमो द्विदिवंधो पुरिसवेदस्स अट्ठवस्साणि, संजलणाण सोलसवस्साणि, सेसाणं करणाणं संखेज्जाणि वरससहस्साणि द्विदिवंधो ।” इति ।

अथ स्थितिसत्त्वं विभणिपुराह ‘संतं’ इत्यादि, ‘सत्तं’ स्थितिसत्त्वं ‘धात्यधातिनां’ धातिकर्मणामधातिकर्मणां च यथासंख्यं ‘संख्या-ऽसंख्यवर्षाणि’ संख्यवर्षाण्यसंख्यवर्षाणि च भवति । सप्तनोकषायक्षपणाद्वासत्कसंख्येयभागशेषतः प्रभृति संख्येयः स्थितिसत्त्वं संख्येयवर्षमात्रं नाम-गोत्र-वैद-नीयानां चा-ऽसंख्येयवर्षप्रमितमवतिष्ठते इत्यर्थः । अत्राणि च कषायप्राभृतचूर्णौ “द्विदि-संतकम्मं पुण धादिकम्माणं चट्ठण्हं पि संखेज्जाणि वरससहस्साणि, णामा-गोद-वेदणीयाणमसंखेज्जाणि वस्साणि ।” इति ।

तदानीमेव पुरुषवेदस्य बन्धोदयौ व्यवच्छिद्यमानौ व्यवच्छिन्नौ भवतः । केचित्तूदीरणा सहैव बन्धोदयौ व्यवच्छिद्येते, न त्रावलिकायाः पूर्वमुदीरणा व्यवच्छिद्यते इत्याहुः । तथा चाऽत्र सप्ततिकाचूर्णिः “तओ खविज्जभाणा खविज्जभाणा अंतोमुहुत्तेणं तौ नोकसायच्छकं पि छुम्भति, संजलणकोहम्मि” ति छन्नोकसाया कोहसंजलणाए सञ्जुक्का । तस्मिन्नेव समए पुरिसवेयस्स बंधोदयोदीरणवोच्छेओ ।” इति । तथैवोक्तं श्रीमदुपाध्याय-पुङ्गवैः कर्मप्रकृतिटीकायाम् “तत्समये एव च पुंवेदस्य बन्धोदयोदीरणोच्छेदः ।” इति । एतच्च मतान्तरं संभवति, अन्यथा सप्ततिकाचूर्णाविवेदविविच्छेदतः प्रागुदीरणाविविच्छेदो य उक्तः, अक्षराणि त्वेवम् “तिण्हंवेयाण तेण तेण वेदेण सेडिं पडिवणस्स अंतरकरणे कए पढमडितोए जाव आवलियासेस ति ताव उदओ य उदीरण य जुगवं । ततो आवलियामेत्तं कालं ‘उदओ चेव, उदीरणा नत्थि ।’ इति । स न धटेत । अत्र मतद्वय-संग्रहार्थं सप्ततिकाचूर्णिकारैरुभयथा प्ररूपितम्, यद्वा कारणान्तरेण, तदभिप्रायं तु वयं न विन्नः । अन्ये पुनराहुः—बन्धोदयौ युगपन्न व्यवच्छिद्येते, किन्तु प्राग् बन्धो व्यवच्छिद्येते, तत उदयः । कथमेतदवसीयते ? इति चेद्, उच्यते—केचित् संज्वलनक्रोधादिचतुष्प्रकृत्यात्मकबन्धस्थानकाले पुरुषवेदसंज्वलनक्रोधादिकरूपचतुष्प्रकृत्यात्मकसंक्रमस्थानसद्भावे वेदोदयं मन्यन्ते, तेन तेषां मतेन चतुर्विधबन्धकस्य जन्तोर्देह-कषायलक्षणाद्विकोदये द्वादशमङ्गाः संभवन्ति । तथा चात्र पञ्चसंग्र-हमूलटीका “चतुर्विधबन्धकस्याप्याद्यविभागे त्रयाणां वेदानामन्यतमस्य वेद-स्योदयं केचिदिच्छन्ति, अतश्चतुर्विधबन्धकस्याऽपि द्वादश द्विकोदयात् जानी-हीति ।” इति । तथैव सप्ततिकाचूर्णिः “एत्थ अण्णे अण्णारिसं पढंति । तच्चेदम्-पंचाओ चउक्कं संकममाणरस हींति ते चेव । वेएहिं परिहीणा चउरो चरिमेसु

कसिणेषु ।” इति । तथैव सप्ततिकावृत्तावपि न्यगादि- ‘इह केचिच्चतुर्विधबन्धसं-
क्रमणकाले त्रयाणां वेदानामन्यतमस्य वेदस्योदयमिच्छन्ति, ततस्तन्मतेन चतु-
र्विधबन्धकस्याऽपि प्रथमकाले द्वादश द्विकोदये भङ्गा लभ्यन्ते ।” इति । इत्थमिदं
स्फुटीभवति, यत् पुरुषवेदस्योदयेऽपि तद्वन्धो नास्ति, वेदकपायलक्षणद्विकोदयेऽपि क्रोधमान-
मायालोभात्मकचतुष्प्रकृत्यात्मकवन्धस्थानस्योपलम्भात् ।

नपुंसकवेदक्षयप्रभृतयो यन्त्रके प्रदर्श्यन्ते ।

- (१) (1) अन्तरकरणाविष्पादनतः संख्येयसहस्रस्थितिवन्धेषु गतेषु नपुंसकवेदः सर्वथा क्षीणो भवति । गा०-५१
(11) तदानीं गुणितकर्मांशस्य जीवस्य नपुंसकवेदस्योत्कृष्टप्रदेशसक्रमो भवति ।
- (२) ततः स्त्रीवेदः क्षयितुमारभते । गाथा-५१
- (३) स्थितिखण्डपृथक्त्वेन स्त्रीवेदक्षपणायाः संख्येयतमे भागे गते त्रिधातिकर्मणां संख्येयवार्धिकः स्थि-
तिवन्धो भवति । इतः ऊर्ध्वं घातित्रयस्य स्थितिबन्धः संख्येयगुणहीनः । गाथा-५२
- (४) (1) ततः स्थितिखण्डपृथक्त्वेन त्रेषु स्त्रीवेदक्षपणाद्धायाः संख्येयबहुभागेषु गतेषु स्त्रीवेदः सर्वात्मना क्षीणः ।
(11) तदानीं गुणितकर्मांशस्य जीवस्य स्त्रीवेदस्योत्कृष्टप्रदेशसक्रमो भवति । गाथा-५२
- (५) तदनन्तरसमये सप्तनोकपायाणां क्षपणारम्भः । गाथा-५३-५४-५५
<p>(1) तदानीं स्थितिबन्धाल्पबहुत्वम्
(१) मोहनीय स्थितिबन्धः स्तोत्रम् ।
(२) ततो घातित्रयस्य स्थितिबन्धः संख्येयगुणः ।
(३) ततो नामगोत्रयोः स्थितिबन्धोऽसंख्येयगुणः ।
(४) ततो वेदनीयस्य स्थितिबन्धो विशेषाधिकः ।</p> | <p>(11) तदानीं स्थितिसत्त्वाल्लभ्यत्वम्
(१) मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वं स्तोत्रम् ।
(२) ततो घातित्रयस्य स्थितिसत्त्वमसंख्येयगुणम् ।
(३) ततो नामगोत्रयोः ” ” ”
(४) ततोऽपि वेदनीयस्य स्थितिसत्त्वं विशेषा-
धिकम् ।</p> |
|--|--|
- (६) ततः स्थितिखण्डपृथक्त्वेन सप्तनोकपायक्षपणाद्धायाः संख्येयतमे भागे गतेऽघातिनां कर्मणां
संख्येयवार्धिकः स्थितिबन्धो जायते । गाथा-५५
- (७) ततः स्थितिखण्डपृथक्त्वेन सप्तनोकपायक्षपणाद्धायाः संख्येयेषु बहुभागेषु गतेषु ज्ञानावरणदर्शना-
वरणाऽन्तरायाणां संख्येयवर्षप्रमितं स्थितिसत्त्वं जायते । गाथा-५६
- (८) पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितावलिमात्रशेषायां गालप्रत्यागालौ व्यवच्छिन्नौ ।
- (९) (i) पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितौ समयाधिकावलिमात्रशेषायां पुरुषवेदस्य जघन्या स्थित्युदीरणा जघन्यानु-
भागोदीरणा च भवति ।
(11) तदानीमेव गुणितकर्मांशस्य जीवस्योत्कृष्टप्रदेशोदीरणा भवति ।
- (१०) (1) ततः आवलिकायां गतायां पुरुषवेदस्य चरमोदयः ।
(11) तदानीं हस्त्यष्टकं निश्शेषं क्षीणं समयोनद्धावलिमात्रचरमोदयः च वर्जयित्वा रोषः पुरुषवेद-
क्षीणः ।

ॐ उक्तञ्च गोमटसारटीकायामपि ‘पुरुषवेदोदयेन श्रेण्याखण्डे पुंवेदस्य बन्धव्युच्छिन्ति उदय-
व्युच्छिन्तिश्च द्वे युगपदेव । अथवा चक्षुषाद् बन्धव्युच्छिन्तिः उदयद्विचरमसमये स्यात् ।” इति ।

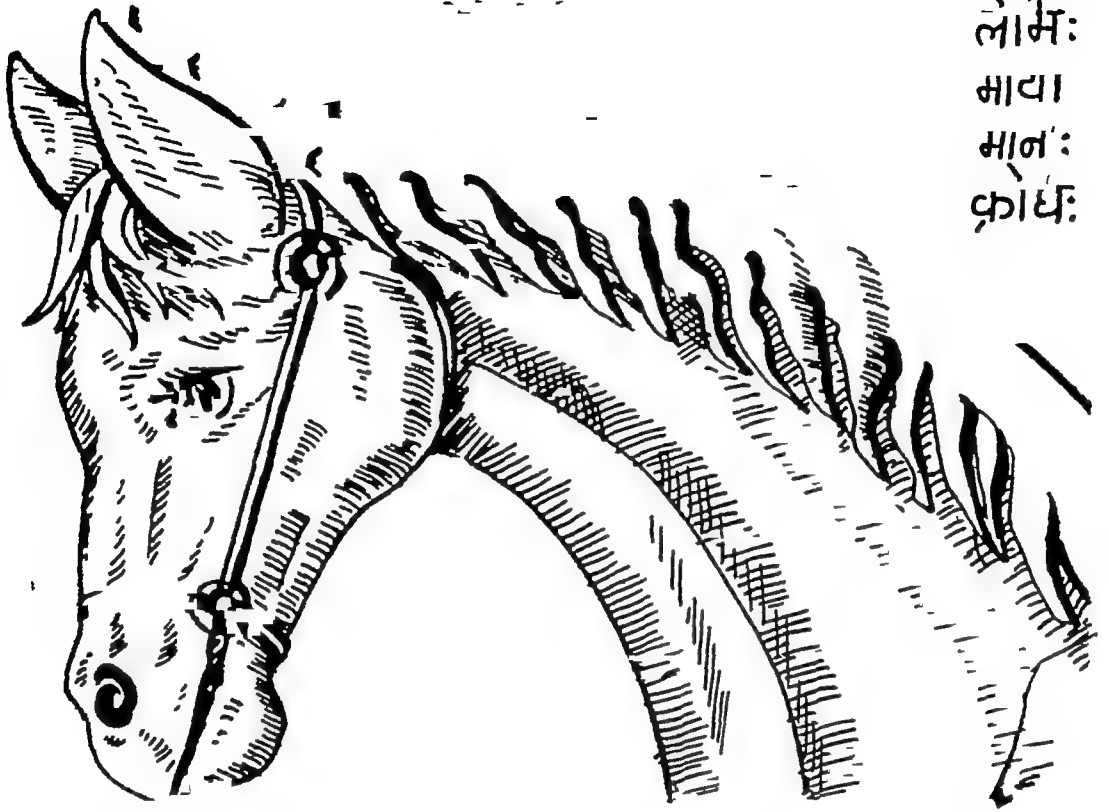
- (iii) पुरुषवेदस्य वन्धोदयौ व्यवच्छिद्यमानौ व्यवच्छिन्नौ ।
 (iv) केचित् वन्धोदयाभ्यां सहैवौदीरणा व्यवच्छिन्ना भवतीति मन्यन्ते ।
 (v) केचिदाहुः—पुरुषवेदस्य वन्धः प्राग् व्यवच्छिद्यते, तत उदयः ।
 (vi) पुरुषवेदस्य जघन्यस्थित्युदयो जघन्यानुमागोदयो गुणितकर्माशस्य चोत्कृष्टप्रदेशोदयो भवति ।
 (vii) स्थितिबन्धः पुरुषवेदस्याष्टवर्षप्रमाणः ।
 (viii) " " सञ्जलनचतुष्कस्य षोडशवार्षिकः ।
 (ix) शेषाणां पञ्चानां कर्मणा स्थितिबन्धः सख्यातवार्षिकः ।
 (x) घातिकर्मणां स्थितिसत्त्वं सख्येयानि वर्षाणि, (xi) अघातिनां चाऽसख्येयानि वर्षाणि ।
 (११) ततोऽश्वकर्णकरणाद्वाप्रारम्भः, पुरुषवेदस्य बद्धनूतनदलं यथागमः प्रतिसमयः सक्रमयति ।

पुरुषवेदस्य चरमोदयस्थितिमनुभूयाऽश्वकर्णकरणाद्वायां प्रविशति । तत्राऽश्वकर्णकरणाद्वायाः प्रथमसमयात् पुरुषवेदस्य समयोनाऽऽवलिताद्वयेन बद्धनूतनदलं सञ्जलनक्रोधे संक्रमयन् तावता कालेन सर्वथा क्षपयति । तत्र पुरुषवेदक्षपणाचरमसमये पुरुषवेदस्य जघन्यस्थितिसत्कर्म जघन्याऽनुमागसत्कर्म जघन्ययोगिना बद्धपुरुषवेददलिकस्य जघन्यप्रदेशसत्त्वं भवति । उक्तं च कपाय-प्राभृतचूर्णौ—‘पुरिसवेदस्स जहण्णाड्ढिदिविहत्तो कस्स ? पुरिसवेदस्स खवयस्स चरिमस्स मयअणिल्लेविदपुरिसवेदस्स । × × × × पुरिसवेदस्स जहण्णाणुभागसंतकामं कस्स ? पुरिसवेदेण उवडिदस्स चरिमस्स मयअसंका मयस्स । × × × × पुरिसवेदस्स जहण्णय पदेससंतकामं कस्स ? चरिमस्स मयपुरिसवेदोदयस्स खवगेण धोलमाणजहण्णजोग-डाणे वट्टमाणेण जं कम्मं वडं, तं कम्ममावलियसमयअवेदो संकामेदि । जत्तो पाए संकामेदि, तत्तो पाए सो समयपवद्धो आवलियाए अकम्मं होदि । तदो एगसमय-मोसक्किदूण जहण्णयं पदेससंतकाणं ।’ इति ।

तदानीं च स्वबन्धचरमसमयेन बद्धं पुरुषवेदं निःशेषतः सर्वसंक्रमेण संक्रमयतो जन्तोः पुरुषवेदस्य जघन्यः स्थितिसंक्रमोऽनुभागसंक्रमश्च भवति । उक्तं च कपायप्राभृतचूर्णौ—‘कोह-संजलणस्स जहण्णाड्ढिसंकमो कस्स ? खवयस्स कोहसंजलणस्स अपच्छिउमड्ढिदि-बंधचरिमस्स मयसंछुहमाणयस्स तस्स जहण्णयं, एवं माणमायासंजलणपुरिस-वेदाणं । × × × × कोहसंजलणस्स जहण्णाणुभागसंकामिओ को होइ ? चरिमाणु-भागबंधस्स चरिमस्स मयअणिल्लेवगो, एवं माणमायासंजलणपुरिसवेदाणं ।’ इति तथैव कर्मप्रकृतिचूर्णावपि “ततो पुरिसवेदं खवेति, तस्स समयूणहुआवलियवधो सञ्जहन्नगो ढितिसंकमो लब्धमिति । अंतरकरणे कए उवरि जासि घातिकर्माणां जहिं जहण्णागो ढितिसंकमो भणितो, तासिं अप्पप्पणो डाणे तहिं जहण्णाणुभागसंकमो ।”

तदानीमेव कर्मप्रकृतिचूर्णौ जघन्यप्रदेशसंक्रमोऽप्युक्तः । तथा च तदग्रन्थः “पुरिस-कोहमाणमायासंजलणाणं ‘धोलमाणेणं’ ति जहण्णागजोगिणा ‘चरिमंवद्धस्स’

अश्वकर्णकरणाद्ध्यायित्रम्

लोभः
माया
मानः
क्रोधः

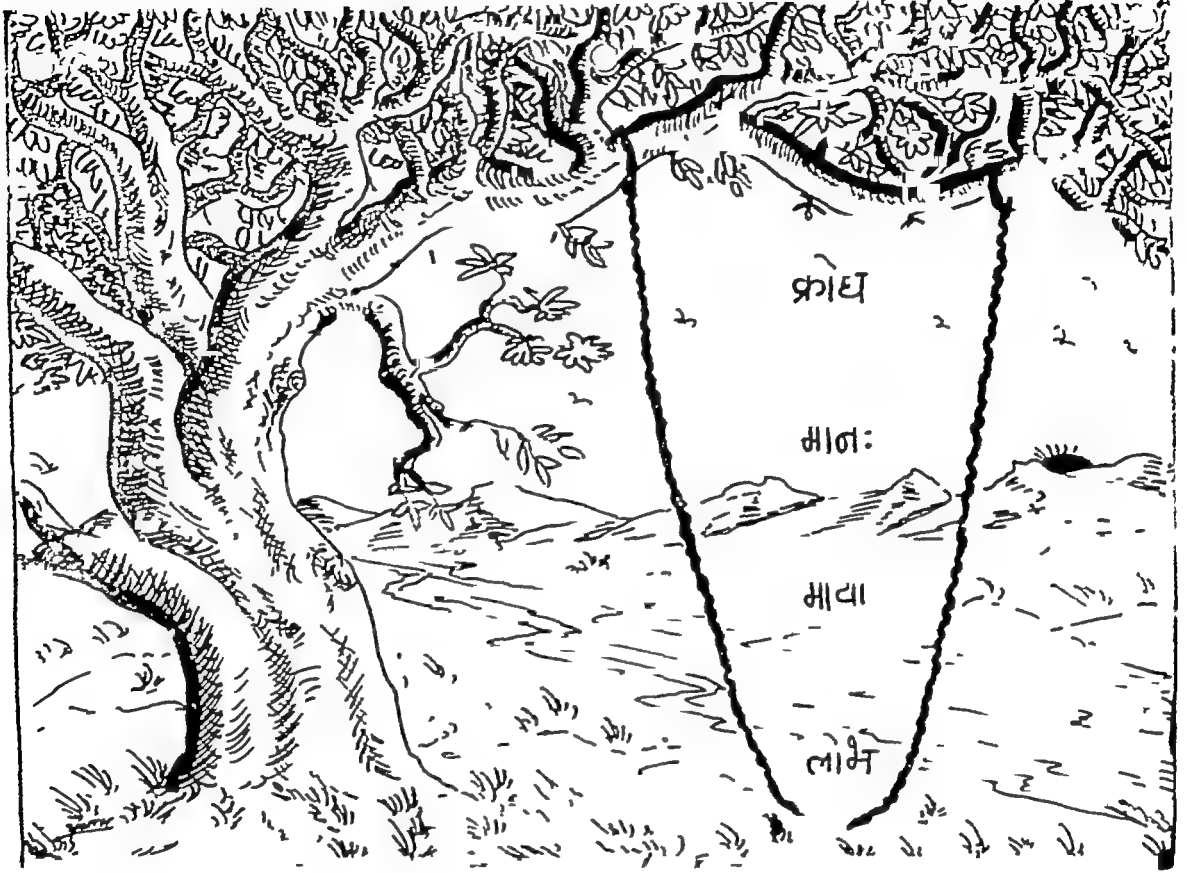
संक्षेपतो विवरणम्

अस्मिन्चित्रेऽश्वस्य कर्णौ दर्शितः, स च मध्यभागे बाह्व्यतः प्रभूतः, ततो हीनो हीनतरः, एवमेवाऽश्व-
करणाद्ध्यायः प्रथमे-ऽनुभागाखण्डे विनाशिते संज्वलनक्रोधादीनां क्रमशः सत्तागतो-ऽनुभागो हीनो हीनतरः
भवति । इहा-ऽश्वकर्णोऽनन्तगुणक्रमेण हीनो हीनतरो न सम्भवति, किन्तु विशेषहीनः सख्यातगुणहीनो
वा सम्भवति, तेन सादृश्यं केवलहीनत्वहीनतरत्वाद्यपेक्षया बोध्यम्, न त्वनन्तगुणहीनत्वाद्यपेक्षया ।

“लोभवेदनकालस्याद्यत्रिभागोऽश्वकर्णकरणाद्ध्यायः, यथाह्यश्वकरणात्तले बहुस्तूल्यक्रमेणाऽपकर्षतो
यावदन्तेऽतोवतनुरूपस्तथावस्थितस्योपशमकस्योपरितनस्थिते पूर्वस्पृष्टकानामूचनया विधानेन तदा-
कृतिभावाद्नुभागोऽश्वकर्ण इवाश्वकर्णस्तस्य करणाद्ध्याय इति ।” इति श्रीमुनिचन्द्रसूरिणां श्रीशतकधर्म-
टिप्पणेऽश्वकर्णकरणाद्ध्यायो व्याख्यानः, सोऽपि नाऽत्र विरुध्यते क्षपकैर्यपूर्वस्थकानां निवृत्तेः ।

आदोलकरणाद्यायाश्चित्रम्

संक्षेपतो विवरणम्

अस्मिन्चित्रे आदोलो दर्शित, तत्र वृक्षशालाया रज्ज्वाश्चान्तरालगत आकारस्त्रिकोणीभूय क्रमेण हीनो हीनतरो भवति, एवमेवास्यामद्यायां प्रथमाऽनुभागखण्डे यातिते संज्वलनक्रोधादीनामनुभागसत्कर्माऽनन्तगुण-क्रमेण हीनं हीनतरं भवति, इह चित्रे त्रिकोणाकारो विगेषहीनक्रमेण सम्भवति, न त्वनन्तगुणहीनक्रमेण, तेन सादृश्यं केवलहीनत्वाद्यपेक्षया बोध्यम् ।

खवणाए अब्बुद्धियस्स अप्पप्पणो चरिमसमयवद्धस्स 'सगअंतिमे'त्ति अप्पप्पणो चरिमसमए छोमे सव्वसंकमेणं जहण्णातो पदेससंकमो होति त्ति । कहं ? भण्णइ- एतेसिं चतुण्हं वधवोच्छेयकाले दुआवलियवद्धलत्तं मोत्तूण अण्णं णत्थि पदेसग्गं, तं च समए समए खोयमाणं अतिमे समए अंतिमसमयवद्धस्स असंखेज्जति भागो सेसो भवति, तेण चरिमसमए जहण्णातो पदेससंकमो होइ ।" इति । कषायप्राभृत- चूर्णिकारैस्तु चरिमसमयवद्धप्रदेशाग्रं संक्रमयत उपशमकस्य जघन्यप्रदेशसंकमो ऽभिहितः । तथा च तद्ग्रन्थः "कोहसंजलणस्स जहण्णओ पदेससंकमो कस्स ? उवसामयरस चरिमसमयवद्धो जाधे उवसामिज्जमाणो उवसंतो, ताधे तस्स कोहसंजलणस्स जहण्णओ पदेससंकमो, एवं माणमायासंजलणपुरिवेदानं । इति ॥ ५८ ॥

तदेवमभिहितस्तृतीया-ऽधिकारः । सम्प्रति "हयकर्ण ०" इत्यनेनोद्दिष्टस्य चतुर्था-ऽधि- कारस्या-ऽवसरः । यद्यपि चतुर्थाधिकारः पञ्चमा ऽधिकारो वादरकिट्टिपर्यसानः पष्ठाऽधिकाश्चे- त्येते-ऽनिवृत्तिकरणे एव भवन्ति, वादरकिट्टिवेदनचरिमसमयं यावदनिवृत्तिवादरसम्परायणुस्थान- स्योपलम्भात्, तथापि क्रियाविशेषप्रतिपादनार्थमनिवृत्तिकरणतः पृथगधिकारत्वेन हयकर्णकरणाद्वा- दयो निर्दिष्टाः । अनिवृत्तिकरणं तु वादरकिट्टिवेदनाद्वाचरिमसमये व्यवच्छेत्स्यति । पुरुषवेदोदये- ऽपगते क्रोधवेदनाद्वायास्त्रयो भागाः कर्तव्याः । तत्र प्रथमभागे हयकर्णकरणाद्वा, द्वितीयभागे किट्टिकरणाद्वा, तृतीयभागे च क्रोधकिट्टिवेदनाद्वा । अथ चतुर्था-ऽधिकारं हयकर्णकरणाद्वालक्ष्यं विभणिपुरादौ तावद् हयकर्णकरणाद्वायाः पर्यायनामानि ग्राह

हयकर्णादोलोव्वट्टणउव्वट्टणकरणञ्चद्धा ।

हयकर्णकरणकालस्स तिन्नि णामाणि णेयाणि ॥५९॥ (उपगीतिः)

हयकर्णा-ऽऽदोला-ऽपवर्तनोद्वर्तनकरणा-ऽद्धा ।

हयकर्णकरणकालस्य त्रीणि नामानि ज्ञेयानि ॥५९॥ इति पदसंस्कारः ।

'हयकर्ण ०' इत्यादि, 'हयकर्णा-ऽऽदोलापवर्तनोद्वर्तनाकरणाद्वा' करणाद्वाशब्दः प्रत्येक- मभिसम्बध्यते । ततश्चा-ऽयमर्थः हयकर्णकरणाद्वा आदोलकरणोद्वा अपवर्तनोद्वर्तनकरणाद्वा च 'हयकर्णकरणकालस्य' अश्वकर्णकरणाद्वायाः 'त्रीणि' त्रिसंख्याकानि 'नामानि' पर्यायना- मानि 'ज्ञेयानि' सार्थकानि ज्ञातव्यानि । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ "अस्सकण्णकरणो त्ति वा आदोलकरणो त्ति ओव्वट्टणउव्वट्टणकरणो त्ति तिण्णि णामाणि अस्सकण्ण- करणस्स ।" इति । एतदुक्तं भवति-हयति हिनोनि वा हयः " अच्" (सिद्धहेप० ५-१-४६) इत्यनेन सूत्रेण हिधातो कर्तरि अच्प्रत्ययः, अश्व इत्यर्थः ।

“धोदकरपुरगस्ताव्यस्तुरङ्गोऽश्वरपुरङ्गमः ।

गन्धर्वोऽर्वा सप्तवीति वाहो वाजो हयो हरिः ॥१॥ इति वचनात् । तस्य कर्णः, कर्ण्यते-ऽनेनेति कर्णः, “भावाकर्त्रोः” (सिद्धहेम० ५-३-१८) इत्यनेन वञ् प्रत्यय, यद्वा किरत्यनेन “इणुवी०” (उणादि० १८२) इत्यनेन णप्रत्ययः । श्रोत्रमित्यर्थः, “कपीः श्रोत्रं अवणं च” इति वचनात्, ह्यकर्णवत् करणं-प्रथमे-ऽनुभागखण्डे-ऽपगते संज्वलनक्रोधाप्रभृतिसंज्वलनलोमपर्यवसानानां कपायाणां यथाक्रममनन्तगुणहीनाऽनुभागव्यवस्थापनम् ह्यकर्णकरणम्, तस्य अद्धा-कालः, ह्यकर्णकरणाद्धा अश्वकर्णकरणाद्धेत्यर्थः, यथा-ऽश्वकर्णो मव्यात् प्रभृत्या-ऽऽग्रं हीनो हीनतरो भवति, तथैवाऽस्यामद्धायामपि प्रथमे-ऽनुभागे खण्डे विनष्टे संज्वलनक्रोधादीनां सत्तागतो-ऽनुभागः क्रमशो-ऽनन्तगुणहीनत्वेन व्यवस्थाप्यते । सम्प्रत्यादोलकरणाद्धा व्युत्पाद्यते-आदोल्यते-ऽस्मिन्निति आदोलः “भावकर्त्रोः” (सिद्धहेम० ५-३-१८) इति अधिकरणे वञ् प्रत्ययः, प्रेङ्गोलनमित्यर्थः । आदोल इव करणं संज्वलनक्रोधादीनां यथाक्रममनन्तगुणहीनाऽनुभागव्यवस्थापनम् आदोलकरणम्, तस्या-ऽद्धा आदोलकरणाद्धा । यथा आदोले वृक्षशाखाया रज्ज्वोश्चाऽन्तरालगत आकारस्त्रिकोणीभूय क्रमेण हीयमानो दृश्यते, तथैवाऽस्यामद्धायामपि संज्वलनक्रोधादीनामनुभागसत्कर्मा-ऽनन्तगुणहीनक्रमेण दृश्यते । अथ अपवर्तनोद्धर्तनकरणाद्धा व्युत्पाद्यते-अपवर्तनं नाम हानिः, उद्धर्तनं नाम वृद्धिः । अस्यामद्धायां प्रथमे-ऽनुभागखण्डे व्रजिते सति क्षपकः संज्वलनक्रोधादीनामनुभागसत्कर्म क्रमशो-ऽनन्तगुणहीनं करोति, संज्वलनलोभादीनामनुभागसत्त्वं पुनर्यथाक्रममनन्तगुणवृद्धत्वेन व्यवस्थापयतीत्यपवर्तनोद्धर्तनकरणाद्धा व्यपदिश्यते । यद्वा-ऽस्यामद्धायां प्रथमा-ऽनुभागखण्डे-ऽनुभागस्पर्धकानि संज्वलनलोभादीनां विशेषहीनक्रमेण दृश्यन्ते, संज्वलनक्रोधादीनां पुनर्विशेषाधिकक्रमेण दृश्यन्ते इत्यपवर्तनोद्धर्तनकरणाद्धा व्यपदिश्यते । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकाणि १०-११ इति ॥५९॥

सम्प्रत्यश्वकर्णकरणाद्धायाः प्रथमसमये स्थितिसत्त्वं स्थितिर्वन् च विभण्यपुराह

ठिड्संतं संखसहस्रवासमेतं तयाणि मोहरस ।

अंतोमुहुतऊणो सोलसवासपमिओ वधो ॥ ६० ॥

स्थितिसत्त्वं सखसहस्रवर्षमात्रं तदानीं मोहस्य ।

अन्तमुहुतोऽन्तं षोडशवर्षप्रमितो वन्ध ॥६०॥ इति पदसंस्कारः ।

‘ठिड्संतं’ इत्यादि, तत्र ‘तदानीं’ प्रत्यासत्तेरश्वकर्णकरणाद्धायाः प्रथमसमये ‘मोहस्य’ मोहनीयकर्मणः संज्वलनचतुष्कस्येति यावत्, स्थितिसत्त्वं संख्येयसहस्रवर्षमात्रं भवति, पूर्वमपि स्त्रीवेदक्षपणाद्धाचरमसमये मोहनीयकर्मणः स्थितिसत्त्वं संख्येयसहस्रवर्षप्रमितमासीत्, स्थिति-खण्डसहस्रैर्व्यतिष्ठं सत् सम्प्रत्यपि संख्येयसहस्रवर्षप्रमाणं भवति, किन्तु पूर्वतः संख्येयगुणहीनं भवतीत्यर्थः

न च स्त्रीवेदक्षपणाद्धाचरमसमये पुरुषवेदक्षपणाद्धाचरमसमये च मोहनीयसत्कर्म संख्येय-

वार्षिकमभिहितम् । निरुक्तस्थानतः प्रभृति संख्येयगुणहानिदर्शनाद् इदानीं संख्येयसहस्रवर्षप्रमितं मोहनीयस्थितिसत्त्वं कुतो भण्यते ? इति वाच्यम्, तदानीमपि संख्येयसहस्रवर्षप्रमाणसत्कर्मण इष्टत्वेऽपि संख्यातराशेरनेनविश्रान्तात् संख्यातसहस्राणामपि संख्यातराशौ समावेशात् । एवमन्यत्राऽपि बोद्धव्यम् । स्थितिष्वेवसहस्रैर्वातितं सत् पूर्वच्छेदवातिकर्मणामपि स्थितिरत्वं संख्येयसहस्रवर्षप्रमाणं नामगोत्रवेदनीयानां चाऽघातिकर्मणामसंख्येयवर्षप्रमितं ज्ञातव्यम् ।

धण्डालालान्यायेन “तथाणि मोहरस” इति पदद्वयमुत्तरत्राऽपि सम्बन्धनीयम् । ‘अंतो’ इत्यादि, तदानीं ‘मोहस्य’ संज्वलनचतुष्कस्य ‘बन्धः’ स्थितिबन्धो ‘अन्तर्मुहूर्तोनः’ अन्तर्मुहूर्तन्यूनः षोडशवर्षप्रमितो भवति । एतदुक्तं भवति पुरुषवेदोदयचरमसमये संज्वलनचतुष्कस्य षोडशवर्षप्रमाणः स्थितिबन्ध आसीत्, सम्प्रत्यन्तर्मुहूर्तन्यूनषोडशवर्षप्रमाणं स्थितिबन्धमारभते, अतः प्रभृति हि संज्वलनस्थितिबन्धस्याऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणा हानिर्भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “द्विदिवंधो सोलसवस्साणि अतोमुहूर्तूणाणि ।” इति । शेषकर्मणां तु पूर्ववत् स्थितिबन्धः संख्येयवर्षप्रमाणो ज्ञातव्यः, पूर्वपूर्वतश्च संख्येयगुणेन हीनो हीनतरो भवति ॥६०॥

अथाऽश्वकर्णकरणाद्धाप्रथमसमयेऽनुभागसत्कर्मविषयकमल्पबहुत्वमभिधित्सुराह

रससंतं माणस्सप्पमह विसेसाहिअक्रमेण खलु ।

होज्जाइ कोहमायालोहाणं तव्व बंधो वि ॥६१॥

रससत्त्व मानस्याल्पमथ विशेषाधिकक्रमेण खलु ।

भवति क्रोधमायालोभाना तद्वद् बन्धोऽपि ॥६१॥ इति पदसंस्कार ।

‘रससंतं’ इत्यादि, ‘रससत्त्वम्’ अश्वकर्णकरणाद्धायाः प्रथमसमयेऽनुभागसत्कर्म मानस्य ‘अल्पम्’ स्तोकम्, उपरि भण्यमानक्रोधदीनामनुभागसत्कर्मणः प्रभृतत्वात् । ‘अह’ ति ‘अथ’ अथशब्द आनन्तर्यार्थकः, मानस्याऽनुभागसत्त्वं स्तोकमभिहितं तदनन्तरमित्यर्थः, विशेषाधिकक्रमेण भवति क्रोधमायालोभानां रससत्त्वमिति गम्यते । एतदुक्तं भवति—अश्वकर्णकरणाद्धाप्रथमसमये संज्वलनमानस्याऽनुभागसत्त्वं सर्वाल्पम्, ततः संज्वलनक्रोधस्याऽनुभागसत्कर्म विशेषाधिकम्, आधिक्यं चाऽनन्तै रसस्पर्धकैर्द्रष्टव्यम् । ततोऽपि मायाया विशेषाधिकम्, ततो लोभस्य विशेषाधिकम् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “अणुभागसंतकम्मं सह आगाइदेण माणे थोवं, कोहे विसेसाहियं, मायाए विसेसाहियं, लोहे विसेसाहियं ।” इति । अत्र ‘अणुभागसंतकम्मं सह आगाइदेण’ इतिपदत्रयेणाऽश्वकर्णकरणाद्धायां प्रविशतां जन्तुना यदनुभागखण्डं घात्यते, तेन सह तात्कालिकाऽनुभागसत्कर्म बोध्यम्* ।

तथा चाहुर्जयधवलाकारा अपि “एत्थ सह आगाइदेण ति पुत्ते अरराकण्णकरणमाव्वेतेण जमणुभागखंड्यमागाइ तेण सह तत्कालमावियस्स अणुभागसतकम्मस्स एदमप्पावहुवं कोरदि ति भणिद होदि । एत्थ विसेसाहियपमाणमणंताणि फट्ठयाणि ।” इति ।

अथा-ऽश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमयेऽनुभागवन्धस्याऽल्पबहुत्वमतिदिदिक्षुराह-‘तच्च’ इत्यादि,
 ‘तद्वत्’ अनुभागसत्कर्मवत् ‘बन्धो-ऽपि’ अनुभागबन्धो-ऽपि भवति । उक्तं च कषायप्रामृत-
 चूर्णो बन्धो वि एवमेव ।” इति । इदमुक्तं भवति अश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये मानस्या-
 ऽनुभागबन्धः स्तोकः, ततः क्रोधस्य विशेषाधिकः, ततो मायाया विशेषाधिकः, ततो-ऽपि
 लोभस्य विशेषाधिकः ॥६१॥

अनुभागसत्त्वं रसबन्धं च प्ररूप्या ऽश्वकर्णकरणाद्वायाः प्रथमसमये प्रथमाऽनुभागखण्डेन
 संज्वलनचतुष्कस्य घात्यमानमनुभागं व्याजिहीषुराह

रसखंडं क्रोधादीण क्रमेण विसेसत्रहित्रमह ।

घाइअश्वसेसफडाइं लोहादीणऽणंतगुणणाए ॥६२॥ (उद्गीतिः)

रसखण्डं क्रोधादीना क्रमेण विशेषाधिकमथ ।

घातिता ऽवगोपस्पर्धकानि लोभादीनामनन्तगुणनया ॥ २॥ इति पदसंस्कारः ।

‘रसखंडं’ इत्यादि, अश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये ‘रसखंडम्’ अनुभागखण्डं क्रोधादीनां
 क्रमेण विशेषाधिकं भवति । एतदुक्तं भवति अश्वकर्णकरणाद्वायाः प्रथमे-ऽनुभागखण्डे क्रोध-
 स्या-ऽनुभागस्पर्धकानि स्तोकानि, ततो मानस्य विशेषाधिकानि, ततो मायाया विशेषाधिकानि,
 ततो ऽपि लोभस्य विशेषाधिकानि विद्यन्ते । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णो-अणुभागखंडयं
 पुण जमागाइदं, तस्स अणुभागखंडयस्स फदयाणि कोवे थोवाणि, भाणे फदयाणि
 विसेसाहियाणि, मायाए फदयाणि विसेसाहियाणि, लोभे फदयाणि विसेसाहि-
 याणि ।” इति । इतः प्रागनुभागखण्डे घात्यमानस्पर्धकानामल्पबहुत्वमित्थमासीत् गानस्य
 स्पर्धकानि स्तोकानि, ततः क्रोधस्य विशेषाधिकानि, ततो-ऽपि मायाया विशेषाधिकानि, ततो-
 ऽपि लोभस्य विशेषाधिकानि, अनुभागसत्त्वस्य तथात्वेनाऽनुभागखण्डस्य चाऽनुभागसत्कर्मनु-
 रूपत्वेनाऽनुभागखण्डगताऽनुभागस्य तथाविधा-ऽल्पबहुत्वसंभवात् । न चा-ऽश्वकर्णकरणाद्वा-
 प्रथमसमये-ऽपि मानक्रोधमायालोभानां यथाक्रममनुभागसत्त्वं विशेषाधिकं क्रमेण तिष्ठति, तर्हि
 रसखण्डा-ऽल्पबहुत्वस्य सत्त्वाऽल्पबहुत्वेन सह दैर्घ्यं कुतो दृश्यते ? इति वाच्यम्, अश्वकर्णकरणा-
 द्वायां प्रथमे-ऽनुभागखण्डे विनष्टे संज्वलनक्रोधादीनां यथाक्रममनुभागसत्कर्मणो-ऽनन्तगुण-
 हीनत्वदर्शनात् । यदि च सत्त्वानुरूपेणैवा-ऽश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमा-ऽनुभागखण्डे रसस्पर्धकानि
 भवेयुः, तर्हि तस्मिन्ननुभागखण्डे पूर्णे-ऽनुभागसत्त्वं क्रोधादीनामनुक्रममनन्तगुणहीनं न स्यात् ।
 यदा-ऽपूर्वस्पर्धककिङ्किरेणादिभिर्विनाशयिष्यमाणं यस्या-ऽनुभागसत्कर्म मन्दं मन्दतरं कृत्वा
 पश्चाद् निःशेषतः क्षपयिष्यते, तस्या-ऽनुभागः प्रभूतः प्रभूततरो घात्यते इति ।

‘अहं’ इत्यादि, ‘अथ’ अथशब्दोऽत्र प्रकरणान्तरसूचकः, प्रथमाऽनुभागखण्डे स्पर्धकाऽल्पवहुत्वमुक्तम्, सम्प्रति धातिताऽवशेषाऽनुभागस्पर्धकानामल्पवहुत्वमभिधीयते इति सूचयति । धातिताऽवशेषस्पर्धकानि ‘अश्वकर्णकरणाद्वायां प्रथमाऽनुभागखण्डेन यदनुभागसत्कर्म घात्यते, तेन रहितमनुभागसत्कर्म पूर्वस्पर्धकवक्ष्यमाणाऽपूर्वस्पर्धकलक्षणानि धातिताऽवशेषस्पर्धकान्युच्यते, तानि ‘लोभादीनां’ लोभ-माया-मान-क्रोधानां क्रमेण ‘अनन्तगुणनया’ अनन्तगुणकारेणाऽवतिष्ठन्ते इति गम्यते, लोभस्य धातिताऽवशेषस्पर्धकानि स्तोकानि तिष्ठन्ति, ततो मायाया अनन्तगुणानि, ततो मानस्या अनन्तगुणानि, ततोऽपि क्रोधस्याऽनन्तगुणानि तिष्ठन्तीत्यर्थः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ-“आगाइदसेसाणि पुण फहयाणि लोमे थोवाणि, मायाए अणतगुणाणि, माणे अणंतगुणाणि, कोधे अणंतगुणाणि ।” इति । नन्वश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये ऽनुभागसत्त्वं मान-क्रोध-माया-लोभानां यथाक्रमं विशेषाधिकमासीत्, तथाऽश्वकर्णकरणाद्वायां प्रथमानुभागखण्डेन क्रोधादीनामनुक्रमं केवलं विशेषाधिकानि स्पर्धकानि घात्यन्ते, तर्हि धातिताऽवशेषाऽनुभागस्पर्धकानि लोभादीनां क्रमेणाऽनन्तगुणानि कथं सम्पद्यन्ते ? इति चेत्, उच्यते-अश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये मानस्यानुभागसत्कर्मतः क्रोधस्याऽनुभागसत्कर्म विशेषाधिकं भवति । मानस्यानुभागसत्त्वतः क्रोधस्य यावन्ति स्पर्धकान्यधिकानि, तावन्ति स्पर्धकानि बुद्ध्याऽपनीय पृथक् स्थापयितव्यानि । ततः क्रोधस्याऽनुभागखण्डेन समानं मानस्याऽनुभागखण्डं बुद्ध्या गृहीतव्यम् । ततश्चाऽवस्तनमनुभागसत्कर्म मानक्रोधयोर्मिथस्तुल्यं दृश्यते, बुद्धयोभयोरपि सदृशखण्डग्रहणात् । अथ मानस्याऽवशिष्टाऽनुभागसत्कर्मणोऽनन्तानि खण्डानि कृत्वैकं खण्डं तत्रैव विमुच्य शेषाणि बहूनि खण्डानि प्रागुक्तऽनुभागखण्डेन सह विघाताय गृह्णाति, इमानि च गृह्यमाणान्यनन्तानि खण्डानि मानस्य सकलाऽनुभागसत्कर्मणोऽनन्ततमभागमात्राण्युपरितनपृथक्स्थापित-क्रोधाऽनुभागस्पर्धकतोऽनन्तगुणानि भवन्ति । उपरितनपृथक्स्थापित-क्रोधाऽनुभागस्पर्धकानि क्रोधस्याऽनुभागखण्डेन सह विघातयति । इत्थमश्वकर्णकरणाद्वायां प्रथमाऽनुभागखण्डे क्रोधस्य घात्यमानस्पर्धकतो मानस्य घात्यमानस्पर्धकानि विशेषाधिकानि भवन्ति । ततो धातितेषु तेषु स्पर्धकेषु धातिताऽवशेषस्पर्धकानि मानतः क्रोधस्याऽनन्तगुणानि तिष्ठन्ति ।

प्रदर्श्यते एतत्सर्वमसत्कल्पनया । अश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये क्रोधस्याऽनुभागसत्त्वं त्रयोदशाधिकपञ्चशतान्यनुभागस्पर्धकानि (५१३) कल्पयितव्यम्, मानस्य तु द्वादशाधिकपञ्चशती (५१२) । चतुःसंख्या चाऽनन्तराशित्वेन परिकल्पनीया । एवमुपरितनं क्रोधस्यैकं स्पर्धकं मानतोऽधिकं भवति, तत् पृथक्स्थापयितव्यम् । ततः क्रोधस्य चतुरशीत्यधिकशतत्रयस्पर्धकमात्रखण्डेन (३८४) सदृशं मानस्य चतुरशीत्यधिकत्रिशतस्पर्धकमात्रं खण्डं (३८४) गृह्णाति । अथ मानस्याऽवशिष्टाष्टाविंशत्युत्तरशतस्पर्धकानाम् (१२८) अनन्तानि खण्डानि कृत्वैकखण्डं

द्वात्रिंशत्स्पर्धकप्रमाणं (३२) तत्रैव विमुच्य शेषाणि पणवतिस्पर्धकानि (६६) चतुरशीत्यधिक-
त्रिंशत्स्पर्धकात्मकानुभागखण्डेन (३८४) सह विधाताय गृह्णाति । इमानि च गृह्यमाणानि पणवति-
स्पर्धकानि (६६) मानस्य सकला-ऽनुभागसत्कर्मणो द्वादशाधिकपञ्चशतस्पर्धकलक्षणस्या-ऽनन्त-
तमभागमात्राप्युपरितनपृथक्स्थापितक्रोधैका-ऽनुभागस्पर्धकतो-ऽनन्तगुणानि भवन्ति । उपरितन-
पृथक्स्थापितक्रोधैका-ऽनुभागस्पर्धकं चतुरशीत्यधिकत्रिंशत्स्पर्धकात्मका-ऽनुभागखण्डेन सह धात-
यति । इत्थं प्रथमखण्डे क्रोधस्य धात्यमानपञ्चाशीत्युत्तरत्रिंशत्स्पर्धकतो (३८५) मानस्य धात्य-
मानान्यशीत्यधिकचतु शतस्पर्धकानि (४८०) विशेषाधिकानि भवन्ति । तेन प्रथमा-ऽनुभाग-
खण्डे धातिते धातिता-ऽवशेषस्पर्धकानि क्रोधस्या-ऽष्टाविंशत्युत्तरशतं (१२८) तिष्ठन्ति, मानस्य
तु द्वात्रिंशत् (३२) । इत्थं मानस्य धातिता-ऽवशेषद्वात्रिंशत्स्पर्धकतः क्रोधस्या-ऽनन्तगुणानि
धातिता-ऽवशेषस्पर्धकान्यष्टाविंशत्युत्तरशत (१२८) भवन्ति, चतुःसंख्याया अनन्तत्वेन परि-
कल्पनात् ।

एवं मानस्या-ऽनुभागसत्कर्मतो मायाया अनुभागसत्कर्म विशेषाधिकं विधत्ते । मानतो
यावन्ति स्पर्धकान्यविकानि, तावन्ति बुद्ध्या पृथक् स्थापयितव्यानि । ततो मानस्या-ऽनुभाग-
खण्डेन सदृशं मायाया अनुभागखण्डं बुद्ध्या गृहीतव्यम् । ततो-ऽधस्तनमनुभागसत्कर्म मान-
माययोः समानं दृश्यते, बुद्धयोभयोरपि सदृशखण्डग्रहणात् । अथ मायाया अवशिष्टा-ऽनुभाग-
सत्कर्मणो-ऽनन्तानि खण्डानि कृत्वैकं खण्डं तत्रैव विमुच्य शेषाणि बहुभागमात्राप्यनन्तानि
खण्डानि प्रागुक्ता-ऽनुभागखण्डेन सह विधाताय गृह्णाति । इमानि च गृह्यमाणान्यनन्तानि खण्डानि
मायायाः सकला-ऽनुभागसत्कर्मणो-ऽनन्ततमभागप्रमाणानि भवन्ति, उपरितनपृथक्स्थापित-माया-
ऽनुभागस्पर्धकतो-ऽनन्तगुणानि भवन्ति । तत उपरितनपृथक्स्थापित-मायास्पर्धकाभि मायाया
अनुभागखण्डेन सह धातयति । इत्थं मानस्य धात्यमानस्पर्धकतो मायाया धात्यमानस्पर्धकानि
विशेषाधिकानि भवन्ति । ततः प्रथमे-ऽनुभागखण्डे विनाशिते धातिता-ऽवशेषस्पर्धकानि मायातो
मानस्या-ऽनन्तगुणानि भवन्ति ।

भाष्यते चेदमसत्कल्पनया अश्वकलेकरणाद्वाप्रथममभये मायाया अनुभागसत्कर्म
चतुर्दशाधिकपञ्चशतान्यनुभागस्पर्धकानि (५१४) कल्पयितव्यम्, मानस्य तु पूर्ववद् द्वादशाधि-
कपञ्चशतानि (५१२) । अयोपरितने मायाया द्वे स्पर्धके मानतो-ऽधिके स्तः, ते पृथक्स्थापयितव्ये ।
ततो मानस्या-ऽशीत्यधिकचतुरशतस्पर्धकप्रमाणखण्डेन (४८०) सदृशं मायाया अशीत्युत्तरचतुः-
शतस्पर्धकप्रमाणं (४८०) खण्डं गृह्णाति । अथ मायाया अवशिष्टद्वात्रिंशत्स्पर्धकानाम् (३२)
अनन्तानि खण्डानि कृत्वैकं खण्डमष्टस्पर्धकमात्रं (८) तत्रैव विमुच्य शेषाणि चतुर्विंशतिस्पर्धकान्य
शीत्यधिकचतुःशतस्पर्धकात्मकानुभागखण्डेन सह विधाताय गृह्णाति । इमानि च गृह्यमाणानि
चतुर्विंशतिस्पर्धकानि (२४) मायाया सकला-ऽनुभागसत्कर्मणश्चतुर्दशाधिकपञ्चशतस्पर्धकरूपस्या-
नन्ततमभागमात्राणि भवन्ति, उपरितनपृथक्स्थापित-मायासत्कर्मस्पर्धकद्वयतया-ऽनन्तगुणानि । तत

उपरितनपृथक्स्थापित-माया अनुभागस्पर्धकद्वयं मायाया अनुभागखण्डेन सह धातयति । इत्थं प्रथमे अनुभागखण्डे मानस्य धात्यमाना-ऽशीत्यधिकचतुःशतस्पर्धकतो (४८०) मायाया धात्य-मानपङ्क्त्यश्चतस्रस्पर्धकानि $(२ + ४८० + २४ = ५०६)$ विशेषाधिकानि भवन्ति । ततः प्रथमे-अनुभागखण्डे विनाशिते मानस्य धातिता-ऽवशेषस्पर्धकानि द्वात्रिंशत् मायाया धातिता-ऽवशेषाष्ट-स्पर्धकतो-ऽनन्तगुणानि भवन्ति, चतुःसंख्याया अनन्तत्वेन ग्रहणात् ।

एवं मायालोभयोरपि वक्तव्यम् । तथाहि-अश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये मायाया अनुभाग-सत्कर्मतो लोभस्या-अनुभागसत्कर्म विशेषाधिकं भवति । यावद्भिः स्पर्धकैरधिकं भवति, तावन्ति स्पर्धकानि बुद्ध्या पृथक् स्थापयितव्यानि । ततो मायाया अनुभागखण्डेन सदृशं लोभस्या अनु-भागखण्डं बुद्ध्या गृहीतव्यम् ततो-ऽवस्वनमनुभागसत्कर्म मायालोभयोः सदृशं भवति, बुद्धयो-मयोरपि सदृक्खण्डग्रहणात् । अथ लोभस्या-ऽवशिष्टानुभागसत्त्वस्या-ऽनन्तानि खण्डानि कृत्वैकं खण्डं तत्रैव त्रिभुज्य शेषाण्यनन्तानि खण्डानि प्रागुक्ता-ऽनुभागखण्डेन सह विधाताय गृह्णाति । इमानि च गृह्यमाणान्यनन्तानि खण्डानि लोभस्य सकला-अनुभागसत्कर्मणो-अनन्त-तमभागप्रमाणानि भवन्ति, उपरितनपृथक्स्थापितलोभसत्का-अनुभागस्पर्धकतश्चा-अनन्तगुणानि भवन्ति । तत उपरितनपृथक्स्थापितलोभस्पर्धकानि लोभस्या-अनुभागखण्डेन सह धातयति । इत्थं लोभस्य धात्यमानस्पर्धकानि मायाया धात्यमानस्पर्धकतो विशेषाधिकानि जायन्ते । ततः प्रथमे-अनुभागखण्डे धातिते मायाया धातिता-ऽवशेषस्पर्धकानि लोभतो-अनन्तगुणानि भवन्ति ।

भाष्यते चेदमसत्कल्पनया अश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये लोभस्या-अनुभागसत्कर्म-पञ्चदशाधिकपञ्चशतानि (५१५) अनुभागस्पर्धकानि कल्पयितव्यम्, मायायाश्च पूर्ववत् चतुर्दशा-धिकपञ्चशतानि (५१४) अथोपरितनमेकं स्पर्धकं लोभस्य मायातो-ऽधिकमस्ति, तत् पृथक्स्था-पयितव्यम् । ततो मायाया पङ्क्त्यश्चतस्रस्पर्धकप्रमाणखण्डेन (५०६) सदृशं लोभस्य पङ्क्त्य-श्चतस्रस्पर्धकप्रमाणं (५०६) खण्डं गृह्णाति । अथ लोभस्यावशिष्टाष्टस्पर्धकानामनन्तानि खण्डानि कृत्वैकं खण्डं द्विस्पर्धकमितं (२) तत्रैव परित्यज्य शेषाणि षट् स्पर्धकानि (६) षडधिक-पञ्चशतस्पर्धकात्मकखण्डेन (५०६) सह विधाताया-ऽऽददाति । इमानि चादीयमानानि षट्स्पर्धकानि (६) लोभस्य सकला-अनुभागसत्त्वस्य पञ्चदशाधिकपञ्चशतस्पर्धकलक्षणस्याऽनन्ततमभागमात्राणि भवन्ति, उपरितनपृथक्स्थापितलोभसत्कैकस्पर्धकतश्चा-अनन्तगुणानि भवन्ति । तत उपरितन-पृथक्स्थापितलोभसत्कैका-अनुभागस्पर्धकं लोभस्या-अनुभागखण्डेन सह धातयति । इत्थमश्वकर्ण-करणाद्वायाः प्रथमे-अनुभागखण्डे मायाया धात्यमानपङ्क्त्यश्चतस्रस्पर्धकतो (५०६) लोभस्य धात्यमानत्रयोदशाधिकपञ्चशतस्पर्धकानि $(१ + ५०६ + ६ = ५१३)$ विशेषाधिकानि भवन्ति । ततः प्रथमे-अनुभागखण्डे-ऽपगते मायाया धातिता-ऽवशेषस्पर्धकान्यष्टसंख्याकानि (८) लोभस्य धातिता-ऽवशेषस्पर्धकद्वयतो-अनन्तगुणानि भवन्ति, चतुःसंख्याया अनन्तत्वेन परिकल्पनात् ॥ ६२ ॥

क्रोधस्य	मानस्य	मायाया	लोभस्य
५१३	५१०	५१४	५१५
३८५	४८०	५०६	५१३
१८८	३२	८	२

लोभस्य ५१५ स्पर्धकानि

अथर्वकर्मकरणाद्धायाः प्रथमसमये स्थितिसत्त्वादोनामल्पबहु-यादोनि

- (१) प्रथमसमये स्थितिसत्कर्म, गाथा-६०
 (१) मोहनीयस्य स्थितिसत्त्व सख्येयसह-
 सवर्षाणि ।
 (२) ज्ञानाधरणादीनामपि सत्त्वं सख्येयस-
 हसवर्षाणि ।
 (३) नामगोत्रवेदनीयानामसख्येयवर्षाणि ।

- (३) प्रथमसमयेऽनुभागसत्कर्म-ऽल्पबहुत्वम्,
 गाथा-६१

अङ्कतः

- (१) प्रथमसमये मानस्याऽनुभाग-
 सत्कर्म स्तोकम् । (५१२)
 (२) तत क्रोधस्यानुभागसत्कर्म
 विशेषाधिकम् । (५१३)
 (३) ततो मायाया अनुभागसत्कर्म
 विशेषाधिकम् । (५१४)
 (४) ततो लोभस्याऽनुभागसत्कर्म
 विशेषाधिकम् । (५१५)

- (५) अथर्वकर्मकरणाद्धायाः प्रथमस-
 ख्येयवर्षाणां नामल्पबहुत्वम्
 गाथा-६२

अङ्कतः

- (१) क्रोधस्यानुभागस्पर्धकानि
 स्तोकानि धात्यन्ते । (३८५)
 (२) ततो मानस्यानुभागस्पर्ध-
 कानि विशेषाधिकानि धात्यन्ते । (४८०)
 (३) ततो मायाया अनुभागस्पर्ध-
 कानि विशेषाधिकानि धात्यन्ते । (५०६)
 (४) ततो लोभस्यानुभागस्पर्धकानि
 विशेषाधिकानि धात्यन्ते । (५१३)

- (२) प्रथमसमये स्थितिबन्ध, गाथा-६०

- (१) मोहस्य बन्धोऽन्तर्मुहूर्तन्यूनषोड-
 शवर्षमात्रः ।
 (२) शेषकर्मणा बन्ध सख्यातवार्षिकः ।

- (४) प्रथमसमयेऽनुभागबन्धात्त्रयबहुत्वम्,
 गाथा-६१

- (१) प्रथमसमये मानस्याऽनुभागबन्ध
 स्तोकः ।
 (२) तत क्रोधस्याऽनुभागबन्धो
 विशेषाधिकः ।
 (३) ततो मायाया अनुभागबन्धो
 विशेषाधिकः ।
 (४) ततो लोभस्याऽनुभागबन्धो
 विशेषाधिकः ।

- (६) घातितावशेषस्पर्धकानामल्पबहुत्वम्,
 गाथा-६२

अङ्कतः

- (१) लोभस्य घातिताऽवशेष-
 स्पर्धकानि स्तोकानि । (२)
 (२) ततो मायाया घातिताऽवशेष-
 स्पर्धकान्यनन्तगुणानि । (८)
 (३) ततो मानस्य घातिताऽवशेष-
 स्पर्धकान्यनन्तगुणानि । (३२)
 (४) तत क्रोधस्य घातिताऽवशेष-
 स्पर्धकान्यनन्तगुणानि (१०८)

अश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमयात् प्रभृति संज्वलनचतुष्कस्याऽपूर्वस्पर्धकानि कर्तुमारभते ।
तान्यपूर्वस्पर्धकानि कथं करोति ? इत्यत आह

संजलणजहणगपुव्वफड्ढगतो अणंतगुणहीणं ।

करण उक्कोसमपुव्वफड्ढं तं कयं न पुव्वं ति ॥ ६३ ॥ (गीतिः)

संज्वलनजघन्यपूर्वस्पर्धकादनन्तगुणहीनम् ।

करोत्युत्कृष्टमपूर्वस्पर्धकं तत् कृतं न पूर्वमिति ॥ ६३ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘संजलण०’ इत्यादि, अश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये ‘संज्वलनजघन्यपूर्वस्पर्धकात्’ संज्व-
लनक्रोध-मान-माया-लोभसत्कस्वस्वजघन्यपूर्वस्पर्धकत उत्कृष्टमपूर्वस्पर्धकमनन्तगुणहीनं ‘करोति’
निर्वर्तयति । नन्वपूर्वस्पर्धकं कुत उच्यते ? इत्यत आह ‘तं’ इत्यादि, ‘तत्’ अपूर्वस्पर्धकं
‘पूर्वम्’ अश्वकर्णकरणाद्वातः प्राग् न कृतं-निष्पादितमिति हेतोरपूर्वस्पर्धकमुच्यते । तत्पर्यार्थः
पुनरयम् संमाराऽवस्थायामप्राप्तस्वरूपाणि हयकर्णकरणाद्व्याप्येव जघन्यपूर्वस्पर्धकतोऽनन्त-
गुणहीनरसतामायाद्य निर्वर्त्यमानानि स्पर्धकान्यपूर्वस्पर्धकान्युच्यन्ते, अश्वकर्णकरणाद्व्याप्येव
लब्धस्वस्वत्वात् । तेषामपूर्वस्पर्धकानां यत् तीव्रानुभावं सर्वोत्कृष्टस्पर्धकम्, तदपि जघन्यपूर्व-
स्पर्धकतोऽनन्तगुणहीनं भवति ।

अपूर्वस्पर्धकस्वरूपपरिज्ञानस्य पूर्वस्पर्धकस्वरूपपरिज्ञानपूर्वकेत्वात् प्रथमतस्तवत् पूर्वस्पर्धक-
स्वरूपमुच्यते

मत्तागते एकैकपरमाणौ जघन्यतोऽपि सर्वजीवाऽनन्तगुणा रसाऽविभागास्तिष्ठन्ति ।
रसाऽविभागो नाम केवलप्रज्ञाच्छेदनकेनाऽविभाज्यो रसस्याऽन्तेतर्भोऽशः ।

मत्कर्मण्यनन्तकर्मपरमाणवो विद्यन्ते, तत्र येषु कर्मपरमाणुषु सर्वस्तोका रसाऽविभागा
भवन्ति, तेषां समूहः प्रथमा वर्गणा, तस्यां च कर्मपरमाणवः प्रभूततमाः । तत एकेन रसाऽ-
विभागेनाधिका ये परमाणवः, तेषां समुदायो द्वितीया वर्गणा, प्रथमवर्गणात् एते परमाणवो
विशेषहीना भवन्ति । तत एकेन रसाऽ-विभागेन वृद्धानां परमाणूनां समुदायस्तृतीय वर्गणा ।
एवंक्रमेणाऽभ्येभ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्ततममागतुष्या वर्गणा वाच्याः । तावतीनां
वर्गणानां समूहः स्पर्धकमुच्यते, एकोत्तररसाऽविभागवृद्ध्या परस्परं स्पर्धन्ते वर्गणा यत्र तद्
स्पर्धकमिति व्युत्पत्तोः । एतच्च स्पर्धकं प्रथमं ज्ञातव्यम् । इत ऊर्ध्वमेकेन रसाऽविभागेन वृद्धः
कश्चिदपि परमाणुः सत्कर्मणि न प्राप्यते, नाऽपि द्वाभ्यां रसाऽविभागाभ्यां वृद्धः परमाणुः
मत्कर्मणि तिष्ठति, नापि संख्येयैः, नाप्यसंख्येयैः, नाप्यनन्तैः, किन्तु प्रथमस्पर्धकचरमवर्गणातः
सर्वजीवाऽनन्तगुणै रसाविभागैरधिकाः परमाणवः प्राप्यन्ते, तेषां समुदायो द्वितीयस्पर्धकस्य प्रथम-

वर्गणा । द्वितीयस्पर्धकं कुतो भण्यते ? इति चेत्. उच्यते—प्रथमस्पर्धकचरमवर्गणात् एकोत्तररसोऽविभा-
जक्रमेण वृद्धेरदर्शनात् द्वितीयस्पर्धकमुच्यते, एवमग्रेऽप्यन्तरस्य दर्शनादेकोत्तरक्रमेण च वृद्धेरदर्श-
नात् नवानि नवानि स्पर्धकानि ज्ञातव्यानि । ततो द्वितीयस्पर्धकेऽपि पूर्ववदेकोत्तरसाविभाग-
वृद्ध्याऽभ्येस्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकल्पा वर्गणा वक्तव्याः, तासां समुदायो द्वितीय-
स्पर्धकम् । ततः पुनः सर्वजीवाऽनन्तगुणरसाऽविभागैरन्तरमभिधाय सर्वजीवाऽनन्तगुणै-
रभ्यधिकाः परमाणवः प्राप्यन्ते, तेषां समुदायस्तृतीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणा । तत एकोत्तररसाविभाग-
वृद्ध्या परमाणूनां वर्गणा अभ्येस्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकल्पा वक्तव्याः । ततः सर्व-
जीवानन्तगुणैरन्तरमभिधातव्यम् । एवंक्रमेण सत्कर्मणि सर्वाण्यभ्येस्योऽनन्तगुणानि सिद्धान-
नन्तभागप्रमितानि स्पर्धकानि भवन्ति ।

अथाऽनन्तरोपनिधा—उपनिधानम्—उपनिधा मार्गमित्यर्थः, अनन्तरेणोपनिधा अनन्त-
रोपनिधा । सा चाऽत्राऽनुभागं प्रदेशाग्रं चाश्रित्य द्विधा । तत्र आधाऽनुभागोपेक्षयाऽनन्त-
रोपनिधा नामाऽनन्तरवर्गणात्स्तदुत्तरवर्गणायां रसाऽविभागमार्गम् । द्वितीया प्रदेशोपेक्षया-
ऽनन्तरोपनिधा नामाऽनन्तरवर्गणात्स्तदुत्तरवर्गणायां प्रदेशाग्रमार्गम् । अनुभागोपेक्षयाऽनन्त-
रोपनिधाऽग्रे वक्ष्यते ।

अथ प्रदेशोपेक्षयाऽनन्तरोपनिधा विविच्यते । प्रदेशोपेक्षयाऽनन्तरोप-
निधा प्रथमस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां सर्वप्रभूतं प्रदेशाग्रं भवति, ततो द्वितीयवर्गणायां विशेषहीनं
प्रदेशाग्रं भवति, एवंक्रमेणोत्तरोत्तरवर्गणायां प्रदेशाग्रं पूर्वपूर्ववर्गणातो विशेषहीनं विशेषहीनं
वक्तव्यम् ।

परम्परोपनिधा—परम्परया उपनिधानमार्गम्=परम्परोपनिधा । साऽपि द्विधा, अनुभाग-
अदेशमेदात् । स्पर्धकवर्गणायां रसाऽविभागानां परम्परया मार्गमनुमाणाऽपेक्षया परम्परोपनिधा ।
स्पर्धकवर्गणायां प्रदेशानां परम्परया मार्गं प्रदेशाश्रिता परम्परोपनिधा व्यपदिश्यते । अनुमाणा-
ऽपेक्षया परम्परोपनिधाऽग्रे वक्ष्यते ।

अथ प्रदेशोपेक्षया परम्परोपनिधा भण्यते । प्रदेशोपेक्षया परम्परोपनिधा-
अथमस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणात् उत्तरोत्तरवर्गणायां विशेषहीनक्रमेण विद्यमानाः प्रदेशाः
कतिपयेष्वनन्तेषु स्पर्धकेषु गतेषु प्राप्यमाणस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां प्रथमस्पर्धक प्रथमवर्गणा-
तोऽर्धा भवन्ति । ततः पुनस्तावन्मात्रेषु स्पर्धकेषु व्यतिक्रान्तेषु तत्रत्यस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायाभ्यर्धाः
पुद्गला भवन्ति । एवमग्रेऽपि वक्तव्यम् । तत्र प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणातो विशेषहीनक्रमेण
विविधमाना यावत्यायामे गते प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणातः प्रदेशा अर्धा भवन्ति, तावान् आयामो

द्विगुणहानिरिति परिभाष्यते । तस्यां चा-ऽभ्येभ्यो-ऽनन्तगुणानि सिद्धान्तभागप्रमाणानि स्पर्धकानि भवन्ति । एकैकस्मिन् स्पर्धके वर्गणास्त्वभ्येभ्यो-ऽनन्तगुणाः सिद्धान्तभागमात्राः प्रागुक्ता एव । तत्रैकद्विगुणहानौ स्पर्धकानि स्तोकानि भवन्ति, तत एकस्मिन् स्पर्धके वर्गणा-अनन्तगुणा विद्यन्ते ।

नानाद्विगुणहानयः-प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणातो यावत्यायामे गते तत्रत्यस्पर्धकसत्क-प्रथमवर्गणायां प्रदेशा अर्धा भवन्ति, स आयामः प्रथमा द्विगुणहानिः, ततः पुनस्तावत्यायामे गते तत्रत्यस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणाया प्रदेशा अर्धा भवन्ति, प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणा-ऽपेक्षया तु चतुर्भागमात्रा भवन्ति, स आयामो द्वितीयद्विगुणहानिः । ततः पुनस्तावत्यायामे व्रजिते तत्रत्य-स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां प्रदेशा अर्धा भवन्ति । प्रथमवर्गणा-ऽपेक्षया त्वष्टभागमात्राः । स आयामस्तृतीया द्विगुणहानिः । एवं सत्तागतस्पर्धकेषु यावत्यो द्विगुणहानयो लभ्यन्ते, ता नाना-द्विगुणहानय उच्यन्ते, नानारूपा द्विगुणहानयो नानाद्विगुणहानय इति व्युत्पत्तेः । ताश्च प्रगणना-तो-ऽनन्ता भवन्ति ।

अत्रा-ऽल्पबहुत्वम्-(१) नानाद्विगुणहानयः स्तोकाः । (२) ततो-ऽनन्तगुणा द्विगुण-हानिः, एकद्विगुणहानिगतवर्गणास्थानान्यनन्तगुणानीत्यर्थः* । तथा (१) एकद्विगुणहानौ स्पर्धकानि स्तोकानि भवन्ति, (२) तत एकस्मिन् स्पर्धके वर्गणा अनन्तगुणाः, ततो-ऽपि नानाद्विगुणहानयो-ऽनन्तगुणा भवन्ति । प्रत्येकं द्विगुणहान्यां स्पर्धकानां राशिस्तुल्या भवति । एवं वर्गणानामपि ।

चयः प्रथमस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणातो द्वितीयवर्गणायां यावन्तः प्रदेशा हीयन्ते, तावतां परमाणूनां समूहश्च उच्यते, एवं द्वितीयवर्गणातस्तृतीयवर्गणायां हीयमानानां प्रदेशानां समुदायो-ऽपि चयो निगद्यते । उत्तरोत्तरवर्गणायां हीयमानपरमाणूनां समुदायश्च उच्यते इति यावत् । एकस्यां द्विगुणहानौ चयः पूर्वपूर्ववर्गणात उत्तरोत्तरवर्गणायां समानस्तिष्ठति । तथा प्रथमद्विगुणहान्यां यश्चयो भवति, ततो-ऽर्धश्चयो द्वितीयद्विगुणहानौ भवति । ततो-ऽपि तृतीयद्वि-गुणहानौ अर्धो भवति । एवं पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तरद्विगुणहान्यां चयोऽर्धोऽर्धो भवति, किं कारणम् ? इति चेत्, उच्यते प्रथमद्विगुणहानिगतप्रथमवर्गणातो द्वितीयद्विगुणहानिगतप्रथमवर्गणायां प्रदेशा अर्धा भवन्ति, ततो-ऽपि तृतीयद्विगुणहानिगतप्रथमवर्गणायां प्रदेशा अर्धा भवन्ति, एवमग्रे-ऽपि । तत्र विवक्षितद्विगुणहानिगतप्रथमवर्गणाप्रदेशा द्वाम्यां द्विगुणहानिभ्यां विमज्ज्यन्ते, तदा ॥ लब्धि-

*उक्तं च धवलाकारैरपि-“सच्चरथोवा णाणापदेसगुणहाणिद्वारतरसलागाओ । एगपदेसगुण-हाणिद्वारतरसगुणं । को गुणगारो ? अमवसिद्धिहि अणतगुणो सिद्धाणमणतभागमेत्तो ।” इति ।

॥ भाष्याद्भाजको यावद्धार विशुद्धयति, तद्धारसख्या लब्धिसन्निका भवति, भजनफलं लब्धिसंज्ञकं भवतीत्यर्थः । यथा २५६, ३२, अनयो सरस्यो पट्पञ्चाशदधिकगतद्वयलक्षणसख्यातो द्वात्रिंशद्विपुसख्या-ऽपट्धार विशुद्धयति । भाज्योऽत्र २५६, भाजक ३२, लब्धिश्च ८ । अत्र पट्पञ्चाशदधिकद्विगतसख्या-द्वात्रिंशत्सख्या विमज्जा चेत्तल्लब्धिरष्टसख्या भवतीति व्यवहियते ।

लब्धिस्तद्विगुणहानिसत्कचयो भवति । तेन प्रथमद्विगुणहानिगतप्रथमवर्गणाप्रदेशा द्वाभ्यां द्विगुणहानिभ्यां विभज्यन्ते, तदा लब्धिः प्रथमद्विगुणहानिचयो भवति । प्रथमद्विगुणहानिप्रथमवर्गणातोऽर्धा द्वितीयद्विगुणहानिगतप्रथमवर्गणाप्रदेशा द्वाभ्यां द्विगुणहानिभ्यां विभज्यन्ते, तदा द्वितीयद्विगुणहानिचयः प्राप्यते, स च प्रथमद्विगुणहानिचयोऽर्धो भवति, द्विगुणहानिद्वयलक्षणभाजकस्य समानत्वे सति भाज्यस्यार्धमात्रत्वात् । एवमुत्तरोत्तरद्विगुणहानौ चयो-ऽर्धो-ऽर्धः साधयितव्यः ।

प्रदर्श्यते चैतदसत्कल्पनया ।

(१) कल्प्यन्तां प्रथमद्विगुणहानिप्रथमवर्गणायां षट्पञ्चाशदधिकद्विशती (२५६) प्रदेशाः । तेन द्वितीयद्विगुणहानिसत्कप्रथमवर्गणायां परमाणवो-ऽष्टाविंशत्यधिकशतं (१२८) तिष्ठन्ति ।

(२) द्विगुणहानिः षोडशवर्गणामात्रा कल्प्यते ।

अथ प्रथमद्विगुणहानिगतप्रथमवर्गणासत्कप्रदेशाः षट्पञ्चाशदुत्तरद्विशती (२५६) द्विगुणहानिद्वयरूपद्वात्रिंशता (३२) विभज्यते, तदा लब्धश्चयोऽष्टौ (८) प्रदेशाः, तेन प्रथमद्विगुणहान्यां चयोऽष्टप्रदेशमात्रो भवति । द्वितीयगुणहानिगतप्रथमवर्गणाप्रदेशा अष्टाविंशत्यधिकशतं (१२८) द्विगुणहानिद्वयलक्षणद्वात्रिंशता (३२) भज्यते, तदा लब्धश्चयश्चत्वारः (४) प्रदेशाः । तेन प्रथमद्विगुणहानितो द्वितीयस्यां द्विगुणहानौ चयोऽर्धो जायते । एवमन्यस्यामप्यनन्तरानन्तरद्विगुणहानौ चयो-ऽर्धो-ऽर्धो भवति ।

अथ गणितविभागः

अथ सत्तागतपरमाणूनां वर्गणास्पर्धकादिरचना-ऽसत्कल्पनया प्ररूप्यते कल्प्यन्तां (१) सत्तागतकर्मप्रदेशा अशीत्युत्तराष्टपञ्चाशच्छतानि (५८८०) ।

(२) नानाद्विगुणहानयश्चतस्रः (४) ।

(३) द्विगुणहानिः षोडशवर्गणामात्रा (१६) ।

(४) तत्रैकैकद्विगुणहानौ स्पर्धकानि चत्वारि (४) ।

(५) एकैकस्मिन् स्पर्धके वर्गणाश्चतस्रः (४) ।

(६) किञ्चिन्पून्सार्धद्विगुणहानिः पुन पञ्चत्रिंशदुत्तरसप्तशतानि द्वात्रिंशद्भागाः (किञ्चिन्पून् ७३५ ३२) कुतः ? इति चेत्, उच्यते द्विगुणहानिः षोडशवर्गणाप्रमाणा, तेन सार्धद्विगुणहानिश्चतुर्विंशतिवर्गणाप्रमिता सिध्यति, किन्तु प्रकृते सा किञ्चिन्पूना-ऽपेक्षिता, तेन द्वात्रिंशतिवर्गणा एकत्रिंशच्च द्वात्रिंशद्भागाः (२२ ३१ ३२) इति कल्प्यते ।

विंशत्यधिकशतपरमाणवोऽवशिष्यन्ते, ते च द्वितीयद्विगुणहानिसत्कप्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणागतौ भवन्ति, न च तेऽसिद्धाः, करणद्वयेण तावतामेव लाभात् । तथा चाऽत्र करणद्वयम् प्रथमद्विगुणहानिसत्कप्रथमवर्गणागतपरमाणुषु द्विकेन हतेषु द्वितीयद्विगुणहानिसत्कप्रथमवर्गणागतकर्मप्रदेशाः प्राप्यन्ते । एतेन षट्षांशदुत्तरविंशत्यधिकशतप्रमिता द्वितीयद्विगुणसत्कप्रथमवर्गणागतपरमाणवो लभ्यन्ते ।

न्यास

$$\text{द्वितीयद्विगुणहानिप्रथमवर्गणाप्रदेशा} = \frac{\text{प्रथमद्विगुणहानिप्रथमवर्गणाप्रदेशा}}{२}$$

$$\begin{aligned} \text{प्रकृतेऽङ्कतो} \quad " \quad " \quad " &= २५६ \\ &= २ \\ &= १२८ \end{aligned}$$

चयः प्रथमद्विगुणहान्यां यश्चयः प्राप्तः, तदर्थो द्वितीयद्विगुणहान्यां भवति । तेन द्विकेन विभक्तः प्रथमद्विगुणहानिगतचयश्चतुष्परमाण्वात्मको द्वितीयद्विगुणहानिगतचयो लभ्यते ।

न्यास.

$$\text{द्वितीयद्विगुणहानौ चय.} = \frac{\text{प्रथमद्विगुणहानिचयः}}{२}$$

$$\begin{aligned} \text{प्रकृतेऽङ्कतो} \quad " \quad " \quad " &= ८ \\ &= २ \\ &= ४ \end{aligned}$$

यद्वा द्वितीयद्विगुणहानिसत्कप्रथमवर्गणास्थितपरमाणवो द्विगुणहानिद्वयेन विभज्यन्ते, तदा द्वितीयद्विगुणहानिसत्कचयः प्राप्यते । अनेन विधिनाऽप्यष्टाविंशत्यधिकशते द्विगुणहानिद्वयरूपद्वान्विशता विभक्ते चयश्चतुष्परमाण्वात्मको लभ्यते ।

न्यास

$$\text{द्वितीयद्विगुणहान्या चय} = \frac{\text{द्वितीयद्विगुणहानिप्रथमवर्गणागतपरमाणव द्वे द्विगुणहानौ}}{२}$$

$$\begin{aligned} \text{प्रकृतेऽङ्कतो} \quad " \quad " \quad " &= १०८ \\ &= २ \times १६ \\ &= १२८ \\ &= ३२ \\ &= ४ \end{aligned}$$

एवं पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तरद्विगुणहानौ प्रथमवर्गणायां परमाणवोऽर्धा अर्धा भवन्ति, तथैव पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तरद्विगुणहानौ चयोऽप्यर्धोऽर्धो भवति । उत्तरोत्तरवर्गणायां च कर्मप्रदेशा एकैकचयेन हीना वक्तव्याः ।

सत्तागत-सर्वपरमाणूनां वर्गणास्पर्धकादीनि दर्शयद्यन्त्रकम्

	प्रथम स्पर्धकम्	द्वितीय स्पर्धकम्	तृतीय स्पर्धकम्	चतुर्थ स्पर्धकम्
द्विगु० चय, वर्गणा-	प्र० द्वि० तृ० च०	प्र० द्वि० तृ० च०	प्र० द्वि० तृ० च०	प्र० द्वि० तृ० च०
प्रथमा न परमाणवः	२५६, २४८, २४०, २३२	२२४, २१६, २०८, २००	१९२, १८४, १७६, १६८	१६०, १५२, १४४, १३६
द्वितीय ४	१२८, १२४, १२०, ११६	११२, १०८, १०४, १००	९६, ९२, ८८, ८४	८०, ७६, ७२, ६८
तृतीया २	६४, ६२, ६०, ५८	५६, ५४, ५२, ५०	४८, ४६, ४४, ४२	४०, ३८, ३६, ३४
चतुर्थी १	३२, ३१, ३०, २९	२८, २७, २६, २५	२४, २३, २२, २१	२०, १९, १८, १७

सम्प्रति प्रकारान्तरेणैव चत्तव्यता प्रदर्श्यते कर्मप्रदेशादीनामसत्कल्पना पूर्ववत् कर्तव्या ।

अन्तिमद्विगुणहानौ परमाणवः नानाद्विगुणहानिसंख्याप्रमाणद्विकानां परस्परं गुणनं कृत्वा गुणिततो रूपं विशोष्या-ऽवशिष्टेन सत्तागतपरमाणवो विभक्तव्याः, लब्धौ प्राप्यमाण-परमाणवश्चरमद्विगुणहानिसत्का भवन्ति । एतदुक्तं भवति सत्कर्मणि यावत्यो द्विगुणहानयो भवन्ति, तावन्ति द्विकानि स्थापयितव्यानि । ततो द्विकानि परस्परं गुणयितव्यानि, गुणिततो रूपं विशोष्या-ऽवशिष्टेन सत्तागतपरमाणवो विभक्तव्याः, लब्धिस्तु चरमद्विगुणहानिगतसकल-परमाणुराशिर्भवति ।

न्यासः

$$\begin{aligned}
 \text{अन्तिमद्विगुणहानिगतपरमाणवः} &= \text{सत्तागतपरमाणवः} \\
 &= \text{नानाद्विगुणहानय} \\
 &= (२) \quad १ \\
 \text{प्रस्तुतेऽङ्कतो} &= \frac{५५५०}{(२)^४-१} \\
 &= \frac{५५५०}{(२ \times २ \times २ \times २)-१} \\
 &= \frac{५५५०}{१६-१} \\
 &= ३६२
 \end{aligned}$$

शेषास्तु द्विगुणहानिषु परमाणूनामुपलब्धिः पूर्वानुपूर्व्या यतितमद्विगुणहान्याः परमाणवो-ऽभिप्रेता भवन्ति, तावत्संख्यान्यूननानाद्विगुणहानिसंख्याप्रमाणद्विकानि मिथो गुणयित्वा गुणितैश्चरमद्विगुणहानिगतपरमाणवो गुण्यन्ते, तदा निरुक्तद्विगुणहानिगतपरमाणवो लभ्यन्ते । भावार्थः पुनरयम्-यतितमद्विगुणहानेः परमाणवो-ऽभिप्रेता भवेयुः, तावती संख्या नानाद्विगुण-हानितो व्यवकल्प्या-ऽवशिष्टा यावती संख्या भवति, तावन्ति द्विकानि स्थापयित्वा परस्परं गुणयितव्यानि, गुणनफलं च पुनश्चरमद्विगुणहानिगतपरमाणुमिगुण्यते, तदा विवक्षितद्विगुण-हानिगतपरमाणवः प्राप्यन्ते ।

न्यासः नाताद्विगुणहानयः—इष्टद्विगुणहानिः

$$\begin{aligned}
 \text{विवक्षितद्विगुणहान्यां परमाणवः} &= \text{चरमद्विगुणहानिपरमाणव.} \times (२) \\
 \text{प्रकृतेऽङ्कतः प्रथमद्विगुणहान्यां प्रदेशाः} &= ३६२ \times (२)^{४-१} \\
 &= ३६२ \times (२)^३ \\
 &= ३६२ \times (२ \times २ \times २) \\
 &= ३६२ \times ८ \\
 &= ३१३६ \\
 \text{द्वितीयद्विगुणहान्यां प्रदेशाः} &= ३६२ \times (२)^{४-२} \\
 &= ३६२ \times (२)^२ \\
 &= ३६२ \times (२ \times २) \\
 &= ३६२ \times ४ \\
 &= १४४८ \\
 \text{तृतीयद्विगुणहान्यां परमाणवः} &= ३६२ \times (२)^{४-३} \\
 &= ३६२ \times (२)^१ \\
 &= ३६२ \times २ \\
 &= ७२४
 \end{aligned}$$

विवक्षितद्विगुणहानिगतप्रथमादिवर्गणासु कर्मपरमाणूनां निरूपणम्—द्विगुणहानिं त्रिचतुर्भागीकृत्यैकरूपस्य चतुर्भागं संकलय्य सङ्कलितेन तद्द्विगुणहानिगतपरमाणुषु विभक्तेषु तद्द्विगुणहानिगतप्रथमवर्गणासत्काः परमाणवः प्राप्यन्ते इति करणम् ।

अनेन करणेन प्रथमद्विगुणहानिगतप्रथमादिवर्गणासु कर्मप्रदेशा निरूप्यन्ते

न्यासः

$$\begin{aligned}
 \text{विवक्षितद्विगुणहानिगतप्रथमवर्गणायां परमाणवः} &= \text{तद्द्विगुणहानिगतपरमाणव.} \\
 &\quad \left(\frac{३}{४} \text{ द्विगुणहानि.} \right) + \frac{१}{४} \\
 \text{प्रकृतेऽङ्कतः प्रथमद्विगुणहानिगतप्रथमवर्गणायां परमाणवः} &= \frac{३१३६}{\left(\frac{३}{४} \times १६ \right) + \frac{१}{४}} \\
 &= \frac{३१३६}{१२ + \frac{१}{४}} \\
 &= \frac{३१३६}{\frac{४९}{४}} \\
 &= \frac{३१३६}{४९} \times ४ \\
 &= २५६
 \end{aligned}$$

उत्तरोत्तरवर्गणायामेकैकचयेन परमाणवो हीयन्ते, चयस्त्वष्टपरमाणुमात्रः प्रथमविकल्पवत् साधनीयः ।

सम्प्रत्येनन्तरोक्तकरणेन द्वितीयद्विगुणहानिगतप्रथमादिवर्गणासु कर्मप्रदेशा निरूप्यन्ते—

$$\begin{aligned}
 \text{द्वितीयद्विगुणहानिगतप्रथमवर्गणायां परमाणवः} &= \frac{१५६}{\left(\frac{३}{४} \times १६\right) + \frac{१}{४}} \\
 &= \frac{१५६}{१२ + \frac{१}{४}} \\
 &= \frac{१५६ \times ४}{४८ + १} \\
 &= \frac{१५६ \times ४}{४९} \\
 &= १२
 \end{aligned}$$

तत उत्तरोत्तरवर्गणायामेकैकचयेन परमाणवो हीना हीनतरा वक्तव्याः, चयस्तु चतुष्परमाणु-
प्रमितः प्रथमविकल्पवत् साध्यः । एवं शेषद्विगुणहान्योः प्रथमादिवर्गणासु कर्मप्रदेशाः साव-
यितव्याः ।

अथवा द्वितीयविकल्पमाश्रित्यैकैकद्विगुणहानिगतपरमाणून् प्राप्य वक्ष्यमाणप्रकारेण प्रथमा-
दिवर्गणासु कर्मप्रदेशा अभिधातव्याः ।

तत्तद्द्विगुणहानिगतपरमाणवः पदेन विभक्तव्याः । लब्धिश्च मध्यमधनं भवति । मध्यमधनं
पुनरेकोनपदार्धन्यूनाभ्यां द्वाभ्यां द्विगुणहानिभ्यां विभज्यते, तदा तत्तद्द्विगुणहानिगतचयः प्राप्यते ।
चये तु द्विगुणहानिद्वयेन गुणिते तत्तद्द्विगुणहानिसत्कप्रथमवर्गणागतपरमाणवः प्राप्यन्ते, तत्
उत्तरोत्तरवर्गणायामेकैकचयेन हीनाः परमाणवो वक्तव्याः । पदं चाऽत्र द्विगुणहानिमात्रं बोध्यम् ।

न्यासः

$$\begin{aligned}
 \text{मध्यमधनम्} &= \frac{\text{तत्तद्द्विगुणहानिगतसकलपरमाणवः}}{\text{पदम्}} \\
 \text{चय} &= \frac{\text{मध्यमधनम्}}{\frac{\text{द्वे द्विगुणहानौ} - \text{पदम्} - १}{२}}
 \end{aligned}$$

तत्तद्द्विगुणहानिगतप्रथमवर्गणायां परमाणवः = चय × द्वे द्विगुणहानौ
उत्तरोत्तरवर्गणायामेकैकचयेन परमाणवो हीना वक्तव्याः ।

अनया रीत्याऽङ्कत प्रथमद्विगुणहानिगतप्रथमादिवर्गणासु कर्मप्रदेशाः

प्रथमद्विगुणहानौ सकलपरमाणवः = ३१३६

मध्यमधनम् = ३१३६

१६

= १९६

१६६

चय

= (२ × १६) - १६ - १

प्रदेशापेक्षया-ऽनन्तरोपनिधा—

प्रथमद्विगुणद्व्यां चयोऽष्टप्रदेशात्मकः, द्वितीयद्विगुणद्व्यां तु तदर्धश्चतुष्प्रदेशात्मकः । तेन प्रथमद्विगुणद्व्यामुत्तरोत्तरवर्गणायामष्टभिरष्टभि प्रदेशैर्हाना हीनतरा भवन्ति, द्वितीयद्विगुणद्व्यां तु चतुर्भिश्चतुर्भिर्हाना हीनतरा भवन्ति, अस्तकल्पनयेद् चित्रे प्रथमद्विगुणद्व्यानि प्रथमवर्गणां प्रदेशाः २५६, द्वितीयवर्गणायाम् २४८, तृतीयवर्गणायाम् २४०, एवमग्रेऽपि ।

प्रदेशापेक्षया परस्पररोपनिधा—

अत्र पौडशवर्गणाप्रमाणा द्विगुणद्व्यानि कल्पिता । तेनाऽऽसत्कलनया प्रथमद्विगुणद्व्याः प्रथमवर्गणायां ये पट्पञ्चवाशदधि रुद्विशतसख्या का (२५६) प्रदेशा भवन्ति, तदर्धाः प्रदेशा द्वितीयद्विगुणद्व्यानिप्रथमवर्गणायामष्टाविंशत्युत्तरशतसङ्ख्याका (१२८) भवन्ति, तदर्धास्तृतीयद्विगुणद्व्यानिप्रथमवर्गणायां चतुष्पष्टिः (६४) । एवमग्रेऽपि ।

अनुभागापेक्षया-ऽनन्तरोपनिधा—

प्रथमद्विगुणद्व्यानिप्रथमवर्गणायां रसाविभागा १०००००, एकाधिकास्ते द्वितीयवर्गणायाम् १००००१, एवमुत्तरोत्तरवर्गणायामेकैकेनाऽधिका वा न्या, इद्वैकस्पर्धके चतुर्वर्गणाना कल्पनात् चरमवर्गणायाम् १००००३ । १९,९९७ रसाविभागस्त्वनन्तस्त्वेन कल्पिताः, तेन प्रथमद्विगुणद्व्यानिद्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणाया रसाविभागा २०००००, एवमग्रे-ऽपि वक्तव्याः ।

अनुभागाऽपेक्षया परस्पररोपनिधा—

प्रथमद्विगुणद्व्यानिप्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणागतरसाविभागतः १००००० द्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायां द्विगुणा २००००० रसाविभागा । तृतीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायां तु त्रिगुणा ३०००००, एवमग्रेऽपि प्रथमद्विगुणद्व्यानिप्रथमवर्गणापेक्षया अतिसख्ये स्पर्धकं भवति, तत्सख्यगुणा रसाविभागास्तस्पर्धकपथमवर्गणायां भवन्ति ।

अथ प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणागतरसाविभागतो १००००० द्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागा द्विगुणाः २००००० भवन्ति, द्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणागतरसाविभागत २००००० तृतीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायां त्रिद्विभागगुणा २०००००० भवन्ति, ततश्चतुर्थस्पर्धकप्रथमवर्गणाया चतुस्त्रिभागगुणा ३०००००० भवन्ति । एवमग्रेऽपि ।

$$= \frac{१६६}{३०-१३}$$

$$= \frac{१६६}{१७}$$

$$= ९८$$

$$२$$

$$= ८$$

प्रथमवर्गणायां कर्मप्रदेशा.

$$= ८ \times (२ \times १६)$$

$$= ८ \times ३२$$

$$= २५६$$

तत उत्तरोत्तरवर्गणायामष्टपरमाणुलक्षणैकैकचयेन हीना हीनतराः कर्मप्रदेशा निगदितव्याः ।
एवं शेषद्विगुणहानिगतवर्गणासु कर्मप्रदेशा निश्चेतव्याः । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्-१२ ।

गणितविभागः समाप्तः ।

स्पर्धकेषु वर्गणास्तत्र च परमाणुभिरूप्य सम्प्रति रसाऽविभागानभिदध्महे ।

अनुभागा-ऽपेक्षया-ऽनन्तरोपनिधा प्रथमस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां सर्वस्तोका रसाऽविभागा भवन्तोऽपि सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणा विद्यन्ते । तत एकेनाधिका रसाऽविभागा द्वितीयवर्गणायां भवन्ति । ततोऽप्येकेना-ऽधिकास्तृतीयवर्गणायां, एवं तावद् वक्तव्यम्, यावत् प्रथमस्पर्धकस्य चरमवर्गणा । ततो द्वितीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां रसाऽविभागाः सर्वजीवनन्तगुणैरधिका भवन्ति, प्रथमस्पर्धकस्य चरमवर्गणातो द्वितीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां रसा-ऽविभागानां मार्गणमप्यनन्तरोपनिधा भण्यते, प्रथमस्पर्धकचरमवर्गणातो द्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणाया अनन्तरत्वात् । द्वितीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणातस्तद्द्वितीयवर्गणायां रसाऽविभागा एकेनाधिका भवन्ति, ततस्तत्तृतीयायामेकेनाधिकाः । एवंक्रमेण यत्र यत्र स्पर्धकद्वयस्य सन्धिर्भवति, तत्र तत्र प्राक्तनवर्गणातोऽनन्तरोत्तरवर्गणायां रसाऽविभागाः सर्वजीवाऽनन्तगुणैरधिका वक्तव्याः, अन्यत्रैकेन रसाऽविभागेनाऽधिका वक्तव्याः । एवं तावद्वक्तव्यम्, यावच्चरमस्पर्धकस्य चरमवर्गणा ।

अनुभागापेक्षया परम्परोपनिधा प्रथमस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणातेस्तत्स्पर्धकस्याऽन्यासु वर्गणास्वनन्ततमभागेनाधिका रसा-ऽविभागा भवन्ति, न पुनरसंख्यभागादिभिर्वृद्धाः तथा प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणायां यावन्तो रसा-ऽविभागा भवन्ति, ततो द्विगुणा रसाऽविभागा द्वितीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां भवन्ति, तृतीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां तु त्रिगुणाः, चतुर्थस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां तु चतुर्गुणा भवन्ति । एवं प्रथमद्विगुणहानौ यतिसंख्यं यतिसंख्यं स्पर्धकं चिन्त्यते, तत्तत्संख्यागुणिताः प्रथमस्पर्धकसत्कप्रथमवर्गणागता रसाऽविभागास्ततिसंख्यस्य ततिसंख्यस्य स्पर्धकस्या-ऽऽदिवर्गणायां वक्तव्याः । तदेवं प्रथमद्विगुणहानौ परम्परोपनिधा गता, शेषद्विगुणहानिषु तु यथागमं भावनीया ।

अथ गणितविभागः

अथ पूर्वपूर्वस्पर्धकत उत्तरोत्तरस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां रसाऽविभागाः सुबोधार्थं निरूप्यन्ते प्रथमस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणातो द्वितीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां द्विगुणा रसाऽविभागा भवन्ति, द्वितीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणातस्तृतीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां त्रिविभागगुणा रसाऽविभागा भवन्ति, तृतीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणातश्चतुर्थस्पर्धकगतप्रथमवर्गणायां चतुस्त्रिभागगुणा रसाऽविभागा भवन्ति, चतुर्थस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणातः पञ्चमस्पर्धकगतप्रथमवर्गणायां पञ्चचतुर्भागगुणा रसाऽविभागा भवन्ति, पञ्चमस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणातः षष्ठस्पर्धकगतप्रथमवर्गणायां षट्पञ्चभागगुणा रसाऽविभागा भवन्ति ।

इदमत्र करणम्-प्रथमद्विगुणहानौ यतिसंख्यं स्पर्धकमुद्दिष्टं भवति, एकोनतत्संख्याविभक्त-तत्संख्यागुणा रसाऽविभागा उद्दिष्टस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां तत्प्राक्तनस्पर्धकप्रथमवर्गणातो भवन्तीति ।

न्यासः

विवक्षितस्पर्धकप्रथमवर्गणाया रसाविभागास्तत्प्राक्तनस्पर्धकप्रथमवर्गणात = यतितम स्पर्धक तत्संख्या गुणा
रूपोनतत्संख्या
नन्वनन्तरोक्तकरणेन शततमस्पर्धकगतप्रथमवर्गणायां रसाविभागास्तत्प्राक्तनस्पर्धकप्रथमवर्गणातः कियद्गुणा रसाविभागा भवन्ति ? इति चेत्, उच्यते-शत-नवनवतिभागगुणा भवन्ति ।

न्यासः

शततमस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागास्तत्प्राक्तनस्पर्धकवर्गणात = $\frac{100}{100-1}$ गुणा
= $\frac{100}{99}$
= ६६

ननु कतितमस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां रसाऽविभागास्तत्प्राक्तनस्पर्धकप्रथमवर्गणातः प्राक्तनस्पर्धकगतप्रथमवर्गणासत्करसाऽविभागानामुत्कृष्टसंख्येयभागेनाऽधिका भवन्ति ? इति चेत्, शृणुत-जघन्यपरित्ताऽसंख्येयतमस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां भवन्ति, कथमेतद्वगन्तव्यम् ? इति चेद्, उच्यते जघन्यपरित्ताऽसंख्येयतमस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां रसाऽविभागाः प्रथमस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणातोऽसंख्येयगुणा भवन्ति, तत्पूर्ववर्तिस्पर्धकस्य च प्रथमवर्गणायामुत्कृष्टसंख्येयगुणा विद्यन्ते, उत्कृष्टसंख्येयतमस्पर्धकस्य जघन्यपरित्ताऽसंख्येयतमस्पर्धकतोऽनन्तरपूर्ववर्तित्वात् ।

असत्कल्पनया प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागाः 'क' इति, तेन जघन्यपरित्ताऽसंख्येयतमस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां रसाविभागाः कXजघन्यपरित्तासंख्येयमिति, जघन्यपरित्ताऽसंख्येयतमा-

तुपर्यकात्पूर्ववर्तिनः स्पर्धकस्योत्कृष्टसंख्येयतमस्पर्धकरूपस्य प्रथमवर्गणायां पुनः रसाविभागाः=क
× उत्कृष्टसंख्यातमिति ।

जधन्यपरिताऽसंख्येयतमस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणागतरसाऽविभागात् उत्कृष्टसंख्येयतमस्पर्धक-
स्य प्रथमवर्गणागतरसाऽविभागान् विशोध्य शेषा रसाऽविभागा उत्कृष्टसंख्येयतमस्पर्धकसत्क-
प्रथमवर्गणागतरसाऽविभागाऽपेक्षयाऽधिका भवन्ति । तेन जधन्यपरिताऽसंख्यातम् × क इत्येतरगाद्
उत्कृष्टसंख्यातम् × क इत्येतद्विशोध्य शेष 'क' विद्यते । एवं जधन्यपरितासंख्येयतमस्पर्धकप्रथम-
वर्गणायामुत्कृष्टसंख्येयतमस्पर्धकसत्कप्रथमवर्गणाऽपेक्षया 'क' इत्येतै रसाऽविभागैरधिका भवन्ति ।

$$\begin{aligned} \text{न्यासः} & \text{ (जधन्यपरिताऽसंख्यातम् } \times \text{ क) (उत्कृष्टसंख्यातम् } \times \text{ क)} \\ & = (\text{जधन्यपरिताऽसंख्यातम्} - \text{उत्कृष्टसंख्यातम्}) \times \text{क} \\ & \text{जधन्यपरिताऽसंख्यातम्} = \text{उत्कृष्टसंख्यातम्} + १ \\ & = (\text{उत्कृष्टसंख्यातम्} + १ - \text{उत्कृष्टसंख्यातम्}) \times \text{क} \\ & = १ \times \text{क} \\ & = \text{क} \end{aligned}$$

'क' इत्येते रसाऽविभागा उत्कृष्टसंख्यातम् × क इत्येतेषां रसाऽविभागानामुत्कृष्टसंख्येय-
तमभागमात्रा भवन्ति

$$\text{न्यासः} \quad \text{क} = \frac{\text{उत्कृष्टसंख्यातम्} \times \text{क}}{\text{उत्कृष्टसंख्यातम्}} = \text{जधन्यासंख्यतमस्पर्धकापेक्षपूर्ववर्तिस्पर्धकाद्यवर्गणाऽविभागाः}$$

अतो यस्मिन् स्पर्धके तत्पूर्ववर्तिस्पर्धकप्रथमवर्गणात् उत्कृष्टसंख्येयभागेनाऽधिका रसाविभागा
भवन्ति, तत्स्पर्धकं जधन्यपरिताऽसंख्याततमं भवति ।

इयमत्र व्याप्तिः प्रथमद्विगुणहानौ प्रथमस्पर्धकतः प्रभृति विवक्षितस्पर्धकापेक्षप्राक्तन-
स्पर्धकं यतितमं भवति, तत्स्पर्धकप्रथमवर्गणागतरसाविभागानां ततिभागेनाऽधिका रसाविभागा
विवक्षितस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां पूर्ववर्तिस्पर्धकापेक्षया भवन्ति ।

$$\begin{aligned} \text{न्यासः} & \\ \text{इष्टस्पर्धकाद्यवर्गणायां रसाविभागाः प्राक्तनस्पर्धकाद्यवर्गणातः} & = \frac{\text{पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणारसाविभागाः}}{\text{यतितमं पूर्वस्पर्धकं, तत्संख्या}} \text{ एतैरधिकाः} \\ \text{अतो विवक्षितस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागाः} & = \text{पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणारसाविभागाः} + \text{पूर्वस्पर्धकं, तत्संख्या} \end{aligned}$$

अत एव जधन्यपरिताऽसंख्येयतमस्पर्धकं यावत् पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तरस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां
रसाविभागाः संख्येयभागेनाऽधिका भवन्ति, ततः परं जधन्यपरिताऽनन्ततमस्पर्धकं यावत् पूर्व-

पूर्वत उत्तरोत्तरस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां रसाविभागा असंख्येयभागेनाऽविका भवन्ति । तथा जवन्यपरित्या-ऽनन्ततमस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाऽविभागास्तत्पूर्ववर्तिस्पर्धकसत्कप्रथमवर्गणास्थित-
रसाविभागतः पूर्ववर्तिस्पर्धकसत्कप्रथमवर्गणागतरसाविभागानाममुत्कृष्टासंख्याताऽसंख्यातभागेनाऽ-
विका विद्यन्ते । ततः परं सर्वत्र पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तरस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां रसाविभागा अनन्ततम-
भागेनाऽविका भवन्ति ।

सम्प्रति वर्गणास्तु रसाविभागाः सूक्ष्मगणितानुसारेणाऽभिधीयन्तो, अनन्त-
रोक्तप्ररूपणायाः स्थूलगणितानुसारेण दर्शितत्वात् । कथमेतदवगन्तव्यम् ? इति चेद्, उच्यते
यद्यपि प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकैकपरमाणुगतरसाऽविभागतो द्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणागतै-
कैकपरमाणौ रसाऽविभागा द्विगुणा भवन्ति, तथापि प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कसकलपरमाणुस्थित-
निखिलरसाऽविभागतो द्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कसकलपरमाणुगताऽशेषरसाऽविभागा द्वि-
गुणा न भवन्ति, किन्तु किञ्चिन्-यूनद्विगुणाः, प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणातो द्वितीयस्पर्धकप्रथम-
वर्गणासत्कसकलपरमाणूनां विशेषहीनत्वात् । एवमुत्तरोत्तरस्पर्धकप्रथमवर्गणायां परमाणूनां
हीयमानत्वात् प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणागतसर्वरसाऽविभागतस्तृतीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायां सकल-
रसाऽविभागाः किञ्चिन्-यूनत्रिगुणा भवन्ति, चतुर्थस्पर्धकप्रथमवर्गणायां च सर्वरसाऽविभागाः
किञ्चिन्-यूनचतुर्गुणा भवन्ति ।

ननु तेषां न्यूनत्वं कियद्भवति ? इति चेत्, उच्यते—प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणातस्तद्द्वितीयवर्ग-
णायां परमाणवो विशेषहीना भवन्ति, एकचयेन हीना भवन्तीत्यर्थः । ततोऽप्येकेन चयेन हीना-
तृतीयवर्गणायां परमाणवो भवन्ति, ततश्चतुर्थवर्गणायामेकचयेन हीना भवन्ति, ततोऽप्येकचयेन
हीनाः पञ्चमवर्गणायां भवन्ति । एवमेकचयहीनक्रमेण तावद् वाच्याः, यावच्चरमस्पर्धकस्य
चरमवर्गणा । तस्मात् कारणात् प्रथमस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणातो द्वितीयवर्गणायामेकचयेन हीनाः
परमाणवो भवन्ति, अथमवर्गणातस्तृतीयवर्गणायां चयद्वयेन हीना भवन्ति, चतुर्थवर्गणायां
त्रिमिश्रयैहीना भवन्ति, पञ्चमवर्गणायां चतुर्मिश्रयैहीना भवन्ति, अनेन क्रमेण चरमवर्गणायामे-
कोनैकस्पर्धकवर्गणाराशिमात्रैश्चयैहीना भवन्ति, द्वितीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां तु प्रथमस्पर्धक-
प्रथमवर्गणात एकस्पर्धकावर्गणाराशिमात्रचयैहीनाः परमाणवो भवन्ति, तृतीयस्पर्धकप्रथम-
वर्गणागतपरमाणवः स्पर्धकद्वयगतवर्गणाराशिप्रमाणचयैहीना भवन्ति ।

इयमेव व्याप्तिः प्रथमद्विगुणहानौ यतितमं विवक्षितस्पर्धकं भवति, एकोनतत्संख्या-
गुणितैकस्पर्धकवर्गणाराशिमात्रचयगताः परमाणवः प्रथमद्विगुणहानौ विवक्षितस्पर्धकस्य
प्रथमवर्गणायां प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणातो हीना भवन्ति ।

न्यासः

प्रथमद्विगुणहानौ प्रथमस्पर्धकादिवर्गणातो विवक्षितस्पर्धकादिवर्गणायां हीयमानचयाः

— यतितमं विवक्षितस्पर्धकम्, एकोनतत्संख्या \times एकस्पर्धकवर्गणाः

\therefore प्रथमद्विगुणहानौ प्रथमस्पर्धकादिवर्गणातो विवक्षितस्पर्धके हीयमानपरमाणवः

हीयमानचयाः \times एकचयगतपरमाणवः

तस्मात् कारणात् प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणागतनिखिलरसाविभागतो द्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायां निखिलरसाविभागा एकस्पर्धकगतवर्गणाराशिमात्रचयगतपरमाणुभिर्द्विगुणान् प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणुगतरसाविभागान् गुणयित्वा गुणितैर्न्यूना द्विगुणा भवन्ति, तृतीयस्पर्धकप्रथमवर्गणागतनिखिलरसाविभागास्तु स्पर्धकद्वयगतवर्गणाराशिमात्रचयगतपरमाणुभिस्त्रिगुणान् प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणुगतरसाविभागान् गुणयित्वा गुणितैर्न्यूनास्त्रिगुणा भवन्ति ।

न्यासः

सङ्केतसूचि.

(१) प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणुगतरसाविभागाः = र

(२) प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणागतपरमाणवः = प

(३) एकस्पर्धकगतवर्गणाः = व

द्वितीयस्पर्धकादिवर्गणागतसकलरसाविभागाः = २ (र \times प) { (व \times चय) \times २ \times र }

तृतीय " " " " = ३ (र \times प) { (२ \times व \times चय.) \times ३ \times र }

इयमत्र दधातिः प्रथमद्विगुणहानौ प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणागतपरमाणुतो विवक्षितस्पर्धकप्रथमवर्गणायां यावन्तः परमाणवो हीयन्ते, तावद्गुणितैः, यावत्तथं प्रथमद्विगुणहानिसत्कं विवक्षितं स्पर्धकं भवति तत्संख्यागुणैः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणुगतरसाविभागैर्न्यूनाः, यतितमं विवक्षितस्पर्धकं भवति, तत्संख्यागुणाः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कसकलपरमाणुस्थितसर्वरसाविभागा विवक्षितस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कसर्वपरमाणुस्थितसर्वरसाविभागा भवन्ति । एतदुक्तं भवति प्रथमद्विगुणहानौ प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणागतपरमाणूनपेक्ष्येष्टस्पर्धकप्रथमवर्गणायां यावन्तः परमाणवो हीयन्ते, तावतः परमाणूनिष्टस्पर्धकेन गुणयित्वा गुणितं पुनः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणुगतरसाविभागैस्ताडयित्वा प्राप्यमाणैर्न्यूना इष्टस्पर्धकेन गुणिताः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कसकलपरमाणुप्रतिबद्धनिखिलरसाविभागा इष्टस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कनिखिलपरमाणुस्थितसर्वरसाविभागा भवन्ति ।

न्यासः

सङ्केतसूचिः

असत्कल्पनया-ऽङ्कतः

(१) विवक्षितस्पर्धकम् (इष्टस्पर्धकम्)	= अ	३
(२) प्रथमस्पर्धकादिवर्गणातो हीयमानपरमाणवः	= व	६४
(३) प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणुगतसविभागाः	= स	१,००,०००
(४) " " सत्कसर्व " " सर्वरसाविभागाः	= ड	२,५६,००,०००

प्रथमस्पर्धकादिवर्गणा-ऽपेक्षया विवक्षितस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागाः

= अ × ड { व (अ × स)

अङ्कतः = ३ × २,५६,००,००० { ६४ (३ × १,००,०००), }

= ७,६८,००,००० { ६४ × ३,००,००० }

= ७,६८,००,००० १,६२,००,०००

= ५,७६,००,०००

अत्र प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणायां यावन्तः परमाणवो भवन्ति, तावन्त एव यदि द्वितीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां भवेयुः, तर्हि द्वितीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां सकलपरमाणुगतसकलरसाऽविभागा द्विगुणाः स्युः, द्वितीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायामेकैकपरमाणौ रसाऽविभागानां प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकैकपरमाणुगतसविभागतो द्विगुणत्वदर्शनात् । परन्तु प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणागतपरमाणुतो द्वितीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायामेकस्पर्धकगतवर्गणाराशिमात्रचयैः परमाणवो हीना भवन्ति ।

न यावन्तः परमाणवो हीयन्ते, तावद्गुणितैर्द्विगुणैः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणुगतसविभागैर्न्यूनाः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणागतसकलरसाऽविभागतो द्विगुणा द्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणातः सकलरसाऽविभागा भवन्ति । एवं प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणागतपरमाणुतस्त्वृतीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायां यावन्तः परमाणवो हीयन्ते, तावद्गुणितैस्त्रिगुणैः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणुगतसविभागैर्न्यूनाः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणागतसकलरसाऽविभागतस्त्रिगुणास्त्वृतीयस्पर्धकप्रथमवर्गणागतसकलरसाऽविभागा भवन्ति । एवमग्रे-ऽपि वाच्यम् ।

ननु प्रथमद्विगुणहान्यां विवक्षितस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणातः कया व्याप्त्या परमाणवो हीयन्ते ? इति चेत्, उच्यते प्रथमद्विगुणहानौ यतितमं विवक्षितस्पर्धकं भवति, एकोनतत्संख्यागुणितैकस्पर्धकवर्गणाराशिमात्रचयगताः परमाणवः प्रथमद्विगुणहानौ विवक्षितस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणायातो हीना भवन्ति । (एषा न्याति- ११४ तमश्लोके प्रोक्ता)

न्यासः

प्रथमद्विगुणहानौ प्रथमस्पर्धकादिवर्गणातो विवक्षितस्पर्धके हीयमानचयाः

= यतितमं स्पर्धकम्, एकोनतत्संख्या × एकस्पर्धकवर्गणा × चयः

∴ प्रथमद्विगुणहानौ प्रथमस्पर्धकादिवर्गणातो विवक्षितस्पर्धके हीयमानपरमाणवः

= हीयमानचयाः × एकचयगतपरमाणवः

अनन्तरोक्तवत्तन्वता वर्गणासु रसाविभागादौत्रे परिकल्प्य स्फुटीक्रियते ।
तथाहि प्रथमद्विगुणहानौ पूर्वपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणात् उत्तरोत्तरस्पर्धकप्रथमवर्गणायां सप्तनवत्यु-
त्तरनवशताधिकनवनवतिसहस्रैः (६६,६६७) रसाविभागैरधिका रसाविभागाः कल्प्यन्ते, ते चेहा-
न्तरत्वेन व्यपदेष्टव्याः । चयोऽष्टपरमाणुमात्रः कल्पयितव्यः, एकरिगन् स्पर्धके वर्गणाश्वितसः
परिकल्प्यन्ते । अथ प्रथमस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां परमाणवः पट्पञ्चाशदधिकद्विशती (२५६)
कल्प्यन्ते, तत्र चैकैकपरमाणौ रसाविभागा एकलक्षं (१,००,०००) परिकल्प्यन्ते । द्वितीयवर्गणायां
परमाणवोऽष्टचत्वारिंशदधिके द्वे शते (२४८) अभिधातव्याः, चयस्याऽष्टपरमाणुमात्रत्वपरिकल्पनात्
एकैकपरमाणौ चैकाधिकलक्षं (१,००,००१) रसाविभागा वाच्याः, उत्तरोत्तरवर्गणायामेकैकरसाविभागस्य
वृद्धेः प्रतिपादितत्वात् । एवं तृतीयवर्गणायां परमाणवः द्वे शते चत्वारिंशच्च (२४०) एकैकपरमाणौ
च रसाविभागा द्वाव्युत्तरलक्षम् (१००००२), चतुर्थवर्गणायां परमाणवो द्वात्रिंशदधिके द्वे शते
(२३२) एकैकपरमाणौ च रसाविभागास्त्र्युत्तरलक्षम् (१,००,००३) ।

तथा द्वितीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां परमाणवश्चतुर्विंशत्युत्तरे द्वे शते (२२४), एकैकरिगंश्च
परमाणौ रसाविभागा द्वे लक्षे (२,००,०००), सप्तनवत्युत्तरनवशताधिकनवनवतिसहस्राणां
(९९९९७) रसाविभागानामन्तरत्वेन परिकल्पनात् । द्वितीयस्पर्धकस्य द्वितीयवर्गणायां परमाणवः
षोडशाधिकद्विशती (२१६) प्रत्येकरिगश्च परमाणौ रसाविभागा एकाधिके द्वे लक्षे (२००००१),
तृतीयवर्गणायां चाष्टाधिकद्विशती (२०८) परमाणवो रसाविभागाश्च एकैकपरमाणौ द्व्यधिके द्वे
लक्षे (२००००२) । चतुर्थवर्गणायां च परमाणवो द्विशती (२००), एकैकपरमाणौ च रसावि-
भागास्त्र्युत्तरे द्वे लक्षे (२००००३) । तृतीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायां परमाणवो द्विनवतं शतं (१६२)
एकैकरिगश्च परमाणौ रसाविभागास्त्रीणि लक्षाणि (३,००,०००), द्वितीयवर्गणायां परमाणवश्चतुरशीत्य-
धिकशतं (१८४), रसाविभागाश्चैकाधिकानि त्रीणि लक्षाणि (३००००१) तृतीयचतुर्थवर्गणयोरेकैक-
चयेन हीनाः परमाणव एकोत्तरवृद्ध्या च रसाविभागा वक्तव्याः ।

सम्प्रति प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणातो द्वितीयद्विस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसा-
विभागा भाव्यन्ते—प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणातो द्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायामेकस्पर्धकगतवर्गणा-
मात्ररचत्वाश्चया हीयन्ते, एकचयश्चाऽष्टपरमाणुमात्रः, तेन द्वात्रिंशत् परमाणवो हीयन्ते, तथा
प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणात्तत्तृतीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायां स्पर्धकद्वयगतवर्गणामात्रा अष्टौ चया
हीयन्ते, परमाणवस्तु चतुःषष्टिर्हीयन्ते, प्रथमद्विगुणहानौ यतितमं विवक्षितं स्पर्धकं भवति, एकोन-
तत्संख्यागुणितैकस्पर्धकवर्गणाराशिमात्रचयगताः परमाणवः प्रथमद्विगुणहानौ विवक्षितस्पर्धकस्य
प्रथमवर्गणायां प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणातो हीना भवन्तीति व्याप्तेरुक्तत्वेनैकस्पर्धके चतसृणां
वर्गणानां कल्पितत्वात् एकचयस्य चाऽष्टपरमाणुमात्रत्वपरिकल्पनात् ।

$$\begin{aligned}\text{न्यासः - द्वितीयस्पर्धकादिवर्गणायां हीयमानाश्चत्वा} &= (२ - १) \times ४ \\ &= १ \times ४ \\ &= ४\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\text{द्वितीयस्पर्धकादिवर्गणायां हीयमानाः परमाणवः} &= ४ \times ८ \\ &= ३२\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\text{तृतीयस्पर्धकादिवर्गणायां हीयमानाश्चत्वा} &= (३ - १) \times ४ \\ &= २ \times ४ \\ &= ८\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\text{तृतीयस्पर्धकादिवर्गणायां हीयमानाः परमाणवः} &= ८ \times ८ \\ &= ६४\end{aligned}$$

एवं शेषस्पर्धकप्रथमवर्गणायां हीयमानपरमाणवो भावनीयाः ।

अथ प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कसकलपरमाणुस्थितसर्वरसाविभागाः परमाणुसंख्याया पद-
पञ्चाशदुत्तरदिशतरुपया गुणिता एकपरमाणुस्थितैकलक्षरसाविभागाः पदपञ्चाशल्लक्षोत्तरद्विकोटिमिताः
(२५६ × १,००,००० = २,५६,०००००) भवन्ति । द्वात्रिंशत्परमाणुगुणितैर्द्विगुणैः प्रथमस्पर्धक-
प्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणुगतैकलक्षरसाविभागैर्न्यूनानां द्विगुणाः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कसकल-
परमाणुस्थितपदपञ्चाशल्लक्षोत्तरद्विकोटिरसाविभागा द्वितीयस्पर्धकेस्य प्रथमवर्गणायां भवन्ति,
तथा चतुःषष्टिपरमाणुगुणितैस्त्रिगुणैः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणुस्थितैकलक्षरसाविभागै-
र्न्यूनानास्त्रिगुणाः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कसकलपरमाणुगतपदपञ्चाशल्लक्षोत्तरद्विकोटिरसाविभागा-
स्तृतीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायां भवन्ति, प्रथमद्विगुणहीनौ प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणागतपरमाणुतो विवक्षित-
स्पर्धकप्रथमवर्गणायां यावन्तः परमाणवो हीयन्ते, तावद्गुणितैः, यावतिथं प्रथमद्विगुणहीनिसत्कं
विवक्षितं स्पर्धकं भवति, तत्संख्यागुणैः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणुगतसर्वरसाविभागैर्न्यूनानां,
यावतेतमं विवक्षितस्पर्धकं भवति तत्संख्यागुणाः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कसकलपरमाणुगतसकलर-
साविभागा विवक्षितस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कसर्वपरमाणुस्थितसकलरसाविभागा भवन्तीति व्याप्तेरुक्त-
त्वात् ।

न्यासः

$$\begin{aligned}\text{द्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायां सकलरसाविभागा} &= ८ \times २५६००००० \{३२ \times (२ \times १०००००)\} \\ &= ५१२००००० \{३२ \times २०००००\} \\ &= ५१२००००० \quad ६४००००० \\ &= ४४८०००००\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\text{तृतीय} \quad " \quad " \quad " &= ३ \times २५६००००० - \{६४ \times (३ \times १०००००)\} \\ &= ७६८००००० \{६४ \times ३०००००\} \\ &= ७६८००००० \quad १९२००००० \\ &= ५७६०००००\end{aligned}$$

तदेवं द्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायां सर्वपरमाणुस्थितसकलरसाविभागा अष्टचत्वारिंशल्लक्षोत्तर-
चतुष्कोटिमिताः, तृतीयस्पर्धकादिवर्गणायां पुनः षट्सप्ततिलक्षाधिकपञ्चकोटिप्रमाणा लभ्यन्ते । न
चैतदसिद्धम्, त्रैराशिकविधिनाऽपि यथोक्तमानोपलब्धेः, तथाहि-द्वितीयस्पर्धकादिवर्गणासत्कैकपरमाणौ
द्वे लक्षे (२०००००) रसाविभागाः परिकल्पिताः, परमाणवः पुनश्चतुर्विंशत्युत्तरे द्वे शते (२२४) ।
यदि एकपरमाणौ द्वे लक्षे रसाविभागा भवन्ति, तर्हि चतुर्विंशत्यधिकद्विशतप्रमाणेषु परमाणुषु कियन्तो
भवेयुरिति त्रैराशिकेनाऽष्टचत्वारिंशल्लक्षाधिकचतुष्कोटिमिता रसाविभागा लभ्यन्ते । एवं तृतीय-
स्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणुस्थितनिखिलरसाविभागास्त्रैराशिकविधिना भणितव्याः ।
त्रैराशिककरणसूत्रं च सप्तविंशतितमगाथायाष्टीकायां निरूपितम् ।

न्यासः	प्रमाणम्	प्रमाणकृतम्	दृष्ट्या	दृष्ट्याफलम्
१	२०००००		२२४	४४८००००० लब्धा द्वितीयस्पर्धकाधवर्गणायाम्
१	३०००००		१६२	५७६००००० लब्धा तृतीयस्पर्धकाधवर्गणायाम्

एवं पूर्वोक्तव्याप्त्या चतुर्थादिस्पर्धकप्रथमवर्गणायां सकलपरमाणुस्थितसर्वरसाविभागाः प्रथम-
स्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणुस्थितसर्वरसाविभागतः किञ्चिन्न्यूनाश्चतुरादिगुणाः साध्याः ।

तथा-(१) यतिसंख्यं स्पर्धकमुद्दिष्टं भवति, एकोनतत्संख्याविभक्ततत्संख्यागुणा रसाविभागा
उद्दिष्टस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां तत्प्राक्तनस्पर्धकप्रथमवर्गणातो भवन्ति, (२) प्रथमस्पर्धकतः
प्रभृति प्रथमद्विगुणहानौ विवक्षितस्पर्धकापेक्षप्राक्तनस्पर्धकं यतितमं भवति, तत्स्पर्धकप्रथमवर्गणागत-
रसाविभागानां ततिभागेनाऽधिका रसाविभागा विवक्षितस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां पूर्ववर्तिस्पर्ध-
कापेक्षया भवन्ति, इति यद्व्याप्तिद्वयं प्रागुक्तम्, तत्राऽपि विवक्षितस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकल-
परमाणुस्थितसर्वरसाविभागाः किञ्चिन्न्यूनाः सूक्ष्मगणितानुसारेण वाच्याः, न्यूनप्रमाणं चाऽन-
गरोक्तविधिनैव साध्यम् ।

अथमव्याप्तिभाषित्य स्थापना

विवक्षितस्पर्धकादिवर्गणागतसकलरसाविभागास्तत्प्राक्तनस्पर्धकादिवर्गणागतसकलरसाविभागतः

$$= \frac{\text{यतितमं स्पर्धकं, तत्संख्या}}{\text{रूपोनतत्संख्या}} \text{ गुणाः } \left\{ व \times (अ \times स) \right\}$$

द्वितीयव्याप्तिभाषित्य स्थापना

विवक्षितस्पर्धकप्रथमवर्गणायां सकलरसाविभागास्तत्प्राक्तनस्पर्धकादिवर्गणागतसकलरसाविभागतः

$$= \frac{\text{पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतैकपरमाणुस्थितरसाविभागा.}}{\text{यतितमं पूर्वस्पर्धकं तत्संख्या}} \text{ इत्येतैरधिका. } \left\{ व \times (अ \times स) \right\}$$

समाप्ति गणितविभागः ।

सम्प्रति धातिप्रकृतीराश्रित्याऽनुभागस्पर्धकेषु देशधात्यादिरसप्ररूपणा
जघन्यरसस्पर्धकादारभ्याऽनन्तरसस्पर्धकान्येकस्यानकाऽनुभागविशिष्टानि भवन्ति । तेषामुपर्य-

अथ सर्वधातिप्रकृतीनां रसस्पर्धकानि विविच्य-तो रात्कर्माऽपेक्षया केवलज्ञाना-
वरणं केवलदर्शनावरणं निद्रापञ्चकं संज्वलनवर्जद्वादशकषाया मिश्रमोहनीयं मिथ्यात्वमोहनीयं
चेत्येकविंशतिप्रकृतीनां देशधातीनि रसस्पर्धकानि सत्कर्मणि न विद्यन्ते, अपि तु सर्वधातीन्येव । तत्र
मिथ्यात्ववर्जशेषविंशतिप्रकृतीनां जघन्यसर्वधातिरसस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणासत्कैकैकपरमाणौ रसाऽ-
विभागाः परस्परं तुल्या भवन्ति । इदमुक्तं भवति-केवलज्ञानावरणस्य जघन्यरसस्पर्धकसत्कप्रथम-
वर्गणागतैकैकपरमाणौ यावन्ती रसविभागा भवन्ति, तावन्त एव रसाऽविभागाः केवलदर्शनावरणस्य
जघन्यरसस्पर्धकसत्कप्रथमवर्गणागतैकैकपरमाणौ विद्यन्ते, एवं विंशतिप्रकृतीनामन्योऽन्यं द्रष्ट-
व्याः । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ-“सर्वधादीनां पि मोक्षूण मिच्छतं, सेसाणां कम्भाणां
सर्वधादीणमादिवग्गणा तुल्ला ।” इति ।

मिथ्यात्वमोहनीयस्य तु जघन्यरसस्पर्धकप्रथमवर्गणागतैकैकपरमाणुस्थितरसाऽविभागास्त-
दितरसर्वधातिप्रकृतेर्जघन्यस्पर्धकप्रथमवर्गणागतैकैकपरमाणौ विद्यमानै रसाविभागैः सदृशा न भवन्ति ।
किं कारणम् ? इति चेत्, उच्यते-सम्यक्त्वमोहनीयस्य सर्वोत्कृष्टदेशधातिरसस्पर्धकानन्तरं सम्यङ्-
मिथ्यात्वस्य जघन्यरसस्पर्धकं प्राप्यते, तत्प्रथमवर्गणायां मिथ्यात्ववर्जशेषसर्वधातिप्रकृतीनां जघन्य-
स्पर्धकसत्कप्रथमवर्गणागतरसाविभागैः सदृशा रसाऽविभागास्तिष्ठन्ति । सम्यङ्मिथ्यात्वस्य जघ-
न्यरसस्पर्धकादारभ्य द्विस्थानकाऽनुमागविशिष्टानां स्पर्धकानामनन्ततमे भागे गते एव मिथ्यात्व-
स्य जघन्य रसस्पर्धकं प्राप्यते, तेन मिथ्यात्वस्य जघन्यरसस्पर्धकगतप्रथमवर्गणायां रसाऽविभागा इतर-
सर्वधातिप्रकृतिसत्कजघन्यरसस्पर्धकप्रथमवर्गणागतरसाऽविभागैस्तुल्या न भवन्ति ।

इदं त्ववधेयम्-मिश्रवर्जशेषसर्वधातिप्रकृतीनां सर्वधातिस्पर्धकानि तावद्रक्तव्यानि, यावत्सर्वो-
त्कृष्टं चतुःस्थानकाऽनुमागविशिष्टं रसस्पर्धकं प्राप्यते, मिश्रस्य तु सर्वोत्कृष्टं सर्वधातिस्पर्धकं
मध्यमद्विस्थानकाऽनुमागकं भवति, अग्रे मिश्रस्याऽभावात् । तथा सम्यक्त्वमोहनीयवर्जानां सर्वासां
देशधातिप्रकृतीनामुत्कृष्टरसस्पर्धकं चतुःस्थानकं भवति, तच्च सर्वधाति । सम्यक्त्वमोहनीयस्य
तूत्कृष्टस्पर्धकं द्विस्थानकरसोपेतं भवति, तथा देशधाति भवति ।

सप्तचत्वारिंशतो धातिकर्मणामुत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणागतरसाऽविभागा
मिथ्यस्तुल्या न भवन्ति, तथाहि (१) सम्यक्त्वमोहनीयस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां
रसाऽविभागा स्तोका भवन्ति, देशधातित्वात् । (२) ततः सम्यङ्मिथ्यात्वमोहनीयस्योत्कृष्ट-
स्पर्धकचरमवर्गणायां रसाऽविभागा अनन्तगुणा भवन्ति, सर्वधातित्वात् । (३) ततो हास्यमोह-
नीयस्योत्कृष्टस्पर्धकस्य चरमवर्गणायां रसाऽविभागा अनन्तगुणा भवन्ति, सर्वधातित्वे सति
चतुःस्थानकानुमागवत्त्वात् । (४) ततो रतिमोहनीयस्योत्कृष्टस्पर्धकस्य चरमवर्गणायां रसाविभागा
अनन्तगुणा भवन्ति । (५) ततः पुरुषवेदस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा

भवन्ति । (६) ततः स्त्रीवेदस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति ।
 (७) ततः प्रचलाया उत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (८) ततो
 निद्राया उत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (९) ततः प्रचला-
 प्रचलाया उत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (१०) ततो निद्रा-
 निद्राया उत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति (११) ततो जुगुप्सा-
 मोहनीयस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (१२) ततो
 भयमोहनीयस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (१३) ततः शोक-
 मोहनीयस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (१४) ततोऽरति-
 मोहनीयस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (१५) ततो नपुंसक-
 वेदस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (१६-१७-१८) ततो मनः-
 पर्यवज्ञानावरणान्त्यान्निर्दिष्टानान्तरायाणामुत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा
 भवन्ति, स्वस्थाने तु मियस्तुल्याः । (१९-२०-२१) ततोऽवविज्ञानावरणा-ऽवधिदर्शनावरण-
 लभान्तरायाणामुत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति, स्वस्थाने तु मियः
 समानाः । (२२-२३-२४) ततो भोगान्तराया-ऽचक्षुर्दर्शनावरण-श्रुतज्ञानावरणानामुत्कृष्टस्पर्धक-
 चरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः । (२५) ततश्चक्षु-
 र्दर्शनावरणस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (२६-२७) ततो मति-
 ज्ञानावरण-परिभोगान्तराययोत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति, स्वस्थाने
 तु मियः समानाः । (२८) ततोऽप्रत्याख्यानावरणमानस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा
 अनन्तगुणा भवन्ति । (२९) ततोऽप्रत्याख्यानावरणक्रोधस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा
 विशेषाधिका भवन्ति । (३०) ततोऽप्रत्याख्यानावरणमायाया उत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा
 विशेषाधिका भवन्ति । (३१) ततोऽप्रत्याख्यानावरणलोभस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसावि-
 भागा विशेषाधिका भवन्ति । (३२) ततः प्रत्याख्यानावरणमानस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां
 रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (३३) ततः प्रत्याख्यानावरणक्रोधस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां
 रसाविभागा विशेषाधिका भवन्ति । (३४) ततः प्रत्याख्यानावरणमायाया उत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्ग-
 नायां रसाविभागा विशेषाधिका भवन्ति । (३५) ततः प्रत्याख्यानावरणलोभस्योत्कृष्टस्पर्धक-
 चरमवर्गणायां रसाविभागा विशेषाधिका भवन्ति । (३६) ततः संज्वलनमानस्योत्कृष्टस्पर्धक-
 चरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (३७) ततः संज्वलनक्रोधस्योत्कृष्टस्पर्धक-
 चरमवर्गणायां रसाविभागा विशेषाधिका भवन्ति । (३८) ततः संज्वलनमायाया उत्कृष्टस्पर्धक-
 चरमवर्गणायां रसाविभागा विशेषाधिका भवन्ति । (३९) ततः संज्वलनलोभस्योत्कृष्टस्पर्धक-
 चरमवर्गणायां रसाविभागा विशेषाधिका भवन्ति । (४०) ततोऽनन्तानुबन्धिमानस्योत्कृष्टस्पर्धक-

चरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (४१) ततोऽनन्तानुबन्धिक्रोधस्योत्कृष्टस्पर्धक-
चरमवर्गणायां रसाविभागा विशेषाधिका भवन्ति । (४२) ततोऽनन्तानुबन्धिमायाया उत्कृष्ट-
स्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा विशेषाधिका भवन्ति । (४३) ततोऽनन्तानुबन्धिलोभस्योत्कृष्ट-
स्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा विशेषाधिका भवन्ति । (४४-४५-४६) ततः केवलज्ञानावरण-
केवलदर्शनावरणधीर्यान्तरायाणामुत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति, स्व-
स्थाने तु परस्परं तुल्याः । (४७) ततो मिथ्यात्वमोहनीयस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसा-
विभागा अनन्तगुणा भवन्ति ।

अनन्तरोक्तसप्तचत्वारिंशत्प्रकृतितो-ऽनिवृत्तिकरणस्थक्षपकस्य सत्कर्मणि संज्वलनचतुष्कं
विना द्वादशकपाया दर्शनत्रिकं च न विधन्ते, प्रागेव क्षपितत्वात् । तेन तेषां रसस्पर्धकमपि सत्कर्मणि
न भवति । शेषाणां द्वात्रिंशत्प्रकृतीनां क्षपकस्य सत्कर्मण्यनुत्कृष्टस्पर्धकमेव विधत्ते, धातिकर्म-
णामुत्कृष्टानुभास्य मिथ्यात्वगुणस्थानके एवोपलम्भात् ।

सप्तप्रत्यधातिकर्मणां रसस्पर्धकानि प्ररूप्यन्ते अधातिप्रकृतीनां जघन्यरसस्पर्धकोत्
प्रभृति चतुःस्थानकानुभाविशिष्टोत्कृष्टरसस्पर्धकपर्यवसानानि रसस्पर्धकानि वाच्यानि । तत्र
जघन्यरसस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां रसाविभागाः परस्परं समाना अवतिष्ठन्ते, उत्कृष्टस्पर्धक-
चरमवर्गणायां तु विषमाः । तद्यथा (१) तिर्यगायुष उत्कृष्टस्पर्धकस्य चरमवर्गणायां रसाविभागाः
स्तोका भवन्ति । (२) ततो मनुष्यायुषोत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा
भवन्ति । (३) ततो नरकायुष उत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति ।
(४) ततो देवायुष उत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (५) ततस्तिर्य-
ग्गतेरुत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति (६) ततो नरकगतेरुत्कृष्टस्पर्धक-
चरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (७-८) ततोऽयशःकीर्तिनीचैर्गोत्रयोरुत्कृष्ट-
स्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति, स्वस्थाने मिथ्यस्तुल्याः । (९) ततोऽसात-
वेदनीयस्योत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (१०) तत औदारिक-
शरीरनामकर्मण उत्कृष्टस्पर्धकस्य चरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (११) ततो
मनुष्यगतेरुत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (१२) ततो वैक्रियशरीरनाम-
कर्मण उत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (१३) तत आहारकशरीरनाम-
कर्मण उत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (१४) ततस्तैजसशरीरनामकर्मण
उत्कृष्टस्पर्धकचरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (१५) ततः कोर्मणशरीरनामकर्मण
उत्कृष्टचरमस्पर्धकवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (१६) ततो देवगतेरुत्कृष्टस्पर्धकचरम-
वर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (१७-१८) ततो यशःकीर्त्युच्चैर्गोत्रयोरुत्कृष्टस्पर्धकस्य

चरमवर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । (१६) ततः सातवेदनीयस्योत्कृष्टस्पर्धकचरम-
वर्गणायां रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । तत्र वैक्रियशरीरादीनां पञ्चप्रकृतीनामुत्कृष्टानुभागः
क्षपकेणाऽपूर्वकरणगुणस्थानके सञ्चितः । सातवेदनीय-पशःकीर्त्युच्चैर्गोत्राणामुत्कृष्टानुभागं सूक्ष्म-
सम्प्रायचरमसमये क्षपकः संचेप्यति । शेषाणामुत्कृष्टानुभागं ययागमं संसारा-ऽवस्थायां संचिनोति
जीवः । क्षपकस्य सत्कर्मणि दैवनारकर्तैर्यगायुष्काणां तु सर्वथा-ऽभावः प्राग् दर्शित एव ।

तदेवं प्रसङ्गतो वात्यधातिकर्मणां रसस्पर्धकानि विवर्णितानि । सम्प्रति प्रकृतमनुसरामः
एवंवियेषु पूर्वस्पर्धकेषु संज्वलनचतुष्कस्य यानि पूर्वस्पर्धकानि, तेभ्योऽसंख्येयभागमितं
प्रदेशाग्रं गृहीत्वा स्वस्वजघन्यपूर्वस्पर्धकगतप्रथमवर्गणातो-ऽनन्तगुणहीनानुभागकान्यनन्तान्यपूर्व-
स्पर्धकान्यश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये निर्वर्तयति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “तदो चटुण्हं
संजलणाणमपुव्वफदयाइं णाम करेदि । ताणि कथं करेदि ? लोभस्स ताव लोह-
संजलणरस पुव्वफदएहिंतो पदेसग्गरस असंखेज्जदिभागं धेत्तूण पढमरस देसधादि-
फदयस्य हेक्का अणंतभागो अण्णाणि अपुव्वफदयाणि णिव्वत्तयदि । × × × × × ×
× × × × × जहा लोभरस अपुव्वफदयाणि परूविजाणि पढमसमए, तहा मायाए
माणरस कोयरस परूवेयव्वाणि ।” एवं शतकचूर्णावपि

सो पुव्वफड्डगाणं हेक्का अण्णाणि फड्डगाइं तु ।

पकरेइ अपुव्वाइं अणंतगुणहीयमाणाइं ॥ १ ॥

न चाऽत्राऽश्वकर्णकरणाद्धायां पुरुषवेदस्य समयोनाऽवलिकाद्वयवद्धनूतनाऽनुभागसंभवात्
पुरुषवेदस्या-ऽपूर्वस्पर्धकानि कुतो न निर्वर्तयति ? इति वाच्यम्, कषायाप्राभृतचूर्णिकारैः
सप्ततिकाचूर्णिकृद्भिश्च संज्वलनचतुष्कस्यैवा-ऽपूर्वस्पर्धकानामुपदिष्टत्वात् । तथा-चाऽत्र कषाये-
प्राभृतचूर्णिः “तदो चटुण्हं संजलणाणमपुव्वफदयाइं णाम करेदि ।” इति । तथैव
सप्ततिकाचूर्णिः—“तत्थ अररसकण्णकरणाद्धाए वट्टमाणो अणंताइं समए समए अपुव्व-
फड्डगाइं चउण्हं संजलणाणं करोति ।” इति । पुरुषवेदस्य त्वपूर्वस्पर्धकनिवृत्तिं विना
समयोनाऽवलिकाद्वयेन वद्धनूतनाऽनुभागं वन्वावलिकाऽपगमेऽश्वकर्णकरणाद्धायां तावतो कालेन
संज्वलनक्रोधे संक्रमयति ॥६३॥

नन्वरवकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये-ऽपूर्वस्पर्धकानि कति निर्वर्तयति ? इत्यत आह

ताणि अपुव्वाणिगदुगुणहाणिफड्डाणऽसंखइमभागो ।

एत्थ पुण भागहारो ओक्कड्डुणओ असंखगुणो ॥६४॥

तान्यपूर्वाख्येकद्विगुणहानिस्पर्धकानामसंख्यतमभागः ।

अत्र पुनर्भागहारोऽपकर्षणतो-ऽसंख्यगुणः ॥६४॥ इति पदसंस्कारः ।

‘ताणि’ इत्यादि, ‘तानि’ संज्वलनचतुष्कस्य पूर्वस्पर्धकानामनन्तगुणहीनरसतामापाद्य निर्वर्त्यमानानि ‘अपूर्वाणि’ अपूर्वस्पर्धकानि ‘एकद्विगुणहानिस्पर्धकानाम्’ एकस्यां द्विगुणहानौ यावन्ति स्पर्धकानि भवन्ति, तेषां ‘असंख्यतमभागः’ असंख्येयतमभागप्रमितानि भवन्ति, एतानि चाऽनन्तानि । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ-“ताणि पगणणादोअणंताणि, पदेसगुणहाणिहाणंतरफदयाणमसंखेज्जदिभागो, एत्तियमेत्ताणि ताणि अपुव्वफदयाणि ।” इति । नन्वरिगन् प्रस्तावे भागहारः कियन्मानः ? इत्याह ‘एत्थ’ इत्यादि, ‘अत्र’ अस्मिन्नख-
 केर्णकरणाद्वाप्रथमसमयाख्यप्रकरणे भागहारः पुनः ‘अपकर्षणतः’ उत्कर्षणाऽपकर्षणभागहारतो-
 ऽसंख्यगुणो ज्ञातव्य इति शेषः । एतदुक्तं भवति प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतपरमाणुत
 उत्तरोत्तरवर्गणायामेकैक्येन न्यूना भवन्तः परमाणवो यावत्पायामे गतेऽर्धा भवन्ति, तावान्
 आयामो द्विगुणहानिरुच्यते इति प्रागपि प्रतिपादितम् । तत्रैकद्विगुणहानौ यावन्ति स्पर्धकानि
 लभ्यन्ते, तावत्त्येकद्विगुणहानिस्पर्धकानीति व्यवहियते । तानि च गणनातोऽभ्येस्योऽनन्त-
 गुणानि सिद्धानन्तभागकल्पानि भवन्ति । तथा येन पल्योपमा-ऽसंख्येयभागेना-श्वकर्णकरणा-
 द्वाप्रथमसमये सत्तागतदलिकानि विमज्ज्योत्किरति जीवः, स भागहार इहोत्कर्षणा-ऽपकर्षणभाग-
 हारो व्यपदिश्यते । तत्रैकद्विगुणहानिस्पर्धकान्युत्कर्षणापकर्षणभागहारतोऽसंख्येयगुणेन भाग-
 हारेण विमज्ज्यैकभागमात्राण्यपूर्वस्पर्धकानि निर्वर्त्यन्ते ॥ ६४ ॥

ननुत्कर्षणापकर्षणभागहारस्य पल्योपमा-ऽसंख्येयभागप्रमाणत्वेन ततोऽसंख्येयगुणो भाग-
 हारोऽसंख्येयपल्योपममितोऽपि स्यात् ? इति परमाशङ्क्य ग्राह -

सो पुण असंख्यभागो पल्लपढमवग्गमूलारस ।

कमसो अपुव्वगाणाइवग्गणा-ऽत्थि य विसेस-ऽहिआ ॥६५॥ (उपगीतिः)

स पुनरसखभाग पल्यप्रथमवर्गमूलस्य ।

कमसो-ऽपूर्वेषामादिवर्गणा-ऽस्ति च विशेषाविका ॥६५॥ इति पदसंस्कारः -

‘सो’ इत्यादि, ‘सः’ अश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमयमाव्युत्कर्षणा-ऽपकर्षणभागहारतोऽसंख्येय-
 गुणो भागहारः पुनः ‘असंख्यभागः’ असंख्येयतमभागः कस्य ? इत्याह-‘पल्ल ०’ ति पल्योपम-
 प्रथमवर्गमूलस्या-ऽसंख्येयतमभागकल्पो भवतीत्यर्थः ।

न च निरुक्तभागहार उत्कर्षणायकर्षणभागहारतोऽसंख्येयगुणः पल्योपमप्रथमवर्गमूलस्य-
 चाऽसंख्येयभागकल्प इत्येतत् कथमवसीयते ? इति वाच्यम्, तत्प्रतिपादकाऽल्पबहुत्वस्य दर्शनात् ।
 तथा चाऽत्र कषायप्रामृतचूर्णिः-“पढमसमयअरसकण्णकरणकारयरस जं पदेसग्ग-
 मोअहिज्जदि, तेण जग्गरस अवहारे कालो धोवो, अपुव्वफदएहि पदेसगुणहाणि-
 णांतररस अवहीरनालो असंखेज्जगुणो, पलिदोवभवग्गमूलमसंखेज्जगुणं ।” इति ।

चूर्ण्यक्षराणामिदं व्याख्यानम् अस्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये यावत्प्रदेशाग्रमपकर्षति, तेन प्रमाणेन कर्मण्यपहियमाणे योऽपहारकालो गच्छेत्, सोऽपहारकाल उत्कर्षणापकर्षणभागहारनामा स्तोको भवति । ततो निर्वर्त्यमानैरपूर्वस्पर्धकैरपहियमाणे एकप्रदेशगुणहानिस्थानान्तरे योऽपहारकालो व्यतिक्रमेत्, स पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमितो भवन्नप्यसंख्येयगुणो भवति । इदमुक्तं भवति प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणातः प्रमृत्पुत्तरोत्तरवर्गणायां परमाणवो विशेषहीनक्रमेण तिष्ठन्ति । तत्र प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणातोऽभिव्यानन्तगुण-सिद्धान्तभागमात्रेषु स्पर्धकेषु गतेषु प्रथमस्पर्धकादिमवर्गणाऽपेक्षया द्विगुणहीना भवन्ति, ततः पुनस्तावन्मात्रेषु स्पर्धकेषु व्रजितेषु प्रदेशा द्विगुणहीना भवन्ति, पुनस्तावन्मात्रेषु स्पर्धकेषु गतेषु प्रदेशा द्विगुणहीना भवन्ति । तत्र द्वयोर्द्विगुणहान्योरपान्तराले यत् स्पर्धकजातं भवति, तद् एकप्रदेशगुणहानिस्थानान्तरमुच्यते, यदस्यामिद्विगुणहानिरिति प्राक् परिभाषितम् । अस्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमयमाव्युत्कर्षणापकर्षणभागहारतोऽपूर्वस्पर्धकैरपहियमाणानामेकप्रदेशगुणहानिस्थानान्तरगतस्पर्धकानामपहारकालः पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रो भवन्नप्यसंख्येयगुणो भवति, तथा चासौ पल्योपमप्रथमवर्गमूलस्याऽसंख्येयभागप्रमाणो भवतीति कृत्वा चूर्णिकारैरपूर्वस्पर्धकैरेकप्रदेशगुणहानिस्थानान्तरस्थाऽपहारकालतः पल्योपमप्रथमवर्गमूलमसंख्येयगुणं भवतीत्युक्तम् ।

॥ इत्थमस्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये उत्कर्षणापकर्षणभागहारतोऽसंख्येयगुणेन पल्योपमप्रथमवर्गमूलस्य चासंख्येयभागप्रमितेन पल्योपमाऽसंख्येयभागलक्षणभागहारैकैकद्विगुणहानिस्थितस्पर्धकानि विमज्ज्यैकमागमितान्यपूर्वस्पर्धकानि करोति ।

सम्प्रति रसाविभागानाश्रित्याऽपूर्वस्पर्धकानां प्रथमवर्गणां दर्शयति—‘कमसो’ इत्यादि, ‘क्रमशः’ क्रमेण ‘अपुञ्जगाण’ति प्राकृतत्वात् स्त्रार्थिकः कप्रत्ययः, ‘अपूर्वेयां’ संज्वलनचतुष्कस्याऽपूर्वस्पर्धकानां ‘आदिवर्गणा’ प्रथमवर्गणा विशेषाधिका ‘अस्ति’ भवति, चकारः पादपूर्त्यै । इदमुक्तं भवति संज्वलनलोभस्थे प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतसकलरसाविभागतो द्वितीयाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणाप्रतिवद्धसकलरसाविभागा विशेषाधिका भवन्ति । ततस्तृतीयाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणास्थितसकलरसाविभागा विशेषाधिका भवन्ति । एवं तावद्वक्तव्यम्, यावच्चरमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणा । यथा लोभस्याऽपूर्वस्पर्धकानां प्रथमवर्गणागतरसाविभागाः प्ररूपिताः, तथैव मायामानक्रोधानामपि प्रथमवर्गणागतरसाविभागा वक्तव्याः ।

॥ उक्तं च जयधवलाकारैरपि—“एदेण सुत्तेण ओकइडुक्कहुणभागहारादो असखेत्तगुणेण पल्लिदो-वमपढमवगमूलादो च असखेत्तगुणहीणेण पल्लिदो० असखे० भागेण एगपदेसगुणहाणिट्ठाणंतरफट्टेषु ओवट्ठिदेसु जं भागलद्धं, तत्तियमेत्ताणि कोहादिसंजलणाणमपुञ्जफट्टयाणि होति ति एसो अत्थविसेसो जाणाविदो । ” इति ।

इदं तु संक्षिप्तव्याख्यानम् । अथ विस्तरव्याख्यानेन प्ररूप्यते—इह तावदश्वकर्ण-
करणाद्धाप्रथमसमये संज्वलनचतुष्कस्याऽपूर्वस्पर्धकानि करोति । तत्र लोभस्य प्रथमाऽपूर्वस्पर्धक-
प्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणौ यावन्तो रसाविभागा भवन्ति, ततो द्वितीयापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैक-
परमाणौ द्विगुणा रसाविभागा भवन्ति, प्रथमापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणौ स्थितेभ्यो
रसाविभागेभ्यस्तृतीयापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कैकपरमाणौ रसाविभागस्त्रिगुणा भवन्ति । एवं
प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकापेक्षया यतिसंख्यं यतिसंख्यमपूर्वस्पर्धकं भवेत्, तत्संख्यागुणिताः प्रथमाऽपूर्वस्पर्ध-
कप्रथमवर्गणागतरसाविभागास्ततिसंख्यस्य ततिसंख्यस्याऽपूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां भवन्ति ।
तेन प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणातश्चरमाऽपूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणागतरसाविभागा अनन्तगुणा
भवन्ति, अपूर्वस्पर्धकानामेकद्विगुणहानिस्थितस्पर्धकसत्काऽसंख्येयमागमात्रत्वेनाऽमव्यानन्तगुण-सि-
द्धानन्तभागमात्रत्वात् । यदुक्तं कषायप्रामृतचूर्णौ—“जाणि षडमसमये अपुव्यफ-
दयाणि णिव्वत्तिदाणि, तत्थ षडमस्स फदयरस आदिवग्गणा थोवा । चरिमस्स
अपुव्यफदयरस आदिवग्गणा अणंतगुणा ।” इति । चरमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणातः प्रथम-
पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतरसाविभागा अनन्तगुणा भवन्तीत्यनुक्तसिद्धम्, प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथम-
वर्गणातोऽनन्तगुणहीनरसतामापाद्य-ऽपूर्वस्पर्धकानां निवृत्तेः । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—
“पुव्वफदयरसादिवग्गणा अणंतगुणा ।” इति ।

तथा प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतरसाविभागतो द्वितीयाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां
रसाविभागा द्विगुणा भवन्ति । द्वितीयाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणातस्तृतीयापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसा-
विभागा एकद्विभागेनाऽधिका भवन्ति । तृतीयाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणातश्चतुर्थीपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्ग-
णायां रसाविभागास्त्रिभागेनाऽधिका भवन्ति । ततोऽपि पञ्चमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागा-
श्चतुर्भागेनाधिका भवन्ति । एवं यतिसंख्यमपूर्वस्पर्धकं चिन्त्यते, एकोनतत्संख्याभागेनाधिका
रसाविभागास्तत्पूर्ववर्त्यपूर्वस्पर्धकापेक्षया वक्तव्याः । तेन जयन्यपरिताऽसंख्येयतमाऽपूर्वस्पर्धक-
स्य प्रथमवर्गणायां रसाविभागा उत्कृष्टसंख्येयभागेनाऽधिका भवन्ति, तदुपरितनाऽपूर्वस्पर्धकानां
प्रथमवर्गणायां पूर्वपूर्वतोऽसंख्येयभागेनाधिकास्तावद्वक्तव्याः, यावज्जयन्यपरिताऽनन्ततमस्पर्धकं
प्राप्यते । तत उपरि पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तराऽपूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां रसाविभागा अनन्ततमभागेन
वृद्धा भवन्ति । इदं तु प्रथमवर्गणागतैकपरमाणुमात्रित्य प्रोक्तम् ।

अथ प्रथमवर्गणागतसकलपरमाणूनाञ्चित्याऽभिधीयते—प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथम-
वर्गणागतसकलपरमाणुस्थितसर्वरसाविभागतो द्वितीयाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणासत्कसकलपरमाणुगत-
सकलरसाविभागा द्विगुणा न भवन्ति, किन्तु किञ्चिद्व्यनद्विगुणा भवन्ति, प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथम-
वर्गणागतसकलपरमाणुतो द्वितीयाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणास्थितसकलपरमाणूनामनन्तभागेन

ननु संज्वलनचतुष्कस्याऽपूर्वस्पर्धकान्येकद्विगुणहानिगतस्पर्धकानामसंख्येयभागमितानि करोति, तत्र किं क्रोधादीनामपूर्वस्पर्धकानि मिथस्तुल्यानि निर्वर्तयति, उताऽस्ति कश्चिद् विशेषः ? इत्यत आह

कोहार्हण अपुव्वाणि फड्गाईं अणुकमेण ।

कुणए विसेसअहियाईं पढमखणे य अरसकरणरस ॥६६॥ (गीतिः)

क्रोधादीनामपूर्वाणि स्पर्धकान्यनुक्रमेण ।

करोति विशेषाधिकानि प्रथमक्षणे चाश्वकर्णस्य ॥६६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘कोहार्हण’ इत्यादि, ‘क्रोधादीनां’ क्रोधमानमायालोमरूपाणां चतुर्णां संज्वलनकषायाणां मपूर्वाणि स्पर्धकानि ‘अनुक्रमं’ यथोत्तरं विशेषाधिकानि ‘अश्वकर्णस्य’ पदैकदेशे पदसमुदायस्योपचाराद् अश्वकर्णकरणाद्धायाः ‘प्रथमक्षणे’ प्रथमसमये ‘करोति’ निर्वर्तयति । इदमुक्तं भवति—अश्वकर्णकरणाद्धाप्रथमसमये क्रोधस्याऽपूर्वस्पर्धकानि स्तोकानि निर्वर्तयति, ततो विशेषाधिकानि मानस्य, आधिक्यं चाऽनन्ततमभागेन ज्ञातव्यम् । एवमुत्तरत्राऽपि । मानस्याऽपूर्वस्पर्धकतो मायाया अपूर्वस्पर्धकानि विशेषाधिकानि निर्वर्तयति, ततोऽपि लोभस्य विशेषाधिकानि । उक्तं च चाषायप्राभृतचूर्णौ “पढमसमए जाणि अपुव्वफड्याणि णिव्यत्तिदाणि, तत्थ कोधरस धोवाणि, माणस्स अपुव्वफड्याणि विसेसाहियाणि, भायाए अपुव्वफड्याणि विसेसाहियाणि लोभस्स अपुव्वफड्याणि विसेसाहियाणि, विसेसो अणंतभागो ।” इति ॥ ६६ ॥

ननु संज्वलनक्रोधादीनां निर्वर्त्यमानाऽपूर्वस्पर्धकानां प्रथमवर्गणायां रसाऽविभागा मिथस्तुल्या भवन्ति, उत विपमाः ? इत्यत आह

अणुभागे चरिमअपुव्वाण हवई पढमवग्गणा तुल्या ।

लोहार्हण अणुए अविभागा खलु विसेसअहियकमा ॥६७॥ (गीतिः)

अनुभागे चरमाऽपूर्वेया भवति प्रथमवर्गणा तुल्या ।

लोभादीनामणौ अविभागा. खलु विशेषाधिकक्रमा. ॥६७॥ इति पदसंस्कारः ।

‘अणुभागे’ इत्यादि, तत्र ‘लोहार्हण’ ति ‘लोभादीनां’ लोभमायामानक्रोधलक्षणानां कषायाणां ‘चरमाऽपूर्वेयां’ चरमाऽपूर्वस्पर्धकानाम् ‘अनुभागे’ अनुभागविषया प्रथमवर्गणा ‘तुल्या भवति’ रसाऽविभागानाश्रित्य समाना भवतीत्यर्थः । अश्वकर्णकरणाद्धाप्रथमसमये लोभस्य चरमाऽपूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां यावन्तो रसाऽविभागा भवन्ति, तावन्त एव रसाणि-

भागा मायायाश्चरमाऽपूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां भवन्ति । एवं मानक्रोधयोरपि चरमाऽपूर्व-
स्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागा मिथस्तुल्या वक्तव्याः । यदुक्तं कषायप्राभृतचूर्णौ—“एवं
चदुण्हं पि कसायाणं जाणिअपुव्वफहयाणि, तत्थ चरिमरस अपुव्वफहयस्स आदि-
वग्गणाए अविभागपडिच्छेदग्गं चदुण्हं पि कसायाणं तुल्लमणंतगुणं ।” इति ।

ननु कषायचतुष्कस्य जघन्यायां वर्गणायां केन क्रमेण रसाविभागा भवन्ति ? इत्यत
आह ‘लोहार्हण’ इत्यादि, लोमादीनाम् ‘अणौ’ प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकानां जघन्यवर्गणायाम्
‘अविभागाः’ रसाऽविभागाः खलु ‘विशेषाधिकक्रमाः’ विशेषेणाऽधिकः क्रमो येषां ते विशेषा-
धिकक्रमाः, भवन्तीति गम्यते । इदमुक्तं भवति—अश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये लोभस्य प्रथमाऽपूर्व-
स्पर्धकजघन्यवर्गणायां रसाविभागाः स्तोका भवन्ति, ततो मायायाः प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकजघन्य-
वर्गणायां रसाविभागा विशेषाधिका भवन्ति, ततो मानस्याऽपूर्वस्पर्धकजघन्यवर्गणायां रसावि-
भागा विशेषाधिका भवन्ति, ततोऽपि क्रोधस्याऽपूर्वस्पर्धकजघन्यवर्गणायां रसाविभागा विशेषाधिका
भवन्ति । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, उच्यते—संज्वलनचतुष्कस्य चरमाऽपूर्वस्पर्धकानां प्रथम-
वर्गणा रसाविभागानाश्रित्य मिथः समानाः, संज्वलनक्रोधादीनामपूर्वस्पर्धकानि पुनः क्रमेण
विशेषाधिकानि भवन्तीत्यनुपदमुक्तम् । तत्र चरमापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतरसाविभागाः स्वस्वापूर्व-
स्पर्धकराशिना भज्यन्ते, तदा लोमादीनां प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणाप्रतिबद्धरसाविभागाः
प्राप्यन्ते, प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतरसाविभागतो द्वितीयाद्यपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागत-
रसाविभागानां द्विगुणादिक्रमेणावस्थितत्वात् । अनया रीत्या लोमादीनामपूर्वस्पर्धकानामादिवर्ग-
णायां लब्धाः प्रथमवर्गणागतरसाविभागाः क्रमेण विशेषाधिका भवन्ति, भाज्यराशेः समानत्वे
सति भाजकस्य वैपम्यात् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“तेसिं चेव षढमसमए णिव्व-
त्तिदाणमपुव्वफहयाणं लोभस्स आदिवग्गणाए अविभागपडिच्छेदग्गं थोवं ।
मायाए आदिवग्गणाए अविभागपडिच्छेदग्गं विसेसाहियं । माणस्स आदि-
वग्गणाए अविभागपडिच्छेदग्गं विसेसाहियं । कोहस्स आदिवग्गणाए अविभाग-
पडिच्छेदग्गं विसेसाहियं ।” इति । इदन्त्ववधेयम्—यथा संज्वलनचतुष्कस्य चरमाऽपूर्व-
स्पर्धकप्रथमवर्गणासु रसाविभागाः परस्परं तुल्या भवन्ति, तथैवाऽनन्तापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणासु
रसाविभागा मिथस्तुल्या भवन्ति, किन्तु क्रोधस्य यावन्त्यपूर्वस्पर्धकानि व्यतिक्रम्याऽपूर्वस्पर्धकस्य
प्रथमवर्गणायां रसाविभागाश्रित्येव, ततो मानस्याधिकान्यपूर्वस्पर्धकानि गत्वाऽपूर्वस्पर्धकस्य
प्रथमवर्गणायां रसाविभागाश्रितनीयाः । ततो मायाया अधिकान्यपूर्वस्पर्धकानि व्रजित्वाऽपूर्व-
स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां विमर्शनीयाः । ततो लोभस्याधिकान्यपूर्वस्पर्धकानि व्यतिक्रम्याऽ-
पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागाश्रितनीयाः । तद्यथा—क्रोधस्य प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकजघन्य-
वर्गणाप्रतिबद्धरसाविभागतो मानस्य प्रथमापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतरसाविभागान् विशोध्य ये

रसाविभागा शेषत्वेन प्राप्यन्ते । तैर्मानस्य प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतरसाविभागा विभक्तव्याः । विभक्तेषु च यद् लभ्यते, तावन्मात्राणि क्रोधस्याऽपूर्वस्पर्धकानि, ततः साधिकानि मानस्य, ततः साधिकानि मायायाः, ततः सार्विकानि लोभस्याऽपूर्वस्पर्धकानि गत्वा प्राप्यमाणाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागा मिथः समाना भवन्ति । पुनस्तावन्ति स्पर्धकानि व्यतिक्रान्ति प्राप्यमाणाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागा मिथस्तुल्या भवन्ति । एवमनन्तान्यपूर्वस्पर्धकानि लभ्यन्ते, येषां प्रथमवर्गणायां रसाविभागा मिथः सदृशा भवन्ति ।

अमत्कल्पनया कल्प्यन्तां संज्वलनचतुष्कस्य प्रत्येकं चरमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागा द्वाचत्वारिंशच्छतानि (४२००) मिथस्तुल्यत्वात् । कल्प्यन्तां क्रोधस्याऽपूर्वस्पर्धकानि पञ्चविंशतिः (२५) मानस्य त्रिंशत् (३०), मायायाः पञ्चत्रिंशत् (३५), लोभस्य चत्वारिंशत् (४०), क्रोधादीनां क्रमेणाऽपूर्वस्पर्धकानां विशेषाधिकत्वात् । अथ द्वाचत्वारिंशच्छतानि स्वस्वाऽपूर्वस्पर्धकराशिना स्पर्धन्ते, तदा क्रोधस्य प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागा अष्टापष्टयधिकशतं (४२०० . २५ = १६८०), मानस्य प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागाश्चत्वारिंशदुत्तरशतं (४२०० . ३० = १४००) मायायाः प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागा विंशत्यधिकं शतं (४२०० . ३५ = १२००) लोभस्य प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागाः पञ्चाधिकशतं (४२०० : ४० = १०५) प्राप्यन्ते । एवं क्रोधादीनां प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकजघन्यवर्गणासु रसाविभागास्तुल्या न भवन्ति ।

तथा क्रोधस्य प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणागतेभ्योऽष्टापष्टयधिकशतरसाविभागेभ्यो मानस्य प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतचत्वारिंशदधिकशतरसाविभागेषु विशोधितेष्वष्टाविंशती रसाविभागा (२८) अवशिष्यन्ते, तैर्मानस्य प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतचत्वारिंशदुत्तरशतरसाविभागा विभज्यन्ते, तदा पञ्च प्राप्यन्ते, तेन क्रोधस्य पञ्चाऽपूर्वस्पर्धकानि, मानस्य षट्, मायायाः सप्त, लोभस्य त्वष्टौ गत्वा प्रथमवर्गणायां रसाविभागाः परस्परं तुल्या भवन्ति । तद्यथा-क्रोधस्य पञ्चमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां रसाविभागाश्चत्वारिंशदधिकाष्टशतानि (१६८ × ५ = ८४०), मानस्य षष्ठाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामपि रसाविभागाश्चत्वारिंशदधिकाष्टशतानि (१४० × ६ = ८४०), मायायाः सप्तमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामपि रसाविभागाश्चत्वारिंशदधिकाष्टशतानि (१२० × ७ = ८४०), लोभस्याष्टमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामपि रसाविभागाश्चत्वारिंशदधिकाष्टशतानि (१०५ × ८ = ८४०) । पुनरेतावत्स्वपूर्वस्पर्धकेषु गतेषु प्रथमवर्गणायां रसाविभागा मिथस्तुल्या भवन्ति । तद्यथा-क्रोधस्य दशमाऽपूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां रसाविभागा अशीत्युत्तरपौडशशती (१६८ × १० = १६८०), मानस्य द्वादशाऽपूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायामपि रसाविभागा अशीत्युत्तरपौडशशती (१४० × १२ = १६८०) । मायायाः पञ्चदशाऽपूर्वस्पर्धकस्याधवर्गणायामपि रसाविभागा अशीत्युत्तरपौडशशती (१२० × १४ = १६८०) । लोभस्य विंशतितमाऽपूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायामपि रसाविभागा अशीत्युत्तरपौडशशती (१०५ × १६ = १६८०) । एवमग्रेऽपि ज्ञातव्यम् ॥६७॥

अपूर्वस्पर्धकम्	प्रथमवर्गणायां रसाविभागा.	क्रोधस्य	मानस्य	मायाया.	लोभस्य
प्रथमम्	१६८	३३६	१४०	१२०	१०५
द्वितीयम्	"	३३६	२८०	२४०	२१०
तृतीयम्	"	५०४	४२०	३६०	३१५
चतुर्थम्	"	६७२	५६०	४८०	४२०
पञ्चमम्	"	८४०	७००	६००	५२५
षष्ठम्	"	१००८	८४०	७२०	६३०
सप्तमम्	"	११७६	९८०	८४०	७३५
अष्टमम्	"	१३४४	११२०	९६०	८४०
नवमम्	"	१५१२	१२६०	१०८०	९४५
दशमम्	"	१६८०	१४००	१२००	१०५०
एकादशम्	"	१८४८	१५४०	१३२०	११५५
द्वादशम्	"	२०१६	१६८०	१४४०	१२६०
त्रयोदशम्	"	२१८४	१८२०	१५६०	१३६५
चतुर्दशम्	"	२३५२	१९६०	१६८०	१४७०
पञ्चदशम्	"	२५२०	२१००	१८००	१५७५
षोडशम्	"	२६८८	२२४०	१९२०	१६८०
सप्तदशम्	"	२८५६	२३८०	२०४०	१७८५
अष्टादशम्	"	३०२४	२५२०	२१६०	१८९०
एकोनविंशतितमम्	"	३१९२	२६६०	२२८०	१९९५

५ २ * Δ + पदैश्चिह्नैः सूचिताः प्रथमवर्गणा रसाश्रेयभागानाश्रित्य मिथस्तुल्या भवन्ति ।

अश्वकर्णकरणाद्धाप्रथमसमये-ऽपूर्वस्पर्धकेष्वनुभागनिरूपणं विधाय दीयमानं प्रदेशाग्रमभिधातुमना आह

देह अपुर्वेषु विसेसूणकमेणं दलं तत्रो देह ।

पुवार्हैअ असंखगुणूणं सेसासु उण विसेसूणं ॥६८॥ (गीतिः)

ददात्यपूर्वेषु विशेषोनक्रमेण दलं ततो ददाति ।

पूर्वार्धौ असंखगुणोन गोपासु पुनर्विशेषोनम् ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘देह’ इत्यादि, ‘अपूर्वेषु’ प्रक्रमाद् अश्वकर्णकरणाद्धाप्रथमसमये-ऽपूर्वस्पर्धकेषु ‘दलं’ प्रदेशाग्रं ‘विशेषोनक्रमेण’ विशेषहीनक्रमेण ददाति । इदमुक्तं भवति-अश्वकर्णकरणाद्धाप्रथमसमये सर्वपूर्वस्पर्धकेभ्य उत्कर्षणापकर्षणभागहारेण विमज्ज्यैकभागमात्रं दलं गृहीत्वा गृहीतं भूयः पल्योपमा-ऽसंख्येयभागेन खण्डयित्वा बहुभागप्रमाणं दलं पूर्वस्पर्धकेषु निक्षेप्तुं स्थापयति । शेषमेकभागप्रमितं दलं गृहीत्वा प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतदलिकप्रमितं सकला-ऽपूर्वस्पर्धकवर्गणाप्रमाणैश्चरैरधिकं दलं प्रथमा-ऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां ददाति, तच्च प्रभूतं भवति, तत एकचयेन हीनं दलं प्रथमा-ऽपूर्वस्पर्धकद्वितीयवर्गणायां ददाति । तत एकचयेन हीनं दलं प्रथमा-ऽपूर्वस्पर्धकतृतीयवर्गणायां ददाति । एवमुत्तरोत्तरवर्गणायामेकैकचयेन हीनं हीनतरं दलं तावत् प्रक्षिपति, यावत् चरमा-ऽपूर्वस्पर्धकस्य चरमवर्गणा । द्वाभ्यां च द्विगुणहानिभ्यां प्रथमा-ऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतदले विभक्ते एकचयदलं लभ्यते, तच्चा-ऽनन्ततमभागप्रमाणं भवति । तेनोत्तरोत्तरवर्गणायां विशेषहीनं दलं दीयते इति सिध्यति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ-“पदमसमये णिव्वत्तिज्जमाणेसु अपुव्वफदएसु पुव्वफदएहिंतो ओकड्डियूण पदेसग्गमपुव्वफदयाणमादिवग्गणाए बहुअं देदि, विदियाए वग्गणाए विसेसहीणं देदि । एवमणंतरेण गंतूण चरिमाए अपुव्वफदयवग्गणाए विसेसहीणं देदि ।” इति । इत्थमनन्तरोपनिधयोत्तरोत्तरवर्गणायामनन्ततमभागमितेनैकैकचयेन हीनं दलं प्रक्षिपति । परम्परोपनिधया पुनः प्रथमा-ऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणातश्चरमा-ऽपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणायामसंख्येयभागहीनं प्रदेशाग्रं ददाति, नाधिकम्, निर्वर्त्यमाना-ऽपूर्वस्पर्धकानामेकद्विगुणहानिगतस्पर्धकसत्का-ऽसंख्येयभागकल्पत्वात् ।

अत्र केचित् जघन्यस्पर्धकतः प्रभृति जघन्याऽतीत्यापनामात्राणि मन्दानुभागकान्यनन्तानि स्पर्धकानि विमुच्योपरितनपूर्वस्पर्धकेभ्यो-ऽसंख्येयभागप्रमाणं प्रदेशाग्रं गृहीत्वा-ऽपूर्वस्पर्धकानि करोतीत्याहुः, तत्र घटते, तथाहि-उपरितनस्पर्धकगता-ऽसंख्येयभागमितदलादपूर्वस्पर्धकनिवृत्तौ स्त्रीक्रियमाणायामपूर्वस्पर्धकेषु सकलं दीयमानं दलं सत्तागतदलस्या-ऽनन्ततमभागमात्रं स्यात् । केथम् ? इति चेत्, उच्यते--जघन्या-ऽतीत्यापनायामनन्तद्विगुणाहानिस्पर्धकानां दर्शनात्

ददातीति सम्बध्यते । तथाहि प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां दीयमानदलतस्तद्वितीयवर्गणायां विशेषहीनं दलं ददाति, विशेषश्चोऽनन्ततमभागो बोद्धव्यः । ततोऽपि तृतीयवर्गणायां विशेषहीनं दलं ददाति । एवंक्रमेण तावद्वक्तव्यम्, यावच्चरमनिक्षेपपूर्वस्पर्धकस्य चरमवर्गणा । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“तदो विदियाए पुव्वफदयवग्गणाए विसेसहोणं देदि, सेसासु सव्वासु पुव्वफदयवग्गणासु विसेसहोणं देदि ।” इति ॥६८॥

दीयमानदलमभिधाय साम्प्रतं पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु दृश्यमानदलं प्ररूपयति

दिस्सइ दलिअं पुव्वापुव्वेसुं फड्डुगेसु गोपुच्छेणं ।

पुव्वाइअ अपुव्वाइतो दिस्सइ असंखमागविहीणं ॥६९॥ (आर्यागीतिः)

दृश्यते दलिक पूर्वा-ऽपूर्वेषु स्पर्धकेषु गोपुच्छेन ।

पूर्वाभावपूर्वाहितो दृश्यते ऽसंख्यभागविहीनम् ॥ ६९ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘दिस्सइ’ इत्यादि, इह तावत् प्रथममनन्तरोपनिधया दृश्यमानदलं निरूपयति । तत्र दृश्यमानं दलं नाम तदानीं निक्षिप्यमाणदलेन सहितं पुरातनसत्तागतदलम् । अपूर्वस्पर्धकेषु यन्निक्षिप्यमाणं दलं तदेव दृश्यमानं दलं भवति, तत्र पुरातनसत्तागतदलस्या ऽभावदर्शनात् । पूर्वस्पर्धकेषु त्विदानीं निक्षिप्यमाणदलेन सहितं पुरातनसत्तागतदलिकं दृश्यमानं भवति । तत्र ‘पुव्वापुव्वेसुं’ ति ‘पूर्वापूर्वेषु’ पूर्वस्पर्धकेष्वपूर्वस्पर्धकेषु च ‘गोपुच्छेन’ गोपुच्छाकारेण ‘दलिकं’ प्रदेशाग्रं दृश्यते । अयं भावः—प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां दृश्यमानं दलं प्रभृतं भवति । ततः प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकद्वितीयवर्गणायां विशेषहीनं दृश्यमानं दलं भवति, निक्षिप्यमाणदलस्य विशेषहीनत्वात् । अयं हेतुरग्रेऽपि यथास्थानं योजनीयः । ततोऽपि तृतीयवर्गणायां दृश्यमानं दलं विशेषहीनं भवति, एवं विशेषहीनक्रमेण तावद्वक्तव्यम्, यावच्चरमाऽपूर्वस्पर्धकस्य चरमवर्गणा । अपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणातः प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां दृश्यमानं दलं विशेषहीनं भवति, ततोऽपि प्रथमपूर्वस्पर्धकद्वितीयवर्गणायां विशेषहीनं दृश्यमानं दलं विद्यते । एवं विशेषहीनं विशेषहीनं तावद्वक्तव्यम्, यावच्चरमपूर्वस्पर्धकस्य चरमवर्गणा । विशेषश्चोऽनन्ततमभागो जातव्यः । अथ परम्परोपनिधया दृश्यमानं दलं प्ररूपयितुकाम आह — “पुव्वाइअ” इत्यादि, ‘पूर्वादौ’ पदैकदेशेन पदसमुदायस्य गम्यमानत्वात् पूर्वस्पर्धकादिवर्गणायां प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामित्यर्थः, ‘असंख्यभागविहीनम्’ असंख्यतमभागेन न्यूनं दलं दृश्यते । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“तन्नि चेव पढमसमये जं दिस्सदि पदेसग्गं, तमपुव्वफदयाणं पढमाए वग्गणाए बहुजं । पुव्वफदयआदिवग्गणाए विसेसहोणं ।” इति विशेष-आऽत्राऽसंख्येयभागो बोद्धव्यः । कुतः ? इति चेत्, शृणुत अपूर्वस्पर्धकानामेकद्विगुणहानि-

अथ कर्णकरणाद्वा प्रथमसमयेऽपूर्वस्पर्धकेषु पूर्वस्पर्धेषु च दीयमानं दृश्यमानं च दलम्

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००

प्रथम स्पर्ध कम् । । द्वितीय स्पर्ध कम् । । तृतीय स्पर्ध कम् । । चतुर्थ स्पर्ध कम् । । प्रथम पूर्व स्पर्ध कम् । ।
अ पूर्व का नि पूर्वस्पर्धकानि →

सङ्केतस्पष्टीकरणम् -

सकलापूर्वस्पर्धकानि वस्तुत एकाद्रिगुणहानिस्पर्धकानामसंख्येयभागमात्राणि भवन्ति, असत्कल्पनयाऽत्र चत्वारि दर्शयानि ।

१ = प्रथमवर्गणा । २ = द्वितीयवर्गणा । ३ = तृतीयवर्गणा । ४ = चतुर्थवर्गणा ।

५ = सकलापूर्वस्पर्धकवर्गणाऽऽप्रमाणैश्चरैरधिक प्रथमपूर्वार्धेऽप्रथमवर्गणागवदलिक् प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां दीयते, तच्च प्रभूतम्, तत् उत्तरोत्तरवर्गणायांमैकैचयेन हीन हीनतर तावदीयते, आन् चरमापूर्वस्पर्धकस्य चरमवर्गणा । एतत्सर्वम् * इत्यनेन चिह्नेन सूचितम् ।

००० = अनेन चिह्नेन चरमापूर्वस्पर्धकचरमवर्गणात् प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणाग्रामसंख्येयगुणहीनं दलं दीयत इति सूचितम् ।

००० = अनेन चिह्नेन पूर्वस्पर्धकेषु पुरातनसत्तागतं दलं सूचितम्, * अनेन चिह्नेन सूचितस्य पूर्वस्पर्धकेषु पुरातनसत्तागतदलस्य सत्ताक्षरमापूर्वस्पर्धकचरमवर्गणापेक्षया पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणाग्रामसंख्येयगुणहीनं दलं दीयते, अन्यथैकगोपुच्छाकारेण पूर्वपूर्वस्पर्धकेषु दलं न दृश्येत । प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां दीयमानं दलं स्वपुरातनसत्तागतदलस्याऽसंख्येयभागप्रमाणं भवति ।

००० = अनेन चिह्नेन प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणात् उत्तरोत्तरवर्गणायां विशेषहीनं दलं दीयत इति सूचितम् ।

जघन्यातीत्यापनाया उपरितनेषु स्पर्धकेषु सकलदलं सत्तागतसर्वदलस्याऽनन्ततमभागमात्रं संभवति । न च जघन्याऽतीत्यापनायामनन्तद्विगुणहानिस्पर्धकान्यसिद्धानीति वाच्यम्, तथाविद्याल्पबहुत्वदर्शनात् । तथाहि एकद्विगुणहानिस्पर्धकतोऽनन्तगुणानि स्पर्धकानि जघन्याऽतीत्यापनायां भवन्ति । तथा चाऽत्र कषायप्राभृतचूर्णिः—“सच्चत्थोवाणि पदेसगुणहाणिद्याणंतरफद्याणि, जहण्णाओ णिक्खेवो अणंतगुणो, जहण्णिथा अहच्छावणा अणंतगुणा ।” इति तथैव कर्मप्रकृतिचूर्णावपि भणितम्—“सच्चत्थोवं पदेसगुणहाणिद्याणंतरं । जहण्णाओ णिक्खेवो अणंतगुणो । जहण्णिता अत्तिथावणा अणंतगुणा ।” तेन जघन्यातीत्यापनायामेकद्विगुणहानिस्पर्धकतोऽनन्तगुणानि स्पर्धकानि भवन्तीतिसिद्धम् ।

ननु गृह्णातु सकलसत्तागतदलस्याऽनन्तभागप्रमितं दलमपूर्वस्पर्धकनिवृत्तये विरोधाभावादिति चेद्, उच्यते—अपूर्वस्पर्धकनिवृत्तये सकलसत्तागतदलस्याऽनन्ततमभागेऽभ्युपगम्यमाने सत्यपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणातः पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां दलमनन्तगुणं स्यात्, अपूर्वस्पर्धकार्थं गृहीतस्याऽनन्ततमभागप्रमितदलस्यैकद्विगुणहानिस्पर्धकसत्काऽसंख्येयभागमात्राऽपूर्वस्पर्धकेषु प्रदेपात् । न चाऽस्त्वपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणातः पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामनन्तगुणं दलमिति वाच्यम्, विरोधोपलम्भात् । तथाहि—यद्यपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणातः पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां दलिकमनन्तगुणं स्वीक्रियेत, तर्हि पूर्वाऽपूर्वयोः स्पर्धकयोर्दृश्यमानदलमेकगोपुच्छाकारेण न स्यात्, अपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणातः पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां दृश्यमानदलस्याऽनन्तगुणत्वप्रसङ्गात् । प्रतिपादयिष्यते च एकोनसप्ततिमगाथया पूर्वापूर्वस्पर्धकयोर्दृश्यमानदलमेकगोपुच्छाकारेण, तेन सह विरोधः स्यादित्यर्थः । किञ्च कषायप्राभृतचूर्णौ अपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणातोऽपि पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां दलं विशेषहीनमेवाऽभिहितम्, तथा चाऽत्र कषायप्राभृतचूर्णिः—“तस्मिं चैव पढमसमए जं दिरसदि पदेसग्गं, तमपुच्चफद्याणं पढमाए वग्गणाए बहुअं, पुच्चफद्यादिवग्गणाए विसेसहीणं ।” इति । तेन सहाऽपि विरोधः स्यात् ।

केचित्तु प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणाया अधस्तादनन्तस्पर्धकान्यन्तरयित्वाऽपूर्वस्पर्धकानि निर्वर्तयति, अन्तरितस्पर्धकानि पुनः शून्यरूपेण प्ररित्यज्य न निर्वर्तयति । तावन्ति स्पर्धकान्यतीत्यापनात्वेन मन्तव्यानीत्याहुः, तदपि नातिक्षोदक्षमम् । तथाऽभ्युपगमेऽपूर्वस्पर्धकार्थं गृह्यमाणस्याऽपकर्षितदलसत्काऽसंख्येयभागमितस्य दलस्याऽतीत्यापना सूपपद्येत । किन्त्वपकर्षितदलसत्काऽसंख्येयबहुभागप्रमितदलिकस्य पूर्वस्पर्धकेषु निक्षिप्यमाणस्याऽतीत्यापना वटां कथमृच्छेत् ? तेन तथास्वामाव्यादेवाऽस्मिन् प्रस्तावेऽनुभागाऽपवर्तनाऽतीत्यापनां विनाऽपि संभवति । तत्त्वं तु बहुश्रुता विदन्ति ।

इत्थमविशेषेण सत्तागतसर्वपूर्वस्पर्धकेभ्योऽसंख्येयभागमात्रं दलं गृहीत्वाऽपूर्वस्पर्धकानि निर्वर्तयति ।

अथ पूर्वस्पर्धकेषु दीयमानं दलं प्ररूपयिषुराह—‘ततो’ इत्यादि, ‘ततः’ अपूर्वस्पर्धकतः परं चरमाऽपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणातः परमित्यर्थः ‘पूर्वादौ’ पूर्वस्पर्धकादिवर्गणायां प्रथमपूर्वस्पर्धक-प्रथमवर्गणायामित्यर्थः, ‘असंख्यगुणोनम्’ असंख्येयगुणहीनं दलं ददाति । इदमुक्तं भवति-चरमा-ऽपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणायां यावद् दलं ददाति, ततो-ऽसंख्येयगुणहीनं प्रथमपूर्वस्पर्धक-प्रथमवर्गणायां ददाति । किं कारणम् ? इति चेद्, उच्यते—पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतदलं सार्धद्वि-गुणहान्या गुण्यते, तदा सत्तागतसकलदलं प्राप्यते । सत्तागतसर्वदलमुत्कर्षणापकर्षणभागहारेण विभज्यैकभागप्रमाणदलमुत्कीरति । उत्कीर्णदलं पुनः पल्योपमा-ऽसंख्येयभागेन भवत्वैक-भागप्रमाणदलमपूर्वस्पर्धकेषु विशेषहीनक्रमेण दत्तं चरमा-ऽपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणायां पूर्वस्पर्धक-प्रथमवर्गणागतदलिकत एकचयेनाऽधिकं ददाति । शेषा-ऽसंख्येयबहुभागप्रमाणं दलं विशेषहीन-क्रमेण सर्वपूर्वस्पर्धकवर्गणासु ददाति, तत्र प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां यावद् दलं ददाति, तावद् दलं यदीतरवर्गणास्वपि दधात्, तर्हि सार्धद्विगुणहानिप्रमाणवर्गणासु गतासूत्कीर्णदलस्याऽसंख्येयबहु-भागप्रमाणं दलं परिसमाप्याद् इति कृत्वोत्कीर्णदलस्या-ऽसंख्येयबहुभागप्रमितदलं सार्धद्विगुण-हान्या विभज्यते, तदा य एक भागो लभ्यते, तावन्मात्रं दीयमानं दलं प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्ग-णायां भवति । तच्च प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणाप्रतिबद्धप्राक्तनसत्तागतदलस्या-ऽसंख्येयभाग-मात्रं भवति । तेन प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां दीयमानदलमपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणातो-ऽसंख्येय-गुणहीनं भवति, चरमा-ऽपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणायां दीयमानदलस्यैकचयेनाऽधिकपूर्वस्पर्धकप्रथम-वर्गणागतदलप्रमितत्वात् प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां च दीयमानदलस्य स्वपुरातनसत्तागतदल-सत्का-ऽसंख्येयभागप्रमाणात्वात् । अभ्यघायि च कषायप्राभृतचूर्णौ—‘तदो चरिमादो’ अपुष्पफद्यवगणादो पढमस्स पुष्पफद्यस्स आदिवग्गणाए असंखेज्जगुणहीणं देदि ।’ इति ।

न्यास

सत्तागतदलम् = प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतदलम् × सार्धद्विगुणहानि

उत्कीर्यमाणदलम् = सत्तागतदलम् उत्कर्षणापकर्षणभागहार

अपूर्वस्पर्धकार्थं गृह्यमाण दलम् = उत्कीर्यमाणदलम् पल्योपमा-ऽसंख्येयभाग

पूर्वस्पर्धकेषु निक्षिप्यमाण दलम् = उत्कीर्यमाणदलम् अपूर्वस्पर्धकतया परिणमनाय गृहीतदलम्

प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणाया दीयमान दलम् = पूर्वस्पर्धकेषु निक्षिप्यमाणं दलम् सार्धद्विगुणहानि
= स्वसत्तागतदलम् असंख्यातम्

चरमा-ऽपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणाया दीयमानदलम् = आद्यपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणादलम् + एकाचयः ।

.. चरमा-ऽपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणायां दीयमानदलतः प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामसंख्येयगुणहीनं दलं ददाति ।

एतर्हि पूर्वस्पर्धकानां शेषवर्गणासु दलिकनित्येपं वक्तुकाम आह ‘सेसासु’ इत्यादि, ‘शेषासु’ प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणां वर्णयित्वा शेषासु पूर्वस्पर्धकानां सर्ववर्गणासु पुनर्विशेषीनं दलं

अनुभागापेक्षयाऽनन्तरोपनिधा-प्रथमापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामनुभाग स्तोत्र, ततस्तद्वितीयवर्गणायांमे ऋसाविभागोनाऽधिकः, एवमुत्तरोत्तरवर्गणायां वाच्यः, नवर यत्र द्वयोः स्पर्धकयोः सन्धिर्भवति, तत्राऽधस्तनस्पर्धकचरमवर्गणात उपरितनस्पर्धकप्रथमवर्गणायामनुभाग सर्वजीवानन्तगुणरसाविभागेरधिको भवति । यत्र च पूर्वापूर्वस्पर्धकयोः सन्धिर्भवति, तत्राऽपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणात पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामनुभागोऽनन्तगुणो भवति ।

अनुभागापेक्षया परम्परोपनिधा-प्रथमापूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणातो द्वितीयापूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां रसाविभागा द्विगुणा भवन्ति, तृतीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायां त्रिगुणा, एवं यतिसख्य स्पर्धकम्, तत्सख्यगुणा रसाविभागा प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणारसाऽविभागापेक्षया भवन्ति । दृश्यमानदलापेक्षयाऽनन्तरोपनिधा दृश्यमानदलमपूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां प्रभूत दल भवति, ततो द्वितीयवर्गणायां विशेषहीनम्, एवमुत्तरोत्तरवर्गणायां तावद्दाल्प्यम्, यावद् चरमपूर्वस्पर्धकस्य चरमवर्गणा ।

दृश्यमानदलापेक्षया परम्परोपनिधा-प्रथमापूर्वस्पर्धकत आरभ्य यावत् सकलापूर्वस्पर्धकानामसंख्येयतमभागकल्पान्यनन्तापूवस्पर्धकानि व्यतिक्रम्यन्ते, तावदपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणातो कस्याञ्चिदपि वर्गणायामनन्तभागीन दलं दृश्यते, ततः परं सर्वापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां प्रथमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां चाऽसख्येयभागीन दलं दृश्यते ।

स्पर्धकानामसंख्येयभागमात्रत्वाद् अपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणात् एकद्विगुणहानिस्पर्धकानामसंख्येयभागं व्यतिक्रम्य पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणाऽवतिष्ठते । यद्यपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणात् एकद्विगुणहानिगत-स्पर्धकान्यतिक्रम्येरन्, तर्ह्यपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणातो द्विगुणहीनाः प्रदेशा भवेयुरर्थाः स्युरित्यर्थः । अत्र त्वेकद्विगुणहानिस्पर्धकानामसंख्येयभाग एव व्यतिक्रान्तः, तेनाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणातः पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामसंख्येयभागेन हीनं दलं तिष्ठति । इदमत्राऽवधेयम्-न केवलमपूर्व-स्पर्धकप्रथमवर्गणातः पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामसंख्येयभागहीनं दलं दृश्यते, अपि तु प्रथमाऽ-पूर्वस्पर्धकतो यावत् सकलाऽपूर्वस्पर्धकानां तत्प्रायोग्याऽसंख्येयतमभागकल्पान्यपूर्वस्पर्धकानि न व्यतिक्रम्यन्ते, तावदपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणातोऽनन्तभागहीनं दलं दृश्यते, तदुपरितनसर्वाऽपूर्वस्पर्धक-वर्गणायामप्यसंख्येयभागहीनं दलं दृश्यते । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्-१३ । इति ॥ ६६ ॥

अश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये-ऽपूर्वस्पर्धकानि प्ररूप्या-ऽश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमयेऽनुभाग-बन्धोदयौ प्रतिपिपादयिपुराह

पठमसमये अपुर्वाणि फड्गाइं अणंतभागमिआइं ।

हेट्ठाणि पराण उदिण्णाइं वंधो तहेवऽणंतगुण्णो ॥७०॥ (आर्यागीतिः)

प्रथमसमये-ऽपूर्वाणि स्पर्धकान्यनन्तभागमितानि ।

अधस्तनानि परेपामुदीर्णानि बन्धस्तथैवाऽनन्तगुणोतः ॥ ७० ॥ इति पठसंस्कार ।

‘पठमसमये’ इत्यादि, ‘प्रथमसमये’ अश्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये ‘अपूर्वाणि’ अपूर्व-स्पर्धकानि ‘परेपां’ पूर्वस्पर्धकानां च ‘अनन्तभागमितानि’ अनन्ततमभागकल्पान्यधस्तनानि स्पर्ध-कान्युदीर्णानि भवन्ति । इदमुक्तं भवति-अश्वकर्णकरणाद्वायाः प्रथमसमयेन क्रियमाणसकला-ऽपूर्व-स्पर्धकेभ्यः कियन्तश्चित् प्रदेशास्तदानीमेवोदीरणाप्रयोगेणोदयस्थितौ निक्षिप्यन्ते, न सर्वे प्रदेशाः । एवं पूर्वस्पर्धकानामनन्ततमभागमात्राऽधस्तनाल्पानुभागकपूर्वस्पर्धकेभ्यः कियन्तश्चित् प्रदेशा उदीर-णाप्रयोगेणोदयस्थितौ प्रक्षिप्यन्ते, न तु तदुपरितनपूर्वस्पर्धकेभ्यः, नवा-ऽधस्तनपूर्वस्पर्धकेभ्यः सर्वे प्रदेशाः । इत्थं सकलाऽपूर्वस्पर्धकानि पूर्वस्पर्धकानां चाऽनन्ततमभागमात्राणि सर्वाण्यधस्तनपूर्वस्पर्ध-कानि स्वस्वरूपेणोदयन्ति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ “उदयपरूपणा, जहा-पठमसमये चेव अपुर्वफड्याणि उदिण्णाणि च अणुदिण्णाणि च, पुर्वफड्याणां पि आदोदो अणंतभागो उदिण्णो च अणुदिण्णो च । ” इति । एतेषामक्षराणामयं भावः-अश्वकर्ण-करणाद्वाप्रथमसमये परिणम्यमानसर्वा-ऽपूर्वस्पर्धकेभ्यः कियन्तश्चित् प्रदेशा उदीरणाप्रयोगेणोदय-स्थितौ प्रक्षिप्यन्ते, अपूर्वस्पर्धकानां द्वितीयस्थितावस्थानात्, शेषाश्च न प्रक्षिप्यन्ते । इहोदये निक्षिप्यमाणानपूर्वस्पर्धकसत्प्रदेशानाश्रित्य चूर्णिकारैरपूर्वस्पर्धकान्युदीर्णानीत्युच्यते, अनिक्षि-

प्यमाणानपूर्वस्पर्धकप्रदेशानवलम्ब्याऽपूर्वस्पर्धकान्यनुदीर्णानीति व्यवहियते । तथा पूर्वस्पर्धकाना-
मनन्ततमभागमात्रपूर्वस्पर्धकेभ्यः कियन्तश्चित् प्रदेशा उदये निक्षिप्यन्ते, तेनाऽनन्ततमभाग-
मितानि पूर्वस्पर्धकान्यनुदीर्णानीति व्यपदिश्यते, तेभ्यश्च शेषाः प्रदेशा उदये न निक्षिप्ताः, तेन
तान्यनुदीर्णान्यापि व्यवहियन्ते ।

अथस्तनाऽनन्ततमभागमात्रपूर्वस्पर्धकानि वर्जयित्वा शेषाणि पूर्वस्पर्धकान्यनुदीर्णानि
ज्ञातव्यानि, तेभ्य एकोऽपि प्रदेश उदयस्थितौ स्वस्वरूपेण न प्रक्षिप्यते इत्यर्थः । उक्तं च
कषायप्रामृतचूर्णौ “उवरि अणंता भागा अणुदिण्णा । ” इति । साम्प्रतमनुभाग-
बन्धमतिदिदिशुराह—‘बन्धो तहेव’ ति ‘बन्धस्तथैव’ यथा सर्वाण्यपूर्वस्पर्धकान्यनन्तभागप्रमा-
णानि च पूर्वस्पर्धकान्यनुदीर्णानि भवन्ति, तथैव सर्वाण्यपूर्वस्पर्धकान्येकस्यानकपूर्वस्पर्धकानां
चाऽनन्ततमभागप्रमाणानि पूर्वस्पर्धकानि वध्यन्ते, अनुभागमात्रित्य सर्वाऽपूर्वस्पर्धकेरनन्ततम-
भागप्रमाणपूर्वस्पर्धकैश्च सदृशानि स्पर्धकानि वध्यन्ते इत्यर्थः । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ
“बन्धेण निव्वत्तिज्जंति अपुव्वफदूदयं पढममादिं कादूण जाव लदासभाणफदूदयाण-
मणंतभागो ति ।” इति ‘तहेव’ इत्यनेनोदयातिदेशं कृत्वा बन्धे उदयतो यो विशेषः, तं
दर्शयति ‘अणंतगुणूणो’ ति ‘अनन्तगुणोनः’ बन्ध उदयतोऽनन्तगुणहीनो भवति, उदयमान-
स्पर्धकेभ्यो वध्यमानस्पर्धकान्यनन्तगुणहीनानि भवन्तीत्यर्थः ॥ ७० ॥

अथ्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमयमधिकृत्य प्ररूपणां कृत्वा द्वितीयादिमयेष्वपूर्वस्पर्धकानि
दर्शयति

अणुसमयमसंख्यगुणं दलिकं धेतूण पकुणेइ ।

पडिसमयमपुव्वाणि खलु असंखेज्जगुणहीणाइ ॥७१॥ (उपगीतिः)

अनुसमयमसंख्यगुणं दलिकं गृहीत्वा प्रकरोति ।

प्रतिसमयमपूर्वाणि खल्वसंख्येयगुणहीनानि ॥७१॥ इति पदसंस्कारः ।

‘अणुसमयमसंख्यगुणं’ ति, अनुसमयमसंख्यगुणं ‘दलिकं’ प्रदेशाग्रं ‘गृहीत्वा’
अपकृष्य प्रतिसमयमसंख्येयगुणहीनानि ‘अपूर्वाणि’ अपूर्वस्पर्धकानि खलु ‘प्रकरोति’
निर्वर्तयति । इदमुक्तं भवति—अथ्वकर्णकरणाद्वाप्रथमसमये यान्यपूर्वस्पर्धकानि कृतानि, ततो
द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणहीनान्यन्यान्यपूर्वस्पर्धकानि निर्वर्तयति, दलिकं तु प्रथम-
समयतो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणमपकर्षति । ततस्तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणहीनान्यन्यान्यपूर्व-
स्पर्धकानि निर्वर्तयति, दलिकं त्वसंख्येयगुणमपकर्षति । एवमुत्तरोत्तरसमयेऽसंख्येयगुणं दलिकमप-
कृष्याऽसंख्येयगुणहीनान्यन्यान्यपूर्वस्पर्धकानि निर्वर्तयति । न्यगादि च कषायप्रामृतचूर्णौ

“पदमसमए अपुव्वफद्धाणि णिव्वत्तिदाणि बहुआणि । विदियसमए जाणि अपुव्वाणि अपुव्वफद्धाणि कदाणि, ताणि असंखेज्जगुणहीणाणि । तदियसमए अपुव्वाणि अपुव्वफद्धाणि कदाणि, ताणि असंखेज्जगुणहीणाणि । एवं समए समए जाणि अपुव्वाणि अपुव्वफद्धाणि कदाणि, ताणि असंखेज्जगुणहीणाणि ।” इति ॥७१॥

अथा-ऽश्वकर्णकरणाद्धाया द्वितीयादिसमयेषु दीयमानं दृश्यमानं च दलं विवर्णयितुकामो भणति

तात्कालिअेषु देइ अपुव्वेषु दलं विसेसूणं ।

तो पुव्विअपुव्वादोअ असंखगुणहीणदलं ॥७२॥ (उपगीतिः)

ततो विसेसहीणक्रमेणं जा पुव्वचरिमाआ ।

दिरसइ दलिअं पुव्वापुव्वेषु विसेसहीणकमं ॥७३॥ (उपगीतिः)

तात्कालिकेषु ददात्यपूर्वेषु दलं विशेषोनम् ।

तत प्राक्तना-ऽपूर्वादौ असंखगुणहीनदलम् ॥ ७२ ॥

ततो विशेषहीनक्रमेण यावत्पूर्वचरमा ।

दृश्यते दलिक पूर्वापूर्वेषु विशेषहीनक्रमम् ॥ ७३ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘तात्कालिअेषु’ इत्यादि, ‘तात्कालिकेषु’ तरिगन् काले भवानि तात्कालिकानि “व्यादिन्यो णिकेकणौ” (सिद्धहेम० ६-३-३४) इति सूत्रेण णिकप्रत्ययो वा इकण्प्रत्ययो वा, तेषु, तात्काल-माविष्वित्यर्थः, ‘अपूर्वेषु’ अपूर्वस्पर्धकेषु ‘दलं’ प्रदेशाग्रं ‘विशेषोनं’ विशेषहीनं ‘ददाति’ निक्षिपति । ‘ततः’ तात्कालिका-ऽपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणात् ‘प्राक्तना-ऽपूर्वादौ’ प्राक्तनसमयकृतापूर्व-स्पर्धकप्रथमवर्गणायामसंख्येयगुणहीनदलं ददातीति सम्बध्यते । ‘ततः’ प्रथमसमयकृता-ऽपूर्वस्पर्धक-प्रथमवर्गणातो विशेषहीनक्रमेण यत्तदोः मिथः सापेक्षत्वात् तावद् ददाति ‘यावत्पूर्वचरमा’ यावत् पूर्वस्पर्धकचरमवर्गणा । भावार्थः पुनरयम्-अश्वकर्णकरणाद्धाद्वितीयसमये प्रथमसमयतो-ऽसंख्येयगुणं दलमपकृष्या-ऽसंख्येयगुणहीनान्यन्यान्यपूर्वस्पर्धकानि निर्वर्तयति । तत्र द्वितीयसमये निर्वर्त्यमानप्रथमा-ऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां प्रभूतं दलिकं ददाति, ततो द्वितीयवर्गणायां विशेषहीनं दलिकं निक्षिपति, ततोऽपि तृतीयवर्गणायां विशेषहीनं दलं ददाति । एवं क्रमेण तावद् ददाति, यावद् द्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानचरमा-ऽपूर्वस्पर्धकस्य चरमवर्गणा । द्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानचरमा-ऽपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणात् प्रथमसमयकृतप्रथमा-ऽपूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायामसंख्येयगुणहीनं दलिकं ददाति, ततो द्वितीयवर्गणायां विशेषहीनं ददाति, ततस्तृतीयवर्गणायां विशेषहीनं ददाति । एवं विशेषहीनक्रमेण तावद् ददाति, यावत् प्रथमसमय-

कृतचरमाऽपूर्वस्पर्धकस्य चरमवर्गणा । ततः प्रथमपूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां विशेषहीनं दलिकं निक्षिपति, ततोऽपि द्वितीयवर्गणायां विशेषहीनं ददाति । एवं विशेषहीनक्रमेण तावद् निक्षिपति, यावच्चरमनिक्षेपपूर्वस्पर्धकस्य चरमवर्गणा । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ-“विदियसमये अपुव्वफदएसु पदेसग्गस्स दिज्जमाणयस्स सेढिपरुवणं वत्तइस्सामो, तं जहा-विदियसमए अपुव्वफदयाणमादिवग्गणाए पदेसग्गं बहुअं दिज्जदि, विदियाए वग्गणाए विसेसहीणं । एवमणंतरोवणिधाए विसेसहीणं दिज्जदि ताव, जाव जाणि विदियसमए अपुव्वाणि अपुव्वफदयाणि कदाणि, तदो चरिमादो वग्गणादो पढमसमए जाणि अपुव्वफदयाणि कदाणि, तेसिमादिवग्गणाए दिज्जदि पदेसग्गमसंखेज्जगुणहीणं । तदो विदियाए वग्गणाए विसेसहीणं दिज्जदि, ततो पाए अणंतरोवणिधाए सव्वत्थ विसेसहीणं दिज्जदि । पुव्वफदयाणमादिवग्गणाए विसेसहीणं दिज्जदि । सेसासु वि विसेसहीणं दिज्जदि ।” इति । यथा द्वितीयसमये दीयमानदलप्ररूपणा कृता, तथा शेषसमयेऽपि कर्तव्या, यावदश्वकर्णकरणाद्वाचरमसमयः ।

अथ द्वितीयादिसमयेषु दृश्यमानदलं प्ररूपयति-“दिरसेइ” इत्यादि, तत्र ‘पुव्वापुव्वेसु’ ‘त्ति’ ‘पूर्वापूर्वेषु’ पूर्वस्पर्धकेष्वपूर्वस्पर्धकेषु च विशेषहीनक्रमं दलिकं दृश्यते । तथाहि-अश्वकर्णकरणाद्धाया द्वितीयसमये निर्वर्त्यमानप्रथमाऽपूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां प्रभूतं दलिकं दृश्यते, ततो द्वितीयवर्गणायां विशेषहीनं दृश्यते । ततोऽपि तृतीयस्यां विशेषहीनम् । एवं विशेषहीनक्रमेण तावद् वाच्यम्, यावद् द्वितीयसमये निर्वर्त्यमानचरमस्पर्धकस्य चरमवर्गणा । ततः प्रथमसमयकृतप्रथमाऽपूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां विशेषहीनं दलिकं दृश्यते । ततो द्वितीयवर्गणायां विशेषहीनं दृश्यते । एवं विशेषहीनक्रमेण तावदमिधातव्यम्, यावच्चरमपूर्वस्पर्धकस्य चरमवर्गणा । अभ्यधायि च कषायप्रामृतचूर्णौ-“विदियसमये अपुव्वफदएसु वा पुव्वफदएसु वा एकेकिरसे वग्गणाए जं दिस्सदि पदेसग्गं, तमपुव्वफदयादिवग्गणाए बहुअं । सेसासु अणंतरोवणिधाए सव्वासु विसेसहीणं ।” इति । अनेन क्रमेण दृश्यमानदलं तावन्निगदितव्यम्, यावदश्वकर्णकरणाद्धायाश्चरमसमयः ।

अश्वकर्णकरणाद्धायामनेन विधिना ऽपूर्वस्पर्धकानि निर्वर्त्यतो जीवस्य प्रथमेऽनुभागखण्डे विनष्टे लोम-माया मान-क्रोधानां यथाक्रममनुभागसत्कर्माऽनन्तगुणं भवति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ “जहा तदियसमए एस कमो ताव, जाव पढमसणुभागखंडयं चरिमसमयअणुक्किणं ति, तदो से काले अणुभागसंतकामो णाणत्तं । तं जहा-लोमे अणुभागसंतकामां थोवं, मायाए अणुभागसंतकाममणंतगुणं, माणरसाणुभागसंतकाममणंतगुणं, कोहरसाणुभागसंतकाममणंतगुणं ।” इति । एतच्च द्वाषष्टितमगाथिया प्राग् भावितम् ॥७३॥

अथा-ऽश्वकर्णकरणाद्यायां प्रथमे-ऽनुमागखण्डे विनष्टे-ऽष्टादशपदानामल्पवहुत्वमभि-
धित्सुराह

इगखण्डे पुण्यो-ऽप्याबहुगं अट्टारसपयाणं ।
कोहादीण अपुव्वाइं फड्डाइं विसेसअहियाइं ॥७४॥ (उद्गोतिः)
ततो एगदुगुणहाणिफड्डगाइं असंखगुणिआणि ।
ततो अणंतगुणिआ इगफड्डगवग्गणां होन्ति ॥७५॥
ततो य वग्गणा कोहअपुव्वगफड्डगाणअणंतगुणा ।
भाणादीण अपुव्वगफड्डाणं वग्गणा विसेसअहिआ ॥७६॥ (गीतिः)
लोहरस पुव्वफड्डाणि अणंतगुणाणि वग्गणा सिं य ।
एवं जाव अणंतगुणा कोहरस खलु वग्गणा होन्ति ॥७७॥ (गीतिः)

एकखण्डे पूर्वो-ऽल्पवहुत्वमष्टादशपदानाम् ।
क्रोधादीनामपूर्वाणि स्पर्धकानि विशेषाधिकानि ॥७४॥
तत एकद्विगुणहानिस्पर्धकान्यसंख्यगुणितानि ।
तेभ्यो-ऽनन्तगुणिता एकस्पर्धकवर्गणा भवन्ति ॥७५॥
ताभ्यश्च वर्गणा. क्रोधा-ऽपूर्वस्पर्धकानामनन्तगुणा ।
मानादीनामपूर्वस्पर्धकानां वर्गणा विशेषाधिका. ॥७६॥
लोभस्य पूर्वस्पर्धकान्यनन्तगुणानि वर्गणास्तेषां च ।
एव यावदनन्तगुणाः क्रोधस्य खलु वर्गणा भवन्ति ॥७७॥ इति पदसंस्कारः ॥

‘इगखण्डे’ इत्यादि, ‘एकखण्डे’ “भामा सत्यभामा” इति न्यायेनाऽत्र खण्ड-
शब्देना-ऽनुमागखण्डं ग्राह्यम्, ततश्चायमर्थः अश्वकर्णकरणाद्यामेकस्मिन्नुमागखण्डे
‘पूर्णे’ निष्ठां गते घातिते इत्यर्थः, ‘अष्टादशपदानाम्’ अष्टादशसंख्यकानां पदानां क्रोधा-ऽपूर्व-
स्पर्धकादिरूपाणाम् ‘अल्पवहुत्वं’ स्तोत्रवहुत्वं मणितव्यमिति शेषः । तदेव दर्शयति-‘कोहादीणि’
इत्यादि, ‘क्रोधादीनाम्’ क्रोधमानमायालोमरूपाणां ‘अपूर्वाणि’ प्रागुक्तस्वरूपाण्यपूर्वाणि स्पर्धकानि
विशेषाधिकानि भवन्ति, विशेषाधिकक्रेमेण तेषां निवृत्तेरुक्तत्वात् । एतदुक्तं भवति (१) संज्वलनक्रोध-
स्या-ऽपूर्वस्पर्धकानि सर्वस्तोत्राणि, (२) ततः संज्वलनमानस्या-ऽपूर्वस्पर्धकानि विशेषाधिकानि, (३)
ततः संज्वलनमायाया अपूर्वस्पर्धकानि विशेषाधिकानि भवन्ति (४) ततो-ऽपि संज्वलनलोभस्या-ऽपूर्व-
स्पर्धकानि विशेषाधिकानि । (५) ‘ततो’ इत्यादि, ‘तेभ्यः’ संज्वलनलोभस्या-ऽपूर्वस्पर्धकेभ्य
एकद्विगुणहानिस्पर्धकानि ‘असंख्यगुणितानि’ असंख्येयगुणानि भवन्तीत्यर्थः, किं कारणम् ?

इति चेत्, उच्यते-एकद्विगुणहानिस्पर्धकानामसंख्येयभागमितान्येवाऽपूर्वस्पर्धकानि करोति । तेन पूर्वपदत इदं पदमसंख्येयगुणं सिध्यति । गुणकाररच पल्योपमप्रथमवर्गमूलस्याऽसंख्येय-भागकल्पो ज्ञातव्यः । (६) 'तत्तो' इत्यादि, 'तेभ्यः' एकप्रदेशद्विगुणहानिगतस्पर्धकेभ्य एकस्पर्धक-वर्गणा 'अनन्तगुणिताः' अनन्तगुणा भवन्ति । अत्र स्पर्धकशब्देन पूर्वस्पर्धकमपूर्वस्पर्धकं वा ग्राह्यम्, उभयत्राऽपि वर्गणानां समानत्वात् । यथैकद्विगुणहानिस्पर्धकान्यभ्येभ्योऽनन्तगुणानि सिद्धानां चाऽनन्तभागमितानि, तथैवैकरिगन् स्पर्धके वर्गणा अपि अभ्येभ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानां चाऽनन्तभागकल्पा भवन्ति । किन्त्वेकद्विगुणहानिगतस्पर्धकत एकस्पर्धकगतवर्गणा अनन्तगुणा भवन्ती-त्येतदनेनाऽल्पबहुत्वेन ज्ञापितम् ।

(७) 'तत्तो य' इत्यादि, 'ताभ्यरच' एकस्पर्धकगतवर्गणाभ्यः 'कोहअपुवगफडुगाणं' ति, अपूर्वशब्दात् "कश्च"(सिद्धहेम० ८-३-१)इत्यनेन प्राकृतसूत्रेण स्वार्थे कप्रत्ययः, एवमुत्तरत्रा-ऽपि, 'क्रोधाऽपूर्वस्पर्धकानां' संज्वलनक्रोधसत्काऽपूर्वस्पर्धकानां वर्गणा अनन्तगुणा भवन्ति, चकारः 'तत्तो' इत्यस्योत्तरत्राऽनुवृत्त्यर्थः । पूर्वं ह्येकस्पर्धकगतवर्गणा उक्ताः, अरिगन् पदे सकलाऽपूर्व-स्पर्धकगतवर्गणा भवन्ते, अपूर्वस्पर्धकानि त्वेकद्विगुणहानिगतस्पर्धकानामसंख्येयभागमितानि गणनातश्चाऽनन्तानि क्रियन्ते । तेन पूर्वपदत इदं पदमनन्तगुणं भवति । गुणकाररचाऽभ्ये-भ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानां चाऽनन्तभागमात्रो बोद्धव्यः । म पुनरेकप्रदेशद्विगुणहानिगतस्पर्धका-नामसंख्येयभागमात्रो भवति । ताभ्यः-क्रोधस्याऽपूर्वस्पर्धकगतवर्गणाभ्यः 'भाणादीण' इत्यादि, 'मानादीनां' मान-माया-लोभलक्षणां क्रमेण सकलानामपूर्वस्पर्धकानां वर्गणा विशेषाधिका भवन्ति, क्रोधतो मानादीनामपूर्वस्पर्धकानां क्रमेण विशेषाधिकत्वात्, सर्वत्रैकस्मिन् स्पर्धके वर्गणानां समानत्वाच्च ।

तथाहि-(८) संज्वलनक्रोधस्य सकलाऽपूर्वस्पर्धकगतवर्गणातः संज्वलनमानस्य सकलाऽपूर्व-स्पर्धकगतवर्गणा विशेषाधिका भवन्ति, क्रोधतो मानस्याऽपूर्वस्पर्धकानां विशेषाधिकत्वात् ।

(९) मानस्य सर्वाऽपूर्वस्पर्धकवर्गणातो मायाया निखिलाऽपूर्वस्पर्धकगतवर्गणा विशेषा-धिकाः, मानतो मायाया अपूर्वस्पर्धकानां विशेषाधिकत्वात् ।

(१०) ततोऽपि लोभस्य सकलाऽपूर्वस्पर्धकगतवर्गणा विशेषाधिकाः, मायातो लोभस्य निखिलाऽपूर्वस्पर्धकानां विशेषाधिकत्वात् ।

(११) ताभ्यो 'लोभस्य' संज्वलनलोभस्य पूर्वस्पर्धकान्यनन्तगुणानि वक्तव्यानि । कथं-मेतदवसीयते ? इति चेत्, शृणुत-लोभस्याऽपूर्वस्पर्धकानामेकद्विगुणहानिगतस्पर्धकसत्काऽसंख्येय-भागमात्रत्वात् सकलाऽपूर्वस्पर्धकतः पूर्वस्पर्धकसत्कायामेकस्यामेव द्विगुणहानौ असंख्येयगुणानि पूर्वस्पर्धकानि तिष्ठन्ति । पूर्वस्पर्धकविषयकाणां नानाद्विगुणहानीनामनन्तत्वात् सर्वाऽपूर्वस्पर्धकतः-

सर्वपूर्वस्पर्धकान्यनन्तगुणानि भवन्ति, तथैकस्पर्धकगतवर्गणातो नानाद्विगुणहानीनामनन्तगुण-
त्वात् सर्वाऽपूर्वस्पर्धकगतवर्गणातो लोभस्य पूर्वस्पर्धकान्यनन्तगुणानि सिध्यन्ति ।

न्यासः

सकलपूर्वस्पर्धकानि	=	एकद्विगुणहानिगतस्पर्धकानि	×	नानाद्विगुणहानयः		
नानाद्विगुणहानय	=	एकस्पर्धकगतवर्गणा.	×	अनन्तराशि		
सकलानि पूर्वस्पर्धकानि	=	एकद्विगुणहानिगतस्पर्धकानि	×	एकस्पर्धकगतवर्गणा	×	अनन्तराशिः
निखिलाऽपूर्वस्पर्धकानि	=	एकद्विगुणहानिगतस्पर्धकानि	×	असख्यातम्		
सर्वाऽपूर्वस्पर्धकवर्गणाः	=	एकद्विगुणहानिगतस्पर्धकानि	×	एकस्पर्धकगतवर्गणाः	×	असख्यातम्

∴ सर्वाऽपूर्वस्पर्धकगतवर्गणातो लोभस्य पूर्वस्पर्धकानि

असख्यातम्

— १ द्विगुणहानिस्पर्धकानि × १ स्पर्धकगतवर्गणा × १ द्विगुणहानिस्पर्धकानि × १ स्पर्धकवर्गणा. × अनन्तराशिः
इत्येतावद्गुणानि
= असख्यातम् × अनन्तराशिरित्येतावद्गुणानि भवन्ति ।

(१२) 'सि च वर्गणा' इत्यादि 'तेषां' लोभपूर्वस्पर्धकानां च वर्गणा अनन्तगुणा भवन्ति
'अनन्तगुणाणि' इत्यस्य लिङ्गविपरिणाभात् 'अनन्तगुणा' इति पदं लब्धम् । लोभसकलपूर्वस्पर्धकेभ्यो
लोभसर्वपूर्वस्पर्धकानां वर्गणा अनन्तगुणा भवन्तीत्यर्थः । गुणकारश्चात्रैकस्पर्धकगतवर्गणा-
राशिप्रमाणो ज्ञेयः । 'एवं' यथा लोभस्य पूर्वस्पर्धकानि तद्वर्गणाश्च क्रमेणाऽनन्तगुणानि
निगदितानि, तथैव मायादीनां यथाक्रमं पूर्वस्पर्धकानि तद्वर्गणाश्चाऽनन्तगुणानि तावद्वक्तव्यानि,
यावत् क्रोधस्य पूर्वस्पर्धकानां वर्गणाः खलु अनन्तगुणा भवन्ति । अयं भावः—

(१३) लोभस्य सकलपूर्वस्पर्धकगतवर्गणातो मायायाः पूर्वस्पर्धकान्यनन्तगुणानि वाच्यानि ।
न च कथमेतदवसीयते ? इति वाच्यम्, प्रथमेऽनुभागखण्डे धातिते लोभादीनामनुक्रमं पूर्वस्पर्ध-
कानामनन्तगुणत्वदर्शनात् । न च भवतु नाम संज्वलनलोभपूर्वस्पर्धकतो मायायाः पूर्वस्पर्धकान्य-
नन्तगुणानि प्राक् प्रतिपादितत्वात् । संज्वलनलोभपूर्वस्पर्धकगतवर्गणातो मायायाः पूर्वस्पर्धकान्य-
नन्तगुणानि कुतो भवन्ति ? इति वाच्यम्, एकस्पर्धकगतवर्गणागुणकारतो पूर्वस्पर्धकगुणकारस्याऽ-
नन्तगुणेन बृहत्तरत्वात् । अयं हेतुरग्रेऽपि यथास्थानं योजनीयः ।

(१४) मायापूर्वस्पर्धकतो मायाया वर्गणा अनन्तगुणा निश्चेतव्याः । गुणकारश्चैकस्पर्धक-
गतवर्गणाप्रमाणो बोद्धव्यः ।

(१५) ततो मानस्य पूर्वस्पर्धकान्यनन्तगुणानि बोद्धव्यानि, कारणं तु त्रयोदशपदवद्भ-
णितव्यम् ।

(१६) ततो मानस्य पूर्वस्पर्धकगतवर्गणा अनन्तगुणा अभिधातव्याः । गुणकारश्चैकस्पर्धक-
गतवर्गणाराशिमात्रो बोध्यः ।

(१७) ततः क्रोधस्य पूर्वस्पर्धकान्यनन्तगुणानि निगदितव्यानि । हेतुस्तु त्रयोदशपदवद्
बोधनीयः ।

(१८) ततः क्रोधस्य पूर्वस्पर्धकगतवर्गणा अनन्तगुणा अभिधातव्याः । गुणकारश्चैकस्पर्धक-
वर्गणामितो ज्ञातव्यः ।

उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ “अरसकण्णकरणारसे षष्ठमे अणुभागखण्डे हृदे
अणुभागरस अप्पावहुजं वत्तहरसामो । तं जहा (१) सव्वत्थोवाणि कोहस्स अपुव्व-
फद्दयाणि, (२) माणस्स अपुव्वफद्दयाणि विसेसाहियाणि, (३) मायाए अपुव्वफद्द-
याणि विसेसाहियाणि, (४) लोभस्स अपुव्वफद्दयाणि विसेसाहियाणि, (५) एय-
पदेसगुणहाणिहाणंतरफद्दयाणि असंखेज्जगुणाणि (६) एयफद्दयवग्गणाओ अणंत-
गुणाओ, (७) कोहस्स अपुव्वफद्दयवग्गणाओ अणंतगुणाओ, (८) माणस्स अपुव्व-
फद्दयवग्गणाओ विसेसाहियाओ, (९) मायाए अपुव्वफद्दयवग्गणाओ विसेसा-
हियाओ, (१०) लोभरस अपुव्वफद्दयवग्गणाओ विसेसाहियाओ । (११) लोभस्स
पुव्वफद्दयाणि अणंतगुणाणि, (१२) तेसिं चेव वग्गणाओ अणंतगुणाओ, (१३)
मायाए पुव्वफद्दयाणि अणंतगुणाणि, (१४) तेसिं चेव वग्गणाओ अणंतगुणाओ,
(१५) माणरस पुव्वफद्दयाणि अणंतगुणाणि, (१६) तेसिं चेव वग्गणाओ अणंत-
गुणाओ, (१७) कोहस्स पुव्वफद्दयाणि अणंतगुणाणि, (१८) तेसिं चेव वग्गणा-
ओ अणंतगुणाओ ।” इति । ७४-७५-७६-७७ ॥

अश्वकर्णकरणाद्धायां प्रथमेऽनुभागखण्डे त्रिजिते द्वितीयमनुभागखण्डं धानयितुमारभ्यते ।
एवं सहस्रैरनुभागखण्डैरश्वकर्णकरणाद्धासत्का प्रथमस्थितिवाताद्धा प्रथमस्थितिवन्धाद्धा च पूर्यते ।
एवं प्रतिसमयमसंख्येयगुणहीनान्यसंख्येयगुणहीनानि नवान्यपूर्वस्पर्धकानि कुर्वन् स्थितिधात-
सहस्रैरश्वकर्णकरणाद्धायाश्चरमसमयं प्राप्नोति, तदानीं स्थितिवन्धं व्याजिहीर्षुराह

चरिमे समये मोहरस अट्टवरसपमिओ हवइ वंधो ।

इयरएण संखवरससहरसाइं भणिमु ठिइसंतं ॥७८॥

चरमे समये मोहस्याऽण्टवर्षप्रमितो भवति वन्धः ।

इतरेषा संख्यवर्षसहस्राणि भणाम स्थितिसत्त्वम् ॥७८॥ इति पदसंस्कारः ॥

‘चरिमे समये’ इत्यादि, ‘चरमे समये’ अश्वकर्णकरणाद्धाचरममये ‘मोहस्य’ संज्वलन-

क्रोधमानमायालोभलक्षणस्य 'बन्धः' स्थितिवन्धोऽष्टवर्षप्रमितो भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“अरसकण्णकारगरस चरिमसमये संजलणाणं द्विदिवंधो अट्टवस्साणि ।” इति । अश्वकर्णकरणाद्धाप्रथमसमये योऽन्तर्मुहूर्तन्यूनषोडशवर्षप्रमाणः स्थितिवन्ध आसीत्, स प्रतिस्थितिवन्धाद्धमन्तर्मुहूर्तेन हीयमानो भवन्नश्वकर्णकरणाद्धाचरमसमयेऽष्टवर्षिको जायते इत्यर्थः ।

‘इयराण’ इत्यादि, ‘इतरेपां’ ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीयाऽन्तराय-नाम-गोत्रकर्मणां संख्यवर्षसहस्राणि स्थितिवन्धो भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“सेसाणं कम्माणं द्विदिवंधो संखेज्जाणि वस्ससहस्साणि ।” इति । अश्वकर्णकरणाद्धाप्रथमसमये यः संख्यातसहस्रवर्षमात्रः स्थितिवन्ध आसीत्, स प्रत्यन्तर्मुहूर्तं संख्येयगुणहीनो भवन् संख्यातेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेष्वपि संख्यातवर्षसहस्रप्रमाण एव भवतीति फलितार्थः । सम्प्रति स्थितिसत्त्वं वक्तुकामः प्रतिजानीते—‘भणिमु’ इत्यादि, स्थितिसत्त्वं ‘भणामः’प्रतिपादयिष्यामः ।

अथ प्रतिज्ञातमेवाह

घाईण संखवाससहरसाणि पराणऽसंखवासाइं !

एवं हयकर्णकरणाद्धं खलु परिसमापयेइ ॥७६॥

घातिनां संख्यवर्षसहस्राणि परेषामसंख्यवर्षाणि ।

एव हयकर्णकरणाद्धा खलु परिसमापयति ॥७६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘घाईण’ इत्यादि, अश्वकर्णकरणाद्धाचरमसमये ‘घातिनां’ ज्ञानावरण-दर्शनावरणाऽन्तराय-मोहनीयकर्मणां संख्यवर्षसहस्राणि स्थितिसत्त्वं भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“चउण्हं घादिकम्माणं द्विदिसंतकम्मं संखेज्जाणि वस्ससहरसाणि ।” इति । इदमत्र हृदयम्—अश्वकर्णकरणाद्धाप्रथमसमये वातिवतुष्टयस्य संख्येयसहस्रवर्षमात्रं स्थितिसत्त्वमासीत्, तत् प्रतिस्थितिधातं संख्येयगुणहीनं भवत् संख्यातसहस्रेषु स्थितिवातेषु व्रजितेष्वपि चरमसमये संख्येयसहस्रवर्षप्रमाणं भवति । ‘पराण’ इत्यादि, ‘परेपाम्’ अवातिनां नामगोत्रवेदनीयरूपाणामित्यर्थः, असंख्यवर्षाणि स्थितिसत्त्वं भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“णामागोदवेदणीयाणं द्विदिसंतकम्मं संखेज्जाणि वस्ससहरसाणि ।” इति । एतदुक्तं भवति—अश्वकर्णकरणाद्धाप्रथमसमये यद्वातिकर्मणामसंख्यातवर्षप्रमाणं स्थितिसत्त्वमासीत्, तत् प्रतिस्थितिधातेनाऽसंख्येयगुणहीनं भवत् संख्यातसहस्रस्थितिवातेषु व्यतिक्रान्तेष्वपि चरमसमयेऽसंख्येयवर्षप्रमितं तिष्ठति ।

‘एवं’ इत्यादि, ‘एवं’ प्रागुक्तविधिना ‘हयकर्णकरणाद्धाम्’ अश्वकर्णकरणाद्धामन्तर्मुहूर्तप्रमाणां खलु ‘समापयति’ निष्ठां गमयति ॥७६॥

अश्वकर्णकरणाद्धां निरूप्य “किट्टिकरण” इत्यनेनोद्दिष्टं पञ्चमाधिकारं किट्टिकरणा-
द्बालक्षणं व्याचिख्यासुराह

पुराणे हयकर्णे आढवेइ किट्टिकरणं तस्मि ।

निर्वर्तयते पुव्वापुव्वफड्ढगतो य किट्टीओ ॥८०॥ (उपगीतिः)

पूर्णे हयकर्णे आरभते किट्टिकरणं तस्मिन् ।

निर्वर्तयते पूर्वाऽपूर्वस्पर्धकेभ्यश्च किट्टीः ॥८०॥ इति पदसंस्कारः ।

‘पुराणे’ इत्यादि, तत्र ‘हयकर्णे’ चि ‘हयकर्णे’ ‘भीमो भीमसेनः’ इति न्यायेन
हयकर्णकरणकाले ‘पूर्णे’ व्यतिक्रान्ते क्षपकत्रेणि प्रतिपन्नः किट्टिकरणम् ‘आढवेइ’ चि आरभते,
किट्टिकरणकालं प्रविशतीत्यर्थः । इदमत्र हृदयम्-हास्यपट्के सर्वथा क्षीणे यः क्रोधवेदनकालः, तस्य
न्यो विभागाः कर्तव्याः । तत्राद्यो विभागो-ऽश्वकर्णकरणाद्धा, द्वितीयो विभागः किट्टिकरणाद्धा,
तृतीयश्च किट्टिवेदनाद्धा । उक्तं च कपायप्रामृतचूर्णौ-“छसु कम्मेसु संछुवेसु जो कोध-
वेदगद्धा, तिस्से कोधवेदगद्धाए तिन्नि भागा । जो तत्थ पढमति भागो (सो) अस्स-
कण्णकरणाद्धा, विदियो ति भागो किट्टोकरणाद्धा, तदिय ति भागो किट्टिवेदगद्धा ।”
इति । इदं तत्राद्येयम् यथाऽऽगात्कृतोपशमनाकरणटीकायां चारित्रमोहोशमनाविकारे-ऽश्वकर्ण-
करणाद्धादयो यथाक्रमं विशेषहीना उक्ताः, तथैवा-ऽत्रा-ऽप्यश्वकर्णकरणाद्धा, या हास्यपट्के क्षीणे
शेषक्रोधवेदनाद्धायाः किञ्चिदधिकत्रिभागमात्रा, सा प्रभूता । ततो विशेषहीना किट्टिकरणाद्धा
किञ्चिन्मूत्रनिमागप्रमिता, ततो-ऽपि किट्टिवेदनाद्धा किञ्चिन्मूत्रनिमागप्रमिता विद्यमाना-ऽपि
विशेषहीना संभवतीति वयं ब्रूमः ।

किट्टिकरणाद्धां प्रविष्टः सन् किं करोति ? इत्याह-‘तस्मि’ इत्यादि, ‘तस्मिन्’ किट्टि-
करणकाले पूर्वापूर्वस्पर्धकेभ्यः किट्टीः ‘निर्वर्तयते’ करोति । इदमुक्तं भवति किट्टयो नाम
संज्वलनानां पूर्वा-ऽपूर्वस्पर्धकेभ्यो वर्गणा गृहीत्वा तासामनन्तगुणहीनरसतामापाद्यैकोत्तररसाविभाग-
वृद्धेः परित्यागेना-ऽनन्तगुणवृद्धन्तरालतया व्यवस्थापनम् । इदमत्र हृदयम्-अपूर्वस्पर्धकानि
कुर्वन् पूर्वस्पर्धकेभ्यो वर्गणा गृहीत्वाऽनन्तगुणहीनरसतामापाद्य ता एकोत्तररसाविभागवृद्ध्या
स्थापयति सा । असत्कल्पनया पूर्वस्पर्धकसत्त्वानां यासां वर्गणानामनुभागा-ऽविभागा
अशीत्युत्तरपोडशशतानि, एकाशीत्यधिकपोडशशतानि, (१६८०, १६८१) इत्यादि, आसन्,
अपूर्वस्पर्धकेषु तासामेवाऽनन्तगुणहीनरसतामापाद्यैकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा अष्टापष्ट्युत्तरशतम्,
एकोनसप्तत्यधिकशतम् (१६८, १६९) इत्यादि, स्थाप्यन्ते ॥ किट्टिकरणाद्धायां तु सर्वजन्या-
पूर्वस्पर्धकतोऽप्यनन्तगुणहीनरसतामापाद्य पूर्वापूर्वस्पर्धकानां वर्गणा एकोत्तररसाविभागवृद्धिपरि-

प्रभेन व्यवस्थाप्य लोभजधन्यकिट्टेरारस्य पूर्वपूर्वतो नियमेनाऽनन्तगुणवृद्ध्या तावद् विन्यस्यति; यावत् क्रोधस्योत्कृष्टकिट्टिः । असत्कल्पनया किट्टिषु रसाऽविभागाः पञ्च, विंशतिः (५, २०) इत्यादि । तथा-पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणातः क्रोधस्य सर्वोत्कृष्टा किट्टिरप्यनन्तगुणहीना वर्तते । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“लोभरस जहणिया किट्टो अणुभागेहिं थोवा, विदियकिट्टो अणुभागेहिं अणंतगुणा, तदिया किट्टो अणुभागेहिं अणंतगुणा, एवमणंतराणंतरेण सच्चत्थ अणंतगुणा जाव कोधरस चरिमकिट्टि ति । उकरिसया वि किट्टो आदिफहयआदिवग्गणाए अणंतभागो ।” इति । इह संज्वलनानामनुभागसत्कर्म-ऽत्यन्तं कृश्यते-अल्पीक्रियते, तस्मात् किट्टिरिति व्यपदिश्यते इति संक्षेपः । उक्तं च कषाय-प्राभृतचूर्णौ “किसं कम्मं कदं जम्हा, तम्हा किट्टो ।” इति । किट्टिकरणाद्धाप्रथमसमये संज्वलनचतुष्कस्य पूर्वापूर्वस्पर्धकेभ्यो दलं गृहीत्वा निरुक्तस्वरूपाः किट्टीर्निर्वर्तयति ।

ननु संज्वलनचतुष्कस्य पूर्वापूर्वस्पर्धकेभ्यो दलिकमादाय किट्टीर्निर्वर्तयति, तर्हि पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु केन क्रमेण प्रदेशाग्रं विधत्ते ? इति चेत्, शृणुत-संज्वलनक्रोधस्य सर्वपूर्वापूर्वस्पर्धकेषु सर्वप्रभूतं दलं तिष्ठति, ततः संख्येयगुणहीनं संज्वलनलोभस्य निखिलपूर्वापूर्वस्पर्धकेषु, ततो विशेषहीनं संज्वलनमायाया निखिलपूर्वापूर्वस्पर्धकेषु, ततोऽपि विशेषहीनं संज्वलनमानस्य सर्वपूर्वापूर्वस्पर्धकेषु तिष्ठति । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, उच्यते-अन्तरकरणे कृते सत्यानुपूर्वीसंक्रमदर्शनात् षण्णोकषायाणां पुरुषवेदस्य च दलं संज्वलनक्रोधे एव संक्रमयति । तेन संज्वलनक्रोधस्य पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु सर्वप्रभूतं दलं भवति । तथाहि प्राक् चारित्रमोहनीयसत्तागतदलं विभागद्वये विभक्तमासीत्, एको भागः कषायाणामासीत्, अन्यः पुनर्नोकषायाणाम् । तत्राऽपि कषायाणां दलं चारित्रमोहसकलदलस्य किञ्चिदधिकार्धप्रमाणमासीत् । नोकषायाणां पुनरचारित्रमोहसत्कसकल-दलस्य किञ्चि-यूनार्धप्रमितमासीत् । अनन्तानुबन्ध्यप्रत्यख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणानां स्वीयत्वात् तेषां प्रभूतं दलं संक्रमेण संज्वलनक्रोधमानमायालौभैर्लब्धम् । तेन चारित्रमोहनीयसत्ता-गतदलसत्का-ऽर्धदलं यत् कषायसत्कमासीत्, तद्दलं संज्वलनचतुष्टये विभक्तव्यम् । विभक्ते च संज्वलनक्रोधेन मोहनीयसत्तागतसकलदलस्या-ऽष्टभागकल्पं दलं प्राप्तम् । एवं संज्वलनमानेन संज्वलनमायायाः सर्वमोहनीयदलस्याष्टभागदेशीयं प्राप्तम्, लोभेन तु मोहनीय-सर्वदलस्य किञ्चिदधिकैका-ऽष्टभागप्रमाणं दलं प्राप्तम्, सत्कर्मणि लोभदलस्येतरतः सर्वप्रभूत्व-दर्शनात् । तथा चाऽत्राऽल्पबहुत्वम् संज्वलनलोभस्य प्रभूतं दलम्, ततो विशेषहीनं संज्वलन-मायायाः, ततोऽपि विशेषहीनं-क्रोधस्य, ततोऽपि मानस्य विशेषहीनं भवति । एवं प्रत्येकरिगन् क्रोधादिकषाये आसन्नाष्टभागप्रमाणं दलं विधत्ते । नोकषायसत्कस्य मोहनीयसर्वदलसत्क-किञ्चि-यूनार्धमात्रदलस्य संज्वलनक्रोधे संक्रमेण प्रक्षेपात् किञ्चित् यूनपञ्चाष्टभागप्रमाणदलं जायते । लोभे तु किञ्चिदधिकैकाष्टभागप्रमितं तिष्ठति, मानमाययोः पुनः किञ्चि-यूनाष्टभाग-

प्रमाणं विद्यते । तेन क्रोधस्य पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु सर्वप्रभूतं दलं विद्यते, तच्च किञ्चिन्न्यूनाष्टभाग-
प्रमाणम् । ततः संख्येयगुणहीनं लोभस्य पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु विद्यते, किञ्चिदधिकाष्टभागप्रमाणात्वात्
ततो विशेषहीनं मायायाः पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु, किञ्चिन्न्यूनाष्टभागप्रमितत्वात् । ततोऽपि मानस्य
पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु किञ्चिन्न्यूनाष्टभागप्रमितं भवदपि विशेषहीनं विद्यते ।

न्यास :

असत्कल्पनया मोहनीयसत्तागतदलम् = 'क' इति कल्प्यते । तदर्धम् = $\frac{क}{२}$

∴ लोकधायाणां दलम् = $\frac{क}{२}$ - किञ्चिद्दलम् ।

∴ कथायाणां दलम् = $\frac{क}{२}$ + " "

∴ कथायचतुष्कस्य दलम् = आसन्न $\frac{क}{२}$

∴ एकैककथायस्य दलम् = आसन्न $\frac{क}{२ \times ४}$

= आसन्न $\frac{क}{८}$

तत्र लोभदलस्य किञ्चिदधिकत्वात् लोभदलम् = $\frac{क}{८}$ + किञ्चिद्दलम्

∴ मायामानक्रोधानामेकैकस्य दलम् = $\frac{क}{८}$ किञ्चिद्दलम्

संज्वलनक्रोधे लोकधायदलप्रक्षेपात् क्रोधदलम् = $\left(\frac{क}{२} - \text{किञ्चिद्दलम्} \right) + \left(\frac{क}{८} - \text{किञ्चिद्दलम्} \right)$
= $\frac{क}{२} + \frac{क}{८}$ (किञ्चिद्दलम् + किञ्चिद्दलम्)
= $\frac{५ क}{८}$ किञ्चिद्दलम्

संज्वलनक्रोधे दलम् = $\frac{५ क}{८}$

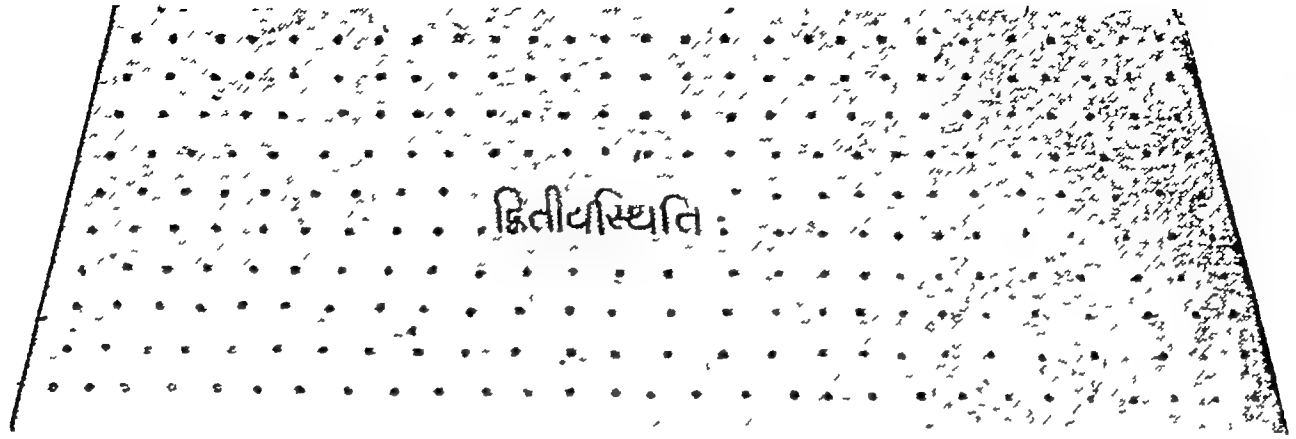
किञ्चिद्दलम् । तच्च प्रभूतं भवति ।

" लोभे " = $\frac{क}{८}$ + " " । तेन पूर्वतः संख्यातगुणहीनम् ।

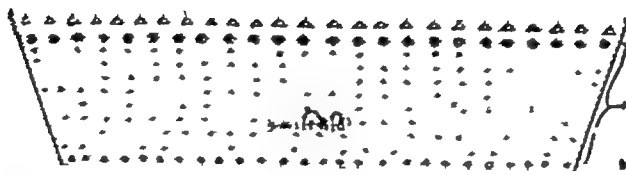
" मायायां " = $\frac{क}{८}$ " " । तेन पूर्वतो विशेषहीनम् ।

" माने " = $\frac{क}{८}$ " " । किन्तु पूर्वतो विशेषहीनम् ।

કિટ્ટિકરણાદ્વામાશ્રિત્ય ચિત્રમ્

મ
પ
ર
ક
ચ
જ
ઝ

કિટ્ટિકરણાદ્વાચરમસમય

કિટ્ટિકરણાદ્વા ૧

કિટ્ટિકરણાદ્વાપ્રથમસમય

સદ્કેતસ્પષ્ટીકરણમ્

૦૦૦ અનેન ચિહ્નેન કિટ્ટિકરણાદ્વાપ્રથમસમયઃ સૂચિતઃ । કિટ્ટિકરણાદ્વાપ્રથમસમયતઃ પ્રભૃતિ સંજ્વલનચતુષ્કસ્ય દ્વિતીયસ્થિતૌ સંજ્વલનક્રોવ-માન-માયા-લોમાતાં પૂર્વાપૂર્વસ્પર્ધકેમ્યો દલમાદાય કિટ્ટીઃ કર્તુમારમતે ।

૧-કિટ્ટિકરણાદ્વાયા પૂર્વાપૂર્વસ્પર્ધકાનિ વેદયતિ, ન તુ કિટ્ટી, વશ્યતે ચૈતદ્ ચતુર્દગાધિકગતતમ-ગાયયા (૧૧૪) ।

* અનેન ચિહ્નેન કિટ્ટિકરણાદ્વાચરમસમય સૂચિતઃ ।

△ અનેન ચિહ્નેન પૂર્વાપૂર્વસ્પર્ધકરુપેણ વિદ્યમાનસ્ય ક્રોવસ્ય પ્રથમશ્ચિતિ સૂચિતા ।

संज्वलनक्रोधादिचतुष्टयस्य पूर्वापूर्वस्पर्धकस्थसर्वदलमुत्कर्षणापकर्षणभागहारेण विभज्यैक-
भागमपकर्षति । ॥ अपकृष्टदलं पुनः पन्थोपमाऽसंख्येयभागेन खण्डयित्वैकखण्डं किट्टयर्थं
गृह्णाति, शेषाणि बहुनि खण्डानि पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु प्रक्षिपति । तत्र किट्टिकरणाद्धाप्रथम-
समये संज्वलनक्रोधस्य पूर्वापूर्वस्पर्धकेभ्यो दलं गृहीत्वा संज्वलनक्रोधस्य किट्टीः करोति,
एवं संज्वलनमानस्य पूर्वापूर्वस्पर्धकेभ्यो दलमादाय संज्वलनमानस्य किट्टीर्निर्वर्तयति, संज्वलन-
मायायाः पूर्वापूर्वस्पर्धकेभ्यो दलिकं गृहीत्वा संज्वलनमायायाः किट्टीरुत्पादयति । संज्वलन-
लोभस्य पूर्वापूर्वस्पर्धकेभ्यः प्रदेशाग्रमादाय संज्वलनलोभस्य किट्टीर्जनयति । उक्तं च
नवायप्रामृतचूर्णौ—“पढमसमयकिट्टीकारगो क्रोधादो पुव्वफट्टएहिंतो च अपुव्वफट्ट-
एहिंतो च पदेसग्गमोकड्डियूण कोहकिट्टोओ करेदि । माणादो ओकड्डियूण माण-
किट्टोओ करेदि । मायादो ओकड्डियूण मायाकिट्टोओ करेदि, लोभादो ओकड्डियूण
लोभकिट्टोओ करेदि ।” इति ॥८०॥

एवं शतकचूर्णावप्युक्तम्

“तत्तो अपुव्वफट्टगहेडा बहुगा करेह किट्टोओ ।

पुव्वाओ य अपुव्वेहिंतो वोकड्डिय पएसो ॥१॥” इति ।

पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्—१४।इति ॥८०॥

अथोत्कृष्टकिट्टेरनुभागं किट्टिपरिमाणं च दर्शयितुकाम आह

जेडा किट्टी उ अणंतगुण्णा पढमवग्गणाहिंतो ।

किट्टीओ फट्टरस अणंतिमभागपमिआ होंति ॥८१॥

ज्येष्ठा किट्टित्पनन्तगुणोता प्रथमवर्गणायाः ।

किट्टय स्पर्धकस्याऽनन्ततमभागप्रमिता भवन्ति ॥८१॥ इति पदसंस्कारः ।

‘जेडा’ इत्यादि, तत्र ‘पढमवग्गणाहिंतो’ ति ‘प्रथमवर्गणायाः’ अपूर्वस्पर्धकस्य

॥ अस्यघायि च जयधवलाकारेरपि—“पढमसमयकिट्टीकारगो पुव्वापुव्वफट्टएहिंतो पदेसग्गस्सा
संखेज्जदिभागमोकड्डियूण पुण ओकड्डिदसयलदव्वस्सासंखेज्जदिभागमेत्त दव्वं किट्टीसु णिविलवदि ।”
इति । क्षपणासारकृद्भिस्तु अपकृष्टदलस्य बहुभागमान दल किट्टिष्वेकभागमात्रं च पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु ददातीति
अणितम् । अक्षराणि त्वेवम्

“कोहादीणं सगसगपुव्वापुव्वगयफट्टयेहिंतो ।

उक्कड्डियूण दव्वं ताणं किट्टी करेदि कमे ॥ १ ॥

उक्कट्टिददव्वस्स य पल्लासखेज्जभागवहुभागो ।

आदरकिट्टिणिबड्ढो फट्टयगे सेसइगिभागो ॥२॥” इति ।

प्रथमवर्गणात् इत्यर्थः, 'अनन्तगुणोना' अनन्तगुणहीना 'ज्येष्ठा किट्टिस्तु' क्रोधस्य सर्वोत्कृष्टा किट्टिस्तु भवति, जघन्यवर्गणागतानुभागतोऽनन्तगुणहीनरसतामापाद्य किट्टिनिर्वर्तनस्य प्रति-
पादितत्वात् ।

ननु प्रथमसमये कियत्यः किट्टयो भवन्ति ? इत्याह 'किट्टीओ' इत्यादि, 'किट्टयः' चतुर्णामपि संज्वलनानां किट्टयः स्पर्धकस्याऽनन्ततमभागप्रमिता भवन्ति । इदमुक्तं भवति-
एकस्मिन् स्पर्धके वर्गणा अभ्येभ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानां चाऽनन्ततमभागमिता भवन्ति, तासामे-
काऽनन्ततमभागप्रमाणाः किट्टयो निर्वर्त्यन्ते । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“एदाओ सव्वाओ
वि चउच्चिहाओ किट्टीओ एचफदयवग्गणाणभणंतभागो पग्गणादो ।” इति ॥८१॥

अथ क्रोधादीनामेकैककषायस्य किट्टिपरिमाणं निर्दिदिक्षुराह

एगेगस्स कसायस्स तिणिण तिणिण अहवाऽणंता ।

संगहकिट्टी तिन्नि अवंतरकिट्टी अणंताओ ॥८२॥ (उपगीतिः)

एकैकस्य कषायस्य तिस्रस्तिस्रोऽथवाऽनन्ता ।

संग्रहकिट्टयस्तिस्रोऽवान्तरकिट्टयोऽनन्ता ॥८२॥ इति पदसंस्कारः ।

‘एगेगस्स’ इत्यादि, किट्टिकरणाद्वायाम् “एवैकस्य कषायस्य” संज्वलनक्रोधादी-
नामेकैकस्य कषायस्येत्यर्थः ‘तिस्रस्तिस्रः’ “वीप्सायाम्” (सिद्धहेम० ७-४-८०) इत्यनेन द्विर्वच-
नम्, किट्टयो भवन्ति, प्रथमादिसंग्रहकिट्टिभेदात् । उक्तं च सप्ततिकाचूर्णौ—“एक्केक्कस्स
कसायस्स तिणिण तिणिण पढमकिट्टी, वितियकिट्टी, ततियकिट्टि ति ।” इति ।
‘अहवा’ ति ‘अथवा’ प्रकारान्तरेण क्रोधादीनामेकैककषायस्याऽनन्ताः किट्टयो जायन्ते ।

ननु प्रकारद्वयेन किट्टिपरिमाणकथने कोऽभिप्रायः ? इत्यत आह—‘संग्रह०’ इत्यादि, ‘संग्रह-
किट्टयन्तिस्रः’ एकैककषायस्य यास्तिस्रस्तिस्रः किट्टयः प्रोक्ताः, तास्तिस्रः किट्टयः संग्रहकिट्टय
इति व्यपदिश्यते इत्यर्थः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“एक्केक्कस्सिह कसाए तिणिण तिणिण
संगहकिट्टीयो त्ति एवं तिग तिग ।” इति । ‘अवतर०’ इत्यादि, ‘अवान्तरकिट्टयोऽनन्ताः’
एकैकस्य कषायस्य या अनन्ताः किट्टय उत्पद्यन्ते, ता अवान्तरकिट्टयो भवन्ते, गणनातरच ता
अनन्ता भवन्ति । कुतः ? इति चेत्, उच्यते एकस्यां संग्रहकिट्टौ अनन्तानामवान्तरकिट्टीनामु-
पलम्भादेकैककषायस्याऽनन्तकिट्टयः स्वपद्यन्ते । यदुक्तं कषायप्राभृतचूर्णौ—“एक्केक्किस्से
संगहकिट्टीए अणंताओ त्ति एदेण अधवा अणंताओ जादा ।” इति । ॥८२॥

अथ क्रोधादीनामुदयेण प्रतिपन्नः कियतीः संग्रहकिट्टीः करोति ? इत्यतः प्राह

कोहादीणं उदयेणं पडिवन्नरस कमसो हि ।

बारस एव च्छ तिणिण य संग्रहकिट्टीउ जायन्ते ॥८३॥ (उपगमेतिः)

क्रोधादीनामुदयेन प्रतिपन्नस्य भवन्ति क्रमशो हि ।

द्वादश नव पट् तिस्रश्च संग्रहकिट्टयो जायन्ते ॥८३॥ इति पदसंस्कार ।

‘कोहादीण’ इत्यादि, ‘क्रोधादीनां’ क्रोधमानमायालोभलक्षणांनामुदयेन ‘प्रतिपन्नस्य’ क्षप-
कश्रेणिमारूढस्य क्रमशः ‘हि’ निरचयेन द्वादश नव पट् तिस्रश्च संग्रहकिट्टयो ‘जायन्ते’ उत्पद्यन्ते ।
उक्तं च कषायप्रामृते-“बारस णव छ तिणिण य किट्टीओ होंति × × ×” इति ।

भावार्थः पुनरयम् क्रोधोदयेन क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नश्चतुष्कषायणां द्वादश संग्रहकिट्टीः
करोति, एकैककषायस्य संग्रहकिट्टित्रयप्रतिपादनात् । उक्तं च सप्ततिकाचूर्णौ “किट्टिकरण-
च्छाए वड्डमाणो समए समए चउण्हं संजलणाण बारस किट्टीओ करेति, × × ×,
एवं कोहेण पडिवण्णस्स ।” तथैव कषायप्रामृतचूर्णावपि “जइ कोहेण उवड्डायदि,
तयो बारस संग्रहकिट्टीओ होंति ।” इति ।

संज्वलनमानोदयेन क्षपकश्रेणिं समारूढः शेषसंज्वलनत्रयस्य नव संग्रहकिट्टीः करोति,
मानाऽश्वकर्णकरणाद्धायाः प्राक् संज्वलनक्रोधस्य स्पर्धकस्वरूपेण क्षपितत्वेन संज्वलनक्रोधस्य
किट्ट्यसंभवात् । उक्तं च सप्ततिकाचूर्णौ “माणेण पडिवण्णो कोहे खविए उव्वलणा-
लक्खणेणं सेसाणं तिण्हं कसायाणं नव किट्टीओ करेति पुव्वकमेणं ।” इति । एवं
कषायप्रामृतचूर्णावपि “माणेण उवड्डिदरस णव संग्रहकिट्टीओ ।” इति ।

मायोदयेन क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नो मायालोभयोः पट् संग्रहकिट्टीर्निर्वर्तयति, मायाश्वकर्ण-
करणाद्धायाः प्राक् क्रोधमानयोः किट्टिपरिणाममृतं स्पर्धकस्वरूपेण क्षपितत्वात् । उक्तं च
सप्ततिकाचूर्णौ “मायाए पडिवण्णो कोहमाणेहिं खविएहिं सेसदुगस्स छ किट्टीओ
करेति पुव्वकमेणं ।” इति । तथैव कषायप्रामृतचूर्णावपि “मायाए उवड्डिदरस छ
संग्रहकिट्टीओ ।” इति ।

संज्वलनलोभोदयेन क्षपकश्रेणिमधिगतः संज्वलनलोभस्य तिस्रः संग्रहकिट्टीर्निर्वर्तयति,
लोभाऽश्वकर्णकरणाद्धाया अत्राक् संज्वलनक्रोधादित्रयस्य स्पर्धकस्वरूपेण विनाशितत्वात् । उक्तं च
सप्ततिकाचूर्णौ “लोभेणं पडिवण्णो हेड्ढतिगे खविए लोभरस तिणिण किट्टीओ

करेति ।” इति । तथैव कषायप्राभृतचूर्णावपि—“लोभेण उवट्टिदरस तिप्पिण किट्ठीओ ।”
इति । ॥ ८३ ॥

कषायचतुष्कस्य संग्रहकिट्ठीरुक्त्वा सम्प्रत्येकैकस्यां संग्रहकिट्ठी कति किट्ठयो भवन्ति ?
(तथा पूर्वपूर्वसमयत उत्तरोत्तरसमये कियत्यः किट्ठयो जायन्ते ? इत्याशङ्क्य ग्राह

एगेगाए संग्रहकिट्ठीअ अवंतराअ उ अणंता ।

होति य किट्ठीओ पडिसमयमसंखगुणहीणाओ ॥८४॥

एकैकस्या संग्रहकिट्ठी अवान्तरास्त्वन्ता ।

भवन्ति च किट्ठयः प्रतिसमयमसंखगुणहीनाः ॥८४॥ इति पदसंस्कारः ।

‘एगेगाए’ इत्यादि, संज्वलनचतुष्कस्यैकैकस्यां संग्रहकिट्ठी अवान्तरास्तु किट्ठयोऽनन्ता भवन्ति, एकैकसंग्रहकिट्ठी अवयवकिट्ठयोऽनन्ता भवन्तीत्यर्थः । ‘होति य’ इत्यादि, ‘भवन्ति च’ जायन्ते च ‘प्रतिसमयं’ समये समये इति वीप्सायाम् “योग्यतावीप्सार्थानतिवृत्तिसादृश्ये” (सिद्धहेम० ३-१-४०) इति सूत्रेणा-ऽव्ययीभावसमासः, अनुसमयमित्यर्थः; ‘किट्ठयः’ कषायचतुष्कस्याऽभिनवाऽवान्तरकिट्ठयोऽसंख्येयगुणहीनाः । इदमुक्तं भवति किट्ठिकरणाद्धाप्रथमसमये बह्ववान्तरकिट्ठीः करोति, द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणहीना अभिनवा अवान्तरकिट्ठी-निर्वर्तयति, असंख्येयभागमात्रा निर्दत्तयतीत्यर्थः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“विदिथे-समए अण्णाओ अपुच्चाओ किट्ठीओ करेदि, पढमसमए णिव्वत्तिदकिट्ठीणम-संखेज्जभागभेत्ताओ ।” इति एवं पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तरसमये-ऽसंख्येयगुणहीना अभिनवा किट्ठयस्तोषदत्तव्याः, यावत् किट्ठिकरणाद्धायाश्चरमसमयः ॥८४॥

ननु प्रतिसमयं किट्ठितया परिणमनाय कियद्दलं गृह्णाति ? इति परमाशङ्क्य ग्राह

दलिअं उ पडिखणं उकिरइ असंखगुणिअं य किट्ठीणं ।

अह किट्ठीणं अणुभागप्पावहुअं भणिज्जेइ ॥ ८५ ॥

दलिक तु प्रतिक्षणमुत्किरत्यसंख्यगुणितं च किट्ठिम्य ।

अथ किट्ठीनामनुभागाल्पवहुत्वं मण्यते ॥८५॥ इति पदसंस्कारः ।

‘दलिअं’ इत्यादि, तत्र ‘किट्ठीणं’ चि प्राकृतत्वात् ‘तादर्थ्ये’ (सिद्धहेम० २-२-५४) इति सूत्रेण विहितायाश्चतुर्थ्याः स्थाने “चतुर्थ्याः षष्ठी” (सिद्धहेम० ८-१-१३१) इति सूत्रेण षष्ठी विभक्तिः, किट्ठिम्यः=किट्ठितया परिणमनायेत्यर्थः ‘दलिकं’ प्रदेशाग्रं तु ‘प्रतिक्षणम्’ अनुसमयम् असंख्यगुणितं च ‘उत्किरति’ अपकर्षति । चकारः पादपूर्त्यै । इदमुक्तं भवति किट्ठिकरणाद्धाप्रथम-

समयतोऽनन्तगुणविशुद्धत्वाद् द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं दत्तं गृहीत्वा किट्टिषु ददाति, ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं दत्तं गृहीत्वा किट्टिषु प्रतिपति । एवं प्रतिसमयं विशुद्धेरनन्तगुणक्रमेण प्रवर्धमानत्वादुत्तरोत्तरसमयेऽसंख्येयगुणमसंख्येयगुणं दत्तं गृहीत्वा किट्टिषु ददाति । अनेन क्रमेण तावद्वक्तव्यम्, यावत् किट्टिकरणाद्धायाश्चरमसमयः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ- “जं पदेसगं सत्त्वसमासेण पढमसमए किट्टोसु पिज्जदि, तं थोवं, विदियसमए असखेज्जगुणं, तदियसमए असंखेज्जगुणं । एवं जाव चरिमादो त्ति असंखेज्जगुणं ।” इति ।

‘अह’ इत्यादि, अथशब्दः प्रकरणान्तरं सूचयति । ‘किट्टीणं’ ति किट्टीनाम् ‘अनुभागा-
ऽल्पबहुत्वम्’ अनुभागविषयकाऽल्पबहुत्वं ‘मएयते’ प्रतिपाद्यते ॥८५॥

अथ किट्टिकरणाद्धाप्रथमसमये किट्टिकारस्य किट्टिगतरसाऽविभागानाश्रित्य पूर्वगाथायां प्रतिज्ञाताऽल्पबहुत्वं विवर्णयति

लोहरस पढमसंगहकिट्टीअ जहरणगाअ खलु ।
थोवा रसाविभागा ततो विइयाअऽणंतगुणिआऽत्थि ॥८६॥ (उद्गीतिः)
एवं जाव चरिमकिट्टीए वीयपढमाअऽणंतगुणा ।
पुल्लव्व जाव अंतिमकिट्टीए ताउ तइयाए ॥ ८७ ॥
पढमाअऽणंतगुणिआ जावं चरिमाअ एवं य ।
माथाए तिगहं किट्टीसु मुण्णया अणंतगुणणाए ॥८८॥ (उद्गीतिः)
ततो माणगकोहाणं तिगह रसाविभागा य ।
कमसो उ जाव कोहुकोसाए होज्जऽणंतगुणा ॥८९॥ (उपगीतिः)

लोभस्य प्रथमसंगहकिट्ट्या जघन्याया खलु ।

स्तोका रसाविभागास्तेभ्यो द्वितीयस्यामनन्तगुणिता सन्ति ॥८६॥

एवं यावच्चरमकिट्टौ द्वितीयप्रथमायामनन्तगुणा ।

पूर्ववधावदन्तिमकिट्टौ तेभ्यस्तृतीयस्था ॥ ८७ ॥

प्रथमायामनन्तगुणिता यावत् चरमायामेव च ।

माथायास्तिसृणां किट्टिषु ज्ञेया अनन्तगुणनया ॥८८॥

तेभ्यो मानक्रोधयोस्तिसृणा रसाऽविभागाश्च ।

क्रमशस्तु यावत् क्रोधोत्क्रुष्टाया भवन्त्यनन्तगुणा ॥८९॥ इति पदसंस्कारः ।

‘लोहरस’ इत्यादि, ‘लोभस्य’ संज्वलनलोभस्य प्रथमसंगहकिट्ट्याः ‘जघन्यायां’ प्रथमा-
ऽवान्तरकिट्टौ स्तोका रसाऽविभागा भवन्ति । रसाऽविभागा इति पदमग्रेऽप्यनुवर्तनीयम् । तेभ्यः

संज्वलनलोभप्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगतरसविभागेभ्यो 'द्वितीयस्यां' लोभस्य प्रथमसंग्रहकिट्ट्या द्वितीयाऽवान्तरकिट्टौ 'अनन्तगुणिताः' अनन्तगुणा रसाविभागाः 'सन्ति' भवन्ति, किट्टिगतानुभागस्य पूर्वानुपूर्व्याऽनन्तगुणवृद्धिपरित्यज्याऽन्यस्याऽसंभवात् । 'एवं' इत्यादि, 'एवं यावच्चरमकिट्टौ' एवंशब्दस्य साम्यार्थकत्वात् उत्तरोत्तराऽवान्तरकिट्टौ अनन्तगुणक्रमेण रसाविभागास्तावदभिधातव्याः, यावद् लोभस्य प्रथमसंग्रहकिट्टेश्चरमाऽवान्तरकिट्टौ द्विचरमाऽवान्तरकिट्टितोऽनन्तगुणाः ।

'योयषष्ठमाञ्' 'इत्यादि, द्वितीयप्रथमायां' अत्र द्वितीयपदेन "भोभो भोमसेनः" इति न्यायात् द्वितीयसंग्रहकिट्टिर्बोद्धव्या, ततश्चायमर्थः-संज्वलनलोभस्य द्वितीयसंग्रहकिट्ट्याः प्रथमाऽवान्तरकिट्टौ प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाविभागतोऽनन्तगुणा रसाविभागा भवन्ति, गुणकारश्च द्वादशसंग्रहकिट्टीनां स्वस्थानगुणकारतोऽनन्तगुणो ज्ञातव्यः । इदमुक्तं भवति-विवक्षितसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाविभागा येन गुणकारेण गुणिताः सन्तस्तदुत्तरसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाविभागा जायन्ते, स परस्थानगुणकार उच्यते । तत्तत्संग्रहकिट्टौ विवक्षिताऽवान्तरकिट्टिगतरसाविभागा येन गुणकारेण गुणिताः सन्तस्तदुत्तराऽवान्तरकिट्टिगतरसाविभागा जायन्ते, स स्वस्थानगुणकार उच्यते । उपर्युक्तपरस्थानगुणकारो द्वादशानामपि संग्रहकिट्टीनां स्वस्थानगुणकारतोऽनन्तगुणो ज्ञातव्यः, क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिगतचरमाऽवान्तरकिट्ट्यन्तरतो लोभप्रथमसंग्रहकिट्ट्यन्तस्यानन्तगुणत्वदर्शनात्, आविष्करिष्यते चेदं किट्ट्यन्तरप्ररूपणायाम् । 'पुञ्चञ्च' इत्यादि, 'पूर्ववत्' प्रथमसंग्रहकिट्टिवत् यत्तदोःसापेक्षत्वेनोत्तरत्र यत्पदोपादानात् तावद्वक्तव्याः, यावत् 'अन्तिमकिट्टौ' अन्ते भवा अन्तिमा "पश्चादाद्यन्ताग्रादिभः" (सिद्धहेम० ६-३-७५) इत्यनेन इमप्रत्ययः । अन्तिमा चाऽसौ किट्टिश्च, साऽन्तिमकिट्टिः, तत्र, लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कायां चरमाऽवान्तरकिट्टौ इत्यर्थः, रसाऽविभागा वक्तव्याः । इदमुक्तं भवति

लोभस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाविभागतो द्वितीयाऽवान्तरकिट्टौ रसाविभागा अनन्तगुणा विद्यन्ते, ततोऽपि तृतीयाऽवान्तरकिट्टौ अनन्तगुणा रसाविभागा वर्तन्ते, एवंक्रमेण तावद्वक्तव्याः, यावद् द्विचरमाऽवान्तरकिट्टितश्चरमाऽवान्तरकिट्टौ रसाविभागा अनन्तगुणास्तिष्ठन्ति ।

'ताञ्' इत्यादि 'तेभ्यः' लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाविभागेभ्यः 'तृतीयस्याः' लोभतृतीयसंग्रहकिट्टेः 'प्रथमायां' प्रथमाऽवान्तरकिट्टौ अनन्तगुणिता रसाविभागा भवन्ति । ततोऽपि द्वितीयाऽवान्तरकिट्टौ अनन्तगुणा रसाविभागा भवन्ति । ततोऽपि तृतीयस्यामवान्तरकिट्ट्यावनन्तगुणा रसाविभागा भवन्ति, एवंक्रमेण तावद् वक्तव्याः, यावच्चरमाऽवान्तरकिट्टिः । तदेवाऽऽह-'जाव चरिमाञ्' ति यावत् 'चरमायां' लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिसत्क-

चरमावान्तरकिट्टौ रसाऽविभागा द्विचरमाऽवान्तरकिट्टितोऽनन्तगुणा भवन्तीत्यर्थः । 'एवं' इत्यादि, 'एवं' एवंशब्दः सादृश्यार्थकः, यथा लोभस्य तिसृणां संग्रहकिट्टीनामवान्तरकिट्टिषु रसाऽविभागाः प्ररूपिताः, तथैवेत्यर्थः मायायाः 'तिसृणां' प्रथम-द्वितीय-तृतीयरूपाणां संग्रहकिट्टीनां 'किट्टिषु' अवान्तरकिट्टिष्वनन्तगुणनया रसाऽविभागा वक्तव्याः । चकारः समुच्चये । एतदुक्तं भवति-संज्वलन-लोभस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागतो मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्क-प्रथमाऽवान्तरकिट्टौ रसाऽविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । ततोऽपि मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्टि-सत्कद्वितीयाऽवान्तरकिट्टौ रसाऽविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । एवं तावद्वक्तव्याः, यावन्मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टौ रसाऽविभागा द्विचरमाऽवान्तरकिट्टितोऽनन्तगुणा भवन्ति । मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागतो मायाया द्वितीयसंग्रहकिट्टि-सत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ रसाऽविभागा अनन्तगुणा भवन्ति; ततोऽपि मायाया द्वितीयसंग्रह-किट्टिसत्कायां द्वितीयाऽवान्तरकिट्टावनन्तगुणा भवन्ति, ततो मायाया द्वितीयसंग्रहकिट्टि-सत्कायां तृतीयाऽवान्तरकिट्टावनन्तगुणा रसाऽविभागा भवन्ति । एवंक्रमेण तावद्वक्तव्याः, यावद् मायाया द्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कद्विचरमाऽवान्तरकिट्टितश्चरमाऽवान्तरकिट्टौ रसाऽविभागा अनन्त-गुणा भवन्ति । मायाया द्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागतोऽनन्तगुणा रसाऽविभागा मायायास्तृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कायां प्रथमाऽवान्तरकिट्टौ तिष्ठन्ति, ततोऽपि द्वितीया-ऽवान्तरकिट्टावनन्तगुणा रसाऽविभागा वर्तन्ते, एवमनन्तगुणक्रमेण तावद्वक्तव्याः, यावत् तृतीय-संग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिः ।

'ततो' इत्यादि, 'तेभ्यो' मायायास्तृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽवि-भागेभ्यो 'मानक्रोधयोः' संज्वलनमानक्रोधयोः 'तिसृणां' संग्रहकिट्टित्रयस्य अवान्तरकिट्टिगता रसाऽविभागाश्च क्रमशस्त्वनन्तगुणास्तावद्भवन्ति, यावत् 'क्रोधोत्कण्ठायां' क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टि-सत्कचरमाऽवान्तरकिट्टौ रसाऽविभागाः । तथाहि-मायायास्तृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टि-गतरसाऽविभागतो मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ रसाऽविभागा अनन्तगुणा अवतिष्ठन्ते । ततोऽपि मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कद्वितीयाऽवान्तरकिट्टावनन्तगुणा रसाऽ-विभागा भवन्ति, एवंक्रमेण तावद्वक्तव्याः, यावत् प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगत-रसाविभागाः ।

मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टितो मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्क-प्रथमाऽवान्तरकिट्टौ रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । ततोऽपि द्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कद्वितीया-ऽवान्तरकिट्टौ रसाऽविभागा अनन्तगुणा वर्तन्ते । एवमनन्तगुणक्रमेण तावद्वक्तव्याः, यावन्मा-नस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागाः ।

मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टितो मानस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमा-
ऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा अनन्तगुणा भवन्ति, ततोऽपि तृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कद्वितीया-
ऽवान्तरकिट्टौ रसाविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । एवमुत्तरोत्तराऽवान्तरकिट्टौ अनन्तगुणक्रमेण
रसाऽविभागास्तावद्वक्तव्याः, यावन्मानस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाविभागाः ।

मानस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिमत्कचरमावान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागतः क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकि-
ट्टिसत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ रसाऽविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । ततः क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिसत्क-
द्वितीयाऽवान्तरकिट्टौ रसाऽविभागा अनन्तगुणा भवन्ति । एवमुत्तरोत्तराऽवान्तरकिट्टौ अनन्तगुण-
क्रमेण रसाऽविभागास्तावद्वक्तव्याः, यावत् क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कचरमावान्तरकिट्टिगतरसा-
ऽविभागाः ।

क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागतः क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टि-
सत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ रसाऽविभागा अनन्तगुणा भवन्ति, ततोऽपि क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्क-
द्वितीयाऽवान्तरकिट्टौ रसाऽविभागा अनन्तगुणा वर्तन्ते । एवमुत्तरोत्तराऽवान्तरकिट्टौ अनन्तगुण-
क्रमेण रसाऽविभागास्तावद्विधातव्याः, यावत् क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतर-
रसाऽविभागाः ।

क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागतः क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टि-
सत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ रसाऽविभागा अनन्तगुणा भवन्ति, ततोऽपि क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिसत्क-
द्वितीयावान्तरकिट्टौ रसाऽविभागा अनन्तगुणा वर्तन्ते । एवमुत्तरोत्तराऽवान्तरकिट्टौ अनन्तगुण-
क्रमेण रसाऽविभागास्तावद्वक्तव्याः, यावत् क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिमत्कचरमावान्तरकिट्टिगतरसा-
विभागाः ।

अपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्णायां क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिमत्कचरमाऽवान्तरकिट्टितोऽनन्तगुणा रसा-
ऽविभागा अनुक्तसिद्धाः, किट्टिगताऽनुभागस्य स्पर्धकाऽनुभागतोऽनन्तगुणहीनत्वदर्शनात् ।
उक्तं च कषायभामृतचूर्णौ 'पद्मसमए णिवत्तिदाणं किट्टीणं ति' इति मन्ददाए अप्पा-
वहुअं वत्तहरसामो । तं जहा-लोभस्स जहणिया किट्टो थोवा, विदिया किट्टो
अणंतगुणा । एवमणंतगुणाए सेहीए जाव पद्माए संगहकिट्टोए चरिमकिट्टि ति ।
तदो विदियाए संगहकिट्टोए जहणिया किट्टो अणंतगुणा । एस गुणगारो वार-
सण्हं पि संगहकिट्टीणं सत्थाणगुणगारेहिं अणंतगुणो । विदियाए संगहकिट्टोए सो
चेव कमो जो पद्माए संगहकिट्टोए । तदो पुण विदियाए च तदियाए च संगह-
किट्टीणमंतरं तारिसं चेव । एवमेदाओ लोभस्स तिणिण संगहकिट्टीओ । लोभस्स
तदियाए संगहकिट्टोए जा चरिमा किट्टो, तदो मायाए जहणकिट्टो अणंतगुणा ।

मायाए वि तेणेव कमेण तिणिण संगहकिट्टोओ । मायाए जा तदिया संगहकिट्टो,
तिस्से चरिमादो किट्टोदो माणस्स जहणिया किट्टो अणंनगुणा । माणस्स वि
तेणेव कमेण तिणिण संगहकिट्टोओ । माणस्स जा तदिया संगहकिट्टो, तिस्से
चरिमादो किट्टोदो कोधस्स जहणिया किट्टो अणंनगुणा । कोधस्स वि तेणेव कमेण
तिणिण संगहकिट्टोओ । कोधस्स तदियाए संगहकिट्टोए जा चरिमकिट्टो, तदो
लोभस्स अपुण्वफदयाणमादिवग्गणा अणंतगुणा ।” इति । ८६-८७-८८-८९ ।

लोभादीनां किट्टयोऽनुभागमाश्रित्य पूर्वपूर्वतोऽनन्तगुणा भवन्तीत्युक्तम् । तत्र गुणकारः
सर्वत्र न समानः । तद्यथा-लोमस्य प्रथमसंग्रहकिट्टेर्जवन्याऽवान्तरकिट्टिगततरसाऽविभागतो
द्वितीयाऽवान्तरकिट्टो रसाऽविभागा अनन्तगुणा भवन्ति, तत्र यो गुणकारः, तेन गुणकारेण
द्वितीयाऽवान्तरकिट्टितृतीयाऽवान्तरकिट्टयोरन्तरालगतो गुणकारो न सदृशः, अपि त्वनन्तगुणो
भवति, एवमग्रेऽपीति प्रदर्शयितुं किट्टयन्तराणामल्पवहुत्वं प्रतिजानीते

अह संगहकिट्टोअंतराण तहऽवंतरंतराण खलु ।

भणिहामो अप्पावहुअं जं अत्थि सुअअणुरुवं ॥६०॥

अथ सग्रहकिट्टयन्तराणां तथाऽवान्तरान्तराणां खलु ।

भणिप्यामोऽल्पवहुत्वं यदस्ति श्रुतानुरूपम् ॥ ६० ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘अह’ इत्यादि, तत्र किट्टयन्तरं नाम द्वयोः किट्टयोरन्तरालगतो गुणकारः । किमुक्तं भवति ?
विवक्षितकिट्टितस्तदनन्तरकिट्टि लब्धुं यो गुणकारो युज्यते, स किट्टिगुणकारः किट्टयन्तरमुच्यते,
किट्टिद्वयाऽन्तरालप्रमाणसूचको गुणकारः किट्टयन्तरमिति संक्षेपः ।

ननु किट्टयन्तरशब्देनोपरितनकिट्टिगततरसाऽविभागतोऽधस्तनकिट्टिगततरसाऽविभागान् व्यव-
कलय्यैकोनशेषराशिः कुतो न गृह्यते ? एकोत्तररसाविभागवृद्धिक्रमस्यादर्शनादिति चेत्, शृणुत
एतत्समीचीनम् । किन्त्वयं दोष उद्भवति लोमस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगत-
रसाविभागान् द्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगततरसाऽविभागतो विशोध्यैकोनशेषं
प्रथमसंग्रहकिट्टयन्तरं मन्येत, द्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगततरसाऽविभागांश्च द्वितीय-
संग्रहकिट्टिसत्कद्वितीयाऽवान्तरकिट्टिगततरसाऽविभागतो व्यवकलय्यैकोनशेषं द्वितीयसंग्रहकिट्टि-
गतप्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तरमभ्युपगम्येत, तर्हि प्रथमसंग्रहकिट्टयन्तरतो द्वितीयसंग्रहकिट्टिगतप्रथमा-
ऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणं स्यात् ।

न चाऽस्तु प्रथमसंग्रहकिट्टयन्तरतो द्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्त-
गुणमिति वाच्यम्, विरोधोपलम्भात् । तथाहि अग्रे क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिगतचरमाऽवान्तर-

किङ्चयन्तरतोऽप्यनन्तगुणं प्रथमसंग्रहकिङ्चयन्तरं भवतीति वक्ष्यते, तेन सह विरोधः स्यात् । तस्मादत्र किङ्चयन्तरशब्देन किङ्चिगुणकारो ग्राह्यः ।

तच्च किङ्चयन्तरं द्विविधम्, स्वस्थानपरस्थानगुणकारभेदेनाऽवान्तरकिङ्चयन्तरसंग्रह-
किङ्चयन्तरभेदात् । तत्राऽवान्तरकिङ्चयन्तरं नाम यस्यां कस्याञ्चित् संग्रहकिङ्चौ संलग्नयोर्द्वयोरवा-
न्तरकिङ्चयोरन्तरालगतः स्वस्थानगुणकारः । एकैकस्यां च संग्रहकिङ्चौ अवान्तरकिङ्चीनामभवेभ्यो-
ऽनन्तगुणत्वात् सिद्धाऽनन्तभागमात्रत्वाच्चावान्तरकिङ्चयन्तराण्यनन्तानि भवन्ति, रूपोनाऽवान्तरकि-
ङ्चिराशेरवान्तरकिङ्चयन्तरत्वेन दर्शनात् । कषायप्राभृतचूर्णिकारास्तु किङ्चयन्तराणि भणन्ति,
न त्ववान्तरकिङ्चयन्तराणि । तथा चात्र कषायप्राभृतचूर्णि “एकिकिस्से संग्रहकिङ्चीए
अणंताओ किङ्चीओ । तासिमंतराणि वि अणंताणि । तेसिमंतराणं सण्णा किङ्ची-
अंतराहणाम् ।” इति । इह त्ववान्तरकिङ्चीनामन्तराणि अवान्तरकिङ्चयन्तराणीति व्युत्पत्ते-
र्वालजीवबोधाय-ऽवान्तरकिङ्चयन्तराणीत्युक्तम्. वस्तुतस्तूमयोरभेदः ।

संग्रहकिङ्चयन्तरं नाम विवक्षितसंग्रहकिङ्चिगतचरमाऽवान्तरकिङ्चि-तदुत्तरसंग्रहकिङ्चिगतप्रथमा-
ऽवान्तरकिङ्चयोरन्तरालगतः परस्थानगुणकारः । संग्रहकिङ्चीनां द्वादशत्वादन्तराणां च रूपो न संग्रह-
किङ्चिराशित्वात् संग्रहकिङ्चयन्तराण्येकादश भवन्ति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ-
“संग्रहकिङ्चीए च अंतराणि एवकारस्स, तेसिं सण्णा संग्रहकिङ्चीअंतराह-
णाम् ।” इति ।

अथ द्विविधानां किङ्चयन्तराणामल्पबहुत्वं भणितुं प्रतिजानीते-‘अह’ इत्यादि, अथशब्दो-
ऽविकारान्तरसूचकः, संग्रहकिङ्चयन्तराणां तथा ‘अवान्तरान्तराणाम्’ अवान्तरकिङ्चयन्तराणां खलु-
‘अल्पबहुत्वं’ स्तोत्रबहुत्वं ‘भणिव्यामः’ प्ररूपयिष्यामः । ‘जं’ इत्यादि, यदल्पबहुत्वं ‘श्रुतानुरूपं’
कषायप्राभृतचूर्ण्यादिग्रन्थानुसारमस्ति, एतेनाऽल्पबहुत्वस्य कपोलकल्पितत्वं निरस्तम् ॥९०॥

अथ प्रतिज्ञाताऽल्पबहुत्वं विमणिपुराह

तत्थ य लोहपढमऽवन्तरकिङ्चीअंतराउ आढविऊणं ।

कोहचरिमऽवन्तरकिङ्चिअंतरं जावऽणंतगुणिअं णेयं ॥६१॥ (आर्यागीतिः)

तो लोहस्स पढमसंग्रहकिङ्चीअंतरं अणंतगुणं ।

तो वीयअंतरमह तइयकिङ्चीअंतरं अणंतगुणं ॥६२॥ (गीतिः)

अह लोहगमाथाणंतं अणंतगुणिअं तहेवियराण ।

कोहचरिमाउ लोहअपुव्वाइभवग्गणान्तरं विरणेयं ॥६३॥ (आर्यागीतिः)

तत्र च लोभप्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तरादारभ्य ।

क्रोधचरमावान्तरकिट्टयन्तर यावदनन्तगुणितं ज्ञेयम् ॥६१॥

तस्माल्लोभस्य प्रथमसंग्रहकिट्टयन्तरमनन्तगुणम् ।

तस्माद् द्वितीयाऽन्तरमथ तृतीयकिट्टयन्तरमनन्तगुणम् ॥६२॥

अथ लोभमाययोरन्तरमनन्तगुणितं तथैवेतरेषाम् ।

क्रोधचरमाल्लोभाऽपूर्वादिवर्गणाऽन्तरं विज्ञेयम् ॥६३॥ इति पदसंस्कारः ।

‘तत्थ य’ इत्यादि, ‘तत्र च’ अल्पवहुत्वप्ररूपणायां च ‘लोभप्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तराद्’ लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिगतप्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तराद् आरभ्य ‘क्रोधचरमाऽवान्तरकिट्टयन्तरं’ क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिगतचरमाऽवान्तरकिट्टयन्तरं यावत् क्रमेणाऽनन्तगुणितं ज्ञेयम् उत्तरोत्तरावान्तरकिट्टयन्तरमिति शेषः । तथाहि लोभस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिगतप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा येन गुणकारेण गुणिता लोभस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिगतद्वितीयाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा भवन्ति, स गुणकारः संज्वलनलोभस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ प्रथममवान्तरकिट्टयन्तरमुच्यते, तच्च सर्वस्तोकम्, उपरि भण्यमानपदानां प्रभूतत्वात् ।

ततो लोभस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ द्वितीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणं भवति । संज्वलनलोभस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्क्रद्वितीयाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा येन गुणकारेण गुणिताः सन्तः प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्क्रतृतीयाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा भवन्ति, स गुणकारो द्वितीयमवान्तरकिट्टयन्तरमुच्यते, तच्च पूर्वपदतोऽनन्तगुणं भवतीति फलितार्थः ।

ततो लोभस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ तृतीयमवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणं निश्चेतव्यम् । तत् उत्तरोत्तराऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणक्रमेण तावदभिधातव्यम्, यावत् प्रथमसंग्रहकिट्टौ द्विचरमाऽवान्तरकिट्टयन्तरतश्चरमाऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणं भवति । प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्क्रद्विचरमावान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा येन गुणकारेण गुणिताः सन्तः प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्क्रचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा भवन्ति, स गुणकारश्चरमाऽवान्तरकिट्टयन्तरमुच्यते । अत्राह प्रेरकः—ननु यथा प्रथमाऽवान्तरकिट्टि-द्वितीयाऽवान्तरकिट्टयोरन्तरालगतगुणकारः प्रथममवान्तरकिट्टयन्तरमुच्यते, तथा द्विचरमाऽवान्तरकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टयोरन्तरालगतो गुणकारो द्विचरमाऽवान्तरकिट्टयन्तरं वक्तव्यम्, चरमाऽवान्तरकिट्टयन्तरं कुतो व्यपदिश्यते ? । अत्रोच्यते प्रथमद्वितीयादीनि पदानि नाऽवान्तरकिट्टीनां विशेषणानि, अपि त्ववान्तरकिट्टयन्तराणां विशेषणानि । तेन प्रथमाऽवान्तरकिट्टिद्वितीयाऽवान्तरकिट्टयोरन्तरालगतगुणकारः प्रथममवान्तरकिट्टयन्तरम्, ततोऽग्रे द्वितीयमवान्तरकिट्टयन्तरम् । एवं क्रमेणाऽन्त्यमवान्तरकिट्टयन्तरं चरममवान्तरकिट्टयन्तरमुच्यते, कर्मधारयसमासात् पुनश्चरमाऽवान्तरकिट्टयन्तरमिति प्रयुज्यते ।

ततो मानस्य प्रथमसंग्रहकिङ्कौ प्रथमाऽवान्तरकिङ्क्यन्तरमनन्तगुणम् । ततो मानस्य प्रथम-
संग्रहकिङ्कौ द्वितीयाऽवान्तरकिङ्क्यन्तरमनन्तगुणं भवति । एवमुत्तरोत्तराऽवान्तरकिङ्क्यन्तरमनन्त-
गणं तावद्वक्तव्यम्, यावद् मानस्य प्रथमसंग्रहकिङ्कौ चरमाऽवान्तरकिङ्क्यन्तरम् ।

ततो मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ प्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणम् । ततो मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ द्वितीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणं भवति । एवमुत्तरोत्तराऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणं तावद्वक्तव्यम्, यावन्मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ चरमाऽवान्तरकिट्टयन्तरम् ।

ततो मानस्य तृतीयसंग्रहकिट्टौ प्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणम् । ततोऽपि मानस्य तृतीयसंग्रहकिट्टौ द्वितीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणम् । एवमनन्तरानन्तरेणाऽनन्तगुणं तावद्वक्तव्यम्, यावन्मानस्य तृतीयसंग्रहकिट्टौ चरमाऽवान्तरकिट्टयन्तरम् ।

ततः क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ प्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणम् । ततः क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ द्वितीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणं भवति । एवमुत्तरोत्तराऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणं तावदभिधातव्यम्, यावत् क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टौ चरमाऽवान्तरकिट्टयन्तरम् ।

ततः क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ प्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणम् । ततः क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ द्वितीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणम् । एवमनन्तरानन्तरेणाऽनन्तगुणं तावदभिधातव्यम्, यावत् क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ चरमाऽवान्तरकिट्टयन्तरम् ।

ततः क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टौ प्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणम् । ततोऽपि क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टौ द्वितीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणम् । एवमुत्तरोत्तराऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणं तावद् निश्चेतव्यम्, यावत् क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टौ चरमाऽवान्तरकिट्टयन्तरम् ।

न्यागादि च कथायप्रामृतचूर्णौ “एदीए णामसण्णाए किट्टीअंतराणं संगहकिट्टीअंतराणं च अप्पावहुअं वत्तहरसामो । तं जहा—लोभरस पढमाए संगहकिट्टीए जहण्णयं किट्टीअंतरं थोवं, विदियं किट्टीअंतरमणंतगुणं । एवमणंतराणंतरेण गंतूण चरिमकिट्टीअंतरमणंतगुणं । लोभरस चेव विदियाए संगहकिट्टीए पढमकिट्टीअंतरमणंतगुणं । एवमणंतराणंतरेण जाव चरिमादो ति अणंतगुणं । लोभरस चेव विदियाए संगहकिट्टीए पढमकिट्टीअंतरमणंतगुणं । एवमणंतराणंतरेण गंतूण चरिमकिट्टीअंतरमणंतगुणं । एत्तो मायाए पढमसंगहकिट्टीए पढमकिट्टीअंतरमणंतगुणं । एवमणंतराणंतरेण मायाए वि तिण्हं संगहकिट्टीणं किट्टीअंतराणि जहाकमेण अणंतगुणाए सेदीए येदव्वाणि । एत्तो भाणरस पढमाए संगहकिट्टीए पढमकिट्टीअंतरमणंतगुणं । भाणरस वि तिण्हं संगहकिट्टीणमंतराणि जहाकमेण अणंतगुणाए सेदीए येदव्वाणि । एत्तो कोहरस पढमसंगहकिट्टीए पढमकिट्टीअंतरमणंतगुणं । कोहरस वि तिण्हं संगहकिट्टीणमंतराणि जहाकमेण जाव चरिमादो अंतरादो ति अणंतगुणाए सेदीए येदव्वाणि ।” इति ।

‘तो’ इत्यादि, ‘तस्मात्’ क्रोधतृतीयसंग्रहकिङ्किगतचरमाऽवान्तरकिङ्किचन्तरात् लोमस्य प्रथम-संग्रहकिङ्किचन्तरमनन्तगुणं भवति । इदमुक्तं भवति । लोमस्य प्रथमसंग्रहकिङ्किगतचरमाऽवान्तर-किङ्किगतसाऽविभागा येन गुणकारेण गुणिता द्वितीयसंग्रहकिङ्किगतप्रथमाऽवान्तरकिङ्किगतसाऽवि-भागा भवन्ति, स परस्थानगुणकारो लोमस्य प्रथमसंग्रहकिङ्किचन्तरमुच्यते । तच्च चरमस्वस्थान-गुणकारलक्षणक्रोधतृतीयसंग्रहकिङ्किगतचरमाऽवान्तरकिङ्किचन्तरतोऽनन्तगुणं भवति । अगादेव परस्थानगुणकारमाहात्म्यादेकैकस्य कपायस्य तिस्रस्तिस्रः संग्रहकिङ्किचः प्ररूपिताः, अन्यथैकैकस्य कपायस्य विभागत्रयं नोपपद्येत ।

‘तो’ इत्यादि, ‘तस्मात्’ लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किचन्तरात् ‘द्वितीयाऽन्तरं’ लोमद्वितीयसंग्रह-किङ्किचन्तरमनन्तगुणं भवति । लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किगतचरमाऽवान्तरकिङ्किगतसाविभागा येन गुणकारेण गुणिता लोमतृतीयसंग्रहकिङ्किगतप्रथमाऽवान्तरकिङ्किगतसाऽविभागा जायन्ते, स गुण-कारो लोमस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्किचन्तरमुच्यते, तच्च पूर्वपदतोऽनन्तगुणं भवतीत्यर्थः ।

‘अह’ इत्यादि, अथशब्दोऽनन्तरार्थकः । उक्तं चाऽमरकोशे ‘मङ्गलानन्तरारम्भ-प्रश्नकात्स्न्येऽप्यथो अथ ।’ इति । ततश्चायमर्थः लोमस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्किचन्तरतोऽनन्तरं ‘तृतीयान्तरं’ लोमतृतीयसंग्रहकिङ्किचन्तरमनन्तगुणं भवति, लोमस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्किचन्तरतस्तृतीय-संग्रहकिङ्किचन्तरमनन्तगुणं भवतीत्यर्थः । उक्तं च कपायब्राह्मणचूर्णौ ‘तत्रो लोमस्स पदमसंग्रहकिङ्किअन्तरमणंतगुणं, विद्विषसंग्रहकिङ्किअन्तरमणंतगुणं, तद्विषसंग्रहकिङ्कि-अन्तरमणंतगुणं ।’ इति ।

ननु किं नाम लोमस्य तृतीयसंग्रहकिङ्किचन्तरम् ? किं लोमस्य तृतीयसंग्रहकिङ्किगतचरमाऽ-वान्तरकिङ्किगतसाऽविभागा येन गुणकारेण गुणिताः सन्तो लोमस्यैवाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्ग-णागतसाविभागा भवन्ति, स गुणकारो लोमतृतीयसंग्रहकिङ्किचन्तरपदेन गृह्यते ? आहोस्वित् लोमस्य तृतीयसंग्रहकिङ्किगतचरमाऽवान्तरकिङ्किगतसाऽविभागा येन गुणकारेण गुणिता मायायाः प्रथम-संग्रहकिङ्किगतप्रथमाऽवान्तरकिङ्किगतसाऽविभागा भवन्ति, स गुणकारो गृह्यते ? न तावत् प्रथमविकल्पः, संग्रहकिङ्किचन्तराऽल्पबहुत्वप्रसङ्गे संग्रहकिङ्किस्पर्धकान्तराऽल्पबहुत्वस्याऽसंगत-त्वात् । यथाकथं संगतौ निरूपितायामप्युपरितनपदस्य मायाप्रथमसंग्रहकिङ्किचन्तरलक्षणस्याऽ-स्मात् पदादनन्तगुणत्वं न सिध्येत्, किङ्किस्पर्धकाऽन्तरतः किङ्किचन्तरस्याऽनन्तगुणहीनत्वसंभवेन विरोधोपलगात् । नाऽपि द्वितीयविकल्पः, उपरि मण्यमानेन लोममाययोरन्तरमनन्तगुणमित्यनेन पदेन सिद्धत्वात् प्रस्तुतपदस्य पुनरुक्तदोषवच्चेन वैयर्थ्यात् । न च पुनरुक्तदोषमपाकतुं लोम-माययोरन्तरमनन्तगुणमित्येतद् लोमसत्कर्म येन गुणकारेण गुणितं मायासत्कर्म भवति, स गुणकारो लोममाययोरन्तरमिति व्याख्येयमिति वाच्यम्, सत्कर्माऽन्तरतः किङ्किचन्तरस्याऽनन्तगुणहीनत्व-दर्शनेनोपरि मण्यमानस्य मायाप्रथमसंग्रहकिङ्किचन्तरस्य लोममायाऽन्तरतोऽनन्तगुणत्वाऽसंभवात् ।

अत्रोच्यते (१) लोभस्य तृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरमित्यनेन पदेन लोभस्य द्वितीयसंग्रह-
किट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतसंविभागा येन गुणकारेण गुणिता लोभस्य तृतीयसंग्रहकिट्टि-
सत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतसंविभागा भवन्ति, स गुणकारो ग्राह्यः । एवंविधगुणकाररूपं तृतीय-
संग्रहकिट्टयन्तरं द्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरतोऽनन्तगुणं भवति । तथाहि तृतीयसंग्रहकिट्टिगतसंविभा-
वान्तरकिट्टयन्तराणि परस्परं गुणयितव्यानि, गुणितानि च पुनर्द्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरेण गुणयित-
व्यानि, ततो लब्धं गुणनफलमत्र गुणकाररूपं तृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरं बोद्धव्यम् । तेन तृतीय-
संग्रहकिट्टयन्तरं सुतरां द्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरतोऽनन्तगुणं सिध्यति, परस्परगुणित-तृतीयसंग्रह-
किट्टिसत्क-संविभागावान्तरकिट्टयन्तरैर्द्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरस्य गुणितत्वात् । गुणकारोऽत्र तृतीयसंग्रह-
किट्टिसत्कपरस्परगुणितसंविभागावान्तरकिट्टयन्तरमात्रो ज्ञातव्यः । न चेदं न प्रतिपादनीयम्, अनुक्त-
सिद्धत्वादिति वाच्यम्, लोभमाययोरन्तरमाहात्म्यदर्शनाय प्रतिपादितत्वात् । तथाहि-द्वितीयसंग्रह-
किट्टयन्तरगुणिततृतीयसंग्रहकिट्टिगतपरस्परगुणितसंविभागावान्तरकिट्टयन्तरलक्षणतृतीयसंग्रहकिट्टय-
न्तरतोऽपि लोभस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतसंविभागा येन गुणकारेण गुणिता
मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगतसंविभागा भवन्ति, तद्गुणकारस्वरूपं
लोभमायाऽन्तरमनन्तगुणं भवति । अतः साफल्यमस्य पदस्य । 'अह तद्व्य०' इत्यादीनां मूल-
गाथोक्ता-ऽक्षराणामर्थस्त्वित्थं कार्यः 'अथ' अथशब्दस्या-ऽनन्तरार्थकत्वात् द्वितीयसंग्रह-
किट्टयन्तरतोऽनन्तरं तृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरमनन्तगुणं भवति, अथ ततोऽनन्तरं लोभमाययो-
रन्तरमनन्तगुणितं भवति । द्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरतो लोभतृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरगुणं भवति ।
ततोऽपि लोभमाययोरन्तरमनन्तगुणं भवतीत्यर्थः ।

(२) अथवा लोभस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिसत्क-चरमाऽवान्तरकिट्टिगतसंविभागा येन गुण-
कारेण सङ्गुणिता लोभस्याऽपूर्वस्पर्धकसत्कप्रथमवर्गाणागत-संविभागा भवन्ति, स गुणकारोऽत्र
तृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरपदेन ग्राह्यः, सङ्गतिस्तु किट्टिस्पर्धकयोस्तत्कषायसम्बन्धित्वाद् बोध्या ।
लोभमायान्तरपदेन च लोभस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतसंविभागा येन गुण-
कारेण गुणिता मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगतसंविभागा भवन्ति, स गुणकारो
बोद्धव्यः । न चेत्थं व्याख्याते लोभस्य तृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरतो लोभमाययोरन्तरमनन्तगुणं
न स्यात्, संग्रहकिट्टयपूर्वस्पर्धकाऽन्तरतो किट्टयन्तरस्याऽनन्तगुणहीनत्वादिति वाच्यम्, लोभस्य
द्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरतो लोभस्य तृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरमनन्तगुणं प्ररूप्य ततः पुनर्लोभस्य द्वितीय-
संग्रहकिट्टयन्तरं प्रति निवृत्य लोभस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरतो लोभमाययोरन्तरमनन्तगुणं

ॐ अभ्यधायि च जयधवलकारैरपि "लोभस्स तद्वियसगहकिट्टीअतरमिति पुत्ते लोभस्स विदिय-
सगहकिट्टीए चरिमकिट्टी जेण गुणकारेण गुणिदा लोभस्स चेष तद्वियसगहकिट्टीए चरिमकिट्टि पावेदि, सो
गुणगारो चेत्तवो, पुणुत्तविदियसगहकिट्टीअंतरादो परिप्फुडमेवेदस्साणत्तगुणत्तदंसणादो । को एत्थ गुण-
गारो ? तद्वियसगहकिट्टीए पविट्ठासेससत्थाणगुणगाराणमएणोणसंवग्गो ।" इति ।

मवतीत्यभिप्रेतत्वात् ॥ “अहं तद्वयम्” इत्याद्यक्षराणामर्थस्त्वेवं कार्यः ‘अथ’ लोमद्वितीय-संग्रहकिङ्कयन्तरतोऽनन्तरं तृतीयसंग्रहकिङ्कयन्तरमनन्तगुणं भवति, ‘अथ’ अथशब्दो विकल्पार्थकः । यन्त्रगादि मेदिनीकोशे

“अथाथो संशये स्यातामधिकारे च मङ्गले ।

विकल्पानन्तरप्रश्नकारण्यारम्भसमुच्चये ॥ १ ॥” इति ॥

ततश्चायमर्थः अथवा द्वितीयसंग्रहकिङ्कयन्तरतो लोममाययोरन्तरमनन्तगुणितं भवति ।

(३) अथवा लोमस्य तृतीयसंग्रहकिङ्कयन्तरमित्यनेन लोमस्य तृतीयसंग्रहकिङ्किसत्कचरमाऽ-चान्तरकिङ्किगतरसाऽविभागा येन गुणकारेण गुणिता मायायाः प्रथमसंग्रहकिङ्किसत्कप्रथमाऽचान्तर-किङ्किगतरसाऽविभागा भवन्ति, स गुणकारोऽत्र ग्राह्यः, लोमस्य मायायाश्चाऽन्तरमित्यनेनाऽपि स एव गुणकारो व्याख्येयः । न च तथाविधव्याख्यानं पुनरुक्तदोष उद्भवतीति वाच्यम्, पूर्वं सामान्येन अथ तृतीयसंग्रहकिङ्कयन्तरमनन्तगुणमित्यभिधाय तस्यैव अथ लोम-माययोरन्तरमनन्तगुणं भवतीति व्याख्यानरूपेणाऽभिहितत्वात् ॥

मूलगाथोक्ता-ऽक्षरार्थरत्येवम् अथ द्वितीयसंग्रहकिङ्कयन्तरतोऽनन्तरं तृतीयसंग्रहकिङ्कयन्तर-मनन्तगुणम्, ‘अथ’ द्वितीयसंग्रहकिङ्कयन्तरतोऽनन्तरं लोमस्य मायायाश्चाऽन्तरमनन्तगुणित-मित्यर्थ इति शेषः ॥ एवमग्रेऽपि यथास्थानं समाधानत्रिकं भावनीयम्, विरोधाऽनुपलम्भात्, वस्तुतः केवलज्ञानिनां केवलादर्शे एक एव विकल्पः प्रतिबिम्बितो भवति, तथा स एव साधुः, किन्तु तं ते एव जानन्ति, बहुश्रुता वा । साम्प्रतं तेषामभावात् न जानीमः, को विकल्पो तेषां ज्ञानादर्शे प्रतिबिम्बित इति कृत्वा त्रयो विकल्पाः प्रतिपादिताः ।

एतानि त्रीण्यपि समाधानान्यवलम्ब्याऽग्रे स्थापना प्रदर्शयिष्यते ।

‘अहं’ इत्यादि, अथ लोममाययोरन्तरमनन्तगुणितम् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ-
“लोमस्स मायाए च अंतरमणंतगुणं ।” इति सुगममेतत्, प्राग् विस्तरतो भावितत्वात् ।

अथ शेषकषायेवतिदिदिक्षुराह ‘तथैव’ इत्यादि, ‘तथैव’ यथा लोमस्य संग्रहकिङ्कयन्त-राणि व्याख्यातानि, तथैव ‘इतरेषां’ माया-मान-क्रोधलक्षणां कषायाणां संग्रहकिङ्कयन्तराणि

ऋतया चोक्त जयधवलयासपि “अथवा तद्वयसंग्रहकिङ्कीए अपुञ्च कद्व्यादिध्वगाणाए च अतर तद्वय-संग्रहकिङ्कीअंतरमिदि चेतव । संग्रहकिङ्कीकद्वयतरस्स वि कथचि संग्रहकिङ्कीअंतरत्तेण णिदेसे विरोधामा-धानो । ए तद्वाऽनुवगमे एत्तो उवरि मायालोमानमतस्स अणतगुणत्तविरोधो खेहासकण्णिज्जो, लोमस्स सत्याण्णपावहुए मएण्णमाणे एवं होदि त्ति अपण्णो अपुञ्चकद्वएहि संधाणं कादूण पुणो तत्तो णियत्तिदूण हेट्ठि-मपदं चेव चेतूण तत्तो लोममायाणमंतरस्साणत्तगुणत्तेण णिदेसावलवणे तद्वासाणुवलमादो ।” इति ।

॥ न्यगादि च जयधवलाकारैरपि “अथवा लोमस्स तद्वयसंग्रहकिङ्कीअतरमणंतगुण इदि पुत्ते लोममायाणमेव तद्वयपदमसंग्रहकिङ्कीणं सधियुणगारो गद्वेयवो । ए च तद्वावलविज्जमाणे उवरिमसुत्तेण पुणरुत्तभावो वि, तद्वयसंग्रहकिङ्कीअंतरमणत्तगुणमिदि सामण्णणिदेसेण त कदममिदि सदेहे समुप्पण्णे तण्णिरायरणमुहेण लोममायाणमंतरमेव तद्वयसंग्रहकिङ्कीअतरमिद्व विधक्खियं, ण तत्तो अण्णमिदि पडु-प्पायणहुमुवरिमसुत्तारंमे पुणरुत्तदोसासंमवादो ।” इति ।

व्याख्येयानि । लोभं प्ररूपयता लोभस्य मायायाश्चाऽन्तरमुक्तम्, तत्र क्रोधे यो विशेषस्तं दर्शयति 'क्रोहचरिमात्र' इत्यादि, क्रोधचरमकिट्टेः क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टित आरभ्य 'लोभाऽपूर्वादिवर्गणान्तरं' लोभप्रथमापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणां लब्धुं यो गुणकारो योज्यते, स इत्यर्थः, अनन्तगुणं 'विज्ञेयम्' विशेषतोऽवधेयम् ।

भावार्थः पुनरयम् लोभमाययोरन्तरतो मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्ट्यन्तरमनन्तगुणं भवति, मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा येन गुणकारेण गुणिता मायायाः द्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा भवन्ति, स गुणकारो मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्ट्यन्तरमुच्यते । तच्च पूर्वपदतोऽनन्तगुणं भवतीत्यर्थः ।

ततोऽपि मायायाः द्वितीयसंग्रहकिट्ट्यन्तरमनन्तगुणम्, मायायाः द्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा येन गुणकारेण गुणिता मायायास्तृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा भवन्ति, स गुणकारो द्वितीयसंग्रहकिट्ट्यन्तरमुच्यते; तच्च पूर्वपदतोऽनन्तगुणं भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ "मायाए पढमसंग्रहकिट्टिअंतरमणंतगुणं, विदियसंग्रहकिट्टिअंतरमणंतगुणं ।" इति ।

ततो मायायास्तृतीयसंग्रहकिट्ट्यन्तरमनन्तगुणम्, अथ मायाया मानस्य चाऽन्तरमनन्तगुणम् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ "तदियसंग्रहकिट्टिअंतरमणंतगुणं, मायाए मोणस्स च अंतरमणंतगुणं ।" इति । लोभवद् व्याख्येयम्, नवरं लोभस्थाने माया वक्तव्या, मायास्थाने च मानो मणनीयः ।

ततोऽपि मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्ट्यन्तरमनन्तगुणम्, संज्वलनमानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाविभागा येन गुणकारेण गुणिता मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाविभागा भवन्ति, स गुणकारो मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्ट्यन्तरं भण्यते, तच्च पूर्वपदतोऽनन्तगुणं भवतीति भावः ।

ततोऽपि मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्ट्यन्तरमनन्तगुणं भवति, मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाविभागा येन गुणकारेण गुणिता मानस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाविभागा भवन्ति, स गुणकारो मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्ट्यन्तरमुच्यते, तच्च पूर्वतोऽनन्तगुणं भवतीत्यर्थः । न्यगादि च कषायप्राभृतचूर्णौ "माणस्स पढमसंग्रहकिट्टिअंतरमणंतगुणं । विदियसंग्रहकिट्टिअंतरमणंतगुणं ।" इति ।

ततोऽपि मानस्य तृतीयसंग्रहकिट्ट्यन्तरमनन्तगुणम्, अथ मानस्य क्रोधस्य चाऽन्तरमनन्तगुणं भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ "तदियसंग्रहकिट्टिअंतरमणंतगुणं । माणस्स क्रोहस्स च अंतरमणंतगुणं ।" इति व्याख्यानं तु लोभवत् कर्तव्यम्, नवरं लोभस्थाने मानः, मायास्थाने च क्रोधो वक्तव्यः ।

ततोऽपि क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिट्टयन्तरमनन्तगुणं भवति, क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्क-
चरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा येन गुणकारेण गुणिताः क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमा-
ऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा भवन्ति, स गुणकारः क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टयन्तरं निगद्यते, तच्च
पूर्वतोऽनन्तगुणमित्यर्थः । ततोऽपि क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरमनन्तगुणं भवति क्रोधस्य द्वितीय-
संग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा येन गुणकारेण गुणिताः क्रोधस्य तृतीयसंग्रह-
किट्टिसत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा भवन्ति, स गुणकारः क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तर-
मभिधीयते, तच्च पूर्वपदतोऽनन्तगुणं भवतीत्यर्थः । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ “कोहरस
पदमसंग्रहकिट्टी-अंतरमणंतगुणं, विदियसंग्रहकिट्टीअंतरमणंतगुणं ।” इति ।

ततः क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरमनन्तगुणम्, अथ क्रोधचरमावान्तरकिट्टि-लोमप्रथमा-
ऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणाऽन्तरमनन्तगुणम् । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ “तदियसंग्रहकिट्टी-
अंतरमणंतगुणं, क्रोधस्स चरिमादो किट्टीदो लोभरस अपुव्यफदयाणमादिवग्गणाए
अंतरमणंतगुणं ।” इति । व्याख्यानं तु लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिवत् समाधानत्रिकमाश्रित्य कर्तव्यम्,
नवरं लोमस्थाने क्रोधो वक्तव्यः, मायायाश्च स्थाने लोमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणा कथनीया । तथाहि—
क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरमित्यनेन क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमा-ऽवान्तरकिट्टिगतर-
साऽविभागा येन गुणकारेण गुणिताः क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसा-
ऽविभागा भवन्ति, स गुणकारो ग्राह्यः । स च क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरतोऽनन्तगुणः
भवति, ततोऽपि क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमावान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा येन गुणकारेण
गुणिता लोमस्याऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतरसाऽविभागा भवन्ति, तद्गुणकाररूपं क्रोधतृतीयसंग्रह-
किट्टिसत्कचरमा-ऽवान्तरकिट्टि-लोमा-ऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणा-ऽन्तरमनन्तगुणं भवतीति प्रथमविकल्पः ।

प्रथमसमाधानमाश्रित्या-ऽसत्कल्पनया स्थापना

लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागा ‘स’	किट्टयन्तरा-	किट्टयनुमा-
		ल्पवहुत्व- क्रमाङ्कः	गोल्पवहुत्व- क्रमाङ्कः
” ” ” ” प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	५ २	१	१
” ” ” ” द्वितीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा २ स		२
” ” ” ” द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	६ ४	२	

५ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमा-ऽवान्तरकिट्टिगतरसाविभागा येन गुणकारेण गुणिता लोम-
प्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कद्वितीया-ऽवान्तरकिट्टिगतरसाविभागा भवन्ति, स गुणकारो लोमप्रथमसंग्रहकिट्टि-
सत्कप्रथमा-ऽवान्तरकिट्टयन्तरमुच्यते । प्रकृते लोमप्रथमसंग्रहकिट्टे प्रथमा-ऽवान्तरकिट्टे रसाविभागाः ‘स’
इति कल्पन्ते, द्वितीयाऽवान्तरकिट्टौ तु ‘२ स’ इति । अथ द्विकेन गुणिता ‘स’ रसाविभागा ‘२ स’
भवन्ति, तेन प्रथमा-ऽवान्तरकिट्टयन्तरं द्विकं भवति । एवं द्वितीयाद्यवान्तरकिट्टयन्तराणि दर्शयितव्यानि ।

६ द्विकं चा-ऽत्रा-ऽनन्तत्वेन कल्पितम् । तेन प्रथमा-ऽवान्तरकिट्टयन्तरतो द्वितीया-ऽवान्तरकिट्टय-
न्तरस्य द्विगुणत्वाद् द्वितीया-ऽवान्तरकिट्टयन्तरमनन्तगुणं भवति ।

पूर्वतोऽनुवर्तमाना प्रथमसमाधानमाश्रित्य स्थापना

		किट्टयन्तरा- ल्पबहुत्व- क्रमाङ्कः	किट्टयनुमा- गाल्पबहुत्व- क्रमाङ्कः
लोभप्रथमसमहकिट्टितृतीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा. ८ स		३
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	★ ८	३	
" " " " चतुर्थावान्तरकिट्टि	× तस्यां रसाविभागा. ६४ स		४
लोभप्रथमसमहकिट्टयन्तरम्	३२ अ ^२	३७	
लोभद्वितीयसमहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा. २०४८ अ ^२ स		५
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	१६	४	
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा ३२७६८ अ ^२ स		६
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	३२	५	
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा १६ अ ^३ स		७
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	६४	६	
" " " " चतुर्थावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा: १०२४ अ ^३ स		८
लोभद्वितीयसमहकिट्टयन्तरम्	६४ अ ^२	३८	
लोभतृतीयसमहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा: अ ^६ स		९
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	१२८	७	
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा. १२८ अ ^६ स		१०
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	२५६	८	
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा ३२७६८ अ ^६ स		११
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	५१२	९	
" " " " चतुर्थावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा २५६ अ ^७ स		१२
लोभतृतीयसमहकिट्टयन्तरम्	△ १६३८४ अ ^३	३६	

▲ एकैकस्या समहकिट्टौ त्रीण्यवान्तरकिट्टयन्तराणि भवन्ति, चतसृणामवान्तरकिट्टीनां परिकल्पनात् ।

× एकैकस्या समहकिट्टौ चतस्रोऽवान्तरकिट्टय कल्पिताः । इह सर्वसमहकिट्टिष्ववान्तरकिट्टयो भिद्यन्तुत्या न भवन्ति, किन्तु ग्रन्थगौरवभयाद् असत्कल्पनया तुल्या परिकल्पिताः, अन्यथा लोभप्रथम-समहकिट्टिसत्कसकलाऽवान्तरकिट्टित क्रोधतृतीयसमहकिट्टिसत्कसर्वाऽवान्तरकिट्टयः संख्येयगुणा. कल्प-यितव्या, लोभप्रथमसमहकिट्टिसत्कसर्वाऽवान्तरकिट्टित क्रोधतृतीयसमहकिट्टिसत्कसकलावान्तरकिट्टीनां संख्येयगुणात्वस्य वक्ष्यमाणत्वात् ।

△ लोभद्वितीयसमहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टौ रसाविभागा '१०२४ अ^३ स' इति भवन्ति, ते च '१६३८४ अ^३' इत्यनेन गुणिता लाभतृतीयसमहकिट्टिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्टिगता रसाविभागाः '२५६ अ^७ स' इति जाताः । तेन '१०२४ अ^३' इत्येतद् लाभतृतीयसमहकिट्टयन्तर भवति ।

न्यास लाभतृतीयसमहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टिरसाविभागा = १०२४ अ^३ स (= द्वितीयसमहकिट्टिचरमा-वान्तरकिट्टिरसाविभागा.) × १६३८४ अ^३
 = १०२४ × १६३८४ अ^६ स
 = १६-७७२१६ अ^७ स
 = २५६ अ^७ स

तथा लोभतृतीयसमहकिट्टयन्तरम् = १६३८४ अ^३ = ६४ अ^२ (= द्वितीयसमहकिट्टयन्तरम्) × १२८ × २५६ × ५१२ (= परस्परगुणिततृतीयसमहकिट्टयवान्तरकिट्टयन्तराणि)

पूर्वतोऽनुवर्तमानां प्रथमसमाधानमाश्रित्य स्थापना

		किट्टयन्तरा- त्यनङ्गत्व- प्रमाणः	किट्टयन्तुमा- गात्यनङ्गत्व- प्रमाणः
मायालोभयोरन्तरम्	३२७६८ अ ^३	४०	
मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टिः	१२८ अ ^{११} स		१३
” ” ” ” प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	१०२४	१०	
” ” ” ” द्वितीयावान्तरकिट्टिः	तस्यां रसाविभागाः २अ ^{१२} स		१४
” ” ” ” द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	२०४८	११	
” ” ” ” तृतीयावान्तरकिट्टिः	तद्वरसाविभागाः ४०६६ अ ^{१२} स		१५
” ” ” ” तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	४०६६	१२	
” ” ” ” चतुर्थीवान्तरकिट्टिः	तस्यां रसाविभागाः २५६अ ^{१३} स		१६
मायाप्रथमसंग्रहकिट्टयन्तरम्	अ ^४	४१	
मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टिः	तस्यां रसाविभागाः २५६ अ ^{१०} स		१७
” ” ” ” प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	८१६२	१३	
” ” ” ” द्वितीयावान्तरकिट्टिः	तस्यां रसाविभागाः ३२अ ^{१६} स		१८
” ” ” ” द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	१६३८४	१४	
” ” ” ” तृतीयावान्तरकिट्टिः	तस्यां रसाविभागाः ८अ ^{१६} स		१९
” ” ” ” तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	३२७६८	१५	
” ” ” ” चतुर्थीवान्तरकिट्टिः	तस्यां रसाविभागाः ४ अ ^{२०} स		२०
मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरम्	२ अ ^४	४२	
मायातृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टिः	तस्यां रसाविभागाः ८ अ ^{२४} स		२१
” ” ” ” प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	६५३३६ = अ ऋ	१६	
” ” ” ” द्वितीयावान्तरकिट्टिः	तस्यां रसाविभागा ८ अ ^{२३} स		२२
” ” ” ” द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	२ अ	१७	
” ” ” ” तृतीयावान्तरकिट्टिः	तस्यां रसाविभागा १६अ ^{२६} स		२३
” ” ” ” तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	४ अ	१८	
” ” ” ” चतुर्थीवान्तरकिट्टिः	तस्यां रसाविभागा ६४ अ ^{२०} स		२४
मायातृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरम्	१६ अ ^७	४३	
मायामानयोरन्तरम्	३२ अ ^७	४४	
मानप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टिः	तद्वरसाविभागा. २०४८ अ ^{३४} स		२५
” ” ” ” प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	८ अ	१९	
” ” ” ” द्वितीयावान्तरकिट्टिः	तद्वरसाविभागा. १६३८४ अ ^{३४} स		२६

॥ लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमा-ऽवान्तरकिट्टिगता रसाविभागा '२५६ अ^७स' इति भवन्ति । ते च '३२७६८ अ^३' इत्यनेन गुणकारेण गुणिता मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमा-ऽवान्तरकिट्टिगतरसाविभागा. '१२८ अ^{११}स' इति जाता. । तेन '३२७६८ अ^३' इत्येतद् मायालोभयोरन्तरम् । तच्च प्राग्दर्शित-लोभतृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरतोऽनन्तगुणं भवति, द्विकस्या-ऽनन्तत्वेन परिकल्पनात् ।

॥ पट्त्रिंशदधिकपञ्चशतोत्तरपञ्चषष्टिसहस्राणां स्थाने 'अ' इति कल्प्यते ।

पूर्वतोऽनुवर्तमाना प्रथमसमाधानमाश्रित्य स्थापना

		किट्टयन्तरा- ल्यवहुत्व- कमाङ्कः	किट्टयनुमा- गाल्यवहुत्व- कमाङ्कः
मानप्रथमसग्रहकिट्टिद्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	१६ अ	२०	
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा ४अ ^{३०} स		२७
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	३२ अ	२१	
" " " " चतुर्थावान्तरकिट्टि.	तस्या रसाविभागा १२८अ ^{३५} स		२८
मानप्रथमसग्रहकिट्टयन्तरम्	६४ अ ^०	४५	
मानद्वितीयसग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा ८१६अ ^{४५} स		२६
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	६४ अ	२२	
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागा ८अ ^{४०} स		३०
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	१२८ अ	२३	
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि.	तस्यां रसाविभागा १०२४अ ^{४५} स		३१
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	२५६ अ	२४	
" " " " चतुर्थावान्तरकिट्टि.	तस्या रसाविभागा. ४ अ ^{४०} स		३२
मानद्वितीयसग्रहकिट्टयन्तरम्	१२८ अ ^०	४६	
मानतृतीयसग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागा ५१२अ ^{४०} स		३३
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	५१२ अ	२५	
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागा ४अ ^{४६} स		३४
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	१०२४ अ	२६	
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागा ४०६६अ ^{६०} स		३५
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	२०४८ अ	२७	
" " " " चतुर्थावान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागा १२८अ ^{६२} स		३६
मानतृतीयसग्रहकिट्टयन्तरम्	३२ अ ^{१२६}	४७	
मानक्रोधयोःन्तरम्	६४ अ ^{१२}	४८	
क्रोधप्रथमसग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि.	तद्रसाविभागा. ८१६२अ ^{४५} स		३७
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	४०६६ अ	२८	
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागा ५१२अ ^{४६} स		३८
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	८१६२ अ	२९	
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा. ६४अ ^{४८} स		३९
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	१६३८४ अ	३०	
" " " " चतुर्थावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा १६अ ^{५०} स		४०

॥ ननु '३२अ^{१२}' इत्यस्य कोऽर्थः ? उच्यते-द्वादश अकारा पृथक् पृथक् स्थाप्याः, ततः परस्परं गुणयितव्या । गुणनफलं च पुनर्द्वात्रिंशता गुणनीयम् । गुणकारेण प्राप्तम् ३० अ^{१२} इति भवति । एवं यत्र यत्र 'अ' इत्यस्योपरि योऽङ्कः स्थापितो भवेत्, तत्संख्यका अकारा स्थापयितव्याः, ततः परस्परं गुणयितव्याः । षट्त्रिंशदधिकपञ्चरातोत्तरपञ्चपण्डिसहस्राणां च स्थाने 'अ' इति कल्प्यत इति तु प्राग्दर्शितमेव ।

पूर्वतोऽनुवर्तमाना प्रथमसमाधानमाश्रित्य स्थापना

		किट्टयन्तरा- ल्पवहुत्व- क्रमाङ्कः	किट्टयनुमा- गाल्पवहुत्व- क्रमाङ्कः
क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टयन्तरम्	१२८ अ ^{१२}	४६	
क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा २०४८अ ^{६२} स		४१
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	३२७६८ अ	३१	
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागाः १०२४अ ^{६४} स		४२
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	अ ^२	३२	
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा १०२४अ ^{६६} स		४३
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	२ अ ^२	३३	
" " " " चतुर्थावान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा २०४८अ ^{६८} स		४४
क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरम्	२५६ अ ^{१२}	५०	
क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा ८अ ^{१११} स		४५
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	४ अ ^२	३४	
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टिः	तस्यां रसाविभागा ३२अ ^{११३} स		४६
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	८ अ ^२	३५	
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागा २५६अ ^{११५} स		४७
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	१६ अ ^२	३६	
" " " " चतुर्थावान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा ४०९६अ ^{११७} स		४८
क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरम्	२ अ ^{११}	५१	
क्रोधचरमावान्तरकिट्टि-लोभापूर्वस्पर्धकादिवर्गणान्तरम्	अ ^{११८}	५२	
लोभापूर्वस्पर्धकादिवर्गणा	तद्रसाविभागा ४०९६अ ^{२३५} स		४९

(२) अथवा क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा येन गुण-
कारेण गुणिताः क्रोधस्यैवाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतरसाऽविभागा भवन्ति, स गुणकारः क्रोधस्य
तृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरं निगद्यते, तच्च क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरतोऽनन्तगुणं भवति, तथा
द्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरत एव प्रागुक्तस्वरूपं क्रोधचरमाऽवान्तरकिट्टिलोभा-ऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गण-
योरन्तरमप्यनन्तगुणं भवतीति द्वितीयो विकल्पः ।

द्वितीयसमाधानमाश्रित्यासत्कल्पनया स्थापना

		किट्टयन्तरा- ल्यवहुत्वं कमाङ्कः	किट्टयनुमा- गाल्यवहुत्वं कमाङ्कः
लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागा 'स'		१
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	२	१	
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टिः	तस्यां रसाविभागाः २ स		२
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	४	२	
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा. ८ स		३
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	८	३	
" " " " चतुर्थावान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागाः ६४ स		४
लोभप्रथमसंग्रहकिट्टयन्तरम्	३२ अ ^२	३७	
लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि.	तस्यां रसाविभागा. २०४८ अ ^२ स		५
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	१६	४	
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागा. ३२७६८ अ ^२ स		६
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	३२	५	
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि.	तस्या रसाविभागा १६ अ ^३ स		७
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	६४	६	
" " " " चतुर्थावान्तरकिट्टिः	तस्या रसाविभागाः १०२४ अ ^३ स		८
लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरम्	६४ अ ^२	३८, क*	
लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा. अ ^४ स		९
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	१२८	७	
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टिः	तस्या रसाविभागाः १२८ अ ^४ स		१०
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	२५६	८	
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि.	तस्यां रसाविभागा ३२७६८ अ ^४ स		११
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	५१२	९	
" " " " चतुर्थावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा २५६ अ ^४ स		१२
लोभतृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरम्	१६ अ ^{२२८}	५, ख	
लोभाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गाणां	तद्रसाविभा० ४०६६ अ ^{२३३} सङ्क		४६
लोभमाययोरन्तरम्	△ १२८ अ ^२	३६	

★ 'क' इत्यस्मात् 'ख' इत्येतदनन्तगुणम् ।

५ ननु किं नाम 'ख' ? इति चेत्, उच्यते लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमावान्तरकिट्टिगत-
रसाविभागाः '२५६ अ^४ स' इत्येतावन्त '१६ अ^{२२८}' इत्यनेन गुणकारेण गुणिता लोभप्रथमापूर्वस्पर्धकप्रथम-
वर्गाणां गता रसाविभागा '४०६६ अ^{२३३} स' इत्येतावन्तो भवन्ति । तेन '१६ अ^{२२८}' इत्येतद् लोभतृतीयसंग्रह-
किट्टयन्तरं भवति, तच्च खसङ्गकम् । तत्पुनः कसङ्गकतो (लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरतो) अनन्तगुणं भवति ।

△ लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमावान्तरकिट्टिप्रतिवद्धरसाविभागाः '२५६ अ^४ स' इत्येतावन्तः
'१२८ अ^२' इत्यनेन गुणिता मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिसत्कप्रथमावान्तरकिट्टिगत रसाविभागा '३२७६८ अ^४ स'
इत्येतावन्तो भवन्ति, तेन '१२८ अ^२' इत्येतद् लोभमाययोरन्तरम्, तच्च लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरतो-ऽ-
नन्तगुणं भवति । एवं मायादीनामपि प्ररूपणा-ऽवसेया ।

पूर्वतोऽनुवर्तमाना द्वितीयसमाधानमाश्रित्य स्थापना

	किट्टयन्तरा- ल्पवहुत्व- क्रमाङ्क	किट्टयनुमा- गाल्पवहुत्व- क्रमाङ्क
मायाप्रथमसप्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि	३२७६८ अ ^६ स	१३
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	१०२४	१०
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागाः ५१२ अ ^{१०} स	१४
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	२०४८	११
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागाः १६ अ ^{११} स	१५
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	४०९६	१२
" " " " चतुर्थावान्तरकिट्टिः	तस्या रसाविभागा अ ^{१२} स	१६
मायाप्रथमसप्रहकिट्टयन्तरम्	२५६ अ ^२	४०
मायाद्वितीयसप्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागाः २५६ अ ^{१४} स	१७
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	८१६२	१३
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा ३२ अ ^{१५} स	१८
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	१६३८४	१४
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा ८ अ ^{१६} स	१६
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	३२७६८	१५
" " " " चतुर्थावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागाः ४ अ ^{१७} स	२०
मायाद्वितीयसप्रहकिट्टयन्तरम्	५१२ अ ^२	४१, च★
मायातृतीयसप्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा. २०४८ अ ^{१६} स	२१
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	६५५३६ = अ	१६
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा. २०४८ अ ^{२०} स	२२
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	२ अ	१७
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा ४०९६ अ ^{२१} स	२३
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	४ अ	१८
" " " " चतुर्थावान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा १६३८४ अ ^{२२} स	२४
मायातृतीयसप्रहकिट्टयन्तरम्	१६३८४ अ ^{२१२}	छ
मायाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणा	तद्रसावि० ४०९६ अ ^{२३५} स	५० वि ●
मायामानयोरन्तरम्	१०२४ अ ^२	४२
मानप्रथमसप्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागा २५६ अ ^{२५} स	२५
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	८ अ	१६
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टिः	तद्रसाविभागा २०४८ अ ^{२६} स	२६

★ 'च' इत्यस्मात् 'छ' इत्येतदनन्तगुणम् ।

● परमार्थतो लोभादीना क्रमेण प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणाप्रतिबद्धरसाविभागा विशेषाधिका भवन्ति । इह तु स्थूलदृष्ट्या-ऽधिकत्वस्याऽविवक्षणात् चतुर्णामपि कपायाणां प्रथमापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतरसाविभागा-स्तुल्या दर्शिता ।

● एवमग्रेऽप्यनेन छिह्ने नाऽयमेवार्थो बोध्य । विशद्विशिष्टोऽङ्क पूर्वपदतः स्वस्य विशेषाधिकत्व-बोधयति, विशेषास्त्वनन्तगुणता सूचयन्ति ।

पूर्वतोऽनुवर्तमाना द्वितीयसमाधानमाश्रित्य स्थापना

	किट्टयन्तरा- प्यवहुत्व- क्रमाङ्कः	किट्टयनुभा- याप्यवहुत्व- क्रमाङ्कः
मानप्रथमसंप्रहकिट्टिद्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	१६ अ	२०
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा ३२७६८ अ ^{२७} स	२७
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	३२ अ	२१
" " " " चतुर्थीवान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागाः १६ अ ^{२६} स	२८
मानप्रथमसंप्रहकिट्टयन्तरम्	२०४८ अ ^२	४३
मानद्वितीयसंप्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टिः	तद्रसाविभागाः ३२७६८ अ ^{३१} स	२६
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	६४ अ	२२
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा १२ अ ^{३३} स	३०
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	१२८ अ	२३
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा ४०६६ अ ^{३४} स	३१
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	२५६ अ	२४
" " " " चतुर्थीवान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा १६ अ ^{३६} स	३२
मानद्वितीयसंप्रहकिट्टयन्तरम्	४०६६ अ ^२	४४८, *
मानतृतीयसंप्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा अ ^{३६} स	३३
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	५१२ अ	२५
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा ५१२ अ ^{४०} स	३४
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	१०२४ अ	२६
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा ८ अ ^{४२} स	३५
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	२०४८ अ	२७
" " " " चतुर्थीवान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा १६३८४ अ ^{४३} स	३६
मानतृतीयसंप्रहकिट्टयन्तरम्	१६३८४ अ ^{४४} स	४,
मानापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्णा	तद्रसाविभागा ४०६६ अ ^{२७} स	५१ वि
मानक्रोधयोरन्तरम्	८१६२ अ ^२	४५
क्रोधप्रथमसंप्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा २०४८ अ ^{४६} स	३७
" " " " प्रथमावान्तरकिट्टयन्तरम्	४०६६ अ	२८
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा १२८ अ ^{४८} स	३८
" " " " द्वितीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	८१६२ अ	२६
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा १६ अ ^{५०} स	३६
" " " " तृतीयावान्तरकिट्टयन्तरम्	१६३८४ अ	३०
" " " " चतुर्थीवान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा ४ अ ^{५२} स	४०
क्रोधप्रथमसंप्रहकिट्टयन्तरम्	१६३८४ अ ^२	४६

पूर्वतोऽनुवर्तमाना द्वितीयसमाधानमाश्रित्य स्थापना

		किट्टयन्तरा- ल्पवहुत्व- क्रमाङ्कः	किट्टयनुमा- गाल्पवहुत्व- क्रमाङ्कः
क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाधान्तरकिट्टि.	तस्यां रसाविभागाः अ ^{१०} स ^१		४१
" " " " प्रथमाधान्तरकिट्टयन्तरम्	३२७६८ अ	३१	
" " " " द्वितीयाधान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागाः ३२७६८ अ ^{१०} स ^१		४२
" " " " द्वितीयाधान्तरकिट्टयन्तरम्	६५५३६ अ = अ ^२	३२	
" " " " तृतीयाधान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागाः ३२७६८ अ ^{१०} स ^१		४३
" " " " तृतीयाधान्तरकिट्टयन्तरम्	२ अ ^२	३३	
" " " " चतुर्थीधान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागाः अ ^{१०} स ^१		४४
क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरम्	३२७६८ अ ^२	४७ त★	
क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाधान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागाः ३२७६८ अ ^{१०} स ^१		४५
" " " " प्रथमाधान्तरकिट्टयन्तरम्	४ अ ^२	३४	
" " " " द्वितीयाधान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागाः २ अ ^{१०} स ^१		४६
" " " " द्वितीयाधान्तरकिट्टयन्तरम्	८ अ ^२	३५	
" " " " तृतीयाधान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागाः १६ अ ^{१०} स ^१		४७
" " " " तृतीयाधान्तरकिट्टयन्तरम्	१६ अ ^२	३६	
" " " " चतुर्थीधान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागाः ३२ अ ^{१०} स ^१		४८
क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरम्	१६ अ ^{१०} स ^१ △	थ	
क्रोधापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणा	तद्रसावि० ४०९६ अ ^{१०} स ^१ ★		५२ वि
क्रोधचरमाधान्तरकिट्टिलोभापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणयोरन्तरम्	१६ अ ^{१०} स ^१ △	४८ स★	
लोभाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणा	तद्रसावि० ४०९६ अ ^{१०} स ^१		

(३) अथवा क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरमित्यनेन क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिसत्कचरमाऽ-
वान्तरकिट्टिगतरसाऽविभागा येन गुणकारेण सङ्गुणिता लोभस्थाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतरसाऽ
विभागा भवन्ति, स गुणकारो ग्राह्यः, स एव च क्रोधचरमाऽवान्तरकिट्टिलोभाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणा-
योरन्तरं निगद्यते, नाऽन्यः । सामान्यविशेषभावश्चलोभवत्प्रतिपादनीय इति तृतीयो विकल्पः ।

तृतीयसमाधानमाश्रित्याऽसत्कल्पनया स्थापना

		किट्टयन्तरा- ल्पवहुत्व- क्रमाङ्कः	किट्टयनुमा- गाल्पवहुत्व- क्रमाङ्कः
लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागाः स		१
" " " " प्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	२	१	
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागाः २ स		२
" " " " द्वितीयाधान्तरकिट्टयन्तरम्	४	२	

★ 'त' इत्यस्मात् 'थ' इत्येतदनन्तगुणम् ।

△ यद्यपि क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरत क्रोधचरमाधान्तरकिट्टिलोभापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणयोरन्तरमनन्तवम-
भागेन हीन भवति । तथापि स्थूलदृष्ट्या तस्याऽविवक्षणादुभयोरपि तुल्यता दर्शिता ।
शेषं तु प्रथमसमाधानवद् बोध्यम् ।

पूर्वतोऽनुवर्तमाना तृतीयसमाधानमाश्रित्य स्थापना

	किट्टयन्तरा- ल्पवहुत्व- कमाङ्कः	किट्टयनुमा- याल्पवहुत्व- कमाङ्कः
लोभप्रथमसंग्रहकिट्टितृतीयावान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा. ८ स	३
" " " " तृतीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	८	३
" " " " चतुर्थाऽवान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा ६१ स	४
लोभप्रथमसंग्रहकिट्टयन्तरम्	३२ अ ^२	३७
लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागाः २०४८ अ ^२ स	५
" " " " प्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	१६	४
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा ३२७६८ अ ^२ स	६
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	३२	५
" " " " तृतीयाऽवान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागाः १६ अ ^३ स	७
" " " " तृतीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	६४	६
" " " " चतुर्थाऽवान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा १०२४ अ ^३ स	८
लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरम्	६४ अ ^२	३८
लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागाः अ ^४ स	९
" " " " प्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	१२८	७
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा. १२८ अ ^४ स	१०
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	२५६	८
" " " " तृतीयाऽवान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागा ३२७६८ अ ^४ स	११
" " " " तृतीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	५१२	९
" " " " चतुर्थाऽवान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागा. २५६ अ ^५ स	१२
लोभतृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरम् = लोभमाययोरन्तरम्	५१२ अ ^२	३९
मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा ३२७६८ अ ^५ स	१३
" " " " प्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	१०२४	१०
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागाः ५१२ अ ^५ स	१४
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	२०४८	११
" " " " तृतीयाऽवान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा. १६ अ ^५ स	१५
" " " " तृतीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	४०९६	१२
" " " " चतुर्थाऽवान्तरकिट्टि	तस्या रसाविभागा अ ^५ स	१६
मायाप्रथमसंग्रहकिट्टयन्तरम्	२५६ अ ^२	४०

५ लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टिगत रसाविभागा '२५६ अ^५ स' इत्येतावन्त १२८ अ^२ इत्यनेन गुणकारेण गुणिता मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगत-रसाविभागा '३२७६८ अ^५ स' इत्येतावन्तो भवन्ति, तेन '१२८ अ^२' इत्येतद् लोभतृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरं भवति । तदेव च लोभमाययोरन्तरं भवति, तच्च लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टयन्तरतोऽनन्तगुणं भवति । एव मायादीनामपि प्ररूपणां कर्तव्या ।

शेषं प्रथमसमाधानस्थापनावद् बोध्यम् ।

पूर्वतोऽनुवर्तमाना तृतीयसमाधानमाश्रित्य स्थापना

	किदृथन्तरा- त्यवहुत्व- कमाङ्क	किदृथनुमा- गात्यवहुत्व- कमाङ्क
मायाद्वितीयसम्रह्किद्विप्रथमाऽवान्तरकिद्वि	तस्या रसाविभागा २५६अ ^{१४} स	१७
" " " " प्रथमाऽवान्तरकिद्विधन्तरम्	८१६२	१३
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिद्वि	तस्या रसाविभागा ३०अ ^{१४} स	१८
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिद्विधन्तरम्	१६३८४	१४
" " " " तृतीयाऽवान्तरकिद्वि	तस्यां रसाविभागा, ८अ ^{१६} स	१६
" " " " तृतीयाऽवान्तरकिद्विधन्तरम्	३२७६८	१५
" " " " चतुर्थाऽवान्तरकिद्वि	तस्या रसाविभागा १०अ ^{१७} स	२०
मायाद्वितीयसम्रह्किद्विधन्तरम्	४१२ अ ^२	४१
मायातृतीयसम्रह्किद्विप्रथमाऽवान्तरकिद्वि	तद्रसाविभागा २०४८अ ^{१६} स	२१
" " " " प्रथमाऽवान्तरकिद्विधन्तरम्	६५५३६ = अ	१६
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिद्वि	तद्रसाविभागा २०४८अ ^{२०} स	२२
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिद्विधन्तरम्	२ अ	१७
" " " " तृतीयाऽवान्तरकिद्वि	तद्रसाविभागा ४०६६अ ^{२१} स	२३
" " " " तृतीयाऽवान्तरकिद्विधन्तरम्	४ अ	१८
" " " " चतुर्थाऽवान्तरकिद्वि	तद्रसाविभागा १६३८४अ ^{२२} स	२४
मायातृतीयसम्रह्किद्विधन्तरम् = मानमाययोरन्तरम्	१०२४ अ ^२	४२
मानप्रथमसम्रह्किद्विप्रथमाऽवान्तरकिद्वि.	तस्या रसाविभागा २५६अ ^{२५} स	२५
" " " " प्रथमाऽवान्तरकिद्विधन्तरम्	८ अ	१९
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिद्वि.	तद्रसाविभागा २०४८अ ^{२६} स	२६
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिद्विधन्तरम्	१६ अ	२०
" " " " तृतीयाऽवान्तरकिद्वि	तद्रसाविभागा ३०७६८अ ^{२७} स	२७
" " " " तृतीयाऽवान्तरकिद्विधन्तरम्	३० अ	२१
" " " " चतुर्थाऽवान्तरकिद्वि	तस्या रसाविभागा १६अ ^{२८} स	२८
मानप्रथमसम्रह्किद्विधन्तरम्	२०४८ अ ^२	४३
मानद्वितीयसम्रह्किद्विप्रथमाऽवान्तरकिद्वि.	तद्रसाविभागा ३२७६८अ ^{३१} स	२६
" " " " प्रथमाऽवान्तरकिद्विधन्तरम्	६४ अ	२२
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिद्वि	तस्या रसाविभागा ३२अ ^{३३} स	३०
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिद्विधन्तरम्	१२८ अ	२३
" " " " तृतीयाऽवान्तरकिद्वि.	तस्या रसाविभागा ४०६६अ ^{३४} स	३१
" " " " तृतीयाऽवान्तरकिद्विधन्तरम्	२५६ अ	२४
" " " " चतुर्थाऽवान्तरकिद्वि.	तस्यां रसाविभागा १६अ ^{३६} स	३२
मानद्वितीयसम्रह्किद्विधन्तरम्	४०६६अ ^२	४४
मानतृतीयसम्रह्किद्विप्रथमाऽवान्तरकिद्वि	तस्या रसाविभागा अ ^{३०} स	३३
" " " " प्रथमाऽवान्तरकिद्विधन्तरम्	५१२ अ	२५
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिद्वि:	तस्यां रसाविभागा ५१२अ ^{४०} स	३४

पूर्वतोऽनुवर्तमाना पृतीयसमाधानमाश्रित्य स्थापना

		किट्टयन्तर- ल्पवहुत्व- क्रमाङ्कः	किट्टयनुमा- गाल्पवहुत्व- क्रमाङ्कः
मानपृतीयसमहकिट्टिद्वितीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	१०२४ अ	२६	
" " " " पृतीयाऽवान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा. ८ अ ^{४२} स		३५
" " " " पृतीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	२०४८ अ	२७	
" " " " चतुर्थाऽवान्तरकिट्टिः	तद्रसाविभागा. १६३८४ अ ^{४३} स		३६
मानपृतीयसमहकिट्टयन्तरम्=क्रोधमानयोरन्तरम्	८१९२ अ ^२	४५	
क्रोधप्रथमसमहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा २०४८ अ ^{४६} स		३७
" " " " प्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	४०९६ अ	२८	
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागाः १२८ अ ^{४७} स		३८
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	८१९२ अ	२९	
" " " " पृतीयाऽवान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा १६ अ ^{४८} स		३९
" " " " पृतीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	१६३८४ अ	३०	
" " " " चतुर्थाऽवान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा. ४ अ ^{४९} स		४०
क्रोधप्रथमसमहकिट्टयन्तरम्	१६३८४ अ ^२	४६	
क्रोधद्वितीयसमहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा अ ^{५०} स		४१
" " " " प्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	३२७६८ अ	३१	
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा ३२७६८ अ ^{५१} स		४२
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	अ ^२	३०	
" " " " पृतीयाऽवान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा ३२७६८ अ ^{५२} स		४३
" " " " पृतीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	२ अ ^२	३३	
" " " " चतुर्थाऽवान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा अ ^{५३} स		४४
क्रोधद्वितीयसमहकिट्टयन्तरम्	३२७६८ अ ^२	४७	
क्रोधपृतीयसमहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टि	तद्रसाविभागा ३२७६८ अ ^{५३} स		४५
" " " " प्रथमाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	४ अ ^२	३४	
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा. २ अ ^{५६} स		४६
" " " " द्वितीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	८ अ ^२	३५	
" " " " पृतीयाऽवान्तरकिट्टि	तस्यां रसाविभागा १६ अ ^{५७} स		४७
" " " " पृतीयाऽवान्तरकिट्टयन्तरम्	१६ अ ^२	३६	
" " " " चतुर्थाऽवान्तरकिट्टिः	तस्यां रसाविभागा २५६ अ ^{५८} स		४८
क्रोधपृतीयसमहकिट्टयन्तरम्=क्रोधचरमाऽवान्तर- किट्टिलोभापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गान्तरम्	१६ अ ^{५५}	४८	
लोभापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गान्तरम्	तस्यां रसावि० ४०९६ अ ^{२३५} स		४९

तत्त्वं तु केवलिनो बहुश्रुता वा जानन्ति ॥ ९११९२१९३ ॥

अथ द्वादशसंग्रहकिट्टीनां प्रदेशाल्पवहुत्वमवान्तरकिट्टयल्पवहुत्वं च विमणिपुराह

अह संग्रहकिट्टीणं पएसअप्पावहुत्तं उ ।

माणस्स पढमसंग्रहकिट्टीअ पएसगा थोवा ॥१४॥ (उपगीतिः)

ततो वीयाए उ विसेसअहिआ होन्ति माणस्स ।

तो तइआए अहिआ तो कोहरस्स विइयाअ अम्महिआ ॥१५॥ (उद्गीतिः)

तो तइआए अहिआ तो मायाएअहिआ कमा तीसु ।

तो लोहस्स क्रमेणं तीसु विसेसाहिआ ततो ॥१६॥

कोहस्स पढमसंग्रहकिट्टीए होन्ति संख्यगुणा ।

एवमवन्तरकिट्टीणअप्पावहुत्तं मुणेयव्वं ॥१७॥ (उपगीतिः)

अथ संग्रहकिट्टीनां प्रदेशाल्पवहुत्वं तु ।

मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ प्रदेशा स्तोका ॥१४॥

तेभ्यो द्वितीयस्यां तु विशेषाधिका भवन्ति मानस्य ।

ततस्तृतीयायामधिकास्तत क्रोधस्य द्वितीयस्यामभ्यधिका ॥१५॥

ततस्तृतीयस्यामधिकास्ततो मायाया अधिका क्रमात् तिसृषु ।

ततो लोभस्य क्रमेण तिसृषु विशेषाधिकास्तेभ्य ॥१६॥

क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ भवन्ति संख्यगुणा ।

एवमवान्तरकिट्टीनामल्पवहुत्वं ज्ञातव्यम् ॥१७॥ इति पदसंस्कारः ।

‘अह’ इत्यादि, अयशब्दः प्रकरणान्तरसूचकः, किट्टयन्तराणि भणितानि, सम्प्रति प्रदेशाल्पवहुत्वं भणनाञ्चसर इति प्रकरणान्तरं सूचयति । ‘संग्रहकिट्टीनां’ द्वादशसंग्रहकिट्टीनां ‘प्रदेशाल्पवहुत्वं, प्रदेशविषयकाऽल्पवहुत्वं तु भण्यत इति शेषः ।

अथ प्रतिज्ञाताऽल्पवहुत्वं भणति—‘माणस्स’ इत्यादि, ‘मानस्य, संज्वलनमानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ ‘पएसगा’ ति “रवार्ये कञ्च वा” (सिद्धहेम० ८-२-१६४) इति प्राकृतलक्षणेन स्वार्थे कप्रत्ययः, प्रदेशाः स्तोका भवन्ति । अत्र प्रभूताऽनुभागका संग्रहकिट्टिः प्रथमा, ततो मन्दानुभागका द्वितीया, ततोऽपि मन्दतराऽनुभागका संग्रहकिट्टिस्तृतीयाऽस्ति । तेनाऽत्र प्रथमसंग्रहकिट्टिरित्युक्ते वक्ष्यमाणस्य *किट्टिवेदकस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिर्ज्ञातव्या, वेदकस्य प्रथमं तीत्रानुभाग-

* यद्यपि “कर्मजा तृचा च” (सिद्धहेम० ३-१-८३) इति सूत्रेण कर्मपञ्चीसमासो निषिध्यते, तथापि वेद्यवेदकमावाख्यसम्बन्धविवक्षायां किट्टिवेदक, निर्वर्त्यनिर्वर्तकमावाख्यसम्बन्धविवक्षायां च किट्टिकारक इति “पञ्च्ययत्नाच्छेपे” (सिद्धहेम० ३-१-७६) इति सूत्रेण पञ्चीसमासो न विरुध्यते । अथवा याजकादेराकृतिगणत्वान् कर्मपञ्चीसमासेऽपि न काचित् क्षतिः ।

वेदनात् । किट्टिकारकस्य त्वनुभागमाश्रित्य तृतीया ज्ञातव्या, तत्र प्रभूततमाऽनुभागस्य सत्त्वात् । एवं तृतीयसंग्रहकिट्टिरित्युक्ते किट्टिवेदकस्यैव तृतीयसंग्रहकिट्टिर्ज्ञातव्या, मन्दतमाऽनुभागस्य पश्चाद् वेदनात्, किट्टिकारकस्य तु सैवाऽनुभागमाश्रित्य प्रथमा बोद्धव्या, मन्दतमनुभागसद्भावात् ।

(२) 'तत्तो' इत्यादि, 'तेम्यः' मानप्रथमसंग्रहकिट्टिगतप्रदेशेभ्यो मानस्य द्वितीयस्यां संग्रहकिट्टौ तु विशेषाधिका विद्यन्ते, तीव्राऽनुभागविशिष्टप्रदेशाग्रतो मन्दानुभागविशिष्टप्रदेशाग्रस्य विशेषाधिकत्वे विरोधभावात् । आधिक्यं च पल्योपमाऽसंख्येयभागभाजितप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रदेश-
राशिना ज्ञातव्यम्, मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिगतप्रदेशराशिं पल्योपमाऽसंख्येयभागेन विभज्य लब्धैक-
भागेनाऽधिकाः प्रदेशा मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ भवन्तीत्यर्थः ।

(३) 'तो' इत्यादि, 'ततः' मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टिगतप्रदेशेभ्यः 'तृतीयायां' संज्व-
लनमानस्य तृतीयसंग्रहकिट्टौ 'अधिकाः' विशेषाधिकाः प्रदेशा भवन्ति । अधिकत्वं च पल्योपमाऽ-
संख्येयभागभाजितमानद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रदेशराशिना बोद्धव्यम् ।

(४) 'तो' इत्यादि, ततः 'क्रोधस्य' संज्वलनक्रोधस्य 'द्वितीयस्यां' द्वितीयसंग्रहकिट्टौ
'अभ्यधिकाः' विशेषाधिकाः प्रदेशा भवन्ति ।

(५) 'तो' इत्यादि, 'ततः' क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टिगतसकलप्रदेशतः 'तृतीयस्यां'
तृतीयसंग्रहकिट्टौ प्रदेशाः 'अधिका' विशेषाधिका भवन्ति ।

'तो' इत्यादि, ततो मायायास्तिसृषु प्रथमद्वितीयतृतीयलक्षणासु संग्रहकिट्टिषु 'क्रमात्'
क्रमेण 'अधिका' विशेषाधिकाः प्रदेशा भवन्ति ।

अयं भावः—(६) संज्वलनक्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिगतसकलप्रदेशतः संज्वलनमायायाः
प्रथमसंग्रहकिट्टौ प्रदेशा विशेषाधिका भवन्ति ।

(७) ततः संज्वलनमायाया द्वितीयसंग्रहकिट्टौ विशेषाधिकाः प्रदेशास्तिष्ठन्ति ।

(८) ततोऽपि संज्वलनमायायास्तृतीयसंग्रहकिट्टौ विशेषाधिकाः प्रदेशा वर्तन्ते ।

'तो' इत्यादि, 'ततः' मायायास्तृतीयसंग्रहकिट्टिगतसर्वप्रदेशतः 'लोमस्य' 'तिसृषु' प्रथम-
द्वितीयतृतीयरूपासु संग्रहकिट्टिषु क्रमेण विशेषाधिकाः प्रदेशा भवन्ति ।

एतदुक्तं भवति (९) मायायास्तृतीयसंग्रहकिट्टिगतप्रदेशाग्रतो लोमस्य प्रथमसंग्रह-
किट्टिगतसमस्तप्रदेशा विशेषाधिका भवन्ति ।

(१०) ततोऽपि लोमस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ प्रदेशा विशेषाधिकास्तिष्ठन्ति ।

(११) ततोऽपि लोमस्य तृतीयसंग्रहकिट्टौ प्रदेशा विशेषाधिका भवन्ति ।

(१२) 'ततो' ति 'तेभ्यः' लोमवृतीयसंग्रहकिङ्किणसकलप्रदेशतः 'कोहरस' इत्यादि, क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिङ्कौ प्रदेशाः संख्यगुणा भवन्ति ।

अभ्यधायि च कषायप्राप्तृतचूर्णौ “(१) माणस्स पढमाए संगहकिट्ठोए पदेसग्गं धोवं । (२) विदियाए संगहकिट्ठोए पदेसग्गं विसेसाहियं । (३) तदियाए संगहकिट्ठोए पदेसग्गं विसेसाहियं । विसेसो पल्लिदोवमस्स असंखेज्जदिभा-
गपडिभागो । (४) कोहस्स विदियाए संगहकिट्ठोए पदेसग्गं विसेसाहियं । (५) तदियाए संगहकिट्ठोए पदेसग्गं विसेसाहियं । (६) मायाए पढमसंगहकिट्ठोए पदे-
सग्गं विसेसाहियं । (७) विदियाए संगहकिट्ठोए पदेसग्गं विसेसाहियं । (८) तदियाए संगहकिट्ठोए पदेसग्गं विसेसाहियं । (९) लोभरस पढमाए संगहकिट्ठोए पदेसग्गं विसेसाहियं । (१०) विदियाए संगहकिट्ठोए पदेसग्गं विसेसाहियं । (११) तदियाए संगहकिट्ठोए पदेसग्गं विसेसाहियं । (१२) कोहस्स पढमाए संगहकिट्ठोए पदेसग्गं संखेज्जगुणं ।” इति ।

अनन्तरोक्ताऽल्पबहुत्वं किङ्किणकारकापेक्षया तु प्रथमसंग्रहकिङ्किस्थाने तृतीयसंग्रहकिङ्कि तृतीयसंग्रहकिङ्किस्थाने च प्रथमसंग्रहकिङ्किमुक्त्वा प्रतिपादनीयम् । तथाहि

- (१) मानस्य तृतीयसंग्रहकिङ्कौ प्रदेशाः स्तोकाः ।
- (२) ततो मानस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्कौ प्रदेशा विशेषाधिकाः ।
- (३) ततो मानस्य प्रथमसंग्रहकिङ्कौ प्रदेशा विशेषाधिकाः ।
- (४) ततः क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्कौ प्रदेशा विशेषाधिकाः ।
- (५) ततः क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिङ्कौ प्रदेशा विशेषाधिकाः ।
- (६) ततो मायायास्तृतीयसंग्रहकिङ्कौ प्रदेशा विशेषाधिकाः ।
- (७) ततो मायाया द्वितीयसंग्रहकिङ्कौ प्रदेशा विशेषाधिकाः ।
- (८) ततो मायायाः प्रथमसंग्रहकिङ्कौ प्रदेशा विशेषाधिकाः ।
- (९) ततो लोमस्य तृतीयसंग्रहकिङ्कौ प्रदेशा विशेषाधिकाः ।
- (१०) ततो लोमस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्कौ प्रदेशा विशेषाधिकाः ।
- (११) ततो लोमस्य प्रथमसंग्रहकिङ्कौ प्रदेशा विशेषाधिकाः ।
- (१२) ततः क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिङ्कौ प्रदेशाः संख्येयगुणाः ।

ननूक्ताऽल्पबहुत्वं कथमवसीयते ? इति चेत्, उच्यते गोहनीयकर्मणः सकलप्रदेशाग्रं मन्कर्मणि सार्वद्विगुणहानिगुणितप्रथमवर्गणाप्रदेशप्रमाणं विद्यते । तत्र लोमस्य प्रदेशाग्रं किञ्चिद-
धिकाष्टभागप्रमाणं भवति, संज्वलनमायायाः किञ्चिन्पुनाष्टभागमात्रं तिष्ठति, मानस्याऽपि
किञ्चि. पुनाष्टभागप्रमाणं वर्तते, संज्वलनक्रोधस्य तु किञ्चिन्पुनपञ्चाष्टभागप्रमाणमस्ति, नो-

कषायदलस्य तत्र प्रक्षिप्तत्वात् । प्रदेशाऽल्पबहुत्वं चेत्थम् (१) मानस्य स्तोकं प्रदेशाग्रम् (२) ततो विशेषाधिकं मायायाः, आधिक्यं चाऽऽवलिकाऽसंख्येयभागमाजितमानप्रदेशमात्रेण राशिना बोद्धव्यम् । (२) ततोऽपि लोभस्य विशेषाधिकम्, आधिक्यं चाऽऽवलिकाऽसंख्येयभागमाजितमाया-प्रदेशमात्रेण राशिना निश्चेतव्यम्, प्रकृतिविशेषस्य तथात्वात् । (३) ततः किञ्चिन्पूनाष्टमागप्रमाणं क्रोधस्य, तस्य मोहनीयसकलदलपञ्चाष्टमागप्रमाणत्वात् पूर्वपदस्य त्वेकाष्टमागप्रमाणत्वात् ।

किट्टिकरणाद्धाप्रथमसमये प्रदेशसत्कर्मनुरूपं प्रदेशाग्रमुत्तिरति । (१) तेन मानस्योत्कीर्ण-प्रदेशाग्रं स्तोकं भवति । तच्च कषायचतुष्कसत्कोत्कीर्णदलस्य किञ्चिन्पूनाष्टमागप्रमाणं भवति । (२) ततो विशेषाधिकं मायायाः, प्रदेशसत्कर्मणो विशेषाधिकत्वात् । तदपि किञ्चिन्पूनाष्टमागप्रमाणं भवति । (३) ततोऽपि लोभस्य विशेषाधिकमुत्कीर्णं प्रदेशाग्रं भवति, मायातो लोभप्रदेशमत्कर्मणो विशेषाधिकत्वात् । तच्च साधिकाष्टमागमात्रं भवति (४) ततः क्रोधस्योत्कीर्ण-प्रदेशाग्रं किञ्चिन्पूनाष्टमागप्रमाणं भवति, लोभमत्कर्मतः क्रोधप्रदेशसत्कर्मणस्तावद्गुणत्वात् । एतानु-त्कीर्णप्रदेशान् पल्लोपमाऽसंख्येयभागेन विमज्य बहुभागप्रमाणदलं पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु निक्षिप्यैक-भागप्रमितदलं संज्वलनचतुष्ककिट्टितया परिणमयति । तत्र संज्वलनचतुष्ककिट्टितया परिणमनाय गृहीतसकलदलस्य किञ्चिन्पूनाष्टमागप्रमाणं दलं मानकिट्टितया परिणमनाय गृह्णाति, तच्च स्तोकम् । ततो विशेषाधिकं दलं मायाकिट्टितया परिणमनाय गृह्णाति, ततोऽपि संज्वलनचतु-ष्ककिट्टितया परिणमनाय गृहीतसकलदलस्य किञ्चिन्पूनाष्टमागप्रमाणं भवति । ततो विशेषाधिकं लोभकिट्टितया परिणमनाय गृह्णाति । तच्च संज्वलनचतुष्ककिट्टितया परिणमनाय गृहीतसकल-दलस्य साधिकाष्टमागप्रमितं भवति । ततः क्रोधकिट्टितया परिणमनाय संख्येयगुणं दलं गृह्णाति । तच्च संज्वलनचतुष्ककिट्टितया परिणमनाय गृहीतसकलदलस्य किञ्चिन्पूनाष्टमागप्रमाणं भवति ।

अथ मानकिट्टितया परिणमनाय गृहीतदलस्य प्रथमादिभेदेन तिस्रः संग्रहकिट्टीर्निर्वर्तयते । तत्र मानस्य तृतीयसंग्रहकिट्टौ स्तोकं दलं ददाति, तस्यास्तीत्राऽनुभागकत्वात् । ततो विशेषा-धिकं द्वितीयसंग्रहकिट्टौ ददाति, मन्दानुमावकत्वात् । ततो विशेषाधिकं प्रथमसंग्रहकिट्टौ ददाति, मन्दतराऽनुभागकत्वात् । एवं मानकिट्टितया परिणमनाय गृहीतदलस्य विभागत्रये विभजनाद् मानकिट्टितया परिणमनाय गृहीतदलस्याऽऽसन्नत्रिभागप्रमाणं दलं प्रत्येकं मानसंग्रहकिट्टौ ददाति । इत्थं कषायचतुष्ककिट्टितया परिणमनाय गृहीतसकलदलस्याऽऽसन्नचतुर्विंशतिभागप्रमाणं दलं मान-स्यैकैकसंग्रहकिट्टौ दीयते ।

सम्प्रतीदमेव त्रैराशिकेन साध्यते । तथाहि यदि संज्वलनचतुष्ककिट्टितया परिणम-नाय गृहीतसकलदलस्य किञ्चिन्पूनाष्टमागप्रमाणं दलं मानकिट्टितया परिणमनाय गृहीत्वा संग्रहकिट्टित्रये ददाति, तर्ह्येकस्यां संग्रहकिट्टौ संज्वलनचतुष्ककिट्टितया परिणमनाय गृहीत-

दलस्य कियद्भागमात्रं दलं ददाति ? इति “प्रमाणमिच्छा च समानजातो, आद्यन्तयो-
रात्फलमन्यजातिः । मध्ये तदिच्छाहतमाद्यहत् स्यादिच्छाफलं ।” इति भास्कर-
त्रैशिककरणसूत्रेण मानस्य प्रत्येकं संग्रहकिङ्कौ संज्वलनचतुष्ककिङ्कितया परिणमनाय गृहीतसकल-
दलस्यासन्नचतुर्विंशतिभागप्रमाणं दीयमानं दलिकं प्राप्यते ।

न्यास-प्रमाणम् ३ । प्रमाणफलम् आसन्न ३ । इच्छा १ । इच्छाफलम् आसन्न २ १/४ लब्धं मानैकसंग्रहकिङ्कितदलम् ।

एवं मायालोमयोरप्येकैकसंग्रहकिङ्कौ संज्वलनचतुष्ककिङ्कितया परिणमनाय गृहीतसकल-
दलस्यासन्नचतुर्विंशतिभागप्रमाणं दलं प्राप्तिप्यते ।

अथ संज्वलनचतुष्ककिङ्कितया परिणमनाय गृहीतसकलदलस्य किञ्चिन्यूनपञ्चाष्टभाग-
प्रमाणं दलं संज्वलनक्रोधकिङ्कितया परिणमनाय गृह्णाति । तत्र यत् किञ्चिन्यूनचतुरष्टभाग-
प्रमाणं (५) दलं नोकपायतः क्रोधतया परिणतम्, तत् क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिङ्कौ दीयते । शेषं
किञ्चिन्यूनाष्टभागप्रमाणं दलं क्रोधस्य प्रथमद्वितीयतृतीयलक्षणासु तिसृषु संग्रहकिङ्कितेषु दीयते । तेन
मानवत् क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्कौ प्रथमसंग्रहकिङ्कौ च संज्वलनचतुष्ककिङ्कितया परिणमनाय
गृहीतसकलदलस्याऽऽसन्नचतुर्विंशतिभागप्रमाणं दलं प्राप्तिप्यते । एवं संज्वलनक्रोधस्य तृतीयसंग्रह-
किङ्कयामप्यासन्नचतुर्विंशतिभागप्रमाणं दलं प्राप्तिप्यते । ततः क्रोधतृतीयसंग्रहकिङ्कयामासन्नचतु-
र्विंशतिभागप्रमाणं तथा प्राग् विहितं नोकपायतः परिणतं किञ्चिन्यूनचतुरष्टभागप्रमाणं दलं प्राप्ति-
प्यते । इत्थं क्रोधतृतीयसंग्रहकिङ्कौ प्राप्तिप्यमाणदलं संज्वलनचतुष्ककिङ्कितया परिणमनाय गृहीत-
सकलदलस्य त्रयोदशचतुर्विंशतिभागप्रमाणं ($\frac{1}{2} + \frac{1}{4} = \frac{3}{4}$) भवति ।

अथोपसंहियते संज्वलनमान-क्रोध-माया-लोमानां किङ्कितया परिणमनाय दलिकं यथोत्तरं
विशेषाधिक्रमेण गृह्णाति । गृहीत्वा च तृतीयसंग्रहकिङ्कितो द्वितीयसंग्रहकिङ्कौ विशेषाधिकं ददाति,
ततोऽपि विशेषाधिकं प्रथमसंग्रहकिङ्कौ ददाति, नोकपायतश्च पूर्वपूर्वस्पर्धकरूपक्रोधतया परिणतं दलं
क्रोधतृतीयसंग्रहकिङ्कौ ददाति । इत्थं मानतृतीयसंग्रहकिङ्क-द्वितीयसंग्रहकिङ्क-प्रथमसंग्रहकिङ्क-
क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्क-प्रथमसंग्रहकिङ्क मायातृतीयसंग्रहकिङ्क-द्वितीयसंग्रहकिङ्क-प्रथमसंग्रहकिङ्क-
लोमतृतीयसंग्रहकिङ्क-द्वितीयसंग्रहकिङ्क-प्रथमसंग्रहकिङ्कषु यथाक्रमं निक्षिप्यमाणं विशेषाधिकं दलं
भवदपि संज्वलनचतुष्ककिङ्कितया परिणमनाय गृहीतसकलदलस्याऽऽसन्नचतुर्विंशतिभागप्रमाणं
भवति । क्रोधतृतीयसंग्रहकिङ्कौ तु संज्वलनचतुष्ककिङ्कितया परिणमनाय गृहीतसकलदलस्यासन्न-
त्रयोदशचतुर्विंशतिभागप्रमाणं दलं निक्षिप्यते । अतो लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कौ संज्वलनचतुष्ककिङ्क-
तया परिणमनाय गृहीतसकलदलस्य निक्षिप्यमाणमासन्नैकचतुर्विंशतिभागप्रमाणदलतः क्रोधस्य तृती-
यसंग्रहकिङ्कौ प्राप्तिप्यमाणमासन्नत्रयोदशचतुर्विंशतिभागप्रमाणदलमासन्नत्रयोदशगुणलक्षणं संख्येय-
गुणं भवति । इत्थं लोमस्य प्रथमसंग्रहकिङ्कितः क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिङ्कौ दलं संख्येयगुणं भवति ।

इदन्त्ववधेयम्—यद्यपि मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिगतैकैकाऽवान्तरकिट्टिगतप्रदेशतः क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिगतैकैकाऽवान्तरकिट्टौ दलं विशेषहीनं शततन्मगाथया वक्ष्यते, तथापि मानप्रथमसंग्रहकिट्टिसकलाऽवान्तरकिट्टितः क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिनिखिलाऽवान्तरकिट्टीनां विशेषाधिकत्वस्य वक्ष्यमाणत्वाद् मानप्रथमसंग्रहकिट्टिसकलाऽवान्तरकिट्टिगतसर्वप्रदेशतः क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिसमस्ताऽवान्तरकिट्टिगतसकलप्रदेशा विशेषाधिका भवन्ति ।

सम्प्रत्यवान्तरकिट्टयल्पवहुत्वमतिदिदिसुराह—‘एवम्’ इत्यादि, ‘एवम्’ यथैकैकसंग्रहकिट्टिगतप्रदेशानामल्पवहुत्वं सार्धगाथात्रयेण प्रतिपादितम्, तथैव ‘अवान्तरकिट्टीनाम्’ एकैकसंग्रहकिट्टिगताऽवान्तरकिट्टीनामल्पवहुत्वं ज्ञातव्यम्, विशेषाभीवात् । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“जहा पदेसग्गेण विहासिदं, तहा *वग्गणग्गेण विहासिदव्वं ।” इति । तथाहि—(१) मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टयामवान्तरकिट्टयः स्तोकाः, ताश्चा-नन्ताः, एकैकस्यां संग्रहकिट्टावनन्तानामवान्तरकिट्टीनां त्रयम् प्रतिपादितत्वात् । (२) ततो मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टयामवान्तरकिट्टयो विशेषाधिका भवन्ति । आविक्कं च पल्लोपमाऽसंख्येयमागमाजितप्रथमसंग्रहकिट्टिगताऽवान्तरकिट्टिमात्रेण राशिना ज्ञातव्यम् । (३) ततो मानस्य तृतीयसंग्रहकिट्टयामवान्तरकिट्टयो विशेषाधिका बोद्धव्याः । (४) ततः क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टयामवान्तरकिट्टयो विशेषाधिका बोद्धव्याः । (५) ततः क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टयामवान्तरकिट्टयो विशेषाधिका वक्तव्याः । (६) ततो मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्टयामवान्तरकिट्टयो विशेषाधिका अभिवातव्याः । (७) ततो मायाया द्वितीयसंग्रहकिट्टयामवान्तरकिट्टयो विशेषाधिका अधिगन्तव्याः । (८) ततो मायायास्तृतीयसंग्रहकिट्टयामवान्तरकिट्टयो विशेषाधिका वाच्याः । (९) ततो लोमस्य प्रथमसंग्रहकिट्टयामवान्तरकिट्टयो विशेषाधिका ज्ञातव्याः । (१०) ततो लोमस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टयामवान्तरकिट्टयो विशेषाधिका अवसेयाः । (११) ततो लोमस्य तृतीयसंग्रहकिट्टयामवान्तरकिट्टयो विशेषाधिका अभिधेयाः । (१२) ततोऽपि क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिट्टयामवान्तरकिट्टयः संख्येयगुणा निगदितव्याः ।

अत्रापि पूर्ववत् प्रथमसंग्रहकिट्टिरित्युक्ते किट्टिवेदकस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिर्ज्ञातव्या । किट्टिकारकस्य तु तृतीयसंग्रहकिट्टिर्बोद्धव्या । एवं तृतीयसंग्रहकिट्टिरित्युक्ते किट्टिवेदकस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिर्ज्ञातव्या, किट्टिकारकस्य तु प्रथमसंग्रहकिट्टिर्बोद्धव्या । तेन किट्टिकारकोपेक्षयाल्पवहुत्वमित्थं भणनीयम्

(१) मानस्य तृतीयसंग्रहकिट्टावनन्तरकिट्टयः स्तोकाः ।

(२) ततो मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टावनन्तरकिट्टयो विशेषाधिका वर्तन्ते ।

(३) ततो मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टावनन्तरकिट्टयो विशेषाधिका भवन्ति ।

* अत्र वर्गणाशब्देनाऽवान्तरकिट्टयो ग्राह्या, तासाम् अर्थं समुदाय इति वर्गणाग्रम्, तेन ।

(४) ततोऽपि क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्क्यामवान्तरकिङ्क्यो विशेषाविका भवन्ति ।

(५) ततोऽपि क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिङ्काववान्तरकिङ्क्यो विशेषाविका विद्यन्ते ।

(६) ततो मायायास्तृतीयसंग्रहकिङ्काववान्तरकिङ्क्यो विशेषाविका बोद्धव्याः ।

(७) ततो मायाया द्वितीयसंग्रहकिङ्काववान्तरकिङ्क्यो विशेषाविका मणनीयाः ।

(८) ततो मायायाः प्रथमसंग्रहकिङ्काववान्तरकिङ्क्यो विशेषाविका अभिवातव्याः ।

(९) ततो लोमस्य तृतीयसंग्रहकिङ्क्यामवान्तरकिङ्क्यो विशेषाविका ज्ञेयाः ।

(१०) ततो लोमस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्काववान्तरकिङ्क्यो विशेषाविका वाच्याः ।

(११) ततो लोमस्य प्रथमसंग्रहकिङ्काववान्तरकिङ्क्यो विशेषाविका वक्तव्याः ।

(१२) ततोऽपि क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिङ्काववान्तरकिङ्क्यः संख्येयगुणा निगदितव्या इति ।
कथमेतदवसीयते ? इति चेत् , शृणुत वक्ष्यमाणपरम्परोपनिवयाऽपि किङ्किषु दृश्यमानप्रदेशाग्रस्य केवलं विशेषहीनत्वस्य शततमगाथया वक्ष्यमाणत्वात् प्राक्प्रतिपादितं लोमस्य प्रथमसंग्रहकिङ्कि-
गतप्रदेशत आसन्नत्रयोदशगुणं दलं गृह्णन् लोमतृतीयसंग्रहकिङ्किगतकिङ्कित आसन्नत्रयोदशगुणलक्षणाः
संख्यातगुणा अवान्तरकिङ्कीर्णवर्तयति, अन्यथा परम्परोपनिवया विशेषहीनं दलं नोपपद्येत
॥९४-९५-९६-९७॥

मंग्रहकिङ्किषु दीयमानं दलं प्ररूप्य सम्प्रत्यवान्तरकिङ्किषु दीयमानं दलं निरूपयिषुराह

लोहजहण्णगकिङ्किपहुडिकोहुकोसकिङ्किअंतासु ।

संवासुं देइ दलं विसेसहीणकमेण खलु ॥ ९८ ॥

लोमजवन्यकिङ्किप्रमृत्तिकोवोत्कृष्टकिङ्क्यन्तासु ।

सर्वासु ददाति दलं विशेषाविकक्रमेण खलु ॥९९॥ इति पदसंस्कार ।

‘लोह०’ इत्यादि, ‘लोमजवन्यकिङ्किप्रमृत्तिकोवोत्कृष्टकिङ्क्यन्तासु’ लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कि-
प्रथमा-ज्वान्तरकिङ्किप्रमृत्तिकोवितृतीयसंग्रहकिङ्किचरमावान्तरकिङ्किपर्यवसानासु ‘सर्वासु’ सर्वाज्वान्त-
रकिङ्किषु ‘दलं’ प्रदेशाग्रं ‘खलु’ खलुगन्धो वाक्या-डलङ्कारे “निषेधवाक्यालङ्कारे जिज्ञा-
सानुनये खलु” इत्यमरकोशवचनान्, विशेषहीनक्रमेण ददाति । इदमुक्तं भवति-लोमप्रथम-
मंग्रहकिङ्केः प्रथमा-ज्वान्तरकिङ्की प्रमृतं दलं ददाति, ततो-ज्वान्तभागेन हीनं द्वितीयावान्तरकिङ्की
ददाति, ततो-ज्वान्तभागेन हीनं तृतीया-ज्वान्तरकिङ्की ददाति । एवमनन्तभागहीनक्रमेण तावद्
ददाति, यावत् क्रौञ्चतृतीयसंग्रहकिङ्किचरमा-ज्वान्तरकिङ्किः । उक्तं च कपायब्राह्मणचूर्णो-

“पदमसमए किट्टोसु पदेसग्गरस सेढिपरुवणं वत्तइरसामो । तं जहान्-लोमस्स जहणियाए किट्टोए पदेसग्गं बहुअं, विदियाए किट्टोए विसेसहीणं । एवमणंतरोव-णिधाए विसेसहीणमणंतभागेण जाव कोहस्स चरिमकिट्टि त्ति ।” इति ।

अथ गणितविभागः ।

सम्प्रति गणितरीत्या दीयमानदलं दर्शयते-किट्टिकरणाद्धाप्रथमसमये पूर्वपूर्वस्पर्ध-केभ्यो-ऽसंख्येयभागमात्रदलमुत्कीर्योत्कीर्णदलस्याऽसंख्येयभागप्रमाणं दलं किट्टितया परिणमयति । शेषाऽसंख्येयबहुभागमात्रदलं पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु ददाति । किट्टितया परिणमनाय गृहीतसकलदलिकतः प्रभूतं दलिकं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ ददाति । तद्यथा—किट्टितया परिणमनाय गृहीतसकलदलं पदेन विभक्तव्यम् । लब्धं च मध्यमदलमिति व्यवहियते । किट्टिराशिश्च पदं वक्तव्यः । मध्यमदलं पुनरधीकृतैकोनपदन्यूनाभ्यां द्वाभ्यां द्विगुणहानिभ्यां विभज्यते, तदैकचयदलं प्राप्यते । एकचयदलं तु द्वाभ्यां द्विगुणहानिभ्यां ताड्यते, तदा ताडितं दलं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टौ दीयमानदलं भवति । ततो द्वितीयाऽवान्तरकिट्टावेकचयेन हीनं ददाति । ततो द्वितीयावान्तरकिट्टितस्तृतीयावान्तरकिट्ट्यामेकचयेन हीनं ददाति । एवमेकचयहीनक्रमेण तावद् ददाति, यावत् क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टिः ।

असत्कल्पनया किट्टिकरणाद्धाप्रथमसमये चतुर्नवत्यधिकपञ्चविंशतिशतानि (२५९४) किट्टीर्निर्वर्तयति, किट्टितया च परिणमनाय द्वे-ऽञ्जे सप्ताशीतिकोट्यस्त्रयोनवतिलक्षाणि पञ्चाशीतिसहस्राणि पञ्चनवत्यधिकत्रिंशतानि (२८७९३८५३९५) दलिकानि गृह्णाति, द्विगुणहानिश्च सप्तपञ्चाशदधिकषट्शताधिकपञ्चपञ्चाशत्सहस्रोत्तरपञ्चलक्षमात्रेति कल्प्यते ।

अथ किट्टितया परिणमनाय गृहीतानि पञ्चनवत्यधिकत्रिंशतोत्तरपञ्चाशीतिसहस्राधिकत्रयोनवतिलक्षोत्तरसप्ताशीतिकोट्यधिकद्वयञ्जसंख्यकानि (२८७९३८५३९५) दलिकानि चतुर्नवत्यधिकपञ्चविंशतिशतलक्षणेन किट्टिराशिना विभज्यन्ते, तदा मध्यमदलं लभ्यते, तत्पुनरधीकृतैकोनकिट्टिराशिन्यूनाभ्यां द्वाभ्यां द्विगुणहानिभ्यां द्विकविमाजितपञ्चत्रिंशदधिकविंशतिसहस्रोत्तर-द्वाविंशतिलक्षराशिनेत्यर्थः, विभज्यते, तदैकचयदलमेकं लभ्यते । तत् पुनर्द्वाभ्यां द्विगुणहानिभ्यां चतुर्दशाधिकत्रिंशतोत्तरैकादशसहस्रयुक्तैकलक्षरूपाभ्यां (११११३१४) गुण्यते, गुणने च कृते लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ दीयमानं दलं चतुर्दशाधिकत्रिंशतोत्तरैकादशसहस्राधिकैकलक्षमात्रं प्राप्यते ।

न्यास

$$\begin{aligned} \text{पदम्} &= \text{निर्वर्त्यमानकिट्टिराशि} = २५९४ \\ \text{किट्टितया परिणमनाय गृहीतदलम्} &= २८७९३८५३९५ \\ \text{द्विगुणहानि} &= ५५५६५७ \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
& \text{मध्यमदलम्} = \text{किट्टयर्थं गृहीतदलम्} \\
& \text{यङ्कतो } " = \frac{\text{पदम्}}{२८७९३८५३९५} \\
& \text{यङ्कतो } " = \frac{२५९४}{२५९४} \\
& \text{एकचयदलम्} = \text{मध्यमदलम्} - \left(\text{द्वे द्विगुणहानी} \frac{\text{पदम्}}{२} \right) \\
& \text{यङ्कतो } " = \frac{२८७९३८५३९५}{२५९४} - \left(\frac{२ \times ५५५६५७}{२} \frac{२५९४}{२} \right) \\
& \therefore " " = \frac{२८७९३८५३९५}{२५९४} \div \left(\frac{११११३१४}{२} \frac{२५९४}{२} \right) \\
& \therefore " " = \frac{२८७९३८५३९५}{२५९४} - \left(\frac{२२२२६२८}{२} \frac{२५९३}{२} \right) \\
& \therefore " " = \frac{२८७९३८५३९५}{२५९४} \div \frac{२२२००३५}{२} \\
& \therefore " " = \frac{२८७९३८५३९५}{२५९४} \times \frac{२२२००३५}{२} \\
& \therefore " " = \frac{५७५८७७०७९०}{५७५८७७०७९०} \\
& \therefore " " = १ \\
& \therefore \text{तदेवमेकचयदलमेकं प्राप्तम् ।} \\
& \therefore \text{लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽ-} = \text{एकचयदलम्} \times \text{द्वे द्विगुणहानी} \\
& \text{वान्तरकिट्टौ दीयमानं दलम् ।} \\
& \therefore \text{यङ्कतो } " = १ \times (२ \times ५५५६५७) \\
& = १ \times ११११३१४ \\
& = ११११३१४
\end{aligned}$$

इत्थं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ चतुर्दशाधिकशतत्रयोत्तरैकादशसहस्राधिकैकादशलक्षप्रमितानि (११, ११, ३१४) दलिकानि ददाति । तत एकचयेन हीनानि त्रयोदशाधिकत्रिशतोत्तरैकादशसहस्राधिकैकादशलक्षप्रमितानि (११, ११, ३१३) ददाति । एवमुत्तरोत्तरकिट्टावेकैकचयेन हीनानि दलिकानि तावद् ददाति, यावत् क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टिः ।

अथवा भणितप्रकारेणैकचयदलं ज्ञात्वा चयाः परिगणनीयाः । तद्यथा क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टेया द्विचरमाऽवान्तरकिट्ट्यामेकश्चयः प्रक्षिप्यते, त्रिचरमाऽवान्तरकिट्टौ द्वौ चयौ, एवं पश्चात्तु-पूर्वैकोत्तरवृद्ध्या चयप्रक्षेपस्तावद् वाच्यः, यावद् लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टिरिति कल्पयित्वा “सैकपदधनपदार्थमथैकाचङ्क्युतिः किल सङ्कलितारुखा” इत्यनेन करणसूत्रेण सर्वे चयाः प्राप्तव्याः । तत एकचयदलं सर्वचयैस्ताडयितव्यम् । गुणनफलं च सर्वचयदलं भवति । तच्च किट्टितया परिणमनाय गृहीतदलस्याऽनन्ततमभागमात्रं भवति । अथ

किट्टितया परिणमनाय गृहीतदलतः सर्वचयदलं विशोष्य शेषं दलं किट्टिराशिना विमज्यैकै-
खण्डं सर्वकिट्टिषु ददाति । तथा चयदलिकत एकोनकिट्टिराशिप्रमाणांश्चयान् लोमप्रथमसंग्रह-
किट्टिप्रथमाञ्चान्तरकिट्टौ ददाति, द्वितीयाञ्चान्तरकिट्टौ द्वयूनकिट्टिराशिप्रमाणांश्चयान् ददाति,
तत एकैकचयेन हीनं तावद् ददाति, यावत् क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिद्विचरमाञ्चान्तरकिट्टिः, तेन तस्या-
मेकचयदलं ददाति । ततः क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाञ्चान्तरकिट्टौ चयदलतो दलिकं न प्रक्षि-
पति, पूर्वोक्तमेकखण्डदलं तु प्रक्षिपत्येव । एवंक्रमेण दलिकप्रक्षेपे सति लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमा-
ञ्चान्तरकिट्टौ दलं प्रभूतं निक्षिप्यते, एकोनकिट्टिराशिप्रमाणचययुतैकखण्डमात्रत्वात्, ततो द्वितीया-
ञ्चान्तरकिट्टावेकचयेन हीनं निक्षिप्यते, द्वयूनकिट्टिराशिप्रमाणचयसमन्वितैकखण्डप्रमितत्वात् । एवं
तावद् वक्तव्यम्, यावत् क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाञ्चान्तरकिट्टिः ।

एतदेवाञ्चसत्कल्पनया दर्शयते किट्टिकरणाद्धाप्रथमसमये किट्टिराशिः किट्टितया च परि-
णमनाय गृहीतं दलमित्येतत् सर्वपूर्ववत् कल्पनीयम् । एकचयदलं पूर्वोक्तरीत्यैकदलिकमात्रं साधनीयम् ।
सर्वचयराशिस्तु “सैकपञ्चनपदार्धमथैकाचङ्क्युतिः किल सङ्कलितारण्या ।” इत्यनेन श्री-
भास्करकरणसूत्रेणैकविंशत्यधिकैकशतोत्तरत्रयःषष्टिसहस्राधिकत्रयस्त्रिंशलक्षसंख्यको (३३, ६३, १२१)
लभ्यते । तथाहि एकोनकिट्टिषु चयप्रक्षेपात् पदमत्रैकोनकिट्टिराशिस्त्रयोनवत्यधिकपञ्चविंशति-
शतमात्रमित्यर्थः, तदेकेन सहितं जातं चतुर्नवत्यधिकपञ्चविंशतिशतप्रमाणम् (२५९३ + १ =
२५९४) । अथ चतुर्नवत्यधिकपञ्चविंशतिशतानि द्विकविमत्तत्रयोनवत्युत्तरपञ्चविंशतिशत-
लक्षणेन पदार्धेन विमज्यन्ते, तदा सर्वचयराशिरेकविंशत्यधिकैकशतत्रयःषष्टिसहस्रोत्तरत्रयस्त्रिंशलक्ष-
क्षमात्रः (३३, ६३, १२१) उपलभ्यते । स चैकचयदलेनैकसंख्यकेन गुण्यते, तदा सर्वचय-
दलमेकविंशत्यधिकैकशतोत्तरत्रयःषष्टिसहस्राधिकत्रयस्त्रिंशलक्षप्रमितं (३३, ६३, १२१) भवति ।

अथोक्तसर्वचयदलं किट्टितया परिणमनाय गृहीतदलिकेभ्यः पञ्चनवत्यधिकत्रिंशतोत्तरपञ्चाशी-
तिसहस्राधिकत्रिनवतिलक्षोत्तरसप्ताशीतिकोटीसंयुक्तद्वयञ्जसंख्यकेभ्यो (२८७९३८५३९५) विशो-
ष्यते, तदा चतुःसप्तत्यधिकद्विशतोत्तरद्वाविंशतिसहस्राधिकषष्टिलक्षसंयुक्तसप्ताशीतिकोट्यधिकद्वयञ्ज-
प्रमाणानि (२८७९३८५३९५ ३३६३१२१ = २८७६०२२२७४) दलिकान्यवशिष्यन्ते,
तानि किट्टिराशिना चतुर्नवत्युत्तरपञ्चविंशतिशतमानेन (२५९४) विमज्यते, तदैकखण्डमेक-
विंशत्यविकसप्तशतोत्तरषष्टिसहस्राधिकैकादशलक्षदलिकप्रमाणं (११०८७२१) प्राप्यते ।

न्यासः

$$\text{कल्प्यते किट्टितया परिणनाय गृहीत दलम्} = २८७९३८५३९५$$

$$\text{किट्टिराशि} = २५९४$$

$$\text{द्विगुणहानि.} = ५५५६५७$$

$$\text{सर्वचया} = (\text{पदम्} + १) \times \frac{\text{पदम्}}{२}$$

$$\text{अङ्कतः सर्वचया.} = (२५९३+१) \times \frac{२५९३}{२}$$

$$= २५९४ \times \frac{२५९३}{२}$$

$$= ३३६३१२१$$

$$\text{एकचयदलम्} = १ \text{ पूर्वोक्तकरणेना-उत्रा-ऽपि माधनीयम्}$$

$$\therefore \text{सर्वचयदलम्} = १ \times ३३६३१२१$$

$$= ३३६३१२१$$

$$\text{सर्वचयदलरहितं किङ्कितया परिणमनाय गृहीतं दलम्} = २८७९३८५३९५ \quad ३३६३१२१$$

$$= २८७६०२२२७४$$

$$\text{एकखण्डदलम्} = \text{सर्वचयदलरहितं किङ्कितयै गृहीतं दलम्}$$

किङ्कितराशि

$$\text{प्रकृते-ऽङ्कत} = २८७६०२२२७४$$

$$= \frac{२५९४}{२}$$

$$= ११०८७२१$$

अथ लोमप्रथममंग्रहकिङ्कितः प्रथमा-ऽवान्तरकिङ्कितवेकखण्डमेकविंशत्यधिकमसाशीतिशतोत्तरै-
कादशलक्षदलमितम् (११०८७२१) एकोनकिङ्कितराशिप्रमाणांश्च त्रयोदशत्यधिकपञ्चविंशतिशत-
संख्याकांश्चयान् (२५९३) प्रलिपति, तेन तत्र दीयमानानि दलिकानि चतुर्दशाधिकशतत्रयोत्त-
रैकादशसहस्राधिकैकादशलक्षप्रमितानि [११०८७२१ + (१ × २५९३) = ११११३१४]
भवन्ति । ततो द्वितीया-ऽवान्तरकिङ्कितामेकखण्डमेकविंशत्यधिकमसाशीतिशतोत्तरैकादशलक्षप्रदेशमात्रं
(११०८७२१) प्रथमा-ऽवान्तरकिङ्कितपेक्षया चैकोनचयान् दिनवत्यधिकपञ्चविंशतिसंख्यकान्
(२५९२) प्रलिपति, तेन तत्र दीयमानदलिकानि त्रयोदशा-ऽविकत्रिशतोत्तरैकादशसहस्राधिकैका-
दशलक्षाणि [११०८७२१ + (१ × २५९२) = ११११३१३] भवन्ति । ततः परमेकै-
का-ऽवान्तरकिङ्कितामेकखण्डदलं पूर्वपूर्वतश्चोत्तरोत्तरा-ऽवान्तरकिङ्कितवेकैकचयहान्या चयदलं तावद्
ददाति, यावत् क्रोधतृतीयसंग्रहकिङ्कितचरमा-ऽवान्तरकिङ्कितः । अनेन क्रमेण दलिकप्रक्षेपे सति
पूर्वपूर्वा-ऽवान्तरकिङ्कित उत्तरोत्तरा-ऽवान्तरकिङ्कितौ दीयमानदलान्येकचयेन हीनानि भवन्ति, तत्त्वत-
श्चैकचयदलस्यैकखण्डदला-ऽनन्ततमभागमात्रत्वात् सर्वा-ऽवान्तरकिङ्कितेषु दीयमानदलमनन्तभाग-
हीनक्रमेण भवति । गणितविभागः समाप्तः ॥९८॥

अनन्तरोपनिधया किङ्कितेषु दलं ग्रह्य्य सम्प्रति परम्परोपनिधया दलं निरूपयिषुराह

लोहरस जहण्णगकिङ्कितो कोहरस जेड्किङ्किते ।

दलिअं परंपराअ वि दिज्जेइ विसेसहीणं हि ॥९९॥

लोमस्य जघन्यकिङ्कित क्रोधस्य ज्येष्ठकिङ्कितौ ।

दलिक परम्परयाऽपि दीयते विशेषहीनं हि ॥९९॥ इति पदसंस्कारः ।

‘लोहरस’ इत्यादि, ‘लोमस्य जघन्यकिट्टितः’ संज्वलनलोमस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगतदलितः ‘क्रोधस्य’ संज्वलनक्रोधस्य ‘ज्येष्ठकिट्टौ’ तृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टौ परम्परयाऽपि ‘दलिकं’ प्रदेशाग्रं विशेषहीनमेव हिशब्दस्य “हि हेतावचधारणे” इत्येभरकोश-वचनेनाऽवधारणार्थकत्वात् ‘दीयते’ प्रक्षिप्यते । हीनत्वं चाऽनन्ततमभागेन बोध्यम्, किट्टिराशे-रेकस्पर्धकवर्गणाऽनन्ततमभागमत्रित्वेनैकद्विगुणहोनिगतस्थानाऽनन्ततमभागप्रमाणत्वात् । न्यगादि च कषायप्रामृतचूर्णौ “परंपरोवणिधाए जहणियादो लोमकिट्टोदो उक्करिसयाए कोधकिट्टोए पदेसग्गं विसेसहोणिमणंतभागेण ।” इति ।

विवक्षितसमये यद् दलं दीयते, तद् दीयमानं दलं निगद्यते । विवक्षितसमये दीयमान-दलेन सहितं प्राक्तनसत्तागतदलं दृश्यमानं दलमुच्यते । किट्टिपु दीयमानं प्राग् दलं दर्शितम् । सम्प्रति किट्टिपु दृश्यमानदलं निजिगदिपुराह

दलिअं तु दिरसमाणं लोहजहण्णाउ पहुडि कोहरस ।

उक्कोसं किट्टि जाव विसेसूणक्कमेणऽत्थि ॥१००॥

दलिकं तु दृश्यमानं लोमजघन्यायां प्रमृति क्रोधस्य ।

उत्कृष्टं किट्टि यावद् विशेषोनक्रमेणाऽस्ति ॥१००॥ इति पदसंस्कारः ।

‘दलिअं’ इत्यादि, तत्र दृश्यमानं दलिकं तु ‘लोमजघन्यायाः’ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टि-प्रथमावान्तरकिट्टितः प्रमृति ‘क्रोधस्य’ संज्वलनक्रोधस्य ‘उत्कृष्टं किट्टि’ तृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टि यावद् विशेषहीनक्रमेण ‘अस्ति’ विद्यते, किट्टिपु विशेषहीनक्रमेण दलिकस्य निक्षि-प्तत्वात् पुरातनदलिकामावाच्य ।

अथ किट्टिकरणाद्धाप्रथमसमये पूर्वापूर्वस्पर्धकेषु दलनिक्षेपविधिर्मण्यते—उत्कीर्णदलस्याऽ-संख्येयभागप्रमाणं दलं किट्टिपु निक्षिपति, शेषवहसंख्येयभागप्रमाणं दलं पूर्वा-ऽपूर्वस्पर्धकेषु निक्षिपतीति प्रागुक्तम् । तत्र प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टौ निक्षिप्तदलतोऽनन्तगुणहीनं दलं निक्षिपति, तत उत्तरोत्तरवर्गणायां विशेषहीनक्रमेण निक्षिपति ।

ननु क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टौ निक्षिप्तदलतोऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामनन्त-गुणहीनं दलं निक्षिपतीत्येतत् कथमवसीयते ? इति चेत्, उच्यते—क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽ-वान्तरकिट्टावनन्ताऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणाप्रदेशप्रमाणं दलं निक्षिप्या-ऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां पुरा-तनसत्तागतदलस्याऽसंख्येयभागं प्रक्षिपति । तेन क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टिगत-प्रदेशतोऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामनन्तगुणहीनं प्रक्षिप्यत इति लब्धम् । तथाहि अपूर्वस्पर्धक-

प्रथमवर्गणागतदले सार्धद्विगुणहान्या गुणिते सत्तागतसकलदलं प्राप्यते, तत् सत्तागतदलमुत्कर्षणापकर्षणमागहारेण विमर्ज्यैकमागमुत्किरति, तस्याऽसंख्येयभागप्रमाणं दलं किङ्किपु निक्षिपति । तेन बहुभागान् पृथक् स्थापयित्वैकभागं पूर्वोक्तविधिना विमर्ज्यैकवान्तरकिङ्कौ दलं निक्षिपति, तच्चाऽनन्तापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणाप्रदेशप्रमाणं भवति । पृथक्स्थापितमुत्कीर्णदलबहुभागप्रमाणं दलं सार्धद्विगुणहान्या विमर्ज्यैकमागमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां निक्षिपति । तच्च निक्षिप्यमाणं दलमपूर्वस्पर्धकपुरातनदलस्याऽसंख्येयभागप्रमाणं दलं भवति । तेन क्रोधतृतीयसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्कौ निक्षिप्तदलतोऽनन्तगुणहीनं दीयमानं दलं प्रथमापूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां भवति । तथा च दृश्यमानमपि दलं क्रोधतृतीयसंग्रहकिङ्किचरमावान्तरकिङ्किगतदलतोऽनन्तगुणहीनमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां भवति, क्रोधतृतीयसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्कावनन्ताऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणाप्रदेशप्रमाणस्य दलस्य निक्षिप्तत्वात् । इत्थं सत्कर्मणि दृश्यमानं दलं गोपुच्छाकारद्वयेन तिष्ठति, किङ्किविषयकगोपुच्छाकारदलं स्पर्धकविषयकगोपुच्छाकारदलं चेति * ।

अन्ये तु किङ्किपु स्पर्धकेषु चैकगोपुच्छाकारेण दलं तिष्ठतीत्येवं मन्यमानाः क्रोधतृतीयसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्कौ निक्षिप्यमाणप्रदेशतोऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामसंख्येयगुणहीनं दलं प्रक्षिप्यते, अन्यथा किङ्किस्पर्धकयोरेकगोपुच्छाकारदलमङ्गः प्रसज्येतेति वदन्ति । एतेषां मतेन किङ्किकरणाद्धायाश्चरमसमयं परित्यज्य किङ्किकरणाद्धायाः शेषसमयेष्वेकसमयप्रवद्धदलसम्बन्धनन्ततमभागप्रमाणमेव दलं किङ्कितया परिणतं स्यात् । कथम् ? इति चेत्, शृणुत—यद्युत्कीर्णदलस्याऽसंख्येयभागप्रमाणं दलं गृहीत्वा साविकाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतदलप्रमाणामेकैकामवान्तरकिङ्किं कुर्यात्, तर्हिवान्तरकिङ्कय एकप्रदेशद्विगुणहानिस्थानानामसंख्येयभागमात्रा भवेयुः, उत्कीर्णदलाऽसंख्येयभागस्यैकद्विगुणहानिगतप्रदेशाऽसंख्येयभागमात्रत्वात् । तच्च नेष्यते, सूत्र एकस्पर्धकगतवर्गणाऽनन्तभागमात्राणामवान्तरकिङ्कीनां प्ररूपितत्वात् । तेनैकस्पर्धकगतवर्गणाऽनन्ततमभागप्रमाणानामवान्तरकिङ्कीनां निवृत्तय उत्कीर्णदलाऽनन्ततमभागप्रमाणं दलं ग्रहीतव्यम् । गृहीत्वा च साविकाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतदलप्रमाणामेकैकां किङ्किं कुर्यात् । अनया रीत्या किङ्किनिवृत्तये गृहीतं दलमेकसमयप्रवद्धस्याऽनन्ततमभागमात्रं संभवति, असंख्येयसमयप्रवद्धप्रमाणोत्कीर्णदलाऽनन्ततमभागप्रमाणत्वात् । तेन चरमसमयं परित्यज्य शेषसमयेष्वनन्ततम-

* तथा चोक्तं जयधवलकारैरपि—“कोहचरमकिङ्कीए एलित्तपदेसगादो अपुव्वफद्दयादिवग्गणाए एलिवदमाणपदेसग्गमणंतगुणहीणं होदि । किं फारणं ? कोधचरमकिङ्कीए अणंतान्त्रो अपुव्वफद्दयादिवग्गणाओ एलिविविय पुणो अपुव्वफद्दयवग्गणाए तत्थ पुव्वावट्ठिदव्वस्सासंखेज्जविभागमेरां चेव एलिविग्गवमाणस्स तडुवलद्धोए आहारुवल्लंभादो । एत्थ दोण्हं पि दव्वाराणमोवट्ठणं ठविय पयवत्थ विसये सिस्साणं पडिबोहो कायव्वो । विस्समाणदव्वं पि कोधचरमकिङ्कीए बहुअं, अपुव्वफद्दयादिवग्गणाए अणंतगुणहीणमिदि दट्ठवं । तवो एत्थ दो गोपुच्छाओ जावाओ, किङ्कीसु एया गोपुच्छा, पुव्वापुव्वफद्दएसु अण्णा गोपुच्छा ति ।” इति ।

भागमात्रं दलं किङ्कितया परिणतं स्यात्, असंख्येयसमयैरप्यनन्ततमभागस्यैव किङ्कितया परिणति-
संभवात् । चरमसमये तु पूर्वापूर्वस्पर्धकेभ्यः सर्वदलं गृहीत्वा किङ्कीर्णवर्तयति, तेन चरमसमयेऽ-
नन्तबहुभागमात्रदलं किङ्कितया परिणतं भवेत् ।

न चाऽस्तु शेषसमयेषु किङ्कितया परिणतं दलमनन्ततमभागमात्रमिति वाच्यम्, विरोधो-
पलगात् । तथाहि किङ्किटुणाद्धाचरमसमये सर्वदलं किङ्कितया परिणमयति । यद्यत्र द्विचरम-
समयं यावत् किङ्कितया परिणतं दलं सत्तागतदलाऽनन्ततममात्रं भवेत्, तर्हि द्विचरमसमयतश्चरम-
समये किङ्कितया परिणम्यमानं दलमनन्तगुणं भवेत्, सत्तागतसर्वदलस्य किङ्कितया परिणम्यमान-
त्वात् । कषायप्राप्तचूर्णिकारादिभिरत्यसंख्येयगुणक्रमणैव दलं प्रतिसमयं किङ्कितया परि-
णमयतीत्युक्तम्, तथा च तद्ग्रन्थः—“जं पदेसग्गं सव्वसमासेण पढमसमए किङ्कीसु
दिज्जदि, तं थोवं, विदियसमए असंखेज्जगुणं, तदियसमए असंखेज्जगुणं, एवं जाव
चरिमाओ त्ति असंखेज्जगुणं ।” इति । तेन सह विरोधः स्यात् । तरगात् प्रथमविकल्प एव
सङ्गतिं प्राञ्चति । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्-१५ ।

अथ गणितविभागः

अथ निरुक्तापदार्थोऽसत्कल्पनयाऽङ्कतः प्रदर्श्यते संज्वलनचतुष्किङ्कितया
परिणमनायदलिकानि द्वेऽञ्जेसप्ताशीतिकोटयस्त्रिनवतिलक्षाणि पञ्चाशीतिसहस्राणि त्रिशतानि पञ्च-
नवतिश्च (२८७९३८५३९५) गृह्णाति । तस्य किञ्चिन्-यूनाष्टभागप्रमाणानि दलिकानि चतुस्त्रिंश-
त्कोटयोऽष्टानवतिलक्षाण्यष्टादशशतानि त्रिंशच्च (३४,९८,०१,८३०) मानकिङ्कितया परिणमयति,
तानि स्तोकाणि भवन्ति ।

अथ संज्वलनचतुष्किङ्कितया परिणमनाय गृहीतसकलदलानां किञ्चिन्-यूनाष्टभागप्रमाणानि
दलिकानि - षट्त्रिंशत्कोटयोऽष्टानवतिलक्षाण्यष्टानवतिसहस्राण्यष्टनवत्यधिकत्रिंशतानि च (३६,-
९८,९८,३९८) मायाकिङ्कितया परिणनाय गृह्णाति । तानि पूर्वतो विशेषाधिकानि भवन्ति ।
ततो विशेषाधिकानि सप्तसप्तत्यधिकैकादशसहस्रोत्तराऽष्टात्रिंशत्कोटयो (३८,००,११,०७७)
दलिकानि लोभकिङ्कितया परिणमनाय गृह्णाति । तानि च संज्वलनचतुष्किङ्कितया परिणमनाय
गृहीतसकलदलस्य साधिकाष्टभागप्रमाणानि भवन्ति । ततः क्रोधकिङ्कितया परिणमनाय संख्येयगु-
णान्येकाञ्जं सप्तसप्ततिकोटयः पण्णवतिलक्षाणि चतुस्सप्ततिसहस्राणि नवतिश्च (१,७७,९६,७४,०९०)
दलिकानि गृह्णाति । तानि च संज्वलनचतुष्किङ्कितया परिणमनाय गृहीतसकलदलस्य किञ्चिन्-यून-
पञ्चाष्टभागप्रमाणानि विधन्ते ।

तत्र मानकिङ्कितया परिणमनाय गृहीतदलस्य तिस्रः संग्रहकिङ्कीर्णवर्तयति । मानस्य तृतीय-

संग्रहकिङ्कौ तु स्तोकानि दलिकानि ददाति । तानि च संज्वलनचतुष्ककिङ्कितया परिणमनाय गृहीत-
सकलदलानामासन्नचतुर्विंशतिभागप्रमाणान्येकादशकोटयश्चतुष्षञ्चाशल्लक्षाणि नवसप्ततिसहस्राणि
पट्षञ्चाशदधिकशतं च (११,५४,७९,१५६) दलिकानि भवन्ति । ततो विशेषाधिकान्येकादश-
कोटयः पट्षष्टिलक्षाणि पञ्चोत्तरपञ्चशतानि च (११,६६,००,५०५) दलिकानि मानस्य द्वितीय-
संग्रहकिङ्कौ ददाति, ततोऽपि विशेषाधिकान्येकादशकोटयः सप्तसप्ततिलक्षाणि द्वाविंशतिमहस्राण्येकोन-
सप्तत्यधिकशतं च (११,७७,२२,१६९) दलानि प्रथमसंग्रहकिङ्कौ ददाति । तथैव भायाकिङ्कितया परि-
णमनाय गृहीतदलिकेभ्यो द्वादशकोटय एकविंशतिलक्षाणि पट्सप्ततिमहस्राणि पञ्चनवत्यधिकत्रि-
शतानि च (१२,२१,७६,३९५) दलानि भायातृतीयसंग्रहकिङ्कौ ददाति । तानि च संज्वलन-
चतुष्ककिङ्कितया परिणमनाय गृहीतसकलदलानामासन्नचतुर्विंशतिभागप्रमाणानि भवन्ति । ततो
विशेषाधिकानि द्वादशकोटयो द्वात्रिंशल्लक्षाणि नवनवतिसहस्राणि पञ्चपञ्चाशदधिकत्रिंशतानि च
(१२,३२,९९,३५५) दलिकानि भायाद्वितीयसंग्रहकिङ्कौ ददाति । ततोऽपि विशेषाधिकानि
द्वादशकोटयश्चतुश्चत्वारिंशल्लक्षाणि द्वाविंशतिसहस्राण्यष्टचत्वारिंशदधिकपट्शतानि च (१२,४४,-
२२,६४८) दलानि भायाप्रथमसंग्रहकिङ्कौ प्रक्षिपति ।

लोमकिङ्कितया परिणमनाय गृहीतमकलदलेभ्यः सप्तसप्तत्यधिकद्विशतोत्तरपट्चत्वारिंशत्सह-
स्राविकपञ्चपञ्चाशल्लक्षोत्तरद्वादशकोटयः (१२,५५,४६,२७७) दलानि लोमतृतीयसंग्रहकिङ्कौ
ददाति । तानि च संज्वलनचतुष्ककिङ्कितया परिणमनाय गृहीतसकलदलानामासन्नचतुर्विंशतिभाग-
प्रमाणानि भवन्ति । ततो विशेषाधिकानि लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कौ पञ्चचत्वारिंशदधिकद्विशतोत्तरस-
प्ततिसहस्राविकपट्षष्टिलक्षोत्तरद्वादशकोटयः (१२,६६,७०,२४५) दलानि ददाति । ततोऽपि
विशेषाधिकानि प्रथमसंग्रहकिङ्कौ द्वादशकोटयः सप्तसप्ततिलक्षाणि चतुर्नवतिमहस्राणि पञ्चपञ्चाश-
दुत्तरपञ्चशतानि च (१२,७७,९४,५५५) दलानि ददाति ।

संज्वलनक्रोधकिङ्कितया परिणमनाय गृहीतदलेभ्यो नवत्यधिकचतुस्तसप्ततिसहस्रोत्तरपण्णवति-
लक्षाधिकसप्तमसप्ततिकोव्युत्तरैकाञ्जसंख्यकेभ्यः (१,७७,९६,७४,०९०) संज्वलनचतुष्ककिङ्कितया
परिणमनाय गृहीतसकलदलिकानां किञ्चिन्न्यूनचतुरष्टभागप्रमाणान्येकाञ्जमेकचत्वारिंशत्कोटयो
नवनवतिलक्षायैकाशीतिसहस्राणि चत्वारिंशदधिकचतुश्शतानि च (१,४१,९९,८१,४४०) नोक्-
पायतः परिणतक्रोधदलिकानि तृतीयसंग्रहकिङ्कौ ददाति । शेषाणि किञ्चिन्न्यूनाष्टभागप्रमाणानि
पञ्चत्रिंशत्कोटयः पण्णवतिलक्षाणि द्विनवतिसहस्राणि पञ्चाशदधिकपट्शतानि च (३५,९६,९२,
६५०) दलानि क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिङ्कौ द्वितीयसंग्रहकिङ्कौ तृतीयसंग्रहकिङ्किषु ददाति । तत्र क्रोधस्य
द्वितीयसंग्रहकिङ्कौ एकैकादशकोटयोऽष्टनवतिलक्षाणि सप्तनवतिसहस्राणि द्विचत्वारिंशदुत्तरचतुश्शतानि
च (११,९८,९७,४४२) दलानि ददाति, ततो विशेषाधिकानि प्रथमसंग्रहकिङ्कौ द्वादशकोटयो
दशलक्षायैकोनविंशतिसहस्राणि त्रिंशदधिकचतुश्शतानि च (१२,१०,१९,४३०) दलानि ददाति ।

तृतीयसंग्रहकिट्टौ त्वेकादशकोटयः सप्ताशीतिलक्षाणि पञ्चसप्ततिसहस्राण्यष्टासप्तत्युत्तरसप्तशतानि च (११,८७,७५,७७८) दलानि ददाति, तथा प्रागुक्तानि नोकपायपरिणतक्रोधदलिकान्येकाञ्चमेकचत्वारिंशत्कोटयो नवनवतिलक्षायैकाशीतिसहस्राणि चत्वारिंशदुत्तरचतुश्शतानि च (१,४१,९९,८१,४४०) प्राक्षिपति । तेन तृतीयसंग्रहकिट्ट्यामष्टादशाधिकद्विशतोत्तरसप्तपञ्चाशत्सहस्राविकसप्ताशीतिलक्षाधिकत्रिपञ्चाशत्कोटयविकमेकाञ्चं (१,५३,८७,५७,२१८) दीयमानानि दलानि जायन्ते ।

मानतृतीयसंग्रहकिट्टितया परिणमनाय गृहीतदलस्य चतुरधिकशतम् (१०४) अवान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति, मानद्वितीयसंग्रहकिट्टितया परिणमनाय गृहीतदलस्य पञ्चोत्तरशतम् (१०५) अवान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति, मानप्रथमसंग्रहकिट्टितया च परिणमनाय गृहीतदलस्य षडधिकशतम् (१०६) अवान्तरकिट्टीः करोति ।

एवं मायातृतीयसंग्रहकिट्टितया परिणमनाय गृहीतदलस्य दशाधिकशतम् (११०) अवान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति, मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टितया परिणमनाय गृहीतदलस्यैकादशोत्तरशतम् (१११) अवान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति । मायाप्रथमसंग्रहकिट्टितया च परिणमनाय गृहीतदलस्य द्वादशाधिकं शतम् (११२) अवान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति ।

लोमतृतीयसंग्रहकिट्टितया परिणमनाय गृहीतदलस्य त्रयोदशाधिकशतम् (११३) अवान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति । लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टितया परिणमनाय गृहीतदलस्य चतुर्दशोत्तरशतम् (११४) अवान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति । लोमप्रथमसंग्रहकिट्टितया च परिणमनाय गृहीतदलस्य पञ्चदशाधिकशतम् (११५) अवान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति ।

क्रोधाद्वितीयसंग्रहकिट्टितया परिणमनाय गृहीतदलस्याष्टाधिकशतम् (१०८) अवान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति, क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टितया परिणमनाय गृहीतदलस्य नवोत्तरशतम् (१०९) अवान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति । क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टितया च परिणमनाय गृहीतदलस्य सप्ताशीत्युत्तराणि त्रयोदशशतान्यवान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति (१३८७), किट्टितया परिणमनाय गृहीतदलस्य प्रभूतत्वात् । इत्थं किट्टितया परिणमनाय गृहीतसर्वदलिकानां पञ्चनवत्यधिकत्रिशताविकपञ्चाशीतिसहस्रोत्तरत्रिनवतिलक्षाविकसप्ताशीतिकोटयविकद्वयञ्जमात्राणां (२,८७,९३,८५,३९५) चतुर्नवत्यधिकपञ्चविंशतिशतानि (२५९४) अवान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति ।

चतुर्नवतितमादिगायानां वृत्तिमाश्रित्य द्वादशसंग्रहकिङ्कीनां प्रदेशाग्रस्याऽवान्तरकिङ्कीनां चयन्त्रकम्

	अवान्तरकिङ्कः	तदल्पबहुत्वम्	सकलदलानि	तदल्पबहुत्वम्
(१) मानस्य तृतीयसंग्रहकिङ्की	१०४	स्तोकाः	११५४७९१५६	स्तोकानि
(२) मानस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्की	१०५	विशेषाधिका	११६६००५०५	विशेषाधिकानि
(३) मानस्य प्रथमसंग्रहकिङ्की	१०६	"	११७७२२१६९	"
(४) क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्की	१०८	"	११९८९७४४२	"
(५) क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिङ्की	१०९	"	१२१०१९४३०	"
(६) मायायास्तृतीयसंग्रहकिङ्की	११०	"	१२२१७६३९५	"
(७) मायाया द्वितीयसंग्रहकिङ्की	१११	"	१२३२९९३५५	"
(८) मायाया प्रथमसंग्रहकिङ्की	११२	"	१२४४२२६४८	"
(९) लोभस्य तृतीयसंग्रहकिङ्की	११३	"	१२५५४६२७७	"
(१०) लोभस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्की	११४	"	१२६६७०२४५	"
(११) लोभस्य प्रथमसंग्रहकिङ्की	११५	"	१२७७९४५५५	"
(१२) क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिङ्की	१३८७	संख्यागुणा	१५३८७५७२१८	संख्यातगुणानि
		(किञ्चिन्मून- त्रयोदशगुणा)	(१४१९९८१४००+ ११८७७५७७८)	(ईषदूनत्रयो- दशगुणानि ।)

अथाऽवान्तरकिङ्किषु दीयमानदलं भण्यते

लोभप्रथमसंग्रहकिङ्कितया परिणमनाय गृहीतदलिकेभ्यो लोभप्रथमसंग्रहकिङ्किप्रथमाऽवान्तर-
किङ्कावेकादशलक्षान्येकादशसहस्राणि त्रिशतानि चतुर्दश च (११, ११, ३१४) दलिकानि ददाति ।
तदानयनप्रकारस्तु प्राग्दर्शितः । तत एकचयेन हीनानि दलानि लोभप्रथमसंग्रहकिङ्किद्वितीयाऽवा-
न्तरकिङ्क्यामेकादशलक्षान्येकादशसहस्राणि त्रयोदशाधिकानि त्रिशतानि च (११, ११, ३१३) प्रक्षि-
पति, आगेकचयस्यैकपरमाणुत्वेन संस्तवात्, तत एकैकचयेन हीनं दलं तावद् ददाति, यावद् लोभ-
प्रथमसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्किः । तेन लोभप्रथमसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्कौ द्विशताधिकै-
कादशसहस्रोत्तरैकादशलक्षाणि (११, ११, २००) दलानि ददाति । कथम् ? इति चेत्, उच्यते-
यतिसंख्याकायामवान्तरकिङ्क्यादलं प्राप्तुमिष्यते, एकोनतत्संख्यागुणितैकचयदलं प्रथमाऽवान्त-
रकिङ्किगतदलतो विशोऽवशिष्यमाणदलं तस्यामवान्तरकिङ्कौ दीयत इत्यनेन करणेन लोभप्रथम-
संग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्केः पञ्चदशाधिकशततमत्वेनैकोनतत्संख्यालक्षणचतुर्दशाधिकशतगुणि-
तैकचयगतदललक्षणचतुर्दशाधिकशतदलैर्न्यूनानि प्रथमाऽवान्तरकिङ्किगतदलानि द्विशताधिकैकाद-
शसहस्रोत्तरैकादशलक्षाणि (११, ११, २००) दलानि प्रक्षिपति । एवमग्रेऽप्यनेन करणेन दलिक-
निलेपो बोद्धव्यः ।

अथ लोभद्वितीयसंग्रहकिङ्कितया परिणमनाय गृहीतदलिकेभ्यो दलान्यादाय लोभप्रथमसंग्रहकिङ्कि-

चरमाऽवन्तरकिट्टित एकचयेन न्यूनानि दलानि नवनवत्यधिकशताधिकैकादशसहस्रोत्तरैकादशलक्षमितानि (११,११,१९९) ददाति । ततो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयावन्तरकिट्टावधानवत्यधिकशतोत्तरैकादशसहस्रोत्तरैकादशलक्षाणि (११,११,१९८) दलिकानि ददाति । एवमनन्तरानन्तरेणैकचयेन हीनानि दलानि तावत् प्रक्षिपति, यावद् लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवन्तरकिट्टिः । तेन लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवन्तरकिट्टौ षडशीत्युत्तरैकादशसहस्राधिकैकादशलक्षाणि (११,११,०८६) दलिकानि ददाति ।

ततो लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवन्तरकिट्टावेकचयेन न्यूनानि दलानि ददाति । तानि च पञ्चाशीत्यधिकैकादशसहस्रोत्तरैकादशलक्षमात्राणि (११,११,०८५) भवन्ति । ततो लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयाऽवन्तरकिट्टौ चतुरशीत्यधिकैकादशसहस्रोत्तरैकादशलक्षाणि (११,११,०८४) दलानि ददाति । एवमनन्तरानन्तरेणैकचयेन हीनानि दलिकानि तावद् ददाति, यावद् लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवन्तरकिट्टिः । तेन लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवन्तरकिट्टौ त्रयःसप्तत्युत्तरनवशताधिकदशसहस्राधिकान्येकादशलक्षाणि (१११०९७३) दलिकानि ददाति ।

तत एकचयेन हीनानि मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवन्तरकिट्टौ द्वासप्तत्यधिकनवशताधिकदशसहस्रोत्तरैकादशलक्षाणि (११,१०,९७२) दलिकानि ददाति । ततो मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिद्वितीयाऽवन्तरकिट्टावेकचयेन हीनानि दलानि प्रक्षिपति । एवमनन्तरानन्तरेणैकचयेन हीनानि तावद् ददाति, यावद् मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमाऽवन्तरकिट्टिः । तेन मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमाऽवन्तरकिट्टावेकपष्ट्यधिकाष्टशतोत्तरदशसहस्राधिकान्येकादशलक्षाणि (११,१०,८६१) दलिकानि प्रक्षिपति ।

तत एकचयेन हीनानि मायाया द्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवन्तरकिट्टौ पष्ट्यधिकाष्टशतोत्तरदशसहस्राधिकैकादशलक्षाणि (११,१०,८६०) दलिकानि प्रक्षिपति, ततो मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयाऽवन्तरकिट्टावेकोनपष्ट्युत्तराष्टशताधिकदशसहस्राधिकैकादशलक्षाणि (११,१०,८५९) दलिकानि ददाति । एवमनन्तरानन्तरेणैकचयेन हीनानि दलानि तावद् ददाति, यावन्मायाया द्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवन्तरकिट्टिः । तेन मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवन्तरकिट्टौ पञ्चाशदधिकसप्तशतोत्तरदशसहस्राधिकैकादशलक्षाणि (११,१०,७५०) दलिकानि ददाति ।

तत एकचयेन हीनानि मायातृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवन्तरकिट्टावेकोनपञ्चाशदुत्तरसप्तशतोत्तरदशसहस्राधिकैकादशलक्षाणि (११,१०,७४९) दलिकानि ददाति । ततो मायातृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयाऽवन्तरकिट्टावष्टाचत्वारिंशदुत्तरसप्तशताधिकदशसहस्रोत्तरैकादशलक्षाणि (११,१०,७४८) दलिकानि निक्षिपति । एवमनन्तरानन्तरेणैकचयेन हीनानि दलिकानि तावत् प्रक्षिपति, यावन्मायातृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवन्तरकिट्टिः । तेन मायातृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवन्तरकिट्टौ चत्वारिंशदधिकपष्टशतोत्तरदशसहस्राधिकैकादशलक्षाणि (११,१०,६४०) दलिकानि प्रक्षिपति ।

तत ऊर्ध्वं मानप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवन्तरकिट्टौ नवत्रिंशदधिकपष्टशताधिकदशसहस्रोत्तरै-

कादशलक्षाणि (११,१०,६३९) दलिकानि प्रक्षिपति । ततः परं मानप्रथमसंग्रहकिङ्किटिर्द्वितीयाऽ-
वान्तरकिङ्क्यामष्टाविंशदधिकपञ्चशतोत्तरदशसहस्राधिकैकादशलक्षाणि (११,१०,६३८) दलिकानि
प्रक्षिपति, एवमनन्तरानन्तरेणैकैकचयेन हीनानि दलिकानि तावद् ददाति, यावन्मानप्रथमसंग्रह-
किङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्किः । तेन मानप्रथमसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्कौ चतुस्त्रिंशदधिकपञ्चश-
तोत्तरदशसहस्राधिकैकादशलक्षाणि (११,१०,५३४) दलिकानि प्रक्षिपति ।

तत ऊर्ध्वं मानद्वितीयसंग्रहकिङ्किप्रथमाऽवान्तरकिङ्कौ त्रयस्त्रिंशदधिकपञ्चशतोत्तरदशसहस्रोत्त-
रैकादशलक्षाणि (११,१०,५३३) दलिकानि ददाति । एवमनन्तरानन्तरेणैकैकचयेन हीनानि तावद्
निक्षिपति, यावन्मानद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्किः । तेन मानद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमाऽ-
वान्तरकिङ्कौ त्रयोविंशदधिकचतुःशताधिकदशसहस्रोत्तराण्येकादशलक्षाणि (११,१०,४२९) दलिकानि
ददाति ।

तत ऊर्ध्वं मानतृतीयसंग्रहकिङ्किप्रथमाऽवान्तरकिङ्कावष्टाविंशत्यधिकचतुःशतोत्तरदशसहस्रा-
धिकैकादशलक्षाणि (११,१०,४२८) दलिकानि ददाति । ततः परं मानतृतीयसंग्रहकिङ्किद्वितीया-
ऽवान्तरकिङ्कौ सप्तविंशत्यधिकचतुःशताधिकदशसहस्रोत्तरैकादशलक्षाणि (११,१०,४२७) दलिकानि
ददाति । एवमनन्तरानन्तरेणैकैकचयेन हीनानि दलिकानि तावद् ददाति, यावन्मानतृतीयसंग्रहकिङ्कि-
चरमाऽवान्तरकिङ्किः । तेन मानतृतीयसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्कौ पञ्चविंशत्यधिकत्रिंशताधिकदश-
सहस्रोत्तरैकादशलक्षाणि (११,१०,३२५) दलिकानि प्रक्षिपति ।

तत ऊर्ध्वं क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किप्रथमाऽवान्तरकिङ्कौ चतुर्विंशत्यधिकत्रिंशतोत्तरदशसहस्रोत्तरै-
कादशलक्षाणि (११,१०,३२४) दलिकानि ददाति । ततः परं क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किद्वितीयाऽ-
वान्तरकिङ्कौ त्रयोविंशत्यधिकत्रिंशतोत्तरदशसहस्राधिकैकादशलक्षाणि (११,१०,३२३) दलिकानि
ददाति । एवमनन्तरानन्तरेणैकैकचयेन हीनानि दलानि तावत् प्रक्षिपति, यावत् क्रोधप्रथमसंग्रहकि-
ङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्किः । तेन क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्कौ षोडशोत्तरद्विशताधिकदश-
सहस्रोत्तरैकादशलक्षाणि (११,१०,२१६) दलिकानि प्रक्षिपति ।

ततः परं क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्किप्रथमाऽवान्तरकिङ्कौ पञ्चदशाधिकशतद्वयोत्तरदशसहस्राधिकै-
कादशलक्षाणि (११,१०,२१५) दलिकानि प्रक्षिपति । तत ऊर्ध्वं क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्किद्वितीया-
ऽवान्तरकिङ्कौ चतुर्दशाधिकशतद्वयोत्तरदशसहस्राधिकैकादशलक्षाणि (११,१०,२१४) दलिकानि
प्रक्षिपति । एवमनन्तरानन्तरेणैकैकचयेन हीनानि दलानि तावद् ददाति, यावत् क्रोधद्वितीयसंग्रह-
किङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्किः । तेन क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्क्यामष्टोत्तरशताधिकदश-
सहस्राधिकैकादशलक्षाणि (११,१०,१०८) दलिकानि प्रक्षिपति । अत्र क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्कि-
प्रथमाऽवान्तरकिङ्कौ पञ्चदशाधिकद्विशतोत्तरदशसहस्राधिकैकादशलक्षाणि (११,१०,२१५) दलिकानि
प्रक्षिप्यन्ते । मानस्य तु प्रथमसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्कौ चतुस्त्रिंशदधिकपञ्चशतोत्तरदश-

सहस्राधिकैकादशलक्षाणि (११,१०,५३४) दलिकानि प्रक्षिप्तानि । किन्तु मानप्रथमसंग्रहकिट्टि-
सकलाऽवान्तरकिट्टयः षडुत्तरशतं (१०६) भवन्ति, क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिसकलाऽवान्तरकिट्टयस्तु
विशेषाधिका अष्टोत्तरशतं (१०८) भवन्ति । तेन मानप्रथमसंग्रहकिट्टिसकलाऽवान्तरकिट्टिगतसर्व-
दलिकेभ्यो नवपट्टियुक्तैकशताधिकद्वाविंशतिसहस्रोत्तरसप्तसप्ततिलक्षाधिकैकादशकोटिभ्यः (११,-
७७,२२,१६९) क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिसकलाऽवान्तरकिट्टिगतानि दलानि द्वाचत्वारिंशदधिक-
चतुःशतोत्तरसप्तनवतिसहस्राधिकाष्टनवतिलक्षाधिकैकादशकोटयो (११,९८,९७,४४२) विशेषाधि-
कानि भवन्ति ।

तत ऊर्ध्वं क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ सप्ताधिकशतोत्तरदशसहस्राधिकै-
कादशलक्षाणि (११,१०,१०७) प्रक्षिपति । ततः परं क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयाऽवान्तरकिट्टौ
षडधिकशतोत्तरदशसहस्राधिकान्येकादशलक्षाणि (११,१०,१०६) दलिकानि प्रक्षिपति । एवमनन्त-
रानन्तरेणैकेकचयेन हीनानि दलिकानि तावत् प्रक्षिपति, यावत् क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽ-
वान्तरकिट्टिः । तेन क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टयामेकविंशत्यधिकसप्तशतोत्तराष्टसहस्रा-
धिकैकादशलक्षाणि (११,०८,७२१) दलिकानि प्रक्षिपति ।

इत्थं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टितः प्रमृत्यनन्तरानन्तरेणाऽनन्ततमभागेन हीनं
दीयमानं दलं तावद् भवति, यावत् क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टिः ।

प्रथमसमये किट्टिषु दृश्यमानदलस्य दीयमानदलतोऽनतिरेकादनन्तरोपनिधया दृश्यमान-
दलमप्यनन्तरानन्तरेण विशेषहीनं भवति ।

परम्परोपनिधयाऽपि दीयमानं दलमनन्ततमभागेनैव हीनं भवति । तथाहि-लोमप्रथमसंग्रहकिट्टि-
प्रथमाऽवान्तरकिट्टौ चतुर्दशाधिकत्रिशतोत्तरैकादशसहस्राधिकान्येकादशलक्षाणि (११,११,३१४)
दलानि दीयन्ते, क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टौ त्वेकविंशत्यधिकसप्तशतोत्तराष्टसहस्राधि-
कान्येकादशलक्षाणि (११,०८,७२१) दलानि दीयन्ते । इह च किञ्चिदधिकचतुश्शतानामनन्तत्वेन
परिकल्पनाद् लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टितः क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टौ-
वनन्ततमभागेन हीनं दीयते । एवं दृश्यमानमपि दलं परम्परोपनिधयाऽनन्ततमभागेन हीनं
भवति, दीयमानतो दृश्यमानदलस्याऽनतिरेकात् ॥१००॥

एतत्सर्वं यन्त्रे सुबोधार्थं प्रदर्शयते । इदन्त्ववसेयम्- समानाऽन्तराणां राशीनां योग
इष्यमाण आदिधनेन सहितमन्त्यधनं गच्छार्धेन गुण्यते, गुणने च कृते सर्वधनं लभ्यते । यदुक्तं
श्रीनिशोयभाष्ये-“अन्तिमधनमादिजुयं गच्छच्छगुणं तु सञ्चधनं ।” इति । इह
प्रथमावान्तरकिट्टौ दीयमानदलान्य-त्यधनम्, चरमावान्तरकिट्टौ दीयमानदलान्यादिधनम्,
अवान्तरकिट्टिराशिश्च गच्छ इति । यथाऽसत्कल्पनया मानतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टौ
दीयमानदलान्यष्टाविंशत्यधिकचतुश्शतोत्तरदशसहस्राधिकैकादशलक्षाणि (१११०४२८) अन्त्य-

धनम्, मानतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टौ दीयमानदलानि पञ्चविंशत्यधिकत्रिशतोत्तरदशसहस्राधिकैकादशलक्षानि (१११०३२५) आदिधनम्, गच्छश्च चतुरधिकं शतम् (१०४) । अनन्तरोत्तरकरणमाश्रित्याष्टाविंशत्यधिकचतुश्शतोत्तरदशसहस्राधिकैकादशलक्षैर्युक्तानि पञ्चविंशत्यधिकत्रिशतोत्तरदशसहस्रसंयुक्तैकादशलक्षानि त्रिपञ्चाशदविकसप्तशतयुक्तविंशतिसहस्रोत्तरद्वविंशतिलक्षानि (१११०४२८+१११०३२५=२२२०७५३) भवन्ति । तानि च गच्छार्धेन द्वापञ्चाशल्लक्षणेन गुण्यते, तदा मानतृतीयसंग्रहकिट्टौ दीयमानसर्वदलानि पट्पञ्चाशदविकैकशतोत्तरैकोनाशीतिसहस्राधिकचतुष्पञ्चाशल्लक्षयुक्तैकादशलक्षोदयः (११५४७९१५६) प्राप्यन्ते । एवमुक्तकरणेन शेषसंग्रहकिट्टीनामपि प्रदेगा यन्त्रे प्रदर्शिताः ।

किट्टिकरणाच्छाप्रथमसमयेऽसत्कल्पनया दीयमानदलयन्त्रकम्

मानः	क्रोधः
तृतीयसंग्रहकिट्टाववान्तरकिट्टय १०४	तृतीयसंग्रहकिट्टाववान्तरकिट्टय १३८७ (१२८०+१०७)
द्वितीय " " " " १०५	द्वितीय " " " " १०८
प्रथम " " " " १०६	प्रथम " " " " १०९
मानन्य सकलाऽवान्तरकिट्टय ३१५	क्रोधस्य सकलावान्तरकिट्टय १६०४
तृतीयसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टौ दलानि १११०३२५	तृतीयसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टौ दलानि ११०८७२१
" " " द्वितीया " " " १११०४२७	" " " द्वितीया " " " १११०१०६
" " " प्रथमा " " " १११०४२८	" " " प्रथमा " " " १११०१०७
तृतीयसंग्रहकिट्टिसकलावान्तरकिट्टिगतसकलदलानि	तृतीयसंग्रहकिट्टिसकलावान्तरकिट्टिगतदलानि
$= (१११०३२५ + १११०४२८) \times \frac{१०४}{२}$	$= (११०८७२१ + १११०१०७) \times \frac{१३८७}{२} = १५३८७५७२१८$
$= २२२०७५३ \times ५२ = ११५४७९१५६$	
द्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टौ दलानि १११०४२९	द्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टौ दलानि १११०१०८
" " " द्वितीया " " " १११०५३२	" " " द्वितीया " " " १११०२१४
" " " प्रथमा " " " १११०५३३	" " " प्रथमा " " " १११०२१५
द्वितीयसंग्रहकिट्टिसकलावान्तरकिट्टिगतसकलदलानि	द्वितीयसंग्रहकिट्टिसकलावान्तरकिट्टिगतसकलदलानि
$= (१११०४२९ + १११०५३३) \times \frac{१०५}{२} = ११६६००५०५$	$= (१११०१०८ + १११०२१५) \times \frac{१०८}{२} = ११९८९७४४२$
प्रथमसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टौ दलानि १११०५३४	प्रथमसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टौ दलानि १११०२१६
" " " द्वितीया " " " १११०६३८	" " " द्वितीया " " " १११०३२३
" " " प्रथमा " " " १११०६३९	" " " प्रथमा " " " १११०३२४
प्रथमसंग्रहकिट्टिसकलावान्तरकिट्टिगतसकलदलानि	प्रथमसंग्रहकिट्टिसकलावान्तरकिट्टिगतसकलदलानि
$= (१११०५३४ + १११०६३९) \times \frac{१०६}{२} = ११७७२२१६९$	$= (१११०२१६ + १११०३२४) \times \frac{१०९}{२} = १२१०१९४३०$
मानकिट्टिनया परिणतानि सर्वदलानि	क्रोधकिट्टिनया परिणतानि सर्वदलानि
$= (१११०३२५ + १११०६३९) \times \frac{३१५}{२} = ३४९८०१८३०$	$= (११०८७२१ + १११०३२४) \times \frac{१६०४}{२} = १७७९६७४०९०$

किट्टिकरणाद्धाप्रथमसमये दीयमानदलयन्त्रकम्

माया		लोमः	
पृतीयसंग्रहकिट्टीयवान्तरकिट्टय	११०	पृतीयसंग्रहकिट्टीयवान्तरकिट्टय	११३
द्वितीय " " " "	१११	द्वितीय " " " "	११४
प्रथम " " " "	११२	प्रथम " " " "	११५
मायाया सकलाऽवान्तरकिट्टय	३३३	लोमसकलाऽवान्तरकिट्टयः	३४२
पृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टौ दलानि	१११०६४०	पृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टौ दलानि	१११०९७३
" " " द्वितीया " " "	१११०७४८	" " " द्वितीया " " "	११११०८४
" " " प्रथमा " " "	१११०७४९	" " " प्रथमा " " "	११११०८५
∴ पृतीयसंग्रहकिट्टिसकलाऽवान्तरकिट्टिगतसकलदलानि		∴ पृतीयसंग्रहकिट्टिसकलाऽवान्तरकिट्टिगतसकलदलानि	
$= (१११०६४० + १११०७४९) \times \frac{११०}{२} = १२२१७६३९५$		$= (१११०९७३ + ११११०८५) \times \frac{११३}{२} = १२५५४६२७७$	
द्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टौ दलानि	१११०७५०	द्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टौ दलानि	११११०८६
" " " द्वितीया " " "	१११०८५९	" " " द्वितीया " " "	१११११९८
" " " प्रथमा " " "	१११०८६०	" " " प्रथमा " " "	१११११९९
∴ द्वितीयसंग्रहकिट्टिसकलाऽवान्तरकिट्टिगतसर्वदलानि		∴ द्वितीयसंग्रहकिट्टिसकलाऽवान्तरकिट्टिगतसर्वदलानि	
$= (१११०७५० + १११०८६०) \times \frac{१११}{२} = १२३२९९३५५$		$= (११११०८६ + १११११९९) \times \frac{११४}{२} = १२६६७०२४५$	
प्रथमसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टौ दलानि	१११०८६१	प्रथमसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टौ दलानि	११११२००
" " " द्वितीया " " "	१११०९७१	" " " द्वितीया " " "	११११३१३
" " " प्रथमा " " "	१११०९७२	" " " प्रथमा " " "	११११३१४
∴ प्रथमसंग्रहकिट्टिसकलाऽवान्तरकिट्टिगतसर्वदलानि		∴ प्रथमसंग्रहकिट्टिसकलाऽवान्तरकिट्टिगतसकलदलानि	
$= (१११०८६१ + १११०९७२) \times \frac{११२}{२} = १२४४२२६४८$		$= (११११२०० + ११११३१४) \times \frac{११५}{२} = १२७७९४५५५$	
मायाकिट्टितया परिणतानि सर्वदलानि		लोमकिट्टितया परिणतानि सर्वदलानि	
$= (१११०६४० + १११०९७२) \times \frac{३३३}{२} = ३६९८९८३९८$		$= (१११०९७३ + ११११३१४) \times \frac{३४२}{२} = ३८००११०७७$	

सञ्चलनचतुष्ककिट्टितया परिणमनाय गृहीतसकलदलानि-

(१) मानकिट्टितया परिणमनाय गृहीतसकलदलानि = ३४९८०१८३०

(२) मायाकिट्टितया परिणमनाय गृहीतसकलदलानि = ३६९८९८३९८

(३) लोमकिट्टितया परिणमनाय गृहीतसकलदलानि = ३८००११०७७

(४) क्रोवकिट्टितया परिणमनाय गृहीतसकलदलानि = १७७९६७४०९०

∴ सञ्चलनचतुष्ककिट्टितया परिणमनाय गृहीतसर्वदलानि = २८७९३८५३९५

॥ गणितविभागः समाप्तः ॥

किङ्किरणाद्वाप्रथमसमये किङ्किनिवृत्तिमभिधाय सम्प्रति किङ्किरणाद्वाप्रथमसमयाद्
प्रमृति क्षपकस्य मोहनीयस्थितिरमयोरपवर्तनैव भवति, ततोऽन्यस्य तूद्धर्तनाऽपवर्तना चोभेऽपि
भवत इति चित्वापिपुत्राह

किङ्की कुणमाणो ओवट्टइ मोहरस ठिइरसा णियमा ।

सो य न उव्वट्टइ ओवट्टइ उव्वट्टइ परो उ ॥१०१॥ (उपगीतिः)

किङ्की कुर्वाणोऽपवर्तयति मोहस्य स्थितिरसौ नियमाद् ।

स च नोद्धर्तयत्यपवर्तयत्युद्धर्तयति परस्तु ॥१०१॥ इति पदसंस्कार ।

‘किङ्को’ इत्यादि, किङ्कीः ‘कुर्वाणः’ निर्वर्तयन् प्रस्तुतत्वाद् क्षपकः ‘मोहस्य’ मोहनीयस्य
स्थितिरसौ नियमाद् अपवर्तयति, मोहनीयस्य सत्तागतस्थितिरसौ नियमतो हासयतीत्यर्थः ।
‘स’ किङ्किरणाद्वावर्ती च क्षपको नोद्धर्तयति, मोहनीयस्य सत्तागतस्थितिरसौ न वर्धयतीत्य-
र्थः । किङ्किरेतरस्य को विशेषः ? इत्यत आह-‘ओवट्टइ’ इत्यादि, तत्र ‘परस्तु’ किङ्किरणा-
द्वाया अवस्ताद् वर्तमानो जीवस्तु तुर्वाभ्यमेदे, मोहनीयस्य स्थितिरसावपवर्तयत्युद्धर्तयति च ।
उक्तं च कषायप्रामृते-

“ओवट्टणमुव्वट्टण किटोवज्जेसु होदि कागेसु ।

ओव्वट्टणा च णियमा किटोकरणम्हि वोव्ववा ॥१॥” इति

तथैव कर्मप्रकृतावपि

“आवंधा उक्कड्डइ सव्वहिमोक्कड्डणा ठिइरसाणं ।

किटोवज्जे उभयं, किटोसु ओव्वट्टणा एक्का ॥१॥” इति ।

एवं कषायप्रामृतचूर्णावप्युक्तम्-“खवगो किटोकरणप्पहुडि जाव संकमो, ताव
ओक्कड्डगो पदेसग्गरस ण उक्कड्डगो ।” इति ।

अथ किङ्किरणाद्वाया द्वितीयादिसमयेषु यद्भवति, तदभिधातुकाम आह

वीयाइखणेसु असंखगुणकमेणं दलं तु धेत्तूणं ।

कुणइ अहो संगहकिट्टीण अपुव्वा असंखगुणहीणा ॥१०२॥ (गीतिः)

द्वितीयादिसमयेष्वसंख्यगुणक्रमेण दलं तु गृहीत्वा ।

करोत्यथ संग्रहकिट्टीनामपूर्वा असंख्यगुणहीना ॥१०२॥ इति पदसंस्कार ।

‘वीयाइखणेसु’ इत्यादि, ‘द्वितीयादिक्षणेषु’ किङ्किरणाद्वाया द्वितीयादिसमयेषु असं-
ख्यगुणक्रमेण ‘दलं’ प्रदेशात् तु ‘गृहीत्वा’ आदाय ‘संग्रहकिट्टीनां’ द्वादशानां संग्रहकिट्टीनामवः
‘अपूर्वाः’ अमिनवा अवान्तरकिट्टीः ‘असंख्यगुणहीनाः’ पूर्वसमयतोऽसंख्येयगुणहीनाः ‘करोति’

निर्वर्तयति । अपूर्वत्वं च प्राक्तनसमये तादृशाऽनुभागकानामवान्तरकिट्टीनामदर्शनादवसेयम्, उत्तरोत्तरसमये—ऽनन्तगुणहीनरसत्वसंपादनात् । इदमुक्तं भवति—प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्ध्या प्रवर्धमानायां विशुद्धौ प्रवर्तमानत्वात् किट्टिकरणाद्वायाः प्रथमसमयतो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं दलं गृहीत्वा प्रथमसमयतोऽसंख्येयगुणहीना अभिनवा अवान्तरकिट्टीनिर्वर्तयति । उक्तं च कषाय-
प्रामृतचूर्णौ—“जं पदेसग्गं सव्वसमासेण पढमसमए किट्टोसु दिज्जदि, तं थोवं । विदियसमए असंखेज्जगुणं । XXX विदियसमए अण्णाओ किट्टोओ करेदि । पढमसमये णिव्वत्तिअकिट्टोणमसंखेज्जदिभागमेत्ताओ ।” इति । ताश्च अभिनवा अवान्तर-
किट्टयो द्वादशसंग्रहकिट्टीनामधस्तात् क्रियन्ते । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“एकोक्किस्से संगहकिट्टोए हेक्का अपुव्वाओ किट्टोओ करेदि ।” इति । तद्यथासंज्वलनक्रोधस्य तृतीय-
संग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्ट्या अधस्ताद् द्वितीयसमयेऽनन्तगुणहीनानुभागकाः प्रथमसमयकृता-
वान्तरकिट्टीनामसंख्येयभागमिता अपूर्वा अवान्तरकिट्टीः करोति, तथा द्वितीयसंग्रहकिट्टि-
प्रथमावान्तरकिट्ट्या अधस्ताद् प्रथमसमयकृतावान्तरकिट्टीनामसंख्येयभागप्रमाणा अपूर्वा अवान्तर-
किट्टीनिर्वर्तयति । एवं क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमसंग्रहकिट्टिस्तत्कप्रथमाऽवान्तरकिट्ट्या अप्यधस्ताद-
नन्तगुणहीनानुभागकाः प्रथमसमयकृतावान्तरकिट्टीनामसंख्येयभागप्रमाणा अभिनवा अवान्तरकिट्टी-
निर्वर्तयति । एवमेव मानमायालोमानां स्वस्वप्रथमादिसंग्रहकिट्टीनामधस्तादनन्तगुणहीनाऽनुभागका
अपूर्वा अवान्तरकिट्टीः करोति । यस्याः संग्रहकिट्ट्या अधस्ताद् या अपूर्वाऽवान्तरकिट्टयः क्रियन्ते, ता
अपूर्वाऽवान्तरकिट्टयस्तत्संग्रहकिट्टिसम्बन्धिन्यो व्यपदिश्यन्ते । इत्थं प्रथमसमयतो द्वितीयसमयेऽ-
संख्येयभागप्रमाणा मन्दतराऽनुभागका अवान्तरकिट्टय एकैकस्यां संग्रहकिट्टौ वर्धन्ते ।

संज्वलनक्रोधस्य किट्टीनां विन्यास

द्वितीयसमयकृता अपूर्वावान्तरकिट्टयः

प्रथमसमयकृतावान्तरकिट्टय

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ प्रथमसंग्रहकिट्टि ।

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ द्वितीयसंग्रहकिट्टि.

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ तृतीयसंग्रहकिट्टि.

परमार्थतः प्रथमसमयकृतावान्तरकिट्टितो द्वितीयसमयकृतावान्तरकिट्टयो-ऽसंख्येयगुणहीना भवन्ति । इह तु द्विगुणहीना दर्शिता, द्विकट्ट्याऽसंख्येयत्वेन परिकल्पनात् ।

एवं मानमायालोमानामपि न्यासो द्रष्टव्यः ।

ततस्तृतीयसमये द्वितीयसमयतोऽसंख्येयगुणं दलं गृहीत्वा द्वितीयसमयतोऽसंख्येयगुण-
हीना अपूर्वा अवान्तरकिट्टीद्वादशसंग्रहकिट्टिस्तत्कस्वप्रथमाऽवान्तरकिट्ट्या अधस्ताद् निर्वर्तयति ।
एवं प्रतिसमयमसंख्येयगुणक्रमेण दलं गृहीत्वाऽसंख्येयगुणहीना अपूर्वावान्तरकिट्टीस्तावनिर्वर्तयति,
यावत् किट्टिकरणाद्वायाश्चरमसमयः ॥१०२॥

अथ किङ्किरणाद्धाया द्वितीयादिसमयेष्वान्तरकिङ्किषु दीयमानप्रदेशाग्रं दृश्यमानप्रदेशाग्रं
च विमणिपुराह

देइ अपुवंततो पुव्वादीए असंखभागूणं ।

पुवंताउ अपुव्वादीअ असंखंसउत्तरं दलिअं ॥१०३॥ (गीतिः)

सेसासु विसेसूणं तेणं तेवीसउट्टकूडाणि ।

होन्ते दीसइ दलिअं सव्वत्थ अणंतभागूणं ॥१०४॥

ददात्यपूर्वान्तात पूर्वाग्रसख्यभागोनम् ।

पूर्वान्ताया अपूर्वादौ असख्यांशोत्तर दलिकम् ॥१०३॥

शेषासु विशेषोऽनं तेन त्रयोविंशत्युट्टकूटानि ।

भवन्ति दृश्यते दलिकं सर्वत्र अनन्तभागोनम् ॥१०४॥ इति पदसंस्कारः ।

‘देइ’ इत्यादि, ‘धीयाइखणेषु’ इति पूर्वतोऽनुवर्तते, किङ्किरणाद्धाया द्वितीयादिसमयेषु
‘अपूर्वान्तातः’ अपूर्वास्ववान्तरकिङ्किषु या अन्ता-चरमाऽवान्तरकिङ्किः, ततः, चरमाऽपूर्वाऽवान्तर-
किङ्कित इत्यर्थः, ‘पूर्वादौ’ पूर्वास्ववान्तरकिङ्किषु या आदिः-प्रथमाऽवान्तरकिङ्किः, तस्याम्, प्रथम-
पूर्वाऽवान्तरकिङ्क्यामित्यर्थः, ‘असंख्यभागोनम्’ असंख्येयभागाहीनं दलिकं ‘ददाति’ निक्षिपति ।

‘पुवंताउ’ इत्यादि, ‘पूर्वान्तायाः’ पूर्वास्ववान्तरकिङ्किषु या अन्ता-चरमाऽवान्तरकिङ्किः,
ततः, चरमपूर्वाऽवान्तरकिङ्कित इत्यर्थः, ‘अपूर्वादौ’ पूर्वाऽवान्तरकिङ्किसमनन्तरं या अपूर्वाऽवान्तर-
किङ्कयोऽवतिष्ठन्ते, तासु या आदिः-प्रथमाऽवान्तरकिङ्किः, तस्याम्, प्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्क्या-
मित्यर्थः, ‘असंख्यांशोत्तरम्’ असंख्येयभागाविकं दलिकं ददाति ।

‘सेसासु’ इत्यादि, ‘शेषासु’ उपोत्तरासु पूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किषु ‘विशेषोऽनं’ विशेषहीनं
दलिकं निक्षिपति । ‘तेणं’ इत्यादि, ‘तेन’ उक्तदलनिक्षेपक्रमेण द्वितीयादिसमयेषु दीयमानदलस्य
त्रयोविंशत्युट्टकूटानि भवन्ति, न न्यूनाधिकाः ।

तयाहि-किङ्किरणाद्धाया द्वितीयसमये संज्वलनलोमस्य प्रथमसंग्रहकिङ्किप्रथमाऽपूर्वावान्तर-
किङ्कौ सर्वप्रभूतं दलं ददाति । प्रथमसंग्रहकिङ्किप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्किश्च प्रथमसंग्रहकिङ्क्या
अधस्तादनन्तगुणहीनाऽनुभागासु तदानीं तनास्वनन्तास्वपूर्वावान्तरकिङ्किषु सर्वमन्दानुभागा
बोद्धव्या । एवमग्रेऽपि यथास्थानं भावनीयम् । ततः प्रथमसंग्रहकिङ्किद्वितीयापूर्वावान्तरकिङ्कौ
विशेषहीनं दलं ददाति, हीनत्वं चाऽनन्ततमभागेन ज्ञातव्यम् । एवमनन्तरानन्तरेण तावद् वक्तव्यम्,
यावद् लोमस्य प्रथमसंग्रहकिङ्किचरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्किः । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ-
“लोमस्स जहणियाए किटोए पदेसग्गं बहुअं दिज्जदि, विदियाए किटोए विसेस-
हीणमणंतभागेण, ताव अणंतभागाहोणं, जाव अपुव्वाणं चरिमादो ति ।” इति

द्वितीयसमयेन निर्वर्त्यमानलोभप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानप्रदेशतः प्रथम-
समयकृतलोभप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टावसंख्येयभागहीनं दलं ददाति । न्यगादि च
कषायप्रामृतचूर्णौ “तदो पदमसमए णिव्वत्तिदाणं जहणियाए किट्टीए विसेस-
हीणमसंखेज्जदिभागेण ।” इति । कथमेतदवसीयते ? इति चेद्, उच्यते प्रतिसमयमनन्त-
गुणवृद्ध्या विशुद्धेः प्रवर्धमानत्वात् किट्टिकरणाद्धायाः प्रथमसमयतो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं
दलमवान्तरकिट्टितया परिणमनाय गृह्णाति । अपूर्वाऽवान्तरकिट्टयस्त्वसंख्येयगुणहीना निर्वर्त्यन्ते ।
अथ प्रथमसमयकृतप्रथमावान्तरकिट्टौ यावद् दलं प्रथमसमयेऽदात्, यदि तावदेव दलं द्वितीय-
समये चरमापूर्वावान्तरकिट्टौ दधात्, तर्ह्यपूर्वावान्तरकिट्टिषु दीयमानं सकलं दलं द्वितीयसमये किट्टि-
तया परिणमनाय गृहीतदलस्याऽसंख्येयभागप्रमाणं स्यात्, प्रथमसमयतो द्वितीयसमये निर्वर्त्य-
मानकिट्टीनामसंख्येयगुणहीनत्वात् किट्टितया च परिणमनाय गृहीतदलस्याऽसंख्येयगुणत्वात् ।
ब्रह्मसंख्येयभागप्रमाणदलस्य तु निक्षेपो न स्यात् । न चैतामापत्तिमपाकर्तुं ब्रह्मसंख्येयभागमात्रदलं
यथाविभागं पूर्वावान्तरकिट्टिषु प्रक्षेप्तव्यमिति वाच्यम्, यतस्तथाऽभ्युपगमे पूर्वसमयापेक्षया दलिक-
स्याऽसंख्येयगुणत्वेनाऽपूर्वावान्तरकिट्टौ दृश्यमानदलतः पूर्वावान्तरकिट्टौ दृश्यमानमपि दलम-
संख्येयगुणं स्यात् । तच्च नेष्टम्, पूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिषु दृश्यमानदलिकस्यैकगोपुच्छाकारेण
वक्ष्यमाणत्वात् । तेनैकैकपूर्वावान्तरकिट्टौ प्रथमसमये यावद् दलिकं प्रदत्तम्, ततोऽसंख्येयगुणं
दलमेकैकपूर्वावान्तरकिट्ट्यामेकैकापूर्वावान्तरकिट्टौ च ददाति, किन्तु यावद् दलमेकैकापूर्वावान्तरकिट्टौ
प्रक्षिप्यते, ततोऽसंख्येयभागेन हीनं दलमेकैकपूर्वावान्तरकिट्टौ दीयते । कुतः ? इति चेद्, उच्यते—
पूर्वाऽवान्तरकिट्ट्यां पुरातनसत्तागतदलमसंख्येयभागप्रमाणं विद्यते, तथा द्वितीयसमये केवलमपूर्वा-
वान्तरकिट्टितः पूर्वाऽवान्तरकिट्टौ दलमनन्ततमभागेन हीनं तिष्ठति, दृश्यमानदलस्य विशेषहीनक्रमेण
वक्ष्यमाणत्वात् । यद्येकैकापूर्वावान्तरकिट्टौ यावद् दलं ददाति, तावदेव दलमेकैकपूर्वावान्तरकिट्ट्यामपि
दधात्, तर्ह्यपूर्वावान्तरकिट्टितः पूर्वावान्तरकिट्टौ दृश्यमानदलमसंख्येयभागाधिकं स्यात्, पूर्वाऽवान्तर-
किट्टावसंख्येयभागप्रमाणस्य पुरातनदलस्य सङ्गमात् । तच्च नाऽभिप्रेतम्, विशेषहीनदलस्य वक्ष्यमा-
णत्वात् । तेन लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमापूर्वावान्तरकिट्टितः प्रथमसमयकृतलोभप्रथमसंग्रहकिट्टि-
प्रथमाऽवान्तरकिट्ट्यामसंख्येयभागहीनं दलं ददाति । एवमग्रेऽप्यपूर्वाऽवान्तरकिट्टीनां चरमापूर्वा-
ऽवान्तरकिट्टितः पूर्वाऽवान्तरकिट्टीनां प्रथमपूर्वाऽवान्तरकिट्टौ दीयमानदलमसंख्येयभागेन हीनं
वक्तव्यम् ।

लोभप्रथमसंग्रहकिट्ट्याः प्रथमसमयकृतप्रथमाऽवान्तरकिट्टितो विशेषहीनं दलं प्रथमसमयकृत-
द्वितीयाऽवान्तरकिट्टौ ददाति । हीनत्वं चाऽनन्ततमभागेन ज्ञातव्यम् । ततोऽपि प्रथमसमयकृत-
तृतीयाऽवान्तरकिट्टौ विशेषहीनं ददाति । एवं विशेषहीनक्रमेण तावद् ददाति, यावद् लोभप्रथम-
संग्रहकिट्ट्याः प्रथमसमयकृतचरमाऽवान्तरकिट्टिः । उक्तञ्च कषायप्रामृतचूर्णौ—“तदो विदि-

याए अणंतमागहीणं । तेण परं पढमसमए णिव्वत्तिदासु लोमरस पढमसंगहकि-
दीए किदीसु अणंतराणंतरेण अणंतमागहीणं दिज्जमाणगं जाव पढमसंगहकिदी-
ए चरिमकिट्ठि त्ति । ” इति ।

लोमप्रथमसंग्रहकिट्ठिसत्कप्रथमसमयकृतचरमाऽवान्तरकिट्ठितो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ठ्या
द्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानप्रथमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्ठौ दलमसंख्येयभागेनाविकं ददाति । उक्तञ्च कषाय-
प्रामृतचूर्णौ—“लोमस्स चेव विदियसमए विदियसंगहकिदीए तिरसे जहणियाए
किदीए दिज्जमाणगं विसेसाहियमसंखेज्जदिमाणेण ।” इति । कुतः ? इति चेत्, उच्यते-
यदि लोमप्रथमसंग्रहकिट्ठ्याः प्रथमसमयकृतचरमाऽवान्तरकिट्ठौ यावदलं ददाति, तावदेव लोम-
द्वितीयसंग्रहकिट्ठ्या द्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानप्रथमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्ठौ प्रक्षिपेत्, तर्हि दृश्यमानदल-
मेकगोपुच्छाकारेण न तिष्ठेत्, अपि त्वसंख्येयभागेन हीनं तिष्ठेत् । तथाहि-लोमप्रथमसंग्रहकिट्ठ्याः
प्रथमसमयकृतचरमाऽवान्तरकिट्ठौ निक्षिप्यमाणदलिकापेक्षयाऽसंख्येयभागमात्रं दलं पुरातनसत्तागतं
विद्यते । अयं प्रथमसमयकृतप्रथमसंग्रहकिट्ठिसत्कचरमाऽवान्तरकिट्ठौ यावदलं दीयते, यदि ताव-
न्मात्रमेव दलं लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ठ्या द्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानप्रथमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्ठौ प्रक्षिपेत्,
तर्हि तत्र पुरातनसत्तागतदलस्याऽभावेन केवलं दीयमानदलसद्भावाद्भोमप्रथमसंग्रहकिट्ठ्याः प्रथमस-
मयकृतचरमाऽवान्तरकिट्ठितो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ठ्या द्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानप्रथमाऽपूर्वाऽवान्तर-
किट्ठौ दृश्यमानं दलमसंख्येयभागेन हीनं स्यात् । न च तदिष्यते, पूर्वाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्ठिनां
दृश्यमानं दलं यद्योत्तरमनन्तभागेन हीनं भवदेकगोपुच्छाकारेण तिष्ठतीति स्वीकारात् । तेन लोम-
प्रथमसंग्रहकिट्ठ्याः प्रथमसमयकृतचरमाऽवान्तरकिट्ठितो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ठ्या द्वितीयसमयनिर्वर्त्य-
मानप्रथमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्ठ्यावसंख्येयभागेनाविकं दलं ददाति, । एवमसंख्येयभागाधिके दलिके
प्रक्षिप्ते दृश्यमानं दलं गोपुच्छाकारेण तिष्ठति । एवमन्यत्राऽपि यत्राऽसंख्येयभागेनाविकं दलं
प्रक्षिपति, तत्रेदं कारणं प्ररूपयितव्यम् । लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ठ्या द्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानप्रथमा-
ऽपूर्वाऽवान्तरकिट्ठितो द्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानद्वितीयाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्ठौ विशेषहीनं दलं ददाति, हीनत्वं
चाऽनन्ततमभागेन ज्ञातव्यम् । एवमनन्तरानन्तरेण विशेषहीनं विशेषहीनं तावद् वक्तव्यम्, यावद्
लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ठ्या द्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्ठिः । उक्तं च कषायप्रामृत-
चूर्णौ “तेण परमणंतमागहीणं जाव अपुव्वाणं चरिमादो त्ति । ” इति ।

लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ठ्या द्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्ठितो लोमद्वितीय-
संग्रहकिट्ठिप्रथमसमयकृतप्रथमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्ठ्यावसंख्येयभागेन हीनं ददाति । ततः परमनन्त-
रानन्तरेणाऽनन्तभागेन हीनं दलं तावद् ददाति, यावद् लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ठिप्रथमसमयकृतचर-
माऽवान्तरकिट्ठिः ।

लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ठिप्रथमसमयकृतचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्ठितो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ठिद्वितीय-

समयनिर्वर्त्यमानप्रथमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टौ दलमसंख्येयभागेनाऽधिकं दलं ददाति । ततः परमनन्तरानन्तरेणाऽनन्तभागेन हीनं तावद् ददाति, यावद् लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टिः ।

लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टितः प्रथमसमयनिर्वर्तितलोभतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वाऽवान्तरकिट्टावसंख्येयभागेन हीनं दलं ददाति, ततः परमनन्तरानन्तरेणाऽनन्तभागेन हीनं तावद् ददाति, यावत् प्रथमसमयकृतलोभतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टिः ।

प्रथमसमयकृतलोभतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वाऽवान्तरकिट्टितो द्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानमायाप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टौ दलमसंख्येयभागेनाऽधिकं ददाति । ततः परमनन्तरानन्तरेणाऽनन्तभागेन हीनं तावद् ददाति, यावद् द्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानमायाप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टिः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “तदो लोभस्स चरिमादो किट्टोदो मायाए जा विदियसमए जहणिया किट्टो, तिरसे दिज्जदि पदेसग्गं विसेसाहियमसंखेज्जदिभागेण, तदो पुणमणंतमागहोणं जाव अपुव्वाणं चरिमादो त्ति।”

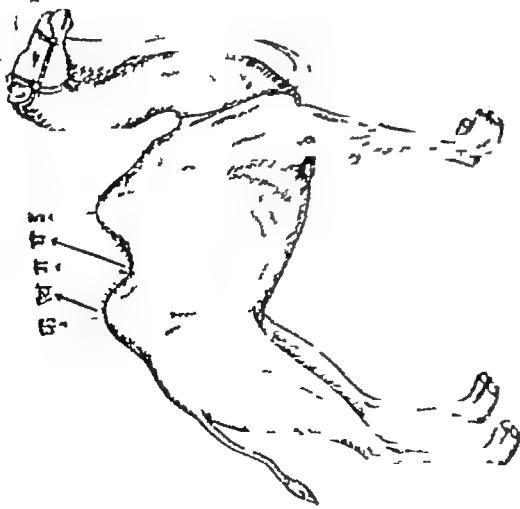
मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिद्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टितः प्रथमसमयकृतमायाप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वाऽवान्तरकिट्टावसंख्येयभागेन हीनं दलं ददाति, ततः परमनन्तभागेन हीनं दलं तावद् ददाति, यावत् प्रथमसमयकृतमायाप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वाऽवान्तरकिट्टिः ।

एवं मायामानक्रोधानां यथाक्रमं यत्र यत्र पूर्वाऽवान्तरकिट्टिसमनन्तरमपूर्वाऽवान्तरकिट्टिः प्राप्यते, तत्र तत्र पूर्वाऽवान्तरकिट्टौ दत्तदलतोऽसंख्येयभागेनाधिकं दलं ददाति । यत्र यत्र पुनरपूर्वाऽवान्तरकिट्टिसमनन्तरं पूर्वाऽवान्तरकिट्टिः प्राप्यते, तत्र तत्राऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टौ दत्तदलतोऽसंख्येयभागेन हीनं दलं ददाति । अन्यत्र सर्वपूर्वापूर्वाऽवान्तरकिट्टिषु क्रमेणाऽनन्तभागहीनं दलं ददाति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“एवं जग्हि जग्हि अपुव्वाणं जहणिया किट्टो, तग्हि तग्हि विसेसाहियमसंखेज्जदिभागेण, अपुव्वाणं चरिमादो असंखेज्जदिभागहोणं । XXX सेसेसु किट्टिडाणेसु अणंतमागहोणं दिज्जमाणगरस पदेसग्गस्स ।” इति ।

एवंक्रमेण दलिकं निक्षिपन् द्वादशसु पूर्वाऽवान्तरकिट्टिस्थानेष्वसंख्येयभागेन हीनं दलं ददाति, अपूर्वाऽवान्तरकिट्ट्याः पूर्वाऽवान्तरकिट्ट्याश्च द्वादशसन्धिदर्शनात् । एकादशसु चाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टिस्थानेष्वसंख्येयभागेनाधिकं दलं ददाति, पूर्वाऽवान्तरकिट्ट्यपूर्वाऽवान्तरकिट्ट्योरेकादशसन्धिदर्शनात् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“एदेषा कमेण विदियसमए णिक्खिवमाणगस्स पदेसग्गस्स यारससु किट्टिडाणेसु असंखेज्जदिभागहोणं, एकारससु किट्टिडाणेसु असंखेज्जदिभागुत्तरं दिज्जमाणगरस पदेसग्गसरस” । इति ।

इत्थं द्वितीयसमये दीयमानदलस्य द्वादशस्थानेष्वसंख्येयमागहीनत्वाद् एकादशस्थानेषु
 ऽसंख्येयमागाधिकत्वात् तथा शेषेष्वनन्तस्थानेष्वनन्ततमभागेन न्यूनत्वाद् दीयमानदलस्यैव क्रम
 उद्भूतत्वं तुल्यं जातः । यथा उद्भूतस्य पृष्ठं पश्चिममाग उन्नतं भवति, ततः क्रमेण ईषान्ति-गतया तिष्ठत्
 स्थानविशेषे प्रभूतनिर्गमं भवति, ततः क्रमेणोपनिश्चतया तिष्ठत् पुनरुन्नतं भवति । ततः
 क्रमेणोपनिश्चतया तिष्ठति । तथैवाऽत्रापि लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कयाः प्रथमापूर्वावान्तरकिङ्कौ दीयमानं
 दलं प्रभूतं भवति, ततोऽनन्तरानन्तरेणा-ऽनन्ततमभागेन हीनं भवद् अपूर्वावान्तरकिङ्कयाः पूर्वाऽ-
 वान्तरकिङ्कयाश्च सन्धौ सति लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कयाः प्रथमपूर्वावान्तरकिङ्कावसंख्येयभागेन हीनं
 भूत्वाऽद्यो गच्छति । ततः क्रमेणाऽनन्ततमभागेन हीनं भवत् पूर्वावान्तरकिङ्कया अपूर्वावान्तर-
 किङ्कयाश्च सन्धौ सति लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किप्रथमापूर्वावान्तरकिङ्कयामसंख्येयमागाधिकं भूत्वोन्नतं
 भवति । ततः क्रमेणाऽनन्ततमभागेन हीनं भवति । तेन दीयमानदलमुद्भूतत्वं तुल्यं जातम् । उक्तं
 च कषायप्रामृतचूर्णौ-विदियसमये दिज्जमाणगरस पदेसग्गरस एसा उदकूडसेढी ।”
 इति । इहोद्भूतशब्देन सादृश्याद् निम्नोन्नतस्थानानि बोध्यानि, तानि च सर्वसंख्यया त्रयो-
 विंशतिर्भवन्ति । तेन दीयमानदलस्य त्रयोविंशतिरुद्भूतान्युपपद्यन्ते । न च कूटशब्दस्य शिखर-
 वाचकत्वेनोद्भूतशब्देन सादृश्यात् केवलान्युन्नतस्थानानि कुतो न गृह्यन्ते ? इति वाच्यम्, यत
 उद्भूतशब्देन सादृश्यात् केवलेष्वन्नतस्थानेषु गृहीतेष्वुद्भूतान्येकादश स्युः, एकादशस्थानेष्वेवा-
 ऽसंख्येयमागाविकदलिकप्रक्षेपात् । न च तदिष्टम्, कषायप्रामृतचूर्णयोर्दौ त्रयोविंशत्युद्भूतानां
 प्रतिपादनात् । ननु उद्भूतशब्देन निम्नोन्नतस्थानेषु गृहीतेष्वुद्भूतान्यनन्तानि स्युः, अनन्तावान्तर-
 किङ्किषु दीयमानदलस्यानन्तमागहीनत्वेन निम्नस्थानानामनन्तत्वादिति चेत्, न, यत इह
 यस्मिन् किङ्किस्थानेऽसंख्येयमागहीनं दलं दीयते, तन्निगताया विवक्षितम् । यत्र त्वनन्तमागहीनं
 दीयते, तत् सदपि निर्गमं निगताया न विवक्ष्यते, यथा-ऽनुदरा कन्या । यथा द्वितीयसमये
 दीयमानदलस्य क्रमो दर्शितः, तथैव किङ्किकरणाद्धायाः शेषसमयेष्वपि बोद्धव्यः, विशेषामावात् ।
 यदुक्तं कषायप्रामृतचूर्णौ-“जहा विदियसमए किटोसु पदेसग्गं, तहा सव्विस्से
 किटोकरणाद्धाए दिज्जमाणगरस पदेसग्गस्स तेवासमुदकूडाणि ।” इति । इत्थं किङ्कि-
 करणाद्धायां द्वितीयादिसमयेष्वपि दीयमानदलस्य त्रयोविंशतिरुद्भूतानि भवन्ति ।

अयं किङ्किकरणाद्धाया द्वितीयादिसमयेषु दृश्यमानं दलं प्ररूपयति-‘दोसइ’ इत्यादि, तत्र
 ‘सव्वत्थ’ ति ‘सर्वत्र’ सर्वपूर्वापूर्वाऽवान्तरकिङ्किषु ‘अनन्तमागोनम्’ अनन्ततमभागेन ऊर्ध्व-हीनं
 ‘दलिकं’ प्रदेशात् दृश्यते, किङ्किकरणाद्धाया द्वितीयादिसमयेषु पूर्वापूर्वसर्वाऽवान्तरकिङ्किषु
 यथोत्तरं दृश्यमानं दलमनन्ततमभागेन हीयमानं भवदेकगोपुच्छाकारेण तिष्ठतीत्यर्थः । उक्तं
 च कषायप्रामृतचूर्णौ “दिरसमाणयं सव्वम्हि अणंतमागहोणं” । इति ।
 अयं भावः किङ्किकरणाद्धाया द्वितीयादिसमयेष्वपि संज्वलनलोमप्रथमसंग्रहकिङ्किप्रथमा-

सङ्केतस्फुटोक्तिप्रमाणम्—

(क=लोभप्रथमसंग्रह किट्प्रथमापूर्वावान्तरकिट्टौ प्रभूते दल दीयते । विशेषहीनक्रमेण दल दीयते ।
ख=लोभप्रथमसंग्रह किट्द्वितीयाद्यापूर्वावान्तरकिट्टिषु विशेषहीनक्रमेण दल दीयते ।
ग=लोभप्रथमसंग्रह किट्प्रथमपूर्वावान्तरकिट्टौ लोभप्रथमसंग्रह किट्चरमापूर्वावान्तर
-किट्टौ लोभप्रथम उग्रकुटो भवति । स

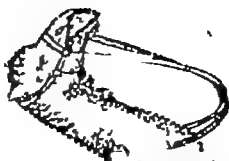
न १ इत्यनेन सूचितः ।

पं. लोभप्रथमसंप्रदाय

द्वीयते ।

द-लोभद्वितीयसप्रह्किट्टप्रथमापूर्वावान्तरकिट्टौ लोभप्रथमसंप्रह्किट्टे चरमपूर्वावा-
र्द्यन्ते ।

स च २ इत्यनेनाङ्कं न सूचितः । इदृशाकार उष्ट्रो 'गोबी' (Gobi) इत्याख्ये वने दृश्यते ।
 न्तर्किट्टोऽसख्यभागः॥ चक पल दान्तः ।

३ किट्टि ॥ २ किट्टि ॥ ३ केहे

[illegible][illegible]

सक्रेतस्पष्टीकरणम्—अ=द्वितीयसमये निर्वर्त्यमाना अपूर्वावान्तरकिट्टयः । पू=पूर्वावान्तरकिट्टयः ।

- * अनेन चिह्नेन अपूर्वावान्तरकिट्टिषु दीयमान दल सूचितम्, तन्त्रे लोभप्रथमसग्रहकिट्ट्या पथमपूवर्वावान्तरकिट्टौ प्रभूत भवति, द्वितीयापूवर्वावान्तरकिट्टौ विशेषहीनम्, एवमुत्तरोत्तरापूवर्वावान्तरकिट्टौ विशेषहीन भवति ।
- अनेन चिह्नेन पूर्वावान्तरकिट्टिषु पुरातनदल सूचितम् ।
- अनेन चिह्नेन पूर्वावान्तरकिट्टिषु दीयमान दल सूचितम्, तत्र लोभप्रथमसग्रहकिट्ट्याप्रभापूवर्वावान्तरकिट्टौ यद् दल दीयते, ततोऽसख्येयभागेन हीनं लोभप्रथमसग्रहकिट्ट्या प्रथमपूवर्वावान्तरकिट्टौ दीयते, तत्र (•••) अनेन चिह्नेन सूचितस्य पुरातनदलस्य सत्त्वात् । इह दीयमानदलस्य प्रथम उप्रकूट. (१), तत उत्तरोत्तरपूवर्वावान्तरकिट्टौ विशेषहीनक्रमेण दल तावद् दीयते, यावत्लोभप्रथमसग्रहकिट्टिचरमपूवर्वावान्तरकिट्टि । ततो लोभद्वितीयसंग्रहकिट्ट्याः प्रथमापूवर्वावान्तरकिट्ट्यावसख्येयभागाधिकं दीयते, अत्र दीयमानदलस्य द्वितीय उप्रकूटः, (२) ततो विशेषहीनक्रमेण दीयते । एवक्रमेण द्वादशसग्रहकिट्ट्यवान्तरकिट्टिषु दल्लिङ्गे प्रक्षिप्ते एकादशस्थानेष्वसख्येयभागाधिक दीयमान दल भवति, एकादशस्थानानि च १, २, ६, इत्यादिशुगमाङ्कैर्दक्षिणानि, द्वादशस्थानेषु चाऽसख्येयभागहीनं दीयमान दल भवति । द्वादशस्थानानि च १, २, ५, इत्याद्योजोऽङ्कैः सूचितानि । अनया रीत्या दीयमानदलस्य त्रयोविंशतिरुप्रकूटा भवन्ति । शेषस्थानेषु विशेषहीनक्रमेण दल दीयते । चित्रेऽनेकान् उपग्रहं परिकल्प्य २३ उप्रकूटा दर्शिताः, विशेषहानिश्च ••• अनेन चिह्नेन सूचिता ।

ऽवान्तरकिट्टौ दृश्यमानं दलं प्रभूतं भवति, ततोऽनन्तभागेन हीनं संज्वलनलोभप्रथमसंग्रहकिट्टि-
द्वितीयाऽवान्तरकिट्टौ दृश्यमानं दलं विद्यते । एवमनन्तरानन्तरेण तावद् वक्तव्यम्, यावत्
संज्वलनक्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टिः । न चाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टिषु यावद् दलं दीयते,
तावदेव दृश्यमानं भवति । पूर्वाऽवान्तरकिट्टिषु पुनर्दीयमानदल-पुरातनसत्तागतदलयोः समुदायो
दृश्यमानं दलं भवति । तेन चरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टितः प्रथमपूर्वाऽवान्तरकिट्टौ दृश्यमानं दलम-
धिकं कुतो न भवति? इति चेत्, उच्यते-एतत् समीचीनम् । किन्तु प्रथमपूर्वाऽवान्तरकिट्टौ दीयमान-
दलस्याऽसंख्येयभागप्रमाणं पुरातनसत्तागतं दलं तथा चरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टौ दीयमानदलतोऽ-
संख्येयभागेन हीनं तस्यां दीयमानं दलमित्येतयोः समुदायस्य चरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टौ दीयमान-
दलतोऽनन्तभागहीनत्वाच्चरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टितः प्रथमपूर्वाऽवान्तरकिट्टावनन्तभागेन हीनं दलं
दृश्यते । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्-१६ ।

: अथ गणितविभागः :

अथोपयुक्तार्थौ गणितानुसारेण स्फुटोक्रियते प्रथमसमये यावतो दलिकस्या-
ऽवान्तरकिट्टीः करोति, द्वितीयसमये ततोऽसंख्येयगुणं दलं गृहीत्वाऽभिनवा अवान्तरकिट्टीः
कुर्वन् पूर्वाऽवान्तरकिट्टीरपि पुष्पाति, पूर्वाऽवान्तरकिट्टिष्वपि दलिकं ददातीत्यर्थः ।

तत्र द्वितीयसमये किट्टितया परिणमनाय गृहीतसर्वदलं विभागचतुष्टये विभक्तव्यम् ।
तद्यथा-(१) अधस्तनशीर्षचयदलम्, (२) अधस्तनाऽवान्तरकिट्टिदलम्, (३) उभयचयदलम्,
(४) मध्यमखण्डदलं चेति ।

(१) अधस्तनशीर्षचयदलम्-किट्टिकरणाद्धाप्रथमसमयकृतायां सर्वजघन्याऽनुभागका-
ऽवान्तरकिट्टौ दलं प्रभूतं विद्यते, ततो द्वितीयाऽवान्तरकिट्टौ विशेषहीनं विद्यते, ततोऽपि तृतीया-
ऽवान्तरकिट्टौ विशेषहीनम्, एवंक्रमेण तावद् विद्यते, यावच्चरमाऽवान्तरकिट्टिः ।

अथ द्वितीयसमये किट्टितया परिणमनाय गृहीतदलिकतो दलमादाय तेन क्रमेण प्रथमस-
मयकृतद्वितीयाद्यवान्तरकिट्टयः पूरयितव्याः, येन सर्वा अप्यवान्तरकिट्टयः प्रदेशाग्रमाश्रित्य प्रथम-
समयकृतप्रथमाऽवान्तरकिट्टिसदृशा भवेयुः । प्रथमसमयकृतद्वितीयाद्यवान्तरकिट्टीनां समीकरणार्थं
यावद् दलमपेक्ष्यते, तावद् दलमवस्तनशीर्षचयदलमुच्यते । नन्वधस्तनशीर्षचयदलं कुतः
कल्प्यते? इति चेत्, उच्यते-द्वितीयसमय एकैकस्यामवान्तरकिट्टावभिनवश्चय इष्यते, एकैका-
वान्तरकिट्टौ प्रथमसमयतो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणदलिकस्य प्रक्षेपात् । स च प्रथमसमयकृत-
द्वितीयाद्यवान्तरकिट्टिषु प्रथमसमयकृतप्रथमाऽवान्तरकिट्टिसदृशासु कृतास्वेव सुज्ञो भवतीति हेतोः
प्रदेशानाश्रित्य प्रथमसमयकृतद्वितीयाद्यवान्तरकिट्टयः प्रथमसमयकृतप्रथमाऽवान्तरकिट्टितुल्याः
क्रियन्ते । तदेवमधस्तनशीर्षचयदलस्य कल्पना सार्यका ।

(२) अधस्तनाऽवान्तरकिङ्किदलम्—प्रथमसमयकृतद्वितीयाद्यवान्तरकिङ्किद्वधस्तनशीर्ष-
चयदले प्रक्षिप्ते प्रथमसमयकृताः सर्वाऽवान्तरकिङ्कयस्तुल्यप्रदेशका भवन्ति । प्रदेशापेक्षया तत्सं-
दशाः प्रथमसमयकृतेऽवान्तरकिङ्कीनामसंख्येयभागप्रमिता अपूर्वाऽवान्तरकिङ्कयः प्रथमसमय-
कृततत्संग्रहकिङ्किप्रथमाऽवान्तरकिङ्कया अधस्तात् स्थापयितव्याः । स्थापितायामेकैकस्यामवान्तर-
किङ्कौ यदलं भवति, तदधस्तनाऽवान्तरकिङ्किदलमुच्यते । तच्च सकलमपूर्वाऽवान्तरकिङ्किराशिगु-
णितप्रथमसमयकृतप्रथमाऽवान्तरकिङ्किगतदलप्रमाणं भवति ।

(३) उभयचयदलम्—अधस्तनशीर्षचयदलिकेऽवस्तनाऽवान्तरकिङ्किदलिके च प्रक्षिप्ते
सर्वाः पूर्वाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्कयः समानदलिका जायन्ते । तासां दलिकं गोपुच्छाकारं कर्तुं चरमाऽ-
वान्तरकिङ्कयामेकचयमात्रं दलं प्रक्षिपति, द्विचरमाऽवान्तरकिङ्कौ द्वौ चयौ, त्रिचरमाऽवान्तरकिङ्कौ
त्रीश्वयान् प्रक्षिपति, एवंक्रमेण द्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानप्रथमापूर्वाऽवान्तरकिङ्कौ पूर्वापूर्वाऽवान्तर-
किङ्किराशिप्रमाणांश्वयान् प्रक्षिपति । एकचयमितं दलमुभयचयदलमुच्यते, पूर्वापूर्वद्वयमास्वान्तर-
किङ्किषु प्रक्षिप्यमाणत्वात् । सर्वाऽवान्तरकिङ्किषु निक्षिप्तानां सर्वचयानां दलं सर्वोभयचयदलं
भवति । न चोभयचयः कुतः कल्प्यते ? इति वाच्यम्, यतः सर्वाः पूर्वाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्कयः प्रदे-
शापेक्षया सत्कर्मणि समाना न विद्यन्ते, किन्तु गोपुच्छाकारेण, पूर्वापूर्वाऽवान्तरकिङ्किषु दृश्यमा-
नदलस्य गोपुच्छाकारेण प्रतिपादितत्वात् । किञ्च किङ्किरणाद्धायाः प्रथमसमयेऽवान्तरकिङ्किषु यश्चय
आसीत्, द्वितीयसमये स एव न भवति, किन्त्वसंख्येयगुणो भवति । कथमेतदवसीयते ? इति
चेत्, उच्यते—प्रथमसमयकृताऽवान्तरकिङ्किषु यद् दलमासीत्, तत् तथा रचितमासीत् यथाऽवान्तर-
किङ्कय एकद्विगुणहानिस्थानमात्रा अभविष्यश्चेत्, प्रथमाऽवान्तरकिङ्कित एकद्विगुणहानिस्थानेषु
गतेषु दलिकमर्थमभविष्यत् । अत्र च द्वितीयसमये प्रथमसमयकृतसर्वोत्कृष्टप्रदेशकाऽवान्तर-
किङ्कितोऽसंख्येयगुणं दलमपूर्वाऽवान्तरकिङ्कौ ददाति, वक्ष्यमाणैकमध्यमखण्डस्यैकाऽधस्तनाऽवा-
न्तरकिङ्किदलतोऽसंख्येयगुणत्वात् । अभिनवावान्तरकिङ्कयस्तु पूर्वसमयतोऽसंख्येयभागमात्रा एव
निर्वर्त्यन्ते, तासु च दलिकनिक्षेपं तथा करोति, ययैकद्विगुणहानिस्थानमात्राः किङ्कयो-ऽभविष्यश्चेत्,
द्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानप्रथमावान्तरकिङ्कित एकद्विगुणहानिस्थानेषु गतेषु दलमर्थमभविष्यत् ।
एवं प्रथमसमयतो द्वितीयसमययैकैकापूर्वावान्तरकिङ्कौ निक्षिप्यमाणदलस्याऽसंख्येयगुणत्वाद् द्वि-
तीयसमये चयोऽसंख्येयगुणो भवेत्, अन्यथा प्रथमसमये यात्रांश्चय आसीत्, तावानेव चयो
द्वितीयसमयेऽपि भवेत्, तर्ह्येकद्विगुणहानिस्थानानि पूर्वसमयापेक्षयाऽसंख्येयगुणानि कल्पयितव्यानि ।
तच्च नेष्टम्, एकद्विगुणहानिस्थानानां नैयत्वात् । एवं प्रथमसमयतो द्वितीयसमये चयस्याऽसं-
ख्येयगुणत्वादुभयचयः कल्प्यते । तत्र क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्कावेकमुभयचयम्,
द्विचरमाऽवान्तरकिङ्कौ द्वौ उभयचयौ, त्रिचरमाऽवान्तरकिङ्कौ त्रीनुभयचयान् प्रक्षिपति, एवमेकोत्तर-

वृद्ध्या तावत् प्रक्षिपति, यावद् लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिः । तेन लोभप्रथम-
संग्रहकिट्टिप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिट्टौ सर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणानुमयचयान् प्रक्षिपति ।

मध्यमखण्डदलम्—द्वितीयसमये किट्टितया परिणमनाय गृहीतदलत उपयुक्तदलत्रयं
विशोव्याऽवशिष्टदले पूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिना विमक्ते लब्ध एकमागो मध्यमखण्डमुच्यते ।
तच्चैकैकस्यां पूर्वावान्तरकिट्ट्यामपूर्वावान्तरकिट्टौ च दीयते । सर्वासामवान्तरकिट्टीनां मध्यमखण्डदलं
सर्वमध्यमखण्डदलमुच्यते । ननुपयुक्तदलत्रयस्य प्रक्षेपादेव सर्वावान्तरकिट्टिषु दलिकं गोपुच्छाका-
रेण जातम्, तर्हि मध्यमखण्डं कुतः परिकल्प्यते ? इति चेत्, शृणुत-प्रथमसमयकृताऽवान्तर-
किट्टीनामसंख्येयमागमिता एव द्वितीयसमयेऽपूर्वा अवान्तरकिट्टयो निर्वर्त्यन्ते, दलिकं च
किट्टितया परिणमनाय प्रथमसमयतोऽसंख्येयगुणं गृह्यते । उपयुक्तविभागत्रये च यद् दलं दत्तम्,
तत् किट्टितया परिणमनाय गृहीतदलिकस्याऽसंख्येयमागकल्पं भवति, अधस्तनाऽवान्तरकिट्टिदल-
वर्जशेषदलिकस्याऽनन्ततमभागमात्रत्वे सत्यधस्तनाऽवान्तरकिट्टिदलिकस्याऽसंख्येयमागप्रमाण-
त्वात् । किट्टितया परिणमनाय गृहीतसकलदलत उपयुक्तदलत्रयं विशोव्य शेषं दलं तथा दात-
व्यम्, यथा गोपुच्छाकारेण रचितदलं न व्याह्रन्येत । अतः शेषदलं पूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिना
खण्डयते, खण्डने च कृते प्राप्यमाणमेकखण्डं मध्यमखण्डमुच्यते । तच्चैकैकावान्तरकिट्टौ दीयते ।

अथोपयुक्तदलिकचतुष्टयस्याऽल्पबहुत्वमभिधीयते—(१) सर्वाधस्तनशीर्षचयदलं
सर्वस्तोकिम्, उपरितनपदानां प्रभूतत्वात् । (२) ततोऽसंख्येयगुणं सर्वोभयचयदलम् । कथमे-
तदवसीयते ? इति चेत्, उच्यते—प्रथमसमयेऽवान्तरकिट्टिषु यावद् दलिकमासीत्, ततोऽसंख्येय-
गुणं दलिकमवान्तरकिट्टिषु द्वितीयसमये भवति । चयस्य च सत्तागतदलिकानुसारित्वात् प्रदेशा-
पेक्षया पौर्वसमयिकचयत इदानीन्तनचयोऽसंख्येयगुणो जायते । तेन सर्वाधस्तनशीर्षचयदलतः
सर्वोभयचयदलमसंख्येयगुणं भवति । (३) ततः सर्वाधस्तनावान्तरकिट्टिदलिकमनन्तगुणं भवति ।
कथम् ? इति चेत्, उच्यते—एकस्यामेव प्रथमसमयकृताऽवान्तरकिट्टौ दलं सर्वाधस्तनशीर्षचयदलतो-
ऽनन्तगुणं भवति, प्रथमसमयकृतप्रथमावान्तरकिट्टावेकाद्विगुणहानिमात्रचयानां सद्भावात् सर्वाधस्त-
नशीर्षचयानां चैकद्विगुणहान्यनन्ततमभागप्रमाणत्वात् । तथा सर्वाधस्तनशीर्षचयदलतः सर्वोभय-
चयदलं केवलमसंख्येयगुणं भवति । तेन सर्वोभयचयदलतोऽपि प्रथमसमयकृतैकावान्तरकिट्टि-
दलमनन्तगुणं भवति । एकाधस्तनावान्तरकिट्टिदलं च प्रथमसमयकृतप्रथमावान्तरकिट्टिप्रदेशमात्रं
भवति । तेनैकाधस्तनावान्तरकिट्टिदलमपि सर्वोभयचयदलतोऽनन्तगुणं भवति । तथैकाधस्तना-
वान्तरकिट्टिदलिकस्य सर्वोभयचयदलतोऽनन्तगुणत्वात् सर्वाधस्तनावान्तरकिट्टिदलिकं सर्वोभयच-
यदलतोऽनन्तगुणं सुतरां सिध्यति । (४) ततोऽपि सर्वमध्यमखण्डदलमसंख्येयगुणं भवति । कथ-
मेतदवबुध्यते ? इति चेत्, शृणुत—पूर्वोक्तदलिकत्रिके प्रदत्ते सत्यवशिष्यमाणं दलं किट्टितया परिण-

मनाय गृहीतदलस्य बहुसंख्येयमागकर्णं भवति, विभागत्रयेऽसंख्येयमागमात्रस्यैव दलिकस्य प्रक्षिप्तत्वात् । अतः सर्वाधस्तनाऽवान्तरकिट्टिदलतोऽसंख्येयगुणं सर्वमध्यमखण्डदलं भवति ।

(१) अथरानशीर्षचयदलस्य गणनविधिः प्रथमसमयकृतप्रथमाऽवान्तरकिट्टावधस्तनशीर्षचयदलं न ददाति । प्रथमसमयकृतद्वितीयावान्तरकिट्ट्यामेकमधस्तनशीर्षचयं प्रक्षिपति । प्रथमसमयकृततृतीयाऽवान्तरकिट्टौ द्वावधस्तनशीर्षचयौ प्रक्षिपति, चतुर्थाऽवान्तरकिट्टौ त्रीनवस्तनशीर्षचयान् प्रक्षिपति, एवंक्रमेण प्रथमसमयकृतचरमाऽवान्तरकिट्टावेकोनावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणांश्चयान् प्रक्षिपति । अथ प्रक्षिप्यमाणाः सर्वाधस्तनशीर्षचयाः “सैकपदत्रयपदार्चमयैकाद्यङ्कयुतिः किल संकलितारूपा ।” इति श्रीभारवराचार्योक्तकरणसूत्रेण सङ्कलयितव्याः । पदं चात्रैकोनप्रथमसमयकृतावान्तरकिट्टिराशिर्वाध्यम् । ततः प्रथमसमयकृतावान्तरकिट्टिसत्कैकचयगतदले सर्वाधस्तनशीर्षचयैर्गुणिते सर्वाधस्तनशीर्षचयदलं प्राप्यते ।

न्यासः सर्वाधस्तनशीर्षचयदलम् = सर्वाधस्तनशीर्षचया. × प्रथमसमयकृतकिट्टिसत्कैकचयदलम्

(२) अथरानाऽवान्तरकिट्टिदलगणनविधिः—अपूर्वाऽवान्तरकिट्टिराशिना प्रथमसमयकृतप्रथमाऽवान्तरकिट्टिगतदले गुणिते सर्वाधस्तनाऽवान्तरकिट्टिदलं प्राप्यते ।

न्यासः—अधस्तनाऽवान्तरकिट्टिदलम्—अपूर्वाऽवान्तरकिट्टिराशि × प्रथमसमयकृतप्रथमाऽवान्तरकिट्टिदलम्

(३) उभयचयदलगणनविधिः—समयद्विकेन किट्टितया परिणमनाय गृहीतदलं पदेन विभज्यते, तदा लब्धिर्मध्यमदलं भवति । मध्यमदलं चार्थीकृतैकोनपदन्पुनार्यां द्वाभ्यां द्विगुणहानिर्यां भज्यते, तदैकोमयचयदलं प्राप्यते । पदं चात्र प्रथमसमय-द्वितीयसमयकृताऽवान्तरकिट्टिराशिर्वक्तव्यम् ।

न्यासः मध्यमदलम् = समयद्विकेन किट्टितया परिणमनाय गृहीतदलम्
पदम्

एकोमयचयदलम् = $\frac{\text{मध्यमदलम्}}{\text{द्वे द्विगुणहानी-}} \times \frac{\text{पदम्}-१}{२}$

अथ चरमपूर्वाऽवान्तरकिट्टावेक उभयचयो दीयते, द्विचरमपूर्वाऽवान्तरकिट्टौ द्वा उभयचयौ दीयेते, त्रिचरमपूर्वाऽवान्तरकिट्टौ त्रय उभयचया दीयन्ते, एवंक्रमेण द्वितीयसमयनिर्वर्त्यमानप्रथमावान्तरकिट्टौ सर्वपूर्वापूर्वाऽवान्तरकिट्टिराशिप्रमाणा उभयचयाः प्रक्षिप्यन्ते । ते च सर्वे “सैकपदत्रयपदार्चमयैकाद्यङ्कयुतिः किल संकलितारूपा ।” इत्यनेन करणेन सङ्कलयितव्याः । पदं चात्र सर्वपूर्वापूर्वाऽवान्तरकिट्टिराशिर्ज्ञातव्यम् ।

न्यासः सर्वोभयचया = $(\text{पदम्} + १) \times \frac{\text{पदम्}}{२}$

एकोमयचयदलं सर्वोमयचयैर्गुण्यते, तदा सर्वोमयचयदलं प्राप्यते

न्यासः सर्वोमयचयदलम् = (पदम् + १) × $\frac{पदम्}{२}$ × एकोमयचयदलम्

(४) अथ मध्यमखण्डदलगणनविधिः द्वितीयसमये किट्टितया परिणमनाय गृहीत-
दलतोऽधस्तनशीर्षचयादिदलत्रयं विशोध्य शेषं दलं सर्वमध्यमखण्डदलं भवति । तच्च सर्वपूर्वापूर्वा-
ऽवान्तरकिट्टिराशिना विमज्यते, तदैकमध्यमखण्डं प्राप्यते ।

अपूर्वाऽवान्तरकिट्टिषु दीयमानं दलम् सर्वाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टिष्वेकैकं मध्यमखण्ड-
मेकैकं चाधस्तनाऽवान्तरकिट्टिदलं च दीयते । उभयचयास्तु विपमादीयन्ते । तथा हि लोमप्रथमा-
ऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टौ सर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणा उभयचया दीयन्ते । द्वितीयाऽपूर्वावान्तर-
किट्टावेकोनसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणा उभयचया दीयन्ते । एवं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टि-
प्रथमापूर्वावान्तरकिट्ट्यपेक्षया विवक्षिताऽपूर्वावान्तरकिट्टिर्यतिसंख्याका किट्टिर्भवति, एकोन-
तत्संख्यान्यूनसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणा उभयदलचयास्तस्यामपूर्वावान्तरकिट्टौ दीयन्ते,
अधस्तनशीर्षचयदलं त्वपूर्वावान्तरकिट्टौ न दीयते ।

पूर्वावान्तरकिट्टिषु दीयमानं दलम् सर्वपूर्वाऽवान्तरकिट्टिष्वेकैकं मध्यमखण्डं दीयते ।
तथा लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमापूर्वावान्तरकिट्ट्यपेक्षया यतिसंख्याका विवक्षितपूर्वावान्तरकिट्टि-
र्भवति, एकोनतत्संख्यान्यूनसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणा उभयचयाः, तथा प्रथमपूर्वावान्तर-
किट्ट्यपेक्षया यतिसंख्याका विवक्षितपूर्वावान्तरकिट्टिर्भवति, एकोनतत्संख्यामिता अधस्तनशीर्ष-
चयास्तस्यां पूर्वावान्तरकिट्टौ दीयन्ते । एवं प्रथमापूर्वावान्तरकिट्ट्याधस्तनशीर्षचयदलं न ददाति,
तथा सर्वासु पूर्वावान्तरकिट्टिष्वधस्तनाऽवान्तरकिट्टिदलं न ददाति ।

दृश्यमानदलम्—अपूर्वाऽवान्तरकिट्टौ यावदीयमानं दलं भवति, तावदेव दृश्यमानं भवति,
पुरातनेदलसत्कर्माभावात् । पूर्वाऽवान्तरकिट्टौ पुनर्दीयमानं दलं पुरातनसचागतदलं चेत्येतयोः
समुदायो दृश्यमानं दलं भवति ।

अथाधस्तनशीर्षचयदलादीनवलम्ब्य दीयमानं दलं विमृश्यते लोमस्य प्रथम-
संग्रहकिट्टिप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिट्टावेकमध्यमखण्डमेकाधस्तनाऽवान्तरकिट्टिदलं सर्वपूर्वापूर्वावान्तर-
किट्टिराशिप्रमाणाश्चोभयचयाः प्रक्षिप्यन्ते ।

लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिद्वितीयाऽपूर्वावान्तरकिट्टौ पुनरेकमध्यमखण्डमेकाधस्तनावान्तरकिट्टि-
दलम्, एकोनसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाश्चोभयचया निक्षिप्यन्ते । ततस्तृतीयाऽपूर्वा-
वान्तरकिट्टौ द्वयनसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणा उभयचया एकमध्यमखण्डमेकाधस्तना-
वान्तरकिट्टिदलं च निक्षिप्यन्ते, एवमनन्तरानन्तरेण लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिद्वितीयाधपूर्वावान्तर-

किङ्खिवैकेन न्युना उभयचयाः प्रक्षिप्यन्ते । एकोमयचयदलस्यैकाऽवान्तरकिङ्खिगतदलानन्तमागमात्रत्वाद्भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिप्रथमाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिप्रभृतिचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिपर्यवसानास्वपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिषु दीयमानं दलं पूर्वपूर्वतोऽनन्ततमभागेन हीनं भवति ।

ततः परं भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिप्रथमपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिवेकमध्यमखण्डं भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिसर्वाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिराशिन्धूनसर्वपूर्वाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिराशिमिताश्चोभयचया दीयन्ते, अधस्तनाऽवान्तरकिङ्खिदलमधस्तनशीर्षचयदलं च तस्यां न दीयते । इत्थं भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खितो भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिप्रथमपूर्वाऽवान्तरकिङ्खौ दीयमानं दलमेकाधस्तनाऽवान्तरकिङ्खिदलेनैकेन चोभयचयेन हीनं भवति । तत्रैकाधस्तनाऽवान्तरकिङ्खिदलमसंख्येयभागप्रमितं भवति, एकमव्यमखण्डदलस्यैकाधस्तनावान्तरकिङ्खिदलतोऽसंख्येयगुणत्वात् । एकोमयचयगतदलं च भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खौ दीयमानसकलदलस्याऽनन्ततमभागप्रमाणं भवति । तेन भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खौ दत्तदलतोऽसंख्येयभागेनाऽनन्ततमभागेन च हीनं दलं भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिप्रथमपूर्वाऽवान्तरकिङ्खौ दीयते, अनन्ततमभागस्य चाऽसंख्येयभागेऽन्तर्गतत्वाद् भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खितो भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिप्रथमपूर्वाऽवान्तरकिङ्खावसंख्येयभागेन हीनं दलं दीयते ।

ततः परं भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिद्वितीयपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिवेकमध्यमखण्डमेकाधिकभोमप्रथमसंग्रहकिङ्ख्यपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिराशिन्धून-सर्वपूर्वाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिराशिप्रमाणा उभयचया एकाधस्तनशीर्षचयदलं च दीयन्ते । अत्र भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिप्रथमपूर्वाऽवान्तरकिङ्खित एकोमयचयेन हीनमेकाधस्तनशीर्षचयेन चाऽविकं दीयमानं दलं जातम् । तेन भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिप्रथमपूर्वाऽवान्तरकिङ्खितो भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिद्वितीयपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिवेकाधस्तनशीर्षचयगतदलन्यूनोभयचयेन हीनं दलं दीयते । उभयचयगतदलस्य भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिप्रथमाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खौ दत्तदलानन्ततमभागमात्रत्वादेकाधस्तनशीर्षचयन्यूनोभयदलचयगतदलमप्यनन्ततमभागमात्रं भवति । इत्थं भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिप्रथमपूर्वाऽवान्तरकिङ्खितो भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिद्वितीयपूर्वाऽवान्तरकिङ्खावनन्तभागेन हीनं दीयमानं दलं भवति । एवमेनन्तरानन्तरेण तावद् वक्तव्यम्, यावद् भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिचरमपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिः । तेन भोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिचरमपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिवेकमव्यमखण्डमेकोनभोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिपूर्वाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिराशिन्धूनसर्वपूर्वाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिराशिप्रमाणा उभयचया एकोनभोमप्रथमसंग्रहकिङ्खिपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिराशिप्रमाणाश्चाऽधस्तनशीर्षचयाः प्रक्षिप्यन्ते ।

इद-त्त्ववधेयमन्यथप्युत्तरोत्तराऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खावुत्तरोत्तरपूर्वाऽवान्तरकिङ्खौ चाऽनन्ततमभागेन हीनं दलं दीयते, तथाप्यपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिषु हीयमानोऽनन्ततमभाग उभयचयप्रमाणो भवति, पूर्वाऽवान्तरकिङ्खिषु तु हीयमानोऽनन्ततमभाग एकाऽधस्तनशीर्षचयन्यूनोभयचयमात्रो भवति ।

लोमस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ दीयमानदलं विमृश्य लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टौ दीयमानं दलं चिन्त्यते लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमापूर्वावान्तरकिट्ट्यामेकमध्यमखण्डमेकाधस्तनावान्तरकिट्टिदलं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्पूनसर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाश्वोभयचयाः प्रक्षिप्यन्ते । इत्थं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टितो द्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिट्टावेकोभयचयेनैकोनलोमप्रथमसंग्रहकिट्टिसर्वपूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमिताऽधस्तनशीर्षचयैश्च हीनमेकाधस्तनावान्तरकिट्टिदलेन पुनरधिकं दलं दीयते । अत्रोभयचयगतदलं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टौ दत्तदलस्याऽनन्ततमभागमात्रं भवति । तथैव चरमपूर्वावान्तरकिट्टौ दत्ताऽधस्तनशीर्षचयगतदलमप्यनन्ततमभागमात्रं भवति । तयोभयोः कलापोऽप्यनन्ततमभागमात्रमेव भवति । अधस्तनावान्तरकिट्टिदलं त्वसंख्येयभागमात्रं भवति, अधस्तनावान्तरकिट्टिदलतो दीयमानमध्यमखण्डदलस्याऽसंख्येयगुणत्वात् । तेन लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टौ दत्तदलतो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिट्टावसंख्येयभागेनाधिकमनन्ततमभागेन च हीनं दलं दीयते, अनन्ततमभागस्य स्वल्पत्वेन तस्मिन् व्यवकलितेऽपि लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टितो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिट्टावसंख्येयभागेनाधिकं दलं दीयते ।

लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयापूर्वावान्तरकिट्टावेकमध्यमखण्डमेकाधस्तनावान्तरकिट्टिदलेमेकाधिकलोमप्रथमसंग्रहकिट्टिपूर्वापूर्वाकिट्टिराशिन्पूनसर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाश्वोभयचयाः प्रक्षिप्यन्ते । तेन लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिट्टितो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयाऽपूर्वावान्तरकिट्टावेकोभयचयेन हीनं दलं दीयते । एकोभयचयदलस्य चाऽनन्तरपूर्ववर्त्यवान्तरकिट्टौ दत्तदलाऽनन्ततमभागमात्रत्वादनन्तरपूर्ववर्त्यवान्तरकिट्टौ दत्तदलतोऽनन्ततमभागेन हीनं दलं दीयते । एवमनन्तरानन्तरेण तावद् वक्तव्यम्, यावद् लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिः ।

ततः परं लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमापूर्वावान्तरकिट्टितो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्ट्यां लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाधस्तनशीर्षचयन्पूनेकोभयचयाऽधिकैकाधस्तनावान्तरकिट्टिदलमात्रेणाऽसंख्येयभागेन हीनं दीयते, यतो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमापूर्वावान्तरकिट्ट्यामेकमध्यमखण्डमेकोनलोमप्रथमसंग्रहकिट्टिपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिद्वितीयसंग्रहकिट्ट्यपूर्वावान्तरकिट्टिराशिविरहितसर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणानुभयचयांश्च प्रक्षिपति रग, लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्ट्यां त्वेकं मध्यमखण्डं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिद्वितीयसंग्रहकिट्ट्यपूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्पूनसर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणानुभयचयान् लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणावस्तनशीर्षचयांश्च निक्षिपति ।

ततः परं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टिवर्दनन्तरानन्तरेणैकाऽधस्तनशीर्षचयन्पूनेको-

भयचयमात्रेणाऽनन्ततमभागेन हीनं दलं तावद् दीयते, यावद् लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वाऽ-
वान्तरकिङ्किः ।

ततः परं लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किप्रथमापूर्वावान्तरकिङ्कियां लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वा-
वान्तरकिङ्कि एकोनलोमप्रथमसंग्रहकिङ्किद्वितीयसंग्रहकिङ्किपूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणावस्तनशीर्ष-
चययुक्तैकोमयचयदलन्यूनैकावस्तनाऽवान्तरकिङ्किदलमात्रेणाऽसंख्येयभागेनाविकं दलं दीयते । यतो
लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्कियामेकं मध्यमखण्डमेकोनलोमप्रथमसंग्रहकिङ्किद्वितीयसंग्रह-
किङ्किपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किन्यूनसर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणानुमयचयान् एकन्यूनलोमप्रथमसंग्रहकिङ्कि-
द्वितीयसंग्रहकिङ्किपूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणानवस्तनशीर्षचयांश्च प्रक्षिपति रम, द्वितीयसंग्रहकिङ्किप्रथ-
मापूर्वावान्तरकिङ्कि त्वेकं मध्यमखण्डं लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किद्वितीयसंग्रहकिङ्किपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्कि-
राशिन्यूनसर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणानुमयचयांस्तथैकावस्तनावान्तरकिङ्किदलं प्रक्षिपति ।

ततः परं लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किचपूर्वावान्तरकिङ्किवदुत्तरोत्तरावान्तरकिङ्कियामेकोमयचयप्रमाणेना-
ऽनन्ततमभागेन हीनं प्रदेशात् तावद् दीयते, यावद् लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमापूर्वावान्तरकिङ्किः ।

ततः परं लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्कियां लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमापूर्वावान्तर-
किङ्कितो लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किद्वितीयसंग्रहकिङ्किपूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणाऽधस्तनशीर्षचयन्यूनैको-
मयचयाविकैकावस्तनावान्तरकिङ्किदलप्रमाणेनाऽसंख्येयभागेन हीनं दलिकं प्रक्षिप्यते, यतो लोम-
द्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमापूर्वावान्तरकिङ्कियामेकं मध्यमखण्डं लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किद्वितीयसंग्रहकिङ्किपूर्वा-
पूर्वावान्तरकिङ्किराश्येकोनलोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किचपूर्वावान्तरकिङ्किराशिन्यूनसर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमा-
णानुमयचयानेकावस्तनावान्तरकिङ्किदलं चादात्, लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्कि त्वेकं
मध्यमखण्डं लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किद्वितीयसंग्रहकिङ्किपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किलोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किचपूर्वा-
वान्तरकिङ्किराशिन्यूनसर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणानुमयचयान् लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किद्वितीयसंग्रहकि-
ङ्किपूर्वावान्तरकिङ्किराशिमात्रावस्तनशीर्षचयांश्च प्रक्षिपति ।

ततः परं लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किपूर्वावान्तरकिङ्किवदुत्तरोत्तरावान्तरकिङ्कियामवस्तनशीर्षचयन्यूनो-
मयचयप्रमाणेनाऽनन्ततमभागेन हीनं दलिकं तावद् ददाति, यावद् लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वा-
वान्तरकिङ्किः । अनयैव रीत्या मायान्मानक्रोवानां संग्रहकिङ्किचवान्तरकिङ्किषु दीयमानदलस्य
क्रमो वाच्यः । इदमत्रावधेयम् यथा लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कियामपूर्वावान्तरकिङ्कियाः पूर्वावान्तर-
किङ्कियाश्च सन्ध्यां सति चरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितः प्रथमपूर्वावान्तरकिङ्कियां दलिकमुमयचयाविका-
धस्तनावान्तरकिङ्किदलप्रमाणेनाऽसंख्येयभागेन हीनं दीयते, न तथा शेषास्त्रेकादशसंग्रहकिङ्किषु,
किन्तु किञ्चिन्न्यूनैकावस्तनावान्तरकिङ्किदलप्रमाणेनाऽसंख्येयभागेन हीनं दीयते, तत्र प्रथमपूर्वावा-
न्तरकिङ्कियामवस्तनशीर्षचयानामपि प्रक्षेपात् । तथा सर्वत्र पूर्वावान्तरकिङ्किया अपूर्वावान्तरकिङ्कियाश्च
सन्ध्यां सति पूर्ववर्तिसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्कि एव उत्तरवर्तिसंग्रहकिङ्किप्रथमापूर्वावान्तरकिङ्कियां दलं

किञ्चिन्न्यूनैकावस्तनावान्तरकिट्टिदलप्रमाणेनाऽसंख्येयभागेनाधिकं दीयते । शेषास्वनन्तासु पूर्वा-
वान्तरकिट्टिषु यथोत्तरमेकाधस्तनशीर्षचयन्यूनोभयचयमात्रेणाऽनन्तभागेनाऽपूर्वावान्तरकिट्टिषु च
यथोत्तरमुभयचयप्रमाणेनाऽनन्ततमभागेन न्यूनं दलिकं दीयते । - तथाऽपूर्वावान्तरकिट्ट्याः पूर्वा-
वान्तरकिट्ट्याश्च सन्धिस्थानानि द्वादश, पूर्वावान्तरकिट्ट्यपूर्वावान्तरकिट्टयोश्च सन्धिस्थानान्येकादश
भवन्ति । तेन दीयमानदलिकमाश्रित्यासंख्येयभागहानिस्थानानि द्वादश, असंख्येयभागवृद्धिस्थानानि
चैकादश भवन्ति । तथा दीयमानदलिकापेक्षयाऽनन्तभागहानिस्थानान्यनन्तानि भवन्ति, पूर्वापूर्वा-
वान्तरकिट्टीनामनन्तत्वात् ।

अथाऽधरातनशीर्षचयादिदलिकमाश्रित्य पूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिषु दृश्यमानं
दलं दर्शयते अपूर्वाऽवान्तरकिट्टिषु दृश्यमानं दलं दीयमानदलतो नाऽतिरिणात्ति । तेन दीयमा-
नदलवज्जोभप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टिप्रभृतिलोभप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमाऽपूर्वाऽवान्तर-
किट्टिपर्यवसानास्वपूर्वाऽवान्तरकिट्टिष्वनन्तरानन्तरेणाऽनन्तभागेन हीनं दृश्यमानं दलं भवति ।

लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टितो लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वाऽवान्तरकिट्टा-
वपि दृश्यमानं दलमनन्ततमभागेन हीनं भवति । कथमेतदवसीनते ? इति चेत्, शृणुत-लोभप्रथम-
संग्रहकिट्टिचरमापूर्वावान्तरकिट्टावेकमध्यमखण्डमेकोनलोभप्रथमसंग्रहकिट्ट्यपूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्यून-
नसर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणा उभयचया एकाधस्तनावान्तरकिट्टिदलं चेत्येतेषां प्रातं दीयमानं दलं
भवति, तदेव च दृश्यमानं दलं भवति । लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वाऽवान्तरकिट्टौ त्वेकमध्यम-
खण्डं लोभप्रथमसंग्रहकिट्ट्यपूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्यूनसर्वावान्तरकिट्टिराशिमात्राश्च उभयचया
दीयन्ते, पुरातनसत्तागतं पुनर्दलमेकाऽधस्तनावान्तरकिट्टिदलप्रमाणं विधत्ते । तेन दृश्यमानं
दलं लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टितो लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वाऽवान्तरकिट्टा-
वेकोभयचयेन हीनं भवति, अधस्तनावान्तरकिट्टिदलस्थाने पुरातनसत्तागतदलस्य भावात् । एको-
भयचयस्य चाऽनन्ततमभागप्रमाणत्वादनन्ततमभागेन हीनं दृश्यमानं दलं जायते ।

लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वावान्तरकिट्टावेकमध्यमखण्डमेकाधिकलोभप्रथमसंग्रहकिट्ट्यपूर्वा-
वान्तरकिट्टिराशिन्यूनसर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणा उभयचया एकाधस्तनशीर्षचयदलं चेत्येतद् दीय-
मानदलं भवति । अथ निरुक्तावान्तरकिट्टौ पुरातनसत्तागतदलस्यैकाऽधस्तनशीर्षचयदलन्यूनऽधस्त-
नावान्तरकिट्टिदलमात्रत्वात् पुरातनसत्तागतदलं दीयमानदलं चेत्येतयोः समुदायो दृश्यमानदल-
मेकमध्यमखण्डमेकाधिकलोभप्रथमसंग्रहकिट्ट्यपूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्यूनसर्वावान्तरकिट्टिराशिमात्रा
उभयचया एकाधस्तनशीर्षचयदल-पुरातनसत्तागतदलयोः कलापोऽधस्तनावान्तरकिट्टिदलप्रमाण-
श्चेत्येतेषां समुदायो भवति । तेन लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वाऽवान्तरकिट्टितो लोभप्रथम-
संग्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वावान्तरकिट्टौ दृश्यमानं दलमेकोभयचयेन हीनं तिष्ठति ।

न्यासः

सङ्केतमृचिः

- (१) एकमेवमसप्तपडम् -ग (५) लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टिराशि = पू
 (२) एकावस्तनावान्तरकिट्टिदलम् =अ (६) उभयचया = उ
 (३) सर्वावान्तरकिट्टिराशि =स (७) अवस्तनशीर्षचया =अव
 (४) लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमापूर्वावान्तरकिट्टिराशि =अपू (८) पुरातनसत्तागतदलम् =पु
 लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमापूर्वावान्तरकिट्टौ दृश्यमानं दलम्

= स + १ स (अपू १) १ उ + अ

= स + १ स अपू + १ १ उ + अ

लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्ट्यां दृश्यमानं दलम्

= स + (स अपू) उ + पु

= स + (स अपू) उ + अ . प्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिगतपुरातनदलमवस्तनावान्तरकिट्टिदलतुल्यम्

∴ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमापूर्वावान्तरकिट्टितो लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टौ दृश्यमानं दलमेकोमयचयेन हीनं तिष्ठति ।

तथा लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वावान्तरकिट्टौ दृश्यमानं दलम्

-ग + १ स (अपू + १) १ उ + १ अव + पु

= स + १ स अपू १ १ उ + अ . पुरातनसत्तागतदलमेकावस्तनशीर्षचयेन न्यूनमवस्तनावान्तरकिट्टि-
 दलप्रमाणम्

∴ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टितो लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वावान्तरकिट्ट्यां दृश्यमानं दलमुभयचयेन हीनं भवति

ततः परमुत्तरोत्तरावान्तरकिट्टौ दृश्यमानं दलमेकोमयचयेन हीनं तावद् वक्तव्यम्, यावद् लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमापूर्वावान्तरकिट्टिः । इह यद्यपि पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तरावान्तरकिट्टौ दीयमानं दलमेकावस्तनशीर्षचयन्यूनैकोमयचयेन हीनं भवति, तथाप्युत्तरोत्तरावान्तरकिट्ट्यामेकोमयचयेन हीनं दलं दृश्यमानं भवति, पूर्वसमयकृतास्त्ववान्तरकिट्टिषु ययोत्तरं पुरातनसत्तागतदलस्यैकावस्तनशीर्षचयेन हीनत्वात् ।

न्यासः सङ्केतमृचि पूर्ववद् बोध्या ।

प्राक्तनपूर्वावान्तरकिट्टितो निक्षेपमाश्रित्योत्तरपूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानं दलम् = १ उ १ अव

" " किट्टित पुरातनसत्तामाश्रित्योत्तरपूर्वावान्तरकिट्टौ " " = १ अव

∴ " " किट्टित उत्तरोत्तरपूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानं दलम् = १ अव + १ उ - १ अव

" " " " " " " " " " = १ उ

अथ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमापूर्वावान्तरकिट्टितो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमापूर्वावान्तरकिट्ट्यां दृश्यमानं दलमेकोमयचयेन हीनं भवति । कथम् ? इति चेत्, उच्यते लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमापूर्वावान्तरकिट्ट्यामेकमेवमसप्तपडमेकोनलोमप्रथमसंग्रहकिट्टिपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्यूनमर्वावान्तरकिट्टिराशिमात्रां उभयचया एकोनलोमप्रथमसंग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टिराशिमात्रायाऽव-

[The page contains dense handwritten text in a cursive script, likely from a historical manuscript. The text is organized into several columns separated by vertical lines. Due to the extreme blurriness and low resolution of the scan, the specific words and numbers are illegible.]

सङ्केतसूत्रोक्तम्—

अपू=अपूर्वागन्तरकिट्टय, ताश्च तत्तत्सप्रद्वकिट्टया अवस्ता ॥ निर्वर्त्यन्ते, परमार्थतोऽनन्ताः पूर्वागन्तरकिट्टीनाञ्चवासंख्येयभागप्रमाणा भवन्ते, इह द्वे एव दर्शिते, प्रभूतावकाशाभावात् ।

पू=पूर्वोयात्तरकिट्टः, ताश्च किट्टिकरणप्रथमसमये निर्वर्त्यन्ते । परमार्थतोऽनन्ता अपूर्वात्रान्तरकिट्टित्वाऽसख्येयगुणा भवन्ति, इहाऽसत्कल्पनयाऽ-
पूर्वोयात्तरकिट्टिभ्यां तुल्ये द्वे एव दर्शिते, प्रभूतावकाशाभावात् ।

०=अने न चिह्ने न अधस्तानान्तरकिट्टदल सूचितम्, तच्च लोभप्रथमसंग्रहकिट्टप्रथमपूर्वावांतरकिट्टदलप्रमाणं भवति । अधस्तानान्तरकिट्टदल-
मेकैकरग्रामपूर्वावांतरकिट्टौ ददाति ।

--- अनेन चिह्नेन मध्यमखण्डदलं सूचितम्. तस्य सर्वासु पूर्वपूर्वाग्रान्तरकिट्टिषु ददाति, परमार्थत एकमध्यमखण्डदलं लोभप्रथमसंग्रहकिट्टि-
प्रथमपूर्वाग्रान्तरकिट्टिदलतोऽसंख्येयगुणं भवते ।

खवग सेढो

△ अनेन चिह्ने नोभयचयदल सूचितम्, लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमापूर्वावान्तरकिट्टौ पूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिमणान् अनन्तान् असदकलमनया तपुचत्वारिंशद् (४८) उभयचयान् प्रक्षिपति । ततो यथात्तरमेकैकेन हीनानुभयचयान् प्रक्षिपति । तेषु प्रक्षिपेत्तु सर्वा अमानरकिट्टय प्रदेशापेक्षया गोपुच्छाकारेण सस्थिता भवन्ति । विशेषहीनक्रमेण भवति ।

अनेन चिह्ने न पूर्वावान्तरकिट्टिषु पुरातनसत्तागतदल सूचिनम्, तच्चोत्तरोत्तरपूर्वावान्तरकिट्टौ विशेषहीनक्रमेण भवति । अनेन चिह्ने न अग्रस्तनशीर्षचयदल सूचितम्, लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वावान्तरकिट्ट्यामेकाग्रस्तनशीर्षचय प्रक्षिपति, तत एकोत्तरवृद्धयाऽथ × अनेन चिह्ने न अग्रस्तनशीर्षचयदल सूचितम्, लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टि, तेनाऽसदकलमनया क्रोधवृत्तौ यस्य क्रिट्टि-रानशीर्षचयान् पूर्वावान्तरकिट्टिषु तावन् प्रक्षिपति, यावत् क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टि, तेनाऽसदकलमनया क्रोधवृत्तौ यस्य क्रिट्टि-चरमपूर्वावान्तरकिट्टौ त्रयोविंशतिमधस्तनशीर्षचयान् प्रक्षिपति । अग्रस्तनशीर्षचयदले प्रक्षिपते सर्वा पूर्वावान्तरकिट्टयो लोभप्रथमसंग्रह-किट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिभ्रदेशानुत्यप्रदेशका भवन्ति ।

दीयमानदलनिरूपणम्—

लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमापूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानम् ०। △ इत्यनेन सूचित दल प्रभूत भवति । ततो विशेषहीनक्रमेण दीयमानमन्ताखपूर्वावान्तर-किट्टिषु भवति, इह द्वे एवाऽपूर्वावान्तरकिट्टौ परिकल्पिते, तेनैकस्यामपूर्वावान्तराकट्टौ विशेषहीन दीयमान १। भवति । ततोऽसख्ये यमागहीनम् । △ इत्यनेन सूचित दीयमान दल लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टौ भवति, ततो विशेषहीनम् × । △ इत्यनेन सूचित दीयमान दल लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वावान्तरकिट्टौ भवति । एव क्रमेणाऽग्रेऽपि दलिकनिक्षेपो वक्तव्यः ।

लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वावान्तरकिट्टौ विशेषहीनक्रमेण भवति ।

यन्त्रकर्म-१७ (चित्रम्-१७)

स्तनशीर्षचया इत्येतावन्ति दीयमानदलिकानि तथैकोनलोमप्रथमसंग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाधस्तनशीर्षचयदलन्यूनोऽधस्तनावन्तरकिट्टिदलमात्राणि पुरातनसत्तागतदलानीत्येतेषां समुदायो दृश्यमानं दलं भवति । लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमापूर्वावान्तरकिट्ट्यां त्वेकं मध्यमखण्डमेकाधस्तनावान्तरकिट्टिदलं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्यूनसर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाश्चोभयचया इत्येतेषां प्रातो दृश्यमानं दलं भवति । तेन लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टितो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमापूर्वावान्तरकिट्ट्यां दृश्यमानं दलमेकेनोभयचयेन हीनं सम्पद्यते ।

न्यासः राक्तेतसूचि पूर्ववद् वोद्धव्या ।

लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टौ दृश्यमानं दलम्

=म+१ स (अपू+पू १) १उ+(पू-१) अध+पु

-ग+१ स (अपू+पू-१) १उ+(पू-१) अध+अ-(पू-१) अध ∴ पु=अ-(पू-१) अध

-ग+१ स (अपू+पू १) १उ+अ

-ग+१ स अपू पू+१ १उ+अ

लोमद्वितीयसंग्रहप्रथमापूर्वावान्तरकिट्टौ तु दृश्यमानं दलम्

-ग+१ स (अपू+पू) १उ+अ

म+१ स अपू-पू) १उ+अ

∴ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टितो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमापूर्वावान्तरकिट्ट्यामुभयचयेन हीनं दृश्यमानं दलं भवति ।

ततः परं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिवल्लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ट्यावप्युत्तरोत्तराऽवान्तरकिट्ट्यावेकैकोभयचयेन न्यूनं न्यूनतरं दलं तावद् दृश्यते, यावल्लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वाऽवान्तरकिट्टिः ।

ततो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वाऽवान्तरकिट्टितो लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्ट्यावेकोभयचयेन न्यूनं दृश्यमानं दलं भवति । तच्च पूर्ववद् भावनीयम् ।

ततः परं पूर्ववत् सर्वाऽवान्तरकिट्टिषु यथोत्तरमेकैकोभयचयेन हीनं हीनतरं दृश्यमानं दलं तावद् वक्तव्यम्, यावत् क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वाऽवान्तरकिट्टिः ।

इत्थं द्वादशसंग्रहकिट्टिसर्वाऽवान्तरकिट्टयः प्रदेशाग्रमाश्रित्य पूर्वपूर्वतोऽनन्ततमभागेन न्यूनो न्यूनतरास्तिष्ठन्ति, गोपुच्छाकारेण विधन्त इत्यर्थः । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्-१७॥ इति ॥१०४॥

किट्टिषु दीयमानं दृश्यमानं च दलं निरूप्य सम्प्रति नरकगत्यादिमध्यात् कतिपु मार्गणासु वद्धप्रदेशाग्रं किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च किट्टिषु नियमतो वा भजनया वा विधते ? इति परप्रश्नं समाधातुकाम आदौ यासु मार्गणासु वद्धकर्मदलं नियमतः सत्तायां विधते, ताः संगृह्य ग्राह-

नरतिरियद्गपणिदितसदुओरालियसरीरजोगेसु ।

मणवयजोगचउके नपुं चउकसायमग्गणासुं य ॥१०५॥ (गीतिः)

णाणाणाणदुगाविरइसामइअचक्खुदुगछलेसासु ।

भवमिच्छुवसमवेयगखाइअसमोसु सण्णिइयरासु ॥१०६॥ (गीतिः)

आहारमि य वद्धपअसा होअन्ति णियमतो ।

किट्ठीकाराणं किट्ठिवेअगाणं य संतम्मि ॥१०७॥ (उपगीतिः)

नरतिर्यगेकेन्द्रियपञ्चेन्द्रियत्रसद्वयौदारिकगरीरयोगेषु ।

मनोवचोयोगचतुष्के नपु चतुष्कपायमार्गणासु च ॥१०५॥

ज्ञानाऽज्ञानद्विकाऽविरतिसामायिकचक्षुर्द्विकपट्ठेऽयासु ।

भव्यमिच्छात्योपगमवेदकश्चायिकसम्यक्त्वेषु संजीतरयो ॥१०६॥

आहारे च वद्धप्रदेगा भवन्ति नियमत ।

किट्ठिकाराणां किट्ठिवेदकानां च सत्तायाम् ॥१०७॥ इति पदसंस्कारः ।

‘नर०’ इत्यादिना नरप्रभृतिमार्गणास्थानेषु वद्धकर्मप्रदेशाः किट्ठिकाराणां किट्ठिवेदकानां च सत्तायां नियमतो वर्तन्त इति सूचितम् । इह विशेषनिर्देशमात्रेऽपि मनुष्यादिमार्गणासु वद्धमोहनीयदलस्यैव प्ररूपणाऽवसेया, किट्ठिप्ररूपणायाः प्रस्तुतत्वात् किट्ठिषु च मोहनीयप्रदेशा-
ग्रस्यैव भावात् । अत्र चेयं मार्गणास्थानप्रतिपादिका गाथा

“गइइंदिए य काए जोए वेए कसायनाणे य ।

संजमदंसणलेसा भवसम्मं सन्निआहारे । ॥११॥”

तत्र गतिश्चतुर्धा, नरक-तिर्यग्-नर-देवगतिभेदात् । इन्द्रियं पञ्चधा, स्पर्शन-रसन-घ्राण-चक्षुः-
श्रोत्रभेदात् । इन्द्रियग्रहणेन च तदुपलक्षिता एकेन्द्रिय-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रिया-
ग्राह्याः । कायः षोढा, पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिप्रसकायभेदात् । योगः पञ्चदशविधः, सत्यमनो-
योगोऽसत्यमनोगोः सत्यामत्यमनोगोऽसत्यामपमनोगोः सत्यवाग्योगोऽसत्यवाग्योगः
सत्यासत्यवाग्योगोऽसत्यामृताग्योगो वैक्रियकाययोगो वैक्रियमिश्रकाययोग आहारककाययोग
आहारकमिश्रकाययोग औदारिककाययोग औदारिकमिश्रकाययोगः कर्मणकाययोगश्चेति ।
वेगस्त्रिविधः, स्त्रीपुरुषनपुंसकवेदभेदात् । कसायश्चतुर्धा, क्रोध-मान-माया-लोभभेदात् । ज्ञानं
पञ्चधा, मतिज्ञान-श्रुतज्ञाना-अविज्ञान-मनःपर्यायज्ञान-केवलज्ञानभेदात् । ज्ञानग्रहणेन चाज्ञानमपि
तत्प्रतिपक्षभूतमुपलक्ष्यते । तच्च त्रिविधम्, मत्यज्ञानश्रुताज्ञानविभज्ज्ञानभेदात् । इत्थं ज्ञानमार्ग-
णास्थानमष्टया । संयमः=चारित्र्यम्, स च पञ्चधा, सामायिकसंयमः छेदोपस्थानसंयमः परिहार-
विशुद्धिकसंयमः सूक्ष्मसम्परायसंयमो यथारुचातसंयमश्चेति, संयमग्रहणेन तद्देशभूतस्तत्प्रतिपक्षभू-
तश्च यथाक्रमं देशसंयमोऽसंयमश्चोपलक्ष्यत इति संयममार्गणास्थानं सप्तधा । दर्शनं चतुर्विधम्,
चक्षुरचक्षुरवविकेवलदर्शनभेदात् । लेख्या पङ्क्तिवा, कृष्ण-नील-कापोत-तेजः-पद्म-शुक्लेश्याभेदात् ।

भव्यः=सिद्धिगमनयोग्यः, भव्यग्रहणेन तत्प्रतिपक्षभूतोऽभव्योऽपि ग्राह्यः । तेन भव्यमार्गणास्थानं द्विविधं बोद्धव्यम् । सम्यक्त्वं त्रिविधम्, क्षायिकौपशमिकक्षायोपशमिकमेदात् । सम्यक्त्वग्रहणेन तत्प्रतिपक्षभूतं मिश्रं सास्त्रादनं भिद्यत्वं च गृह्यते । इत्थं सम्यक्त्वमार्गणास्थानं षोढा । संज्ञी विशिष्टस्मरणादिरूपमनोविज्ञानसहितेन्द्रियपञ्चकसमन्वितः, तत्प्रतिपक्षभूत एकेन्द्रियादिरूपोऽसंज्ञी । सोऽपि संज्ञिग्रहणेन सूचितः । इत्थं संज्ञिमार्गणास्थानं द्विविधम् । आहारयति=गृह्णात्योजआहार-लोमाहार-कवलाहाराणामन्यतममित्याहारः, आहारक इत्यर्थः, आहारकग्रहणेन तत्प्रतिपक्षभूतमनाहारकमार्गणास्थानमपि ग्राह्यम् । तेनाऽऽहारकमार्गणास्थानं द्विविधम् ।

इत्थं चतुर्दशमूलमार्गणास्थानानामेतान्युत्तरमार्गणास्थानानि चतुःसप्ततिर्भवन्ति । ग्रन्थान्तरे तानि द्वापष्टिरुक्तानि, अत्र तु योगमार्गणाया उत्तरमार्गणास्थानानां पञ्चदशानां भावितत्वाद् द्वादशभिरधिकान्यभिहितानि । मार्गणानां विशेषप्रतिपत्तये त्वरगदूशुरुचरणकृत-मार्गणाधारविवरणान्वयग्रन्थोऽवलोकनीयः, तत्र विस्तरेण मार्गणानां व्याख्यातत्वात् ।

अथ प्रकृतमनुसरामः नरादयः कृतद्वन्द्वाः सप्तम्या निर्दिष्टाः । नरः-मनुष्यगतिः, तिर्यग्-तिर्यग्गतिः, इन्द्रियशब्दः प्रत्येकं सम्बध्यते, “द्वन्द्वा-तो श्रूयमाणं पदं प्रत्येकमभिस्मरन्ध्यते ।” इति न्यायात् । ततश्चायमर्थः—एकेन्द्रियः, पञ्चेन्द्रियः, त्रसः-त्रसकायः, द्वयौदारिकशरीरयोगौ-औदारिककाययोगौदारिकमिश्रकाययोगलक्षणौ च, तत इतरेतरद्वन्द्वसमासः, तेषु, ‘मणवयजोगचउक्के’ ति चतुष्कपदं प्रत्येकं सम्बध्यते, मनोयोगचतुष्के=सत्या-ऽसत्यसत्यासत्या-ऽसत्यामृपलक्षणे, वचोयोगचतुष्के=सत्या-ऽसत्यसत्यासत्या-ऽसत्यामृपलक्षणे च ‘नपुं चउकसायमग्गणासु’ य’ ति ‘नपुं-चतुष्कपायमार्गणासु च’ नपुंसकवेदमार्गणायां क्रोध-मान-माया-लोमलक्षणचतुष्कपायमार्गणासु, चकारः समुच्चयार्थः, ‘णाणा०’ इत्यादि, द्विकशब्दः प्रत्येकं सम्बध्यते । ततश्चायमर्थः—ज्ञानद्विकं=मतिज्ञानश्रुतज्ञानलक्षणम्, अज्ञानद्विकं=मत्तज्ञान-श्रुताज्ञानलक्षणम्, अविरतिः, सामायिकः, चक्षुर्द्विकं=चक्षुर्दर्शना-ऽचक्षुर्दर्शनलक्षणम्, पङ्कश्याः कृष्णनीलकापोततेजःपद्मशुक्ललेश्यारूपाः, तत इतरेतरद्वन्द्वसमासः, तासु, ‘भव०’ इत्यादि, भव्यो=भव्यमार्गणास्थानम्, भिद्यत्वं=भिद्यत्त्वमार्गणास्थानम्, अतः परं सम्यक्त्वपदं प्रत्येकं योज्यम्, उपशमसम्यक्त्वम्=औपशमिकसम्यक्त्वम्, वेदकसम्यक्त्वं=क्षायोपशमिकसम्यक्त्वापरपर्यायम्, क्षायिकसम्यक्त्वम्, तत इतरेतरद्वन्द्वसमासः, तेषु, ‘सण्णिइयरासु’ ति ‘संज्ञीतरयोः’ संशयसंज्ञिनोः ‘आहारे’ आहारकमार्गणास्थान इत्यर्थः, चकारः समुच्चयार्थः, सर्वसंख्यया द्वाचत्वारिंशन्मार्गणास्थानेषु (४२) ‘बद्धपअेसा’ इत्यादि, ‘वद्धप्रदेशाः’ बद्धमोहनीयकर्मप्रदेशाः, ‘किट्टिकाराणां’ किट्टीः कुर्वते-निर्वर्तयन्त इति किट्टिकाराः ‘कर्मणोऽण्’ (सिद्धहेम० ५-१-७२) इति सूत्रेण कर्तरि अण्प्रत्ययः, तेषाम्, ‘किट्टिवेयगाणं’ ति, वेदयन्ति-अनुभवन्तीति वेदकाः, “णकट्टचौ” (सिद्धहेम० ५-१-४८) इति सूत्रेण कर्तरि

णकप्रत्ययः, किङ्कीनां वेदकाः=किङ्किवेदकाः, अत्र “कर्मजा तृचा च” (सिद्धहेम०-३-१-८३) इति सूत्रेण पृष्ठीसमासे प्रतिनिद्धेऽपि याजकादेराकृतिगणत्वात् “याजकादिभिः” (सिद्धहेम०-३-१-७८) इत्यनेन पृष्ठीसमासः । यद्वा कर्मणोऽविवक्षायां वेद्यवेदकमावलक्षणसम्बन्धमात्रे किङ्किशब्दात् “शेषे” (सिद्धहेम०-२-२-८१) इत्यनेन पृष्ठी विभक्तिः । ततः सम्बन्धपष्ठ्याः “पष्ठययत्नाच्छेषे” (सिद्धहेम०-३-१-७६) इत्यनेन सूत्रेण समासः, तेषाम्, चकारः समुच्चयार्थः, ‘संतग्नि’ ति गाथायां निर्देशो भावप्रधानः, तस्मात् ‘संतग्नि’ इत्यनेन सत्ता व्याख्येया, सत्तायां भवन्ति ।

भावार्थः पुनरयम्—विवक्षितकाले वद्धकर्मदलिकमुद्धर्तनाकरणेनोपयुपरि गत्वोत्कृष्टतः कर्मावस्थानकालं यावत् सत्तायां विद्यते । ततः परमवश्यमेव निर्जीर्णं भवति, तथा विवक्षितकाले वद्धकर्मदलिकमुद्धर्तनाकरणेनोपयुपरि गत्वा जवन्यतोऽपि पल्योपमाऽसंख्येयमागोनकर्मावस्थानकालं यावद् नियमतः सत्कर्मणि तिष्ठति, वक्ष्यमाणानिर्लेपनस्यानानां केवलं पल्योपमाऽसंख्येयमागमात्रत्वात् । अयं नियमोऽश्रेण्यपेक्षया द्रष्टव्यः, क्षपकश्रेणौ वद्धकर्मप्रदेशाग्रस्याऽन्तर्मुहूर्तकालेनाऽपि निर्जरात्, उपशान्तमोहादिभिश्च वद्धकर्मणः समयमात्रेण निर्जरात् ।

नेन्वन्तःकोटिकोटिसागरोपमाद्यल्पस्थितिकं वद्धकर्मदलिकं जवन्यतोऽपि यावत् पल्योपमाऽसंख्येयमागोनकर्मावस्थानकालं कथं तिष्ठेत् ? इति चेत्, उच्यते—वन्वकालेऽल्पस्थितिकं यत् कर्म वद्धम्, तस्य वन्वावलिकायां व्यतिक्रान्तापीमुद्धर्तनाकरणेन कतिपयानि दलिकानि यथासंग्रहमुपरितनस्थितिपृद्धर्तयति जीवः । उद्धर्तितदलिकेषूदयावलिकयाऽप्राप्तोपु पुनः कतिपयानि दलिकान्युपरितनासु स्थितिपृद्धर्तयति । एवंविधया पुनः पुनरुद्धर्तितानि दलिकानि पल्योपमाऽसंख्येयमागोनकर्मावस्थानकालमवश्यमेव सत्तायां विद्यन्ते । यद्यपि कर्मावस्थानकालेऽपवर्तनासंक्रमोदीन्यपि भवन्ति, तथापि विवक्षितसमये वद्धदलिकमुद्धर्तनाकरणमाहोत्पन्नात् पल्योपमाऽसंख्येयमागोन्यूनकर्मावस्थानकालमवश्यं तिष्ठति । ततः परं सर्वान्मनो निर्जरितुमर्हति ।

अथ मनुष्यगतौ वद्धमोहनीयदलं क्षपकस्य सत्तायां नियमतोऽवतिष्ठते । कथमेतदवश्यम् ? इति चेत्, उच्यते—मनुष्यगतावेव क्षपकश्रेणोः संभवात् तद्वे च वद्धकर्मदलस्य कर्मावस्थानकालस्याऽनतिक्रान्तत्वात् सर्वेषां क्षपकाणां सत्कर्मणि मनुष्यगतौ वद्धदलं नियमतो विद्यते ।

इदमत्राविवेकम्—मनुष्यगतौ वद्धमोहनीयदलं सत्तायां जवन्यतोऽनन्तस्कन्वमात्रं भवति । तच्च भोक्तृम् । ततोऽसंख्येयगुणं मनुष्यगतौ वद्धमोहनीयदलमुत्कृष्टतो विद्यते । तत्र पूर्वं कर्मावस्थानकाले मनुष्यत्वेनाऽपरिणम्य गत्यन्तरत आगतस्याऽथवा सकृन्मनुष्यत्वेनोत्पद्य क्रमेण कालं कृत्वा गत्यन्तरे कर्मावस्थानकालं ततोऽपि वाऽविकं कालं व्यतिक्रम्य तत आगतस्य यथासंभवं क्षपितकर्मांशक्षणयुक्तस्य शीघ्रं क्षपणोद्यतस्य सत्कर्मणि मनुष्यगतौ वद्धकर्मदलं जवन्यं संभवति । तथा कर्मावस्थानकाले गुणितकर्मांशविविन्ता यथासंभवमनेकवारं मनुष्यत्वेनोत्पद्य चिरेण क्षपकश्रेणिमारोहतो जीवस्य सत्तायां मनुष्यगतौ वद्धकर्मण उत्कृष्टप्रदेशाग्रं विद्यते ।

तथा तिर्यग्गतौ वद्धमोहनीयदलं क्षपकाणां सत्कर्मणि नियमतो वर्तते, तिर्यग्गतौ मोहनीयं वद्ध्वा ततो निर्गत्य शेषगतित्रये कर्मावस्थानकालस्याऽनतिक्रान्तत्वेन सर्वथा तस्य विनाशाऽदर्शनात् । तथाहि—तिर्यग्गतौ कर्मदलं वद्ध्वा ततो निर्गत्य शेषगतित्रये उत्कृष्टतः सागरोपमशतपृथक्त्वकालं आस्यति । ततः परं क्षपकश्रेणिमप्राप्तौ जन्तुरवश्यमेव तिर्यग्गत्यामुत्पद्यते, यतस्तिर्यग्गतेरुत्कृष्टतोऽप्यन्तरं साधिकसागरोपमशतपृथक्त्वमस्ति । तथा चोक्तं जीवसमासवृत्ता अन्तरद्वारे श्रीमन्मालधारगच्छोयहेमचन्द्रपादैः—“तावत्तिर्यग्गतेर्निर्गत्य शेषगतित्रये पर्यटतां पुनरपि तिर्यक्त्वप्राप्तौ जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमुत्कृष्टतस्तु सातिरेकसागरोपमशतपृथक्त्वमन्तरं भवति, सातिरेकत्वं चाल्पत्वेनेहानुक्तमपि स्वयमेव द्रष्टव्यम् ।” इति । इत्थं क्षपकश्रेणौ वर्तमानो जन्तुः सागरोपमशतपृथक्त्वतः प्राक् तिर्यग्गतावश्यमेवाऽऽसीत् । तेन तिर्यग्गतौ वद्धदलमिदानीं तस्य जन्तोः सत्कर्मणि विद्यत एव, तत्र वद्धकर्मणः कर्मावस्थानकालस्य व्यतिक्रान्ताभावात् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “एदरस खत्रगस्स दुग्गदिस-मज्जिदं कम्मं णियमा अत्थि । तं जहा-तिरिक्खगदिसमज्जिदं च मणुसगदिसमज्जिदं च ।” इति ।

इदमत्रात्रसेपम्—तिर्यग्गतौ वद्धदलं सत्कर्मणि जघन्यतोऽनन्तस्कन्धमात्रं भवति । तच्च स्तोकम् । ततस्तिर्यग्गतौ वद्धदलं सत्कर्मण्युत्कृष्टतोऽसंख्येयगुणं विद्यते । तत्रैकेन्द्रियमवे क्षपित-कर्मांशलक्षणेन कर्मावस्थानकालं परिपाल्य ततो निर्गत्य शेषगतिषु साधिकसागरोपमशतपृथक्त्वकालं परिभ्रम्य क्षपकश्रेणिं प्रतिपद्यमानस्य जन्तोः सत्तायां तिर्यग्गतौ वद्धकर्मदलं जघन्यतो विद्यते । तथा तिर्यग्गतावेव गुणितकर्मांशलक्षणयुक्तो यः कर्मावस्थानकालं व्यतिक्रमयन् प्रभूतं कर्मदलिकमुपचि-नोति । स तिर्यग्गतितो निर्गत्य मनुष्यगतौ यदि शीघ्रं क्षपकश्रेणिमारभते, तर्हि तस्य जीवस्य सत्तायां तिर्यग्गतौ वद्धकर्मदलिकमुत्कृष्टं तिष्ठति । एवमग्रेऽपि यथासंभवं वक्तव्यम् ।

एकोन्द्रियमार्गणायां वद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि नियमतो विद्यते, यत एकेन्द्रियस्योत्कृष्ट-मप्यन्तरं सातिरेकसागरोपमसहस्रद्वयप्रमाणं समस्ति । उक्तं च जीवसमासेऽन्तरद्वारे “एगिंदियाण तसकालो ।” इति । तथैव तदोकायामपि—“पृथिव्याद्येकेन्द्रियाणां जी-वानां तद्भावं परिहृत्याऽन्यत्रोत्पन्नानां पुनरप्येकेन्द्रियत्वप्राप्तौ जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त-मुत्कृष्टतस्तु त्रसकालोऽन्तरं भवति । स चेहैव ग्रन्थे पूर्वं कालद्वारे त्रसजीवकाला-भिधानप्रक्रमे निर्दिष्टः सातिरेकसागरोपमसहस्रद्वयलक्षणोऽवगन्तव्यः ।” इति । एतेन क्षपक उत्कृष्टतः सातिरेकसागरोपमसहस्रद्वयात् पूर्वमवश्यमेवैकेन्द्रियत्वेनासीत् । अतस्तत्र वद्धकर्मदलस्य कर्मावस्थानकालो नाऽतिक्रान्तः । तेन क्षपकस्यैकेन्द्रियमवे वद्धदलं सत्कर्मणि नियमतो विद्यते ।

अथ पञ्चेन्द्रियमार्गिणास्थाने वद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि विद्यते, क्षपकश्रेणेः पञ्चेन्द्रिय-
त्वाऽविनाभावित्वात् ।

एवं त्रसकाये वद्धकर्मदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि नियमतो विद्यते, क्षपकश्रेणेत्रसत्त्वाऽविना-
भावित्वात् । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ--“तसकाइयं समज्जिदं णियमा अत्थि ।” इति ।

औदारिककाययोगमार्गिणाथामौदारिकमिश्रकाययोगमार्गिणायां चतसृषु मनोयोगमार्गिणासु
चतसृषु च वचनयोगमार्गिणासु वद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि नियमेन विद्यते, चरममवेऽपि निरुक्त-
दर्शयोगानां दर्शनात् । उक्तं च कषायप्रामृते

“ओरालिए सरोरे ओरालियमिरसए च जोगे डु ।

चडुविचमणवचिजोगे च अभज्जाXXXXX।।१।।” इति ।

तथैव तच्चूर्णावपि--“ओरालियेणओरालियमिरसयेण चउव्विहेण मणजोगेण
चउव्विहेण वचिजोगेण बद्धाणि अभज्जाणि ।” इति ।

तथा नपुंसकवेदमार्गिणायां वद्धदलं किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि नियमतो
विद्यते, उत्कृष्टतोऽपि नपुंसकवेदाऽन्तरस्य साधिकसागरोपमशतपृथक्त्वमात्रत्वात् । उक्तं च
कषायप्रामृते “XXXणवुंसयए सगात्ते । कम्माणि अभज्जाणिXXI” इति । तथैव
तच्चूर्णावपि--“XXXणवुंसयवेदेण चएवंभावभूदेण बद्धाणि णियमा अत्थि ।” इति ।

क्रोध-मान-माया-लोभरूपचतुष्कषायमार्गिणासु वद्धप्रदेशाग्रं किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च
सत्कर्मणि नियमतो वर्तते, मनुष्यमवेऽप्यन्तर्मुहूर्ततः परं कषायोदयपरावृत्तिदर्शनात् । उक्तं च
कषायप्रामृतचूर्णौ कोहमाणमायालोभोवजुत्तेहिं बद्धाणि अभजियव्वाणि ।” इति ।

मतिज्ञानमार्गिणायां श्रुतज्ञानमार्गिणायां च वद्धदलं नियमतो विद्यते, चरममवेऽपि मति-
ज्ञानश्रुतज्ञानयोर्दर्शनात् । तथा मत्त्यज्ञानमार्गिणायां श्रुताज्ञानमार्गिणायां च वद्धदलं किट्टिकाराणां
किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि नियमतो वर्तते, मिथ्यात्वसहचरितत्वात् । उक्तं च कषायप्रामृत-
चूर्णौ “सुदणाणे अण्णाणे, भदिणाणे अण्णाणे, एदेसु उवजोगेसु पुव्वबद्धाणि
णियमा अत्थि ।” इति । अत्र मत्त्यज्ञानश्रुताज्ञानयोर्हेतुभावेना तु तयोर्मिथ्यात्वसहचरितत्वाद्
वक्ष्यमाणमिव्यात्ववत् कार्या ।

अविरतिमार्गिणायां वद्धदलं किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि नियमतो विद्यते,
वर्तमानमवेऽपि जेयन्यतः साधिकवर्षाष्टकं यावदविरतिमार्गिणायाः प्रवृत्तत्वात् ।

सामायिकसंयममार्गिणायां वद्धदलं किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि नियमेन
वर्तते, संयममृते क्षपकश्रेणेरसंभवात् शेषसंयमानामपि सामायिकसंयमपूर्वकत्वात् ।

चक्षुर्दर्शनमार्गणायामचक्षुर्दर्शनमार्गणायां च वद्धदलं किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि नियमतो भवति, वर्तमानमवेऽप्यनयोर्मार्गणयोः क्षपकस्य नियमतो दर्शनत् । न्यगादि च कषायप्राप्नुते—“कम्माणि अभज्जाणि तु अणगारअचक्खुदंसणुवजोगे ।” इति ।

कृष्णादिषट्श्लेशमार्गणासु वद्धप्रदेशाग्रं किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि नियमतो विद्यते, वर्तमानमनुष्यमवेऽपि श्लेशाया अन्तर्मुहूर्तकालेन परावृत्तेः । उक्तं च कषायप्राप्नुतचूर्णौ “छसु लेसासु सादेण असादेण च बद्धाणि अभज्जाणि ।” इति ।

भव्यमार्गणायां वद्धदलं किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि नियमतो वर्तते, भव्यस्यैव क्षपकश्रेण्यारोहणात् ।

मिथ्यात्वमार्गणायां वद्धदलं नियमेन किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि विद्यते । कथमेतदवसीयते, ? इति चेत्, उच्यते—संसारस्थो जन्तुर्मिथ्यात्वरहितदशायास्तत्कृतः साधिके द्वे षट्षष्टी सागरोपमाणां स्यातुमर्हति, यतो मिथ्यात्वोत्कृष्टान्तरं तावन्मात्रम् । उक्तं च पञ्चसंग्रहाऽन्तरद्वारे श्रीमन्मलयगिरिसूरिपादैः—“मिथ्यादृष्टेः परित्यक्तमिथ्यात्वस्य भूयस्तद्भावप्रतिपत्तावुत्कृष्टमन्तरं द्वे षट्षष्टी अतराणां सागरोपमाणाम् । कथं द्वे षट्षष्टी सागरोपमाणाम् ? इति चेत्, उच्यते—कश्चिन्मिथ्यादृष्टिः सम्यक्त्वमासाद्य षट्षष्टिसागरोपमाणि यावत् सम्यक्त्ववानवतिष्ठते, ततस्तदनन्तरमन्तरालेऽन्तर्मुहूर्तकालं सम्यङ्मिथ्यात्वमनुभूय भूयोऽपि षट्षष्टिसागरोपमाणि यावत् सम्यक्त्वमनुभवति । तत एतदनन्तरं कोऽपि महात्मा मुक्तिपदवीमासादयति, कोऽपि पुनरधन्यो मिथ्यात्वं प्रतिपद्यते, तत्र यो मिथ्यात्वं प्रतिपद्यते, तस्य मिथ्यात्वपरिभ्रंशकालादारभ्य भूयो मिथ्यात्वं प्रतिपद्यमानस्याऽन्तरं द्वे षट्षष्टी सागरोपमाणां भवतः । नन्वेवं सम्यङ्मिथ्यात्वसम्बन्धिनाऽन्तर्मुहूर्तनाधिके द्वे षट्षष्टी सागरोपमाणां प्राप्येते, तत्कथमधिकृतसूत्रे ते परिपूर्णो उक्ते ? उच्यते, स्तोक्तत्वात्तदन्तर्मुहूर्तं न विवक्षितमित्यदोषः ।” इति । इत्थं मिथ्यात्वोत्कृष्टान्तरस्य कर्मावस्थानकालतो न्यूनत्वाद् मिथ्यात्वमार्गणायां वद्धदलं किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि नियमेन वर्तते । उक्तं च कषायप्राप्नुते—“XXमिच्छत्तणवुंसए च सम्मते, कम्माणि अभज्जाणिXXXI” इति ।

औपशमिकसम्यक्त्वमार्गणायां वद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि नियमेन विद्यते । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, उच्यते—कार्मग्रन्थिकाऽभिप्रायेण षड्विंशतिसत्कर्मा जीव औपशमिकसम्यक्त्वं लब्ध्वैव यथाक्रमं क्षायोपशमिकसम्यक्त्वक्षायिकमभ्यक्त्वेऽश्नुते । तथोत्कृष्टतो मोहनीयस्य षड्विंशतिप्रकृतिस्थानस्याऽन्तरं साधिके सागरोपमाणां द्वे षट्षष्टी प्रोक्तम् । तथा चात्र

कषायप्राभृतचूर्णिः “छवोसविहत्तोए केवडीयमत्तरं ? जहण्णेणं पल्लिदोवमरसं असंखेज्जदिभागो । उक्कसेण वे छावडिसीगरोपमाणि सादिरेयाणि ।” इति । तदेवं पड्विंशतिप्रकृतिस्थानविरहस्य सागरोपमसातिरेकपट्पट्टिद्वयप्रमाणत्वात् पड्विंशतिसत्ताकस्य च जीवस्यौपशमिकसम्यक्त्वेन विना क्षायोपशमिकसम्यक्त्व-क्षायिकसम्यक्त्वयोरलामात् क्षपकश्रेणिमारूढेन जीवेन सागरोपमसातिरेकपट्पट्टिद्वयकालाम्यन्तर्यौपशमिकसम्यक्त्वमवश्यमेव लब्धम् । सातिरेकयोश्च द्वयोः पट्पट्टयोः सागरोपमाणां कर्मावस्थानकालतो न्यूनत्वादौपशमिकसम्यक्त्वमार्गणायां वद्धप्रदेशः क्षपकस्य सत्कर्मणि नियमतो भवन्ति ।

क्षायोपशमिकसम्यक्त्वमार्गणायां वद्धदलं किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि नियमेन विद्यते । कथमेतदवसीयते? इति चेत्, उच्यते—क्षायिकसम्यक्त्वस्योत्कृष्टतोऽपि कालः सातिरेकत्रयस्त्रिंशत्सागरोपमप्रमाणो भवति, यत् एकविंशतिप्रकृत्यात्मकसत्तास्थानकोत्कृष्टकालः सातिरेकत्रयस्त्रिंशत्सागरोपममात्रः । अस्वधायि च कषायप्राभृतचूर्णौ—“एक्कोवोसाए विहत्तो केवचिरं कालादो ? जहण्णेण अंतोमुहुत्तं, उक्कारसेण तेत्तोसं सागरोवमाणि सादिरेयाणि ।” इति । क्षायिकसम्यक्त्वस्य च क्षपकश्रेणावश्यंभावेत्वात् क्षायिकसम्यक्त्वतश्च प्राक् क्षायोपशमिकसम्यक्त्वस्य नियमेन दर्शनात् तथा कर्मावस्थानकालस्य साधिकत्रयस्त्रिंशत्सागरोपमतोऽधिकत्वात् क्षायोपशमिकसम्यक्त्वमार्गणायां वद्धदलं किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि नियमतो विद्यते ।

क्षायिकसम्यक्त्वमार्गणायां वद्धदलं नियमेन क्षपकस्य सत्कर्मणि विद्यते, क्षायिकसम्यक्त्वमृते क्षपकश्रेणेरसंभवात् ।

संज्ञिमार्गणायां वद्धदलं नियमेन किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि विद्यते, संज्ञिन एव क्षपकश्रेणिप्रतिपत्तेः ।

असंज्ञिमार्गणायामपि वद्धदलं नियमेन किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि विद्यते । कथमेतदवसीयते? इति चेत्, उच्यते संज्ञिन उत्कृष्टतः कायस्थितिः सातिरेकसागरोपमशतपृथक्त्वप्रमाणा लक्ष्यते । न्यगादि च ओप्रज्ञापनासूत्रे कायस्थितिद्वारे—“सण्णोणं भन्ते ! पुच्छा, गो० ! ज० अंतो० उ० सागरोवमसत्तपुहुत्तं सातिरेगं, ।” इति । अयं भावः—कश्चित् जन्तुर्भूयो भूयः संज्ञिभूत्पद्यते, तदा सातिरेकसागरोपमशतपृथक्त्वकालं यावत् । ततः परमवश्यमेवासंज्ञिभूत्पद्यते । तेनोत्कृष्टसंज्ञिकायस्थितेरर्वाग् नियमतोऽयं क्षपकोऽसंज्ञित्वेनासीत् । इत्थं संज्ञिसत्कायाः कायस्थितेः कर्मावस्थानकालतो न्यूनत्वादसंज्ञिमार्गणायां वद्धदलं किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि नियमेन विद्यते ।

आहारकमार्गणायां वद्धदलं नियमेन किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि विद्यते । सुगममेतत्, आहारकाणामेव क्षपकश्रेण्यारम्भात् ।

न च किट्टिकरणाद्धायां किट्टिवेदकमाश्रित्य प्ररूपणाऽसंगतेति वाच्यम्, श्रुतप्ररूपणामा-
श्रित्य किट्टिकारतः किट्टिवेदकं प्रति विशेषाभावेन तस्या अदुष्टत्वात् ॥ १०५-१०६-१०७ ॥

अथ यासु मार्गणासु वद्धकर्मदलं किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि विकल्पेन विद्यते,
ताः संगृह्य ग्राह-

निरयसुरविगलपुढवीजलानलपवणवणरसईसु तह ।

वेउवाहारगदुगकगणजोगिस्थिपुरिसवेअसुं ॥१०८॥ (गीतिः)

ओहिविहंगमणेषु तह देसविरइपरिहारछेअसुं ।

ओहिगदंसणमिरसासायणणाहारगेषु भयणाए ॥१०९॥ (गीतिः)

निरयसुरविकल्पृथिवीजलाऽनलपवनवनस्पतिषु तथा ।

वैक्रियाहारकद्विकर्मणयोगस्त्रीपुरुषवेदेषु ॥१०८॥

अवधिविभङ्गमनस्सु तथा देशविरतिपरिहारछेदेषु ।

अवधिदर्शनमिश्रास्वादनानाहारकेषु भजनया ॥१०९॥ इति पदसंस्कारः ।

‘निरय०’ इत्यादि, वद्धप्रदेशाः किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणीति पूर्वतोऽनुवर्तते,
तच्च यथास्थानं योजनीयम् । निरयादयः कृतद्वन्द्वानि निर्दिष्टाः । भजनयेति सर्वत्र सम्ब्रव्यते । तथाहि-
निरये-नरगतौ सुरे-देवगतौ च वद्धप्रदेशाः किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां च सत्कर्मणि ‘भजनया’
विभाषया विद्यन्ते, कस्यचित् क्षपकस्य सत्कर्मणि विद्यन्ते, कस्यचित् पुनर्न विद्यन्त इत्यर्थः । उक्तं च
कषायप्राभृत्तचूर्णौ- “देवगदिसमज्जिदं च गिरयगदिसमज्जिदं च भजियव्वं ।”
इति । भावार्थः पुनरयम्-देवगतौ नरगतौ वाऽगत्वा मरुदेव्यादिवत् तिर्यग्गतिं आगत्य
मनुष्यगतौ क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य सत्कर्मणि देवगतौ नरगतौ वा वद्धकर्मदलं न विद्यत
एव । यद्वा देवगतिं नरगततिं वा गत्वाऽपि तत्र च कर्मदलं वद्ध्वा ततो निर्गत्य शेषगतित्रये वा
तिर्यग्गतौ वा कर्माऽवस्थानकालं ततोऽपि वाऽधिकं कालं व्यतिक्रम्य मनुष्यगता आगतस्य
क्षपकस्य सत्कर्मण्येकमपि दलं देवगतौ नरगतौ वा वद्धं न विद्यते, कर्माऽवस्थानकालतः
परं वद्धकर्मदलस्य सत्कर्मण्यदर्शनात् ।

यः कश्चिज्जन्तुर्देवगतौ नरगतौ वा समुत्पद्य कर्माऽवस्थानकालान्मन्तरे मनुष्यो भूत्वा
क्षपकश्रेणिमारोहति । तस्य निरुक्तगतिवद्धदलं सत्कर्मणि विद्यते, यतो निरुक्तगतिवद्धदलस्य
कर्माऽवस्थानकालो नातिक्रान्तः ।

इद-त्ववधेयम् देवगतौ वा नरगतौ वा वद्धकर्मदलं जघन्येनैककर्मपरमाणुः सत्कर्मणि
वर्तते, उत्कृष्टतस्त्वनन्तकर्मदलिकानि । इदमत्राऽप्यबहुत्वम्-(१) देवगतौ वा नरगतौ वा वद्ध-
कर्मदलं सत्कर्मणि जघन्यतः स्तोकम्, उत्कृष्टतस्त्वनन्तगुणम् ।

‘विगल’ ति विकलेषु-द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियलक्षणमार्गणास्थानेषु वद्धदलं किङ्किराणां किङ्किवेदकानां च सत्कर्मणि विभाषया तिष्ठति । कथमेतदवगन्तव्यम् ? इति चेत्, उच्यते द्वीन्द्रियादितयाऽनुत्पद्यैकेन्द्रियत आगतस्य क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य जन्तोः सत्कर्मणि द्वीन्द्रियादिमार्गणासु वद्धकर्मदलं न विद्यते, अथवा विकलेन्द्रियतयोत्पद्यैकेन्द्रियमवेषु कर्माऽवस्थानकालं ततोऽपि वाऽविककालं व्यतिक्रम्य क्षपकश्रेणिमारूढस्य सत्कर्मणि द्वीन्द्रियादिमार्गणासु वद्धदलं न विद्यते । यः पुनर्द्वीन्द्रियादितया समुत्पद्य कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरे मनुष्यगतौ क्षपकश्रेणिं प्रतिपद्यते, तस्य सत्कर्मणि द्वीन्द्रियादिमार्गणासु वद्धकर्मदलमुपलभ्यते, कर्माऽवस्थानकालस्याऽनतिक्रान्तत्वात् ।

‘पुढवी’ ति पृथिवीकाये वद्धदलं किङ्किराणां किङ्किवेदकानां च सत्कर्मणि भजनया विद्यते । तद्यथा यः कश्चिज्जन्तुः पृथिवीकायमगत्वाऽथवा गत्वाऽप्यन्यत्राऽऽकायादिषु कर्माऽवस्थानकालं परिपाल्य मनुष्यगतौ क्षपकश्रेणिं समारोहति, तस्य सत्कर्मणि पृथिवीकायमार्गणायां वद्धदलं न विद्यते, यः पुनः पृथिवीकायं गत्वा कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरे मनुष्यगतौ क्षपकश्रेणिमारोहति, तस्य सत्कर्मणि पृथिवीकायमार्गणायां वद्धदलं नियमेन विद्यते । ‘जलानलपचण’ ति ‘जले’ अःकायमार्गणायाम् ‘अनले’ तेजःकायमार्गणायां ‘पचने’ वायुकायमार्गणायां च वद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि विभाषया वर्तते । भावना तु पृथिवीकायवत् कार्या । ‘वनस्पतौ’ वनस्पतिकायमार्गणायां च वद्धकर्मदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि भजनया भवति । कथमेतदवगम्यते ? इति चेत्, शृणुत-वनस्पतिकायतो निर्गतस्याऽन्यत्र पृथिवीकायागौ कर्माऽवस्थानकालं यावत् प्रोष्य मनुष्यगतौ क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य सत्कर्मणि वनस्पतिकाये वद्धदलं न विद्यते, यतो वनस्पतिकाये वद्धकर्मदलस्य कर्माऽवस्थानकालोऽतिक्रान्तः । यः पुनर्वनस्पतिकायतो निर्गत्य कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरे क्षपकश्रेणिं समारोहति, तस्य सत्कर्मणि वनस्पतिकाये वद्धदलं नियमेन विद्यते, वद्धकर्मदलसम्बन्धिकर्माऽवस्थानकालस्याऽनतिक्रान्तत्वात् । अमिर्ज्ञितं च कषायप्रामृतचूर्णौ-“पुढविकाइय-आउकाइय-तेउकाइय-वाउकाइय-वणप्फादिकाइएसु एत्तो एक्केकेण काएण समज्जिदं भजियव्वं ।” इति । ‘तया’ तथाशब्दः समुच्चये, ‘वेउव्वाहारगडुगकागणो’ इत्यादि, द्विकशब्दः प्रत्येकं सम्बध्यते, वैक्रियद्विकं=वैक्रियकाययोगतन्मिश्रकाययोगलक्षणम् आहारकायिकम्=आहारकाययोगाऽऽहारकमिश्रयोगलक्षणं कार्मणकाययोगः पुरुषवेदः स्त्रीवेदश्च, तेषु, वद्धदलं क्षपकसत्कर्मणि भजनया विद्यते, निरुक्तमार्गणास्थानेष्वगत्वाऽथवा गत्वाऽपि कर्माऽवस्थानकालं ततोऽविकं कालं वा प्रतिपन्नमार्गणास्थानेष्वपित्वा क्षपकश्रेणिं समारूढस्य सत्कर्मणि निरुक्तमार्गणासु वद्धकर्मदलं न विद्यते । तत्र गत्वा कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरे क्षपकश्रेणिमारूढस्य तु तत्र वद्धदलं सत्कर्मणि नियमतो विद्यते । व्याहारि च कषायप्रामृतचूर्णौ-“सेसजोगेसु वद्धाणि भज्जाणि । XXX इत्योए पुरिसेण सम्भामिच्छाहड्डिणा च एवंभावमृदेण वद्धाणि भज्जाणि ।” इति ।

‘ओहिविहंगमणरु’ति, तत्र ‘ओहि’ ति अवधिज्ञाने, न तु त्ववधिदर्शनमार्गणायाम्, विमङ्गसाहचर्यात्, विमङ्गज्ञाने, ‘भोभो भोमसेनः’ इति न्यायेन मनःशब्दाद् मनःपर्यायज्ञाने च, न तु मनोयोगे, तत्राऽभजनयोक्तत्वात्, बद्धदलं विमापया क्षपकस्य सत्कर्मणि विद्यते । निरुक्तमार्गणास्थानत्रये कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरेऽवश्यंभावविगमनविरहात् । उक्तं च कषाय-प्राभृतचूर्णौ “ओहिणाणे अण्णाणे भणपज्जवणाणे एदेसु तिसु उवजोगेसु पुव्ववज्जाणि भजियव्वाणि ।” इति ।

‘तह देस्’ ति तथा देशविरतिमार्गणायाम् ‘परिहार’ ति पदैकदेशेन पदसमुदायस्य गम्यत्वात् परिहारविशुद्धिकसंयममार्गणायां छेदे-छेदोपस्थापनसंयममार्गणायां च बद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि विमापया विद्यते । कथमेतदवबुध्यते? इति चेत्, उच्यते-निरुक्तमार्गणास्थानान्यप्राप्याऽथवा प्राप्याऽपि कर्माऽवस्थानकालमविरत्यादिमार्गणासु व्यतिक्रम्य क्षपकश्रेणिमविगतस्य जन्तोः सत्कर्मणि निरुक्तमार्गणासु बद्धदलं न विद्यते, यस्तु निरुक्तमार्गणास्थानानि समधिगत्य कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरे क्षपकश्रेणिमारोहति, तस्य सत्कर्मणि देशविरत्यादिमार्गणासु बद्धदलं नियमेन विद्यते ।

‘ओहिगं’ इत्यादि, तत्र ‘ओहिग’ ति अवधिदर्शनमार्गणायाम्, ‘मिरस’ ति मिश्रमार्गणायां च बद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि भजनया विद्यते, कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तर एतयोर्मार्गणास्थानयोः प्राप्तौ नियमाभावात् । उक्तं च कषायप्राभृते “अह ओहिदंसणे पुण उवजोगे होंति भज्जाणि । XXX मिरसगे भज्जा ।” इति ।

‘आसायण’ ति आस्वादनसम्यक्त्वमार्गणायां बद्धदलं विमापया सत्कर्मणि विद्यते, कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरे निरुक्तमार्गणायां लामे नियमानुपलम्भात् । ॥५॥

अनाहारके अनाहारकमार्गणायां बद्धदलं सत्कर्मणि भजनया विद्यते, संसारावस्थायामनाहारकमार्गणायां विग्रहगतवेव लामाद् विग्रहगतेश्चोत्कृष्टान्तरस्याऽसंख्येयोत्सर्पिण्यवसर्पिणीकालमात्रत्वेन कर्मावस्थानकालाम्यन्तरे प्रकृतमार्गणायां अवश्यंभावविरहात् ।

इत्थं सप्तविंशतिमार्गणास्थानेषु बद्धदलं प्रस्तुतक्षपकसत्कर्मणि विमापया वर्तते, कर्मावस्थानकाले निरुक्तमार्गणागमननियमाभावात् ॥१०८-१०९॥

अथ येषु पञ्चमार्गणास्थानेषु बद्धदलं नियमतः सत्कर्मणि न विद्यते, तान्यभिधित्सुराह

॥ तथा चोक्तं जयववलाकारेरपि—“सासरासम्माइट्टिणा च बद्धाणि भयणिज्जाणि ति एसो वि अत्थो एत्थ ववस्सालोयव्वो, मिस्सणिइ सस्सेदस्स देसामासयमावेण पवुत्तिअभुवगमादो ।” इति ।

केवलदुग्गमविषयसुहुमअहक्खायेसु णियमतो ।

वद्धपअसा णत्थि य संते संभवअभावत्तो ॥११०॥ (उपगीतिः)

केवलद्विकाऽमव्यसूक्ष्मयथाख्यातेषु नियमतः ।

वद्धप्रदेशा न सन्ति च सत्तायां संभवा-ऽभावात् ॥११०॥ इति पदसंस्कारः ।

‘केवलदुग्गम’ इत्यादि, कृतद्वन्द्वाः सप्तम्या निर्दिष्टाः केवलद्विकादयः । तत्र ‘केवलद्विके’ केवलज्ञानकेवलदर्शनलक्षणे वद्धप्रदेशाः किट्टिकारणां किट्टिवेदकानां च सत्तायां नियमतो ‘न सन्ति’ न भवन्ति । अयम्भावः-जीवः सयोगिगुणस्यानकं लब्ध्वैव केवलज्ञानं केवलदर्शनं च प्राप्नोति, अनेन क्षपकेण तु न कदापि सयोगिगुणस्यानकमासादितम् । किञ्च सयोगिगुणस्यानके मोहनीयवन्धसंभवोऽपि नास्ति, अनिवृत्तिवासरसम्परायचरमसमये तद्विच्छेदात् । अतोऽनयोर्द्वयोर्मार्गणयोर्वद्धदलं सत्कर्मणि नियमतो न विद्यते ।

‘अभविष्य’ इति अव्ययमार्गणायां वद्धप्रदेशाः क्षपकस्य सत्कर्मणि नियमतो न विद्यन्ते, अव्ययस्य सिद्धिगमनाऽयोग्यत्वेन क्षपकश्रेणिप्रतिपत्त्यसंभवात् ।

‘सुहुम’ इति “भोमो भोमसेनः” इति न्यायात् सूक्ष्मसम्परायसंयममार्गणायां वद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि नियमेन न विद्यते, संभवाभावात् । न च कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरयुपशमश्रेणिमासृज्य सूक्ष्मसम्परायगुणस्यानकमासादितवतो जीवस्य निरुक्तमार्गणायां वद्धदलं सत्कर्मणि कुतो न संभवति ? इति त्राच्यम्, मोहनीयदलस्येष्टत्वेन सूक्ष्मसम्परायमार्गणायां-मोहनीयस्य बन्धाभावात् । एवमग्रेऽपि ।

यथाख्याते-यथाख्यातसंयममार्गणायां वद्धदलं सत्कर्मणि नियमेन न विद्यते । कुतः ? इति चेत्, उच्यते-यथाख्यातसंयम उपशान्तमोहादिगुणस्यानकेषु प्राप्यते । न च तत्र मोहनीयवन्धोऽस्ति, तेन तत्र वद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि न भवति ।

ननु निरुक्तपञ्चमार्गणसु वद्धप्रदेशाः सत्कर्मणि कुतो न विद्यन्ते ? इत्यत आह-‘संभव-अभावत्तो’ इति सम्भवभावात् । सुगममेतद् व्याख्यातत्वात् ॥११०॥

चतुर्दशमार्गणानामुत्तरमार्गणास्थानेषु वद्धदलं सत्कर्मणि चिन्तयित्वा सम्प्रति येषु सातो-दयादिस्थानेषु वद्धमोहनीयदलं नियमतः क्षपकस्य सत्तायां विद्यते, तानि सङ्गृह्य ग्राह

सायासायेसुं पज्जतापज्जतगेसुं च ।

एगिंदियाण च असंखिज्जेसु भवेसु णियमतो ॥१११॥ (उपगीतिः)

सातासातयो पर्याप्तापर्याप्तिकयोश्च ।

एकेन्द्रियाणाञ्चाऽसख्येयेषु भवेसु नियमतः ॥१११॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सायासायेसु’ इत्यादि, ‘वद्धपञ्चसां संतगि’ इति पदद्वयं पूर्वतोऽनुवर्तते । ‘सातासा-
तयोः’ सातोदयस्थानेऽसातोदयस्थाने च ‘पर्याप्ताऽपर्याप्तिकयोश्च पर्याप्तजीवभेदे-ऽपर्याप्तजीवभेदे
चैकेन्द्रियाणामसंख्येयेषु भवेषु च वद्धप्रदेशाः क्षपकस्य सत्तायां नियमतो विद्यन्ते । कथमेतदव-
सीयते ? इति चेत्, उच्यते-मनुष्यतिर्यक्ष्वन्तर्मुहूर्तकालेन सातासातोदययोः परावृत्तेः क्षपकश्रेणि-
प्रतिपत्तेश्च मनुष्यगतावेवोपलम्भात् साताऽसातयोर्वद्धदलिकं किट्टिकारस्य किट्टिवेदकस्य च क्षपकस्य
सत्कर्मणि नियमेन विद्यते । तद्भवेऽपि पर्याप्तत्वात् पर्याप्तजीवभेदे वद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि
नियमेन विद्यते । अपर्याप्तसम्बन्ध्युत्कृष्टविरहस्य कर्मावस्थानकालतः संख्येयगुणहीनत्वादपर्याप्तजी-
वभेदे वद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि नियमेन विद्यते । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ पञ्जत्तेण
अपञ्जत्तेण मिच्छाङ्गिणा सग्गाङ्गिणा णवुंसयवेदेण च एवंभावभूदेण मङ्गाणि
णियमा अस्थि । “XXXसादेण असादेण च बद्धाणि अभज्जाणि ।” इति ।

नन्वेकेन्द्रियाणामसंख्येयेषु भवेषु वद्धदलं नियमतः क्षपकस्य सत्कर्मणि विद्यतइत्येतत्
कथमवसीयते ? इति चेत्, उच्यते-त्रसकायस्य कायस्थितिरुत्कृष्टतोऽपि संख्यातवर्षाधिकसा-
गरोपमद्विसहस्रप्रमाणाऽमिहिता । यदुक्तं श्रीप्रज्ञापनासूत्रे कायस्थितिपदे-“तसकाइए
णं भन्ते ! तसकाइए कालओ केवचिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतो-
मुहुत्तं, उयमोसेणं ओ सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासम्महियाइं ।” इति । तथैव
जीवसमासवृत्तावपि-“द्विगुणं च सातिरेकसागरोपमसहस्रं त्रसानां कायस्थितिः,
द्विगुणेन च संख्येयवर्षाधिकसागरोपमसहस्रद्वयमवगन्तव्यम् ।” इति । एकेन्द्रियस्य
तूत्कृष्टतो भवस्थितिः संख्येयाऽऽवलिक्ताप्रमाणा भवति । अथ जघन्यतो भवानां लामाय संख्येय-
वर्षाधिकसागरोपमसहस्रद्वयलक्षणत्रसकायकायस्थितिन्यूनजघन्यकर्मऽवस्थानकाल एकेन्द्रियभव-
प्रमाणामिः संख्येयावलिकामिर्विभक्तव्यः, विभक्ते च पल्योमा-ऽसंख्येयमागप्रमाणा एकेन्द्रियभवाः
प्राप्यन्ते । इत्थं जघन्यतोऽपि पल्योपमा-ऽसंख्येयमागप्रमाणेष्वेकेन्द्रियभवेषु वद्धदलं क्षपकस्य
सत्कर्मणि नियमतो विद्यते, निरुक्तभवेषु वद्धदलिकसम्बन्धिकर्मऽवस्थानकालस्याऽनतिक्रान्त-
त्वात् । उत्कृष्टतः पुनः साधिकवर्षाष्टकन्यूनकर्मऽवस्थानकालेऽन्तर्मुहूर्तकालेन विभक्ते पल्लभ्यते,
तन्मात्रेष्वेकेन्द्रियभवेषु वद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि वर्तते ॥१११॥

सम्प्रति यावत्सु त्रसमवेषु वद्धदलं सत्कर्मणि विद्यते, तावत्स्वसंभवान् व्याहरन् लिङ्गकर्म-
शिन्पादिषु वद्धदलं भजनया सत्तायां ग्राह

एगुत्तरबुड्ढीए संखतसमवेसु वद्धदलमत्थि ।

संतम्मि सव्वलिङ्गेसु कम्मसिप्पगुरुठिइरसेसुं वा ॥११२॥ (गीतिः)

एकोत्तरबुद्ध्या संख्यत्रसमवेसु वद्धदलमस्ति ।

सत्तायां सर्वलिङ्गेषु कर्मशिल्पगुरुस्थितिरसेषु वा ॥११२॥ इति पदसंस्कार ।

‘एगुत्तरबुड्ढीए’ इत्यादि, एकोत्तरबुद्ध्या ‘संख्यत्रसमवेसु’ संख्यत्रामर्हन्तीति संख्याः, ‘दण्डादेर्यः’ (सिद्धहेम० ६-४-१६८) इति सूत्रेण यप्रत्ययः, संख्येया इत्यर्थः, तेषु त्रसमवेसु वद्धदलं क्षपकस्य सत्तायाम् ‘अस्ति’ भवति । तद्यथा-यः कश्चिज्जीव एकेन्द्रियतो निर्गत्य मनुष्यत्वेन समुत्पन्नो मरुदेव्यादिवत् क्षपकश्रेणिमारोहति, तस्य जीवस्य सत्तायामेकरिगास्त्रसमवे वद्धदलं विद्यते । यः कश्चिज्जीव एकेन्द्रियतो निर्गत्य त्रसत्वेनोत्पद्यते, ततो मृत्वा मनुष्यत्वेनोत्पन्नः क्षपकश्रेणिं प्रतिपद्यते । तस्य जीवस्य सत्कर्मणि त्रसमवेद्वये वद्धदलं वर्तते । एवं त्रिषु चतुषु यावत् तत्प्रायोग्यसंख्यातेषु निरन्तरत्रसमवेसु वद्धदलं सत्कर्मणि विद्यते, संख्येयवर्षाधिक-सागरोपमसहस्रद्वयलक्षणकायस्थितौ निरन्तरं संख्येयत्रसमवेस्योऽविकानामसंभवात् । उक्तं च कथायप्रामृते-

“एहंदियमवग्गाहणेहिं असंखेज्जेहिं गियमसा वद्धं ।

एगादेगुत्तरियं संखेज्जेहि य तसमवेहिं ॥११॥” इति ।

न च कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरेऽसंख्येया अपि त्रसमवा संभवन्ति, कर्माऽवस्थानकालेऽसंख्येयवारान् यावद् देशविरतिप्राप्तेः, देशविरतेश्च त्रसमव एव लाभेदिति वाच्यम्, अत्र नैरन्तर्येणैकाविकक्रमेण त्रसमवानां व्याख्यानात्, असंख्येयवारान् यावद् देशविरतिप्राप्तेस्तु स्थावर-भवनान्तरयित्वा निर्दिष्टत्वात् ।

अथ लिङ्गादिषु वद्धदलं सत्कर्मणि भजनया दर्शयति-‘सव्वलिङ्गेसु’ इत्यादि, सर्वलिङ्गेषु वद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि ‘वा’ विमापया विद्यते, लिङ्गशब्देनाऽत्र तापस-परिव्राजकन्यत्यादिद्रव्य-लिङ्गानां ग्रहणं कर्तव्यम् । तत्र यो जन्तुः कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरे तापसलिङ्गमप्रतिपद्य क्षपकश्रेणि-मारोहति, तस्य सत्कर्मणि तल्लिङ्गे वद्धदलं न विद्यते, येन कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरे तापसलिङ्गं प्रतिपद्यक्षपकश्रेणिः प्रतिपन्ना, तस्य सत्कर्मणि तल्लिङ्गे वद्धदलं नियमतो विद्यते । एवं मरुदेव्यादिवद् भवचक्रे कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरे यतिलिङ्गमप्रतिपद्य यः क्षपकश्रेणिं प्रतिपद्यते, तस्य सत्कर्मणि यतिलिङ्गे वद्धदलं न विद्यते, यः पुनर्यतिलिङ्गं कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरे प्रतिपद्य क्षपकश्रेणि-मारोहति, तस्य सत्कर्मणि निरुक्तलिङ्गे वद्धदलं नियमतो विद्यते । एवं शेषलिङ्गेषु भजना भावनीया । यदभ्यधापि कथायप्रामृतचूर्णौ-“सव्वलिङ्गेसु भज्जाणि ।” इति ।

‘कृत्वा’ इत्यादि, कर्मादयः कृतइन्द्राः सप्तम्या निर्दिष्टाः, तत्र कर्मसु-अङ्गारप्रभृतिलक्षणेषु वद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि विभाषया विद्यते । अयं भावः ये य आरम्भा अभिविधानारूपाः, ते तेऽङ्गारकर्मोप्यन्ते । तद्यथा काष्ठदाहेनीङ्गारनिष्पोदनं आष्ट्रकरणाधनेकविधमङ्गारकर्म । उक्तं च योगशास्त्रे-“अङ्गारप्राष्ट्रकरणं कुम्भायःस्वर्णकारिता ठठारत्वेष्टकाविति खङ्गारजोचिका ।” इति । एवं शेषाणां कर्मणां व्याख्यानं ग्रन्थान्तरादवसेयम् । एवंप्रकारेण खङ्गारादिषु कर्मसु वद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि विभाषया विद्यते, कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तर एतेषामवश्यं भावनियमानुपलम्भात् । शिल्पेषु वद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि विभाषया विद्यते । तत्र शील्यत इति शिल्पम्, पम्पाशिल्पादयः (उणादि० ३००) इति साधुः, नृत्यादिकलेति यावत् । उक्तं चाऽभिधानशि-तामणौ-“शिल्पं कला विज्ञानं च ।” इति । कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरे शिल्पोनि शिक्षितवतः क्षपकस्य सत्कर्मणि शिल्पेषु वद्धदलं विद्यते, कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरेऽशिक्षितवतस्तु न विद्यते । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ-“कम्म-सिप्पेसु भज्जाणि ।” इति ।

गुहस्थितिरसयोः- उत्कृष्टस्थित्यामुत्कृष्टरसे च वद्धदलं क्षपकस्य सत्कर्मणि विभाषया विद्यते । अत्र सुवश्वोदक आह-ननुत्कृष्टस्थितिमुत्कृष्टानुभागं च क्षपको न वध्नाति, तर्हि विभाषयाऽपि सत्कर्मण्युत्कृष्टस्थित्यामुत्कृष्टाऽनुभागे च वद्धदलं कथं संभवति ? इति, अत्रोप्यते-उत्कृष्टस्थितिर्वन्धकाले वद्धं कर्मदलमुत्कृष्टस्थितौ वद्धदलमुच्यते, एवमुत्कृष्टाऽनुभागवन्धकाले वद्धं कर्मदलमुत्कृष्टानुभागे वद्धदलमभिधीयते, तच्च क्षपकस्य सत्कर्मणि भजनया विद्यते, येन क्षपकेण कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तर उत्कृष्टस्थितिवन्धकाल उत्कृष्टाऽनुभागवन्धकाले च कर्मदलं वद्धम्, तस्य सत्कर्मण्युत्कृष्टस्थित्यामुत्कृष्टाऽनुभागे च वद्धदलं विद्यते, येन क्षपकेण कर्माऽवस्थानकालाम्यन्तरे सर्वत्रैवाऽनुत्कृष्टस्थितिरनुत्कृष्टाऽनुभागश्चावध्यत । तस्य सत्कर्मण्युत्कृष्टस्थित्यामुत्कृष्टानुभागे च वद्धदलं न विद्यते, संभवविरहात् । यदुक्तं कषायप्रामृतचूर्णौ-“उपकारसङ्किप्पि-बद्धाणि उपकारसअणुभागबद्धाणि च भजिदव्वाणि ।” इति । इहोत्कृष्टस्थित्यनुभागौ मोहनीयस्यैव गृह्येते, तस्यैव प्रस्तुतत्वात् । यद्यपि सप्तानामपि कर्मणामुत्कृष्टस्थितिग्रहणे न कश्चिद् दोषः, तथाप्युत्कृष्टानुभागः शुमानां ग्रहीतुं न शक्यते, शुमानां गीत्रवेदनीय-नामरूपाणां कर्मणामुत्कृष्टानुभागस्य क्षपकद्वङ्गसम्परायचरमसमये बन्धसङ्घवेन किट्टिकरणाद्धायां तद-सम्भवात् ॥११२॥

सम्प्रति किट्टिकरणाद्धायाः समाप्तिमभिधत्ते-‘पढमट्टिईअ’ इत्यादि, ‘प्रथमस्थितौ’ पूर्वापूर्वस्पर्धकतया विद्यमानस्य संज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थित्यामावलिकारोपायां ‘समस्तच्छा’ ति अद्धा=प्रस्तुतत्वाद् किट्टिकरणाद्धा समाप्ता भवति । निगदितं च कषायप्राभृतचूर्णौ-“किट्टीकरणच्छा गिड्डायदि पढमट्टिईए आवलियाए सेसाए ।” इति॥११४॥

अथ किट्टिकरणाद्धाचरमसमये स्थितिवन्धं व्याजिहीषुराह

किट्टिकरणस चरमे वन्धो मोहरस चउमासा ।

अंतोमुहुत्तअहिया पराण संख्यसहस्रवासाइ ॥११५॥(उद्गगीतिः)

किट्टिकरणस्य चरमे वन्धो मोहस्य चतुर्मासा ।

अन्तर्मुहूर्ताधिका परेषां संख्यसहस्रवर्षाणि॥११५॥ इति पदसंस्कार ।

‘किट्टि० इत्यादि, ‘किट्टिकरणस्य’ किट्टिकरणाद्धायाः ‘चरमे’ चरमसमये ‘मोहस्य’ संज्वलनचतुष्कस्य ग्रत्येकं ‘वन्धः’ स्थितिवन्धोऽन्तर्मुहूर्ताधिकाश्चतुर्मासा भवति । व्याहारि च कषायप्राभृतचूर्णौ-“किट्टीकरणच्छाए चरिमसमए संजलणाणं ठिदिबन्धो चत्तारि मासा अंतोमुहुत्तम्भहिया ।” इति ।

ननु गाथायां चतुर्मासा इति समस्तनिर्देशोऽसाधुः, यतो “विशेषणं विशेष्येणैकार्थं कर्मधारयश्च” (सिद्धहेम०३-१-९६) इति सूत्रेण कर्मधारयसमाससिद्धौ ‘संख्या समाहारे च छिगुश्चानामन्यथम्” (सिद्धहेम०३-१-९९) इत्येतत्सूत्रागो नियमार्थः । नियमाकारश्चऽयम् संख्यावाचि परेण ना ॥ समाहारसंज्ञातद्धितोत्तरपद एव समस्यते, नाऽन्यथा । तेन चत्वारो मासा इति चतुर्मासा इति समासो “विशेषणं विशेष्येणैकार्थं कर्मधारयश्च” (सिद्धहेम०३-१-९९) इत्यनेन सूत्रेणाऽपि न भवेत्, यथाऽष्टौ प्रवचनमातर इति चेत्, मैवम्, चतुःसंख्यका मासा इति मध्यमपदलोपाच्चतुर्मासाः । अयं भावः आदौ चतुश्शब्दस्य संख्याशब्देन मह बहुव्रीहिसमासः, ततश्चतुःसंख्यकशब्दस्य मासशब्देन कर्मधारयसमासो मध्यमपदलोपश्चेति न कश्चिद् दोषः । अथकर्णकरणाद्धायाचरमसमये योऽष्टवर्षप्रमाणः स्थितिवन्ध आसीत्, स अतिस्थितिवन्धाद्धं हीनो हीनतरो भवन् किट्टिकरणाद्धाचरमसमयेऽन्तर्मुहूर्ताधिकचतुर्मासप्रमाणो भवतीत्यर्थः ।

‘पराण’ इत्यादि, ‘परेषां’ मोहनीयवर्जानां ज्ञानावरणादीनां पण्णां स्थितिवन्धः संख्य-महस्रवर्षाणि भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “सेसाणां कग्गाणां ठिदिबन्धो संखेज्जाणि वरससहरसाणि ।” इति । अथकर्णकरणाद्धाचरमसमये यः संख्येयवर्षसहस्रप्रमाणः स्थितिवन्धः शेषकर्मणामानीत्, स संख्येयगुणेन हीनो हीनतरो भवन्निदानीमपि संख्येयवर्षसहस्रमात्रो भवति, संख्येयसहस्राणां संख्येयमेदत्वादित्यर्थः ॥११५॥

अथ किट्टिकरणाद्धाचरमसमये स्थितिसत्त्वं निगदितुकाम आह

ठिइसंतं मोहरसऽडवासा अंतोमुहुताअंभहिआ ।

धाईण संखवरिससहरसाणि असंखवञ्छराऽन्नाणं ॥११६॥(गीतिः)

स्थितिसत्त्वं मोहस्याष्टवर्षा अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिका ।

धातिनां संख्यवर्षसहस्राण्यसंख्यवत्सरा अन्येषाम् ॥११६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘ठिइसंतं’ इत्यादि, तत्र ‘मोहस्य’ संज्वलनचतुष्कस्य स्थितिसत्त्वम् ‘अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकाः’ अन्तर्मुहूर्तकालेनाऽत्रिका अष्टवर्षा भवति, अश्वकर्णकरणाद्धाचरमसमये मोहनीयकर्मणो यत् स्थितिसत्त्वं संख्यातवार्षिकं भवति ११, तत् संख्येयमहस्रस्थितिधातैर्धातितं सदिदानीमन्तर्मुहूर्ताविकोष्टवर्षप्रमाणं जायत इत्यर्थः । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—‘चेव किट्टीकरणञ्चाए चरिमसमये मोहणीयस्स ठिदिसंतकम्मं संखेज्जाणि वरससहरसाणि हाइदूण अडवरिसगमंतोमुहुताअंभहियं जायं ।’ इति ।

‘धाईण’ इत्यादि, ‘धातिनां’ मोहनीयस्योक्तत्वाद् मोहनीयवर्जशेषधातिकर्मणां ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायलक्षणानां त्रयाणां कर्मणां स्थितिसत्त्वं किट्टिकरणाद्धाचरमसमये संख्यवर्षसहस्राणि भवति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ “तिण्हं धादिकम्माणं ठिदिसंतकम्मं संखेज्जाणि वरससहरसाणि ।” इति ।

‘असंख०’ इत्यादि, तत्र ‘अन्येषाम्’ अधातिकर्मणां=नाम-गोत्र-वेदनीयानां स्थितिसत्त्वम् ‘असंख्यवत्सराः’ असंख्येयानि वर्षसहस्राणि भवतीत्यर्थः । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ “णामागोऽवेऽणोयाणं ठिदिसंतकागमसंखेज्जाणि वरससहरसाणि ।” इति । धातित्रयस्याऽधातित्रयस्य चाऽश्वकर्णकरणाद्धाचरमसमयेऽनुक्रमं संख्येयवर्षसहस्रप्रमितमसंख्येयवर्षप्रमाणं च यत् स्थितिसत्त्वमासीत्, तत् प्रतिस्थितिधातकालेन हीनं भवत् संख्यातेषु स्थितिधातेषु गतेष्वपि यथाक्रमं संख्येयसहस्रवर्षमात्रमसंख्येयवर्षसहस्रप्रमितं चैव विधत्त इत्यर्थः ॥११६॥

समाप्तः किट्टिकरणाद्धाख्यः पञ्चमोऽधिकारः ।

[illegible]

यासु बद्धदल
सत्ताया नियमतो
न विद्यते, ताः-

अभक्ष्यः

केवलज्ञान-सूक्ष्मसा० केवल-
नम् यथाख्या० दर्शनम्

193

महाराष्ट्र शासन, न्याय विभाग, मुंबई (गथा-१११-११२)

सातसातादपु वृद्धदलिकस्य भजनाथाऽभजनाथा यत्ता विकल्पेन भवति—
यत्र वृद्धदलिकस्य सत्ता नियमान् भवति—
यत्र वृद्धदलिकस्य सत्ता विकल्पेन भवति—

- (१) सातवेदनीयोदय.
 - (२) असातवेदनीयोदयः
 - (३) पर्याप्तजीवभेद
 - (४) अपर्याप्तजीवभेद
 - (५) क्षमं ब्रह्मेया एकेन्द्रियभावाः

(५) असंख्येया एकेन्द्रियभावाः

एकत ग्रभृति सत्येयेषु त्रसभवेषु वद्वदलिकस्य सत्ता भवति (गाथा—११२)

साम्प्रतं मनुष्यगत्यादिमार्गणासु सातोदयादिस्थानेषु च बद्धदलं सत्कर्मणि नियमतो यद्
विद्यते, तत् सर्वकिट्टिषु प्रक्षिप्तं भवतीत्येतदभिधातुकाम आह

खवगाणं संते णियमतो कयितदलिकं तु वट्टेइ ।

संवट्टिईसु तह संवासुं किट्टीसु णियमेणं ॥११३॥

क्षपकाणां सत्तायां नियमत कथितदलिकं तु वर्तते ।

सर्वस्थितिषु तथा सर्वासु किट्टिषु नियमेन ॥११३॥ इति पदसंस्कारः ।

‘खवगाणं’ इत्यादि, ‘क्षपकाणां’ किट्टिकाराणां किट्टिवेदकानां चेत्यर्थः, सत्तायां नियमतः
‘कथितदलिकं’ मनुष्यगत्यादिमार्गणासु सातोदयादिस्थानेषु च बद्धत्वेन कथितं प्रदेशाग्रं तु ‘सर्वस्थि-
तिषु’ मोहनीयस्य जघन्यस्थितितः प्रमृत्पुत्कृष्टस्थितिं यावत् सर्वस्थितिस्थानेषु तथा सर्वासु किट्टिषु
लोभप्रथमाऽवान्तरकिट्टित आरभ्य क्रोधचरमाऽवान्तरकिट्टिं यावत् सर्वावान्तरकिट्टिषु ‘नियमेन’
अभजनया वर्तते । उक्तं च कषायप्रामृते

“एवाणि पुव्वफद्धाणि होंति सव्वेसु द्विदिविसेसेसु ।

सव्वेसु चाणुभागेसु णियमसा संवकिट्टीसु ॥११३॥ इति ।

यासु मार्गणासु बद्धकर्मदलिकं भजनया भवति, तासु बद्धदलं जघन्यत एकस्थित्यामेका-
वान्तरकिट्टौ च विद्यते, तत एकोत्तरवृद्धिक्रमेणोत्कृष्टतः सर्वस्थितिषु सर्वावान्तरकिट्टिषु च विद्यत
इत्यपि ज्ञातव्यम् ॥११३॥

किट्टिकरणाद्धायां वर्तमानो जीव किं स्पर्धकानि वेदयते? उत किट्टीरप्यनुभवति? इत्याशङ्का-
व्युदासाय ग्राह-

किट्टीकरणे पुव्वापुव्वाइं फड्गाणि अणुहवइ ॥

पढमट्टिईअ आवलिगासेसाए समत्तद्धा ॥११४॥

किट्टिकरणे पूर्वापूर्वाणि स्पर्धकान्यनुभवति ।

प्रथमस्थित्यामावलिकाशेषायां समाप्ताद्धा ॥११४॥ इति पदसंस्कारः ।

‘किट्टी’ इत्यादि, ‘किट्टिकरणे’ किट्टिकरणाद्धायां वर्तमानः क्षपकः ‘पूर्वापूर्वाणि स्पर्धकानि’
पूर्वस्पर्धकान्यपूर्वस्पर्धकानि च ‘अनुभवति’ वेदयते, किट्टीस्तु न वेदयते । यदभिहितं कषायप्रामृते-
‘चूणौ’-“किट्टीओ करंतो पुव्वफद्धाणि अपुव्वफद्धाणि चवेदेदि, किट्टीओ ण वेद-
यदि ।” इति । यथाऽश्वकर्णकरणाद्धायामपूर्वस्पर्धकानि कुर्वाणः क्षपकः पूर्वस्पर्धकैः सहाऽपूर्व-
स्पर्धकान्यपि वेदयतिरग, तथा किट्टिकरणाद्धायां किट्टीनिर्वर्तयन् किट्टीर्न वेदयति, किन्तु
किट्टिकरणाद्धायामपि पूर्ववत् पूर्वपूर्वस्पर्धकानि वेदयतीति फलितार्थः ।

सम्प्रति किट्टिकरणाद्धायाः समाप्तिमभिधत्ते—‘पढमट्टिईअ’ इत्यादि, ‘प्रथमस्थितौ’ पूर्वापूर्वस्पर्धकतया विद्यमानस्य संज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थित्यामावलिकाशेषायां ‘समत्तञ्जा’ ति अट्टा=प्रस्तुतत्वात् किट्टिकरणाद्धा समाप्ता भवति । निगादितं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“किट्टीकरणञ्चा गिडायदि पढमट्टिदीए आवलियाए सेसाए ।” इति॥११४॥

अथ किट्टिकरणाद्धाचरमसमये स्थितिवन्धं व्याजिहीर्षुराह

किट्टिकरणस्य चरमे बन्धो मोहरस्य चउमासा ।

अंतोमुहुत्तअहिया पराण संखियसहरसवासाइं ॥११५॥(उद्गगीतिः)

किट्टिकरणस्य चरमे बन्धो मोहस्य चतुर्मासा ।

अन्तमुद्गताधिक्या परेषां संख्यसहस्रवर्षाणि॥११५॥ इति पदसंस्कार ।

‘किट्टि० इत्यादि, ‘किट्टिकरणस्य’ किट्टिकरणाद्धायाः ‘चरमे’ चरमसमये ‘मोहस्य’ संज्वलनचतुष्कस्य प्रत्येकं ‘बन्धः’ स्थितिवन्धोऽन्तमुद्गताधिक्याश्चतुर्मासा भवति । व्याहारि च कषायप्राभृतचूर्णौ—“किट्टीकरणञ्चाए चरिमसमए संजलणाणं ठिदिबन्धो चत्तारि मासा अंतोमुहुत्तअहिया ।” इति ।

ननु गायायां चतुर्मासा इति समस्तनिर्देशोऽस्माद्युः, यतो “विशेषणं विशेष्येणैकार्थं कर्मधारयश्च” (सिद्धहेम० ३-१-९६) इति सूत्रेण कर्मधारयसमासमिद्धौ ‘संख्या समाहारे च द्विगुश्चानामन्ययम्’ (सिद्धहेम० ३-१-९९) इत्येतत्सूत्रारम्भो नियमार्थः । नियमाकारश्चऽयम् संख्यावाचि परेण नाम्ना समाहारसंज्ञातद्धितोत्तरपद एव समस्यते, नाऽन्यथा । तेन चत्वारो मासा इति चतुर्मासा इति समासो ‘विशेषणं विशेष्येणैकार्थं कर्मधारयश्च’ (सिद्धहेम० ३-१-९९) इत्यनेन सूत्रेणाऽपि न भवेत्, यथाऽष्टौ प्रवचनमातर इति चेत्, मैवम्, चतुःसंख्यकां मासा इति मध्यमपदलोपाच्चतुर्मासाः । अयं भावः आदौ चतुश्शब्दस्य संख्याशब्देन सह बहुव्रीहिसमासः, ततश्चतुःसंख्यकशब्दस्य मासशब्देन कर्मधारयसमासो मध्यमपदलोपश्चेति न कश्चिद् दोषः । अथकर्णकरणाद्धायाश्चरमसमये योऽष्टवर्षप्रमाणः स्थितिवन्ध आसीत्, स प्रतिस्थितिवन्धाद्धं हीनो हीनतरो भवन् किट्टिकरणाद्धाचरमसमयेऽन्तमुद्गताधिक्यचतुर्मासप्रमाणो भवतीत्यर्थः ।

‘पराण’ इत्यादि, ‘परेषां’ मोहनीयवर्जानां ज्ञानावरणादीनां षण्णां स्थितिवन्धः संख्यसहस्रवर्षाणि भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “सेसाणं कम्माणं ठिदिबन्धो संखेज्जाणि वरससहरसाणि ।” इति । अथकर्णकरणाद्धाचरमसमये यः संख्येयवर्षसहस्रप्रमाणः स्थितिवन्धः शेषकर्मणामासीत्, स संख्येयगुणेन हीनो हीनतरो भवन्निदानीमपि संख्येयवर्षसहस्रमात्रो भवति, संख्येयसहस्राणां संख्येयभेदत्वादित्यर्थः ॥११५॥

अथ किट्टिकरणाद्धाचरमसमये स्थितिसत्त्वं निगदितुकाम आह

ठिडसंतं मोहरसऽडवासा अंतोमुहुत्तअम्भहिआ ।

धाईण संखवरिससहरसाणि असंखवच्छराऽन्नाणं ॥११६॥(गीतिः)

स्थितिसत्त्वं मोहस्याष्टवर्षा अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकाः ।

धातिनां संख्यवर्षसहस्राण्यसंख्यवत्सरा अन्येषाम् ॥११६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘ठिडसंतं’ इत्यादि, तत्र ‘मोहस्य’ संज्वलनचतुष्कस्य स्थितिसत्त्वम् ‘अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकाः’ अन्तर्मुहूर्तकालेनाऽधिका अष्टवर्षा भवति, अश्वकर्णकरणाद्धाचरमसमये मोहनीयकर्मणो यत् स्थितिसत्त्वं संख्यातवार्षिकं भवति ११, तत् संख्येयमहस्रस्थितिधातैर्धातितं सदिदानीमन्तर्मुहूर्ताधिकाष्टवर्षप्रमाणं जायत इत्यर्थः । उक्तं च कषायप्राप्नुतचूर्णौ—‘ चैव किट्टिकरणाद्धाचरमसमये मोहणीयस्स ठिडिसंतकम्मं संखेज्जाणि वरससहरसाणि राहदूण अडवरिसगमंतोमुहुत्तअम्भहियं जादं ।’ इति ।

‘धाईण’ इत्यादि, ‘धातिनां’ मोहनीयस्योक्तत्वाद् मोहनीयवर्जशेषधातिकर्मणां ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायलक्षणाणां त्रयाणां कर्मणां स्थितिसत्त्वं किट्टिकरणाद्धाचरमसमये संख्यवर्षसहस्राणि भवति । उक्तं च कषायप्राप्नुतचूर्णौ “तिण्हं धादिकरणाणं ठिडिसंतकम्मं संखेज्जाणि वरससहरसाणि ।” इति ।

‘असंख०’ इत्यादि, तत्र ‘अन्येषाम्’ अधातिकर्मणां=नाम-गोत्र-वेदनीयानां स्थितिसत्त्वम् ‘असंख्यवत्सराः’ असंख्येयानि वर्षसहस्राणि भवतीत्यर्थः । उक्तं च कषायप्राप्नुतचूर्णौ “णामागोदवेदणीयाणं ठिडिसंतकम्मसंखेज्जाणि वरससहरसाणि ।” इति । धातित्रयस्याऽधातित्रयस्य चाऽश्वकर्णकरणाद्धाचरमसमयेऽनुक्रमं संख्येयवर्षसहस्रप्रमितमसंख्येयवर्षप्रमाणं च यत् स्थितिसत्त्वमासीत्, तत् प्रतिस्थितिवातकालेन हीनं भवत् संख्यातेषु स्थितिधातेषु गतेष्वपि यथाक्रमं संख्येयसहस्रवर्षमात्रमसंख्येयवर्षसहस्रप्रमितं चैव विधत् इत्यर्थः ॥११६॥

समाप्तः किट्टिकरणाद्धाख्यः पण्यमोऽधिकारः ।

किट्टिकरणाद्धाचरमसमयमाश्रित्य चित्रम्

↑	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	↑
○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
○	○	○	○	○	○	○	○	द्वितीयस्थिति.	○	○	○	○	○	○	○	○	○
○	सर्वं दलं किट्टितया	○	○	○	परिणतम्	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	३

*=समयोनद्वयावलिकावद्धनूतन-
दलं किट्टितया न परिणतम्।
*
**

५

७

८

१४

८

१५

१७

/ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ / १

↑ एतच्चिह्नमुपरितर्नी स्थितिं सूचयति ।

↓ २

○ ○ ○ एतानि शून्यानि कर्मदलिकानि सूचयन्ति ।

१=आवलिकाप्रमाणा प्रथमस्थिति, तस्यां च पूर्वपूर्वस्पर्धकानि ।

२=किट्टिकरणाद्धाचरमसमय ।

(अ) तदानीं मोहनीयस्य स्थितिर्व्वोऽन्तर्मुहूर्ताधिकाश्चत्वारो मासा (गाथा-११५)

(ब) तदानीं गेपकर्मणां स्थितिर्व्वध संख्येयानि वर्षसदृशाणि । (गाथा-११५)

(स) तदानीं मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वमन्तर्मुहूर्ताधिकाष्टवर्षप्रमितम् । (गाथा-११६)

(द) तदानीं वातिकर्मणां स्थितिसत्त्वं संख्यातवार्धिकम् (गाथा-११६)

(न) तदानीं मवातिकर्मणां स्थितिसत्त्वमसंख्येयवर्षप्रमितं भवति । (गाथा-११६)

३=तदानीं समयोनद्वयावलिकावद्धनूतनदलमावलिकामात्रप्रथमस्थितिगतं च दलं वर्जयित्वा शेषं सर्वं मोहनीयदलं किट्टितया परिणमयति ।

अथ “ययोद्देशं निर्देशः” इति न्यायेन क्रमप्राप्तं षष्ठमधिकारं किट्टिवेदनाद्धाख्यं
विवर्णयिषुराह

ततो य कोहपठमं ओकड्ढितुं करेइ पठमठिइं ।

वेयइ बंधो मोहरस उ चउमासा पराण पुंउरतो ॥११७॥ (गीतिः)

ततश्च क्रोधप्रथमामपकृष्य करोति प्रथमस्थितिम् ।

वेदयति बन्धो मोहस्य तु चतुर्मासा परेषां पूर्वोक्त ॥११७॥ इति पदसंस्कारः ।

‘ततो’ इत्यादि, ‘ततश्च’ किट्टिकरणाद्धाचरमसमयाच्चाऽनन्तरं क्षपकः ‘क्रोधप्रथमां’
क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिमपकृष्य प्रथमस्थितिं ‘करोति’ निर्वर्तयति ‘वेदयति’ अनुभवति च । अत्र
चशब्दभावेऽपि चशब्दार्थः समुच्चयः प्रतीयते । यथा

अहरहर्नयमानो गामश्वं पुरुषं पशुम् ।

वैवस्वतो न तृप्यति सुराया इव दुर्मदो ॥१॥

इत्यत्र चशब्दमन्तरेणाप्येकस्यां नयनक्रियायां गवादीनां समुच्चीयमानतया समुच्चयप्रतीतिरत्येव,
तथा प्रस्तुतेऽपि क्षपकलक्षण एकस्मिन् कर्तरि करणवेदनक्रिययोः समुच्चयश्चशब्दं विनाऽपि
प्रतीयत इति भावः । उक्तं च सप्ततिकाचूर्णो—“किट्टिकरणाद्धाए निट्टिचाए कोहणे
पञ्चवण्णो सेकाले पठमकिट्टोदलियं विदियठिदिगयं उक्कड्ढेतु पठमठितियं करेइ
वेदेइ य ।” इति ।

इदमत्रहृदयम्—किट्टिकरणाद्धायां क्रोधादीनां या प्रभूताऽनुभागका तृतीया संग्रहकिट्टिरासीत्,
सा किट्टिवेदकस्य प्रथमा संग्रहकिट्टिर्ज्ञातव्या, एवं किट्टिकारस्य या प्रथमा संग्रहकिट्टिरासीत्, सा
किट्टिवेदकस्य तृतीया संग्रहकिट्टिर्बोद्धव्या, पश्चात्पूर्व्या संग्रहकिट्टीनां वेदनात् । न च किट्टि-
करणाद्धायां या प्रथमसंग्रहकिट्टिरासीत्, सैवाऽत्र ग्रहीतव्या, विपर्यासस्य गौरवादिति वाच्यम्,
विरोधोपलम्भात् । तथाहि—वक्ष्यत एकविंशत्यधिकशततमया (१२१) गायया क्रोधादीनां
वेद्यमानायाः संग्रहकिट्ट्या असंख्येयबहुमाणा बध्यन्ते वेद्यन्ते चेति । तत्र बन्ध उदयश्चाऽ-
नुभागमाश्रित्य प्रतिसमयमनन्तगुणहीनक्रमेण प्रवर्तते । तेन किट्टिकारस्य या प्रभूतानुभागका
तृतीया संग्रहकिट्टिः, सैवादौ वेदयितव्या, अन्यथा प्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धायां—पूर्णाया-
मनन्तरसमये द्वितीयसंग्रहकिट्टि वेदयन्तस्या बह्वसंख्येयमागान् बध्नीत वेदयेच्च । तथा चे
सति तात्कालिकौ बन्धोदयावनुभागमाश्रित्य पूर्वसमयतोऽनन्तगुणौ प्रसज्येताम्, किट्टिकारस्य
प्रथमसंग्रहकिट्टितो द्वितीयसंग्रहकिट्ट्या अनन्तगुणत्वात् । न च तदिष्यते, प्रतिसमयमनन्तगुणविशुद्ध्यां
प्रवर्धमानस्य किट्टिवेदकस्य बन्धोदययोरनुभागमाश्रित्याऽनन्तगुणहीनत्वात् । न चाऽत्रादौ
तृतीयसंग्रहकिट्टि वेदयतीत्युच्यतामिति वाच्यम्, पूर्वमहर्षिभिः कषायप्राभृतचूर्णिकार-
सप्ततिकाचूर्णिकारदिभिः प्रथमं प्रथमसंग्रहकिट्टि वेदयति, ततो द्वितीयां ततस्तृतीयामित्यु-
क्तत्वाद् इति दिग् ।

अथ किङ्खिदेदनाद्वायाः प्रथमसमये द्वितीयस्थितिगतक्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्खितः प्रदेशाग्रं समाकृष्य प्रथमस्थितिं करोति । वेदनकालस्य पश्चात्तुपूर्व्या विशेषाधिकत्वेन वक्ष्यमाणत्वात् क्रोध-वेदनकालस्य साधिकत्रिमागे क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्खिदेदनकालतश्चाऽऽवलिकयाऽधिककाले क्रोधप्रथम-संग्रहकिङ्खिताः प्रथमस्थितिं करोति । तत्र दलनिक्षेपविधित्वाऽयम्-उदयनिपेके स्तोकं दलं प्रक्षिपति, ततोऽनन्तरनिपेकेऽसंख्येयगुणं प्रक्षिपति । ततोऽप्यसंख्येयगुणं तृतीयनिपेके प्रक्षिपति । एवम-संख्येयगुणक्रमेण तावत् प्रक्षिपति, यावत् क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्खिदेदनकालत आवलिकयाऽधिकां स्थितिं प्राप्नोति । ततो द्वितीयस्थितिगतप्रथमनिपेकेऽसंख्येयगुणं दलिकं प्रक्षिपति । तत ऊर्ध्वं विशेष-हीनक्रमेण प्रक्षिपति । यरिगन् समये क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्खिप्रथमस्थितिं करोति, तरिगन् नैव समये क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्खि वेदयत्यपि ।

अथ किङ्खिदेदनाद्वाप्रथमसमये स्थितिवन्धं भणति-‘वन्धो’ इत्यादि, ‘वन्धः’ स्थितिवन्धः ‘मोह-स्य’ मोहनीयकर्मणस्तु ‘चातुर्मासाः’ चातुर्मासिको भवति, प्राक्तनसमये योऽन्तर्मुहूर्त्ताऽविकेचातुर्मा-सिको जायते १५, स इदानीमन्तर्मुहूर्त्तेन हीनो भूत्वा चातुर्मासिको जायत इत्यर्थः । ‘परेयां’ ज्ञानाव-रणदर्शनावरणाऽन्तरायन्नामनोत्रवेदनीयरूपाणां कर्मणां वन्धः पूर्वोक्तो भवति, पञ्चदशाधिक-शततमगाथया शेषकर्मणां संख्येयवर्षसहस्राणि यः स्थितिवन्धः प्रोक्तः, स किङ्खिदेदनप्रथमसमये-ऽपि संख्येयसहस्रवर्षाणि भवति, किन्तु पूर्वतः संख्येयगुणहीनो भवतीत्यर्थः । उक्तं च कषायप्रा-भृतचूर्णो-“किङ्खिदेदनाद्वापठमसमयवेदगारस त्वंजलगाणां ठिदिवन्धो चत्तारि मासा, पाम-गोदवेदणीयाणां चैव धादिकागाणां ठिदिवन्धो संखेज्जाणि वरससहरसाणि ।” इति-॥११७॥

किङ्खिदेदनाद्वाप्रथमसमये प्रथमस्थितिमुक्त्वा सम्प्रति प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च दलि-कावस्थानं प्ररूपयिषुः संग्रहगाथां भणति

वेङ्जमाणकिङ्खिअ दलमसंखगुणणाअ पढमठिईए ।

चरिमणिसेगा वीयपढमे असंखगुणमुवरि तु विसेसूणं ॥११८॥ (गीतिः)

वेद्यमानकिङ्खिता दलमसंख्यगुणनया प्रथमस्थितौ ।

चरमनिपेकाद् द्वितीयप्रथमेऽसंख्यगुणमुपरि तु विशेषोन्म ॥११८॥ इति पदसंस्कारः

‘वेङ्जण’ इत्यादि, ‘वेद्यमानकिङ्खिताः’ या संग्रहकिङ्खिर्वेद्यते, तस्याः ‘प्रथमस्थितौ’ आदिम-स्थितौ ‘दलं’ प्रदेशाग्रम् ‘असंख्यगुणनया’ असंख्येयगुणकारेण भवतीति शेषः, असंख्येयगुणक्रमेण प्रथमस्थितौ दलिकस्य प्रक्षिप्तत्वात्, वेद्यमानसंग्रहकिङ्खिता उदयनिपेके स्तोकं दलं भवति, ततो द्वितीयनिपेकेऽसंख्येयगुणं भवति, ततोऽपि तृतीयनिपेकेऽसंख्येयगुणं भवति, एवमसंख्येयगुण-क्रमेण तावद् वक्तव्यम्, यावद् वेद्यमानसंग्रहकिङ्खिप्रथमस्थितेश्चरमनिपेक इत्यर्थः ।

‘चरिमणिसेगा’ इत्यादि, ‘चरमनिपेकात्’ वेद्यमानसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितेश्चरमनिपेकतो ‘द्वितीयप्रथमे’ वेद्यमानसंग्रहकिट्टिद्वितीयस्थितिप्रथमनिपेके दलिकमसंख्येयगुणं भवति, प्रथमस्थितेश्चरमनिपेकः, तस्योपर्यन्तरकरणं परित्यज्य द्वितीयस्थितेर्यः प्रथमनिपेकः, तरिगन् प्रथमस्थिति-चरमनिपेकतोऽसंख्येयगुणं दलं भवतीत्यर्थः । कथमेतदवसीयते? इति चेत्, उच्यते—वेद्यमान-संग्रहकिट्टिप्रदेशसत्कर्मणोऽसंख्येयभागमात्रं दलं द्वितीयस्थितितः संख्यातगुणहीनायां प्रथमस्थितौ यथाविभागं प्रक्षिप्तम्, सत्तागतदलाऽसंख्येयभागस्योत्कीर्णत्वात् । द्वितीयस्थितौ तु बहुसंख्येय-भागमात्रदलं द्वितीयस्थितेः संख्येयाप्रलिकामात्रत्वेन प्रथमस्थितितः संख्यातगुणायां विशेषहीनक्रमेण तिष्ठति । तेन प्रथमस्थितिचरमनिपेकतो द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेकेऽसंख्येयगुणं दलं भवति । किञ्च प्रथमस्थितिं कुर्वता प्रथमस्थितिचरमनिपेकतो द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेकेऽसंख्येयगुणं दलिकं प्रक्षिप्तम्, तेनाऽपि सिध्यति—प्रथमस्थितिचरमनिपेकतो द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेकेऽसंख्येयगुणं दलं भवतीति ।

अथ द्वितीयस्थितेर्द्वितीयादिनिपेकेषु दलिकावस्थानं दर्शयति—‘उचरि’ इत्यादि ‘उपरितु’ वेद्यमानसंग्रहकिट्टिद्वितीयस्थितिप्रथमनिपेकस्योपरि तु ‘विशेषोने’ विशेषहीनक्रमेण दलिकं भवति । इदमुक्तं भवति—वेद्यमानसंग्रहकिट्टिद्वितीयस्थितेः प्रथमनिपेकतो द्वितीयस्थितिद्वितीयनिपेके विशेषहीनं दलिकं भवति, ततोऽपि तृतीयनिपेके विशेषहीनं दलमवतिष्ठते, एवं विशेषहीनक्रमेण तावद्वक्तव्यम्, यावद् वेद्यमानसंग्रहकिट्टिद्वितीयस्थितेश्चरमनिपेकः । यदुक्तं कषायप्राभृत-चूर्णौ “जं किट्टिवेद्यदे, तिस्से उदयडिदोए पदेसग्गं थोवं, विदियाए डिदोए पदेसग्गमसंखेज्जगुणं । एवमसंखेज्जगुणं जाव पढमडिदोए चरिमडिदि त्ति । तदो विदियडिदोए जा आदिडिदो, तोसे असंखेज्जगुणं, तदो सप्पत्थ विसेसहीणं ।” इति ।

इयं तु संग्रहगाथा । संग्रहगाथा नाम संक्षेपगाथा, सर्वासां वेद्यमानकिट्टीनां दलिकावस्थानस्यैकयैव गाथया कथनात् । प्रकृते तु क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्या वेद्यमानत्वात् क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्याः प्रथमस्थितौ दलिकमसंख्येयगुणक्रमेण तिष्ठति, ततः प्रथमस्थितेश्चरमनिपेकतो द्वितीयस्थितेः प्रथमनिपेकेऽसंख्येयगुणं तिष्ठति, ततो विशेषहीनक्रमेण तावद्वक्तव्यम्, यावत् क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिद्वितीयस्थितेश्चरमनिपेकः । अयमर्थो यथास्थानं क्रोधद्वितीयादिवेद्यसंग्रहकिट्टि-प्ररूपणावसरे भावनीयः ।

अवेद्यमानसंग्रहकिट्ट्यास्तु प्रथमस्थित्यभावाद् द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेकतः प्रभृति चरमनिपेकं यावत् प्रदेशाग्रं विशेषहीनक्रमेण तिष्ठति । तदेवं दर्शितं संग्रहकिट्टिध्वनन्तरोपनिधया दलिकावस्थानम् । सम्प्रति परम्परोपनिधया तत् प्रतिपाद्यते, सर्वासां वेद्यमानाऽवेद्यमानसंग्रहकिट्टीनां द्वितीयस्थितेश्चरमनिपेकतः प्रथमनिपेकेऽसंख्येयमागाधिकं दलं भवति, स्थितिसत्कर्मणो

वर्षपृथक्त्वमात्रत्वात् । इदमुक्तं भवति—द्वितीयस्थितिनिपेकेषु प्रदेशाग्रं विशेषहीनं तेन क्रमेण तिष्ठति, येन प्रथमनिपेकतः पल्योपमाऽसंख्येयभागे गते प्रदेशाग्रं द्विगुणहीनं भवेत् । अत्र तु स्थितिसत्कर्मणो वर्षपृथक्त्वमात्रत्वाच्चरमनिपेकः पल्योपमाऽसंख्येयभागस्याऽसंख्येयभाग एव गते प्राप्यते, तेन द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेकगतप्रदेशाग्रतो द्वितीयस्थितिचरमनिपेकगतप्रदेशाग्रे विशेषधिते शेषोऽसंख्येयभागः प्राप्यते, स च वर्षपृथक्त्वसमयमाजितपल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणनिपेकभागहारेण द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेकं विमज्ज्य यल्लभ्यते, तन्मात्रो भवति । यदुक्तं कषाय-प्राभृते

“विदियद्विदिआदिपदा सुद्धं पुण होदि उत्तरपदं तु ।

सेसो असंखेज्जदिमो भागो तिस्से पदेसग्गे ॥१॥” इति ।

तथैव तच्चूर्णावपि—“विदियाए द्विदोए उक्करिसगाए पदेसग्गं तिस्से चेव जहण्णिगादो द्विदोदो सुद्धं सुद्धसेसं पल्लिदोवमस्से असंखेज्जदिभागपडिभागियं ।” इति ॥११८॥

किट्टिवेदनाद्धायाः प्रथमसमये स्थितिषु दल्लिकावस्थानं प्ररूप्य सम्प्रति वेद्यमानसंग्रह-किट्ट्यास्तदितरासां च प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ चाऽनुमागावस्थानं प्रतिपिपादयिपुराह

वेइज्जमाणकिट्टीए सव्वठिईसु होत्ति सव्वा किट्टी ।

नवरं उदये खलु मज्झिमाऽत्थि सव्वा पराण विइयठिईए ॥११९॥

(आर्यागीतिः)

वेद्यमानकिट्ट्याः सर्वस्थितिषु भवन्ति सर्वा किट्टयः ।

नवरमुदये खलु मध्यमा सन्ति सर्वा परासां द्वितीयस्थितौ ॥११९॥ इति पदसंस्कारः ।

‘वेइज्ज०’ इत्यादि, ‘वेद्यमानकिट्ट्याः’ वेद्यमानसंग्रहकिट्ट्याः ‘सर्वस्थितिषु’ सर्वेषु प्रथमस्थितिनिपेकेषु द्वितीयस्थितिनिपेकेषु च सर्वाः ‘किट्टयो’ अवान्तरकिट्टयो भवन्ति । सामान्येनाऽभिधायाऽपवादं दर्शयति—‘नवरं’ इत्यादि, नवरम् ‘उदये’ उदयनिपेके खलु ‘मध्यमाः’ असंख्येयभागप्रमाणास्तीत्रानुमागाका मन्दानुमागाकाश्च वर्जयित्वा शेषा अवान्तरकिट्टयः ‘सन्ति’ विद्यन्ते, असंख्येयभागप्रमाणाऽवान्तरकिट्टीनां मध्यमावान्तरकिट्टिरूपेण परिणतत्वात् । इदमुक्तं भवति—वेद्यमानसंग्रहकिट्ट्याः सर्वा अवान्तरकिट्टयो द्वितीयस्थितेरैकनिपेके भवन्ति, एकैकस्या अवान्तरकिट्ट्याः प्रदेशास्तस्मिन् तिष्ठन्तीत्यर्थः । न च कश्चिद् द्वितीयस्थितिनिपेकस्तादृशोऽस्ति, यस्मिन् कस्याश्चिदवान्तरकिट्ट्याः प्रदेशा न भवेयुः । प्रथमस्थितौ त्वयं विशेषः—द्वितीयस्थितिगतसर्वाऽवान्तरकिट्टिम्यः प्रदेशाग्रमुत्कीर्योदयसमयादारभ्य प्रथमस्थितिचरमनिपेकं यावदेकैकाऽवान्तर-

किट्टिप्रदेशान् प्रक्षिपति, किन्तूदयसमयेऽसंख्येयभागप्रमाणानां तीव्रानुभागकानां मन्दानुभागकानां चाऽवान्तरकिट्टीनां प्रदेशान् मध्यमावान्तरकिट्टिस्वरूपेण परिणमयति । एवं किट्टिवेदनाद्धाद्वितीयादिसमयेष्वप्युदये प्रविष्टानामसंख्येयभागप्रमाणानामवान्तरकिट्टीनां प्रदेशान् मध्यमावान्तरकिट्टिस्वरूपेण परिणमयति, तेनोदयनिपेके सर्वाऽवान्तरकिट्टयो न भवन्ति; किन्तु बहुसंख्येयभागप्रमाणा मध्यमा भवन्ति, शेषप्रथमस्थितिनिपेकेषु तु वेद्यमानसंग्रहकिट्टिसर्वावान्तरकिट्टयो भवन्ति ।

न चोदयसमयेऽनुभागहासोऽसिद्ध इति वाच्यम्, कषायप्रामृतचूर्णिकारादीनां वचनप्रामाण्येन तस्य सिद्धत्वात् । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णिकारैः—“तदो तिस्से उदयावलिंयाए उदयसमयं मोत्तूण सेसेसु समएसु जासंगहकिट्टो वेदिज्जमाणिगा, तिस्से अंतरकिट्टोओ सव्वाओ ताव धरिज्जंति, जाव ण उदयं पविट्ठाओ ति । उदयं जाधे पविट्ठाओ; ताधे चेव तिरसे संगहकिट्टोए अग्गकिट्टिमादिं कादूण उवरि असंखेज्जदिमागो जहणियं किट्टिमादिं कादूण हेडा असंखेज्जदिमागो च भज्जमकिट्टोसु परिणमति ।” इति ।

अथावेद्यमानसंग्रहकिट्टीनामनुभागावस्थानं अरूपयिषुसहस्रसंख्यो इत्यादि, तत्र ‘परासां’ वेद्यमानसंग्रहकिट्टितोऽन्यासामवेद्यमानसंग्रहकिट्टीनामित्यर्थः, ‘द्वितीयस्थितौ’ द्वितीयस्थितिगतसर्वनिपेकेषु ‘सर्वाः’ अवेद्यमानसंग्रहकिट्टिसर्वावान्तरकिट्टयो भवन्ति, एकैकोवान्तरकिट्ट्याः प्रदेशो द्वितीयस्थितिगतैकैकनिपेके तिष्ठन्तीत्यर्थः । प्रथमस्थितेरभावात् प्रथमस्थितावेद्यमानसंग्रहकिट्ट्यवान्तरकिट्टयो न भवन्ति ।

इयं तु संग्रहगाथा । तेन प्रकृते क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्या वेद्यमानत्वात् क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्याः सर्वावान्तरकिट्टयः सर्वेषु द्वितीयस्थितिनिपेकेषूदयनिपेकं च वर्जयित्वा सर्वेषु प्रथमस्थितिनिपेकेषु भवन्ति, उदयनिपेके पुनर्बहुसंख्येयभागप्रमाणा मध्यमाऽवान्तरकिट्टयो भवन्ति । अवेद्यमानानां क्रोधद्वितीयादिसंग्रहकिट्टीनां द्वितीयस्थितिसर्वनिपेकेषु सर्वाऽवान्तरकिट्टयो भवन्ति । एवं शेषसंग्रहकिट्टिवेदनप्ररूपणावसरेऽप्ययमर्थो भावनीयः । यदुक्तं कषायप्रामृतचूर्णैः—“क्रोधरस पढमसंगहकिट्टि वेदंतरस तिस्से संगहकिट्टोए एक्केका किट्टो विट्ठियट्टियोसु सव्वासु पढमट्टियोसु च उदयवज्जासु एक्केका किट्टो सव्वासु ट्टियोसु । उदयट्टियोए पुण वेदिज्जमाणिगाए संगहकिट्टोए जाओ किट्टोओ, तासिमसंखेज्जा भागा । सेसाणमवेदिज्जमाणिगाणं संगहकिट्टोणमेक्केका किट्टो सव्वासु विट्ठियट्टियोसु, पढमट्टियोसु णत्थि ।” इति ॥११९॥

अथ किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमये मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वमनुभागसत्त्वं चाभिधातुकामः ब्राह्म-

ठिडसंतं मोहस वरिसड्ढं देसधाइ रससंतं ।

णवरं समयूणावलियाए कोहस सव्वधाइ भवे ॥१२०॥ (गीतिः)

स्थितिसत्त्वं मोहस्य वर्षाष्टकं देशवाति रससत्त्वं ।

नवरं समयोनावलिकायां क्रोधस्य सर्वधाति भवेत् ॥१२०॥ इति पदसंस्कार ।

‘ठिडसंतं’ इत्यादि, तत्र ‘मोहस्य’ किङ्किवेदनाद्धाप्रथमसमये संज्वलनक्रोध-मान-माया-लोमात्मकमोहनीयस्य स्थितिसत्त्वं वर्षाष्टकं भवति, प्राक्तनसमयेऽन्तर्मुहूर्ताधिकान्यष्टौ वर्षाणि यत् स्थितिसत्त्वमासीत्, तत् किङ्किवेदनकालप्रथमसमयेऽष्टवर्षिकं जायत इत्यर्थः । शेषकर्मणां तु स्थिति-सत्त्वं पूर्ववदवसेयम् । तथाहि-मोहनीयवर्जधातित्रयस्य स्थितिसत्त्वं संख्येयसहस्रवर्षप्रमाणमधातित्रयस्य चाऽसंख्येयानि वर्षाणि भवति । किन्तु पूर्वत एकस्थितिलेखनेन हीनं भवति । उक्तं च कषाय-प्राभृतचूर्णौ—“किट्टीकरणे णिडिदे किट्टीणं पढमसमयवेदगरस णामागोदवेदणी-याणं डिदिसंतकम्ममसंखेज्जाणि वरसाणि, मोहणीयरस ठिदिसंतकागमड वरसाणि । तिण्हं वादिकम्माणं ठिदिसंतकागं संखेज्जाणि वरससहरसाणि ।” इति ।

अयं मोहनीयस्याऽनुभागसत्त्वं भणति—‘देसधाइ’ इत्यादि, तत्र संज्वलनक्रोध-मान-माया-लोमात्मकमोहस्य ‘रससत्त्वं’ अनुभागसत्त्वं देशवाति भवति । तत्राऽपि द्विसमयोनद्वयावलिका-वद्धनूतनाऽनुभागः सत्कर्मणि स्पर्धकरूपेण विद्यते, किङ्किरणकाले किङ्किरूपेण बन्धाभावात् शेषः सर्वोऽनुभागः किङ्किस्वरूपो वर्तते । यदभ्यधायिकषायप्राभृतचूर्णौ—“संजलणाणं जे जे आवलियवंधा दुसमयूणा, ते देसधादो, तं पुण फद्यगदं । सेसं किट्टिगदं ।” इति । क्रोधस्यानुभागसत्तायामपवादं दर्शयति—‘णवरं’ इत्यादि, नवरं ‘समयोनावलिकायां’ एकसमय-न्यूनोदयावलिकायां ‘क्रोधस्य’ संज्वलनक्रोधस्य रससत्त्वं सर्वधाति भवति, तत्र पुरातनाऽनुभाग-सत्कर्मणो विद्यमानत्वेन सर्वधातित्वे विरोधाभावात् । यत् प्रत्यपादि कषायप्राभृतचूर्णौ—“अणुभागसंतकागं कोहसंजलणरस जं संतकागं समयूणाए उदयावलियाए छडिदसिगाए तं सव्वधादि ।” इति । भावार्थः पुनरयम्—किङ्किरणाद्धाया द्विचरमसमयं यावत् किङ्कितया परिणतसकलप्रदेशाग्रतः स्पर्धकगतसकलप्रदेशाग्रमसंख्येयगुणं भवति, स्पर्धकगत-गतसकलप्रदेशसत्कर्मणोऽसंख्येयभागमात्रस्य दलस्य किङ्कितया परिणतत्वात् । किङ्किरणाद्धा-चरमसमये तु स्पर्धकगतं सर्वं दलं किङ्कितया परिणमयति, नवरं क्रोधस्य विमुच्यमानप्रथमस्थिति-चरमाऽऽवलिकामात्रस्थितिगतं संज्वलनचतुष्कस्य च समयोनाऽऽवलिकाद्वयेन वद्धनूतनदलगतमनु-भागसत्कर्म किङ्कितया न परिणमयति, उदयावलिकागतत्वाद् नूतनवद्धत्वाच्च ।

किङ्किवेदनाद्धायाः प्रथमसमये क्रोधस्य प्राङ्मुक्ताऽऽवलिकायाः प्रथमनिषेकगतं दलं संक्रमेण किङ्कितया परिणम्यते । तेन किङ्किवेदनाद्धायाः प्रथमसमये क्रोधस्य समयोन-

विमुच्यमानावलिकागतमनुभागसत्कर्म स्पर्धकस्वरूपेण सर्वधाति विद्यते, उदयावलिकायां प्राक्तनाऽनु-
भागस्य सङ्घवेन सर्वधातित्वसंभवात् । तथा संज्वलनचतुष्कस्य द्विसमयोनाऽऽवलिकाद्वयवद्धनूतन-
दलगतानुभागसत्कर्म स्पर्धकरूपेण देशधाति विद्यते, किट्टिकरणाद्धायां देशधातिस्पर्धकानां
बन्धात् । शेषं सर्वमनुभागसत्कर्म किट्टिगतं भवति ॥१२०॥

एतर्हि किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमये किट्टीनां बन्धं वेदनं चाऽभिधित्सुराह

कोहाइपढमसंगहकिट्टीए बहुअसंखभागमिआ ।

मज्झिमकिट्टी वज्झंते वेइज्जंति कोहपढमाए ॥१२१॥(गीतिः)

क्रोधादिप्रथमसंग्रहकिट्ट्या बह्वसंख्यभागमिता ।

मध्यमकिट्टयो वध्यन्ते वेद्यन्ते क्रोधप्रथमाया ॥१२१॥ इति पदसंस्कारः ।

‘कोहाइ०’ इत्यादि, किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमये ‘क्रोधादिप्रथमसंग्रहकिट्ट्याः’ क्रोधमान-
माया-लोभ-लक्षणानां संज्वलनकपायाणां प्रथमसंग्रहकिट्ट्याः ‘बहुसंख्यभागमिताः’ बहुसंख्येयभाग-
प्रमाणाः ‘मध्यमकिट्टयो’ मध्यमावान्तरकिट्टयो वध्यन्ते, क्रोधादीनां शेषसंग्रहकिट्टीनामवान्तर-
किट्टयो न वध्यन्ते । क्रोधप्रथमायाः ‘संज्वलनक्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्या बहुसंख्येयभागप्रमाणा मध्यम-
किट्टयो ‘वेद्यन्ते’ अनुभूयन्ते, शेषाः संग्रहकिट्टयो न वेद्यन्ते । प्रतिपादितं च श्रीकषायप्रभृत-
चूर्णै—“ताहे कोहस्स पढमाए संगहकिट्टोए असंखेज्जा भागा उदिण्णा, एदिस्से चेव
कोहस्स पढमाए संगहकिट्टोए असंखेज्जा भागा वज्झंति, सेसाओ दो संगह-
किट्टीओ ण वज्झंति, ण वेदिज्जंति । XXXकिट्टीणां पढमसमयेवेदगस्स माणस्स
पढमाए संगहकिट्टोए किट्टीणमसंखेज्जा भागा वज्झंति, सेसाओ संगहकिट्टीओ
ण वज्झंति, एवं भायाए, एवं लोभरस वि ।” इति ।

भावार्थः पुनरयम्—किट्टिवेदनाद्धायाः प्रथमसमयेऽपूर्वस्पर्धकानि न वध्नाति, किन्तु सर्वज-
घन्याऽवान्तरकिट्टिपर्यवसानास्तत्तत्कपायप्रथमसंग्रहकिट्ट्यवान्तरकिट्टीनामेकासंख्येयभागप्रमाणा अध-
स्तनीर्मन्दानुभागका अवान्तरकिट्टीस्तया सर्वोत्कृष्टावान्तरकिट्टिपर्यवसाना असंख्येयभागप्रमाणा उप-
रितनीः प्रभूतानुभागका अवान्तरकिट्टीर्वर्जयित्वा शेषा मध्यमाः संज्वलनचतुष्टयस्य प्रथमसंग्रहकि-
ट्ट्यवान्तरकिट्टीर्वध्नाति, तत्तदवान्तर्गकिट्टिगतानुभागतो हीनानुभागका अधिकानुभागकाश्चावान्तर-
किट्टीर्न वध्नातीत्यर्थः । एवं क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिसर्वावान्तरकिट्टीनामसंख्येयभागप्रमाणा अध-
स्तनीर्मन्दानुभागका असंख्येयभागमात्रीश्वोपरितनीः प्रभूतानुभागका अवान्तरकिट्टीमुक्त्वा शेषा
मध्यमाऽवान्तरकिट्टीर्वेदयति । इदन्त्ववधेयम्—क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्या वध्यमानाऽवान्तरकिट्टयो
वेद्यमानाऽवान्तरकिट्टितो विशेषहीना भवन्ति, वन्धत उदयस्याऽनन्तगुणत्वेन वध्यमानाऽवान्तर-
किट्टितो वेद्यमानाऽवान्तरकिट्टीना विशेषाधिकृतस्य वक्ष्यमाणत्वात् ॥१२१॥

११=क्रोधप्रथमसप्तहकिट्टिवेदनाह्वाप्रथमसमये द्विसमयोनवलिकाद्वयवद्भूतनदलदेशातिरूपधर्कगततिष्ठति ।
क्रोधप्रथमसप्तहकिट्टिवेदनाह्वाप्रथमसमयतः प्रभृति क्रोध-मान-माया-लोभानां प्रथमसप्तहकिट्टेर्वहसस्येय-
भागप्रमाणा अथान्तरकिट्टयो वध्यन्ते । (गाथा १२१)

साम्प्रतमद्य उपरि च विमुच्यमानाऽवान्तरकिट्टीनां मध्यमाऽवान्तरकिट्टीनां चाऽल्पवहु-
त्वं वक्तुकाम आह—

कोहपढमाअ हेट्टिमणुमया थोवा तओ हविज्जन्ति

अहिआ हेट्टिमुदिण्णा ततो उवरिल्लअणुमया अहिआ ॥१२२॥(गीतिः)

ततो उवरिमुदिण्णा विसेसअहिया हवन्ति ततो वि ।

होन्ति असंखेज्जगुणा उमयाउ अवन्तरा किट्टी ॥१२३॥

क्रोधप्रथमाया अधस्तनानुमय्य * स्तोकास्ततो भवन्ति ।

अधिका अधस्तनोदीर्णास्तत उपरितनानुमय्योऽधिकाः ॥१२२॥

तत उपरितनोदीर्णा विशेषाधिका भवन्ति ततोऽपि ।

भवन्त्यसंख्येयगुणा उमय्योऽवान्तराः किट्टयः ॥१२३॥ इति पदसंस्कारः ।

‘कोह ०’ इत्यादि, इह खल्वधस्तनीरसंख्येयमागप्रमाणा अवान्तरकिट्टीरुपरितनीश्चाऽसंख्येय-
मागप्रमाणा अवान्तरकिट्टीर्विमुच्य शेपा अवान्तरकिट्टयो वध्यन्ते, तथैवाऽधस्तनीरसंख्येयमाग-
प्रमिता उपरितनीश्चाऽसंख्येयमागप्रमाणा अवान्तरकिट्टीः परित्यज्य शेपा अवान्तरकिट्टयो वेद्यन्ते ।
किन्तु वध्यमानावान्तरकिट्टितो वेद्यमानावान्तरकिट्टयो विशेषाधिका भवन्ति । तत्र या अवान्तर-
किट्टयो न वध्यन्ते, नापि स्वरूपतो वेद्यन्ते, ता अनुमय्य उच्यन्ते । यद्यपि सर्वकिट्टिगतदलमा-
कृत्य प्रथमस्थितिं करोति, तथापि कियतीश्विदुपरितन्योऽधस्तन्यश्चावान्तरकिट्टय उदयनिपेके मध्यमा-
वान्तरकिट्टिस्वरूपेण परिणमन्ति । तत्र मध्यमावान्तरकिट्टिरूपेण परिणता मन्दानुमागका अधस्तना-
ऽनुमय्योऽवान्तरकिट्टय उच्यन्ते, तीव्राऽनुमागकास्तूपरितनाऽनुमय्योऽवान्तरकिट्टयो निगद्यन्ते ।
अधस्तन्यो मन्दानुमागका या अवान्तरकिट्टयः केवलं वेद्यन्ते, न वध्यन्ते, ता अधस्तनोदीर्णा अवान्तर-
किट्टयो व्यवहियन्ते । उपरितन्यस्तीव्रानुमागका या अवान्तरकिट्टयः केवलं वेद्यन्ते, न वध्यन्ते, ता उप-
रितनोदीर्णा अवान्तरकिट्टयोऽप्यपदिश्यन्ते । यामध्यमा अवान्तरकिट्टयो वध्यन्ते वेद्यन्ते च, ता उमय्योऽ-
वान्तरकिट्टय उच्यन्ते । अथ गाथोक्ताऽल्पवहुत्वं व्याख्यायते—‘क्रोधप्रथमायाः’ क्रोधप्रथमसंग्रह-
किट्ट्या अधस्तनाऽनुमय्योऽवान्तराः किट्टयः ‘स्तोकाः’ अल्पा भवन्ति, ताश्च क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टि-
सर्वावान्तरकिट्टीनामसंख्येयमागप्रमाणा मन्दानुमागका न वध्यन्ते, नापि स्वस्वरूपेण वेद्यन्ते । ‘ततः’
अधस्तनानुमयावान्तरकिट्टितो ‘अधिकाः’ विशेषाधिका अधस्तनोदीर्णा अवान्तरकिट्टयो भवन्ति, ताश्चा-
वान्तरकिट्टयः केवलमनुमूयन्ते, न वध्यन्ते । ‘ततः’ अधस्तनोदीर्णावान्तरकिट्टित उपरितनानुमय्यो
वान्तरकिट्टयो ‘अधिकाः’ विशेषाधिका भवन्ति, ताश्च तीव्रानुमागका अवान्तरकिट्टयो न वध्यन्ते,
नापि स्वस्वरूपेण वेद्यन्ते । ‘ततः’ उपरितनानुमयावान्तरकिट्टित उपरितनोदीर्णा अवान्तर्किट्टयो

★ अयं प्रयाग सिद्धह्रैमव्याकरणाद्यनुसारेण बोध्यः । पाणिनीया हि उभयशब्दाद् द्वीप्रत्यय
नेच्छन्ति, ततस्तन्मतानुसारेणाऽधस्तनानुमया इति प्रयोगो भवेत् ।

विशेषादिका भवन्ति, ताश्चावान्तरकिट्टयः केवलं वेद्यन्ते, न वध्यन्ते । 'ततोऽपि' उपरित-
नोदीर्णान्तरकिट्टितोऽपि, उभयः=या अवान्तरकिट्टयो वध्यन्ते वेद्यन्ते च, ताः, असंख्येयगुणा
भवन्ति, उपरितनोदीर्णाऽवान्तरकिट्टीनां क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिगतसकलाऽवान्तरकिट्टयसंख्ये-
यभागप्रमाणत्वात्, एतामां च क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिगतसकलाऽवान्तरकिट्टिवह्न्यसंख्येयभागप्रमाण-
त्वात् । गुणकारश्चात्र पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“पढमाए
संगहकिट्टीए हेददो जाओ किट्टीओ ण वज्झंति, ण वेदिज्जंति, ताओ थोवाओ ।
जाओ किट्टीओ वेदिज्जंति, ण वज्झंति, ताओ विसेसाहियाओ । निस्से चेव
पढमाए संगहकिट्टीए उवरि जाओ किट्टीओ ण वज्झंति, ण वेदिज्जंति, ताओ
विसेसाहियाओ । उवरि जाओ वेदिज्जंति, ण वज्झंति, ताओ विसेसाहियाओ ।
मज्झे जाओ किट्टीओ वज्झंति च वेदिज्जंति च, ताओ असंखेज्जगुणाओ ।”
इति ॥१२२-१२३॥

अथ किट्टिवेदनाद्वाप्रथमसमयान्प्रभृति मोहनीयस्याऽनुभागाऽपवर्तनामुत्कृष्टानुभागवन्धो-
दयाल्पवद्वत्त्वं च व्याजिहीर्षुर्गह

मोहसऽणुभागाण अणुसमयोवद्वणा गुरु किट्टी ।

गोमुत्तियाअ उदये बंधेऽणुखणं अणंतगुणहीणा ॥१२४॥ (गीतिः)

मोहस्याऽनुभागानामनुसमयाऽपवर्तना गुरु किट्टि ।

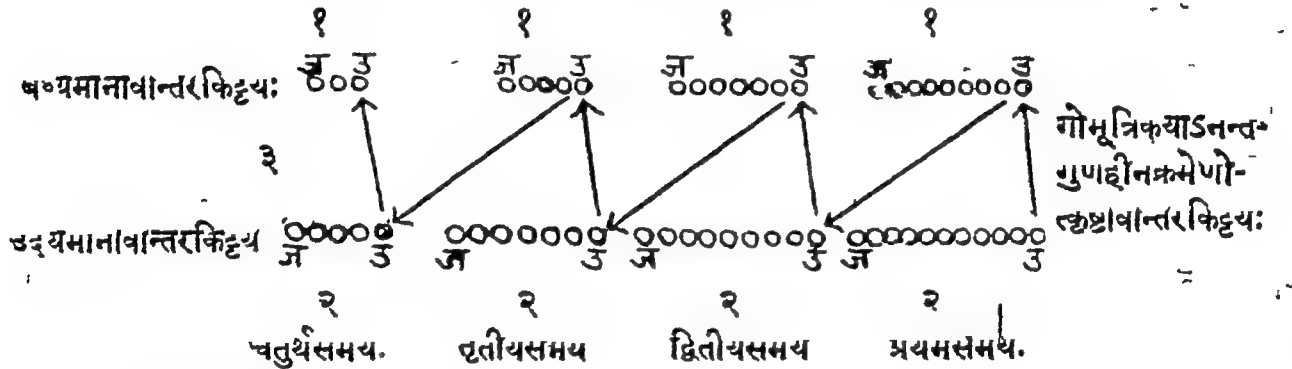
गोनूत्रिकोदये बन्धेऽनुक्षणमनन्तगुणहीना ॥१२४॥ इति पदसंस्कारः ।

‘मोहस्स०’ इत्यादि, ‘मोहस्य’ किट्टिवेदनाद्वाप्रथमसमयतः प्रभृति मोहनीयकर्मणो-
ऽनुभागानामनुसमयापवर्तना भवतीत्युपस्कारः । निरूपितं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“किट्टीणं
पढससमयवेदगप्पहुडि मोहणीयस्स अणुभागाणमणुसमयोवद्वणा ।” इति ।
अयमभावः—पूर्वं किट्टिकरणाद्वायां किट्टीः कुर्वतः क्षपकस्य रसघातोऽन्तर्मुहूर्तकालेन भवति १॥,
इतः प्रभृति संग्रहकिट्टिभेदेन यो द्वादशविधः किट्टिस्वरूपोऽनुभागोऽस्ति, तस्य समये समयेऽनन्तगुण-
हान्या घातो भवति, स घातोऽनुसमयापवर्तना व्यपदिश्यते । ज्ञानावरणादिकर्मणां तु पूर्ववद-
न्तर्मुहूर्तकालेनाऽनुभागघातो जायते । तथा सप्तानामपि स्थितिघातः पूर्ववत् प्रवर्तते ।

‘गुरु’ इत्यादि, ‘गुरुः किट्टिः’ किट्टिवेदनाद्वायाः प्रथमसमयतः प्रभृत्युत्कृष्टावान्तरकिट्टि-
गोमूत्रिकयोदये बन्धे च ‘अनुक्षणं’ प्रतिममयमनन्तगुणहीना भवति । इदमुक्तं भवति—किट्टिवेदनाद्वायाः
प्रथमसमये क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्या या अनन्ता मध्यमा अवान्तरकिट्टय उदयन्ति, तासु या सर्वो-
त्कृष्टाऽवान्तरकिट्टिः, सा प्रभृताऽनुभागा भवति । ततः किट्टिवेदनाद्वायाः प्रथम एव समये क्रोध-
प्रथमसंग्रहकिट्ट्या या अनन्ता मध्यमा अवान्तरकिट्टयो वध्यन्ते, तासु या सर्वोत्कृष्टाऽवान्तरकिट्टिः,
साऽनन्तगुणहीना भवति । ततो द्वितीयसमय उदययुत्कृष्टाऽवान्तरकिट्टिरन्तगुणहीना भवति । ततो-

ऽपि द्वितीय एव समये बन्धयुत्कृष्टाऽवान्तरकिट्टिरनन्तगुणहीना भवति । ततोऽपि तृतीयसमय उदय उत्कृष्टाऽवान्तरकिट्टिरनन्तगुणहीना भवति । ततस्तृतीयरिग-नेव समये बन्ध उत्कृष्टाऽवान्तरकिट्टिरनन्तगुहीना भवति । एवं गोमूत्रिकया तावद्वक्तव्यम्, यावत् किट्टिवेदनाद्धायाश्चरमसमयः । तत्र गोः—त्रिलिङ्गः, तस्या-ऽध्वनि गच्छतो वक्रतयेतस्ततः पतिता गोमूत्रधारा गोमूत्रिका निगद्यते, यथा गोमूत्रिका वक्राकरेण वामभागतो दक्षिणभागे-दक्षिणभागतश्च वामभागे पतति, तथोत्कृष्टावान्तरकिट्टिरप्यनन्तगुणहीनत्वेनोदयतो बन्धे बन्धतश्चोदये तिष्ठति । तेनाऽनन्तगुणहीन-क्रमो गोमूत्रिकोपमया दर्शितः । प्रत्यपादि च कषायप्रामृतचूर्णौ—“पढमसमयकिट्टोवे-दगरस कोहकिट्टो उदये उक्करिसया थहुगो, बंधे उक्करिसया अणंतगुणहीणा । विदियसमये उदये उक्करिसया अणंतगुणहीणा, बंधे उक्करिसया अणंतगुणहीणा । एवं सन्धिरसे किट्टोवेदगद्धाए ।” इति ॥१२४॥

कथा बन्धोदयावान्तरकिट्टोनामुत्कृष्टरसमाश्रित्य चित्रम्

सङ्केतस्पर्शिकरणम्

ज=जघन्यावान्तरकिट्टि ।

उ=उत्कृष्टावान्तरकिट्टि ।

←=एतच्चिह्नमनन्तगुणहीनतामावेदयति ।

१=बन्धमानावान्तरकिट्टयः स्तोका ।

२=बन्धमानावान्तरकिट्टित उदयमानावान्तरकिट्टयो विशेषाधिका ।

३=एवमप्येऽपि बन्धोदययोगोमूत्रिकयाऽनन्तगुणहीनक्रमेण तत्तत्समयोत्कृष्टावान्तरकिट्टिर्वाच्या ।

अथ किट्टिवेदनाद्धायां बन्धोदयजघन्यावान्तरकिट्टयल्पवहुत्वभवान्तरकिट्टिवातं च पदगु-
कामः ग्रीह

गोमुत्तीअ पडिखणं बंधे उदये अणंतगुणहीणा ।

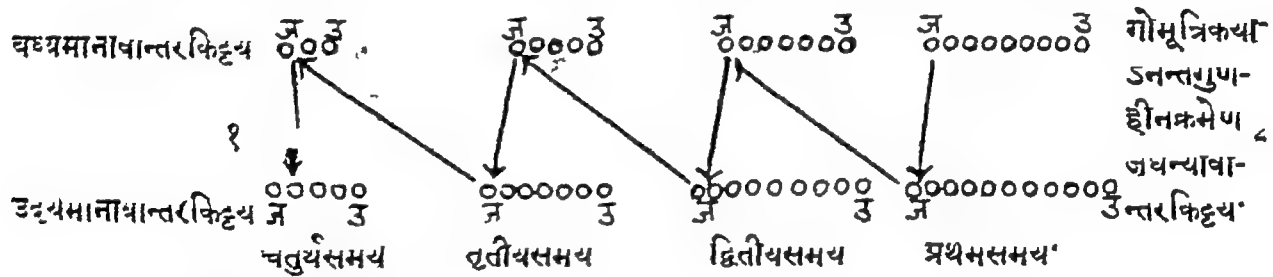
हरसा णासइ संगहकिट्टीणुवरिमअसंखंसं ॥१२५॥

गोमूत्रिकया प्रतिक्षणं बन्धयुदयेऽनन्तगुणहीना ।

हस्ता नाशयति संप्रहकिट्टीनामुपरितनाऽसंख्यांशम् ॥१२५॥इति पदसंस्कारः ।

‘गोमूत्रिकया’ इत्यादि, गोमूत्रिकया ‘प्रतिक्षणं’ ‘प्रतिसमयं’ बन्ध उदये च अनन्तगुणहीना-
 ‘हस्ता’ जघन्याऽवान्तरकिट्टिर्भवति । इदमुक्तं ‘भवति’ किट्टिवेदनाद्वायाः प्रथमसमये क्रोधस्य
 या । मध्यमाऽवान्तरकिट्टयो बध्यन्ते, तासु याः सर्वजघन्याऽनुभागकाऽवान्तरकिट्टिर्भवति, सा
 प्रभृताऽनुभागका भवति, ततः किट्टिवेदनाद्वायाः प्रथम एव समये क्रोधस्य या मध्यमाऽवान्तरकिट्टय
 उदयन्ति, तासु याः सर्वजघन्याऽनुभागकाऽवान्तरकिट्टिः साऽनन्तगुणहीना भवति । ततः किट्टिवेदनाद्वाया
 द्वितीयसमये बन्धे सर्वजघन्याऽवान्तरकिट्टिरनन्तगुणहीना भवति, ततोऽपि द्वितीय एव समय उदये
 सर्वजघन्याऽवान्तरकिट्टिरनन्तगुणहीना भवति, एवं गोमूत्रिकया तावद्रक्तव्यूहं, यावत् किट्टिवेद-
 नाद्वायाश्चरमसमयः । यथा गोमूत्रिका वक्राकारेण वामभागतो दक्षिणभागे पतति, दक्षिणभागतश्च
 वामभागे प्रपतति, तथा जघन्याऽवान्तरकिट्टिरप्यनन्तगुणहीनत्वेन बन्धत उदययुदयतश्च बन्धेऽव-
 तिष्ठते । तेनाऽनन्तगुणहीनक्रमो गोमूत्रिकोपमया दर्शितः । न्यगादि चे कषायप्रभृतचूर्णौ-
 “पदमसमये बन्धे जहणिया किट्टो तिष्ठाणुभागाः, उदये जहणिया किट्टो अणंत-
 गुणहोणा । विदियसमये बन्धे जहणिया किट्टो अणंतगुणहोणा, उदये जहणिया
 अणंतगुणहोणा । एवं सविस्से किट्टिवेदनाद्वाए समये समये निव्वग्गणाओ जह-
 णियाओ वि य ।” इति ।

गोमूत्रिकया बन्धोदयावान्तरकिट्टीनां जघन्यरसमाश्रित्य चित्रम्

सकेतस्थीकरणम्

ज=जघन्यावान्तरकिट्टि ।

उ=उक्तवान्तरकिट्टि ।

←=एतच्चिह्नमनन्तगुणहीनतामावेदयति ।

१=एवमपि बन्धोदयोर्गोमूत्रिकयाऽनन्तगुणहीनक्रमेण तत्तत्समयजघन्यावान्तरकिट्टिर्वक्तव्या ।

अथाऽनन्तरोक्तगायया प्रतिपादिताया मोहनीयाऽनुभागानामनुसमयापवर्तनायाः फलं
 दर्शयति—‘णासह’ इत्यादि, तत्र ‘संग्रहकिट्टीनां’ द्वादशानां संग्रहकिट्टीनामुपरितनाऽसङ्ख्यांशं
 ‘नाजयति’ विधातयति, किट्टिवेदनाद्वाप्रथमसमये द्वादशसंग्रहकिट्टीनां तीव्रानुभागका असंख्येय-
 भागप्रमाणा अनन्ताऽवान्तरकिट्टीत्यवर्त्य नन्दाऽनुभागकाऽवान्तरकिट्टिस्वरूपेण स्थापयतीति तात्प-
 र्यम् । अत्र च कषायप्रभृतचूर्णौ “किट्टोणं पदमसमयवेदगोत्थारसण्हं पि संगह-

किट्टीणमग्गमादिं कादूण एक्केक्किस्से संग्रहकिट्टीए असंखेज्जदिभागं विणासेइ ।”
इति ।

एवं द्वितीयादिसमयेष्वप्यसंख्येयमीगप्रमाणास्तीवानुभागका अवान्तरकिट्टीर्धातयति ॥१३५॥

ननु कस्याः संग्रहकिट्ट्या दलं कुत्र संक्रमयति, किं सर्वत्र, उताऽस्ति तत्र कश्चित् विशेषः ?

इति पृष्ट उत्तरयति

संग्रहकिट्टीण दलं हेट्ठे संकामए ण उण उप्पि ।

संकामइ तास दलं तावं जाव संग्रहेडिमा पढमा ॥१२६॥ (गीतिः)

संग्रहकिट्टीनां दलमधस्तात् संक्रमयति न पुनरुपरि ।

संक्रमयति तासां दलिक तावद् यावत् स्वाधस्तना प्रथमा ॥१२६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘संग्रह०’ इत्यादि, किट्टिवेदकः ‘संग्रहकिट्टीनां’ द्वादशानां संग्रहकिट्टीनां ‘दलं’ प्रदेशाग्र-
मधस्तात् संक्रमयति, न पुनरुपरि । नन्वधस्तात् किं सर्वत्र संक्रमयति ? उताऽस्ति कश्चित् विशेषः ?
इत्यत आह-‘संकामइ’ इत्यादि, तत्र ‘तासां’ द्वादशसंग्रहकिट्टीनां दलं तावत् संक्रमयति, यावत्
स्वाधस्तना ‘प्रथमा’ प्रथमसंग्रहकिट्टिः, न ततोऽप्यधस्तात् । अत्र तत्तत्कषायस्य द्वितीयस्यां
तृतीयस्यां च संग्रहकिट्ट्यापवर्तनासंक्रमेण दलं सङ्क्रमयति, परप्रथमसंग्रहकिट्टौ तु यथाप्रवृत्तसंक्रमेण,
वर्त्यमानप्रकृतीनां परप्रकृतौ यथाप्रवृत्तसंक्रमसद्भावात् । तद्यथा-क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्याः प्रदेशाग्रं
क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ तथा तृतीयसंग्रहकिट्ट्यामपवर्तनासंक्रमेण मानस्य च प्रथमसंग्रहकिट्टौ
यथाप्रवृत्तसंक्रमेण संक्रमयति, न ततोऽप्यधस्तान्मानद्वितीयादिसंग्रहकिट्टिषु । क्रोधस्य द्वितीय-
संग्रहकिट्टिप्रदेशाग्रमपवर्तनासंक्रमेण क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टौ मानस्य च प्रथमसंग्रहकिट्टौ यथा-
प्रवृत्तसंक्रमेण संक्रमयति, न ततोऽधस्तात् । क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्ट्या दलं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण
मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टवेव संक्रमयति, नान्यत्र । एवं मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्ट्याः प्रदेशाग्रमपवर्त-
नासंक्रमेण मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ तथा तृतीयसंग्रहकिट्टौ मायायाश्च प्रथमसंग्रहकिट्टौ यथाप्रवृत्त-
संक्रमेण संक्रमयति, नान्यत्र । मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्ट्या दलमपवर्तनासंक्रमेण मानस्य तृतीय-
संग्रहकिट्टौ मायायाश्च प्रथमसंग्रहकिट्टौ यथाप्रवृत्तसंक्रमेण संक्रमयति । मानस्य तृतीयसंग्रहकि-
ट्टिदलं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्ट्यामेव संक्रमयति ।

मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्ट्या दलमपवर्तनासंक्रमेण मायाया द्वितीयसंग्रहकिट्टौ तथा तृतीयसं-
ग्रहकिट्टौ लोमस्य च प्रथमसंग्रहकिट्टौ यथाप्रवृत्तसंक्रमेण संक्रमयति, न ततोऽधस्तात् । मायाया
द्वितीयसंग्रहकिट्ट्याः प्रदेशाग्रमपवर्तनासंक्रमेण मायायास्तृतीयसंग्रहकिट्टौ लोमस्य च प्रथमसंग्रह-
किट्ट्यां यथाप्रवृत्तसंक्रमेण संक्रमयति । मायातृतीयसंग्रहकिट्ट्याः प्रदेशाग्रं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण
लोमप्रथमसंग्रहकिट्टावेव संक्रमयति ।

लोभस्य प्रथमसंग्रहकिट्ट्याः प्रदेशाग्रमपवर्तनासंक्रमेण लोभस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ तृतीय-
संग्रहकिट्टौ च संक्रमयति । लोभस्य द्वितीयसंग्रहकिट्ट्या दलमपवर्तनासंक्रमेण लोभस्य तृतीय-
संग्रहकिट्टावेव संक्रमयति । लोभतृतीयसंग्रहकिट्ट्याः प्रदेशाग्रमन्यत्र कुत्रचिदपि न संक्रमयति,
आनुपूर्वीसंक्रमसङ्गावात् किट्टि वेदकानां च मोहनीयस्योऽर्तनाभावात् ॥१२६॥

अथ संक्रम्यमाणप्रदेशनियमं दर्शयति

जं संग्रहकिट्टिं अणुहवए तयणंतराअ इयरत्तो ।
संकामइ दलिअं संखगुणं अप्पवहुअं भणिमो ॥१२७॥

यां संग्रहकिट्टिमनुभवति तदनन्तरायामितरत ।

संक्रमयति दलिकं संखगुणमल्पवहुत्वं भणाम ॥१२७॥इति पदसंस्कारः ।

‘जं’ इत्यादि, यां संग्रहकिट्टिमनुभवति, तदनन्तरायां संग्रहकिट्टौ ‘इतरतः’ इतरसंग्रह-
किट्टौ संक्रम्यमाणप्रदेशाग्रतः संखगुणं ‘दलिकं’ प्रदेशाग्रं संक्रमयति । शेषासु संग्रहकिट्टिषु
संक्रम्यमाणदलस्य प्रमाणं वक्ष्यमाणाऽल्पवहुत्वेन व्यक्तीभविव्यति । अयाऽल्पवहुत्वं प्रतिजानीते-
‘अप्प०’ इत्यादि, ‘अल्पवहुत्वं’ संक्रम्यमाणप्रदेशानां स्तोकवहुत्वं ‘भणामः’ निरूपयामः । क्रोध-
द्वितीयादिसंग्रहकिट्टीनां कति प्रदेशान् मानप्रथमादिसंग्रहकिट्टिषु संक्रमयतीति शङ्कासम्बन्धि-
निर्णयप्रतिपादनपरमल्पवहुत्वं प्ररूपयाम इत्यर्थः ॥१२७॥

साम्प्रतं प्रतिज्ञातमेव ग्राह

कोहविइयतइयत्तो माणपढमाअ माणगतिगतो ।
मायापढमाए मायाअ तिगतो य लोहपढमाए ॥१२८॥ (गीतिः)
लोहपढमाउ तव्विइयाए ताउ चिअ तइयाए ।
संकामेइ पअसा विसेसअहिअक्रमेण तत्तो वि ॥१२९॥ (उद्गीतिः)
कोहपढमाउ माणपढमाअ संखेज्जगुणिआ तो ।
तइयाअ विसेसहिआ तो संखगुणा च कोहविइयाए ॥१३०॥(उद्गीतिः)

क्रोधद्वितीयतृतीयान्या मानप्रथमायां मानत्रिकात् ।

मायाप्रथमाया मायायास्त्रिकाच्च लोभप्रथमायाम् ॥१२८॥

लोभप्रथमायास्तद्द्वितीयस्यां तस्या एव तृतीयस्याम्

संक्रमयति प्रदेशान् विशेषाधिक्रमेण ततोऽपि ॥१२९॥

क्रोधप्रथमाया मानप्रथमायां संख्येयगुणितांस्तत ।

तृतीयस्यां विशेषाधिकास्तत संख्यगुणाश्च क्रोधद्वितीयस्याम् ॥१३०॥इति पदसंस्कारः ।

‘कोहविद्यतइयत्तो’ इत्यादि, ‘क्रोधद्वितीयतृतीयान्यां’ क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टितः तृतीयसंग्रहकिट्टितश्च ‘मानप्रथमायां’ मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ, ततोऽपि ‘मानत्रिकात्’ मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टितो द्वितीयसंग्रहकिट्टितस्तृतीयसंग्रहकिट्टितश्च ‘मायाप्रथमायां’ मायाप्रथमसंग्रहकिट्टौ, ततोऽपि ‘मायायास्त्रिकाच्च’ मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्टितो द्वितीयसंग्रहकिट्टितस्तृतीयसंग्रहकिट्टितश्च ‘लोमप्रथमायां’ लोमस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ, ततोऽपि ‘लोमप्रथमायाः’ लोमस्य प्रथमसंग्रहकिट्टितः ‘तद्द्वितीयस्यां’ लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टौ ‘तस्या एव’ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टित एव पञ्चम्यन्ततत्पदेन लोमप्रथमसंग्रहकिट्ट्याः परामर्शात्, ‘तृतीयस्यां’ लोमस्य तृतीयसंग्रहकिट्टौ विशेषाधिक्रमेण प्रदेशान् संक्रमयति । ‘ततो वि’ इत्यादि, ‘ततोऽपि’ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टौ संक्रम्यमाणेभ्यः प्रदेशेभ्योऽपि ‘क्रोधप्रथमायाः’ क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिट्टितः ‘मानप्रथमायां’ मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ ‘संख्येयगुणितान्’ संख्येयगुणान् प्रदेशान् संक्रमयति । ‘ततः’ क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टित एव ‘तृतीयस्यां’ क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टौ विशेषाधिकान् प्रदेशान् संक्रमयति । ‘ततः’ क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टित एव ‘क्रोधद्वितीयस्यां’ क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ संख्यगुणांश्च प्रदेशान् संक्रमयति ।

इदमुक्तं भवति—किट्टिवेदनाद्धायाः प्रथमसमये क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्ट्याः प्रदेशाग्रं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ सर्वस्तोकं संक्रमयति । ततो विशेषाधिकं क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्ट्या दलं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ संक्रमयति, मन्दानुभागायां संग्रहकिट्टौ प्रदेशाग्रस्याधिकत्वेन पूर्वपदापेक्षया संक्रम्यमाणदलस्याधिक्यस्य न्याय्यत्वात् । ततोऽपि विशेषाधिकं मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्ट्याः प्रदेशाग्रं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्टौ संक्रमयति । ननु चतुर्नवतितमप्रभृतिगाथासु मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ प्रदेशाग्रं स्तोकं भवति, ततो विशेषाधिकं मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ भवति । ततो विशेषाधिकं मानस्य तृतीयसंग्रहकिट्टौ प्रदेशाग्रं भवति । ततो विशेषाधिकं क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ दलं भवति; ततोऽपि विशेषाधिकं दलं क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टौ भवतीति स्तोकबहुत्वमुक्तम् । अत्र पुनः प्रदेशसंक्रमरूपणाऽवसरे मानतृतीयसंग्रहकिट्टितोऽपि विशेषाधिकप्रदेशकायाः क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ट्याः प्रदेशाग्रं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण मानप्रथमसंग्रहकिट्टौ स्तोकं संक्रमयति । ततस्तत्रैव क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्ट्या दलं विशेषाधिकं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण संक्रम्य ततो विशेषाधिकं मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्ट्या दलं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्टौ संक्रमयति । इदं च नोपपद्यते, अल्पतरप्रदेशसत्ताकमानप्रथमसंग्रहकिट्ट्या अधिकं दलं मायाप्रथमसंग्रहकिट्टौ संक्रमयति बहुप्रदेशसत्ताकक्रोधतृतीयसंग्रहकिट्ट्याश्च दलं स्तोकं मानप्रथमसंग्रहकिट्टौ संक्रमयतीति युक्तिविरोधाद्, इति चेत्, मैवम्, तथास्वाभावात् कुत्रचित् प्रदेशसंक्रम आवारानुरूपो भवति, कुत्रचिदाधेयाऽनुरूपो भवति, क्वचित् पुनरुभयानुरूपो भवति । अत्राऽऽधारानुरूपः प्रदेशसंक्रमः प्रवर्तते । तेन क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिसंक्रम्यमाणदलपदग्रहरूपाऽऽधारमानप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रदेशसत्कर्मपेक्षया मानप्रथमसंग्रहकिट्टिसंक्रम-

म्यमाणदलपतद्ग्रहलक्षणाधारमायाप्रथमसंग्रहकिङ्किप्रदेशसत्कर्मणो विशेषाधिकत्वात् प्रदेशसंक्रमो विशेषाधिकः सिध्यति । किञ्च पूर्वमहर्षिवचनप्रामाण्यादप्यसावृत्तपद्यते, आगमोपपत्तिगम्यत्वात् तत्त्वस्य । यदुक्तमप्यात्मोपनिषदि

“अनर्थयैव नार्थय जातिमायाश्च युक्तयः ।

हरति हन्तीति वचने प्राप्ताप्राप्तविकल्पवत् ॥१॥

ज्ञायेरन् हेतुवादेन पदार्थो भवतीति प्रियाः ।

कालेनैतावता प्राज्ञैः कृतः स्यात् तेषु निश्चयः ॥२॥

आगमोपपत्तिश्च सम्पूर्णं दृष्टिलक्षणम् ।

अतोन्द्रियाणामर्थानां सङ्ज्ञावप्रतिपत्तये ॥३॥ ” इति ।

एवमग्रेऽपि लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किदलं लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कि संक्रम्यमाणदलतो लोमवृत्तीयसंग्रहकिङ्कि विशेषाधिकं संक्रम्यते तथा क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किप्रदेशाग्रं मानप्रथमसंग्रहकिङ्कि संक्रम्यमाणदलतः क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिङ्कि विशेषाधिकं संक्रम्यते इति वक्ष्यते, तत्राऽपीत्यमेव भावनीयम् ।

अथ मायायाः प्रथमसंग्रहकिङ्कि मानस्य प्रथमसंग्रहकिङ्कि संक्रम्यमाणप्रदेशतो मानस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्कि दलं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण मायायाः प्रथमसंग्रहकिङ्कि विशेषाधिकं संक्रमयति, ततो मायाप्रथमसंग्रहकिङ्कि संक्रम्यमाणमानद्वितीयसंग्रहकिङ्किप्रदेशाग्रतो मानस्य वृत्तीयसंग्रहकिङ्कि दलं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण मायायाः प्रथमसंग्रहकिङ्कि विशेषाधिकं संक्रमयति । ततो मायायाः प्रथमसंग्रहकिङ्किदलं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण लोमस्य प्रथमसंग्रहकिङ्कि विशेषाधिकं संक्रमयति । ततो मायाया द्वितीयसंग्रहकिङ्किप्रदेशाग्रं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण लोमस्य प्रथमसंग्रहकिङ्कि विशेषाधिकं संक्रमयति । ततो विशेषाधिकं मायायास्त्वृत्तीयसंग्रहकिङ्कि दलिकं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण लोमस्य प्रथमसंग्रहकिङ्कि संक्रमयति । ततो लोमस्य प्रथमसंग्रहकिङ्कि प्रदेशाग्रमपवर्तनासंक्रमेण लोमस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्कि विशेषाधिकं संक्रमयति, सर्वत्र प्रदेशसत्कर्मणो विशेषाधिकत्वात् ।

ननु क्रोधद्वितीयादिसंग्रहकिङ्किनां दलं मानादीनां प्रथमसंग्रहकिङ्कि यथाप्रवृत्तसंक्रमेण संक्रमयति, अत्र पुनर्लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कि दलं लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कि परप्रकृत्यभावादपवर्तनासंक्रमेण संक्रमयति, तर्हि यथाप्रवृत्तसंक्रममागहारो उत्कर्षणापकर्षणमागहारस्याऽसंख्येयगुणहीनत्वाद् यथाप्रवृत्तसंक्रमेण संक्रम्यमाणदलतोऽपवर्तनासंक्रमेण संक्रम्यमाणदलमसंख्येयगुणं ययान्, विशेषाधिकं कुत उच्यते ? इति चेत्, भग्यते-एतत्समीचीनं मागहारविवक्षया, किन्तु नाऽत्रमागहारो विवक्षितः, अपि तु विशेषविमाहात्म्याद् यथाप्रवृत्तसंक्रममागहार उत्कर्षणापकर्षणमागहारोऽनुसारेण प्रवर्तते । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, उच्यते अनेनाऽप्यवहुत्वेनास्मिन्

प्रकरण उत्कर्षणापकर्षणमागहसनुसारेण यथाप्रवृत्तसंक्रममागहारः अवर्तते इति सिध्यति । तस्माद्
मायातृतीयसंग्रहकिट्टितो लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रदेशसत्कर्मणो विशेषाधिकत्वेन पूर्वपदतो लोमप्रथम-
संग्रहकिट्ट्याः प्रदेशाग्रं लोमस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ विशेषाधिकं संक्रमयति, अन्यथाऽसंख्येयगुणं
स्यात् ।

लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टौ संक्रम्यमाणलोमप्रथमसंग्रहकिट्टिदलतोऽपि लोमस्य प्रथमसंग्रहकिट्ट्या
एव दलं लोमस्य तृतीयसंग्रहकिट्टौ विशेषाधिकं संक्रमयति, ततः क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्याः प्रदेशाग्रं
मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ संख्येयगुणं संक्रमयति, लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रदेशसत्कर्मतः क्रोधप्रथम-
संग्रहकिट्टिप्रदेशसत्कर्मणस्त्रयोदशगुणत्वेन क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिसंक्रम्यमाणप्रदेशाग्रस्य संख्यात-
गुणत्वोपलभ्यात् ।

ततः क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टेः प्रदेशाग्रं क्रोधस्यैव तृतीयसंग्रहकिट्टौ विशेषाधिकं संक्रमयति ।

ततोऽपि क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिट्ट्या दलं क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ संख्येयगुणं संक्रम-
यति । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, उच्यते—आर्तनपतद्ग्रहतोऽस्य पतद्ग्रहस्य विशेषहीनत्वेऽपि
वेद्यमानसंग्रहकिट्टिसमनन्तरसंग्रहकिट्टौ संक्रम्यमाणदलस्य संख्येयगुणतायाः सप्तविंशत्य-
धिकराततमगावयोक्तत्वात् पूर्वपदतः संख्येयगुणं क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिदलं क्रोवद्वितीय-
संग्रहकिट्टौ संक्रमयति । प्रत्ययादि च कषायप्रामृतचूर्णौ—“पढमसमयकिट्टोवेदगस्स
कोहरस विदियकिट्टोदो भाणरस पढमसंगहकिट्टोए संकमदि पदेसग्गं चोवं ।
कोहरस तदियकिट्टोदो भाणरस पढमाए संगहकिट्टोए संकमदि पदेसग्गं विसेसा-
हियं । भाणरस पढमादो संगहकिट्टोदो भायाए पढमकिट्टोए संकमदि पदेसग्गं
विसेसाहियं । भाणस्स विदियादो संगहकिट्टोदो भायाए पढमसंगहकिट्टोए
संकमदि पदेसग्गं विसेसाहियं । भाणरस तदियादो संगहकिट्टोदो भायाए
पढमसंगहकिट्टोए संकमदि पदेसग्गं विसेसाहियं । भायाए पढमसंगहकिट्टोदो
लोमरस पढमसंगहकिट्टोए संकमदि पदेसग्गं विसेसाहियं । भायाए विदिया-
दो संगहकिट्टोदो लोमस्स पढमाए संगहकिट्टोए संकमदि पदेसग्गं विसेसा-
हियं । भायाए तदियादो संगहकिट्टोदो लोमरस पढमाए संगहकिट्टोए संकमदि
पदेसग्गं विसेसाहियं । लोमस्स पढमकिट्टोदो लोमस्स चैव विदियसंगहकिट्टोए
संकमदि पदेसग्गं विसेसाहियं । लोमस्स चैव पढमसंगहकिट्टोदो तस्स चैव
तदियसंगहकिट्टोए संकमदि पदेसग्गं विसेसाहियं । कोहस्स पढमसंगहकिट्टोदो
भाणरस पढमसंगहकिट्टोए संकमदि पदेसग्गं संखेज्जगुणं । कोहरस चैव पढम-
संगहकिट्टोदो कोहरस चैव तदियसंगहकिट्टोए संकमदि पदेसग्गं विसेसाहियं ।

कोहरस पढम(संगह)किटोदो कोहरस चेव विदियसंगहकिटो! संकमदि पदेस-
गं संखेज्जगुणं ।” इति । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्-१८ ।

अथ गणितविभागः ।

विवक्षितसंग्रहकिटितो यदलं संक्रमेणाऽन्यसंग्रहकिटिं गच्छति, तद् व्ययदलं व्यपदि-
श्यते । अन्यसंग्रहकिटितः संक्रमेण विवक्षितसंग्रहकिटौ यदलमागच्छति, तद् आयदलमुच्यते ।
तत्र क्रोवप्रथमसंग्रहकिट्वावन्यसंग्रहकिटितो दलं नागच्छति, तेन तस्यामायदलं न भवति,
लोमवृतीयसंग्रहकिटितश्चाऽन्यां संग्रहकिटिं दलं न गच्छति, तेन तस्यां व्ययदलं न भवति ।

किट्टिकरणाद्धायां द्वादशसंग्रहकिट्टीनां सर्वाऽवान्तरकिट्टयः प्रदेशाग्रमाश्रित्य गोपुच्छा-
कारेण तिष्ठन्ति रेग, सर्वमन्दानुसार्गकलोमवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टित आरस्य
सर्वतीत्राऽनुमागकां क्रोवप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टिं यावत् सर्वाऽवान्तरकिट्टयोऽनन्त-
तममागहीनक्रमेण तिष्ठन्ति रगेत्यर्थः । अयं किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमयतः प्रभृति द्वादशसंग्रह-
किट्टिदलस्य गमनागमनदर्शनात् पौर्वसमयिकः स्वस्थानगोपुच्छाकारो विनश्यति । तत्र स्वस्थान-
गोपुच्छाकारो नाम प्रदेशापेक्षयैकचयहान्या विवक्षितसंग्रहकिट्टिसम्बन्धुत्तरोत्तराऽवान्तरकिट्ट्या
अवस्थानम् । तथा पञ्चविंशत्युत्तरशततमगाथया द्वादशसंग्रहकिट्ट्युपरितनाऽसंख्येयमागमात्रावान्तर-
किट्टिनाशस्यामिहितत्वात् परस्थानगोपुच्छाकारो विनश्यति । परस्थानगोपुच्छाकारो नाम
विवक्षितसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टितस्तदनन्तरोपरितनसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ दलस्यैक-
चयेन हीनतयाऽवस्थानम् । किट्टिवेदनाद्धायाः प्रथमसमय उभयोः स्वस्थानपरस्थानगोपुच्छा-
कारयोर्नाशो जायते । तदेवं स्वस्थानगोपुच्छाकारः संक्रमतो व्ययदलेन विनश्यति, परस्थान-
गोपुच्छाकारश्चैकैकसंग्रहकिट्ट्युपरितनाऽसंख्येयमागमात्रीणामवान्तरकिट्टीनां धाततो प्रणश्यति ।
न च स्वस्थानगोपुच्छाकारः संक्रमतो व्ययदलेन नष्ट आयदलेन पुनः कुतो न विरच्यते ?
इति वाच्यम्, आयव्ययदलयोः समानत्वमित्रात् । तथाहि कस्याञ्चित् संग्रहकिट्ट्यामायदलतो
व्ययदलमधिकं भवति, कस्यांचिद्धीनं भवति, परस्यां पुनरायदलमेव न भवति, तेनाऽऽयदलेन
स्वस्थानगोपुच्छाकारः पुनर्न विरच्यते ।

अथ स्वस्थानगोपुच्छाकाररचना भण्यते

एकैकसंग्रहकिट्टेरुपरितना असंख्येयमागप्रमाणा या अवान्तरकिट्टयोऽनुसमयाऽपवर्तनया
धात्यन्ते, तासां दलं धातदलमुच्यते । धात्यमानाश्चाऽवान्तरकिट्टयो वाताऽवान्तरकिट्टयो व्यवहि-
यन्ते । अयं धातदलतो व्ययदलप्रमाणं दलं गृहीत्वा तत्तत्संग्रहकिट्टीनां धाताऽवान्तर-
किट्टिरहितासु सर्वास्वान्तरकिट्टिषु व्ययदले दत्ते तत्तत्संग्रहकिट्टिसर्वावान्तरकिट्टिष्वेकगोपुच्छा-
कारेण दलं दृश्यते ।

K 1	1	2
K 2	1	2
K 3	1	2
K 4	1	2
K 5	1	2
K 6	1	2
K 7	1	2
K 8	1	2
K 9	1	2
K 10	1	2

३ श्री कि हेः २ संकिंहे १ संकिंहे ३ संखेहि २ सकिंहे १ संकंहि १ संकिंहे ३ संकिंहे १ संकिंहे १ संकिंहे

— — — अनेन चिह्नेन द्वितीयसंग्रहकिटितोऽन्तरकषायप्रथमसंग्रहकिटौ दलं संक्रामतीति सूचितम्, तथा मायाप्रथमसंग्रहकिटौ मायावृतीय-संग्रहकिट्वावपि संक्रम्यमाणदलमेनैव चिह्नेन सूचितम् ।६४

१, २, ३ एतैरष्टैर्यथाक्रमं सङ्क्रम्यमाणदलं विशेषाधिकं सूचितम् । नवरं दशमाङ्कत एकादशाङ्कं सख्येयगुणं सूचयति, तथैव द्वादशाङ्कतस्त्रयो-
दशाङ्क-ऽपि सख्येयगुणं सूचयति (गाथा—१२८, १२९, १३०) ।

क=असख्येयभागप्रमाणस्तीव्रातुभागका अवान्तरकिट्टयो ऽनुसमयापवर्तनया नादयन्ते । (गाथा-१२५) ताश्च Δ इत्यनेन चिह्नेन दर्शिताश्चित्रे ।
ख=असख्येयभागप्रमाणमन्दानुभागका अवान्तरकिट्टयो नोदयन्ति

ग=असख्येयभागप्रमिताश्च तीव्रातुभागका अशान्तरकिट्टयो नोदयन्ति, ताश्च ००० इत्यनेन चिह्नेन सूचिताः (गाथा-१२९) ।

घ=बृहत्सख्येयभागप्रमाणमध्यमावान्तरकिट्टय उदयन्ति (गाथा-१२९) ।

५ इह चित्रकारस्य स्वरूपा जाता, अन्यथा मायाद्वितीयसप्तद्वकिट्टितो लोभप्रथमसंप्रद्वकिट्टो संक्रम्यमाण दलम् — — इत्यनेन चिह्नेन
दर्शयितव्यम् ।

ॐ इहाऽपि चित्रकारस्य स्वरूपा जाता, अन्यथा मायाप्रथमसंप्रद्वकिट्टितो मायातृतीयसंप्रद्वकिट्टौ संक्रम्यमाण दलम् ००० इत्यनेन चिह्नेन
दर्शयितव्यम् ।

अथ परस्थानगोपुच्छाकाररचना निगद्यते

लोमस्य तृतीयसंग्रहकिट्ट्या उपरितनास्वसंख्येयभागमात्रीष्ववान्तरकिट्टिषु धातितासु तत्संग्रह-
किट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टिगतदलतस्तदनन्तरसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्ट्यामेकाधिकधाताऽवान्तर-
किट्टिराशिप्रमाणचयैर्हीनं दलं जायते । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, उच्यते—लोमतृतीयसंग्रह-
किट्टेरुपरितनानामसंख्येयभागप्रमितानामवान्तरकिट्टीनां धातात् प्राग् लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमा-
ऽवान्तरकिट्टितो द्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ दलमेकचयेन हीनं विद्यते ॥ । अथोपरित-
नास्ववान्तरकिट्टिषु धातितास्विदानीं या लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टिः, ततो द्वितीय-
संग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ दलमेकाधिकधाताऽवान्तरकिट्टिराशिप्रमाणचयैर्हीनं विद्यते, असंख्ये-
यभागप्रमाणाऽवान्तरकिट्टीनां धातितत्वात् । तेन लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ट्या धातदलतो धाताऽवा-
न्तरकिट्टिराशिप्रमाणचयान् लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ प्रक्षिपति । प्रक्षिप्तेषु च
धाताऽवान्तरकिट्टिराशिप्रमाणचयेषु लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टितो लोमद्वितीयसंग्रह-
किट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्ट्यामेकचयेन हीनं दलं दृश्यते । ततो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयाधवा-
न्तरकिट्टिषु तृतीयसंग्रहकिट्टिधाताऽवान्तरकिट्टिराशिप्रमाणांश्चयांस्तावत् प्रक्षिपति, यावन्लोमद्वितीय-
संग्रहकिट्टिधातितोऽवशेषाऽवान्तरकिट्टिषु चरमाऽवान्तरकिट्टिः । इत्थं लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमा-
ऽवान्तरकिट्टित आरभ्य लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टि यावद् दलं गोपुच्छाकारेण
सम्पद्यते ।

अथ लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ट्या धातिताऽवशेषासु या चरमाऽवान्तरकिट्टिः, ततो लोमप्रथम-
संग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टावेकाधिकलोमतृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयसंग्रहकिट्टिधाताऽवान्तरकिट्टिराशि-
प्रमाणचयैर्हीनं दलं विद्यते । किं कारणम् ? इति चेत् ? उच्यते—द्वितीयसंग्रहकिट्टेरुपरितनानाम-
वान्तरकिट्टीनां धातात् प्राग् लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टितो लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिसत्क-
प्रथमाऽवान्तरकिट्ट्यामेकचयेन हीनं दलं विद्यते ॥ । सम्प्रति लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टेरुपरितना
असंख्येयभागप्रमिता अवान्तरकिट्टयो धात्यन्ते, तेन लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टेर्धातितावशेषावान्तर-
किट्टिषु या चरमाऽवान्तरकिट्टिः, तदपेक्षयैकाधिकलोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिधाताऽवान्तरकिट्टिराशि-
प्रमाणचयैर्हीनं दलं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टौ जायते । तथा लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टे-
र्लोमतृतीयसंग्रहकिट्ट्याश्च परस्थानगोपुच्छाकाररचनायै तृतीयसंग्रहकिट्टिधातावान्तरकिट्टिराशि-
प्रमाणचयानां द्वितीयसंग्रहकिट्ट्यवान्तरकिट्टिषु प्रक्षिप्तत्वात् तावद्भिरपि चयैर्हीनं दलं लोमप्रथम-
संग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ सम्पद्यते । इत्थं लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टेर्धातितावशेषाऽवान्तरकिट्टिषु या
चरमाऽवान्तरकिट्टिः, ततो लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ दलमेकाधिकद्वितीयसंग्रहकिट्टि-
तृतीयसंग्रहकिट्टिधाताऽवान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाचयैर्हीनं जायते । तेन लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिधात-
दलतो दलं गृहीत्वा लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टितृतीयसंग्रह-

किङ्किधाताऽवान्तरकिङ्किराशिप्रमाणांश्चयान् प्रक्षिपति । ध्वेषु च प्रक्षिप्तेषु लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कि-
चरमाऽवान्तरकिङ्किती लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किप्रथमाऽवान्तरकिङ्किचामेकध्वेन न्यूनं दलं जायते ।
ततः परं लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किद्वितीयाद्यवान्तरकिङ्किषु लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कि तृतीयसंग्रहकिङ्कि-
धाताऽवान्तरकिङ्किप्रमाणांश्चयांस्तावत् प्रक्षिपति, यावन्नलोमप्रथमसंग्रहकिङ्किधाताऽवशेषावान्तर-
किङ्किषु चरमाऽवान्तरकिङ्किः ।

एवमग्रेऽपि विवक्षितसंग्रहकिङ्किधाताऽवस्ताद् यावत्पुः संग्रहकिङ्किषु व्यतिक्रामन्ति, तावत्संग्रह-
किङ्किनीनां धाताऽवान्तरकिङ्किराशिप्रमाणांश्चयान् विवक्षितसंग्रहकिङ्किधातदलतो विवक्षितसंग्रह-
किङ्किप्रथमावान्तरकिङ्किप्रभृतिचरमाऽवान्तरकिङ्किपर्यवसानास्वान्तरकिङ्किषु प्रक्षिपति । तथाहि-
मायातृतीयसंग्रहकिङ्किधाताऽवान्तरकिङ्किषु स्वधातदलतो लोमसंग्रहकिङ्कित्रयधाताऽवान्तरकिङ्किराशि-
प्रमाणांश्चयान् प्रक्षिपति । मायाया द्वितीयसंग्रहकिङ्किध्वान्तरकिङ्किषु स्वधातदलतो लोमसंग्रहकिङ्कित्र-
यस्य मायातृतीयसंग्रहकिङ्किधाताऽवान्तरकिङ्किराशिप्रमाणांश्चयान् प्रक्षिपति । मायाप्रथमसंग्रह-
किङ्किध्वान्तरकिङ्किषु स्वधातदलतो लोमसंग्रहकिङ्कित्रयस्य मायासंग्रहकिङ्किद्वयस्य च धाताऽवान्तर-
किङ्किराशिप्रमाणांश्चयान् प्रक्षिपति ।

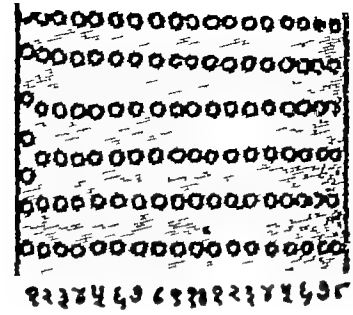
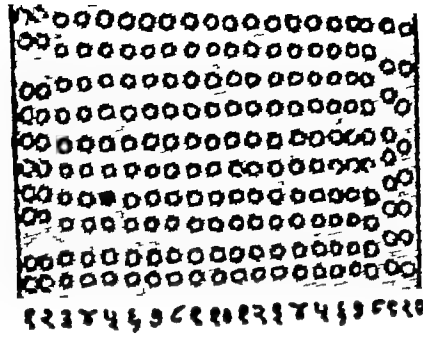
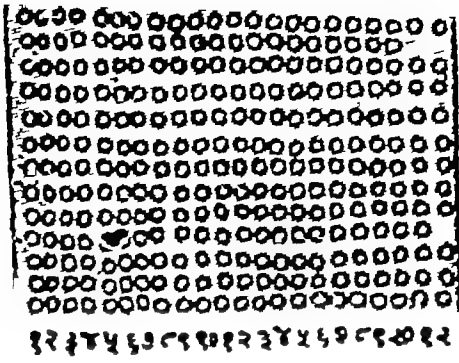
मानतृतीयसंग्रहकिङ्किध्वान्तरकिङ्किषु स्वधातदलतो लोमसंग्रहकिङ्कित्रयस्य मायासंग्रह-
किङ्कित्रयस्य च धाताऽवान्तरकिङ्किराशिप्रमाणांश्चयान् प्रक्षिपति । मानद्वितीयसंग्रहकिङ्किध्वान्तर-
किङ्किषु धातदलतो लोमसंग्रहकिङ्कित्रयस्य मायासंग्रहकिङ्कित्रयस्य मानतृतीयसंग्रहकिङ्किधाताऽवान्तर-
किङ्किराशिप्रमाणांश्चयान् प्रक्षिपति । एवंक्रमेण धातदलतो मानप्रथमसंग्रहकिङ्किध्वान्तर-
किङ्किषु संग्रहकिङ्किषु चक्रस्य, क्रोधतृतीयसंग्रहकिङ्किध्वान्तरकिङ्किषु संग्रहकिङ्किनवकस्य, क्रोध-
द्वितीयसंग्रहकिङ्किध्वान्तरकिङ्किषु संग्रहकिङ्किदशकस्य, क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किध्वान्तरकिङ्किषु संग्रह-
किङ्किचोकादशकस्य धाताऽवान्तरकिङ्किराशिप्रमितान्श्चयान् प्रक्षिपति ।

अनेन क्रमेण धातदले प्रक्षिप्ते लोमतृतीयसंग्रहकिङ्किप्रथमाऽवान्तरकिङ्किः प्रभृति क्रोध-
प्रथमसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्कि यावत् सर्वा अवान्तरकिङ्किः प्रदेशाग्रमाश्रित्यैकगोपुच्छाकारेण
तिष्ठन्ति । (पश्यन्तु पाठकाः पन्थेकम्-१९)

आयदलस्य निक्षेपविधिरग्रे संक्रमतो निर्वर्त्यमानावान्तरकिङ्किनीनां प्ररूपणाऽवसरे वक्ष्यते,
आयदलस्य संक्रमदलतोऽनतिरेकेण संक्रमदलतोऽवान्तरकिङ्किनीनां निर्वृत्तेः ।

स्वस्थानगोपुच्छाकारचनयै परस्थानगोपुच्छाकारचनयै च यद् दलं प्रक्षिप्तम्, तत्
सर्वं सर्वधातदलाऽसंख्येयमागमात्रं भवति । तथाऽवेद्यमानसंग्रहकिङ्किषु संक्रमदलतोऽपूर्वा-
वान्तरकिङ्किनिर्वर्तयन् संक्रमदलतः पूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किष्वधस्तनशीर्षचयादिभेदेन दलं प्रक्षेप्यति ।
वेद्यमानसंग्रहकिङ्कि त्वायदलमावेन संक्रमाऽपूर्वावान्तरकिङ्किनिर्वर्तयन् तत्पूर्वावान्तरकिङ्किषु वक्ष्यमा-

लोमसंग्रहकिट्टित्रयपरस्थानगोपुच्छाकाररचनाप्रदर्शनार्थं चित्रम्

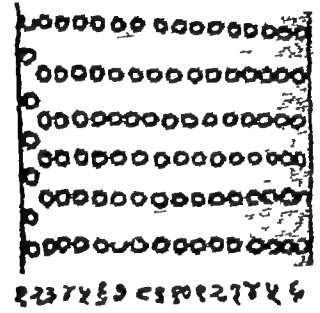
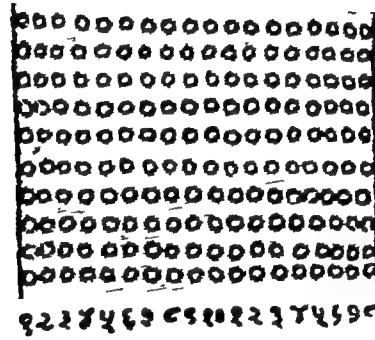
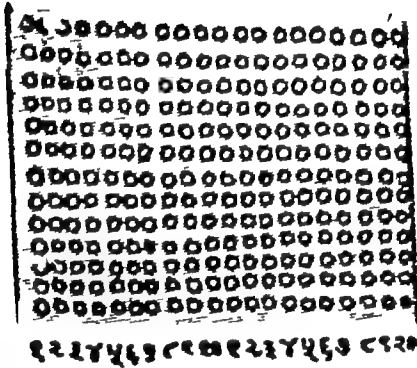

लोमवृतीयसंग्रहकिट्टि

लोमद्वितीयमसंग्रहकिट्टि

लोमप्रथमसंग्रहकिट्टि

अनुसमयापवर्तनया वाते जाते-ऽवान्तरकिट्टीनां स्थापना

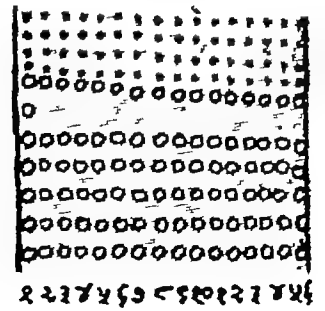
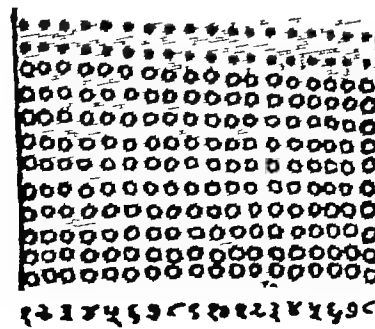
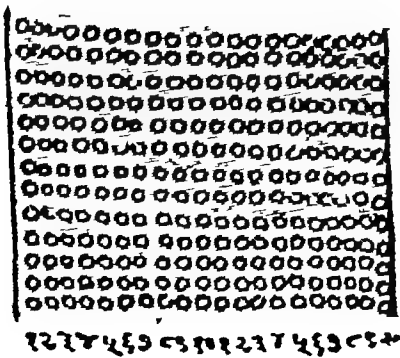

लोमवृतीयसंग्रहकिट्टि

लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टि

लोमप्रथमसंग्रहकिट्टि

परस्थानगोपुच्छाकाररचना

लोमवृतीयसंग्रहकिट्टि

लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टि

लोमप्रथमसंग्रहकिट्टि

संक्षेपतो विवेचनम्

(१) (अ) इह परमार्थत एकैकसंग्रहकिट्ट्यामवान्तरकिट्टयो-ऽनन्ता भवन्ति, किन्तु सत्कल्पनया लोमवृतीय-

सप्तहकिट्टौ द्वाविंशति (२०) अवांतरकिट्टयः परिकल्पिता, लोभद्वितीयसप्तहकिट्टौ विंशति (२०), लोभप्रथमसप्तहकिट्टौ चाष्टादश (१८) ।

(व) किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमयेऽनुभागावर्तनयैकैकसप्तहकिट्टया द्वेऽवान्तरकिट्टौ वात्येते, परमार्थतस्तु सर्वावान्तरकिट्टीनामसंख्येयमागप्रमाणा अवान्तरकिट्टयो वात्यन्ते ।

(२) अवान्तरकिट्टीना वाते जाते लोभतृतीयसप्तहकिट्टचरमावान्तरकिट्टितो लोभद्वितीयसप्तहकिट्टप्रथमावान्तरकिट्टा एकाधिकलोभतृतीयसप्तहकिट्टिवातावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणैश्चयैर्हान दल जायते, इदं त्वसत्कल्पनया द्वेऽवान्तरकिट्टौ वातिते, तेन त्रिभिश्चयैर्हान दल लोभद्वितीयसप्तहकिट्टप्रथमावान्तरकिट्टौ भवति, यतो याविंशतितमावान्तरकिट्टिरासीत्, सैवाऽधुना चरमावान्तरकिट्टिर्भवति । तद्व्योतनाय चित्रे लोभतृतीयसप्तहकिट्टचरमावान्तरकिट्टौ त्रयोदश (१३) शून्यानि दर्शितानि, लोभद्वितीयसप्तहप्रथमावान्तरकिट्टौ च दश (१०) । एव लोभप्रथमसप्तहकिट्टप्रथमावान्तरकिट्टावपि त्रयोदशम् ।

(३) (अ) लोभद्वितीयसप्तहकिट्टिवातदलतो दलमागय लोभद्वितीयसप्तहकिट्टप्रथमावान्तरकिट्टौ लोभतृतीयसप्तहकिट्टिवातावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाश्चयान् असत्कल्पनया तु द्वौ चयौ प्रक्षिपति, ततः परं सर्वासु लोभद्वितीयसप्तहकिट्टिद्वितीयाधवान्तरकिट्टिषु प्रक्षिपति, तद्व्योतनाय चित्रस्योपरितने भागे ०० विन्दुद्वयं दर्शितम् । दलप्रक्षेप जाते लोभतृतीयसप्तहकिट्टितः प्रभृति लोभद्वितीयसप्तहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टि यावत् सर्वा अवान्तरकिट्टय एकगोपुच्छाकारेण भवन्ति ।

(ब) लोभद्वितीयसप्तहकिट्टयवान्तरकिट्टिषु दलिकप्रक्षेपे जाते लोभद्वितीयसप्तहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टितो लोभप्रथमसप्तहकिट्टप्रथमावान्तरकिट्टौ परमार्थत एकाधिकलोभतृतीयसप्तहकिट्टि-द्वितीयसप्तहकिट्टिवातावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणचयैरसत्कल्पनया तु पञ्चभिश्चयैर्हान दलं भवति, तद्व्योतनाय चित्रे लोभद्वितीयसप्तहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टौ विन्दुद्वयमहितशून्यानि द्वादश (१२), लोभप्रथमसप्तहकिट्टप्रथमावान्तरकिट्टौ तु मत (७) । अथ लोभप्रथमसप्तहकिट्टप्रथमावान्तरकिट्टौ लोभतृतीयसप्तहकिट्टि-द्वितीयसप्तहकिट्टिवातावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाश्चयान् असत्कल्पनया तु चतुश्चयान् प्रक्षिपति । ततः परं सर्वासु लोभप्रथमसप्तहकिट्टयवान्तरकिट्टिषु तावत्तश्चयान् प्रक्षिपति । प्रक्षिप्तेषु च तेषु लोभतृतीयसप्तहकिट्टप्रथमावान्तरकिट्टिभृतिलोभप्रथमसप्तहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टिपर्यवसाना सर्वावान्तरकिट्टय एकगोपुच्छाकारेण भवन्ति ।

गोपुच्छाकाररचनायां सम्पन्नाया गेपघातदल विशेषहीनक्रमेण दीयते । यथा लोभस्य तिस्रः सप्तहकिट्टी स्थापयित्वा प्ररूपणा दर्शिता, तथैव शेषकपायाणामपि सप्तहकिट्टीरूपर्युपरि स्थापयित्वा दर्शयितव्या ।

आप्तपलनिकेपविधिः यद् दलं दास्यति, तत् सर्वं सर्वधातदलाऽसंख्येयमागमात्रमेव भविष्यति, तच्च धातदला एव दास्यति । तेन तद् दलं पृथक् स्थापयितव्यम् । तन्निक्षेपविधिरत्र सप्तत्रिंशद्विधिराचारानुसंगत्यापाटीकायां वक्ष्यते ।

अनेन्तरोक्तदलत्रयमपि सर्वधातदलाऽसंख्येयमागमात्रं भवति । सर्वधातदलतश्चोपयुक्तदलत्रयं विशोध्य शेषसर्वधातदलं लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टितः प्रमृति क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिपरमाऽवान्तरकिट्टि यावद् धाताऽवान्तरकिट्टिरहितस्तु सर्वास्वान्तरकिट्टिषु विशेषहीनक्रमेण निक्षेपणीयम् । निक्षेपविधिरत्रैतत् द्रष्टव्यः—शेषधातदलं विभागद्वये विभजनीयम् । तत्राऽधो विभाग उत्तरदलम्, द्वितीयरत्नादिदलम् ।

अथोत्तरदलं दर्शयते—शेषधातदले पदेन विभक्तौ मध्यमदलं प्राप्यते । ततो मध्यमदलमधीकृतैकोनपदन्यूनान्यां द्वान्यां द्विगुणहानिरयां भज्यते, तदैकचयदलं प्राप्यते । यद् चात्र धातरहितानां सर्वाऽवान्तरकिट्टीनां राशिर्वक्तव्यम् । ततः क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टावेकं चयं प्रक्षिपति । क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टौ द्वौ चयौ प्रक्षिपति, एवं पश्चानुपूर्व्यैकोत्तरवृद्ध्या चयान् ददललोमतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ पदप्रमाणोश्चयान् प्रक्षिपति । “सैकपञ्चपञ्चार्धमयैकाद्यङ्कयुतिः किल संकलितारूपा ।” इत्यनेन कारणेन चयान् सङ्कलय्य धातरहितानां सर्वाऽवान्तरकिट्टिषु प्रक्षिपति । सङ्कलितचयैश्च गुणितसैकचयमतदलं सर्वोत्तरदलं सम्पद्यते ।

अथ -

$$\begin{aligned} & \text{मध्यमदलम्} = \frac{\text{शेषधातदलम्}}{2} \\ \therefore \text{एकचयगतदलम्} &= \frac{\text{मध्यमदलम्}}{2} \\ &= \frac{\text{द्वे द्विगुण हानी} - (५६-१)}{२} \\ \text{सर्वचया} &= \frac{(५६+१) \times \text{पदम्}}{२} \\ \text{सर्वोत्तरदलम्} &= \text{सर्वचया} \times \text{एकचयगतदलम्} \end{aligned}$$

अथाऽऽदिदलं दर्शयते—शेषधातदलत उत्तरदलं विशोच्याऽवशिष्टदलमादिदलमुच्यते, आदिदलं च पदेन भज्यते, तदैकमादिदलखण्डं प्राप्यते । आदिदलखण्डं धातरहितास्तु सर्वाऽवान्तरकिट्टिषु ददाति ।

ध्यातः -

$$\begin{aligned} \text{आदिदलम्} &= \text{शेषधातदलम्} \times \text{उत्तरदलम्} \\ \text{एकमादिदलखण्डम्} &= \frac{\text{आदिदलम्}}{\text{पदम्}} \end{aligned}$$

अथ निक्षेपक्रमो भण्यते क्रोवस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टियामादिदलत एकमादिदलखण्डमुत्तरदलतश्चैकचयं ददाति । क्रोवप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टियामादिदलत एकमादिदलखण्डमुत्तरदलतश्च द्वौ चयौ प्रक्षिपति । एवं पश्चानुपूर्व्या चातरहितसर्वाऽवान्तरकिट्टिष्वेकोत्तरवृद्ध्या चयानेकैकं चादिदलखण्डं तावद् ददाति, यावल्लोभनृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टिः । एवंक्रमेण दले प्रक्षिप्ते शेषसर्ववातदलं परिसमाप्तं भवति, सर्वाऽवान्तरकिट्टयश्चैकगोपुच्छाकारेण सम्पद्यन्ते । समाप्तो गणितविभागः ॥१२८-१२९-१३०॥

संक्रमदलोऽल्पबहुत्वं गाथात्रयेणोक्तम् । सम्प्रति संक्रमदलतोऽवान्तरकिट्टीः केन विधिना निर्वर्तयतीति वक्तव्यम् । तत्राऽपि संक्रमदलतोऽवान्तरकिट्टिनिवृत्तेरर्वाग् वन्वप्रदेशतोऽवान्तरकिट्टिनिवृत्तिः प्रतिपादनीया, संक्रमावान्तरकिट्टिनिवृत्तिप्ररूपणायामुपयोगित्वात् तस्याः । तेन वन्वप्रदेशादपूर्वाऽवान्तरकिट्टीनां निवृत्तिं प्रतिपिपादयिपुराह

बंधपञ्जसा णिव्वत्तए अपुव्वा अवन्तरा किट्टी ।

पढमाण चउण्ह अवन्तरकिट्टीअंतरेसुं तु ॥१३१॥

वन्धप्रदेशाद् निर्वर्तयत्यपूर्वा अवान्तरा किट्टी ।

प्रथमानां चतसृणामवान्तरकिट्टयन्तरेषु तु ॥१३१॥ इति पदसंस्कारः ।

‘बंधपञ्जसा’ इत्यादि, ‘वन्वप्रदेशाद्’ जात्यामेकवचनम्, वन्धप्रदेशेभ्यः ‘चतसृणां’ क्रोवमानमायालोमसम्बन्धिनीनां चतुःसंख्याकानां ‘प्रथमानाम्’ आद्यसंग्रहकिट्टीनामवान्तरकिट्टयन्तरेषु तु ‘अपूर्वा’ अभिनवा अवान्तराः किट्टीनिर्वर्तयति, न तु वक्ष्यमाणसंक्रमदलवत् संग्रहकिट्टीनामधस्तादपि । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, उच्यते-चतसृणां प्रथमसंग्रहकिट्टीनां मध्यमा एवाऽवान्तरकिट्टयो वध्यन्ते, न तु संग्रहकिट्टिसर्वजवन्यावान्तरकिट्टिर्नापि ततो हीना । तेन संग्रहकिट्ट्या अधस्ताद् वन्वदलादपूर्वाऽवान्तरकिट्टयो न निर्वर्त्यन्ते ॥१३०॥

ननु वन्धप्रदेशतोऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टीः किं सर्वाऽवान्तरकिट्टयन्तरेषु निर्वर्तयति ? उतास्ति कश्चिद् विशेषः ? इति, उच्यते न तावत् सर्वेष्ववान्तरकिट्टयन्तरेषु । अथ यतिष्ववान्तरकिट्टयन्तरेषु गतेष्वपूर्वा अवान्तरकिट्टीनिर्वर्तयति, तदभिहितपुराह

गंतूण असंखगुणिअपल्लपढमवग्गमूलठाणाणि ।

एगिगबंधअपुव्वं किट्टिं खलु किट्टिअंतरे कुणइ ॥१३२॥ (गीतिः)

गत्वाऽसंखगुणितपल्लप्रथमवर्गमूलस्यानानि ।

एकैकवन्धाऽपूर्वा किट्टिं खलु किट्टयन्तरे करोति ॥१३२॥ इति पदसंस्कारः ।

‘गंतूण’ इत्यादि, तत्र ‘असंखगुणितपल्लप्रथमवर्गमूलस्यानानि’ असंख्येयपल्लोपमप्रथमवर्गमूलमात्राप्यवान्तरकिट्टयन्तराणि ‘गत्वा’ उल्लङ्घ्य ‘किट्टयन्तरे’ अवान्तरकिट्टयन्तर एकैकवन्धाऽपूर्वाऽ-

वान्तरकिट्टिं खलु 'करोति' निर्वर्तयति । भावार्थः पुनरयम्—उपरितनमधस्तनं चाऽसंख्येयमागं मुक्त्वा शेया अवान्तरकिट्टयो वध्यन्ते । तत्र अधन्यावान्तरकिट्ट्या द्वितीयावान्तरकिट्ट्याश्च यदन्तरं भवति, तत् प्रथममवान्तरकिट्ट्यन्तरमुच्यते । द्वितीयावान्तरकिट्ट्यास्तृतीयावान्तरकिट्ट्याश्चान्तरं द्वितीयमवान्तरकिट्ट्यन्तरमभिधीयते, एवमग्रेऽपि वक्तव्यम् । तत्र प्रथमावान्तरकिट्ट्यन्तरे बन्धदलतोऽपूर्वावान्तरकिट्टिं न निर्वर्तयति । द्वितीयेऽप्यवान्तरकिट्ट्यन्तरे बन्धदलतोऽपूर्वावान्तरकिट्टिं न निर्वर्तयति । एवं प्रथमादवान्तरकिट्ट्यन्तरादसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणान्यवान्तरकिट्ट्यन्तराणि गत्वा बन्धदलत एकादमपूर्वावान्तरकिट्टिं निर्वर्तयति, ततः पुनरसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणान्यवान्तरकिट्ट्यन्तराणि व्यतिक्रम्य द्वितीयामपूर्वावान्तरकिट्टिं निर्वर्तयति । ततोऽप्यसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलमात्रो-वान्तरकिट्ट्यन्तराण्युल्लङ्घ्य तृतीयामपूर्वावान्तरकिट्टिं निर्वर्तयति । एवंक्रमेण तावद्वक्तव्यम्, यावद् बन्धप्रदेशतो निर्वर्त्यमानचरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिः, सा चोपरितनानामसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणानां बन्धे वर्तमानानामवान्तरकिट्टीनामधस्तानिर्वर्त्यते । उक्तं च कषायप्रामृत्तचूर्णौ “किट्टोऽन्तराणि अन्तरद्वया ए असंख्येयाणि पल्लिदो वमपदमवगममूलाणि, ए-त्ति याणि किट्टोऽन्तराणि गंतूण अपुंवा किट्टो णिव्वत्तिज्जदि । पुणो वि एत्ति-याणि किट्टोऽन्तराणि गंतूण अपुंवा किट्टो णिव्वत्तिज्जदि ।” इति । अनया रीत्या बन्धपूर्वावान्तरकिट्ट्यसंख्येयमागमात्र्यो बन्धापूर्वावान्तरकिट्टयो निर्वर्त्यन्ते ।

न्यासः निर्वर्त्यमानबन्धापूर्वावान्तरकिट्ट्य = बन्धपूर्वावान्तरकिट्टिराशि असंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलानि

अथ गणितविभागः ।

लोमस्य किट्टितया परिणतं दलं सार्धद्विगुणहानिगुणितैकसमयप्रवद्धप्रमाणं भवति । एकेद्विगुणहानिश्चाऽसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणाऽस्ति । निरुक्तदलस्य च तिस्रः संग्रहकिट्टयो निर्वर्तिताः । तत एकैकसंग्रहकिट्टौ सार्धद्विगुणहानित्रिभागगुणितैकसमयप्रवद्धप्रमाणं सकलाऽवान्तरकिट्टितया दलं परिणतं भवति । यदि सार्धद्विगुणहानित्रिभागगुणितैकसमयप्रवद्धप्रमाणेन दलेनैकैकसंग्रहकिट्टौ सकलाऽवान्तरकिट्टयो निर्वर्तिताः, तर्हेकसमयप्रवद्धप्रमाणेन दलेन कति बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टयो निर्वर्त्येरन् ? इति त्रैराशिकेन साधनीया बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टयः ।

असत्कल्पनया (१) द्विगुणहानिः=षोडश (१६) कल्प्यताम् ।

∴ सार्धद्विगुणहानिः—चतुर्विंशतिः (२४) ।

(२) एकसमयप्रवद्धदलम्='अ' कल्प्यताम्

∴ लोमसंग्रहकिट्टितया परिणतं दलम्=एकसमयप्रवद्धम्×सार्धद्विगुणहानिः

∴ प्रकृते लोमसंग्रहकिट्टितया परिणतं दलम्=२४×अ=२४ अ

अतो लोमस्यैकसंग्रहकिट्टितया परिणतं दलम्=२४ अ÷३=८ अ

लोमस्यैकसंग्रहकिङ्कितया परिणतदलस्य '८ अ' इत्यस्य द्वासप्ततिरवान्तरकिङ्कयो निर्वर्तिता इति कल्प्यताम् ।

'८ अ' इत्यनेन द्वासप्ततिः (७२) अवान्तरकिङ्कयो निर्वर्त्यन्ते, तर्हि 'अ' इत्यनेन कत्य-
वान्तरकिङ्कयो निर्वर्त्येरन् ? "प्रमाणमिच्छा च सम्मानजातो, आद्यन्तयोस्तत्फलमन्य-
जातिः । मध्ये तदिच्छाहतमाद्यहत् स्यादिच्छाफलम् ।" इति श्रीभास्करकरणध्वरेण
प्राप्तव्यो वन्वापूर्वावान्तरकिङ्किराशिः । तद्यथा—अत्र प्रमाणम्='८ अ', इच्छा='अ', प्रमाणफलम्=७२ ।
तत इच्छाहतं फलमिदम्—७२×अ=७२ अ, तच्च '८ अ' इति आद्येन—प्रमाणेन हत् इच्छाफलम्=
७२ अ—८ अ=९ । अत एकसमयप्रवर्द्धेन नव (९) वन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्कयो निर्वर्त्यन्ते । ताश्च
परमार्थतः सार्वप्रदेशद्विगुणहानिनिर्माणमाजितैकसंग्रहकिङ्कयवान्तरकिङ्किप्रमिताः सत्यः पूर्वाऽवान्तर-
किङ्कयसंख्येयमागप्रमाणा भवन्ति ।

अथ नव (९) वन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किमिरेकसंग्रहकिङ्किसकलपूर्वावान्तरकिङ्कयोऽन्तर्त्यन्ते,
तर्ह्येकवन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्कयाः कति पूर्वावान्तरकिङ्कयोऽन्तर्त्येरन् ? इति त्रैराशिकेनाऽन्तरं साध-
नीयम् । प्रमाणमत्र ९, प्रमाणफलम् ७२, इच्छा १ । 'प्रमाणमिच्छा०' इत्यनन्तरोक्तभास्कर-
वचनेन इच्छागुणितं प्रमाणफलमिदम्—७२×१=७२, तच्च ९ इति प्रमाणेन भक्तव्यम्, तदा
इच्छाफलमिदम्— $\frac{७२}{९}=८$ । तच्च सार्धद्विगुणहानिनिर्माणमात्रम्, चतुर्विंशतेः सार्वद्विगुणहानित्वेन
परिकल्पनात् । अष्टाविति च राशिरसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलकल्पो भवति, सार्वद्विगुणहान्या
त्रिभागमात्रत्वात् । तेनैकैकोऽपूर्वावान्तरकिङ्किरसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणावान्तरकिङ्कयन्त-
राणि गत्वा गत्वा निर्वर्त्यन्ते । एवं मायामानक्रोधानां प्रथमसंग्रहकिङ्कापि प्ररूपयितव्यम्, नवरं
लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कितः क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्कौत्रयोदशगुणं दलं स्थापयित्वा प्ररूपणा विधेया ॥१३२॥

॥ समाप्तो गणितविभागः ॥

अथ वन्वदलतः पूर्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्किषु दलनिक्षेपविधिं त्रिभिणिपुराह

बंधादिपुव्वकिट्टीअ पएसग्गं वहुं देई ।

ततो विसेसहीणक्रमेण जा हेट्टिमा अपुव्वाए ॥१३३॥ (उद्गीतिः)

ततो अपुव्वकिट्टीअ अणंतगुणं तओ देई ।

पुव्वाअ अणंतगुणूणं एवं जाव बंधचरिमकिट्टी ॥१३४॥ (उद्गीतिः)

वन्वादिपूर्वकिट्टी प्रदेशात् बहु ददाति ।

ततो विगेषहीनक्रमेण यावद्वन्तनाऽपूर्वस्या ॥ १३३ ॥

ततोऽपूर्वकिट्टा अनन्तगुणं ततो ददाति ।

पूर्वन्यामनन्तगुणोनमेव यावद् वन्वचरिमकिट्टि ॥ १३४ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘बन्धादि०’ इत्यादि. ‘बन्धादिपूर्वकिट्टौ’ बन्धप्रथमपूर्वाध्यायान्तरकिट्टौ प्रदेशाग्रं ‘बहु’ प्रभूतं ददाति । इदमुक्तं भवति—चतसृणां प्रथमसंग्रहकिट्टीनामधस्तनमुपरितनं चाऽसंख्येयभागं परित्यज्य शेषा मध्यमा अवान्तरकिट्टीर्वध्नाति । अयं मध्यमाऽवान्तरकिट्टिस्वरूपेण यमनुभागं वध्नाति, स पूर्वाध्यायान्तरकिट्टिस्वरूपोऽपूर्वान्तरकिट्टिस्वरूपश्च भवति । तत्र बन्धे या सर्वजधन्याऽनुभागकाऽवान्तरकिट्टिः, तस्यां प्रभूतं प्रदेशाग्रं बन्धदलतो ददाति । ‘ततो’ इत्यादि, ततः परं बन्धद्वितीयादिपूर्वाध्यायान्तरकिट्टिषु विशेषहीनक्रमेण तावद् ददाति, यावद् ‘अपूर्वस्याः’ बन्धापूर्वाध्यायान्तरकिट्ट्या ‘अधस्तना’ अधस्तनबन्धपूर्वाध्यायान्तरकिट्टिः, अन्यथैकगोपुच्छाकारमङ्गः प्रसज्येत । जधन्यबन्धपूर्वाध्यायान्तरकिट्टित आरम्याऽसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणासु बन्धपूर्वाध्यायान्तरकिट्टिष्वनन्ततमभागहीनक्रमेण प्रदेशाग्रं ददाति, प्रथमादवान्तरकिट्टयन्तरादसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणेष्ववान्तरकिट्टयन्तरेषु गतेषु सत्सु बन्धाऽवान्तरकिट्टिनिवृत्तिदर्शनादिति भावः । ‘ततो’ इत्यादि, ‘ततः’ बन्धप्रथमाऽपूर्वान्तरकिट्टितः प्राग् या बन्धपूर्वाध्यायान्तरकिट्टिस्तत इत्यर्थः, ‘अपूर्वकिट्टौ’ बन्धप्रथमापूर्वाध्यायान्तरकिट्ट्यामनन्तगुणं प्रदेशाग्रं ददाति । ‘ततः’ बन्धप्रथमापूर्वाध्यायान्तरकिट्टितः पूर्वस्यां बन्धाध्यायान्तरकिट्टौ ‘अनन्तगुणोनम्’ अनन्तगुणहीनं प्रदेशाग्रं ददाति ।

सम्प्रत्यतिदिदिक्षुराह—‘एवं’ इत्यादि, ‘एवं’ यथा बन्धपूर्वाध्यायान्तरकिट्टिषु विशेषहीनक्रमेण दलिकं ददाति, यावदपूर्वकिट्टिरप्राप्ता भवति । ततोऽपूर्वाध्यायान्तरकिट्ट्यामनन्तगुणं दलिकं ददाति, ततः पूर्वाध्यायान्तरकिट्ट्यावनन्तगुणहीनं ददाति, तथैव तावदभिधातव्यम्, यावद् ‘बन्धचरमकिट्टिः’ बन्धचरमपूर्वाध्यायान्तरकिट्टिः । भावार्थः पुनरयम् बन्धपूर्वाध्यायान्तरकिट्टिषु यथोत्तरमनन्तभागेन हीनं ददाति । बन्धपूर्वाध्यायान्तरकिट्टितोऽनन्तरायां बन्धाऽपूर्वाध्यायान्तरकिट्ट्यामनन्तगुणं दलं प्रक्षिपति, ततोऽनन्तरायां बन्धपूर्वाध्यायान्तरकिट्ट्यावनन्तगुणहीनं दलं ददाति, ततो बन्धपूर्वाध्यायान्तरकिट्टिषु यथोत्तरमनन्तभागेन हीनं दलिकं ददाति । एवंक्रमेण तावद्वक्तव्यम्, यावद् बन्धचरमपूर्वाध्यायान्तरकिट्टिः । उक्तञ्च कषायप्रभृतचूर्णौ—“बज्जमाणयस्स पदेसग्गस्स णिसेग्गसेट्ठिपल्लवणं वत्त-इस्सामो तत्थं जहणिययाए किट्ठोए बज्जमाणिययाए बहुअं । विदिययाए किट्ठोए विसेसहोणमणंतभागेण, तदिययाए विसेसहोणमणंतभागेण । चउत्थोए विसेसहोणं । एवमणंतरोचणियाए ताव विसेसहोणं जाव अपुव्वकिट्ठिमपत्तो त्ति । अपुव्वाए किट्ठोए अणंतगुणं । अपुव्वादो किट्ठोदो जा अणंतरोकिट्ठो, तत्थं अणंतगुणहोणं, तदो पुणो अणंतमणिहोणं । एवं सेसासु सज्वासु ।” इति॥१३४॥

बन्धप्रदेशतोऽवान्तरकिट्टिनिवृत्तिं विस्तरतोऽभिधाय संक्रमदलतोऽवान्तरकिट्टिनिवृत्तिं व्याचिख्यासुराह

कुणए वज्जिय कोहपढमं तु एगारसाण हेट्ठमि ।

तहअवंतरकिट्ठीअंतरेसु संक्रमदला अपुव्वाओ ॥१३५॥ [गीतिः]

करोति वर्जयित्वा क्रोधप्रथमां त्वेकादशानामवस्तात्

तथाऽवान्तरकिट्ठयन्तरेषु संक्रमदलादपूर्वा ॥१३५॥ इति पदसंस्कारः ।

‘कुणए’ इत्यादि, तत्र ‘क्रोधप्रथमां’ क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ठिं तु वर्जयित्वा शेषाणामेकादशानां संग्रहकिट्ठिनामवस्तात् तथैकादशानां संग्रहकिट्ठिनामिवान्तरकिट्ठयन्तरेषु ‘संक्रमदलात्’ संक्रम-
प्रदेशाग्राद् ‘अपूर्वाः’ अपूर्वाऽवान्तरकिट्ठीः करोति । उक्तं च कपायप्रामृतचूर्णौ—“जाओ संकामिज्जमाणियादो पदेसग्गादो अपुव्वाओ किट्ठीओ णिव्वत्तिज्जंति, ताओ दुसु ओगासेसु । तंजहा—किट्ठीअंतरेसु च संग्रहकिट्ठीअंतरेसु च ।” इति । अत्र क्रोधस्य प्रथमसंग्रहकिट्ठिं वर्जयित्वा शेषाणामेकादशानां संग्रहकिट्ठिनामवस्ताद् योऽवकाशः, स संग्रहकिट्ठ-
यन्तरं ज्ञातव्यः । तथा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ठिं वर्जयित्वा शेषैकादशसंग्रहकिट्ठिनां संलग्नयोर्द्वयोः स्वस्वावान्तरकिट्ठयोर्मध्ये योऽवकाशः, सोऽवान्तरकिट्ठयन्तरं वाच्यः । न च संक्रमदलतः क्रोधप्रथम-
संग्रहकिट्ठ्या अवस्तात् तथा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ठेरवान्तरकिट्ठयन्तरेष्वपूर्वा अवान्तरकिट्ठयः कुतो न निर्वर्त्यन्त इति वक्तव्यम्, तस्या विनाश्यमानत्वेन तत्र संक्रमाऽपूर्वावान्तरकिट्ठिनिर्वर्तनाऽ-
भावात् । तदेवं क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ठौ बन्धप्रदेशत एवाऽपूर्वा अवान्तरकिट्ठयो निर्वर्त्यन्ते । मानन्माया-
लोमानां च प्रथमसंग्रहकिट्ठौ बन्धप्रदेशतः संक्रमप्रदेशतश्चाऽपूर्वावान्तरकिट्ठयो निर्वर्त्यन्ते । क्रोधा-
दीनां शेषास्वष्टासु संग्रहकिट्ठिषु केवलं संक्रमप्रदेशत एवाऽपूर्वावान्तरकिट्ठयो निर्वर्त्यन्त इति
फलितार्थः । इदन्त्ववधेयमृन्वन्धप्रदेशतः क्रोधादिप्रथमसंग्रहकिट्ठिनामवान्तरकिट्ठयन्तरेषु निर्वर्त्यमाना
अपूर्वावान्तरकिट्ठयः स्तोका भवन्ति, एकसमयप्रवद्धप्रदेशाग्रेण तासां निवृत्तेः । ततोऽसंख्येयगुणाः
संक्रमप्रदेशतः क्रोधादीनां द्वितीयाद्येकादशसंग्रहकिट्ठिनामवस्तात् क्रोधादीनां चैकादशसंग्रहकिट्ठय-
वान्तरकिट्ठयन्तरेषु निर्वर्त्यमाना अपूर्वा अवान्तरकिट्ठयो भवन्ति, संक्रमप्रदेशाग्रस्याऽसंख्येय-
समयप्रवद्धमात्रत्वात् । अन्यत्रापि च कपायप्रामृतचूर्णौ—“वज्जमाणियादो थोवाओ
णिव्वत्तोदि । संकामिज्जमाणयादो असंखेज्जगुणाओ ।” इति ॥१३५॥

साम्प्रतं संक्रमदलतो निर्वर्त्यमानाऽपूर्वावान्तरकिट्ठिनामल्पचहुत्वमभिधत्ते

संक्रमओ णिव्वत्तिज्जमाणकिट्ठीसु संगहंतरजत्तो ।

होति अवंतरकिट्ठीअंतरजाओ असंखगुणिआऽपुव्वा ॥१३६॥ (आर्यागीतिः)

सक्रमतो निर्वर्त्यमानकिट्ठिषु सग्रहान्तरजाम्य ।

भवन्त्यवान्तरकिट्ठयन्तरजा असंख्यगुणिता अपूर्वा ॥१३६॥

‘संक्रमओ’ इत्यादि, ‘संक्रमतः’ संक्रमदलतो निर्वर्त्यमानकिट्ठिषु ‘संग्रहान्तरजाम्यः’

संग्रहकिट्टयन्तरजाम्योऽपूर्वावान्तरकिट्टिम्योऽवान्तरकिट्टयन्तरजाः 'असंख्यगुणिताऽपुष्वा' ति "शेषं संस्कृतवत् सिद्धम्" (सिद्धहेम० ८-४-४४८) इति प्राकृतलक्षणदर्शनाद् आकारोऽकारेण सह दीर्घो जातः, विश्लेषे चाऽकारः प्राप्तः, तेन 'असंख्यगुणिता अपुष्वा' ति 'असंख्यगुणिताः' असंख्येयगुणा अपूर्वाः— अपूर्वावान्तरकिट्टयो 'भवन्ति' जायन्ते । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ "जाओ संग्रहकिट्टोअंतरेसु, ताओ थोवाओ । जाओ किट्टोअंतरेसु, ताओ असंख्येयगुणाओ ।" इति । अयं भावः किट्टिवेदनाद्धायाः प्रथमसमयेसंक्रमदलतः क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टि वर्जयित्वैकादशसंग्रहकिट्टीनामधस्तात् तथा तासमिवैकादशसंग्रहकिट्टीनामवान्तरकिट्टयन्तरेष्वपूर्वा अवान्तरकिट्टयो निर्वर्त्यन्ते इति प्रागुक्तम् । तत्र क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टि परित्यज्यैकादशसंग्रहकिट्टीनामधस्ताद् योऽवकाशः, स संग्रहकिट्टयन्तरम् । तत्र या अपूर्वा अवान्तरकिट्टयो जायन्ते, ताः संग्रहकिट्टयन्तरजा उच्यन्ते । तथा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टि विहायैकादशसंग्रहकिट्टीनामवान्तरकिट्टयन्तरेषु या अपूर्वा अवान्तरकिट्टयो जायन्ते, ता अवान्तरकिट्टयन्तरजा व्यपदिश्यन्ते । तत्रैकादशसंग्रहकिट्टयन्तरेषु यावत्संक्रमदलिकतोऽपूर्वावान्तरकिट्टीनिर्वर्तयति, ततोऽसंख्येयगुणं संक्रमदलिकमादायैकादशसंग्रहकिट्टीनामवान्तरकिट्टयन्तरेष्वपूर्वावान्तरकिट्टीनिष्पादयति । तेन संग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नापूर्वावान्तरकिट्टितोऽवान्तरकिट्टयन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टयोऽसंख्येयगुणा भवन्ति ।

संग्रहकिट्टयन्तरजा अपूर्वावान्तरकिट्टयो निरन्तरं तिष्ठन्ति, न तु पूर्वावान्तरकिट्टिभिर्व्यवहिताः, तत्र पूर्वावान्तरकिट्टीनामभावात् ।

अवान्तरकिट्टयन्तरोत्पन्नास्त्वपूर्वावान्तरकिट्टयो न निरन्तरमवतिष्ठन्ते, अपि तु विवक्षितसंग्रहकिट्ट्याः सर्वजधन्यपूर्वावान्तरकिट्टितः पण्योपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागे गते सति । तथाहि विवक्षितसंग्रहकिट्ट्याः प्रथमपूर्वावान्तरकिट्टि-द्वितीयपूर्वावान्तरकिट्टयोर्यदन्तरं भवति, तत् प्रथममवान्तरकिट्टयन्तरम् । तत्र संक्रमदलतोऽपूर्वावान्तरकिट्टि न निर्वर्तयति, एवं द्वितीयेऽवान्तरकिट्टयन्तरेऽप्यपूर्वावान्तरकिट्टि न निर्वर्तयति । एवंक्रमेण पण्योपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागमात्राप्यवान्तरकिट्टयन्तराणि व्यतिक्रम्याऽवान्तरकिट्टयन्तरेकामपूर्वाऽवान्तरकिट्टि निर्वर्तयति । ततः पुनः पण्योपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागमितान्यवान्तरकिट्टयन्तराणि गत्वैकामपूर्वऽवान्तरकिट्टि निर्वर्तयति, ततः पुनः पण्योपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागमात्रान्यवान्तरकिट्टयन्तराण्युल्लङ्घ्यैकामपूर्वाऽवान्तरकिट्टि निर्वर्तयति । एवं तावद्वक्तव्यम्, यावत् संक्रमप्रदेशाग्रतो निर्वर्त्यमानो चरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिः । न चाऽवान्तरकिट्टयन्तरेषु पण्योपमवर्गमूलाऽसंख्येयभागमात्राणि स्यान्तानि गत्वैकैकाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टिनिर्वर्त्यति इत्येतत्कथमवसीयते ? इति वाच्यम्, अग्रिमगायया दलनिक्षेपविधानावसरे पण्योपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागमात्रस्याऽन्तरस्य प्रतिपादयिष्यमाणत्वात् ।

अथ गणितविभागः ।

सम्प्रति द्वित्रिंशदधिकशतितमगाथोक्तवन्धापूर्वावान्तरकिट्टीनामेतद्गाथोक्तसंक्रमापूर्वावान्तरकिट्टीनां चान्तरादिकं गणितरीत्या प्रदर्श्यते एकसमयप्रवद्धदलमेसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणसार्धद्विगुणहान्या गुणयितव्यम्, गुणने च कृते लोमस्य किट्टितया परिणतं दलं लभ्यते, तत्पुनः स्त्रिकेण भाजितं सदेकसंग्रहकिट्टिसकलाऽवान्तरकिट्टितया परिणतं दलं भवति । ततः सार्धद्विगुणहानिप्रमाणगुणितैकसमयप्रवद्धदलमुत्कर्षणापकर्षणमागहारेण भज्यते, तदैकसंग्रहकिट्टितूत्कीर्णदलं प्राप्यते । सम्प्रति तूत्कीर्णदलेन निर्वर्त्यमानाऽपूर्वावान्तरकिट्टीनां प्रमाणमिष्यत इति कृत्वा सार्धद्विगुणहानिप्रमाणगुणितैकसमयप्रवद्धदलेनैकसंग्रहकिट्टौ यदि सकलाऽवान्तरकिट्टयो निर्वर्तिताः, तद्धुत्कीर्णदलेन कियत्योऽपूर्वावान्तरकिट्टयो निर्वर्त्येरन् ? इति त्रैशिकेन साधनीयाः संक्रमदलतो निर्वर्त्यमाना अपूर्वावान्तरकिट्टयो लोमप्रथमसंग्रहकिट्टौ । असत्कल्पनया

(१) एकद्विगुणहानिः=१६ × सार्धद्विगुणहानिः=२४ ।

(२) एकसमयप्रवद्धदलम्='अ'

(३) लोमप्रथमसंग्रहकिट्टौ निर्वर्तिता अवान्तरकिट्टयः=७२ ।

(४) उत्कर्षणापकर्षणमागहारः=४ ।

(५) असंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलानि च=८ इति कल्प्यताम् ।

∴ लोमत्रिसंग्रहकिट्टितया परिणतं दलम्=२४×अ=२४ अ

∴ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टितया ,, ,, =२४ अ÷३=८ अ, तस्य च ७२ अवान्तरकिट्टयो निर्वर्तिताः ।

∴ उत्कर्षणापकर्षणमागहारः=४

∴ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टित उत्कीर्णदलम्=८ अ÷४=२

'८अ' इत्यनेन द्वासप्ततः (७२) अवान्तरकिट्टयो निर्वर्तिताः, तर्हि '२ अ' इत्यनेन कियत्योऽपूर्वावान्तरकिट्टयो निर्वर्त्येरन् ? प्रमाणमिच्छेच्च समानजातो, आद्यगतयोः फलमन्धजातिः । मध्ये तदिच्छाहतमाचक्षते स्यादिच्छाफलं । इति श्रीभारतारवचनेन साध्याः । सथाहि-प्रमाणम्=८अ, प्रमाणफलम्=७२, इच्छा=२ अ, इच्छाहतमिदम्=७२×२अ=१४४अ, आद्येन-प्रमाणेन हत्वा इच्छाफलम्=१४४अ-८अ=१३६ । एवमष्टादश (१८) अपूर्वावान्तरकिट्टय उत्कीर्णदलतो निर्वर्त्यन्ते, तत्र परमार्थत उत्कर्षणापकर्षणमागहारभाजितैकसंग्रहकिट्टिगताऽवान्तरकिट्टिप्रमाणा भवन्ति । उत्कर्षणापकर्षणमागहारस्य पल्योपमप्रथमवर्गमूलोऽसंख्येयभागप्रमाणत्वात् संक्रमदलतो निर्वर्त्यमाना अपूर्वावान्तरकिट्टयो लोमस्यैकसंग्रहकिट्टौ पल्योपमप्रथमवर्गमूलोऽसंख्येयभागभाजितैकसंग्रहकिट्टिप्रमाणान्तरकिट्टिप्रमाणा भवन्ति ।

न्यासः

लोमप्रथमसंग्रहकिट्टौ सर्वा. संक्रमापूर्वावान्तरकिट्टयः = तत्संग्रहकिट्टिगती-ऽवान्तरकिट्टयः
पल्लोपमप्रथमवर्गमूलासंख्येयभागः

यद्यपि छात्रिञ्चदधिकरात्तमगाथायाष्टीकायां बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिराशिर्गणितरीत्या दर्शितः, तथापीह संक्रमापूर्वावान्तरकिट्टिराशिना सह तुलनां कर्तुं पुनः प्रदर्श्यते । एवमन्तरमपि ।

लोमस्य बन्धदलम् 'अ', एकसमयप्रवद्धत्वात् । बन्धदलतो-ऽनन्ततमभागमात्रं दलं पृथक् स्थापयित्वा शेषं बन्धापूर्वावान्तरकिट्टित्वेन परिणमयति । स्थूलदृष्ट्या 'अ' इति दलं बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टितया परिणमयति, अनन्ततमभागस्याविवक्षणात् । यदि '८अ' इत्यनेन दलेन द्वासप्ततिः (७२) अवान्तरकिट्टयो निर्वर्तिताः, तर्हि 'अ' इत्यनेन कत्यवान्तरकिट्टयो निर्वर्त्येरन् ? इति त्रैराशिकेन नव (९) अवान्तरकिट्टयः साध्यन्ते । ताश्च परमार्थतो-ऽसंख्येयपल्लोपमप्रथमवर्गमूल-भाजितलोमप्रथमसंग्रहकिट्टिगतावान्तरकिट्टिप्रमाणा भवन्ति । तेन बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टितो-ऽसंख्येयगुणाः संक्रमाऽपूर्वावान्तरकिट्टयो निर्वर्त्यन्त इति सिध्यति, उत्कर्षणापकर्षणभागहारतो-ऽसंख्येयपल्लोपमप्रथमवर्गमूलानामसंख्येयगुणत्वात् ।

अथा-ऽन्तरं साध्यते-अष्टादशसंक्रमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिमिरेकसंग्रहकिट्टिसर्वपूर्वावान्तरकिट्टयो द्वासप्ततिसंख्याका अ-र्ज्यन्ते, तर्ह्येकसंक्रमाऽपूर्वावान्तरकिट्ट्याः कति पूर्वावान्तरकिट्टयो-ऽन्तरयितव्याः ? इति त्रैराशिकेन साधनीयमन्तरम् । तद्यथा प्रमाणमत्र १८, प्रमाणफलम् ७२, इच्छा १ । "प्रमाणमिच्छा ०" इति ओम्भारवरवचनेनेच्छागुणितं प्रमाणफलमिदम्-७२×१=७२, तच्च १८इति प्रमाणेन भक्तव्यम्, तदा इच्छाफलम् $\frac{७२}{१८}=४$, तच्च परमार्थत उत्कर्षणापकर्षणभागप्रमाणं भवत् पल्लोपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागप्रमितं भवति ।

यद्यपि प्रथमतो-ऽन्ततश्ची-ऽसंख्येयभागं विहाय पूर्वावान्तरकिट्टय एकैकबन्धापूर्वावान्तरकिट्ट्या व्यवधीयन्ते, तथापि स्थूलदृष्ट्या सर्वपूर्वावान्तरकिट्टयो व्यवधीयन्त इति कल्प्यते, असंख्येयभागस्या-विवक्षणात् । यदि नवमिरेबन्धापूर्वावान्तरकिट्टिमिरेकसंग्रहकिट्टिसर्वपूर्वावान्तरकिट्टयो द्वासप्ततिसं-ख्याका अन्तर्गन्ते, तर्ह्येकया बन्धापूर्वावान्तरकिट्ट्या कियत्यः पूर्वावान्तरकिट्टयो व्यवधातव्याः ? इति त्रैराशिकेन व्यवधीयमानाः पूर्वावान्तरकिट्टयः साध्याः ।

न्यासः प्रमाणम्=९, प्रमाणफलम्=७२, इच्छा=१, इच्छाफलम्= $\frac{७२}{९}=८$

अस्तत्कल्पनया-ऽष्टौ (८) परमार्थितरत्वसंख्येयपल्लोपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणाः पूर्वावान्तरकिट्टीरति-क्रम्यैकां बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिं निर्वर्तयति, संक्रमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिस्त्वस्तत्कल्पनया चतस्रः (४) परमार्थतः पुनः पल्लोपमप्रथमवर्गमूला-ऽसंख्येयभागप्रमाणाः पूर्वावान्तरकिट्टीरल्लक्ष्य निर्वर्त्यन्ते ।

तेन संक्रमापूर्वावान्तरकिट्टीनामन्तरं स्तोकतरं भवति, बन्धापूर्वावान्तरकिट्टयन्तरतोऽसंख्येय-
गुणहीनं भवतीत्यर्थः ॥१३६॥

॥ गणितविभागः समाप्तः ॥

अथ-संक्रमप्रदेशाप्रतो निर्वर्त्यमानापूर्वावान्तरकिट्टिषु दलनिक्षेपमतिदेशेन भणति

संग्रहअंतरजासु णिखेवो किट्टिकरणव्व बंधव्व ।

परजासु पल्लमूलासंख्यांसो अंतरं णवरं ॥१३७॥

संग्रहान्तरजासु निक्षेपं किट्टिकरणवद् बन्धवद् ।

परजासु पल्लमूलासंख्यांशोऽन्तरं नवरम् ॥१३७॥ इति पदसंस्कारः ।

‘संग्रहः’ इत्यादि, ‘संग्रहान्तरजासु’ संग्रहकिट्टयन्तरजास्वपूर्वावान्तरकिट्टिषु ‘निक्षेपः’
दलनिक्षेपः किट्टिकरणवद् बोद्धव्य इति शेषः । ‘परजासु’ अग्रान्तरकिट्टयन्तरजास्वपूर्वावान्तर-
किट्टिषु ‘बंधवद्’ बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिवद् दलनिक्षेपो बोद्धव्य । सामान्येनाऽतिदिश्याऽ-
न्तरविषयकमपवादमाह ‘पल्ल’ इत्यादि, तत्र नवरं ‘पल्लमूलासंख्यांशः’ पल्लोपमप्रथमवर्गमूलाऽ-
संख्येयभागमात्रमन्तरं ज्ञेयम् । बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिदलनिक्षेपोऽन्तरमसंख्येयपल्लोपमप्रथमवर्गमूलप्र-
माणमासीत् । इह तु पल्लोपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागप्रमाणं ज्ञातव्यमिति भावः । यदस्यवायि
कषायप्रामृत्तचूर्णौ—“जाओ संग्रहकिट्टोअंतरेसु, तासि जहा किट्टोकरणो अपुव्वाणं
णिव्वत्तिज्जमाणिचाणं किट्टेणं विधो, तहा कायव्वो । जाओ किट्टोअंतरेसु,
तासि जहा वज्जमाणाएण पदेसग्गेण अपुव्वाणं णिव्वत्तिज्जमाणिचाणं किट्टेणं
विधो, तहा कायव्वो । णवरि धोवदरगाणि किट्टोअंतराणि गंतूण संखूम्ममाण-
पदेसग्गेण अपुव्वा किट्टी णिव्वत्तिज्जमाणिगा दिस्सदि । ताणि किट्टोअंतराणि
पगणणादो पलिदोवमवग्गमूलस्स असंखेज्जदिभागो १” इति ।

भावार्थः पुनरयम् संग्रहकिट्टयन्तरजास्वपूर्वावान्तरकिट्टिषु किट्टिकरणसदृशो यो दलनिक्षेप
उक्तः । तत्र सादृश्यार्थं उष्ट्रकूटाकारापेक्षया बोध्यः, अन्यथा सादृश्यं न संभवति । तथाहि—
किट्टिकरणाद्यां प्रतिसमयमवान्तरकिट्टितयाऽसंख्येयगुणक्रमेणा दलं परिणम्यते ॥ तेन पूर्वा-
वान्तरकिट्टिगतदलत उत्तरोत्तरममयेऽसंख्येयगुणं दलं किट्टितया परिणम्यते ॥ तथाऽपूर्वा-
वान्तरकिट्टिषु यथोत्तरमनन्ततमभागेन हीनं ददति ददच्चरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टितः प्रथम-
पूर्वावान्तरकिट्टिवसंख्येयभागेन हीनं दलं ददाति ॥ ततोऽनन्तभागेन हीनं हीनतरं ददच्चरम-
पूर्वावान्तरकिट्टितः प्रथमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिवसंख्येयभागेनाऽधिकं दलं ददाति स्म ।
किट्टिवेदनाद्यां पुनस्तादृशो दलनिक्षेपो न संभवति । कुतः ? इति चेत्, उप्यते-

किट्टिकरणाद्यायाश्चरमसमये मोहनीयसर्वदलस्य किट्टितया परिणतत्वात् किट्टिवेदनाद्यायाश्च प्रथम-
समये पूर्वसत्तागतदलाऽसंख्येयभागमात्रदलस्योत्करणात् पूर्वाऽवान्तरकिट्टिगतदलिकापेक्षया-
ऽसंख्येयभागप्रमाणं दलमपूर्वाऽवान्तरकिट्टितया परिणमनायोत्किरति, एवं द्वितीयादिसमये-
ष्वपि । यद्यपि प्रतिसमयं किट्टिवेदनाद्यायामप्यसंख्येयगुणं दलमुत्किरति, तथाप्युत्कीर्यमाणं सर्वं
दलं पूर्वसत्तागतसर्वदलासंख्येयभागप्रमाणं भवति । तेन किट्टिवेदनाद्यायाः प्रथमसमये संग्रहकिट्टयन्तरो-
त्पन्नास्ववान्तरकिट्टिषु यो चरमापूर्वावान्तरकिट्टिः, तस्यां निक्षिप्यमाणदलतोऽसंख्येयगुणहीनं प्रथमपूर्वा-
वान्तरकिट्टौ दलं निक्षिपति, अन्यथा पूर्वापूर्वाऽवान्तरकिट्टीनां दृश्यमानं दलमेकगोपुच्छाकारेण न स्यात् ।
एवं चरमपूर्वावान्तरकिट्टितोऽसंख्येयगुणं प्रथमायां संग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नयामवान्तरकिट्टौ निक्षिपति,
अन्यथा दृश्यमानदलस्य गोपुच्छाकारमङ्गः प्रसज्येत । इहोपप्लवपेक्षया तु सादृश्यार्थः स्वरूपधत्ते,
असंख्येयगुणहानेरसंख्येयगुणवृद्धेश्चोपलभ्येन निगोभतत्वोपलगात् । तथाऽवान्तरकिट्टयन्तर-
जास्वपूर्वाऽवान्तरकिट्टिषु बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिसदृशो यो दलिकनिक्षेपः प्रतिपादितः । तत्र
सादृश्यार्थोऽन्तरापेक्षया ज्ञातव्यः । यथा बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिषु पूर्वाऽवान्तरकिट्टीरन्तर-
यित्वाऽन्तरयित्वा दलं प्रक्षिपति, तथाऽवान्तरकिट्टयन्तरजासु संक्रमापूर्वाऽवान्तरकिट्टिष्वपि पूर्वाऽवा-
न्तरकिट्टीरन्तरयित्वाऽन्तरयित्वा दलं प्रक्षिपति, न तु नैरन्तर्येण, अन्यथा सादृश्यं न संभवति ।
तद्यथा यथा बन्धजधन्यपूर्वावान्तरकिट्टितो यथोत्तरमनन्तभागेन हीनं हीनतरं दलिकं
देददसंख्येयपण्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणबन्धपूर्वाऽवान्तरकिट्टिषु गतासु बन्धपूर्वावान्तरकिट्टितो
बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टावनन्तगुणं दत्त्वा तेदनन्तरबन्धपूर्वाऽवान्तरकिट्टावनन्तगुणहीनं दलं ददाति
१॥, तथा संग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नचरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टितः संक्रमजधन्यपूर्वावान्तरकिट्टाव-
संख्येयगुणहीनं दलं दत्त्वा संक्रमद्वितीयादिपूर्वाऽवान्तरकिट्टिष्वनन्तभागेन हीनं हीनतरं दलिकं
देदत् पण्योपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागप्रमाणासु पूर्वाऽवान्तरकिट्टिषु गतासु न संक्रमाऽपूर्वा-
ऽवान्तरकिट्टावनन्तगुणं दलं दत्त्वाऽनन्तरसंक्रमपूर्वावान्तरकिट्टावनन्तगुणहीनं ददाति, अपि तु संक्र-
माऽपूर्वावान्तरकिट्टावसंख्यातगुणं दलं दत्त्वाऽनन्तरसंक्रमपूर्वावान्तरकिट्टयामसंख्यातगुणहीनं ददाति,
अन्यथा संक्रमपूर्वावान्तरकिट्टितोऽवान्तरकिट्टयन्तरजायां संक्रमाऽपूर्वावान्तरकिट्टौ दृश्यमानदल-
स्याऽनन्तगुणत्वप्रसङ्गेन गोपुच्छाकारमङ्गः प्रसज्येत । अतो बन्धवदित्यत्र सादृश्यार्थोऽन्तरापेक्षया
बोध्यः । तेन किट्टिवेदनाद्याप्रथमसमये दलिकनिक्षेप इत्थं प्ररूपयितव्यः सर्वमन्दाऽनुभागका
या लोमटृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वाऽवान्तरकिट्टिः, तस्या अधस्तात् किट्टिवेदको लोमटृतीयसंग्रह-
किट्टयन्तरे या अपूर्वावान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति, तासु या सर्वजधन्याऽनुभागकावान्तरकिट्टिः, तस्यां
प्रभूतं दलिकं ददाति । ततो द्वितीयस्यां लोमटृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरजायामपूर्वावान्तरकिट्टावनन्त-
भागेन हीनं दलं ददाति, ततोऽनन्तरानन्तरेण विशेषहीनक्रमेण दलं तावद् ददाति, यावत् लोमटृतीय-
संग्रहकिट्टयन्तरजचरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिः । लोमटृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नचरमाऽपूर्वावान्तरकि-

द्विती लोमवृतीयसंग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्कावसंख्यातगुणहीनं दलं ददाति, ततो लोमवृतीय-
संग्रहकिङ्किद्वितीयपूर्वावान्तरकिङ्कामनन्ततमभागेन हीनं दलं ददाति । एवंक्रमेण तावद् ददाति,
यावत् पल्योपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागप्रमाणा लोमवृतीयसंग्रहकिङ्किपूर्वावान्तरकिङ्कयो व्यतिक्राम-
न्ति, ततोऽनन्तरायां संक्रमतो निर्वर्त्यमानायां लोमवृतीयसंग्रहकिङ्कायाः प्रथमायामवान्तर-
किङ्कयन्तरजायां संक्रमाऽपूर्वावान्तरकिङ्कावसंख्यातगुणं दलं निक्षिपति । ततोऽनन्तरायां लोम-
वृतीयसंग्रहकिङ्किपूर्वावान्तरकिङ्कावसंख्येयगुणहीनं दलं ददाति । तत उत्तरोत्तरस्यां लोमवृतीयसंग्रह-
किङ्किपूर्वावान्तरकिङ्कामनन्तभागेन हीनं दलं ददाति । यत्र च पूर्वावान्तरकिङ्का अपूर्वावा-
न्तरकिङ्काश्च सन्धिर्मवति, तत्र पूर्वावान्तरकिङ्कितोऽपूर्वावान्तरकिङ्कावसंख्येयगुणं दत्त्वाऽपूर्वा-
वान्तरकिङ्कितोऽनन्तरपूर्वावान्तरकिङ्कावसंख्येयगुणहीनं दलं ददाति । शेषाऽवान्तरकिङ्किव्यनन्ततम-
भागेन हीनं दलं ददाति । एवंक्रमेण ददल्लोमवृतीयसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्कितो लोम-
द्वितीयसंग्रहकिङ्कयन्तरजायां प्रथमायामपूर्वावान्तरकिङ्कावसंख्येयगुणं दलं ददाति । ततो विशेषहीन-
क्रमेण तावद् ददाति, यावद् लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कयन्तरजा चरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्किः । ततो लोम-
द्वितीयसंग्रहकिङ्कयन्तरजाचरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितो लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्का-
यामसंख्यातगुणहीनं दलं ददाति । ततः परं योत्तरमनन्तभागेन हीनं हीनतरं ददाति । नवरं
पल्योपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागप्रमाणासु पूर्वावान्तरकिङ्किषु गतासु यत्र यत्र पूर्वावान्तर-
किङ्किदेवान्तरकिङ्कयन्तरजायाश्चऽपूर्वावान्तरकिङ्किदेः सन्धिर्जायते, तत्र तत्र पूर्वावान्तरकिङ्कितोऽ-
पूर्वावान्तरकिङ्कावसंख्येयगुणं दलं दत्त्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितोऽनन्तरपूर्वावान्तरकिङ्कावसंख्यातगुणहीनं
ददाति ।

ततो लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्कितो लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कयन्तरजायां प्रथमा-
यामपूर्वावान्तरकिङ्कामसंख्यातगुणं दलं ददाति । तत उत्तरोत्तराऽपूर्वावान्तरकिङ्कौ विशेषहीनं दलं
तावद् ददाति, यावद् लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कयन्तरजा चरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्किः । ततो लोमप्रथमसंग्रह-
किङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्कावसंख्यातगुणहीनं दलं निक्षिपति । ततः परमनन्तरानन्तरेण सर्वत्र
विशेषहीनक्रमेण दलं तावद् ददाति, यावद् लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्किः । नवरं पल्यो-
पमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागप्रमाणासु पूर्वावान्तरकिङ्किषु गतासु यत्र यत्र पूर्वावान्तरकिङ्किदेरपूर्वा-
वान्तरकिङ्किदेश्च सन्धिर्मवति, तत्र तत्र पूर्वावान्तरकिङ्कितोऽपूर्वावान्तरकिङ्कावसंख्येयगुणं दलं दत्त्वा-
ऽपूर्वावान्तरकिङ्कितोऽनन्तरपूर्वावान्तरकिङ्कावसंख्येयगुणहीनं दलं प्रक्षिपति ।

ततो लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्कितो मायावृतीयसंग्रहकिङ्कयन्तरजायां माया-
प्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्कामसंख्यातगुणं दलं ददाति । ततः सर्वत्र लोमवद् वक्तव्यम् ।

अयमगावः यथा लोमसंग्रहकिङ्कित्रये दलनिक्षेप उक्तः, तथैव मायामानयोः संग्रहकिङ्कित्रये

निर्वर्त्यमाना अपूर्वागन्तरकिट्टयोऽपि बन्धपूर्वावान्तरकिट्टित्वेन गृह्यन्ते इति ।

△ अनेन चिह्नेन बन्धापूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानं दल सूचितम्, असत्कल्पनया द्वे बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टौ, वस्तुनोऽनन्ता बन्धापूर्वावान्तरकिट्टयः, असत्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणसु 'च बन्धपूर्वावान्तरकिट्टिषु गतास्वैकैका बन्धापूर्वागन्तरकिट्टिर्निर्वर्त्यते, इह असत्कल्पनया पञ्चसु बन्धपूर्वागन्तरकिट्टिषु गतासु निर्वर्त्यते ।

बन्धदलिकनिक्षेपः—

चित्रे लोभप्रथमसग्रहकिट्टौ या पष्ठावान्तरकिट्टि, सा लोभप्रथमसग्रहकिट्टया बन्धप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टि, तस्यां प्रभूतं दलिकं ददाति, तच्च • इत्यनेन चिह्नेन सूचितम्, ततो विशेषहीनक्रमेण ऋष्युपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणसत्कल्पनया पञ्चसु बन्धपूर्वागन्तरकिट्टिषु तावद् ददाति, यावद् बन्धापूर्वावान्तरकिट्टया अद्यस्तनी बन्धपूर्वावान्तरकिट्टि, असत्कल्पनया तु दशमी । ततोऽनन्तगुण दलिक बन्धप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टौ ददाति, तच्च △ इत्यनेन चिह्नेन सूचितम् । तदनन्तर बन्धपूर्वावान्तरकिट्टयामसत्कल्पनया लोभप्रथमसग्रहकिट्टया द्वादश्यामत्रान्तरकिट्टयामनन्तगुणहीनं दलं ददाति, तच्च • इत्यनेन चिह्नेन सूचितम्, ततो विशेषहीन ददाति । एङ्क्रमेणाग्रेऽपि बन्धदलिकनिक्षेपो वक्तव्यः (गाथा १३३-१३४) 'किट्टिकरणव' इत्यस्योऽष्टकृदाकारापेक्षया संक्रमदलिकप्रक्षेपः—

लोभतृतीयसग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नायां प्रथमापूर्वावान्तरकिट्टौ प्रभूत दलिक ददाति, तच्च • इत्यनेन चिह्नेन सूचितम्, ततो विशेषहीनक्रमेण तावद् ददाति, यावत् लोभतृतीयसग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नचरमापूर्वावान्तरकिट्टि, असत्कल्पनया लोभतृतीयसग्रहकिट्टयाश्चतुर्थागन्तरकिट्टि । ततोऽसंख्येयगुणहीन दलिकं लोभतृतीयसग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टौ चित्रे तु पञ्चमावान्तरकिट्टौ ददाति, तच्च --- इत्यनेन चिह्नेन सूचितम्, तदेवमत्र दलनिक्षेपस्योऽष्टकृदाकारः । ततो विशेषहीनक्रमेण तावद् ददाति, यावत् पल्योपमप्रथमवर्गमूलसत्कल्पेयमात्रमाणा लोभतृतीयसग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टौ व्यतिक्रामन्ति । इह तु चित्रे प्रभूतावकाशाभावात् तावदोऽगन्तरकिट्टयो न दर्शिता, किन्तु द्वे एव पूर्वावान्तरकिट्टौ दर्शिते । तत सङ्क्रमदलो निर्वर्त्यमानायां लोभतृतीयसग्रहकिट्टया प्रथमायामवान्तरकिट्टयन्तरोत्पन्नापूर्वावान्तरकिट्टयामसंख्येयगुणं दलिक प्रक्षिपति, तच्च ००० इत्यनेन चिह्नेन दर्शितम् । ततोऽनन्तराया पूर्वावान्तरकिट्टयां चित्रे त्र्यम्बावान्तरकिट्टयस्येयगुणहीन दलिक ददाति, तच्च --- इत्यनेन चिह्नेन सूचितम् । ततो विशेषहीनक्रमेण पल्योपमप्रथमवर्गमूलसत्कल्पेयभागप्रमाणसु पूर्वावान्तरकिट्टिषु दलिक प्रक्षिपति, तत पुनर्लोभतृतीयसग्रहकिट्टिर्हीनोत्पन्नायां प्रथमापूर्वावान्तरकिट्टयान्तरकिट्टिषु दलिक प्रक्षिपति । ततो विशेषहीनक्रमेण पल्योपमप्रथमवर्गमूलसत्कल्पेयभागप्रमाणसु पूर्वावान्तरकिट्टिषु प्रक्षिपति । तदेवं 'बन्धव' इत्यस्य सादृश्यान्तरोत्पन्नायां चोभ्य । एवमेवऽपि दलिकप्रक्षेपो वाच्यः ।

'किट्टिकरणव' इत्यस्य नैरन्तर्यापेक्षया सङ्क्रमदलिकप्रक्षेपः—

लोभतृतीयसग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नायां प्रथमायामपूर्वावान्तरकिट्टौ प्रभूत दलिक ददाति, ततो द्वितीयां विशेषहीनम्, ततोऽपि तृतीयस्यां विशेषहीनम्, 'किट्टिकरणव' इत्यस्य सादृश्यान्तरोत्पन्नायां नैरन्तर्यापेक्षया द्वेयः । लोभतृतीयसग्रहकिट्टिचरमापूर्वावान्तरकिट्टितो लोभतृतीयसग्रहकिट्टया प्रथमपूर्वावान्तरकिट्टयान्ननगुणहीन दल ददाति, ततो विशेषहीनक्रमेण पल्योपमप्रथमवर्गमूलसत्कल्पेयभागप्रमाणसु पूर्वावान्तरकिट्टिषु ददाति, ततोऽनन्तगुण दलं लोभतृतीयसग्रहकिट्टया प्रथमायामवान्तरकिट्टयन्तरोत्पन्नायामपूर्वावान्तरकिट्टौ ददाति । ततस्तदनन्तरपूर्वावान्तरकिट्टयामनन्तगुणहीनं दलं प्रक्षिपति, ततो विशेषहीनक्रमेण प्रक्षिपति । एवमेवऽपि दलिकप्रक्षेपो वाच्यः ।

एव शेषकपायाणामपि सग्रहकिट्टीनां चित्रं दर्शयितव्यम् ।

•••••= अनेन चिह्ने न वन्धपूर्वाधान्तरकिट्टिषु दीयमान दल सूचितम्, अमल्लङ्घनया वन्धपूर्वाधान्तरकिट्टयः १५ कल्पिता, यस्तुतो ऽनन्ताः । अनेनवन्धेयम्-लोभप्रथमसग्रहकिट्टौ वन्धजघन्यपूर्वाधान्तरकिट्टया उपरि वन्धोत्कृष्टपूर्याधान्तरकिट्टयादद्यात्साद् सक्रमदलतोऽयान्तरकिट्टघनतरेषु

क्रोधस्य च तृतीयसंग्रहकिट्टि-द्वितीयसंग्रहकिट्टयोर्दलनिक्षेपो वक्तव्यः । क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टौ तु संक्रमदलतोऽपूर्वावान्तरकिट्टयो न निर्वर्त्यन्ते ।

अथ प्रकारान्तरेण दलनिक्षेपविधिर्व्याख्यायते संग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नजायाश्चरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टेः प्रथमपूर्वावान्तरकिट्टेश्च सन्धौ सति संग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नजायाश्चरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टितः प्रथमपूर्वावान्तरकिट्ट्यामनन्तगुणहीनं दलं ददाति । 'किट्टिकरणवद्' इत्यत्र सादृश्यार्थश्च नैरन्तर्यापेक्षया बोध्यः, यथा किट्टिकरणाद्धायामेकैकसंग्रहकिट्टयपूर्वावान्तरकिट्टिषु निरन्तरं दलमनन्तभागेन हीनं ददाति, तथैव किट्टिवेदनाद्धायां संग्रहकिट्टेरेवस्तात् निर्वर्त्यमानासु संग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नजायाश्चरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिषु यथोत्तरं निरन्तरमनन्ततमभागेन हीनं हीनतरं दलं ददाति ।

पूर्वावान्तरकिट्टेरेवान्तरकिट्टयन्तरोत्पन्नजायाश्चाऽपूर्वावान्तरकिट्टेः सन्धौ सति पूर्वावान्तरकिट्टितोऽवान्तरकिट्टयन्तरोत्पन्नजायामपूर्वावान्तरकिट्ट्यामनन्तगुणं दलं ददाति, अपूर्वावान्तरकिट्टितोऽनन्तरपूर्वावान्तरकिट्ट्यामनन्तगुणहीनं दलं ददाति । 'बन्धवद्' इत्यत्र सादृश्यार्थश्च प्राग्वदन्तरोपेक्षया बोध्यः ।

अनेन विकल्पेन दलनिक्षेपविधिरित्थं प्ररूपयितव्यः लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिट्टेरेवस्ताद् या अपूर्वावान्तरकिट्टय उत्पद्यन्ते, तासु या सर्वजघन्याऽनुभागा भवति, तस्यां प्रभूतं दलिकं ददाति । ततो द्वितीयस्यां लोमतृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नजायामपूर्वावान्तरकिट्टौ विशेषहीनं दलं प्रक्षिपति । ततोऽनन्तरानन्तरेण विशेषहीनं दलं तावद् ददाति, यावत् लोमतृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नजायाश्चरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिः ।

लोमतृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नजायाश्चरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टितो लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्ट्यामनन्तगुणहीनं दलं ददाति । ततः परमनन्तरानन्तरेणाऽनन्तभागेन हीनं तावद् ददाति, यावत् संक्रमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिरग्राप्ता भवति ।

ततः पूर्वावान्तरकिट्टितः संक्रमाऽपूर्वावान्तरकिट्ट्यामनन्तगुणं दलं ददाति । ततोऽनन्तगुणहीनं दलं पूर्वावान्तरकिट्टौ ददाति । ततः परं सर्वत्र यथोत्तरमनन्तभागेन हीनं दलं ददाति । नवरं यत्र यत्र पूर्वावान्तरकिट्टेरेपूर्वावान्तरकिट्टेश्च सन्धिर्जायते, तत्र तत्र पूर्वावान्तरकिट्टितोऽपूर्वावान्तरकिट्ट्यामनन्तगुणं दलं ददाति, अपूर्वावान्तरकिट्टितश्चानन्तरपूर्वावान्तरकिट्ट्यामनन्तगुणहीनं दलं ददाति । एवं लोमस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमसंग्रहकिट्टयोर्भायामानयोः संग्रहकिट्टित्रये क्रोधस्य च तृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयसंग्रहकिट्टयोर्दलनिक्षेपो वक्तव्यः, विशेषाभावात् । इत्थं यथागमं व्याख्यानद्वयं दर्शितम्, तच्च तु केवलिनो विदन्ति । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्-२० ।

ॐ अथ गणितविभागः ॐ

अथ संक्रमदलस्य बन्धदलस्य चाऽधस्तनशीर्षचयदलादिभिः प्ररूपणा क्रियते अ-संग्रहकिट्टितो विवक्षितसंग्रहकिट्टि संक्रमतो यद् दलं गच्छति, तद् आयदलमिति प्राक्परिभाषितम्,

तेन संक्रमदलमेकादशदलं भवति, न तद्व्यतिरिक्तम् । क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्कि च परित्यज्यैकादश-
संग्रहकिङ्किष्वधदलतोऽधस्तनशीर्षचयादिदलं ददाति, क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्कौ तु क्रोधप्रथमसंग्रह-
किङ्किष्वधदलतो ददाति । एवमग्रेऽपि वेद्यमानसंग्रहकिङ्क्यामायदलामावेन धातदलतोऽधस्तनशीर्षच-
यादिदलं ददाति ।

(१) अधस्तनशीर्षचयदलम् लोमस्य तृतीयसंग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्कौ प्रभूतं दलं
विद्यते ११, ततो लोमतृतीयसंग्रहकिङ्किद्वितीयपूर्वावान्तरकिङ्क्यामेकचयेन हीनं दलम्, ततोऽप्येकचयेन
हीनं लोमतृतीयसंग्रहकिङ्किद्वितीयपूर्वावान्तरकिङ्कौ विद्यते ११ । एवंक्रमेण तावद् विद्यते ११, यावत्
क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्किः ।

अथ किङ्किवेदनाद्वायाः प्रथमसमये सर्वपूर्वावान्तरकिङ्क्यस्तेन क्रमेण पूरयितव्याः, येन सर्व-
पूर्वावान्तरकिङ्क्यः प्रदेशानाश्रित्य लोमतृतीयसंग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किस्तुल्या भवेद्युः । ततो
लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किद्वितीयपूर्वावान्तरकिङ्क्यामेकचयं ददाति, लोमतृतीयसंग्रहकिङ्किद्वितीयपूर्वावान्तर-
किङ्कौ द्वौ चयौ प्रक्षिपति । एवमेकोत्तरवृद्ध्या चयांस्तावत् प्रक्षिपति, यावत् क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्कि-
चरमपूर्वावान्तरकिङ्किः । एते च दीयमानचया अधस्तनशीर्षचया उच्यन्ते ।

अनेन क्रमेणैकादशसंग्रहकिङ्किनां पूर्वावान्तरकिङ्किषु दीयमाना अधस्तनशीर्षचयाः “सैक-
पद्वनपदार्थमथैकाव्यङ्ग्युतिः किल सङ्कलिताख्या” इति करणसूत्रेण सङ्कलयितव्याः ।
पदं चात्र रूपो नैकादशसंग्रहकिङ्किस्वपूर्वावान्तरकिङ्किराशिर्ज्ञातव्यम् ।

एकचयगतदलमेकादशानां संग्रहकिङ्किनामधस्तनशीर्षचयैर्गुण्यते, तदैकादशसंग्रहकिङ्किनां
सर्वाधस्तनशीर्षचयदलं प्राप्यते ।

$$\text{न्यास एकादशसंग्रहकिङ्किनामधस्तनशीर्षचया} = (\text{पदम्} + १) \times \frac{\text{पदम्}}{२}$$

$$\text{एकादशसंग्रहकिङ्किनां सर्वाधस्तनशीर्षचयदलम्} = (\text{पदम्} + १) \times \frac{\text{पदम्}}{२} \times \text{एकचयगतदलम्}$$

एकादशसंग्रहकिङ्किपूर्वावान्तरकिङ्किषु देयं सर्वाधस्तनशीर्षचयदलमायदलतो दातुं पृथक्
स्थापयितव्यम् ।

अथ क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्क्यामेकादशसंग्रहकिङ्किपूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणां-
ध्यानं प्रक्षिपति । तत एकोत्तरवृद्ध्या चयांस्तावत् प्रक्षिपति, यावत् क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किचरम-
पूर्वावान्तरकिङ्किः । अनेन क्रमेण क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किपूर्वावान्तरकिङ्किषु दीयमानाश्चयाः
“व्येकपद्वनचयो मुखयुक् स्यादन्त्यधनं मुखयुग्दलितं तत् । मध्यधनं पदसं-
गुणितं तत् सर्वधनं गणितं च तदुक्तम् ॥१॥” इत्यनेन करणसूत्रेण संकलयितव्याः ।

अत्र मुखम्=आदिधनम् ; तच्चैकादशसंग्रहकिट्टिपूर्वान्तरकिट्टिराशिप्रमाणचयाः, अन्त्यधनं द्वादश-
संग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणचयाः, चयश्चैको ज्ञातव्यः, एकोत्तरवृद्ध्या चयानां
दर्शनात् । यद् च क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टिराशिवृद्ध्यम् ।

न्यासः अन्त्यधनम्=(पदम्-१)×चयः÷आदिधनम्

अन्त्यधनम्÷आदिधनम्
मध्यमधनम्— २

सर्वाधनम्=मध्यमधनम्×पदम्

वेधमानक्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टेः सर्वाधस्तनशीर्षचया—मध्यमधनम्×पदम्

सर्वाधस्तनशीर्षचयैर्गुणितमेकचयगतदलं क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टेः सर्वाधस्तनशीर्षचयदलं
जायते । तच्च घातेदलतो दातुं पृथक् स्थापयितव्यम् ।

न्यासः क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्या सर्वाधस्तनशीर्षचयदलम्=तत्सर्वाधस्तनशीर्षचया × एकचयदलम्

(२) अधरानाऽपूर्वावान्तरकिट्टिदलम्=पूर्वावान्तरकिट्टिध्वजस्तनशीर्षचयदले यथायोग्यं
प्रक्षिप्ते सर्वाः पूर्वावान्तरकिट्टयः प्रदेशापेक्षया सदृशा जायन्ते । एकादशसंग्रहकिट्टीनामधस्ताद् या
अपूर्वावान्तरकिट्टयो निर्वर्त्यन्ते, ताः प्रदेशाग्रमाश्रित्य लोमवृत्तीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टि-
तुल्याः स्थापयितव्याः । स्थापितायाञ्चैकस्यामवान्तरकिट्टौ यद् दलं भवति, तदधस्तनाऽपूर्वा-
वान्तरकिट्टिदलमुच्यते, एकाधस्तनाऽपूर्वावान्तरकिट्टिदलमेकादशसंग्रहकिट्ट्यन्तरेणाऽपूर्वावान्तरकि-
ट्टिराशिनः गुण्यते, तदा सर्वाधस्तनाऽपूर्वावान्तरकिट्टिदलं लभ्यते । तच्चाऽऽयदलतो दातुं पृथक्
स्थापयितव्यम् । वेधमानक्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्या अधस्तादपूर्वावान्तरकिट्टयो न निर्वर्त्यन्ते
संक्रमदलाभावात् । इत्तकिट्टिराशिस्त्ववान्तरकिट्ट्यन्तरोत्पन्नापूर्वावान्तरकिट्टिराशितोऽसंख्येयगुणहीनः ।

(३) अवान्तरकिट्ट्यन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टिदलम् अवान्तरकिट्ट्यन्तरेषु या
अपूर्वावान्तरकिट्टयो निर्वर्त्यन्ते, तासामेकाऽपूर्वावान्तरकिट्टौ लोमवृत्तीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वा-
वान्तरकिट्टिगतप्रदेशतुल्यं प्रदेशाग्रं प्रक्षेप्तव्यम् । एकस्यामपूर्वावान्तरकिट्टौ यद् दलं प्रक्षिप्यते,
तदेकाऽवान्तरकिट्ट्यन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टिदलमुच्यते । तच्चैकादशसंग्रहकिट्टीनां सर्वावान्तर-
किट्ट्यन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टिराशिनः गुण्यते, तदा सर्वावान्तरकिट्ट्यन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तर-
किट्टिदलं लभ्यते । एतत्सर्वमायदलतो दातुं पृथक् स्थापयितव्यम् । अवान्तरकिट्ट्यन्तरोत्पन्नाऽ
पूर्वावान्तरकिट्टीनां राशिर्चैकादशसंग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टीनामसंख्येयमागमिमितो ज्ञातव्यः, यतः
पल्योपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयमागममाणासु पूर्वावान्तरकिट्टिषु गतास्वैकैकाऽपूर्वावान्तरकिट्टि
निर्वर्त्यन्ते । क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टौ त्ववान्तरकिट्ट्यन्तरेष्वपूर्वावान्तरकिट्टयः संक्रमदलतो न निर्वर्त्य-
न्ते, तत्र संक्रमदलाभावात् ।

(४) उभयचयदलम् पूर्वोक्तदलत्रये यथायोग्यं प्रक्षिप्ते संक्रमपूर्वाऽपूर्वावान्तरकिट्टयो

न्यास

$$\text{क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टौ निक्षिप्यमाणा सर्वोभयचया} = (\text{पदम्} + १) \times \frac{\text{पदम्}}{२}$$

$$,, ,, ,, \text{सर्वोभयचयदलम्} = \text{सर्वोभयचया} \times \text{एकोभयचयदलम्}$$

$$,, ,, ,, \text{धातदलतो दातव्यमुभयचयदलम्} \\ = \text{सर्वोभयचयदलम्} - \text{बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयदलम्} - (\text{बन्धमध्यमखण्डम्} | \text{बन्धचयदलम्})$$

अथैकादशसंग्रहकिट्टीनामुभयचयदलमुच्यते—क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्ट्यामेकाधिकक्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणानुभयचयान् प्रक्षिपति । क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिद्विचरमपूर्वावान्तरकिट्टौ द्वयधिकक्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणानुभयचयान् निक्षिपति । एवं पश्चात्तु पूर्व्यैकोत्तरवृद्ध्या चयान् पूर्वाऽपूर्वावान्तरकिट्टिषु तावद् ददाति, यावज्जोमवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिः । एकादशसंग्रहकिट्टिषु “व्येकपदघ्नचयो मुखयुक् स्यादन्त्यधनं मुखयुग् दलितं तत् । मध्यधनं पदसङ्गुणितं तत् सर्वधनं गणितं तदुक्तम् ॥१॥” इति गणितकरणसूत्रेण सङ्कलयितव्याः प्रक्षिप्यमाणोभयचयाः । मुखम्=आदिधनम्, तच्चत्रैकाधिकक्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिसर्वपूर्वाऽपूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणा उभयचयाः । अन्त्यधनं द्वादशसंग्रहकिट्टिपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणा उभयचयाः, जोमवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ तावतां चयानां प्रक्षेपात् । पदमेकादशसंग्रहकिट्टिपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिर्ज्ञातव्यम् । चयश्चैको बोद्धव्यः, एकोत्तरवृद्धेः ।

एकादशसंग्रहकिट्टीनामुभयचयैरेकोभयचयदलं गुण्यते, तदैकादशसंग्रहकिट्टिसर्वोभयचयदलं प्राप्यते, तच्च वक्ष्यमाणेन मानमायाजोमप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयदलेन क्रोधवर्जकपायत्रयवन्धपूर्वाऽपूर्वावान्तरकिट्टिषु च निक्षेप्यस्यमानवन्धमध्यमखण्डवन्धचयदलेन न्यूनं वक्तव्यम्, तावदलस्य बन्धदलतो दास्यमानत्वात् ।

न्यास

$$\text{अन्त्यधनम्} = (\text{पदम्} - १) \times \text{चय} + \text{आदिधनम्}$$

$$\text{मध्यमधनम्} = \frac{\text{अन्त्यधनम्} + \text{आदिधनम्}}{२}$$

$$\therefore \text{एकादशकिट्टीनां सर्वोभयचया} - \text{मध्यमधनम्} \times \text{पदम्}$$

$$\therefore \text{एकादशसंग्रहकिट्टिषु प्रक्षिप्यमाणा सर्वोभयचयदलम्}$$

$$= \text{एकादशसंग्रहकिट्टीनां सर्वोभयचया} \times \text{एकोभयचयदलम्}$$

$$\text{आयदलतो निक्षिप्यमाणं सर्वोभयचयदलम्}$$

$$= \text{सर्वोभयचयदलम्} - \text{क्रोधवर्जकपायत्रयप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयदलम्}$$

$$(\text{क्रोधवर्जकपायत्रयवन्धमध्यमखण्डम्} + \text{क्रोधवर्जकपायत्रयवन्धचयदलम्})$$

(४) मध्यमखण्डदलम्-एकादशसंग्रहकिङ्कीनामवस्तनशीर्षचयदलमवस्तनाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्कि-
दलमवान्तरकिङ्कितन्तरोत्पन्नापूर्वावान्तरकिङ्किदलमुभयचयदलञ्चेति चतुर्विधं दलमायदलतो विशेष्य
शेषमायदलं मध्यमखण्डदलमुच्यते, तच्चैकादशसंग्रहकिङ्किवन्धापूर्वावान्तरकिङ्किराशिरहितपूर्वाऽपूर्वा-
किङ्किराशिना विभज्यते, तदैकमध्यमखण्डदलं प्राप्यते । तच्च य आचार्या अपूर्वावान्तरकिङ्कितस्तद-
नन्तरपूर्वावान्तरकिङ्कौ निक्षिप्यमाणं दलमसंख्यातगुणहीनं मन्यन्ते, तेषां मतेन लोमवृतीयसंग्रह-
किङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किगतदलाऽसंख्येयमागप्रमाणं भवति । ये पुनरपूर्वावान्तरकिङ्कितस्तद-
नन्तरपूर्वावान्तरकिङ्कौ निक्षिप्यमाणं दलमनन्तगुणहीनं स्वीकुर्वन्ति, तेषामभिप्रायेण लोमवृतीय-
संग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किगतदलाऽनन्ततममागमात्रं भवति । इदं च मध्यमखण्डमेकैकमे-
कादशसंग्रहकिङ्कीनां वन्धापूर्वावान्तरकिङ्किरहितासु सर्वपूर्वापूर्वाऽवान्तरकिङ्किष्वविशेषेण दातव्यम् ।
निरुक्तैकमध्यमखण्डदलं क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किपूर्वावान्तरकिङ्किराशिना गुण्यते, तदा क्रोधप्रथम-
संग्रहकिङ्किसर्वमध्यमखण्डदलं प्राप्यते । तच्च धातदलतो दातव्यम् । एकैकमध्यमखण्डदलं चक्रोध-
प्रथमसंग्रहकिङ्किसर्वपूर्वावान्तरकिङ्किष्वविशेषेण दातव्यम् । त्रिंशदधिकशततमगाथायाष्टीकायां
पृथक्स्थापितेधातदलात् क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्कौ यथायोग्यमवस्तनशीर्षचयदलमुभयचयदलं मध्यम-
खण्डदलं चेति दलत्रये प्रक्षिप्ते पृथक्स्थापितं धातदलं परिसमाप्तं भवति । शेषासु संग्रहकिङ्किषु
यथायोग्यं पञ्चविधे दलिके प्रक्षिप्ते सर्वमायदलं परिसमाप्तं भवति ।

अथ वन्धदलं वन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किसमानखण्डदलादिभिर्विचिच्यते
किङ्किवेदनाद्याः प्रथमसमये मोहनीयस्य वन्धव आगतं दलं वन्धदलमुच्यते । मोहनीयैकसमय-
प्रवेष्टदलं मानादिषु विभजति । तत्र माने स्तोकं दलं ददाति । ततो विशेषाधिकं क्रोधे ददाति,
ततो मायायां विशेषाधिकं ददाति, ततोऽपि विशेषाधिकं लोमे ददाति । इदं च वन्धदलं प्रथम-
संग्रहकिङ्कावेव दीयते, तस्या एव वध्यमानत्वात् । सम्प्रति वन्धदलं विभागचतुष्टये स्थापयितव्यम्-
(१) वन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किसमानखण्डम् (२) वन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किचयदलम्, (३) वन्धवचय-
दलम् (४) वन्धमध्यमखण्डदलं चेति । तत्र सर्ववन्धदलतोऽनन्ततममागमात्रं दलं वन्धमध्यमखण्डार्थं
वन्धवचयदलार्थं च पृथक्स्थापयितव्यम्, शेषवह्नन्तमागप्रमाणदलं वन्धाऽपूर्वावान्तरसमानखण्ड-
दले वन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किचयदले च विभजति ।

(१) वन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किसमानखण्डदलम्-वन्धदलतश्चतुरसंग्रहकिङ्कीनामवान्तर-
किङ्कितन्तरेषु या अपूर्वाऽवान्तरकिङ्कय उत्पद्यन्ते, तासु वन्धदलतः प्रागुक्तैकमंकममध्यम-
खण्डाधिकं लोमवृतीयसंग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किगतदलं दातव्यम्, तच्चैकं वन्धापूर्वा-
वान्तरकिङ्किसमानखण्डमुच्यते । सर्ववन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किराशिना च संक्रममध्यमखण्डाधिक-
लोमवृतीयसंग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किगतदलं गुण्यते, तदा सर्ववन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किसमान-
खण्डदलं प्राप्यते ।

(२) बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयदलम्-क्रोधादीनां प्रथमसंग्रहकिट्टेरसंख्येयभागप्रमाणा अधस्तनीरुपरितनीश्चाऽवान्तरकिट्टीर्विमुच्य शेषाः प्रथमसंग्रहकिट्ट्यवान्तरकिट्टयो बध्यन्ते, तत्राऽपि तत्तत्क्रपायेबन्धचरमपूर्वावान्तरकिट्टेरवस्तादसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणा बन्धपूर्वावान्तरकिट्टी-रुल्लङ्घ्य बन्धचरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिर्निर्वर्त्यते । ततः परं पुनरसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणा बन्धपूर्वावान्तरकिट्टीर्व्यतिक्रम्य बन्धद्विचरमापूर्वावान्तरकिट्टिर्निर्वर्त्यते । ततः पुनरसंख्येयपल्योपम-प्रथमवर्गमूलप्रमाणा बन्धपूर्वावान्तरकिट्टीरुल्लङ्घ्य बन्धत्रिचरमापूर्वावान्तरकिट्टिर्निर्वर्त्यते । एवं पश्चानुपूर्व्या तावद् निर्वर्त्यते, यावत् तत्तत्क्रपायबन्धप्रथमापूर्वावान्तरकिट्टिः । तेन क्रोधप्रथमसं-ग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टित आरभ्य पश्चानुपूर्व्या यतिसंख्याका क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धचर-माऽपूर्वावान्तरकिट्टिर्भवति, तत्संख्याका बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयाः क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धचर-माऽपूर्वावान्तरकिट्टौ प्रक्षेप्तव्याः । ततोऽसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणैर्वन्धापूर्वावान्तरकिट्टि-चयैरधिका बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचया बन्धद्विचरमापूर्वावान्तरकिट्टौ प्रक्षेपणीयाः । ततोऽप्यसंख्येय-पल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणैरधिका बन्धत्रिचरमापूर्वावान्तरकिट्टौ प्रक्षेप्तव्याः । एवंक्रमेण तावत् प्रक्षेप्तव्याः, यावत् क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धप्रथमापूर्वावान्तरकिट्टिः, अन्यथा दृश्यमानं दलं बन्ध-पूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिभेदगोपुच्छाकारेण न स्यात् । तथाहि-बन्धपूर्वावान्तरकिट्टिपु संक्रमदलतोऽधस्त-नशीर्षचयदले प्रक्षिप्ते बन्धपूर्वावान्तरकिट्टयः प्रदेशानाश्रित्य लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वा-वान्तरकिट्टिप्रदेशतुल्या जीयन्ते स्म । ततः पुनस्तास्वेकं संक्रममध्यमखण्डं यथायोग्यं चोभयचयाः प्रक्षिप्यन्ते । एकैकस्यां बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टौ तु संक्रममध्यमखण्डाधिकलोभतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमा-ऽपूर्वावान्तरकिट्टिगतप्रदेशप्रमाणमेव दलमेकबन्धापूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डदलं प्रक्षिप्तम् । यदि बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचया न प्रक्षिप्येरन्, तर्हि बन्धपूर्वावान्तरकिट्टितो बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टौ दृश्य-मानं दलं बन्धपूर्वावान्तरकिट्टौ प्रक्षिप्तैरुभयचयैर्न्यूनं स्यात् । न च तदिष्यते, दृश्यमानदलस्य गोपुच्छाकारेण निरूपयिष्यमाणत्वात् । तेन पूर्वाऽपूर्वावान्तरकिट्टिपु दलिकं गोपुच्छाकारं कर्तुं क्रोध-प्रथमसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टित आरभ्य पश्चानुपूर्व्या यतिसंख्याका क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टि-बन्धचरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिर्भवति, तत्संख्याका बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयास्तत्र निक्षिप्यन्ते । ततः परमसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणा बन्धपूर्वावान्तरकिट्टीर्व्यतिक्रम्य बन्धद्विचर-माऽपूर्वावान्तरकिट्टिः प्राप्यते, तेन बन्धचरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयेक्षयाऽसंख्येयपल्योपमप्रथम-वर्गमूलप्रमाणैरधिका बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचया बन्धद्विचरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टौ प्रक्षिप्यन्ते । एवं पश्चानुपूर्व्यैकैकस्यां बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणैरधिका अधि-कतरा बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयास्तावत् प्रक्षिप्यन्ते, यावत् क्रोधस्य बन्धप्रथमाऽपूर्वा-वान्तरकिट्टिः । “व्येकपदत्रययो मुखयुक् स्यादन्त्यधनं मुखयुग्दलितं तत् । मध्यधनं पदसंशुणितं तत् सर्वधनं गणितं च तदुक्तम् ॥१॥” इति गणितकरण-

सूत्रेण क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किचिन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किचयाः सङ्कलयितव्याः । मुखं चात्र क्रोधप्रथम-
संग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्किप्रभृति क्रोधवन्वचरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्किपर्यवसानाऽवान्तरकिङ्किराशि-
प्रमाणा वन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किचयाः, अन्त्यवनं क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्किप्रभृति-
तद्वन्धप्रथमापूर्वावान्तरकिङ्किपर्यवसानावान्तरकिङ्किराशिमात्रवन्धापूर्वावान्तरकिङ्किचयाः, चयश्चाऽ-
संख्येयपत्न्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणवन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किचयाः, पदं तु क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किदे-
वान्तरकिङ्किचन्तरेषु जायमानानामपूर्वावान्तरकिङ्किनीनां राशिर्ज्ञेयम् ।

एकवन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्चिद्यमतदलं क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्क्रेः सर्वैर्वन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्चि-
चयैर्गुण्यते, तदा क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्क्रेः सर्वैर्वन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्चिद्यमतदलं प्राप्यते ।

न्यासः अन्त्यधनम् = (पदम् - १) × चय. ❀ । गुल्लम्

मध्यमर्धतमम् = अन्त्यर्धतमम् । गुणम् -

3

क्रौवप्रथमसंग्रहकट्टे. सर्वे वन्वापूर्वात्रान्तरकिट्टिचया - गव्यमधनम् X पदम्

क्रौञ्चप्रथमसंग्रहकिट्टे सर्वेषां बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयानां दलम्

= एकवन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयद्वलम् × सर्वे वन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचया

एवं मानस्य प्रथमसंग्रहकिङ्किण्वन्धचरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्किणी क्रोधचरमपूर्वावान्तरकिङ्किणी आरभ्य
मानप्रथमसंग्रहकिङ्किण्वन्धचरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्किणी योवत् यावत्पोऽवान्तरकिङ्किणी व्यतिक्रामन्ति,
तावन्तो बन्धापूर्वावान्तरकिङ्किणीचयाः प्रक्षेप्तव्याः । ततः क्रोधवदसंख्येयपत्न्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणै-
रधिको अधिकतरः पश्चानुपूर्व्योत्तरोत्तरबन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किणी प्रक्षेप्तव्याः । ते च “व्येकपदत्रय”
इत्यादि करणपक्षेण सङ्कलयितव्याः । मुखं चाऽत्र क्रोधचरमपूर्वावान्तरकिङ्किणीप्रमृतिमानप्रथमसंग्रह-
किङ्किण्वन्धचरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्किणीपर्यवसानावान्तरकिङ्किणीराशिप्रमाणा बन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किणीचयाः,
अन्त्यधनं क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किणीचरमपूर्वावान्तरकिङ्किणीप्रमृतिमानप्रथमसंग्रहकिङ्किण्वन्धप्रथमाऽपूर्वावान्तर-
किङ्किणीपर्यवसानावान्तरकिङ्किणीराशिप्रमाणा बन्धापूर्वावान्तरकिङ्किणीचयाश्चैवसंख्येयपत्न्योपमप्रथमवर्ग-
मूलप्रमाणबन्धापूर्वावान्तरकिङ्किणीचयाः, पदन्तु मानप्रथमसंग्रहकिङ्किण्वन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किणीनां
राशिर्ज्ञातव्यम् । एकबन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किणीचयगतदलं मानप्रथमकिङ्किणीः सर्वैर्बन्धापूर्वावान्तरकिङ्किणी-
चयैर्गुण्यते, तदा मानप्रथमसंग्रहकिङ्किणीसर्वबन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किणीचयदलं प्राप्यते ।

न्यासः अन्त्यधनम् = (पदम् - १) × चय ★ + मुख्यम्

सध्यमिवनम्-अन्त्यवनम्। गुह्यम्.

2.

❀ अत्र चय - असंख्येयपल्लोपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणवन्वाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचया ।

॥ अत्रापि चय—असंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणवन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचया ।

मानप्रथमसंग्रहकिट्टे. सर्वे बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचया — मध्यमधनमूपदम्

मानप्रथमसंग्रहकिट्टिसर्वबन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयदलम्

— एकबन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयगतदलम् सर्वे मानप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयाः ।

एवं मायालोमयोरपि प्रथमसंग्रहकिट्टेः सर्वबन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयदलं प्रापणीयम् । नवरं मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्टेः सर्वबन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयानां प्राप्तये मुखं क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टिप्रमृतिमायाप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धचरमापूर्वावान्तरकिट्टिपर्यवसानावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणा बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयाः, अन्त्यधनं क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टिप्रमृतिमायाप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धप्रथमापूर्वावान्तरकिट्टिपर्यवसानावान्तरकिट्टिराशिमात्रा बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयाः, पदं तु मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धापूर्वावान्तरकिट्टिराशिर्ज्ञातव्यम् ।

लोमस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ सर्वबन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयानामवाप्तये तु मुखं क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टिप्रमृतिलोमप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धचरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिपर्यवसानावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणा बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयाः, अन्त्यधनं क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टिप्रमृतिलोमप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धप्रथमापूर्वावान्तरकिट्टिपर्यवसानावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणा बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयाः, पदन्तु लोमस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिराशिर्ज्ञातव्यम् ।

ततश्चतुर्णामपि क्रोधादीनां प्रथमसंग्रहकिट्टेर्वन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयदलं सङ्कलयितव्यम् । सङ्कलितञ्च सर्वबन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयदलं भवति । नन्वेकबन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयदलं कियद्भवति ? इति चेद्, उच्यते संक्रमदलप्ररूपणाप्रस्तावे यदेकोमयचयदलं प्राक् साधितम्, तदनन्तभागेन न्यूनमेकबन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयदलं भवति, तावदलस्य बन्धचयसहितबन्धमध्यमखण्डस्वरूपेण दायिष्यमाणत्वात् । बन्धाऽवान्तरकिट्टिष्वेव तस्य ~~नन्वेकबन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयदलं कियद्भवति ? इति चेद्, उच्यते संक्रमदलप्ररूपणाप्रस्तावे यदेकोमयचयदलं प्राक् साधितम्, तदनन्तभागेन न्यूनमेकबन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयदलं भवति, तावदलस्य बन्धचयसहितबन्धमध्यमखण्डस्वरूपेण दायिष्यमाणत्वात् ।~~ निक्षपादपूर्वपदापादाम् ।

(३) बन्धचयदलम् बन्धदलस्य योऽनन्ततमभागो बन्धमध्यमखण्डार्थं बन्धचयदलार्थं च पृथक्स्थापित आसीत्, स पदेन विभक्तव्यः । विभक्ते च मध्यमदलं लभ्यते, तच्चैकोनपदार्थन्यूनद्विगुणहानिद्वयेन विभज्यते, तदैकबन्धचयगतदलं प्राप्यते । पदं त्वत्र संज्वलनचतुष्कस्य बन्धपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिर्ज्ञातव्यम् ।

न्यासः— मध्यमदलम् = अनन्ततमभागमात्र बन्धदलम्

एकबन्धचयगतदलम् = मध्यमदलम्

द्विगुणहानिद्वयम् (पदम् १)

२

क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टेर्वन्धचरमपूर्वावान्तरकिट्टावेकबन्धचयं ददाति, क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टेर्वन्धद्विचर-

मपूर्वावान्तरकिङ्कितौ द्वौ बन्धचयौ ददाति । एवमेकोत्तरवृद्धिकमेण बन्धचयान् बन्धपूर्वावान्तरकिङ्कितु तावद् ददाति, यावत्लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कितबन्धजयन्धपूर्वावान्तरकिङ्कितः । ते च बन्धचयाः “सैकपद-
त्रपदोर्वमयैकाचङ्क्युतिः किल सङ्कलितारूपा ।” इति गणितकरणसूत्रेण सङ्कलयि-
तव्याः । पदं त्वत्र क्रोधमानमायालोमानां बन्धमानपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्कितराशिर्वोद्वयम् ।

एकबन्धचयगतदलं सर्वबन्धचयैर्गुण्यते, तदा सर्वबन्धचयदलं प्राप्यते ।

न्यासः—

$$\text{सर्वबन्धचया} = (\text{पदम्} + १) \times \frac{\text{पदम्}}{२}$$

$$\text{सर्वबन्धचयदलम्} = \text{एकबन्धचयगतदलम्} \times \text{सर्वबन्धचया ।}$$

(४) बन्धमध्यमखण्डदलम् प्रागुक्ताद् बन्धदलान्ततमभागप्रमाणदलार्त् सर्वबन्ध-
चयदलं विशोध्य जेषबन्धदलं बन्धमध्यमखण्डदलं भवति, तच्च बध्यमानपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्कितराशिना
विभज्यते, तदैकं बन्धमध्यमखण्डं प्राप्यते । तच्चैकैकं बन्धमध्यमखण्डं सर्वासु बन्धपूर्वापूर्वा-
वान्तरकिङ्कितविशेषेण दातव्यम् । एकबन्धमध्यमखण्डदलं चैकबन्धोपूर्वावान्तरकिङ्कितमानखण्ड-
दलस्यानन्ततमभागकल्पं भवति ।

बन्धमानपूर्वावान्तरकिङ्कितु संक्रमोभयचयदलं बध्यमानाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितु च बन्धाऽपूर्वा-
वान्तरकिङ्कितचयदलं येनाऽनन्ततमभागेन हीनं प्राक्षिप्यत, सोऽनन्ततमभागो बन्धमध्यमखण्डे
यथायोग्यं च बन्धचयदले प्रक्षिप्ते परिपूर्वते ।

अथ बन्धदलस्य संक्रमदलस्य वातदलस्य च निक्षेपविविर्भण्यते—तृतीयसंग्रह-
किङ्कित्तीयसंग्रहकिङ्कितश्च न व्यते, तेन तत्र पञ्चविवसंक्रमदलत एव दलिकं यथासंभवं दीयते ।
प्रथमसंग्रहकिङ्कितौ तु बन्धदलतः संक्रमदलतश्च दलिकं यथायोग्यं दीयते, वेद्यमानसंग्रहकिङ्कितौ च बन्ध-
दलतो वातदलतश्च यथायोग्यं दलं प्राक्षिप्यते ।

तथाहि—लोमतृतीयसंग्रहकिङ्कितयन्तरोत्पन्ना या सर्वप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितः, तस्यां संक्रमदलत
एकाऽवस्तनाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितदलमेकमव्यमखण्डं सर्वपूर्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितराशिप्रमाणांश्चोभय-
चयान् ददाति । ततो लोमतृतीयसंग्रहकिङ्कितयन्तरोत्पन्नद्वितीयाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितौ संक्रमदलत
एकावस्तनाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितदलमेकमध्यमखण्डमेकोनमर्वापूर्वापूर्वावान्तरकिङ्कितराशिप्रमाणांश्चोभयच-
यान् ददाति । इत्थं लोमतृतीयसंग्रहकिङ्कितयन्तरोत्पन्नप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितो लोमतृतीयसंग्रह-
किङ्कितयन्तरोत्पन्नद्वितीयाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितयामनन्ततमभागरूपेणैकोभयचयेन हीनं ददाति । ततः परं
लोमतृतीयसंग्रहकिङ्कितयन्तरोत्पन्नतृतीयाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितु संक्रमदलत एकैकावस्तनाऽपूर्वावान्तर-
किङ्कितदलमेकैकमव्यमखण्डमेकोत्तरहान्ना चोभयचयांस्तावत् प्राक्षिपति, यावत् तृतीयसंग्रहकिङ्कित-
यन्तरोत्पन्नचरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितः । इत्थं लोमतृतीयसंग्रहकिङ्कितयन्तरोत्पन्नचरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्कित

यावत् पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तरावान्तरकिट्टौ दीयमानं दलमनन्तभागस्वरूपेणैकैकोभयचयेन हीनं भवति ।

ततो लोमवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टौ संक्रमदलत एकमध्यमखण्डं लोमवृतीय-
संग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्पूनसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणांश्चोभयचयान् प्र-
क्षिपति । तदेवं लोमवृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नचरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टितो लोमवृतीयसंग्रहकिट्टि-
प्रथमपूर्वावान्तरकिट्टावेकाऽधस्तनाऽपूर्वावान्तरकिट्टिदलेनैकोभयचयेन च हीनं दलं ददाति । इत्थञ्च
लोमवृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नचरमाऽपूर्वावान्तरकिट्टितो लोमवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकि-
ट्टौ दीयमानदलमसंख्येयगुणहीनं भवति, मध्यमखण्डतोऽधस्तनाऽपूर्वावान्तरकिट्टिदलस्याऽसंख्येय-
गुणत्वात्, येषां मतेन पुनर्लोमवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिदलाऽनन्ततमभागप्रमाणं
मध्यमखण्डं भवति, तेषां मतेन दीयमानदलमनन्तगुणहीनं वक्तव्यम् । एवमग्रेऽपि । ततः परं
लोमवृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वावान्तरकिट्टौ संक्रमदलोदेकमध्यमखण्डमेकाधस्तनशीर्षचयमेका-
धिकलोमवृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्पूनसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणां-
श्चोभयचयान् प्रक्षिपति । तेन लोमवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टितो लोमवृतीयसंग्रह-
किट्टिद्वितीयपूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानं दलमेकाधस्तनशीर्षचयेनाऽधिकमेकोभयचयेन च हीनं
भवति । इत्थं लोमवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टितो लोमवृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वावान्तर-
किट्ट्यामेकाधस्तनशीर्षचयदलन्पूनोभयचयदलेन हीनं ददाति । एकोभयचयदलस्य प्राक्तनपूर्वावान्तर-
किट्टिपतितदलिकाऽनन्ततमभागमात्रत्वे सत्यधस्तनशीर्षचयस्योभयचयदलतोऽपि हीनत्वाज्जलोमवृती-
यसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टितो लोमवृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानं दलम-
नन्तभागेन हीनं भवति । एवमग्रेऽपि यथासंभवं भावनीयम् ।

तत ऊर्ध्वं लोमवृतीयसंग्रहकिट्टिवृत्तीयादिपूर्वावान्तरकिट्टिषु पल्योपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येय-
भागप्रमाणासु संक्रमदलत एकोत्तरवृद्ध्याऽधस्तनशीर्षचयानेकोत्तरहान्योभयचयानेकैकमध्यमखण्डं
च तावत् प्रक्षिपति, यावज्जलोमवृतीयसंग्रहकिट्टौ संक्रमदलतो निर्वर्त्यमानाऽवान्तरकिट्टयन्तरोत्पन्नाऽ-
पूर्वावान्तरकिट्टिरप्राप्ता भवति । ततो लोमवृतीयसंग्रहकिट्टयवान्तरकिट्टयन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टौ
संक्रमदलत एकावान्तरकिट्टयन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टिदलमेकं मध्यमखण्डं लोमवृतीयसंग्रह-
किट्टयन्तरोत्पन्नप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिप्रभृतिव्यतिक्रान्ताऽवान्तरकिट्टिराशिन्पूनसर्वपूर्वापूर्वावान्तर-
किट्टिराशिप्रमाणांश्चोभयचयान् प्रक्षिपति । इत्थं प्राक्तनपूर्वावान्तरकिट्टितोऽस्यामवान्तरकिट्टयन्तरो-
त्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानदलमसंख्येयगुणं भवति, लोमवृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयाऽवान्तरकिट्टि-
प्रभृतिव्यतिक्रान्तपूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाऽधस्तनशीर्षचयगतदलयुक्तैकमध्यमखण्डगतदलत ए-
काऽवान्तरकिट्टयन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टिदलस्याऽसंख्येयगुणत्वात्, येषां मतेन पुनर्लोम-
वृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिदलाऽनन्तभागप्रमाणं मध्यमखण्डं भवति, तेषां मतेन
दीयमानदलमनन्तगुणं जायते । ततोऽनन्तरायामुपरितन्यां लोमवृतीयसंग्रहकिट्टिपूर्वावान्तर-

किङ्क्यामेकं मध्यमखण्डं लोमवृतीयसंग्रहकिङ्क्यन्तरोत्पन्नप्रथमाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्किप्रमृतिव्यतिक्रान्त-
 पूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किराशिन्पूनसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणानुभयचयान् लोमवृतीयसंग्रहकिङ्कि-
 प्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किप्रमृतिव्यतिक्रान्तपूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणांश्चाऽधस्तनशीर्षचयान् प्रक्षिपति ।
 इत्थं प्राक्तनाऽवान्तरकिङ्क्यन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितोऽस्यां लोमवृतीयसंग्रहकिङ्किपूर्वावान्तर-
 किङ्कौ दीयमानदलमसंख्येयगुणहीनं जायते, अस्यां पूर्वावान्तरकिङ्कौ निक्षिप्यमाणदलादधस्तन-
 शीर्षचयमहितमध्यमखण्डलक्षणादवान्तरकिङ्क्यन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिङ्किदलस्याऽसंख्येयगुणत्वात् ।
 येषां मतेन पुनरवान्तरकिङ्क्यन्तरोत्पन्नापूर्वावान्तरकिङ्किदलं निक्षिप्यमाणाधस्तनशीर्षचयमध्यमखण्ड-
 दलतोऽनन्तगुणं भवति, तेषां मतेनाऽनन्तगुणहीनं जायते । तत उत्तरोत्तरावान्तरकिङ्क्यामेकोत्तर-
 वृद्ध्याऽधस्तनशीर्षचयानेकोत्तरहान्योभयचयानेकैकं च मध्यमखण्डं तावत् प्रक्षिपति, यावल्लोम-
 वृतीयसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्किः, नवरं पल्योपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागे गते यत्र यत्रा-
 वान्तरकिङ्क्यन्तरेऽपूर्वावान्तरकिङ्किं निर्वर्तयति, तत्र तत्राऽधस्तनशीर्षचयान् न प्रक्षिपति, किन्तु
 तत्स्यानेऽवान्तरकिङ्क्यन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिङ्किदलं ददाति । इत्थं पूर्वावान्तरकिङ्कितोऽवान्तर-
 किङ्क्यन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिङ्कावसंख्येयगुणं दीयमानं दलं भवति, हेतुस्तु प्राग्वद् भावनीयः ।
 मतान्तरेण त्वऽनन्तगुणं भवति । तथाऽवान्तरकिङ्क्यन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितः पूर्वावान्तरकि-
 ङ्कावसंख्येयगुणहीनं दीयमानं दलं भवति, मतान्तरेण त्वनन्तगुणहीनं भवति ।

ततो लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्क्यन्तरोत्पन्नप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्कौ संक्रमदलादेकाऽधस्तनाऽपूर्वा-
 वान्तरकिङ्किदलमेकं मध्यमखण्डं लोमवृतीयसंग्रहकिङ्किपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किराशिन्पूनसर्वपूर्वापूर्वावा-
 न्तरकिङ्किराशिप्रमाणांश्चोभयचयान् प्रक्षिपति । इदं च दीयमानं दलं लोमवृतीयसंग्रहकिङ्किचरम-
 पूर्वावान्तरकिङ्कितोऽसंख्येयगुणं भवति, मतान्तरेण त्वनन्तगुणं भवति । ततो लोमद्वितीयसंग्रहकि-
 ङ्क्यन्तरोत्पन्नद्वितीयाधपूर्वावान्तरकिङ्किवेकैकमध्यमखण्डमेकैकाधस्तनाऽपूर्वावान्तरकिङ्किदलमेकोत्तर-
 हान्या चोभयचयांस्तावत् प्रक्षिपति, यावल्लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्क्यन्तरोत्पन्नचरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्किः ।
 तेन लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्क्यन्तरोत्पन्नप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितः प्रमृति लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्क्यन्तरो-
 त्पन्नचरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्कि यावत् सर्वास्वपूर्वाऽवान्तरकिङ्किवेकैकोभयचयेन हीनं प्रक्षिप्यमाणं दलं
 भवति, उभयचयस्य चाऽनन्ततमभागमात्रत्वेनाऽनन्ततमभागेन हीनं दीयमानं दलं भवति ।

ततः परं लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्कौ संक्रमदलत एकं मध्यमखण्डं लोम-
 वृतीयसंग्रहकिङ्किपूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणानधस्तनशीर्षचयान् लोमवृतीयसंग्रहकिङ्किपूर्वापूर्वावान्तर-
 किङ्किलोमद्वितीयसंग्रहकिङ्क्यन्तरजाऽपूर्वावान्तरकिङ्किराशिन्पूनसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणांश्चो-
 भयचयान् प्रक्षिपति । इत्थं लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्क्यन्तरोत्पन्नचरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितो लोमद्वितीय-
 संग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्कौ दीयमानं दलमसंख्यातगुणहीनं भवति, हेतुस्तु प्राग्वद् भावनीयः,
 मतान्तरेण त्वनन्तगुणहीनम् । ततः परं लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किद्वेः पूर्वावान्तरकिङ्किव्यवान्तरकिङ्क्य-

न्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिङ्चिषु च दीयमानं दलं लोमवृतीयसंग्रहकिङ्चिवत् तावद् वक्तव्यम्, यावन्नो-
भद्वितीयसंग्रहकिङ्चिचरमपूर्वावान्तरकिङ्चिः ।

तत ऊर्ध्वं लोमप्रथमसंग्रहकिङ्चयन्तरोत्पन्नप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्चौ संक्रमदलत एकाधस्तनाऽ-
पूर्वावान्तरकिङ्चिदलमेकं मध्यमखण्डं लोमवृतीयसंग्रहकिङ्चिद्वितीयसंग्रहकिङ्चिपूर्वाऽपूर्वावान्तर-
किङ्चिराशिन्पूनसर्वपूर्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्चिराशिप्रमाणांश्चोभयचयान् प्रक्षिपति । इदं च लोमप्रथम-
संग्रहकिङ्चयन्तरोत्पन्नप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्चौ दीयमानं दलं लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्चिचरमपूर्वावान्तर-
किङ्चितोऽसंख्येयगुणं भवति, मतान्तरेण त्वनन्तगुणम् । हेतुस्तु प्राग्बत् प्रपञ्चनीयः । ततः
परमेकोत्तरहान्योभयचयानेकैकाधस्तनाऽपूर्वावान्तरकिङ्चिदलमेकं च मध्यमखण्डं तावद् ददाति,
यावन्नलोमप्रथमसंग्रहकिङ्चयन्तरोत्पन्नचरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्चिः ।

ततः परं लोमप्रथमसंग्रहकिङ्चिप्रथमपूर्वाऽवान्तरकिङ्चितः प्रभृति दलं दातुमुपक्रमते । तत्र लोम-
प्रथमसंग्रहकिङ्चिर्देव्यमानत्वेन चतुर्विधबन्धदलात् पञ्चविधसंक्रमदलाञ्च पूर्वापूर्वावान्तरकिङ्चिषु दलं
यथायोग्यं ददाति । किन्त्वसंख्येयभागप्रमाणा मन्दानुभागाका असंख्येयभागमिताश्च तीत्रानु-
भागाका या अवान्तरकिङ्चयो न बध्यन्ते, तासु केवलं संक्रमदलते एव दलं ददाति । तथा बन्धाऽ-
पूर्वावान्तरकिङ्चिषु केवलं बन्धदलत एव दलं ददाति, । तद्यथा—लोमप्रथमसंग्रहकिङ्चिप्रथमपूर्वावान्तर-
किङ्चौ संक्रमदलत एकं मध्यमखण्डं लोमवृतीयसंग्रहकिङ्चिद्वितीयसंग्रहकिङ्चिपूर्वावान्तरकिङ्चिराशिप्रमाणा-
नधस्तनशीर्षचयान् लोमवृतीयसंग्रहकिङ्चयन्तरोत्पन्नप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्चिप्रभृतिव्यतिक्रान्तपूर्वापूर्वा-
वान्तरकिङ्चिराशिन्पूनसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्चिराशिप्रमाणांश्चोभयचयान् प्रक्षिपति । इत्थं लोमप्रथम-
संग्रहकिङ्चयन्तरोत्पन्नचरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्चितो लोमप्रथमसंग्रहकिङ्चिप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्चौ दीयमानं
दलमसंख्येयगुणहीनं भवति, मतान्तरेण त्वनन्तगुणहीनम् । हेतुस्तु प्राग्बत् प्ररूपयितव्यः ।
ततः परं लोमप्रथमसंग्रहकिङ्चयाः पूर्वावान्तरकिङ्चिषु संक्रमतश्च निर्वर्त्यमानाऽपूर्वावान्तरकिङ्चिषु
लोमवृतीयसंग्रहकिङ्चिवद् दलं तावत् प्रक्षिपति, यावन्नलोमप्रथमसंग्रहकिङ्चिर्देव्यमाना बन्धपूर्वा-
वान्तरकिङ्चिप्राप्ता भवति । ततो लोमप्रथमसंग्रहकिङ्चिसत्कायां जघन्यायां बन्धपूर्वावान्तरकिङ्चौ
संक्रमदलत एकं मध्यमखण्डं लोमवृतीयसंग्रहकिङ्चिप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्चिप्रभृतिव्यतिक्रान्तपूर्वावान्तर-
किङ्चिराशिप्रमाणां नधस्तनशीर्षचयान् लोमवृतीयसंग्रहकिङ्चयन्तरोत्पन्नप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्चिप्रभृति-
व्यतिक्रान्तपूर्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्चिराशिन्पूनसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्चिराशिप्रमाणोभयचयदलं चैकोभयच-
यदलाऽनन्ततमभागेन हीनं प्रक्षिपति, बन्धमध्यमखण्डबन्धचयदलरूपेणैकोभयचयदलाऽनन्ततम-
भागमात्रस्य दलस्य बन्धदलतः प्रक्षिप्यमाणत्वात् । बन्धदलतः पुनरेकं बन्धमध्यमखण्डं
सर्वबन्धपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्चिराशिप्रमाणांश्च बन्धचयान् ददाति ।

ततः परं बन्धदलत एकैकं बन्धमध्यमखण्डमेकोत्तरहान्या च बन्धचयान् प्रक्षिपन् संक्रमद-

लतो लोमवृतीयसंग्रहकिङ्किवत् तावत् प्रक्षिपति, यावदसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलमात्रवन्ध-
पूर्वाऽवान्तरकिङ्किषु गतासु लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किवन्वप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्किः प्राक्तनी लोम-
प्रथमसंग्रहकिङ्किवन्वपूर्वावान्तरकिङ्किः, नवरमुभयचयदलमनन्ततमभागेन हीनं ददाति, तावदल-
स्य वन्वचयवन्वमध्यमखण्डरूपेण प्रक्षेपात् । ततो लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किवान्तरकिङ्किचन्तरोत्पन्न-
वन्वप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्किः वन्धदलत एकं वन्वापूर्वावान्तरकिङ्किसमानखण्डं लोमवृतीयसंग्रहकि-
ङ्किचन्तरोत्पन्नप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्किप्रमृतिव्यतिक्रान्तपूर्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्किराशिन्पूनसर्वपूर्वापूर्वावान्तर-
किङ्किराशिप्रमाणान् वन्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्किचयान् लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किवन्वप्रथमपूर्वावान्तर-
किङ्किप्रमृतिव्यतिक्रान्तवन्धपूर्वावान्तरकिङ्किराशिन्पूनसर्ववन्धपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणान् वन्ध-
चयानेकं च वन्धमध्यमखण्डं ददाति । तस्यां संक्रमदलतो दलिकं न ददाति । इत्थं प्राक्तनपूर्वाऽ-
वान्तरकिङ्किः दीयमानवन्धदलतोऽस्यामपूर्वाऽवान्तरकिङ्किः दीयमानं वन्धदलमनन्तगुणं भवति,
वन्वमध्यमखण्डवन्धचयदलत एकवन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किसमानखण्डदलस्याऽनन्तगुणत्वात् ।

ततः परमनन्तरायां लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किः ~~वन्ध~~पूर्वावान्तरकिङ्किः संक्रमदलतो लोमवृतीयसंग्रहकिङ्कि-
प्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किप्रमृतिव्यतिक्रान्तपूर्वाऽवान्तरकिङ्किराशिप्रमाणानधस्तनशीर्षचयाननन्ततमभागेन
हीनं लोमवृतीयसंग्रहकिङ्किचन्तरोत्पन्नप्रथमापूर्वाऽवान्तरकिङ्किप्रमृतिव्यतिक्रान्तपूर्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्कि-
राशिन्पूनसर्वपूर्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणोभयचयगतदलमेकं च मध्यमखण्डं वन्धदलतः
पुनरेकं वन्वमध्यमखण्डं लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किवन्वप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किप्रमृतिव्यतिक्रान्तवन्धपूर्वा-
पूर्वावान्तरकिङ्किराशिन्पूनसर्ववन्धपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणांश्च वन्धचयान् प्रक्षिपति ।
इत्थं प्राक्तनवन्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्किः निक्षिप्तदलतोऽस्यां पूर्वावान्तरकिङ्किः निक्षिप्यमाणवन्धदलमनन्त-
गुणहीनं जायते, वन्वमध्यमखण्डवन्धचयदलस्य वन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किसमानखण्डदलतोऽनन्तगुण-
हीनत्वात् ।

ततः परं संक्रमदलत एकोत्तरहान्योभयचयानेकोत्तरवृद्ध्या चाऽवस्तनशीर्षचयानेकैकं च
मध्यमखण्डं वन्धदलतः पुनरेकोत्तरहान्यां वन्धचयानेकैकं च वन्धमध्यमखण्डं तावद् ददाति,
यावल्लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किवन्वचरमपूर्वावान्तरकिङ्किः, नवरं यत्र यत्र संक्रमदलतोऽपूर्वावान्तर-
किङ्किः निर्वर्तयति, तत्र तत्र संक्रमदलतोऽवस्तनशीर्षचयदलस्थानेऽवान्तरकिङ्किचन्तरोत्पन्नाऽपूर्वा-
वान्तरकिङ्किदलं ददाति, तथाऽसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणासु वन्धपूर्वाऽवान्तरकिङ्किषु
गतासु यत्र यत्र वन्धदलतोऽपूर्वावान्तरकिङ्किः निर्वर्तयति, तत्र तत्रोभयचयस्थाने वन्ध-
दलतो वन्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्किचयानधस्तनशीर्षचयस्थाने च वन्धदलतो वन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किसमान-
खण्डदलं ददाति, संक्रममध्यमखण्डं तु तत्र न प्रक्षिपति ।

ततो लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किवन्वचरमपूर्वावान्तरकिङ्किः उपरितनपूर्वावान्तरकिङ्किरेरारम्य
लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्किः यावत् पूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किवन्धस्तनाऽपूर्वावान्तरकिङ्कि-

दलं वर्जयित्वा शेषसंक्रमदलचतुष्टयं लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिवद् यथायोग्यं प्रक्षिपति ।

यथा लोमस्य संग्रहकिट्टित्रये प्रक्षिप्यमाणदलस्य विधिरभिहितः, तथैव मायामानयोः संग्रहकिट्टित्रये क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टौ द्वितीयसंग्रहकिट्टौ च दलनिक्षेपविधिर्मणितव्यः, विशेषामावात् । अनेन विधिना क्रोधाद्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टिं यावद् दले प्रक्षिप्ते सर्वं संक्रमदलं परिसमाप्तं भवति ।

अथ क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टौ दलनिक्षेपविधिरभिधीयते क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टौ संक्रमदलं न भवति, तेन तस्यां संक्रमदलतः संग्रहकिट्ट्यन्तरेऽवान्तरकिट्ट्यन्तरे चाऽपूर्वावान्तरकिट्टिर्न निर्वर्तयति । किन्तु पृथक्स्थापितवातदलतो यथायोग्यमधस्तनशीर्षचयान् मध्यमखण्डमुपचयांश्च ददाति । चतुर्विधवन्धदलाच्च यथायोग्यं वन्धदलं ददाति । तथाहि क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टौ घातदलत एकं मध्यमखण्डं लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिप्रभृतिव्यतिक्रान्तपूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणानवस्तनशीर्षचयान् लोमतृतीयसंग्रहकिट्ट्यन्तरोत्पन्नप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिप्रभृतिव्यतिक्रान्तपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्यूनसर्वपूर्वाऽपूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणांश्चोभयचयान् प्रक्षिपति । ततः परं घातदलत एकैकमध्यमखण्डमेकोत्तरहान्योभयचयानेकोत्तरवृद्ध्या चाऽधस्तनशीर्षचयान् पूर्वावान्तरकिट्टिषु तावत् प्रक्षिपति, यावत् क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिरप्राप्ता भवति ।

ततः क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टौ घातदलत एकोभयचयस्याऽनन्तभागेन हीनं लोमतृतीयसंग्रहकिट्ट्यन्तत्पन्नोत्पन्नप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिप्रभृतिव्यतिक्रान्तपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्यूनसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणोभयचयदलं लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिप्रभृतिव्यतिक्रान्तपूर्वावान्तरकिट्टिप्रमाणानवस्तनशीर्षचयानेकं च मध्यमखण्डं प्रक्षिपति, वन्धदलतश्चैकं वन्धमध्यमखण्डं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिप्रभृतिव्यतिक्रान्तवन्धपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्यूनसर्ववन्धपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणांश्च वन्धचयान् प्रक्षिपति ।

ततः परं घातदलत एकोत्तरवृद्ध्याऽधस्तनशीर्षचयानेकोत्तरहान्योभयचयानेकैकं च मध्यमखण्डं वन्धदलत पुनरेकैकं वन्धमध्यमखण्डमेकोत्तरहान्या च वन्धचयांस्तावत् प्रक्षिपति, यावत् क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धचरमपूर्वावान्तरकिट्टिः, नवरमसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणासु वन्धपूर्वावान्तरकिट्टिषु गतासु यत्र यत्र वन्धदलतोऽपूर्वावान्तरकिट्टिं निर्वर्तयति, तत्र तत्रोभयचयस्थाने वन्धदलतो वन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयानवस्तनशीर्षचयस्थाने च वन्धदलतो वन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डदलं ददाति, घातदलतश्च मध्यमखण्डं न प्रक्षिपति । अनेन क्रमेण क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवन्धचरमपूर्वावान्तरकिट्टिं यावद् वन्धदले प्रक्षिप्ते सर्वं वन्धदलं परिसमाप्तं भवति ।

ततः क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमवन्धपूर्वावान्तरकिट्टेरनन्तरायामुपरितन्यां क्रोधप्रथमसंग्रह-

किङ्किपूवावन्तरकिङ्कि वातदलत एकं मध्यमखण्डं लोभतृतीयसंग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावन्तरकिङ्किप्रमृति-
व्यतिक्रान्तपूर्वावन्तरकिङ्किराशिप्रमाणानवस्तनशीर्षचयान् लोभतृतीयसंग्रहकिङ्किचन्तरोत्पन्नप्रथमाऽ-
पूर्वावन्तरकिङ्किप्रमृतिव्यतिक्रान्तपूर्वापूर्वावन्तरकिङ्किराशिन्यूनसर्वपूर्वाऽपूर्वावन्तरकिङ्किराशिप्रमाणां-
श्रोमयचयान् प्रक्षिपति । ततः परं घातदलत एकोत्तरवृद्धयाऽधस्तनशीर्षचयानेकोत्तरहान्योमयचया-
नेकैकं च मध्यमखण्डं तावत् प्रक्षिपति, यावत् क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावन्तरकिङ्किः । अनेन
विधिना क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वाऽवन्तरकिङ्कि यावद् घातदले प्रक्षिप्ते सर्वघातदलं परिसमाप्तं
भवति ।

इह दीयमानदलस्याऽनन्तान्युद्भूतानि भवन्ति । तथाहि—यथोद्भूतं निगम्यतं च भवति,
तथैवेह दीयमानं दलमपि कुत्रचित् प्रभूतं भवति, क्वचित् स्तोकं भवति, कुत्रचित्पुनरधिकं भवति,
पुनः क्वचिद्वीनं भवति, अवन्तरकिङ्किचन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावन्तरकिङ्किनाञ्चाऽनन्तत्वाद् दीयमानदल-
स्याऽनन्तान्युद्भूतानि किङ्किवेदनाद्वाप्रथमसमये भवन्ति । यथा किङ्किवेदनाद्वायाः प्रथमसमये
दलनिक्षेपविधिरभिहितः, तथैव किङ्किवेदनाद्वाद्वितीयादिसमयेष्वप्यभिधातव्यः । पश्यन्तु पाठका
यन्त्रकम्-२१ ।

॥ गणितविभागः समाप्तः ॥

दृश्यमानदलं तु सर्वपूर्वापूर्वावन्तरकिङ्किचन्ततमभागेन हीनं भवति ॥१३७॥

तदेवं प्रतिपादितो दलिकनिक्षेपविधिः । साम्प्रतं संक्रमवशात् क्रोधादिप्रथमसंग्रहकिङ्कि-
वेददलं कदा द्वादशसंग्रहकिङ्किषु भवति ? इति परशङ्काऽपुदासाय ग्राह-

पंचमआलीए कोहवद्धदलिअं तु सव्वकिङ्किसुं ।

माणादीण वि वद्धदलिअं जहासंभवं जेयं ॥१३८॥

पञ्चमाऽऽवलि काया क्रोधवद्धदलिकं तु सर्वकिङ्किषु ।

मानादीनामपि वद्धदलिकं यथासंभवं जेयम् ॥१३८॥ इति पदसंस्कारः ।

‘पंचम०’ इत्यादि, तत्र ‘क्रोधवद्धदलिकं’ क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किवद्धदलं तु वन्वसमयात् परं
पञ्चमाऽऽवलि कायां ‘सर्वकिङ्किषु’ संक्रमेण द्वादशसंग्रहकिङ्किषु भवतीति शेषः । इदमत्र हृदयम्—
क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनाद्वाप्रथमसमये यत् क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किदलं वज्जाति, तदावलिकां यावत्
तदवस्थं तिष्ठति, वन्धावलिकागतकर्मणः सकलकरणाऽयोग्यत्वेनाऽपवर्तनासंक्रमपरप्रकृतिसंक्रम-
योरभावात् । ततो द्वितीयाऽऽवलि काप्रथमसमये क्रोधस्य संग्रहकिङ्किद्वये मानस्य च प्रथमसंग्रहकिङ्कि
संक्रमयति, न ततोऽवस्तनीषु, कस्याश्चित् संग्रहकिङ्किदलं स्वधिस्तनप्रथमसंग्रहकिङ्कि यावत् संक्रम-
यति, न ततोऽवस्तादित्युक्तत्वात् । इत्थं किङ्किवेदनाद्वाप्रथमसमयवद्धक्रोधप्रथमसंग्रह-
किङ्किदलं द्वितीयाऽऽवलि कायां क्रोधसंग्रहकिङ्किद्वये मानस्य च प्रथमसंग्रहकिङ्कि भवति । आव-

चै० सङ्कतम् :- १ = १ * १ = १

लोभस्य तु नीचं न स मम मा नी कि हि
कि हि — कि हि

ध-सप्रहकिट्ठीनामधस्ताद् निर्वर्त्यमाना अपूर्वावान्तरकिट्टयः तादृच लोभस्य नृतीयसप्रहकिट्टौ चतस्रः (४), द्वितीयसप्रहकिट्टौ निष्ठः (३), प्रथम-संग्रहकिट्टयाश्च द्वे (२), यस्तुतोऽनन्ता, अवान्तरकिट्टयन्तरोत्पन्नापूर्वावान्तरकिट्टितश्चाऽसख्येयगणीनाः ।

नू=अवान्तरकिट्टयन्तरेषु सकमदलतो निर्वत्यमाना अपूर्वावान्तरकिट्टयः, ताश्च तृतीयसमूहकिट्टौ नव(९), द्वितीयसमूहकिट्टयामष्टौ (८), प्रथमसमूहकिट्टौ च पञ्च (५) । वस्तुतोऽनन्ता पूर्वावान्तरकिट्टीनां चाऽसंख्येयभागप्रमाणा । एकैका चापूर्वावान्तरकिट्टि पर्योपमप्रथमवर्गमूलसंख्येयभागप्रमाणं षडवान्तरकिट्टयन्तरेषु गतेषु निर्वत्यते, असत्कल्पनया तु द्वयोरेवान्तरकिट्टयन्तरेष्वजितयोर्नैर्वत्यते ।

ब=बन्धपूर्वावान्तरकिट्टय, ताश्चाऽसत्कल्पनया पञ्चदश (१५) वस्तुतो-ऽनन्ताः । उह प्रथमसंप्रदकिट्टे बन्धप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टया निर्त्रत्येमानसक्रमापूर्वावान्तरकिट्टयोऽपि बन्धपूर्वावान्तरकिट्टित्वेन बोध्याः ।

न अ=बन्धापूर्वावान्तरकिट्टयः, वस्तुतोऽनन्ता, इह त्वसत्कल्पनया द्वे बन्धापूर्वावान्तरकिट्टी कल्पिते, एकैका च बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिः पञ्चसु बन्धपूर्वा-
वान्तरकिट्टिषु गतासु निर्वर्त्यते । वस्तुतस्त्वसत्येयपत्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणासु गतासु निर्वर्त्यते ।

*=अनेन चिह्नं न अधस्तनापूर्वावान्तरकिट्टिदलं सूचितम्, तत्र लोभतृतीयसमूहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिदलप्रमाणं भवते, अधस्तनापूर्वावान्तरकिट्टिदलं च समूहकिट्टीनामवस्ताद् निर्वर्त्यमानावपूर्वावान्तरकिट्टिषु प्रक्षिपति ।

---अनेन चिह्नेन मध्यमखण्डदलं सूचितम्, एकमध्यमखण्डदलं च लोभतृतीयसमूहकिट्प्रथमपूर्वावन्तरकिट्द्विदलस्याऽसख्येयभागप्रमाण मतान्तरेण नान्यथागणना भवति । तस्मै नान्यथागणनं सर्वज्ञानमिति ज्ञेयम् ।

॥ = अनन्त चित्रं न उभयचयदल सूचितम्, लोभतृतीयसमग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टो कृपायचतुष्टयपूर्वागान्तरकिट्टिराशिप्रमाणानुभयचयान् प्रक्षिति, तत्र एकैकेन हीनान् प्रक्षिपति ।

x = अनन्त चित्रेन अधस्तनशीर्षचयदलं सूचितम्, लोभतृतीयसमग्रहकिट्ट्या द्वितीयपूर्वावान्तरकिट्ट्यामेकमधस्तनशीर्षचय प्रक्षिपति, तृतीयस्या द्वौ, चतुर्थी त्रीन, एवमेकोत्तरबुद्ध्याऽधस्तनशीर्षचयान् प्रक्षिपति, तेन लोभप्रथमसमग्रहकिट्टिचरमापूर्वावान्तरकिट्टिवेकोनलोभसमग्रहकिट्टिनयपूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणानन्तानधस्तनशीर्षचयान्, असत्कल्पनया तु चतुष्टयबुद्ध्याऽधस्तनशीर्षचयान्, तत्तत्कोत्तरोत्तरपूर्वावान्तरकिट्टौ विशेषहीनक्रमेण भवति ।

• • • = अनेन चित्रेन पूर्वावान्तरकिट्टिषु पुरातनदल सूचितम्, तत्तत्कोत्तरोत्तरपूर्वावान्तरकिट्टौ विशेषहीनक्रमेण भवति ।

० ० ० = अनेन चित्रेन अवान्तरकिट्ट्यन्तरोत्पन्नापूर्वावान्तरकिट्टिदल चावान्तरकिट्ट्यन्तरेषु निर्वर्त्यमानाचपूर्वावान्तरकिट्टिषु प्रक्षिपति ।

१ = ग्रन्थचयुक्तबन्धमखण्डम्, लोभप्रथमसमग्रहकिट्टिबन्धप्रथमापूर्वावान्तरकिट्टौ कपायचतुष्टयबुद्ध्याऽधस्तनशीर्षचयान्, तत्तत्कोत्तरोत्तरपूर्वावान्तरकिट्टौ विशेषहीनक्रमेण भवति ।

२ = ग्रन्थपूर्वावान्तरकिट्टिचयदलम्, लोभप्रथमसमग्रहकिट्टिबन्धप्रथमापूर्वावान्तरकिट्टौ लोभतृतीयसमग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टिप्रभृतिव्यतिक्रान्तावान्तरकिट्टिराशिन्यूनसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणान् बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयान् प्रक्षिपति । ततोऽसंख्येयपलशेषमप्रथमवर्गमूलराशिप्रमाणोर्हीनान्, असत्कल्पनया तु पङ्क्तिर्भूतान् बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयान् प्रक्षिपति । अनेन क्रमेण णऽनन्तासु बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिषु बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयदलप्रक्षेपो वक्तव्य । इह तु द्वे एव बन्धापूर्वावान्तरकिट्टौ कल्पिते, तेन द्वयोरेव दर्शित ।

+ अनेन चित्रेन बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डदलं सूचितम्, तत्र सक्रमण्यमखण्डाधिकलोभतृतीयसमग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिदलप्रमाणं भवति । बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डदलं चैकैकबन्धापूर्वावान्तरकिट्टौ दीयते । सक्रमदलतो दीयमानदलम्—

लोभतृतीयसमग्रहकिट्ट्या अधस्तात् निर्वर्त्यमानायां प्रथमापूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानदलम् (* १) इत्येतैश्चिह्नं सूचितं प्रभूतं भवति । द्वितीयापूर्वावान्तरकिट्ट्या अधस्तात् निर्वर्त्यमानायां प्रथमापूर्वावान्तरकिट्टौ दीयते, ततो विशेषहीनक्रमेण तावद् वक्तव्यम्, यावत्लोभतृतीयसमग्रहकिट्ट्या अधस्ताद् निर्वर्त्यमाना चरमापूर्वावान्तरकिट्टि । लोभतृतीयसमग्रहकिट्ट्या अधस्ताद् निर्वर्त्यमानाचरमापूर्वावान्तरकिट्टितो लोभतृतीयसमग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानम् (१) इत्याभ्यां सूचितं दलमसंख्येयगुणहीनं भवति, मतान्तरेण त्वनन्तगुणहीनं भवति, तत्र (• • •) इत्यनेन चिह्नेन सूचितम् ।

पुरातनदलस्य सत्त्वात् । ततो विशेषहीनं विशेषहीनं दलम् (* १) इत्येतैः सूचितं पल्योपमप्रथमवर्गमूलासख्येयभागप्रमाणासु लोभतृतीयसमग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टिषु दीयते, असत्कल्पनया त्वेकस्यामवान्तरकिट्टौ दीयते, ततो लोभतृतीयसमग्रहकिट्ट्या अगान्तरकिट्ट्यन्तरोत्पन्नप्रथमापूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानम् (० १) इत्येतैः सूचितं दलमसंख्येयगुण मतान्तरेण त्वनन्तगुणं भवति, तत्र (• • •) इत्यनेन सूचितं दलस्याऽपि प्रक्षेपात् । ततोऽनन्तर-पूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानम् (* १) इत्येतैः सूचितं दलमसंख्येयगुणहीनं मतान्तरेण त्वनन्तगुणहीनं भवति, तत्र (• • •) इत्यनेन सूचितस्य पुरातनदलस्य सत्त्वात् । एवमेव ऽपि ।

बन्धदलतो दीयमानदलम्—लोभप्रथमसमग्रहकिट्टिबन्धप्रथमापूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानम् १ इत्यनेन सूचितं दलं प्रभूतं भवति, ततो विशेषहीनक्रमेणाऽसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणासु असत्कल्पनया तु पञ्चसु बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिषु दीयमानं दलं भवति । ततोऽनन्तरायां बन्धप्रथमापूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानम् + १ इत्येतैः सूचितं दलमनन्तगुणं भवति, तदनन्तरबन्धापूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानम् १ इत्यनेन सूचितमनन्तगुणहीनं भवति । एवमेव ऽपि वक्तव्यम् ।

लिकां यावत् संग्रहकिट्टिचतुष्टयमेव तिष्ठति, संक्रमावलिकागतकर्मणः सकलकरणायोग्यत्वात् । ततः परं क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टितो मानप्रथमसंग्रहकिट्ट्यामागतं दलं तत्संक्रमाऽऽवलिकायां पूर्णायां तृतीयाऽऽवलिकायाः प्रथमसमये मानस्य शेषसंग्रहकिट्टिद्वये मायायाश्च प्रथमसंग्रहकिट्टौ संक्रमयति, न ततोऽधस्तात्, हेतुस्तु पूर्ववद् भावनीयः । तेन तृतीयाऽऽवलिकायां किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमयवद्वक्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिदलं संग्रहकिट्टिसप्तके भवति । ततः परं यत् किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमयवद्वक्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिदलं मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्टिं संप्राप्तम्, तत् संक्रमाऽऽवलिकायां व्यतिक्रान्तायां चतुर्थाऽऽवलिकाप्रथमसमये मायायाः शेषसंग्रहकिट्टिद्वये लोमस्य च प्रथमसंग्रहकिट्टौ संक्रमयति, न ततोऽधस्तात्, हेतुस्तु पूर्ववद् बोद्धव्यः । इत्थं किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमयवद्वक्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिदलं चतुर्थावलिकायां दशसु संग्रहकिट्टिषु भवति । ततः परं यत् किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमयवद्वक्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिदलं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिं संप्राप्तम्, तत् संक्रमाऽऽवलिकायामतिक्रान्तायां पञ्चमाऽऽवलिकाप्रथमसमये लोमस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ तृतीयसंग्रहकिट्टौ चापवर्तनासंक्रमेण संक्रमयति, आनुपूर्वीसंक्रमदर्शनात् । एवं किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमयवद्वक्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिदलं पञ्चमाऽऽवलिकायां द्वादशसु संग्रहकिट्टिषु भवति । उक्तञ्च कषायप्रामृते

“जा चावि बज्जमाणो आवलिया होदि पढमकिट्ठोए ।

पुव्वावलिया णियमा अणंतरा चट्ठसु किट्ठोसु ॥१॥

तदिया सत्तसु किट्ठोसु चउत्थो दससु होहे किट्ठोसु ।

तेण परं सेसाओ भवंति सव्वासु किट्ठोसु ॥२॥” इति ।

तथैव तच्चूर्णावपि—“जं पदेसग्गं बज्जमाणयं कोहरस, तं पदेसग्गं सव्वं बंधावलियं कोहरस पढमसंगहकिट्ठोए दोसइ । तदो आवलियादिकंतं तिसु वि कोहकिट्ठोसु दोसइ, भाणरस च पढमकिट्ठोए । एवं विदियावलिया चट्ठसु किट्ठोसु दोसइ । तदो जं पदेसग्गं कोहादो भाणरस पढमकिट्ठोए गदं, तं पदेसग्गं तदो आवलियाए पुण्णाए भाणरस विदियतदियासु मायाए च पढमसंगहकिट्ठोए संक्रमदि । एवं तदिया आवलिया सत्तसु किट्ठोसु ति भण्णइ । जं कोहपदेसग्गं संलुब्भमाणयं मायाए पढमकिट्ठोए संपत्तं, तं पदेसग्गं ततो आवलियादिकंतं मायाए विदियतदियासु च किट्ठोसु लोमस्स च पढमकिट्ठोए संक्रमदि । एवं चउत्थो आवलिया दससु किट्ठोसु ति भण्णइ । जं कोहपदेसग्गं संलुब्भमाणं लोमस्स पढमकिट्ठोए संपत्तं, तदो आवलियादिकंतं लोमरस विदियतदियासु किट्ठोसु दोसइ । एवं पंचमो आवलिया सव्वासु किट्ठोसु ति भण्णइ ।” इति ।

अथाऽतिदिदिक्षुराह 'भोणादीण' इत्यादि, 'मानादीनामपि' मान गाथा-
लोमानामपि 'वद्धदलिकं' प्रथमसंग्रहकिट्टिवद्धप्रदेशाग्रं सर्वसंग्रहकिट्टिषु यथासंभवं 'ज्ञेयं'
ज्ञातव्यम् । तदथा गानप्रथमसंग्रहकिट्टिवद्धप्रदेशाग्रं चतुर्थावलिकायां नवस्वपि संग्रहकिट्टिषु
भवति, मायायाः प्रथमसंग्रहकिट्टिवद्धप्रदेशाग्रं तृतीयावलिकायां पट्स्वपि संग्रहकिट्टिषु भवति,
लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिवद्धदलिकं द्वितीयावलिकायां तिसृषु संग्रहकिट्टिषु भवति । भावना तु
सुगमा ॥१३८॥

प्राग् एकविंशत्यधिकशततमगाथायां मध्यमाऽवान्तरकिट्टयो वेधन्त इत्युक्तम् ।
तत्रोदयस्थितौ कति समयप्रवद्धाः प्रक्षिप्ता भवन्ति ? कति चाक्षिप्ता भवन्ति ? एवं कति भववद्धा
उदयस्थितौ निक्षिप्ता भवन्ति ? इति परशङ्कां व्यपनुनुदिपुराह

उदयठिईए छण्हं आवलियाणं हवन्ति अच्छूढा ।

समयपवद्धा छूढा सेसा तह सव्वमेववद्धा ॥१३९॥

उदयस्थितौ पण्णामावलिकानां भवन्त्यक्षिप्ता ।

समयप्रवद्धा क्षिप्ता शेपास्तथा सर्वमेववद्धा ॥१३९॥ इति पदसंस्कारः ।

'उदयठिईए' इत्यादि, 'उदयस्थितौ' किट्टिवेदकैः स्वोदयनिपेके पण्णामावलिकानां समयप्रवद्धा
'अक्षिप्ता' उदीरणाकरणेनाऽनिक्षिप्ता भवन्ति । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, भण्यते अन्तरकरणे
निष्पादिते ये कर्मप्रदेशा वध्यन्ते, ते नियमत आवलिकाषट्काऽभ्यन्तरे नोदयन्ति,
किन्तु पट्स्वावलिकासु व्यतिक्रान्तास्वेव, तेन पडावलिकासमयप्रवद्धा उदयस्थित्यामुदीरणाकरणेन
न प्रक्षिप्यन्ते । न केवलं किट्टिवेदकैः स्वोदयस्थितौ पडावलिकासमयप्रवद्धा अक्षिप्ता भवन्ति,
किन्त्वन्तरकरणनिष्पादनतः पट्स्वावलिकासु गतासु सर्वैः क्षपकैः स्वोदयस्थितौ पडावलिका-
समयप्रवद्धा न क्षिप्यन्ते । यदस्यधायि कषायप्रामृतचूर्णौ "जत्तो पाए अंतरं कदं,
तत्तो पाए समयपवद्धो छसु आवलियासु गदासु उदोरिज्जदि । अंतरादो कंदादो
तत्तो छसु आवलियासु गदासु तेण परं छण्हमावलियाणं समयप्रवद्धा उदये
अछुद्धा भवन्ति ।" इति । इदमुक्तं भवति-अन्तरकरणसमाप्तिप्रथमसमय एकावलिकासमयप्रवद्धा
उदयस्थित्यामक्षिप्ता भवन्ति, वन्धावलिकागतकर्मणः सकलकरणाऽयोग्यत्वेनाऽऽवलिकावद्धकर्मण
उदयाभावात् । अन्तरकरणसमाप्तिद्वितीयसमयेऽप्येकावलिकासमयप्रवद्धा उदयस्थितावक्षिप्ता भवन्ति,
अन्तरकरणसमाप्तेरधस्ताद् वद्धकर्मण आवलिकां यावत्सकलकरणाऽयोग्यत्वेनावलिकायां व्यतिक्रान्ता-
यां क्रमेणोदीरणाप्रयोगेणोदयात् । एवंक्रमेणाऽन्तरकरणसमाप्तिप्रथमसमयतः प्रमृत्यावलिकाचरम-
समयं यावदावलिकासमयप्रवद्धा उदयेऽक्षिप्ता भवन्ति । ततः परं समयाधिकावलिकासमयप्रवद्धा
उदयेऽक्षिप्ता भवन्ति, अन्तरकरणसमाप्तिप्रथमसमयवद्धप्रदेशाग्रस्यावलिकाषट्के गत उदीरणा-

भवनात् । तदुपरितनसमये द्विसमयाधिकावलिकासमयप्रवृद्धा उदयेऽक्षिता भवन्ति, तदुपरितनसमये त्रिसमयाधिकावलिकासमयप्रवृद्धा उदयेऽक्षिता भवन्ति, एवमेकैकसमय-
वृद्धया तावद्वक्तव्यम्, यावदन्तरकरणसमाप्तिः समयोनावलिकापट्टस्य चरमसमयः । तदानीं
हि समयोनपडावलिकासमयप्रवृद्धा उदयेऽक्षिता भवन्ति । तदनन्तरसमये पण्णामावलिकानां
समयप्रवृद्धा उदयनियेकेऽक्षिता भवन्ति, तत उर्ध्वं सर्वत्र पण्णामावलिकानां समयप्रवृद्धा उदय-
स्थितौ अक्षिता भवन्ति ।

‘छूढा’ इत्यादि, तत्र ‘शेषाः’ पडावलिकानां समयप्रवृद्धान् वर्जयित्वा शेषाः सर्वे समयप्रवृद्धास्तथा
सर्वमववृद्धा उदयस्थितौ ‘क्षिता’ उदीरणाकरणेन प्रक्षिता भवन्ति । अयम्मात्रः यदि कर्मविस्थान-
कालाम्यन्तरे संचितयत्समयप्रवृद्धस्यैकोऽपि कर्मपरमाणुरुदये प्रक्षिप्यते, तर्हि स समयप्रवृद्ध उदये क्षित
इति व्याख्यानात् पडावलिकानां समयप्रवृद्धान् परित्यज्य शेषाः सर्वे समयप्रवृद्धा उदये वर्तन्ते ।
एवं यदि कर्मविस्थानकालाम्यन्तर विवक्षित एकरिगन् भवे वृद्धानां समयप्रवृद्धानामेकसमयप्रवृद्धस्यै-
कोऽपि कर्मपरमाणुरुदये प्रक्षिप्यते, तर्हि विवक्षितमववृद्ध उदये निक्षित इति व्याख्यानात् सर्वे भव-
वृद्धा उदये प्रक्षिता भवन्ति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “भववृद्धा पुनः पियमा
सर्वे उदये संजुष्टा भवन्ति ।” इति । इत्थं समयप्रवृद्धा उदयस्थितौ प्रक्षिता अप्रक्षिताश्च
भवन्ति, भवप्रवृद्धाः पुनः सर्व उदयस्थितौ प्रक्षिता भवन्ति ॥१३९॥

उदयस्थितौ समयप्रवृद्धा भववृद्धाश्च प्ररूपिताः, सम्प्रति क्षपकस्यैकस्यां स्थितौ समय-
प्रवृद्धशेषकाणि भववृद्धशेषकाणि च प्रतिपादनीयानि । इह तावदेकस्मिन् समये वृद्धः प्रदेशपिण्डः
समयप्रवृद्ध उच्यते, तत्र कर्मविस्थानकालाम्यन्तरे यथासंभवं वेदितस्य यस्य समयप्रवृद्धस्य
वेदितशेषं यत्प्रदेशाग्रं सत्कर्मणि भवति, अनन्तरसमये चोदयस्थितिं वर्जयित्वा शेषासु स्थितिषु
तस्य समयप्रवृद्धस्यैकोऽपि प्रदेशो न वर्तिष्यति, उदयस्थितिं त्वपकर्षेण प्राप्स्यति, तत्प्रदेशाग्रं
समयप्रवृद्धस्य शेषकं व्यपदिश्यते । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “जं समयपवद्धरस
वेदिदसेसगं पदेसगं दिस्सइ, तम्मि अपरिसेसिदग्गि एगसमएण उदयमा-
गदम्मि तस्स समयपवद्धस्स अण्णो कम्मपदेसो वा णत्थि, तं समय-
पवद्धसेसगं णाम ।” इति । न च कर्मविस्थानकालाम्यन्तरे समयप्रवृद्धस्य वेदितशेष-
मुदये वर्तमानं प्रदेशाग्रं समयप्रवृद्धशेषकं कुतो नोच्यते ? इति वाच्यम्, यतस्तथाविधे व्या-
ख्यान एकस्यामेवोदयस्थितौ शेषकस्याऽवस्थानस्वीकारप्रसङ्गः स्यात् । न चेदमिष्यते,
अनेकासु स्थितिषु समयप्रवृद्धशेषकस्य वक्ष्यमाणत्वात् । समयप्रवृद्धस्य जघन्यतः शेषकमेकं
दलं भवति, द्वे वा दले शेषके भवतः, त्रीणि वा दलानि शेषकाणि भवन्ति । एवंक्रमेणोत्कृष्टतोऽ-
नन्तकर्मदलिकानि शेषकाणि भवन्ति । एवं भववृद्धशेषकाण्यपि व्याख्येयानि । न्यगादि च

कषायप्रामृतचूर्णौ—“एवं चेव भववद्धसेसयं ।” इति । तथाहि-एकस्मिन् भवे वद्धः प्रदेशसमूहो भववद्ध उच्यते । तत्र कर्माऽवस्थानकालान्यन्तरे यथासंभवं वेदितस्य यस्य भववद्धस्य वेदितशेषे यत्प्रदेशाग्रं सत्कर्मणि विद्यते, अनन्तरसमये चोदयस्थितिं मुक्त्वा शेषासु स्थितिषु तस्य भववद्धस्यैकमपि दलं न वत्स्यते, उदयस्थितिं त्वपकर्षेण प्राप्स्यति, तत्प्रदेशाग्रं भववद्ध-शेषकमुच्यते । जवन्यतो भववद्धशेषकमेकं भवति, उत्कृष्टतस्त्वनन्तानि भववद्धशेषकाणि भवन्ति । नन्वेकस्थितौ कर्तॄणां समयप्रवृद्धानां भववद्धानां च शेषकाणि विद्यन्ते ? इति परप्रश्नं समाधातु-
कामः ग्राह

एगठिईअ इगाहियकमेण खलु समयभवपवद्धानां

होज्जन्ति सेसगाइं जेद्धाउ पलियअसंखभागस्स ॥१४०॥ (गीतिः)

एकस्थितावेकाविकक्रमेण खलु समयभवप्रवृद्धानाम् ।

भवन्ति शेषकाणि ज्येष्ठात् पल्यासंख्यभागस्य ॥१४०॥ इति पदसंस्कारः ।

“एगठिईअ” इत्यादि, ‘एकस्थितौ’क्षपकस्यैकस्यां स्थिता एकाविकक्रमेण ‘ज्येष्ठात्’ उत्कृष्टतः पल्याऽसंख्यभागस्य’ पल्योपमाऽसंख्यातभागमात्राणां ‘समयभवपवद्धानां’ति “द्व-दान्ते श्रूय-
माणां पदं प्रत्येकमभिसम्बध्यते ।” इति न्यायात् समयप्रवृद्धानां भवप्रवृद्धानां च शेषकाणि भवन्ति । खलुर्वाक्या उद्धारे । अयं भावः-क्षपकस्यैकस्यां स्थितौ जवन्यत एकसमयप्रवृद्धस्यैकस्मात् प्रमृत्य-
नन्तानि कर्मपरमाणुरूपाणि शेषकाणि विद्यन्ते । एवमेकस्यां स्थितौ द्वयोर्वा समयप्रवृद्धयोः शेषकाणि भवन्ति, त्रयाणां वा समयप्रवृद्धानां शेषकाणि वर्तन्ते । एवमेवैकोत्तरवृद्ध्या समयप्रवृद्धानां शेषकाणि तावद्वाच्यानि, यावदेकस्थित्यामुत्कृष्टतः पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमितानां समयप्रवृद्धानां शेषकाणि ।
उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ क्षपकप्ररूपणाऽवसरे—“एकं हि षड्विधं कदिपहं समयपवद्धानां सेसाणि होज्जासु ? एकस्स वा समयपवद्धरस, दोपहं वा, तिपहं वा, एवं गंतूण उक्कस्सेण पलिदोवमरस असंखेज्जदिभागमेत्ताणां समयप-
वद्धानां ।” इति ।

तथा क्षपकस्यैकस्थितौ जवन्यत एकस्य स्वप्रवृद्धस्य शेषकाणि भवन्ति, द्वयोर्वा स्वप्रवृद्धयोः शेषकाणि विद्यन्ते, एवमेकोत्तरवृद्धयोत्कृष्टतः पल्योपमाऽसंख्यातभागप्रमाणानां भवप्रवृद्धानां शेषकाण्ये-
कस्यां स्थितौ विद्यन्ते । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ क्षपकप्रस्तावे—“भववद्धसेसयाणि वि
एकं हि षड्विधं कदिपहं एकस्स वा भववद्धस्स, दोपहं वा, तिपहं वा, एवं गंतूण उक्क-
स्सेण पलिदोवमस्स असंखेज्जदिभागमेत्ताणां भववद्धानां ।” इति । एवमक्षपकस्याऽप्ये-
कस्यां स्थितौ समयप्रवृद्धशेषकाणि भवप्रवृद्धशेषकाणि च प्ररूपयितव्यानि, विशेषमावात् । न्यगादि
च कषायप्रामृतचूर्णावक्षपकप्ररूपणाऽवसरे “एकं हि षड्विधं कदिपहं एकस्स वा

समयपवद्धरस सेसयं दोणहं वा तिणहं वा उक्करसेण पलिदोवमस्स असंखेज्जदि-
भागमेत्ताणं समयपवद्धाणं । एवं चेव भववद्धसेसाणि ।” इति । इदमत्रोऽवधेयम्-क्षपकस्या-
ऽक्षपकस्य चैकस्थितावुत्कर्षेण भवप्रवद्धतोऽसंख्येयगुणानां समयप्रवद्धानां शेषकाणि भवन्ति ॥१४०॥

तदेवं दर्शितमेकस्यां स्थित्यामेकसमयप्रवद्धतः प्रमृत्युत्कृष्टतः पल्योपमासंख्येयमागमात्राणां
समयप्रवद्धानां शेषकाणामवस्थानम् । तत्र किमेकसमयप्रवद्धशेषकविशिष्टाः स्थितयः स्तोका भवन्ति ?
आहोस्वित् पल्योपमाऽसंख्येयमागमात्राणां समयप्रवद्धानां शेषकैर्विशिष्टा स्थितयः ? इत्यादिके
पृष्टेऽल्पवहुत्वं ग्राह

इगसमयपवद्धरस तु सेसेण ठिई जुआऽप्पगाऽणेगाणं ।

होन्ति असंखगुणा पल्लअसंखंसपमिआण च असंखंसा ॥१४१॥

(आर्यागोतिः)

एकसमयप्रवद्धस्य तु शेषेण स्थितयो युता अल्पका अनेकेषाम् ।

भवन्त्यसंख्यगुणाः पल्या-ऽसंख्याशप्रमितानां चाऽसंख्यांशाः ॥ १४१ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘इग०’ इत्यादि, एकसमयप्रवद्धस्य तु ‘शेषेण’ शेषकेण ‘युताः’ मिश्रिता अविरहिता इत्यर्थः,
स्थितयः ‘अल्पकाः’ स्तोका भवन्ति । क्षपकस्य वर्षपृथक्त्वमात्रस्थितिष्वेकसमयप्रवद्धशेषकेणा-
ऽविरहिताः स्थितय आवलिकाऽसंख्येयमागप्रमिता भवन्त्योऽपि सर्वस्तोका भवन्तीत्यर्थः ।
‘णेगाणं’ इत्यादि, ततो ‘अनेकेषां’ द्विप्रमृतिप्रयोग्याऽसंख्यातपर्यवसानानां समयप्रवद्धानां
शेषकेणाऽविरहिताः स्थितयोऽसंख्यगुणा भवन्ति, एकसमयप्रवद्धशेषकयुक्तस्थितितोऽनेकसमय-
प्रवद्धशेषकाऽविरहितस्थितीनामसंख्यातगुणत्वस्य न्याय्यत्वात् । ननूत्कृष्टतोऽनेकसमयप्रवद्धशेषकेणा-
विरहिताः कति स्थितयो भवन्ति ? इत्यत आह—‘पल्ल०’ इत्यादि, ‘पल्योपमाऽसंख्यांशप्रमितानां’
पल्योपमाऽसंख्येयमागप्रमितानां समयप्रवद्धानां शेषकेणाऽविरहिताः स्थितयो ‘असंख्यांशाः’ क्षपकस्य
वर्षपृथक्त्वमात्रस्थितैर्वहुसंख्येयमागमात्र्यो भवन्ति, तेन शेषाणां तत्प्रायोग्याऽनेकसमयप्रवद्धानां
शेषकेणाऽविरहिताः स्थितय आवलिकाऽसंख्येयमागप्रमाणा भवन्त्यः सकलस्थितीनामसंख्ये-
यमागमात्र्यो भवन्ति । उक्तं च कषायप्रभृतचूर्णौ “जाओ ताओ अविरहिदडि-
रोओ, ताओ एगसमयपवद्धसेसएण अविरहिदाओ थोवाओ । अणेगाणं समय-
पवद्धाणं सेसएण अविरहिदाओ असंखेज्जगुणाओ । पलिदोवमरस असंखेज्जदि-
भागमेत्ताणं समयपवद्धाणं सेसएण अविरहिदाओ असंखेज्जा भागा ।” इति । अत्र
मुग्धचोदको भणति-नन्वेकसमयप्रवद्धस्य शेषकेणाऽविरहिताः स्थितयः स्तोकाः, ततो द्वयोः
समयप्रवद्धयोः शेषकेणाऽविरहिता विशेषाधिकाः, ततोऽपि त्रयाणां समयप्रवद्धानां शेषकेणाऽवि-
रहिता विशेषाधिकाः । एवंक्रमेणाऽऽवलिकाऽसंख्येयमागे च गते द्विगुणा इत्यादिक्रमेण पल्यो-

पमाऽसंख्येयमागप्रमाणानां समयप्रवृद्धानामल्पवृद्धत्वं कुतो न भण्यते ? इति, अत्रोच्यते क्षपकस्य वर्षपृथक्त्वतोऽधिकाः स्थितयो न संभवन्ति । यद्येकसमयप्रवृद्धतः प्रभृत्येकोत्तरवृद्ध्या पल्योपमा-
ऽसंख्येयमागप्रमाणानां समयप्रवृद्धानां शेषकमाश्रित्य स्थानानि प्रारूपयिष्यन्त, तर्हि तानि
वर्षपृथक्त्वप्रमाणस्थितितोऽसंख्यातगुणान्यमविष्यन् । न चाऽस्तु वर्षपृथक्त्वतोऽसंख्येयगुणानि स्था-
नानीति वाच्यम्, वर्षपृथक्त्वतोऽधिकस्थितेरसंभवेन ततोऽधिकतराणां स्थानानामभावात् । इत्थमे-
कोत्तरवृद्ध्या समयप्रवृद्धानां शेषकेणाऽविरहितानां स्थितीनां प्ररूपणा न संभवति, अतो यथा-
संभवमेकसमयप्रवृद्धशेषकेणाऽविरहिताः स्थितयः एकसमयप्रवृद्धशेषकेणाऽविरहितस्थितितोऽसं-
ख्यातगुणा वाच्याः, ततोऽसंख्येयगुणाः पल्योपमाऽसंख्येयमागमात्रसमयप्रवृद्धशेषकेणाऽविरहिताः
स्थितयः ॥ १४१ ॥

अथैकसमयप्रवृद्धस्यैकमवप्रवृद्धस्य च शेषकाणि जघन्यत उत्कृष्टतश्च कतिपु स्थितिषु तिष्ठन्ति ?
इति पृष्टे प्राह

खणमवप्रवृद्धशेषाणि इगठिईए इगाहिअकमेणं ।

समयाहिअउदयावलियं वज्जिय सव्वगठिईसुं ॥१४२॥

क्षणमवप्रवृद्धशेषाण्येकस्थितावेकाधिकक्रमेण ।

समयाविकोदयावलिकां वर्जयित्वा सर्वस्थितिषु ॥१४२॥ इतिपदसंस्कारः ।

‘खण०’-इत्यादि, ‘क्षणमवप्रवृद्धशेषाणि’ इत्युक्त एकसमयप्रवृद्धस्यैकमवप्रवृद्धस्य च शेष-
काणीत्यर्थो ग्राह्यः । न चैकशब्दोऽनुक्तोऽपि कुतो गृह्यते ? इति वाच्यम्, “व्याख्यानतो
विशेषप्रतिपत्तिः ।” इति न्यायाश्रयणात् । तत्रैकसमयप्रवृद्धस्यैकमवप्रवृद्धस्य च शेषकाण्येकस्थितौ
वर्तन्त इति शेषः, एकाधिकक्रमेण समयाविकोदयावलिकां वर्जयित्वा ‘सर्वस्थितिषु’ अन्तरकरणे
दलिकामावात् क्षपकस्य सर्वेषु प्रथमस्थितिनिपेकेषु द्वितीयस्थितिनिपेकेषु च वर्तन्ते । इदमुक्तं भवति-
एकसमयप्रवृद्धस्यैकमवप्रवृद्धस्य च शेषकाणि जघन्यत एकस्यां स्थितौ वर्तन्ते, द्वयोर्वा स्थित्योर्वर्तन्ते,
तिसृषु वा स्थितिषु वर्तन्ते, एवमेकोत्तरवृद्धयोत्कृष्टतः समयाविकोदयावलिकां परित्यज्य शेषासु
क्षपकस्य वर्षपृथक्त्वमात्रप्रथमस्थितिषु द्वितीयस्थितिष्वेकमवप्रवृद्धशेषकाण्यवतिष्ठन्ते । न च
समयाविकावलिकायामेकसमयप्रवृद्धस्य शेषकाणि कुतो न वर्तन्ते ? इति वाच्यम्, तेषां लक्षणमङ्ग-
प्रमङ्गात् । तथाहि-उदयस्थितौ समयप्रवृद्धस्य शेषकाणि न संभवति, अनन्तरसमये निर्लेपयि-
ष्यमाणानां कर्मप्रदेशानां शेषकत्वेन व्युत्पादनात्, उदयस्थितौ च तात्कालिकनिर्लेपनदर्शनेन
शेषकत्वव्युत्पत्तौ विरोधस्योद्भवनात् । न च तथाप्युदयावलिकाया उपगितप्रथमस्थितौ समयप्रवृद्ध-
शेषकाणि संभवन्तीति वाच्यम्, अनन्तरसमये तस्याः स्थितेरुदयावलिकायां प्रविध्यमाणत्वादुदयावलि-
कागतकर्मणश्च सकलकेरणाऽयोग्यत्वेनाऽनन्तरसमयपुदयावलिकागतकर्मदलानामप्यर्पणेनोदयस्थितौ

प्रक्षेपाऽयोगात् । एवमुदयावलिकोगततृतीयादिस्थितिष्वपि न संभवति । ननूद्यस्थितेरुपरितना
याऽनन्तरा द्वितीयस्थितिः, तस्यां कुतो न संभवन्ति ? इति चेत्, उच्यते अपकर्षणेनाऽनन्तर-
समययुदयस्थितौ निश्शेषतो निर्लेपयिष्यमाणाः कर्मप्रदेशाशेषकत्वेन व्युत्पादिताः, अनन्तरद्वितीय-
स्थितिगतप्रदेशास्तूदयस्थितावपकर्षणेन न प्रक्षिप्यन्ते, किन्तु स्वभावतोऽधस्तनस्थितिक्षयेनोदय-
स्थितौ प्रविशन्ति । यद्वा व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिरिति न्यायेनोदयस्थितेरनन्तरोपरित-
नस्थितावप्येकसमयप्रवृद्धस्य शेषकाणि तिष्ठन्तीत्यभ्युपगन्तव्यम् । एवमेकमवप्रवृद्धशेषकाण्यपि
निरूपणीयानि । उक्तञ्च कषायप्रामृतचूर्णौ “समयप्रवृद्धसेसयमेकगिा ठिदिविसेसे,
दोसु वा, तीसु वा, एगादिएगुत्तरमुक्कस्सेण विदियडिदोए सव्वासु डिदोसु पढम-
डिदोए च समयाहियउदयावलियं भोत्तूण सेसासु सव्वासु डिदोसुXXXXXXI”
इति । एवमेकमवप्रवृद्धशेषकेषु ग्रन्थान्तरसंवादो द्रष्टव्यः ।

क्षपकस्यैकसमयप्रवृद्धस्य शेषकाण्युत्कर्षतो वर्षपृथक्त्वस्थितिषु दृश्यन्ते, अधिकस्थितेरभावात् ।
अक्षपकस्य त्वधिकोऽपि स्थितिषु दृश्यन्ते । तथाहि—एकसमयप्रवृद्धशेषकाणि जघन्यत एकस्यां
स्थितौ तिष्ठन्ति, यद्वा द्वयोः स्थित्योस्तिष्ठन्ति, यद्वा तिसृषु स्थितिष्ववतिष्ठन्ते । एवमेकोत्त-
रवृद्धयोत्कृष्टतोऽक्षपकस्य पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणासु स्थितिष्वेकसमयप्रवृद्धशेषकाणि वर्तन्ते ।
उक्तञ्च कषायप्रामृतचूर्णयामक्षपकप्रस्तावे—“समयप्रवृद्धसेसयमेकिरसे ठिदोए होज्ज,
दोसु तीसु वा, उक्कस्सेण पलिदोवमस्स असंखेज्जदिभागेसु ।” इति ॥१४२॥

तदेवमभिहितम्—विवक्षितैकसमयमवप्रवृद्धशेषकाणि जघन्यत एकस्यां स्थितौ वर्तन्ते,
उत्कृष्टतश्च समयाधिकोदयावलिकावर्जसर्वस्थितिष्विति । तत्र किमेकस्यां स्थित्यां येषां समयप्र-
वृद्धानां शेषकाणि विद्यन्ते, ते प्रभूता भवन्ति ? उत द्वयादिस्थितिषु येषां समयप्रवृद्धानां शेषका-
ण्यवतिष्ठन्ते, ते प्रभूताः ? इति परशङ्काव्यपनोदाय ग्राह

जाणं समयपवद्धाणं सेसाणिगठिईअ ते थोवा ।

दोसुं अहिआ आवलिअसंखंसे उ दुगुणा य जवमज्झं ॥१४३॥ (गीतिः)

येषां समयप्रवृद्धानां शेषाण्येकस्थितौ ते स्तोका ।

द्वयोरधिका आवलिकाऽसंख्यांशे तु द्विगुणाश्च यवमध्यम् ॥१४३॥ इति पदसंस्कार ।

‘जाणं’ इत्यादि, येषां समयप्रवृद्धानां ‘शेषाणि’शेषकाण्येकस्थितावतिष्ठन्ते, ते समय-
प्रवृद्धाः स्तोका भवन्ति । तद्यथा—यस्य समयप्रवृद्धस्य शेषकाण्येकस्यामेव स्थितावतिष्ठन्ते, तस्यैका
शलाका ग्रहीतव्या । ततः पुनरप्यन्यस्यैकस्य समयप्रवृद्धस्य शेषकाण्यन्यस्यामेकस्यां स्थितौ विद्य-

न्ते, तस्य द्वितीयैका शलाका ग्रहीतव्या । एवं यस्य समयप्रवद्धस्य शेषकाण्येकैकस्यता-
वतिष्ठन्ते, तस्य तस्यैकैका शलाका ग्रहीतव्या, गृहीताश्च सर्वाः शलाकाः स्तोका भवन्ति ।
'दोस्तु' इत्यादि, 'द्वयोः' ततो येषां समयप्रवद्धानां शेषकाणि द्वयोः स्थित्योरवतिष्ठन्ते, ते
'अविकाः' विशेषाधिकाः, यस्य यस्य समयप्रवद्धस्य शेषकाणि स्थितिद्वये विधन्ते, तस्य तस्यैकैका
शलाका ग्रहीतव्या, गृहीताश्च सर्वाः शलाकाः पूर्वपदतो विशेषाधिका भवन्तीत्यर्थः । ततो येषां
समयप्रवद्धानां शेषकाणि तिसृषु स्थितिष्ववतिष्ठन्ते, ते समयप्रवद्धा विशेषाधिका भवन्ति । एव-
मेकोत्तरवृद्ध्यापन्नस्थितिषु समयप्रवद्धा विशेषाधिकक्रमेण गच्छन्ति । 'आवलिकाऽसंख्यंशे तु'
आवलिकाऽसंख्येयभागे गते तु द्विगुणाः समयप्रवद्धा भवन्ति । चकारः समुच्चयार्थको भिन्नक्रमश्च,
ततश्चायमर्थः यवमध्यं चाऽऽवलिकाऽसंख्यंशे=प्रथमस्थानतः प्रभृत्यावलिकाऽसंख्यातभाग-
प्रमाणद्विगुणवृद्धिस्थानाऽतिक्रमे यवमध्यं प्राप्यत इति भावः ।

इदमत्र तात्पर्यम् येषां समयप्रवद्धानां शेषकाण्येकस्यां स्थितौ वर्तन्ते, ते समयप्रवद्धाः
स्तोकाः, ततो येषां समयप्रवद्धानां द्वयोः स्थित्योर्वर्तन्ते, ते विशेषाधिकाः, ततो येषां समय-
प्रवद्धानां शेषकाणि तिसृषु स्थितिषु वर्तन्ते, ते विशेषाधिका भवन्ति । एवं विशेषाधिकक्रमेणाऽऽ-
वलिकाऽसंख्येयभागमात्रेषु स्थानेषु गतेषु प्रथमस्थानतः समयप्रवद्धा द्विगुणा भवन्ति, इदञ्च
प्रथमं द्विगुणवृद्धिस्थानम् । ततः पुनरेतावत्सु स्थानेषु गतेषु समयप्रवद्धा द्विगुणा भवन्ति,
इदञ्च द्वितीयं द्विगुणवृद्धिस्थानम्, ततः पुनरेतावत्सु स्थानेषु गतेषु समयप्रवद्धा द्विगुणा भवन्ति ।
इदञ्च तृतीयं द्विगुणवृद्धिस्थानम् । अनेन क्रमेणाऽऽवलिकाऽसंख्येयभागमात्रेषु द्विगुणवृद्धिस्था-
नेषु गतेषु यवमध्यं प्राप्यते । अथ किं नाम यवमध्यम् ? इति चेत्, उच्यते—यथा यवाख्यधान्य-
विशेषः प्रारम्भमागतो विशेषाधिकक्रमेण तावद्वर्धते, यावत् तस्य मध्यस्थानम् । ततो विशेषहीनक्रमेण
तावद्धीयते, यावत् तस्य पर्यन्तभागः, तथैवैकोत्तरवृद्ध्यापन्नस्थितिषु समयप्रवद्धा विशेषाधिकक्रमेण
तावद् वर्धन्ते, यावदावलिकाऽसंख्येयभागमात्राणि स्थानानि । तत एकोत्तरवृद्ध्यापन्नस्थितिषु
समयप्रवद्धा गच्छन्ति, यावच्चरमस्थानम् । तत उपमयेह यवमध्यमुच्यते ।

ततो यवमध्यस्यावलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणस्थितिलक्षणस्योपर्येकोत्तरवृद्ध्यापन्नस्थितिषु समयप्र-
वद्धा विशेषहीनक्रमेण गच्छन्ति । यवमध्यत आवलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणस्थानेषु गतेषु द्विगुणहीनाः
समयप्रवद्धा भवन्ति, ततः पुनरेतावत्सु स्थानेष्वतीतेषु समयप्रवद्धा द्विगुणहीनाः सम्पद्यन्ते ।
एवंक्रमेण यवमध्यस्योपरि तावद् गच्छन्ति, यावद् वर्षपृथक्त्वमात्रस्थानेषु गतेषु चरमस्थानं
प्राप्यते, मध्ये चाऽसंख्येयद्विगुणहानिस्थानानि व्यतिक्रामन्ति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—
“समयपवद्धरस एकेकरस सेसगमेकिरसे द्विदोए, ते समयपवद्धा थोवा । जे
दोस्तु ठिदीस्तु, ते समयपवद्धा विसेसाहिया । आवलियाए असंखेज्जदिभागे

द्विगुणा । आवलियाए असंखेज्जदिभागे जवमज्झं । तदो हायमाणद्धाणाणि वासोपुधत्तं ।” इति । एवं भवप्रवद्धानामपि यवमध्यादिप्ररूपणा कर्तव्या, विशेषाभावात् ।

अक्षपकस्याऽप्येकादिस्थितिषु समयप्रवद्धानामवस्थानक्रमः क्षपकवृद्धातव्यः, नवरं पल्योपमाऽसंख्येयभागे गते द्विगुणवृद्धिस्थानं त्रिगुणहानिस्थानं वा भवति, एवं पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रेषु द्विगुणवृद्धिस्थानेषु गतेष्वक्षपकस्य यवमध्यं जायते, क्षपकस्य त्वात्रलिकाऽसंख्येयभागे संजातम् । तथाहि येषां समयप्रवद्धानां शेषकाण्यक्षपकस्यैकस्यामेव स्थितौ भवन्ति, ते समयप्रवद्धाः स्तोकाः । ततो येषां समयप्रवद्धानां शेषकाण्यक्षपकस्य द्वयोः स्थित्योरवतिष्ठन्ते, ते समयप्रवद्धा विशेषाधिका भवन्ति । एवमेकोत्तरवृद्ध्यापन्नस्थितिषु समयप्रवद्धा विशेषाधिक्रमेण गच्छन्ति । पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रस्थानेषु गतेषु समयप्रवद्धा त्रिगुणवृद्धा भवन्ति । इदं चार्थं त्रिगुणवृद्धिस्थानम् । ततः पुनरेतावत्सु स्थानेषु गतेषु समयप्रवद्धा द्विगुणा भवन्ति । इदं द्वितीयं त्रिगुणवृद्धिस्थानम् । एवंक्रमेण पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणेषु त्रिगुणवृद्धिस्थानेषु गतेषु सत्सु यवमध्यं प्राप्यते । यवमध्यस्थाने पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणस्थितिलक्षणे सर्वप्रभूताः समयप्रवद्धा भवन्ति । ततो यवमध्यस्योपर्येकोत्तरवृद्ध्यापन्नस्थितिषु समयप्रवद्धा विशेषहीनक्रमेण गच्छन्ति । पल्योपमाऽसंख्येयभागे च गते त्रिगुणहीनाः समयप्रवद्धा भवन्ति । ततः पुनः पल्योपमाऽसंख्यातभागेऽतीते समयप्रवद्धा द्विगुणहीना भवन्ति । एवंक्रमेण यवमध्यस्यावस्तनस्थानतोऽसंख्यातगुणेषु स्थानेषु गतेषु चरमस्थानं प्राप्यते । तत्र नानात्रिगुणवृद्धिहानिस्थानानि स्तोकानि भवन्ति । ततो द्विगुणहान्योरन्तरालवर्तीनि स्थानान्यसंख्येयगुणानि । एवं भववद्धा अपि प्ररूपयितव्याः, विशेषाभावात् । उक्तञ्चेदमेव भङ्ग्यन्तरेण कषायप्रामृतचूर्णौ । तथा च तद्ग्रन्थः—“समयप्रवद्धसेसयाणि एकन्दि द्विदिविसेसे जाणि, ताणि थोवाणि । दोसु ठिदिविसेसेसु विसेसाहियाणि । तिसु ठिदिविसेसेसु विसेसाहियाणि । पलिदोवमरस असंखेज्जदिभागे जवमज्झं । णाणंतराणि थोवाणि, एगंतरमसंखेज्जगुणं । एवं भववद्धसेसयाणि ।” इति । चूर्णिद्वित्राणामयं भावः—एकस्य समयप्रवद्धस्य भववद्धस्य च वेदितशेषः कर्मप्रदेशोऽनन्तरसमययुद्धस्थितिं प्राप्तो निश्शेषं निर्लेपयिष्यमाणो ययासंख्यं समयप्रवद्धशेषकं भववद्धशेषकं चोच्यते । तत्राऽक्षपकस्यैकस्यां स्थितौ वर्तमानस्य समयप्रवद्धशेषकस्यैका शलाका ग्रहीतव्या । पुनरन्यसमयप्रवद्धशेषकस्यैकस्यां स्थिताववतिष्ठमानस्य द्वितीया शलाका ग्रहीतव्या । एवमेकस्थित्यामवतिष्ठमानानां समयप्रवद्धशेषकाणामेकैका शलाका ग्रहीतव्या । तथा द्वयोः स्थित्योर्यत्समयप्रवद्धशेषकं विद्यते, तस्यैका शलाका ग्रहीतव्या । पुनरन्यसमयप्रवद्धशेषकं यद् द्वयोः स्थित्योर्विद्यते, तस्य द्वितीया शलाका ग्रहीतव्या । एवं द्वयोः स्थित्योरवतिष्ठमानानां समयप्रवद्धशेषकाणामेकैका शलाका ग्रहीतव्या । एवंक्रमेणैकोत्तरवृद्ध्यापन्नस्थितिष्ववतिष्ठमानानां समयप्रवद्धशेषकाणामेकैका

शलाका ग्रहीतव्या । तत्रैकस्थित्यामवतिष्ठमानानां समयप्रवद्धशेषकाणां गृहीताः सर्वाः शलाकाः स्तोका भवन्ति । ततो द्वयोः स्थित्योरवतिष्ठमानानां समयप्रवद्धशेषकाणां गृहीताः सर्वाः शलाका विशेषाविका भवन्ति । एवं विशेषाधिकक्रमेण पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणस्थानेषु गतेषु शलाका प्रथमस्थानापेक्षया द्विगुणा भवन्ति, इदञ्च प्रथमं द्विगुणवृद्धिस्थानम् । ततः पुनरेतावत्सु स्थानेषु व्रजितेषु शलाका द्विगुणा भवन्ति, इदञ्च द्वितीयं द्विगुणवृद्धिस्थानम् । एवंक्रमेण पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणेषु द्विगुणवृद्धिस्थानेषु व्रजितेषु यवमर्थं लभ्यते । तस्योपरि शलाका हीयमाना गच्छन्ति । पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणेषु च स्थानेषु गतेषु द्विगुणहीनाः शलाका भवन्ति । ततः पुनः पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रेषु स्थानेषु गतेषु शलाका द्विगुणहीना भवन्ति । एवंक्रमेण द्विगुणवृद्धिस्थानतोऽसंख्यगुणेषु द्विगुणहानिस्थानेषु गतेषु सत्सु चरमस्थानं प्राप्यते । तत्र नानाद्विगुणवृद्धिहानिस्थानानि स्तोकाणि, द्विगुणवृद्धिहानिस्थानानां सर्वाः सम्पिण्डिताः शलाकाः स्तोका भवन्तीत्यर्थः, ततो विवक्षितस्थानतो यावत्सु स्थानेषु गतेषु द्विगुणवृद्धिस्थानं प्राप्यते, तान्येकान्तरसंज्ञेकान्यसंख्येयगुणानि भवन्ति । एवमेव भववद्धशेषकाणि निरवशेषं प्ररूपयितव्यानि, विशेषाभावात् । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्-२२ ॥१४३॥

सम्प्रति समयप्रवद्धशेषकाणां भववद्धशेषकाणां चाधारभूता अनाधारभूताश्च सामान्यस्थित्तीर-
सामान्यस्थित्तीश्च प्ररूपयिपुराह

सेसाणि जट्टिईए सा सामण्णा परा असामण्णा ।

एगा इगाहिअकमा निरंतराऽऽवलिअसंखमागमिआ ॥१४४॥ (गीतिः)

शेषाणि यत्स्थितौ सा सामान्या पराऽसामान्या ।

एकैकाधिकक्रमाद् निरन्तरा आवलिकाऽसंख्यभागमिता ॥१४४॥ इति पदसंस्कार ।

‘सेसाणि’ इत्यादि ‘शेषाणि’ समयप्रवद्धशेषकाणि भववद्धशेषकाणि च ‘यत्स्थितौ’ यस्यां स्थितौ विद्यन्ते “यत्राऽन्यत् क्रियापदं न श्रूयते तत्राऽरिर्भवन्तीपरः प्रयुज्यते” इति न्यायदर्शनेन अस्तिना च भवतिर्विद्यतिरित्यादीनां ग्रहणाद् विद्यन्त इति क्रियापदामिधानम्, सा शेषकाणामाधारभूता सामान्या स्थितिरुच्यते, तत्र समयमवप्रवद्धशेषकार्थकर्मप्रदेशानामितरेषां च कर्मप्रदेशानां साधारणत्वेनावस्थानात् । ‘परा’ सामान्यतोऽन्या, यस्यां स्थितौ समयप्रवद्धशेषकाणि भववद्धशेषकाणि च न विद्यन्ते, सा असामान्या स्थितिरुच्यते इत्यर्थः । समयप्रवद्धशेषकाणां भववद्धशेषकाणां चाऽऽवारभूताः स्थितयः सामान्याः, तेषामनाधारभूताः स्थितयोऽसामान्या व्यपदेष्टव्या इति संक्षेपार्थः । उक्तञ्च कषायप्रामृतचूर्णौ “एकन्हि ठिदिविसेसे जम्हि

★=पतच्चिह्नेन सूचितशेषकाणि द्वयो स्थित्योर्येषां समयप्रवृद्धानाम्, ते विगोपाधिकाः, असत्कल्पनया १२ ।

✱=पतच्चिह्नसूचितशेषकाणि तिसृषु स्थितिषु येषां समयप्रवृद्धानाम्, ते विगोपाधिकाः, असत्कल्पनया १६ ।

येषां समयप्रवृद्धानां शेषकाणि चतसृषु स्थितिषु वर्तन्ते, ते विगोपाधिकाः, असत्कल्पनया २४, चित्रे त्वयकाशाभावाद् न दर्शिताः, एवमग्रेऽपि ।

येषां समयप्रवृद्धानां शेषकाणि पञ्चसु स्थितिषु वर्तन्ते, ते विगोपाधिकाः, असत्कल्पनया ३२ ।

येषां समयप्रवृद्धानां शेषकाणि षट्सु स्थितिषु वर्तन्ते, ते विगोपहीनाः, असत्कल्पनया २४ ।

येषां समयप्रवृद्धानां शेषकाणि सप्तसु स्थितिषु वर्तन्ते, ते विगोपहीनाः, असत्कल्पनया १६ ।

येषां समयप्रवृद्धानां शेषकाण्यष्टसु स्थितिषु वर्तन्ते, ते विगोपहीनाः, असत्कल्पनया १२ ।

येषां समयप्रवृद्धानां शेषकाणि नवसु स्थितिषु वर्तन्ते, ते विगोपहीनाः, असत्कल्पनया ८ ।

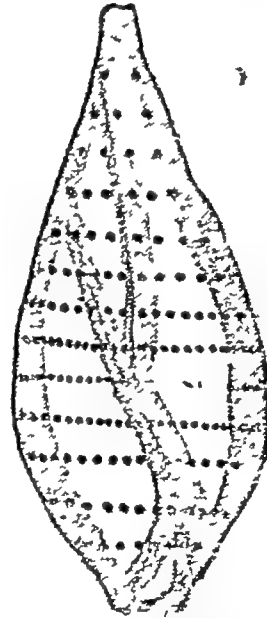
येषां समयप्रवृद्धानां शेषकाणि दशसु स्थितिषु वर्तन्ते, ते विगोपहीनाः, असत्कल्पनया ६ ।

येषां समयप्रवृद्धानां शेषकाण्येकादशसु स्थितिषु वर्तन्ते, ते विगोपहीनाः, असत्कल्पनया ४ ।

येषां समयप्रवृद्धानां शेषकाणि द्वादशसु स्थितिषु वर्तन्ते, ते विगोपहीनाः, असत्कल्पनया ३ ।

येषां समयप्रवृद्धानां शेषकाणि त्रयोदशसु स्थितिषु वर्तन्ते, ते विगोपहीनाः, असत्कल्पनया २ ।

ययो समयप्रवृद्धयो	शेषकाणि	त्रयोदशस्थितिषु, तौ २
येषां समयप्रवृद्धानां	"	द्वादश " ते ३
" "	"	एकादश " " ४
" "	"	दश " " ६
" "	"	नव " " ८
" "	"	अष्ट " " १२
" "	"	सप्त " " १६
" "	"	षट् " " २४
" "	"	पञ्च " " ३२
" "	"	चतु " " २४
" "	"	त्रि " " १६
" "	"	द्वयो स्थित्यो, ते १२
" "	"	एकस्थितौ, ते ८

चरम-स्थानम्

द्विगुणहीनाः

द्विगुणहीनाः

द्विगुणहीनाः

अन्तर्धाम्

द्विगुणः

प्रथम-स्थानम्

इहाऽऽवलिक्ताऽसत्कल्पेयभागः समयद्वयप्रमाणः कल्पितः, तेन प्रथमस्थानतः स्थानद्वये गते द्विगुणाः समयप्रवृद्धा षोडश (१६) भवन्ति । पुनः स्थानद्वये गते समयप्रवृद्धा द्वात्रिंशत् (३२) भवन्ति । आवलिक्ताऽसत्कल्पेयभागमात्रेषु द्विगुणवृद्धिस्थानेषु गतेष्वसत्कल्पनया द्वितीयद्विगुणवृद्धिस्थाने यवमध्य लभ्यते । यवमध्य-योर्यकोत्तरवृद्ध्याऽत्र स्थितिषु समयप्रवृद्धा विगोपहीनक्रमेण तावद् गच्छन्ति, यावद् वर्षपृथक्त्वस्थानेष्वसत्कल्पनयाऽऽप्तमस्थाने चरमस्थानं प्राप्नोति । यवमध्यतः उपर्यावलिक्ताऽसत्कल्पेयभागप्रमाणस्थानेषु गतेष्वसत्कल्पनया स्थानद्वये गते द्विगुणहीनाः समयप्रवृद्धाः षोडश (१६) भवन्ति, पुनरेतावत्सु स्थानेषु गतेषु समयप्रवृद्धा द्विगुणहीना भवन्ति । एवं क्रमेण तावद्वाच्याः, यावच्चरमस्थानम् ।

समयप्रवृद्धसमयमत्ति, सा द्विदो सामण्या त्ति णादव्वा । जग्गि णत्ति, सा द्विदो असामण्या त्ति णादव्वा ।” इति ।

अथ जघन्यत उत्कृष्टतश्च निरन्तरं कियत्योऽसामान्यस्थितयो भवन्ति ? इति परप्रश्नमुत्तरयितुं भणति—‘एगा’ त्ति ‘एका’ जघन्यत एकोऽसामान्या स्थितिर्भवति, न च जघन्यतः सामान्या स्थितिरेका भवतीत्यर्थोऽत्र कुतो न गृह्यते ? इति वाच्यम्, प्रत्यासत्याऽसामान्यस्थितेरेव ग्रहणसंभवात् । ‘इगाहिअकमा’ इत्यादि, तत एकाधिकक्रमाद् ‘निरन्तराः’ सामान्यस्थितिमिरनन्तरिता उत्कृष्टतः क्षपकस्याऽऽवलिकाऽसंख्येयभागमिता असामान्यस्थितयो भवन्ति, न ततोऽधिकाः । अयम्भावः—द्वयोः पार्श्वयोरेकस्यामनेकासु वा सामान्यस्थितिषु सतीषु मध्ये जघन्यत एकोऽसामान्यस्थितिर्भवति, पुनर्द्वयोः पार्श्वयोरेकस्यामनेकासु वा सामान्यस्थितिषु सतीषु मध्ये द्वोऽसामान्यस्थिती निरन्तरं भवतः । पुनर्द्वयोः पार्श्वयोरेकस्यामनेकासु वा सामान्यस्थितिषु सतीषु मध्ये तिस्रोऽसामान्यस्थितयो निरन्तरं भवन्ति, एवमेकोत्तरवृद्धयोत्कृष्टतो निरन्तरं क्षपकस्याऽऽवलिकाऽसंख्येयभागमिता असामान्याः स्थितयो भवन्ति, न ततोऽधिकाः, आवलिकाऽसंख्येयभागे च गते नियमतः सामान्यस्थितीनां सद्भावात् । उक्तञ्च कषायप्रामृतचूर्णौ “एवमसामण्याओ द्विदोओ एका वा दो वा उक्कस्सेण अणुवद्धाओ आवलियाए असंखेज्जदिभागमेत्तोओ ।” इति ।

अत्र चोदक आह गणु णाचत्वारिंशदुत्तरशततमगाथायां जघन्यत एकस्थितौ समयप्रवृद्धशेषकाणि भवप्रवृद्धशेषकाणि च विधन्त इत्युक्तम् । ततः पारिशेष्यात् क्षपकस्य भवसमयप्रवृद्धशेषकै रहिता भवसमयप्रवृद्धानामनाधारभूता असामान्याः स्थितयो निरन्तरमुत्कृष्टतो वर्षपृथक्त्वमात्र्यः संभवन्ति, क्षपकस्य वर्षपृथक्त्वमात्रस्थितिकत्वात्, आवलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणा एव उत्कृष्टतः कुतो निरूप्यते ? इति, अत्रोच्यते—नैष दोषः, णाचत्वारिंशदधिकशततमगाथायां ह्येकसमयप्रवृद्धस्यैकभवप्रवृद्धस्य च शेषकमाश्रित्य तथा प्ररूपितम्, अत्र तु नानासमयप्रवृद्धानां नानाभवप्रवृद्धानां चापि शेषकाण्याश्रित्य निरन्तरमावलिकाऽसंख्येयभागमिता एव उत्कृष्टतोऽसामान्यस्थितयो भवन्तीति प्ररूप्यते । अयं भावः—जघन्यत एकसमयप्रवृद्धस्यैकभवप्रवृद्धस्य च शेषकाण्येकस्यां स्थितौ वर्तन्ते, शेषासु स्थितिषु निरुक्तसमयप्रवृद्धस्य निरुक्तभवप्रवृद्धस्य च शेषकाणि न विधन्त इत्युक्तं णाचत्वारिंशदधिकशततमगाथायाम्, न तत्र यथासंभवं नानाभवसमयप्रवृद्धशेषकाणामनेकस्थितिष्ववस्थानस्य निषेधः प्रतिपादितः । असामान्यस्थितयस्त्वेकभवसमयप्रवृद्धानामभवसमयप्रवृद्धानां शेषकाणामभाव एव व्यपदिश्यन्ते । इत्थं विवक्षितैकसमयप्रवृद्धस्य शेषकाणां जघन्यत एकस्थितौ सद्भावेन शेषासु स्थितिषु तदभावेऽपि यथासंभवं विवक्षितभवसमयप्रवृद्धतो भिन्नैकभवसमयप्रवृद्धानामभवसमयप्रवृद्धानां शेषकाणामप्रतिषेधादुत्कृष्टतो वर्षपृथक्त्वमात्र्योऽसामान्यस्थितयो न लभ्यन्ते, किन्तूत्कृष्टतो निरन्तरमावलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणा एव प्राप्यन्ते ।

अक्षपकस्य तूत्कृष्टतो निरन्तरं पल्योपमाऽसंख्येयभागमिता असामान्याः स्थितयो वर्तन्ते,
न त्वावलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणाः । उक्तञ्च कपायप्रामृतचूर्णावक्षपकरूपणाऽवसरे
असामण्याओ द्विदोओ एक्का वा दो वा तिणिण वा, एवमणुवद्धाओ उक्कस्सेण
पलिदोवमस्स असंखेज्जदिभागो ।” इति । इदमुक्तं भवति—उभयोः पार्श्वयोरेकस्यामने-
कासु वा सामान्यस्थितिषु सतीषु मध्ये जघन्यत एकाऽसामान्यस्थितिर्भवति, पुनर्द्वयोः पार्श्वयोरे-
कस्यामनेकासु वा सामान्यस्थितिषु सतीषु मध्ये द्वेऽसामान्यस्थिती भवतः । एवंक्रमेण द्वयोः
पार्श्वयोरेकस्यामनेकासु वा सामान्यस्थितिषु सतीषु मध्ययुत्कृष्टतः पल्योपमाऽसंख्येयभागमिता
असामान्यस्थितयो भवन्ति ॥१४४॥

अथ निरन्तराऽसामान्यस्थितीनामल्पबहुत्वं व्याजिहीर्षुराह

एकैकेण थोवा ताअ कमेणं विसेसअहिआओ ।

आवलिसंख्यभागे दुगुणा तह होइ जवमज्झं ॥१४५॥

एकैकेन स्तोकास्ता क्रमेण विशेषाधिकाः ।

आवलिकाऽसंख्यभागे द्विगुणास्तथा भवति यवमध्यम् ॥१४३॥ इति पदसंस्कारः ।

‘एकैकेण’ इत्यादि (१) ‘एकैकेन’ एकैकरूपेण स्तोकाः, काः ? इत्याह—‘ताअ’ इति ताः—
असामान्यस्थितयः, तच्छब्देन प्रत्यासन्न्याऽसामान्यस्थितेः परामर्शात् ‘कमेणं’ इत्यादि,
क्रमेण विशेषाधिका असामान्यस्थितयो भवन्ति, द्विकेन विशेषाधिका भवन्ति, त्रिकेण विशेषा-
धिका भवन्ति, एवमेकोत्तरवृद्ध्यापन्नाऽसामान्यस्थितयो विशेषाधिका विशेषाधिका भवन्तीत्यर्थः ।

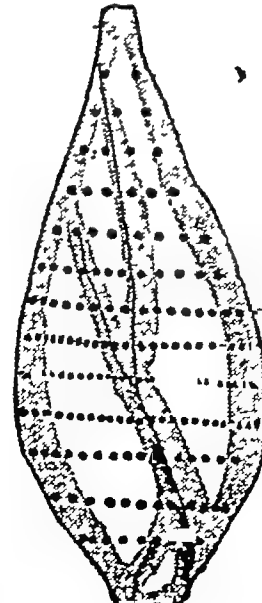
‘आवलि०’ इत्यादि, ‘आवलिकाऽसंख्यभागे’ आवलिकाऽसंख्येयभागे गतेऽसामान्यस्थितयो
द्विगुणा भवन्ति । आवलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणेषु च द्विगुणवृद्धिस्थानेषु गतेषु यवमध्यं प्राप्यते ।
तदेव ग्राह—‘तह’ इत्यादि, तथा यवमध्यं भवति, आवलिकाऽसंख्येयभागमात्रेषु द्विगुणवृद्धिस्थानेषु
गतेषु यवमध्यं प्राप्यत इत्यर्थः । उक्तञ्च कपायप्रामृतचूर्णौ “एकैकेण असामण्याओ
थोवाओ, दुगेण विसेसाहियाओ, तिगेण विसेसाहियाओ । आवलियाए असं-
खेज्जदिभागे दुगुणाओ । आवलियाए असंखेज्जदिभागे जवमज्झं ।” इति । भावार्थः
पुनरयम्—अक्षपकस्य स्थितिस्तत्कर्म वर्तयथक्त्वप्रमितं भवति । तत्र द्वयोः पार्श्वयोरेका वाऽनेका वा
सामान्यस्थितयो भवन्ति, मध्ये चैकाऽसामान्यस्थितिर्विद्यते, तस्या एका शलाका ग्रहीतव्या ।
पुनर्द्वयोः पार्श्वयोरेकस्यामनेकासु वा सामान्यस्थितिषु सतीषु मध्येऽन्यैकाऽसामान्यस्थितिर्वर्तते,
तस्या द्वितीयैका शलाकाऽऽदातव्या । एवंक्रमेणैकैकाऽसामान्यस्थितेरेकैका शलाका ग्रहीतव्या ।
एवमुभयोः पार्श्वयोरेकाऽनेका वा सामान्यस्थितयो भवन्ति, मध्ये च निरन्तरं द्वेऽसामान्यस्थिती

भवतः, तयोरेका शलाका ग्रहीतव्या । ततः पुनर्द्वयोः पार्श्वयोरेकाऽनेका वा सामान्यस्थितयो भवन्ति,
मध्ये च निरन्तरमन्ये द्वेऽसामान्यस्थिती भवतः, तयोर्द्वितीयैका शलाका ग्रहीतव्या । उत्तरीत्याऽ-
सामान्यस्थितिद्विकानामेकैका शलाका ग्रहीतव्या । एवमेकोत्तरवृद्ध्याऽऽवलिकाऽसंख्येयभागमा-
त्रीणामसामान्यस्थितीनामेकैका शलाका ग्रहीतव्या । तत्रैकैकरूपेण या असामान्यस्थितयो भवन्ति,
तासां गृहीताः सर्वाः शलाकाः स्तोका भवन्ति, ताश्च शलाका आवलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणा
भवन्ति । ततो द्विकरूपेण या असामान्यस्थितयः, तासां गृहीताः सर्वाः शलाका विशेषाधिका
भवन्ति, आधिक्यं चावलिकाऽसंख्येयभागेन प्रथमपदगतशलाकाः खण्डयित्वैकखण्डेन बोध्यम्,
आवलिकाऽसंख्येयभागे गते द्विगुणवृद्धिकरणात् । ततस्त्रिकस्वरूपेण विद्यमानानामसामान्यस्थि-
तीनां सर्वाः शलाका विशेषाधिका भवन्ति । ततश्चतुष्करूपेण विद्यमानानामसामान्यस्थितीनां
सर्वाः शलाकाः विशेषाधिका भवन्ति । एवमेकोत्तरवृद्ध्यापन्ननिरन्तराऽसामान्यस्थितीनां शलाका
विशेषाधिकक्रमेण तावद् गच्छन्ति, तावद् यवमध्यम् । प्रथमस्थानत आवलिकाऽसंख्येय-
भागमात्रेषु विशेषाधिकस्थानेषु गतेषु निरन्तराऽसामान्यस्थितीनां गृहीताः सर्वाः शलाकाः
प्रथमस्थानापेक्षया द्विगुणा भवन्ति, इदं चाऽऽद्यं द्विगुणवृद्धिस्थानम् । ततः पुनरावलिकाऽ-
संख्येयभागमात्रेषु स्थानेषु त्रितेषु प्रथमद्विगुणवृद्धिस्थानतोऽसामान्यस्थितीनां शलाका
द्विगुणा भवन्ति, प्रथमस्थानतश्च चतुर्गुणाः, इदं च द्वितीयकं द्विगुणवृद्धिस्थानम् ।
ततः पुनरावलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणेषु स्थानेषु गतेषु द्वितीयद्विगुणवृद्धिस्थानतो निरन्तराऽ-
सामान्यस्थितीनां शलाका द्विगुणा भवन्ति, इदं च तृतीयं द्विगुणवृद्धिस्थानम् । एवंक्रमे-
णाऽऽवलिकाऽसंख्येयभागमात्रेषु द्विगुणवृद्धिस्थानेषु गतेषु यवमध्यं प्राप्यते । यवमध्येऽपि निरन्तरा-
वलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणाऽसामान्यस्थितीनां सर्वाः शलाका आवलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणा एव
भवन्ति । ततो यवमध्यस्योपर्येकोत्तरक्रमेण वृद्धानां निरन्तराऽसामान्यस्थितीनां शलाका विशेष-
हीनक्रमेण गच्छन्ति, आवलिकाऽसंख्येयभागमात्रेषु च स्थानेषु गतेषु शलाका द्विगुणहीना भवन्ति,
इदं च प्रथमं द्विगुणहीनस्थानम् । ततः पुनरेतावत्सु स्थानेषु गतेषु निरन्तराऽसामान्यस्थितीनां शलाका
द्विगुणहीना भवन्ति, इदं च द्वितीयं द्विगुणहीनस्थानम् । एवंक्रमेणाऽसंख्यातेषु द्विगुणहीन-
स्थानेषु गतेषु प्रथमस्थानगतनिरन्तराऽसामान्यस्थितीनां शलाकाभिः समानाः शलाकाः प्राप्यन्ते,
ततोऽधुपर्येकोत्तरक्रमेण वृद्धानां निरन्तराऽसामान्यस्थितीनां शलाका हीयमाना गच्छन्ति, यावच्चर-
मस्थानस्य शलाकाः प्राप्यन्ते । ताश्चाऽऽवलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणा भवन्त्यः सर्वस्तोका भवन्ति ।
तथा सर्वाण्यपि स्थानान्यावलिकाऽसंख्येयभागमात्राणि भवन्ति । अस्तत्कल्पनया निरन्तरै-
कैकाऽसामान्यस्थितीनां शलाकाः सर्वसंख्ययाऽष्टौ, ततो विशेषाधिका निरन्तराऽसामान्यस्थिति-
द्विकानां शलाका द्वादश, ततो विशेषाधिका निरन्तराऽसामान्यस्थितित्रिकाणां शलाकाः षोडश,
ततो विशेषाधिका निरन्तराऽसामान्यस्थितिचतुष्काणां शलाका चतुर्विंशतिः, ततो विशेषाधिका

निरन्तराऽसामान्यस्थितिपञ्चकानां शलाका द्वित्रिंशत् । अत्र चाऽसत्कल्पनया यवमव्यमम् ।
 ततो विशेषहीना निरन्तराऽसामान्यस्थितिपट्टकानां शलाकाश्चतुर्विंशतिः, ततो विशेषहीना
 निरन्तराऽसामान्यस्थितिसप्तकानां शलाकाः षोडश, ततो विशेषहीना निरन्तराऽसामान्यस्थि-
 त्यष्टकानां शलाका द्वादश, ततो विशेषहीना निरन्तराऽसामान्यस्थितिनवकानां शलाका अष्टौ, ततो
 विशेषहीना निरन्तराऽसामान्यस्थितिदशकानां शलाकाः पट् । ततो विशेषहीना निरन्तराऽ-
 सामान्यस्थित्येकादशकानां शलाकाश्चतस्रः । ततो विशेषहीना निरन्तराऽसामान्यस्थितिद्वादशकानां
 शलाकास्तिस्रः, ततो विशेषहीना निरन्तराऽसामान्यस्थितित्रयोदशकानां शलाके द्वे । परमार्थतो
 द्विगुणवृद्धिस्थानान्तरमावलिकाऽसंख्येयभागमात्रम्, असत्कल्पनया पुनः स्थानद्वयमात्रं परिकल्पितम् ।
 तेन प्रथमस्थानतः स्थानद्वये गते शलाका द्विगुणां षोडश भवन्ति, ततः पुनः स्थानद्वये गते द्विगुणा
 द्वित्रिंशद् । अत्र चाऽसत्कल्पनया यवमध्यम्, यतः परमार्थत आवलिकाऽसंख्येयभागमात्रेषु द्विगुण-
 वृद्धिस्थानेषु गतेषु सत्सु यवमध्यं प्राप्यते, असत्कल्पनया पुनर्द्विगुणवृद्धिस्थानद्वये गते यवमध्यं
 लभ्यते । यवमध्यस्योपरि स्थानद्वये गते शलाका द्विगुणहीनाः षोडश भवन्ति, ततः पुनः स्थानद्वये
 गते शलाका द्विगुणहीना अष्टौ भवन्ति, ततः पुनः स्थानद्वये गते शलाका द्विगुणहीनाश्चतस्रो
 भवन्ति । एवमग्रेऽपि । निरन्तराऽसामान्यस्थितित्रयोदशकानां परमार्थतरत्वावलिकाऽसंख्येयभाग-
 प्रमाणीनामसामान्यस्थितीनां शलाकाश्चरमस्थानम् ।

यवमध्यस्थ चित्रम्

निरन्तरासामान्यस्थितित्रयोदशकानां शलाके २
 निरन्तरासामान्यस्थितिद्वादशकानां शलाकाः ३
 निरन्तरासामान्यस्थित्येकादशकानां शलाका ४
 निरन्तरासामान्यस्थितिदशकानां शलाका ६
 निरन्तरासामान्यस्थितिनवकानां शलाका ८
 निरन्तरासामान्यस्थित्यष्टकानां शलाकाः १२
 निरन्तरासामान्यस्थितिसप्तकानां शलाकाः १६
 निरन्तरासामान्यस्थितिपट्टकानां शलाकाः २४
 निरन्तरासामान्यस्थितिपञ्चकानां शलाकाः ३२
 निरन्तरासामान्यस्थितिचतुष्कानां शलाकाः २४
 निरन्तरासामान्यस्थितित्रिकाणां शलाकाः १६
 निरन्तरासामान्यस्थितिद्विकानां शलाकाः १२
 निरन्तरैकासामान्यस्थितीनां शलाकाः ८

चरम-स्थानम्
 द्विगुणहीनाः
 द्विगुणहीनाः
 द्विगुणहीनाः
 यवमध्यम्
 द्विगुणम्
 प्रथम-स्थानम्

अक्षपकस्याऽप्यसामान्यस्थितीनां प्ररूपणैवमेव कर्तव्या, नवरं पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रेषु स्थानेषु द्विगुणवृद्धिर्द्विगुणहानिर्वा भवति, न त्वावलिकाऽसंख्येयभागप्रमितेषु स्थानेषु गतेषु । एवं पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रेषु द्विगुणवृद्धिस्थानेषु गतेषु यवमध्यं प्राप्यते, तथा सर्वाणि स्थानानि पल्योपमाऽसंख्येयभागमितानि भवन्ति ।

(२) अथवा 'एकेकेणं धोवा' इत्यादीनामक्षरैरेकैकेन सामान्यस्थितिस्थानकेनाऽन्तरितानामसामान्यस्थितीनां शलाकाः स्तोका भवन्तीत्याद्यर्थो व्याख्येयः । तथाहि—द्वयोः पार्श्वयोरेकैका सामान्यस्थितिर्विद्यते, मध्ये चैकाऽसामान्यस्थितितः प्रभृति यावत्योऽसामान्यस्थितयो भवन्ति, तासां सर्वासामेका शलाकाग्रहीतव्या । पुनरन्यत्र द्वयोः पार्श्वयोरेकैका सामान्यस्थितिर्मवति, मध्ये चैका त्राऽनेका वा यावत्योऽसामान्यस्थितयो भवन्ति, तासां द्वितीयैका शलाका ग्रहीतव्या । एवमेकैकया सामान्यस्थित्याऽन्तरितानामसामान्यस्थितीनामेकैका शलाका ग्रहीतव्या । तत उभयोः पार्श्वयोर्द्वे द्वे सामान्यस्थिती भवतः, मध्ये च यावत्योऽसामान्यस्थितयो भवन्ति, तासामेका शलाका ग्राह्या । पुनरन्यत्रोभयतोऽन्ये द्वे द्वे सामान्यस्थिती भवतः, मध्ये च यावत्योऽसामान्यस्थितयो विद्यन्ते, तासां द्वितीयैका शलाका ग्रहीतव्या । एवं द्वाभ्यां द्वाभ्यां सामान्यस्थितिभ्यामन्तरितानामसामान्यस्थितीनामेकैका शलाका ग्रहीतव्या । इत्थमेकोत्तरक्रमेण वृद्धाभिः सामान्यस्थितिभिरन्तरितानामसामान्यस्थितीनामेकैका शलाका ग्रहीतव्या ।

तत्रैकैकया सामान्यस्थित्याऽन्तरितानामसामान्यस्थितीनां संपिण्डिताः सर्वाः शलाकाः स्तोका भवन्ति, द्वाभ्यां द्वाभ्यां सामान्यस्थितिभ्यामन्तरितानामसामान्यस्थितीनां गृहीताः सर्वाः शलाका विशेषाधिका भवन्ति । आधिक्यं चाऽधस्तनशलाका आवलिकाऽसंख्येयभागेन खण्डयित्वैकखण्डेन ज्ञातव्यम्, आवलिकाऽसंख्येयभागे गते द्विगुणवृद्धेः । ततोऽपि तिसृमिस्तिसृमिः सामान्यस्थितिभिरन्तरितानामसामान्यस्थितीनां गृहीताः सर्वाः शलाका विशेषाऽधिका भवन्ति । एवमावलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणेषु स्थानेषु गतेषु तत्रत्यस्थानेऽसामान्यस्थितीनां गृहीताः सर्वाः शलाकाः प्रथमस्थानतो द्विगुणा भवन्ति, इदं च प्रथमं द्विगुणवृद्धिस्थानम् । ततः पुनरावलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणेषु स्थानेषु गतेषु तत्रत्यस्थानेऽसामान्यस्थितीनां शलाका द्विगुणा भवन्ति, इदं च द्वितीयं द्विगुणवृद्धिस्थानम् । एवंक्रमेणाऽऽवलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणेषु द्विगुणवृद्धिस्थानेषु गतेषु यवमध्यं प्राप्यते । ततो यवमध्यस्योपरि विशेषहीनक्रमेण शलाका गच्छन्ति । यवमध्यतश्चावलिकाऽसंख्येयभागमात्रेषु स्थानेषु गतेषु शलाका द्विगुणहीना भवन्ति । इदं चाद्यं द्विगुणहानिस्थानम् । ततः पुनरावलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणेषु स्थानेषु गतेषु तत्रत्यस्थानेऽसामान्यस्थितीनां शलाका द्विगुणहीना भवन्ति, इदं च द्वितीयं द्विगुणहानिस्थानम् । एवंक्रमेण यवमध्यस्याधस्तनद्विगुणवृद्धिस्थानतोऽसंख्येयगुणेषु द्विगुणहानिस्थानेषु गतेषु चरमस्थानं प्राप्यते ।

अक्षपकस्याऽप्येकसामान्यस्थितिः प्रभृत्येकोत्तरक्रमेण वृद्धाभिः सामान्यस्थितिभिरन्तरितानामसामान्यस्थितीनां निरूपणं क्षपकवत् कर्तव्यम्, नवरं पल्योपमाऽसंख्येयभागे गतेऽसामान्यस्थितीनां शलाका द्विगुणवृद्धा द्विगुणहीना वा भवन्ति, पल्योपमाऽसंख्येयभागे च गते यत्रमध्यं प्राप्यत इति वक्तव्यम् ।

(३) यदिवेदं व्याख्यानान्तरं कर्तव्यम् 'एकैकेण' इत्यादि, एकैकेन स्तोकाः । काः ? ताः= सामान्यस्थितयः, "विचित्रा सूत्राणां शैली" इति न्यायेन व्यवहितस्याऽपि चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमगणितसामान्यस्थितिपदस्य तच्छब्देन परामर्शात् । इदमत्र हृदयम्-उभयोः पार्श्वयोरेका वाऽनेका वा-ऽसामान्यस्थितयो भवन्ति, मध्ये चैकसामान्यस्थितिर्विद्यते, तस्या एका शलाका ग्रहीतव्या । ततः पुनरुभयोः पार्श्वयोरेका वाऽनेका वाऽसामान्यस्थितयो भवन्ति, मध्ये चाऽन्यैका सामान्यस्थितिर्भवति, तस्या द्वितीयैका शलाका ग्रहीतव्या । एवमसामान्यस्थितीनां मध्ये स्थिताया एकैकस्याः सामान्यस्थितेरेकैका शलाका ग्रहीतव्या । एवमेव द्वयोः पार्श्वयोरेका वाऽनेका वाऽसामान्यस्थितयो भवन्ति, मध्ये च निरन्तरे द्वे सामान्यस्थिती भवतः, तयोरेका शलाका ग्रहीतव्या । पुनरन्यत्र द्वयोः पार्श्वयोरेका वाऽनेका वाऽसामान्यस्थितयो भवन्ति, मध्ये च निरन्तरेऽन्ये द्वे सामान्यस्थिती भवतः, तयोरेका द्वितीया शलाका ग्रहीतव्या । एवं निरन्तरसामान्यस्थितिद्विकानामेकैका शलाका ग्राह्या । ततो निरन्तरसामान्यस्थितित्रिकानामेकैका शलाका ग्राह्या । ततो निरन्तरसामान्यस्थितिचतुष्कानामेकैका शलाका ग्रहीतव्या । एवमेकोत्तरक्रमेण वृद्धानां निरन्तरसामान्यस्थितीनामेकैका शलाका ग्रहीतव्या ।

तत्रैकैकरूपेण विद्यमानानां सामान्यस्थितीनां गृहीताः सर्वाः शलाकाः स्तोकाः । 'कमेणं' इत्यादि, द्विकरूपेण विद्यमानानां सामान्यस्थितीनां शलाका विशेषाधिका भवन्ति । आधिक्यं चाऽधस्तनशलाका आवलिकाऽसंख्येयभागेन विभज्यैकखण्डेन ज्ञातव्यम्, आवलिकाऽसंख्येयभागे गते द्विगुणवृद्धेः । ततोऽपि त्रिकरूपेण स्थितानां सामान्यस्थितीनां गृहीताः सर्वाः शलाका विशेषाधिका भवन्ति । एवमेकोत्तरवृद्धिक्रमेण निरन्तरं स्थितानां सामान्यस्थितीनां शलाका विशेषाधिकक्रमेण गच्छन्ति । आवलिकाऽसंख्येयभागमात्रेषु च स्थानेषु गतेषु तत्रत्यस्थानस्य शलाकाः प्रथमस्थानतो द्विगुणवृद्धा भवन्ति, इदं चाद्यं द्विगुणवृद्धिस्थानम् । ततः पुनरेतावत्सु स्थानेषु गतेषु तत्रत्यस्थाने निरन्तरसामान्यस्थितीनां शलाका द्विगुणा भवति, इदं च द्वितीयं द्विगुणवृद्धिस्थानम् । एवंक्रमेणाऽऽवलिकाऽसंख्येयभागप्रमितेषु द्विगुणवृद्धिस्थानेषु गतेषु यत्रमध्यं प्राप्यते । अथ यत्रमध्यस्योपर्येकोत्तरक्रमेण वृद्धानां निरन्तरसामान्यस्थितीनां शलाका विशेषहीनक्रमेण गच्छन्ति । यत्रमध्यस्य चोपर्यावलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणेषु स्थानेषु गतेषु तत्रत्यस्थाने निरन्तरसामान्यस्थितीनां शलाका द्विगुणहीनाः, अर्धा भवन्तीत्यर्थः । इदं च प्रथमं द्विगुणहानिस्था-

नम् । ततः पुनरेतावत्सु स्थानेषु गतेषु निरन्तरसामान्यस्थितीनां शलाका द्विगुणहीनाः, इदं च द्वितीयं द्विगुणहानिस्थानम् । एवंक्रमेणाऽसंख्येयमात्रेषु द्विगुणहानिस्थानेषु गतेषु चरमस्थानं प्राप्यते ।

अक्षपकस्याऽप्यसामान्यस्थितिमिरन्तरितानामेकादिनिरन्तरसामान्यस्थितीनां शलाकाः क्षपकवत् प्ररूपयितव्याः, नवरं पल्योपमाऽसंख्येयभागे गते शलाकानां द्विगुणवृद्धत्वं द्विगुणहीनत्वं च प्राप्यम्, पल्योपमाऽसंख्येयभागे च व्रजिते यवमध्यं वक्तव्यम्, न त्वावलिकाऽसंख्येयभागे ।

(४) अथवा 'एकैकेण' धोवा' इत्याद्यक्षरैरेकैकेनाऽसामान्यस्थितिस्थानेनाऽन्तरितानां क्षपकस्य सामान्यस्थितीनां शलाकाः स्तोका भवन्तीत्याद्यर्थो व्याख्येयः । तथाहि—द्वयोः पार्श्वयोरैकैकाऽसामान्यस्थितिर्विधत्ते, मध्ये चैकसामान्यस्थितितः प्रमृति यावत्त्यः सामान्यस्थितयो विद्यन्ते, तासामेका शलाका ग्रहीतव्या । ततः पुनर्द्वयोः पार्श्वयोरन्यैकैकाऽसामान्यस्थितिर्विधत्ते, मध्ये च यावत्त्यः सामान्यस्थितयो वर्तन्ते, तासां द्वितीयैका शलाका ग्राह्या । एवमेकैकयाऽसामान्यस्थित्याऽन्तरितानां सामान्यस्थितीनामेकैका शलाका ग्राह्या । ततः पुनर्द्वयोः पार्श्वयोर्द्वे द्वेऽसामान्यस्थिती भवतः, मध्ये च यावत्त्यः सामान्यस्थितयस्तिष्ठन्ति, तासामेका शलाका ग्रहीतव्या । पुनर्द्वयोः पार्श्वयोरन्ये द्वेऽसामान्यस्थिती भवतः, मध्ये च यावत्त्यः सामान्यस्थितयो वर्तन्ते, तासां द्वितीयैका शलाका ग्रहीतव्या । एवं द्वाभ्यां द्वाभ्यामसामान्यस्थितिभ्यामन्तरितानां सामान्यस्थितीनामेकैका शलाका ग्रहीतव्या । एवमेकोत्तरक्रमेण वृद्धामिरसामान्यस्थितिमिरन्तरितानां सामान्यस्थितीनामेकैका शलाका ग्रहीतव्या ।

तत्रैकैकयाऽसामान्यस्थित्याऽन्तरितानां सामान्यस्थितीनां गृहीताः सर्वाः शलाकाः स्तोका भवन्ति । ततो द्वाभ्यां द्वाभ्यामसामान्यस्थितिभ्यामन्तरितानां सामान्यस्थितीनां संगृहीताः सर्वाः शलाका विशेषाधिका भवन्ति । आधिक्यं चाधस्तनशलाका आवलिकाऽसंख्येयभागेन खण्डयित्वैकखण्डेन व्रीद्धव्यम् । ततस्तिष्ठमिस्तिष्ठमिः सामान्यस्थितिमिरन्तरितानां सामान्यस्थितीनां संगृहीताः सर्वाः शलाका विशेषाधिका भवन्ति । एवमावलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणेषु स्थानेषु गतेषु तत्रत्यस्थानस्य गृहीताः सर्वाः शलाकाः प्रथमस्थानतो द्विगुणा भवन्ति, इदं चाद्यं द्विगुणवृद्धिस्थानम् । ततः पुनरावलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणेषु स्थानेषु व्रजितेषु तत्रत्यस्थानस्य गृहीताः सर्वाः शलाका द्विगुणा भवन्ति, इदं च द्वितीयं द्विगुणवृद्धिस्थानम् । एवंक्रमेणाऽऽवलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणेषु द्विगुणवृद्धिस्थानेषु गतेषु यवमध्यं प्राप्यते । ततो यवमध्यस्योपरि विशेषहीनक्रमेण शलाका गच्छन्ति । यवमध्यतश्चावलिकाऽसंख्येयभागे गते शलाका द्विगुणहीना भवन्ति । ततः पुनरावलिकाऽसंख्येयभागे गते शलाका द्विगुणहीना भवन्ति । एवंक्रमेण यवमध्यस्याऽधस्तनद्विगुणवृद्धिस्थानतोऽसंख्येयगुणेषु द्विगुणहानिस्थानेषु गतेषु चरमस्थानं प्राप्यते ।

अक्षपकस्याप्यसामान्यस्थितिमिरन्तरितानां सामान्यस्थितीनां प्ररूपणा क्षपकत्रद्विधेया, नवरं पल्यो-
पमाऽसंख्येयभागे द्विगुणवृद्धा द्विगुणहीना वा सामान्यस्थितीनां शलाका भवन्ति । पल्योपमाऽसंख्येय-
भागे च गते यवमध्यं प्राप्यते, न त्वावलिकाऽसंख्येयभाग इति वक्तव्यम् । तथाहि—एकैकयाऽसामा-
न्यस्थित्याऽन्तरितानां सामान्यस्थितीनां शलाकाः स्तोकाः, ततो द्वाभ्यां द्वाभ्यामसामान्यस्थिति-
भ्यामन्तरितानां सामान्यस्थितीनां शलाका विशेषाविका भवन्ति । एवं पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रेषु
स्थानेषु गतेषु प्रथमस्थानतः शलाका द्विगुणवृद्धा भवन्ति, एवंक्रमेण पल्योपमासंख्येयभागमात्रेषु द्विगुण-
वृद्धिस्थानेषु गतेषु द्वयोः पार्श्वयोः पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमिताभिरसामान्यस्थितिमिरन्तरितानां
सामान्यस्थितीनां शलाका यवमध्यमुत्पादयति । ततो यवमध्यस्योपर्येकोत्तरवृद्ध्यापन्नाऽसामान्य-
स्थितिमिरन्तरितानां सामान्यस्थितीनां शलाका विशेषहीनक्रमेण गच्छन्ति । यवमध्यतश्च पल्योपमा-
संख्येयभागे गते शलाका द्विगुणहीना भवन्ति । ततः पुनः पल्योपमाऽसंख्येयभागे गते शलाका
द्विगुणहीना भवन्ति । एवंक्रमेण तावद्वक्तव्यम्, यावद्यवमध्यस्याऽधस्तनस्थानतोऽसंख्यातगुणेषु स्था-
नेषु गतेषु चरमस्थानं प्राप्यते । चरमस्थाने च पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणाऽसामान्यस्थितिमि-
रन्तरितानां सामान्यस्थितीनां शलाकाः सर्वस्तोका भवन्ति ।

अत्राऽक्षपकस्य नानाद्विगुणवृद्धिहानिस्थानानि स्तोकाणि भवन्ति । ततो द्वयोर्द्विगुणवृद्धयो-
र्द्विगुणहान्योर्वाऽन्तरे यानि स्थानानि, तान्यसंख्येयगुणानि ज्ञातव्यानि । उक्तञ्च कषायब्रामृत-
चूर्णावक्षपकप्रस्तावे—“सामण्णट्टिदोओ एकंतरिदाओ थोवाओ, दुअंतरिदा विसे-
साहिया । एवं गंतूण पलिदोवमरस असंखेज्जदिभागे [जवमज्झ] । पाणोणुण-
हाणिसलागाणि थोवाणि, एक्कंतरमसंखेज्जगुणं ।” इति । इदमुक्तं भवति—प्रथमस्थानतः
पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रेषु स्थानेषु गतेषु प्रथमं द्विगुणवृद्धिस्थानं प्राप्यते, तस्यैका शलाका
ग्रहीतव्या, ततः पुनस्तावन्मात्रेषु स्थानेषु गतेषु द्वितीयं द्विगुणवृद्धिस्थानं लभ्यते । तस्यैका द्वितीया
शलाका ग्रहीतव्या, एवमेकैकस्य द्विगुणवृद्धिस्थानस्यैकैका शलाका ग्रह्या । तथा यवमध्यस्योपरि
पल्योपमाऽसंख्येयभागे गत एकैकं द्विगुणहानिस्थानं प्राप्यते । तस्यैकैका शलाका ग्रहीतव्या । तत्र
द्विगुणवृद्धिहानिस्थानानां सम्पिण्डताः सर्वाः शलाकाः स्तोका भवन्ति । ततो द्वयोर्द्विगुणवृद्धयो-
र्द्विगुणहान्योर्वाऽन्तरे यानि स्थानानि, तान्यसंख्येयगुणानि भवन्ति, विवक्षितस्थानतो यावत्सु
स्थानेषु गतेष्वेकं द्विगुणवृद्धिस्थानं द्विगुणहानिस्थानं वा प्राप्यते, तावन्ति द्वयोर्द्विगुणहान्योर्द्विगुण-
वृद्धयोर्वाऽपान्तरालवर्तीन्येकान्तरसंज्ञकानि स्थानानि भवन्ति, तानि च पूर्वतोऽसंख्येयगुणानि
भवन्तीत्यर्थः ॥१४५॥

अय क्षपकतोऽक्षपकस्य योऽविशेषः, तं विमणिपुरन्यच्च प्रतिजिज्ञासुराह-

संपदं अभ्यव्यायोग्ये आवलिया असंख्यभागद्वारेण ।

पञ्चासंख्यसो त्ति विसेसो णेयो इआणि भणिमो अण्णं ॥१४६॥

(आर्यागोतिः)

सम्प्रत्यभ्यव्यायोग्य आवलिकाऽसंख्यभागस्थाने ।

पल्याऽसंख्यांश इति विगेषो ज्ञेय इदानीं भणामोऽन्यत् ॥१४६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘संपदं’ इत्यादि, सम्प्रति ‘अभ्यव्यायोग्ये’ अभ्यव्यायोग्यविषये, यत्र भव्यसिद्धिकानामभ्यव्यायोग्यविषयानां च स्थितिवन्धानुभागवन्धादिपरिणामाः सदृशा भवन्ति, सोऽभ्यव्यायोग्यविषयः, तत्र, आवलिकाऽसंख्यभागस्थाने ‘पल्याऽसंख्यांशः’ पल्योपमाऽसंख्येयतमभाग इति ‘विशेषः’ अनन्तरोक्तगाथापट्टके यथासम्भवं विशेषो ‘ज्ञेयो’ बोध्यः, शेषं तु क्षपकवदभ्यव्यायोग्येऽपि बोध्यम् । एतत्सर्वं यथास्थानं तत्रैवाऽऽगामिर्भाषितम्, अतो नेह पुनः प्रपञ्च्यते ।

न च क्षपकाधिकारेऽक्षपकाणां प्ररूपणाऽसङ्गतेति वाच्यम्, यतो भव्यजनानां शङ्काव्युदासाय ग्रन्थकृदन्यानापि पदार्थान् अधिकारान्तरेऽपि प्ररूपयति, अन्यथा लक्षणैकचक्षुषो विद्वज्जना अपि संशय्याना भवेयुः—क्षपकस्य समयप्रवद्धादिकमवलम्ब्य यावती प्ररूपणा कृता, अक्षपकस्य किं तावत्येव सम्भवति ? उताऽस्ति कश्चित् तत्र विशेषः ? इति ।

सम्प्रत्यभ्यव्यायोग्येऽन्यत् प्रतिपिपादयिषुः प्रतिजानीते ‘इआणि’ इत्यादि, इदानीम् ‘अन्यत्’ समयप्रवद्धादीनां सम्बन्धव्यन्यद् निर्लेपनस्थानादिकं ‘भणामः’ प्रतिपादयिष्यामः ॥१४६॥

सम्प्रति प्रतिज्ञातं निर्वाहयन्नादौ तावत् समयप्रवद्धानां निर्लेपनस्थानान्यभिधित्सुराह

णिल्लेवणठाणाइं पल्लरस असंख्यभागमेत्ताणि ।

अण्णे भणंति कामअवट्ठाणरस उ असंख्यसा ॥१४७॥

निर्लेपनस्थानानि पल्यस्याऽसंख्यभागमात्राणि ।

अन्ये भणन्ति कर्माऽवस्थानस्य त्वसंख्यांशान् ॥१४७॥ इति पदसंस्कारः ।

‘णिल्लेवणठाणाइं’ इत्यादि, निर्लेपनस्थानानि ‘पल्यस्य’ पल्योपमस्याऽसंख्यभागमात्राणि । इदमुक्तं भवति—तत्र विवक्षितैकसमयेन विवक्षितैकमेवेन च वद्धकर्मप्रदेशा वन्धाऽऽवलिकायां व्यतिक्रान्तायां सान्तरं निरन्तरं चाऽनुभूयमाना यस्मिन् समये सर्वे निःशेषतोऽनुभूयन्ते, स यथाक्रमं निरुक्तसमयप्रवद्धस्य निरुक्तमवप्रवद्धस्य च निर्लेपनस्थानमुच्यते, तदानीमेव निःशेषतो निर्लेपनात् । तत्राऽपि विवक्षितकर्माऽवस्थानकालस्य प्रथमसमये यो वद्धः कर्मप्रदेशसमूहः, स वन्धावलिकायां व्यतिक्रान्तायां सान्तरं निरन्तरं चोदयेनाऽनुभूयमानोऽपि वन्धसमयतः प्रभृति कर्माऽवस्थानकालस्य वहूनसंख्येयभागान् यावद् न निःशेषत उदयेनाऽनुभूयते । कर्माऽवस्थानकालस्य तु पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रे काले शेषे सति शरिमन् समय उदयेन सर्वथा निर्लेप्यते, स समयः प्रथमं

निर्लेपनस्थानम् । अथवा तरिगन्ननिर्लेप्य तदुपरितनसमये निःशेषत उदयेन निर्लेप्यते, स द्वितीयं निर्लेपनस्थानम् । यद्वा तस्मिन्ननिर्लेप्य तदुपरितनसमये निःशेषत उदयेन निर्लेप्यते, स तृतीयं निर्लेपनस्थानम् । एवंक्रमेणैकोत्तरवृद्ध्या तावद्वक्तव्यम्, यावत् कर्माऽवस्थानकालस्य चरमसमयः । एवंक्रमेण सर्वसंख्यया निर्लेपनस्थानानि पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणानि भवन्त्य-
प्यसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणानि भवन्ति ।

यद्वा विवक्षितकर्माऽवस्थानकालस्य प्रथमसमयेऽनेकैर्जीवैर्यो वद्धः कर्मप्रदेशसमूहः, स बन्धा-
वलिकाऽतिक्रमे सान्तरं निरन्तरं चोदयेनानुभूयमानोऽपि बन्धसमयतः प्रभृति कर्मावस्थानकालस्य
बहूनसंख्येयभागान् यावन्न निःशेषत उदयेनाऽनुभूयते, कर्मावस्थानकालस्य तु जघन्यतः पल्यो-
पमाऽसंख्येयभागमात्रे काले शेषे सति यस्मिन् समये केनचिज्जीवेन निरुक्तसमयप्रवद्ध उदयेन
निःशेषं निर्लेप्यते, स समयः प्रथमं निर्लेपनस्थानम् । द्वितीयरिगन्समय इतरेण जीवेन निरुक्त-
समयप्रवद्धो निर्लेप्यते, स द्वितीयं निर्लेपनस्थानम्, तृतीयसमयोऽपरेण जीवेन निरुक्तसमय-
प्रवद्धो निर्लेप्यते, स तृतीयं निर्लेपनस्थानम् । एवंक्रमेण तावद् वाच्यम्, यावत् कर्मावस्था-
नकालस्य चरमसमयः । इत्यमपि निर्लेपनस्थानानि पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमितानि भवन्ति,
विशेषपरिमाणतः पुनरसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणानि भवन्ति ।

‘अण्णो’ ति ‘अन्ये’ अपर आचार्यपादाः ‘भणन्ति’ प्रतिपादयन्ति । किम् ? इत्यत
आह-‘कगगठ’ इत्यादि, कर्मावस्थानकालस्य तु ‘असंख्यांशान्’ बहूसंख्यभागमात्राणि
निर्लेपनस्थानानि । इदमुक्तं भवति-विवक्षितकर्मावस्थानकालस्य प्रथमसमये यो वद्धः
कर्मप्रदेशसमुदायः, स बन्धावलिकायां व्यतिक्रान्तायां यथासंभवमनुभूयमानोऽपि बन्धसमयतः
प्रभृति पल्योपमाऽसंख्येयभागं यावद् न निःशेषतो निर्लेप्यते, बन्धसमयतस्तु पल्योपमा-
संख्येयभागे गते यस्मिन् समये निःशेषत उदयेन निर्लेप्यते, स समयः प्रथमं निर्लेप-
नस्थानम् । अथवा तदुपरितनसमययुदयेन सर्वथा निर्लेप्यते, स द्वितीयं निर्लेपनस्थानम्, यद्वा
तदुपरितनसमय उदयेन सर्वथा निर्लेप्यते, स तृतीयं निर्लेपनस्थानम् । एवमेकसमयोत्तरवृद्ध्या
तावद् वक्तव्यम्, यावत् कर्मावस्थानकालस्य चरमसमयः ।

यद्वा कर्मावस्थानकालस्य प्रथमसमयेऽनेकैर्जीवैर्यो वद्धः कर्मप्रदेशसमूहः, स बन्धाव-
लिकायामपगतायां यथासंभवमनुभूयमानोऽपि बन्धसमयात् प्रभृति पल्योपमाऽसंख्येयभागं
यावद् न निःशेषतो निर्लेप्यते, तत एकेन जीवेन बन्धसमयतः पल्योपमाऽसंख्येयभागे
व्यतीते यस्मिन् समये निरुक्तसमयप्रवद्धो निर्लेप्यते, स समयः प्रथमं निर्लेपनस्थानम् ।
द्वितीयसमयेऽन्येन जीवेन निरुक्तसमयप्रवद्धो निर्लेप्यते, स द्वितीयं निर्लेपनस्थानम् ।
तृतीयसमयेऽपरेण निर्लेप्यते, स तृतीयं निर्लेपनस्थानम् । एवमेकसमयोत्तरवृद्ध्या तावद् वाच्यम्,

यावत् कर्मावस्थानकालचरमसमयः । तेन कर्मावस्थानकालस्य बह्वसंख्येयभागप्रमाणानि समयप्रवद्धस्य निर्लेपनस्थानानि । उक्तं च कषायभामृतचूर्णौ “तत्थ पुव्वं गमणिज्जा णिल्लेवणट्ठाणाणमुवदेसपरूवणा । एत्थ दुविहो उवदेसो । एक्केण उवदेसेण कम्महिंदोए असंखेज्जा भागा णिल्लेवणट्ठाणाणि । एक्केण उवएसेण पलिदोवमरस असंखेज्जदिभागो । जो पवाइज्जइ उवएसो, तेण उवदेसेण पलिदोवमरस असंखेज्जदिभागो, असंखेज्जाणि वग्गमूलाणि णिल्लेवणट्ठाणाणि ।” इति ।

असत्कल्पनया कर्मावस्थानकालः सहस्रसमयमात्रः (१०००) कल्प्यते । पल्योपमाऽसंख्येयभागश्च पञ्चाशत्समयप्रमाणः (५०) परिकल्प्यते ।

प्रथममतेन कश्चिज्जीवः कर्मावस्थानकालप्रथमसमये प्रदेशाग्रं ब्रह्मैकपञ्चाशदधिकनवशततमसमये (९५१) सर्वथा निर्लेपयति, तेन स समयो जघन्यनिर्लेपनस्थानम् । यद्वा द्विपञ्चाशदधिकनवशततमसमये (९५२) सर्वात्मना निर्लेपयति, तेन स द्वितीयनिर्लेपनस्थानम् । यद्वा त्रिपञ्चाशदधिकनवशततमसमये (९५३) सर्वथा निर्लेपयति, तेन स तृतीयनिर्लेपनस्थानम् । एवंक्रमेण पञ्चाशद् (५०) निर्लेपनस्थानानि लभ्यन्ते । परमार्थतस्तु तानि पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्राणि भवन्त्यप्यसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणानि भवन्ति ।

वक्ष्यमाणभववद्धस्य जघन्यनिर्लेपनस्थानं तु पञ्चपञ्चाशदधिकनवशततमे (९५५) समये प्राप्यते, समयप्रवद्धस्य जघन्यनिर्लेपनस्थानादूर्ध्वमन्तर्मुहूर्तप्रमाणस्थानेषु गतेषु तस्य लभ्यमानत्वादेन्तर्मुहूर्तकालस्य च चतुस्समयप्रमाणत्वकल्पनोत् ।

द्वितीयमतेन तु कर्मावस्थानकालप्रथमसमयवद्धप्रदेशाग्रमेकपञ्चाशत्तमे (५१) समये सर्वथा निर्लेप्यते, तेन स समयो जघन्यनिर्लेपनस्थानम्, यद्वा द्विपञ्चाशे (५२) समये सर्वात्मना निर्लेप्यते, तेन स द्वितीयं निर्लेपनस्थानम् । एवंक्रमेण पञ्चाशदुत्तरनवशतानि (९५०) निर्लेपनस्थानानि लभ्यन्ते, परमार्थतरतानि कर्मावस्थानकालबह्वसंख्येयभागप्रमाणानि भवन्ति ॥१४७॥

तदेवं भणितानि निर्लेपनस्थानानि, अथैकजीवमाश्रित्याऽतीतकाले जघन्यनिर्लेपनस्थानप्रसृत्युत्कृष्टनिर्लेपनस्थानपर्यवसानेषु निर्लेपनस्थानेषु निर्लेपितानां समयप्रवद्धानां निर्लेपनकालमनन्तरोपनिधया परम्परोपनिधया चाऽभिधातुकाम आह

जीवरस जहण्णाणिल्लेवणठाणे अईअकालणि ।

णिल्लेवियाण समयपवद्धाणाऽप्पो गओ कालो ॥१४८॥

तत्तो वीये अहिओ तत्तो तइये त्रिसेसअहिओ ।

पलिओवमरस य असंखेज्जंसे होअए दुगुणो ॥१४९॥ (उपगीतिः)

ठाणअसंखंसे जवमज्जं पल्लरस छेदणअसंखंसो ।

णाणागुणहाणी तो असंखगुणमंतरं दुगुणहाणीणं ॥१५०॥ (आर्यागीतिः)

जीवस्य जघन्यनिर्लेपनस्थानेऽतीतकाले ।

निर्लेपितानां समयप्रवृद्धानामल्पो गत काल ॥१४८॥

ततो द्वितीयेऽधिकस्ततस्तृतीये विशेषाधिक ।

पल्योपमस्य चाऽसंख्येयांशे भवति द्विगुण ॥१४९॥

स्थानाऽसंख्यांशे यवमव्यं पल्यस्य छेदनाऽसंख्यांश ।

नानागुणहानयस्ततोऽसंख्यगुणमन्तरं द्विगुणहान्यो ॥१५१॥ इति पदसंस्कार ।

‘जीवरस’ इत्यादि, तत्र ‘अर्हअकालस्मि’ ति अतीतकाले ‘जीवस्य’ एकवचननिर्देशाद् एकजीवस्य जघन्यनिर्लेपनस्थाने निर्लेपितानां समयप्रवृद्धानां ‘अल्पः’ स्तोक्रः कालो ‘गतो’ व्यतिक्रान्तः । भावार्थः पुनरयम् असंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणानि निर्लेपनस्थानानि पूर्वमुक्तानि । तत्र यत् प्रथमं निर्लेपनस्थानम्, तत्र पुनः पुनः सित्त्वा समयप्रवृद्धान् निर्लेपयत एकजन्तोर्तीतिकालाम्यन्तरे योजनन्तसमयप्रमाणः कालो व्यतिक्रान्तः, स सम्पिण्डितः स्तोको भवति ।

‘ततो’ इत्यादि, ततो द्वितीये निर्लेपनस्थाने ‘अधिको’ विशेषाधिकः कालो व्यतिक्रान्तः, जघन्यनिर्लेपनस्थानतो द्वितीयरिगन् निर्लेपनस्थाने पुनः पुनः सित्त्वा समयप्रवृद्धान् निर्लेपयत एकजन्तोर्तीतिकालाम्यन्तरे व्यतिक्रान्तः कालो विशेषाधिको भवतीत्यर्थः । आविश्यं च पूर्वोक्तनिर्लेपनकालं पल्योपमाऽसंख्येयमागेन भक्त्यैकमागेन ज्ञातव्यम्, पल्योपमाऽसंख्येयमागे गते द्विगुणवृद्धिस्थानस्य वक्ष्यमाणत्वात् । ‘ततः’ अतीतकालयैकजीवस्य द्वितीयनिर्लेपनस्थाने निर्लेपितसमयप्रवृद्धानां व्यतिक्रान्तकालतस्तृतीयस्मिन् निर्लेपनस्थाने निर्लेपितसमयप्रवृद्धानां व्यतिक्रान्तकालो विशेषाधिको भवति । उक्तं च कपायप्रामृतचूर्णौ—“अदोदे काले एगजोवरस जहण्णाए णिल्लेवणद्धाणे णिल्लेविदुप्पाणां समयपवद्धाणमेसो कालो थोवो, समयुत्तरे विसेसाहियो ।” इति ।

एवमनन्तरोपनिवथा विशेषाधिकक्रमेण तावद् वक्तव्यम्, यावद् यवमव्यमप्राप्तं भवति, यवमव्यस्योपरि विशेषहीनक्रमेण तावद् वक्तव्यम्, यावदुत्कृष्टनिर्लेपनस्थानम् ।

अथ परम्परोपनिवथा भवति—‘पलिओव०’ इत्यादि, ‘पल्योपमस्य चाऽसंख्यांशे’ असंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलमात्रेषु च स्थानेषु गतेषु प्रस्तुतकालो द्विगुणो भवति, उक्तं च कपायप्रामृतचूर्णौ—“पलिदावमरस असंखेज्जदि मागमेत्ते दुगुणो ।” इति । इदमत्र हृदयम्—जघन्यनिर्लेपनस्थानात् पल्योपमासंख्येयमागमात्रेषु निर्लेपनस्थानेषु गतेषु तत्रत्यनिर्लेपनस्थानेऽतीतकालयैकजीवस्य निर्लेपितसमयप्रवृद्धानां व्यतिक्रान्तकालो जघन्यनिर्लेपनस्थानव्यतिक्रान्त

कालतो द्विगुणो भवति । ततः पुनः पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रनिर्लेपनस्थानेषु गतेषु तत्रत्या-
निर्लेपनस्थाने व्यातिक्रान्तः कालो द्विगुणो भवति । एवंक्रमेण द्विगुणवृद्धिस्थानानि तावद्वक्तव्या-
नि, यावद् यवमध्यम् । ततः पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणनिर्लेपनस्थानातिक्रमे प्राप्यमाणनिर्लेपन-
स्थाने व्यातिक्रान्तकालो द्विगुणहीनो भवति । ततः पुनरेतावत्स्थानातिक्रमे निर्लेपनस्थाने व्यति-
क्रान्तकालो द्विगुणहीनो भवति । एवं द्विगुणहानिस्थानानि तावद् वाच्यानि, यावत् सर्वोत्कृष्टं
निर्लेपनस्थानम् ।

‘ठाणअसंखंसे’ इत्यादि, ‘स्थानाऽसंख्यांशे’ निर्लेपनस्थानानामसंख्येयतमे भागे यव-
मध्यं भवति । यदस्य धारि कषायप्राभृतचूर्णौ—“ठाणाणमसंखेज्जदिभागे जवमज्झं ।”
इति । इदमुक्तं भवति—निर्लेपनस्थानानामेकसंख्येयतमभागेऽसंख्यातद्विगुणवृद्धिस्थानेषु व्रजितेषु
सत्सु यवमध्यं प्राप्यते, तस्योपर्यसंख्येयतमेषु बहुषु भागेषु निर्लेपनकालो हीयमानो गच्छति । तेन
वृद्धिस्थानतो हानिस्थानान्यसंख्येयगुणानि भवन्ति ।

अथ नानाद्विगुणहानिस्थानानि कियन्ति भवन्ति? इत्यत आह—‘पल्लस्स’ इत्यादि,
‘पल्यस्य’ पल्योपमस्य ‘छेदनोऽसंख्यांशः’ अर्धच्छेदनकानामसंख्येयभागमात्राणि ‘नानागुणहानयो’
नानाद्विगुणहानिस्थानानि भवन्ति । भावार्थः पुनरयम् पल्योपमगतसमया द्विकेन पुनः
पुनस्तावच्छिद्यन्ते, यावदेकसमयः, तत्र यतिकृत्वो विभज्यन्ते, तत्संख्याप्रमाणानि पल्योपमस्या-
र्धच्छेदनकानि भवन्ति, यथा पटपञ्चाशदुत्तरद्विशतयोरर्धच्छेदनकान्यष्टौ । पल्योपमस्यार्धच्छेदन-
कानां चाऽसंख्येयभागे यावन्त्यर्धच्छेदनकानि प्राप्यन्ते, तावन्ति नानाद्विगुणहानिस्थानानि
भवन्ति । तथाहि यवमध्यस्योपरि पल्योपमाऽसंख्येयभागे गत एकं द्विगुणहानिस्थानं
प्राप्यते, पुनस्तावत्सु स्थानेषु गतेष्वेन्यदेकं द्विगुणहानिस्थानं प्राप्यते, एवंक्रमेण यवमध्य-
स्योपरितनानि द्विगुणहानिस्थानानि तावद् वक्तव्यानि, यावच्चरमस्थानम् । तथा यवमध्यस्याऽधः
पल्योपमाऽसंख्येयभागे गत एकं द्विगुणहानिस्थानं प्राप्यते, पुनः पल्योपमाऽसंख्येयभागे गतेऽन्य-
देकं द्विगुणहानिस्थानं लभ्यते, एवंक्रमेण तावद्वक्तव्यम्, यावत् प्रथमस्थानम् । पूर्वं तूर्ध्वारोहणेन
प्रतिपादितम्, तेन यवमध्यस्याऽधस्तनानि स्थानानि द्विगुणवृद्धिस्थानानि प्रोक्तानि, सम्प्रति
त्ववस्तनस्थानान्यधोऽवतरणेन प्रतिपाद्यन्ते, तेन द्विगुणहानिस्थानान्यभिधीयन्ते । एतानि सर्वाणि
यवमध्यस्योपरितनान्यधस्तनानि च द्विगुणहानिस्थानानि नानाद्विगुणहानिस्थानानि व्यप-
दिश्यन्ते । तानि पुनः सर्वेषु निर्लेपनस्थानेषु द्विगुणहान्येकोऽन्तरस्थानैर्विभक्तेष्वैकखण्डप्रमाणानि
भवन्ति, परिमाणतः पुनः पल्योपमार्धच्छेदनकोऽसंख्येयभागमात्राणि । विवक्षितस्थानतो यावत्सु
स्थानेषु गतेषु निर्लेपितसमयप्रवृद्धानां कालोऽर्थो भवति, तावन्ति स्थानानि द्विगुणहान्यन्तरमुच्यन्ते ।
अथाऽल्पबहुत्वमभिधत्ते—‘तो’ इत्यादि, ‘ततः’ नानाद्विगुणहानिस्थानेभ्यो ‘असंख्यगुणम्’ असंख्येय-
गुणं द्विगुणहान्योरन्तरम्, द्वयोर्द्विगुणहान्योरेकोऽपान्तराले यानि स्थानानि, तानि नानाद्विगुणहानि-

स्थानतोऽसंख्येयगुणानि भवन्तीत्यर्थः । न्यगादि च कषायप्राभृतचूर्णौ—“जाजागुणहाणि-
 ष्ठाणंतराणि धोवाणि, एधगुणहाणिष्ठाणंतरमसंखेज्जगुणं ।” इति ॥१४८-१४९-१५०॥

तदेवं निरूपित एकजीवमाश्रित्याऽतीतकाले जवन्यादिनिर्लेपनस्थानेषु निर्लेपितसमयप्रव-
 द्धानां निर्लेपनकालः, सम्प्रति तमतिदिदिक्षुराह

एवं भववद्धानं परं लघु णिल्लेवणट्ठाणं ।

गंतुं असंखठाणाणुपि एगत्थ दोण्ह जवमज्झं ॥१५१॥

एवं भववद्धानां परं लघु निर्लेपनस्थानम् ।

गत्वाऽसंख्यस्थानानामुपर्येकत्र द्वयोर्यवमन्यम् ॥१५२॥ इति पदसंस्कारः ।

‘एवं’ इत्यादि, ‘एवम्’ एवंशब्दः सादृश्यार्थिकः, यथाऽतीतकालयेकजीवस्य जवन्यादिनिर्ले-
 पनस्थानेषु निर्लेपितानां समयप्रवद्धानां व्यतिक्रान्तः कालो निरूपितः, तथैव भववद्धानां निरूपणीय
 इति गम्यते । सामान्येनातिदिश्य विशेषं दर्शयति—‘परं’ इत्यादि, ‘परं’ नवरं ‘लघु’ प्रस्तुतत्वाद्
 भववद्धानां जवन्यां निर्लेपनस्थानम् ‘असंख्यस्थानानामुपरि गत्वा’ समयप्रवद्धानां जवन्यानिर्ले-
 पनस्थानतः परमसंख्येयस्थानानि गत्वा लभ्यत इति शेषः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ
 “भववद्धानां णिल्लेवणट्ठाणं जहण्णानां समयपवद्धरस णिल्लेवणट्ठाणाणां जहण्णादो
 असंखेज्जाओ छिदीओ अम्मुरसरियूण ।” इति ।

तथाहि—एकरिगन् भवे सञ्चितानां समयप्रवद्धानां समूहो भववद् उच्यते । स च बन्धावलिकायां
 व्यतिक्रान्तायां सान्तरं निरन्तरं चानुभूयमानः कर्माऽवस्थानकालस्य बहुष्वसंख्येयतमभागेषु
 गतेषु यस्मिन् समये सर्वथा निर्लेप्यते, स समयो भववद्स्य जवन्यां निर्लेपनस्थानम्, अन्येन
 जीवेन तदुपरितनसमये निःशेषतोऽनुभूयते, स द्वितीयं निर्लेपनस्थानम् । एवंक्रमेण तावद्धक्तव्यम्,
 गोवत्कर्माऽवस्थानकालस्य चरमसमयः । एतानि सर्वाणि निर्लेपनस्थानान्यासंख्येयपल्लोपमप्रथम-
 वेगमूलमात्राणि भवन्ति । तत्र भववद्धानां जवन्यानिर्लेपनस्थानं समयप्रवद्धानां जवन्यानिर्लेपनस्था-
 नतोऽसंख्येयानां निर्लेपनस्थानानामुपरि प्राप्यते । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, शृणुत—तिरश्चि
 मनुष्ये त्रीत्यध जवन्यतोऽन्तर्मुहूर्तप्रमाण आयुषि कर्मप्रदेशोस्तावत् वप्स्यति, आवद् आयुर्न
 समाप्तिमेति । तस्मिन्नन्तर्मुहूर्तप्रमाणे मनुष्यस्य तिरश्चो वा भवे सञ्चिताः समयप्रवद्धा अन्तर्मुहूर्त-
 समयमात्रा भवन्ति । एतावत्समयप्रवद्धानां समूह एकभववद् उच्यते । तस्य भवस्य प्रथमसमयेन
 षट्कर्माप्रदेशा बन्धावलिकायां व्यतिक्रान्तायां सान्तरं निरन्तरं चानुभूयमानाः कर्माऽवस्थानका-
 लस्याऽसंख्येयतमेषु बहुषु भागेषु गतेषु यस्मिन् समये निःशेषतो निर्लेप्यन्ते, स समयः
 समयप्रवद्स्य जवन्यां निर्लेपनस्थानं भवति । तदानीं च प्रथमसमयोऽननिरुक्तभववद्धान निःशेषतो
 निर्लेपिताः । ततः क्रमेण समयोऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणाः समयप्रवद्धा यस्मिन् समये निःशेषतो

निर्जरिष्यन्ति, स समयो निरुक्तभववद्धस्य जघन्यं निर्लेपनस्थानमिति कृत्वोभयो-
र्जघन्यं निर्लेपनस्थानमेकत्र न प्राप्यते, किन्तु समयप्रवद्धजघन्यनिर्लेपनस्थानस्योपर्यन्तमुर्ध्व-
समयप्रमाणेषु निर्लेपनस्थानेषु गतेषु भववद्धस्य जघन्यं निर्लेपनस्थानं प्राप्यते । न च
यदिगन् समये भवप्रथमसमयप्रवद्धो निर्लेप्यते, तस्मिन्नेव समये शेवाः समयप्रवद्धाः कुतो युगपत्
निर्लेप्यन्ते, भववद्धसमयप्रवद्धयोरेकत्र जघन्यनिर्लेपनस्थानलाभसंभवाद् ? इति वाच्यम्, प्रथम-
समयप्रवद्धस्य जघन्यनिर्लेपनस्थानतः प्रभृति समयोत्तरक्रमेण निर्लेप्यमानानां समयप्रवद्धानां
स्वस्वजघन्यनिर्लेपनस्थानतोऽर्वाङ् निर्लेपनप्रसङ्गादन्तर्मुर्ध्वप्रमाणभवद्वितीयादिसमयसंगृहीतसमयप्रव-
द्धानां च जघन्यकर्माऽवस्थानकालतः कर्माऽवस्थानकालस्य न्यूनत्वप्रसङ्गात् ।

इह समयप्रवद्धवदतीतकाल एकजीवस्य जघन्यनिर्लेपनस्थानादिषु निर्लेपितभववद्धानां
निर्लेपनकालोऽनन्तरोपनिधया परम्परोपनिधया च भावनीयः, तत्रोभयोर्भववद्धसमयप्रवद्धयोर्य-
वमध्यमेकत्र भवति, न तु जघन्यनिर्लेपनस्थानस्य भेदाद् यवमध्यमन्यत्र भवतीत्यर्थः । उक्तं
च कषायप्राभृतचूर्णौ “जम्हि चेव समयपवद्धणिल्लेवणडाणाणां जवमज्झं, तम्हि
चेव भववद्धणिल्लेवणडाणाणां जवमज्झं ।” इति । तदेव ग्राह्यं ‘एगत्थ’ इत्यादि,
तत्र ‘द्वयोः’ भववद्ध-समयप्रवद्धयोरकत्र यवमध्यं भवति ।

भावार्थः पुनरयम् भववद्धानां यज्जघन्यं निर्लेपनस्थानं भवति, तत्र पुनः पुनः स्थित्वा
भववद्धान् निर्लेपयत एकजन्तोरतीतकालाभ्यन्तरे योऽनन्तसमयप्रमाणः कालो व्यतिक्रान्तः, स
समुदितः स्तोकाः, ततो भववद्धस्य द्वितीये निर्लेपनस्थाने भववद्धान् निर्लेपयतो जन्तोरतीतकाले
व्यतिक्रान्तः कालो विशेषाधिकः । एवमनन्तरानन्तरेण विशेषाधिकस्तावद् वक्तव्यः, यावद् यव-
मध्यम् । यवमध्यस्योपरि विशेषहीनक्रमेण तावद् वक्तव्यम्, यावच्चरमनिर्लेपनस्थानम् । जघन्य-
निर्लेपनस्थानतः पल्योपमाऽसंख्येयभागे गते व्यतिक्रान्तः कालो द्विगुणो भवति, ततः पुनः
पल्योपमासंख्येयभागे गते व्यतिक्रान्तः कालो द्विगुणो भवति । एवंक्रमेण द्विगुणवृद्धिस्थानानि
तावद्वक्तव्यानि, यावद् यवमध्यम् । यवमध्यस्योपरि निरुक्तक्रमेण द्विगुणहानिस्थानानि तावद्वक्त-
व्यानि, यावच्चरमनिर्लेपनस्थानम् । यत्र च समयप्रवद्धानां यवमध्यं प्राप्यते रग, तत्रैव भववद्धानां
यवमध्यं प्राप्यते । न च समयप्रवद्धानां जघन्यनिर्लेपनस्थानतोऽन्तर्मुर्ध्वप्रमाणानि निर्लेपनस्था-
नान्युल्लङ्घ्य भववद्धानां जघन्यनिर्लेपनस्थानस्य लामादुभयोर्यवमध्यमेकत्र कथं प्राप्यते, युक्ति-
विरोधाद् ? इति वाच्यम्, पूर्वमहर्षिभिस्तथैवोक्तत्वादतीन्द्रियपदार्थेषु च केवल्युत्तरेप्राधान्यात् ।

तदेवं समयप्रवद्धानां जघन्यनिर्लेपनस्थानं पूर्वं प्राप्यते, ततोऽन्तर्मुर्ध्वप्रमितानि
निर्लेपनस्थानानि गत्वा भववद्धस्य जघन्यनिर्लेपनस्थानं प्राप्यते, समयप्रवद्धग्रहणोऽव-
सरे प्रोक्तयवमध्यं त्वक्त्र प्राप्यते । तेन भववद्धयवमध्यस्यावस्तननिर्लेपनस्थानतः समयप्रवद्ध-

यवमध्यस्याऽधस्तननिर्लेपनस्थानान्यन्तर्मुहूर्तप्रमाणैर्निर्लेपनस्थानैरधिकानि भवन्ति । यवमध्यस्या-
धस्तननिर्लेपनस्थानतोऽसंख्येयगुणानि यवमध्यस्योपरि निर्लेपनस्थानानि गत्वा समयप्रवृद्धानां
भववृद्धानां चैकत्र चरमनिर्लेपनस्थानं प्राप्यत इति फलितार्थः ॥१५१॥

अथाऽतीतकालाम्यन्तरयेकादिप्रदेशाग्रेण ये समयप्रवृद्धा निर्लेपिताः, तान् विस्तरत
आनिश्चिकीर्षुराह

एगपअसेण अईएऽप्पा णिल्लेविया तु समयपवद्धा ।

कमसो अहिया ठाणअसंखंसे च दुगुणा तहा जवमज्झं १५२(आर्यागीतिः)

णाणंताराणि पल्लस छेदणअसंखमागमेत्ताणि ।

तो एगअंतरमणंतगुणं भणियं सुअग्गि खलु ॥१५३॥

एकप्रदेशेनाऽतीतेऽल्पा निर्लेपितास्तु समयप्रवृद्धा ।

क्रमशोऽधिका स्थानाऽसंख्यांशे च द्विगुणास्तथा यवमध्यम् ॥ १५२ ॥

नानान्तराणि पल्यस्यच्छेदनाऽसंख्यमागमात्राणि ।

तत एकान्तरमनन्तगुणं भणितं श्रुते खलु ॥ १५३ ॥ इति पदसंस्कार ।

‘एग०’ इत्यादि, अतीतकाले पूर्वोक्ताऽसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलमात्रनिर्लेपनस्थानेषु
यत्र वा तत्र वा कदाचिदेकैकेन प्रदेशेन शेषीभूतेन समयप्रवृद्धा निर्लेपिताः, कदाचित् द्वाभ्यां द्वाभ्यां
प्रदेशाभ्यां निर्लेपिताः, कदाचित्पुनस्त्रिभिस्त्रिभिः प्रदेशैर्निर्लेपिताः, एवं क्रमेणोत्कृष्टतोऽनन्तप्रदेशैः
शेषीभूतैः समयप्रवृद्धा निर्लेपिताः । तत्र ‘अतीते’ अतीतकाले पूर्वोक्तनिर्लेपनस्थानेषु यत्र वा तत्र वा
‘एकप्रदेशेन’ एकैकेन कर्मप्रदेशेन शेषीभूतेन निर्लेपितास्तु समयप्रवृद्धाः सर्वे मिलित्वाऽनन्तराशिका
भवन्तोऽपि ‘अल्पाः’ स्तोकाः, उपरितनानामधिकत्वप्रतिपादनात् । ‘कमसो अहिया’
त्ति क्रमशो ‘अधिका’ विशेषाधिकाः । अर्थं भावः उतो द्वाभ्यां द्वाभ्यां कर्मप्रदेशाभ्यां शेषीभूताभ्यां
निर्लेपिताः समयप्रवृद्धा विशेषाधिका वाच्याः । ततस्त्रिभिस्त्रिभिः कर्मप्रदेशैः शेषीभूतैर्निर्लेपिताः
समयप्रवृद्धा विशेषाधिका अभिधातव्याः । एवं विशेषाधिकक्रमेणाऽनन्तानि स्थानानि
वक्तव्यानि । यदुक्तं कपायप्रामृतचूर्णौ “अदीदे काले जे समयपवद्धा एक्केण पदे-
सग्गेण णिल्लेविदा, ते धोवा । वेहिं पदेसेहिं विसेसाहिया, एवमणंतरोवणिधाए
अणंताराणि द्वाणाणि विसेसाहियाणि ।” इति । एवमनन्तरान्तरेण विशेषाधिकक्रमेण ‘स्थाना-
ऽसंख्यांशे’ स्थानानाम्=अनन्तराशिकानां सर्वेषां स्थानानामसंख्येयतमे भागे च गते निर्लेपिताः
समयप्रवृद्धा ‘द्विगुणा’ द्विगुणवृद्धा भवन्ति । इदमुक्तं भवति जवन्यस्थानतः सकलस्थानानाम-
संख्येयतमे भागे गते समयप्रवृद्धा द्विगुणवृद्धा भवन्ति । ततः पुनस्तावन्मात्रेषु स्थानेषु गतेषु
निर्लेपिताः समयप्रवृद्धा द्विगुणवृद्धा भवन्ति । ततः पुनस्तावन्मात्रेषु स्थानेषु व्रजितेषु समयप्रवृद्धा

द्विगुणवृद्धा भवन्ति । एवं सर्वस्यानानामसंख्येयभागे गते यवमध्यमपि प्राप्यते, तद्व्याजिहीर्षु-
राह—‘तद्वा जवमज्झं’ ति ‘तथा’ एवं यवमध्यम्, यथा स्थानानामसंख्येयभागे समयप्रवद्धा
द्विगुणा भवन्ति, तथैव यवमध्यमपि स्थानानामसंख्येयतमे भागे प्राप्यत इत्यर्थः । इदमत्र हृदयम्—
एकपरमाणुत आरभ्य एकसमयेनोत्कृष्टतो निर्लेप्यमानानेकसमयप्रवद्धाऽसंख्येयभागप्रमाणानन्त-
परमाणून् यावदेकोत्तरक्रमेण यावन्ति स्थानानि लभ्यन्ते, तावतामभ्योभ्योऽनन्तगुणानां सिद्धानां
चाऽनन्तभागमात्राणां स्थानानामसंख्येयतमभागे यवमध्यं भवति । यद्यपि द्विगुणवृद्धिस्थान-
मपि स्थानानामसंख्येयतमभागे प्राप्यते, एवं यवमध्यमपि, तथाप्यसंख्यातेषु द्विगुणवृद्धिस्थानेषु
गतेषु यवमध्यं लभ्यते, भाजकस्याऽसंख्येयत्वेनासंख्येयभेदत्वात् । यवमध्यस्योपरि द्विगुणवृद्धिस्थान-
तोऽसंख्यगुणानि द्विगुणहानिस्थानानि भवन्ति । ननु स्थानानामसंख्येयभागे यवमध्यमुक्तम्, तदत्र
कः प्रतिभागः ? इति चेत्, उच्यते—पल्योपमासंख्येयभागमात्रः । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“ठा-
णाणां पलिदोवमरस असंखेज्जदि भागपडिभागे जवमज्झं ।” इति । भावार्थः पुनरयम्-
सकलानि स्थानानि पल्योपमाऽसंख्येयभागेन विभक्तव्यानि । ततो लब्धैकभागप्रमाणानि स्थानान्युल्ल-
ङ्घय यवमध्यं प्राप्यते, तस्योपरि विशेषहीनक्रमेण निर्लेपिताः समयप्रवद्धा भवन्ति, यवमध्यतश्च
स्थानानामसंख्येयतमभागे गते द्विगुणहीना भवन्ति, पुनस्तावत्प्रमाणेषु स्थानेषु व्रजितेषु द्विगुण-
हीना भवन्ति, एवं द्विगुणहीना द्विगुणहीनास्तावदभिधातव्याः, यावच्चरमस्थानम् ।

अथ नानाद्विगुणहानिस्थानानि वक्तुकामोऽभिधत्ते—‘णाणांतराणि’ इत्यादि, ‘नानान्तराणि’ नाना-
प्रकराणि अन्तराणि-द्विगुणवृद्धिद्विगुणहानिरूपाणि मव्यगतानि स्थानानि, अयं भावः—एकैकेन प्रदेशेन
शेषीभूतेन निर्लेपिताः समयप्रवद्धाः स्तोका भवन्ति, ततो द्वाभ्यां द्वाभ्यां प्रदेशाभ्यां शेषीभूताभ्यां निर्ले-
पिता विशेषाविका भवन्ति, एवं विशेषाधिकक्रमेणाऽनन्तेषु स्थानेषु गतेषु द्विगुणवृद्धा भवन्ति, इदं
चाद्यं द्विगुणवृद्धिस्थानम्, तस्यैका शलाका स्थाप्या, ततः पुनस्तावत्सु स्थानेषु व्यतिक्रान्तेषु
पुनर्द्विगुणवृद्धा भवन्ति, इदं च द्वितीयं द्विगुणवृद्धिस्थानम्, तस्यैका शलाका स्थाप्या । एवंक्र-
मेण यावन्ति द्विगुणवृद्धिस्थानानि लभ्यन्ते, तावत्यः शलाकाः स्थाप्याः, ततो यवमध्यस्योपरि
विशेषहीनक्रमेणाऽनन्तेषु स्थानेषु गतेषु समयप्रवद्धा द्विगुणहीना भवन्ति, इदं च प्रथमं द्विगुणहानि-
स्थानम्, तस्यैका शलाका स्थापयितव्या । ततः पुनस्तावन्मात्रेषु स्थानेषु गतेषु द्वितीयं द्विगुणहानिस्था-
नम्, तस्य द्वितीयैका शलाका स्थाप्या । एवंक्रमेण यावन्ति द्विगुणहानिस्थानानि भवन्ति, तावत्यश्श-
लाकाः स्थाप्याः । द्विगुणवृद्धिस्थानानां स्थापितसर्वशलाका द्विगुणहानिस्थानानां च स्थापितसर्व-
शलाका मिलित्वा यावत्यः शलाका भवन्ति, तावन्ति नानान्तराणि भवन्ति । तानि प्रमाणितः
कति भवन्ति ? इत्यत आह—‘पल्लस्य’ इत्यादि, ‘पल्लस्य’ पल्योपमस्य ‘छेदनकाऽसंख्य-
भागमात्राणि’ अर्धच्छेदनकानामसंख्येयभागप्रमाणानि भवन्ति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—
“अंतराणि अंतरद्विदोऽ पलिदोवमच्छेदणाणां पि असंखेज्जदि भागो ।” इति । ‘तो’

इत्यादि, 'ततो' नानाद्विगुणहानिस्थानेभ्य 'एकान्तरमनन्तगुणं' द्वयोर्द्विगुणवृद्धयोर्द्विगुणहान्यो-
र्वैकस्मिन्नन्तराले यानि स्थानानि, तान्यनन्तगुणानि 'श्रुते' कषाथप्रामृतचूर्णादिलक्षणे 'सुखे'
निश्चयेन 'भणितं' प्ररूपितानि । तथाहि नानागुणहानिस्थानानि पल्योपमार्धच्छेदनकानामप्य-
संख्येयमागप्रमाणानि भवन्ति । तानि स्तोकानि, ततो द्वयोर्द्विगुणवृद्धयोर्द्विगुणहान्योर्वैकाऽपान्तराल-
वर्तीनि स्थानान्यनन्तगुणानि भवन्ति । यदमिहितं कषाथप्रामृतचूर्णाणां पाण्डुराणि
थोवाणि । एकान्तरमण्डलगुणं ।" इति । ननु तेषामनन्तगुणत्वं कुतः सिध्यति ? इति चेद्,
शृणुत सकलानि स्थानान्यनन्तानि भवन्ति, तानि च नानाद्विगुणहानिस्थानलक्षणपल्योपमार्ध-
च्छेदनकाऽसंख्येयमागेन विभज्यन्ते, तदैकमागमात्राणि द्वयोर्द्विगुणवृद्धयोर्द्विगुणहान्योर्वैकाऽन्तराल-
वर्तीनि स्थानानि प्राप्यन्ते, तानि चाऽनन्तानि, अनन्तराशेः पल्योपमार्धच्छेदनकाऽसंख्येयमागेन
विभाजितत्वात् । इह नानागुणहानिस्थानानि स्तोकानि, असंख्येयत्वात् । तेभ्यो द्वयोर्द्विगुण-
वृद्धयोर्द्विगुणहान्योर्वैकाऽपान्तरालवर्तीनि स्थानान्यनन्तगुणानि, प्रमाणतोऽनन्तत्वात् । एवं भवद्वा-
नामपि यवमध्यादिप्ररूपणा कर्तव्या, विशेषाभावात् ॥ १५३ ॥

अथ समयप्रवृद्धानां भवद्धानां च निरन्तरनिर्लेपनकालं प्ररूपयति

एगसमइयोऽणुसमयणिल्लेवणकालगो पहूओऽईओ ।

आलिअसंखंसे दुगुणूणो आवलिअसंखमागो जेद्वो ॥१५४॥ (आर्यागीतिः)

एकसामयिकोऽनुसमयनिर्लेपनकालः प्रभृतोऽतीतः ।

आवलिकाऽसंख्यांशे द्विगुणोऽनुसमयनिर्लेपनकालो ज्येष्ठः ॥१५४॥ इति पदसंस्कारः ।

'एगो' इत्यादि, एकसामयिकोऽनुसमयनिर्लेपनकालः प्रभृतो 'अतीतो' व्यतिक्रान्तः ।
एतदुक्तं भवति-अनुसमयनिर्लेपनकालो नाम समयप्रवृद्धानां भवद्धानां वा निरन्तरनिर्लेपन-
कालः । स च जघन्यत एकसमयप्रमाणो भवति । उभयोः पार्श्वयोस्ते स्थिती उदितः, ययोः
समयप्रवृद्धा वा भवद्वा वा न निर्लेप्यन्ते, मध्ये चैकस्यामुदयमानस्थित्यामेकसमयमात्रायां
निर्लेप्यन्ते, स एकसामयिकोऽनुसमयनिर्लेपनकाल उच्यते, एवमुभयोः पार्श्वयोस्ते स्थिती
अनुभूयते, ययोः समयप्रवृद्धा भवद्वा वा न निर्लेप्यन्ते, मध्ये च द्वयोर्निरन्तरस्थित्योर्निर्लेप्यन्ते,
स द्विसामयिकोऽनुसमयनिर्लेपनकाल उच्यते, एवमेकोत्तरवृद्ध्या निरन्तरमनुसमयनिर्लेपनकाल
उत्कृष्टत आवलिकाऽसंख्येयमागप्रमाणो लभ्यते ।

तत्रैकस्याऽक्षपकस्याऽतीतकाल एकसामयिकः समयप्रवृद्धानां भवद्धानां वाऽनुसमय-
निर्लेपनकालः प्रभृतो 'अतीतो' व्यतिक्रान्तः, अक्षपकस्याऽतीतकाले द्वयोः पार्श्वयोरनिर्लेपन-
स्थित्योरुदयो जातः, मध्ये चैका निर्लेपनस्थितिरुदेति स्म, पुनः कदाचिद् द्वयोः पार्श्वयोरनिर्लेपन-
स्थित्योरुदयो जातः, मध्ये चैका निर्लेपनस्थितिरुदेति स्म । एवं पुनः पुनर्लब्धः समुदितोऽ-

ऽनन्तसमयप्रमाण एकसामयिकोऽनुसमयनिर्लेपनकालः प्रभूतः । ततो द्विसामयिकोऽनुसमयनिर्लेपनकालो विशेषहीनः, ततस्त्रिसामयिकोऽनुसमयनिर्लेपनकालो विशेषहीनः । एवं क्रमेण 'आलिअसंखंसे' ति 'आवलिकाऽसंख्येयभागे' 'द्विगुणो' द्विगुणहीनः । इदमुक्तं भवति—प्रथमस्यानन्त आवलिकाऽसंख्येयभागमात्रेषु स्थानेषु गतेष्वेकसामयिकनिर्लेपनकालतो द्विगुणहीनो ज्ञेयः, ततः पुनरावलिकाऽसंख्येयभागमात्रेषु स्थानेषु गतेषु द्विगुणहीनो बोध्यः । ततः पुनरेतावन्तु स्थानेषु गतेषु द्विगुणहीनो ज्ञेयः । एवं क्रमेण तावद्वाच्यम्, आवच्छरसंस्थानम् । नानाद्विगुणहानिस्थानान्यावलिकाऽसंख्येयभागमात्राणि भवन्ति, संकलस्थानानामप्यावलिकाऽसंख्येयभागमात्रत्वात् ।

क्षपकस्याऽपीत्यमेवाऽनुसमयनिर्लेपनकालः प्ररूपयितव्यः । तथाहि—एकसामयिकः समयप्रवृद्धानां भववृद्धानां वाऽनुसमयनिर्लेपनकालः प्रभूतः, स चाऽतीतकाले नानाक्षपकापेक्षयाऽनन्तसमयप्रमाणः, एकक्षपकं त्वात्रित्याऽऽवलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणो ज्ञातव्यः, ततो विशेषहीनो द्विसामयिकः समयप्रवृद्धानां भववृद्धानां वाऽनुसमयनिर्लेपनकालः, सोऽपि नानाक्षपकापेक्षयाऽनन्तसमयप्रमाणः, एकक्षपकं तु प्रतीत्याऽऽवलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणः । एवं विशेषहीनक्रमेण गच्छन्नावलिकाऽसंख्येयभागिकोऽनुसमयनिर्लेपनकालो द्विगुणहीनो भवति । स च नानाक्षपकापेक्षयाऽनन्तसमयप्रमाणः, एकक्षपकाऽपेक्षया त्वावलिकाऽसंख्येयभागप्रमाणः । प्रत्यपादि च कषायप्रामृतचूर्णौ—“खवगरस वा अक्खवगरस वा समयप्रवृद्धाण भववृद्धाण अणुसमयणिल्लेवणकालो एगसमइओ बहुगो । दुसमइओ विसेसहोणो । एवं गंतूण आवलियाए असंखेज्जदिभागे दुगुणहोणो ।” इति । ततः पुनरावलिकाऽसंख्येयभागे गते द्विगुणहीनो भवति । नानाद्विगुणहानिस्थानान्यावलिकाऽसंख्येयभागमात्राण्यवसेयानि, सर्वेषां स्थानानामावलिकाऽसंख्येयभागमात्रत्वात् ।

अथोत्कृष्टोऽनुसमयनिर्लेपनकालं भणति—‘आव०’ इत्यादि, तत्र ‘ज्येष्ठः’ उत्कृष्टः क्षपकस्याक्षपकस्य वाऽनुसमयनिर्लेपनकाल आवलिकाऽसंख्येयभागो ज्ञातव्यः, नाधिकः । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“उक्करसओ वि अणुसमयणिल्लेवणकालो आवलियाए असंखेज्जदिभागे ।” इति ॥१५४॥

अथाऽनिर्लेपनस्थितिमिरन्तरितनिर्लेपनस्थितीनामुदयेन निर्लेपितानां समयप्रवृद्धानां भववृद्धानां चाऽल्पबहुत्वमक्षपकस्याऽतीतकालमाश्रित्याऽभिधित्सुरोह

एगसमयंतरेणं अप्पा णिल्लेवियक्खणपवद्धा ।

कमसो अहिआ दुगुणा पल्लासंखेज्जभागम्भि ॥१५५॥

जवमज्झं ठाणअसंखेज्जइभागे तहेव भववद्धा ।

गुरु णिल्लेवणअंतरमसंखभागे उ पल्लस ॥१५६॥

एकसमयान्तरेणाऽल्पा निर्लेपितक्षणप्रवद्धाः ।

क्रमशोऽधिका द्विगुणा पल्याऽसंख्येयभागे ॥१५५॥

यवमध्यं स्थानाऽसंख्येयतमभागे तथैव भववद्धा खलु ।

गुरु निर्लेपनान्तरमसंख्यभागस्तु पल्यस्य ॥१५६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘एगो’ इत्यादि, एकसमयान्तरेण ‘निर्लेपितक्षणप्रवद्धाः’ निर्लेपितसमयप्रवद्धाः ‘अल्पाः’ स्तोकाः । इदमुक्तं भवति—अक्षपकस्याऽतीतकाले द्वयोः पार्श्वयोरेकैकाऽनिर्लेपनस्थितिरुदेति, मध्ये चैकस्यां वाऽनेकासु बोदयमानासु निर्लेपनस्थितिषु यावन्तः समयप्रवद्धा निर्लेपिताः, ते गणयितव्याः, ततः पुनर्द्वयोः पार्श्वयोरेकैकाऽनिर्लेपनस्थितिरुदेति, मध्ये चोदयमानासु निर्लेपनस्थितिषु यावन्तः समयप्रवद्धा निर्लेपिताः, ते गणयितव्याः । एवं पुनः पुनरेकैकाऽनिर्लेपनस्थित्यन्तरेण निर्लेपिताः सर्वे समुदिताः समयप्रवद्धाः स्तोका भवन्ति, ते च नानाकर्मविवस्थानकालाऽपेक्षयाऽनन्ताः, एककर्मविवस्थानकालं त्वाश्रित्याऽसंख्येया भवन्ति ।

‘कमसो’ इत्यादि, क्रमशो ‘अधिकाः’ विशेषाधिका भवन्ति । इदमुक्तं भवति—एकसमयान्तरेण निर्लेपितसमयप्रवद्धतोऽतीतकाले द्विसमयान्तरेण निर्लेपिताः समयप्रवद्धा विशेषाधिका भवन्ति । तथाहि—अतीतकाले द्वयोः पार्श्वयोर्द्वे द्वेऽनिर्लेपनस्थिती उदितः, मध्ये चैकस्यामनेकासु बोदयमानासु निर्लेपनस्थितिषु निर्लेपिताः समयप्रवद्धा विशेषाधिका भवन्ति, ते च नानाकर्मविवस्थानकालापेक्षयाऽनन्ताः, एककर्मविवस्थानकालं त्वाश्रित्याऽसंख्येयाः । एवमग्रेऽपि वक्तव्यम् । आधिक्यं चैकसमयान्तरेण निर्लेपितसमयप्रवद्धान् पल्योपमाऽसंख्येयभागेन भक्तवैकखण्डेन ज्ञातव्यम्, पल्योपमाऽसंख्येयभागे गते द्विगुणत्वात् । ततो द्विसमयान्तरेण निर्लेपितसमयप्रवद्धतस्त्रिसमयान्तरेण निर्लेपिताः समयप्रवद्धा विशेषाधिकाः, ततश्चतुस्तमयान्तरेण निर्लेपितसमयप्रवद्धा विशेषाधिकाः । एवंक्रमेण पल्योपमाऽसंख्येयभागे गते द्विगुणा भवन्ति । तदेवाह ‘द्विगुणो’ इत्यादि, तत्र ‘पल्यासंख्येयभागे’ पल्योपमस्याऽसंख्येयभागे गते ‘द्विगुणाः’ द्विगुणवृद्धा भवन्ति । अयम्भावः—अतीतकाले द्वयोः पार्श्वयोः पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्र्योऽनिर्लेपनस्थितय उदयन्ति, मध्ये चोदयमानासु निर्लेपनस्थितिषु निर्लेपिताः समयप्रवद्धा एकसमयान्तरेण निर्लेपितसमयप्रवद्धतो द्विगुणा भवन्ति । ते च नानाकर्मविवस्थानकालापेक्षयाऽनन्ताः, एककर्मविवस्थानकालं त्वाश्रित्याऽसंख्येया भवन्ति । ततः पुनः पल्योपमाऽसंख्येयभागे गते निर्लेपिताः समयप्रवद्धा द्विगुणा भवन्ति । एवमसंख्यातेषु द्विगुणवृद्धिस्थानेषु गतेषु यवमध्यं प्राप्यते, तदभिधित्सुराह—‘जवमज्झं’ इत्यादि, यवमध्यं ‘स्थानाऽसंख्येयतमभागे’ सर्वस्थानानामसंख्येयतमे भागे गते भवतीति शेषः । भावार्थः पुनरयम् सकलानि स्थानानि

पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणानि भवन्ति, उत्कृष्टतो निर्लेपनान्तरस्य पल्योपमाऽसंख्येयभाग-
प्रमाणत्वस्य वक्ष्यमाणत्वात् । तत्र सकलस्थानानामसंख्येयतमभागमात्रेषु स्थानेषु गतेषु यवमध्यं
प्राप्यते । ततो यवमध्यस्योपरि समयोत्तरक्रमेण वृद्धसमयान्तरेण निर्लेपितसमयप्रवद्धा विशेष-
हीना विशेषहीना भवन्ति, पल्योपमाऽसंख्येयभागे च गते द्विगुणहीना भवन्ति । ततः पुनः
पल्योपमासंख्येयभागे व्रजिते- द्विगुणहीना भवन्ति । एवंक्रमेणाऽसंख्येयद्विगुणहानिस्थानेषु गतेषु
चरमस्थानं प्राप्यते ।

‘तद्देव’ इत्यादि, ‘तथैव’ यथैकसमयाद्यन्तरेण निर्लेपितसमयप्रवद्धा विशेषाधिक्रमेण
निरूपिताः, पल्योपमाऽसंख्येयभागे च गते द्विगुणा दर्शिताः, तथैव भववद्धा अपि बोध्याः, स्थानानां
चाऽसंख्येयतमभागे यवमध्यं ज्ञातव्यम् । यदभ्यधायि कषायप्राभृतचूर्णौ—“अखवगरस
एगसभएण अंतरेण गिल्लेविदा समयपवद्धा वा भववद्धा वा थोवा, दुसमएण
अंतरेण गिल्लेविदा विसेसाहिया, एवं गंतूण पलिदोवमस्स असंखेज्जदिभागे
दुगुणा । ठाणाणमसंखेज्जदिभागे जवमज्झं ।” इति ।

अथ चरमस्थानस्य स्पष्टप्रतिपत्तये भणति—‘गुरु’ इत्यादि, ‘गुरु’ उत्कृष्टं निर्लेपनाऽन्तर-
मसंख्येयभागस्तु पल्यस्य भवति, उत्कृष्टतोऽप्यक्षपकस्याऽनिर्लेपनस्थितयः पल्योपमाऽसंख्येय-
भागप्रमाणा एव निरन्तरमुदयन्ति, एताभ्योऽधिका अनिलेपनस्थितयो न संभवन्तीत्यर्थः ।
तथा चोक्तं कषायप्राभृतचूर्णौ—“उक्कस्सं पि गिल्लेवणंतरं पलिदोवमस्स असंखेज्जदि-
भागो ।” इति ।

क्षपकस्य उत्कृष्टतोऽप्यनिर्लेपनस्थितय आवल्लिकाऽसंख्येयभागमिता निरन्तरमुदयन्ति,
ताभ्योऽधिकाः, तेन क्षपकस्योत्कृष्टं निर्लेपनाऽन्तरमावल्लिकाऽसंख्येयभागप्रमितं भवति
॥१५५-१५६॥

अथैकसमयेन निर्लेप्यमानभवसमयप्रवद्धान् निर्लेपितभवसमयप्रवद्धानां चाल्पबहुत्वं व्याजि-
हीर्षुराह-

समयम्मि पहुडि इगओ पल्लासंखंसखणभवपवद्धो ।

गिल्लेविज्जन्ति इगेगेणं गिल्लेविया थोवा ॥१५७॥

कमसो अहिआ पल्लअसंखंसम्मि दुगुणा तहा जवमज्झं ।

णाणंतरेहि एगंतरछेयणयाइ खलु असंखगुणाइ ॥१५८॥ (आर्यागीतिः)

समये प्रभृत्येकत पल्यासंख्यांशक्षणमवप्रवद्धाः ।

निर्लेप्यन्त एकैकेन निर्लेपिता स्तोका ॥ १५७ ॥

क्रमगो-ऽधिका. पल्याऽसंख्यांशे द्विगुणास्तया यवमध्यम् ।

ज्ञानान्तरेस्य एकान्तरच्छेदनकानि खल्वसंख्यगुणानि ॥ १५८ ॥ इति पदसंस्कार ।

‘समये’ इत्यादि, ‘समये’ एकवचननिर्देशाद् एकस्मिन् समये ‘एकतः’ प्रत्यासत्त्या एक-
समयप्रवद्धादेकमेवप्रवद्धाच्च प्रभृति पल्यासंख्यांशक्षिणभवप्रवद्धाः’ पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणाः
समयप्रवद्धा भवप्रवद्धाश्च निर्लेप्यन्ते । इदमुक्तं भवति-एकस्मिन् समय एकः समयप्रवद्धो भवप्रवद्धो वा
निर्लेप्यते, एवमेकस्मिन् समये द्वौ समयप्रवद्धौ भवप्रवद्धौ वा निर्लेप्यतः, एवमेकोत्तरवृद्ध्या तावद्
वक्तव्यम्, यावदेकस्मिन् समये पल्योपमाऽसंख्यातभागप्रमिताः समयप्रवद्धा भवप्रवद्धा वा
निर्लेप्यन्ते । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ “एकैकेण समएण गिल्लेविज्जंति समय-
प्रवद्धा वा भवप्रवद्धा वा एको वा, दो वा तिणिण वा उक्कस्सेण पल्लिदोवमस्स
असंखेज्जदिभागो ।” इति ।

‘हृगोरोणं’ इत्यादि, अतीतकालयेकरिणन् समययेकैकेन निर्लेपिताः ‘स्तोकाः’ अल्पाः
समयप्रवद्धा भवप्रवद्धा वा भवन्ति । क्रमशो ‘अधिकाः’ विशेषाधिका भवन्ति । इदमत्र हृदयम्-एक-
समये एकसमयप्रवद्ध एकभवप्रवद्धो वा निर्लेपितः, अन्यस्मिन्नेकसमये पुनरेकसमयप्रवद्ध एक-
भवप्रवद्धो वा निर्लेपितः । अनेन क्रमेणाऽतीतकाल एकैकसमयप्रवद्धा एकैकभवप्रवद्धा वा यावन्तो
निर्लेपिताः, ते सर्वेऽनन्तराशिप्रमाणा भवन्तोऽपि स्तोका भवन्ति । तत एकसमये द्वित्रिसमयप्रवद्धा
द्वित्रिभवप्रवद्धा वाऽतीतकाले निर्लेपिता विशेषाधिका भवन्ति, आधिक्यं च प्रागुक्तपदं पल्योपमाऽ-
संख्येयभागेन खण्डयित्वैकखण्डप्रमाणेन ज्ञातव्यम् । ततोऽप्येकसमये निर्लेपिता स्त्रित्रिसमयप्रवद्धा-
स्त्रित्रिभवप्रवद्धा वा विशेषाधिका भवन्ति । यदेवादि कषायप्रामृतचूर्णौ “एकैकेण गिल्ले-
विज्जंति, ते थोवा, दोणिण गिल्लेविज्जंति विसेसाहिया । तिणिण गिल्लेविज्जंति
विसेसाहिया ।” इति । एवं विशेषाधिक्रमेण गच्छन्तः पल्योपमाऽसंख्येयतमभागे गते
द्विगुणा भवन्ति, इदञ्च प्रथमं द्विगुणवृद्धिस्थानम् । ततः पुनः पल्योपमाऽसंख्येयभागे गते द्वितीयं
द्विगुणवृद्धिस्थानं लभ्यते । ततः पुनः पल्योपमाऽसंख्येयभागे गते तृतीयं द्विगुणवृद्धिस्थानं
प्राप्यते । एवंक्रमेण पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणेषु द्विगुणवृद्धिस्थानेषु व्रजितेषु यवमध्यं
प्राप्यते । तदेव दर्शयति ‘पल्ल०’ इत्यादि, ‘पल्यासंख्यांशे’ पल्योपमाऽसंख्येयभागे गते
‘द्विगुणाः’ एकस्मिन् समये निर्लेपिता समयप्रवद्धा भवप्रवद्धा वा द्विगुणा भवन्ति, ‘तथा यवमध्यं’
पल्योपमाऽसंख्येयभागे च गते यवमध्यं भवतीति शेषः । अयम्भावः-प्रथमस्यानतः पल्योपमाऽसं-
ख्येयभागे गत एकसमये निर्लेपितेभ्य एकैकसमयप्रवद्धेभ्य एकैकभवप्रवद्धेभ्यश्च यथाक्रमं तत्प्रायोग्य-
पल्योपमाऽसंख्येयभागमिता एकसमये निर्लेपिताः समयप्रवद्धा भवप्रवद्धाश्च द्विगुणा भवन्ति ।
उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ-“एवं गंतूण पल्लिदोवमस्स असंखेज्जदिभागो दुगुणा ।”
इति । ततः पुनः पल्योपमाऽसंख्येयभागे गते द्वितीयं द्विगुणवृद्धिस्थानं लभ्यते ।
ततः पुनः पल्योपमाऽसंख्येयभागे व्यतिक्रान्ते तृतीयं द्विगुणवृद्धिस्थानं प्राप्यते । एवमसंख्या-
तेषु द्विगुणवृद्धिस्थानेषु गतेषु यवमध्यं जायते । यवमध्यस्योपरि विशेषहीनक्रमेण वक्तव्याः, पल्यो-

पमाऽसंख्येयभागे च गते द्विगुणहीना निगदितव्याः । एवं द्विगुणहीना द्विगुणहीनास्तावदभिधा-
तव्याः, यावद् यवमध्यस्याऽवस्तनस्थानेभ्यो-ऽसंख्यातगुणेषु स्थानेषु गतेषु चरमस्थानं प्राप्यते ।

अथाऽल्पवहुत्वमभिधत्ते—‘णाणान्तरेहि’ इत्यादि, ‘नानान्तरेभ्यो’ नानाप्रकारेभ्योऽन्तरेभ्यो
द्विगुणवृद्धिहानिरूपेभ्यो मध्यगतेभ्यः स्थानेभ्यो नानाद्विगुणवृद्धिहानिस्थानेभ्य इत्यर्थः, ‘एकान्तर-
च्छेदनकानि’ द्वयोर्द्विगुणहान्योर्द्विगुणवृद्धयोर्वैकाऽन्तरे स्थितानां स्थानानामर्धच्छेदनकान्यसंख्यगुणानि
भवन्ति । न्यगादि च कषायप्राभृतचूर्णौ—“णाणान्तराणि धोवाणि, एकान्तरच्छेदणाणि
वि असंख्येयगुणाणि ।” इति । इदन्त्ववधेयम् नानाद्विगुणवृद्धिहानिस्थानेभ्यो द्विगुणहानिस्था-
नाऽन्तरार्धच्छेदनकानामप्यसंख्येयगुणत्वाद् द्वयोर्द्विगुणहान्योर्द्विगुणवृद्धयोर्वैकाऽपान्तरालवर्तीनि स्था-
नानि सुतरामसंख्यातगुणानि सिध्यन्ति । तानि च पल्योपमप्रथमवर्गमूल-ऽसंख्येयमागमितानि,
अनन्तरवर्द्धयमाणगणिद्वय एकसमयेन निर्लेपितसमयप्रवद्धतः पल्योपमप्रथमवर्गमूलस्या-ऽसंख्येय-
गुणत्वेन वक्ष्यमाणत्वात् ॥१५७—१५८॥

अथाऽक्षपकस्य त्रयोदशपदानामल्पवहुत्वमभिधातुकाम आह

जेष्ठोऽणुसमयणिल्लेवणकालोऽप्यो तओ इगे समये ।
णिल्लेविया उ भववद्धा ततो य समयपवद्धा ॥१५९॥
तो खणपवद्धसेसयरहियठिई ताउ वग्गमूलं य ।

पल्लरस तो पओसगुणहाणिठार्णंतरं ततो ॥१६०॥

भववद्धाणं णिल्लेवणठाणाइं कमा असंखगुणाइं ।

समयपवद्धाणं णिल्लेवणठाणाणि उण विसेसअहिआइं ॥१६१॥

(आर्यागोतिः)

अणुसमयअवेयणकालोऽसंखगुणो उ खणपवद्धरस ।

अंतो कमाठिईए तोऽणुसमयवेयणअनेहो ॥१६२॥

ताउ अवेयणकालो सव्वो तो सव्वगो उ वेयणकालो ।

कमसो य असंखगुणो तो कमाठिई विसेसअहिआ होज्जा ॥१६३॥

(आर्यागोतिः)

जेष्ठोऽणुसमयनिर्लेपनकालोऽल्पस्तत एकस्मिन् समये ।

निर्लेपितारु भववद्धास्तेभ्यश्च समयप्रवद्धा. ॥१५९॥

तेभ्य क्षणप्रवद्धशेषकरहितस्थितयस्ताभ्यो वर्गमूलश्च ।

पल्यस्य तत प्रदेशगुणहानिस्थानान्तरं तत. ॥१६०॥

भववद्धानां निर्लेपनस्थानानि क्रमादसख्यगुणानि ।
समयप्रवद्धानां निर्लेपनस्थानानि पुनर्विगोपाधिकानि ॥१६॥

अनुसमयाऽवेदनकालोऽसंख्यगुणस्तु क्षणप्रयद्वस्य ।
अन्तः कर्मस्थित्यास्ततोऽनुसमयवेदनाऽनेहा ॥१६२॥

तस्माद्वेदनकाल सर्वस्तत सर्वस्तु वेदनकाल ।

क्रमगत्र्याऽसख्यगुणस्ततः कर्मस्थितिर्विगेयाधिका भवति ॥१६३॥ इति पदसंस्कारः ।

‘जेडो’ इत्यादि, ‘ज्येष्ठः’ उत्कृष्टोऽनुसमयनिर्लेपनकालो ‘अल्पः’ स्तोक्रः, स च समयप्रव-
द्धानां भवप्रवद्धानां वा ग्राह्यः, स पुनः प्रमाणत आवलिकाऽसंख्येयभागमात्रो भवति । ‘क्रमा
असंख्यगुणाः’ इति ‘क्रमादसंख्यगुणानि’ वक्ष्यमाणानि पदपदानि क्रमादसंख्येयगुणानि
वक्तव्यानि । तद्यथा ‘ततो’ इत्यादि, ‘ततः’ उत्कृष्टोऽनुसमयनिर्लेपनकालत एकस्मिन् समये
निर्लेपितास्तु भववद्वा असंख्येयगुणा भवन्ति, पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणत्वात् । न चाऽयं
हेतुरसिद्ध इति वाच्यम्, एकस्मिन् समये उत्कृष्टतः पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्राणां भववद्धानां
निर्लेपनस्य प्राक्प्ररूपितत्वात् ।

‘ततो य’ इत्यादि, तेभ्यश्चैकसमये निर्लेपितमववद्धेभ्य एकस्मिन् समये निर्लेपिताः समयप्रवद्धा असंख्येयगुणा भवन्ति । एतेऽपि पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणा भवन्ति, किन्त्वेकस्मिन् भववद्धे निर्लेप्यमानेऽसंख्येयसमयप्रवद्धा निर्लेप्यन्ते, जघन्यतोऽप्येकमववद्धेऽन्तर्मुहूर्तमात्राणां समयप्रवद्धानां संभवात् । तेन पूर्वपदतोऽसंख्यातगुणमिदं पदं सिध्यति । ‘तो’ इत्यादि, ‘तेभ्यः’ एकस्मिन् समये निर्लेपितसमयप्रवद्धतः ‘क्षणप्रवद्धशेषकनहितस्थितयः’ समयप्रवद्धशेषकैर्विरहिता असामान्यलक्षणा निस्तराः स्थितयोऽसंख्यातगुणा भवन्ति, एता अपि पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणाः, किन्त्वेकसमये निर्लेपितसमयप्रवद्धतोऽसंख्येयगुणाः पल्योपमप्रथमवर्गमूलस्य चाऽसंख्येयभागमात्र्यो भवन्ति, एताभ्यो वर्गमूलस्याऽसंख्येयगुणत्वात् । एतासां पल्योपमाऽसंख्येयभागमात्रत्वं च चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमगाथायाष्टीकायामसामान्यस्थितिप्ररूपणावसरे प्राक्प्रतिपादितम् ।

‘ता७’ इत्यादि, ‘ताभ्यः’ समयप्रवद्धशेषकविरहिताभ्यः स्थितिभ्यः ‘पल्यस्य’ पल्योपमस्य ‘वर्गमूलं’ प्रथमवर्गमूलमसंख्यातगुणं भवति, सुगममेतद् । ततः प्रदेशगुणहानिस्थानान्तरमसंख्येयगुणम्, असंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणत्वात् । तथाहि त्र्यवसमयेऽत्रावाकालादूर्ध्वं प्रथमस्थितिस्थाने यद् दलं निषिञ्चति, ततो विशेषहीनं दलं द्वितीयस्थितिस्थाने निषिञ्चति । ततोऽपि विशेषहीनं तृतीयस्थितिस्थाने निषिञ्चति । एवं विशेषहीनक्रमेण तावद् निषिञ्चति, यावच्च-मस्थितिस्थानम् । तत्र प्रथमस्थानतः पल्योपमाऽसंख्येयमागमात्रेषु स्थानेषु गतेषु प्रथमस्थानापेक्षया दलं द्विगुणहीनं भवति । ततः पुनरेतावत्सु स्थानेषु गतेषु दलं द्विगुणहीनं भवति । एवं तावद्

वाच्यम्, यावच्चरमस्थानम् । इह विवक्षितस्थानतो यावत्सु स्थानेषु गतेषु दलं द्विगुणहीनं भवति, तावन्ति स्थानानि प्रदेशद्विगुणहानिस्थानान्तरमुच्यन्ते, तच्चाऽसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणम् । यदुक्तं पञ्चसंग्रहटीकायाम् “एकस्मिन् द्विगुणहान्योरन्तरे यानि निपेकस्थानानि, तानि असंख्येयगुणानि, तेषामसंख्येयानि पल्योपमवर्गमूलानि परिमाणं इति कृत्वा ।” इति । ततो भवद्वानां निर्लेपनस्थानान्यसंख्येयगुणानि भवन्ति । एतान्यप्यसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमितानि प्राक्प्ररूपितानि, किन्तु पूर्वतोऽसंख्येयगुणानि बोद्धव्यानि । ततः पुनः समयप्रवृद्धानां निर्लेपनस्थानानि विशेषाधिकानि भवन्ति, आविष्यं चाऽन्तर्मुहूर्तसमयराशिमात्रेण ज्ञातव्यम् । कथमेतदवगन्तव्यम् ? इति चेत्, उच्यते-समयप्रवृद्धानां जघन्यनिर्लेपनस्थानतोऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणानि निर्लेपनस्थानान्युल्लङ्घ्य भवद्वानां जघन्यं निर्लेपनस्थानं प्राप्यते, चरमनिर्लेपनस्थानं त्वेकत्र । तेन भवद्वानिर्लेपनस्थानतः समयप्रवृद्धनिर्लेपनस्थानान्यन्तर्मुहूर्तप्रमाणनिर्लेपनस्थानैरधिकानि भवन्ति । ततः कर्मावस्थित्या अन्तर-मध्ये कर्मावस्थानकालाभ्यन्तर इत्यर्थः, ‘क्षणप्रवृद्धस्य’ एकवचननिर्देशाद् एकसमयप्रवृद्धस्याऽनुसमयाऽवेदनकालस्तु तुल्यस्य भिन्नक्रमत्वेनाऽत्र योजनाद्, ‘असंख्यगुणः’ असंख्येयगुणो भवति । कर्मावस्थानकालस्य प्रथमसमये सञ्चितसमयप्रवृद्धस्य बन्धावलिकायां व्यतिक्रान्तायां पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणं निरन्तरवेदनकालं व्यतिक्रम्य यत्र वा तत्र वा कर्मावस्थानकालाभ्यन्तरे निरन्तरमवेदनकाल उत्कृष्टतोऽसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणो लभ्यते, उद्धर्तनाऽपवर्तनावलेनोत्कृष्टतो निरन्तरमेतावतां निरुक्तसमयप्रवृद्धविशिष्टनिपेकाणां शून्यत्वसम्पादनात् । स च निरुक्तसमयप्रवृद्धस्याऽनुसमयावेदनकाल उच्यते, परिमाणतश्चाऽसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणो भवति, किन्तु पूर्वपदतोऽसंख्येयगुणो भवतीति ज्ञाप्यतेऽनेनाल्पबहुत्वेन ।

अथ वक्ष्यमाणानां त्रयाणां पदानामसंख्येयगुणत्वं भवतीति प्रकटयितुकामः प्राह ‘तो’ इत्यादि, ‘क्षणप्रवृद्धस्य’ इत्यनुवर्तते, ‘ततः’ कर्मावस्थानकालाभ्यन्तरे निरन्तरावेदनकालतः ‘अनुसमयवेदनानेहा’ अनेहःशब्दः कालवाचकः, यदुक्तमभिधानचिन्तामणौ “स्यात् कालः समयो दिष्टानेहसौ सर्वभूषकः ।” इति । कर्मावस्थानकालाभ्यन्तरयेकसमयप्रवृद्धस्य निरन्तरवेदनकालोऽसंख्यगुणो भवतीत्यर्थः । एकस्मिन् समये वृद्धप्रदेशसमूहो बन्धावलिकायां व्यतिक्रान्तायामसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणं कालं निरन्तरं वेद्यते, तावान् कालः समयप्रवृद्धस्याऽनुसमयवेदनकाल उच्यते, स चाऽसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलमात्रो भवन् पूर्वतोऽसंख्यातगुणो भवति ।

‘ताव’ इत्यादि, ‘तस्मात्’ कर्मावस्थानकालाभ्यन्तर एकसमयप्रवृद्धस्य निरन्तरवेदनकालात् सर्वोऽवेदनकालोऽसंख्यगुणो भवति । अयं भावः—एकसमयप्रवृद्धो बन्धावलिकाऽतिक्रमेऽसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलमात्रं कालं यावन्निरन्तरं वेद्यते, ततः कदाचिद् वेद्यते, कदाचिन्न वेद्यते ।

तत्र कर्माऽवस्थानकालाभ्यन्तरे सान्तगनिरन्तरस्वरूपेण यावन्तं कालं न वेद्यते, समुदितस्तावान् कालः सर्वाऽवेदनकालो भण्यते, पूर्वपदतद्वाऽसंख्यातगुणो भवति । सोऽप्यसंख्यातपल्योपमप्रथम-वर्गमूलमात्रो भवति ।

‘तो’ इत्यादि, ‘ततः’ कर्माऽवस्थानकालाभ्यन्तरयेकसमयप्रवद्धस्य सर्वाऽवेदनकालतः ‘सर्वस्तु वेदनकालः’ कर्माऽवस्थानकालाभ्यन्तर एकसमयप्रवद्धस्य सर्वो वेदनकालोऽसंख्यगुणो भवति । इदमुक्तं भवति—एकसमयप्रवद्धो बन्धावलिकायां व्यतिक्रान्तायां निरन्तरं पल्योपमाऽसंख्येयभागं यावद् वेद्यते, तत एकसमयतः प्रभृति समयोत्तरवृद्धिक्रमेणोत्कर्षतः पल्योपमाऽसंख्येयभागं यावन्न वेद्यते । ततः पुनर्निरुक्तसमयप्रवद्धः समयोत्तरवृद्धिक्रमेणोत्कृष्टतो निरन्तरं पल्योपमाऽसंख्येयभागं यावद् वेद्यते । ततः पुनरेकादिसमयैरन्तरयित्वा वेद्यते, एवं कर्माऽवस्थानकालाभ्यन्तरे यावन्तं कालं निरुक्तमयप्रवद्धो वेद्यते, समुदितस्तावान् कालः सर्ववेदनकाल उच्यते, पूर्वपदतद्वाऽसंख्या-तगुणो भवति, स च कर्माऽवस्थानकालस्य बह्वसंख्येयभागप्रमाणो बोद्धव्यः, पूर्वपदस्य पल्योपमा-ऽसंख्येयभागमात्रत्वेन कर्माऽवस्थानकालाऽसंख्येयभागमात्रत्वात्, अस्माच्च पदान् कर्मावस्थान-कालस्य विशेषाधिकत्वात् ।

‘तो’ इत्यादि, ‘ततः’ कर्माऽवस्थानकालाभ्यन्तरे समयप्रवद्धस्य सर्ववेदनकालात् ‘कर्मस्थितिः’ कर्माऽवस्थानकाललक्षणा स्थितिर्विशेषादिका भवति । निरुक्तमयप्रवद्धस्य सर्व-वेदनकालः सर्वाऽवेदनकालश्चोभौ भित्तिर्वा कर्माऽवस्थानकालो भवतः । अयं निरुक्तमयप्रवद्ध-सर्ववेदनकालस्य सर्ववेदनकालाऽसंख्येयभागप्रमाणत्वात् कर्माऽवस्थानकालः सर्ववेदनकालतः सर्वाऽवेदनकालेन विशेषाधिको भवति । प्रत्यपादि च कथायामाभूतचूर्णौ—“अप्यावहुञ्जं-
(१) सञ्चत्योवमणुसमयणिल्लेवणकण्डयमुक्करसयं । (२) जे एगसमएण णिल्लेविज्जंति भववद्धा, ते असंखेज्जगुणा । (३) समयपवद्धा एगसमएण णिल्लेविज्जंति असंखे-ज्जगुणा । (४) समयपवद्धसेसएण विरहिदाओ णिरंतराओ द्विदाओ असंखेज्ज-गुणाओ । (५) पलिदोवमवग्गमूलमसंखेज्जगुणं । (६) णिसेगगुणहाणिडाणंतरमसं-खेज्जगुणं । (७) भववद्धाणं णिल्लेवणडाणाणि असंखेज्जगुणाणि । (८) समयपव-द्धाणं णिल्लेवणडाणाणि विसेसाहियाणि । (९) समयपवद्धरस कग्गाहिदीए अंतो अणुसमयवेदगकालो असंखेज्जगुणो । (१०) समयपवद्धरस कग्गाहिदीए अंतो अणुसमयवेदगकालो असंखेज्जगुणो । (११) सञ्चो अवेदगकालो असंखेज्जगुणो । (१२) सञ्चो वेदगकालो असंखेज्जगुणो । (१३) कग्गाहिदी विसेसाहिया ।” इति ॥ १५९-१६०-१६१-१६२-१६३ ॥

अभ्यप्रयोग्यप्ररूपणामाश्रित्य य-प्रकम्

(१) निर्लेपनस्थानानि

(अ) निर्लेपनस्थानानि पल्योपमाऽसंख्येयमागप्रमितानि भवन्ति । (गाथा-१४७)

(ब) मतान्तरेण तु कर्माऽवस्थानकालवृहसंख्येयमागमात्राणि भवन्ति । (गाथा-१४७)

(२) एकजीवमाश्रित्य निर्लेपनस्थानेषु निर्लेपितसमयप्रवृद्धानां व्यतिक्रान्तकालाल्पबहुत्वम्

(१) अतीतकाले जघन्यनिर्लेपनस्थाने निर्लेपितसमयप्रवृद्धानां व्यतिक्रान्त. कालोऽल्प । (गाथा-१४८-१४९)

(२) ततोऽतीतकाले द्वितीयनिर्लेपनस्थाने निर्लेपितसमयप्रवृद्धानां व्यतिक्रान्त. कालो विशेषाधिक ।

(३) ततोऽतीतकाले तृतीयनिर्लेपनस्थाने निर्लेपितसमयप्रवृद्धानां व्यतिक्रान्तकालो विशेषाधिक. ।

एवं विशेषाधिकक्रमेण तावद्वक्तव्यम्, यावद् यवमध्यम् ।

यवमध्यस्योपरितन उत्तरोत्तरनिर्लेपनस्थाने व्यतिक्रान्त कालो विशेषहीनक्रमेण तावद्वृच्छति, याव-
दुत्कृष्टनिर्लेपनस्थानम् ।

परम्परोपनिधया तु जघन्यनिर्लेपनस्थानतः पल्योपमाऽसंख्येयमागे गते व्यतिक्रान्तकालो द्विगुणो
भवति । ततः पुनः पल्योपमाऽसंख्येयमागे गते व्यतीत कालो द्विगुणो भवति । एवं तावद्वक्तव्यम्, यावद्
यवमध्यम् । तस्योपरि पल्योपमाऽसंख्येयमागे गते द्विगुणहीनो भवति, ततः पुनः पल्योपमाऽसंख्येयमागे
गते द्विगुणहीनो भवति । एवं तावद्वक्तव्यम्, यावदुत्कृष्टनिर्लेपनस्थानम् ।

(३) अल्पबहुत्वम्

(१) नानाद्विगुणहानयः स्तोकाः, ताश्च पल्योपमाऽर्धच्छेदनकाऽसंख्येयमागप्रमाणाः । (गाथा-१५०)

(२) ताम्यो द्विगुणहान्यन्तरमसंख्येयगुणम् ।

(४) एकजीवमाश्रित्य भववृद्धाऽपेक्षया प्ररूपणम्

समयप्रवृद्धवद् भववृद्धान्याश्रित्य वक्तव्यम्, नवरः समयप्रवृद्धस्य जघन्यनिर्लेपनस्थानतोऽन्त-
र्मुहूर्तप्रमाणेषु स्थानेषु गतेषु भववृद्धस्य जघन्यनिर्लेपनस्थानं प्राप्यते । (गाथा-१५१)

(५) एकादिप्रदेशैर्निर्लेपितमवसमयप्रवृद्धानामल्पबहुत्वम्

(१) एकप्रदेशेन निर्लेपिताः समयप्रवृद्धाः स्तोकाः भवन्ति । (गाथा-१५२)

(२) द्वाभ्यां प्रदेशाभ्यां निर्लेपिताः समयप्रवृद्धाः विशेषाधिकाः भवन्ति ।

(३) त्रिभिः प्रदेशैर्निर्लेपिताः समयप्रवृद्धाः विशेषाधिकाः भवन्ति ।

एवं विशेषाधिकक्रमेण तावद्वक्तव्यम्, यावद् यवमध्यम् । यवमध्यस्योपर्येकोत्तरवृद्ध्यापन्नप्रदेशैर्निर्ले-
पितसमयप्रवृद्धाः विशेषहीनक्रमेण तावद् गच्छन्ति, यावच्चरमस्थानम् ।

-अथ परम्परोपनिधयाऽल्पबहुत्वम्

एकप्रदेशेन निर्लेपितसमयप्रवृद्धतः सकलस्थानासंख्येयमागे गते निर्लेपितसमयप्रवृद्धाः द्विगुणाः भवन्ति,
ततः पुनस्तावत्स्थानेषु गतेषु निर्लेपितसमयप्रवृद्धाः द्विगुणाः भवन्ति । एव तावद्वक्तव्यम्, यावद् यवमध्यम् ।

यवमध्यस्योपरि सकलस्थानाऽसंख्येयभागे गते द्विगुणहीना भवन्ति, पुनस्तावन्मात्रेषु स्थानेषु गतेषु द्विगुणहीना भवन्ति । एव तावद्वक्तव्यम्, यावच्चरमस्थानम् ।

एव भववद्धा अपि बोध्या ।

(६) अल्पबहुत्वम्

(१) तत्र नानाऽन्तराणि स्तोकानि । (गाथा-१५३)

(२) तत एकान्तरमनन्तगुणम् ।

(७) अतीतकालयेकजीवमाश्रित्याऽनुसमयनिर्लेपनकालाल्पबहुत्वम्

(१) एकसामयिकोऽनुसमयनिर्लेपनकाल सर्वप्रमूत । (गाथा-१५४)

(२) ततो द्विसामयिकोऽनुसमयनिर्लेपनकालो विशेषहीनः ।

(३) ततस्त्रिसामयिकोऽनुसमयनिर्लेपनकालो विशेषहीनः ।

(४) ततश्चतु सामयिकोऽनुसमयनिर्लेपनकालो विशेषहीनः ।

एवं तावद्वक्तव्यम्, यावदावलिकाऽसंख्येयभागः ।

परम्परोपनिधयाऽल्पबहुत्वम् एकसामयिकाऽनुसमयनिर्लेपनकालत आवलिकाऽसंख्येयभागे गतेऽनुसमयनिर्लेपनकालो द्विगुणहीनो भवति । ततः पुनरावलिकाऽसंख्येयभागे गते द्विगुणहीनो भवति । एवं तावद्वक्तव्यम्, यावच्चरमस्थानम् ।

(८) एकादिसमयान्तरेण निर्लेपितमवसमयप्रवद्धानामल्पबहुत्वम्

(१) एकसमयान्तरेण निर्लेपितसमयप्रवद्धाः स्तोकाः (गाथा-१५५-१५६)

(२) ततो द्विसमयान्तरेण निर्लेपितसमयप्रवद्धा विशेषाऽधिका ।

(३) ततस्त्रिसमयान्तरेण निर्लेपितसमयप्रवद्धा विशेषाऽधिका ।

एवमेकोत्तरवृद्धयापन्नसमयान्तरेण निर्लेपिताः समयप्रवद्धा विशेषाधिकक्रमेण तावद्वक्तव्या, यावद्यवमध्यम् ।

ततो यवमध्यस्योपर्येकोत्तरवृद्धयापन्नसमयान्तरेण निर्लेपितसमयप्रवद्धा विशेषहीनक्रमेण गच्छन्ति, यावच्चरमस्थानम् ।

तत्र प्रथमस्थानतः पल्योपमा-ऽसंख्येयभागमात्रस्थानेषु गतेष्वेकं द्विगुणवृद्धिस्थानं प्राप्यते । पुनस्तावन्मात्रेषु स्थानेषु गतेषु द्विगुणवृद्धिस्थानं लभ्यते । एवमग्रेऽपि । सर्वस्थानानां त्र्याऽसंख्येयभागे यवमध्यं प्राप्यते । तत एकोत्तरवृद्धयापन्नसमयान्तरेण निर्लेपिताः समयप्रवद्धा विशेषहीनक्रमेण गच्छन्ति, पल्योपमासंख्येयभागमात्रस्थानेषु च गतेषु द्विगुणहीना भवन्ति, पुनस्तावन्मात्रेषु स्थानेषु गतेषु द्विगुणहीनाः । एव तावद् वाच्यम्, यावच्चरमस्थानम् ।

एव भववद्धा अपि बोध्या ।

(९) एकसमये निर्लेपितमवसमयप्रवद्धा -

एकसमये जघन्यत एकसमयप्रवद्धो एकमववद्धो वा निर्लेप्यते । उत्कृष्टतः पुनरेकसमये पल्यो-

पमाऽसंख्येयमागमिताः समयप्रवद्धा भवप्रवद्धा वा निर्लेप्यन्ते । (गाथा-१५७)

अनन्तरोपनिधयाऽल्पवहुत्वम्

(१) एकसमय एकैकेन निर्लेपिताः समयप्रवद्धा' स्तोकाः ।

(२) तत एकसमये द्विभ्यां द्वोभ्यां निर्लेपिता समयप्रवद्धा विशेषाधिकाः ।

(३) तत एकसमये त्रिभिस्त्रिभिर्निर्लेपिता समयप्रवद्धा विशेषाधिकाः ।

एवमेकोत्तरवृद्धया निर्लेपिताः समयप्रवद्धा विशेषाधिकक्रमेण तावद् वाच्याः, यावद् यवमध्यम् । यवमध्यस्योपरि विशेषहीनक्रमेण तावद्वाच्यम्, यावच्चरमस्थानम् ।

परम्परोपनिधयाऽल्पवहुत्वम् एकसमययेकैकेन निर्लेपितेभ्यः समयप्रवद्धेभ्यो भववद्धेभ्यो वैकसमये निर्लेपिता पल्योपमाऽसंख्येयमागमात्राः समयप्रवद्धा भववद्धा वा द्विगुणा भवन्ति । तत पुन पल्योपमाऽसंख्येयमागे गते द्विगुणा भवन्ति । तत. पुन. पल्योपमाऽसंख्येयमागे गते द्विगुणा भवन्ति । एवं क्रमेणाऽसंख्येयेषु द्विगुणवृद्धिस्थानेषु गतेषु यवमध्यं प्राप्यते । यवमध्यस्योपरि पल्योपमाऽसंख्येयमागे गते द्विगुणहीना भवन्ति, तत. पुन. पल्योपमाऽसंख्येयमागे गते द्विगुणहीना भवन्ति, एवं तावद्वाच्यम्, यावच्चरमस्थानम् ।

(१०) अल्पवहुत्वम् (गाथा-१५९-१६३)

(१) अनुसमयनिर्लेपनकाल' स्तोकाः ।

(२) तत एकसमयेन निर्लेप्यमाना भववद्धा असंख्यगुणा ।

(३) तत एकसमयेन निर्लेप्यमानाः समयप्रवद्धा असंख्यगुणा ।

(४) तत. समयप्रवद्धशेषकविरहिता निरन्तरस्थितयोऽसंख्येयगुणा ।

(५) तत. पल्योपमस्य वर्गमूलमसंख्येयगुणम् ।

(६) ततः प्रदेशगुणहानिस्थानान्तरमसंख्येयगुणम्

(७) ततो भववद्धानां निर्लेपनस्थानान्यसंख्येयगुणानि ।

(८) तत समयप्रवद्धानां निर्लेपनस्थानानि विशेषाधिकानि ।

(९) तत. कर्माऽवस्थानकालाभ्यन्तरे समयप्रवद्धस्याऽनुसमयाऽवेदनकालोऽसंख्यगुणः ।

(१०) तत. कर्माऽवस्थानकालाभ्यन्तरे समयप्रवद्धस्याऽनुसमयवेदनकालोऽसंख्यगुणः ।

(११) तत. कर्माऽवस्थानकालाभ्यन्तरे समयप्रवद्धस्य सर्वोऽवेदनकालोऽसंख्येयगुणः ।

(१२) तत. कर्माऽवस्थानकालाभ्यन्तरे समयप्रवद्धस्य सर्ववेदनकालोऽसंख्येयगुणः ।

(१३) तत कर्माऽवस्थानकालो विशेषाधिकः ।

पञ्चविंशत्यधिकशततमगाथायां द्वादशसंग्रहकिट्टीनामुपरितनीरसंख्येयभागप्रमाणा अवान्तरकिट्टीर्धातयतीत्युक्तम् । अथ क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टयः केन क्रमेण कति च द्विचरमसमयं यावद् धातिता भवन्ति ? इति शङ्कामपनेतुमाह

जा दुचरिमसमयमसंखगुणूणकमेण कोहपढमाए ।

नट्टा किट्टी पढमखणाबंधअसंखभागपमिया ता ॥१६४॥ (गीतिः)

यावद् द्विचरमसमयमसंखगुणोनक्रमेण क्रोधप्रथमायाः ।

नट्टा किट्टय प्रथमक्षणाऽवन्धाऽसंख्यभागप्रमितास्ता ॥१६४॥ इति पदसंस्कारः ।

‘जा’इत्यादि, यावद् ‘द्विचरमसमयं’ क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाया उपान्त्यसमयम् ‘असंख्यगुणोनक्रमेण’ असंख्येयगुणहीनक्रमेण ‘क्रोधप्रथमायाः’ क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्याः ‘किट्टयः’ अवान्तरकिट्टयो ‘नट्टाः’ नाशं प्राप्ताः । परिमाणतः सर्वविनष्टावान्तरकिट्टयः कति भवन्ति ? इत्यत आह ‘पढम’ इत्यादि, ‘प्रथमक्षणावन्धाऽसंख्यभागप्रमिताः’ क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धा-प्रथमसमयवर्तिवन्धविरहिताऽवान्तरकिट्टयसंख्येयभागप्रमाणाः ‘ताः’ क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमयप्रभृतिद्विचरमसमयपर्यवसानेषु समयेषु विनष्टाः समुदिताः सर्वा अवान्तरकिट्टयो भवन्ति । इदमुक्तं भवति—किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमये क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्या उपरितन्योऽसंख्येयभागप्रमिता अवान्तरकिट्टयोऽनुसमयाऽपवर्तनावलेन विनाशयति, ताश्च प्रभूता भवन्ति । प्रथमसमयतो द्वितीये समयेऽसंख्येयगुणहीना विनाशयति, ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणहीना विनाशयति । न चोत्तरोत्तरसमये विशुद्धेरनन्तगुणत्वादवान्तरकिट्टीनां नाशोऽसंख्येयगुणहीनक्रमेण कुतो जायते ? इति वाच्यम्, तथास्वाभाव्यात् । ततोऽपि चतुर्थसमयेऽसंख्येयगुणहीना अवान्तरकिट्टीर्नाशयति । एवमसंख्येयगुणहीनक्रमेण तावदुक्तव्यम्, यावत्क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाया द्विचरमसमयः । चरमसमये तु समयोनावलिकाद्वयवद्धनूतनावान्तरकिट्टीरावलिकामात्रप्रथमस्थितिर्गताऽवान्तरकिट्टीश्च वर्जयित्वा निखिलाः क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टयवान्तरकिट्टयो नाश्यन्ते, तेन यावद् द्विचरमसमय इत्युक्तम् । यदवादि कषायप्रामृतचूर्णौ—“किट्टोओ जाओ पढमसमये विणासिज्जन्ति, ताओ बहुगोओ । जाओ विदियसमये विणासिज्जन्ति, ताओ असंखेज्जगुणहीणाओ । एवं ताव दुचरिमसमयअविणहकोहपढमसंगहकिट्टो त्ति ।” इति ।

क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमये यावत्क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टयो न वध्यन्ते, तासामसंख्येयभागप्रमिता एवाऽवान्तरकिट्टयः क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाद्विचरमसमयं यावद् विनाशिताः । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“एदेण सव्वेण तिचरिमसमयमेत्तोओ सव्वकिट्टोसु पढम(विदिय)समयवेदगरस कोधरस पढमकिट्टोए अबज्जभाणिथाणं किट्टोणमसंखेज्जदिभागो ।” इति ।

यथा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्या अवान्तरकिट्टीनां विनाशक्रमो दर्शितः, तथैव शेषाणामप्येकाद-
शसंग्रहकिट्टयवान्तरकिट्टीनां प्रतिसमयं विनाशक्रमस्तावदवगन्तव्यः, यावत्स्वस्ववेदनकालस्य
दिचरमसमयः ॥ १६४ ॥

पूर्वोक्तेविधानेन क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिं वेदयन् क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ द्वयावलिका-
शेषायां समयाधिकाऽऽवलिकाशेषायां च प्रवर्तमानपदार्थान् निरूपयिषुः संग्रहगाथया सर्वासां
संग्रहकिट्टीनां स्वस्वप्रथमस्थितौ द्वयावलिकाशेषायां समयाधिकावलिकाशेषायां च प्रवर्तमानपदार्थान्
दर्शयति--

वेइज्जंताइठिईअ दुआवलिसेसयाअ आगालो ।

छिण्णो खणुत्तरावलिसेसाअ जहण्णुदीरणाऽ-पुदओ ॥१६५॥ (गीतिः)

वेद्यमानादिस्थितौ द्वयावलिकाशेषायामागाल ।

छिन्न-क्षणोत्तराऽऽवलिकाशेषायां जघन्योदीरणाऽन्तोदय ॥१६५॥ इति पदसंस्कारः ।

‘वेइज्जं’ इत्यादि, ‘वेद्यमानादिस्थितौ’ या संग्रहकिट्टिवेद्यते, तस्याः प्रथमस्थितौ
द्वयावलिकाशेषायामागालः ‘छिन्नो’ व्यवच्छिन्नो भवति, तथा ‘क्षणोत्तरावलिकाशेषायां’ वेद्यमान-
संग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ समयाधिकाऽऽवलिकाशेषायां ‘जघन्योदीरणा’ जघन्यस्थित्युदीरणा ‘अन्तो-
दयः’ चरमोदयश्च जायते । अथाऽस्याः संग्रहगाथाया अर्थः प्रस्तुतमनुसृत्य परिभाव्यते क्रोधप्रथम-
संग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ द्वयावलिकाशेषायां प्रागुक्तस्वरूप आगालो व्यवच्छिद्यते । समयाधिकावलि-
काशेषायां च क्रोधस्य जघन्यस्थित्युदीरणा भवति । तथाहि क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ
समयाधिकाऽऽवलिकाशेषायां प्रथमस्थितिचरमनिपेक्षत उदये दलं प्रक्षिपतः क्षपकस्य क्रोधस्य
जघन्या स्थित्युदीरणा जायते । न च द्वितीयस्थितित उदीरणा कुतो न जायते ? इति वाच्यम्,
प्रथमस्थितेरावलिकाद्वये शेष आगालस्य व्यवच्छिन्नत्वात् । तथा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ
समयाधिकावलिकाशेषायां क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्याश्चरमोदयो भवति । ततः परं तस्या उदयो न
प्रवर्तते, क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ट्या उदयात् । उक्तं च कषायप्रभृतचूर्णौ “कोहस्स पढम-
किट्ठि वेदयमाणरस जा पढमड्ठिदो, तिस्से पढमड्ठिदोए समयाहियाए आवलियाए
सेसाए एदम्हि समये जो विहो, तं विहिं वत्तइस्सामो । तं जहा ताये चेव कोहरस
जहण्णगो ठिदिउदीरणो । कोहपढमकिट्ठोए चरिमसमयवेदगो जादो ।” इति ।
एवमग्रेऽपि वेद्यमानक्रोधद्वितीयादिसंग्रहकिट्टीनां प्ररूपणा यथावसरं कर्तव्या ॥ १६५ ॥

अथ क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये सप्तानां कर्मणां स्थितिवन्धं व्याजिहीर्षुराह

अंतोमुहुत्तहीणा बंधो मोहरस सयदिणा-धाईणं ।

अंतोमुहुत्तहीणा दसवासा संखवासपमिओऽन्नाणं ॥१६६॥ (आयत्तीतिः)

अन्तर्मुहूर्तहीना चन्धो मोहस्य शतदिना धातेनाम् ।

अन्तर्मुहूर्तहीना दशवर्षाः सङ्ख्यवर्षप्रमितोऽन्त्येयाम् ॥ १६६ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘अंतो०’ इत्यादि, तत्र क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किप्रथमस्थितौ समयाधिकाऽऽवलिकारोपायां ‘मोहस्य’ संज्वलनचतुष्कस्य ‘चन्धः’ स्थितिवन्धः अन्तर्मुहूर्तहीनाः शतदिना भवति । उक्तं च कषायग्रामृतचूर्णौ “चटुसंजलणाणां ठिदिवंधो वे मासा चत्तालीसं च दिवसा अंतोमुहुत्तूणा ।” इति । भावार्थः पुनरयम् किङ्किवेदनाद्वाप्रथमसमये संज्वलनचतुष्कस्य स्थितिवन्धो यथातुर्मासिक आसीत्, स क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनाद्वाचरमसमयेऽन्तर्मुहूर्तन्यून-शतदिवसमात्रो जायते । इत्थं क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनकाले स्थितिवन्धस्याऽन्तर्मुहूर्ताधिक-विंशतिदिनैर्हानिर्जाता । युक्तियुक्तैषा, त्रैराशिकेन साधितत्वात् । तथाहि क्रोधवेदनाद्वायाश्चरम-समये स्थितिवन्धो द्वैमासिको भविष्यति, यः क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनप्रथमसमये चातुर्मासिक आसीत् । तेन क्रोधसंग्रहकिङ्कित्रयवेदनकाले द्विमासप्रमितो मोहस्य स्थितिवन्धो हीयते ।

यदि क्रोधसंग्रहकिङ्कित्रयवेदनकाले स्थितिवन्धो द्विमासप्रमाणो हीयते, तर्ह्येकस्याः क्रोधसंग्र-हकिङ्कित्रयवेदनकाले कियान् स्थितिवन्धो हीयेत ? इति त्रैराशिकमवलम्ब्य प्रमाणफलमिच्छया गुणयित्वा प्रमाणेन विभज्यते, तदा स्थितिवन्धस्य हानिर्लभ्यते । प्रमाणमत्रसंग्रहकिङ्कित्रयवेदन-कालः, प्रमाणफलं मासद्विकमिच्छा चैकसंग्रहकिङ्किवेदनकालः । तेन प्रमाणफलं पष्टिदिवसलक्षण-मिच्छयैकलक्षणया गुण्यते, तदा पष्टिर्लभ्यते, सा पुनस्त्रिकरूपेण प्रमाणेन विभज्यते, तदा लब्धा विंशतिर्दिवसाः ।

न्यास प्रमाणम् प्रमाणफलम् इच्छा इच्छाफलम्
३ । २ मासौ । १ । २० दिवसा

इत्थं त्रैराशिकेन विंशतिदिनमितः स्थितिवन्धः क्रोधस्यैकैकसंग्रहकिङ्किवेदनकाले परिहा-तव्यः, किन्तु क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्किकालतस्तृतीयसंग्रहकिङ्किवेदनकालतश्च क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्कि-वेदनकालस्य विशेषाधिकत्वस्य वक्ष्यमाणत्वादन्तर्मुहूर्ताधिकविंशतिदिनप्रमाणो हीयते क्रोधप्रथम-संग्रहकिङ्किवेदनकाले । क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्किवेदनकाले तृतीयसंग्रहकिङ्किवेदनकाले च यथा-संभवमन्तर्मुहूर्तन्यूनविंशतिदिनैः स्थितिवन्धो हीयते ।

‘घाईणं’ इत्यादि, ‘घातिकर्मणां’ मोहनीयस्योक्तत्वाज्ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायाणा-मित्यर्थः, स्थितिवन्धोऽन्तर्मुहूर्तहीना दशवर्षा भवति । किङ्किवेदनाद्वाप्रथमसमये यः स्थिति-वन्धः संख्यातवार्षिक आसीत्, स इदानीमन्तर्मुहूर्तन्यूनदशवर्षप्रमाणो जायत इत्यर्थः । प्रति-पादितं च कषायग्रामृतचूर्णौ—“तिण्णं घादिकम्माणां ठिदिवंधो दसवरसाणि अंतो-मुहुत्तूणाणि ।” इति ।

‘संख०’ इत्यादि, तत्र ‘अन्येषां’ नाम-गोत्र-वेदनीयलक्षणानामवातिकर्मणां स्थितिवन्धः ‘संख्यवर्षप्रमितः’ संख्यातसहस्रवर्षमात्रो भवति । किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमयेऽधातिकर्मणां स्थितिवन्धः संख्यातवार्षिकोऽभवत्, ततः संख्यातेषु स्थितिवन्धेषु गतेषु क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाचरमसमयेऽपि संख्यातसहस्रवर्षप्रमाण एव भवति, नवरमसौ किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमयवन्धतः संख्येयगुणहीनो भवति । ॥१६६॥

अथ क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाचरमसमये सप्तानामपि कर्मणां स्थितिसत्त्वमभिधत्ते

संतं मोहरसंतोमुहुत्तहीणअडमासहिअछद्दा ।

धाइअधाईण कमा संखासंखवरिसा णेयं ॥१६७॥

सत्त्वे मोहस्याऽन्तर्मुहूर्तहीनाऽष्टमासाधिकपडब्दा ।

धात्यधातिनां क्रमात् सङ्ख्याऽसङ्ख्यवर्षा ज्ञेयम् ॥१६७॥

‘संतं’ इत्यादि, तत्र क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाचरमसमये ‘मोहस्य’ संज्वलनचतुष्केस्य ‘सत्त्वं’ स्थितिसत्त्वम् ‘अन्तर्मुहूर्तहीनाष्टमासाधिकपडब्दाः’ अन्तर्मुहूर्तन्यूनानाष्टमासाधिकपडवर्षा भवति । अत्राऽब्दशब्दो हि वर्षवाचकः, “स संपर्यनूद्भ्यो वर्षं हायनोऽब्दं समा शरत्” इति हेमीयवचनात् । “अब्दो वर्षे दरस्त्रासे” इति लिङ्गानुशासनवचनाच्च पुंस्त्वम् । भावार्थः पुनरयम् किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमये संज्वलनचतुष्केस्य यत् स्थितिसत्त्वमष्टवार्षिकमासीत्, तत् क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमयेऽन्तर्मुहूर्तन्यूनानाष्टमासाऽधिकपडवर्षप्रमितं भवति । इत्थमन्तर्मुहूर्ताधिकषोडशमासैः क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनकाले मोहनीयस्थितिसत्त्वस्य हानिर्जाता । सा च युक्तियुक्ता, त्रैराशिकेन साधितत्वात् । तथाहि—क्रोधवेदनाद्धायाश्चरमसमये स्थितिसत्त्वं चतुर्वर्षप्रमितं भविष्यति, यत् क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमयेऽष्टवार्षिकमासीत् । तदेवं क्रोधसंग्रहकिट्टिप्रथवेदनकाले स्थितिधातैश्चतुर्वर्षमात्रं स्थितिसत्त्वं धात्यते । यदि क्रोधसंग्रहकिट्टिप्रथवेदनकाले चतुर्वर्षप्रमितं स्थितिसत्त्वं धात्यते, तद्वेकस्याः क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिर्वेदनकाले कियत् स्थितिसत्त्वं धात्येत ? इति प्रमाणफलमिच्छया गुणयित्वा प्रमाणेन विमज्ज्यते, तदेच्छाफलं चतुर्मासाधिकवर्षप्रमाणं प्राप्यते ।

न्यास	प्रमाणम्	प्रमाणफलम्	इच्छा	इच्छाफलम्
	३ ।	४ वर्षाणि ।	१ ।	चतुर्मासाधिकवर्ष ।

इत्थं त्रैराशिकेन चतुर्मासाधिकवर्षप्रमाणं स्थितिसत्त्वं क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनकाले धातयितव्यम्, परं क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनकालतत्पृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनकालतश्च क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनकालस्य विशेषाधिकत्वस्य वक्ष्यमाणत्वात् तत्राऽन्तर्मुहूर्ताधिकषोडशमासप्रमाणं स्थितिसत्त्वं धात्यते । शेषयोस्तु द्वयोः संग्रहकिट्टयोर्वेदनकाले यथायोग्यमन्तर्मुहूर्तन्यूनषोडशमासप्रमितं स्थितिसत्त्वं धातयिष्यते ।

‘धाइअधर्हिण’ इत्यादि, ‘धात्यधातिनां’ ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायाणां नाम-गोत्र-वेद-नीयानां च कर्मणां स्थितिसत्त्वं क्रमेण सङ्ख्याऽसङ्ख्यवर्षा भवति । किङ्खिवेदनाद्धप्रथमसमये धातिकर्मणां सङ्ख्यातवर्षमितमधातिकर्मणां चाऽसङ्ख्यातवर्षमितं स्थितिसत्त्वमासीत्, ततः क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्खिवेदनकाले संख्यातेषु स्थितिधातेष्वतिक्रान्तेष्वपि धातित्रयस्य स्थितिसत्त्वं संख्यातवर्षाण्यधातित्रयस्य चाऽसंख्यातवर्षाणि विद्यते, किन्तु यथाक्रमं संख्येयगुणहीनमसंख्येयगुण-हीनं च भवतीत्यर्थः । उक्तञ्च कषायप्रामृतचूर्णौ—“धादिकागाणं ठिदिसंतकाणं संखेज्जाणि वरसाणि, सेसाणं कागाणं ठिदिसंतकम्ममसंखेज्जाणि वरसाणि ।” इति ।

क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्खिवेदनाद्धाचरमसमये क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्खिद्वेदयसमयाधिकावलिकागतं समयोनद्वयावलिकावद्धं च नूतनं दलं वर्जयित्वा शेषं क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्खिसर्वदलं गृहीत्वाऽसंख्येय-भागप्रमाणदलं क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्खिचतुर्थसंग्रहकिङ्खिपूर्वापूर्वान्तरकिङ्खिषु मानप्रथमसंग्रहकिङ्खि-पूर्वापूर्वाऽवान्तरकिङ्खिषु च यथासंभवं संक्रमयति । शेषबहुसंख्येयभागप्रमाणदलतः क्रोधद्वितीयसंग्रह-किङ्खिद्वेदयस्तादृक्षावान्तरकिङ्खिनिर्वर्तयति । इत्थं क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्खिद्वेदयसंख्येयभागकल्पं दलं संज्वलनक्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्खौ संक्रमयति । क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्खिसकलदलस्य च त्रयोदशचतु-र्विंशतिभागप्रमाणत्वात् क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्खौ दलं मोहनीयसकलदलस्य चतुर्दशचतुर्विंशतिभाग-मात्रं (३६) जायते । इत्थं क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्खौ दलमितरसंग्रहकिङ्खयपेक्षया चतुर्दशगुणं भवति । इतरसंग्रहकिङ्खिनां प्रत्येकं दलस्यैकचतुर्विंशतिभागप्रमाणत्वात् । एवमवान्तरकिङ्खयोऽपि वक्तव्याः ।

ननु यद्यत्र बहुसंख्येयभागप्रमितदलमधस्तनाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खितया परिणम्येत, तर्हि क्रोध-द्वितीयसंग्रहकिङ्खिद्वेदयान्तरकिङ्ख्यन्तरोत्पन्नाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिषु दीयमानसर्वदलतोऽसंख्येयगुणं क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्ख्यन्तरोत्पन्नाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिषु दीयमानसर्वदलं स्यात् । तथाऽभ्युपगमे च प्रागुक्तं यत् षट्त्रिंशदुत्तरशततमगाथायायीकायां संग्रहकिङ्ख्यन्तरोत्पन्नाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिषु निक्षिप्तसर्वदलतोऽवान्तरकिङ्ख्यन्तरोत्पन्नापूर्वाऽवान्तरकिङ्खिष्वसंख्येयगुणं दलं दीयत इति, तेन सह विरोधः स्यादिति, मैवम्, आक् सर्वदलस्याऽसंख्येयभागमात्रं दलमपूर्वाऽवान्तरकिङ्खितया परिणम-यति ॥ । इदानीं तु क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्खिप्रतिबहुदलं द्वितीयसंग्रहकिङ्खितया परिणमयति । तेना-ऽवान्तरकिङ्ख्यन्तरेषु निर्वर्त्यमानास्वपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिषु दीयमानदलतोऽसंख्येयगुणं दलं क्रोधद्वितीय-संग्रहकिङ्ख्यन्तरे निर्वर्त्यमानास्वपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिषु दीयमानं भवति । पूर्ववत् क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्ख्यन्त-रोत्पन्नाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिषु दीयमानदलतोऽवान्तरकिङ्ख्यन्तरोत्पन्नाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिष्वसंख्येयगुण-दलनिक्षेपाम्भ्युपगमे त्वेकैकस्मिन्नवान्तरकिङ्ख्यन्तरे त्रयोदशाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खयो निष्पादयितव्याः, द्वितीयसंग्रहकिङ्खिपुरातनसचागतदलतस्त्रयोदशगुणत्वात्क्रोधाथमसंग्रहकिङ्खिदलस्य । एकैकस्मिन्-न्तरे त्रयोदशाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्खिनिवृत्त्यभ्युपगमे तु पूर्वापूर्वाऽवान्तरकिङ्खिषु दलनिक्षेप इत्थं प्रसज्येत—

‘सेकाले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले’ क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनाद्धसमाप्तेरनन्तरसमय इत्यर्थः, ‘द्वितीयकिङ्कि’ क्रमप्राप्तत्वात् क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्किमपकृष्य द्वितीयस्थितिस्थितक्रोध-
द्वितीयसंग्रहकिङ्किगतप्रदेशाग्रमुत्कीर्येत्यर्थः, उदयसमयादारम्य द्वितीयसंग्रहकिङ्किवेदनकालत
आवलिकयाऽधिकसु स्थितिष्वसंख्येयगुणक्रमेण निक्षिपन् ‘प्रथमस्थितिं’ प्रत्यासत्त्या क्रोध-
द्वितीयसंग्रहकिङ्क्याः प्रथमस्थितिं करोति । उक्तञ्च कषायप्रामृतचूर्णौ- “से काले कोहस्स
विदियकिटोए पदेसग्गमोकिङ्कियूण कोहस्स पढमठिदिं करेदि” । इति । अष्टादशा-
ऽधिकशततमैकोनविंशत्युत्तरशततमगाथोक्तं स्थितिषु वेद्यमानाऽवेद्यमानसंग्रहकिङ्कीनां
प्रदेशावस्थानमनुभागऽवस्थान चाऽत्रापि भावनीयम् ।

‘ताहे’ इत्यादि, तदानीं चैव क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्किप्रथमस्थितिकरणसमयेव ‘द्वितीयां
किङ्कि’ क्रोधस्य द्वितीयां संग्रहकिङ्कि तु ‘वेदयति’ अनुभवति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ-
“ताये कोहस्स विदियकिटोवेयगो ।” तथैव सप्ततिकाचूर्णावपि-“तग्गि समए
वितियकिटोओ दलियं उक्कड्ढेत्तु पढमठितिं करेइ वेदेइ य ।” इति ॥ १६८ ॥

अथ क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्किवेदनप्रथमसमये क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किद्वेः कियद्दलं मत्कर्मणि
विद्यते ? इति जिज्ञासायां संग्रहगाथया कथयति

वेइज्जमाणकिट्टीअ पढमसमयग्गि पुव्वकिट्टीए ।

सेसं दुस्सणूणदुआवलिवद्धं उदयआवलियं य ॥ १६९ ॥ (गीतिः)

वेद्यमानकिङ्क्या प्रथमसमये पूर्वकिङ्क्या ।

शेष द्विक्षणोनद्वयावलिकावद्धमुदयावलिकागतं च ॥ १६९ ॥ इति पदसंस्कार ।

‘वेइज्ज०’ इत्यादि, ‘वेद्यमानकिङ्क्याः प्रथमसमये’ वेद्यमानसंग्रहकिङ्किवेदनकालप्रथमसमये ‘पूर्व-
किङ्क्याः’ वेद्यमानसंग्रहकिङ्क्यपक्षेया प्राक्तनसंग्रहकिङ्क्याः ‘शेषं’ अवशिष्यमाणप्रदेशाग्रं तु द्विक्षणो-
नद्वयावलिकावद्धं नूतनमुदयावलिकागतं च भवति, ततोऽन्यदलस्यान्यकिङ्किदया परिणत्वात् । इह
प्रथमस्थितेरुदयावलिकागतं क्रोधप्रथमसंग्रहकिङ्किदलयथाक्रमं स्तिबुकसङ्क्रमेण वेद्यमानसंग्रहकिङ्की
संकल्प्य विनाशयति, द्विसम्योनद्वयावलिकावद्धनूतनदलमपि यथागमं वेद्यमानसंग्रहकिङ्की संक्रम्य
विनाशयति । यदुक्तं कषायप्रामृतचूर्णौ “जं संगहकिट्ठिं वेदेदूण तदो से काले
अण्णं संगहकिट्ठिं पवेदयदि, तदो तिस्से पुव्वसमयवेदिदाए संगहकिट्ठोए जे
दो आवलियवंधा दुसमयूणा आवलियपविद्धा च अस्सिं समए वेदिज्जमा-
णिगाए संगहकिट्ठोए पयोगसा संकमति ।” इति । अथोपर्युक्तसंग्रह

गाथा प्रस्तुतमाश्रित्य व्याख्यायते—क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाचरमसमये समयोनद्वयावलिका-
वद्धनूतनदलं समयाधिकाऽऽवलिकागतं च प्रदेशाग्रं मुक्त्वा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्याः सर्वदलं संक्रा-
न्तम् । अथ क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाप्रथमसमये नूतनवद्धदलमपि यथायोग्यं संक्रमयति, तेन
द्विसमयोनद्वयावलिकावद्धनूतनदलं क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टेर्द्वितीयस्थितौ विद्यते । तथा क्रोधप्रथमसंग्रह-
किट्टिप्रथमस्थितिरुदयावलिकाप्रमाणाऽवशिष्यते, प्रागुक्तसमयाविकावलिकात् उदयेनैकस्य निपेकस्य
क्षीणत्वात् । इत्थं क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्या द्विसमयोनद्वयावलिकावद्धनूतनदलमुदयावलिकागतं
च दलं क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाप्रथमसमये विद्यते । उक्तं च कषायप्राप्तमृतचूर्णौ—
“तावे कोहरस पढमकिट्टोए संतकम्मं दो आवलियवंधा दुसमयूणा सेसा, जं च
उदयावलियं पविट्ठं, तं च सेसं पढमकिट्टोए ।” इति । प्रथमस्थितेरुदयाऽऽवलिकागतं
च दलं क्रमशः स्तिवुकसंक्रमेण वेद्यमानसंग्रहकिट्टौ संक्रम्य नाशयति । एवमग्रेऽपि शेषाणां क्रोध-
द्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रमृतिरलोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिपर्यवसानानामुदयावलिकागतं दलिकं वेद्यमानसंग्रहकिट्टौ
स्तिवुकसंक्रमेण संक्रम्य विनाशयति । यदुक्तं सप्ततिकाचूर्णौ सूक्ष्मसम्परायप्ररूपणावसरे—
अतोयगिआवलिया छड्डियाओ, ताओ सव्वत्थ वेतिज्जमाणीसु थिवुगसंक्रमेणं
विपच्चंति । एसो पुव्वमवक्खाणिओ अत्थो, अओ इयाणि भणितो ।” इति ।
श्रीमन्मलयगिरिपादादयरु तृतीयसंग्रहकिट्टेरेवावलिकागतं दलं स्तिवुकसङ्क्रमेण संक्रम-
यति, प्रथमसंग्रहकिट्टिद्वितीयसंग्रहकिट्टयोस्तु यथास्वं द्वितीयसंग्रहकिट्टितृतीयसंग्रहकिट्ट्यन्तर्गतं
वेद्यत इत्याहुः । तथा च तद्ग्रन्थः पूर्वोक्ताश्चावलिकास्तृतीयकिट्टिगताः शेषाभूता अपि
वेद्यमानास्तु परप्रकृतिषु रिावुकसङ्क्रमेण सङ्क्रमयति, प्रथमद्वितीयकिट्टिगताश्च
यथारवं द्वितीयतृतीयकिट्ट्यन्तर्गता वेद्यन्ते ।” इति । इदन्तु बोध्यम्—इह निपेकविवक्षया
क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टेः समयोनावलिकामात्री प्रथमस्थितिः क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनप्रथमसमये
बोध्या, उदयावलिकागतप्रथमनिपेकदलस्य क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टितया परिणतत्वात् । कालविवक्षया
पुनः क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितिरावलिकामात्री, यत उदयनिपेकस्य संक्रान्तत्वेऽपि
प्रथमस्थितिचरमनिपेक आवलिकाया अन्ते प्राप्यते, तं निपेकमाश्रित्य कालविवक्षया क्रोध-
प्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितिरावलिकाप्रमाणा भवति, यथाऽवाधायां दलनिक्षेपाभावेऽपि स्थिति-
श्चरमनिपेकमाश्रित्य भण्यते । एवं क्रोधतृतीयादिसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाप्रथमसमयेऽयमर्थो भाव-
नीयः । ॥१६९॥

ॐ
५६
।
।
१०

८
२
४
७
३
६
९

क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिपूर्वाऽवान्तरकिट्टितोऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टावसंख्येयगुणं दलं दत्त्वा यथोत्तरं द्वादश-
स्वान्तरकिट्टयन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टिषु विशेषहीनं दद्यात् । ततः पुनः पूर्वावान्तरकिट्ट्याम-
संख्येयगुणहीनं प्रक्षिपेत् । ततोऽपूर्वावान्तरकिट्टावसंख्येयगुणं प्रक्षिपेत् । ततः परं यथोत्तरं द्वादश-
स्वान्तरकिट्टयन्तरोत्पन्नापूर्वावान्तरकिट्टिषु विशेषहीनं दलं दद्यादिति स्वीकर्तव्यम्, अन्यथैकगोपुच्छा-
कारमङ्गः प्रसज्येत । न च कुत्रचिदपि ग्रन्थेऽनेन प्रकारेण दलनिक्षेपविधिर्भणितः, तेन क्रोध-
द्वितीयसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टयन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टिषु दीयमानदलतः क्रोधद्वितीयसंग्रहकि-
ट्टयन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टिष्वसंख्येयगुणं दलं दीयमानं भवति । दीयमानदलस्य चाऽसंख्येय-
गुणत्वात् क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टयन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टितः क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ट-
यन्तरेऽसंख्येयगुणा अपूर्वावान्तरकिट्टेयो निर्वर्त्यन्ते । एवमग्रेऽपि तत्तत्संग्रहकिट्टिवेदनकालचरम-
समये यथायोग्यं भावनीयम् । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्-२३ ।

शेषसंग्रहकिट्टिप्रदेशसंक्रमस्तु पूर्ववद् भणितव्यः, विशेषाभावात् ॥१६७॥

पञ्चपट्यधिकशततमपट्यधिकशततमरूपगायाद्वयं समाश्रित्य यन्त्रकम्

(१) क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितेरात्रलिकाद्वये शेष आगालो व्यवच्छिद्यते । (गाथा-१६५)

(२) यदा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थिते समयाधिकावलिका शेषा भवति, तदा

(क) क्रोधस्य जघन्यस्थित्युदीरणा । (गाथा-१६५)

(ख) क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टेश्चरमोदयः । (गाथा-१६६)

(ग) संज्वलनचतुष्कस्य बन्धोऽन्तर्मुहूर्तन्यूनशतदिवसा ।

(घ) शेषधातित्रयस्य स्थितिवन्धोऽन्तर्मुहूर्तन्यूनदशवर्षा ।

(ङ) अघातिकर्मणां स्थितिवन्धः सख्यातवार्षिक ।

(च) संज्वलनचतुष्कस्य स्थितिसत्त्वमन्तर्मुहूर्तन्यूनान्दमासाधिकपञ्चवर्षा । (गाथा-१६७)

(छ) शेषधातिकर्मणां स्थितिसत्त्वः सख्यातवार्षिकम् ।

(ज) नामगोत्रवेदनीयानां स्थितिसत्त्वमसंख्येयवर्षप्रमितम् ।

(झ) क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाद्विचरमसमयं यावत् क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाप्रथमसमयबन्धवि-
रहिताऽवान्तरकिट्टीनामसंख्येयमागमाऽयोऽवान्तरकिट्टेयो नाशयन्ते, चरमसमये तूदयसमयाधिकाव-
लिकागतं समयोन्मथ्यावलिकावच्छनूतनं च दलं वर्जयित्वा शेषं सर्वं क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रतिबद्धदलं
यथासंभव क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवृत्तीयसंग्रहकिट्टिमानप्रथमसंग्रहकिट्टितया परिणमयति ।

क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिचरमोदयं परिपाल्य क्षपको यत्करोति, तदाह

सेकाले ओकडूढितु विइयकिट्टिं कुणेइ पढमठिइं ।

ताहे च एव वेयइ वीयं कोहरस किट्टिं तु ॥१६८॥

अनन्तरकालेऽपकृष्य द्वितीयकिट्टिं करोति प्रथमस्थितिम् ।

तदानीं चैव वेदयति द्वितीयां क्रोधस्य किट्टिं तु ॥१६८॥ इति पदसंस्कारः ।

क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनप्रथमसमयमाश्रित्य यन्त्रकम्

- (१) क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्याया प्रथमसमय उदयसमयादारभ्य स्ववेदनकालत आवलिकयाऽधिकायां स्थितौ दलमसंख्येयगुणक्रमेण प्रक्षिप्य क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टया प्रथमस्थितिं करोति ।
- (२) कालविवक्षयाऽऽवलिकाप्रमाणा निपेक्षविवक्षया तु समयोनाऽऽवलिकाप्रमाणा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितिरवगिष्यते ।
- (३) उदयनिपेक्षया क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिदलं द्वितीयसंग्रहकिट्टितया परिणतम् ।
- (४) प्रथमस्थित्यामुदयावलिकागतं द्वितीयस्थितौ च द्विसमयोनद्वयावलिकावद्ध क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिदलमवगिष्यते ।
- (५) स्थितिषु वेद्यमानाऽवेद्यमानसंग्रहकिट्टीनां प्रदेशावस्थानमनुमागावस्थानं चाऽष्टाधिकगततमैकोनविंशत्युत्तरगततमगायोक्तमत्राऽपि बोध्यम् ।

क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमसमयतः प्रभृति स्ववेदनकालचरमसमयं यावत् क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदकविधिमतिदिदिशुराह—

वंधो उदयो नाशो संक्रमणमपुण्वकिट्टिणिव्वती ।

किट्टीअप्पावहुअं पअसथोववहुअं य पढमव्व ॥ १७० ॥ (गीतिः)

वन्ध उदयो नाशः संक्रमणमपूर्वकिट्टिनिवृत्तिः ।

किट्टयल्पवहुत्वं प्रदेशस्तोत्रवहुत्वं च प्रथमावत् ॥ १७० ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘वंधो’ इत्यादि, वन्ध उदयो नाशः संक्रमणमपूर्वकिट्टिनिवृत्तिः किट्टयल्पवहुत्वं प्रदेशाल्पवहुत्वं च ‘प्रथमावत्’ क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनकाले क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनकालवज्ज्ञातव्यम् । तथाहि क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टेस्परितनोरसंख्येयभागप्रमाणा अवान्तरकिट्टीर्वर्जयित्वा शेषा मध्यमाः स्वस्वरूपेणाऽवान्तरकिट्टय उदयन्ति, वध्यन्ते च । तत्राऽपि वन्धत उदये विशेषाविका अवान्तरकिट्टयो भवन्ति, तत्रा वन्धोदययोर्जवन्योत्कृष्टतोऽल्पवहुत्वं गोमूत्रिकया वक्तव्यम् ।

अवान्तरकिट्टिनाशोऽपि प्रथमसंग्रहकिट्टिवद् बोध्यः । इदमुक्तं भवति—यथा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदकः सर्वसंग्रहकिट्टीनामुपरितनोरसंख्येयभागमिता अवान्तरकिट्टीर्नाशयति ११, तथा क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदकोऽपि संग्रहकिट्टीनामुपरितनोरसंख्येयभागप्रमाणा अवान्तरकिट्टीर्विनाशयति ।

क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदकस्य संक्रमोऽपि क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदकवज्ज्ञातव्यः । तथाहि—क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिदलं क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टौ मानप्रथमसंग्रहकिट्टौ च संक्रमयति । क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिदलं मानप्रथमसंग्रहकिट्टावेव संक्रमयति । मानप्रथमसंग्रहकिट्टिदलं मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ तृतीयसंग्रहकिट्टौ मायायाश्च प्रथमसंग्रहकिट्टौ संक्रमयति । मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिदलं मानतृतीय-

संग्रहकिट्टौ मायाप्रथमसंग्रहकिट्टौ च संक्रमयति । मानतृतीयसंग्रहकिट्टिदलं मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदं संक्रमयति । मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिदलं मायाया द्वितीयसंग्रहकिट्टौ तृतीयसंग्रहकिट्टौ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टौ च सङ्क्रमयति, मायाया द्वितीयसंग्रहकिट्टिदलं तृतीयसंग्रहकिट्टौ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टौ च संक्रमयति । मायायास्तृतीयसंग्रहकिट्टिदलं लोमस्य प्रथमसंग्रहकिट्ट्यामेव संक्रमयति, लोमस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिदलं लोमस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ तृतीयसंग्रहकिट्टौ च संक्रमयति । लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिदलं लोमतृतीयसंग्रहकिट्टौ संक्रमयति । लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिदलं त्वन्यत्र न संक्रमयति, अनानुपूर्वीसंक्रमाऽभावात् । न्यगादि च कषायप्राभृतचूर्णौ—“एत्थ संक्रममाणयस्स पदेसग्गस्स विधिं वत्तइरसामो । तं जहा कोहविदियकिट्टोदो पदेसग्गं कोहतदियं च भाणपढमं च गच्छदि । कोहरस तदियादो किट्टोदो भाणस्स पढमं चेव गच्छदि । भाणरस पढमादो किट्टोदो भाणरस विदियं तदियं मायाए पढमं च गच्छदि । भाणस्स विदियकिट्टोदो भाणरस तदियं च मायाए पढमं च गच्छदि । भाणरस तदियकिट्टोदो मायाए पढमं गच्छदि । मायाए पढमादो पदेसग्गं मायाए विदियं तदियं च लोमस्स पढमकिट्टिं च गच्छदि । मायाए विदियादो किट्टोदो पदेसग्गं मायाए तदियं लोमस्स पढमं च गच्छदि । मायाए तदियादो किट्टोदो पदेसग्गं लोमरस पढमं गच्छदि । लोमस्स पढमादो किट्टोदो पदेसग्गं लोमरस विदियं तदियं च गच्छदि । लोमरस विदियादो पदेसग्गं लोमरस तदियं गच्छदि ।” इति ।

इदमत्राऽवधेयम्—“जं संग्रहकिट्टिं” इत्यादि सप्तविंशत्यधिकशततमगाथाया व्याख्यानात् क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टितः क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्ट्यावितरसंग्रहकिट्ट्यपेक्षया संख्यातगुणं दलं संक्रमयति, शेषाऽल्पवहुत्वं च पूर्ववत् स्वयमेवोहनीयम्, सुगमत्वान्नाभिधीयते ।

यथा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिं वेदयन् संग्रहकिट्ट्यन्तरेषु निष्पाद्यमानाऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टितोऽवान्तरकिट्ट्यन्तरेषु निष्पाद्यमानाऽपूर्वावान्तरकिट्टीरसंख्येयगुणा निर्वर्तयति १॥, तासु च दलनिक्षेपं करोति स्म, तथैव क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदकोऽपि करोति ।

संग्रहकिट्टीनां प्रदेशानामवान्तरकिट्टीनां चाऽल्पवहुत्वं प्रथमसंग्रहकिट्टिवेदकवज्ज्ञातव्यम्, नवरमत्रैकादशसंग्रहकिट्टीराश्रित्य प्रदेशानामवान्तरकिट्टीनां चाऽल्पवहुत्वमभिधातव्यम्, तत्राऽपि क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टेर्दलमितरसंग्रहकिट्टितः संख्यातगुणं वक्तव्यम्, क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवहसंख्येयभागमात्रदलस्य तत्र प्रक्षिप्तत्वात् । एवमवान्तरकिट्टयोऽपि वाच्याः । तथाहि—मानस्य प्रथमसंग्रहकिट्टौ प्रदेशाः स्तोका भवन्ति । ततो विशेषाधिका मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ भवन्ति, आधिक्यं

च पूर्वपदगतप्रदेशान् पत्योपमाऽसंख्येयभागेन खण्डयित्वैकखण्डेन बोध्यम् । एवमग्रेऽपि स्वस्थाने वक्तव्यम् । ततो विशेषाधिकाः प्रदेशा मानस्य तृतीयसंग्रहकिङ्कितमिधातव्याः । ततो विशेषाधिकाः प्रदेशाः क्रोवस्य तृतीयसंग्रहकिङ्कितौ निश्चेतव्याः । आधिक्यं च पूर्वपदगतप्रदेशानावलिकाऽसंख्येयभागेन भक्त्यैकखण्डेन ज्ञातव्यम् । एवमग्रेऽपि परस्थाने वक्तव्यम् । ततो विशेषाधिकाः प्रदेशा मायायाः प्रथमसंग्रहकिङ्कितौ वक्तव्याः । ततो विशेषाधिकाः प्रदेशा मायायाः द्वितीयसंग्रहकिङ्कितौ निश्चेतव्याः । ततो विशेषाधिकाः प्रदेशा मायायास्तृतीयसंग्रहकिङ्कितौ भणितव्याः । ततो विशेषाधिका लोमस्य प्रथमसंग्रहकिङ्कितौ मन्तव्याः । ततोऽपि विशेषाधिका लोमस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्कितौ वाच्याः । ततोऽपि लोमतृतीयसंग्रहकिङ्कितौ प्रदेशा विशेषाधिका अवगन्तव्याः । ततः सङ्ख्यातगुणाः प्रदेशाः क्रोवस्य द्वितीयसंग्रहकिङ्कितौ निर्गदितव्याः, गुणकारत्रात्र चतुर्दशराशिः । तथाहि लोमतृतीयसंग्रहकिङ्कितौ मोहनीयदलस्य चतुर्विंशतिभागप्रमाणं दलं विद्यते । क्रोवद्वितीयसंग्रहकिङ्कितवपि स्वदलं मोहनीयमकलदलस्य चतुर्विंशतिभागप्रमाणं विद्यते स्म, त्रयोदशचतुर्विंशतिभागप्रमाणं च क्रोवप्रथमसंग्रहकिङ्कितदलं क्रोवद्वितीयसंग्रहकिङ्कितौ संक्रमेण प्रक्षिप्तम्, तेन तस्यां चतुर्दशचतुर्विंशतिभागप्रमितं दलं जायते । तच्चाऽवरतनराशिनैकचतुर्विंशतिभागलक्षणेन विमज्यते, तदा गुणकसंख्या चतुर्दश प्राप्यते ।

संग्रहकिङ्कितानामवान्तरकिङ्कितोऽप्यनेनाऽप्यवहुत्वक्रमेण वक्तव्याः, दलिकानुसारेणैवाऽवान्तरकिङ्कितराशिदर्शनात् । यद्वादि कषायप्राभृतचूर्णौ—“क्रोवविदियकिटोए पढमसमथवेदगरस एकारससु संग्रहकिटोसु अंतरकिटोणमप्पावहुअं वत्तहरसोमो । तं जहा—सव्वत्थोवाओ माणरस पढमाए संग्रहकिटोए अंतरकिटोओ, विदियाए संग्रहकिटोए अंतरकिटोओ विसेसाहियाओ, तदियाए संग्रहकिटोए अंतरकिटोओ विसेसाहियाओ क्रोहरस तदियाए संग्रहकिटोए अंतरकिटोओ विसेसाहियाओ । मायाए पढमाए संग्रहकिटोए अंतरकिटोओ विसेसाहियाओ, विदियाए संग्रहकिटोए अंतरकिटोओ विसेसाहियाओ, तदियाए संग्रहकिटोए अंतरकिटोओ विसेसाहियाओ । लोमरस पढमाए संग्रहकिटोए अंतरकिटोओ विसेसाहियाओ, विदियाए संग्रहकिटोए अंतरकिटोओ विसेसाहियाओ, तदियाए संग्रहकिटोए अंतरकिटोओ विसेसाहियाओ, क्रोहरस विदियाए संग्रहकिटोए अंतरकिटोओ संजेज्जगुणाओ । पदेसगरस वि एवं चेव अप्पावहुअं ।” इति ॥१७०॥

ननु क्रोवद्वितीयसंग्रहकिङ्कितेर्वेदकस्य वन्वः “पढमव्व” इत्यनेनातिदिष्टः, तत्र क्रोवप्रथमसंग्रहकिङ्कितं वेदयन् सर्वेषां कषायाणां प्रथमसंग्रहकिङ्कितं वच्नाति स्म । अत्र किं द्वितीयसंग्रहकिङ्कितं वेदयन् सर्वेषां द्वितीयसंग्रहकिङ्कितं वच्नाति ? उताऽस्ति कश्चिद् विशेषः ? इति जिज्ञासायां संग्रहमायया भणति—

वेइज्जमाणगरस कसायस्स अणुहवए तु जं किट्ठि ।

तं चेव वंधइ पराणं पढमं वंधए न परं ॥१७१॥

वेद्यमानस्य कपायस्यानुभवति तु यां किट्ठिम् ।

ता चैव वध्नाति परेषां प्रथमां वध्नाति न पराम् ॥१७१॥ इति पदसंस्कारः ।

‘वेइज्जं’ इत्यादि, ‘वेद्यमानस्य’ अनुभूयमानस्य तु ‘कपायस्य’ क्रोध-मान-माया-लोमा-
नामन्यतमकपायस्य ‘यां किट्ठि’ प्रथमसंग्रहकिट्ठिद्वितीयसंग्रहकिट्ठितृतीयसंग्रहकिट्ठिनामन्यतमां यां
संग्रहकिट्ठिमुभवति, तां चैव संग्रहकिट्ठि वध्नाति । ‘पराणं’ इत्यादि, ‘परेषाम्’ अवेद्यमानकपायाणां
प्रथमां संग्रहकिट्ठि वध्नाति, न ‘परां’ द्वितीयसंग्रहकिट्ठितृतीयसंग्रहकिट्ठिलक्षणासन्याम् । उक्तञ्च
कपायप्रामृतचूर्णौ—“जस्स जं किट्ठिं वेदयदि, तरस कसायस्स तं किट्ठिं वंधदि, सेसाणं
कसायाणं पढमकिट्ठोओ वंधदि ।” इति । इयं च संग्रहगाथा । तेन प्रकृतेऽस्याः संग्रहगाथाया
व्याख्यानं ऽर्ह्यते—क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ठिं वेदयन् क्षपकः क्रोधस्य द्वितीयसंग्रहकिट्ठिं वध्नाति,
मानादीनां तु प्रथमसंग्रहकिट्ठि वध्नाति । एवमग्रेऽपि यथास्थानं भावनीयम् ।

अनेन विधिना क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ठिं वेदयतो जीवस्य क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ठिप्रथमस्थितौ
द्वयावलिकाशेषायां ‘वेइज्जं’ इत्यादि पञ्चषष्ठ्यधिकशततमगाथाप्रस्तुतमाश्रित्य व्याख्यायेत ।
तथाहि—क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ठिप्रथमस्थितौ द्वयावलिकाशेषायामागालो व्यवच्छिद्यते । अभाणि च
कपायप्रामृतचूर्णौ—“कोहस्स विदियकिट्ठिं वेदयमाणस्स जा पढमट्ठिदो, तिरसे पढ-
मट्ठिदोए आवलिय-पडिआवलियाए सेसाए आगाल-पडिआगालो वोच्छेदो ।”
इति । न च किट्ठिकरणात्प्रभृति मोहनीयकर्मण उद्धर्तनान् भवतीत्युक्तमेकोत्तरशततमगाथायाम् ।
तेन प्रस्तुतचूर्णौ प्रथमस्थितितो द्वितीयस्थितौ प्रदेशगमनलक्षणस्य प्रत्यागालस्य व्यवच्छेदो
व्यर्थः, प्रवृत्तस्यैव विच्छेदस्य न्याय्यत्वादिति वाच्यम्, द्वितीयस्थितितः प्रथमस्थितावपवर्तनया
दलिकाऽऽगमनस्य संग्रहेन तन्निषेधस्याऽऽवश्यकत्वेनाऽऽगालव्यवच्छेदस्य न्याय्यत्वेन तत्सो-
हचर्यात् पाठभङ्गभयाद्वा चूर्णिकाराणां प्रत्यागालोक्तिसंभवात् ॥ ततः समयोनाऽऽवलिकायां
गतायां क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ठिप्रथमस्थितौ समयाऽधिकाऽऽवलिकाशेषायां प्रथमस्थितिचरमनिषे-
धतः क्रोधदलमुदये प्रक्षिपतः क्षपकस्यैकस्थितिप्रमाणां क्रोधस्य जघन्यस्थित्युदीरणा भवति ।

तदानीं चैव क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ठिचरमोदयः प्रवर्तते, ततः परं क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्ठिवेद-
नात् । उक्तं च कपायप्रामृतचूर्णौ—“तिस्से चेव पढमट्ठिदोए समयाहियाए आव-
लियाए सेसाए ताहे कोहस्स विदियकिट्ठोए चरिमसमयवेदगो ।” इति ॥१७१॥

॥ समाहित च जयघवलाकारैरपि “जइ वि एत्थ किट्ठिकरणाद्धापरंभप्पहुडि मोहणीयस्स
उद्धड्डणाभावेण पढमट्ठिदो विदियट्ठिदिमि पदेससंचारो एत्थि, तो वि विदियट्ठिदो पढमट्ठिदोए
ओकिट्ठिउज्जमाणपदेसंगस्स एण्हमणागमणं पेविखयूणागालपडिआगालवोच्छेदो एहिदो ।” इति ।

यन्त्रकम् (गाथा-१७०)

- (१) क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमयतः प्रभृति क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ट्या अवस्तनीरुपरितनीश्चाऽसंख्येयमागप्रमाणा अवान्तरकिट्टीर्वर्जयित्वा गोपा अवान्तरकिट्टीर्वध्नाति वेदयति च ।
- (२) वच्यमानावान्तरकिट्टित उदयमाना अवान्तरकिट्टयो विगोपाधिका भवन्ति ।
- (३) प्रतिसमयमनुसमयापवर्तनावतेनोपरितनाऽसंख्येयमागप्रमाणा अवान्तरकिट्टीर्वर्तयति ।
- (४) क्रोधप्रथमकिट्टिवेदकवत् संग्रहकिट्टयन्तरेऽप्यवान्तरकिट्टयन्तरेषु चाऽपूर्वावान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति ।
- (५) एकादशानां संग्रहकिट्टीणां प्रदेगाल्पबहुत्वमवान्तरकिट्ट्यल्पबहुत्वश्च चतुर्नवतितमादिगाथाभिर्व्याऽमिहितम्, तथैवाऽत्र बोध्यम्, नवर लोभतृतीयसंग्रहकिट्टितः क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ट्या प्रदेगा अवान्तरकिट्टयश्च संख्येयगुणा वाच्या ।
- (६) क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ट्याः प्रथमस्थित्यां द्वयावलिकागोपायामागालो व्यवच्छिद्यते ।
- (७) क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ट्याः प्रथमस्थितौ समयाविकावलिकाशेषायां क्रोवस्थ जवन्यस्थित्युदीरणा भवति ।
- (८) क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ट्याः प्रथमस्थित्यां समयाधिकावलिकागोपायां क्रोवद्वितीयसंग्रहकिट्ट्याश्चरमोदय ।

अथ चरमोदये सप्तानामपि कर्मणां स्थितिवन्धममिधित्सुराह

चरिमे वंधो मोहरस देसऊणा दिना असीई उ ।

धाईणदपुहुरां पराण संखियसहरसवरिसाई ॥१७२॥ (गीतिः)

चरिमे वन्धो मोहस्य देशोना दिना अशीतिस्तु ।

धातिनामव्दपृथक्त्वं परेणा संख्यसहस्रवर्षाणि ॥१७२॥ इति पदसंस्कारः ।

‘चरिमे’ इत्यादि, ‘चरमे’ क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ट्युदयचरमसमये क्रोवद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ समयाऽविकाऽऽवलिकाशेषायामित्यर्थः, ‘मोहस्य’ संज्वलनचतुष्कस्य ‘बन्धः’ ‘स्थितिवन्धो’ ‘देशोनाः’ अन्तर्मुहूर्तन्यूना ‘अशीतिस्तु’ अशीतिसंख्याकास्तु ‘दिनाः’ दिवसा भवति, क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमयप्ररूपणाऽयसरे द्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनकाले स्थितिवन्धस्याऽन्तर्मुहूर्तन्यूनविंशतिदिनप्रमाणहानेस्त्रैराशिकेन साधितत्वात् ।

‘धाईण०’ इत्यादि, धातिनां कर्मणां स्थितिवन्धो ‘अव्दपृथक्त्वं’ वर्षपृथक्त्वं भवति ।

अत्र धातिशब्देन ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तराया ग्राह्याः, मोहनीयवन्धस्य पृथगामिहितत्वात् । अयं भावः मोहनीयस्य स्थितिवन्धो विशेषतो देशोनाऽशीतिदिवसाः प्रोक्तः । इह तु सामान्येन धातिकर्मणां स्थितिवन्ध उच्यते, तेन मोहनीयस्य स्थितिवन्धो देशोनाऽशीतिदिवसा भवति, वर्षपृथक्त्वं तु धातिवचनेन ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायाणां जायते, अन्यथा पृथग् मोहनीयस्थितिवन्धविवानस्य वैयर्थ्यं प्रसज्येत । क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये धातित्रयस्य

स्थितिवन्वोऽन्तमुहूर्तन्यूनदशवर्षप्रमाण आसीत् , स क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनकाले संख्यातेषु स्थितिवन्धेषु गतेषु क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये वर्षपृथक्त्वमात्रो जायते ।

‘पराणं’ इत्यादि, ‘परेयां’ त्रयाणामघातिकर्मणां नाम-गोत्र-वेदनीयलक्षणानां स्थितिवन्धः ‘संख्यसहस्रवर्षाणि भवति, क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमयतः प्रतिस्थितिवन्धमघातिकर्मणां स्थितिवन्वो हीयमानः सन्निदानीमपि संख्यातसहस्रवर्षप्रमाणो भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“ताये संजलणाणं ठिदिबंधो वे भासा वोसं च दिवसा देसूणा । तिण्हं यादिकम्माणं ठिदिबंधो वासपुघत्तं । सेसाणं कम्माणं ठिदिबंधो संखेज्जाणि वरससहस्साणि ।” इति ॥१७२॥

अथ क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाचरमसमये सप्तानामपि कर्मणां स्थितिसत्त्वमभिधित्सुराह—
मोहरस देसऊणा चउमासऽहिअपणहायणा धार्इणं ।
संखसहरसवरिसगाइं इयराणं असंखवरिसा संतं ॥१७३॥ (आर्यागीतिः)

मोहस्य देशोनाश्चतुर्मासाधिकपञ्चहायना घातिनाम् ।

सङ्ख्यसहस्रवर्षाणीतिरेयामसङ्ख्यवर्षा सत्त्वम् ॥१७३॥ इति पदसंस्कारः ।

‘मोहरस’ इत्यादि, क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धायाश्चरमसमये ‘मोहस्य’ संज्वलनचतुष्कस्य ‘सत्त्वं’ स्थितिसत्त्वं ‘चतुर्मासाधिकपञ्चहायनाः’ चतुर्भिर्मासैरधिकानि पञ्चवर्षाणि जायते, क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाचरमसमयप्ररूपणाऽवसरे क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनकालेऽन्तमुहूर्तन्यूनगोडशमासैः स्थितिसत्त्वस्य हानेस्त्रैराशिकेन साधितत्वात् । अयं भावः—क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये मोहनीयस्य यत्स्थितिसत्त्वमन्तमुहूर्तन्यूनोऽष्टमासाधिकपञ्चवर्षप्रमाणमासीत् , तत् क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनकालेऽन्तमुहूर्तानगोडशमासैर्हीनं सन्तमुहूर्तन्यूनचतुर्मासाधिकपञ्चवर्षप्रमाणमिदानीं जायते ।

‘धार्इणं’ इत्यादि, तथा ‘घातिनां’ ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायाणां स्थितिसत्त्वं ‘सङ्ख्य-सहस्रवर्षाणि’ संख्यातसहस्रवर्षप्रमितं विधत् इति शेषः, ‘परेयाम्’ अघातिकर्मणां-नामगोत्र-वेदनीयानां स्थितिसत्त्वम् ‘असंख्यवर्षाः’ असंख्यातवर्षिकं विधत्ते । क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाचरमसमये घात्यघातिकर्मणां यत्स्थितिसत्त्वं क्रमेण संख्येयासंख्येयवर्षाण्यासीत् , तत् संख्यातस्थितिघातसहस्रैर्घातितं सत् क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमयोऽपेक्षया घात्यघातिनां क्रमेण संख्येयाऽसंख्येयगुणहीनं भवदपि संख्येयाऽसंख्येयवर्षतो न्यूनं न भवतीत्यर्थः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्ण—“संजलणाणं ठिदिसंतकम्मं पंच वरसाणि चत्तारि भासा अंतोमुहुत्तणा । तिण्हं यादिकम्माणं ठिदिसंतकम्मं संखेज्जाणि वरससहरसाणि । णामागोदवेदणो-याणं ठिदिसंतकागमसंखेज्जाणि वरसाणि ।” इति ।

तथा क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाचरमसमये क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टेर्द्वयसमयाधिकावलिकागतं समयोनद्वयावलिकावद्धं च नवीनं दलं परित्यज्य शेषं क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टेः सर्वं दलं गृहीत्वाऽसंख्येयमागप्रमाणदलं क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टेर्मानप्रथमसंग्रहकिट्टेश्च पूर्वाऽपूर्वान्तरकिट्टिपु यवायोग्यं संक्रमयति । शेषवहसंख्येयमागमात्रदलतः क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टेर्धस्तादपूर्वाऽवान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति । तेन क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवहसंख्येयमागप्रमाणं दलं क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टौ संक्रम्यते । इत्थं तस्यां दलं मोहनीयसकलदलस्य पञ्चदशचतुर्विंशतिभागकल्पं (१४) जायते, क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिसम्बद्धस्य चतुर्दशचतुर्विंशतिभागप्रमाणस्य दलस्य तदानीं तत्तथा (=क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टितया) परिणतत्वात् । तथा क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टौ दलमितरसंग्रहकिट्टयपेक्षया पञ्चदशगुणं जायते, इतरसंग्रहकिट्टीनां दलस्यैकचतुर्विंशतिभागप्रमाणत्वात् । एवं क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टेर्वान्तरकिट्टयोऽपि बोध्याः ॥१७३॥

यन्त्रकम्

- (१) मोहनीयस्य स्थितिवन्धोऽन्तर्मुहूर्तन्यूनाशीतिदिवसा ।
- (२) अथातित्रयस्य स्थितिवन्धो वर्षपृथक्त्वम् ।
- (३) अथातित्रयस्य स्थितिवन्धो संख्येयवर्षसहस्राणि ।
- (४) मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वमन्तर्मुहूर्तन्यूनचतुर्मासाधिका पञ्च वर्षा ।
- (५) अथातित्रयस्य स्थितिसत्त्वं सख्यातमहस्रवर्षाणि ।
- (६) अथातित्रयस्य स्थितिमत्त्वमसंख्येयवर्षाणि ।
- (७) समयाधिकोदयावलिकागतदलं समयोनद्वयावलिकावद्धनूतनदलं च वर्जयित्वाऽसंख्येयमागमात्रं च दलं मानप्रथमसंग्रहकिट्टौ प्रक्षिप्य शेषं क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवहसंख्येयमागप्रमाणं दलं क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टित्वेन परिणमयति । तेन क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टेर्दलं मोहनीयसकलदलस्य पञ्चदशचतुर्विंशतिभागकल्पं (१४) जायते । एवं क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टेर्वान्तरकिट्टयोऽपि बोध्याः ।

क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनविधिं परिपाल्य तदनन्तरसमये यत्करोति, तद् व्याजिहीर्षुराह—

सैकाले तइयं किट्टिं ओकड्ढित्तु आइमठिइं उ ।

कुणए वेयइ वीयव्व य सेमपरुवणा णेया ॥१७४॥

अनन्तरकाले वृत्तीयां किट्टिमपकृष्याऽऽदिमस्थितिं तु ।

क्रोति वेदयनि द्विनीयावच शेषप्ररूपणा ज्ञेया ॥१७४॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सैकाले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले’ क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाचरमन्तरसमय इत्यर्थः, ‘वृत्तीयां किट्टिं’ द्वितीयस्थितिस्य क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टिगतप्रदेशाप्रमपकृष्योदयसमयादारम्य शेषक्रोधवेदनकालत आवलिकयाऽविकासु स्थितिष्वसंख्येयगुणक्रमेण निक्षिपन् ‘आदिमस्थितिं’

क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टेः प्रथमस्थितिं तु करोति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“तदो से काले कोहस्स तदियकिट्टोदो पदेसग्गमोक्कड्डियूण पढमडिदिं करेदि ।” इति ।

‘वेयइ’ ति तदानीमेव ‘वेदयति’ क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टिमनुभवति च, उक्तं च ससत्ति-
काचूर्णौ—“तओ से काले कोहस्स ततियकिट्टोओ दलियं कड्डित्तु ततियकिट्टोए
पढमठितिं करेति वेदेति य ।” इति । अत्र नवषष्ठ्यधिकशततमसंग्रहगाथा प्रकृतमनुलक्ष्य
व्याख्येया । तद्यथा—क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धायाः प्रथमसमये क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टेर्द्विसम-
योनद्वयावलिकावद्धनूतनदलं द्वितीयस्थितौ प्रथमस्थितौ चोदयाऽऽवलिकागतं च दलं सत्कर्मणि
विद्यते, ततोऽधिकं न विद्यते, शेषसर्वदलस्य क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टिमानप्रथमसंग्रहकिट्टितया
परिणतत्वात् ।

अथ क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टिवेदनविधौ क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनविधिमतिदिदिक्षुराह—
‘बोयव्व’ इत्यादि, ‘द्वितीयावच’ क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवच्च ‘शेषप्ररूपणा’ वन्धोदयनाश-
संक्रमाऽपूर्वावान्तरकिट्टिनिवृत्त्यवान्तरकिट्ट्यल्पवहुत्वादिप्ररूपणां शेषां ज्ञातव्या, विशेषामावात् ।
यदमाणि कषायप्रामृतचूर्णौ—“जो विदियकिट्टिं वेदयमाणरस विधो, सो चेव विधो
तदियकिट्टिं वेदयमाणस्स वि कायव्वो ।” इति । नवरं संग्रहकिट्टीनां प्रदेशाग्रमवान्तर-
किट्टीश्चाश्रित्य दशपदकमल्पवहुत्वं ज्ञेयम् । तत्राऽपि लोभवृत्तीयसंग्रहकिट्टेः प्रदेशेभ्यः क्रोध-
वृत्तीयसंग्रहकिट्टेः प्रदेशाः संख्यातगुणा भवन्ति । एवमवान्तरकिट्टयोऽपि ।

एकसप्तत्यधिकशततमसंग्रहगाथा प्रस्तुतमनुलक्ष्य भावनीया । तथाहि—क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टि-
मनुभवन् क्षपकः क्रोधस्य वृत्तीयसंग्रहकिट्टिं वेदनाति, मानादीनां तु प्रथमसंग्रहकिट्टिं वेदनाति ।

एवंविधानेन क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टिं वेदयतो जीवस्य क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ द्वया-
वलिकाशेषायां ‘वेइज्जं’ इत्यादि पञ्चषष्ठ्यधिकशततमसंग्रहगाथा प्रकृतमाश्रित्य व्याख्येया ।
तथाहि क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितेरावलिकाद्वये शेषयागालो व्यवच्छिद्यते । ततः समयो-
नाऽऽवलिकाप्रमाणां प्रथमस्थितिमनुभूय क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितेः समयाधिकायामाव-
लिकायां शेषायां क्रोधस्य जघन्यस्थित्युदीरणा क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टेश्च चरमोदयो जायते ।
इत्थं त्रिः क्रोधस्य जघन्यस्थित्युदीरणा क्रोधकिट्टिवेदनाद्धायां जाता ।

क्रोधवृत्तीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमय एव संज्वलनक्रोधस्य जघन्यानुमागोदीरणां गुणित-
कर्माशस्य च क्षपकस्य संज्वलनक्रोधस्योत्कृष्टप्रदेशोदीरणा च भवति । प्रत्यपादि च कर्म-
प्रकृतिचूर्णौ “पंचविहअंतराइयकेवलणाणकेवलदंसणावरणचउण्हं संजलणाणं
णवण्हं णोकसायाणं एवसिं वोसाए पगईणं अप्पप्पणो उदीरणंते जहणिया
अणुभागउदीरणा होति । XXX चातिकम्माणं सव्वेसिं अणुभागउदीरणगिा

जरस जो जो जहणसामो भणितो, सो चेव उवकोसपदेसउदीरणाए उवको-
ससामो गुणियकम्मंसिगो य जाणियव्वो ।” इति । तथैव कषायप्राभृतचूर्णावधि-
“कोहसंजलणस्स जहण्णाणुभागउदीरणा कस्स ? खवगस्स चरिमसमयकोह-
वेदगरस । XXX कोहसंजलणरस उक्करिसया पदेसुदीरणा करस ? खवगरस
चरिमसमयकोववेदगरस ।” इति । एवं जवन्याऽनुभागोदयो गुणितकर्माश्रित्य चोत्कृष्ट-
प्रदेशोदयो वाच्यः, संज्वलनत्रिकस्य जवन्याऽनुभागोदीरणोत्कृष्टप्रदेशोदीरणयोः स्वामिना तुल्यत्वाद्
यथाक्रमं जवन्यानुभागोदयोत्कृष्टप्रदेशोदयोः स्वामिनाम् । एवमग्रेऽपि मानमाथयोर्भाव्यम् । क्रोध-
तृतीयसंग्रहकिङ्किप्रयमस्थितौ समयाधिकावलिकाशेषायां क्रोधस्य चरमोदयः, ततः परं तस्य क्षपकेस्य
क्रोवोदयाऽभावात् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“तदियकिट्ठिं वेदेमाणरस जा पढ-
मडिदी, तिस्से पढमडिदीए आवल्लियाए समयाहियाए सेसाए चरिमसमयकोव-
वेदगो जहण्णागो ठिदिउदीरगो ।” इति ॥१७४॥

अथ क्रोवतृतीयसंग्रहकिङ्किया उदयचरमसमये मोहनीयस्य स्थितिवन्धं स्थितिसत्त्वं च निरु-
पयिपुराह

चरिमुदये संजलणाणं ठिइवंधो दुमासिओ होइ ।

ठिइसंतं उण चत्तारि होइ वरिसाणि मोहरस ॥१७५॥

चरमोदये संज्वलनानां स्थितिवन्धो द्वैमासिको भवति ।

स्थितिसत्त्वं पुनश्चत्वारि भवति वर्षाणि मोहस्य ॥१७५॥ इति पदसंस्कारः ।

‘चरिमुदये’ इत्यादि, ‘चरमोदये’ क्रोवतृतीयसंग्रहकिङ्किचरमोदये=क्रोधतृतीयसंग्रहकिङ्कि-
प्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकाशेषायामित्यर्थः, ‘संज्वलनानां’ संज्वलनक्रोवमानमायान्लोमानां
स्थितिवन्धो द्वैमासिको भवति, क्रोधद्वितीयसंग्रहकिङ्किवेदनाद्वाचरमसमये यः स्थितिवन्धोऽन्त-
र्मुहूर्तन्यूनाऽशीतिदिवसा भवति स्म, स क्रोधतृतीयसंग्रहकिङ्किवेदनकाले त्रैराशिकसाधितैरन्तर्मुहूर्त-
न्यूनविंशतिदिवसैर्हीनो भवन् सप्रति द्विमासप्रमाणो जायत इत्यर्थः । न्यूनादि च कषायप्राभृत-
चूर्णौ—“तावे ठिदिवंधो संजलणाणं दो मासा पडिपुण्णा ।” इति । संज्वलनक्रोधस्य
त्वेन जवन्यस्थितिवन्धः । यदस्यत्रापि ओमन्मलयगिरिपादैः स्थितिवन्धप्ररूपणावसरे—
“संज्वलनचतुष्टयपुरुषवेदानामनिवृत्तिवादरक्षपकः तद्वन्धस्य यथारवं चरमस्थि-
तिवन्धे वर्तमानो जवन्यस्थितिवन्धकः तद्वन्धकेष्वस्यैवातिविशुद्धत्वात् ।” इति ।
तथा तदानीमेव संज्वलनक्रोधस्य सर्वजवन्याऽनुभागवन्धो जायते । यदुक्तं ओमन्मलयगिरिपादै-
रनुभागवन्धस्वामित्वप्रस्तावे—“पुरुषवेदसंज्वलनचतुष्कयोरनिवृत्तिवादरः क्षपकः
स्ववन्धव्यवच्छेदसमये समयमेकं तथा, तस्यापि तद्वन्धकेष्वतिविशुद्धत्वात् ।”
इति ।

अथ स्थितिसत्त्वं दर्शयति 'ठिइसंतं' इत्यादि, क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितेः समयाविकाऽऽवलिकायां शेषायां 'भोहस्य' संज्वलनचतुष्कस्य स्थितिसत्त्वं पुनश्चत्वारि वर्षाणि भवति । इदमुक्तं भवति—क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाचरमसमये संज्वलनचतुष्कस्य यत् स्थितिसत्त्वमन्तर्मुहूर्तन्यूनवर्तुर्मासाविकपञ्चवर्षाण्यासीत्, तत् त्रैराशिकेन साधितैरन्तर्मुहूर्तन्यूनपोडशमासैर्हीनं सत् चतुर्वार्षिकं जायते । यदुक्तं कषायप्रभितचूर्णौ रांतकम्मं चत्तारि धरसाणि पुण्णाणि ।” इति । शेषाणां त्रयाणां वातिकर्मणां स्थितिसत्त्वं संख्येयानि वर्षसहस्राण्यधातित्रयस्य चाऽसंख्येयवर्षसहस्राणि बोध्यम्, पूर्वमुक्तत्वाद् इह नाऽभिहितम् ।

“व्यवहारनयश्चलितमेव चलितमिति मन्यते, निश्चयस्तु चलदपि चलितमिति” श्रौव्याख्याप्रज्ञसिद्धितिकारवचनात् निश्चयनयेन व्यवच्छिद्यमानाः संज्वलनक्रोधस्य बन्धोदयोदीरणा युगपद् व्यवच्छिन्नाः । उक्तं च सप्ततिकाचूर्णौ—“XXX खिवंतो खिवंतो जाव ततियकिट्टिवेदगच्छाए चरिमसमओ, ताव आगओ । तम्मि समए कोहसंजलणाए बंधोदओदीरणा य जुगवं फिट्ति ।” इति ।

क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये समयाधिकावलिकागतं दलं समयोनाऽऽवलिकाद्वयवद्धनूतनदलं च विहाय शेषक्रोधदलतो मानप्रथमसंग्रहकिट्टेः पूर्वावान्तरकिट्टिप्रवान्तरकिट्ट्यन्तरोत्पन्नाऽपूर्वावान्तरकिट्टिषु चाऽसंख्येयभागप्रमाणदलं दत्त्वा शेषवद्धसंख्येयभागमितं दलं मानप्रथमसंग्रहकिट्टेरवस्तादपूर्वावान्तरकिट्टिषु संक्रमयति । यदुक्तं सप्ततिकाचूर्णौ—“संतकम्मं पि समयूणदुआवलियच्चं भोत्तूणं सज्जं माणाम्मि पक्खित्तं ।” इति । तेन मानप्रथमसंग्रहकिट्टौ दलं पोडशचतुर्विंशतिभागप्रमाणं (३५/४) जायते, संज्वलनक्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिसम्प्रद्वयपञ्चदशचतुर्विंशतिभागप्रमाणदलस्य (३५/४) तदानीं मानप्रथमसंग्रहकिट्टितया परिणतत्वात्, तथा मानप्रथमसंग्रहकिट्टेदलमितरसंग्रहकिट्ट्यपेक्षया पोडशगुणं जायते, इतरसंग्रहकिट्टीनां प्रत्येकं दलस्यैकचतुर्विंशतिभागप्रमाणात्त्वात् । एवं मानप्रथमसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टयोऽपि ज्ञातव्याः ॥१७५॥

क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाप्ररूपणायन्त्रकम्

- (१) द्वितीयस्थितिस्थक्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रदेशाग्रमपकृष्य क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्ट्या प्रथमस्थितिं करोति वेदयति च ।
- (२) क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्ट्या द्विसमयोनद्धावलिकावद्धनूतनदलं द्वितीयस्थित्यामुदयावलिकागतं च दलं प्रथमस्थितौ विधत्ते ।
- (३) शेष क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनवद् बोध्यम्, नवरं संग्रहकिट्टीनां प्रदेशाग्रमवान्तरकिट्टीश्चाश्रित्य दगपदकमल्पत्रहुत्वं वाच्यम् । तत्राऽपि लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रदेशेऽपि क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रदेशा संख्येयगुणा वक्तव्या । एवमवान्तरकिट्टयोऽपि ।
- (४) क्रोधस्य तृतीयसंग्रहकिट्टिं वज्जाति, मानादीनां तु पूर्ववत् प्रथमाम् ।
- (५) क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्ट्या प्रथमस्थितेरावलिकाद्वये शेष आगालो व्यवच्छिद्यते ।

पूर्वतोऽनुवर्तमानं क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाप्ररूपणायन्त्रकम्

- (६) क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टया प्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकाशेषायाम् ।
 (क) क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टयाश्चरमोदय ।
 (ख) क्रोधस्य जवन्यस्थित्युदीरणा जवन्यस्थित्युदयश्च ।
 (ग) क्रोधस्य जवन्यानुभागोदीरणा जवन्यानुभागोदयश्च ।
 (घ) गुणितकर्माशस्य जीवस्य क्रोधस्योत्कृष्टप्रदेशोदीरणोत्कृष्टप्रदेशोदयश्च ।
 (ङ) सञ्जलनानां स्थितिवन्धो द्वैमासिकः ।
 (च) सञ्जलनक्रोधस्य जवन्यस्थितिवन्धः ।
 (छ) सञ्जलनक्रोधस्य जवन्याऽनुभागवन्धः ।
 (ज) सञ्जलनानां स्थितिसत्त्वं चत्वारि वर्षाणि ।
 (झ) निश्चयनयमतेन सञ्जलनक्रोधस्य बन्धोदयोदीरणा व्यवच्छिद्यमाना युगपद् व्यवच्छिन्ना ।
 (व) समयाधिकोदयावलिकागतदलं समयोनद्धयावलिकावद्धनूतनदलं च वर्जयित्वा शेषक्रोधदलस्य मानप्रथमसंग्रहकिट्टित्वेन परिणामः । तेन मानप्रथमसंग्रहकिट्टिदलं मोहनीयसकलदलस्य षोडशचतुर्विंशतिभागकल्प (३६) जायते । एव मानप्रथमसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टयोऽपि बोध्या ।

अथ क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनविधिं परिपाल्याऽनन्तरसमये यत्करोति, तदमिधित्सुराह

सेकाले माणपढमकिट्टिं ओकड्डिऊण पढमठिइं ।

कुणए वेयइ सव्वो य विही कोहपढमव्व णायव्वो ॥१७६॥ (गीतिः)

अनन्तरकाले मानप्रथमकिट्टिमपकृष्य प्रथमस्थितिम् ।

करोति वेदयति सर्वश्च विधिः क्रोधप्रथमावज्जातव्यः ॥१७६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सेकाले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले’ क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वासमाप्तेरनन्तरसमये ‘मानप्रथमकिट्टिं’ द्वितीयस्थितिस्यमानप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रदेशाग्रमपकृष्योदयसमयादारम्याऽसंख्येयगुणक्रमेण मानवेदनाद्वायाः माधिकत्रिभागे मानप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनकालतरत्वावलिकयाऽधिकासु स्थितिषु निक्षिपन् ‘प्रथमस्थितिं’ मानप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितिं ‘करोति’ निर्वर्तयति । यद्वादि कषायप्राभृतचूर्णौ—“से काले माणस्स पढमकिट्टिमोक्कड्डियूण पढमठिदिं करेदि ।” इति । ‘वेयइ’ ति तदानीमेव मानप्रथमसंग्रहकिट्टिं च ‘वेदयति’ अनुभवति । उक्तं च सप्ततिकाचूर्णौ—“तओ से काले माणस्स पढमकिट्टिओ दलिअं ओकड्डित्तु पढमठितिं करेति वेदेइ ताव, जाव अंतोमुहुत्तं ।” इति ।

तदानीं प्रथमस्थितौ यत् क्रोधदलमुदयावलिकायां विद्यते, तत् प्रतिसमयं वेद्यमानमानप्रथमसंग्रहकिट्टौ स्तिबुकसंक्रमेण संक्रम्य विनाशयति । यत्पुनर्द्वितीयस्थितौ द्विसमयोनावलिकाद्वयेन वद्धदलं विद्यते, मानप्रथमसंग्रहकिट्टिं वेदयमानेन तावता कालेन पुरुषवेदवत् संक्रमेण तत् संक्रमयता जीवेन चरमप्रक्षेपेऽसंक्रम्यमाणे सञ्जलनक्रोधस्य जवन्यस्थितिसत्त्वं जवन्याऽनुभागमत्त्वं च प्राप्यते । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“कोहसंजलणरस्स जहण्णाडिदिविहत्ती करस्स ?

खवगरस चरिमसमयअणिल्लेविदे कोहसंजलणे । XXXकोहसंजलणस्स जहण्णय-
माणुभागसंतकम्मं करस ? खवगस्स चरिमसमयअसंकामयस्स ।” इति ।

तथा क्रोधोदयचरमसमये जधन्ययोगिना बद्धक्रोधस्य तदानीं जधन्यं प्रदेशसत्कर्म
भवति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“कोहसंजलणस्स जहण्णयं पदेससंतकम्मं कस्स ?
चरिमसमयकोधवेदणेण खवगेण जहण्णजोगट्ठाणे जं बद्धं, तं जं वेलं चरिमसमय-
अणिल्लेविदं, तस्स जहण्णयं संतकम्मं ।” इति । तथैव कर्मप्रकृतिचूर्णोऽपि “जहण्णं
संतकम्मं ‘णियगसंतकम्मंते’ ति अप्पप्पणो संतकम्मस्स अंते भवति ।” इति ।

तदानीं चरमप्रक्षेपे संक्रम्यमाणे संज्वरनकोवस्य जधन्यस्थितिसंक्रमो जधन्याऽनु-
भागसंक्रमश्च जायते । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“कोहसंजलणस्स जहण्णडिदिसं-
कमो करस ? खवयस्स कोहसंजलणस्स अपच्छिमडिदिवंधचरमसमयसंक्षुहमाण-
यस्स तस्स जहण्णयं । XXX कोहसंजलणरस जहण्णाणुभागसंकामओ को
होइ ? चरिमाणुभागबंधस्स चरिमसमयअणिल्लेवगो ।” इति ।

तथा कर्मप्रकृतिचूर्णिकारादीनामभिप्रायेण क्रोधोदयचरमसमये जधन्ययोगिने बद्ध-
नूतनक्रोधदण्डिको जीव इदानीं क्रोवस्य जधन्यप्रदेशसंक्रमं करोति । तथा चात्र कर्मप्रकृ-
तिचूर्णिः—“पुरिसकोहमाणमायासंजलणाणं ‘धोलमाणेण’ ति जहण्णजोगिणा
‘चरिमवडस्स’ खवणाए अञ्जुडियस्स अप्पप्पणो चरिमसमयवडस्स ‘सग-
अंतिमे’ ति अप्पप्पणो चरिमसमयओमे सव्वसंकमेणं जहण्णतो पदेससंकमो
होति ति ।” तथैव पञ्चसंग्रहेऽपि

“पुंसंजलणतिगाणं जहण्णजोगिस्स खवगसेढीए ।

सगचरिमसमयवडं जं छुभह सगंतिमे समणा॥१॥” इति ।

कषायप्रामृतचूर्णिकाराणामभिप्रायेण तदानीं जधन्यप्रदेशसंक्रमं न करोति,
तैल्यशमकस्यैव जधन्यप्रदेशसंक्रमस्य प्रतिपादितत्वात् । तथा च तदग्रन्थः—“कोहसंजलणरस
जहण्णओ पदेससंकमो कस्स ? उवसामयरस चरिमसमयपवडो जाधे उवसाभि-
ज्जमाणो उवसंतो, ताधे तरस कोहसंजलणरस जहण्णओ पदेससंकमो, एवं
माणमायासंजलणपुरिरुवेदाणं ।” इति ।

‘सव्वो’ इत्यादि, सर्वश्च ‘विधिः’ वेदनादिविधिः ‘क्रोवप्रथमावत्’ क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेद-
नवञ्जीतव्यः, विशेषाभावात् । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“जेणेव विहिणा कोधरस
पढमकिट्टो वेदिदा, तेणेव विधिणा माणरस पढमकिट्टि वेदयदि ।” इति । इदमुक्तं भवति-
यथा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धायामधस्तनीत्यरितनीश्वाऽसंख्येयभागप्रमाणा अवान्तर-

किङ्किर्जयित्वा शेपा अवध्यन्ताऽवेद्यन्त च । तत्राऽपि बन्धत उदयेऽवान्तरकिङ्कयो विशेषा-
धिका भवन्ति ॥ संज्वलनानां प्रथमसंग्रहकिङ्किरेव बध्यते ॥, प्रतिसमयमनुसमयाऽपर्वत-
नाधातेन उपरितन्योऽवान्तरकिङ्कयो वात्यन्ते ॥, यथायोग्यं संग्रहकिङ्कयन्तरेऽवान्तरकिङ्कयन्तरेषु
चाऽपूर्वावान्तरकिङ्कयो निर्वर्त्यन्ते ॥, पूर्वापूर्वाऽवान्तरकिङ्कयु दलनिक्षेपः, संग्रहकिङ्किगतानाम-
वान्तरकिङ्कीनामल्पबहुत्वं संग्रहकिङ्किप्रदेशाग्राऽल्पबहुत्वञ्चेत्यादिविधिः प्ररूपितः, तथैव
मानप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनाद्धायां प्ररूपयितव्यः । नवरं बन्धः संज्वलनत्रिकप्रथमसंग्रहकिङ्किदेवैकव्यः,
तथा नवसंग्रहकिङ्किगतानामवान्तरकिङ्कीनामल्पबहुत्वं वक्तव्यम्, तत्राऽपि लोभवृत्तीयसंग्रहकिङ्कितो
मानप्रथमसंग्रहकिङ्किदेवान्तरकिङ्कयः संख्यातगुणा भणितव्याः । एवं नवसंग्रहकिङ्कीनां प्रदेशाग्र-
स्याऽप्यल्पबहुत्वं वक्तव्यम्, प्रदेशसंक्रमाऽल्पबहुत्वे संक्रमावलिकाया विशेषस्तु स्वयमेव भावनीयः ।

एवंविधानेन मानप्रथमसंग्रहकिङ्किप्रथमस्थितेरावलिकाद्वये शेपे पञ्चषष्ठ्यधिकशततम-
संग्रहगाया प्रस्तुतापेक्षया व्याख्याया । तथाहि मानप्रथमसंग्रहकिङ्किप्रथमस्थितौ द्वयावलिकाशेपाया-
मागालो व्यवच्छिद्यते । ततः समयोनाऽऽवलिकायां गतायां मानप्रथमसंग्रहकिङ्किप्रथमस्थितेः समया-
धिकाऽऽवलिकायां शेपायां मानस्य जवन्यस्यित्युदीरणा जायते । तदानींचैव मानप्रथमसंग्रहकिङ्कि-
श्चरमोदयः प्रवर्तते । ॥१७६॥

साम्प्रतं मानप्रथमसंग्रहकिङ्किसत्कोदयचरमसमये मोहनीयकर्मणः स्थितिबन्धं स्थिति-
सत्त्वं चाऽऽविधिकीपुराह

चरिमुदये संजलणतिगरस उ पण्णासवासरा बंधो ।

अंतोमुहुत्तऊणा चत्ता मासा हवइ संतं ॥१७७॥

चरमोदये संज्वलनत्रिकस्य तु पञ्चाशद्वासरा बन्धः ।

अन्तमुहूर्तोनाश्चत्वारिंशन्मासा भवति सत्त्वम् ॥१७७॥ इति पदसंस्कारः ।

‘चरिमुदये’ इत्यादि, ‘चरमोदये’ संज्वलनमानप्रथमसंग्रहकिङ्किदेवैकव्यचरमसमये मान-
प्रथमसंग्रहकिङ्किप्रथमस्थितौ समयाधिकाऽऽवलिकाशेपायामित्यर्थः, ‘संज्वलनत्रिकस्य’ संज्वलन-
मानमायालोभरूपस्य तु ‘बन्धः’ स्थितिबन्धः ‘पञ्चाशद्वासरा’ पञ्चाशदिवसाः (५०) अन्तमुहूर्तोना
भवति । साम्प्रति मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वमभिधित्सुराह—‘चत्ता’ इत्यादि, चत्वारिंशन्मासाः, घण्टा-
लालान्यायेन ‘अंतोमुहुत्तऊणा’ इति पदमत्राऽपि योज्यम् । ततश्चाऽयमर्थः—अन्तमुहूर्तोना-
श्चत्वारिंशन्मासाः (४०) ‘सत्त्वं’ संज्वलनत्रिकस्य स्थितिसत्त्वं ‘भवति’ जायते । व्याहारि च
कषायग्रामृतचूर्णौ—“एदेण- कमेण माणपढमकिट्ठिं वेदयमाणस्स जा पढमड्ढिदो,
तिरसे पढमड्ढिदोए जावे समयाहियावलियसेसा, तावे तिण्हं संजलणाण ठिदि-
बंधो मासो वोसं च दिवसा अंतोमुहुत्तऊणा । संतकम्मं तिणिण वस्साणि चत्तारि

भासा च अंतोमुहुत्तूणा ।” इति । इदमुक्तं भवति—क्रोधवेदनाद्धाचरमसमये संज्वलनानां स्थितिवन्धो यो द्वैमासिक आसीत्, स मानवेदनाद्धायाचरमसमय एकमासप्रमाणो भविष्यति । तेन मानसंग्रहकिट्टित्रयवेदनकाले त्रिंशद्विसप्रमाणः स्थितिवन्धो हीयते । यदि मानसंग्रहकिट्टि-त्रयवेदनकाले स्थितिवन्धस्त्रिंशद्विसप्रमाणो हीयते, तर्ह्येकस्याः संग्रहकिट्टेर्वेदनकाले कियान् स्थितिवन्धो हीयेत ? इति त्रैराशिकेन दशदिवसा लभ्यन्ते ।

न्यास प्रमाणम् प्रमाणफलम् इच्छा इच्छाफलम्
३ । ३० दिवसा । १ । १० दिवसा

एवमेकस्या मानसंग्रहकिट्टेर्वेदनकाले स्थितिवन्धो दिवसदशकमात्रः परिहातव्यः, किन्तु मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनकालतस्तृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनकालतश्च मानप्रथमसंग्रहकिट्टेर्वेदनकालस्य विशेषाधिकेत्वादन्तर्मुहूर्ताधिकदशदिवसप्रमितः स्थितिवन्धो हीयते, मानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टि-वेदनकाले तृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनकाले च प्रत्येकं यथासंभवमन्तर्मुहूर्तन्यूनदशदिवसप्रमाणो हीयते । इत्थं मानप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनकाले स्थितिवन्धस्याऽन्तर्मुहूर्ताधिकदशदिवसैर्हानिभवनान् मानप्रथम-संग्रहकिट्टिवेदनाद्धाचरमसमये स्थितिवन्धोऽन्तर्मुहूर्तन्यूनविंशतिदिवसाविकैकमासप्रमितो भवति ।

एवं संज्वलनत्रिकस्य स्थितिसत्त्वहानिरप्यन्तर्मुहूर्ताधिकाष्टमासप्रमाणा त्रैराशिकेन साधयितव्या । तथाहि—क्रोधवेदनाद्धाचरमसमये संज्वलनानां स्थितिसत्त्वं चत्वारि वर्षाग्यासीत्, मानवेदनाद्धाचरम-समये तु द्विर्षिकं भविष्यति । इत्थं मानसंग्रहकिट्टित्रयवेदनकाले स्थितिधत्तैर्वर्षद्वयमात्रं स्थितिसत्त्वं घात्यते । यदि मानसंग्रहकिट्टित्रयवेदनकाले चतुर्विंशतिमासप्रमाणं स्थितिसत्त्वं घात्यते, तर्ह्येकस्या मानसंग्रहकिट्टेर्वेदनकाले कियत्स्थितिसत्त्वं घात्येत ? इति । त्रैराशिकेनाऽष्टमासाः प्राप्यन्ते ।

न्यास प्रमाणम् प्रमाणफलम् इच्छा इच्छाफलम्
३ । २४ मासा । १ । ८ मासा ।

किन्तु मानप्रथमसंग्रहकिट्टेर्वेदनकालः प्रभूतो भवति, द्वयोस्तु स्तोक इति मानस्य प्रथम-संग्रहकिट्टेर्वेदनकालेऽन्तर्मुहूर्ताधिकाष्टमासप्रमितं सत्त्वं घात्यते, शेषयोस्तु द्वयोः संग्रहकिट्टयोः प्रत्येकं वेदनकालेऽन्तर्मुहूर्तन्यूनान्ऽष्टमासप्रमाणं घात्यते । अथ चतुर्वर्षतोऽन्तर्मुहूर्ताधिकाष्टमासेषु विशोधि-तोऽन्तर्मुहूर्तन्यूनचतुर्मासाधिकत्रिवर्षप्रमाणं स्थितिसत्त्वं मानप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाचरमसमये जायते । त्रयाणां धातिकर्मणां स्थितिसत्कर्म संख्येयवर्षसहस्राण्यधातिकर्मणां चाऽसंख्येययानि वर्षसहस्राणि बोध्यम्, पूर्वं निगदितत्वाद् इह नोक्तम् ।

तदानीं च मानप्रथमसंग्रहकिट्टेरुदयसमयाधिकावलिकाप्रमाणप्रथमस्थितिगतं द्वितीय-स्थितिगतं च समयोनाऽऽवलिकाद्वयवद्धं नूतनं दलं विहाय शेषं मानप्रथमसंग्रहकिट्टेर्दलमादाय ततश्चाऽसंख्येयभागमात्रं दलं यथायोग्यमन्यत्र संक्रम्याऽवशिष्टं सर्वदलं मानद्वितीयसंग्रहकिट्टेर-धेस्तात् संक्रमयति । इत्थं मानद्वितीयसंग्रहकिट्टौ दलं मोहनीयसकलदलस्य सप्तदशचतुर्विंशतिभा-गप्रमाणं (१३) जायते, मानप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रतिवद्धस्य षोडशचतुर्विंशतिभागप्रमाणस्य दलस्य

तदानीं मानद्वितीयसंग्रहकिट्टितया परिणतत्वात् । तथा मानद्वितीयसंग्रहकिट्टौ दलमितरसंग्रहकिट्टय-
पेक्षया सप्तदशगुणं जायते, इतरसंग्रहकिट्टीनां प्रत्येकं दलस्यैकचतुर्विंशतिभागप्रमाणत्वात् । एवं
मानद्वितीयसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टयोऽपि ज्ञातव्याः ॥१७७॥

मानप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनविविधन्यक्रमम्

- (१) द्वितीयस्थितिस्थमानप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रदेशग्रामपृष्ठ्य मानप्रथमसंग्रहकिट्टया प्रथमस्थितिं करोति
वेदयति च ।
- (२) मानवेदनाद्व्याप्रथमसमयात्प्रमृति मानप्रथमसंग्रहकिट्टेरधस्तनीरुपरितनीश्चाऽऽसख्येयमागमिता
अवान्तरकिट्टीर्वर्जयित्वा शेषा अवान्तरकिट्टीर्वन्ताति वेदयति च ।
- (३) वध्यमानाऽवान्तरकिट्टित उद्यमानाऽवान्तरकिट्टयो विगोपाधिका भवन्ति ।
- (४) संज्वलनत्रिकस्य प्रथमसंग्रहकिट्टि वन्ताति ।
- (५) प्रतिसमयमनुसमयाऽपवर्तनायातेनोपरितनाऽसख्येयमागप्रमाणावान्तरकिट्टीर्धातयति ।
- (६) यथायोग्य संग्रहकिट्टेयन्तरेष्ववान्तरकिट्टयन्तरेषु चाऽ-पूर्वावान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयति ।
- (७) नवसंग्रहकिट्टीनामवान्तरकिट्टयल्पबहुत्वं पूर्ववद् वक्तव्यम्, नवरं लोभवृत्तिसंग्रहकिट्टितो मान-
प्रथमसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टय संख्येयगुणा निगदितव्या ।
- (८) एवं नवसंग्रहकिट्टीनां प्रदेशाल्पबहुत्वमपि भणितव्यम् ।

मानप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्यायां क्रोधस्य चरमप्रक्षेपेऽसंक्रम्यमाणे

- (९) संज्वलनक्रोधस्य जघन्यस्थितिसत्त्वम् ।
- (१०) संज्वलनक्रोधस्य जघन्याऽनुमागसत्कर्म ।
- (११) क्रोधोद्यचरमसमये जघन्ययोगिना वद्धक्रोधस्य जघन्यप्रदेशसत्कर्म भवति ।

चरमप्रक्षेप संक्रमयतो जीवस्य तु

- (१२) संज्वलनक्रोधस्य जघन्यस्थितिसंक्रम ।
- (१३) संज्वलनक्रोधस्य जघन्यानुमागसंक्रमः ।
- (१४) कर्मप्रकृतिचूर्णकृदमिप्रायेण क्रोधोद्यचरमसमये जघन्ययोगेन वद्धस्य नूतनक्रोधदलिकस्य
जघन्यप्रदेशसत्क्रमो भवति ।
- (१५) मानप्रथमसंग्रहकिट्टेः प्रथमस्थितौ द्वयावलिकागोपायामागालो व्यवच्छिद्यते ।
- (१६) मानप्रथमसंग्रहकिट्टे प्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकाशेषायां मानस्य जघन्यस्थित्युदीरणाभवति ।
- (१७) मानप्रथमसंग्रहकिट्टे प्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकागोपायां मानप्रथमसंग्रहकिट्टेच्चरमोद्य ।

मानप्रथमसंग्रहकिट्टेरुद्यचरमसमये

- (१८) संज्वलनत्रिकस्य स्थितिवन्वोऽन्तमुहूर्तन्यूनपञ्चागदिवसप्रमाण ।
- (१९) संज्वलनत्रिकस्य स्थितिसत्त्वमन्तमुहूर्तन्यूनचतुर्मासाधिकत्रिवर्षमात्रम् ।
- (२०) ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायाणां संख्यातवर्षसहस्राणि स्थितिसत्कर्म ।
- (२१) नामगोत्रवेदनीयानामसंख्येयवर्षसहस्राणि स्थितिसत्कर्म ।
- (२२) समयाविकोद्यावलिकागत समयोनावलिकाद्वयवद्धं च दल मुक्त्वा शेष प्रमृतं मानप्रथमसंग्रह-
किट्टिदल ययासमव मानद्वितीयसंग्रहकिट्टित्वेन परिणतम् । तेन मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिदलं
मोहनीयसकलदलस्य सप्तदशचतुर्विंशतिभागकल्पं (३४) जायते ।
- (२३) इतरसंग्रहकिट्टयपेक्षया मानद्वितीयसंग्रहकिट्टे. प्रदेशा अवान्तरकिट्टयश्च सप्तदशगुणा जायन्ते ।

एतर्हि मानप्रथमसंग्रहकिट्टेश्वरमोदयसमनन्तरं यत्करोति, तदभिधातुकाम आह
‘सेकाले माणविइयकिट्टि ओकड्ढिऊण पढमठिइं ।

‘करए वेयइ अण्णो सव्वो विही य पुव्वव्व ॥१७८॥

अनन्तरकाले मानद्वितीयकिट्टिमपकृष्य प्रथमस्थितिम् ।

कुरुते वेदत्यन्य सर्वो विधिश्च पूर्ववद् ॥१७८॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सेकाले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले’ मानप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनकालसमाप्तितोऽनन्तर-
समय इत्यर्थः, ‘मानद्वितीयकिट्टि’ संज्वलनमानस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रदेशानपकृष्योदयसम-
यादारभ्य किञ्चिन्न्यूने मानवेदनाद्धायास्त्रिमासे स्ववेदनकालतस्त्वावलिकयाऽधिकासु स्थितिष्वसं-
ख्येयगुणक्रमेण निक्षिपन् ‘प्रथमस्थिति’ मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितिं ‘करोति’ निर्वर्तयति ।
अभ्यवायि च कषायप्राप्तचूर्णौ “से काले माणस्स विदियकिट्टोदो पदेसग्ग-
भोकड्डियूण पढमठिदिं करेदि ।” इति

‘वेयइ’ ति‘वेदयति’ तदानीमेव मानद्वितीयसंग्रहकिट्टेः प्रथमस्थितिमुदयेनाऽनुभवति ।
अमाणि च सप्ततिकाचूर्णौ—“तओ से काले माणस्स वितियकिट्टोओ दंलं उद्ध-
ड्ढित्तु पढमठिदिं करेइ वेदेइ य XXX ।” इति ।

‘अण्णो’ इत्यादि, अन्यः सर्वो विधिः पूर्ववज्ज्ञातव्यः । इदन्त्ववधेयम्—अत्र मानस्य
द्वितीयसंग्रहकिट्टिर्विध्यते, शेषयोस्तु प्रथमा । तथा मानद्वितीयसंग्रहकिट्टेश्वरान्तरकिट्टयः प्रदे-
शाश्च लोभतृतीयसंग्रहकिट्टितः संख्येयगुणा भवन्ति ।

पञ्चपष्टयधिकशततमगाथा प्रस्तुतमाश्रित्य भावनीया । तथाहि—मानद्वितीयसंग्रहकिट्टि-
प्रथमस्थितेरावलिकाद्वये शेषयागालो व्यवच्छिद्यते । ततः समयोनाऽऽवलिकायां व्यतिक्रान्तायां
मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ समयाधिकाऽऽवलिकाशेषायां मानस्य जघन्यस्थित्युदीरणा जायते,
तदानीं च मानद्वितीयसंग्रहकिट्टेश्वरमोदयो भवति, तदनन्तरं मानतृतीयसंग्रहकिट्टेश्वरदयात् ॥१७८॥

मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाचरमसमये संज्वलनत्रिकस्य त्रय्यं सत्त्वं च व्याजिहीर्षुराह

अंतगि मोहवंधो चत्तालीसा दिणा उ देसूणा ।

संतं देसूणा वत्तीसा मासा कसायाणं ॥ १७९ ॥

अन्ते मोहवन्धश्चत्वारिंशद् दिनास्तु देशोना ।

सत्त्वं देशोना द्वात्रिंशद्मासा कषायाणाम् ॥ १७९ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘अंतगि’ इत्यादि, ‘अ-ते’ मानद्वितीयसंग्रहकिट्ट्याश्चरमोदये मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथम-
स्थितौ समयाधिकावलिकाशेषायामित्यर्थः, ‘मोहवन्धो’ मानमायालोमरूपाणां कषायाणाम्, क्रोधस्य
क्षीणत्वात्, स्थितिबन्धो ‘देशोनाः’ अन्तर्मुहूर्तन्यूनाश्चत्वारिंशद् (४०) दिनास्तु भवति,
त्रैराशिकसाधितैरन्तर्मुहूर्तन्यूनदशदिनैर्मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धायां हीनो जात इत्यर्थः ।

‘संतं’ इत्यादि, तत्र ‘कपायाणां’ त्रयाणां संज्वलनानां ‘सत्त्वं’ स्थितिसत्त्वं ‘देशोना’ अन्तर्मुहूर्त-
परिहीना द्वात्रिंशन्मासा भवति, त्रैसशिरुसाधितैरन्तर्मुहूर्तन्यूनाष्टमासैर्मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदना-
द्वायां धातितं सदिदानीमेतावज्जायत इत्यर्थः । उक्तं च कपायप्राभृतचूर्णौ—“तेणेव विहिणा
संपत्तो भाणस्स विदियकिट्ठि वेदयमाणस्स जा पढमडिदो, तिरसे समयाहियाव-
लियसेसा त्ति, तावे संजलणाणं ठिदिवंधो मासो दस च दिवसा देसूणा । संतकाणं
दोवस्साणि अह च मासा देसूणा ।” इति ।

त्रयाणां धातिकर्मणां स्थितिसत्त्वं पूर्ववत् संख्येयानि वर्षसहस्राण्यधातित्रयस्य चाऽसंख्ये-
यानि वर्षसहस्राणि निश्चेतव्यम्, पूर्वमभिहितत्वाद् इह न गदितम् ।

तथा मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाचरमसमये मानद्वितीयसंग्रहकिट्ट्या उदयसमयाधिका-
वलिकागतं समयोनद्वयावलिकावद्धं च नूतनं दलं विमुच्य शेषं मानद्वितीयसंग्रहकिट्टेर्दलं गृहीत्वा
ततश्चाऽसंख्येयभागप्रमाणं दलं यथायोग्यमन्यत्र संक्रम्य शेषसर्वदलं मानतृतीयसंग्रहकिट्टेरवस्तात्
संक्रमयति, इत्थं मानतृतीयसंग्रहकिट्टौ दलं मोहनीयसकलदलस्याऽष्टादशचतुर्विंशतिभाग-
कल्पं (३६) जायते, मानद्वितीयसंग्रहकिट्ट्याः सप्तदशचतुर्विंशतिभागप्रमाणदलस्य तदानीं मान-
तृतीयसंग्रहकिट्टितया परिणतत्वात् । तथा मानतृतीयसंग्रहकिट्टिदलमितरसंग्रहकिट्ट्यपेक्षयाऽष्टा-
दशगुणं जायते, इतरसंग्रहकिट्टीनां प्रत्येकं दलस्यैकचतुर्विंशतिभागप्रमितत्वात् । एवं मानतृतीय-
संग्रहकिट्ट्या अवान्तरकिट्टयोऽपि निश्चेतव्याः ॥१७९॥

मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनप्ररूपणायन्त्रकम्

(१) द्वितीयस्थितिस्थमानद्वितीयसंग्रहकिट्टिगतप्रदेशाग्रमपकृष्यमानद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितिकरोति
वेदयति च । शेषविधित्तु पूर्ववद् बोध्य ।

(२) मानद्वितीयसंग्रहकिट्टे प्रथमस्थितौ द्वयावलिकाशेगया मानद्वितीयसंग्रहकिट्टेरागालो व्यव-
च्छिद्यते ।

मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकाशेपायाम्

(३) मानद्वितीयसंग्रहकिट्टेरुदयचरमसमय ।

(४) संज्वलनमानस्य जघन्यस्थित्युदीरणा ।

(५) संज्वलनत्रिकस्य स्थितिसत्त्वं अन्तर्मुहूर्तन्यूनचत्वारिंशदिवसा ।

(६) संज्वलनत्रिकस्य स्थितिसत्त्वं अन्तर्मुहूर्तन्यूनाष्टमासाधिकद्विवर्षप्रमितम् ।

(७) ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायाणां स्थितिसत्त्वं संख्येयानि वर्षसहस्राणि ।

(८) नामगोत्रवेदनीयानां स्थितिसत्त्वं संख्येयवर्षसहस्राणि ।

(९) समयाधिकोदयावेलि गगत समयोनावलिकावद्धं च नूतनं दलिक वर्जयित्वा शेष प्रभूत मान-
द्वितीयसंग्रहकिट्टिदलं यथागम मानतृतीयसंग्रहकिट्टितया परिणम्यते । तेन मानतृतीयसंग्रहकिट्टि-
दलं मोहनीयसकलदलस्याऽष्टादशचतुर्विंशतिभागकल्पं (३६) जायते ।

(१०) मानतृतीयसंग्रहकिट्टिदलमितरसंग्रहकिट्ट्यपेक्षयाऽष्टादशगुणं भवति ।

(११) एवमानतृतीयसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टयोऽपीतरसंग्रहकिट्टीनामवान्तरकिट्टियोऽष्टादशगुणा भवन्ति ।

मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनविधिं परिपाल्य त्यक्तरोति, तद् विभणिपुराह

सेकाले माणतइयकिट्टिं उकिरिय करइ पढमठिइं ।

वेयइ मोहरस तु बंधो मासोऽन्ते दुवरिसा संतं ॥१८०॥

अनन्तरकाले मानवृतीयकिट्टिमुत्कीर्य करोति प्रथमस्थितिम् ।

वेदयति मोहस्य तु बन्धो मासोऽन्ते द्विवर्षौ सत्त्वम् ॥१८०॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सेकाले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले’ मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धासमाप्तिरोऽनन्तरसमये, ‘मानवृतीयकिट्टि’ मानवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रदेशाग्रमुत्कीर्योदयसमयादारम्याऽसंख्येयगुणक्रमेण स्व-वेदनकालत आवलिकयाऽधिकासु स्थितिपुनिक्षिपन् ‘प्रथमस्थितिं’ मानवृतीयसंग्रहकिट्टेरादिमस्थितिं ‘करोति’ निर्वर्तयति । अस्य धायि च कषायप्राभृतचूर्णौ “से काले माणतइयकिट्टोदो पदेसग्गमोक्कड्डियूण पढमठिदिं करेदि ।” इति ।

‘वेयइ’ ति तथा तदानीमेव ‘वेदयति’ मानवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितिं चानुभवति । अत्रादि च सप्ततिकाचूर्णौ “ततो से काले माणस्स ततियकिट्टोओ दलिअं उद्धा-ड्डित्तु पढमठितिं करेति वेदेइ य ।” इति । तदानीं प्रथमस्थित्यामुदयावलिगतं द्वितीय-स्थितौ च द्विसमयोनद्वयावलिकावद्धं नूतनं दलं मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिसम्बन्धि विधत्ते । शेषा सर्वा प्ररूपणा पूर्ववत्कर्तव्या, विशेषाऽभावात् । नवरं मानस्य वृतीयसंग्रहकिट्टिमेव वज्ज्नाति, शेषयोस्तु प्रथमाम्, मानवृतीयसंग्रहकिट्टेरान्तरकिट्टयः प्रदेशाश्च यथासंख्यं लोमवृतीयसंग्रहकिट्टेरान्तर-किट्टितः प्रदेशेभ्यश्च संख्येयगुणा भवन्ति । एवंक्रमेण मानवृतीयसंग्रहकिट्टि वेदयतः क्षपकस्य मानवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ द्वयावलिकाशेषायामागालो व्यवच्छिद्यते । ततः समयोनाऽऽवलि-कायामतिक्रान्तायां मानवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितेः समयाधिकावलिकायां शेषायां मानस्य जघन्यस्थित्युदीरणा मानवृतीयसंग्रहकिट्ट्याश्च वेदनचरमसमयो भवति । इत्थं मानकिट्टिवेदनाद्धायां मानस्य त्रिर्जघन्यस्थित्युदीरणा जाता । तथा तदानीमेव संज्वलनमानस्य जघन्याऽनुभागोदीरणा गुणितकर्माशस्य च जन्तोः संज्वलनमानस्योत्कृष्टप्रदेशोदीरणा जायते । एवं संज्वलनमानस्य जघन्याऽनुभागोदयो गुणितकर्माशस्य च मानस्योत्कृष्टप्रदेशोदयो जायते ।

‘मोहरस’ इत्यादि, तत्र ‘अन्ते’ मानवृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाचरमसमये ‘मोहस्य’ संज्वलनमान-मायालोमरूपमोहनीयकर्मणस्तु बन्धो मासो भवति, मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमयतस्त्रैराशि-कसाधितैरन्तर्मुहूर्तन्यूनदशदिवसैर्हीनो भवन्नैकमासिकः स्थितिवन्धो जायत इत्यर्थः । स च मानस्य स्थितिवन्धः सर्वजघन्यो ज्ञातव्यः । एवमनुभागबन्धोऽपि मानस्य जघन्यो जायते । ‘संतं’ इत्यादि, संज्वलनत्रिकस्य स्थितिसत्त्वं ‘द्विवर्षौ’ वर्षद्वयं जायते, मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरम-समयाऽपेक्षया त्रैराशिकसाधिताऽन्तर्मुहूर्तन्यूनान्मासैर्हीनं सद् द्विवार्षिकं जायत इत्यर्थः । उक्तं

च कपायप्राभृतचूर्णौ—“ताये चरिमसमयवेदगो । ताये तिपहं संजलणाणं द्विदिवंधो
मासो पडिबुण्णो । संतकम्मं वे वरसाणि पडिबुण्णाणि ।” इति ।

निश्चयनयापेक्षया तदानीं मानस्य वन्वोदयोदीरणा व्यवच्छिद्यमाना व्यवच्छिन्नाः, तथा
समयाधिकोदयावलिकागतं दलं समयोनद्वयावलिकावद्धं च नूतनदलं विमुच्य शेषं मानदलेमादाय
ततश्चाऽसंख्येयमागप्रमाणं ययायोग्यमन्यत्र संकम्याऽवशिष्टं सर्वदलं मायाप्रथमसंग्रहकिट्टेरधस्तात्
संकमयति । उक्तञ्च सप्ततिकाचूर्णौ—“XXवेदेहं य कमेण ताव, जाव समयाहियाव-
लिया सेसं ति । तग्गिं समए माणरस वंधोदयोदीरणा य जुगवं फिट्ठंति । संत-
कम्मं पि समयूणदुआवलियवद्धं मोत्तूण सव्वं मायाए संखुद्धं ।” इति । इत्थं
तदानीं मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिदलं मोहनीयसकलदलस्यैकोनविंशतिचतुर्विंशतिमागप्रमाणं (३६)
जायते, मानवृतीयसंग्रहकिट्टिसम्बद्धस्याऽष्टादशचतुर्विंशतिमागप्रमाणदलस्य तदानीं मायाप्रथम-
संग्रहकिट्टित्वेन परिणतत्वात् । तथा मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिदलमिदं संग्रहकिट्टयपेक्षयैकोनविंशति-
गुणं भवति, इतरसंग्रहकिट्टीनां प्रत्येकं दलस्यैकचतुर्विंशतिमागप्रमाणत्वात् । एवं मायाप्रथमसंग्रह-
किट्टेरवान्तरकिट्टयोऽपि वक्तव्याः ॥१८०॥

मानवृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनप्ररूपणायन्त्रकेम्

- (१) द्वितीयस्थितित्वमानवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रदेशाप्रमपकृष्य मानवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितिं करोति
वेद्यति च । गोपविधिः पूर्ववद् बोध्य ।
- (२) मानवृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमय उदयावलिकागतं द्वितीयस्थितौ च द्विसमयोनद्वया-
वलिकावद्धं नूतनं दलं मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिसत्कं सत्कर्मणि विद्यते ।
- (३) मानस्य वृतीयसंग्रहकिट्टिं वृत्ताति, गोपयोस्तु प्रथमाम् ।
- (४) मानवृतीयसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टय प्रदेगाश्च लोमवृतीयसंग्रहकिट्टित संख्येयगुणाः ।
- (५) मानवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ द्वयावलिकाशेषाया मानस्यागालो व्यवच्छिद्यते ।
- (६) मानवृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकागोपायाम् ।
- (क) मानस्य जवन्यस्थित्युदीरणा जवन्यस्थित्युदयश्च ।
- (ख) गुणितकर्माशस्य जन्तोस्तृष्टप्रदेशोदीरणास्तृष्टप्रदेशोदयश्च ।
- (ग) सज्जलनत्रिकस्य स्थितिबन्ध एकमासप्रमाण ।
- (घ) मानस्य सर्वजवन्यस्थितिबन्ध ।
- (ङ) मानस्य सर्वजवन्याऽनुमागवन्धः ।
- (च) मन्त्रलत्रिकस्य स्थितिसत्त्वं द्विवार्षिकम् ।
- (छ) समयाधिकोदयावलिकागतं समयोनद्वयावलिकावद्धं च नूतनं दलं विहाय गोप सर्व
मानवृतीयसंग्रहकिट्टिदलं ययागमं मायाप्रथमसंग्रहकिट्टित्वेन परिणमयति । तेन मायाप्रथम-
संग्रहकिट्टिदलं मोहनीयसर्वदलस्यैकोनविंशतिचतुर्विंशतिमागकल्प (३६) भवति ।
- (ज) मायाप्रथमसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टय प्रदेगाश्च इतरसंग्रहकिट्टित एकोनविंशतिगुणाः ।
- (झ) निश्चयनयापेक्षया मानस्य वन्वोदयोदीरणा व्यवच्छिद्यमाना व्यवच्छिन्ना ।

मानतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनविधिमनुष्याऽनन्तरसमये यत्करोति, तदाविधिकीर्षुराह
सेकाले मायाऽऽदिमकिट्टिं उक्तरिय करइ पढमठिइं ।

वेयइ अण्णो सव्वो य विही पुव्वव्व णायव्वो ॥१८१॥

अनन्तरकाले मायाऽऽदिमकिट्टिमुत्कीर्णं करोति प्रथमस्थितिम् ।

वेदयत्यन्यः सर्वश्च विधिः पूर्ववज्ज्ञातव्यः ॥१८१॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सेकाले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले’ मानवेदनचरमसमयसमनन्तरसमये ‘मायाऽऽदिम-
किट्टि’ द्वितीयस्थितिस्थमायाप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रदेशाग्रमुत्कीर्णोदयसमयाद् मायावेदनकालस्य साधि-
कत्रिभागे मायाप्रथमसंग्रहकिट्टेर्वेदनकालतः पुनरावलिकयाऽधिकासु स्थितिष्वसंख्येयगुणक्रमेण
निक्षिपन् ‘प्रथमस्थिति’ मायाप्रथमसंग्रहकिट्टेरादिमस्थितिं ‘करोति’ निर्वर्तयति । उक्तं च
कषायप्रामृतचूर्णौ—“तदो से काले मायाए पढमकिट्टोए पदेसग्गमोक्कड्डियूण पढ-
डिदि करेदि ।” इति ।

‘वेयइ’ ति तदानीमेव मायाप्रथमसंग्रहकिट्टेः प्रथमस्थितिं ‘वेदयति’ अनुभवति च । उक्तं
च सप्ततिकाचूर्णौ—“तओ से काले मायाए पढमकिट्टोओ दलियं ओकड्डेत्तु
पढमठितिं करेइ वेदेइ य कमेण ताव, जाव अंतोमुहुत्तकालं ।” इति । तदानीं यद्
मानतृतीयसंग्रहकिट्टिदलं प्रथमस्थित्यामुदयावलिकागतं विद्यते, तद् वेद्यमानमायाप्रथमसंग्रह-
किट्टौ प्रतिसमयं स्तिबुकसंक्रमेण संक्रम्य विनाशयति, द्वितीयस्थितौ च यद् द्विसमयोनाऽऽव-
लिकाद्वयेन वद्धनूतनदलं विद्यते, तत् पुरुषवेदवत् तावता कालेन संक्रमयता जन्तुना चरमप्रक्षे-
पेऽसंक्रम्यमाणे संज्वलनमानस्य जघन्यस्थितिसत्त्वं जघन्यानुभागसत्त्वं च, तथा जघन्ययोगेन मान-
चरमसमये प्रदेशाग्रं वद्धवता जन्तुना मानस्य जघन्यप्रदेशसत्कर्म प्राप्यते । चरमप्रक्षेपे च
संक्रम्यमाणे मानस्य जघन्यस्थितिसंक्रमो जघन्याऽनुभागसंक्रमश्च भवति । कर्मप्रकृतिचूर्णिका-
रादोनामभिप्रायेण पुनर्मानजघन्यप्रदेशसंक्रमोऽपि भवति ।

‘अण्णो’ इत्यादि, अन्यः सर्वश्च विधिः पूर्ववज्ज्ञातव्यः, विशेषाभावात् । नवरमत्र माया-
लोमयोरुभयोः प्रथमसंग्रहकिट्टिर्वच्यते । लोमतृतीयसंग्रहकिट्टितो मायाप्रथमसंग्रहकिट्टेर्वान्तर-
किट्टयः प्रदेशाश्च संख्येयगुणा वक्तव्याः ।

एवंविधानेन मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ द्वयावलिकाशेषायाभागालो व्यवच्छिद्यते ।
ततः समयोनाऽऽवलिकाव्यतिक्रमे मायाया जघन्यस्थित्युदीरणा जायते, मायाप्रथमसंग्रहकिट्टेश्च
चरमोदयः ॥१८१॥

अथ मायाप्रथमसंग्रहकिट्टेर्दयचरमसमये मोहनीयस्य स्थितिबन्धं स्थितिसत्त्वं च
प्रकाशयितुकामः ग्राह

संजलणदुगारस तु बंधो देसूणपणवीसदिवसाई ।
चरमे संतं देसूणवीसमासा मुणेयव्वं ॥१८२॥

संज्वलनद्विकस्य तु चन्वो देशोनपञ्चविंशतिदिवसानि ।

चरमे सत्त्वं देशोनविंशतिमासा ज्ञातव्यम् ॥१८२॥ इति पदसंस्कार ।

‘संजल०’ इत्यादि, तत्र ‘चरमे’ मायाप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनचरमसमये ‘संज्वलनद्विकस्य’ माया-लोभलक्षणस्य कपायद्वयस्य ‘चन्वः’ स्थितिचन्वो ‘देशोनपञ्चविंशतिदिवसानि’ अन्तर्मुहूर्तन्यूनपञ्चविंशतिदिनानि भवति । तथाहि-मानवेदनचरमसमये संज्वलनानां यः स्थितिचन्व एकमासप्रमाण आसीत्, मायावेदनाद्वाचरमसमये स पञ्चदशदिवसप्रमाणो भविष्यति । इत्थं मायासंग्रहकिङ्कित्रयवेदनकाले पञ्चदशदिवसप्रमाणः स्थितिचन्वो हीयते ।

यदि मायासंग्रहकिङ्कित्रयवेदनकाले पञ्चदशदिवसमात्रः स्थितिचन्वो हीयते, तर्ह्येकस्या मायासंग्रहकिङ्किवेदनकाले कियान् स्थितिचन्वो हीयेत ? इति त्रैराशिकेन पञ्चदिवसा लभ्यन्ते ।

न्यास प्रमाणम् प्रमाणफलम् इच्छा इच्छाफलम्

३ । १५ दिवसा । १ । ५ दिवसा ।

तत्रापि पञ्चानुपूर्व्या संग्रहकिङ्कीनां वेदनकालस्य विशेषाधिकत्वान्मायाप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनकालेऽधिकः स्थितिचन्वो हीयते, ततो हीनो मायाद्वितीयसंग्रहकिङ्किवेदनकाले, ततोऽपि हीनतरो मायातृतीयसंग्रहकिङ्किवेदनकाले । तेनान्तर्मुहूर्ताधिकपञ्चदिवसप्रमाणः स्थितिचन्वो मायाप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनकाले हीयते । ततश्चान्तर्मुहूर्तन्यूनपञ्चविंशतिदिवसप्रमाणः स्थितिचन्वो मायाप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनाद्वाचरमसमये जायते ।

‘संतं’ इत्यादि, ‘सत्त्वं’ मायाप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनचरमसमये संज्वलनद्विकस्य स्थितिसत्त्वं ‘देशोनविंशतिमासाः’ अन्तर्मुहूर्तन्यूनविंशतिमासप्रमाणं ज्ञातव्यम् । तथाहि मानवेदनाद्वाचरमसमये मोहस्य स्थितिसत्त्वं द्विवार्षिकमासीत्, तद् मायावेदनाद्वाचरमसमयेकवर्षप्रमितं भविष्यति । इत्थं मायासंग्रहकिङ्कित्रयवेदनकाले द्वादशमासप्रमाणं स्थितिसत्त्वं घात्यते । यदि मायासंग्रहकिङ्कित्रयवेदनकाले द्वादशमासप्रमाणं स्थितिसत्त्वं घात्यते, तर्ह्येकस्या मायासंग्रहकिङ्क्या वेदनकाले कियत्स्थितिसत्त्वं घात्येत ? इति त्रैराशिकेन चत्वारो मासा लभ्यन्ते ।

न्यास प्रमाणम् प्रमाणफलम् इच्छा इच्छाफलम्

३ । १२ मासा । १ । ४ मासा ।

पञ्चानुपूर्व्या संग्रहकिङ्कीनां वेदनकालस्य विशेषाधिकत्वाद् मायाप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनकालेऽधिकं स्थितिसत्त्वं घात्यते । ततो हीनं मायाद्वितीयसंग्रहकिङ्किवेदनकाले घात्यते । ततो हीनतरं मायातृतीयसंग्रहकिङ्किवेदनकाले घात्यते, तेनान्तर्मुहूर्ताधिकचतुर्मासप्रमाणं स्थितिसत्त्वं मायाप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनकाले घात्यते । ततश्च मायाप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनचरमसमये स्थितिसत्त्वमन्तर्मुहूर्तन्यून-

नाष्टमासाविकवर्षमात्रं भवति । व्याहृतं च कवायप्राभृन्नचूर्णौ—“एदेणेव विहिणा संपत्तो मायापढमकिट्टि वेदयमाणरस जा पढमद्धिदो, तिस्से समयाहियावलिथा सेसात्ति, ताये ठिदियंघो दोण्हं संजलणाणं पणुवोसं दिवसा देसूणा । ठिदिसंतकम्मं वरस-मड च मासा देसूणा ।” इति ।

ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायाणां स्थितिसत्त्वं तु संख्येयानि वर्षसहस्राणि, नामगोत्र-वेदनीयानां चा-संख्येयानि वर्षसहस्राणि बोध्यम्, पूर्वमभिहितत्वाद् इह नोक्तम् । तदानीं चोदयसम-याधिकावलिकागतं समयोना-ऽऽवलिकाद्वयवद्धं च नूतनं दलं विहाय शेषं मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिदलं धृहीत्वा ततश्चा-संख्येयभागमात्रं यथायोग्यमन्यत्र संक्रम्य शेषसर्वदलं मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टे-र-धस्तोदपूर्वावान्तरकिट्टितया परिणमयति, इत्थं मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टौ दलं मोहनीयसकलदलस्य विंशतिचतुर्विंशतिभागप्रमाणं (३६) जायते, मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिदलस्यैकोनविंशतिचतुर्विंशतिभाग-प्रमितस्य तदानीं मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टितया परिणतत्वात् । तथा मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिदल-मितरसंग्रहकिट्टयपेक्षया विंशतिगुणं जायते, इतरसंग्रहकिट्टीनां प्रत्येकं दलस्यैकचतुर्विंशतिभागप्रमा-णत्वात् । एवं मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टयो-ऽपि वाच्याः ॥ १८२ ॥

मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनप्ररूपणायन्त्रकम्

(१) द्वितीयस्थितिस्थमायाप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रदेशाग्रमपकृष्य मायाप्रथमसंग्रहकिट्ट्या प्रथमस्थितिं करोति वेदयति च । शेषविधिस्तु पूर्ववद् बोध्यं, नवर संज्वलनद्विकस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिं बध्नाति । तथाऽवान्तरकिट्टेधल्पवहुत्व प्रदेशाल्पवहुत्वञ्च पट्पदक वाच्यम्, तत्राऽपि लोभवृत्तिसंग्रहकिट्टितो मायाप्रथमसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टय प्रदेशश्च संख्येयगुणा वाच्या ।

मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धायां मानस्य चरमप्रक्षेपेऽसंग्रहयमाणे

(२) संज्वलनमानस्य जघन्यस्थितिसत्त्वं जघन्याऽनुभागसत्कर्म च ।

(३) मानोदयचरमसमये जघन्ययोगिना वद्धसंज्वलनमानस्य जघन्यप्रदेशसत्कर्म भवति ।

(४) चरमप्रक्षेप संक्रमयतो जीवस्य तु संज्वलनमानस्य जघन्यस्थितिसंक्रमो जघन्यानुभागसक्रमश्च ।

(५) तथा कर्मप्रकृतिचूर्णकृदमिप्रायेण मानोदयचरमसमये जघन्ययोगेन वद्धस्य नूतनमानदलिकस्य जघन्यप्रदेशसक्रमो भवति ।

(६) मायाप्रथमसंग्रहकिट्टे. प्रथमस्थितौ द्वधावलिकाशेषायामागालो व्यवच्छिद्यते ।

(७) मायाप्रथमसंग्रहकिट्टे प्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकाशेषायां मायाया जघन्यस्थित्युद्दीरणा

(८) मायाप्रथमसंग्रहकिट्टे प्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकाशेषायां मायाप्रथमसंग्रहकिट्टेऽखरमोदय ।
मायाप्रथमसंग्रहकिट्टेरुदयचरमसमये

(९) संज्वलनद्विकस्य स्थितिबन्धोऽन्तर्मुहूर्तन्यूनपञ्चविंशतिदिवसप्रमाण ।

(१०) संज्वलनद्विकस्य स्थितिसत्त्वमन्तर्मुहूर्तन्यूनपञ्चमासाधिकैकवर्षमात्रम् ।

(११) यातित्रयस्य संख्यातवर्षसहस्राण्यधातित्रयस्य चासंख्येयवर्षसहस्राणि स्थितिसत्कर्म ।

(१२) समयाधिकोदयावलिकागत समयोनावलिकाद्वयवद्धं च दलं मुक्त्वा शेष प्रभूतं मायाप्रथमसंग्रह-किट्टिदलं यथासमं मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टित्वेन परिणतम् । तेन मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिदलं मोहनीयसकलदलस्य विंशतिचतुर्विंशतिभागकल्प (३६) जायते ।

(१३) इतरसंग्रहकिट्टयपेक्षया मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टे प्रदेशावान्तरकिट्टयश्च विंशतिगुणा जायन्ते ।

मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धायाः समाप्तेरनन्तरं यत्करोति, तद् निजिगदिपुराह

सेकाले पढमठिइं मायावीयाउ करइ अणुहवएअन्ते ।

देसूणा वीसदिणा बंधो मोहरस सोलमासा संतं ॥१८३॥ (आर्यागीतिः)

अनन्तरकाले प्रथमस्थितिं मायाद्वितीयस्या करोत्यनुभवत्यन्ते ।

देशोना विंशतिदिना बन्धो मोहस्य षोडशमासा सत्त्वम् ॥१८३॥ इति पदसंस्कार ।

‘सेकाले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले’ मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनकालसमाप्तितोऽनन्तरसमय इत्यर्थः, ‘मायाद्वितीयस्याः’ गम्यस्य यवन्तस्योत्पूर्वककृधातोः कर्मणि पञ्चमी विभक्तिः, ततश्चायमर्थः मायाद्वितीयामुत्कीर्य=मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रदेशग्रमुत्कीर्योदयसमयादारस्य स्ववेदनकालत आवलिकयाऽधिकासु स्थितिष्वसंख्येयगुणक्रमेण निक्षिपन् ‘प्रथमस्थितिं’ मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टेः प्रथमस्थितिं करोति । न्यगादि च कषायप्राभृतचूर्णौ से काले मायाए विदियकिट्टोदो पदेसगगमोकड्डियूण पढमठिदिं करेदि ।” इति । ‘अणुहवए’ ति ‘अनुभवति’ तथा तदानीमेव मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितिं वेदयति । अमिहितं च सप्ततिकाचूर्णौ “तओ से काले मायाए धितियकिट्टोओ दलिअं ओकड्डित्तु पढमठितिं करेइ वेदेइ य ।” इति ।

तदानीमुदयावलिकागतं प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च द्विसमयोनद्वयावलिकावद्धममिनं मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिदलं सत्कर्मणि विद्यते । अन्यः सर्वविधिः पूर्ववज्ज्ञातव्यः, नवरं मायाया द्वितीयसंग्रहकिट्टिर्वध्यते, लोमस्य तु पूर्ववत् प्रथमा । लोमवृतीयसंग्रहकिट्टितो मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टयः प्रदेशश्च संख्येयगुणा बोद्धव्याः, तथा मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ द्वयावलिकाशेषायामागालो व्यवच्छिद्यते । ततः समयोनाऽऽवलिकायां गतायां मायाया जघन्यस्थित्युदीरणा जायते, मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टेश्च चरमोदयः प्रवर्तते ।

‘अन्ते’ चरमे=मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टेरुदयचरमसमय इत्यर्थः, मोहस्य मायालोभात्मकस्य मोहनीयकर्मणो बन्धो ‘देशोना’ अन्तर्मुहूर्तन्यूनानां विंशतिदिना जायते । अथ मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये स्थितिसत्त्वं भणति ‘सोलमासा’ इत्यादि, ‘देसूणा’ तिपदमत्रापि योज्यम्, देशानां अन्तर्मुहूर्तन्यूनानां षोडशमासाः ‘सत्त्वं’ स्थितिसत्त्वं जायते, बन्धस्य सत्त्वस्य च त्रैशिकसावितप्रमाणेन हानिदर्शनात् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ तावे ठिदिवंधो वीसं दिवसा देसूणा, ठिदिसत्तकम्मं सोलस मासा देसूणा ।” इति ।

वातित्रयस्य स्थितिसत्त्वं संख्येयानि वर्षसहस्राण्यवातित्रयस्याऽसंख्येयानि वर्षसहस्राणि ज्ञेयम्, पूर्वं प्रतिपादितत्वात् नेह निगदितम् । तदानीमुदयसमयाधिकावलिकागतं समयोनाद्वयावलिकावद्धं च नूतनं दलं परित्यज्य शेषं सर्वं मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिदलं गृहीत्वा

ततश्चाऽसंख्येयमागमात्रं यथायोग्यमन्यत्र संक्रम्य शेषसर्वदलं मायातृतीयसंग्रहकिट्टेरेवस्तादपूर्वावा-
न्तरकिट्टितया संक्रमयति । इत्थं मायातृतीयसंग्रहकिट्टिदलं मोहनीयसकलदलस्यैकविंशतिचतुर्विंशति-
भागप्रमाणं (३१) जायते, मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिदलस्य विंशतिचतुर्विंशतिभागप्रमितस्य तदानीं
मायातृतीयसंग्रहकिट्टितया परिणतत्वात् । तथा मायातृतीयसंग्रहकिट्टिदलमितरसंग्रहकिट्टय-
पेक्ष्यैकविंशतिगुणं जायते, इतरसंग्रहकिट्टीनां प्रत्येकं दलस्यैकचतुर्विंशतिभागप्रमाणत्वात् । एवं
मायातृतीयसंग्रहकिट्टेरेवान्तरकिट्टयोऽपि वक्तव्याः ॥१८३॥

मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनप्ररूपणायन्त्रकम्

- (१) द्वितीयस्थितिस्यमायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिगतप्रदेशाग्रमपकृष्यमायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितिकरोति
वेदयति च । शेषविधित्तु पूर्ववद् बोध्य । नवरं मायाया द्वितीयसंग्रहकिट्टिं वचनाति, लोमस्य तु
पूर्ववत् प्रथमाम्, तथाऽत्रान्तरकिट्टयल्पवहुत्वं प्रदेशाल्पवहुत्वञ्च पञ्चपदकं वक्तव्यम्, तत्राऽपि
लोमतृतीयसंग्रहकिट्टितो मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टेरेवान्तरकिट्टय प्रदेशाश्च संख्येयगुणा वाच्याः ।
- (२) मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टे प्रथमस्थितौ द्वावावलिकाशेषायां मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टेरेवागालो व्यव-
च्छिद्यते ।

मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकाशेषायाम्

- (३) मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टेरुदयचरमसमय ।
- (४) संज्वलनमायाया जवन्यस्थित्युदीरणा ।
- (५) संज्वलनद्विकस्य स्थितिवन्धोऽन्तमुर्हूर्तन्यूनविंशतिदिवसा ।
- (६) संज्वलनद्विकस्य स्थितिसत्त्वमन्तमुर्हूर्तन्यूनचतुर्मासाधिकैकवर्षप्रमितम् ।
- (७) ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायाणां स्थितिसत्त्वं संख्येयानि वर्षसहस्राणि ।
- (८) नामगोत्रवेदनीयानां स्थितिसत्त्वमसंख्येयवर्षसहस्राणि ।
- (९) समयाधिकोदयावलिकागतं समयोनावलिकाद्वयवद्धं च नूतनं दलिकं वर्जयित्वा शेषं प्रभूतं माया-
द्वितीयसंग्रहकिट्टिदलं यथाग्रमं मायातृतीयसंग्रहकिट्टितया परिणम्यते । तेन मायातृतीयसंग्रहकिट्टि-
दलं मोहनीयसर्वदलस्यैकविंशतिचतुर्विंशतिभागकल्पं (३१) जायते ।
- (१०) मायातृतीयसंग्रहकिट्टिदलमितरसंग्रहकिट्टयपेक्ष्यैकविंशतिगुणं भवति ।
- (११) एव मायातृतीयसंग्रहकिट्टेरेवान्तरकिट्टयोऽपीतरसंग्रहकिट्टीनामत्रान्तरकिट्टिम्य एकविंशतिगुणा ।

मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धासमाप्तिः परं यत्करोति, तदभिधातुकाम आह

सेकाले पढमठिइं मायातइयाउ कुणइ अणुहवए ।

पण्णरसदिणा बंधो संजलणदुगरस चरिमुदये ॥१८४॥

अनन्तरकाले प्रथमस्थितिं मायातृतीयायाः करोत्यनुभवति ।

पञ्चदशदिना बन्धे संज्वलनद्विकस्य चरमोदये ॥१८४॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सेकाले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले’ मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धासमाप्तिोऽनन्तरसमये
‘मायातृतीयायाः’ मायातृतीयामुत्कीर्य=मायातृतीयसंग्रहकिट्टिप्रदेशाग्रमुत्कीर्योदयसमयादारम्य माया-

वेदनकालत आवलिकायाऽधिकासु स्थितिष्वसंख्येयगुणक्रमेण दलं प्रक्षिपन् 'प्रथमस्थिति' माया-
तृतीयसंग्रहकिट्टेः प्रथमस्थिति 'करोति' निर्वर्तयति । अभ्यधायि च कषायप्राप्तचूर्णौ—“से
काले मायाए तदियकिट्टोदो पदेसग्गमोक्खियूण पढमठिदिं करेदि ।” इति ।
'अणुहवइ' ति'अनुभवति' तदानीमेव च मायातृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितिं वेदयते । प्रत्य-
यादि च सप्ततिकाचूर्णौ—“तओ से काले मायाए ततियकिट्टोओ दलियं ओक-
दिं तु पढमठितिं करेइ अंतोमुहुत्तपमाणं वेदेइ य ।” इति ।

तदानीमुदयावलिकागतं प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च द्विसमयो न द्वयावलिकावद्धं मायाद्वितीय-
संग्रहकिट्टिदलं सत्कर्मणि भवति । अन्यः सर्वविधिः पूर्ववज्ज्ञातव्यः । नवरं मायायास्तृतीयसंग्रह-
किट्टिर्वध्यते, लोमस्य तु पूर्ववत् प्रथमा । लोमतृतीयसंग्रहकिट्टितो मायातृतीयसंग्रहकिट्टेरवान्तर-
किट्टयः प्रदेशाश्च संख्यातगुणा भवन्ति । एवंविधानेन मायातृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ द्वया-
वलिकाशेषायामागालो व्यवच्छिद्यते । ततः समयोनावलिकाऽतिक्रमे मायाया जघन्यस्थित्युदीरणा
जायते, मायातृतीयसंग्रहकिट्ट्याश्चोदयचरमसमयः । तदानीं संज्वलनमायाया जघन्यानुभागोदीरणा
गुणितकर्माशस्य च जन्तोर्मायाया उत्कृष्टप्रदेशोदीरणा जायते । तदानीमेव मायायाश्चरमोदयो
भवति, अनन्तरसमये लोमस्योदयात् । उदीरणावत् संज्वलनमायाया जघन्यानुभागोदयो गुणित-
कर्माशस्य च क्षपकस्य मायाया उत्कृष्टप्रदेशोदयो भवति ।

'पण्णो' इत्यादि, तत्र 'चरिमुदये' ति'चरमोदये' संज्वलनमायाया उदयचरमसमये
मायातृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकाशेषायामित्यर्थः, 'संज्वलनकिट्टस्य' माया-
लोमरूपस्य कषायद्वयस्य 'बन्धः' स्थितिबन्धः पञ्चदशदिना भवति । मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदना-
द्धाचरमसमये विहितस्थितिबन्धः क्रमेण हीनः सन् मायातृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धायां त्रैरा-
शिकसाधितप्रमाणेन हीनो भूत्वेदानीं पञ्चदशदिवसमात्रो जायत इत्यर्थः । निरदेशि च कषाय-
प्राप्तचूर्णौ—“ताये मायाए चरिमसमयेवेदगो । ताये दोण्हं संजलणाणं हिदिबन्धो
अब्भमासो पड्डिवुण्णो ।” इति । अयं च स्थितिबन्धो मायायाः सर्वजघन्यस्थितिबन्धः ।
मायाया अनुभागबन्धोऽपि तदानीं सर्वजघन्यो भवति ॥ १८४ ॥

अथ मायावेदनचरमसमये मोहनीयवर्जानां पण्णां कर्मणां स्थितिबन्धं मोहनीयस्य च
स्थितिसत्त्वमभिधित्सुराह

घाईणं मासपुहुतं इयराणं य संखवरिसाणि ।

ठिइसंतं दुण्हं संजलणाणं होइ इग्गवासो ॥१८५॥

घातिनां मासपृथक्त्वमितरेषां च सङ्ख्यवर्षाणि ।

स्थितिसत्त्वं द्वयोः संज्वलनयोर्भवत्येकवर्ष ॥१८५॥ इति पदसंस्कारः ।

‘धाईणो’ इत्यादि, मायातृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये ‘धातिनां’ ज्ञानावरणन्दर्शनावरणा-न्तरीयाणां कर्मणां स्थितिबन्धो मासपृथक्त्वं भवति । क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनचरमसमये यस्त्रयोणां धातिकर्मणां स्थितिबन्धो वर्षपृथक्त्वमात्र आसीत्, स क्रमेण हीयमानः सन् मायावेदनाद्धाचरमसमये मासपृथक्त्वप्रमितो जायते । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“तिण्हं धादिकम्भाणां ठिदिवन्धो मासपुधत्तं ।” इति ।

‘इयराणां’ इत्यादि, ‘इतरेषाम्’ अधातिकर्मणां नामगोत्रवेदनीयरूपाणां च स्थितिबन्धः सङ्ख्यवर्षाणि भवति, पूर्वमपि संख्यातवार्षिक आसीत्, संख्यातस्थितिबन्धेषु गतेष्वपीदानीं सङ्ख्यातवार्षिको भवति, नवरं पूर्वतः संख्येयगुणहीनो भवति ।

निश्चयनयमतमाश्रित्य तदानीमेव व्यवच्छिद्यमाना मायाया बन्धोदयोदीरणा युगपद् व्यवच्छिन्नाः । न्यगादि च सप्ततिकाचूर्णौ—“तस्मि समए मायाए बन्धोदओदीरणा य जुगवं फिट्ति ।” इति ।

अथ स्थितिसत्त्वमभिधत्ते ‘दुण्हं’ इत्यादि, ‘द्वयोः संज्वलनयोः’ मायालोमरूपयोः कषाययोः स्थितिसत्त्वमेकवर्षो ‘भवति’ जायते । मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाचरमसमयोक्तस्थितिसत्त्वतः क्रमशो हीनो भवद् मायातृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनकाले त्रैराशिकसाधितप्रमाणेन हीनं भूत्वेदानीमेकवर्षप्रमितं जायत इत्यर्थः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“ठितिसंतकागामेकं वरसं पडिबुण्णं ।” इति ॥ १८५ ॥

अथ पट्कर्मणां स्थितिसत्त्वं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनं चाऽभिधातुकोम आह

धाइअधाईण कमा संखासंखियसमासहरसाइं ।

सेकाले पढमठिइं कुणेइ लोहपढमाउ वेयइ य ॥१८६॥ (गीतिः)

धात्यधातिनां क्रमात् संख्यासंख्यसमासहस्ताणि ।

अनन्तरकाले प्रथमस्थितिं करोति लोमप्रथमाया चेदयस्ते च ॥१८६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘धाइ०’ इत्यादि, मायातृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाचरमसमये धात्यधातिनां कर्मणां क्रमात् स्थितिसत्त्वं संख्यासंख्यसमासहस्ताणि जायते, मोहनीयस्योक्तत्वाच्छेषधातित्रयस्य स्थितिसत्त्वं संख्यातानि वर्षसहस्राण्यधातित्रयस्य चाऽसंख्येयानि वर्षसहस्राणि भवतीत्यर्थः । प्रत्यपादि च कषायप्राभृतचूर्णौ “तिण्हं धादिकागाणां ठिदिसंतकागां संखेज्जाणि वरससहरसाणि । इदरेसिं कागाणां ठिदिसंतकम्ममसंखेज्जाणि वरससहरसाणि ।” इति ।

तदानीमेवोदयसमयाधिकाऽऽवलिकागतं समयोनद्वयावलिकावद्धं च नूतनं दलं वर्जयित्वा शेषं मायातृतीयसंग्रहकिट्टिदलं गृहीत्वा ततश्चासंख्येयभागमात्रं दलं लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिपूर्वापूर्वान्तर-

किङ्कित्वेन परिणम्य शेषं सर्वदलं लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कित्देवस्तादूर्वावान्तरकिङ्कितया संक्रमयति ।
तथा चोक्तं सप्ततिकाचूर्णौ—“XXXवेदेह य ताव, जाव समयाहियावलिया सेसत्ति ।
तग्गि समये XXXXXX संतकम्मं पि समज्जण्डुयावलियावद्धं मोत्तूण सेसं
सव्वं लोमसंजलणग्गि पक्खित्तं ।” इति । इत्थं लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कितदलं मोहनीयसकल-
दलस्य द्वाविंशतिचतुर्विंशतिभागप्रमाणं (३३) जायते, मायातृतीयसंग्रहकिङ्कितदलस्यैकविंशतिचतुर्विंशति-
भागप्रमितस्य तदानीं लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कितया परिणतत्वात् । तथा लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कितदलमितर-
संग्रहकिङ्कितपेक्षया द्वाविंशतिगुणं जायते, इतरसंग्रहकिङ्कितयोः प्रत्येकं दलस्यैकचतुर्विंशतिभागप्रमित-
त्वात् । एवं लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कित्देवान्तरकिङ्कितोऽपि वक्तव्याः ।

मायातृतीयसंग्रहकिङ्कितवेदनप्ररूपणायन्त्रकम्

- (१) द्वितीयस्थितिस्थमायातृतीयसंग्रहकिङ्कितप्रदेशाग्रमपकृष्य मायातृतीयसंग्रहकिङ्कितप्रथमस्थितिं करोति वेदयति च । शेषविधित्तु पूर्ववद् बोध्यः । यो विशेषः, स दर्श्यते
 - (अ) मायातृतीयसंग्रहकिङ्कितवेदनाद्धाप्रथमसमय उदयावलिकागत द्वितीयस्थितौ च द्विसमयोनद्वया-
वलिकावद्धं नूतनं दलं मायाद्वितीयसंग्रहकिङ्कितसत्कं सत्कर्मणि विद्यते ।
 - (ब) मायाया तृतीयसंग्रहकिङ्कितं वृन्नाति, लोमस्य तु पूर्ववत् प्रथमाम् ।
 - (स) अवान्तरकिङ्कित्यल्पवहुत्व प्रदेशाल्पवहुत्वश्च चतुष्पदकं वक्तव्यम् । तत्रापि मायातृतीयसंग्रहकि-
ङ्कित्देवान्तरकिङ्कित्य प्रदेशाश्च लोमतृतीयसंग्रहकिङ्कित संख्येयगुणा वाच्यम् ।
- (२) मायातृतीयसंग्रहकिङ्कितप्रथमस्थितौ द्वयावलिकाशेषायां मायाया आगालो व्यवच्छिद्यते ।
- (३) मायातृतीयसंग्रहकिङ्कितप्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकाशेषायाम् ।
 - (क) मायाया जघन्यस्थित्युदीरणा जघन्यस्थित्युदयो जघन्यानुमागोदीरणा जघन्यानुमागदयश्च ।
 - (ख) गुणितकर्मांशस्य जन्तोः कृष्टप्रदेशोदीरणोऽकृष्टप्रदेशोदयश्च ।
 - (ग) सञ्चलनद्विकस्य स्थितिबन्धः पञ्चदशदिवसप्रमाणः ।
 - (घ) मायाया सर्वजघन्यस्थितिबन्धः ।
 - (ङ) मायाया सर्वजघन्याऽनुमागबन्धः ।
 - (च) सञ्चलनद्विकस्य स्थितिसत्त्वमेकवर्षप्रमाणम् ।
 - (छ) समयाधिकोदयावलिकागत समयोनद्वयावलिकावद्धं च नूतनं दलं विहाय शेष सर्वं
मायातृतीयसंग्रहकिङ्कितदलं यथागम लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कित्वेन परिणमयति । तेन लोमप्रथम-
संग्रहकिङ्कितदलं मोहनीयसर्वदलस्य द्वाविंशतिचतुर्विंशतिभागकल्पं (३३) भवति ।
 - (ज) लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कित्देवान्तरकिङ्कित्य प्रदेशाश्चेतरसंग्रहकिङ्कितो द्वाविंशतिगुणाः ।
 - (झ) निश्चयनयापेक्षयो मायाया बन्धोदयोदीरणा व्यवच्छिद्यमाना व्यवच्छिन्ना ।

अथ लोमवेदनकालं विवर्णयिपुराह— ‘सेकाले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले’ मायातृतीयसंग्रह-
किङ्कितवेदनकालसमाप्तिनन्तरसमये ‘लोमप्रथमायाः’ लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कितप्रदेशाग्रमुत्कीर्णो-
दयसमयादारम्याऽसंख्येयगुणक्रमेण वादरलोमवेदनकालस्य साधिकाद्विभागप्रमाणासु लोमवेदन-
कालस्य च साधिकात्रिभागमितासु लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कितवेदनकालतरत्वावलिकयाऽधिकासु स्थितिषु

निक्षिपन् 'प्रथमस्थितिं' संज्वलनलोमप्रथमसंग्रहकिट्टेरादिमस्थितिं करोति । अवादि च कथा-
यप्रामृतचूर्णौ—“तदो से काले लोमस्स पढमकिट्टोदो पदेसग्गमोक्कड्डियूण पढम-
डिदिं करेदि ।” इति

‘वेयइ य’ ति वेदयति च’ तदानीमेव लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिमनुभवति च । यदुक्तं
सप्ततिकाचूर्णौ—“तजो से काले लोमस्स पढमकिट्टोओ दलियं ओकड्डित्तु पढम-
ठितिं करेइ अंतोमुहुत्तप्पमाणभेत्तं, तं च लोमवेयगद्धाप तिभागो वेदेइ य ।” इति ।
तदानीं प्रथमस्थितावुदयावलिगतं यद् मायातृतीयसंग्रहकिट्टिदलं विद्यते, तत् प्रतिसमयं संज्व-
लनलोमे स्तिपुकसंक्रमेण संक्रम्य विनाशयति । द्वितीयस्थितौ च द्विसमयोनाऽऽवलिकाद्वयेन वद्धं यद्
मायातृतीयसंग्रहकिट्टिदलं विद्यते, तद् तावताकालेन पुरुषवेदवत् संक्रमयता जन्तुना चरमप्रक्षेपेऽसं-
क्रम्यमाणे संज्वलनमायाया जवन्यस्थितिसत्त्वं जवन्याऽनुभागसत्त्वं च, तथा जवन्ययोगिना
वद्धनूतनदलिकस्य जवन्यप्रदेशसत्कर्म प्राप्यते । तदानीं च चरमप्रक्षेपे संक्रम्यमाणे संज्वल-
नमायाया जवन्यस्थितिसंक्रमो जवन्यश्चानुभागसंक्रमो भवति । कर्मप्रकृतिचूर्णिकारादोनाम-
मिप्रायेण मायोदयचरमसमये जवन्ययोगिना जन्तुना वद्धनूतनमायादलिकस्य तदानीं जवन्य-
प्रदेशसंक्रमोऽपि जायते ।

शेषसर्वविधिः पूर्ववद् वेदितव्यः, नवरं लोमस्यैव प्रथमसंग्रहकिट्टिर्वध्यते, अवान्तरकिट्ट्यल्प-
बहुत्वं प्रदेशाऽल्पबहुत्वञ्च त्रिपदकं वक्तव्यम्, तत्राऽपि लोमतृतीयसंग्रहकिट्टितो लोमप्रथमसंग्रहकिट्टी-
नामवान्तरकिट्टेयः प्रदेशाश्च संख्यातगुणा भवन्ति ।

एवंविधानेन लोमप्रथमसंग्रहकिट्टेः प्रथमस्थितौ द्वावलिकाशेषायामागालो व्यवच्छि-
द्यते । ततः समयोनावलिकायां गतायां प्रथमस्थितेः समयाधिकावलिकायां शेषायां संज्वलन-
लोमस्य जवन्यस्थित्युदीरणा भवति, तदानीं च लोमप्रथमसंग्रहकिट्टेश्चरमोदयः ॥१८६॥

अथ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धाचरमसमये सप्तानामपि कर्मणां स्थितिवन्धं मोहस्य
च स्थितिसत्त्वं निजिगादिपुराह

चरिमे बंधो लोहरस मुहुत्तंतो तहेव संतं वि ।

बंधो धार्इण दिणपुहुत्तमधार्इण वच्छरपुहुत्तं ॥१८७॥ (गीतिः)

चरमे बन्धो लोमस्य मुहूर्तान्तस्तथैव सत्त्वमपि ।

बन्धो धातिनां दिनपृथक्त्वमधातिनां वत्सरपृथक्त्वम् ॥१८७॥ इति पदसंस्कारः ।

‘चरिमे’ इत्यादि, ‘चरमे’ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धायाश्चरमसमये ‘लोमस्य’ संज्वलन-
लोमस्य ‘बन्धः’ स्थितिवन्धो ‘मुहूर्तान्तः’ अन्तमुहूर्तं भवति । मायातृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धा-
चरमसमये यः स्थितिवन्धः—पञ्चदशदिवसप्रमाण आसीत्, संक्रमेण हीनो भवन् सम्प्रत्यन्त-

मुहूर्तप्रमितो जायत इत्यर्थः । 'तदेव' इत्यादि, 'तथैव सत्यमपि' लोभस्य स्थितिसत्त्वमपि स्थितिवन्वदन्तमुहूर्तप्रमाणं भवति । अमिहितं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“तावे लोभसंजलणस्स ठिदिवंचो अंतोमुहुरां । ठिदिसंतकम्मं पि अंतोमुहुरां ।” इति । इदमत्राञ्चधेयम्—उभयोरन्तमुहूर्तमात्रत्वेऽपि स्थितिवन्वतः स्थितिसत्त्वं संख्येयगुणं भवति ।

‘चंचो’ इत्यादि, तत्र ‘धातिनां’ मोहनीयस्योक्तत्वाज्ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायाणां ‘वन्वः’ स्थितिवन्वो दिनपृथक्त्वं लोभप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनचरमसमये भवति, यो मायातृतीयसंग्रहकिङ्किवेदनाद्याचरमसमये मासपृथक्त्वप्रमित आसीत् । ‘अधातिनां’ नामगोत्रवेदनीयानां स्थितिवन्वो ‘वत्सपृथक्त्वं’ वर्षपृथक्त्वं भवति, यो मायातृतीयसंग्रहकिङ्किवेदनाद्याचरमसमये तत्प्रायोग्यसंख्येयवर्षप्रमाण आसीत् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“तावे लोभसंजलणस्स ठिदिवंचो अंतोमुहुरां । तिण्हं धादिकम्माणं ठिदिवंचो दिवसपुचरां । सेसाणं कम्मं वासपुचरां ।” इति ॥१८७॥

मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वमुक्तम् । अथ पण्णां कर्मणां स्थितिसत्त्वं प्रदर्शयितुकाम आह

धाईणं संतं संखसहरसाणि वरिसाण होज्जेइ ।

तिण्ह अधाईण असंखेज्जाइं वच्छराणि खलु ॥१८८॥

धातिनां सत्त्वं संख्यसहस्राणि वर्षाणां भवति ।

त्रयाणामधातिनामसंख्येयानि वत्सराणि खलु ॥१८८॥ इति पदसंस्कारः ।

‘धाईणं’ इत्यादि, लोभप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनाद्याचरमसमये ‘धातिनां’ ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायाणां कर्मणां ‘सत्त्वं’ स्थितिसत्त्वं वर्षाणां संख्यसहस्राणि भवति, पूर्वमपि मायावेदनाद्याचरमसमये ज्ञानावरणादीनां स्थितिसत्त्वं संख्येयवर्षसहस्रमात्रमासीत्, ततोऽन्तमुहूर्तप्रमाणायां लोभप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनाद्यायां गतायां संख्येयगुणहीनं भवदपि संख्येयवर्षसहस्रप्रमाणं त्रिव्यत इत्यर्थः । ‘तिण्हं’ इत्यादि, लोभप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदनाद्याचरमसमये त्रयाणामधातिनां कर्मणां नामगोत्रवेदनीयलक्षणानां स्थितिसत्त्वं खल्वसंख्येयानि ‘वत्सराणि’ वर्षाणि भवति, सुगममिदम् । यत् प्रतिपादितं कषायप्राभृतचूर्णौ—“धादिकम्माणं ठिदिसंतकम्मं संखेज्जाणि चरससहरसाणि, सेसाणं कम्मणमसंखेज्जाणि चरसाणि ।” इति ।

तदानीमेवोदयसमयाविकोचलिकागतं समयोनद्वयावलिकावद्धं च नूतनं दलं विहाय शेषं लोभप्रथमसंग्रहकिङ्किदलं गृहीत्वा ततश्च यथायोग्यमन्यत्र किञ्चिदलं संक्रम्य शेषसर्वदलं लोभद्वितीयसंग्रहकिङ्किद्वेष्टादपूर्वावान्तरकिङ्किवया संक्रमयति । इत्थं लोभद्वितीयसंग्रहकिङ्किदलं मोहनीयनकलदलस्य त्रयोविंशतिचतुर्विंशतिभागप्रमाणं (३३) जायते, लोभप्रथमसंग्रहकिङ्किगतस्य द्वाविंशतिचतुर्विंशतिभागप्रमाणस्य दलस्य तदानीं लोभद्वितीयसंग्रहकिङ्किवया परिणतत्वात् । तथा लोभ-

द्वितीयसंग्रहकिट्टिदलं लोमवृतीयसंग्रहकिट्टिदलतस्त्रयोविंशतिगुणं जायते, लोमवृतीयसंग्रहकिट्टिदल-
स्यैकचतुर्विंशतिभागप्रमाणत्वात् । एवं लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिदेवान्तरकिट्टयोऽपि ज्ञातव्याः ॥१८८॥

लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनप्ररूपणायन्त्रकम्

(१) द्वितीयस्थितिस्यलोमप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रदेशाग्रमपकृष्य लोमप्रथमसंग्रहकिट्ट्या प्रथमस्थितिं करोति
वेदयति च । शेषविधिस्तु पूर्ववद् बोध्यं, नवरं संज्वलनलोमस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिं चण्णाति ।
तथाऽवान्तरकिट्ट्यल्पवहुत्वं प्रदेशाल्पवहुत्वञ्च त्रिपदक वाच्यम्, तत्राऽपि लोमवृतीयसंग्रहकिट्टितो
लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिदेवान्तरकिट्ट्य प्रदेशश्च सख्येयगुणा वाच्यम् ।

लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धायां मायायाञ्चरमप्रक्षेपेऽसक्यमाणे

(२) संज्वलनमायाया जघन्यस्थितिसत्त्वम् ।

(३) संज्वलनमायाया जघन्याऽनुभागसत्कर्म ।

(४) मायोदयचरमसमये जघन्ययोगिना वद्धमायाया जघन्यप्रदेशसत्कर्म भवति
चरमप्रक्षेपं संक्रमयतो जीवस्य तु

(५) संज्वलनमायाया जघन्यस्थितिसंक्रम ।

(६) संज्वलनमायाया जघन्यानुभागसक्रम ।

(७) कर्मप्रकृतिपूर्णाकृदभिप्रायेण मायोदयचरमसमये जघन्ययोगेन वद्धस्य नूतनमायादलिकस्य
जघन्यप्रदेशसक्रमो भवति ।

(८) लोमप्रथमसंग्रहकिट्टेः प्रथमस्थितौ द्वयावलिकारोपायामागालो व्यवच्छिद्यते ।

(९) लोमप्रथमसंग्रहकिट्टे प्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकारोपायां लोमस्य जघन्यस्थित्युदीरणा ।

(१०) लोमप्रथमसंग्रहकिट्टे प्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकारोपायां लोमप्रथमसंग्रहकिट्टेऽन्तरमोदय ।

लोमप्रथमसंग्रहकिट्टेऽदयचरमसमये

(११) संज्वलनलोमस्य स्थितिबन्धोऽन्तर्मुहूर्तप्रमाण ।

(१२) संज्वलनलोमस्य स्थितिसत्त्वमप्यन्तर्मुहूर्तमात्रम् ।

(१३) ब्रानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायाणां स्थितिबन्धो दिवसपृथक्त्वं भवति ।

(१४) वेदनीयन्तामनोत्राणां स्थितिबन्धो वर्षपृथक्त्वं भवति ।

(१५) धातित्रयस्य संख्यतवर्षसहस्राण्यधातित्रयस्य चाऽसख्येयवर्षाणि स्थितिसत्कर्म ।

(१६) समयाधिकोदयावलिकागतं समयोनावलिकाद्वयवद्धं च दलं मुक्त्वा शेष प्रभूतं लोमप्रथमसंग्रह-
किट्टिदलं यथागमं लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टित्वेन परिणतम् । तेन मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिदलं
मोहनीयसकलदलस्य त्रयोविंशतिचतुर्विंशतिभागकल्प (३३) जायते ।

(१७) इतरसंग्रहकिट्ट्यपेक्षया लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टे प्रदेशाऽवान्तरकिट्ट्यश्च त्रयोविंशतिगुणा ।

लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धासमाप्तिरोऽन्तरसमये यत्करोति, तद् व्याजिहीषुराह

सेकाले लोहविड्यमोषकड्ढितु पढमड्डिं तु करिज्जा ।

वेयइ ताहे लोहगविड्यातइयाउ कुणइ य सुहुमकिट्टी ॥१८९॥ (आर्यागीतिः)

अनन्तरकाले लोमद्वितीयामपकृष्य प्रथमस्थितिं तु करोति ।

वेदयति तस्मिन् काले लोमद्वितीयावृत्तीयाभ्यां करोति च सूक्ष्मकिट्टी ॥१८९॥ इति पदसंस्कार ।

‘सेकाले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले’ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्धासमाप्तिरोऽन्तरसमय
इत्यर्थः, ‘लोमद्वितीयां’ लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रदेशाग्रमपकृष्य लोमवेदनाद्धाया द्वितीये त्रिभागयुदय-

समयादारम्य स्ववेदनकालत आवलिकयाऽविकासु स्थितिष्वसंख्येयगुणक्रमेण निक्षिपन् 'प्रथम-
स्थिति' लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टेः प्रथमस्थितिं तु 'करोति' निर्वर्तयति । उक्तं च कषायप्रामृत-
चूर्णौ—“ततो से काले लोमस्स विदियकिट्टो पदेसग्गमोकड्डियूण पढमठिदि
करेदि ।” इति । तथैव सप्ततिकाचूर्णावपि—“तओ से काले लोमस्स वितियकिट्टोओ
दल्लिअं ओकड्डित्तु पढमठित्तिं करेइ वोथतिमागमेत्तं ।” इति ।

‘वेयइ’ ति विव्यति, तदानीमेव च लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टेः प्रथमस्थितिमनुभवति । इयं
च द्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वा सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्वाऽप्युच्यते, अस्यां सूक्ष्मकिट्टीनां निवृत्तेः ।

अथ सूक्ष्मकिट्टिनिवृत्तिं दर्शयति—‘ताहे’ इत्यादि, ‘तस्मिन् काले’ लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टि-
वेदनप्रथमममय एव ‘लोमद्वितीयावृतीयाभ्यां’ लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टितो लोमवृतीयसंग्रहकिट्टि-
त्वाऽसंख्येयमागप्रमितं दलिकं गृहीत्वा सूक्ष्मकिट्टीः ‘करोति’ निर्वर्तयति, अन्यथा वृत्तीये
त्रिमागे सूक्ष्मकिट्टिवेदनं नोपपद्येत । न च लोमवृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वायां सूक्ष्मकिट्टिकरणं प्रति-
पाद्यतामिति वाच्यम्, लोमवृतीयसंग्रहकिट्टेः स्वस्वरूपेणाऽनुदयात् । उक्तं च कषायप्रामृत-
चूर्णौ—“तावे चेव लोमस्स विदियकिट्टो च तदियकिट्टो च पदेसग्गमोकड्डियूण
सुहुमसांपराइयकिट्टोओ णाम करेदि ।” इति । तथैव सप्ततिकाचूर्णावपि—“तं वेयंतो
वितियकिट्टोओ तइअकिट्टोओ य दलियं घेत्तूणं सुहुमसांपराइयकिट्टोओ करेइ ।”
इति ॥ १८९ ॥

ननु ताः सूक्ष्मकिट्टीः कुत्र कथं च करोति ? इति पृष्ठ आह

सुहुमा किट्टीओ तइयाए हेडगि कुणइ खलु खवगो ।

ता सुहुमा कोहपढमसंग्रहकिट्टिं पण्णता ॥१९०॥

सूक्ष्मा किट्टीस्तृतीयन्या अवस्तात्करोति खलु क्षपक ।

ता सूक्ष्मा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवत् प्रवृत्ता ॥१९०॥ इति पदसंस्कार ।

‘सुहुमा’ इत्यादि, तत्र ‘खवगो’ ति ‘क्षपकः’ क्षपकश्रेणिमारूढो जीवो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टि-
वेद्यमानः खलु सूक्ष्माः किट्टीः ‘वृत्तीयस्याः’ लोमवृतीयसंग्रहकिट्टेरवस्तात् करोति, लोमवृतीय-
संग्रहकिट्टेः सर्वजघन्यावान्तरकिट्टेरधस्तादनन्तगुणहीनरसतामापाद्य सूक्ष्मकिट्टीनां सर्वोत्कृष्टां
सूक्ष्मकिट्टिं निर्वर्तयति, ततोऽधस्ताद् द्विचरमसूक्ष्मकिट्टिम्, ततोऽप्यधस्तात् त्रिचरम-
सूक्ष्मकिट्टिम्, एवं तावद् निर्वर्तयति, यावत् प्रथमसूक्ष्मकिट्टिरिति तात्पर्यम् । उक्तं च कषायप्र-
ामृतचूर्णौ—“तासि सुहुमसांपराइयकिट्टोणं कम्हि डाणं ? तासि डाणं लोमस्स
तदियाए संग्रहकिट्टोए हेडदो ।” इति ।

‘ता’ इत्यादि, ‘ताः’ लोमवृतीयसंग्रहकिट्टेरवस्ताद् निर्वर्त्यमानाः ‘सूक्ष्माः’ सूक्ष्मकिट्टयः

क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवत् 'प्रज्ञाः' निरूपिताः पूर्वमेहर्षिमिरिति शेषः । प्रतिपादितं च कषाय-
प्रामृतचूर्णौ—“जारिसो कोहस्सा पढमसंगहकिट्टो, तारिसो एसा सुहुमसांपराइय-
किट्टो ।” इति ।

भावार्थः पुनरयम्—(१) यथा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टय इतरसंग्रहकिट्टीनां प्रत्येक-
मवान्तरकिट्टिम्यः संख्यातगुणा आसन्, तथैव क्रोधकिट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमयवर्तिनीम्यः क्रोध-
प्रथमसंग्रहकिट्टिवर्जशेषसंग्रहकिट्टीनां प्रत्येकमवान्तरकिट्टिम्यः संख्यातगुणाः सूक्ष्माकिट्टयो भवन्ति ।
इत्थं सूक्ष्माकिट्टीनां प्रमाणं “कोहपढमसंगहकिट्टिण्व” इत्यनेन सूचितमिति प्रथमो विकल्पः ।

(२) अथवा यथा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिरपूर्वस्पर्शकानामवस्तादनुमागापेक्षयाऽनन्तगुणहीना
क्रियते रग, तथैव लोमवृत्तीयसंग्रहकिट्टेरवस्तादनुमागापेक्षयाऽनन्तगुणहीनाः सूक्ष्माकिट्टयः क्रियन्ते
इति द्वितीयो विकल्पः ।

(३) यदिवा यथा क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टयवान्तरकिट्टयो जघन्यावान्तरकिट्टितः प्रमृत्युत्कृष्टा-
वान्तरकिट्टि यावदनुमागापेक्षयाऽनन्तगुणक्रमेण तिष्ठन्ति रग, तथैव सूक्ष्मकिट्टयोऽपि जघन्य-
सूक्ष्माकिट्टितः प्रमृत्युत्कृष्टसूक्ष्माकिट्टि यावदनुमागापेक्षयाऽनन्तगुणक्रमेण विद्यन्ते इति तृतीयो
विकल्पः ॥१९०॥

अथ सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्धायां संक्रमपरिपाटि दर्शयितुकाम आह

लोहरस त्रिइयकिट्टितो तइयाअ तह सुहुमकिट्टीसुं ।

तइयत्तो सुहुमासुं संक्रमइ दलं न अण्णत्थ ॥१९१॥

लोमस्य द्वितीयकिट्टितत्तृतीयस्यां तथा सूक्ष्मकिट्टिषु ।

तृतीयात सूक्ष्मासु संक्रामति दलं नाऽन्यत्र ॥१९१॥ इति पदसंस्कारः ।

‘लोहरस’ इत्यादि, ‘लोमस्य’ संज्वलनलोमस्य ‘द्वितीयकिट्टितो’ द्वितीयसंग्रहकिट्टितो ‘दलं’ प्रदे-
शाग्रं संज्वलनलोमस्य ‘तृतीयस्यां’ तृतीयसंग्रहकिट्टौ तथा सूक्ष्माकिट्टिषु संक्रामति । ‘तइयत्तो’
इत्यादि, ‘तृतीयातो’ लोमतृतीयसंग्रहकिट्टितो सूक्ष्मासु किट्टिषु दलं संक्रामति, नाऽन्यत्र, आनु-
पूर्व्यां संक्रमस्य प्रवर्तमानत्वात् किट्टिवेदनाद्धायां चोद्धर्तनाऽभावात् ॥१९१॥

अथ संक्रम्यमाणप्रदेशाग्रस्याऽल्पबहुत्वं व्याजिहीषुराह

सुहुमासुं तइयत्तोऽप्यं वीयाउ तइयाअ संखगुणं ।

तो वीयत्तो सुहुमासु दलं संक्रमइ संखगुणं ॥ १९२ ॥

सूक्ष्मासु तृतीयातोऽल्पं द्वितीयस्यास्तृतीयस्यां संख्यगुणम् ।

ततो द्वितीयात सूक्ष्मासु दलं संक्रामति सङ्ख्यगुणम् ॥१९२॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सुहुमासु’ इत्यादि, ‘सूक्ष्मासु’ सूक्ष्मकिङ्किपु ‘तृतीयातः’ लोमतृतीयसंग्रहकिङ्कितो ‘अल्पं’ स्तोत्रं ‘दलं’ प्रदेशाग्रमप्रवर्तनासंक्रमेण संक्रामति । ततः ‘योयाउ’ इत्यादि, ‘द्वितीयातः’ लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कितः ‘तृतीयस्यां’ लोमतृतीयसंग्रहकिङ्किता संख्येयगुणं दलं संक्रामति, लोमतृतीयसंग्रहकिङ्किदेलतो द्वितीयसंग्रहकिङ्किदलस्य त्रयोविंशतिगुणत्वेन संख्येयगुणत्वात् । ‘तो’ इत्यादि, ततो ‘द्वितीयातो’ लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कितः ‘सूक्ष्मासु’ सूक्ष्मकिङ्किपु संख्येयगुणं दलं संक्रामति, लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कितोऽनन्तरवेद्यमानत्वेन तत्र संख्येयगुणदलसंक्रमस्य न्याय्यत्वात् । न्यगादि च कषायप्राभृतचूर्णौ—“सुहुमसांपराइकिटोसु कोरमाणोसु लोमरस चरिमादो वादरसांपराइयकिटोदो सुहुसांपराइयकिटोए संकमदि पदेसगं थोवं । लोमरस विदियकिटोदो चरिमवादरसांपराइयकिटोए संकमदि पदेसगं संखेज्जगुणं । लोमरस विदियकिटोदो सुहुमसांपराइयकिटोए संकमदि पदेसगं संखेज्जगुणं ।” इति । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्-२४ ॥१९२॥

अथ सूक्ष्मकिङ्किनां प्रमाणं जिजापयिपुरण्यवहुत्वं भणति

थोवा आसि अवन्तरकिट्टी कोहपढमाअ कोहखये ।

माणपढमाअ माणे खीणे मायापढमगाए ॥१९३॥

मायाणासे लोहपढमाअ पढमखणकयसुहुमकिट्टी ।

कमसो अम्महिआओ सगसंखेज्जइममाणेणं ॥१९४॥

स्तोका आसन्नवान्तरकिङ्कि, क्रोधप्रथमाया क्रोधक्षये ।

मानप्रथमाया माने क्षीणे मायाप्रथमाया ॥१९३॥

मायानासे लोमप्रथमाया प्रथमक्षणकृतसूक्ष्मकिङ्कि ।

क्रमशोऽभ्यधिका स्वसंख्येयतमभागेन ॥१९४॥ इति पदसंस्कार ।

‘थोवा’ इत्यादि, तत्र ‘क्रोधप्रथमायाः’ क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिङ्किः स्तोका आपन् । ‘अवन्तरकिङ्कि’ति पदमग्रेऽपि स्यान्नयेऽनुवर्तते । ‘क्रोधक्षये’ संज्वलनक्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टेर्मानप्रथमसंग्रहकिङ्कितया परिणामे सति ‘मानप्रथमायाः’ मानप्रथमसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिङ्किः, ‘माणे’ इत्यादि, ‘माने’ मानतृतीयसंग्रहकिङ्किः ‘क्षीणे’ मायाप्रथमसंग्रहकिङ्कितया परिणतायां ‘मायाप्रथमायाः’ मायाप्रथमसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिङ्किः, ‘मायानासे’ मायातृतीयसंग्रहकिट्टेलोमप्रथमसंग्रहकिङ्कितया परिणमने सति ‘लोमप्रथमायाः’ लोमप्रथमसंग्रहकिट्टेस्वान्तरकिङ्किः, ‘प्रथमक्षणकृतसूक्ष्मकिङ्किः’ सूक्ष्मकिङ्किकरणाद्वाप्रथमसमयनिर्वर्तितसूक्ष्मकिङ्किश्च ‘क्रमशः’ यथाक्रमं स्वसंख्येयतमभागेनाभ्यधिकाः । यद्वादि कषायप्राभृतचूर्णौ “कोहरस पढमसंग्रहकिट्टोए अंतरकिट्टोओ थोवाओ, कोहे संहुजे माणस्स पढम-

लोभस्य सूक्ष्मकिम्बु यः
सङ्केतस्य ष्टीकरणम्—

सङ्केतरपढीकरणम्—

★=तृतीयसप्तहकिट्टया भवान्तरकिट्टयः ।

*=लोभतृतीयप्रहकिट्टेः सर्वजघन्यावान्तरकिट्टिः, तस्या अधस्तात् अनन्तगुणहीनरसतामापाद्य चरमसूक्ष्मकिट्टिर्नैर्व्यते, सा च Δ इत्यनेन चिह्नेन सूचिता । तस्या अधस्तात् द्विचरमसूक्ष्मकिट्टिः, एव पञ्चानुपूर्व्यं तावद् वस्तव्या, यावत् प्रथमसूक्ष्मकिट्टिः (गाथा-१९०);

(१) ०००० अनेन चिह्नेन लोभतृतीयसंग्रहकिटित. सूक्ष्मकिट्टिषु प्रदेशाग्रं सङ्क्रामतीति सूचितम्, (गाथा-१११), तच्च स्तोकम्, उपरि भण्य-
माणस्य प्रभूतत्वात् (गाथा-११२)

(२) ... अनेन चिह्नेन लोभाद्वितीयसमग्रहकिद्रितो लोभतृतीयसमग्रहकिद्रुपां दलिकं सङ्क्रामतीति सूचितम् (गाथा-१९०), तच्च पूर्वपदतः सख्येयगुणं भवति, (गाथा-१९२) ।

(३) --- अनेन चिह्नेन लोभद्वितीयसंग्रहक्रिदितं सूक्ष्मकिट्टिषु सङ्क्रान्त्यमाणदलं सूचितम् 'गाथा-१११', तत्र पूर्वपदतः सख्येयगुणं भवति 'गाथा-११२' ।

संगहकिट्टोऽ अंतरकिट्टोऽो विसेसाहियाओ । माणे संछुद्धे मायाए पढमसंग-
हकिट्टोऽ अंतरकिट्टोऽो विसेसाहियाओ । मायाए संछुद्धाए लोभस्स पढमसं-
गहकिट्टोऽ अंतरकिट्टोऽो विसेसाहियाओ । सुद्धमसांपराइयकिट्टोऽो जाओ
पढमसमये कदाओ, ताओ विसेसाहियाओ । एसो विसेसो अणंतराणंतरेण
संखेज्जदिभागो ।” इति ।

भावार्थः पुनरयम्

(१) क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिदले मोहनीयसकलदलस्य त्रयोदशचतुर्विंशतिभागप्रमाणमासीत् ।
तच्च प्राग दर्शितम् । अवान्तरकिट्टयश्च दलिकानुसारेण भवन्ति २१, तेन क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टेरवा-
न्तरकिट्टयोऽपि मोहनीयसकलवान्तरकिट्टीनां त्रयोदशचतुर्विंशतिभागप्रमाणा (१३) भवन्ति २१,
ताश्च स्तोकाः, उपरितनानां पदानां विशेषाधिकत्वात् ।

(२) ततः संज्वलनक्रोवतृतीयसंग्रहकिट्टौ मानप्रथमसंग्रहकिट्टितया परिणतायां मानप्रथमसंग्र-
हकिट्टेरवान्तरकिट्टयः संख्येयभागेनाऽधिका भवन्ति २१ । कथमेतदवगन्तव्यम् ? इति चेत्,
उच्यते—क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिदले मानप्रथमसंग्रहकिट्टितया परिणते मानप्रथमसंग्रहकिट्टिदलस्य
षोडशचतुर्विंशतिभागमात्रत्वाद् (१६) मानप्रथमसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टयोऽपि मोहनीयसकलवान्तर-
किट्टीनां षोडशचतुर्विंशतिभागप्रमिता (१६) जायन्ते २१ । तेन क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिगताभ्य-
स्त्रयोदशचतुर्विंशतिभागप्रमिताभ्यः (१३) अवान्तरकिट्टिभ्यः स्वसंख्येयभागेनाऽधिकाः क्रोधे
मानतया सर्वथा परिणते मानप्रथमसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टयो भवन्ति २१ ।

(३) ततो मानतृतीयसंग्रहकिट्टौ मायाप्रथमसंग्रहकिट्टितया परिणतायां संख्येयभागेनाऽधिका
मायाप्रथमसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टयो जायन्ते २१ । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, उच्यते मान-
तृतीयसंग्रहकिट्टिदले मायाप्रथमसंग्रहकिट्टितया परिणते मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिदलस्यैकोनविंशतिचतु-
र्विंशतिभागप्रमाणत्वाद् (१६) मायाप्रथमसंग्रहकिट्टयवान्तरकिट्टयोऽप्येकोनविंशतिचतुर्विंशतिभाग-
प्रमाणा जायन्ते २१ । तेन मानप्रथमसंग्रहकिट्टिगताभ्यः षोडशचतुर्विंशतिभागप्रमिताभ्यो (१६)
अवान्तरकिट्टिभ्यः स्वसंख्येयभागेनाऽधिका माने मायातया सर्वथा परिणते मायाप्रथमसंग्रह-
किट्टेरवान्तरकिट्टयो भवन्ति २१ ।

(४) ततो मायातृतीयसंग्रहकिट्टौ लोभप्रथमसंग्रहकिट्टितया परिणतायां लोभप्रथमसंग्रह-
किट्टेरवान्तरकिट्टयः संख्येयभागेनाऽधिका भवन्ति २१ । कथमेतद् निश्चीयते ? इति चेत्,
उच्यते मायातृतीयसंग्रहकिट्टिदले लोभप्रथमसंग्रहकिट्टितया परिणते लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिदलस्य
द्वाविंशतिचतुर्विंशतिभागप्रमाणत्वाद् (३३) लोभप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रतिवद्धाऽवान्तरकिट्टयोऽपि
द्वाविंशतिचतुर्विंशतिभागप्रमाणा (३३) जायन्ते २१ । तेन मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रतिवद्धाभ्य

एकोनविंशतिचतुर्विंशतिभागप्रमाणस्यो (१६) अवान्तरकिङ्किभ्यः स्वसंख्येयभागेनाऽधिका मायायां लोमतया सर्वथा परिणतायां लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किथवान्तरकिङ्कि यो जायते ॥ १॥

ततोऽपि लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कि वेदयतः प्रथमसमयकृतसूक्ष्मकिङ्कि यो विशेषाधिका भवन्ति ।

ननु लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किवेदनाद्वाप्रथमसमये सत्तागतदलस्याऽसंख्येयभागमात्रं दलिकं गृहीत्वा सूक्ष्माः किङ्किः करोतीति प्रागुक्तम् । अथ मायातृतीयसंग्रहकिङ्कि लोमप्रथमसंग्रहकिङ्कितया परिणतायां मोहनीयसकलदलस्य द्वाविंशतिचतुर्विंशतिभागकल्पेन दलेन निर्वर्तितास्यो लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किथवान्तरकिङ्किमथचतुर्विंशतिचतुर्विंशतिभागप्रमाणमोहनीयसकलदलस्याऽसंख्येयभागकल्पेन दलेन विशेषाधिकाः सूक्ष्मकिङ्किः कथं निर्वर्तयेत् ? यतोऽसंख्येयभागप्रमाणदलेन लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किथवान्तरकिङ्किनामसंख्येयभागप्रमिता एव सूक्ष्मकिङ्किकरणप्रथमसमये सूक्ष्मकिङ्कि यो निर्वर्तयितव्या इति चेत्, उच्यते—सत्यम्, यदि प्रथमसमयेकैकसूक्ष्मकिङ्कि यां वादरसंग्रहकिङ्किगतैकैकावान्तरकिङ्किदृश्यमानदलतुल्यं दलं प्रक्षिपेत्, तर्ह्यसंख्येयभागप्रमाणाः सूक्ष्मकिङ्किनिर्वर्तयेत् । किन्तु सूक्ष्मकिङ्किकरणाद्वाप्रथमसमये वादरसंग्रहकिङ्किप्रतिवद्धैकैकावान्तरकिङ्कि यावद् दलं दृश्यमानं भवति, ततोऽसंख्येयगुणहीनं दलमेकैकस्यां सूक्ष्मकिङ्कि प्रक्षिपति । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, उच्यते—द्विशततममाथया सूक्ष्मकिङ्कितो वादरप्रथमावान्तरकिङ्किचामसंख्येयगुणं दलं दृश्यमानं वक्ष्यति । सूक्ष्मकिङ्कि च दृश्यमानस्य दलस्य दीयमानदलतोऽनतिरिक्तत्वाद् वादरावान्तरकिङ्किदृश्यमानदलतः सूक्ष्मकिङ्कि दीयमानं दलमसंख्येयगुणहीनं सिध्यति । तेन सत्तागतदलस्याऽसंख्येयभागकल्पं दलं गृहीत्वैकैकवादरावान्तरकिङ्किदृश्यमानदलतोऽसंख्येयगुणहीनं दलमेकैकसूक्ष्मकिङ्कि यां तथा प्रक्षिपति, यथा मायायां लोमकिङ्कितया परिणतायां लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किसकलवान्तरकिङ्कितः सूक्ष्मकिङ्कि यो विशेषाधिकाः समुत्पद्यन्ते । अत एव मायायाः सर्वथा लोमतया परिणतौ सत्यां लोमप्रथमसंग्रहकिङ्किथवान्तरकिङ्किः प्रथमसमयकृतसूक्ष्मकिङ्किनां विशेषाधिकं न विरुध्यते । पश्यन्तु पाठकाः यन्त्रकम्-२५ ॥१९३-१९४॥

किङ्किकरणाद्वायां येन विधिना किङ्किनिर्वर्तयति, तेनैव विधिना सूक्ष्मकिङ्किकरणाद्वायां सूक्ष्मकिङ्किनिर्वर्तयति । एतदेव विस्तरतो विमणिपुराह

करइ सुहुमकिङ्किउ असंखगुणकमेण अनुसमयं ।

पडिसमयमसंखगुणकमेण दलं देइ सुहुमासु ॥ १९५ ॥

करोति सूक्ष्मकिङ्किरेसंखगुणोत्क्रमेणाऽनुसमयम् ।

प्रतिसमयमसंखगुणकमेण दलं ददाति सूक्ष्मासु ॥ १९५ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘करइ’ इत्यादि, तत्र ‘अनुसमयं’ समये समये ‘असंखगुणोत्क्रमेण’ असंख्येयगुणहीनक्रमेण सूक्ष्मकिङ्किः ‘करोति’ निर्वर्तयति । अयं भावः लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कि वेदयन् सूक्ष्मकिङ्कि-

क्रोचप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनप्रथमसमयत संग्रहकिट्टयवान्तरकिट्टीनां चित्रम्

लो भ मा वा न क्रो घ

अवांतरकिट्टयोः २ लोकाः (१३)

संज्वलनक्रोचस्य नोरो सति चित्रम्

लो भ मा वा न

अवांतरकिट्टयो विशेषाधिकाः (१६)

संज्वलनमाने क्षीणे चित्रम्

लो भ मा वा

अवांतरकिट्टयो विशेषाधिकाः (१९)

गायायां क्षयं गतायां चित्रम्

लो भ

अवांतरकिट्टयो विशेषाधिकाः (२२)

लोभे द्वितीयसंग्रहकिट्टि प्रथमसमये सूक्ष्मकिट्टीनां चित्रम्

लो भ

अवांतरकिट्टयो विशेषाधिकाः (२५)

संक्षेपतश्चित्रविवरणम्

(१) क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टेखान्तरकिट्टय $\frac{१}{३}$ प्रथमचित्रं दर्शिता । तेन ता स्तोका ।

(२) क्रोधे क्षीणे मानप्रथमसंग्रहकिट्टया अखान्तरकिट्टय $\frac{१}{३}$ द्वितीयचित्रं दर्शिता । तेन ता क्रोध-
प्रथमसंग्रहकिट्टयखान्तरकिट्टित संख्येयभागेना-ऽविका । आविक्क्य च चित्रे स्पष्टतया दर्शितम् ।

(३) माने क्षीणे सायाप्रथमसंग्रहकिट्टेखान्तरकिट्टय $\frac{१}{३}$ तृतीयचित्रं प्रदर्शिता , तेन ता मानप्रथम
संग्रहकिट्टयखान्तरकिट्टित संख्येयभागेना-ऽविका । आविक्क्यच्च चित्रे सुस्पष्टम् ।

(४) सायाया क्षीणाया लोभप्रथमसंग्रहकिट्टया अखान्तरकिट्टय $\frac{१}{३}$ चतुर्थचित्रे दर्शिता तेन ता
सायाप्रथमसंग्रहकिट्टयखान्तरकिट्टित संख्येयभागेना-ऽविका , आविक्क्यं च चित्रे स्पष्टम् ।

(५) लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनप्रथमसमये कृता मृश्मकिट्टयो लोभप्रथमसंग्रहकिट्टयखान्तरकिट्टितो
संख्येयभागेना-ऽविका । आविक्क्य च चित्रे सुस्पष्टम् ।

करणाद्वाप्रथमसमये सूक्ष्मकिङ्कीः प्रभूता निर्वर्तयति, ततो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणहीना अपूर्वाः सूक्ष्मकिङ्कीर्निर्वर्तयति, ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणहीना अपूर्वाः सूक्ष्मकिङ्कीर्निर्वर्तयति । एवं प्रतिसमयमसंख्येयगुणहीनक्रमेणाऽपूर्वाः सूक्ष्मकिङ्कीस्तावद् निर्वर्तयति, यावत् सूक्ष्मकिङ्किकरणाद्वाचरमसमयः । अम्यथापि च कषायप्राप्तमृतचूर्णौ “सुहुमसांपराइयकिटोओ जाओ पढमसमए कदाओ, ताओ बहुगाओ । विदियसमये अपुन्वाओ कोरंति असंखेज्जगुणहीणाओ । अणंतरोवणिघाए सन्विस्से सुहुमसांपराइयकिटोकरणद्वाए अपुन्वाओ सुहुमसांपराइयकिटोओ असंखेज्जगुणहीणाए सेढोए कोरंति ।” इति ।

अथ सूक्ष्मकिङ्किकरणाद्वायां वर्तमानोऽनन्तगुणवृद्ध्यायां विशुद्ध्यां प्रवर्धमानः सूक्ष्मकिङ्किटु प्रतिसमयमसंख्यातगुणक्रमेण दलं प्रक्षिपतीति ज्ञापनार्थमाह—‘पडिसमय०’ इत्यादि, प्रतिसमयमसंख्यगुणक्रमेण दलं सूक्ष्मासु किङ्किटु ‘ददाति’ निक्षिपति । तथाहि सूक्ष्मकिङ्किकरणाद्वाप्रथमसमये सूक्ष्मकिङ्किटु स्तोकं दलं ददाति । ततो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं दलं सूक्ष्मकिङ्किटु ददाति ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं दलं सूक्ष्मकिङ्किटु ददाति । एवं प्रतिसमयमसंख्यगुणक्रमेण सूक्ष्मकिङ्किटु दलं तावद् ददाति, यावत् सूक्ष्मकिङ्किकरणाद्वायाश्चरमसमयः । भणितं च कषायप्राप्तमृतचूर्णौ “सुहुमसांपराइयकिटोसु पढमसमये पदेसग्गं दिज्जदि, तं थोवं, विदियसमये असंखेज्जगुणं । एवं जाव चरिमादोत्ति असंखेज्जगुणं ।” इति ॥१९५॥

सूक्ष्मकिङ्किटु सामान्यतो दलनिक्षेपं विधाय सामान्यज्ञानस्य विशेषजिज्ञासायां हेतुत्वात् प्रथमसमये कियमाणासु सूक्ष्मकिङ्किटु विशेषतो दलनिक्षेपविधिं प्रसङ्गतश्च वादरकिङ्किटु दलनिक्षेपविधिं विमणिपुराह

पढमसुहुमाअ देइ दलं बहु उप्पिं विसेसहीणकमेणं

वादरपढमाअ असंखगुणूणं उवरिमासु य विसेसूणं ॥१९६॥

(आर्यागोतिः)

प्रथमसूक्ष्मायां ददाति दलं बहुपरि विशेषहीनक्रमेण ।

वादरप्रथमायामसंख्यगुणोनमुपस्तिनीपु च विशेषेणम् ॥१९६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘पढम०’ इत्यादि, सत्तागतदलस्याऽसंख्येयभागप्रमितं दलिकं गृहीत्वा सूक्ष्मकिङ्किकरणाद्वाप्रथमसमये ‘प्रथमसूक्ष्मायां’ प्रथमसमयेन याः सूक्ष्मकिङ्कियो क्रियन्ते, तासां या सर्वजघन्या किङ्किः, सा प्रथमसूक्ष्मकिङ्किरूप्यते, तस्याम्, ‘दलं’ प्रदेशाग्रं ‘बहु’ प्रभूतं ददाति । ‘उप्पिं’ इत्यादि, ‘उपरि’ प्रथमसूक्ष्मकिङ्क्या उपरि विशेषहीनक्रमेण दलं ददाति । भावार्थः पुनरयम्—सूक्ष्मकिङ्किकरणाद्वाप्रथमसमये जघन्यायां सूक्ष्मकिङ्कौ प्रभूतं प्रदेशाग्रं ददाति । ततोऽनन्तभागेन हीनं द्वितीयस्यां सूक्ष्मकिङ्कौ ददाति । ततोऽप्यनन्तभागेन हीनं तृतीयस्यां सूक्ष्मकिङ्कौ ददाति ।

एवं विशेषहीनक्रमेण तावद् ददाति , यावच्चरमसूक्ष्मकिङ्किः । यद्वादि कषायप्राभृत-
चूर्णौ—“सुहुमसांपराइयकिङ्कोसु पढमसमये दिज्जमाणगरस पदेसग्गस्स सेहि-
परुवणं वत्तइरसामो । तं जह्जह्णिणयाए किङ्कोए पदेसग्गं बहुअं । विदियाए
विसेसहोणमणंतभागेण । तदियाए विसेसहोणं । एवमणंतरोवणिधाए गंतूण
चरिमाए सुहुमसांपराइयकिङ्कोए पदेसग्गं विसेसहोणं ।” इति ।

पूर्वार्थस्थं ‘देह दलं’ति पदद्वयमुत्तरार्थेऽप्यनुवर्तते । लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्केर्लोमवृतीयसंग्रह-
किङ्केर्वावान्तरकिङ्कयो वादरकिङ्कय उच्यन्ते । तत्र ‘वादरपढमाअ’ति ‘वादरप्रथमायां’ चरम-
सूक्ष्मकिङ्कितो लोमवृतीयसंग्रहकिङ्किप्रथमाऽवान्तरकिङ्क्यामित्यर्थः, ‘असंख्येयगुणो नम्’ असंख्ये-
यगुणहीनं दलं ददाति । तत उपरितनीषु च वादरकिङ्किषु ‘विशेषो न’ विशेषहीनं यथाक्रमं निक्षि-
पति । यद्वाचि कषायप्राभृतचूर्णौ “चरिमादो सुहुमसांपराइयकिङ्कोदो जह्णिण-
याए वादरसांपराइयकिङ्कोए दिज्जमाणगं पदेसग्गमसंखेज्जगुणहीणं । तदो विसे-
सहोणं ।” इति । इदमत्र हृदयम् सूक्ष्मकिङ्किकरणाद्धाप्रथमसमये चरमसूक्ष्मकिङ्कितोऽसंख्ये-
यगुणहीनं दलं लोमवृतीयसंग्रहकिङ्केः प्रथमपूर्वावान्तरकिङ्कौ प्रक्षिपति, ततोऽनन्तभागेन हीनं
द्वितीयपूर्वावान्तरकिङ्कौ प्रक्षिपति । ततोऽपि विशेषहीनं वृतीयपूर्वावान्तरकिङ्कौ प्रक्षिपति, एवं
विशेषहीनक्रमेण तावत् प्रक्षिपति, यावल्लोमवृतीयसंग्रहकिङ्कयपूर्वावान्तरकिङ्किप्रप्राप्ता भवति,
ततोऽपूर्वावान्तरकिङ्कावसंख्येयगुणं दलं प्रक्षिपति । ननु प्ररुतग्रन्थे कषायप्राभृतचूर्णौ
च वादराऽपूर्वावान्तरकिङ्कीनां निर्वृत्तिस्तासु च दलनिक्षेपो नोक्तः, तत्र तु वादरकिङ्किषु विशे-
षहीनक्रमेण दलनिक्षेपः प्रतिपादितः, न त्वन्तरे निर्वर्त्यमानायासपूर्वाऽवान्तरकिङ्क्यामसंख्येयगुणः,
अतोऽनुक्तो दलनिक्षेपः प्रामाणिको भवितुं नार्हति ? इति चेत्, मैवम्, यतः किङ्किवेदनाद्धा-
प्रथमसमये प्रकृतग्रन्थे कषायप्राभृतचूर्णौ च वेद्यमानसंग्रहकिङ्कित इतरसंग्रहकिङ्काव-
पूर्वावान्तरकिङ्कीनां निर्वृत्तिस्तासु च दलनिक्षेपोऽभिहितः । ततः किङ्किवेदनाद्धाशेषसम-
येऽनुक्तोऽप्युक्तो ज्ञातव्यः, अप्रतिपेवात् । उक्तार्थस्य च पुनः कथने ग्रन्थगौरवं परित्यज्य फलविशे-
षान्तराऽसंभवः । न च किङ्किवेदनाद्धाप्रथमसमयप्रवर्तमानप्ररूपणायाः शेषसमयेऽप्रतिपेधेऽपि किङ्कि-
वेदनाद्धायां सूक्ष्मकिङ्किकरणाद्धाप्रथमसमयतः प्रमृत्त्यपूर्वावान्तरकिङ्कयो न निर्वर्त्यन्ते, दलनिक्षेपस्य
वादरकिङ्किषु विशेषहीनक्रमेण विहितत्वादिति वाच्यम्, दलनिक्षेपस्य सामान्यतो विशेषहीनक्रमेण-
विहितत्वेन तथाऽनिष्टत्वात् । कथमेतद्वमीयते ? इति चेत्, उच्यते—वृतीयसंग्रहकिङ्कौ संक्रम्यमा-
णदलतः सूक्ष्मकिङ्किषु संख्यातगुणं दलं संक्रम्यते, तच्च दर्शितं दिनवत्यधिकशततमगाथया । तेन
सूक्ष्मकिङ्क्यां संक्रम्यमाणदलतस्तृतीयसंग्रहकिङ्कौ संक्रम्यमाणदलं संख्यातगुणहीनं जायते, तथा लोम-
वृतीयसंग्रहकिङ्कयवान्तरकिङ्कयोऽपि सूक्ष्मकिङ्कितः संख्यातगुणहीना भवन्ति, लोमवृतीयसंग्रह-

किट्टयवान्तरकिट्टीनां मोहनीयसकलवान्तरकिट्टयेकचतुर्विंशतिभागप्रमाणत्वात् सूक्ष्मकिट्टीनां पुन-
मोहनीयसकलवान्तरकिट्टिद्राविंशतिचतुर्विंशतिभागकल्पाभ्यो लोभप्रथमसंग्रहकिट्टयवान्तरकिट्टिम्यो-
ऽपि विशेषाविकत्वात् । तेन यदि चरमसूक्ष्मकिट्टितोऽसंख्येयगुणहीनं दलं लोभतृतीयसंग्र-
हकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ प्रक्षिप्य विशेषहीनक्रमेण सूक्ष्मकिट्टीनां संख्येयभागप्रमाणासु लोभ-
तृतीयसंग्रहकिट्टिगताऽवान्तरकिट्टिषु दलं प्रक्षिपेत्, तर्हि तृतीयसंग्रहकिट्टौ निक्षिप्यमाणं दलं
सूक्ष्मकिट्टिषु निक्षिप्यमाणदलतोऽसंख्यातगुणहीनं स्यात् । ततश्च द्विनवत्यधिकशततमगायया
सूक्ष्मकिट्टिषु संक्रम्यमाणदलतः संख्यातगुणहीनं दलं तृतीयसंग्रहकिट्टौ संक्रमयतीति यदुक्तम्,
तद् न सङ्गच्छेत । संक्रम्यमाणदलस्याऽल्पबहुत्वं तु संगमयितुमपूर्वाऽवान्तरकिट्टयो निर्वर्त्यि-
तव्याः, तासां निवृत्तिस्त्ववान्तरकिट्टयन्तरेषु संभवति । कुतः ? इति चेत्, उप्यते-चरमसूक्ष्मकिट्टितः
प्रथमचादरकिट्टावसंख्येयगुणहीनं दलं ददातीति विहितम्, यदि लोभतृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरे लोभ-
तृतीयसंग्रहकिट्टयपूर्वावान्तरकिट्टीः कुर्यात्, तर्हि लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टिभिः
सहाऽभिनवानां क्रियमाणानां लोभतृतीयसंग्रहकिट्टयवान्तरकिट्टीनां दलमेकगोपुच्छाकारेण कर्तुं
चरमसूक्ष्मकिट्टितोऽसंख्येयगुणं दलं निक्षिपेत् । न चाऽनेन विधानेन दलनिक्षेपोऽभि-
हितः । तेनेदानीं लोभतृतीयसंग्रहकिट्टयन्तरे लोभतृतीयसंग्रहकिट्टयपूर्वावान्तरकिट्टयो न निर्वर्त्यन्ते ।
किन्तु लोभतृतीयसंग्रहकिट्टेऽन्तरकिट्टयन्तरेषु निर्वर्त्यन्ते, ताश्च न निरन्तराः, किन्तु पूर्ववत्
पल्योपमाप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागप्रमाणासु पूर्वावान्तरकिट्टिषु व्रजितास्येकैकाऽपूर्वावान्तर-
किट्टिर्निर्वर्त्यते ।

अथ प्रस्तुतमनुसरामः—ततोऽपूर्वाऽवान्तरकिट्टितः पूर्वावान्तरकिट्टावसंख्यातगुणहीनं दलं
ददाति । ततः परं विशेषहीनक्रमेण तावद् ददाति, यावदपूर्वाऽवान्तरकिट्टिरप्राप्ता भवति । ततोऽपू-
र्वावान्तरकिट्टावसंख्येयगुणं दलं ददाति । ततः पूर्वावान्तरकिट्टावसंख्येयगुणहीनं दलं ददाति ।
तत ऊर्ध्वं विशेषहीनक्रमेण ददाति । एवंक्रमेण पूर्वावान्तरकिट्टिषु तावद् ददाति, यावल्लोभ-
तृतीयसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टिः ।

ततो लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमपूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानदलतो विशेषहीनं दलं लोभद्वि-
तीयसंग्रहकिट्टेः प्रथमावान्तरकिट्टौ ददाति, ततोऽपि विशेषहीनं द्वितीयस्यामवान्तरकिट्टौ ददाति,
ततोऽपि विशेषहीनं तृतीयस्याम् । एवंक्रमेण तावद् ददाति, यावल्लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टिचर-
मावान्तरकिट्टिः । नवरं यत्र यत्र बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिर्निर्वर्त्यते, तत्र तत्र प्राक्तनावान्तरकिट्टौ
दत्तबन्धदलतोऽनन्तगुणं बन्धदलं ददाति बन्धापूर्वावान्तरकिट्ट्यां च दत्तबन्धदलतो बन्ध-
पूर्वावान्तरकिट्टौ बन्धदलमनन्तगुणहीनं ददाति ।

अथ गणितविभागः ।

लोमप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वावरमसमये लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टयवान्तरकिट्टयो लोमतृतीयसंग्रहकिट्टयवान्तरकिट्टयश्चैकगोपुच्छाकारेण तिष्ठन्ति २॥ । लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाप्रथमसमये लोमस्य तृतीयसंग्रहकिट्टितः सूक्ष्मकिट्टिषु, द्वितीयसंग्रहकिट्टितस्तु तृतीयसंग्रहकिट्टौ सूक्ष्मकिट्टिषु च प्रदेशाग्रं संक्रमयति । तेन स्वस्थानगोपुच्छाकारो विनश्यति । तथाऽनुसमयाऽपवेर्तनाघातेन लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टेस्तृतीयसंग्रहकिट्टेऽप्यपरितनीरसंख्येयमागमात्रीरवान्तरकिट्टीर्विनाशयति । तेन परस्थानगोपुच्छाकारो विनश्यति । इदमुक्तं भवति—लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टितो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टौ दलमेकचयेन हीनमासीत् । साम्प्रतं लोमतृतीयसंग्रहकिट्टेरुपरितनीरसंख्येयमागप्रमाणा अवान्तरकिट्टीर्विनाशयति । तेनाऽसंख्येयमागमात्रीष्ववान्तरकिट्टिषु घातितासु लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टितो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टिवेकाधिक-घाताऽवान्तरकिट्टिराशिप्रमाणचयैर्हीनं दलं जायते ।

अथ घातदलतो लोमतृतीयसंग्रहकिट्टयवान्तरकिट्टिषु लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टयवान्तरकिट्टिषु च यथायोग्यं दलं दत्त्वा स्वस्थानगोपुच्छाकारो रचयितव्यः ।

परस्थानगोपुच्छाकाररचनम्

लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टेर्धाताऽवान्तरकिट्टीनां घातदलं गृहीत्वा लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टौ तृतीयसंग्रहकिट्टिघाताऽवान्तरकिट्टिराशिप्रमाणांश्चयान् प्रक्षिपति, ततः परं लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयाऽऽधवान्तरकिट्टिषु तावत्त्रयांस्तावत् प्रक्षिपति, यावन्नलोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिघातिताऽवशेषचरमाऽवान्तरकिट्टिः । इत्थं घातदलतो दलिके प्रक्षिप्ते लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्टितः प्रभृति लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टेर्धातितावशेषचरमाऽवान्तरकिट्टिं यावत् प्रदेशाग्रं गोपुच्छाकारेण दृश्यते । इदं च सुखात्रयोद्वार्थमसत्कल्पनया दर्श्यते । कल्प्यन्तां लोमस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टौ विंशतिरवान्तरकिट्टयस्तृतीयसंग्रहकिट्टौ च दशाऽवान्तरकिट्टयस्तथा लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमाऽवान्तरकिट्ट्यामेककोटी (१,००,००,०००) प्रदेशाः, चयस्त्वेकलक्ष-प्रदेशमात्रः ।

स्थापना

लोमतृतीयसंग्रहकिट्टयवान्तरकिट्टि	प्रथमा	द्वितीया	तृतीया	चरमा (दशमी)
प्रदेशा	१०००००००	९९०००००	९८०००००	९१००००० ।
लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टयवान्तरकिट्टि	प्रथमा	द्वितीया	तृतीया	चरमा (२० तमी)
प्रदेशा	९००००००	८९०००००	८८०००००	७१००००० ।

अथ लोमतृतीयसंग्रहकिट्टेऽथतस्तो (४) लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टेऽथाऽष्टावन्तरकिट्टयो घात्यन्त इति कल्प्यताम् । ततश्चतसृष्ववान्तरकिट्टिषु घातितासु लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टौ पञ्च-

सूक्ष्म किट्टिकरणाद्धा प्रथमसमये बादर किट्टीनां परस्थानगोष्ठञ्चाकारचना

बादर कड़िनां स्थापना

संक्षेपतो विवेचनम्—

इह परमार्थतो लोभतृतीयसंग्रहकिट्टौ लोभ-
द्वितीयसंग्रहकिट्टौ चा-ऽनन्ता अवान्तरकिट्टयो
भवन्ति, किन्त्वसरकल्पनया तृतीयसंग्रहकिट्टौ दश
(१०), द्वितीयसंग्रहकिट्टौ च विंशति (२०) दर्शिताः ।
अथ तृतीयसंग्रहकिट्ट्याश्चतस्र (४) द्वितीयसंग्रह-
किट्ट्याश्चाष्टावन्तरकिट्टयोऽनुसमया-ऽपवर्तनया
घायन्ते । ताश्च परमार्थतस्तत्तत्संग्रहकिट्ट्या
असंख्येयभागप्रमाणाः । लोभतृतीयसंग्रहकिट्टि-
प्रथमावान्तरकिट्टौ १,००,००,००० प्रदेशा । ततो
यथोत्तरं १,००,००० प्रदेशात्मकचयेन हीना
हीनतराः । तेन तृतीयसंग्रहकिट्टिचरमावान्तर-
किट्टौ ११,००,०००, द्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावा-
न्तरकिट्टौ च १०,००,००० प्रदेशा, एकचयेन
हीना इत्यर्थः, चित्रे ह्यनिदर्शनार्थं लोभतृती-
यसंग्रहकिट्टौ द्वादश (१२) विन्दवो लोभद्वितीय-
संग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्ट्याञ्चैकादश (११)
विन्दवो दर्शिताः ।

असंख्येयभागप्रमाणानां बादरकिट्टुनां घाते जाते बादरकिट्टुनां स्थापना

一	二	三	四	五	六	七	八	九	十	十一	十二	十三	十四	十五	十六	十七	十八	十九	二十	二十一	二十二	二十三	二十四	二十五	二十六	二十七	二十八	二十九	三十	三十一	三十二	三十三	三十四	三十五	三十六	三十七	三十八	三十九	四十	四十一	四十二	四十三	四十四	四十五	四十六	四十七	四十八	四十九	五十	五十一	五十二	五十三	五十四	五十五	五十六	五十七	五十八	五十九	六十	六十一	六十二	六十三	六十四	六十五	六十六	六十七	六十八	六十九	七十	七十一	七十二	七十三	七十四	七十五	七十六	七十七	七十八	七十九	八十	八十一	八十二	八十三	八十四	八十五	八十六	八十七	八十八	八十九	九十	九十一	九十二	九十三	九十四	九十五	九十六	九十七	九十八	九十九	一百
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	----

लोभतृतीयसंग्रहकिङ्कि

लोभ-द्वितीय-समूह-केहि.

असंख्येयभगाप्रमाणानां बादरकिट्टीनां वाते जाते-ऽसत्कल्पनया लोभ-
तृतीयसंग्रहकिट्टयाश्चत्तुणामवान्तरकिट्टीनां वाते जाते तृतीयसंग्रहकिट्टि-
चरमावान्तरकिट्टित एकाधिकलोभतृतीयसंग्रहकिट्टिघातावान्तरकिट्टिराशि-
प्रमाणैः पञ्चभिश्चयैर्द्दिना. प्रवेशा द्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टी,
यतो या षष्ठी अवान्तरकिट्टिरासीन्, सैवा ऽधुना लोभतृतीयसंग्रहकिट्टया-
श्चरमावान्तरकिट्टिः, तस्यां च १५००००० प्रवेशा, तेन ५००००० प्रवेशै-
र्द्दिना द्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टी १०००००० प्रवेशा भवन्ति ।
नद्व्योतनाय चित्रे लोभतृतीयसंग्रहकिट्टेचरमावान्तरकिट्टी १३-वेन्दवः,
लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टयाश्च ११ बिन्दवो दर्शिताः,
एव च बिन्दुव्यहानेर्द्दिना, उपरितने चित्रे त्वेकबिन्दुहानिर्द्दिशिता ।

परस्थानगोपुच्छाकारचन।

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

लोभवृत्तिरग्नहकिट्टि

लोभद्वितीयसंग्रहकिङ्कि

चन्लोभतृतीयसमहकिट्टिवातावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाश्रयान्
लोभद्वितीयसमहकिट्टिप्रथमाधान्तरकिट्टौ प्रक्षिपति । पक्कैकचयरय च
१००००० प्रदेशात्सकल्लवतान् ४००००० प्रदेशान् प्रक्षिपति ।
तेन लोभद्वितीयसमहकिट्टिप्रथमाधान्तरकिट्ट्यां १४००००० प्रदेशा
भवन्ति । तदेव लोभतृतीयसमहकिट्टिचरमाधान्तरकिट्टिप्रदेशतः
(१५०००००) लोभद्वितीयसमहकिट्टिप्रथमाधान्तरकिट्ट्यामेकचयेन
(१००००००) हीना प्रदेशा भवन्ति । तद्योतनाय प्रस्तुताचये लोभ-
तृतीयसमहकिट्टिचरमाधान्तरकिट्टौ १३ बिन्दवः, लोभद्वितीयसमहकि-
ट्टिप्रथमाधान्तरकिट्टौ च १२ बिन्दवो दर्शिताः । तत पर सर्वत्र तावत्
(४००००००) प्रदेशान् निक्षिपति । प्रक्षिप्तैषु च तेषु प्रदेशेषु सर्वाङ्गा
न्तरकिट्टय एकगोपुन्त्याकारेण प्रदेशापेक्षया भवन्ति ।

नवतिलक्षाणि (९५०००००) प्रदेशा भवन्ति, पञ्चाश्वान्तरकिट्टित्वात् तस्याः । लोमद्वितीयसंग्रह-
किट्टिप्रथमावान्तरकिट्टौ तु प्रदेशाः पूर्ववद् नवतिलक्षाणि (९००००००) विद्यन्ते । तदेवं लोम-
तृतीयसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टितो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टौ पञ्चलक्षैर्हीनाः प्रदेशा
भवन्ति, एकचयस्य चैकलक्षप्रदेशमात्रत्वात् पञ्चमिश्रयैर्हीना भवन्ति । लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टेऽष्टा-
ष्टास्ववान्तरकिट्टिषु यातितासु चरमाश्वान्तरकिट्टौ प्रदेशा नवसप्ततिलक्षाणि (७९०००००) भवन्ति ।

अवान्तरकिट्टीनां धाते जाते स्थापना

लोमतृतीयसंग्रहकिट्ट्यवान्तरकिट्टि :	प्रथमा	द्वितीया	तृतीया	चरमा (पञ्ची)
प्रदेशा	१०००००००	९९०००००	९८०००००	९५०००००
लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ट्यवान्तरकिट्टि.	प्रथमा	द्वितीया	तृतीया	चरमा (द्वादशी)
प्रदेशा .	९००००००	८९०००००	८८०००००	७९०००००

तेन द्वितीयसंग्रहकिट्टिधातदलतो दलमादाय लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टितः
प्रभृति धातितावशेषचरमावान्तरकिट्टिं यावत् सर्वास्ववान्तरकिट्टिषु लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिधाता-
वान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाश्चत्वारश्चयाः प्रक्षेप्तव्याः, एकचयस्य चैकलक्षप्रदेशप्रमितत्वाच्चतुर्लक्षाणि प्रदेशाः
प्रक्षेप्तव्याः । एवं प्रक्षेप्तेषु प्रदेशेषु परस्थानगोपुच्छरचना जायते । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्-२६ ।

स्थापना

लोमतृतीयसंग्रहकिट्ट्यवान्तरकिट्टि :	प्रथमा	द्वितीया	तृतीया	चरमा (पञ्ची)
प्रदेशा	१०००००००	९९०००००	९८०००००	९५०००००
लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ट्यवान्तरकिट्टि.	प्रथमा	द्वितीया	तृतीया	चरमा (द्वादशी)
प्रदेशा :	९४०००००	९३०००००	९२०००००	८३०००००

इह लोमतृतीयसंग्रहकिट्टौ संक्रमतोऽपूर्वावान्तरकिट्टीर्निर्वर्तयन् संक्रमदलतः पूर्वावान्तर-
किट्टिष्वपि मध्यमखण्डादिरूपेण दलं प्रक्षिपति । वेद्यमानसंग्रहकिट्टौ तु स्वपूर्वावान्तरकिट्टिषु
वक्ष्यमाणाऽधस्तनशीर्षचयमध्यमखण्डोभयचयदलं यद् दास्यति, तद्धातदलत एव दास्यति । तच्च
पृथकरथापयितव्यम् । अथ स्वस्थानगोपुच्छरचनाय प्रक्षिप्तदलं तथा परस्थानगोपुच्छरचनाय दत्तदलं
पृथकरथापितं च लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिवक्ष्यमाणाऽधस्तनशीर्षचयमध्यमखण्डोभयचयदलमित्ये-
तदलसमूहः सर्वधातदलतो विशोध्य शेषसर्वधातदलं लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टितः प्रभृति
लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टिं यावत् सर्वासु धातरहितास्ववान्तरकिट्टिषु विशेषहीनक्रमेण
प्रक्षिपति । गणितरीत्या च निक्षेपः किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमयवद् दर्शयितव्यः ।

अथ तृतीयसंग्रहकिट्टौ सूक्ष्माकिट्टिषु च संक्रमेणाऽऽगतदलस्य लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टेऽष्ट-
चयमानत्वेन तत्र बन्धत आगतस्य दलस्य तथा पृथकरथापितधातदलस्याऽधस्तनशीर्षचयदला-
दिभिः प्ररूपणा क्रियते

तत्रादौ तावत् सूक्ष्मकिङ्किरणाद्वाप्रथमसमये वादरकिङ्कितः सूक्ष्मकिङ्कितया परिणमनाय गृहीतसकलदलं विभागद्वये विभजनीयम्—(१) सूक्ष्मकिङ्किचयदलं (२) सूक्ष्मकिङ्किसमानखण्डदलं चेति ।

अथ सूक्ष्मकिङ्किचयदलम् सूक्ष्मकिङ्किरणाद्वाप्रथमसमये सूक्ष्मकिङ्कितया परिणमनाय गृहीतसकलदलं पदेन विभक्तव्यम् । विभक्ते च मध्यमदलं प्राप्यते । तदप्यधीकृतैकोनपदार्थन्युनाभ्यां द्वाभ्यां द्विगुणहानिभ्यां विभज्यते, तदैकसूक्ष्मकिङ्किचयदलं प्राप्यते । तच्च वक्ष्यमाणसूक्ष्मकिङ्किसमानखण्डस्याऽनन्ततमभागमात्रं भवति । पदं त्वत्र सूक्ष्मकिङ्किराशिर्विध्यम् ।

चरमसूक्ष्मकिङ्क्यामेकं सूक्ष्मकिङ्किचयं ददाति, त्रिचरमसूक्ष्मकिङ्कौ द्वौ सूक्ष्मकिङ्किचयौ ददाति । एवं पञ्चानुसूच्यैकोत्तरवृद्ध्या तावद् ददाति, यावत् प्रथमसूक्ष्मकिङ्किः । ते च सूक्ष्मकिङ्किचयाः “सैकपदधनपदार्धमथैकाचङ्क्युतिः किल संकलिताख्या” इति करणसूत्रेण सङ्कलयितव्याः । सङ्कलितैः सर्वैः सूक्ष्मकिङ्किचयैरेकसूक्ष्मकिङ्किचयगतदलं गुण्यते, तदा सर्वसूक्ष्मकिङ्किचयदलं प्राप्यते ।

सूक्ष्मकिङ्किसमानखण्डदलम्—सूक्ष्मकिङ्कितया परिणमनाय गृहीतसकलदलतः सूक्ष्मकिङ्किचयदलं विशेष्य शेषदलं सूक्ष्मकिङ्किसमानखण्डदलमुच्यते । तच्च सूक्ष्मकिङ्किराशिना विभज्यते, तदैकं सूक्ष्मकिङ्किसमानखण्डं प्राप्यते । तच्च वक्ष्यमाणवादरकिङ्किसंक्रममध्यमखण्डतोऽसंख्येयगुणं भवति । एकैकस्यां च सूक्ष्मकिङ्कावशिेषेणैकं सूक्ष्मकिङ्किसमानखण्डं दातव्यम् ।

अथ वादरावा-त्तरकिङ्कोनामधस्तनशीर्षचयादिदलं निरूप्यते

(१) अधस्तनशीर्षचयदलम् लोमस्य तृतीयसंग्रहकिङ्कितैः प्रथमपूर्वावान्तरकिङ्कौ प्रभूतं दलं विद्यते, तत एकचयेन हीनं द्वितीयपूर्वावान्तरकिङ्कौ विद्यते । एवंक्रमेण तावद् विद्यते, यावन्नोर्भाद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्किः ।

सूक्ष्मकिङ्किरणाद्वाप्रथमसमये सर्वपूर्वावान्तरकिङ्क्यस्तेन क्रमेण पूरयितव्याः, येन सर्वपूर्वावान्तरकिङ्क्यः प्रदेशानाग्रित्य लोमतृतीयसंग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्कितुल्या भवेयुः । अतो लोमतृतीयसंग्रहकिङ्कितैर्द्वितीयपूर्वावान्तरकिङ्कावेकचयं ददाति । तृतीयपूर्वावान्तरकिङ्कौ द्वौ चयौ ददाति । एवमेकोत्तरवृद्ध्या तावद् ददाति, यावन्नोमतृतीयसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्किः । निक्षिप्यमाणाश्चैते चया अवस्तनशीर्षचया उच्यन्ते । ते च “सैकपदधनपदार्धमथैकाचङ्क्युतिः किल सङ्कलिताख्या ।” इति गणितकरणसूत्रेण सङ्कलयितव्याः । पदं त्वत्रैकोनलोमतृतीयसंग्रहकिङ्किपूर्वावान्तरकिङ्किराशिर्विध्यम् । सङ्कलिताऽधस्तनशीर्षचयैरेकावस्तनशीर्षचयदलं गुण्यते, तदा तृतीयसंग्रहकिङ्किसर्वाऽधस्तनशीर्षचयदलं प्राप्यते । तच्च लोमतृतीयसंग्रहकिङ्कौ संक्रम्यमाणदलतो दातुं पृथक्स्थापयितव्यम् ।

न्यासः.

$$\text{तृतीयसंग्रहकिट्टे. सर्वेऽधस्तनशीर्षचया} = (\text{पदम्} + १) \times \frac{\text{पदम्}}{२}$$

$$\text{तृतीयसंग्रहकिट्टिसर्वाधस्तनशीर्षचयदलम्} = \text{सर्वाधस्तनशीर्षचया} \times \text{एकोत्तरवृद्धिदलम्}$$

ततो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमावान्तरकिट्टौ लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टिराशि-
प्रमाणांश्चयान् प्रक्षिपति । ततो लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयावान्तरकिट्टयमेकाधिकान् लोमतृतीय-
संग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणांश्चयान् प्रक्षिपति, एवमेकोत्तरवृद्ध्या तावत्प्रक्षिपति, यावत्लोम-
द्वितीयसंग्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्टिः । अनेन क्रमेण लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टौ दीयमानाश्चयाः
“व्येकपदत्रययो मुखयुक् स्यादन्त्यधनं मुखयुग्दलितं तत् । मध्यधनं पदसंगुणितं
तत् सर्वधनं गणितं च तदुक्तम् ।” इति गणितकरणसूत्रेण सङ्कलयितव्याः । अत्र मुखम्=
आदिधनम्, तच्च लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाश्चयाः । चयश्चैको ज्ञातव्यः,
एकोत्तरवृद्धिदर्शनात् । पदं तु लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टिराशिर्वोच्यम् ।

न्यासः.

$$\text{अन्त्यधनम्} = (\text{पदम्} - १) \times \text{चय} + \text{आदिधनम्}$$

$$\text{मध्यधनम्} = \frac{\text{अन्त्यधनम्} + \text{आदिधनम्}}{२}$$

$$\therefore \text{लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टे. सर्वेऽधस्तनशीर्षचया} = \text{मध्यधनम्} \times \text{पदम्}$$

द्वितीयसंग्रहकिट्टिसर्वाधस्तनशीर्षचयैरेकाधस्तनशीर्षचयदलं गुण्यते, तदा लोमद्वितीय-
संग्रहकिट्टिसकलाधस्तनशीर्षचयदलं प्राप्यते । तच्च चातदलतो दातुं पृथक्स्थापयितव्यम् ।

(२) अपूर्वावान्तरकिट्टिदलम्—लोमतृतीयसंग्रहकिट्टेरवान्तरकिट्टयन्तरेषु या अपूर्वावान्त-
रकिट्टयो निर्वर्त्यन्ते, तातामेकैकस्यामपूर्वावान्तरकिट्टौ लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टि-
गतप्रदेशतुल्यं दलिकं प्रक्षेप्तव्यम्, तच्चैकाऽपूर्वावान्तरकिट्टिदलमुच्यते । तत्पुनर्लोमतृतीयसंग्रहकिट्टे-
रपूर्वावान्तरकिट्टिराशिना गुण्यते, तदा लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिसर्वापूर्वावान्तरकिट्टिदलं प्राप्यते ।
तच्च तृतीयसंग्रहकिट्टौ संक्रमेण प्राप्यमाणदलतो दातुं पृथक्स्थापयितव्यम् । अपूर्वावान्तरकि-
ट्टीनाञ्च राशिलोमतृतीयसंग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टीनामसंख्येयभागप्रमाणो ज्ञातव्यः, पञ्चोप-
मप्रथमवर्गमूलासंख्येयभागमात्रीषु पूर्वावान्तरकिट्टिषु त्रजितास्वैकैकस्या अपूर्वावान्तरकिट्टेर्निवृत्तेः ।

(३) उभयचयदलम्—पूर्वोक्तदलद्वये यथायोग्यं प्रक्षिप्ते सर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टयः समान-
दलिका जायन्ते । तासां दलिकं गोपुच्छाकारं कर्तुं लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टेश्चरमावान्तरकिट्टावेकं चयं
प्रक्षिपति । किञ्चरमावान्तरकिट्टौ द्वौ चयौ प्रक्षिपति । एवंक्रमेण यश्चानुपूर्व्या लोमतृतीयसंग्रहकि-
ट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टौ पूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणांश्चयान् प्रक्षिपति । प्रक्षिप्यमाणचयाश्चो-
भयचया उच्यन्ते । सूक्ष्मकिट्टितया परिणम्यमानं मोहनीयदलिकं वर्जयित्वा शेषं मोहनीयसत्तागत-

दलं पदेन विभज्यते, तदा मध्यमदलं प्राप्यते । तत्पुनरधीकृतैकोनपदन्यूनान्म्यां द्वाभ्यां द्विगुणहानिभ्यां विभज्यते, तदैकखण्डं यल्लभ्यते, तदेकोमयचयदलं भण्यते । पदं त्वत्र त्रोदर-पूर्वाऽपूर्वावान्तरकिट्टिराशिर्ज्ञातव्यम् ।

इह लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिसर्वावान्तरकिट्टिषु निक्षिप्यमाणा उभयचयाः “सैकपदत्रयपदार्धमयैकाचङ्कयुतिः किल सङ्कलिताख्या” इति-करणसूत्रेण संकलयितव्याः । पदं त्वत्र लोमद्वितीयसंग्रहकिट्ट्यवान्तरकिट्टिराशिर्विध्यम् ।

संकलितैरुभयचयैरेकोमयचयदलं गुण्यते, तदा लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिसर्वोभयचयदलं प्राप्यते । उभयचयदलं च लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टेः पूर्वावान्तरकिट्टिषु घातदलतो बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिषु तु बन्धदलतो दीयते । तत्र बन्धदलतो बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिषु किञ्चिन्न्यूनोभयचयदलं यद् दीयते, तद् बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयदलमिति परिभाषित्यते । तच्च वक्ष्यमाणप्रकारेण सङ्कलय्य सर्वोभयचयदलतो विशेषयितव्यम् । विशेषिते च तरिगन् शेषतः पुनरनन्ततमभागमात्रं दलं विशेषनीयम्, तावदलस्य बन्धपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिषु बन्धचयबन्धमध्यमखण्डस्वरूपेण बन्धदलतो दास्यमानत्वात् । शुद्धशेषमुभयचयदलं घातदलतो दातव्यम् ।

ततो लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिचरमाऽवान्तरकिट्टावेकाधिकलोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिसकलवान्तरकिट्टिराशिप्रमाणानुभयचयान् प्रक्षिपति । ततः पश्चानुगूढैकोत्तरवृद्धयोभयचयान् प्रक्षिपति । ते च “व्येकपदत्रययो मुखयुक् स्यादन्त्यधनं मुखयुग् दलितं तत् । मध्यधनं पदसंगुणितं तत् सर्वधनं गणितं च तदुक्तम् ।” इति करणसूत्रेण सङ्कलयितव्याः । मुखमादिधनम्, तच्चार्त्रैकाधिकलोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिसकलवान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाश्चयाः । चयस्त्वेकः, एकोत्तरवृद्धेः । पदं तु लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिर्विध्यम् ।

न्यास लोमतृतीयसंग्रहकिट्टौ निक्षिप्यमाणा सर्व उभयचया

$$\text{अन्त्यधनम्} = (\text{पदम्} - १) + \text{चय} + \text{मुखम्}$$

$$\text{मध्यधनम्} = \frac{\text{अन्त्यधनम्} + \text{आदिधनम्}}{२}$$

लोमतृतीयसंग्रहकिट्टौ निक्षिप्यमाणाः सर्व उभयचया. = मध्यधनम् \times पदम् ।

तृतीयसंग्रहकिट्टिसर्वोभयचयैरेकोमयचयदलं गुण्यते, तदा लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिसर्वोभयचयदलं प्राप्यते । तच्च संक्रमदलतः पृथकरयापयितव्यम् ।

(४) मध्यमखण्डम् लोमतृतीयसंग्रहकिट्टौ निक्षिप्यमाणमधस्तनशीर्षचयदलमपूर्वावान्तरकिट्टिचयदलमुभयचयदलञ्चेति दलत्रयं लोमतृतीयसंग्रहकिट्टौ प्राप्यमाणसंक्रमदलतो विशेष्यतृतीयसंग्रहकिट्टेः शेषसंक्रमदलं लोमतृतीयसंग्रहकिट्टिपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिना विभज्यते, तदैकमध्य-

मखण्डं प्राप्यते । तच्च लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिगतदलस्यासंख्येयभागमात्रं भवति । मतान्तरेण त्वनन्तभागमात्रं संभवति । इह प्रकरणे प्रथममतमाश्रित्य सर्वं प्ररूपयिष्यते द्वितीयमतं तु प्रतीत्य स्वयमेव भावनीयम् , किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमय उभयमतेन दर्शितत्वात् ।

निरुक्तैकमध्यमखण्डदलं लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टिपूर्वावान्तरकिट्टिराशिना गुण्यते, तदा लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टेः सर्वमध्यमखण्डदलं प्राप्यते । तच्च धातदलतो दातव्यम् । एकैकमध्यमखण्डं लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टिसर्वपूर्वावान्तरकिट्टिष्वविशेषेण दातव्यम् ।

लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टावधस्तनशीर्षचयदलमुभयचयदलं मध्यखण्डदलं चेति दलत्रिके यथायोग्यं प्रक्षिप्ते स्वस्थानपरस्थानगोपुच्छरचनाऽवसरे पृथक्स्थापितं धातदलं परिसमाप्तं भवति । लोभतृतीयसंग्रहकिट्टौ च यथायोग्यमधस्तनशीर्षचयादिदलचतुष्टये दत्ते तृतीयसंग्रहकिट्ट्यामागतं संक्रमदलं परिसमाप्तं भवति ।

अथ बन्धदलं बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डदलादिभिर्विचपर्यते

लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टिर्बध्यते । तेन तद्वन्धत आगतं दलमपि यथायोग्यं विभजनीयम् । तत्र बन्धदलं विभागचतुष्टये स्थापयितव्यम् । (१) बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डदलं (२) बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयदलं (३) बन्धचयदलं (४) बन्धमध्यमखण्डदलं चेति ।

(१) बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डदलम्—बन्धदलतो लोभद्वितीयसंग्रहकिट्ट्याभवान्तरकिट्ट्यन्तरेषु या अपूर्वावान्तरकिट्टयो निर्वर्त्यन्ते, तासामेकैकस्याभवान्तरकिट्टौ बन्धदलतो एकसंक्रममध्यमखण्डाधिकलोभतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिदलं दातव्यम् । तच्चैकं बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डमुच्यते । बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिराशिनैकबन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डं गुण्यते, तदा सर्वबन्धापूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डदलं प्राप्यते ।

न्यास एकबन्धापूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डदलम्

= १ सक्रममध्यमखण्डम् + लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिदलम् ।

सर्वबन्धापूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डदलम्

= १ बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डदलम् × बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिराशिः ।

(२) बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयदलम्—यदेकोभयचयदलं प्राक् साधितम्, तदनन्ततमभागेन न्यूनमेकबन्धापूर्वावान्तरकिट्टिचयदलं भण्यते, ----- ।

अथ लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टेर्धस्तनीरपरितनीश्चाऽसंख्येयभागप्रमाणा अवान्तरकिट्टीर्विमुच्य शेवा लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टेर्वावान्तरकिट्टयो बध्यन्ते । तत्रापि बन्धचरमपूर्वावान्तरकिट्टेर्धस्तादसंख्यातपण्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणा बन्धपूर्वावान्तरकिट्टीर्व्यतिक्रम्य बन्धचरमापूर्वावान्तरकिट्टिनिर्व-

त्यते । तस्यां च लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्कि आरभ्य पश्चानुपूर्व्या यतिसंख्याका लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किवन्वचरमाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्किमवति, तत्संख्याका वन्वाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्किचयाः प्रक्षेपणीयाः । ततः पुनरसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणासु पूर्वावान्तरकिङ्किषु गतासु द्विचरम-
वन्वापूर्वावान्तरकिङ्किनिर्वर्त्यते, तत्र वन्वचरमाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितोऽसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलरा-
शिप्रमाणैर्वन्वापूर्वावान्तरकिङ्किचयैरविका वन्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्किचयाः प्रक्षेप्तव्याः । एवं पश्चानुपूर्व्या
वन्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्कियामसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणैरविका अविकतरा वन्वाऽपूर्वावान्तरकि-
ङ्किचयास्तावद् ददाव्याः, यावद् वन्धप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्किः । एते च निक्षिप्यमाणाः सर्वे वन्वापूर्वा-
ऽवान्तरकिङ्किचयाः “व्येकपदत्रयथो मुखयुक् स्यादन्त्यधनं मुखयुक् दलितं तत् । मध्य-
धनं पदसंगुणितं तत्सर्वधनं गणितं च तदुक्तम् ।” इति करणसूत्रेण सङ्कलयितव्याः । मुख-
मादिवनम्, तच्चात्र लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्किप्रमृतिवन्धप्रथमाऽपूर्वावान्तरकिङ्कि-
पर्यवसानाऽवान्तरकिङ्किराशिप्रमाणा वन्वापूर्वाऽवान्तरकिङ्किचयाः, चयश्चाऽसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्ग-
मूलप्रमाणवन्वापूर्वाऽवान्तरकिङ्किचयाः । पदं पुनर्लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किवन्वाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्कि-
राशिर्ज्ञातव्यम् ।

न्यास

$$\text{अन्त्यधनम्} = (\text{पदम्} - १) \times \text{चयः} + \text{आदिवनम्} ।$$

$$\text{मध्यधनम्} = \frac{\text{अन्त्यधनम्} + \text{आदिवनम्}}{२}$$

∴ लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किचयैर्वन्वापूर्वावान्तरकिङ्किचया = मध्यधनम् × पदम् ।

लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कियाः सर्वैर्वन्वापूर्वाऽवान्तरकिङ्किचयैरेकवन्वापूर्वाऽवान्तरकिङ्किचयदलं
गुण्यते, तदा लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किदेः सर्ववन्वाऽपूर्वाऽवान्तरकिङ्किचयदलं प्राप्यते ।

(३) वन्धचयदलम्—वन्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्किसमानखण्डदलं वन्वापूर्वाऽवान्तरकिङ्किचयदलं
च वन्वेदलतो विशोध्य शेषं वन्धदलं पदेन विभजनीयम् । विभक्ते च मध्यमदलं प्राप्यते । तदप्य-
र्धावृत्तैकोनपदन्यूनान्यां द्वान्यां द्विगुणहानिन्यां विभज्यते, तदैकवन्धचयगतदलं प्राप्यते ।
पदं तत्र लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किवन्वपूर्वापूर्वाऽवान्तरकिङ्किराशिर्ज्ञातव्यम् । इह लोमद्वितीयसंग्रह-
किङ्किदेर्वन्वचरमावान्तरकिङ्किवेकं वन्धचयं ददाति, वन्वद्विचरमावान्तरकिङ्किद्वौ द्वौ वन्धचयौ ददाति,
एवं पश्चानुपूर्व्यैकोत्तरवृद्ध्या वन्धपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किषु तावद् ददाति, यावद् लोमद्वितीयसंग्रह-
किङ्किवन्धजन्यपूर्वावान्तरकिङ्किः । ते च वन्धचयाः “सैकपदत्रयपदार्थमयैकाद्यङ्क्युतिः
किल सङ्कलितारख्या” इति गणितसूत्रेण संकलयितव्याः । पदं तत्र लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कि-
वन्वपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किराशिर्विज्ञेयम् । एकवन्धचयदलं सर्ववन्धचयैर्गुण्यते, तदा सर्ववन्धचय-
दलं प्राप्यते ।

(४) बन्धमध्यमखण्डम्—बन्धदलतः पूर्वोक्तबन्धदलत्रयं विशोध्य शेषबन्धदलं बन्धपूर्वाऽ-
पूर्वावान्तरकिट्टिराशिना विभज्यते, तदैकं बन्धमध्यमखण्डं लभ्यते । तच्चैकैकं बन्धमध्यमखण्डं बन्ध-
पूर्वापूर्वपूर्वावान्तरकिट्टिष्वविशेषेण दातव्यम् ।

बध्यमानपूर्वावान्तरकिट्टिषु येनाऽनन्ततमभागेन हीनं संक्रमोभयचयदलं बध्यमानाऽपूर्वा-
वान्तरकिट्टिषु चोभयचयापेक्षया येनानन्ततमभागेन हीनं बन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयदलं प्रक्षिप्यत,
सोऽनन्ततमभागो बन्धमध्यमखण्डे यथायोग्यं च बन्धेचयदले प्रक्षिप्ते परिपूर्यते ।

अथ सूक्ष्मकिट्टिषु लोभसंग्रहकिट्टिद्वये च दीयमानदलविधिर्भण्यते

सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्वाप्रथमसमये प्रथमसूक्ष्मकिट्ट्यामेकं सूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डं सूक्ष्मकिट्टि-
राशिप्रमाणांश्च सूक्ष्मकिट्टिचयान् ददाति । इदं च दीयमानं दलं सर्वप्रभूतं भवति । ततः परं
द्वितीयसूक्ष्मकिट्ट्यामेकं सूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डमेकोनसूक्ष्मकिट्टिराशिप्रमाणांश्च सूक्ष्मकिट्टिचयान्
ददाति । इत्थं प्रथमसूक्ष्मकिट्टितोऽस्यां दीयमानं दलमेकसूक्ष्मकिट्टिचयेन हीनं भवति, सूक्ष्म-
किट्टिचयस्याऽनन्ततमभागमात्रत्वादनेन्ततमभागेन हीनं दीयमानदलं भवति । ततः परमुत्तरोत्तर-
सूक्ष्मकिट्टावेकैकं सूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डमेकोत्तरहान्या च सूक्ष्मकिट्टिचयांस्तावद् ददाति, याव-
च्चरमसूक्ष्मकिट्टिः । एकसूक्ष्मकिट्टिचयस्याऽनन्ततमभागमात्रत्वादुत्तरोत्तरसूक्ष्मकिट्टौ दीयमानं
दलमनन्तभागेन हीनं भवति । इत्थं सूक्ष्मकिट्टितया परिणमनाय गृहीतदलं परिसमाप्तं भवति ।

अथ लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिः—चरमसूक्ष्मकिट्टित ऊर्ध्वं वादरजघन्यकिट्टिस्वरूपायां
लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टौ संक्रमदलत एकं मध्यमखण्डं वादरपूर्वाऽपूर्वाऽवान्तर-
किट्टिराशिप्रमाणांश्चोभयचयान् ददाति । इदं च दीयमानं दलं चरमसूक्ष्मकिट्टौ दीयमानदलतोऽ-
संख्यातगुणहीनं भवति, सूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डतो मध्यमखण्डस्याऽसंख्येयगुणहीनत्वादुभयचयद-
लस्या चाऽनन्ततमभागमात्रत्वेनाऽकिञ्चित्करत्वात् ।

ततो लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वावान्तरकिट्टावेकाऽधस्तनशीर्षचयदलमेकोनवादरपूर्वा-
पूर्वावान्तरकिट्टिप्रमाणानुभयचयानेकं च मध्यमखण्डं ददाति । इत्थं लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथ-
मपूर्वाऽवान्तरकिट्टितो लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानदलमेकाऽधस्तन-
शीर्षचयेनाधिकमेकोभयचयदलेन च हीनं भवति । तेन लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वाऽवान्तर-
किट्टितो लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानदलमेकाऽधस्तनशीर्षचयदलन्यूनैको-
भयचयदलेन हीनं भवति । अधस्तनशीर्षचयदलस्योभयचयदलतो हीनत्वाद्लोभतृतीयसंग्रह-
किट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टितो लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वावान्तरकिट्टौ दलमनन्ततमभागेन
हीनं ददातीति सिध्यति । एवमग्रेऽपि भावनीयम् । लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वावान्तर-
किट्टितः परमेकोत्तरवृद्ध्याऽधस्तनशीर्षचयानेकोत्तरहान्योभयचयानेकैकं च मध्यमखण्डं तावत्

प्रक्षिपति, यावदपूर्वावान्तरकिङ्किट्प्राप्ता भवति । अपूर्वावान्तरकिङ्कौ चैकाऽपूर्वावान्तरकिङ्किदलं लोभतृतीयसंग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किप्रभृतिव्यतिक्रान्तवादरपूर्वावान्तरकिङ्किराशिन्पूनवादरसर्वपूर्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणोभयचयानेकं च मध्यमखण्डं ददाति । तेन प्राक्तनपूर्वावान्तरकिङ्कौ दीयमानदलतोऽस्यां दीयमानदलमसंख्यातगुणं भवति, प्राक्तनपूर्वावान्तरकिङ्कौ प्रक्षिप्तमधस्तनशीर्षचयदलं मध्यमखण्डदलं चेत्येतदलद्वयतोऽपूर्वावान्तरकिङ्किदलस्यासंख्येयगुणत्वात् ।

ततोऽनन्तरायामुपरितन्यां लोभतृतीयसंग्रहकिङ्किपूर्वावान्तरकिङ्कावेकं मध्यमखण्डं वादरप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किप्रभृतिव्यतिक्रान्तवादरपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किराशिन्पूनवादरसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणानुभयचयान् वादरप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किप्रभृतिव्यतिक्रान्तवादरपूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणोऽवस्तनशीर्षचयान् प्रक्षिपति । तेन प्राक्तनाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितोऽस्यां पूर्वावान्तरकिङ्कौ दीयमानदलमसंख्येयगुणहीनं जायते, अस्यां निक्षिप्यमाणाऽवस्तनशीर्षचयमध्यमखण्डदलस्याऽपूर्वावान्तरकिङ्किदलतोऽसंख्येयगुणहीनत्वात् ।

तत उत्तरोत्तराऽवान्तरकिङ्क्यामेकोत्तरवृद्ध्याऽवस्तनशीर्षचयानेकोत्तरहान्योभयचयानेकैकं च मध्यमखण्डं तावत्प्रक्षिपति, यावत्लोभतृतीयसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्किः, नगरं पल्योपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागे गते यत्र यत्राऽपूर्वावान्तरकिङ्किं निर्वर्तयति, तत्र तत्राऽवस्तनशीर्षचयान् प्रक्षिपति, किन्तु तत्स्थानेऽपूर्वावान्तरकिङ्किदलं ददाति । तेन पूर्वाऽवान्तरकिङ्कितोऽपूर्वावान्तरकिङ्कौ दीयमानं दलमसंख्येयगुणं तथाऽपूर्वावान्तरकिङ्कितः पूर्वाऽवान्तरकिङ्कौ दीयमानं दलमसंख्यातगुणहीनं भवति ।

अथ लोभद्वितीयसंग्रहकिङ्किः—अतः परं लोभद्वितीयसंग्रहकिङ्कौ दलं दातुमुपक्रमते । अस्या वध्यमानत्वेन चतुर्विधवन्धदलाद् वेद्यमानत्वेन च त्रिविधवातदलाद् यथायोग्यं दलं ददाति । तत्राऽसंख्येयभागमिता मन्दानुभागकास्तीवानुभागकाश्च या अवान्तरकिङ्कयो न वध्यन्ते, तासु घातदलमेव ददाति । वन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किषु केवलं वन्धदलं ददाति, न घातदलम् । तथाहि—लोभद्वितीयसंग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्कौ घातदलादेकं मध्यमखण्डं वादरप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किप्रभृतिव्यतिक्रान्तपूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणोऽवस्तनशीर्षचयान् वादरप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किप्रभृतिव्यतिक्रान्तवादरपूर्वाऽपूर्वावान्तरकिङ्किराशिन्पूनवादरसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणोभयचयान् ददाति । तेन लोभतृतीयसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्कितो लोभद्वितीयसंग्रहकिङ्किप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्कौ दीयमानं दलिकमनन्ततमभागेन हीनं जायते, लोभतृतीयसंग्रहकिङ्किचरमाऽवान्तरकिङ्क्यपेक्षयाऽवस्तनशीर्षचयदलन्पूनैकोभयचयदलेन हीनदलस्य प्रक्षेपात् । ततो लोभद्वितीयसंग्रहकिङ्किद्वितीयादिपूर्वावान्तरकिङ्किषु घातदलादेकोत्तरवृद्ध्याऽवस्तनशीर्षचयानेकोत्तरहान्योभयचयानेकैकं च मध्यमखण्डं तावद् ददाति, यावत्लोभद्वितीयसंग्रहकिङ्किवन्धप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किप्राप्ता भवति ।

ततो लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रमृतिव्यतिक्रान्तवादर्पूर्वावान्तरकिट्टौ घातदलत एकं मध्यम-
खण्डं वादरप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिप्रमृतिव्यतिक्रान्तवादर्पूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाऽधस्तनशीर्षच-
यान् वादरप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिप्रमृतिव्यतिक्रान्तवादर्पूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्यूनवादर्सर्वपूर्वापूर्वा-
वान्तरकिट्टिराशिप्रमाणोभयचयदलं चैकोभयचयदलान्ततमभागेन हीनं ददाति, एकोभयचय-
दलान्ततमभागप्रमाणदलस्य वन्धचयवन्धमध्यमखण्डरूपेण प्रक्षिप्यमाणत्वात् । वन्धदलतः
पुनरेकं वन्धमध्यमखण्डं वन्धसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणांश्च वन्धचयान् प्रक्षिपति ।

ततः परमसंख्यातपण्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणासु पूर्वावान्तरकिट्टिषु वन्धदलादेकोत्तरहान्या
वन्धचयानेकैकं च वन्धमध्यमखण्डं घातदलतः पुनरेकोत्तरवृद्ध्याऽधस्तनशीर्षचयानेकोत्तरहान्यो-
भयचयानेकैकं च मध्यमखण्डं तावद् ददाति, यावन्नलोभद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमवन्धाऽपूर्वावान्तर-
किट्टिरप्राप्ता भवति । नवरसुभयचयदलमनन्ततमभागेन हीनं प्रक्षिपति, वन्धचयवन्धमध्यमखण्डरूपेण
तावदलस्य प्रक्षेपात् ।

ततो लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमवन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टौ वन्धदलत एकं वन्धाऽपूर्वावान्तर-
किट्टिसमानखण्डं लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिप्रमृतिव्यतिक्रान्तपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टि-
राशिन्यूनवादर्सर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणान् वन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयान् लोभद्वितीयसंग्रह-
किट्टिवन्धप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिप्रमृतिव्यतिक्रान्तवन्धपूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्यूनवन्धसर्वपूर्वापूर्वावा-
न्तरकिट्टिराशिप्रमाणान् वन्धचयानेकं च वन्धमध्यमखण्डं ददाति । घातदलतस्तु तस्यां दलं न
प्रक्षिपति । इत्थं प्राक्तनपूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानवन्धदलतोऽस्यामपूर्वावान्तरकिट्टौ दीयमानवन्धदल-
मनन्तगुणं भवति, वन्धचयवन्धमध्यमखण्डदलतो वन्धाऽपूर्वावान्तरकिट्टिचयवन्धाऽपूर्वावान्तरकि-
ट्टिसमानखण्डदलस्याऽनन्तगुणत्वात् ।

ततः परमनन्तरायां पूर्वावान्तरकिट्टौ घातदलतो वादरप्रथमपूर्वावान्तरकिट्टिप्रमृतिव्यति-
क्रान्तपूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणाऽधस्तनशीर्षचयांस्तथाऽनन्ततमभागेन हीनं वादरप्रथमपूर्वावान्तर-
किट्टिप्रमृतिव्यतिक्रान्तवादर्पूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्यूनवादर्सर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिप्रमाणोभ-
यचयदलमेकं च मध्यमखण्डं प्रक्षिपति । वन्धदलतः पुनरेकं वन्धमध्यमखण्डं वन्धप्रथम-
पूर्वावान्तरकिट्टिप्रमृतिव्यतिक्रान्तवन्धपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशिन्यूनवन्धसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिट्टिराशि-
प्रमाणान् वन्धचयान् प्रक्षिपति । इत्थं प्राक्तनवन्धापूर्वावान्तरकिट्टौ निक्षिप्तदलतोऽस्यां पूर्वावान्तर-
किट्टौ निक्षिप्यमाणवन्धदलमनन्तगुणहीनं भवति, वन्धचयवन्धमध्यमखण्डदलस्य वन्धापूर्वावान्तर-
किट्टिचयवन्धापूर्वावान्तरकिट्टिसमानदलतोऽनन्तगुणहीनत्वात् ।

ततः परं घातदलत एकोत्तरहान्योभयचयानेकोत्तरवृद्ध्याऽधस्तनशीर्षचयानेकैकं च
मध्यमखण्डं वन्धदलतः पुनरेकोत्तरहान्या वन्धचयानेकैकं च वन्धमध्यमखण्डं तावद् ददाति,

यावन्नोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्किः, नवरमसंख्यातपल्योपमप्रथमवर्गमूलप्रमाणासु पूर्वावान्तरकिङ्किषु गतासु यत्र यत्र बन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किर्निर्वर्त्यते, तत्र तत्रोभयचयस्थाने बन्धदलतो बन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किचयानधस्तनशीर्षचयस्थाने च बन्धाऽपूर्वावान्तरकिङ्किसमानखण्डं ददाति, धातदलतश्च मध्यमखण्डं न ददाति ।

लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमबन्धपूर्वावान्तरकिङ्किट्टेरपरितनपूर्वावान्तरकिङ्किौ धातदलत एकं मध्यमखण्डं वादप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किप्रभृतिव्यतिक्रान्तवादपूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणाऽवस्तनशीर्षचयान् वादप्रथमपूर्वावान्तरकिङ्किप्रभृतिव्यतिक्रान्तवादपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किराशिन्यूनवादसर्वपूर्वापूर्वावान्तरकिङ्किराशिप्रमाणौश्चोभयचयान् प्राक्षिपति । ततः परं धातदलत एकोत्तरवृद्ध्याऽवस्तनशीर्षचयानेकोत्तरहान्योभयचयानेकैकं च मध्यमखण्डं तावद् ददाति, यावन्नोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किचरमपूर्वावान्तरकिङ्किः । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्-२७ ।

समाप्तो गणितविभागः ।

इत्थं गणितः सूक्ष्मकिङ्किकरणाद्वाप्रथमसमयेदलनिक्षेपविधिः ॥१९६॥

उत्तरोत्तरममयेऽसंख्येयगुणहीना अपूर्वसूक्ष्मकिङ्किर्निर्वर्तयतीति प्रतिपादितं पञ्चनवत्यधिकशततमगाथया । अथ ताः कुत्र निर्वर्तयति ? किं किङ्किकरणाद्वावत् पूर्वासामेवावस्ताद् निर्वर्तयति, उत क्रोवादिकिङ्किवेदनाद्वावदुमयत्र ? काश्च स्तोका निर्वर्तयति, काश्च प्रभूताः ? इति पृष्ट आह

वीयाइखणेषु अपुव्वा पुव्वाणन्तरेषु हेड्डे य ।

कुणए हेड्डेऽप्पा ताउ अंतरेसुं असंखगुणा ॥१९७॥

द्वितीयादिक्षणेष्वपूर्वा पूर्वामामन्तरेष्वधस्ताच्च ।

करोत्यवस्तादल्पास्तान्योऽन्तरेष्वमख्यगुणा ॥ १९७ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘वीयाइखणेषु’ इत्यादि, ‘द्वितीयादिक्षणेषु’ सूक्ष्मकिङ्किकरणाद्वाया द्वितीयादिसमयेषु ‘पूर्वाभां’ पूर्वसूक्ष्मकिङ्किनाम् ‘अन्तरेषु’ द्वयोर्द्वयोः पूर्वसूक्ष्मकिङ्कयोर्मध्ये यान्यन्तराणि, तेषु, ‘अधस्ताच्च’ पूर्वसूक्ष्मकिङ्किनाश्चाऽवस्ताज्जधन्यपूर्वसूक्ष्मकिङ्किट्टेरप्यवस्तादित्यर्थः, ‘अपूर्वाः’ अपूर्वसूक्ष्मकिङ्किः ‘करोति’ निर्वर्तयति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ “सुक्ष्मसांपराइयकिट्टोकारगो विदियसमये अपुव्वाओ सुक्ष्मसांपराइयकिट्टोओ करेदि, असंखेज्जगुणाहोणाओ । ताओ दोसु ठाणेसु करेदि । तं जहान्पढमसमए कदाणं हेड्डा च अंतरे च ।” इति । कषायप्रामृतचूर्णिकृद्भिस्तृतीयादिसमयेषु द्वितीयसमयमाव्यपूर्वसूक्ष्मकिङ्किनिर्वृत्तिरतिदिष्टा । तेन तृतीयादिसमयेष्वपि क्षपकः पूर्वसूक्ष्मकिङ्किट्टेरवस्ताद् सूक्ष्मकिङ्क्यन्तरेषु चाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किर्निर्वर्तयतीति सिध्यति । अवस्तात् ‘स्तोकाः’ अल्पा अपूर्वसूक्ष्मकिङ्किः करोति,

सूक्ष्मकिट्टिकराणां प्रथमसमये सूक्ष्मकिट्टिषु वादरकिट्टिषु च दलिकनिक्षेपः

सूक्ष्मकिट्टिसमागच्छत्	पर्यवस्य	अवस्तनशील्यदलम्	पर्यवस्य
१ अ	३	अपूर्वाग्रहकिट्टिदलम्	१ अ
२ अ	३ अ	अपूर्वाग्रहकिट्टिदलम्	१ अ
३ अ	३ अ	अपूर्वाग्रहकिट्टिदलम्	१ अ
४ अ	३ अ	अपूर्वाग्रहकिट्टिदलम्	१ अ
५ अ	३ अ	अपूर्वाग्रहकिट्टिदलम्	१ अ

सूक्ष्मकिट्टिसमागच्छत्	पर्यवस्य	अवस्तनशील्यदलम्	पर्यवस्य
१ अ	३	अपूर्वाग्रहकिट्टिदलम्	१ अ
२ अ	३ अ	अपूर्वाग्रहकिट्टिदलम्	१ अ
३ अ	३ अ	अपूर्वाग्रहकिट्टिदलम्	१ अ
४ अ	३ अ	अपूर्वाग्रहकिट्टिदलम्	१ अ
५ अ	३ अ	अपूर्वाग्रहकिट्टिदलम्	१ अ

संकेतपरिचयः—

- १ ... ३२, — यद्यपि परमाधतः सूक्ष्मकिट्टियोऽनन्ता नैवेद्यन्ते, किन्तु सततपनया द्वात्रिंशत् (३२) परिकल्पिताः ।
- २ अ — तच्च सूक्ष्मकिट्टिसमागच्छत् पर्यवस्य सूक्ष्मकिट्टौ प्रीयते ।
- ३ अ — असत्कल्पनया प्रथमायां सूक्ष्मकिट्टौ द्वात्रिंशत् सूक्ष्मकिट्टिष्वान् प्रक्षिपति, वस्तुतस्तु अनन्ता सूक्ष्मकिट्टिष्वान् प्रक्षिपति, ततोऽसत्कल्पनया द्वितीयस्यानेकप्रकारम् । एवमेकोत्तरद्वान्या साधत् प्रक्षिपति, यावच्चरमसूक्ष्मकिट्टिः ।
- ४ अ — पूर्ववान्तरकिट्टिः । तावदाद्यावत् (१८) अत्र परिकल्पिताः, वस्तुतोऽनन्ताः ।
- ५ अ — पूर्ववान्तरकिट्टिषु पुरातनं दलम्, तच्चोत्तरान्तरपूर्वाऽनन्तरकिट्टौ नैवेद्यन्ते ।

४ अ—सर्वपूर्वापूर्वागन्तरकिट्टिन्वेकैः ऋ मध्यमखण्ड ददाति, नवर बन्धाऽपूर्वागन्तरकिट्टौ न ददाति ।

५ अ—लोभतृतीयसम्रहकिट्टिप्रथमागन्तरकिट्टौ सर्वपूर्वापूर्वागन्तरकिट्टिराशिप्रमाणान् असत्कल्पनया द्वाविंशतिमुभयचयान् प्रक्षिपति । ततः

परं यथाक्रममेकोत्तरहान्या प्रक्षिपति ।

६ अ—लोभतृतीयसम्रहकिट्टिद्वितीयपूर्वागन्तरकिट्ट्यामेकावस्तनशीर्षचय प्रक्षिपति, ततः परं यथाक्रममेकोत्तरवृद्ध्या पूर्वोक्तान्तरकिट्टिषु तावत् प्रक्षिपति, यावलोभद्वितीयसम्रहकिट्टिचरमपूर्वागन्तरकिट्ट्यामसत्कल्पनया सप्तदश (१७) अभस्तनशीर्षचयान् प्रक्षिपति, असत्कल्पनया पूर्वोक्तान्तरकिट्टीनामष्टादशत्वात् । वस्तुतस्त्वनन्तानधस्तनशीर्षचयान् प्रक्षिपति, परमार्थतः पूर्वोक्तान्तरकिट्टीनामनन्तत्वात् । अवस्तनशीर्षचयेषु प्रक्षिपेत् सर्वपूर्वागन्तरकिट्ट्यस्य सुल्यप्रदेशका भवन्ति ।

अ पू—सक्रमदलतो निर्वायमानाऽपूर्वागन्तरकिट्टि । असत्कल्पनया द्वेऽपूर्वागन्तरकिट्टौ कल्पिते, तृतीया पट्टी चेति, वस्तुतोऽनन्ता अपूर्वागन्तरकिट्टयो निर्वायन्ते ।

७ अ—तच्च लोभतृतीयसम्रहकिट्टिप्रथमपूर्वागन्तरकिट्टिदलप्रमाण भवति । अपूर्वागन्तरकिट्टौ चाऽपूर्वागन्तरकिट्टिदल ददाति ।

ब पू—बन्धपूर्वागन्तरकिट्टि, ताश्चात्र पट् कल्पिता, वस्तुतोऽनन्ता भवन्ति ।

८ अ—एकादशागन्तरकिट्टौ=बन्धचरमपूर्वागन्तरकिट्टौ एकं बन्धचय प्रक्षिपति । ततः परमेकोत्तरवृद्ध्या तावत् प्रक्षिपति, यावद् बन्धप्रथमपूर्वागन्तरकिट्टि । इत्थं बन्धप्रथमपूर्वागन्तरकिट्ट्यामसत्कल्पनयाऽष्टौ बन्धचयान् प्रक्षिपति, असत्कल्पनया बन्धपूर्वापूर्वागन्तरकिट्टीनामष्टुत्वात्, परमार्थतस्त्वनन्तबन्धचयान् प्रक्षिपति, परमार्थतो बन्धपूर्वापूर्वागन्तरकिट्टीनामनन्तत्वात् । बन्धमध्यमखण्ड च सर्वासु बन्धपूर्वापूर्वागन्तरकिट्टिष्वविशेषेण प्रक्षिपति । एतत्सर्वम् — अनेन चिह्नेन सूचितम् ।

ब अ पू—बन्धाऽपूर्वागन्तरकिट्टि । असत्कल्पनया द्वे बन्धापूर्वागन्तरकिट्टौ कल्पिते, वस्तुतस्तु ता अनन्ताः ।

९ अ—तच्च सक्रममध्यमखण्डाधिक लोभतृतीयां स्रहकिट्टिप्रथमपूर्वागन्तरकिट्टिदलप्रमाणम् । बन्धापूर्वागन्तरकिट्टौ तद् ददाति ।

१० अ—नवम्यामवागन्तरकिट्टौ=बन्धचरमाऽपूर्वागन्तरकिट्ट्यां पङ् (६) बन्धापूर्वागन्तरकिट्टिचयान् प्रक्षिपति, तस्या लोभद्वितीयसम्रहकिट्टिचरमागन्तरकिट्ट्यपेक्षया पट्टकिट्टित्वात् । वस्तुतस्त्वनन्तान् बन्धापूर्वागन्तरकिट्टिचयान् प्रक्षिपति, वस्तुतो लोभद्वितीयसम्रहकिट्टिचरमावान्तरकिट्ट्यपेक्षया बन्धचरमापूर्वागन्तरकिट्ट्या अनन्ततमकिट्टित्वात् । बन्धद्विचरमाऽपूर्वागन्तरकिट्टौ च बन्धचरमापूर्वागन्तरकिट्टिचरमावान्तरसत्कल्पनया त्रिभिरधिकान् बन्धापूर्वागन्तरकिट्टिचयान् (==९) पक्षिपति, वस्तुतोऽसंख्येयपल्योपमप्रथमवर्गमूलैरधिकान् प्रक्षिपति । इह च साऽसत्कल्पनया पट्टी किट्टि, बन्धापूर्वागन्तरकिट्टिद्वयकल्पनाच्च सैव बन्धप्रथमापूर्वागन्तरकिट्टिः ।

सर्वसूक्ष्मकिट्टिषु दृश्यमान दल विशेषहीनक्रमेण विद्यते, एवं बादरागान्तरकिट्टिष्वपि, नवरं सूक्ष्मचरमकिट्टितो बादरप्रथमागान्तरकिट्टौ विशेषहीन दल न भवति, किन्त्वसंख्येयगुण भवति ।

ताभ्यः 'अन्तरेषु' पूर्वसूक्ष्मकिट्टयन्तरेष्वसंख्यगुणा अपूर्वसूक्ष्मकिट्टीः करोति । यदुक्तं कषायप्राभृत-
चूर्णौ—हेडा थोवाओ, अन्तरेसु असंखेज्जगुणाओ ।” इति ॥१९७॥

अथ पूर्वापूर्वसूक्ष्मकिट्टिषु दलनिक्षेपं विमणिपुराह

देइ दलिअं अपुवसुहुमकिट्टितो अणंतराए तु ।

पुवसुहुमकिट्टीए हीणमसंखेज्जभागेणं ॥१९८॥

पुव्वाउ असंखंसाहियं अणंतरापुवकिट्टीए ।

सेसासुं पुव्वापुव्वासु कमेणं विसेसूणं ॥१९९॥

ददाति दलिकमपूर्वसूक्ष्मकिट्टितोऽनन्तरायां तु

पूर्वसूक्ष्मकिट्ट्या हीनमसंख्येयभागेन ॥१९८॥

पूर्वस्या असंख्यांशाधिकमनन्तरापूर्वकिट्टौ ।

शेषासु पूर्वापूर्वासु क्रमेण विशेषेणम् ॥१९९॥ इति पदसंस्कार ।

‘देइ’ इत्यादि, तत्राऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टितोऽनन्तरायां तु पूर्वसूक्ष्मकिट्ट्यामसंख्येयभागेन हीनं दलिकं ददाति । ‘पुव्वाउ’ इत्यादि, ‘पूर्वस्याः’ पूर्वसूक्ष्मकिट्टितो ‘अनन्तराऽपूर्वकिट्टौ’ अनन्तरा-
पूर्वसूक्ष्मकिट्टौ ‘असंख्यांशाधिकम्’ असंख्येयभागाधिकं दलं ददाति । ‘सेसासु’ इत्यादि, ‘शेषासु’
उक्तोद्धरितासु ‘पूर्वापूर्वासु’ पूर्वसूक्ष्मकिट्टिष्वपूर्वसूक्ष्मकिट्टिषु च क्रमेण ‘विशेषेणम्’ अनन्ततमभागेन
हीनं दलं ददाति । इदमुक्तं भवति सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्धाया द्वितीयसमये प्रथमसमयकृतजघन्य-
किट्टेरथस्ताद् याः सूक्ष्मकिट्टीः करोति, तासां सर्वजघन्याऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टौ दलिकं प्रभूतं
ददाति । ततो द्वितीयस्यामधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्ट्यामनन्तभागेन हीनं दलं ददाति, ततोऽनन्तरान्त-
रेणाऽनन्तभागेन हीनं तावद्ददाति, यावच्चरमाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिः ।

ततः परं चरमाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टितोऽसंख्यातभागेन हीनं दलं प्रथमसमयकृतप्रथमसूक्ष्म-
किट्टिलक्षणायां प्रथमपूर्वसूक्ष्मकिट्टौ ददाति । अत्र कारणं तु किट्टिकरणाद्धायां पूर्वान्तरकिट्टय-
पूर्वान्तरकिट्टयोः सन्धौ यथा प्ररूपितम्, तथैवाऽनुगन्तव्यम्, विशेषाभावात् । ततो द्वितीया-
दिषु पूर्वसूक्ष्मकिट्टिषु विशेषहीनक्रमेण तावद् ददाति, यावदन्तरजाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिरप्राप्ता
भवति । ततोऽन्तरजाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्ट्यामसंख्येयभागाधिकं दलं ददाति, ततोऽसंख्येयभागेन हीनं
दलं तदनन्तरपूर्वसूक्ष्मकिट्टौ ददाति, ततः परं विशेषहीनक्रमेण तावद् ददाति, यावच्चरमपूर्वसूक्ष्म-
किट्टिः, नवर यत्र यत्राऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिर्निवर्त्यते, तत्र तत्र प्राक्तनपूर्वसूक्ष्मकिट्टितोऽसंख्येय-
भागाधिकं दलिकं ददाति, तदनन्तरपूर्वसूक्ष्मकिट्टौ चाऽसंख्येयभागेन हीनं दलं ददाति । उक्तं च
कषायप्राभृतचूर्णौ—“विदियसमये दिज्जमाणगस्स पदेसग्गस्स सेठिपरूवणा—जा
विदियसमए जहणिया सुहुमसांपराइयकिट्टो, तिरसे पदेसग्गं दिज्जदि वहुअ ।

विदियाए किटोए अणंतभागहोणं । एवं गंतूण पढमसमए जा जहणिया
सुहुमसांपराइयकिटो, तत्थ असंखेज्जदिभागहोणं । तत्तो अणंतभागहोणं
जाव अपुवं णिव्वत्तिज्जमाणं ण पावदि, अपुवाए णिव्वत्तिज्जमाणि-
गाए किटोए असंखेज्जदिभागुत्तरं पुव्वणिव्वत्तिदं पडिवज्जमाणगस्स पदेसग्गस्स
असंखेज्जदिभागहोणं । परं परं पडिवज्जमाणरस्स अणंतभागहोणं ।” इति । यथा
द्वितीयसमये सूक्ष्मकिट्टिपु दलनिक्षेपविधिः प्ररूपितः, तथैव तृतीयादिसमयेऽपि तावत् प्ररू-
पयितव्यः, यावत्सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्वाचरमसमयः । अमाणि च कषायप्राभृतचूर्णौ—“जो
विदियसवए दिज्जमाणगस्स पदेसग्गस्स विधो, सो चेव विधो सेसेसु वि सम-
एसु जाव चरिमसमयवादरसंपराइयो ति ।” इति ।

वादरकिट्टिपु दलनिक्षेपस्तु प्रथमसमयवज्ज्ञातव्यः ।

अथ गणितविभागः ।

साम्प्रतं सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्वाया द्वितीयसमये दलिकनिक्षेपोऽधस्तनशीर्षचयादिप्ररूपणया
स्पष्टीक्रियते ।

सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्वाद्वितीयसमये प्रथमसमयतोऽसंख्यातगुणं दलं सूक्ष्मकिट्टितया परिणम-
नाय गृह्णाति । अथ द्वितीयसमये सूक्ष्मकिट्टितया परिणमनाय गृहीतसकलदलं विभागपञ्चके विभ-
जनीयम्—(१) अधस्तनशीर्षचयदलम् (२) अधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डदलम् (३) अन्तर-
जाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डदलम् (४) उभयचयदलं (५) मध्यमखण्डदलं चेति ।

(१) अथाऽधस्तनशीर्षचयदलम् सर्वाः पूर्वसूक्ष्मकिट्टीः प्रथमसमयकृतजवन्यसूक्ष्मकि-
ट्टिगतप्रदेशतुल्याः कतुं द्वितीयपूर्वसूक्ष्मकिट्टेवेकेचयं ददाति, तृतीयपूर्वसूक्ष्मकिट्टौ द्वौ चयौ ददाति ।
एवमेकोत्तरवृद्ध्या तावद् ददाति, यावच्चरमपूर्वसूक्ष्मकिट्टिः । एते च चया अधस्तनशीर्षचया उच्यन्ते ।
सर्वाधस्तनशीर्षचयाश्च “सैकपदेनपदार्थमथैकाचङ्कयुतिः किल संकलिताख्या ।” इति
करणसूत्रेण सङ्कलयितव्याः । पदं त्वत्रैकोनपूर्वसूक्ष्मकिट्टिराशिर्विध्यम् ।

एकाऽधस्तनशीर्षचयदलं सर्वाऽधस्तनशीर्षचयैर्गुण्यते, तदा सर्वाऽधस्तनशीर्षचयदलं
प्राप्यते ।

(२) अधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डदलम्—पूर्वसमयकृतप्रथमसूक्ष्मकिट्टिगत-
प्रदेशतुल्या अधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टयः स्थापयितव्याः । स्थापितायाञ्चैकैकन्यां किट्टौ यद् दलं
भवति, तदेकाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डदलमुच्यते । एकाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमान-
खण्डदलमवस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिराशिना गुण्यते, तदा सर्वाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिदलं प्राप्यते ।

(३) अन्तरजाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डदलम् पूर्वसमयकृतप्रथमसूक्ष्मकिट्टिगत-
प्रदेशतुल्या अन्तरजाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टयः स्थापयितव्याः । स्थापितायाञ्चैकैकस्यां सूक्ष्मकिट्टौ यद्
दलं भवति, तदेकान्तरजाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डदलमुच्यते । एकाऽन्तरजाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमा-
नखण्डदलमन्तरजाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिराशिना गुण्यते, तदा सर्वाऽन्तरजाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डदलं
प्राप्यते ।

(४) उभयचयदलम् पूर्वोक्तदलत्रये यथायोग्यं प्रक्षिप्ते सर्वपूर्वाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टयः
समानदलिका जायन्ते । तासां दलिकं गोपुच्छाकारं कर्तुं चरमपूर्वसूक्ष्मकिट्ट्यामेकश्चयः प्रक्षेप-
णीयः, द्विचरमपूर्वसूक्ष्मकिट्टौ द्वौ चयौ प्रक्षेपणीयौ । एवंक्रमेण पश्चानुपूर्व्यां चयास्तावत् प्रक्षेप्तव्याः,
यावद् द्वितीयसमये क्रियमाणप्रथमाऽवस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिः । ते च “सैकपदचनपदार्धम-
थैकाद्यङ्ग्युतिः किल संकलिताख्या ।” इति करणसूत्रेण संकलयितव्याः । पदं त्वत्र पूर्वा-
पूर्वसूक्ष्मकिट्टिराशिर्ज्ञातव्यम् । एते च चया उभयचया उच्यन्ते । सर्वोभयचयैरेकोभयचयगतदलं
गुण्यते, तदा सर्वोभयचयदलं प्राप्यते ।

नन्वेकोभयचयगतदलं कियद् भवति ? इति चेत्, उच्यते प्रथमसमये सूक्ष्मकिट्टितया
परिणमनाय गृहीतदलं द्वितीयसमये च सूक्ष्मकिट्टितया परिणमनाय गृह्यमाणदलमिति दलद्वयं
पदेन विभज्यते, तदा मध्यमदलं प्राप्यते । तत्पुनरर्धोक्तैकोनपदन्यूनान्यां द्वान्यां द्विगुण-
हानिन्यां विभज्यते, तदैकोभयचयदलं प्राप्यते । पदन्त्वत्र समयद्वयकृतसूक्ष्मकिट्टिराशिरवगन्त-
व्यम् ।

न्यास

मध्यमदलम् = समयद्वये सूक्ष्मकिट्टितया परिणमनाय गृहीतदलम् ।

पदम्

मध्यमदलम्

एकोभयचयदलम् =

(पदम् - १)

द्वे द्विगुणहानी-

२

(५) मध्यमखण्डदलम् द्वितीयसमये सूक्ष्मकिट्टितया परिणमनाय गृहीतसकलदलतः
पूर्वोक्तावस्तनशीर्षचयादिदलचतुष्टयं विशोध्य शेषदलं मध्यमखण्डदलमुच्यते । तच्च पूर्वापूर्वसूक्ष्म-
किट्टिराशिना विभज्यते, तदैकं मध्यमखण्डं प्राप्यते । एकमध्यमखण्डदलं चाऽवस्तनापूर्वसूक्ष्म-
किट्टिसमानखण्डदलतोऽसंख्येयगुणं भवति । एकैकं मध्यमखण्डं सर्वपूर्वापूर्वसूक्ष्मकिट्टिष्वविशेषेण
दातव्यम् ।

लोभतृतीयसंग्रहकिट्टिसंक्रमदलस्याऽवस्तनशीर्षचयादिविभागचतुष्टयं लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टि-
याश्च धातदलस्याऽवस्तनशीर्षचयादिविभागत्रयं बन्धदलस्य च बन्धापूर्वावान्तरकिट्टिसमानखण्डा-
दिविभागचतुष्टयं पूर्ववदवसेयम् ।

अथ पूर्वापूर्वसूक्ष्मकिङ्किटु दलनिक्षेपो भण्यते द्वितीयसमये सूक्ष्मकिङ्कितया परिणमनाय गृहीतदलात् प्रथमाऽधस्तनापूर्वसूक्ष्मकिङ्किटवेकमधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किसमानखण्डं पूर्वापूर्वसूक्ष्मकिङ्किराशिप्रमाणानुमयचयानेकं च मध्यमखण्डं ददाति । तच्च दीयमानं दलं प्रभूतं भवति, उपरि दीयमानदलस्य हीनत्वात् । ततो द्वितीयाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्कियामेकमधस्तनाऽपूर्वकिङ्किसमानखण्डमेकोनपूर्वापूर्वसूक्ष्मकिङ्किराशिप्रमाणानुमयचयानेकं च मध्यमखण्डं ददाति । इत्थं प्रथमाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्कितो द्वितीयाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्कियामेकोमयचयेन हीनं दलं ददाति । उभयचयदलस्याऽनन्ततमभागमात्रत्वात् प्रथमाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्कितो द्वितीयाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्कावनन्ततमभागेन हीनं दलं ददातीति सिध्यति । ततः परं तृतीयाधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किटवेकैकमधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किसमानखण्डमेकैकं मध्यमखण्डमेकोत्तरहान्या चोभयचयांस्तावत् प्रक्षिपति, यावच्चरमाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किः ।

ततः परं प्रथमपूर्वसूक्ष्मकिङ्कावेकं मध्यमखण्डं सर्वाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किराशिन्यून-पूर्वापूर्वसूक्ष्मकिङ्किराशिप्रमाणांश्चोभयचयान् ददाति । तदेव चरमाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्कितः प्रथमपूर्वसूक्ष्मकिङ्कियामेकोमयचयेनैकेन चाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किसमानखण्डेन हीनं दलं ददाति । इत्थञ्च चरमाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्कितः प्रथमपूर्वसूक्ष्मकिङ्कितौ दीयमानदलमसंख्येयभागेन हीनं जायते, एकमध्यमखण्डदलत एकाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किसमानखण्डदलस्याऽसंख्येयगुणहीनत्वादुभयचयदलस्य चाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किसमानखण्डदलाऽनन्ततमभागमात्रत्वात् ।

ततो द्वितीयपूर्वसूक्ष्मकिङ्कावेकमधस्तनशीर्षचयमेकं मध्यमखण्डमेकाविकाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किराशिन्यूनपूर्वापूर्वसूक्ष्मकिङ्किराशिप्रमाणांश्चोभयचयान् ददाति । तेन प्रथमपूर्वसूक्ष्मकिङ्कितोऽस्यां दीयमानदलमनन्तभागेन हीनं जायते । कथमेतदवसीयते ? इति चेत् उच्यते—प्रथमपूर्वसूक्ष्मकिङ्कितोऽस्यां दीयमानदलमेकाऽधस्तनशीर्षचयेनाऽत्रिकं जायते, एकोमयचयेन च हीनम् । तेनैकाऽधस्तनशीर्षचयदलन्यूनैकोमयचयदलेन हीनं दीयमानदलं प्रथमपूर्वसूक्ष्मकिङ्कितो द्वितीयपूर्वसूक्ष्मकिङ्कितौ जायते । अधस्तनशीर्षचयदलस्य केवलमुभयचयदलाऽसंख्येयभागमात्रत्वादुभयचयदलस्य चाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किसमानखण्डदलानन्ततमभागमात्रत्वात् प्रथमपूर्वसूक्ष्मकिङ्कितो द्वितीयपूर्वसूक्ष्मकिङ्कावनन्तभागेन हीनं दीयमानं दलं भवति । एवमग्रेऽपि भावनीयम् ।

ततः परं तृतीयादिपूर्वसूक्ष्मकिङ्किटवेकैकं मध्यमखण्डमेकोत्तरवृद्ध्याऽधस्तनशीर्षचयानेकोत्तरहान्या चोभयचयान् यथाक्रमं पल्योपमाऽसंख्यभागमात्रारवसंख्यातासु सूक्ष्मकिङ्किटु तावत्प्रक्षिपति, यावदन्तरजाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किराप्ता भवति ।

अन्तरजापूर्वसूक्ष्मकिङ्कावेकं मध्यमखण्डं प्रथमाऽधस्तनाऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किप्रभृतिव्यतिक्रान्तपूर्वापूर्वसूक्ष्मकिङ्किराशिन्यूनसर्वपूर्वापूर्वसूक्ष्मकिङ्किराशिप्रमाणानुमयचयानेकं चाऽन्तरजाऽपूर्व-

सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्वितीयसमये

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००

सङ्केतस्यष्टीकरणम्—

अपूर्वसूक्ष्मकिट्टिः, असत्कल्पनया सर्वाधस्तनापूर्वसूक्ष्मकिट्टयस्तस्रः (३), वस्तुतोऽनन्ताः ।

पूर्वसूक्ष्मकिट्टिः, असत्कल्पनया पूर्वसूक्ष्मकिट्टयो द्वात्रिंशत्, (४, ५, ६, ७, ९, १०, ११, १२, १४, १५, १६, १७, १९, २०, २१, २२, २४, २५, २६, २७, २९, ३०, ३१, ३२, ३४, ३५, ३६, ३७, ३९, ४०, ४१, ४२) ।

असूक्ष्मकिट्टयन्तरे नेर्वर्त्यमाना असूक्ष्मकिट्टिः, असत्कल्पनयाऽन्तरजाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टयः सप्त (८, १३, १८, २३, २८, ३३, ३८) ।

०००अनेन चिह्नेना-ऽधस्तनापूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमानखण्ड सूचितम्, तच्चैकैकाधनस्तनापूर्वसूक्ष्मकिट्टौ दीयते । एकाधस्तनापूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डद्वल तु प्रथमसमयकृतजघन्यपूर्वसूक्ष्मकिट्टिप्रदेशतुल्यम् ।

●●●अनेन चिह्नेन पूर्वसूक्ष्मकिट्टिषु पुरातनद्वल सूचितम्, तच्चोत्तरोत्तरपूर्वसूक्ष्मकिट्टौ विशेषहीनक्रमेण भवति ।

अ=अधस्तनशीर्षचयद्वलम्

× प्रदेशापेक्षया सर्वपूर्वसूक्ष्मकिट्टी प्रथमसमयकृतजघन्यपूर्वसूक्ष्मकिट्टिप्रदेशतुल्या कर्तुं द्वितीयपूर्वसूक्ष्मकिट्ट्यामेकाधस्तनशीर्षचय प्रक्षिप्यते, तृतीयपूर्वसूक्ष्मकिट्टौ द्वा अधस्तनशीर्षचयौ, चतुर्थपूर्वसूक्ष्मकिट्टौ त्रयो-ऽधस्तनशीर्षचया, एवमेकोत्तरवृद्धया पूर्वसूक्ष्मकिट्टिषु तावत् प्रक्षिप्यन्ते यागृच्चरमपूर्वसूक्ष्मकिट्टि, तस्यामसकल्पनयैकत्रिंशद् (३१) अधस्तनशीर्षचया प्रक्षिप्यन्ते, पूर्वसूक्ष्मकिट्टीना द्वात्रिंशत्वात्, अस्तुतस्त्वनन्तो अधस्तनशीर्षचया निक्षिप्यन्ते, पूर्वसूक्ष्मकिट्टीना परमार्थतोऽनन्तत्वात् ।

✽ अन्तरजापूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डद्वलम्, तच्च सूक्ष्मकिट्ट्यन्तरे निर्वर्त्यमानायामैककस्यामपूर्वसूक्ष्मकिट्टौ दीयते । एकान्तरजापूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डद्वल तु प्रथमसमयकृतजघन्यपूर्वसूक्ष्मकिट्टिप्रदेशतुल्यम् ।

। अनेन चिह्नेन मध्यमखण्ड सूचितम्, तच्चैकैक पूर्वपूर्वसूक्ष्मकिट्टिषु दीयते, एकमध्यमखण्डद्वल चैकाधस्तनापूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमानखण्ड-द्वलतो वैकान्तरजापूर्वसूक्ष्मकिट्टिसमानखण्डद्वलतो वाऽसंख्येयगुणं भवति ।

उ=उभयचयद्वलम्

△ चरमसूक्ष्मकिट्ट्यामेक उभयचय प्रक्षिप्यते, द्विचरमसूक्ष्मकिट्टौ द्वा उभयौ प्रक्षिप्येते, त्रिचरमसूक्ष्मकिट्टौ त्रय उभयचया प्रक्षिप्यन्ते, एवमेकोत्तरवृद्धयोभयचयाः पूर्वापूर्वसूक्ष्मकिट्टिषु तावत् प्रक्षिप्यन्ते, यावत् प्रथमाधस्तनापूर्वसूक्ष्मकिट्टि, तस्या च पूर्वापूर्वसूक्ष्मकिट्टिराशिप्रभाणा उभयचयाः प्रक्षिप्यन्ते, असत्कल्पनया तु द्वाचत्वारिंशत् (४२), अस्तुतोऽनन्ता, परमार्थतः पूर्वापूर्वसूक्ष्मकिट्टीनामनन्तत्वात् । अनेन क्रमेण दलिके प्रक्षिप्ते प्रथमाधस्तनापूर्वसूक्ष्मकिट्टौ, अस्तकल्पनया तु तृतीया सूक्ष्मकिट्टिः । ततोऽसंख्येयभागेन हीनम् । △ इत्यनेन सूचितं दीयमान यावृच्चरमाधस्तनापूर्वसूक्ष्मकिट्टि, असत्कल्पनया तु चतुर्थसूक्ष्मकिट्टौ । ततो द्वितीयादिपूर्वसूक्ष्मकिट्टिषु पल्योपमाऽसंख्येयभागप्रमाणास्वसंख्याता-सर्वद्वल प्रथमपूर्वसूक्ष्मकिट्टौ, असत्कल्पनया तु तिसृषु सूक्ष्मकिट्टिषु विशेषहीनक्रमेण तावद् भवति, यावदन्तरजापूर्वसूक्ष्मकिट्टिरप्राप्ता । ततस्तदनन्तरान्तरजाऽपूर्वसूक्ष्मकिट्ट्या असत्कल्पनयाऽष्टमसूक्ष्मकिट्ट्यामसंख्येयभागोनाधिकम् ✽ । △ इत्यनेन सूचितं दीयमानं द्वल भवति, तदनन्तरपूर्वसूक्ष्मकिट्ट्यावसंख्येय-भागहीनम् × । △ इत्यनेन सूचितं दीयमानं द्वल भवति, ततः पर विशेषहीनक्रमेण तावद् भवति, यावृच्चरमपूर्वसूक्ष्मकिट्टिः, नवरं यत्र यत्राऽपूर्वसूक्ष्मकिट्टिर्निर्वर्त्यते, तत्र तत्र प्राक्तनपूर्वसूक्ष्मकिट्टितोऽसंख्येयभागाधिकम्, तदनन्तरपूर्वसूक्ष्मकिट्टौ चासंख्येयभागेन हीनं द्वल दीयते ।

एवं सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्धायाः शेषसमयेष्वपि वक्तव्यम् ।

इदृशमानद्वल सूक्ष्मकिट्टिकरणाद्धायाः सर्वसमयेषु सर्वपूर्वापूर्वसूक्ष्मकिट्टिषु विशेषहीनक्रमेण भवति ।

सूक्ष्मकिङ्किटसमानखण्डं ददाति । इत्थं प्राक्तनपूर्वसूक्ष्मकिङ्किटोऽस्यामपूर्वसूक्ष्मकिङ्किटौ दीयमानदलमसं-
ख्येयभागाधिकं जायते । कथमेतदवसीयते ? इति चेत् , उच्यते-पूर्वसूक्ष्मकिङ्किटोऽस्यामन्तरजा-ऽपूर्व-
सूक्ष्मकिङ्किटसमानखण्डमधिकं ददाति, तच्च मध्यमखण्डस्या-ऽसंख्येयभागमात्रं भवति, तेन पूर्वसूक्ष्म-
किङ्किटो-ऽसंख्येयभागाधिकं दलिकमस्यां सूक्ष्मकिङ्किटौ दीयमानं दलं भवति । अत्र यद्यपि पूर्वसूक्ष्म-
किङ्किट एकोभयचयेन निरुक्ताऽधस्तनशीर्षचयैश्च हीनं दलं ददाति, तथापि तेषामन्तरजा-ऽपूर्वसूक्ष्म-
किङ्किटसमानखण्डदलाऽनन्तभागमात्रत्वेना-ऽकिञ्चित्कारत्वम् ।

ततोऽनन्तरायां पूर्वसूक्ष्मकिङ्किटवेकं मध्यमखण्डं प्रथमाऽधस्तन-ऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किटप्रभृतिव्यति-
क्रान्तपूर्वापूर्वसूक्ष्मकिङ्किटशिन्धून्सर्वपूर्वापूर्वसूक्ष्मकिङ्किटशिप्रमाणानुभयचयान् प्रथमपूर्वसूक्ष्मकिङ्कि-
टप्रभृतिव्यतिक्रान्तपूर्वसूक्ष्मकिङ्किटप्रमाणाऽधस्तनशीर्षचयान् प्रक्षिपति । तेन पूर्ववर्त्यन्तरजा-ऽपूर्व-
सूक्ष्मकिङ्किटोऽनन्तरपूर्वसूक्ष्मकिङ्किटौ दीयमानं दलमसंख्येयभागाहीनं जायते, मध्यमखण्डदलतो-
ऽन्तरजा-ऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किटसमानखण्डदलस्याऽसंख्येयगुणहीनत्वात् । तत ऊर्ध्वमेकोत्तरहान्योभयचया-
नेकोत्तरवृद्ध्याऽधस्तनशीर्षचयानेकैकं च मध्यमखण्डं तावद् ददाति, यावच्चरमपूर्वसूक्ष्मकिङ्किटः,
नवरं पत्न्योपमाऽसंख्येयभागप्रमितास्वसंख्यातासु पूर्वसूक्ष्मकिङ्किटु प्रजितासु यत्र यत्राऽपूर्वसूक्ष्म-
किङ्किट निर्वर्तयति, तत्र तत्राऽधस्तनशीर्षचयस्थानेऽन्तरजा-ऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किटसमानखण्डं ददाति । तेन
पूर्वापूर्वसूक्ष्मकिङ्किटसन्धौ सति पूर्वसूक्ष्मकिङ्किटोऽपूर्वसूक्ष्मकिङ्किट्यामसंख्यातभागेनाधिकं तथाऽपूर्व-
सूक्ष्मकिङ्किटः पूर्वसूक्ष्मकिङ्किटेश्च सन्धौ सत्यपूर्वसूक्ष्मकिङ्किटः पूर्वसूक्ष्मकिङ्किट्यामसंख्येयभागेन हीनं
दीयमानदलं जायते, शेषासु पूर्वसूक्ष्मकिङ्किटु विशेषहीनक्रमेणैव दीयमानदलं भवति । इत्थं द्वितीय-
समये सूक्ष्मकिङ्किटया परिणमनाय यदलं गृहीतम्, तत्सर्वं प्रक्षिप्तं भवति । (चइयन्तु यन्त्रकम्-२७ अ)

ततः परं वादरपूर्वापूर्वान्तरकिङ्किटु दलं निक्षिपति । तत्र लोभतृतीयसंग्रहकिङ्किटौ चतुर्विध-
संक्रमदलाहोमद्वितीयसंग्रहकिङ्किटौ च त्रिविधधातदलाचतुर्विधवन्धदलाद् यथायोग्यं दलं निक्षिपति ।

तत्र चरमसूक्ष्मकिङ्किटो लोभतृतीयसंग्रहकिङ्किटप्रथमपूर्वान्तरकिङ्किटौ दलमसंख्यातगुणहीनं
ददाति, ततः शेषास्त्रपि सूक्ष्मकिङ्किटकरणाद्धाप्रथमसमयवद् भावनीयम्, विशेषाभावात् ।

इति गणितविभागः ।

यथा सूक्ष्मकिङ्किटकरणाद्धाया द्वितीयसमये गणितरीत्या दलिकनिक्षेपो भणितः, तथैव तृती-
यादिसमयेषु भणितव्यः । ॥१९८-१९९॥

अथ सूक्ष्मकिङ्किटकरणाद्धायां दृश्यमानदलं विवर्णयिपुराह

पढमसुहुमाउ चरिमं जावं दीसइ दलं विसेसूणं ।

तो य असंखगुणं बायरपढमाउ उवरिं विसेसूणं ॥२००॥ (गीतिः)

प्रथमसूक्ष्मायाञ्चरमां यावद् दृश्यते दलं विशेषोत्तमम् ।

ततश्चाऽसंख्यगुणं वादरप्रथमायामुपरि विशेषोत्तमम् ॥२००॥ इति पदसंस्कार ।

‘पदम०’ इत्यादि, ‘प्रथमसूक्ष्मायाः’ प्रथमसूक्ष्मकिङ्कितः प्रभृति ‘चरमां’ चरमसूक्ष्मकिङ्कितं यावद् ‘दलं’ प्रदेशात् ‘विशेषोत्तमं’ विशेषहीनं दृश्यते । ‘तो’ इत्यादि, ‘ततः’ चरमसूक्ष्मकिङ्कितश्चाऽसंख्यगुणं दलं ‘वादरप्रथमायां’ लोमवृत्तीयसंग्रहकिङ्कितप्रथमाऽवान्तरकिङ्कितो दृश्यते । ‘उपरि’ इत्यादि, उपरि विशेषोत्तमं दृश्यते ।

इदमुक्तं भवति सूक्ष्मकिङ्कितकरणाद्धायाः प्रथमसमयात् प्रभृति चरमसमयं यावत् प्रथमसूक्ष्मकिङ्कितो प्रभृतं दलं दृश्यते । ततो विशेषहीनं दलं द्वितीयस्यां सूक्ष्मकिङ्कितो दृश्यते । एवं विशेषहीनक्रमेण तावद् दृश्यते, यावच्चरमसूक्ष्मकिङ्कितः । चरमसूक्ष्मकिङ्कितश्च लोमवृत्तीयसंग्रहकिङ्कितप्रथमाऽवान्तरकिङ्कितसंख्यातगुणं दलं दृश्यते । किं कारणम् ? इति चेत्, उच्यते-वादरकिङ्कितानन्दलस्याऽसंख्येयमागप्रमितमेव दलं गृहीत्वा वादरकिङ्कितो विशेषाविकाः सूक्ष्मकिङ्कितः करोति । तेन चरमसूक्ष्मकिङ्कितो लोमवृत्तीयसंग्रहकिङ्कितप्रथमाऽवान्तरकिङ्कितसंख्यातगुणं दलं दृश्यते । उक्तं च कषाय-प्रामृतचूर्णौ-“सुहुमसांपराइयकिटोकारगरस किटोसु दिरसमाणपदेसग्गस्स सेढि-परूवणं । तं जहा-जहणियाए सुहुमसांपराइयकिटोए पदेसग्गं बहुगं, ततो अणं-तमागहोणं जाव चरिमसुहुमसांपराइयकिटि ति । तदो जहणियाए वादरसांपराइयकिटोए पदेसग्गमसंखेज्जगुणं । एसा सेढिपरूवणा जाव चरिमसमय-वादरसांपराइओ ति ।”

ततो लोमवृत्तीयसंग्रहकिङ्कितप्रथमाऽवान्तरकिङ्कितो विशेषहीनं दलं लोमवृत्तीयसंग्रहकिङ्कित-द्वितीयाऽवान्तरकिङ्कितो दृश्यते । ततः परमनन्तरानन्तरेण विशेषहीनक्रमेण तावद् दृश्यते, याम-ल्लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कितचरमाऽवान्तरकिङ्कितः ॥ २०० ॥

लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कितं वेदयतो जीवस्यावलिकान्त्रिकमात्रप्रथमस्थितिमवनानन्तरं यो विशेषः प्रवर्तते, तं त्रिमाणिपुराह

जा आवलितिगसेसा पदमिठिई ताव संकमेइ दलं ।

वीयतो तइयाए तओ परं संकमेइ सुहुमासु ॥२०१॥ (गीतिः)

यावदावलिकान्त्रिकशेषा प्रथमस्थितिस्तावत् सक्रामति दलम् ।

द्वितीयातस्तृतीयस्या तत पर सक्रामति नृक्षमासु ॥२०१॥ इति पदसंस्कार ।

‘जा’ इत्यादि, लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कितं वेदयतः क्षपकस्य यावद् आवलिकान्त्रिकशेषा ‘प्रथमस्थितिः’ लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कितप्रथमस्थितिर्वर्तते, तावद् ‘द्वितीयातो’ लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कितः ‘तृतीयस्यां’ लोमवृत्तीयसंग्रहकिङ्कितो दलं संक्रामति । ‘ततो’ लोमद्वितीयसंग्रहकिङ्कित-

प्रथमस्थितेरावलिकोत्रिकान्परं लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टितो दलं 'सूक्ष्मासु' सूक्ष्मकिट्टिष्वेव संक्रामति, प्राक्तमयत्राऽपि संक्रामति रीत्यर्थः । प्रत्यपादि च कषायप्रामृतचूर्णौ—“लोमरस विदियकिट्टि वेदयमाणरस जा पढमट्टिदो, तिरसे पढमट्टिदोए जाव तिणिण आवलियाओ सेसाओ, ताव लोमरस विदियकिट्टिदो लोमस्स तदियकिट्टिए संछुब्भदि पदेसग्गं । तेण परं ण संछुब्भदि, सव्वं सुहुमसांपराइयकिट्टोसु संछुब्भदि ।” इति ।

प्रथमस्थितौ द्रव्यावलिकाशेषायामागालो व्यवच्छिद्यते । ततः समयोनाऽऽवलिकायां गतायां लोमस्य जवन्यस्थित्युदीरणा जायते । तदानीमेव वादरलोमस्य चरमोदयः ॥ २०१ ॥

अथ लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकाशेषायां वादरकिट्टीनां सर्वथा सूक्ष्मकिट्टितया परिणतिं प्रतिपिपादयिषुराह

खणअहिआवलिसेसाए विइयातइयगाण सव्वदलं ।

संकामइ सुहुमासुं वज्जिय णववद्धमावलिगयं य ॥२०२॥ (गीतिः)

क्षणाधिकावलिकाशेषायां तु द्वितीयातृतीययोः सर्वदलम् ।

संक्रमयति सूक्ष्मासु वर्जयित्वा नववद्धमावलिगागतं च ॥२०२॥ इति पदसंस्कार ।

‘खण०’ इत्यादि, लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ ‘क्षणाधिकाऽऽवलिकाशेषायां’ समयाधिकावलिकाशेषायां ‘नववद्धं’ द्वितीयसंग्रहकिट्टेः समयोनद्रव्यावलिकावद्धं द्वितीयस्थितिस्थम् ‘आवलिकागतं’ तस्या एवोदयावलिकायां प्रविष्टं च प्रथमस्थितिगतं दलिकं वर्जयित्वा ‘द्वितीया-तृतीययोः’ लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टितृतीयसंग्रहकिट्टयोः सर्वदलं ‘सूक्ष्मासु’ सूक्ष्मकिट्टिषु संक्रमयति, सूक्ष्मकिट्टितया परिणमयतीत्यर्थः । न्यगादि च कषायप्रामृतचूर्णौ “लोम-रस विदियकिट्टि वेदयमाणरस जा पढमट्टिदो, तिरसे पढमट्टिदोए आवलियाए समयाहियाए सेसाए तावे जा लोमरस तदियकिट्टो, सा सव्वा णिरवयवा सुहुम-संपराइयकिट्टोसु संकंता । जा विदियकिट्टो, तिस्से दो आवलिया मोत्तूण समयूणे उदयावलियपविट्ठं च सेसं सव्वं सुहुमसंपराइयकिट्टोसु संकंतं ।” इति ॥२०२॥

लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकाशेषायां मोहनीयस्य यश्चरमस्थि-तिबन्धो जायते, तमभिदधच्छेषकर्मणामपि स्थितिबन्धं भणति

लोहरस मुहुत्तंतो बंधो धाईण दिवसंतो ।

हवइ अधाईणं वासंतो अह भणिमु ठिइसंतं ॥२०३॥ (उपगीतिः)

लोमस्य मुहूर्तान्तर्वन्धो धातिनां दिवसान्त ।

भवत्यधातिना वर्षान्तरथ भणाम स्थितिसंत्वेम् ॥२०३॥ इति पदसंस्कार ।

‘लोहरस’ इत्यादि, लोभद्वितीयसंग्रहकिङ्खिदेदनाद्धाचरमसमये ‘लोमस्य’ संज्वलनलोमस्य ‘मुहूर्तान्तः’ मुहूर्तस्य अन्तरम्=मध्ये, अन्तर्मुहूर्तमात्र इत्यर्थः, ‘वन्वः’ स्थितिबन्धो ‘भवति’ जायते, मोहनीयस्याऽन्तर्मुहूर्तमात्रः स्थितिबन्धो भवतीत्यर्थः । अयं च मोहनीयस्य सर्वजघन्यस्थितिबन्धः । एवं मोहनीयस्यानुभागबन्धोऽपि सर्वजघन्यो भवति ।

‘धार्ढ्य’ इत्यादि, ‘धातिनां’ मोहनीयस्योक्तत्वाज्ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायरूपाणां कर्मणां स्थितिबन्धो ‘दिवसान्तः’ दिवसस्य-अहोरात्रस्य अन्तरम्=मध्ये भवति, लोभप्रथमसंग्रहकिङ्खिदेदनाद्धाचरमसमये यो धातित्रयस्य स्थितिबन्धो दिवसपृथक्त्वमात्र आसीत्, स क्रमेण हीयमानः सन् सम्प्रत्यन्तरहोरात्रप्रमाणो जायत इत्यर्थः । ‘अधार्ढ्य’ इत्यादि, तदानीं चाऽधातिनां कर्मणां नामगोत्रवेदनीयलक्षणानां स्थितिबन्धो ‘वर्षान्तः’ वर्षस्याऽन्तर्जायते । प्रतिपादितं च कषायप्राभृतचूर्णौ “तन्नि चेव लोभसंजलणरस ठिदिवंधो अंतोमुहुत्तं तिण्हं धादिकागाणं ठिदिवंधो अहोरत्तरस अंतो । णामागोदवेदणीयाणं वादरसांपराइयरस जो चरिमो ठिदिवंधो, सो संखेज्जेहिं वस्ससहस्सेहिं हाइदूण वरसरस अंतो जादो ।” इति ।

अथ प्रतिजिज्ञासुराह—‘अह’ इत्यादि, ‘अय’ स्थितिबन्धप्ररूपणान्तरम्, आनन्तर्यार्थकत्वाद् अथशब्दस्य, ‘भणामः’ प्रतिपादयामः, किम् ? इत्याह—‘ठिइसंतं’ ति ‘स्थितिसत्त्व’ सप्तानामपि कर्मणां स्थितिसत्कर्म ॥२०३॥

अथ प्रतिज्ञां निर्वोढुकामः सप्तानामपि स्थितिसत्त्वं व्याहरति-

लोहरस मुहुत्तंतो संखसहरसवरिसा य धार्ढ्यं ।

होज्जेइ अधार्ढ्य उण असंखेज्जवरिसा चरिमे ॥२०४॥

लोभस्य मुहूर्तान्तं संखसहस्रवर्षाश्च धातिनाम् ।

भवत्यधातिनां पुनरसंखेयवर्षाश्चरमे ॥२०४॥ इति पदसंस्कार ।

‘लोहरस’ इत्यादि, तत्र ‘चरिमे’ ति ‘चरमे’ लोभद्वितीयसंग्रहकिङ्खिदेदनाद्धाचरमसमये ‘लोभस्य’ संज्वलनलोभस्य स्थितिसत्त्वं ‘मुहूर्तान्तः’ अन्तर्मुहूर्तं भवति । ‘संख०’ इत्यादि, तत्र ‘धातिनां’ ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायरूपाणां च कर्मणां स्थितिसत्त्वं संखसहस्रवर्षा भवति । ‘अधार्ढ्य’ इत्यादि, ‘अधातिनां’ नामगोत्रवेदनीयलक्षणानां कर्मणां पुनः स्थितिसत्त्वमसंखेयवर्षा भवति, लोभप्रथमसंग्रहकिङ्खिदेदनाद्धाचरमसमयतः परं संख्यातेषु स्थितिधातेषु गतेषु स्थितिसत्त्वं हीनं सदिदानीमप्येतावद् भवति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “चरिमसमयवादरसांपराइयरस मोहणीयरस ठिदिसंतकागमंतोमुहुत्तं । xxx

तिण्हं धादिकम्भाणं ठिदिसंतकम्मं संखेज्जाणि वरससहरसाणिXXXX नामागोद-
वेदणीयाणं ठिदिसंतकम्मसंखेज्जाणि वस्साणि ।” इति ।

निश्चयनयमाश्रित्य तदानीमेव व्यवच्छिद्यमानः संज्वलनलोमस्य बन्धो व्यवच्छिन्नः ।
एवं वादरकपायस्योदयोदीरणे व्यवच्छिन्ने तथाऽनिवृत्तिवादरसम्प्रायगुणस्थानकाद्धाऽपि व्य-
वच्छिन्ना । यदुक्तं सप्ततिकाचूर्णौ—“एवं अंतोमुहुत्तं किट्टोओ करेति ताव, जाव
लोमस्स चित्तिथकिट्टोए पढमद्धितो समयाहियावलियसेस त्ति । तग्गि समए
लोमसंजलणाए बंधवोच्छेओ, बायरकसायाणं उदओदोरणावोच्छेओ य अनि-
यट्टिकालवोच्छेओ य जुगवं भवंति ।” इति ।

तदेवं समर्थिता वादरकिट्टिवेदनाद्धा । तस्यां च समर्थितायां समाप्तमनिवृत्तिकरण-
निरूपणम् ॥२०४॥

एकाधिकद्विशततमप्रमृतिगाथाः समाश्रित्य यन्त्रकम्

- (१) यावत्लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टया आवलिकात्रिकप्रमाणा प्रथमस्थिति शेषा भवति, तावद् द्वितीयसंग्रह-
किट्टितत्तृतीयसंग्रहकिट्टयामपि दल सक्रामति । तत पर द्वितीयसंग्रहकिट्टिदलं तृतीयसंग्रहकिट्टौ न
सक्रामति, किन्तु सूक्ष्मकिट्टिवेव ।
- (२) लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितेर्द्धयावलिकयो शेषयोरागालो व्यवच्छिद्यते ।
- (३) लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थिते समयाधिकावलिकायां शेषायाम्
 - (क) लोमस्य जघन्यस्थित्युदीरणा भवति ।
 - (ख) समयोनद्धयावलिकावच्छूतनदलमुदयावलिकाप्रविष्टदलं च वर्जयित्वा शेषं सर्वं वादरकिट्टिदलं
सूक्ष्मकिट्टितया परिणमयति ।
 - (ग) मोहनीयस्य स्थितिवन्धोऽन्तर्मुहूर्तमात्र ।
 - (घ) धातित्रयस्य स्थितिवन्धोऽन्तरहोरात्रम् ।
 - (ङ) अधातित्रयस्य स्थितिवन्धोऽन्तर्वर्षम् ।
 - (च) लोमस्य स्थितिसत्त्वमन्तर्मुहूर्तम् ।
 - (छ) धातित्रयस्य स्थितिसत्त्वं सख्येयसहस्रवर्षाणि ।
 - (ज) अधातित्रयस्याऽसंख्येयवर्षा स्थितिसत्त्व भवति ।
 - (झ) मोहनीयस्य सर्वजघन्यस्थितिवन्ध ।
 - (ञ) मोहनीयस्य सर्वजघन्यानुमागवन्ध ।
 - (ट) निश्चयनयमाश्रित्य
 - (अ) तदानीं व्यवच्छिद्यमानः संज्वलनकपायस्य बन्धो व्यवच्छिन्नः ।
 - (ब) तदानीं व्यवच्छिद्यमाने वादरकपायस्योदयोदीरणे व्यवच्छिन्ने ।
 - (स) एवमेवाऽनिवृत्तिकरणगुणस्थानकाद्धाऽपि व्यवच्छिन्ना ।

अनिवृत्तिवादरसम्परायगुणस्थानकसमाप्तिसमनन्तरं सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकं प्रतिपद्यते ।
तेन सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानके प्रक्रियाविशेषं प्रदर्शयितुकामः ग्राह

सेकाले सुहुमगुणकाणं पडिवज्जए तयाणि य ।

गुणसेढिं करइ सुहुमकिट्ठी उकिरिय वेयइ य ॥२०५॥

अनन्तरकाले सूक्ष्मगुणस्थानं प्रतिपद्यते तदानीञ्च ।

गुणश्रेणिं करोति सूक्ष्मकिट्ठीरुत्कीर्य वेदयति च ॥२०५॥ इति पदसंस्कार ।

‘सेकाले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले’ वादरकिट्ठिवेदनाद्धासमाप्तितोऽनन्तरसमये ‘सूक्ष्मगुणस्थानं’ सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकं प्रतिपद्यते, परिणाममाहात्म्यात् । तदानीं किं करोति ? इत्यत आह—
‘तयाणि य’ इत्यादि, तदानीञ्च ‘सूक्ष्मकिट्ठीः’ सूक्ष्मकिट्ठिगतप्रदेशानुत्कीर्य ‘गुणश्रेणिं’ गुणेन-उदयसमयादारम्याऽसंख्येयगुणकारेण श्रेणिं-प्रदेशरचनां ‘करोति’ निर्वर्तयति । उदयसमयतः प्रभृत्यसंख्येयगुणक्रमेण दलिकं निक्षिप्य प्रथमस्थितिं विदधातीत्यर्थः । ‘वेदयति च’ तदानीञ्चैव सूक्ष्मकिट्ठीरनुभवति । यदुक्तं सप्ततिकाचूर्णौ— तओ सेकाले सुहुमसंपराइगकिट्ठोओ दलिअं ओकड्ढित्तु पढमद्वितिं करेइ । ततियतिभागमेत्तं वेदेइ य, तओ सुहुमसंपराइओ वुचइ ।” इति ।

एवं शतकचूर्णावपि:

“वायररागेण कया सुहुमो वेएइ सुहुमकिट्ठोओ ।

तम्हा सुहुमकसाओ सुहुमो सुळप्प योगप्प ॥१॥” इति ॥२०५॥

ननु गुणश्रेणिनिक्षेपः सूक्ष्मकिट्ठिवेदनाद्धाप्रथमसमये कियान् भवति ? तथा गुणश्रेण्यां तदुपरितनस्थितिषु च दलिकनिक्षेपः कथं भवति ? इत्याशङ्कान्युदासाय ग्राह

सुहुमगुणतो गुणसेढीणिगखेवो विसेसअम्महिओ ।

तत्थ असंखगुणक्रमेणं णिखिविज्जा पअेसग्गं ॥२०६॥

वरिमाउ असंखगुणं अंतरआइणि ताउ य विसेसूणं ।

उवरि तओ बीयाइणि ताउ संखगुणहीणयं तो हीणं ॥२०७॥

(आर्यागोतिः)

सूक्ष्मगुणतो गुणश्रेणिनिक्षेपो विशेषाभ्यधिक ।

तत्राऽसंख्यगुणक्रमेण निक्षिपति प्रदेशाग्रम् ॥२०६॥

चरमादसंख्यगुणमन्तरादौ तस्माच्च विशेषोत्तमम् ।

उपरि ततो द्वितीयादौ तस्मात् संख्यगुणहीनं ततो हीनम् ॥२०६॥ इति पदसंस्कार ।

‘सुहुमगुणतो’ इत्यादि, ‘सूक्ष्मगुणतः’ पदैकदेशे पदसमुदायस्योपचारात् सूक्ष्मसम्प-
 रायगुणस्यानकाद्धातो ‘गुणश्रेणिनिक्षेपो’ मोहनीयस्य गुणश्रेण्यायामोऽन्तरस्थितीनां संख्येयभाग-
 कल्पो भवन् विशेषाधिको भवति । भणितं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“गुणसेढिणिक्खेवो
 सुहुमसांपराइयद्धादो विसेसुत्तरो ।” इति । एवं ज्ञानावरणादीनामपि गलितावशेषगुणश्रे-
 णिनिक्षेपः सूक्ष्मसम्परायाद्धातो विशेषाधिको भवति, नवरं मोहनीयगुणश्रेणिनिक्षेपतः शेषकर्मणां
 तात्कालिकगलितविशेषगुणश्रेणिनिक्षेपोऽन्तर्मुहूर्तकालेनाधिको भवति, क्षीणकषायगुणस्थान-
 कालस्योऽपरि शेषकर्मगुणश्रेणिशिरोदर्शनात् । अथ मोहनीयगुणश्रेणौ तदुपरि च दलनिक्षेपं भणति—
 ‘तत्थ’ इत्यादि, ‘तत्र’ सूक्ष्मसम्परायाद्धातो विशेषाधिकाऽऽयामलक्षणे गुणश्रेणिनिक्षेपेऽसंख्य-
 गुणक्रमेण प्रदेशाग्रं ‘निक्षिपति’ प्रक्षिपति । अयम्भावः—सूक्ष्माकिङ्खितस्य दलस्याऽसंख्येयभाग-
 प्रमाणं दलमुत्कीर्णोत्कीर्णस्य च दलस्याऽसंख्येयभागप्रमितं दलं गृहीत्वोदयनिपेके स्तोत्रं
 दलं ददाति । तदनन्तरोपरितनद्वितीयनिपेकेऽसंख्येयगुणं दलं ददाति । ततोऽपि तृतीयनिपे-
 केऽसंख्येयगुणं दलं ददाति । एवमसंख्यातगुणक्रमेण तावद् ददाति, यावदन्तर्मुहूर्तप्रमाणगुण-
 श्रेणिनिक्षेपस्य चरमनिपेकः । अथाचि च कषायप्राभृतचूर्णौ—“तदो पदेसग्गमोक्खियूण
 उदये थोवं दिण्णं । अंतोमुहुत्तद्धमेत्तमसंखेज्जगुणाए सेढोए देदि ।” इति ।
 ततो बह्वसंख्येयभागप्रमितं दलं गृहीत्वा ‘चरमात्’ प्रत्यासत्त्या गुणश्रेणिनिक्षेपचरमनिपेकतोऽसंख्य-
 गुणं प्रदेशाग्रम् ‘अन्तरादौ’ अन्तरकरणप्रथमनिपेके निक्षिपति । इदमुक्तं भवति—इदानीमतीत्यापनां
 वर्जयित्वा सर्वत्र दलनिक्षेपं करोति, तेनाऽन्तरकरणं न संभवति, तथाप्यनिवृत्तिकरणे निष्पादि-
 तस्याऽन्तरकरणस्य गुणश्रेणिं वर्जयित्वा येषु निपेकेषु दलनिक्षेपं करोति, ते “भूतपूर्वकरादु-
 पचारः” इति न्यायेनाऽन्तरकरणनिपेका भण्यन्ते, तेषां च प्रथमनिपेके गुणश्रेणिशिरस उपरितने
 प्रथमनिपेक इति यावत्, गुणश्रेणिचरमनिपेकतोऽसंख्येयगुणं दलिकं निक्षिपति ।
 ‘ताड’ इत्यादि, ‘तस्मात्’ अन्तरप्रथमनिपेकतश्च विशेषोनं दलमुपरि यथाक्रमं निक्षिपति, यावद-
 न्तरचरमनिपेकः, तस्योपरि भिन्नक्रमेण दलिकनिक्षेपप्रतिपादनात् । अथ द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेके
 दलनिक्षेपं व्याहर्तुकामः प्राह—‘तओ’ इत्यादि, ‘ततः’ अन्तकरणचरमनिपेकतो ‘द्वितीयादौ’
 द्वितीयायाः द्वितीयस्थित्या आदौ—प्रथमनिपेके ‘संख्यगुणहोणियं’ति कप्रत्ययस्य स्वार्थिकत्वात्
 संख्यगुणहीनं दलं प्रक्षिपति । समवादि च कषायप्राभृतचूर्णौ—“गुणसेढिसोसगादो जा
 अणंतरिद्धो, तत्थ असंखेज्जगुणं । ततो विसेसहोणं ताव, जाव पुव्वसमये
 अंतरमासो तरस अंतरस्स चरिमादो अंतरिद्धोदो त्ति पुव्वसमये जा विदिय-
 ण्णिदो, तिरसे आदिद्धोए दिज्जमाणगं पदेसग्गं संखेज्जगुणहोणं ततो विसेस-
 होणं ।” इति । इहापि द्वितीयस्थितिव्यपदेशस्तु “भूतपूर्वकरादुपचारः” इति न्यायाद् बोध्यः ।
 अयं भावः सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकप्रथमसमये सत्तागतदलस्याऽसंख्येयभागप्रमितं दलमुत्कीर्णं

तस्यैकाऽसंख्येयभागप्रमितं दलं गृहीत्वा गुणश्रेणौ निक्षिप्य शेषान् बहून्संख्येयभागान् गुणश्रेणोरुपरि निक्षिपति । तथाऽपि बहून्संख्येयभागमात्रदलस्य बहून् संख्येयभागानेकं वा संख्येयभाग-मन्तरस्थितिषु विशेषहीनक्रमेण निक्षिप्य शेषदलं द्वितीयस्थितौ समयाऽधिकाऽऽवलिकाप्रमाणा-तीत्यापनान्पूर्णायां विशेषहीनक्रमेण प्रक्षिपति । इह यथा प्रथमपक्षे दोषामात्रं, तथा द्वितीयेऽपि । तथाहि—अपकृष्टसर्वदलस्याऽसंख्येयभागप्रमाणं दलमन्तरस्थितिनिपेकतः संख्या-तगुणहीनेषु गुणश्रेणिनिपेकेषु यथाविभागं ददाति, बहून्संख्यातभागप्रमितदलस्य च संख्येय-तमभागं पृथक्स्थाप्य बहून् संख्येयभागान् यथाविभागं गुणश्रेणिनिपेकतः संख्यातगुणेष्वन्तरस्थिति-निपेकेषु ददाति । इत्थं गुणश्रेणिचरमनिपेकतोऽन्तरस्थितिप्रथमनिपेके दीयमानदलमसंख्येयगुणं जायते, संख्यातगुणनिपेकेष्वसंख्यातगुणदलिकस्य प्रक्षेपात् । ततः परं विशेषहीनक्रमेण तावद्ददाति, यावदन्तरस्थितिचरमनिपेकः । पृथक्स्थापितैकसंख्येयभागान्वन्तरस्थितितः संख्यातगुणेषु द्वितीय-स्थितिनिपेकेषु यथाविभागं निक्षिपति । इत्थमन्तरस्थितिचरमनिपेकतो द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेके दीयमानं दलं संख्यातगुणहीनं जायते, संख्यातगुणनिपेकेषु संख्येयभागमात्रदलिकस्य प्रक्षिप्यमाण-त्वादिति प्रथमपक्षः ।

अथ द्वितीयपक्षो व्युत्पाद्यते अपकृष्टसकलदलस्याऽसंख्येयभागः पूर्ववद् गुणश्रेणिनिपे-केषु दातव्यः । शेषाणां बहून्संख्येयभागानां संख्येयतमभागमन्तरस्थितिनिपेकेषु यथाविभागं निक्षिपति । इत्थमपि गुणश्रेणिचरमनिपेकतोऽन्तरस्थितिप्रथमनिपेके दीयमानं दलमसंख्येयगुणं जायते, संख्यातगुणनिपेकेष्वसंख्यातगुणदलिकस्य निक्षिप्यमाणत्वात् । ततः शेषान् बहून्संख्येयभागान् समयाधिकाऽवलिकारूपामतीत्यापनां वर्जयित्वा द्वितीयस्थितिसर्वनिपेकेषु विशेषहीनक्रमेण ददाति । इत्थमप्यन्तरस्थितिचरमनिपेकतो द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेके दीयमानं दलं संख्येयगुणहीनं भवति, अन्तरस्थितौ दीयमानदलतो द्वितीयस्थितौ दीयमानदलस्य संख्येयगुणत्वेऽप्यन्तरस्थितिनिपेकतो द्वितीयस्थितिनिपेकाणां संख्येयगुणत्वात् ॐ ।

एवंक्रमेण दलिकप्रक्षेपस्तावद्दातव्यः, यावत् सूक्ष्मसम्परायगुणस्यानके प्रथमस्थितिधातः पूर्णो भवति, नवरं प्रथमस्थितिधाताद्याचरमसमययुत्कीर्णस्य दलस्य बहून्संख्येयभागमात्रदलस्य

ॐ जयधवलकिरा अपि प्रथमपक्षं प्रदर्श्य द्वितीयपक्षेऽपि दोषामात्रं स्वीकुर्वन्ति । तथा च तदग्रन्थः—“कुदो ? अंतरद्विदोषु पुण्ड्रुत्तदव्वस्स संखेज्जे भागे शिंसिचियूए पुणोसेससंखेज्जदिभागमेतदव्वमंतराया-मादो संखेज्जगुणविदियद्विदोए जहापविभागं शिंसिचमारुस्स परिप्फुडमेवेदस्मि संघिविसये दिज्जमारु-पदेमग्गस्स संखेज्जगुणहीरुत्तदंसरादो । x x x x जइवि एत्थ अतरद्विदोषु ओकड्ढिदसयलदव्वस्स संखेज्जदिभागमेतमेवदव्वं शिंसिचवि, विदियद्विदोए च संखेज्जे भागे शिंसिचदि त्ति थेप्पइ । तो विपय-दत्तसिद्धोए एत्थ पडिबंयो, अंतरायामादो विदियद्विदोप्रायामस्स(स्ता)संखेज्जगुणत्तमस्सियूए तस्स सिद्धोए बाहाणुवलंमादो ।” इति ।

संख्येयतमभागमेवाऽन्तरस्थितिषु निक्षिपति, न तु प्रथमविकल्पेन बहुसंख्येयभागान् । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, उच्यते सूक्ष्मकिट्टिवेदनाद्धायां प्रथमस्थितिधाताद्धायां द्विचरमसमये यावद् स्थितिखण्डगतदलस्याऽसंख्येयभागमात्रमेव दलमुत्कीर्णं भवति, अपकर्षणभागहारेण मोहनीयदलं भक्त्यैकभागस्योत्करणात् । तेन स्थितिखण्डगतदलबहुसंख्येयभागमात्रदलं प्रथमस्थितिधाताद्धाचरमसमये गृह्यते, तच्च मोहनीयसर्वदलस्य संख्येयभागमात्रं भवति, स्थितिधातेन मोहनीयस्य धात्यमानस्थितीनां तत्स्थितिसत्कर्मसंख्येयभागप्रमाणत्वस्य वक्ष्यमाणत्वात् । तथा स्थितिधातेन धात्यमानस्थितिः संख्यातगुणहीना अन्तरस्थितयो भवन्ति, अल्पबहुत्वस्य वक्ष्यमाणत्वात् । अत्र यद्युत्कीर्णदलस्य बहुसंख्येयभागमात्रं दलमन्तरस्थितौ प्रक्षिप्यैकसंख्येयतमभागप्रमाणं दलं द्वितीयस्थितौ प्रक्षिपेत्, तर्ह्यन्तरस्थितिचरमनिपेक्तो द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेके दृश्यमानं दलमेकगोपुच्छाकारेण न स्यात्, धात्यमानस्थितिनिपेक्तः संख्यातगुणहीनोऽन्तरस्थितिनिपेकेषु धात्यमानस्थितिगतबहुसंख्येयभागप्रमितदलप्रक्षेपस्वीकारात् । किन्त्वन्तरस्थितिचरमनिपेक्तो द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेके दृश्यमानं दलं संख्यातगुणहीनं प्रसज्येत । वक्ष्यति च प्रथमस्थितिधाते पूर्णे नवोत्तरद्विधाततमगाथायां गुणश्रेणिं मुक्त्वोपरितननिपेकेषु दृश्यमानं दलिकं गोपुच्छाकारेण तिष्ठतीति । तेन सह विरोधः स्यात् । तरणात् प्रथमस्थितिधाताद्धाचरमसमययुत्कीर्णदलस्याऽसंख्येयभागप्रमितं दलं गुणश्रेणिनिपेकेषु प्रक्षिप्य शेषबहुसंख्येयभागमात्रदलस्य संख्येयभागप्रमाणं दलमन्तरस्थितिनिपेकेषु निक्षिप्य बहुसंख्येयभागप्रमाणं दलं स्थितिखण्डरहितद्वितीयस्थितिनिपेकेषु निक्षिपति । तथाहि सूक्ष्मसम्परायकाले प्रथमस्थितिधाताद्धायाश्चरमसमये मोहनीयदलस्य संख्येयभागमात्रं दलमुत्कीरेति, धात्यमानस्थितिखण्डस्य स्थितिसत्कर्मसंख्येयभागप्रमाणत्वात्, उत्कीर्य चोत्कीर्णदलस्याऽसंख्येयभागमात्रं दलं गृहीत्वोदयसमयतः प्रभृत्यसंख्येयगुणक्रमेण तावत् प्रक्षिपति, यावद् गुणश्रेणिशिरः । बहुसंख्येयभागप्रमाणदलतस्तु दलमादाय गुणश्रेणिशिरस उपरितनेऽन्तरस्थितिप्रथमनिपेके गुणश्रेणिचरमनिपेक्तोऽसंख्येयगुणं दलं प्रक्षिपति । ततः परं विशेषहीनक्रमेण तावत् प्रक्षिपति, यावदन्तरस्थितिचरमनिपेकः । ततः परं द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेके संख्यातगुणहीनं दलं प्रक्षिपति । ततः परं विशेषहीनक्रमेण तावत् प्रक्षिपति, यावद् धात्यमानरहितद्वितीयस्थितिचरमनिपेकः ।

नन्वन्तरस्थितिचरमनिपेक्तो द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेके संख्यातगुणहीनं दलं प्रक्षिपतीत्येतत् कथमवसीयते ? इति चेत्, उच्यते—प्रथमस्थितिधाताद्धाचरमसमये यावद् द्वितीयस्थितिगतसर्वदलस्याऽसंख्येयभागकल्पं दलमन्तरस्थितौ निक्षिप्तम् । प्रथमस्थितिधाताद्धाचरमसमये तु स्थितिखण्डतः सर्वं दलमुत्कीर्योत्कीर्णदलस्य संख्येयभागमात्रं दलमन्तरस्थितिनिपेकेषु निक्षिपति, बहुसंख्येयभागप्रमाणं च संख्यातगुणेषु द्वितीयस्थितिनिपेकेषु निक्षिपति । तत्र द्वितीयस्थितेरेकैकनिपेके पुरातनसत्तागतदलस्य संख्येयभागमात्रं दलं निक्षिप्यमाणं भवति, ततश्च संख्यातगुणं दलमन्तरस्थितेरेकै-

कनिषेके निक्षिपति, अन्यथा स्थितिवाते पूर्णे दृश्यमानदलमेकगोपुच्छाकारेण नत्राधिकद्विशततम-
गाथायां यद्वक्ष्यति, तन्तोपपद्येत । इत्यमन्तरस्थितिचरमनिषेक्तो द्वितीयस्थितेः प्रथमनिषेके
संख्यातगुणहीनं दलं प्रक्षिपति । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्-२८ ।

अथ गणितविभागः ।

गणितरीत्येत्यं दर्शयितव्यम् अन्तरस्थितिनिषेक्तः स्थितिलखण्डनिषेक्ताशिविभज्यते, तदा
संख्यातरूपाणि लभ्यन्ते, अन्तरस्थितिनिषेक्तः स्थितिलखण्डस्य संख्येयगुणेन बृहत्तरत्वात् । तानि
संख्यातरूपाणि पृथक्पृथक् स्थापयितव्यानि । अथ संख्यातरूपैः स्थितिलखण्डमन्तरनिषेक्तान् खण्ड-
यित्वा पृथक्पृथक्स्थापितेषु संख्यातरूपेष्वेकैकं खण्डं दातव्यम् । तत्रैकरूपे लब्धनिषेक्ताः सर्वान्तर-
स्थितिनिषेक्तप्रमाणा भवन्ति । अथैकरूपे प्राप्तनिषेक्तान् गृहीत्वाऽन्तरस्थितिनिषेक्ताशिना विभज्य-
कैकनिषेक्तमन्तरस्थितेरैकनिषेके प्रक्षिपेत् । इत्यञ्च जाते प्रक्षेपेऽन्तरस्थितिचरमनिषेके द्वितीयस्थिति-
प्रथमनिषेक्तो दृश्यमानदलं किञ्चिदधिकं जायते, पुरातनदलस्य तत्र सत्त्वात् । ततो द्वितीय-
रूपे प्राप्तनिषेक्तान् संख्यातराशिना विभज्यैकखण्डमन्तरस्थितिनिषेकेषु यथाविभागं पुन-
र्निक्षिपति, शेषाणि बहूनि खण्डानि गृहीत्वा यथाविभागं द्वितीयस्थितिनिषेकेषु निक्षिपति, सं-
ख्यातराशिश्चाऽत्रान्तरस्थितिनिषेक्ताशिमाजितगुणश्रेणिवर्जशेषाऽधात्यमानस्थितिसत्कर्मनिषेक्तप्रमाणो
बोद्धव्यः । एवं तृतीयादिरूपेषु स्थापितनिषेक्तगतदलमन्तरस्थितिनिषेकेषु द्वितीयस्थितिनिषेकेषु
च यथागमं निक्षिपति । एवंक्रमेण निक्षिपतो जीवस्याऽन्तरस्थितिचरमनिषेके निक्षिप्तसकलदलतो
द्वितीयस्थितिप्रथमनिषेके निक्षिप्तसकलदलं संख्यातगुणहीनं भवति ।

अथासत्कल्पनया दर्शयते कल्प्यन्तां गुणश्रेणिनिक्षेपनिषेक्ताश्चत्वारः (४), अन्तरस्थितिनि-
षेक्ता अष्टौ (८), प्रथमस्थितिलखण्डं पुनर्द्वात्रिंशन्निषेक्तमात्रम् (३२), शेषद्वितीयस्थितिस्त्वष्टत्वा-
रिंशदधिकद्विशतनिषेक्तप्रमाणा (२४८), प्रथमस्थितिघाताद्वायाश्च द्विचरमसमयं यावदन्तरस्थितिप्रथम-
निषेके निक्षिप्तदलानि षट् सहस्राणि (६०००) । तत उत्तरोत्तरनिषेके दलिकदशकरूपेण (१०)
चयेन हीनानि हीनतराणि तावन्निक्षिप्तानि, यावदन्तरस्थितिचरमनिषेकः । तेनाऽन्तरस्थितिचरमनिषेके
त्रिंशदधिकनवपञ्चाशच्छतमात्रं (५९३०) दलं प्रक्षिप्तम् । अथ द्वितीयस्थितिप्रथमनिषेकयेकलक्षमात्रं
(१०००००) दलं कल्प्यम् । तत उत्तरोत्तरनिषेके विंशतिदलिकात्मकचयेन हीनं हीनतरं दलं तावत्
कल्प्यम्, यावत् प्रथमस्थितिलखण्डचरमनिषेकः । तेन प्रथमस्थितिलखण्डचरमनिषेके दलमशीत्यधिक-
पञ्चपञ्चाशच्छतन्यूनलक्षमात्रम् । इह यद्यपि द्वितीयस्थितिप्रथमनिषेक्तः प्रभृति प्रथमस्थितिलखण्ड-
चरमनिषेकं यावद् दलिकं विशेषहीनं भवति, तथापि विशेषहीनत्वं न विवक्षणीयम्, गणितप्रक्रिया-
सौकर्यलामाद् अकिञ्चित्करत्वाच्च । अतो द्वितीयस्थितिप्रथमनिषेक्तः प्रथमस्थितिलखण्डचरम-
निषेकं यावदेकैकस्मिन् निषेकयेकलक्षमात्रं दलं बोद्धव्यम् ।

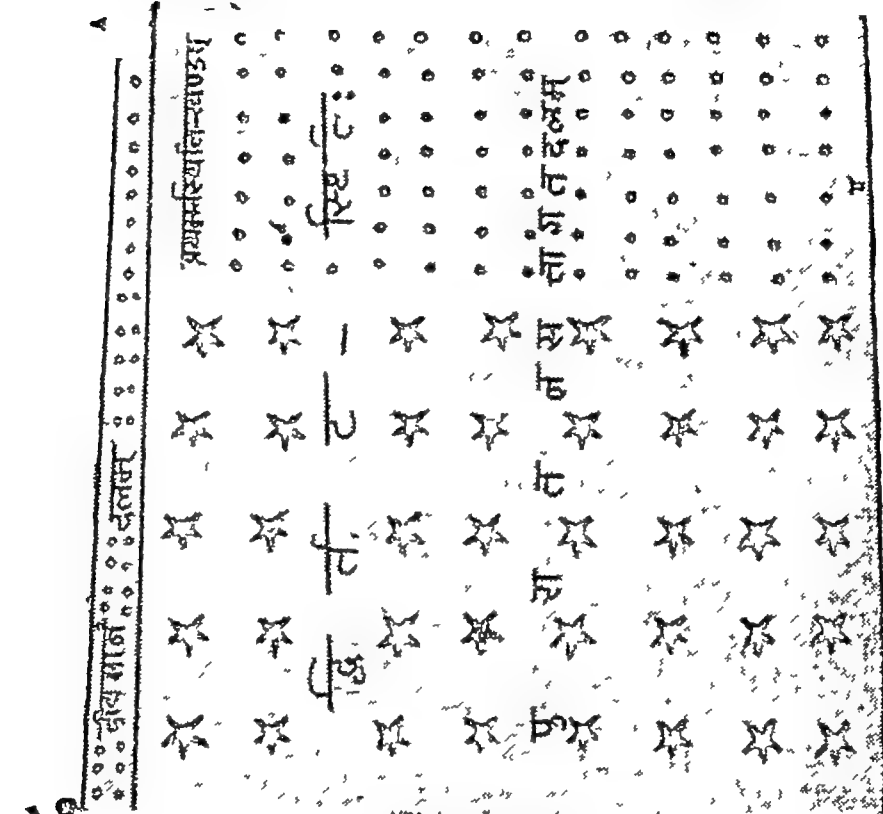
२०६-२०७ गाथाद्वयमाश्रित्य सूक्ष्मसम्परायाद्वाप्रथमसमये दीयमानदलप्ररूपणा

२०८ गाथामाश्रित्य सूक्ष्मसम्परायाद्वाप्रथमसमये दृश्यमानदलप्ररूपणा

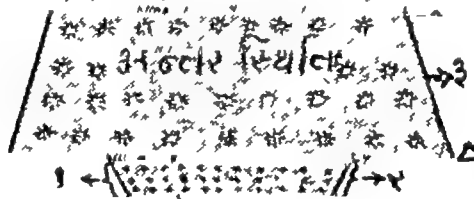
२१० गाथाश्चाश्रित्य सूक्ष्मसम्परायाद्वादीनामल्पबहुत्वम् ।

अतीत्यापना

द्वितीयस्थिति-
प्रथमनिपेक }

अन्तरकरण प्रथमनिपेक

{ अन्तरचरम-
निपेक

{ गुणश्रेणि-
चरमनिपेक

सङ्केतविवरणम्

१- सूक्ष्मसम्परायाद्वा, सा च स्तोका (गाथा-२०६, २१०) ।

२- गुणश्रेणिनिक्षेपः, स च सूक्ष्मसम्परायाद्वातो विशेषाधिक (गाथा-२०६, २१०) तस्मिन्च दीयमानं दलं यथोत्तरमसंख्येयगुणक्रमेण भवति (गाथा-२०६) । एवं दृश्यमानमपि (गाथा-२०८)

३- अन्तरस्थितिनिपेकाः, ते च गुणश्रेणिनिक्षेपतः संख्येयगुणा (गाथा-२१०) ।

△ अन्तरकरणप्रथमनिपेके गुणश्रेणिचरमनिपेकतोऽसंख्येयगुण दीयमानं दलम् । ततो यथोत्तरं विशेषहीन विशेषहीनम् (गाथा-२०७) । एव दृश्यमानमपि (गाथा-२०८) ।

(पृष्ठ परावर्तयन्तु)

- (1) अन्तरस्थितिचरमनिपेकतो द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेके सन्त्येयगुणहीनं दीयमानं दलम् ।
ततः परमतीत्यापना वर्जयित्वा यथोत्तरं सर्वत्र विशेषहीनक्रमेण दीयमानं दलम् ।
(गाथा-२०७) ।
- (II) दृश्यमानं त्वन्तरस्थितिचरमनिपेकतो द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेकेऽसन्त्येयगुणं दलम् ।
ततः परं यथोत्तरं सर्वत्र विशेषहीनं विशेषहीनम् (गाथा-२०८) ।
- ४- प्रथमस्थितित्त्वण्डम्, तन्वा-ऽन्तरस्थितिनिपेकेभ्यः सन्त्येयगुणम् । (गाथा-२१०)
सूक्ष्मसम्परायाद्वाप्रथमसमये मोहनीयस्थितिसत्ता प्रथमस्थितित्त्वण्डतः सन्त्येयगुणा (गाथा-२१०)
लघुभिर्विन्दुभिर्गुणश्रेण्या दलं दर्शितम् ।
- ५ अनेन चिह्नेना-ऽन्तरस्थितौ दलं सूचितम् ।
- ★ अनेन चिह्नेन प्रथमस्थितित्त्वण्डरहितद्वितीयस्थितौ पुरातनदलं सूचितम् ।
- ००० अनेन शून्यैर्द्वितीयस्थितौ दीयमानं दलं दर्शितम् ।
- ००००० अनेन शून्यैर्द्वितीयस्थितौ दीयमानं दलं दर्शितम् ।

अथाऽन्तरस्थितिनिपेकैरष्टभिः (८) स्थितिखण्डराशिर्द्वात्रिंशद् विभज्यते, तदा संख्या-
तरूपाणि चत्वारि (३३=४) लभ्यन्ते । तानि च पृथक्पृथक्स्थापयितव्यानि १-१-१-१ । अथ संख्या-
तरूपैश्चतुर्भिः (४) स्थितिखण्डगतनिपेका द्वात्रिंशद् (३२) भज्यन्ते, तदैकखण्डमष्टनिपेक-
प्रमाणं प्राप्यते (३३=८) । तच्चैकैकं खण्डं पृथक्स्थापितसंख्यातरूपेषु दातव्यम् । $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$ ।
इत्येकैकखण्डेऽष्टौ निपेकाः प्राप्यन्ते, ते चाऽन्तरस्थितिप्रमाणा भवन्ति । एकरूपे च प्राप्तनिपेका
अष्टौ (८) अन्तरस्थितिराशिनाऽष्टरूपेण भज्यन्ते, तदैकनिपेको लभ्यते । स चाऽन्तरस्थितेरैकै-
कनिपेके प्रक्षेप्तव्यः । दीयमानयेकैकनिपेकयेकलक्षमात्रदलस्य कल्पितत्वादन्तरस्थितेरैकैकान्
निपेके लक्षसङ्ख्यं दलिकं प्रक्षिपति । तेनाऽन्तरस्थितिचरमनिपेके द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेकतः
किञ्चिदधिकं दलं जायते, तत्र पुरातनदलस्य त्रिंशदधिकनवपञ्चाशच्छतमात्रस्य सत्त्वात् । द्वितीयरूपे
प्राप्ताऽष्टनिपेकगतदलमष्टलक्षमात्रं संख्यातराशिना विभक्तव्यम् । संख्यातराशिश्चात्राऽन्तरस्थिति-
राशिनाष्टाल्येन गुणश्रेणिर्वर्जसर्वाऽधात्यमानस्थितिनिपेकेषु षट्पञ्चाशदधिकद्विशतमात्रेषु विभक्तेषु
द्वात्रिंशलभ्यते । (२४६=३२) । तेनैकखण्डं पञ्चविंशतिसहस्रदलप्रमाणं (५००००=२५०००) भवति ।
ततस्तदेकं खण्डं गृहीत्वाऽष्टनिपेकमात्रेऽन्तरस्थितिषु यथाविभागं प्रक्षिपति । तेनाऽन्तरस्थितेरे-
कैकस्मिन् निपेके साधिकत्रिसहस्रमात्रं दलं प्रक्षिपति । द्वितीयस्थितौ तु बहूनि खण्डानि पादोना-
ष्टलक्षदलनिष्पन्नानि यथाविभागं (७७५०००) प्रक्षिपति, तेन द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेकेऽपि
साधिकत्रिसहस्रमात्रं दलं प्रक्षिप्तं भवति ।

एवंक्रमेण तृतीयादिरूपेषु प्राप्तनिपेकान् गृहीत्वा यथाविभागमन्तरस्थितिनिपेकेषु द्विती-
यस्थितिनिपेकेषु च तथा प्रक्षिपति, यथाऽन्तरस्थितिनिपेकेषु द्वितीयस्थितिनिपेकेषु च दृश्यमानं
दलं गोपुच्छाकारेण भवतीति । अनेन क्रमेण दलिके प्रक्षिप्ते द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेके प्रक्षिप्यमाणानि
दलिकानि सर्वसंख्यया साधिकैकविंशतिसहस्रमात्राणि जायन्ते (साधिकानि २१०००), अन्तर-
स्थितिचरमनिपेके तु साधिकैकविंशतिसहस्रोत्तरलक्षमात्राणि (साधिकानि १२१०००) भवन्ति ।
इत्यमन्तरस्थितिचरमनिपेके दत्तदलिकतो द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेके दीयमानदलं संख्येयगुणहीनं
जायते ॥२०६-२०७॥

दीयमानदलं प्ररूप्य सूक्ष्मसम्परायाद्वाप्रथमसमयतः प्रभृति दृश्यमानदलं निरूपयिषुराह-

दीसइ अंतरपढमं जाव दलमसंखगुणकमेणं ततो ।

हीणकमेणं बीयाइगि असंखगुणमुवरि तु विसेसूणं ॥२०८॥

(आर्यागोतिः)

दृश्यतेऽन्तरप्रथमं यावद् दलमसङ्ख्यगुणक्रमेण तत ।

हीनक्रमेण द्वितीयादावसंख्यगुणमुपरि तु विशेषेणम् ॥२०८॥ इति पदसंस्कार ।

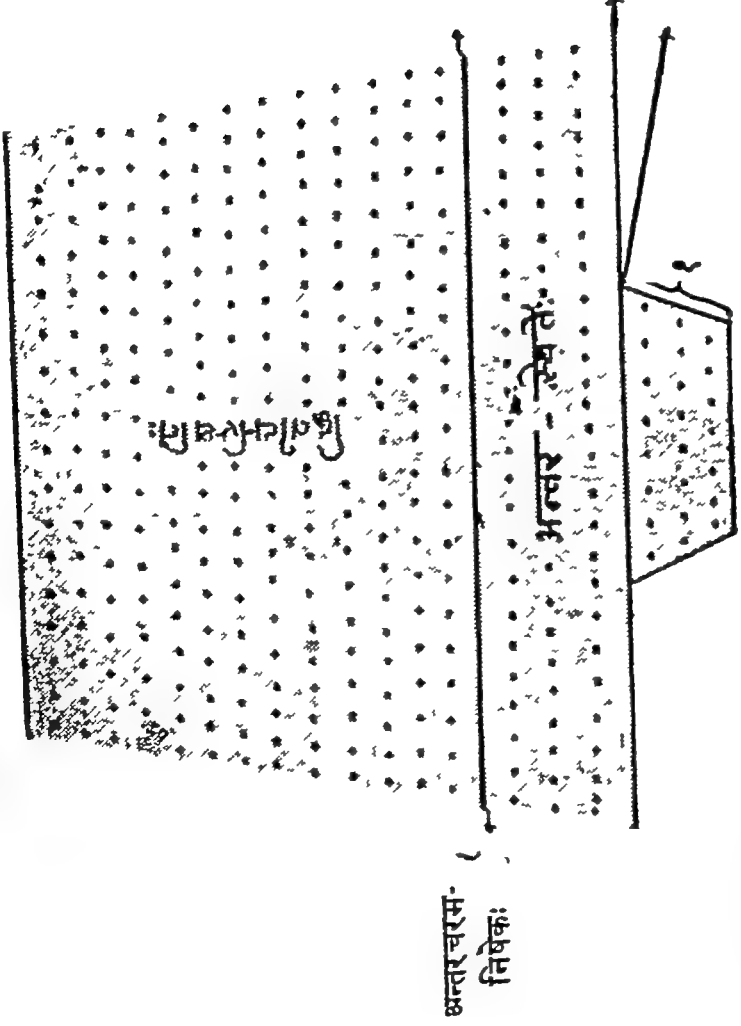
‘दीप्तद्’ इत्यादि, तत्र ‘अन्तरप्रथमम्’ अन्तरकरणप्रथमनिपेकं यावद् ‘दलं’ प्रदेशाग्रम् ‘असंख्यगुणक्रमेण’ असंख्यातगुणक्रमेण दृश्यते । इदमुक्तं भवति सूक्ष्मसम्परायाद्वा-
प्रथमसमययुदयस्थितौ स्तोत्रं दलं दृश्यते । ततो द्वितीयनिपेकेऽसंख्यातगुणम्, ततोऽपि तृती-
यनिपेकेऽसंख्यातगुणम्, एवंक्रमेण तावद् दृश्यते, यावद् गुणश्रेणिशिरः । ततोऽपि गुणश्रे-
णिशिरसोऽनन्तरोपरितननिपेकेऽन्तरकरणप्रथमनिपेक इत्यर्थः, असंख्येयगुणं दलं दृश्यते, दीयमान-
दलतो दृश्यमानदलस्याऽनतिरिक्तत्वेन दीयमानदलवद् दृश्यमानदलस्याऽपि तथाविधक्रमोपपत्तेः ।

‘तत्तो’ इत्यादि, ‘ततः’ अन्तरस्थितिप्रथमनिपेकतः परं ‘हीनक्रमेण’ विशेषहीनक्रमेण दलं
दृश्यते, यावदन्तरस्थितिचरमनिपेकः, द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेकेऽसंख्येयगुणदृश्यमानदलस्य प्रति-
पादनात् । अयं भावः—अन्तरस्थितिप्रथमनिपेकतोऽन्तरस्थितेर्द्वितीयनिपेके विशेषहीनं दलं दृश्यते,
ततोऽपि तृतीयनिपेके विशेषहीनं दृश्यते, एवंक्रमेण तावद् दृश्यते, यावदन्तरस्थितेश्चरमनिपेकः,
अन्तरस्थितौ दृश्यमानदलस्य दीयमानदलतोऽनतिरेकेण तथाविवक्रमोपपत्तेः ।

‘धोयाह्मिगि’ ‘द्वितीयादौ’ द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेकेऽन्तरस्थितिचरमनिपेकतोऽसंख्य-
गुणं दलं दृश्यते । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, उच्यते अन्तरस्थितौ सत्तागतसकल-
दलस्याऽसंख्येयमागमात्रं दलं प्रक्षिप्तम्, उत्कीर्णस्य सकलस्याऽपि दलस्य मोहनीयसकलदला-
ऽसंख्येयमागमात्रत्वात् । बह्वसंख्यातमागप्रमाणदलं चाऽन्तरस्थितितः संख्यातगुणेषु द्वितीयस्थि-
तिनिपेकेषु यथाविभागं तिष्ठति । तेनाऽन्तरस्थितितो द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेके दृश्यमानं दल-
मसंख्येयगुणं भवति । ‘उचरि’ इत्यादि, ‘उपरि’ द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेकस्योपरि तु ‘विशे-
षीनं’ विशेषहीनं दलं यथोत्तरं दृश्यते । इदमुक्तं भवति—द्वितीयस्थितिप्रथमनिपेके दृश्यमानदलतो
द्वितीयस्थितिद्वितीयनिपेके दलं विशेषहीनं दृश्यते, ततोऽपि तृतीयनिपेके विशेषहीनम् । एवं
विशेषहीनक्रमेण तावद् दृश्यते, यावद् द्वितीयस्थितिचरमनिपेकः । अनेन क्रमेण दृश्यमानं दलं
तावद्वक्तव्यम्, यावत्सूक्ष्मसम्परायाद्वायां प्रथमस्थितिखण्डं निःशेषतो नोत्कीर्यते, प्रथमस्थिति-
खण्डे उत्कीर्ण उत्तरगाथया द्वितीयादिस्थितिधातेषु दृश्यमानदलस्य मित्रक्रमेण प्रतिपादनात् । उक्तं
च कपायब्राह्मृतचूर्णौ—“पदमसमयसुहुमसांपराइयस्स उदये दिस्सदि पदेसग्गं
थोवं । विदियाए णिदोए असंखेज्जगुणं दोसदि । (एवं) ताव जाव (गुणसेदिसो-
सयं ति) गुणसेदिसोसयादो अण्णा च एक्का णिदि ति । तत्तो विसेसहीणं ताव,
जाव चरिमअंतरहिदि ति । तत्तो असंखेज्जगुणं । तत्तो विसेसहीणं । एस कमो ताव,
जाव सुहुमसांपराइयरस पदमहिदिखंडयं चरिमसमयअणिल्लोविदं ति ।” ॥२०८॥

प्रथमस्थितिधाते पूर्णे द्वितीयादिस्थितिवातकाले दीयमानं दृश्यमानं च दलं त्रिमणिपुराह

सूक्ष्मसम्परायाद्वायं द्वितीयादिस्थितिघातावसरे दृश्यमानदलप्ररूपणा।

द्वितीयस्थिति-
प्रथमनिषेकः

अन्तरप्रथम-
निषेक २
गुणश्रेणेश्चरम-
निषेक

सङ्केतविवरणम् —

१-गुणश्रेणिनिक्षेपः, तस्मिँश्चोत्तरोत्तरनिषेकेऽसंख्येयगुणक्रमेण दलिकं दृश्यते ।

२-स च गुणश्रेणेरुपरितन प्रथमनिषेक, तस्मिँश्च गुणश्रेणिचरमनिषेकतोऽसंख्येयगुणं दलं दृश्यते । तत पर सर्वत्र विशेषपहीनक्रमेण दलं दृश्यते । तेना-ऽन्तरचरमनिषेकतो द्वितीयस्थितिप्रथमनिषेके विशेषपहीनं दलं दृश्यते । एवमन्यत्रा-ऽपि ।

यथा दृश्यमान दल चित्रे दर्शितम्, तथैव दीयमानमपि दल बोध्यम् ।

वीयाइट्टिइयायेसुं गुणसेढिउवरिल्लपढमणिसेगं ।

जावं दिज्जंतं दीसंतं य असंखगुणकमा तो हीणं ॥२०९॥ (आर्यागीतिः)

द्वितीयादिस्थितिधातेषु गुणश्रेण्युपरितनप्रथमनिपेकम् ।

यावद् दीयमानं दृश्यमानञ्चाऽसंख्यगुणक्रमात् ततो हीनम् ॥२०९॥ इति पदसंस्कारः ।

‘वीयाइ०’ इत्यादि, दलमिति पदं पूर्वतोऽनुवर्तते । ‘द्वितीयादिस्थितिधातेषु’ सूक्ष्मसम्परा-
याद्धायां प्रथमस्थितिधाते पूर्णे द्वितीयादिस्थितिधातेषु ‘गुणश्रेण्युपरितनप्रथमनिपेकं यावद्’ गुणश्रेण-
रुपरितनं प्रथमनिपेकं यावदसंख्यगुणक्रमाद् दीयमानं दृश्यमानञ्च दलं भवति । ‘ततो’ इत्यादि, ‘ततो’
गुणश्रेणेरुपरितनप्रथमनिपेकतः परं ‘हीनं’ विशेषहीनं विशेषहीनं दीयमानं दृश्यमानञ्च दलिकं भवति ।
इदमुक्तं भवति—सूक्ष्मसम्परायाद्धायां प्रथमस्थितिधाते पूर्णे द्वितीयस्थितिधातप्रथमसमयतः प्रभृति सत्ता-
गतसकलदलाऽसंख्येयमागमात्रं दलमुत्कीर्योत्कीर्णदलाऽसंख्येयमागप्रमितं च दलं गृहीत्वोदयनिपेके
स्तोत्रं दलं ददाति । ततोऽनन्तरद्वितीयनिपेकेऽसंख्येयगुणं दलं ददाति । ततोऽप्यसंख्येयगुणं तृतीय-
निपेके । एवमसंख्येयगुणक्रमेण तावत्प्रक्षिपति, यावद्गुणश्रेणिशिरः । तत उत्कीर्णदलस्य बहुसंख्ये-
यमागप्रमाणाद् दलाद् दलमादाय गुणश्रेणिशीर्षस्योपरितने प्रथमनिपेकेऽसंख्येयगुणं दलं ददाति ।
ततो विशेषहीनक्रमेण तावद् ददाति, यावदतीत्यापनाऽप्राप्ता भवति, नवरं स्थितिधाताद्धायाश्चरमसमये
सत्तागतदलस्य संख्येयमागमात्रदलमुत्कीर्य स्थितिलखण्डप्रमाणामतीत्यापनां वर्जयित्वा शेषस्थितिषु
पूर्वोक्तक्रमेण दलं ददाति । एवंक्रमेण तावद्वक्तव्यम्, यावत्सूक्ष्मसम्परायगुणस्यानके मोहनीयस्य
चरमस्थितिधातः । यदवादि कषायप्रामृतचूर्णौ—“विदियादो ठिदिखंडयादो ओक-
ड्डियूण (जं) पदेसग्गमुदये दिज्जदि, तं थोवं । तदो दिज्जदि असंखेज्जगुणाए सेढोए
ताव, जाव गुणसेढोसोसयादो उवरिमाणंतरा एक्का हिति त्ति, तदो विसेसहीणं ।
एत्तो पाए सुहुमसांपराइयस्स जाव मोहणीयस्स ठिदिधादो ताव एसो कमो ।”
इति । एवं दृश्यमानमपि दलं गुणश्रेणेरुपरितनं प्रथमनिपेकं यावदसंख्येयगुणकारेण भवदुपरि
मोहनीयचरमनिपेकं यावद् विशेषहीनक्रमेण तिष्ठति । प्रत्ययादि च कषायप्रामृतचूर्णौ—“पढमे
ठिदीखंडए णिल्लेविदे (जं) उदये पदेसग्गं दिरसदि, तं थोवं । विदियाए ठिदीए
असंखेज्जगुणं । एवं ताव, जाव गुणसेढिसोसयं । गुणसेढिसोसयादो अण्णा च
एक्का ठिदि त्ति असंखेज्जगुणं दिस्सदि । तत्तो विसेसहीणं जाव उक्कस्सिया मोह-
णीयस्स ठिदि त्ति ।” पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्—२९ ॥२०९॥

ननु प्रथमस्थितिलखण्डे वातिते गुणश्रेणिं मुक्त्वा शेषस्थितिषु दलमेकगोपुच्छाकारेण
कुतो भवति ? इति शङ्कां समावातुकामोऽल्पबहुत्वं भणति

सुहुमद्धा थोवा ततो गुणसेढी विसेसअम्भहिआ ।

ततोऽन्तरं पढमखण्डं तह संतं क्रमेण संख्यगुणं ॥२१०॥ (गीतिः)

सूक्ष्माद्धा स्तोका ततो गुणश्रेणिर्विशेषाम्यधिका ।

ततोऽन्तरं प्रथमखण्डं तथा सत्त्वं क्रमेण संख्यगुणम् ॥२१०॥ इति पदसंस्कार ।

‘सुहुमद्धा’ इत्यादि, ‘सूक्ष्माद्धा’ सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकाद्धा ‘स्तोका’ अल्पा, उपरितनपदानां प्रभूतत्वदर्शनात् । ‘ततो’ इत्यादि, ‘ततः’ सूक्ष्मसम्परायाद्धातः ‘गुणश्रेणिः’ सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमये सूक्ष्मकिङ्किदलमुत्कीर्णं या गुणश्रेणिः क्रियते, सा विशेषाम्यधिका भवति, गुणश्रेणिनिषेका विशेषाधिका भवन्तीत्यर्थः ।

‘ततो’ इत्यादि, ‘ततो’ मोहनीयगुणश्रेणिनिषेकतोऽन्तरं प्रथमखण्डं तथा ‘सत्त्वं’ स्थितिसत्त्वं क्रमेण प्रत्येकं संख्यगुणं भवति । अन्तरसाहचर्यात् प्रथमस्थितिखण्डं स्थितिसत्त्वं च मोहनीयस्य ग्रहीतव्ये । इदमुक्तं भवति मोहनीयगुणश्रेणिनिषेकतोऽन्तरस्थितिनिषेकाः संख्यातगुणा भवन्ति । ततोऽपि सूक्ष्मसम्परायाद्धायां धात्यमानं मोहनीयप्रथमस्थितिखण्डं संख्यातगुणं भवति, ततोऽपि मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वं संख्यातगुणं तिष्ठति । अम्यथायि च कषायप्राभृतचूर्णौ— “संघट्योवा सुहुमसांपराइयद्धा, पढमसमयसुहुमसांपराइयस्स मोहणीयरस गुणसेढिणिक्खेवो विसेसाहिओ । अंतरङ्किदीओ संखेज्जगुणाओ, सुहुमसांपराइयरस पढमङ्किदिल्लंडयं मोहणीये संखेज्जगुणं पढमसमयसुहुमसांपराइयरस मोहणीयरस ठिदिसंतकेम्मं संखेज्जगुणं ।” इति । नन्ववतरणे यदभिहितम्, प्रथमस्थितिखण्डे धातिते गुणश्रेणिं मुक्त्वा शेषस्थितिषु दलमेकगोपुच्छाकारेण कुतो भवतीति शङ्काश्रुदासायेदमल्पबहुत्वमवतीर्णमिति, तत्कथं सङ्गच्छते ? इति चेत्, उच्यते—अन्तरस्थितिनिषेकतः संख्यातगुणाः प्रथमस्थितिखण्डगतनिषेका भवन्ति, तेन प्रथमस्थितिधाताद्धाचरमसमय उत्कीर्णदलतोऽन्तरस्थितिनिषेकेषु द्वितीयस्थितिनिषेकेषु च दलिकं तेन क्रमेण प्रक्षिपति, येन दृश्यमानदलमेकगोपुच्छाकारेण जायते । प्रथमस्थितिखण्डगतनिषेकतोऽन्तरस्थितिनिषेकाणां बहुत्वे तु दृश्यमानं दलमन्तरस्थितिचरमनिषेकतो द्वितीयस्थितिप्रथमनिषेक एकचयेन हीनं न स्यात् । ततश्चाऽन्तरस्थितिनिषेकेषु द्वितीयस्थितिनिषेकेषु चैकगोपुच्छाकारेण दलं न स्यात् । तेनेदमल्पबहुत्वमेकगोपुच्छाकारदलसावनायाऽलं भवति ॥२१०॥

सूक्ष्मसम्परायाद्धाप्रथमसमये सूक्ष्मकिङ्किनां प्रथमस्थितिं कृत्वा वेदयतीति प्राक् सामान्यत उक्तम् । सामान्यज्ञानस्य च विशेषनिज्ञासाहेतुत्वात् सम्प्रति विशेषतः सूक्ष्मकिङ्किनामुदयं विवर्णयिपुराह

सुहुमाण हेट्टिमा उवरिस्साअ असंखभागमेत्तीओ ।

न अणुहवेज्जन्ते सेसा वेइज्जन्ति किट्टीओ ॥२११॥

सूक्ष्माणामधस्तन्य उपरितन्यश्चाऽसंख्यभागमात्र्यः ।

नाऽनुभूयन्ते शेषा वेद्यन्ते किट्टय ॥ २११ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सुहुमाण’ इत्यादि, सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकाद्वाप्रथमसमये ‘सूक्ष्माणां’ सूक्ष्मकिट्टीनाम् ‘अधस्तन्यः’ मन्दानुभागकाः ‘उपरितन्यश्च’ तीत्रानुभागकाश्चाऽसंख्येयभागमात्र्यः सूक्ष्मकिट्टयो ‘नाऽनुभूयन्ते’ उदयेन न वेद्यन्ते । ननु काः सूक्ष्मकिट्टयो वेद्यन्ते ? इत्याह—‘सेसा’ इत्यादि, ‘शेषाः’ उपर्युक्तादन्याः, उपरितन्योऽधस्तन्यश्चासंख्येयभागमात्र्यो याः सूक्ष्मकिट्टयोऽवेद्यमानाः, ताम्योऽन्या बह्वसंख्येयभागमात्र्यो मध्यमाऽनुभागका इत्यर्थः, ‘किट्टयः’ सूक्ष्मकिट्टयो ‘वेद्यन्ते’ उदयेनाऽनुभूयन्ते । यदुक्तं कषायप्राभृतचूर्णौ “से काले पढमसमयसुहुमसांपराइओ । तावे सुहुमसांपराइयकिट्टीणमसंखेज्जा भागा उदिण्णा ।” इति । इदमुक्तं भवति—प्रथमसमये द्वितीयस्थितितः सर्वसूक्ष्मकिट्टिम्यो दलिकमपकृष्य प्रथमस्थितिं करोति । तत्राऽसंख्येयभागप्रमाणान्तीत्रानुभागका मन्दानुभागकाश्चोदयनिपेके मध्यमकिट्टिस्वरूपेण परिणम्य वेदयति, इत्थंमसंख्येयभागप्रमाणानां स्वरूपेण वेदनामावाञ्छेषा बह्वसंख्येयभागप्रमाणा मध्यमसूक्ष्मकिट्टीर्वेदयति । एवं द्वितीयादिसमयेऽपि सूक्ष्मकिट्टिवेदनविधिर्वक्तव्यः, नवरं पूर्वपूर्वसमयत उचारोचारसमयेऽसंख्येयभागेनाऽधिका अधिकतरा उपरितन्यः सूक्ष्मकिट्टयः स्वरूपेण न वेद्यन्ते, तथाऽपूर्वेणाऽसंख्येयभागेनाऽधिका अधिकतरा अधस्तन्यः सूक्ष्मकिट्टयो वेद्यन्ते । एवं तावद्वक्तव्यम्, यावत्सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकाद्वाचरमसमयः ॥ २११ ॥

उदीर्णाऽनुदीर्णसूक्ष्मकिट्टीरभिधाय सम्प्रति तासामल्पबहुत्वं विमणिपुराह

हेट्टिस्सा अणुदिण्णा थोवा तत्तो विसेसअहिआओ ।

उवरिल्ला तत्तो य असंखेज्जगुणा उदिण्णाओ ॥२१२॥

अधस्तन्योऽनुदीर्णा स्तोकास्ततो विशेषाधिकाः ।

उपरितन्यस्ततश्चाऽसंख्येयगुणा उदीर्णाः ॥ २१२ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘हेट्टिस्सा’ इत्यादि, सूक्ष्मसम्परायाद्वाप्रथमसमये ‘अधस्तन्यो’ मन्दानुभागका अनुदीर्णाः सूक्ष्मकिट्टयः स्तोका भवन्ति, या मन्दानुभागकाः सर्वसूक्ष्मकिट्टयसंख्येयभागप्रमाणाः सूक्ष्मकिट्टयो न वेद्यन्ते, ताः स्तोका भवन्तीत्यर्थः । ‘तत्तो’ इत्यादि, ‘ततः’ अनुदीर्णाऽधस्तनसूक्ष्मकिट्टितः ‘उपरितन्यः’ तीत्रानुभागका अनुदीर्णाः सर्वसूक्ष्मकिट्टयसंख्येयभागप्रमाणा भवन्त्योऽपि विशेषाधिकाः । ‘तत्तो’ इत्यादि, ‘ततः’ अनुदीर्णोपरितनसूक्ष्मकिट्टित उदीर्णा मध्यमाऽनुभागकाः सूक्ष्मकिट्टयोऽसंख्येयगुणा भवन्ति, पूर्वोक्तानामनुदीर्णोपरितनसूक्ष्मकिट्टीनामसंख्येयभाग-

प्रमाणत्वाद्, आसां च वद्वसंख्येयभागप्रमाणत्वात् । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ “हेक्ठा
अणुदिण्णाओ थोवाओ, उवरि अणुदिण्णाओ विसेसाहियाओ । मज्जे उदिण्णा-
ओ सुहुमसांपराइयकिट्ठोओ असंखेज्जगुणाओ ।” इति । एवं सूक्ष्मसम्परायगुणस्या-
नाद्धायाः शेषसमयेऽपि भावनीयम्, विशेषामावात् ॥२१२॥

एवंविधिना संख्यातेषु स्थितिधातसहस्रेषु गतेषु मोहनीयस्य चरमस्थितिवातकाले यद्भवति,
तद्वक्तुकाम आह

सुहुमद्धाए संखेज्जइभागे सेसगे विणासेइ ।

गुणसेढिसंखभागं अन्तिमखण्डं विधातंतो ॥२१३॥

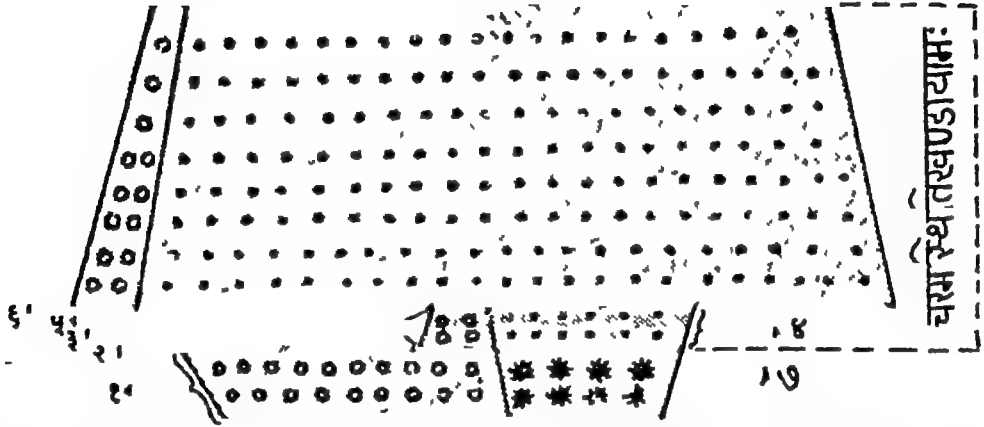
सूक्ष्माद्धायाः संख्येयतमभागे शेषके विनाशयति ।

गुणश्रेणिसंख्यभागमन्तिमखण्डं विधातयन् ॥ २१३ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सुहुमद्धाए’ इत्यादि, संख्यातैः स्थितिधातसहस्रैः ‘सूक्ष्माद्धायाः’ सूक्ष्मसम्परायगुण-
स्थानकाद्धायाः ‘संख्येयतमभागे शेषके’ बहुषु संख्यातभागेषु गतेष्वेकरिणान् संख्येयतमभागे शेषे
‘अन्तिमखण्डं’ मोहनीयस्य चरमस्थितिखण्डं ‘विधातयन्’ विनाशयन् ‘गुणश्रेणिसंख्यभागम्’ अग्रतो
गुणश्रेणिनिक्षेपस्य संख्येयतमभागं ‘विनाशयति’ वातयति । अभाणि च कषायप्राभृतचूर्णौ—“सुहु-
मसांपराइयरस संखेज्जेसु ठिदिखंडयसहस्सेसु गदेसु जमपच्छिमं ठिदिखंडयं
मोहणीयरस, तस्मिं हिदिखंडये उक्कोरमाणे जो मोहणीयरस गुणसेढिणिक्खेवो,
तरस गुणसेढिणिक्खेवरस अग्गग्गादो संखेज्जदिभागो आगाइदो ।” इति ।
भावार्थः पुनरयम् सूक्ष्मसम्परायाद्धायाः संख्येयतमे भागे शेषे मोहनीयस्थितिखण्डमन्तर्मुह-
र्तमात्रं धातयति, तथा यः सूक्ष्मसम्परायाद्धातो विशेषाधिको गुणश्रेणिनिक्षेपः प्रागुक्तः, तस्याऽग्रतः
संख्येयतमभागमपि धातयति । धातयञ्च सूक्ष्मसम्परायाद्धाचरमसमयेऽभिनवगुणश्रेणिशिरो
निर्वर्तयति । एवं सूक्ष्मसम्परायजीवश्चरमस्थितिखण्डेन गुणश्रेणिसंख्येयभागप्रमाणनिषेकांस्ततश्च
संख्यातगुणानन्यानुपरितननिषेकान् धातयति । तदानीं दलनिक्षेपस्त्वनन्तरवक्ष्यमाणप्रकारेण संमा-
व्यते, दर्शनमोहक्षपणाविकारे सम्यक्त्वमोहनीयदलनिक्षेपस्य कषायप्राभृतचूर्णिकारादिभिस्त-
थाप्रतिपादितत्वात् । अथ दलप्रक्षेपक्रमः मोहनीयचरमस्थितिधाताद्धाप्रथमसमये दलिकमुत्कीर्योदय-
निषेके स्तोत्रं दलं प्रक्षिपति । ततो द्वितीयनिषेकेऽसंख्येयगुणं दलं निक्षिपति, ततोऽपि तृतीय-
निषेकेऽसंख्येयगुणम् । एवमसंख्येयगुणक्रमेण तावत्प्रक्षिपति, यावत् सूक्ष्मसम्परायाद्धाचरमनिषेक-
लक्षणमभिनवश्रेणिशिरः । ततोऽनन्तरनिषेकेऽसंख्येयगुणहीनं दलं ददाति । ततः परं विशेषहीन-
क्रमेण तावद्ददाति, यावत्पुरातनगुणश्रेणिशिरः । ततः परमनन्तरनिषेकेऽसंख्येयगुणहीनं ददाति ।
तत ऊर्ध्वं विशेषहीनक्रमेण तावद् ददाति, यावदतीत्यापनाऽप्राप्ता भवति । अयं दलनिक्षेपक्रमस्ता-

वद्वक्तव्यः, यावद् मोहनीयचरमस्थितिधाताद्धाद्विचरमसमयः । चरमसमये तु दलमुत्कीर्योदय-
निपेके स्तोकं दलं ददाति, ततोऽसंख्येयगुणं द्वितीयनिपेके ददाति, ततोऽपि तृतीयनिपेकेऽसंख्येय-
गुणं ददाति, एवमसंख्येयगुणक्रमेण तावद्ददाति, यावत्सूक्ष्मसम्परायाद्धाचरमनिपेकः ॥२१३॥

सूक्ष्मसम्परायाद्धायाः संख्येयतमभागे शेवे मोहनीयस्थितिधाताद्धाया द्विचरमसमयं यावद् दीयमानवलिकप्रत्युत्पन्ना

१=सूक्ष्मसम्परायाद्धा, तस्यां चाऽसंख्येयगुणक्रमेण दलं प्रक्षिप्यते । २=गुणश्रेणोरभिनवशिरः ।

३=गुणश्रेणिनूतनशिरस उरितनाऽनन्तरनिपेकः, तस्मिँश्च गुणश्रेणिनूतनशिरसि प्रक्षिप्त्वा दला-
दसंख्येयगुणहीनं दलं प्रक्षिप्यते । ततः परं विशेषहीनक्रमेण निक्षिप्यते ।

४=गुणश्रेणिनिक्षेपस्याऽप्रतः संख्येयतमभागः, स च चरमस्थितिखण्डे चात्यते ।

५=गुणश्रेणेः पुरातनशिरः ।

६=गुणश्रेणिपुरातनशिरस उरितनोऽनन्तरनिपेकः, तस्मिँश्च गुणश्रेणिपुरातनशीर्षप्रक्षिप्तदलतोऽसंख्येय-
गुणहीनं दलं प्रक्षिप्यते । ततः परं विशेषहीनक्रमेण ।

००=अनेन चिह्ने न दीयमान दलं सूचितम् । अनेन चिह्ने न घात्यमानस्थितौ पुरातनसत्तागतं दलं सूचितम् ।

* अनेन चिह्ने नाऽघात्यमानस्थितौ पुरातनसत्तागतं दलं सूचितम् ।

७=मोहनीयचरमस्थितिधाताद्धायाश्चरमसमयः । तदानीं मोहनीयसर्वदलमुत्कीर्य गुणश्रेणिनूतनशीर्षं
यावदसंख्येयगुणक्रमेण दलं दीयते, न ततः परम् ।

॥ जयधवलाकाररूप्यनेनैव क्रमेण दलिकनिक्षेपो दर्शितः । अक्षराणि त्वेवम्—“संपहि चरिमट्टिदि-
खंडयस्स पढमसमये उक्कीरिज्जुमाणापदेसग्गस्स सेढिपरुवणां सुत्तसूचिदं वत्तइस्सामो । तं कथं ? तावे
चेव पढमफालीदव्वमोकड्डियूणा उदये पदेसग्गं थोवं देदि । से काले असंखेज्जगुणां देदि । एवमसंखेज्जगुणाए
सेढीए एणिकिवमाणा गच्छदि, जाव सुहुमसांपराइयचरिमसमयो ति । एवं च एण्ह मोहणीयस्स गुणासे-
ढिसीसयमिदि घेतव्वं । तत्तो उवरिमाणांतरट्टिदीए असंखेज्जगुणाहीणां देदि । तत्तो विसेसहीणां एणिकिव-
वमाणा गच्छदि जाव चिराणगुणासेढिसीसयं पत्तो ति । तदो उवरिमाणांतराए एक्किस्से ट्टिदीए असं-
खेज्जगुणाहीणां एणिकिवदि । तत्तो परं सव्वत्थ विसेसहीणां चेव एणिकिवदि, जाव अप्पणा चरिमट्टिदि-
मइच्छावणावलियमेत्तेण अपत्तो ति । एवं विदियादिफालीसु वि एणवदमारियासु एरिसी चेव विज्ज-
माणागस्स सेढिपरुवणा एणव्वामोहमणुगंतव्वा, जाव चरिमट्टिदिखंडयस्स कुचरिमफालि ति । पुराणो
चरिमफालिदव्वं घेतूणा उदये पदेसग्गं थोवं देदि । से काले असंखेज्जगुणां । एवमसंखेज्जगुणाए सेढीए
एणिकिवमाणा गच्छदि, जाव सुहुमसांपराइयचरिमट्टिदि ति ।” इति ।

मोहनीयचरमस्थितिखण्डे धातिते यद्भवति, तद्वक्तुं काम आह

चरिमे खंडे णट्ठे तु णत्थि मोहरस ठिइधाओ ।

ठिइसंतं उण सुहुमद्धापमिअं होइ मोहरस ॥२१४॥ (उपगीतिः)

चरमे खण्डे नष्टे तु नास्ति मोहस्य स्थितिवात् ।

स्थितिसत्त्वं पुनः सूक्ष्माद्वाप्रमितं भवति मोहस्य ॥२१४॥ इति पदसंस्कारः ।

‘चरिमे’ इत्यादि, ‘चरमे खण्डे’ मोहनीयकर्मणश्चरमस्थितिखण्डे नष्टे तु ‘मोहस्य’ मोहनीयकर्मणः स्थितिधातो ‘नास्ति’ न भवति, शेषाणां ज्ञानावरणादीनां कर्मणां स्थितिधातादयः पूर्ववत् प्रवर्तन्ते । उक्तं च सप्ततिकाचूर्णौ—“तओ पभिति मोहरस ठिति-धाओ णत्थि, सेसाणं कम्माणं ठिदिधातादओ पवत्तंति चेव ।” इति । तथैव कषायप्राप्तचूर्णावपि, नवरं कषायप्राप्तचूर्णिकारैर्ज्ञानावरणादिकर्मणां स्थितिधातादीनां प्रवृत्तिर्न दर्शिता, पूर्वतः प्रवृत्तानां प्रतिषेधामावेनाऽनुक्तसिद्धत्वात् । अक्षराणि त्वेवम् “तम्हि ठिदि-खंडये उक्किण्णे तदोप्पहुडि मोहणोयरस णत्थि ठिदिधादो ।” इति ।

अथ तदानीं स्थितिसत्त्वं ग्रहयति—‘ठिइसंतं’ इत्यादि, मोहनीयचरमस्थितिखण्डे विनष्टे ‘मोहस्य’ मोहनीयकर्मणः स्थितिसत्त्वं पुनः ‘सूक्ष्माद्वाप्रमितं’ शेषसूक्ष्मासम्परायगुणस्थानकाद्वाप्रमाणं ‘भवति’ जायते, नाविकम् । न्यगादि च कषायप्राप्तचूर्णौ—“जत्तियं सुहु-मसांपराइयच्चाए सेसं, तत्तियं मोहणोयरस ठिदिसंतकायां सेसं ।” इति । तदपि पूर्वपूर्वसमयत उत्तरोत्तरसमय एकैकसमयेन हीनं हीनतरं भवति, उदयेनैकैकेनिषेकस्याऽनुभव-नात् ॥२१४॥

मोहनीयचरमस्थितिखण्डं यातयित्वा सूक्ष्माकिङ्कीरुदयेनाऽनुभवतो जीवस्य सूक्ष्मासम्पराय-गुणस्थानककाले समयाविकावलिकोशेषे लोभजवन्यस्थित्युदीरणादयः पदार्थाः प्रवर्तन्ते, तान् व्याजिहीर्षुराह

समयाहियआवलिसेसग्गि ठिइउदीरणा जहण्णंते ।

तिण्हं धाईणं वंधो तह संतं मुहुत्तंतो ॥२१५॥

णामदुगरस अउमुहुत्तां तह तइयरस वारस मुहुत्ता ।

वंधो संतं तु अथाईण असंखेज्जवासाणि ॥२१६॥

समयाविकावलिकोशेषे स्थित्युदीरणा जवन्याऽन्ते ।

त्रयाणां धातिनां त्रयन्तया सत्त्वं मुहूर्तान्तं ॥२१५॥

नानद्विकस्याऽष्टमुहूर्तास्तथा तृतीयस्य द्वादशमुहूर्ता ।

चन्यं सत्त्वं त्वधातिनामसंस्त्येयवर्षाणि ॥२१६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘समया०’ इत्यादि, समयाविकावलिकाशेषे सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकाले “लुक्” (सिद्धहेम० ८-१-११) इति प्राकृतसन्विलक्षणेन लुप्ताऽऽकारस्य दर्शनात् ‘जहण्णा’ ति’ जघन्या स्थित्युदीरणा प्रस्तुतत्वालोभस्य, तदानीमेकनिपेक्षत उदीरयतः क्षपकस्य संज्वलनलोभस्य जघन्यस्थित्युदीरणा जायत इत्यर्थः । उक्तं च कर्मप्रकृतिचूर्णौ—“समएणअहिगा आवलिया समयाहिआव-
लिया, ताए समएण अहिगाए आवलियाए ‘पढमठितोए उ सेसवेलाए’ ति
अंतरकरणे कए मूलिलला ठितो पढमठितो, उवरिल्ला ठितो वितोयठितो ।
ताए पढमठितोए समयाहियावलियसेसाए मिच्छत्तस्स तिण्हं वेयाणं चउण्हं संजल-
णाणं सग्गात्तरस य जहणिया ठितिउदोरणा भवति ।” इति । लोभस्य जघन्य-
स्थित्युदीरणा भवत्येतदुपलक्षणम्, तेन संज्वलनलोभस्य जघन्यानुभागोदीरणा गुणितकर्माशस्य
च जीवस्य लोभस्योन्कृष्टप्रदेशोदीरणापलक्ष्यते । अवादि च कषायप्राभृतचूर्ण्यमनुभागोदीर-
णाऽधिकारे प्रदेशोदीरणाऽधिकारे च—“लोहसंजलणरस जहण्णाणुभागउदोरणा
करस ? खवथरस समयाहियावलियचरिमसमयसकसायरस । XXXXX लोह-
संजलणस्स उक्कस्सिया पदेसुदोरणा करस ? खवगस्स समयाहियावलियचरिम-
समयसकसायस्स ।” इति । तैर्यत्र कर्मप्रकृतिचूर्णावप्यनुभागोदीरणाऽधिकारे प्रदेशो-
दीरणाधिकारे च—“खवणाए’ ति खवणाए अमुद्धियस्य ‘विग्घकेवलसंजलणाण
य सनोकसायाणं सयसयउदोरणंते’ ति पंचविहअंतराइय-केवलणाण-केवलदं-
सणावरणचउण्हं संजलणाणं णवण्हं णोकसायाणं एयासि वोसाए पगईणं
अप्पप्पणो उदोरणंते जहणिया अणुभागउदोरणा होति । XXXXX यादि-
कम्माणं सव्वेसि अणुभागउदोरणम्मि जस्स जस्स जो जो जहण्णसामो भणितो,
सो चेव उक्कोसपदेसउदोरणाए उक्कोससामो गुणियकम्मंसिगो य जाणि-
यव्वो ।” इति ।

 तदानीमेव लोभस्यैकमयप्रमाणो जघन्यस्थितिसंक्रमो जघन्याऽनुभागसंक्रमश्च जायते ।
उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ स्थितिसंक्रमाधिकारेऽनुभागसंक्रमाधिकारे च—“लोभसं-
जलणरस जहण्णद्विदिसंक्रमो कस्स ? आवलियसमयाहियसकसायरस खव-
थरस । XXX लोहसंजलणस्स जहण्णाणुभागसंक्रामओ को होइ ? समयाहि-
यावलियचरिमसमयसकसायो खवगो ।” इति ।

निश्चयनयमाश्रित्य सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकाले समयाधिकाऽवलिकाशेषे व्यवच्छिद्यमाना
संज्वलनलोभस्योदीरणा व्यवच्छिन्ना । ततः परं केवलेन शुद्धोदयेन लोभसूक्ष्मकिट्टीरनुभव-
क्रमेण सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानचरमसमयं प्राप्नोति । अम्यथायि च सप्ततिकाचूर्णौ—“तं ओव-

द्विधिति उदओदीरणाहिं वेदेतो गओ ताव, जाव समयाहियावलिखसेस
त्ति । तगिा समए उदीरणा पुवुत्ता फिदा । उदएण चेव वेदेति ताव, जाव चरि-
मसमओ ति ।”

तदानीं च लोमस्य जघन्याऽनुभागोदयो गुणितकर्मांशस्य च संज्वलनलोमस्योत्कृष्टप्रदेशो-
दयो भवति । न्यगादि च कर्मप्रकृतिटीकायां ओमन्गलयगिरिपादैरनुभागोदयाधिकारे-
प्रदेशोदयाधिकारे च—“नवरं ज्ञानावरणपञ्चकाऽन्तरायपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टय-
वेदत्रयसंज्वलनलोमसम्यक्त्वानामुदीरणाव्यवच्छेदे सति परत आवलिकां
गत्वा = अतिक्रम्य तस्या आवलिकायाश्चरमसमये जघन्याऽनुभागोदयो वाच्यः ।
XXX तथा मोहानां = मोहनोयप्रकृतोनां सम्यक्त्वसंज्वलनचतुष्कवेदत्रयाख्याना-
मष्टानां गुणितकर्मांशस्य क्षपकस्य स्वोदयचरमसमये उत्कृष्टप्रदेशोदयः ।” इति ।

अथ सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकचरमसमये स्थितिबन्धं स्थितिमत्त्वं चाभिधातुकाम आह—
‘अंते’ इत्यादि, ‘अन्ते’ सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकाद्धाचरमसमये ‘त्रदाणां घातिनां’ मोहनीयबन्धस्य
व्यवच्छिन्नत्वाज्ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायाणां ‘बन्धः’ स्थितिबन्धः ‘तथा’ तथाशब्दः समुच्चया-
र्थकः ‘मत्त्वं’ स्थितिसत्त्वं ‘मुहूर्तान्तः’ अन्तर्मुहूर्तमात्रं भवति । भावार्थः पुनरयम्—अनिवृत्तिवादर-
सम्परायगुणस्थानकाद्धायाश्चरमसमये घातित्रयस्य यः स्थितिबन्धोऽन्तर्होरात्रप्रमाण आसीत्, स
क्रमेण हीयमानः सम्प्रत्यन्तर्मुहूर्तं जायते । स्थितिसत्त्वं पुनरनिवृत्तिकरणवादरसम्परायचरमसमये
संख्येयवर्षाण्यासीत्, तत्क्रमेण संख्यातसहस्रैः स्थितिघातैर्हीयमानमिदानीमन्तर्मुहूर्तप्रमाणं जायते ।
प्रत्यपादि च कषायप्राभृतचूर्णौ—“जाधे चरिमसमयसुहुमसांपराइयो जादो, ताधे XXX
तिण्हं घादिकम्माणं द्विदिवधो अंतोमुहुरां । तिण्हं घादिकम्माणं द्विदिसंतकम्मं अंतोमु-
हुत्तां” इति । अयं च चरमस्थितिबन्धो ज्ञानावरणपञ्चकस्य दर्शनावरणचतुष्कस्याऽन्तरायपञ्चकस्य
च सर्वजघन्यो जातव्यः । उक्तं च कर्मप्रकृतिटीकायाम्—“ज्ञानावरण-
पञ्चकदर्शनावरणचतुष्काऽन्तरायपञ्चकसातवेदनोययशःकोत्थु च्चैर्गौत्राणां सूक्ष्म-
सम्परायक्षपकश्चरमस्थितिबन्धे वर्तमानो जघन्यस्थितिबन्धकः, तद्वन्धकेष्वस्यै-
वाऽतिविशुद्धत्वात् ।” इति । तथा सूक्ष्मसम्परायचरमसमये एव ज्ञानावरणादीनां चतुर्दशानां
जघन्याऽनुभागबन्धो जायते । अवादि च कर्मप्रकृतिटीकायाम्—“ज्ञानावरणपञ्चकदर्शना-
वरणचतुष्टयाऽन्तरायपञ्चकरूपाणां चतुर्दशानां प्रकृतोनां क्षपकः स्वबन्धव्यवच्छे-
दसमये वर्तमानः समयमेकं तथा, तद्वन्धकेषु तस्य विशुद्धतमत्वात् ।” इति ।
इदमत्राजवेयम् सूक्ष्मसम्परायचरमसमये केवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणयोरनुभागबन्धो जघन्यो
भवन्नपि सर्वघाती भवति, बन्धे तयोरनुभागस्य देशघातित्वाऽनुपलगात् । शेषाणां द्वादशानां
प्रकृतीनामनुभागबन्धो देशघाती भवति, अनिवृत्तिकरणेऽपि देशघातित्वप्रतिपादनात् ।

अथाऽधातिकर्मणां स्थितिबन्धं भणति—‘णामदुग्गस्स’ इत्यादि, ‘नामद्विकस्य’ नाम-
गोत्ररूपस्य ‘बन्धः’ स्थितिबन्धः सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकचरमसमयेऽष्टमुहूर्ता भवति, योऽनि-
वृत्तिवादरसम्परायगुणस्थानकचरमसमयेऽन्तर्वर्षप्रमाण आसीत्, स क्रमेण हीयमान इदानीमष्टमुहूर्त-
प्रमाणो जायत इत्यर्थः । ‘तइयस्स’ इत्यादि, ‘तृतीयस्य’ वेदनीयस्य स्थितिबन्धो-‘द्वादश मुहूर्ता’
द्वादशमुहूर्तप्रमाणो भवति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ “जाघे चरिमसमयसुहुमसां-
पराइयो जादो, ताघे णामागोदाणं ठिदिबंधो अड मुहुत्ता, वेदणीयरस ठिदिबंधो
धारस मुहुत्ता ।” इति ।

अयं स्थितिबन्धो यशःकीर्त्युच्चैर्गोत्रयोः सातवेदनीयस्य च सर्वजघन्यो ज्ञातव्यः ।

तदानीमेव च यशःकीर्त्युच्चैर्गोत्रयोः सातवेदनीयस्य च सर्वोत्कृष्टाऽनुभागबन्धो जायते ।
प्रतिपादितं च कर्मप्रकृतिटोकायाम्—“तथाऽप्रमत्तसंयतो देवायुष उत्कृष्टाऽनुभा-
गेस्वामो सर्वेभ्यस्तद्वन्धकेभ्योऽस्याऽतिविशुद्धत्वात् । सातवेदनीययशःकीर्त्यु-
च्चैर्गोत्राणां सूक्ष्मसम्परायचरमसमये वर्तमानस्तथा, तद्वन्धकेभ्योऽस्यैवाति-
विशुद्धत्वात् ।” इति ।

‘संतं’ इत्यादि, सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकचरमसमये ‘सत्त्वं’ स्थितिसत्त्वं तुर्वाक्यभेदे
‘अधातिनां’ नामगोत्रवेदनीयरूपाणां कर्मणाम् ‘असंख्येयवर्षाणि’ असंख्येयवर्षमात्रं भवति ।

तदानीं यथासमयं चतुरो वारानुपशमश्रेणिमास्त्व क्षपकश्रेणिं शीघ्रं प्रतिपन्नस्य गुणितकर्म-
शस्य जीवस्य सातवेदनीययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्राणामुत्कृष्टप्रदेशसत्त्वं भवति । यदुक्तं कर्मप्रकृति-
चूर्णौ—“गुणियकम्मंसिगो चत्तारि वारे कसाए उवसामेति, उवसामेतस्स बहुगा
पुग्गला लब्भंतित्ति काउं ततो खिप्पमेव खवणाए अवमुद्धितो, तस्स सुहुमरागरस
सुहुमरागचरिमसमते वट्ठमाणस्स सायजसं उच्चागोयाणं उक्कोसं पदेससंतं ।”
इति । तथा तदानीमेव गुणितकर्मशस्य जीवस्य निद्राद्विकोऽसातवेदनीयनीचैर्गोत्र-प्रथमवर्जसंस्थानप-
ञ्चदशनाद्यसंहननपञ्चकाऽशुभवर्णादिनवकोपधाताऽप्रशस्तविहायोगत्यपर्याप्ताऽस्थिराऽशुभ-दुर्भग-दुःस्व-
राऽनादेयाऽयशःकीर्तिरूपाणां द्वात्रिंशत्प्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशसंक्रमो जायते । उक्तं च कर्मप्रकृति-
चूर्णौ “कम्मचउक्के” दंसणावरणवेतणिज्जणामगोतेसु ‘असुभाणं अबड्ढाभाणीण’
णिदादुगअसातावेयणिज्जआदिल्लवज्जसंठाणसंधयणं कुवण्णणवगं उवधातअप-
सत्थविहायगतिअपज्जत्तगअधिरादिछक्कणोतागोत एयांसि ब्रत्तीसाए कंभाणं
खवगस्स ‘सुहुमरागंते’ सुहुमरागस्स चरिमसमए उक्कोसो पदेससंकमो, गुणित-
कम्मंसितस्स गुणसंकमेण लब्भति संछोम इत्यर्थः ।” इति ।

निश्चयनयमाश्रित्य व्यवच्छिद्यमानः सूक्ष्मसम्परायचरमसमय एव ज्ञानावरणपञ्चकदर्श-
नावरणचतुष्काऽन्तरायपञ्चकोच्चैर्गोत्रयशःकीर्त्तीनां बन्धो व्यवच्छिद्यः, एवं व्यवच्छिद्यमाने मोहनी-
यस्योदयसत्त्वेऽपि व्यवच्छिद्ये ॥२१५-२१६॥

यन्त्रकम् (गाथा-२१५-२१६)

सूक्ष्मसम्परायाद्धायां समयाधिकात्रलिकागेपायाम्

(१) संज्वलनलोभस्य जघन्यस्थित्युदीरणा ।

(२) संज्वलनलोभस्य जघन्या-ऽनुभागोदीरणा ।

(६) गुणितकर्मागस्य जीवस्य लोभस्योत्कृष्टप्रदेशोदीरणा ।

(४) संज्वलनलोभस्य जघन्यस्थितिसंक्रम ।

(५) संज्वलनलोभस्य जघन्या-ऽनुभागसंक्रम ।

(६) निश्चयनयमाश्रित्य संज्वलनलोभस्योदीरणा व्यवच्छिद्यमाना व्यवच्छिन्ना ।

सूक्ष्मसम्परायाद्धायाश्चरमसमये

- (७) संज्वलनलोभस्य जघन्याऽनुभागोदय ।

(८) गुणितकर्मागजीवस्य संज्वलनलोभस्योत्कृष्टप्रदेशोदय ।

(९) ज्ञानावरण-दर्शनावरणाऽन्तरायाणां स्थितिबन्धोऽन्तर्मुहूर्तमात्र, स च सर्वजबन्ध ।

(१०) ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायाणां स्थितिसत्त्वमन्तर्मुहूर्तमात्रम् ।

(११) ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायाणां जघन्यो-ऽनुभागबन्ध ।

(१२) नामगोत्रयोरष्टमुहूर्तमात्र (८) स्थितिबन्ध ।

(१३) वेदनीयस्य द्वादशमुहूर्तप्रमाण (१२) स्थितिबन्ध ।

(१४) यग कीर्त्युच्चैर्गोत्रयो सातवेदनीयस्य च सर्वजबन्धस्थितिबन्ध ।

(१५) यग कीर्त्युच्चैर्गोत्रसातवेदनीयानामुत्कृष्ट-ऽनुभागबन्ध ।

(१६) नामगोत्रवेदनीयानां स्थितिसत्त्वमसख्येयवर्षाणि ।

(१७) गुणितकर्मांशजीवस्य यगःकीर्त्युच्चैर्गोत्रसातवेदनीयानामुत्कृष्टप्रदेशसत्त्वम् ।

(१८) गुणितकर्मांशजीवस्य निद्राद्विषाऽसातवेदनीय-नीचैर्गोत्र-प्रथमवर्जसस्थानपञ्चकप्रथमवर्जसहृत्तनप-
ञ्चका-ऽशुभवर्णादिनवकोपघाताऽप्रशस्तविहायोगत्यपर्याप्ता-ऽस्थिरा-ऽशुभ-दुर्भग-दुःस्वरा-ऽनादेया-
ऽयश कीर्तिरूपाणां द्वात्रिंशत्प्रकृतीनाम् (३२) उत्कृष्टप्रदेशसंक्रम ।

(१९) निश्चयनयमाश्रित्य-(अ) मोहनीयस्योदयसत्त्वे व्यवच्छिद्यमाने व्यवच्छिन्ने ।

(ब) ज्ञानावरणपञ्चक दर्शनावरणचतुष्काऽन्तरायपञ्चकोच्चैर्गोत्रयश की-
र्त्तीनां बन्धोऽपि व्यवच्छिद्यमानो व्यवच्छिन्न ।

अथ किद्विक्षपणां निगमयन्नाह

खविआ एगारस किट्टी अणुहवणेण संकमेणं य ।

दुखणूणदुआली संकमेण य अणुहवणेण सुहुमाओ ॥२१७॥ (गीतिः)

क्षपिता एकादश किट्टयोऽनुभवनेन संकमेण च ।

द्विक्षणोत्तद्वयावलिके संकमेण चाऽनुभवनेन सूक्ष्मा ॥२१६॥ इति पदसंस्कार ।

‘खविआ’ इत्यादि, ‘क्षपिताः’ विनाशिताः ‘एकादश किट्टयः’ क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिप्रभृति-
लोमद्वितीयसंग्रहकिट्टिपर्यवसाना एकादशसंख्यकाः संग्रहकिट्टयः ‘अनुभवनेन’ विपाकोदयस्वरूपेण
वेदनेन ‘संक्रमेण च’ यथासंभवमन्यसंग्रहकिट्टिषु संक्रान्त्या च । इदमुक्तं भवेति-क्रोधप्रथम-
संग्रहकिट्ट्यादिवेदनाद्धाप्रथमसमयतः प्रभृति स्वस्ववेदनाद्धाचरमसमयं यावत् तत्तत्संग्रहकिट्टय-
वान्तरकिट्टीरुदयेन वेदयमानोऽन्यसंग्रहकिट्टयवान्तरकिट्टितया च परिणमयन् क्षपयति सा, एतच्च
प्राग् विस्तरेण परिभाषितम् । ‘दुखणूण०’ इत्यादि, ‘द्विक्षणोनद्धावलिके’ द्विसमयोनद्धावलि-
कावद्धाः किट्टयः, स्वस्ववेदनाद्धायां क्षीणायामपि या द्विसमयोनद्धावलिकावद्धाः किट्टयस्तेतत्संग्रह-
किट्टिस्वरूपेण तिष्ठन्ति स्म, ता इत्यर्थः, ‘संक्रमेण’ वेद्यमानसंग्रहकिट्टौ संक्रमेण क्षपिताः, स्वस्व-
वेदनाद्धायां क्षीणायां द्विसमयोनद्धावलिकावद्धकिट्टीनां संक्रमेणैव क्षपणासंभवात् । चकारोऽनुक्त-
समुच्चयार्थको भिन्नक्रमश्च, स चैकादशसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितिचरमावलिकागतावान्तरकिट्टीलोम-
तृतीयसंग्रहकिट्टिञ्चाऽपि संक्रमेणैव क्षपयति रोति सञ्चिनोति । ‘अनुभवनेन’ विपाकोदयस्वरूपेण
वेदनेन ‘सूक्ष्माः’ सूक्ष्मकिट्टयः क्षपिताः, न तु परत्र संक्रमेण, पतद्ग्रहाऽभावात् । उक्तं च कषाय-
प्रामृते

“पढमं विदियं तदियं वा वेदंतो वि संजुहंतो वा ।

चरिमं वेदयमाणो खवेदि उमएण सेसाओ ॥१॥

एवं तच्चूर्णावपि—“ पढमं कोहस्स किट्ठिं वेदंतो वा खवेदि, अधवा अवेदंतो
संजुहंतो । जे दो आवलियबंधा दुसमयूणा, ते अवेदंतो खवेदि, केवलं संजुहंतो
चेव । पढमसमयवेदगप्पहुडि जाव तस्से किट्ठोए चरिमसमयवेदगो ति ताव
एदं किट्ठिं वेदंतो खवेदि । एवमेदं पि पढमकिट्ठिं दोहिं पयारेहिं खवेदि—किंचि कालं
वेदंतो, किंचि कालमवेधंतो संजुहंतो । जहा पढमकिट्ठिं खवेदि, तहा विदियं तदियं
चउत्थं जाव एकारसमि ति, बारसमीए धादरसांपराइयकिट्ठोए अव्ववहारो । ‘चरिमं
वेदयमाणो’ ति अहिप्पाओ—जा सुहुमसांपराइयकिट्ठो, सा चरिमा, तदो तं चरिम-
किट्ठिं वेदंतो खवेदि, ण संजुहंतो । सेसाणं किट्ठोणं दो दो आवलियबंधे दुसमयूणे
चरिमे संजुहंतो चेव खवेदि, ण वेदंतो । चरिमकिट्ठिं वज्ज दो आवलियदुसम-
यूणबंधे च वज्ज जं सेसकिट्ठोणं, तमुमएण खवेदि ।” इति ॥२१॥

मोहनीयस्य सर्वथा क्षपणां व्याहृत्य किट्टिवेदनकालस्या-ऽल्पबहुत्वं भणति, अन्यथा
किट्टिवेदनकालानुगमो न स्यात्, किं क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनकालोऽल्प आसीत् ? उत सूक्ष्म-
किट्टिवेदनकालः ? आहोस्विद् इतरसंग्रहकिट्टिवेदनकाल इति ?

सुहुमगकिट्टीवेयणकालतो जाव कोहपढमाए ।

वेयणकालं कालो अहिओ पच्छाणुपुवीए ॥२१८॥

सूक्ष्मकिट्टिवेदनकालतो यावत् क्रोधप्रथमाया ।

वेदनकालं कालोऽधिक पञ्चानुपूर्व्या ॥२१८॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सुहृम०’ इत्यादि, प्राकृतत्वाद् स्वार्थिकः कप्रत्ययः, सूक्ष्मकिट्टिवेदनकालतः प्रमृति ‘क्रोधप्रथमायाः’ क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्ट्या वेदनकालं यावत् ‘कालः’ किट्टिवेदनकालः ‘अधिको’ विशेषाधिको भवति । इदमुक्तं भवति लोमस्य सूक्ष्मकिट्टिवेदनाद्वा सर्वस्तोका भवति, ततो लोमस्य द्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वा विशेषाधिकाऽमिवातव्या, आधिक्यं च संख्येयतमभागेन बोद्धव्यम् । एवमग्रेऽपि । ततोऽपि लोमस्य प्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वा विशेषाधिका व्याख्या । ततो मायायास्तृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वा विशेषाधिका वक्तव्या । ततो मायाद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वा विशेषाधिकाऽमिथेया । ततो मायाप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वा विशेषाधिका निगदितव्या । ततो मानतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वा विशेषाधिका वक्तव्या । ततो मानद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वा विशेषाधिका कथयितव्या । ततो मानप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वा विशेषाधिकाऽमिधातव्या । ततः क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वा विशेषाधिका भणितव्या । ततः क्रोधद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वा विशेषाधिका व्याहर्तव्या । ततोऽपि क्रोधप्रथमसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वा विशेषाधिका प्ररूपयितव्या । यदुक्तं कषायप्रामृतचूर्णौ-पञ्चमकिट्टिमंतोमुहुत्तं वेदयदि, तिरसे वेदगकालो थोवो, एकारसमोए किट्टोए वेदगकालो विसेसाहिओ, दसमोए किट्टोए वेदगकालो विसेसाहिओ, णवमोए किट्टोए वेदगकालो विसेसाहिओ । अट्टमोए किट्टोए वेदगकालो विसेसाहिओ । सत्तमोए किट्टोए वेदगकालो विसेसाहिओ, छट्ठोए किट्टोए वेदगकालो विसेसाहिओ, पंचमोए किट्टोए वेदगकालो विसेसाहिओ, चउत्थोए किट्टोए वेदगकालो विसेसाहिओ, तदियाए किट्टोए वेदगकालो विसेसाहिओ, विदियाए किट्टोए वेदगकालो विसेसाहिओ, पढमाए किट्टोए वेदगकालो विसेसाहिओ । विसेसो संखेज्जिदिभागो ।” इति ।

आवश्यकादिग्रन्थाभिप्रायेण मोहनोयस्य क्षपणेत्यं प्रतिपादनीया

तद्यथा हास्यपट्टकस्य क्षपणातः परं पुरुषवेदं खण्डत्रयं करोति । तत्र खण्डद्वयं युगपत्क्षपयति, तृतीयखण्डं तु संज्वलनक्रोधे प्रक्षिपति । ततः संज्वलनक्रोधं खण्डत्रयं करोति । द्वे खण्डे युगपत्क्षपयति, तृतीयखण्डं तु माने प्रक्षिपति । ततः संज्वलनमानं खण्डत्रयं करोति । खण्डद्वयं युगपत् क्षपयति, एकखण्डं तु मायायां प्रक्षिपति । ततः संज्वलनमायां त्रीणि खण्डानि करोति, खण्डद्वयं युगपत्क्षपयति, एकखण्डं तु संज्वलनलोभे प्रक्षिपति । ततः संज्वलनलोभं खण्डत्रयं करोति । द्वे खण्डे युगपत् क्षपयति । एकखण्डं तु संख्येयानि खण्डानि करोति, तेभ्य एकं संख्येयतमखण्डं मुक्त्वा शेषाणि सर्वखण्डानि पृथक् पृथक् कारुभेदेन क्षपयति वादरसम्परायः । ततः सूक्ष्मसम्परायगुणस्यानकवर्ती क्षपक एकं संख्येयतममोगमसंख्येयानि खण्डानि करोति,

तान्यपि समये समय एकैकं क्षपयति । क्षपितलोभश्च यथाख्यातचारित्री छन्नस्थीतरागो भवति ।
 ४ अक्षराणि त्वेषु- “ताहे णपुंसगवेदं, ताहे इत्थिवेदं, ताहे छक्कं हास-रति-अरति-भय-
 सोग-डुगंछाओ, ताहे पुमवेदं तिन्नि भागे करेति । दो भागे जुगवं, एगं संजलणकोहे
 छुमति । ताहे संजलणकोहं तिन्नि भागे करेति, दो भागे जुगवं खवेति, एगं भागं
 संजलणे भाणे छुमइ । ताहे तं पि तिन्नि भागे करेति । दो भागे जुगवं खवेति ।
 एगं संजलणमायाएल्लुहइ, ताहे तं पि तिन्नि खंडाइ करेति, दो भागे जुगवं खवेति,
 एगं संजलणे लोमे ल्लुहइ, ताहे तं पि तिन्नि भागे करेति, दो भागे जुगवं खवेति,
 एगं भागं संखेज्जाइं खंडाइं करेति । एत्थ वादरसंपरायो खवओ ताहे
 खवेति, (एगं संखेज्जइमं भागं मोत्तण सव्वं खवेति) जं संखेज्जतिमं खंडं, तं
 असंखेज्जे भागे करेति । तेऽपि कमेण खवेति, तत्थ खवगो सुद्धमसंपराओ ।
 जाहे तं पि खवितं भवति, ताहे खवगणियण्ठो लब्धमति ।” इति ॥२१८॥

सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकं यावदवस्ताडुक्ता सर्वा प्ररूपणा पुरुषवेदक्रोधोदयेन प्रतिपन्नस्य
 जातव्या । क्षपकश्रेणिं पुनः कश्चिज्जन्तुः पुरुषवेदक्रोधोदयेन प्रतिपद्यते, कश्चित्पुनः पुरुषवेदमानो-
 दयेना-ऽऽरोहति, अन्यः पुरुषवेदमायोदयेन, इतरः पुरुषवेदलोभोदयेन, परस्तु स्त्रीवेदक्रोधो-
 दयेन । पुरुषवेदोदयवत् स्त्रीवेदोदयस्यापि चत्वारो विकल्पा वक्तव्याः, एवं नपुंसकवेदोदयस्याऽपि
 चत्वारो विकल्पा मणितव्याः । इत्थं सर्वसंख्यया विकल्पा द्वादश भवन्ति । तत्र सूक्ष्मसम्परायगुण-
 स्थानकं यावत् पुरुषवेदक्रोधोदयेन क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य मोहनीयक्षपणाविधिर्दर्शितः । सम्प्रति
 भिन्नभिन्नकपायोदयेन भिन्नभिन्नवेदोदयेन च क्षपकश्रेणिं प्रतिपद्यमानानां क्रियामेदो वक्तव्यः,
 अन्यथा तन्निर्णयो न स्यात् । न च त्रिकालमाश्रित्य सर्वक्षपकाणामनिवृत्तिकरणे परिणामसाद-
 र्यात् क्रियामेदः कथं वदेत् ? इति वाच्यम्, करणपरिणामानां सादृश्येऽपि भिन्नभिन्नवेदकपायो-
 दयलक्षणसहकारिकारणोपलम्भेन क्रियामेदे विरोधा-ऽभावात् । तत्र सर्वेषां क्षपकाणां पुरुषवेदादि-
 भिः क्रोधादिभिश्च क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नानामन्तरकरणक्रियातः प्राक् कश्चिदपि भेदो नास्ति । उक्तञ्च
 कपायप्रामृतचूर्णा-“अंतरे अकदे णत्थिणाणत्तां ।” इति अन्तरकरणे क्रियमाणे यो भेद उप-
 लभ्यते, तं प्रदिदर्शयिषुः प्रथमं तावत् प्रथमस्थितिभेदमाविष्करोति

भाणादीहिं चडिआणं पढमठिई उ माणपहुडीणं ।

कोहादिगदुतिखवणद्धाजुअकोहपढमठिइपमाणा ॥२१९॥ (गीतिः)

मानादिभिरारूढानां प्रथमस्थितिस्तु मानप्रभृतीनाम् ।

क्रोधाद्येकद्वित्रिक्षपकाद्वायुतक्रोधप्रथमस्थितिप्रमाणा ॥२१९॥ इति पदसंस्कार ।

‘भाणा०’ इत्यादि, ‘मानादिभिः’ मानमायालोभलक्षणैः कपायैः ‘आरूढानां’ क्षपकश्रेणिं

प्रतिपन्नानां क्षपकाणां 'मानप्रभृतीनां' मान-माया-लोमरूपाणां कपायाणां प्रथमस्थितिस्तु 'क्रोवा-
चेकङ्कि-त्रिषण्णाद्यायुतक्रोवप्रथमस्थितिप्रमाणा' क्रोवादीनां-क्रोव-मान-मायानाम् एक-द्वि-त्रिषण्णा-
द्यायुतक्रोवप्रथमस्थितिप्रमिता भवति । इदमुक्तं भवति-एकस्य-क्रोवस्य याऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणा
क्षपणाद्या, तथा युक्ताऽन्तरकरणे क्रियमाणे क्रोधप्रथमस्थितिर्यावती भवति, तावती मानोदयेन
क्षपकश्रेणिं समारुढस्य जीवस्य मानस्य प्रथमस्थितिर्भवति ।

ननु क्रोवोदयारुढः क्रोधप्रथमस्थितिं वेदयन्नेव यथायोग्यं संक्रमेण वेदनेन च क्रोधसंग्रह-
किङ्कित्रयं क्षपयति । तेन क्रोधक्षपणाद्यायाः क्रोधप्रथमस्थितावेवाऽन्तर्मात्रसम्मवाद् क्रोधक्षपणा-
द्यायुतक्रोवप्रथमस्थितिप्रमाणा मानप्रथमस्थितिरित्यत्र क्रोवक्षपणाद्यायुतेति विशेषणस्य वैयर्थ्येना-
ऽनुपादेयत्वमिति चेत्, मैवम्, यतोऽन्तरकरणे क्रियमाणे क्रोवोदयाऽऽरुढस्य जीवस्याऽन्तरकरण-
स्याऽवस्ताद् यावती क्रोवस्थितिर्भवति, यस्यां च स्थितोऽन्तरकरणं कृत्वा ततो यथाक्रमं वेद-
त्रिकं क्षपयित्वा-ऽध्वकर्णकरणाद्यां च समाप्य किङ्किरणाद्यावाचरमममयं प्राप्नोति, तावती
स्थितिः क्रोवप्रथमस्थितिरत्र विवक्षिता । द्वितीयस्थितितो दलं गृहीत्वा क्रोवसंग्रहकिङ्कित्रयस्य यथा-
क्रमं प्रथमस्थितिं कृत्वा वेदयन् सङ्क्रमेण यावता कालेन क्रोधं क्षपयति, तावान् कालस्तु क्रोवक्षप-
णाद्याव्यपदिश्यते । एवमग्रेऽपि मानादीनां क्षपणाद्या व्याख्येया । इत्यमन्तरकरणक्रियाप्रारम्भ-
प्रथमसमयप्रभृतिकिङ्किरणचरमममयपर्यवसानाद्या क्रोवप्रथमस्थितिः, क्रोवप्रथमसंग्रहकिङ्किवेदना-
द्याप्रथमसमयप्रभृतिवृत्तीयसंग्रहकिङ्किवेदनाद्याचरमममयपर्यवसाना तु क्रोवक्षपणाद्धेति विवेकः, तेन
क्रोवक्षपणाद्या क्रोधप्रथमस्थितौ नाऽन्तर्भवति । अनन्तर्मात्राद् न विशेषणस्य वैयर्थ्यम्, अवैयर्थ्याच्च
नाऽनुपादेयतेत्यलं प्रमङ्गेन ।

मानोदयारुढः क्रोवक्षपणाद्यायुतक्रोवप्रथमस्थितिप्रमाणां मानप्रथमस्थितिं वेदयन् यथाक्रमं
वेदत्रयस्य क्रोवस्य च क्षपणामध्वकर्णकरणाद्यां किङ्किरणाद्यां च परिसमापयति । तस्य जीवस्य
क्रोवस्य प्रथमस्थितिर्न भवति । यदाहुः कपायप्रामृतचूर्णौ--“अ तारकरणे कदे कोहरस
पढमडिदो णत्थि, माणरस अत्थि । सा केम्महन्तो ? जहेहो कोहेण उवडिदरस
कोहरस पढमडिदो कोहरस चेव खवणाद्धा, तहेहो चेव एगाहन्ती माणेण उवडि-
दरस माणरस पढमडिदो ।” इति ।

मायोदयेन क्षपकश्रेणिं समारुढस्य जीवस्य मायायाः प्रथमस्थितिः क्रोवमानक्षपणाद्यायुक्त-
क्रोवप्रथमस्थितिप्रमिता भवति । क्रोवक्षपणाद्या प्राग् व्याख्याता । मानसंग्रहकिङ्कित्रयं वेदनेन संक्र-
मेण च यावता कालेन क्षपयति, तावान् कालो मानक्षपणाद्या व्यपदिश्यते । इत्थं क्रोवस्य क्षपणाद्या
मानस्य क्षपणाद्या क्रोवोदयेन चाऽऽरुढस्य क्रोधप्रथमस्थितिरित्येतत्त्रयप्रमाणा मायोदयेन समा-
रुढस्य मायायाः प्रथमस्थितिर्भवति । उक्तञ्च कपायप्रामृतचूर्णौ--“कोहेण उवडिदरस

जम्भहंतो कोहस्स पढमडिदो, कोहरस चव खवणद्धा माणस्स च खवणद्धा,
मायाए उवडिदस्स एम्महंतो मायाए पढमडिदो ।” इति ।

लोभोदयेन क्षपकश्रेणिं समविगतस्य जन्तोर्लोभस्य प्रथमस्थितिः क्रोध-मान-माया-
सम्बन्धिक्षपणाद्धा-ऽन्वित्रक्रोधप्रथमस्थितिप्रमाणा भवति । प्रत्यपादि च कषायप्रामृतचूर्णौ-
“जदेहो कोहेण उवडिदस्स कोहरस पढमडिदो, कोहरस माणस्स मायाए च खव-
णद्धा, तदेहो लोभेण उवडिदरस पढमडिदो ।” इति । अत एव द्वाचत्वारिंशत्तमगाथोक्ता-
व्यनहुत्वं क्षपयते ॥२१९॥

अथ मानादिकषायोदयेन प्रतिपन्नानां क्षपकाणां क्रियाभेदमभिधित्सुराह

इग-दु-ति-खवणं किच्चा कमेण हयकण्णकिट्टिकरणाइं ।

माणार्हहिं चडिओ करइ विणामइ तओ सेसं ॥२२०॥

एक-द्वि-त्रि-क्षपणा कृत्वा क्रमेण हयकर्ण-किट्टिकरणे ।

मानादिभिरारूढ करोति विनाशयति ततः शेषम् ॥२२०॥ इति पदसंस्कारः ।

‘इगदु’ इत्यादि, तत्र ‘मानादिभिः’ मानमायालोभलक्षणैः कषायैः ‘आरूढः’ क्षपकश्रेणिं प्रति-
पन्नः ‘एक-द्वि-त्रि-क्षपणाम्’ एकश्च द्वौ च त्रयश्चेत्येकद्वित्रयः, तेषां क्षपणा, ताम्, ततश्चा-
यमर्थः—एकस्य-क्रोधस्य, द्वयोः-क्रोधमानयोः, त्रयाणां-क्रोधमानमायानां क्षपणां-विनाशं
‘कृत्वा’ त्रिधाय ‘क्रमेण हयकर्णकिट्टिकरणे’ क्रमेणाऽश्वकर्णकरणं किट्टिकरणं च करोति
‘विणामइ’ इत्यादि, तत्र ‘ततः’ किट्टिकरणाद्धापारिसमाप्तेः परं ‘शेषं’ यथासंभवं मानादित्र-
यरूपं मायाशोभरूपं वा लोभलक्षणं वा मोहनीयं ‘विनाशयति’ यथाक्रमं किट्टिस्वरूपेण
क्षपयति । अयमस्य भावार्थः—क्रोधोदयेन समारूढः पुरुषवेदक्षपणा-ऽनन्तरं यदा-ऽश्वकर्णक-
रणाद्धायां संज्वलनचतुष्कस्या-ऽपूर्वस्पर्धकानि निर्वर्तयति, तदा मानोदयेन क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नः
संज्वलनक्रोधं पूर्वस्पर्धकस्वरूपेणैव क्षपयति, प्रकारान्तरा-ऽसंभवात् । ततः क्रोधोदयारूढः संज्व-
लनचतुष्कस्य किट्टिकरणाद्धामारभते, मानोदयप्रतिपन्नस्तु क्षपितक्रोधो-ऽश्वकर्णकरणाद्धामार-
भते, तत्र च संज्वलनत्रिकस्या-ऽपूर्वस्पर्धकानि करोति । तेन मानोदयारूढस्य जीवस्यैकस्य क्रोध-
स्य क्षपणाद्धानन्तरमश्वकर्णकरणाद्धा प्रवर्तते इति सूयपन्नम् । ततः क्रोधोदयेन प्रतिपन्नस्य
क्रोधसंग्रहकिट्टित्रयवेदनकाललक्षणः क्रोधक्षपणाकालः प्रवर्तते, मानोदयेन तु प्रतिपन्नस्य
किट्टिकरणाद्धा प्रवर्तते, तदानीं च संज्वलनत्रिकस्य नवानामेव संग्रहकिट्टीनां निर्वर्तनं संभवति,
क्रोधस्य प्रागेव स्पर्धकस्वरूपेण क्षीणत्वात् । तच्च व्यञ्जयितुमगाथया दर्शितम् । ततः क्रोधोदयेन
समारूढो मानसंग्रहकिट्टिप्रथमस्थितिं कृत्वा मानक्षपणाद्धामारभते, तदानीमेव च मानोदया-
रूढोऽपि मानक्षपणाद्धासुप्रक्रमते । समवादि च कषायप्रामृतचूर्णौ—“जम्हि कोहेण उव-
डिदो अरसकण्णकरणं करेदि, माणेण उवडिदो तम्हि काले कोहं खवेदि, कोहेण उव-

द्विदरस जा किटोकरणाद्वा, माणेण उवडिदरस तम्हि काले अरसकण्णकरणद्वा । कोहेण उवडिदरस जा कोहस्स खवणद्वा, माणेण उवडिदस्स तम्हि काले किटोकरणाद्वा । कोहेण उवडिदस्स जा माणरस खवणद्वा, माणेण उवडिदस्स तम्हि चेव काले माणरस खवणद्वा ।” इति । मानक्षपणाद्वाप्रथमसमये तु मायोदयाऽऽरूढस्य किट्टिवेदनाद्वाप्रथमसमये मोहनीयस्य स्थितिपञ्चं चतुर्वारिकं जायते, क्रोवृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाचरमसमये मोहनीयस्थितिसत्कर्मणश्चतुर्वारिकत्वप्रतिपादनात् । अत्राणि च कपायप्राभृतचूर्णो-
 माणेण उवडिदरस पढमसमयकिटोवेदगरस द्विदिसंतकागं चत्तारि वस्साणि ।” इति । ततः परं सर्वप्ररूपणा क्रोवोदयारूढवद्विगेषेण वेत्तव्या । उक्तं च कपायप्राभृतचूर्णो-
 “एत्तो पाए जहा कोहेण उवडिदस्स चिहो, तहा माणेण उवडिदस्स ।” इति

अथ मायोदयेन प्रतिपन्नस्य विगेषो-ऽभिधीयते—क्रोवोदयारूढः पुन्यवेदक्षपणाऽन्तर्गतं यदा-
 ऽध्वकर्णकरणाद्वायां संज्वलनचतुष्कस्याऽपूर्वस्पर्शकानि करोति, तदा मायोदयारूढः क्षपकः पूर्वस्पर्शरू-
 पस्वरूपेणैव क्रोधं संक्रम्य क्षपयति । ततः क्रोवोदयारूढः किट्टिकरणाद्वा प्रवर्तयेति, मायोदयारूढस्तु
 पूर्वस्पर्शकस्वरूपेणैव मानं संक्रम्य क्षपयति । ततः क्रोवोदयाऽऽरूढः क्रोवसंग्रहकिट्टिवयं क्षपयति,
 तदानीं मायोदयप्रतिपन्नस्त्वध्वकर्णकरणाद्वामारममाणो मायालोभयोरपूर्वस्पर्शकानि करोति ।
 इत्थं द्वयोः=क्रोधमानयोः क्षपणानन्तरं मायोदयेन प्रतिपन्नस्या-ऽध्वकर्णकरणाद्वा प्रवर्तते ।
 ततः क्रोवोदयारूढो मानं क्षपयति, मायोदयेन ममारूढस्तु मायालोभयोः पट् संग्रहकिट्टीः करोति ।
 ततः क्रोवोदयेन प्रतिपन्नो मायाकिट्टीवेदयन् मायां विनाशयति, मायोदयेन क्षपकश्रेणिमधिग-
 तोऽपि मायायाः किट्टीवेदयन् मायां क्षपयति । न्यगादि च कपायप्राभृतचूर्णो—“कोहेण उव-
 डिदो जम्हि अरसकण्णकरणं करेदि, मायाए उवडिदो तम्हि कोहं खवेदि । कोहेण उवडिदो जम्हि किटोओ करेदि, मायाए उवडिदो तम्हि माणं खवेदि । कोहेण उवडिदो जम्हि कोथं खवेदि, मायाए उवडिदो तम्हि अरसकण्णकरणं करेदि । कोहेण उवडिदो जम्हि माणं खवेदि, मायाए उवडिदो तम्हि किटोओ करेदि । कोहेण उवडिदो जम्हि मायं खवेदि, तम्हि चेव सायाए उवडिदो माय खवेदि ।” इति ।
 मायाकिट्टिवेदनाद्वाप्रथमसमये तु मायोदयाऽऽरूढस्य जीवस्य मोहनीयस्य स्थितिसत्त्वं द्विवारिकं
 भवति, क्रोवोदयारूढस्य मानतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाचरमसमये स्थितिसत्कर्मणो द्विवारिकत्वसंस्त-
 वात् । अम्यवापि च कपायप्राभृतचूर्णो—“मायाए उवडिदरस पढमसमयकिटोवेदगरस
 वे वरसाणि मोहणीयस्स द्विदिसंतकागं ।” इति । ततः परं क्षपितमायः क्रोवोदयारूढ-
 वद् मायोदयारूढोऽपि लोभं क्षपयति । उक्तञ्च कपायप्राभृतचूर्णो—“एत्तो पाए लोभं
 खवेमाणरस पत्थि जाणत्तं ।” इति ।

सम्प्राप्ते यो लोभोदयेन क्षपकश्रेणिं प्रतिपद्यते, तस्य भेदो दर्श्यते—क्रोवोदयारूढः पुन-

पवेदक्षपणा-ऽनन्तरमथैकर्णकरणाद्धागं संज्वलनचतुष्कस्या-ऽपूर्वस्पर्धकानि करोति, लोभोदयारूढः पूर्वस्पर्धकस्वरूपेणैव संज्वलनक्रोधं क्षपयति । ततः क्रोधोदयारूढः संज्वलनचतुष्कस्य किट्टीः करोति, लोभोदयेन प्रतिपन्नस्तु पूर्वस्पर्धकस्वरूपेणैव मानं क्षपयति । ततः क्रोधोदयेन क्षपकश्रेणिं समारूढः क्रोधं क्षपयति, लोभोदयेन क्षपकश्रेणिमधिगतस्तु पूर्वस्पर्धकस्वरूपेणैव मायां क्षपयति, क्रोधोदयेन क्षपकश्रेणिं समारूढो मानं क्षपयति, लोभोदयारूढस्त्वथैकर्णकरणाद्धामारममाणो लोमस्याऽपूर्वस्पर्धकानि निर्वर्तयति । इत्थं त्रयाणां क्रोधमानमायानां क्षपणातः परं लोभोदयारूढो-ऽथैकर्णकरणाद्धामारमते । ततः क्रोधोदयारूढो मायां क्षपयति, लोभोदयेन प्रतिपन्नस्तु संज्वलनलोमस्य तिस्रः संग्रहकिट्टीः करोति । ततः क्रोधोदयेन क्षपकश्रेणिमधिगतः किट्टिगतं लोभं क्षपयति, लोभोदयारूढोऽपि किट्टिगतं लोभं क्षपयति । अभिहितं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“कोहेण उवडिदो जम्हि अस्सकण्णकरणं करेदि, लोमेण उवडिदो तम्हि कोहं खवेदि । कोहेण उवडिदो जम्हि किट्टोओ करेदि, लोमेण उवडिदो तम्हि माणं खवेदि । कोहेण उवडिदो जम्हि कोहं खवेदि, लोमेण उवडिदो तम्हि मायं खवेदि । कोहेण उवडिदो जम्हि माणं खवेदि, लोमेण उवडिदो तम्हि अस्सकण्णकरणं करेदि । कोहेण उवडिदो जम्हि मायं खवेदि, लोमेण उवडिदो तम्हि किट्टोओ करेदि । कोहेण उवडिदो जम्हि लोभं खवेदि, तम्हि चेव लोमेण उवडिदो लोभं खवेदि ।” इति । लोभं क्षपयतो जीवस्य किट्टिवेदनाद्धाप्रथमसमये मोहनीयस्थितिसत्त्वमेकैवर्षमात्रं भवति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“लोमेण उवडिदरस पढमसमयकिट्टोवेदगरस मोहणीयरस डिदिसंतकागमेकं वरसं ।” इति । ततः क्रोधोदयारूढवत् तावदवसेयम्, यावत्सङ्गमसम्परायचरमसमयः ॥२२०॥

भिन्नभिन्नकषायोदयेन क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नानां क्रियामेदो दर्शितः । सम्प्रति-भिन्नभिन्नवेदोदयेन क्षपकश्रेणिं समारूढानां क्रियामेदमाविधिकीर्तुः प्रथमतस्तावत् स्त्रीवेदोदयेन प्रतिपन्नस्य जीवस्य क्रियामेदं दर्शयति

इत्थी खलु पुरिसुदयेणं पडिवन्नरस इत्थिखवणांतं ।

पढमठिइं ठावेइ अवेआ सत्त जुगवं विणासेइ ॥२२१॥ (गीतिः)

स्त्री खलु पुरुषोदयेन प्रतिपन्नस्य स्त्रीक्षपणान्ताम् ।

प्रथमस्थितिं स्थापयत्यवेदा सप्त युगपद् विनाशयति ॥२२१॥ इति पदसंस्कारः ।

‘इत्थी’ इत्यादि, ‘स्त्री’ स्त्रीवेदोदयेन क्षपकश्रेणिं समारूढो जीवः ‘खलु’ खलुर्वाक्यालङ्कारे, पुरुषवेदोदयेन प्रतिपन्नस्य जन्तोः ‘स्त्रीक्षपणान्तां’ स्त्रियाः स्त्रीवेदस्य क्षपणाक्षपणाकालोऽन्ते यस्याः, सा, ताम् ‘प्रथमस्थितिं’ प्रस्तुतत्वात् स्त्रीवेदस्य प्रथमस्थितिं स्थापयति, पुरुषवेदोदया-

रूढस्या-ऽन्तरकरणक्रियाप्रथमसमयप्रभृतिस्त्रीवेदक्षपणाद्वाचरमसमयपर्यवमाना पुरुषवेदस्य यावती प्रथमस्थितिर्भवति, तावतीं प्रथमस्थितिं स्त्रीवेदस्य स्त्रीवेदोदयारूढो जीवः स्थापयतीत्यर्थः । उक्तं च कपायप्राभृतचूर्णौ “जह्नेहो पुरिसवेदेण उवद्धिदस्स इत्थोवेदस्स खवणाहा, तद्देहि इत्थोवेदेण उवद्धिदस्स इत्थोवेदस्स पढमद्धिदो ।” इति । अत एव वाचेत्वारिशतमगाथया प्रतिपादितं प्रथमस्त्र्यल्पवहुत्वं सूष्यते । अन्तर्गम्यानिप्याद-
नतः पूर्वं क्रियाभेदो नास्ति । अन्तरकरणं विधाय निरुक्तस्त्रीवेदप्रथमस्थितिं वेदयन् पुरुषवेदोदयाऽऽरूढवद् नपुंसकवेदं परिक्षप्य ततः स्त्रीवेदं क्षपयति । स्त्रीवेदप्रथमस्थिते-
श्चाऽऽवलिकाद्वये शेषे स्त्रीवेदस्यागालो व्यवच्छिद्यते । ततः परं स्त्रीवेदप्रथमस्थितौ नमयाविकाव-
लिकाशेषायां स्त्रीवेदस्य जवन्वस्थित्युदीरणा भवति । उक्तं च कर्मप्रकृतिचूर्णौ—“ताए पढमठितोए समयाहियावलियसेसाए मिच्छत्तस्स, तिण्हं वेयाणं, चउण्हं संजल-
णाणं, सम्मत्तस्स य जह्णिणया णिनिउदोरणा भवति ।” इति । तदानीमेव जवन्वा-
नुभागोदीरणा गुणितकर्माश्रम्य च क्षपकस्योत्कृष्टप्रदेशोदीरणा जायते । उक्तं च कर्मप्रकृति-
चूर्णमिदंनुभागोदीरणाऽधिकारे प्रदेशोदीरणा-ऽधिकारे च “पञ्चविहअंतराइथ-
केवलणाण-केवलदंसणावरण-चउण्हं संजलणाणं णवण्हं णोकसाथाणं एयासि
वीसाए पगईणं अप्पप्पणो उदोरणंतेजह्णिणया अणुभागउदोरणा होति । XXX
वेयाणं तिण्हं पि अप्पप्पणो समयाहियावलियचरिमसमयवेयगो ।” इति । तथैवा-
ऽभिहितं कपायप्राभृतचूर्णावप्यनुभागोदीरणाधिकारे प्रदेशोदीरणाधिकारे च—
“इत्थिवेदस्स जह्णिणाणुभागउदोरणा करस ? इत्थिवेदखवगरस समयाहियावलिय
चरिमसमयसवेदस्स । XX इत्थिवेदस्स उक्करिसया पदेसुदोरणा करस ? खवगस्स
समयाहियावलियचरिमसमयइत्थिवेदगस्स ।” इति ।

ततः परं यदा स्त्रीवेदस्य चरमस्थितिखण्डं संक्रमयति, तदा तस्य जीवस्य स्त्रीवेदस्य जवन्वस्थितिसंक्रमो भवति । तदानीमेव च स्त्रीवेदस्य चरमऽनुभागखण्डं संक्रमयतो जवन्वा-
ऽनुभागसंक्रमोऽपि भवति । अत्र ओमन्मल्यगिरिपादादयस्तु स्त्रीवेदोदयारूढस्यैव जवन्व-
स्थितिमंक्रमो भवति, नाऽन्यवेदोदयारूढस्य, स्त्रीवेदोदयारूढस्योदयोदीरणान्यां प्रभृतायाः स्थिते-
स्त्रोदनादित्याहुः । उक्तं चतैः कर्मप्रकृतिवृत्तौ—“स्त्रीवेदेन च प्रतिपन्नो नपुंसकवेदक्षया-
नन्तरमन्तमुद्धर्तेन कालेन स्त्रीवेदं क्षपयति । एतावता च कालेनोदयोदीर-
णान्यां वहो स्थितिस्त्रुटयति । यद्यपि च पुरुषवेदेनापि प्रतिपन्नस्यैतावान् कालो
लभ्यते, तथापि तस्य स्त्रीवेदसत्के उदयोदीरणे न भवत इति । स्त्रीवेदप्रतिपन्न-
स्यैव स्त्रीवेदस्य जवन्वस्थितिसंक्रमः, न शेषस्य ।” इति । एवमनुभागसंक्रमोऽपि जवन्व-
स्त्रीवेदोदयारूढस्यैव बोद्धव्यस्तेषां मतेन । अन्ये तु त्रयाणामन्यतमेन वेदेन प्रतिपन्नस्य चरमस्थिति-

खण्डं संक्रमयतो जीवस्य स्त्रीवेदस्य जघन्यस्थितिसङ्क्रमो भवति । इयं च तेषां युक्तिः—स्त्रीवेदोद-
यारूढो यस्मिन् स्थाने स्त्रीवेदं सर्वथा संक्रमयति, तरिगन्नेव स्थाने पुरुषवेदोदयारूढो नपुंसक-
वेदोदयारूढश्चाऽपि । तदेवं वेदत्रयारूढानामेकारिगन् स्थाने स्त्रीवेदस्य सर्वथा संक्रमणादन्य-
तमवेदेनारूढानां क्षपकाणां स्त्रीवेदस्य जघन्यस्थितिसंक्रमो भवति, स्थित्युदयोदीरणयोः सत्योरपि
ताभ्यां स्थितिवाताऽभावात् । उक्तं च कर्मप्रकृतिचूर्णिदिप्पनके श्रीमन्मुनिचन्द्रसूरिपादैः—
“स्त्रीवेदस्य तु वेदत्रयेणारूढस्य जघन्यस्थितिसंक्रमो लभ्यते । सर्वत्रापि स्वस्थाने
एव तस्य क्षयादिति ।” ॥ एवमनुभागसंक्रमोऽपि द्रष्टव्यः ।

तदानीं यथा पुरुषवेदोदयारूढस्य गुणितकर्मांशस्य स्त्रीवेदस्योत्कृष्टप्रदेशसंक्रमो भवति, न तथा
स्त्रीवेदोदयारूढस्य स्त्रीवेदस्योत्कृष्टप्रदेशसंक्रमः, उदयोदीरणभ्यां कतिपयानां दलानां क्षपितत्वात् ।

स्त्रीवेदप्रथमस्थितिचरमसमये स्त्रीवेदस्य जघन्याऽनुभागोदयो गुणितकर्मांशजन्तो-
श्चोत्कृष्टप्रदेशोदयो जायते । तदानीमेव स्त्रीवेदस्य जघन्यस्थितिसत्त्वं जघन्याऽनुभागसत्त्वं च
भवतः । यदुक्तं कषायप्राभृतचूर्णौ स्थितिचिभक्त्यधिकारेऽनुभागविभक्त्यधिकारे च—
“इत्थिवेदस्स जहण्णाद्विदिविहत्तो कस्स ? चरिमसमयइत्थिवेदोदयखवयस्स ।
XXXXइत्थिवेदस्स जहण्णयमणुभागसंतकम्मं करस्स ? खवयरस्स चरिमसमय-
इत्थिवेदयरस्स ।” इति ।

निश्चयनयमाश्रित्य तदानीमेव व्यवच्छिद्यमानः पुरुषवेदस्य वन्धो व्यवच्छिन्नः, स्त्रीवेदस्य
चोदयसत्त्वे व्यवच्छिद्यमाने व्यवच्छिन्ने । उक्तं च सप्ततिकाचूर्णौ—“एमेव इत्थिवेएण वि
उवडियस्स, नवरि नपुंसगवेओ पढमं खिज्जइत्ति । तओ अंतोमुहुत्तेण इत्थिवे-
यस्स उदयसंतयखओ पुरिसवेयबंधवोच्छेए य जुगवं भवइ ।” इति ।

‘अवेआ’ ति ‘अवेदा’न विद्यते वेदो-वेदोदयो यस्याः, साऽवेदा, अपगतवेदा मातुषीत्यर्थः,
स्त्रीवेदं परिक्षप्याऽन्तर्मुहूर्तकालेन ‘सत्त’ इत्यादि, ‘सत्त’ हास्यपट्कपुरुषवेदरूपाणि सप्तकर्माणि
युगपत् सर्वात्मना क्षपयति, नाऽवशिष्यते समयोनद्वयावलिकावद्धः पुरुषवेदः, अन्तर्मुहूर्तात् प्रागेव
स्त्रीवेदक्षयचरमसमये पुरुषवेदवन्धोच्छेदात् । पुरुषवेदोदयारूढस्तु वेदोदयचरमसमये समयोनावलिका-
द्वयवद्धनूतनपुरुषवेददलं मुक्त्वा शेषं पुरुषवेदं हास्यपट्केन सह परिक्षप्य ततोऽवेदभावे तावता

॥ जयधवलकाकारैर्युक्तम्—एत्थिस्थिवेदोदयक्खवयस्सेत्ति वयण सेसवेदोदयक्खवयपडिसेहफलं ।
णिरत्थयमिद विसेसण, अण्णवेदोदएण वि चडिदस्स खवयस्स जहण्णाद्विदिसकमाविरोहादो । ण च
सोदय-परोदएहि चडिदाण खवयाणमिस्थिवेदचरिमद्विदिसकमाविरोहादो । एत्थ परिहारो-
सच्चमेदमुदाहरणमेत्त तु इत्थिवेदोदयक्खवयावलवण, वेद ततमिति वेत्तव । XXXXXXXX तम्हा
सोदए वा परोदएण वा पयदसामित्तमविरुद्ध ।” इति ।

उवद्वियस्स नपुंसकवैदित्थिवेयसंतवखए पुरिसवेयबंधवोच्छेए य जुगवं कए तस्स एकारससंतं ।” इति ।

‘अवगय०’ इत्यादि, स्त्रीवेदनपुंसकवेदक्षयानन्तरम् ‘अपगतवेदः’ अपगतो व्यवच्छिन्नो वेदो-वेदोदयो यस्य, स जीवोऽपगतवेदः, व्यवच्छिन्नवेदोदयो जीव इत्यर्थः, अन्तर्मुहूर्तकालेन ‘सप्त’ पुरुषवेदहास्यपट्कलक्षणानि सप्तसङ्ख्यानि कर्माणि युगपत् सर्वात्मना क्षययति, अन्तर्मुहूर्तात् प्रागेव नपुंसकवेदक्षयचरमसमये पुरुषवेदबन्धोच्छेदेन समयोन्नयावलिकावद्धपुरुषवेदस्यावशिष्टत्वाभावात् । उक्तं च कषायप्रभृतचूर्णौ-“तदो अवगयवेदो सप्त कम्मंसे खवेदि । सप्तण्हं कग्गाणं तुल्ला खवणद्धा ।” इति । एवं सप्ततिकावृत्त्यादावपि । ॥२२२॥

मिन्नमिन्नवेदोदयेन प्रतिपन्नानां क्रियाभेददर्शनात् स्त्रीवेदनपुंसकवेदोदयारूढानां जीवानां पुरुषवेदस्य जघन्यस्थितिवन्धो न भवतीत्याविधिकीर्षुराह

इत्थीसंढाणं पुरिसस जहण्णो न होइ ठिइबंधो ।

सेसं तु पुरिसवेअव्व भासियं वेदणाणत्तं ॥२२३॥

स्त्रीपण्ढयो पुरुषस्य जघन्यो न भवति स्थितिवन्धः ।

शेषं तु पुरुषवेदवद् भाषितं वेदनानात्वम् ॥ २२३ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘इत्थो०’ इत्यादि, ‘स्त्रीपण्ढयोः’ स्त्रीवेदोदयेन प्रतिपन्नस्य नपुंसकवेदोदयाऽऽरूढस्य चेत्यर्थः ‘पुरुषस्य’ पुरुषवेदस्य जघन्यस्थितिवन्धोऽष्टवर्षप्रमाणो न भवति । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, उच्यते-पुरुषवेदस्य जघन्यस्थितिवन्धः पुरुषवेदोदयारूढस्य प्रथमस्थितिचरमसमये भवति स्म, स्त्रीनपुंसकवेदोदयेन प्रतिपन्नानां क्षपकाणां वेदस्य प्रथमस्थितिः पुरुषवेदोदयारूढवेद-प्रथमस्थितितः संख्येयभागप्रमाणाया हास्यपट्कलक्षणाद्धया हीना भवति, सा च प्राग् दर्शिता द्वाचत्वारिंशत्तमगाथयाऽनन्तरोक्तगाथद्वयेन च । पुरुषवेदस्य चरमस्थितिवन्धस्तु वेदप्रथम-स्थितिचरमसमये भवति । तेन स्त्रीनपुंसकोदयप्रतिपन्नानां पुरुषवेदस्य चरमवन्धः पुरुषवेदोदया-रूढतोऽर्वाग् भवति, अर्वाक् च विशुद्धेरल्पत्वात् पुरुषवेदोदयारूढवज्जघन्यस्थितिवन्धो न भवति । उपलक्षणमेतद्, तेन स्त्रीवेदनपुंसकवेदोदयाऽऽरूढानां पुरुषवेदस्य जघन्यानुभागवन्धोऽपि न भवति । तथा प्रागुक्ताः पुरुषवेदस्य जघन्यस्थित्युदीरणा-जघन्याऽनुभागोदीरणोत्कृष्टप्रदेशोदीरणा-जघन्यानुभागोदयोत्कृष्टप्रदेशोदया न भवन्ति, पुरुषवेदोदयाभावात्, पुरुषवेदस्य च जघन्यस्थिति-सत्ता-जघन्यानुभागसत्ता-जघन्यप्रदेशसत्ता - जघन्यस्थितिसंक्रम-जघन्याऽनुभागसंक्रम-जघन्यप्रदेश-संक्रमान् न भवन्ति, पुरुषवेदोदयचरमसमयवन्धमाश्रित्य निरुक्तानां लाभात् ।

‘सेसं’ इत्यादि, उपर्युक्तादन्यच्छेषम्, तच्च पुरुषवेदवदवसेयम्, विशेषोऽभावात् । अथ निगम-यति-‘भासियं’ इत्यादि, ‘भाषितं’ कथितं ‘वेदनानात्वं’ वेदमाश्रित्य क्रियाभेदः, मिन्नमिन्नवेदो-दयेन समारूढानां क्षपकाणां क्रियाभेदः प्रतिपादित इत्यर्थः । पश्यन्तु पाठका यन्त्रकम्-३० ॥२२३॥

भिन्नभिन्नकपायोदयेन भिन्नभिन्नवेदोदयेन च क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नानां कर्मक्षपणायाश्चित्रम्

[illegible]

मङ्क्रेतस्यष्टीकरणम्

वामपाश्वर्णे नपुं सकवेदोदयारूढस्य जीवस्य नपुंसकवेदस्य प्रथमस्थितिः स्तोका दर्शिता, सा च स्त्रीवेद-
प्रथमस्थितिप्रमाणा । तस्मात् कारणात् स्त्रीवेदनपुं सकवेदयोः प्रथमस्थितिर्मिथ्यस्तुल्य भवति । ततो
ह्यस्यपट्कक्षपणीकालमात्रेण संख्येयभागेनाधिका पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितिर्भवति, यतः स्त्रीवेदस्य
प्रथमस्थितिः पुरुषवेदोदयारूढस्त्रीवेदक्षपणाद्धाचरमसमयपर्यवसाना, पुरुषवेदस्य तु प्रथमस्थिति-
र्ह्यस्यपट्कक्षपणाद्धाचरमसमयपर्यवसाना । (गाथा. ४२, २२१, २२२) ।

१=नपु सकवेदप्रथमस्थितिचरमसमयः, तदानीं स्त्रीवेद-नपुंसकवेदलक्षण वेदद्वयं युगपत् क्षपयति । तदानीमेव नपुंसकवेदस्य जघन्यानुभागोदयो जघन्यस्थितिसत्त्व जघन्यानुभागसत्त्व गुणितकर्मा-
शस्य च जीवस्य तदुत्कृष्टप्रदेशोदयाः, पुरुषवेदस्य च वन्धोच्छेदो वाच्यः ।

२=नगनीं स्त्रोवेगोदयासुह पुरुषवेगोदयासुहश्च नपुंसकवेद् सर्वथा क्षपयत ।

कालेन पुरुषवेदं सर्वथा क्षययति स्म । उद्यञ्च कषायप्रभृतचूर्णौ—“तदो अवगतवेदो सत्तकारांसे खवेदि । सत्तपहं पि कम्माणं तुल्ला खवण्डा ।” इति । एवं ससति-कार्त्तव्यामप्युक्तम् ॥२२१॥

अथ नपुंसकवेदोदयेन क्षपकथ्रेणि प्रतिपन्नस्य क्रियामेदो द्रष्टव्यः । तत्रा-न्तरकरण-निष्पादनतः प्राक् क्रियामेदो नास्ति । अन्तरकरणक्रियाप्रारम्भतो यः क्रियामेदः, तं दर्शयति

संदो ठावई पढमठिई इत्थीपढमठिईमिअं खवइ ।

वेअदुगं जुगवं अवगयवेओ सत्त परिखवइ ॥२२२॥

पण्ड स्यापयति प्रथमस्थितिं स्त्रीप्रथमस्थितिमितां क्षपयति ।

वेदद्विकं युगपदपगतवेद सप्त परिक्षपयति ॥२२२॥ इति पदसंस्कारः ।

‘संदो’ इत्यादि, ‘पण्डः’ नपुंसको-नपुंसकवेदोदयेन क्षपकथ्रेणि प्रतिपन्नो जीव इत्यर्थः, ‘प्रथमस्थितिं’ नपुंसकवेदस्या-ऽऽदिमस्थितिं स्त्रीवेदप्रथमस्थितिप्रमितां स्थापयति, स्त्रीवेदोदयेन क्षपकथ्रेणि प्रतिपन्नो यावर्ती स्त्रीवेदस्य प्रथमस्थितिं स्थापयति, नपुंसकवेदोदया-ऽऽरूढोऽपि नपुंसकवेदस्य तावर्ती प्रथमस्थितिं स्थापयति, पुरुषवेदस्त्रीवेदयोः प्रथमस्थितिं न स्थापयति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ “जग्महंतो इत्थीवेदेण उवड्ढिदस्स इत्थीवेदस्स पढमड्ढिदो, तम्महंतो णवुंसयवेदेण उवड्ढिदस्स णवुंसयवेदस्स पढमड्ढिदो ।” इति । अत एव छाचन्वारिंशत्तमगाथोक्ताल्पवृद्धत्वं सूचयते ।

ततः क्रमेण प्रथमस्थितिचरमसमर्थं प्राप्तो जीवो ‘वेदद्विकं’ स्त्रीवेदनपुंसकवेदलक्षणं युगपत् ‘परिक्षपयति’ भर्वात्मना विनाशयति, न तु पुरुषवेदोदयारूढवद् नपुंसकवेदं यथास्यानं परिक्षप्य ततः स्त्रीवेदं क्षपयतीत्यर्थः । अयं भावः—नपुंसकवेदोदयारूढोऽप्यन्तरकरणक्रियां परिसमाप्य नपुंसकवेदं क्षपयितुमारभते, तं च प्रतिसमयमसंख्येयगुणक्रमेण क्षपयन् गच्छति । यदा पुरुषवेदोदयारूढो नपुंसकवेदं सर्वथा क्षपयति स्म, न तदा-ऽयं नपुंसकवेदोदयारूढो नपुंसकवेदं सर्वार्त्तना क्षपयति, किन्तु ततः प्रभृति नपुंसकवेदेन सह स्त्रीवेदमपि क्षपयितुमुपक्रमते । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“जहेहो पुरिसवेदेण उवड्ढिदस्स णवुंसयवेदस्स खवण्डा, तहेहो णवुंसयवेदेण उवड्ढिदस्स णवुंसयवेदस्स खवण्डा गदा, ण ताव णवुंसयवेदो खोयदि, तदो से काले इत्थीवेदं खवेदुमावत्तो णवुंसयवेदं पि खवेदि ।” इति । ततो वेदद्वयं क्रमेण क्षपयन् नपुंसकवेदप्रथमस्थितौ द्व्यावलिकाशेषायां नपुंसकवेदस्यागालो व्यवच्छिद्यते ।

ततः परं नपुंसकवेदप्रथमस्थितौ समयाविकावलिकाशेषायां नपुंसकवेदस्य जवन्यस्थित्युदीरणा जायते । तदानीमेव नपुंसकवेदस्य जवन्या-ऽनुभागोदीरणा गुणितकर्माशस्य च जीवस्त्रो-क्लृप्तप्रदेशोदीरणा जायते । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णावनुभागोदीरणा-ऽधिकारे प्रदेशो-दीरणा-ऽवसरे च—“णवुंसयवेदस्स जहण्णानुभागोदीरणा करस्स? णवुंसयवेदस्स ख-

यस्मिन् समयाहियाऽऽवलियचरिमसमयसवेदगगस्स । XX णवुंसयवेदस्स उक्कस्सिया पदेसुदीरणा कस्से ? खवगस्स समयाहियावलियचरिमसमयणवुंसयवेदगगस्स ।” इति । तथैव कर्मप्रकृतिचूर्णावपि ततः परं यदा नपुंसकवेदोदयारूढो नपुंसकवेदस्य चरमस्थितिलखण्डं संक्रमयति, तदा तस्य जीवस्य नपुंसकवेदस्य जवन्यस्थितिसंक्रमो भवति, पुरुषवेदोदयारूढस्य तु स न भवति रा । अत्रेयं युक्तिः—यदा जीवः पुरुषवेदोदयेन क्षपकश्रेणिमारोहति, स यस्मिन् स्थाने नपुंसकवेदं सर्वथा क्षपयति, तत ऊर्ध्वमन्तर्मुहूर्तं गत्वा नपुंसकवेदोदयारूढो नपुंसकवेदं सर्वात्मना क्षपयति । अत्राक् चाऽऽप्यविशुद्धत्वेन पुरुषवेदोदयारूढो नपुंसकवेदस्य स्थितिं सर्वजवन्यां न करोति, नपुंसकवेदोदयारूढस्त्वन्तर्मुहूर्तमूर्ध्वं गत्वा स्त्रीवेदेन सह नपुंसकवेदं सर्वथा क्षपयन् नपुंसकवेदस्य सर्वजवन्यां स्थितिं संक्रमयति, अन्तर्मुहूर्तकाले प्रभूतविशुद्ध्या प्रभूतायाः स्थितेरपवर्तितत्वात् । उक्तञ्च श्रीमुनिचन्द्रसूरिपादैः कर्मप्रकृतिचूर्णित्पिनके—“यदा पुरुषवेदेन स्त्रीवेदेन चोदयमाणेन क्षपकश्रेणिमारोहति जन्तुः, तदा नपुंसकवेदस्य स्वस्थान एव क्षयादजवन्यस्थितिसंक्रमः । तदा तस्य मनागशुद्धत्वेन सर्वजवन्यनपुंसकवेदस्थितिकरणाऽभावात् । यदा तु नपुंसकवेदोदयेनारोहति, तदा नपुंसकवेदं जुग्वं खवेति चि वचनात् स्त्रीवेदेन सह क्षयं नयतीति तदा तस्य जवन्यस्थितिसंक्रमो लभ्यते, शुद्धत्वेन स्थितोनां बह्वपवर्तितत्वात् ।” इति । एवं नपुंसकवेदोदयारूढस्य नपुंसकवेदस्य जवन्याऽनुभागसंक्रमोऽपि वाच्यः । यदुक्तं कषायप्राभृतचूर्णार्थम्—णवुंसयवेदयरस जहण्णाणुभागसंतकम्मं करस ? खवगरस चरमसमयणवुंसयवेदयरस ।” इति ।

नपुंसकवेदप्रथमस्थितिचरममये नपुंसकवेदस्य जवन्याऽनुभागोदयो गुणितकर्माशस्य च जन्तोक्तकृष्टप्रदेशोदयो जायते । तदानीं च सर्वसंक्रमेण नपुंसकवेदं स्त्रीवेदं च पुरुषवेदे संक्रम्य सर्वात्मना क्षपयति । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“पुरिसवेदेण उवड्ठिदस्स जम्हि इत्थोवेदो खोणो, तम्हि चेव णवुंसयवेदेण उवड्ठिदस्स इत्थिवेद-णवुंसयवेदा च दो वि सह खिज्जंति ।” इति । एवं सप्ततिकावृत्तावपि—“यदा तु नपुंसकवेदेन प्रतिपद्यते, तदा प्रथमतः स्त्रीवेद-नपुंसकवेदौ युगपत् क्षपयति ।” इति ।

यथा पुरुषवेदोदयारूढस्य चरमस्थितिलखण्डसंक्रमे नपुंसकवेदोत्कृष्टप्रदेशसंक्रमः प्राग् दक्षितः, न तथा नपुंसकवेदोदयप्रतिपन्नस्य नपुंसकवेदस्योत्कृष्टप्रदेशसंक्रमो भवति, कतिपयानां दलिकानामुदयोदीर्घाभ्यां क्षपितत्वात् ।

निश्चयनयमाश्रित्य तदानीमेव व्यवच्छिद्यमानः पुरुषवेदस्य बन्धो व्यवच्छिन्नः, एवं व्यवच्छिद्यमाने नपुंसकवेदस्योदयसत्त्वेऽपि व्यवच्छिन्ने । उक्तं च सप्ततिकाचूर्णौ—“णवुंसयवेद-ण

२=स्त्रीवेदप्रथमस्थितिचरमममय, तदानीं स्त्रीवेदं सर्वथा क्षपयति, स्त्रीवेदस्य जवन्यानुभागोदयो जवन्यस्थितिसत्त्वं जवन्यानुभागसत्त्वं गुणितकर्मांशस्य च तदुत्कृष्टप्रदेशोदय, पुरुषवेदस्य च वन्वोच्छेद ।

३=तदानीं पुरुषवेदोदयारूढः स्त्रीवेदं सर्वातिशया क्षपयति ।

४=स्त्रीवेदोदयारूढो नपुंसकवेदोदयारूढश्चाऽवेदो हास्यपट्टक पुरुषवेदञ्च क्षपयन्ती तदानीं सर्वथा युगपत् क्षपयति ।

५=पुरुषवेदोदयारूढस्य पुरुषवेदप्रथमस्थितिचरमममयः, तदानीं हास्यपट्टक निदर्शयं क्षीणम्, ममयो-
दयश्चावलिकान्नद्वन्तूनदल च वर्जयित्वा शेष पुरुषवेदः क्षीणः । (गाथा ५७) तथा पुरुषवेदस्य जवन्यानुभागोदयो गुणितकर्मांशस्य जीवस्य तदुत्कृष्टप्रदेशोदयोऽप्युत्पत्तिक स्थितिबन्धः संज्वलनात् पोडगवर्षप्रमाण स्थितिबन्धः, व्यञ्छितमानश्च पुरुषवेदस्य वन्वो व्यञ्छितः ।

चित्रे पुरुषवेदप्रथमस्थिति क्रोधोदयारूढाश्वकर्णकरणाद्धकिट्टिकरणाद्धारूपसंख्येयभागो-
नाऽधिका क्रोधोदयारूढक्रोधप्रथमस्थितिर्दिग्गता (गाथा-४२) । मानोदयारूढमानप्रथमस्थितिः क्रोधोदयारूढक्रोधक्षपणाद्वायुक्तक्रोधप्रथमस्थितिप्रमाणा, तेन क्रोधोदयारूढक्रोधप्रथमस्थितौ मानोदयारूढमानप्रथमस्थिति संख्येयभागोनाऽधिका । मायोदयारूढमायाप्रथमस्थिति क्रोधोदया-
रूढक्रोधमानक्षपणाद्वायुक्तक्रोधप्रथमस्थितिप्रमाणा, तेन मानोदयारूढमानप्रथमस्थितौ मायो-
दयारूढमायाप्रथमस्थितिः संख्येयभागोनाऽधिका । लोभोदयारूढलोभप्रथमस्थितिः क्रोधमानमाया-
क्षपणाद्वायुक्तक्रोधप्रथमस्थितिप्रमाणा, तेन लोभोदयारूढप्रथमस्थितौ मायोदयारूढमायाप्रथमस्थि-
तिः संख्येयभागोनाऽधिका । (गाथा-४२, २१९)

मानादिभिः क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्ना क्रोधादीन् पूर्वस्पर्धकस्वरूपेणैव क्षपयित्वाऽश्वकर्णकरणं किट्टि-
करणं चारभन्ते (गाथा २२०) ।

क=क्रोधतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाचरमममय, तदानीं सज्वलनचतुष्कस्य स्थितिबन्धो द्विमामप्रमाण,
क्रोधस्य जवन्यस्थितिबन्धो जवन्यानुभागवन्धश्च । सज्वलनचतुष्कस्य स्थितिसत्त्वं चत्वारि
वर्षाणि ।

ख=मानतृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाचरमममय, तदानीं सज्वलनत्रिकस्य स्थितिबन्ध एकमासमात्र,
मानस्य जवन्यस्थितिबन्धो जवन्यानुभागवन्धश्च, सज्वलनत्रिकस्य स्थितिसत्त्वं वर्षद्वयमात्रम् ।

ग=मायातृतीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाचरमममय, तदानीं सज्वलनद्विकस्य स्थितिबन्ध पञ्चदश दिवसा,
मायाया जवन्यस्थितिबन्धो जवन्यानुभागवन्धश्च सज्वलनद्विकस्य स्थितिसत्त्वं मेकवर्षप्रमाणम् ।

घ=लोभद्वितीयसंग्रहकिट्टिवेदनाद्वाचरमममय, तदानीं लोभस्य स्थितिबन्ध स्थितिसत्त्वं चान्तर्मुह-
र्तम्, अनिष्टचित्तादरसम्परायाख्य-नवमगुणस्थानकस्य च समाप्ति

तदेवं समाप्तः षष्ठोऽधिकारः । तत्समाप्तौ च समाप्तो मोहनीयक्षपणाविधिः । मोहनीये च क्षीणे परेषां कर्मणां विनाशोऽवश्यमावी । यदुक्तं श्रौतत्त्वार्थसूत्रभाष्यकारैः

“पूर्वार्जितं क्षपयतो यथोक्तैः क्षयहेतुभिः ।

संसारबीजं कातर्येन मोहनोयं प्रहोयते ॥१॥

ततोऽन्तरायज्ञानघ्न-दर्शनघ्नान्यनन्तरम् ।

प्रहोयन्तेऽस्य युगपत् त्रेणि कर्माण्यशेषतः ॥२॥

गर्भसूच्यां विनष्टायां यथा तालो विनश्यति ।

तथा कर्म क्षयं याति मोहनोये क्षयं गते ॥३॥” इति ।

तेन शेषाणां त्रयाणां धातिकर्मणां क्षपणप्रक्रियां दिदर्शयिषुः सप्तमा-धिकारं विवर्णयति

सेकालेऽवगमयकसायगुणं लहए स पत्तहयखायो ।

ठिइरसरहियं तइयं बंधइ पयइप्पअसेहि ॥२२४॥

अनन्तरकाले-अपगतकृपायगुण लभते स प्राप्त-ऽथाख्यातः ।

स्थितिरसरहितं तृतीयं वृत्तिं प्रकृतिप्रदेशाभ्याम् ॥२२४॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सेकाले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले’ मोहनीयनिश्शेषक्षयानन्तरसमय इत्यर्थः ‘स’ जित-मोहः क्षपकः ‘प्राप्ता-ऽथाख्यातः’ मोहनीयपरिक्षयात् प्राप्तं=लब्धम् अथाख्यातम्=अथशब्दोऽत्र याथातथ्ये, आङ् अभिविधौ, आ समन्ताद् याथातथ्येन=कृपायोदयभावेन निरतिचारत्वात् पारमार्थिकरूपेण ख्यातं तदथाख्यातं येन, स प्राप्त-ऽथाख्यातः, ‘अपगतकृपायगुणं’ पदैकेदेशे पदसमुदायस्योपचाराद् अपगतकृपायगुणस्थानकं क्षीणमोहगुणस्थानकमित्यर्थः, ‘लभते’ अश्नुते । ननु प्राप्तक्षीणकृपायगुणस्थानकः किं करोति ? इत्यत आह—‘ठिइ०’ इत्यादि, स्थितिरसरहितं ‘तृतीयं’ सातवेदनीयकर्म प्रकृतिप्रदेशाभ्यां वृत्तिं, तद्वन्धस्य योगनिमित्तकत्वात् । इदमुक्तं भवति—स्थितिबन्धो रसबन्धश्च कृपायप्रत्ययौ । क्षीणकृपायगुणस्थानके च कृपायामावात् स्थितिरसौ न वध्यते । प्रकृतिबन्धः प्रदेशबन्धश्च योगप्रत्ययौ । क्षीणकृपायगुणस्थानके च गात्रसञ्चारादिरूपयोगसङ्गात् सातवेदनीयस्य प्रकृतिबन्धः प्रदेशबन्धश्च जायते । अयं च सातवेदनीयबन्ध ईर्यापथिककर्मबन्ध उच्यते । अयम्भावः—“ईर गतिप्रेरणयोः” इत्येवाद् भावे ध्यप्रत्ययः, ईरणम्-ईर्या=गमनम्, तस्यास्तथा वा पन्थाः-ईर्यापथः, तत्र भवम् ईर्यापथिकम् । व्युत्पत्तिनिमित्तमेतद्, यतस्तिष्ठतोऽपि तद्भवति । प्रवृत्तिनिमित्तं तु गात्रसञ्चारादिरूपेण योगेन यत्कर्म वध्यते, तदीर्यापथिकम्, योगनिमित्तकमित्यर्थः । तच्च प्रथमसमये वध्यते, कृपायामावेन स्थित्यभावाद् द्वितीयसमये वेद्यते, तृतीयसमये चा-ऽकर्मतामेति । तच्च प्रकृतितः सातवेदनीयं भवति, स्थितितो द्विसमयस्थितिकमनुभावतोऽनुत्तरोपपातिकसुखातिशयि, प्रदेशतश्चः स्थूलरूक्ष-शुक्ल गन्ध-महाव्यय-बहुप्रदेशम् ।

तथा चोक्तम् आचारोद्गोकायां श्रीमद्भिः शोलाङ्गाचार्यपादैः—“तदेवं सूक्ष्मतरगात्र-
सञ्चाररूपेण योगेन यत्कर्म बध्यते, तदोर्थापधिकम्—ईर्याप्रभवम्, ईर्याहेतुक-
मित्यर्थः, तच्च द्विसमयस्थितिकम्, एकरिगन् समये बह्वं द्वितीयसमये वेदितं
तृतीयसमये तदपेक्षया चाऽकर्मतामेति । कथमिति ? उच्यते—यतस्तत्प्रकृतितः
सातवेदनीयमकषायत्वात् स्थित्यभावेन बध्यमानमेव परिशदति, अनुभावतो-
ऽनुत्तरोपपातिकसुखातिशायि, प्रदेशतः स्थूलरूक्षशुक्लादिवहुप्रदेशमिति ।” इति ।
तथैव सूत्रकृताङ्गवृत्तावपि—“याऽसावकषायिणः क्रिया, तथा यद् बध्यते कर्म, तत्प्र-
थमसमय एव बह्वं स्पृष्टं चेति कृत्वा तत्क्रियैव बह्वस्पृष्टैर्युक्ता, तथा द्वितीय-
समये वेदितेत्यनुभूता, तृतीयसमयेऽतिजीर्णा । एतदुक्तं भवति कर्म योगनिमित्तं
बध्यते, तत्स्थितिश्च कषायायत्ता, तदभावाच्च न तस्य साम्पराधिकस्येव स्थितिः,
किन्तु योगसद्भावाद् बध्यमानमेव स्पृष्टतां-संश्लेषं याति । द्वितीयसमये त्वनु-
भूयते, तच्च प्रकृतितः सातवेदनीयं स्थितितो द्विसमयस्थितिकमनुभावतः शुभा-
नुभावमनुत्तरोपपातिकदेवसुखातिशायि, प्रदेशतो बहुप्रदेशमस्थिरबन्धं बहुव्ययं
च ।” इति ।

तथा श्रीमच्छोलाङ्गाचार्यैर्योर्थापधिककर्मप्रतिपादिकेयं गाथा दर्शिता -

“अल्पं वायरमउयं बहुं च लुक्खं च सुक्खिलं चैव ।

मदं महव्वतं नि य सातवहुलं तं कायां ॥१॥”

अथाऽस्या अर्थः प्रतिपाद्यते—ईर्यापधिककर्म सातवेदनीयं ‘अल्पं’ ति ‘अल्पं’ स्तोत्रं स्थि-
तितः, कषायाभावेन स्थितिबन्धस्या-ऽयोग्यत्वात् प्रथमसमये कर्मरूपेण परिणतस्य द्वितीयसमये
वेदितस्य तृतीयसमये चाऽकर्मतामापन्नस्या-ऽल्पत्वमुच्यत इत्यर्थः । वादरं=स्थूलं परि-
णामतः, तथाविधसूक्ष्मपरिणामविरहात् । न चा-ऽनुभागतो वादरं कुतो न भण्यते, सूक्ष्म-
सम्परायतोऽनन्तगुणविशुद्धेरुपलम्भाद् ? इति वाच्यम्, कषायाभावेन तत्प्रत्यया-ऽनुभागाबन्धस्या-
ऽभावात् ।

नन्वेवं तर्हि कर्मणवर्गणारस्कन्धाः कर्मत्वेन परिणमनकाले सर्वजीवाऽनन्तगुणाऽनुभागा
भवन्ति, अन्यथा कर्मत्वेन परिणत्यनुपपत्तेरिति । तत् कथमुपपद्येताऽनुभागाबन्धाऽभावः ? इति
चेत्, भण्यते—इह जवन्यानुभागाबन्धस्यानजवन्यवर्गणातोऽनन्तगुणहीनरसविशिष्टकर्मणवर्गणास्कन्धा-
नामपि बन्धो न विरुध्यते, यतो यद्यपीर्यापधिककर्मणो जवन्यानुभागाबन्धस्थानाद्यवर्गणातोऽनन्तगुण-
हीनरसता भवति, केवलयोगप्रत्ययत्वात्, तथापि नामप्रत्ययोत्कृष्टवर्गणातो योगप्रत्ययाद्यस्पर्ककाद्यवर्ग-
णाया अनन्तगुणत्वादीर्यापयिककर्मस्कन्धाः सर्वजीवानन्तगुणरसाऽविभागाः । उक्तञ्च कर्मप्रकृ-

तिचूर्णिटिप्पनके श्रीमुनिचन्द्रेसूरिपादैः—“तत्र च योऽकेषायावस्थाभावी, तस्य जघन्यस्पर्धकाद्यवर्गणाऽपि नामप्रत्ययिकस्पर्धकोत्कृष्टवर्गणातोऽनन्तगुणरसाविभागा, कषायप्रत्ययिकसर्वजघन्यानुभागस्थानकजघन्यस्पर्धकाद्यवर्गणातः पुनरनन्तगुणहीनरसाविभागा, तुच्छरसत्वाद् योगप्रत्ययिकबन्धस्य ।” इति । कषायप्रत्ययजघन्यरमवन्वस्थानतश्चाऽस्य बन्वस्थाऽनन्तगुणहीनत्वात् कषायप्रत्ययानुभागबन्धरहितत्वाच्चाऽनुभागबन्धो नास्तीति भणितम् । अत एव यथा स्थित्यपेक्षयेर्यापयिककर्माल्पं भणितम्, तथा रसापेक्षयाऽप्यल्पं बोध्यम् । उक्तञ्च कर्मप्रकृतिचूर्णिटिप्पनके—“अल्पं स्तोकां कषायाभावेन तत्प्रत्ययस्थित्यनुभागापोढतया अल्पस्थित्यनुभागात्वात् । तयाहि—तत्कर्म प्रथमसमये बद्धम्, द्वितीयसमये वेदितं तृतीयसमये निर्जीर्यत इति । अनुमायतस्तु कषायप्रत्ययसर्वजघन्यानुभागस्थानस्य सर्वजघन्यस्पर्धकादप्यनन्तगुणहीनरसमिति ।” इति ।

‘मृदु’ इति मृदु अनुभावतः, मृदुनुभावकमित्यर्थः । उक्तञ्चाचारेऽङ्गहृतौ—“वादरं परिणामतोऽनुभावतो मृदुनुभावम् ।” इति । यद्वा स्वरूपदर्शकं विशेषणसिद्धं मृदुस्पर्शप्रतिपादकम्, तैजमवर्गणाया उपरितनकर्मणादिवर्गणागतपुद्गलेषु मृदुस्पर्शस्याऽवस्थितिदर्शनात् । उक्तं च वर्गणाधिकारे श्रीमदुपाध्यायपादैः—“तत्र मृदुलधुरूपौ द्वौ स्पर्शाववस्थितौ” । इति । न चैतद् व्याख्यानमसिद्धमिति वाच्यम्, ग्रन्थान्तरेऽपि तथाव्याख्यातत्वात् । उक्तं च कर्मप्रकृतिचूर्णिटिप्पनके “मृदु, कर्करादिस्पर्शाभावेन ।” इति ।

‘बहु’ इति बहु प्रदेशतः । इदमुक्तं भवति—सकषायजीवैर्वध्यमानसातवेदनीयप्रदेशतः संख्यातगुणाः प्रदेशाः क्षीणमोहप्रमृतिगुणस्थानके वध्यन्ते, सातवेदनीयरूपस्यैकस्यैव कर्मणो वध्यमानत्वेन सर्वेषां गृह्यमाणप्रदेशानां सातवेदनीयरूपत्वात् सकषायगुणस्थानकेषु तु यथासंभवमष्टानां सप्तानां पञ्चानां कर्मणां वध्यमानत्वेन प्रदेशानां यथाविभागं तत्तत्कर्मरूपेण परिगम्यमानत्वात् क्षीणकषायादिगुणस्थानकापेक्षया तत्र वेदनीयप्रदेशानां स्तोक्तत्वेऽप्यलम्भात् । इत्थं सकषायप्रदेशबन्धतोऽकषायसातवेदनीयप्रदेशबन्धस्य संख्यातगुणत्वाद् ईर्यापयिककर्मणो बहुत्वं सुनिरूपितं भवति । चशब्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थकः, तेन सुगन्धि सुच्छायं चेत्यपि ज्ञातव्यम् । ‘लुक्लं’ इति लुक्लं स्पर्शतः, चिरकालवस्थानगुणाऽननुगतत्वात् । ‘सुक्लं’ इति शुक्लं वर्णतः, ईर्यापयिककर्मस्कन्धाः शुक्लवर्णा भवन्तीत्यर्थः । एवकारोऽवधारणे, स च सर्वत्र सम्बन्धनीयः, ततोऽल्पमेव वादरमेवेत्येवं सर्वत्र विपक्षक्षेपो द्रष्टव्यः । ‘मन्दं’ इति मन्दं लेपतः, स्थूलचूर्णमुष्टि-मृष्टकुड्यापतितलेपवत् । ‘महत्त्वम्’ इति महाव्ययम्, एकसमयेनैव सर्वप्रदेशानां निःशेषतो निर्जीर्यत्वदर्शनात् । ‘सातबहुलं’ इति सातबहुलमनुत्तरोपपत्तिकसुखातिशायित्वात् ॥२२४॥

अथ क्षीणकषायगुणस्थानके स्थितिचोतादीन् विवर्णयिषुराह

होज्जा पुव्वव्व छक्कमाणां ठिइरसविधायगुणसेढी ।

दलिअं पडुच्च गुणसेढिनिज्जरा उण असंखगुणा ॥२२५॥

भवन्ति पूर्ववत् पट्कर्मणां स्थितिरसविधातगुणश्रेणय ।

दलिकं प्रतीत्य गुणश्रेणिनिर्जरा पुनरसंखगुणा ॥२२५॥ इति पदसंस्कार ।

‘होज्जा’ इत्यादि, तत्र ‘पट्कर्मणां’ ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तराय-वेदनीय-नाम-गोत्राणां ‘स्थितिरसविधातगुणश्रेणयः’ स्थितिधातो रसधातो गुणश्रेणिश्च पूर्ववद् भवन्ति । इदमुक्तं भवति—क्षीणकपायगुणस्थानके त्रयाणां वातिकर्मणामन्तर्मुहूर्तप्रमाणं स्थितिसंखण्डं धातयति, अनुमागखण्डेन पुनः सत्तागताऽनुमागस्य ब्रह्मनन्तमागान् धातयति । तथा नाम-गोत्र-वेद-नीयानां स्थितिसंखण्डमसंख्यातवर्षप्रमाणं धातयति, तथा तेषामेवा-ऽशुमप्रकृतीनां सत्तागता-ऽनु-मागस्य ब्रह्मनन्तमागाननुमागखण्डेन विनाशयति । तथा स्थितिधातं कुर्वन् प्रदेशप्रमुत्कीर्योत्की-र्णदलस्या-ऽसंख्येयमागप्रमाणं दलं गृहीत्वोदयनिपेके स्तोत्रं दलं ददाति, ततो-ऽसंख्येयगुणं द्वितीय-निपेके ददाति । ततो-ऽपि तृतीयनिपेके-ऽसंख्येयगुणं निक्षिपति । एवमसंख्येयगुणक्रमेण तावत् प्रक्षिपति, यावत् क्षीणकपायगुणस्थानकतो विशेषाधिकाद्रायां गुणश्रेणिचरमनिपेकलक्षणगुणश्रेणि-शिरः । ततो ब्रह्मसंख्येयमागमात्रदलाद् दलमादायगुणश्रेणिचरमनिपेकतो-ऽसंख्येयगुणं दलं गुणश्रे-णिशिरस उपरितने प्रथमनिपेके प्रक्षिपति, । ततो विशेषहीनक्रमेण तावद् ददाति, यावदतीत्यापना-ऽप्राप्ता भवति । शेषा वातिकर्मणां प्ररूपणाऽस्मत्कृतोपशमनाकरणटीकायां दर्शनमोहक्षप-णाधिकारे प्रतिपादितसम्यक्त्वमोहनीयक्षपणावदवसेया, विशेषाभावात् ।

अथ सूक्ष्मसम्परायतो गुणश्रेणौ विशेषं दर्शयति—‘दलिअं’ इत्यादि, ‘दलिकं’ प्रदेशाग्रं ‘प्रतीत्य’ आश्रित्य ‘गुणश्रेणिनिर्जरा’ सूक्ष्मसम्परायचरममयमाविगुणश्रेणिनिर्जरातः क्षीणकपा-यप्रथमसमयमाविगुणश्रेण्या कर्मप्रदेशानां परिशादनम् ‘असंखगुणा’ असंख्येयगुणं भवति, पुनर्वाक्यभेदे, यदुक्तं तत्त्वार्थसूत्रे—“सम्यग्दृष्टि-आवक-विरता-ऽन-ताविधोजक-दर्शन-मोहक्षपकोपशमकोपशा-तामोहक्षपक-क्षोणमोह-जिनाः क्रमशोऽसंख्येयगुणानि-र्जराः ।” इति । ॥२२५॥

उक्तविधिना तावद् निरूपणीयम् यावत् क्षीणकपायगुणस्थानकस्य ब्रह्मसंख्येयमागा गता भवन्ति । तत एकेस्मिन् संख्येयतमभागे शेषे यद्भवति, तददर्शयितुकाम आह

सेसग्गि संखभागे खीणकसायरस हणइ ज्ञाणेण ।

अन्तिमखण्डेणं तरस उवरिमठिइं तिधाईण ॥२२६॥

शेषे सङ्ख्येयभागे क्षीणकपायस्य हन्ति ध्यानेन ।

अन्तिमखण्डेन तस्योपरितनस्थि त्रिधातिनाम् ॥२२६॥ इति पदसंस्कार ।

‘सिसम्भि’ इत्यादि, तत्र ‘क्षीणकपायस्य’ क्षीणकपायगुणस्थानकाद्धाया अन्तर्मुहूर्तप्रमाणायाः ‘संख्यभागे’ संख्येयतमभागे शेषे ‘अन्तिमखण्डेन’ त्रयाणां धातिकर्मणां चरमस्थितिखण्डेन ‘त्रिधातिनां’ त्रयाणां धातिकर्मणां ज्ञानावरण-दर्शनावरणाऽन्तरायरूपाणां ‘तस्य’ तच्छब्दस्य पूर्ववस्तुपरानर्शित्वेनाऽनन्तरोक्तक्षीणकपायस्य परामर्शात् क्षीणकपायगुणस्थानकस्योपरितनस्थितिं ध्यानेन ‘हन्ति’ विनाशयति । ‘झाणेण’ इत्यनेन कर्मक्षये हेतुरक्तः, ध्यानमन्तरेण कर्मो-मूलना-ऽनुपपत्तेः ।

अत्र कर्मक्षये ध्यानस्य हेतुत्वप्रतिपादिका तत्पार्थव्युक्तकारिका

“प्राप्नोति परं क्लृप्तं हिमातपान्यामिव विमुक्तम् ।
तेन ध्यानेन यथाख्यातेन च संयमेन धातयति ॥
शेषाणि धातिकर्माणि युगपदपरञ्जनानि ततः ।
कातरन्यान्मरताकशूच्यां यथा हतायां हतो भवति तालः ।
कर्माणि क्षीयन्तो तथैव मोहे हते कातरन्यात् ॥” इति ।

तथैवोक्तं ध्यानशतकेऽपि

जह चिरसंचियमिधणमनलो पवणसहिओ दुयं दहइ ।
तह कम्मिधणममियं खणेण झाणाणलो डहइ ॥१॥
जह वा धणसंघाया खणेण पवणाहया विलयमिति ।
झाणपवणावहूया तह कम्मधणा विलिज्जंति ॥२॥” इति ।

इदमत्र हृदयम्-संख्यातैः स्थितिधातसहस्रैः क्षीणकपायगुणस्थानकस्य बहुसंख्यातभागेषु गतेषु सत्सु धातिकर्मणामन्तर्मुहूर्तप्रमाणं चरमस्थितिखण्डं धातयन् गुणश्रेणिनिक्षेपस्य संख्येयतमभागमपि विनाशयति, ध्यानपुष्पगतः क्षीणकपायगुणस्थानकस्योपरितनीर्धातिकर्मणां गुणश्रेणिसंख्येयतमभागमाग्रीस्ततश्च संख्येयगुणा अन्याः स्थितीश्वरमस्थितिखण्डेन धातयतीत्यर्थः । दलनिक्षेपक्रमस्तु मोहनीयचरमस्थितिखण्डवत् संभवति । त्रयाणां धातिकर्मणां चरमस्थितिखण्डे धातिते ज्ञानावरणपञ्चक-दर्शनावरणपट्काऽन्तरायपञ्चकरूप-षोडशप्रकृतीनां स्थितिसत्त्वं शेषक्षीणकपायगुणस्थानकालप्रमाणं जायते, नवरं निद्रादिकस्य समयोनं भवति । ततः परं धातिकर्मणां स्थितिधातो न भवति । तच्च वक्ष्यत्यष्टाविंशत्यधिकद्विशतमगाथायाम् । शेषाणां त्रयाणामधातिकर्मणां तु भवत्येव । उक्तं च सप्ततिकाचूर्णौ-“एवं खोणकसायडाअंतोमुहुत्तपमाणमेत्ताए संखेज्जेसु भागेसु गतेसु संखेज्जइमे सेसे पंचणाणावरण-छदंसणावरण-पंचणहमंतराइगाणं एएसिं सोलसण्हं कम्माणं ठितिसंतकाणं सव्वोवट्ठणाए उव्वट्ठेतु सेसखोणकसायडासमं करेइ । तओ पभिइं एयासिं ठितिधाओ फिटो, सेसाणं

अत्थि चेव । नवरिं निदादुगस्स एक्केण समएण ऊणियठिनिं ठवेइ, दल्लियं पेडुच्च,
कालो उ तुल्लो ।” इति ॥२२६॥

ननु भवता प्रोक्तम्-ध्यानेन क्षीणकषायगुणस्थानस्योपरितर्नी घातिकर्मस्थितिं विनाशय-
तीति । तत् किं नाम ध्यानम् ? कतिविधं च तत् ? इति चेत्, उच्यते-ध्यायते=चिन्त्यते तत्त्वम-
नेनेति ध्यानम्, एकाग्रचिन्तानिरोध इत्यर्थः । अग्रम्=आलम्बनम्, एकं च तदग्रं चेत्येकाग्रम् ।
चलं चित्तमेव चिन्ता, तस्य निरोधः=एकत्र व्यवस्थापनमन्यत्राऽप्रचारः, एकाग्रे=एकावलम्बने
चिन्तानिरोध इत्येकाग्रचिन्तानिरोधः । एवंस्वरूपं ध्यानं चतुर्विधम्, आर्त-रौद्र-धर्म्य-शुक्लमेवात् ।
किन्तु द्वयोरेव धर्म्य-शुक्लाख्ययोर्निर्वाणसाधनत्वेन कर्मक्षयकारणत्वम्, शेषयोस्तु भवकारणत्वेन
कर्मवन्धप्रयोजकता । यदुक्तं ध्यानशतके

“अष्टं रुदं धम्मं सुकं छाणाइ तत्थ अंताइ ।

निव्वाणसाहणाइ भवकारणमट्ठरुदाइ ॥१॥” इति ।

इह च कर्मक्षयस्या-ऽविकृतत्वात् कर्मक्षयकारणलक्षणाविशेषणं पुरस्कृत्य ध्यानस्य द्वैविध्यं
प्रतिपिपादयिपुराह

कम्मखयकारणं ज्ञाणं दुविहं धम्मसुकमेअतो ।

एक्केकं होइ चउविहं णायवं पवयणतो ॥२२७॥

कर्मक्षयकारणं ध्यानं द्विविधं धर्म्यशुक्लमेवात् ।

एकैकं भवति चतुर्विधं ज्ञातव्यं प्रवचनतः ॥२२७॥ इति पदसंस्कारः ।

‘का॥०’ इत्यादि, ‘कर्मक्षयकारणं’ ज्ञानावरणादिकर्मविनाशनिवन्धनं ‘ध्यानम्’ उक्त-
शब्दार्थं ‘द्विविधं’ द्विप्रकारं भवति, धर्म्यशुक्लमेवात् । तत्र धर्मात्-क्षमादिलक्षणादनपेतं धर्म्यम्,
“हृद्य-पद्य-तुल्य-मूल्य-वश्य-पथ्य-वयस्य-धेनुष्या-गार्हपत्य-जन्य-धर्म्यम्” (सिद्धहे-
म०७-१-११) इति निपातनाद् यप्रत्ययान्तः । शुचम्-अष्टविधकर्मलक्षणां कलमयति=उलपयति=निरस्य-
तीति शुक्लम्, यद्वा शुक्लं-निर्मलं कर्मक्षयहेतुत्वात् । यद्वा शोययत्यष्टप्रकारं कर्ममलमिति शुक्लम् ।
अथ धर्म्यस्य शुक्लस्य च ध्यानस्य चातुर्विध्यमुपवर्णयति-‘एक्केकं’ इत्यादि, ‘एकैकं’ धर्म्यं शुक्लं च
प्रत्येकं पुनः ‘चतुर्विधं’ चतुष्प्रकारं भवति, ‘ज्ञातव्यं’ तच्च बोध्यं ‘प्रवचनतः’ जिनेन्द्रप्रणीताऽऽग-
मतः, न विस्तरेण प्रदर्शयत इति भावः ।

अथ ध्यानद्वयस्य किञ्चित् स्वरूपं वर्णयते, अन्यथा मन्दबुद्धिजनानां तद्विषयकबोधो न
स्यात् । तत्राद्यं धर्म्यध्यानं चतुर्विधमाज्ञाविचया-ऽपायविचय-विपाकविचय-संस्थानविचयमेवात् ।

तत्रादौ तावद् आज्ञाविचयः कुशलकर्माण्याज्ञाप्यन्ते प्राणिनोऽनयेत्याज्ञा सर्वज्ञप्रणीतागम
इत्यर्थः, तस्या विचयः=पर्यालोचनमित्याज्ञाविचयः । तथाहि केवललोकेन विनाशिता-ऽशेषसंशय-

तिमिराणां तीर्थकृतां सुनिपुणां सूक्ष्मद्रव्याद्युपदर्शकत्वाद् मत्यादिप्रतिपादकत्वाच्च, द्रव्यार्थदेशा-
पेक्षयाऽनाद्यपर्यवसितां, सर्वजीवनिकायहिताम्, अनेकान्तपरिच्छेदात्मिकां, महाध्यां सर्वोत्तमत्वाद्,
अपरिमिताम् एकसूत्रस्याऽनन्तार्थकत्वाद्, अजितां परप्रवचनैरपराजितत्वाद्, महार्था पूर्वापराविरो-
धित्वादनुयोगद्वारात्मकत्वान्नयगर्मत्वाच्च, महानुभावां चतुर्दशपूर्वविदां सर्वलब्धिसम्पन्नत्वात्
प्रभृत्कार्यकरणाच्च, महाविषयां सकलद्रव्यादिविषयत्वाद्, अकुशलजनदुर्ज्ञेयां नैगमादिनय-भङ्ग-
प्रमाण-नामगहनामात्रां चिन्तयेत् । यः पुनर्जानावरणोदयेन मतिदौर्बल्यात् तथाविधाचार्याभावाद्
वा ज्ञेयगहनत्वाद्गोपयुक्तोऽपि दुरधिगम्यां भगवद्वात्रां नाऽवबुध्यते, सोऽपीत्थं ध्यायेत्-परैरनुपकृते-
ऽपि धर्मोपदेशादिना परानुग्रहोद्युक्तानां जितरागदोषाणामवितथवादिनां भगवतां तीर्थकृतां वचनम-
वितथमेव, रागद्वेषाऽभावेनावितथकारणाऽनुपलम्भादिति । उक्तं च ध्यानशतके

“सुनिउणमणाइनिहणं भूयहियं भूयभावणमहग्घं ।

अमियमजियं महत्थं महाणुभावं महाविसयं ॥१॥

झाइज्जा निरवज्जं जिणाणमाणं जगप्पईवाणं ।

अणिउणजणदुण्णोयं नय-भंग-पमाण-गमगहणं ॥२॥

तत्थ य मइदोव्वलेण तव्विहायरियविरहओ वा वि ।

णेयगहणत्तणेण य णाणावरणोदएणं च ॥३॥

हेअदाहरणासंभवे य सइ सुद्धु जं न वुज्झेज्जा ।

सव्वण्णुमयमवितहं तहावि तं चितए मइमं ॥४॥

अणुवकयपरणुग्गहपरायणा जं जिणा जगप्पवरा ।

जियेरागदोसमोहा य णऽण्णहावादिणो तेणं ॥५॥” इति ।

अथ द्वितीयमपायविचयाख्यं धर्मध्यानमुच्यते-अपायाः=विषयः शरीरमानसानि
दुःखानीत्येकार्याः, तेषां विषयः=चिन्तनम् । तथाहि-इह खलु जन्मजरामरणसंव्याप्तसंसारसागरे सांसा-
रिकमुखेष्ववितृप्तचेतसः सत्परागद्वेषकषायाऽऽश्रवादिषु प्रवर्तन्ते, ते च नरकादिगतिषु चड्क्रम्यन्ते ।
केचित् पुनरिहैव कृतवैरानुवन्धाः परस्परमाक्रोशवधाद्यपायमाजो दृश्यन्ते क्लिश्यन्ते चेत्यादि भव-
चक्रे अमतां जन्तूनामिहलोक्परलोकापायाँश्चिन्तयतोऽपायविचयाख्यधर्मध्यानं भवति । उक्तं च
ध्यानशतके

“रागद्वेषकषायाऽऽसवादिकिरियासु वट्टमाणानां ।

इह-परलोकावाए झाइज्जा वज्जपरिवज्जो ॥१॥”

तथा चात्र श्रीकलिकालकल्पतरुकल्पानां श्रीमद्हरिभद्रसूरीश्वराणां तटीका-

“रागद्वेषकषायाऽऽश्रवादिप्रियासु प्रवर्तमानानामिहपरलोकापायान् ध्यायेत्,

यथा रागादिक्रिया ऐहिकोऽऽमुष्मिकविरोधिनी, उक्तं च

“रागः सम्पद्यमानोऽपि दुःखदो दुष्टगोचरः ।
महाव्याध्यभिभूतस्य क्लृपथ्यान्नाभिलषवत् ॥१॥ तथा
द्वेषः सम्पद्यमानोऽपि तापयत्येव देहिनम् ।
कोटरस्थो ज्वलन्नाशु दावानल इव द्रुमम् ॥२॥ तथा
दृष्ट्यादिभेदमित्रस्य रागस्यामुष्मिकं फलम् ।
दीर्घः संसार एवोक्तः, सर्वज्ञैः सर्वदर्शिभिः ॥३॥ इत्यादि, तथा
“दोसानलसंततो इह लोए चेव दुक्खिओ जीवो ।
परलोगंमि य पावो पावइ निरयानलं ततो ॥१॥”

इत्यादि, तथा कपायाः क्रोधादयः, तदपायाः पुनः—

कोहो पोइं पणासेइ भाणो विणयनासणो ।
मायां मित्ताणि नासेइ, लोभो सव्वविणासणो ॥१॥
कोहो य भाणो य अणिग्गहोया माया य लोहो य पवड्ढमाणा ।
वत्तारि एए कसिणा कसाया सिंचंति सूलाइं पुणवभवस्स ॥२॥”

तथा-ऽऽत्रवाः—कर्मबन्धहेतवो मिथ्यात्वादयः, तदपायाः पुनः

“मिञ्छत्तमोहियमई जीवो इहलोग एव दुक्खिआइं ।
निरओवमाइं पावो पावइ पसमाइगुणहेणो ॥१॥” तथा
“अज्ञानं खलु कष्टं क्रोधादिभ्योऽपि सर्वपापेभ्यः ।
अर्थं हितमहितं वा न वेत्ति येनावृतो लोकः ॥१॥” तथा
“जीवां पाविंति, इहं पाणवहादविरईए पावाए ।
नियसुयघायणमाई दोसे जणगरहिए पावा ॥१॥
परलोगंमि वि एवं आसव्वकिरियाहि अज्जिए कम्मे ।
जीवाण चिरमवाया निरयाइगई भमंतणं ॥२॥” इत्यादि ।

आदिशब्दः स्वगताऽनेकभेदख्यापकः, प्रकृति-स्थित्यनुभावप्रदेशबन्ध-
भेदग्राहक इत्यन्ये, क्रियास्तु कायिक्यादिभेदाः पञ्च, एताः पुनरुत्तरत्र न्यक्षेण
वक्ष्यामः । विपाकः पुनः

“किरियासु वट्ठमाणा काइगमाईसु दुक्खिया जीवा ।
इह चेव य परलोए संसारपवड्ढया भणिया ॥१॥”

ततश्चैवं रागादिक्रियासु वर्तमानानामपायान् ध्यायेत्, किंविशिष्टः सन्नि-
त्याह-‘वर्ज्यपरिवर्जी’ तत्र वर्जनोयं वर्ज्यम्-अकृत्यं परिगृह्यते, तत्परिवर्जी-अप्र-
मत्त इति गाथार्थः ।” इति ।

अथ विपाकविचयाख्यं तृतीयं धर्मध्यानमुच्यते-वि=विविधो विशिष्टो वा पाको
विपाकः-अनुभाव इत्यर्थः, नरकादिगतिषु कर्मणां विपाकस्य विचयः-पर्यालोचनमिति विपाकविचयः ।
ज्ञानावरणादिकमष्टप्रकारकं कर्म प्रकृतिस्त्रित्यनुभागप्रदेशभेदभिन्नमिष्टानिष्टविपाकपरिणामं जघन्य-
मव्यमो-कृष्टस्थितिकं विविधविपाकम् । तत्रथा-ज्ञानावरणाद् दुर्मेघस्त्वम्, दर्शनावरणाच्च-
क्षुरादिवैकल्यं निद्राद्युद्धवश्च, असातवेदनीयाद् दुःखं सातवेदनीयात्सुखम्, मोहनीयाद् विपरी-
तग्राहिता चारित्रनिवृत्तिश्च, आयुषोऽनेकमवप्रादुर्भावः, नागो-ऽशुभप्रशस्तदेहादिनिवृत्तिः, गोत्रा-
दुच्चनीचकूलोत्पत्तिः, अन्तरायादलामे इत्यादिकर्मविपाकं चिन्तयतो विपाकविचयाख्यं तृतीयं
धर्मध्यानं भवति । उक्तं च ध्यानशतके

“पथइ-ठिइ-पएसा-ऽणुभावभिन्नं सुहासुहविहत्तं ।

जोगाणुभावजणियं कमाविवागं विचिंतेज्जा ॥१॥

अथ संस्थानविचयनामधेयं चतुर्थं धर्मध्यानमुच्यते-संस्थानम्-आकारविशेषो
लोकस्य द्रव्याणां च । संस्थानस्य विचयो-अनुगारणमिति संस्थानविचयः । न केवलं लोकस्य
द्रव्याणां च संस्थानं चिन्तयेच्चतुर्थधर्मध्यानोपगतः, अपि तु पङ्द्रव्याणां लक्षणा-ऽऽसन-विधान-प्रमा-
णानि तयोत्पादव्ययादिपर्यायानपि चिन्तयेत् । उक्तं च

“जिणदेसियाइ लक्खण-संठाणा-ऽऽसण-विहाण-माणाइं ।

उप्पायट्ठिइमंगाइ पज्जवा जे य देव्वाणं ॥१॥” इति ।

इह लक्षणं धर्मास्तिकायादीनां गत्यादि । तथा संस्थानं मुख्यवृत्त्या पुद्गलरचनाकाररूपं
परिमण्डलाद्यजीवानाम्, उक्तं च “परिमंडले य वट्ठे तंसे चउरंस आयते चेव ।” इति ।
जीवगरीराणां च समचतुरस्रादि, उक्तञ्च

“समचउरंसे नग्गोहमंडले साइ वामणे खुज्जे ।

हुंढे वि संठाणे जोवाणं छ मुणेयव्वा ॥१॥” इति ।

तथा धर्माधमयोरपि लोकक्षेत्रा-ऽपेक्षया संस्थानं भावनीयम् । लोकसंस्थानं चेत्थं भावनी-
यम्-अवलोक्यो वेत्तासनसंस्थानः, तिर्यग्लोकः पुनर्ल्लरीसंस्थानः, ऊर्ध्वलोकस्तु मृदङ्गसंस्थानः ।
यदुक्तं जीवसमासे

“हेक्का मज्झे उवरिं वेत्तासन-ल्लरी पुईगनिमो ।

मज्झिमचित्थाराहिय चोदसयुणमायओ लोओ ॥१॥”

आसनानि चाऽत्राधारलक्षणानि, धर्माऽस्तिकायादीनां लोकाकाशादीनि स्वस्वरूपाणि वा ।
तथा विधानानि-धर्मास्तिकायादीनां भेदाः । प्रमाणानि च धर्मास्तिकायादीनामेवात्मीयानि,
तथा धर्मास्तिकायादीनामुत्पादस्थितिव्यवादिपर्यायाः । उत्पादादिपर्यायेषु चेयं युक्तिश्शास्त्रवा-
त्तासमुचये प्रतिपादिता ओहरिभद्रसूरिपादैः

“यद-भौलो-सुवर्णार्थी नाशोत्पत्तिस्थितिष्वयम् ।

शोक-प्रभोद-भाध्यस्थं जनो याति सहेतुकम् ॥१॥

पयोव्रतो न दध्यत्ति न पयोऽस्ति दधिव्रतः ।

अगोरसव्रतो नोमे, तस्मात्तत्त्वं त्रयात्मकम् ॥२॥” इति ।

इह धर्मास्तिकायो विवक्षितसमयसम्बन्धरूपा-ऽपेक्षयोत्पद्यते, तदनन्तराऽतीतसम्बन्धरूपा-
ऽपेक्षया तु नश्यति, धर्मास्तिकायत्वेन तु नित्य इति ।

पञ्चास्तिकायमयो लोकः, स च कालतो-ऽनाद्यनिवनः । क्षेत्रतश्च लोकस्त्रिविधः,
अधोलोकादिभेदैः । तत्राऽप्यष्टानां द्वितीयां धर्माद्यानां पृथ्वीनामेकविंशतेर्धनोदधिधन-
वाततनुवातात्मकानां धर्मादिमत्पृथिवीवल्लयानां जम्बूद्वीपप्रभृतिस्वयम्भूरमणद्वीपपर्यवसानाना-
मसंख्येयद्वीपानां लवणप्रभृतिस्वयंभूरमणपर्यवसानानामसंख्येयानां सागराणां सीमन्तकप्रभृत्यप्रति-
ष्ठानावसानानां चतुरशीतिलक्षाणां (८४,००,०००) निरयाणामसंख्येयानां ज्योतिष्कादिसम्बन्धि-
विमानानां द्वासप्ततिलक्षोत्तरमत्सकोटीनाम् (७,७२,००,०००) असुरादिदशनिकायसम्बन्धिनो भव-
न्वास्यालयरूपभवनानामसंख्येयानां व्यन्तरनगराणां स्थानानि, व्योमादिप्रतिष्ठानं च लोकस्थिति-
विधानमित्यादि चिन्तयतो जीवस्य चतुर्थं धर्मध्यानं भवति । किञ्च साकाराद्युपयोगलक्षणो जीवो
नित्य औदारिकादिशरीरेभ्यः पृथग्भूतो-ऽमूर्तः स्वज्ञानावरणादिकर्मणां कर्तोऽप्योक्ता चाऽस्ति । तस्य
जीवस्य स्वकर्मजनितो जन्मादिजलो व्यसनशतश्चापदः कषायपाताद्यो मोहनीयकर्मव्रतो महा-
मयानको ज्ञानावरणकर्मोदयजनितोऽज्ञानवायुप्रेरितसंयोगवियोगवीचिमन्तानोऽनाद्यपर्यवसितोऽशुभः
भंसारसागरो-ऽस्तीत्यादि चतुर्थधर्मध्यानोपगतो ध्यायति । किं बहुना भाषितेन, निश्शेषं
जीवा-ऽजीव-पुण्य-पापा-ऽऽश्रव-संवर-निर्जरा-बन्ध-मोक्षारण्य-नवपदार्थविस्तरोपेतं द्रव्यास्तिकायादिसर्व-
नयसमन्वितं जिनेन्द्रमापितं सिद्धान्तं ध्यायतो जीवस्य चतुर्थं धर्मध्यानं भवति । यदुक्तं ध्यान-
शतके

“पञ्चत्थिकायभइयं लोगमणाइणिहणं जिणक्खायं ।

णामाइमेयविहियं तिचिहमहोलोयमेयाइं ॥१॥

खिइ-वेलय-दीव-सागर-निरय-विमाण-भवणाइसंठाणं ।

वोमाइपइठाणं निययं लोगडिइविहाणं ॥२॥

उचओगलक्खणमणाइनिहणमत्थंतरं सरोरीओ ।
 जीवमरुविं कारिं भोयं च सयरस कम्मस्स ॥३॥
 तरस य सक्कम्मजणियं जम्मोइजलं कसायपायालं ।
 वसणसयसावधमणं मोहावत्तं महाभोमं ॥४॥
 अण्णाणमारुएरियसंजोगविजोगवोइसंताणं ।
 संसारसागरमणोरपारमसुहं विचित्तेज्जा ॥५॥
 किं बहुणा ? सव्वं चिय जीवाइपयत्थवित्थरोवेयं ।
 सव्वनयसमूहमयं ज्ञाएज्जा समयसव्वमावं ॥६॥” इति ।

अथ धर्मध्यानस्य ध्यातारो निगद्यन्ते—अप्रमत्तगुणस्थानकवर्तिप्रभृतिक्षीणकषाय-
 गुणस्थानकवर्तिपर्यवमाना जीवा धर्मध्यानस्य व्यातारः । ते च दर्शन-ज्ञान-चारित्र्यलक्षणरत्नत्रय-
 वैराग्यभावनाभिर्भावितात्मानोऽनियते च देशे काल आसने वर्तमाना वाचनापृच्छनाद्यालम्बनयुक्ता-
 स्तेजःप्रभृतिलेश्याकाभवन्ति । उक्ताश्च ध्यानशतके भावना-देश-काला-ऽऽसना-ऽऽलम्बन-लेश्याः ।
 अक्षराणि त्वेवम्

“पुव्वकयव्भासो भावणाहिं ज्ञाणस्स जोग्गयमुवेइ ।
 ताओ य नाण-दंसण-परित्त-वेरग्गनियता (जणिया) ओ ॥१॥
 णाणे णिच्चव्भासो कुणइ मणोधरणं विसुद्धिं च ।
 नाणगुणमुणियसारो तो ज्ञाइ सुनिचलमईओ ॥२॥ (इति ज्ञानभावना)
 संकाइदोसरहिओ पसम-थेज्जाइगुणगणोवेओ ।
 होइ असंभूढमेणो दंसणसुद्धीइ ज्ञाणंमि ॥३॥ (इति दर्शनभावना)
 नवकम्माऽणायाणं पोरणविणिज्जरं सुमाऽऽयाणं ।
 चारित्तभावणाए ज्ञाणमयत्तेण य समेइ ॥४॥ (इति चारित्र्यभावना)
 सुविदियजगस्सभावो निस्संगो निव्वमओ निरासो य ।
 वेरग्गमावियमणो ज्ञाणंमि सुनिचलो होइ ॥५॥ (इति वैराग्यभावना)
 निव्वं चिय जुवइ-पसू-णापुंसग-कुसोलेवज्जिथं जईणो ।
 ठाणं वियणं भणियं विसेसओ ज्ञाणकालंमि ॥६॥
 थिरकयजोगीणं पुण सुणीण ज्ञाणे सुनिचलमेणाणं ।
 भांमंमि जणाइण्णे सुण्णे रण्णे व ण विसेसो ॥७॥

तो जत्थ समाहणं होज्ज मणो-वयण कायजोगाणं ।
 भूओवरोहरहिओ सो देसो ज्ञायमाणरस ॥८॥ (इति ध्यातुर्देवः प्रतिपादितः)
 कालोऽवि सो चिय जहि जोगसमाहणमुत्तमं लहइ ।
 न उ दिवस-निसावेलाइनियमणं छाइणो भणियं ॥९॥ (इति कालो ध्यातुः)
 जचिय देहावत्था जिया ण छाणोवरोहिणी होइ ।
 ओइज्जा तदवत्थो ठिओ निसण्णो निव्वण्णो च ॥१०॥
 सव्वासु वट्ठमाणो मुणओ जं देस-काल-चेडासु ।
 वरेकेवलाइलामं पत्ता बहुसो समियपावा ॥११॥ (इति ध्यातुरासनानि)
 आलंवणाइ वायण-पुच्छण-परियट्ठणा-उणुचिताओ ।
 सामाइयाइयाइं सळम्मावस्सयाइं च ॥१२॥
 विसमंमि समारोहइ दढदव्वालंवणो जहा पुरिसो ।
 सुत्ताइकयालम्बो तह छाणवरं समारुहइ ॥१३॥ (इति ध्यायकस्यालम्बनानि)
 होति कमविसुद्धाओ लेसाओ पोय-पम्ह-सुक्काओ ।
 धम्मज्झाणोवगयरस तिव्वमंदाइ मेयाओ ॥१४॥ (इति ध्यायिनो लेखाः)

नन्वेते जीवा धर्मध्यानोपगता इत्येतत् कथमवसीयते ? इति चेत्, उच्यते लिङ्गेन ।
 अयं भावः=लिङ्गव्यतेऽनेनेति लिङ्गम् । यथा धर्मात्मकेलिङ्गेन पर्वतो वह्निमानिति ज्ञायते, तथैव
 श्रद्धानादिलिङ्गैर्ज्ञायन्ते, यदेते जीवा धर्मध्यायिन इति । तच्च लिङ्गभागमोपदेशत आजानिस-
 र्गतश्च तीर्थङ्करप्ररूपितद्रव्यादिपदार्थानां श्रद्धानम्, अत्रितथा एत इत्यादिलक्षणं, जिनसाधुगुणोत्की-
 र्त्तनप्रशंसाविनयदानसम्पन्नता श्रुत-शील-संयमरमणञ्च । उक्तं च ध्यानशतके

“आगमउवएस-ऽऽणाणिसग्गओ जं जिणप्पणोयाणं ।

भावाणं सदहणं धम्मज्झाणरस तं लिङ्गं ॥१॥

जिणसाह्मगुणकित्तण-पसंसणा-विणय-दाणसंपण्णो ।

सुअसोलसंजमरओ धम्मज्झाणो मुणोयव्वो ॥२॥” इति ।

अत्र आगमः धर्मम्, तदनुसारेण कथनमुपदेशः, निसर्गः—स्वभावः ।

तदेवं गतं धर्मध्यानम् ।

इह पूर्वधरेतरः क्षपको धर्मध्यानबलेन मोहनीयकर्म निश्शेषतो विनाश्य क्षीणकपायगु-
 णध्यानकं प्रतिपद्यते । पूर्वविक्षपकस्तु शतकलधुचूर्णिकाराद्यभिप्रायेण शुक्लध्यानेनाऽपि
 मोहनीयं परिक्षप्य क्षीणकपायगुणस्यानकं प्रतिपद्यते । तत्पार्यसूत्रकृदाद्यभिप्रायेण सर्वे धर्मध्या-
 नोपगता एव मोहनीयं क्षपयति, ततः क्षीणकपाया भवन्ति, उपशान्तमोहप्रमृतिगुणस्थानेषु

शुक्लध्यानस्वीकरात् । क्षीणकपायगुणस्थानके तु सर्वेषां मतेनाद्यशुक्लध्यानद्वयमपि भवति । अतः शुक्लध्यानद्वयं सप्रमेदं प्ररूप्यते

शुक्लध्यानम् शुक्लध्यानं चतुर्विधम्, पृथक्त्ववितर्कसविचारादिभेदात् । तत्राद्यं पृथक्त्ववितर्कसविचारम्, द्वितीयमेकत्ववितर्कोऽविचारम्, तृतीयं सूक्ष्मक्रियमप्रतिपाति चतुर्थं च व्युपरतक्रियमनिवर्तीति ।

अथ प्रथमं शुक्लध्यानं पृथक्त्ववितर्कसविचारं विविच्यते पृथक्त्वं=भेदः, वितर्क्यते=आलोच्यते पदार्थो येन स वितर्कः, करणे चञ्प्रत्ययः, मतिज्ञानविकल्प इत्यर्थः, तदनुगतं श्रुतमपि वितर्को व्यपदिश्यते, तदभेदात् । अथ व्युत्पत्त्यन्तरं दर्शयते-विगतं तर्कं=वितर्कं संशयविपर्यया-ऽपेतं श्रुतज्ञानमित्यर्थः । विचरणं=विचारः, अर्थव्यञ्जनयोगेषु संक्रान्तिरित्यर्थः, तत्राऽर्थः परमाणात्मादिः, व्यञ्जनम्=अर्थस्य वाचको शब्दः, योगः=मनोवाक्काययोगस्वरूपः, तेषु संक्रान्तिविचार उच्यत इति यावत् । अर्थाद् व्यञ्जने संक्रामति, व्यञ्जनादर्थे, मनोयोगात् काययोगे, काययोगाद् वाग्योगे, वाग्योगात् काययोग इत्यादौ संक्रामति । ततश्च पृथक्त्वेन=एकद्रव्याश्रितानामुत्पादादिपर्यायाणां भेदेन पृथुत्वेन वा विस्तीर्णभावेनेत्यन्ये वितर्कः=श्रुतं यस्मिन् ध्याने तत्पृथक्त्ववितर्कम्, यद्वा पृथक्त्वेन=एकद्रव्याश्रितानामुत्पादादिपर्यायाणां भेदेन पृथुत्वेन वा वितर्को=विकल्पः पूर्वगतश्रुतालम्बनो नानानयानुसरणलक्षणो परिगन् ध्याने, तत्पृथक्त्ववितर्कम् । विचारेण=अर्थादिषु संक्रान्त्या सह वर्तते, तत् सविचारम्, अर्थाद् व्यञ्जनं संक्रामति व्यञ्जनादर्थमित्यादि, तेनेदं सविचारमुच्यत इत्यर्थः, पृथक्त्ववितर्कं च तत् सविचारं चेति पृथक्त्ववितर्कसविचारं प्रथमशुक्लध्यानमित्यर्थः । यदुक्तं ध्यानशतके -

“उपपायवितिभंगाद् पञ्जयाणां जमेगदव्वंमि ।

नाणानयाणुसरणं पुव्वगयसुयाणुसारेणं ॥१॥

सविचारमत्यचञ्जण-जोगंतरओ तयं पढमसुक्कं ।

होति पुहुत्तवियेक्कं सविचारमरागभावरस ॥२॥” इति ।

तथैव तद्वृत्तावप्युक्तं कलिकालतमोदिवाकरैः श्रीमन्नरिभद्रसूरिपादैः-“विचारः=अर्थव्यञ्जनयोगसंक्रम इति, आह च-अर्थव्यञ्जन-योगान्तरतः-अर्थः=द्रव्यं, व्यञ्जनं=शब्दः, योगः=मनःप्रभृति, एतदन्तरतः=एतावद्भेदेन सविचारम्, अर्थाद्व्यञ्जनं संक्रामतीति विभाषा, तत्कम्-एतद् प्रथमशुक्लं आद्यशुक्लं भवति । किं नामेत्यत आह-पृथक्त्ववितर्कं सविचारं, पृथक्त्वेन भेदेन विस्तीर्णभावेनाऽन्ये वितर्कः श्रुतं परिगन् तत्तथा ।” इति ।

अथ प्रकारान्तरेण व्युत्पाद्यते-पृथक्त्वम्=अनेकत्वं तेन सहगतो वितर्कः=पृथक्त्ववितर्कः, पृथक्त्वमेव वा वितर्को-वितर्कपुरोगं=पृथक्त्ववितर्कम्, पृथक्त्वञ्चा-ऽत्र परमाणुजीवादवैकद्रव्य उत्पाद-व्यय-ध्रौव्यादिपर्यायाऽनेकनयार्पितत्वम् । पृथक्त्वेन पृथक्त्वे वा तस्य चिन्तनं वितर्कसहचरितं पृथक्त्व-वितर्कम्, पृथक्त्ववितर्कं च तत् सविचारं चेति पृथक्त्ववितर्कसविचारम् । इदमुक्तं भवति-त्रयाणां योगानामन्यतमे योगे वर्तमान उत्तमसंहननो जीवः प्राक् परमाण्वान्मादिकवीचकशब्दं गृह्णाति । ततस्तेत्स्वरूपं चिन्तयति, ततस्तत्पर्यायं चिन्तयति, ततस्तदर्थं नानानयैः पूर्वगतमङ्गिश्रुतज्ञान-वलेन पूर्ववित् तदितरस्तु मरुदेव्यादिवदन्यथा चिन्तयति, “पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्व-विदः, मरुदेव्यादीनां त्वन्यथा ।” इति ध्यानगतकेवृत्तौ प्रतिपादनात् । ग्रन्थान्तरीमिप्रा-येण तु मरुदेव्यादीनां निश्चयतो भावसूत्रयोगस्वीकाराद् न विक्रियते तेषामपि यथोक्तश्रुतज्ञान-वलेन चिन्तनम् । यदुक्तमुपदेशरहस्यवृत्तौ-“येषामपि मरुदेव्यादीनां व्यवहारतो नोपलभ्यन्त एते, तेषामपि निश्चयत एतत्सर्वमभ्युपगन्तव्यम्, तत्फलस्य संप-न्नत्वात्, अत एवाद्ये पूर्वविद इत्यादिकमुपपद्यते, केवलज्ञानप्राप्तियोग्यतयाऽनु-मीयेमानस्याऽऽद्यशुक्लद्वयस्य तत्र भावतः पूर्ववित्त्वं विनाऽसंभवात् ।” इति । ततः शब्दार्थयोः स्वरूपविशेषचिन्ताप्रतिबन्धः ग्रणिवानम् । ततोऽन्तर्मुहूर्तकाले गते पर्यायान्तरं चिन्तयति, अथवा द्रव्यान्तरं गुणान्तरं वा, तेनदं ध्यानं सपृथक्त्वमुच्यते । कश्चित्पुनरर्थादर्थान्तरं गच्छति, शब्दाच्छब्दान्तरे संक्रामति । अन्यः पुनः पूर्वयोगितो-ऽन्यतस्मिन् योगे वा संक्रामति, तेनदं ध्यानं सविचारं भण्यते । श्रुतज्ञानवलेन चिन्तयति, तेन सवितर्कमुच्यते । उक्तं च गुणस्थानककमारोहे

“रयशुद्धात्मानुभूतात्मभावश्रुतालम्बनात् ।

अ-तर्जलपो वितर्कः स्यात् यस्मिस्तत्सवितर्कजम् ॥१॥

अर्थादर्थान्तरे शब्दाच्छब्दान्तरे च संक्रमः ।

योगाद्योगान्तरे यत्र सविचारं तदुच्यते ॥२॥

द्रव्याद् द्रव्यान्तरं याति गुणाद्याति गुणान्तरम् ।

पर्यायादन्यपर्यायं सपृथक्त्वं भवत्यतः ॥३॥” इति ।

मक्षेपत एकस्मिन् परमाण्वादौ द्रव्य उत्पाद-स्थिति-मङ्ग-मूर्ता-ऽमूर्त-नित्या-ऽनित्यादि-पर्यायाणां द्रव्याभित्तीनां नानयैश्चिन्तनपरं प्रथमशुक्लध्यानम् ।

न च अर्थादर्थ-ऽन्तरं गच्छतो जन्तोर्ध्यानविनागो भवेदिति वाच्यम्, चित्तस्याऽन्यत्र रम-नाऽभावेन ध्याननागाऽभावात् ।

अथ द्वितीयं शुक्लध्यानमेकत्ववितर्काऽविचारं निरूप्यते

एकत्वेन=अभेदेन=उत्पादादिपर्यायाणामन्यतमैकपर्यायात्मन्यन्यतयेत्यर्थो वितर्कः=व्यञ्जन-

रूपोऽर्थरूपो वा यस्य तत्तथा, इदमपि पूर्वगतश्रुतानुसारेणैव भवति, न विद्यते विचारः=अर्थव्य-
ञ्जनयोरेकतररगादितरेत्र तथा मनःप्रभृतीनामन्यतमादन्यत्र सञ्चारो निर्वातगृहगतप्रदीपस्येव यस्य
तदविचारम् । एकत्ववितर्कं च तदविचारं चेत्येकत्ववितर्काऽविचारं द्वितीयशुक्लध्यानमुच्यते ।
उक्तञ्च

“जं पुण सुनिप्पकंपं निवायसरणप्पदीवमिव चित्तं ।

उप्पाय-ठिइ-भंगाइयाणमेगंमि पज्जाए ॥१॥

अवियारमत्थवंजणजोगंतरओ तयं बिइयं सुकं ।

पुव्वगयसुयालंबणमेगत्तवियक्कमवियारं ॥२॥” इति ।

इदमुक्तं भवति-एकस्य भाव एकत्वम्, एकत्वगतो वितर्क एकत्ववितर्कः । यत्रैक एव योगस्त्र-
याणामन्यतमस्तथा-ऽर्थो व्यञ्जनं चैकमेव पर्याया-ऽन्तरा-ऽनर्पितमेकपर्यायचिन्तनम्=उत्पादव्यय-
ध्रौव्यादिपर्यायाणामेकस्मिन् पर्याये निर्वातगृहप्रतिष्ठितप्रदीपवद् निष्प्रकम्पं पूर्वगतश्रुतानुसारि
चित्तं निर्विचारमर्थव्यञ्जनयोगान्तरेषु तदेकत्ववितर्काऽविचारम् ।

अत्र द्वितीयध्यान एकं द्रव्यं पर्यायं गुणं वा चिन्तयति, तेन एकत्वपदमुपादीयते । एक-
योगेन निश्चलस्य चिन्तयतो-ऽर्थाद् व्यञ्जने व्यञ्जनादर्थे योगादन्ययोगे संक्रमणं=विचारो न भव-
तीत्यविचारपदमुपादीयते, श्रुतानुसारेण चिन्त्यते, तेन वितर्कपदोपादानम् । उक्तं च गुणस्थान-
नककमारोहे

“निजात्मद्रव्यमेकं वा पर्यायमयवा गुणम् ।

निश्चलं चिन्त्यते यत्र, तदेकत्वं विदुषु धाः ॥१॥

यद्व्यञ्जनार्थयोगेषु परावर्तविवर्जितम् ।

चित्तानं तदविचारं स्मृतं सद्ध्यानकोविदैः ॥२॥

निजशुद्धात्मनिष्ठं हि भावश्रुताऽवलम्बनात् ।

चित्तानं क्रियते यत्र सवितर्कं तदुच्यते ॥३॥

तथा तत्त्वार्थटीकायामपि श्रीसिद्धसेनगणिभिः

“क्षीणकषायस्थानं, तत् प्राप्य ततो विशुद्धलेश्यः सन् ।

एकत्ववितर्काऽविचारं ध्यानं ततो-ऽध्येति ॥१॥

एकार्थश्रयमिष्टं योगेन च केनचित् तदेकेन ।

ध्यानं समाप्यते यत् कालोऽल्पोऽतमुद्धर्तश्च ॥२॥

श्रुतमुच्यते वितर्कः, पूर्वामिहितार्थनिश्चितमतेश्च ।

ध्यानं तदिष्यते येन तेन सवितर्कमिष्टं तत् ॥३॥

धिकोवलिकामात्रे शेषे 'त्रिधातिनां' ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायरूपाणां कर्मणां 'ह्रस्वस्थित्युदीरणा'
जघन्यस्थित्युदीरणा भवति । समयाविकोवलिकाप्रमाणस्थितिसत्त्वस्य चरमनिषेकत उदीरणा-
प्रयोगेणोदयनिषेके दलं निक्षिपतो जन्तोरेकस्थितिप्रमाणा जघन्यस्थित्युदीरणा जायत इत्यर्थः ।
उपलक्षणमेतद्, तेन तदानीमेव केवलज्ञानावरण-केवलदर्शनावरण-पञ्चाऽन्तरायाणां, सर्वोत्कृष्टचतुर्दश-
पूर्वधरं च प्रतीत्य मति-श्रुजानावरण-चक्षुरक्षुर्दर्शनावरणानां, प्राप्तपरमावधिकस्यात्मनो-ऽवधिज्ञा-
नावरणा-ऽवधिदर्शनावरणयोर्विपुलमतिमृतश्च मनःपर्यवज्ञानावरणस्य जघन्याऽनुभागोदीरणा जायते ।
गुणितकर्मांशस्य च शीघ्रं क्षपकश्रेणिमारूढस्य ज्ञानावरणपञ्चक-दर्शनावरणचतुष्क-पञ्चाऽन्तराय-
रूपचतुर्दशप्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशोदीरणा जायते, नवरं लब्धावधिज्ञानस्य जन्तोरवधिज्ञानावरणा-ऽ-
वधिदर्शनावरणयोर्लुत्कृष्टप्रदेशोदीरणा न भवति, अगधिप्राप्तौ प्रभूतानां कर्मपुद्गलानां परिशटनात्,
तथा सर्वोक्षपक्षाणां चतुर्दशानां मतिज्ञानावरणादीनां जघन्यस्थितिसंकमो जघन्या-ऽनुभागसंकमश्च
जायत इत्युपलक्ष्यते । यदुक्तं कर्मप्रकृतिचूर्णो-चक्रखुदंसणावरण-अचक्रखुदंसणावरण-केव-
लदंसणावरण-पञ्चअंतराइय-पञ्चविहणाणावरणजहण्णियडिदिसंकमसामो खोण-
कसातो समयाहियावलियसेसे वट्टमाणो । XXX अंतरकरणे कए उवरि जासिं
वातिकम्माणं जहिं जहण्णगो डितिसंकमो भणितो, तासिं अप्पप्पणो द्वाणो तहिं
जहण्णणुभागसंकमो । के ते ? भण्णइ-णवणोकसाया चत्तारि संजलणा णिद्वा
पयला पंचणाणावरण चत्तारि दंसणावरण पंच अंतरायमिति-एतेसिं एगूणतीसाए
पगतोण अंतरकरणरस उवरिं जहण्णगडितिसंकमो भवति । XXछउ मत्थेखोणरगेत्ति
खोणकसाय त्ति 'चउदस समयाहियावलियठितिए' (पञ्च)णाणावरण-दंसणावर-
णचउक्कं पंचण्हमंतराइयाणं एयासिं चोदसण्हं करणाणं समयाहियावलियसेसाए
ठितिए जहण्णिया ठितिउदीरणा भवति । XXसुयकेवलि = चउइसपुव्वी सव्वु-
क्कोसपज्जवेहिं तस्स मई-सुय-चक्रखु-अचक्रखुणं उदीरणा मंदत्ति काउं तेण आभि-
णिवोहियणाणावरण-सुयणाणावरण-चक्रखुदंसणावरणाणं अचक्रखुदंसणावरणाणं
जहण्णणुभागोदीरणा खवणाए अञ्जुडियस्य खोणकसायस्स समयाहियावलिया-
सेसे वट्टमाणस्स । 'विपुलपरमोहिगाणं मणणाणोहोडुगस्सावि' त्ति-विपुलमण-
पज्जवणाणिस्स मणपज्जवणाणावरणस्स तरसेव खोणकसायस्स । ओहिणाणावर-
णाणं ओहिदंसणावरणाणं वि परमोहिस्स खोणकसायस्स समयाहियावलिय-
सेसे वट्टमणिस्स ।' XXचउण्हं णाणावरणोयाणं तिण्हंदंसणावरणीयाणं सुतके-
वलो वा इयरो वा सव्वे वि उक्कोस (पएस) उदीरणासामो, मणपज्जवणाणाव-
रणोयरस वि लड्डिसहिओ वा इयरो वा उक्कोसउदीरणासामो । ओहिनाण-ओहि-
दंस-णावरणीयाणं (जरस) लंमोणत्थि, तरस उक्कोसिया पदेसउदीरणा । लड्डिसहि-

यरस बहुया ओहिदुगावरणपओसा खिज्जंति तिणेच्छिज्जइ लब्धी । एवं संखेवेण भणियं, तहावि असंमोहणिमित्तं विसेसयरं भणामि-ओहिणाणावरणवज्जाणं चउण्हं णाणावरणाणं चकरु-अचकरु-केवलदंसणावरणोयाणं एतेसिं सत्तण्हं उक्कसिया पदेसउदोरणा समयाहियावलियसेसे छउमत्येस्स, तस्सेव ओहिदुगस्स ओहिरहियरस उक्कोसिया पदेसुदोरणा ।” इति

तदानीं व्यवच्छिद्यमाना धातित्रयस्वोदीरणा व्यवच्छिन्ना ॥२२८॥

ततः परं केवलमुदयेन धातिकर्मत्रयं वेदयन् क्षीणकषायगुणस्थानस्य द्विचरमसमयं प्राप्नोति, तदा निद्राद्विकक्षयं ततश्च चरमसमये चतुर्दशप्रकृतीनां क्षयं प्रदिदर्शयिपुराह

वोच्छिन्ना सन्तुदया निदुदुगएस तु दुचरिमसमये-ऽन्ते ।

णाणंतरायचउदंसणाण फिट्ठन्ति सन्तुदया ॥२२९॥

व्यवच्छिन्नौ सत्तोदयौ निद्राद्विकस्य तु द्विचरमसमये ऽन्ते ।

ज्ञानावरणाऽन्तरायचतुर्दशनावरणानां अश्रयत सत्तोदयौ ॥ २२९ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘वोच्छिन्ना’ इत्यादि, तत्र ‘दुचरिमसमये’ ति ‘द्विचरमसमये’ द्वितीयश्चरमो यस्माद् =यत आरभ्य चरमसमयोद्वितीये भवति, स द्विचरमः पृषोदरादित्वात् तीयलोपः, यदि वा द्वौ चरमौ यस्माद्=यत आरभ्य द्वौ समयौ चरमौ भवतः, स द्विचरमः, ततः समयशब्देन सह कर्म धारयसमासाद् द्विचरमसमयः, उभयथाऽपि सामर्थिक्या परिमापया चरमसमयादनन्तरं पाश्चात्यः समयः, तस्मिन्, क्षीणकषायगुणस्थानस्य चरमसमयादनन्तरप्राक्तनसमय इत्यर्थः, ‘निद्राद्विकस्य’ निद्राप्रचलाख्यस्य ‘स-न्तुदया’ ति गायायां सदिति निर्देशस्य भावप्रधानत्वेन सदित्यनेन सत्ताया व्याख्येयत्वात् सत्तोदयौ व्यवच्छिन्नौ भवतः, ततः परं निद्राद्विकं सत्कर्मणि न दृश्यत इत्यर्थः । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ-“तदो दुचरिमसमये निद्रापथलाणुदयसंतवोच्छेदो ।” इति । एवं कर्मरावादावपि । तुगब्दो विशेषार्थकः, स चाऽन्येषामाचार्याणां मतेन निद्राद्विकस्य सत्त्वमेव व्यवच्छिद्यते, उदयस्तु पूर्वमपि क्षीणकषायगुणस्थानकेन भवतीति विशिनष्टि, यदुक्तं श्रीम-गुरुतुङ्गाचार्यपादैः सप्ततिकाभाष्यवृत्तौ-“तस्य च मोहवर्जशेषकर्मणां स्थिति-धातादयः पूर्ववत्प्रवर्तन्ते, यावत् क्षीणमोहाद्धायाः संख्येया भागा गच्छन्त्येकोऽव-तिष्ठते । तस्मिंश्च भागे ज्ञानावरणाऽन्तरायपञ्चक-दर्शनावरणचतुष्क-निद्राद्विकरू-पाणां षोडशप्रकृतीनां स्थितिं सर्वाऽपवर्तनयाऽपवर्त्य क्षीणमोहाद्धासमां विधत्ते, केवलं निद्राद्विकस्य स्वरूपं प्रतीत्यैकसमयानां कर्मत्वमात्राऽपेक्षया तु तुल्यां, कोऽर्थः ? क्षीणमोहस्य द्विचरमसमये निद्राद्विकस्य दलिकं स्तिबुकाः दर्शनावरणप्रकृतिचतुष्के सङ्क्रमयिष्यन्ति, संक्रमच्च दलिकं किञ्चित् स्वरूपं जहातीति

निद्रादिकत्वलक्षणस्वकीयरूपावस्थानमाश्रित्य समयोना क्षीणमोहाद्धासमा स्थितिः । अथ च संक्रान्त्यसमये प्रकृतिचतुर्दशकरूपतया (प्रकृतिचतुष्करूपतया) स्थित्वा तेन साकंक्षेप्यतीति, परप्रकृतिरूपकर्मत्वमात्रापेक्षया तुल्येति, तदुक्तं कर्म-प्रकृतिदोकायाम्—‘अनुदयवर्तोर्हि चरमसमये स्तिबुकसंक्रमेणोदयवतीषु प्रकृतिषु मध्ये प्रक्षिपति, तत्स्वरूपेण वाऽनुभवति, तेन चरमसमये तासां दलिकं स्वरूपेण न प्राप्यते, किन्तु पररूपेण’ इत्यादि । एवमग्रेऽप्यनुदयवत्कर्मणां समयोनता भावनीया । सा च क्षीणाद्धाऽप्यन्तर्मुहूर्त्तमाना, ततः प्रभृति च तासां स्थिति-धातादयः स्थिताः, शेषाणां तु भवत्येव । ताश्च प्रकृतोर्निद्रादिकवर्जमुदयोदोर-णाम्यां वेदयमानस्तावद् गतो यावत् समयाधिकावलिकामात्रं शेषः, तत्रोदोर-णा निवृत्ता, तत आवलिकां यावदुदयेनैव केवलेन वेदयते, यावत् क्षीणमो-हाया द्विचरमसमयः । तत्र च निद्रादिकं स्तिबुकसंक्रमेणोदयवतीषु प्रकृतिषु संक्रान्त्यात् स्वरूपसत्तापेक्षया क्षीणम् । अत एव ‘उदये पुन खवगाणं चत्तारि उ दंसणावरणो’ इति सूत्रेण क्षपकश्रेण्यां निद्रादिकोदयः प्रागन्यधेधि—यत उद-यवतीनां प्रकृतोनां प्राक्संक्रमासावात्स्वरूपेण प्रान्त्यसमयं यावदलिकं दृश्यते, एतयोश्च दलिकं द्विचरमसमय एव क्षीणं, अतो ज्ञायते—निद्रादिकस्य क्षपकश्रेणा-वुदयो नास्तीति । तदुक्तं चूर्णौ “दुचरिमसमे एव निद्रादुगं खोणं उदयाभा-वाउ” अत्र ‘उदयाभावाउ’ इति यस्मादेतयोः क्षपकश्रेणावुदयाभावोऽत एते स्तिबुकसंक्रान्त्या द्विचरमसमय एव क्षीणे इत्यर्थः ।” इति

केषाञ्चिदाचार्याणामभिप्रायेण क्षीणकषायगुणस्थानकद्विचरमसमये निद्रादिकेन सह देव-गति-देवानुपूर्वी-वैक्रियशरीरा-ऽऽहारकशरीर-चर्चर्चमनाराचवर्जसंहननपञ्चका-ऽनुदितसंस्थानपञ्चकरूप-चतुर्दशप्रकृतयो-ऽपि सत्त्वतो व्यवच्छिद्यन्ते, अतीर्थकरप्रतिपत्तुस्तु जिननामकर्मणो-ऽपि सत्त्वतो व्यवच्छेद इति । यदुक्तमावश्यकचूर्णौ—“अन्ने भणंति-जत्थ निहं पयलं च खवेति, तत्थ नामस्स इमाओ पयडोओ खवेति, तं जहा—देवगति देवानुपुण्वो विउव्वियदुगं पढ-मवज्जाइं पंचे संययणाइं पंच संठाणाइं तित्थगरनामं जदि अतित्थगरो ।” इति । अन्यत्रा-ऽपि प्रतिपादितम्

“वोसमिऊण नियंठो दोहि उ समएहिं केवले सेसे ।

पढमं निहं पयलं नामस्स इमाउ पयडोओ ॥१॥

देवगइ—आणुपुण्वो—वेउव्विय-संधयणपढमवज्जाइं ।

अन्नयरं संठाणं तित्थयराहारनामं च ॥२॥”

एवं बृहत्पल्पवृत्तावप्यभिहितम् ।

ततः परं क्षीणकषायगुणस्थानकचरमसमये केवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरण-दान-लभि-भोगोप-
भोग-वीर्या-उन्तरायाणां तथा सर्वोत्कृष्टचतुर्दशपूर्वधरं प्रतीत्य मतिज्ञानावरण-श्रुतज्ञानावरण-चतुर्दशना-
वरणाचतुर्दशनावरणानां, प्राप्तावधिज्ञानांश्च जीमानाश्चित्याऽवधिविद्विक्तेषु तथा विपुलमतिं प्रतीत्य मनः-
पर्यवज्ञानावरणस्य जघन्यानुभागोदयो जायते, तथा गुणितकर्मांशस्य शीघ्रं क्षपकश्रेणिमारुढस्य
चतुर्दशप्रकृतीनां मतिज्ञानावरणादीनामुत्कृष्टप्रदेशोदयो जायते, नवरं प्राप्तावधिलब्धिकस्य न वाच्यः,
अवधिप्राप्तौ प्रभूतानां प्रदेशानां परिशदनात् । उक्तञ्च कर्मप्रकृतिवृत्तौ--“नवरं ज्ञानावरणपञ्च-
काऽन्तरायपञ्चक-दर्शनावरणचतुष्टय-वेदत्रय-संज्वलनलोभ-सम्यक्त्वानामुद्देशा-
व्यवच्छेदे सति परत आवलिकां गत्वा-अतिक्रम्य तस्या आवलिकायाश्चरम-
समये जघन्यानुभागोदयो वाच्यः । XXX ‘आवरण’ इति आवरणं-पञ्च-
प्रकारं ज्ञानावरणं चतुष्प्रकारं दर्शनावरणं ‘विग्ध’ इति पञ्चप्रकारमन्तरायं एतासां
चतुर्दशप्रकृतीनां लघुक्षपणया-गोघ्नक्षपणाय अम्युद्यतस्य । द्विविधा हि क्षपणा
लघुक्षपणा चिरक्षपणा च । तत्र योऽष्टवर्षिक एव सप्तमासाम्यधिकः संयमं
प्रतिपन्नः, तत्प्रतिपत्त्यन्तरं चाऽन्तर्मुहूर्तेन क्षपकश्रेणिमारमते । तस्य या
क्षपणा, सा लघुक्षपणा । यस्तु प्रभूतेन कालेन संयमं प्रतिपद्यते, संयमप्रतिप-
त्तेरप्यूर्ध्वं प्रभूतेन कालेन क्षपकश्रेणिमारमते, तस्य या क्षपणा, सा चिरक्ष-
पणा । तथा च प्रभूताः पुद्गलाः परिशदन्ति, स्तोका एव च शेषा भवन्ति । ततो
न तथा उत्कृष्टः प्रदेशोदयो लभ्यते, नत उक्तं लघुक्षपणयाऽम्युस्थितस्येति ।
तस्य गुणितकर्मांशस्य क्षीणमोहगुणस्थानकचरमसमये गुणश्रेणिशिरसि वर्तमा-
नस्योत्कृष्टप्रदेशोदयो भवति । नवरं ‘ओहीण णोहिलहिरस’ इति अवध्योरवधि-
ज्ञानावरणाऽवधिदर्शनावरणयोरेनवधिलब्धिकस्याऽवधिलब्धिरहितस्य क्षपणा-
योत्थितस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयो वाच्यः । अवधिज्ञानं ह्युत्पादयतो बहवः पुद्गलाः
परिशदन्ति-क्षीयन्ते । ततो नाऽवधियुक्तस्योत्कृष्टप्रदेशोदयलोभ इत्यनवधिलब्धि-
युक्तस्येत्युक्तम् ।” इति ।

तदानीमेव मूलकर्माऽपेक्षया ज्ञानावरण-दर्शनावरण-उन्तरायाणामुत्तरकर्मापेक्षया च पञ्चज्ञाना-
वरण-चतुर्दशनावरण-पञ्चाऽन्तरायाणां जघन्यस्थित्युदयो भवति, कर्मप्रकृतिवृत्तौ श्रीमन्मल-
यगिरिपादैः “★ पद्त्रिंशत्प्रकृतीनां जघन्यः स्थित्युदयः समयमात्रैकस्थित्युदय-

★ पद्त्रिंशत्प्रकृतयो नामत पुनरिमा. ज्ञानावरणपञ्चकं दर्शनावरणचतुष्कं सातवेदनीयमसात-
वेदनीय सज्वलनलोभो वेदत्रिकं सम्यक्त्वमोहनोयं मिथ्यात्वमोहनोयं चत्वार्यायुष्काणि मनुष्यगति-पञ्चे-
न्द्रियजाति-त्रस-त्रादर-पर्याप्त-सुभगा-ऽऽदेय-यग कीर्तयो जिननामोच्चैर्गोत्रमन्तरायपञ्चक चेति ।

प्रमाणो वेदितव्यः, समयमात्रा चैका स्थितिः चरमस्थितिरवसेया ।” इत्युक्तत्वाद् निरुक्तकर्मणां च चरमस्थितेः क्षीणकपायचरमसमय एव लभ्यमानत्वात् ।

ग्रन्था-तारामिधयेण तु निरुक्तकर्मणां जवन्यस्थित्युदयः स्वोदीरणाव्यवच्छेदात् परमावलिं यावत् प्रतिसमयं भवति, उदीरणाऽपवर्तनयोर्व्यवच्छिन्नत्वेन केवलोदयेन प्रतिसमयमेकैकस्याः स्थितेः क्षयात् ॥

एवमेवेह ग्रन्थे मोहनीयस्य जवन्यस्थित्युदयः सूक्ष्मसम्परायचरमावलिं चरमसमये नाम-गोत्रयोश्चाऽयोगिकेवल्लिगुणस्थानचरमसमये प्रथममतेन भावनीयः, द्वितीयमतेन तु मोहनीयस्य जवन्यस्थित्युदयः सूक्ष्मसम्परायचरमावलिं प्रमाणे काले नामगोत्रयोश्चाऽयोगिकेवल्लिगुणस्थाना-द्धाप्रमाणेऽन्तर्मुहूर्तकाले प्रतिपादनीयः ।

उक्तनीत्या पुरुषवेदादीनामपि जवन्यस्थित्युदयः स्वमत्या यथास्थानं परिभाषनीयः ।

निश्चयनयमाश्रित्य क्षीणकपायगुणस्थानकचरमसमये क्षीयमाणानि त्रीणि धातिकर्माणि निश्शेषतः क्षीणानि, तदभिधातुकाम आह ‘अन्ते’ क्षीणकपायगुणस्थानकचरमसमये ‘णान्तं’ ति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् ज्ञानावरणा-ऽन्तराय-चतुर्दर्शनावरणानां=प्रति-श्रुता-ऽवधि-मनःपर्याय-केवलज्ञानावरण-चक्षुरचक्षुरविकेवलदर्शनावरण-दान-लाम-भोगोपभोग-वीर्यान्तरायरूपाणां चतुर्दशप्रकृतीनामित्यर्थः, ‘स-तुदया’ ति प्राकृतत्वाद् “द्विवचनस्य बहुवचनम्” (सिद्धहेम०८-३-१३०) इत्यनेन सूत्रेण बहुवचनम्, सप्तोदयो ‘फिदति’ ति ‘अश्रयतः’ व्यवच्छिद्यते । उक्तं च सप्ततिकाचूर्णौ—“आवरणमंतराए छउमत्यो चरिमसमयमि ति एयासि चोदसण्हं पगडोणं उदयसंतरखओ खोणकसायस्स चरिमसमए भवति ।” इति । तथैवोक्तं कपायप्रभृतचूर्णावावश्यकचूर्णौ चाऽपि । इत्थं क्षीणमोहगुणस्थानकचरमसमये शेषाणि त्रीणि धातिकर्माणि परिक्षीयन्ते । न च तदानीमेव धातिकर्मवदधातिकर्माणि कुतो न परिश्रान्ति, कर्मत्वनोभयेषामप्यविशेषत्वाद् ? इति वाच्यम्, अधातिकर्मणां तदानीं पल्योपमा-ऽसंख्येयमागप्रमाणस्थितेः सङ्गावेन कर्मा-ऽपेक्षयाऽविशेषत्वे-ऽपि नाम-गोत्रा-ऽऽयुर्वेदनीयानां प्रशस्ताऽप्रशस्तत्वेना-ऽप्रशस्तज्ञानावरणादितो विलक्षणत्वात् । तद्यथा—मोहनीयस्या-ऽप्रशस्ततरत्वात् सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानक एव तत्क्षयो जातः । ज्ञानावरणादीनामप्रशस्तत्वात् क्षीणकपायगुणस्थानके तद्विनाशो जायते । अवानिकर्मणां तु प्रशस्ताऽप्रशस्तत्वात् क्षीणकपायगुणस्थानकेऽपि तत्क्षयो न भवति, किन्त्वयोगिकेवल्लिगुणस्थानके । एवमधातिकर्मणां प्रशस्ताप्रशस्तत्वप्रयुक्तवैचित्र्यस्य सङ्गावात् क्षीणकपायगुणस्थानके तानि निश्शेषतो न क्षीयन्ते ।

ॐ उक्तञ्च धवलाकारैरपि “आराणावरणीय-दंसराणावरणीय-अंतराङ्ग्याणां जहण्णद्विदुदओ कस्स ? चरिम(समय)छउमत्यमादि काहण जाव आवलियचरिमसमयछउमत्यो ति ।”

निश्चयनयाऽभिप्रायेण यस्मिन्नेव समये आवरणक्षयः, तस्मिन्नेव समये केवलज्ञान-
मुत्पद्यते, क्रियाकाल-निष्ठाकालयोरैक्येन क्षीयमाणस्य क्षीणत्वात् ।

व्यवहारनयाऽभिप्रायेण तु यस्मिन् समये आवरणक्षयः, तदनन्तरसमये केवलज्ञान-
स्योत्पत्तिः, क्रियाकाल-निष्ठाकालयोर्भेदेनाऽऽवरणक्षयसमये क्षीयमाणत्वात् क्षीयमाणस्य चाऽक्षीण-
त्वात् । उक्तञ्च श्रीविशेषावश्यकभाष्ये

“आवरणक्षयसमये निच्छेदनपरस केवलुत्पत्तौ ।

ततोऽणंतरसमये व्यवहारो केवलं भणइ ॥१॥” इति ।

भावार्थः पुनरयम्—श्रुताख्यप्रमाणविषयीभूतस्यानन्तवर्मात्मिकस्य वस्तुनः स्वामिप्रेतकां-ऽण-
स्तदितरां-ऽणौदासीन्यतो नीयते—ज्ञायते येनाऽभिप्रायविशेषेण, स नयः, स च यद्यपि द्रव्यार्थिकः
पर्यायार्थिकश्च, निश्चयो व्यवहारश्च, द्रव्यात्मको भावात्मकश्च, क्रियात्मको ज्ञानात्मकश्चेत्यादि-
विविधरूपः शास्त्रान्तरेषु दृश्यते, तथाप्यत्र व्यवहार-निश्चयौ विविच्येते, तयोरेवाऽत्राऽधिकृतत्वात् ।

तत्रादौ तावद् व्यवहारनयाभिप्रायो व्यक्तीक्रियते-तथाहि—यद्विद्यमानम्, तदुत्पद्यते, न तु
विद्यमानम्, असत्कार्यवादी हि व्यवहारनयः । तत्राऽनुमानप्रमाणमाह्वयद् विद्यमानम्, न तत् केन-
चित् क्रियते, यथा पूर्वनिष्पन्नो वटः । अथ कृतमपि क्रियते, तदा क्रियतां नित्यमिति क्रियाव्या-
पारानुपरमप्रसङ्गः, किञ्चैवं सति नैकस्याऽपि कार्यस्याऽनन्तकालेनाऽपि परिसमाप्तिः स्यात्, अपिच
यदि कृतमपि क्रियते, तर्हि वटादिकार्यं उत्पाद्ये चक्रभ्रमणादिक्रियाया वैयर्थ्याऽऽपत्तिः, कार्यस्य
प्रस्तुतक्रियायाः प्रागेव सत्त्वात् । प्रत्यक्षविरोधश्च सत्कार्यवादे, यतः पूर्वं मृत्पिण्डाद्यवस्थायामम-
देव वटादिकार्यं कुम्भकारादिव्यापारेणोत्पद्यमानं दृश्यते ।

ननु यस्मिन्नेव समये कार्यं प्रारम्भ्यते, तस्मिन्नेव समये निष्पद्यते, अतो निष्पन्नमेव तत् क्रियते,
क्रियाकाल-निष्ठाकालयोरभेदात् । इत्थं च सदुत्पद्यत इति चेत्, न, उत्पद्यमानानां हि वटादीनां प्रदीर्घः
क्रियाकालः प्रत्यक्षप्रतीतः, यतो मृदानयन-तत्पिण्डविवान-चक्रारोपण-शिवकादिविवानादिविर-
कालेनैव वटाद्युत्पत्तिर्दृश्यते, न तु वटाद्यारम्भकाल एव ।

ननु भवतु नाम दीर्घः क्रियाकालः, वटादिकार्यं त्वारम्भसमयेऽप्युपलभ्यत इति चेत्,
मैवम्, यतः क्रियारम्भकाले वटादिकार्यनिष्पत्तिर्न दृष्टा केनचित्, नाऽपि शिवक-स्थास-कोश-कुश-
लादिकाले, किन्तु दीर्घक्रियाकालपरिसमाप्तिसमये वटादिकार्यं दृश्यते, तस्मात् क्रियाकालपर्यन्तं
एव वटादिकार्यसत्त्वं युज्यते, न तु पूर्वम्, तत्राऽनुपलभ्यमानत्वात् । तदेवं क्रियाकाले कार्यं ना-
स्ति, अनुपलभ्यमानत्वात्, किन्तु तन्निष्ठाकाल एव, तत्रैवोपलब्धेः । ततो नाऽऽवरणं क्षीयमाणं
क्षीणम्, क्रियाकाले तस्य क्षीयमाणत्वात्, निष्ठाकाल एव च क्षीणत्वात्, क्रियाकाल-निष्ठाकाल-
योश्चाऽत्यन्तं भेदात् । तयोरैक्ये तु क्रियाकालेऽपि कार्यस्य सत्त्वात् क्रियावैयर्थ्यप्रसङ्गः ।

न च समानकालभाविनोः क्रिया-कार्ययोः कार्यकारणभावो युज्यत इति वाच्यम्, समानकाल-
भाविनोः सव्येतरगोविषाणयोः परस्परं कार्यकारणभावप्रसङ्गात् । न चाऽऽवरणे क्षीयमाणे केवल-
ज्ञानोत्पत्तिरुक्तेति वाच्यम्, क्षीयमाणस्य क्रियाकालत्वात् तत्काले च कार्यसत्त्वाम्युपगमे
कार्यकारणभावव्यवस्थामिङ्गप्रसङ्गात् । इत्थं क्षीयमाणतानन्तरसमये क्षीण एव तदावरणे
केवलज्ञानं युज्यते, अस्य निष्ठाकालत्वात् । क्रियाकाल-निष्ठाकालयोश्चैक्यं प्रतिविहितमेव, इति
व्यवहारनयः ।

अथ निश्चयनयः परिभाव्यते—यदसत्कार्यवादिना व्यवहारनयेनाऽभिधीयते—यदविद्यमानम्
तदुत्पद्यते, न तु विद्यमानमिति, तत्र सत्कार्यवादी निश्चयनयो ब्रूते—विद्यमानमेवोत्पद्यते, नाऽविद्य-
मानम्, प्रमाणयति च नाऽविद्यमानमुत्पद्यते, अभावत्वात्, खपुष्पवद् । अथाऽविद्यमानमपि
जायते, तर्हि खरविषाणमपि जायताम्, असत्त्वाविशेषात् । अपि चाऽसत्कार्यवादिना नित्यकरणादयो
ये दोषा उद्भाविताः, ते तत्पक्षेऽपि समाना एव । तथाहि—अत्राऽपि शक्यते वक्तुमिदम्—यद्यसत्
क्रियते, तर्हि क्रियतां नित्यम्, असत्त्वाऽविशेषात् । न चैवमेकस्याऽपि कार्यस्याऽनन्तेनाऽपि कालेन
परिसमाप्तिरुच्यते, खरविषाणदेश्ये चाऽसति कार्ये क्रियावैफल्यमित्यादि । किञ्च व्यवहारनय-
मतेनोक्तदोषाणां दुष्परिहार्यतरत्वम् । विद्यमानस्यैव कार्यस्य केनाऽपि पर्यायविशेषेण करणं
संग्रहति, लोकेऽपि सतामाकाशादीनां पर्यायविशेषा-ऽऽधाना-ऽपेक्षया करणस्य रूढत्वात् । खरविषा-
णकल्पे त्वसति कार्ये न केनाऽपि प्रकारेण करणं संभवति ।

अथोत्पद्यमानानां घटादीनां प्रदीर्घः क्रियाकालः प्रत्यक्षप्रतीत इति यदुक्तम्, तत्रोच्यते—
प्रतिसमयमुत्पद्यमानानां परस्परविलक्षणां मृत्खनन-संहरण-रासमपृष्ठारोपण-ऽम्भःसेचन-परिम-
र्दन-पिण्डविवान-भ्रमण-चक्रारोपण-शिवक-रथास-कोश-कुशुलादिकार्याणां यदि प्रदीर्घः क्रिया-
कालो दृश्यते, तर्हि घटस्य किमायातम् । अयमत्र भावः—प्रतिसमयं विलक्षणा एव क्रियाः, विलक्ष-
णान्येव च मृत्खननादीनि कार्याणि, घटस्तु चरमसमये प्रारब्धः, तत्रैव च परिसमाप्तः । ततश्च
प्रतिसमयमिन्नानामनेककार्याणां यदि दीर्घः क्रियाकालो भवति, तर्हि चरमैकक्रियाक्षणमात्रभाविनि
घटे दीर्घक्रियाकालप्रेरणं व्यवहारनयस्याऽल्पज्ञतां सूचयति ।

अथ क्रियारम्भकाले घटादिकार्यनिष्पत्तिर्न दृष्टा केनचिदित्यादिकं यदुक्तम्,
तत् प्रतिविधीयते—न खलु प्रारम्भकाले घटः प्रारब्धः, किन्तु मृत्खनन-चक्रमस्तकमृत्पिण्डा-
रोपणादिकार्याणि प्रारब्धानि, न चाऽन्यारम्भेऽन्यद् दृष्टम्, पटारम्भे घटवत् । न हि
शिवकादयो घटाः, अतः शिवकादिकाले घटदर्शनं कथं स्यात् ? अन्यारम्भकालेऽन्यस्य
दर्शानुपपत्तेः । व्यवहारनयस्तु प्रतिसमयकार्यकोटीनिरपेक्षत्वेन स्थूलमर्तित्वात् प्रतिसमयं
शिवकादिकार्यसम्बन्धेनमपि कालं घटकालमध्यवस्यति, तेन शिवकादिकालेऽपि घटदर्शनम-

मिकाङ्क्षति । अयम्भावः-प्रतिसमयमपरा-ऽपराण्येव शिवकादीनि कार्याण्युत्पद्यन्ते दृश्यन्ते च, तानि च तयोत्पद्यमानानि व्यवहारनयो नाऽवबुध्यते, यदोत्पत्तिनिमित्तैवेयं सर्वाऽपि मृचक्र-चीवरादिसामग्रीत्येवं केवलवटानिलायुक्तत्वात्, ततस्तन्निरपेक्ष एव स्थूलमतितया सर्वमपि कालं वट-कालत्वेन मन्यते, ततश्च प्राक्तनक्रियासमयेष्वनुत्पन्नत्वाद् यदमदृष्ट्वैवं ब्रूते-क्रियाकाले यदात्मकं कार्यं न दृश्यत इति, इदं तु नाऽवबुध्यते, यदुत्-त्तरमक्रियासमय एव वटः प्रारभ्यते, प्राक्तनक्रिया-काले तु शिवकादीन्येवा-ऽऽरभ्यन्ते, अन्यारम्भे चाऽन्यद् न दृश्यत एवेति । ननु यदि प्रथमस-मयादारम्या-ऽपरा-ऽपराणि शिवकादीनि कार्याण्यारभ्यन्ते, तर्हि कोऽयञ्चरमसमयनियमः, येन प्रथमसमये वटादीनि कार्याणि न समुत्पद्यन्त इत्युच्यत इति चेत्, न, न ह्यकारणं कार्यमुत्पद्यते, अतिप्रसङ्गात् । तेनाऽन्त्यसमय एव वटादिकार्यस्य कारणं विद्यते, अतस्तत्रैव कार्यमुत्पद्यते, अन्य-व्यतिरेकाभ्यां कार्यकारणभावस्य गम्यमानत्वात् । इत्थञ्च दीर्घक्रियाकालपरिसमाप्तिसमये वटा-दिकार्यं दृश्यत इत्युक्तम्, तर्धुक्तमेव, तदानीमेव तस्य प्रारब्धत्वात् । तच्च कार्यं क्रियासमये क्रियमाणं कृतमेव, समयस्य निरंशत्वात् । यच्च कृतम्, तद् सदेव । ततः सदेव क्रियते, नाऽसत्, यच्च सत्, तदुपलभ्यत एव । इत्थं क्रियाकाल-निष्ठाकालयोरभेदः । ततश्च यस्मिन्नेव समय आवरणक्षयः, तस्मिन्नेव समये केवलज्ञानोत्पादः, क्रियाकाल-निष्ठाकालयोर्भेदे त्वन्यत्र काले क्रिया, अन्यत्र च कार्योत्पत्तिरिति स्यात्, तच्च न युक्तम्, क्रियाविरहेऽपि कार्योत्पत्त्यभ्युपगम-प्रसङ्गेन क्रियाप्रारम्भात्पूर्वमपि कार्योत्पत्तिप्रसङ्गात् ।

ननु व्यवहारनयेनाऽऽवरणस्य क्षये केवलज्ञानोत्पत्तिरिष्यते. न त्वावरणे क्षीयमाणे । तत्र विकल्पद्वयमवतरति-किमावरणक्षयकाले क्रिया समस्ति, नवा ? यदि नास्ति, तर्हि क्रियां विना-ऽऽव-रणक्षये कोऽन्यः हेतुः ? न कोऽपीत्यर्थः, अथाऽस्त्यावरणक्षयकाले तद्हेतुभूता क्रिया, तया च तत्क्षयो विधीयते, तर्हि बलादायातं क्रियाकाल-निष्ठाकाव्योरैक्यम् ।

किञ्च यदि क्रियाकालावरणक्षयो नास्ति, तर्हि पञ्चादप्यसौ न स्यात्, अक्रियत्वात् । यदि च द्वितीयसमये क्रियाव्युपरत्यामक्रियस्य सत आवरणक्षयोऽभ्युपगम्यते, तर्हि क्रियाविन्त-प्रथमसमये क्रियाया वैयर्थ्यं स्यात्, तामन्तरेणाऽप्यावरणक्षयोपपत्तेः, क्रियाविरहित-द्वितीयसमयवद् ।

अन्यत्र श्रीविवाहप्रज्ञप्तौ “णिज्जरिज्जमाणे णिज्जिण्णे” इत्युक्तम्, अतः क्षीयमाणं क्षीणमेवेति न क्रियाकाल-निष्ठाकालयोर्भेदः । एवमावरणक्षीयमाणतासमय आवरणस्य क्षीणत्वेन प्रतिबन्धकविरहात् केवलज्ञानोत्पत्तिः केन निवारयितुं शक्नते ? यदि चावरणक्षीयमाणतासमये प्रतिबन्धकाभावेऽपि केवलज्ञानं नोत्पद्यते, तदुत्तरकाले तु पञ्चादुत्पद्यते, तर्ह्यकारणः स्यात् केवलोत्पादः, ततश्चाकारणत एव तदिनाशः सम्पद्येत । तस्मात् केवलज्ञानस्य तदावरणस्य च प्रकाश-तमसोरिव युगपदेवोत्पाद-विना-

शास्त्रयुपगन्तव्यौ, यथा हि यस्मिन्नेव समये तमसो विनाशः, तस्मिन्नेव समये प्रदीपादिप्रकाशस्योत्पत्तिर्भवति । एवमत्राऽपि यस्मिन्नेव समय आवरणस्य क्षयः, तस्मिन्नेव समये केवलज्ञानस्योत्पत्तिः, तत्र हि समय आवरणस्य क्षीयमाणस्य क्षीणत्वात् केवलज्ञानस्योत्पद्यमानस्योत्पन्नत्वात् ।

तदेवं दर्शितौ निश्चयनय-व्यवहारनया आक्षेपपरिहारान्याम् । जिनमतं तूभयनयात्मकम् । तेन क्रियाकाल-निष्ठाकालयोर्भेदाभेदः । ततश्च निश्चयनयेन क्षीणकपायचरमसमये केवलज्ञानस्योत्पत्तिः, व्यवहारनयेन त्वनन्तरसमये, तन्मतेन च साऽनन्तरगाथायां प्रतिपादयिष्यत इत्यलं विस्तरेण ॥२२९॥

क्षीणकपायचरमसमयमाश्रित्य यन्त्रकम्

- (१) केवलज्ञानावरण-केवलदर्शनावरण-पञ्चाऽन्तरायाणां जघन्याऽनुभागोदयो जायते
- (२) सर्वोत्कृष्टचतुर्दशपूर्वधरस्य मतिज्ञानावरण-श्रुतज्ञानावरण-चक्षुर्दर्शनावरणाऽचक्षुर्दर्शनावरणानां जघन्याऽनुभागोदयो भवति ।
- (३) विपुलमतिमन पर्यायज्ञानश्रुतो जीवस्य मन पर्यायज्ञानावरणस्य जघन्यानुभागोदयो जायते ।
- (४) गुणितकर्माश्रित्य शीघ्रक्षपणाद्योद्यतस्य मतिज्ञानावरण-श्रुतज्ञानावरण-मन पर्यवज्ञानावरण-केवलज्ञानावरण-चक्षुर्दर्शनावरणाऽचक्षुर्दर्शनावरण-केवलदर्शनावरण-पञ्चाऽन्तरायरूपाणां द्वादशप्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशोदयो भवति ।
- (५) गुणितकर्माश्रित्याऽवधिलब्धिरहितस्य शीघ्र क्षपकश्रेणिमारूढस्याऽवधिज्ञानावरणाऽवधिदर्शनावरणयोस्तत्कृष्टप्रदेशोदयो भवति ।
- (६) त्रीण्यपि धातिकर्माणि क्षीयमाणानि सर्वथा क्षीणानि ।
- (७) निश्चयनयामिप्रायेणाऽऽवरणक्षयसमय एव केवलज्ञानमुत्पद्यते ।

समाप्तिः सप्तमाधिकारः ।

सम्प्रत्यष्टमाऽधिकारं प्रतिपिपादयिषुरादौ तावद् व्यवहारनयमतमाश्रित्य केवलज्ञानादि-
लभं समर्थयति

सेकाले पावेइ सजोगिगुणं लहइ केवलं पाणं ।

तह केवलं दरिसणं गिरन्तरायं च वीरियमणंतं ॥२३०॥ (गीतिः)

अनन्तरकाले प्राप्नोति सयोगिगुणं लभते केवलं ज्ञानम् ।

तथा केवलं दर्शनं निरन्तरायञ्च वीर्यमनन्तम् ॥२३०॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सेकाले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले’ घातिकर्मक्षयादनन्तरसमये जीवः ‘सयोगिगुणं’ पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् सयोगिगुणस्थानकं ‘प्राप्नोति’ आसादयति । तत्र मनःपर्ययज्ञानिभिरनुत्तरदेवादिभिर्वा मनसा पृष्ठो व्याकरणाय मनोवर्गणापुद्गलानादाय मनोयोगं प्रयुनक्ति केवली भगवान्, तेन भगवतो मनोयोगो घटते । देशनाऽऽमन्त्राणादौ वाग्योग्यपुद्गलानादाय वचनयोगं प्रयुनक्ति । तत्रापि च सत्यवाग्योगोऽस्त्यामृपवाग्योगश्चेति द्वा एव वाग्योगौ भगवतः, नेतरौ द्वौ भेदौ, वीतरागत्वात् सर्वज्ञत्वाच्च । आगमनादौ च काययोगः, तद्यथा भगवान् कार्यवशतः कुतश्चित् स्थानाद् विवक्षिते स्थाने समागच्छेत्, यदिवा क्वापि गच्छेत्, अथवा तिष्ठेत्, ऊर्ध्वस्थानेन वाऽवतिष्ठेत् निषीदेद्वा, तथाविवश्रमापगमाय त्वग्वर्तनं वा कुर्यात्, अथवा विवक्षिते स्थाने तथाविवसाम्पातिकसत्त्वाकुलां भूमिमवलोक्य तत्परिहाराय जन्तुरक्षानिमित्तमुल्लङ्घनं प्रलङ्घनं वा कुर्यात् । एवं भगवतः केवलिनः योगत्रयस्य सद्भावात् योगेन सह वर्तत इति सयोगी, यद्वा योगो वीर्यपरिस्पन्द इति सुप्रसिद्धम्, सह योगेन वर्तन्त इति सयोगा मनोवाक्कायाः, ते मन्त्यस्येति सयोगी, “अतोऽनेकस्वरात्” (सिद्धहेम०७ २-६) इत्यनेन सूत्रेण इन्प्रत्ययः । सयोगिनो गुणस्थानकं सयोगिगुणस्थानकम्, तत् क्षीणघातिकर्मा लभते । ननु सयोगिगुणस्थानकं लभमानः पुनः किमासादयति ? इत्यत आह—‘लहइ’ इत्यादि, ‘लभते’ आसादयति केवलं ज्ञानं तथा केवलं दर्शनं निरन्तरायं च वीर्यमनन्तम्, तथाशब्द-चकारशब्दौ ममुच्चयार्थौ, अनन्तपदं च अन्त्यदोषकन्यायेन प्रत्येकमभिमन्व्यते, ततश्चायमर्थः—अनन्त-केवलज्ञानमनन्तकेवलदर्शनं निरन्तरायञ्चाऽनन्तवीर्यं प्राप्तमयोगिकेवलिगुणस्थानकोऽश्नुत इति । उक्तं च तत्पार्थसूत्रवृत्तौ श्रीमद्भिः सिद्धसेनगणिपादैः

“तस्य हि तरिगन् समये केवलमुत्पद्यते गततमस्कम् ।

ज्ञानं च दर्शनं चावरणद्वयसङ्क्षयोच्छुद्धम् ॥१॥

वीर्यं निरन्तरायं भवत्यनन्तं तथैव तस्य तदा ।

कल्पातीतस्य महात्मनोऽन्तरायक्षयः कातर-ध्यात् ॥२॥” इति ।

तदानीं च मूलकर्माऽपेक्षया चत्वार्यधातिकर्माण्युत्तरकर्माऽपेक्षया तु पञ्चनवतिः कर्माणि
जरद्वयस्त्रकल्पानि जायन्ते । प्राप्तकेवलज्ञानकेवलदर्शनो भगवान् त्रिकालसहितं सर्वलोकालोकं
युगपत् पश्यति । यदवादि तत्त्वार्थसूत्रवृत्तौ

चित्रं चित्रपटनिभं त्रिकालसहितं ततः सलोकमिमम् ।

पश्यति युगपत्सर्वं सालोकं सर्वभावज्ञः ॥१॥” इति

तथैवावश्याकाऽनियुक्त्यामपि

“संभिन्नं पासंतो लोगमलोगं च सव्वओ सव्वं ।

तं नत्थि जं न पासइ, भूयं भव्वं भविस्सं च ॥१॥” इति ।

स च भगवान् केवलज्ञानेन सर्वं जानीत इति सर्वज्ञ उच्यते, केवलदर्शनेन सर्वं पश्यतीति
सर्वदर्शी भण्यते, यदुक्तं वाचकमुख्यैः श्रीप्रशमरतौ

“कृत्स्ने लोकालोके व्यतीतसाम्प्रतमविष्यतः कालान् ।

द्रव्य-गुण-पर्यायाणां ज्ञाता द्रष्टा च सर्वार्थैः ॥१॥” इति ।

सयोगिगुणस्थानकप्रथमसमये महात्मनः केवलज्ञानोपयोगो भवति, द्वितीयसमये केवल-
दर्शनोपयोगः, तृतीयसमये पुनः केवलज्ञानोपयोगः, चतुर्थसमये केवलदर्शनोपयोगः, एवंक्रमेण
ज्ञानदर्शनोपयोगौ परावर्तते ।

अथ केवलज्ञानादीनां स्वरूपं किञ्चिदुच्यते—केवलम्=असहायं=मत्यादिज्ञानरहितम्, ज्ञानं=
संवेदनम्, केवलं च तज्ज्ञानं चेति केवलज्ञानम्, तच्चानन्तम्, अपर्यवसानत्वादनुच्छेदित्वाच्च ।
यद्वा सर्वजीवादीनां त्रिव्याणां प्रयोगविस्तृतोभयजन्योत्पादव्ययध्रौव्यादिपर्यायाणां भावस्य परिच्छित्तेः
कारणं केवलज्ञानं भवति, क्षेत्रादीनामपि द्रव्यत्वात् केवलज्ञानं सर्वद्रव्य-क्षेत्र-काल-भावपरिच्छेदकं
भवति । इत्थं च ज्ञेयस्याऽऽनन्त्यात् केवलज्ञानमप्यनन्तं सुनिश्चितं भवति । तच्च शाश्वतमप्रतिपाति
च, तत्र शब्दश्च भ्रमं शाश्वतम्, सदोपयोगवदित्यर्थः, प्रतिपतनशीलं प्रतिपाति, न प्रतिपाति=अप्रतिपाति,
सदाऽवस्थाधीत्यर्थः । उक्तं आगमे—“तं चेव केवलणाणं सव्वदव्वाणं परिणामस्स सव्व-
भावणं च परिणामस्स विन्नत्तिकारणं भवति, एगगहणे तज्जातोयाणं सव्वेसिंति
काऊण दव्वभावग्गहणेण सव्वखेत्तपरिणामस्स सव्वकालपरिणामस्स य दोण्ह
वि विन्नत्तिकारणं भवति । जम्हा य सव्वदव्व-खेत्त-काल-भावणं चउण्ह वि
सव्वपरिणामाणं विन्नत्तिकारणं भवति । अतो तं केवलणाणं अणंतं दद्वव्वं ति ।
तत्थ दव्वपरिणामो णाम-दव्वं दुविहं भवति । तं जहा-जोवदव्वं अजोवदव्वं च,

तस्स दुविहरसावि दव्वस्स जो उप्पायड्ढिनिभंगेहिं पज्जायभावो सो दव्वपरिणामो भवति, तत्थ खेत्तगहणेण आगासत्थिकायस्स गहणं कयं, तस्स खेत्तपरिणामो परपच्चइओ पोग्गलत्थिकायादिणो दव्वे पडुच्च भवतीति तत्थ कालपरिणामो णाम समयावलियमुहुत्तादो अणेगमेदो भवति, भावपरिणामो णाम एगगुण-कालादो अणेगमेदो दडुव्वो त्ति । एतेसिं चउण्ह वि दव्व-खेत्त-काल-भावाणं जो परिणामो, तरस्स सव्वपरिणामस्स विवत्तिकारणमणंतं केवलणाणं भवतीति । तत्थ विवत्तिकरणं विवत्तिकारणं वा, जाणितव्वगसामत्थजुत्तं ति वा, विवत्ति-हेउभूयं ति वा एगहा, जहा य केवलणाणं भवति, तहा सासतं अपडिवादो एगविहं च भवति । तत्थ एगविहं णाम आमिणिवोहियनाणादिमे-दविउत्तं ति वुत्तं भवति ।” इति ।

एवं केवलदर्शनमपि प्रतिपादनीयम् ।

न च ज्ञानदर्शनयोरेकतरोपयोगेन मकरलोकालोकप्रत्यक्षसंभवेऽन्यस्य वैयर्थ्यापत्तिरिति वाच्यम्, आगमग्रन्थेपृथयोगद्वयस्य ज्ञानदर्शनलक्षणस्य क्रमेण प्रतिपादितत्वात् । उक्तं च

केवलनाणुवउत्ता जाणंती सव्वभावगुणभावे ।

पासंति सव्वओ खलु केवलदिट्ठो हिऽणंताहिं ॥१॥” इति ।

अनन्तवीर्यस्योपलक्षणत्वाद् अनन्तदान-लाम-भोगोपभोगलव्वय आविर्भवन्तीत्युपलक्ष्यते, दानान्तर्गताणां संक्षीणत्वात् ।

ईर्यापयिककर्मवन्वस्तु क्षीणकपायवद् भवति ।

अर्हञ्छक्तिप्रमुखविंशतिपुण्यस्यानविशेषाऽऽरावनाद् येन प्राक् तीर्थकृन्नामकर्म समुपार्जितम्, तस्य निरुक्तनामकर्मण उदयो भवति, तदुदयाच्च भूमिमस्पृशन् कनककमले स्वपादौ निदधन् सुरासुरनरेन्द्रैः स्तूयमानश्चतुस्त्रिंशदतिशयसमन्वितोऽष्टमहाप्रतिहार्यश्रीयुक्तः पृथ्वीतले धर्मतीर्थं प्रवर्तयन् मद्देशनामिष्व तीर्थकृन्नामकर्म वेदयन् विहरति । उक्तं च गुणस्थानकक्रमारोहे

“स सर्वातिशयैर्युक्तः, सर्वामरनरैर्नतः ।

चिरं विजयते सर्वोत्तमं तीर्थं प्रवर्तयन् ॥१॥

वेद्यते तीर्थकृत्कर्म, तेन सदेशनाभिः ।

भूतले भव्यजोवानां प्रतिबोधादि कुर्वता ॥२॥” इति ।

सयोगिगुणस्थानकप्रथमसमये तीर्थकृत्कर्मण उत्कृष्टस्यैत्युदयोदीरणे भवतः ॥२३०॥

अथ त्रयोदशगुणस्थानकस्य कालं गुणश्रेणिं च प्रदर्शयितुकाम आह

हरसो भिन्नमुहूर्तं जेष्ठो देशोनपूर्वकोटी से ।

कालो अवष्टिया गुणसेठी आयोजिकाअ परि ॥२३१॥

हस्यो भिन्नमुहूर्तं ज्येष्ठो देशोनपूर्वकोटिस्तस्य ।

कालो-ऽवस्थिता गुणश्रेणिरायोजिकाया परि ॥२३१॥ इति पदसंस्कारः ।

‘हस्यो’ इत्यादि, ‘हस्यः’ जघन्यो ‘भिन्नमुहूर्तम्’ अन्तर्मुहूर्तम् ‘ज्येष्ठः’ उत्कृष्टो ‘देशोनपूर्वकोटिः’ साधिका-ऽष्टवर्षन्यूनपूर्वकोटिवर्षप्रमाणो भवति । कः? इत्याह—‘से कालो’ ति ‘तस्य’ लब्ध-सयोगीगुणस्थानस्य कालः । भावार्थः पुनरयम्—यथा-ऽपूर्वकरणगुणस्थानकवर्ती जघन्यत एकसमयं संयतत्वेन स्थित्वा पञ्चत्वं गच्छति, न तथा प्राप्तसयोगिगुणस्थानकः, किन्तु जघन्यतो-ऽन्तर्मुहूर्तं सयोगित्वेन स्थित्वा-ऽयोगिगुणस्थानकं सम्प्राप्य निर्वाणमेति । तेन सयोगिगुणस्थानकस्य जघन्यकालो-ऽन्तर्मुहूर्तं भवति । यः पूर्वकोटिर्गार्ग्युक्तो सप्तमासा-ऽभ्यधिकवर्षाष्टके प्राप्तसंयमः क्षय-कश्रेणिमारोहति, सोऽन्तर्मुहूर्तकालेन सयोगिगुणस्थानकं समासाद्योत्कृष्टतो देशोनपूर्वकोटिर्वाणि तत्र तिष्ठति, ततः शैलेशीं प्रतिपद्य निःश्रेयसमश्नुते । एवं सयोगिगुणस्थानकस्योत्कृष्टकालः सार्विकवर्षाष्टकन्यूनपूर्वकोटिवर्षप्रमाणो लभ्यते ।

सम्प्रति सयोगिगुणस्थानके गुणश्रेणिं प्रपञ्चयति—‘अवष्टिया’ इत्यादि, ‘अवस्थिता’ प्रदेशा-प्रमाश्रित्य कालं च प्रतीत्या-ऽवस्थिता गुणश्रेणिर्भवति । किं सर्वत्र सयोगिगुणस्थानके-ऽवस्थिता गुणश्रेणिर्भवति ? इति चेत्, न, किं तर्हि ? इत्याह ‘आयोजिकाअ परि’ ति ‘आयोजिकायाः परि’ परिशब्देन वर्ज्यवर्जकभावसम्बन्धो द्योत्यते । तेन आयोजिकाशब्दात् “पर्यपास्यां चर्ज्य” (सिद्धहेम० २-२-७१) इत्यनेन सूत्रेण पञ्चमी विभक्तिः, आयोजिकां वर्जयित्वेत्यर्थः, वक्ष्य-माणा-ऽऽयोजिकाकरणात् प्राक् सर्वत्र सयोगिगुणस्थानके गुणश्रेणिरवस्थिता भवतीति फलितार्थः । इदमत्र हृदयम्—सयोगिकेवलिंगुणस्थानकप्रथमसमयतः प्रभृति क्षीणकषायगुणस्थानकगुणश्रेण्यपेक्षया संख्येयगुणहीनः सयोगिकेवलिंगुणश्रेणिनिक्षेपो भवति । स चा-ऽवस्थितः, पूर्वपूर्वसमये क्षीणे उपर्युपरि वर्धनात् । तदेवं कालतो-ऽवस्थिता गुणश्रेणिः । तथा सयोगिप्रथमसमये क्षीणकषायगुणश्रेण्यां परिण-मनाय गृहीतदलतो-ऽसंख्येयगुणं दलं गृह्णाति, छात्रस्थपरिणामतः केवलपरिणामानां विशुद्धतमत्व-नेव क्षीणकषायगुणश्रेणितः सयोगिगुणस्थानकगुणश्रेणेः शास्त्रे-ऽसंख्येयगुणत्वप्रतिपादनात् । दलञ्च गृहीत्वा गुणश्रेणिशिरो यावदसंख्येयगुणक्रमेण प्रक्षिपति । द्वितीयसमयेऽपि तावदेव दलं गृहीत्वा गुणश्रेणिशिरो यावदसंख्येयगुणक्रमेण दलं प्रक्षिपति, परिणामानामवस्थितत्वात् । एवं प्रतिसमयं तावदेव दलं गृहीत्वा गुणश्रेणिशिरो यावदसंख्येयगुणक्रमेण निक्षिपति । एवं गुणश्रेण्यर्थं प्रतिसमयं दलिकमवस्थितं तावद् गृह्णाति, यावदायोजिकाकरणं नारमते । तेन दलिका-ऽपेक्षया सयोगिगुण-स्थानगुणश्रेणिरायोजिकाकरणतः प्रागवस्थिता भवति ॥२३१॥

नन्वायोजिकाकरणं कदा करोति ? इत्यत आह

आयोजिकाकरणमाउगमि अंतोमुहुत्तसेसगि ।

करणे अहवा आवस्सयकरणमवरसकरणं वा ॥२३२॥

आवजियकरणं वा-ऽऽवज्जीकरणं तओ समुग्घायं ।

कुणए जरसाउत्तो तईआईइं पहुआइं ॥२३३॥

आयोजिकाकरणमायुष्यन्तमुहूर्तशेषे ।

करोत्यथवा-ऽऽवश्यकरणमवश्यकरणं वा ॥२३२॥

आवर्जितकरणं वा-ऽऽवर्जीकरणं तत् समुद्घातम् ।

करोति यस्यायुस्तत्पृतीयादीनि प्रभूतानि ॥२३३॥ इति पदसंस्कारः ।

‘आयोजि०’ इत्यादि, तत्रा-ऽन्तमुहूर्तशेषे आयुष्यायोजिकाकरणं करोति, अयम्भावः— सर्वोऽपि केवली भगवान् जयन्त्यतो-ऽन्तमुहूर्तकालमुत्कृष्टतश्च देशोनपूर्वकोटिर्वर्षप्रमाणं कालं विहृत्य स्वायुष्यन्तमुहूर्तमात्रे शेषे आन्तमौहूर्तिकमायोजिकाकरणमुदयावलिकायां कर्मपुद्गलनिक्षेपव्यापाररूपमुदीरणाविशेषात्मकमारभते । इयमत्र व्युत्पत्तिः—आ-भर्यादया योजनं-केवलिलिङ्ग्या गुमानां योगानां व्यापार इत्यायोजिका, “भावे” (सिद्धहेम०५-३-१२२) सूत्रेण भावे णक-प्रत्ययः, आयोजिकायाः करणमित्यायोजिकाकरणम् । उक्तं च श्रीमन्मालयगिरिपादैः—“इह सर्वोऽपि सयोगिकेवलो समुद्घातादवर्जित् आयोजिकाकरणमा-न्तमुहूर्तिकमुदया-वलिकायां कर्मपुद्गलप्रक्षेपव्यापाररूपमुदीरणाविशेषात्मकमारभते । अथ आयोजिकाकरणमिति कः शब्दार्थः ? उच्यते, आङ् भर्यादायाम्, आ-भर्यादया केवलिलिङ्ग्या योजनं व्यापारणं, शुमानां योगानामिति गम्यते, आयोजिका, तस्याः करणमायोजिकाकरणम् ।” इति ।

‘अहवा’ इत्यादि, अथवाशब्दो मतान्तरद्योतकः, अथवा-ऽन्ये प्राहुः—स्वायुष्यन्तमुहूर्त-शेषे केवली भगवान् आवश्यकरूपं करोतीति । कः शब्दार्थः ? उच्यते—अवश्यभावः=आवश्य-कम्, “चोरादेः” (सिद्धहेम०७-१-७३) इति सूत्रेण भावे अक-प्रत्ययः, आवश्यकेन=अवश्यभावेन करणमित्यावश्यककरणम्, यथा लोके साट्केन कक्षां बद्ध्वा ततः परं कृतावश्यक-कक्षोन्वकरणो योद्धृमुपक्रमते तथा-ऽन्तमुहूर्तायुःशेषेण सर्वकेवलिनो सिध्यता प्रथममेवेदं करण-मवश्यं कर्तव्यमित्यावश्यककरणम् । यदुक्तमावश्यकचूर्णो—“सर्वे च भगवन्ताः केवलि-नरतीर्थकराश्च नियमादावश्यककरणं कुर्वन्ति ।” इति ।

‘अवश्यककरणं वा’ वाग्वदो मतान्तरद्योतकः, एवमग्रेऽपि, अथैके भणन्ति—सयोगीकेवली भगवानन्तमुहूर्तप्रमाणे आयुषि शेषे-अवश्यककरणं करोतीति, सर्वकेवलिभिः सिद्धयद्भिरवश्यकक्रियमाणत्वा-देवश्यकरणमिति व्यपदिश्यते, अवश्यकक्रियत इत्यवश्यकरणमिति व्युत्पत्तेः । अन्वयायि चाऽऽवश्यक-

कचूर्णौ—“स्वोपात्तमनुष्यायुषोऽतःप्रक्षयवशाद् भुक्तस्याऽतमुर्हर्तृशेषे सिध्यत्य-
र्यायामिमुखा अवश्यकरणं कुर्वन्तीति । कथमिदमवश्यकरणमिति प्रश्ने, प्रदर्शयते—
अवर्त्यत्वादवश्यकरणसंज्ञायाः भास्करवत्, अवश्यकरणीयत्वादवश्यकरणम् ।
कथमियमवर्त्येति दृश्यते—अर्थमनुगता या संज्ञा साऽन्वर्था, अर्थमङ्गो-
कृत्य प्रवर्तते इत्यर्थः । कथम् ? इह यथा भास्करसंज्ञा अन्वर्था, कथमवर्था ?
भासं करोतीति भास्करः इति यो भासनार्थः, तमङ्गोकृत्य प्रवर्तते इत्यवर्था,
तथाऽवश्यकरणमिति इयं संज्ञा अवर्था, कथमिति चेत्, ब्रूमहे—अवश्यंक्रियते
इत्यवश्यकरणं इति योऽवश्यकरणार्थोऽवश्यकर्तव्यता, तमङ्गोकृत्य प्रवर्तते,
यस्मात्, तस्मात् सर्वकेवलमिः सिद्ध्यद्भिरवश्यं क्रियमाणत्वादवश्यकरणा-
मित्यवर्थसंज्ञासिद्धिः ।” इति ।

‘आवज्जि०’ इत्यादि, तत्र ‘वा’ अथवा परे भणन्ति—‘आवर्जितकरणं’ करोतीति । नन्वावर्जि-
तकरणं कुतो व्यपदिश्यते ? इति चेत्, उच्यते—आवर्जितस्य=तयामव्यत्वेन मोक्षगमनं प्रत्यमिमुखी-
कृतस्य करणं=शुभयोगव्यापारणमित्यावर्जितकरणम् । यद्वादि कषायप्राभृतचूर्णौ—“अन्तोमु-
हुत्ते आउगे सैसे तदो आवज्जिदकरणे कदे तदो केवलिसमुग्धादं करेदि” इति ।
तथैवावश्यकवृत्तावपि—“केचिदावर्जितकरणमित्याहुः । अयं शब्दार्थः—आवर्जितः=
अभिमुखीकृतः । आवर्जितस्य=तयामव्यत्वेन मोक्षगमनं प्रति अभिमुखीकृतस्य
करणं=क्रिया—शुभयोगव्यापारणम् आवर्जितकरणम् ।” इति ।

‘आवर्जीकरणम्’ काकाक्षिगोलकन्यायेन वाशब्दोऽत्राऽऽपि सम्भव्यते, वा=अथवा विशे-
पावश्यकभाष्यकारादयो हरिभद्रसूरिपादोदयश्च भणन्ति केवली भगवानन्तमुर्हर्तृमात्र
आयुषि शेष आवर्जीकरणं करोतीति । उक्तञ्च भाष्यकृद्भिः

“तत्थाउधसेसाहियकम्मसमुग्घायणं समुग्घाओ ।

तं ग-पुमणो पुवं आवज्जीकरणमव्वेह ॥१॥” इति ।

एवं श्रीमद्हरिभद्रसूरिपादैरप्यावश्यकवृत्तौ—“इह समुद्घातं प्रारभमाणः
प्रथममेवाऽऽवर्जीकरणमभ्येति ।” इति । नन्वावर्जीकरणं कुतो व्यवहियते ? इति चेत्, भण्यते—
आवर्जनम्=आवर्जः, आपूर्वकाद् वर्जिधातोर्भावे घञ्प्रत्ययः, आत्मानं प्रति मोक्षस्याऽभिमुखीकर-
णम्=आत्मनो मोक्षं प्रत्युपयोग इत्यर्थः, मया-ऽधुनेदं कर्तव्यमित्येवंरूपः, यद्वा आवर्ज्यते=अभि-
मुखीक्रियतेऽनेनेत्यावर्जः, उदयावलिकायां कर्मप्रक्षेपरूपो व्यापार इत्यर्थः, यदुक्तं भाष्यकृद्भिः—

आवज्जणमुवओगो वाचारो वा तदत्थमाईए ।

अन्तोमुहुत्तमेत्तं काउं.कुरुए समुग्घायं ॥१॥” इति ।

आवर्ज्यो वा द्युप्रत्ययान्तशब्दः, तदर्थस्तु मोक्षं प्रत्यभिमुखीकर्तव्य इति, अनावर्जस्या-
ऽऽनावर्ज्यस्य वा-ऽऽवर्जस्या-ऽऽवर्ज्यस्य वा करणम्, अभूततद्भावविवक्षायां “कृत्वस्तिभ्यां
कर्मकर्तृभ्यां प्रागात् त्वे च्विः (सिद्धहेम० ७-२-१२६) इत्यनेन च्विप्रत्यये सत्यावर्जीक-
रणमिति ।

नन्वावर्जीकरणशब्दव्युत्पत्त्यवसरे आवर्जः=उदयावलि कायां कर्मप्रक्षेपरूपव्यापार इत्युक्तम्,
तत्रा-ऽयुक्तम्, आवर्जीकरणात्पूर्वमप्युदीरणायाः प्रवर्तमानत्वेनोदयावलि कायां कर्मप्रक्षेपरूपव्यापारस्य
पूर्वमपि प्रवृत्तत्वेन विशेषाभावादिति चेत्, उच्यते-सत्यमेतद्, किन्त्वावर्जीकरणात्पूर्वं वा प्रदेशो-
दीरणा भवति, सा स्तोका भवति, आवर्जीकरणे त्वधिका । कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, उच्यते-
कर्मप्रकृतिचूर्णिकारैस्तीर्थकृन्नामकर्मणो जवन्यप्रदेशोदीरणा-ऽऽवर्जीकरणान् प्राग् दर्शिता ।
अक्षगणि त्वेवम्-“तित्थकरनामाए षढमसमते केवलिमादिकाउं जाव आजोजीक-
रणरस अकारगो ताव जहण्णपदेसुदीरणा ।” इति । तेन ज्ञायते-आवर्जीकरणे प्रदेशो-
दीरणा विशिष्टा जायत इति । ततश्चोदयावलि कायां कर्मप्रक्षेपरूपव्यापारस्य पूर्वं सत्त्वे-ऽप्यावर्जी-
करणावस्थायां शुभयोगव्यापारविशेषेण विशिष्टप्रदेशोदीरणायाः सद्भावात् समस्ति विशेषो-ऽत्र ।
अस्ति च मयोगिकेवलिनो-ऽपि विशुद्धितारतम्यहेतुः शुभयोगव्यापारविशेषः । न च सयोगि-
केवल्यदीनां वीतरागाणामेकस्यैव संयमस्थानस्य तत्र तत्र प्रतिपादनादावर्जीकरणे विशुद्धितार-
ताम्यमभिद्वमिति वाच्यम्, संयमस्थानस्यैकत्वेन तदाश्रितविशुद्धितारताम्यस्या-ऽभावेऽपि शुभयो-
गव्यापारविशेषाधीनस्य तस्या-ऽक्षतत्वस्या-ऽभ्युपगमनीयत्वात्, मयोगिकेवलिनो हि विशुद्धेः सदै-
करूपत्वा-ऽभ्युपगमे तु तच्चरमसमये मनुष्यगत्यादीनां द्वापष्टिप्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशोदीरणा नोपपद्येत,
अपि तु सर्वदैव सयोग्यवस्थायां सम्पद्येत, विशुद्धेरविशेषत्वाभ्युपगमात् । तच्च नेष्टम्, यतो विशुद्धि-
विशेषमाश्रित्य सयोगिकेवलिवचरमसमय एव मनुष्यगत्यादीनामुत्कृष्टप्रदेशोदीरणा तत्र तत्र प्रतिपाद्यते ।
तथा चोक्तं श्रीकर्मप्रकृतिवृत्तौ-“सयोगिकेवली ‘अ-तो’-चरमसमये, उदीरको
यासां ता योग्य-तोदीरकारतासां-मनुजगतिपञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकसप्तक-
तैजससप्तकसंस्थानपट्कप्रथमसंहननवर्णादिविगत्यगुरुलघूपधातपराधातविहायो-
गतिद्विकत्रसवादरेपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरशुभाशुभसुभगादेययशःकीर्त्तिनिर्माण-
तीर्थकरोच्यैर्गोत्राणां द्विपष्टिसंख्यानां प्रकृतीनां सयोगिकेवली चरमसमये उत्कृ-
ष्टप्रदेशोदीरकः । तथा केवलिनः स्वरद्विकप्राणापानयोः ‘निजकान्ते’-स्वस्व-
निरोधकाले उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा । तथाहि स्वरनिरोधकाले सुस्वरद्वःस्वरयोः,
प्राणापाननिरोधकाले च प्राणापाननाम्न उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा । इह सर्वकर्मणा-
मुत्कृष्टप्रदेशोदीरणायामेवा परिभाषा-यो यः स्वस्वोदीरणाधिकारी, स तस्य
कर्मणः सर्वविशुद्ध उत्कृष्टप्रदेशोदीरणास्वामी वेदितव्यः” इति । तदेवं सयोगिनो

विशुद्धितारतम्यहेतोः शुभयोगव्यापारविशेषस्य सिद्धौ शुभयोगव्यापारविशेषादावर्जीकरणे विशिष्टा प्रदेशोदीरणा निरावाधा सिध्यति । ततश्च युज्यत एव निरुक्त आवर्जशब्दार्थः ।

नन्वेवं तर्ह्यवर्जीकरणं कुर्वन्मुदयावलिकायां कर्मदलं क्षपयति, ततश्चैवाऽऽयुषा सह समानानि शेषकर्माणि भविष्यन्ति, किं वक्ष्यमाणेन समुद्धातेनेति वाच्यम्, आवर्जीकरणे विशिष्टप्रदेशोदीरणासङ्गावेऽपि तादृशविशिष्टस्थितिघातादीनां समुद्धातेन विनाऽनुपपत्तेः ।

इदं चाऽऽवर्जीकरणमान्तमुद्धृत्तिकं भवति, यदुक्तं श्रीप्रज्ञापनासूत्रे—“कइसमइए णं भंते ? गोंयमा ! असंखेजसमइए अंतोमुहुत्तिए आउज्जीकरणे पत्तत्ते ।” इति ।

न च प्रज्ञापनादिष्ववर्जीकरणस्य कालोऽभिहितः, किं तु य आचार्या आयोजिकाकरणादिकं करोतीति ब्रुवते, तेषां मतेनाऽऽयोजिकाकरणादिकालः कियद्भवति ? इति न निश्चीयत इति वाच्यम्, शब्दभेदेन भेदेऽप्यर्थभेदाऽभावात् । न च “तं गंतुमणो पुवं आवज्जीकरणमभेइ ।” इति वचनात् केवलिसमुद्धातकारिण एव जीवस्याऽऽवर्जीकरणं भवति, न त्वन्येषां जीवानामिति समस्त्यर्थभेदोऽपीति वाच्यम्, तादृशवाक्यानां तादृशनियमपरत्वे मानाऽभावात्, प्रत्युत ननु यदि सर्वोऽपि केवल्यवर्जीकरणं कुरुते, तर्हि समुद्धातस्य कारकः किं पूर्वमावर्जीकरणं कुरुते, उत समुद्धानमित्याशङ्कान्युदासाय समुद्धातात् प्रागावर्जीकरणं करोतीति नियमप्रदर्शनपरत्वस्य तादृशवाक्यानां समर्थनीयत्वात् ।

निरुक्तकरणप्रथमममये नाम-गोत्र-वेदनीयानां प्रदेशाग्रमुत्कीर्णोदयनिषेके स्तोकं निक्षिपति । ततो द्वितीयनिषेकेऽसंख्येयगुणं प्रदेशाग्रं प्रक्षिपति । एवं तावद्वक्तव्यम्, यावत् शेषमयोगिगुणस्थानकालाऽयोगिगुणस्थानकालतो विशेषाधिके काले गुणश्रेणिशिरः प्राप्यते । अयं च गुणश्रेणिनिक्षेपः प्राक्प्रतिपादितसयोगिगुणश्रेणिनिक्षेपतः प्रदेशाग्रमाश्रित्याऽसंख्येयगुणम्, कालं प्रतीत्य पुनः संख्यातगुणहीनो भवति, यतः सयोगिगुणश्रेणितोऽयोगिगुणश्रेणिः प्रदेशानश्रित्याऽसंख्येयगुणा, कालं प्रतीत्य पुनः संख्यगुणहीना भवति । गुणश्रेणिशिरस्तः परमुपरितन एकरिगन्निषेकेऽसंख्यातगुणं दलं प्रक्षिपति, तत उर्ध्वं विशेषहीनक्रमेण प्रक्षिपति । एवमयोगिगुणस्थानकस्य गुणश्रेणिं निरुक्तकरणकाले विरचयति, अयोगिगुणस्थानके तु केवलं प्रतिसमयमसंख्येयगुणं निर्जरयति । यदुक्तं प्रज्ञापनावृत्तौ श्रीमद्भरिभद्रसूरिपादैः—तेषु च शैलेषोसमयेषु ‘पुव्वरइयं च णं कम्मं’ नि आउज्जीकाले चेव गुणसेढो करेति ।” इति ।

उक्तकरणं विधाय केवलिसमुद्धातमारभते, तं विवर्णयिपुराह—‘तओ’ इत्यादि, ‘ततः’ उक्तकरणसम्पादनानन्तरं सयोगिकेवली समुद्धातं करोति, कः ? इत्याह—‘जरसा०’ इत्यादि, यस्य सयोगिकेवलिनः ‘आयुष्टः’ आयुष्कर्मतः ‘तृतीयादीनि’ वेदनीयादीनि कर्माणि ‘प्रभृतानि’ अधिकस्थितिकानि भवन्ति, स समुद्धातं करोति, न त्वायोजिकाकरणवत् सर्वे

केवलिनः । ननु समुद्धात इति कः शब्दार्थः ? इति चेत्, उच्यते-सम्यक्=अपुनर्भावेन
उत्प्रावल्यान घातो=वेदनीयादीनां कर्मणां हननं=विनाशो यस्मिन् प्रयत्नविशेषे, स समु-
द्धात इत्युच्यते, अथ व्युत्पत्त्यन्तरं दर्शयते सं=सामस्त्येन उत्प्रावल्यान घातो-हननं=शरीराद्
बहिर्जीवप्रदेशानां निस्सारणमिति समुद्धातः, “हनन्क् हिंसागत्योः” इति हन्धातो-
र्गत्यर्थकत्वाद् निस्सारणस्य चाऽपि गतिविशेषत्वात् । अयं भावः-प्रभृतस्थितिकस्य वेदनीयादेरा-
युषा सह समीकरणार्थं जीवप्रदेशानामूर्ध्वमधस्तिर्यक् शरीराद् बहिर्निस्सारणं समुद्धात उच्यत इति
यावत्, यथा चाऽऽर्द्राशाटिका विस्तारिता सती क्षिप्रं शुष्यति, तथैव विस्तारितानां जीवप्रदेशानां कर्मो-
दकं शीघ्रं शुष्यति, यदुक्तं श्रीभद्रबाहुस्वामिभिः

“नाऊण वेअणिज्जं अइवहुअं आउअं च थोवागं ।

गंतूण समुग्घायं खवंति कम्मं निरवसेसं ॥१॥

जह उल्ला साडोआ आसुं सुक्कइ विरल्लिआ संतो ।

तह कम्मलहुअसमए वच्चंति जिणा समुग्घायं ॥२॥” इति ।

तथैवाऽऽवश्यकचूर्ण्यमपि-“सिग्घं कम्मं खविज्जति तो समुग्घाओ समो
आयुषो कर्मणां उद्धातः समुद्धातः, सवे जीवपदेशे विसारेति ।” इति । एवम-
न्यत्राऽप्युक्तम्

“आयुषि समाप्यमाने शेषाणां कर्मणां समाप्तिः ।

न स्यात् स्थितिवैषम्याद् गच्छति ततः समुद्धातम् ॥१॥

स्थित्या च बन्धनेन च समोक्रियार्थं हि कर्मणां तेषाम् ।

अन्तामुर्हर्तशेषे तदाऽऽयुषि समुज्जिघांसति सः ॥२॥

आर्द्रं विरल्लितं सद् वस्त्रं मद्धेव ननु विनिर्वाति ।

संवेष्टितं तु न तथा, तथा हि कर्मणां मूर्तत्वात् ॥३॥”

स्नेहक्षयसाम्यात् (स्थितिवन्धहेतुर्हि) स्नेहः स च होयते समुद्धातात् ।

क्षोणरगेहं शटति हि, भवति तदल्पस्थिति च शेषम् ॥४॥

आयुष्कस्याऽपि विरल्लितस्य न हास्यते स्थितिः कस्मात् ।

इति वा चोद्यं चरमशरीरोऽनुपक्रमायुर्थत् कङ्कडुकवत् ॥५॥” इति ।

येषां महात्मनामायुष्कर्मतो वेदनीयमधिकस्थितिकं भवति, ते नियमात् समुद्धातं
कुर्वन्ति, येषां पुनरायुष्कर्मणा सह स्वभावत एव समस्थितिकानि वेदनीयादिकानि कर्माणि जायन्ते,
ते समुद्धातं न कुर्वन्ति । न्यगादि चाऽऽवश्यकचूर्णौ-“येषां बहु सङ्ख्यमस्ति, आयु-
श्चाल्पमवतिष्ठते, ते नियमात्समुद्धातं कुर्वन्ति नेतर इति ।” अतीतकालेऽनन्तकेव-
लिनः समुद्धातमकृत्वा सिद्धिं प्राप्ताः, यदुक्तं प्रज्ञापनासूत्रे

जस्साउएण तुल्लाति वन्धणेहिं ठितोहि य ।

भवोवग्गहकम्माइं समुग्घायं से ण गच्छइ ॥१॥

अगांतूणं समुग्घातं अणंता केवली जिणा ।

जरमरणविप्पमुक्का सिद्धिं वरगइं गया ॥२॥” इति ।

अत्र वध्यन्त इति वन्वनानि “भुजिपत्यादिभ्यः कर्मापादाने” (मिद्धहेम० ५-३-१२८) इत्यनेन कर्मणि अनप्रत्ययः, कर्मपुद्गला इत्यर्थः, तैः, शेषं सुगमम् ।

उक्तञ्च वाचकमुख्यैरपि—“यस्य पुनः केवलिनः कर्म भवत्यायुषोऽनिरिक्ततरम् ।

स समुद्धातं गतवानथ गच्छति तत्समोक्तुम् ॥१॥” इति । ॥

तत्राप्यावश्यकचूर्णिकाराभिप्रायेण येषां महात्मनामन्तर्मुहूर्ताप्रमृति षण्मास आयुषि शेषे केवलज्ञानमुत्पन्नम्, ते नियमात् समुद्धातमारभन्ते, शेषास्तु त्रिमास्या, केचिदारभन्ते, केचिद् नेत्यर्थः, यद्वा शेषा नाऽऽरभन्त इत्यर्थः । उक्तं चाऽऽवश्यकचूर्णौ—“ये-ऽऽत्तमुहूर्तमादिकृत्वोत्कर्षेण आ मासेभ्यः षड्भ्य आयुषोऽवशिष्टेभ्यः अभ्यन्तरे आविर्भूतकेवलपर्यायाः, ते नियमात्समुद्धातं कुर्वन्ति, ये तु षण्मासेभ्यः उपरिष्ठादविर्भूतकेवलज्ञानाः शेषातो समुद्धातकाद्[समुद्धातकरणाद्]वाह्याः, ते समुद्धातं न कुर्वन्तोत्यर्थः, अथवा-ऽयमर्थः—शेषाः समुद्धातं प्रति भाज्याः, कस्मात् ? यस्मात् षण्मासिकाऽवशिष्टे आयुषि आविर्भूतकेवलज्ञानपर्यायेभ्यः केवलिभ्यः सकाशात् षड्भ्यो मासेभ्यः ये उपरि समयोत्तरवृद्ध्याऽवशिष्टे आयुषि शेषे आविर्भूतकेवलिनः, ते शेषाः समुद्धातं प्रति भाज्याः । केचित्समुद्धातं कुर्वन्ति केचिन्नेति ।” तथैव गुणस्थानकक्रमारोहवृत्तावपि

“तथैवाऽन्यत्रापि—छिगासाउसेसे, उत्पन्नं जेसिं केवलं नाणं ।

ते नियमा समुद्धाया सेसा समुग्घायभइयव्वा ॥१॥” ॥

॥ उक्तं च मूलाराधनाकारैरपि “जेसिं आउसमाइं एणमगोदाइ वेदणीय च ।

ते अकदसमुग्घादा जिणा उवणमति सेलेसि ॥१॥

जेसिं हवति विसमाणि एणमगोदाउवेदणीयाणि ।

ते तु कदसमुग्घादा जिणा उवणमति सेलेसि ॥२॥

ठिदिसंतकम्मसमकरणात्थ सव्वेसि तेसिं कम्माण ।

अतोमुहुत्तसेसे जति समुग्घादाउम्मि ॥३॥” इति ।

॥ उक्तं च मूलाराधनाकारैरपि “उक्कस्सएण छम्मासाउगसेसम्मि केवली जादा ।

वज्जंति समुग्घाद सेसा भज्जा समुग्घादे ॥१॥” इति ।

धवलाकरास्तु “यतिवृषभोपदेशात्सर्वधातिकर्मणां क्षीणकषायचरमसमये स्थिते. साम्याभावात् सर्वेऽपि कृतसमुद्धाताः सन्तो निवृत्तिमुपढौकन्ते । येषामाचार्याणां लोकव्यापिकेवलिषु विंशतिसंख्या-नियमस्तेषां मतेन केचित् समुद्धातयन्ति केचिन्न समुद्धातयन्ति ।” इत्याहुः ।

गुणस्थानकक्रमारोहग्रन्थे तु

“यः पण्मासाधिकायुष्को लभते केवलोद्गमम् ।

करोत्यसौ समुद्धातमन्ये कुर्वन्ति वा नवा ॥१॥” इत्युक्तम् । तच्च-

मत्र केवलिनो बहुश्रुता वा विदन्ति ।

केचिदाहुः—अधन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमात्र आयुषि शेष उत्कृष्टतः पुनः पण्मासप्रमाण आयुषि शेषे समुद्धातं करोतीति, तन्न समीचीनम्, यतोऽन्तर्मुहूर्तमात्र आयुषि शेष आयोजिकाकरणं कृत्वा समुद्धातमारभते, तेन समुद्धातप्रारम्भे तम्यायुः पण्मासमात्रं न संभवति । किञ्च भगवताऽऽर्थश्यामेन प्रज्ञापनायामायोजिकाकरणानन्तरं प्रातिहारिकपीठफलकादीनां प्रत्यपर्णमेवोक्तम्, न तु ग्रहणम्, तेनाऽन्तर्मुहूर्तमात्रशेषायुष्कः समुद्धातमारभते, न तु पाण्मासिकायुष्कः । यदि षट्सु मासेषु शेषेषु समुद्धातमारभेत, तर्हि षट्सु मासेषु कदाचिदपान्तराले वर्षाकालसम्भवात् तन्निमित्तं पीठफलकादीनामादानमप्युपपद्येत, न च तत्सूत्रसम्मतमिति कृत्वोत्कृष्टतः पण्मासेषु शेषेषु समुद्धातं करोतीति मतं निरस्तम् । उक्तं च भाष्यकारैः

कम्मलहुआए समओ भिन्नमुहुत्तावसेसओ कालो ।

अन्ने जहन्नमेयं छम्मासुक्कोसमिच्छन्ति ॥१॥

ततोऽनन्तरसेलेसोवयणओ जं च पाडिहारोणं ।

पच्चप्पणमेव सुए इहरा गहणं पि होज्जाहि ॥२॥” इति ।

इह कर्मलघुतानिमित्तं समुद्धातस्य समयः=अवसरो भिन्नमुहूर्तावशेषकालः, शेषं सुगमम् ॥

ननु प्रभृतस्थितिकस्य वेदनीयादेरायुषा सह समीकरणार्थं समुद्धातारम्भ इति भवता यत् प्रोक्तम्, तदयुक्तम्, कृतनाशादिदोषप्रसङ्गात् । तद्यथा—प्रभृतकालोपमोग्यस्य वेदनीयादेः स्तोकेन कालेनाऽपगमसम्पादनात् कृतनाशः, तथोपगमे च वेदनीयादिवच्च कृतस्थाऽपि कर्मक्षयस्य पुनर्विनाशसम्भवेन मोक्षेऽपि कर्मोत्पत्त्या ततः पुनश्च्युतिः प्रसज्येतेति चेत्, न, कृतनाशादिदोषाऽप्रसङ्गात्, तथाहि—यथा प्रतिदिवसं सेतिकापरिमोग्येन वर्षशतपरिमोग्यस्य कल्पिताहारस्य भस्मकव्याधिना तत्सामर्थ्यतः स्तोकदिवसैर्निशेषतः परिमोगान्न कृतनाशोपगमः, तथा कर्मणोऽपि वेदनीयादेस्तथाविवशुमाध्यवसायानुबन्धादुपक्रमेण साकल्यतोऽनुमवान्न कृतनाशलक्षणदोषः प्रसज्यते । द्विविधो हि कर्मणोऽनुभवः, प्रदेशतो विपाकतश्च । तत्र प्रदेशतः सकलमपि कर्माऽनुभूयते, न तदस्ति किञ्चित्कर्म, यत्प्रदेशतोऽप्यननुभूतं सत् क्षयमुपपाति, ततः कथं कृतनाशदोषोपापत्तिः ? अत्र क्षयो नाम बन्धपरिणामेन जीवप्रदेशैः सह परिणतानां कर्मपुद्गलानां बन्धप्रतिपक्षमोक्षपरिणामैः प्रक्षिप्यमाणानां तेषां जीवप्रदेशतो निर्मूलतोऽपगमनम्, सर्वथा नाशस्तु

ना-ऽभ्युपगम्यते स्याद्वादवादिभिः, जीवप्रदेशतः पृथग्भूतानामकर्मस्वरूपेण परिणतानामपि कर्मपुद्ग-
लानां पुद्गलस्वरूपेण परिक्षया-ऽनुपलम्भात् “ना-ऽसतो विद्यते भावो, ना-ऽभावो विद्यते
सतः” इतिन्यायात् । तेन यथा मणोर्मलादेव्यावृत्तिः क्षय इति व्यपदिश्यते, तथैवाऽऽत्मप्रदेशतः
कर्मणामपगमनं क्षय इति परिभाष्यते । स च क्षयः प्रदेशतो विपाकतश्च भवति । विपाकतः
कर्मणो-ऽनुभवस्तु भजनीयः, किञ्चित्कर्म विपाकतो-ऽनुभूतं सत् क्षयमुपगच्छति, किञ्चित्पुनः
विपाकतो-ऽननुभूतमेव, अन्यथा मोक्षा-ऽभावः प्रसज्येत । तथाहि-यदि विपाकानुभवत एव सर्व-
कर्मदलं परिक्षपणीयमिति नियमः स्यात्, तर्ह्यसंख्यातेषु भवेयु तथाविधविचित्रा-ऽध्यवसायविशे-
षैर्यन्त्रकगत्यादिकं कर्मोपार्जितम्, तस्य नैकस्मिन् मनुष्यादेवेव भवेऽनुभवः, स्वस्वमवनिवन्ध-
नत्वात् तथाविधविपाकानुभवस्य । क्रमेण च स्वस्वमवा-ऽनुगमेना-ऽनुभवे नारकादिमवेषु चारित्रा-
ऽभावेन प्रभूततरकर्मसन्तानसञ्चयात्, तस्या-ऽपि च स्वस्वमवा-ऽनुगमेना-ऽनुभवोपगमात् कुतो
मोक्षः ? तस्मान् सर्वं कर्म विपाकतो भजनयाऽनुभूयते, प्रदेशतः पुनरवश्यमेवा-ऽनुभवनीयमित्यभ्यु-
पगन्तव्यम्, यदुक्तं श्रीविवाहप्रज्ञप्तौ-“तत्थ णं जं तं पएसकम्मं, तं णियमा
वेयइ, तत्थ णं जं अणुभागकम्मं, तं अत्थेगइअं वेएइ, अत्थेगइअं णो वेएइ”
इति । एवं च न कश्चिद् दोषः । न च तथापि दीर्घकालभोग्यतया यद् वेदनीयादिकं कर्मोपार्जितम्,
अथ च परिणामविशेषादुपक्रमेणा-ऽवगिरे तदनुभवति, ततः कथं न कृतनाशदोषप्रसङ्गः ? इति वाच्यम्,
वन्धकाले तथाविधा-ऽध्यवसायवशत आदायुषक्रमयोग्यस्यैव वन्धात्, उक्तं च भाष्यकृद्भिः-

“उदयकवयकखयोवसमोवसमा जं च कगुणो भणिया ।

दग्वादिपंचगं पति जुत्तमुवकमणभत्तो-ऽवि ॥१॥” इति ।

किञ्च जिनवचनप्रामाण्यादपि वेदनीयादिकर्मणासुपक्रमो मन्तव्यः । न चैवं कर्मक्षयस्योपक्रम-
हेतुर्येन मोक्षतः पुनश्च्युतिप्रसङ्गः, मोक्षाद्धि प्रच्याययितुं रागादयः समर्थाः, ते च निमूलकापं
कपिता इति भवता यदुक्तं ‘तथोपगमे वेदनीयादिवच कृतस्याऽपि कर्मक्षयस्य’ इत्यादि, न
तत्तस्यगुपपन्नमिति स्थितम् ।

ननु यदा वेदनीयादिकमतिप्रभूतं सर्वस्तोकं चा-ऽऽयुष्कम्, तदा समधिकवेदनीयादि-
घातार्थं समुद्घातमारभताम्, वेदनीयादिकस्य सोपक्रमत्वात् । यदा त्वधिकमायुष्कं स्तोकञ्च
वेदनीयादिकम्, तदा का वार्ता ? न खल्वायुष्कस्य घाताय समुद्घातः कल्पते, चरमशरीरिणामायुषो
निरुपक्रमत्वात्, “चरमसरीरा य निरुवक्कम्मा ।” इति वचनात्, तदयुक्तम्, एवंविधभावस्य
कदाचनाऽप्यभावात् । तथाहि सर्वदैव वेदनीयाद्येवायुषः सकाशादधिकस्थितिकं भवति,
न तु कदाचिदपि वेदनीयादित आयुष्कम् । न च कुतो-ऽयं नियमः, येन वेदनीयादित आयुष्कमधि-
कस्थितिकं न भवति ? इति वाच्यम्, तथारूपजीवपरिणामस्वाभाव्यात् । इदमुक्तं भवति-यथा-ऽऽयुर्व-

जानां ज्ञानावरणादिकर्मणां सप्तानां ध्रुवन्धः, आयुषस्त्वध्रुवन्धः, सोऽपि नियत एव काले स्व-
भ्रमत्रिमागादिशेषरूपे, उक्तं च “सिय निभागे सिय तिभागतिभागे ।” इति । तत्र बन्ध-
वैचित्र्यनियमे न स्वभावात् परः कश्चिद् हेतुरस्ति, तथैवेहाऽप्यायुषो वेदनीयादितोऽ-
विकस्थितिकत्वाऽभावे स्वभावविशेष एव नियामकः प्रतिपत्तव्यः । इत्थंभूत एवात्मनः परि-
णामः, येन जीवस्याऽऽयुष्कं वेदनीयादिभिस्तुल्यं न्यूनं वा भवति, न कदाचनाऽप्यधिकम् ।

ननु कृतकृत्योऽपि सयोगिकेवली भगवान् समुद्धातं करोतीति न युज्यते, कृतकृत्यत्व-
व्याघातप्रसङ्गादिति चेत्, न, समुद्धातेनैवाऽऽयुष्कतोऽविकस्थितिकानां वेदनीयादीनां
कर्मणां क्षपणीयत्वेनैकान्ततः कृतकृत्यत्वाऽसिद्धेः, । न चैतदनिष्टम्, धर्मदेशनादिनैवोदीर्णीतीर्थ-
कृत्रामकर्मणः क्षपणीयत्वेनाऽप्येकान्ततो भगवतः कृतकृत्यत्वाऽसिद्धेरिष्टत्वात्, यदुक्तं
विशेषावश्यकभाष्ये

नेगांतेण कयत्यो जेणोदिन्नं जिणिदनामं से ।

तदवज्झफलं तस्स य, खवणोवओयमेव जओ॥१॥” इति ।

रागद्वेपराहित्यलक्षणं तु कृतकृत्यत्वं तत्र भगवति निरावावमेव ।

ननु वेदनीयादीनां प्रभूतस्थितिकानामायुग सह समीकरणार्थं समुद्धातारम्भः, तत्र भवतु
नाम समुद्धातेन नाम-गोत्रयोः कर्मक्षपणा, तदुदीगणायाः प्रवृत्तत्वात्, वेदनीयस्य तूदीरणाऽभा-
वात् कथं युज्येत तत्क्षपणा ? इति चेत्, मैवम्, यतो न केवलमुदीरणयैव कर्मक्षपणा भवति, अपि
त्वपवर्तनादिमिरपि । वक्ष्यन्ते च समुद्धातावस्थायां स्थितिवातादयः, न हि वेदनीयस्य
स्थितिवातादयो व्यवच्छिन्नाः, तेन भवन्त्येव समुद्धातावस्थायां वेदनीयस्य स्थितिवातादयोऽपवर्त-
नादिभिः, ततश्च न किञ्चिदनुपपन्नम् । न च यद्यपवर्तनादिभिर्जायमानस्थितिवातादीनांश्रित्य
समुद्धातो भण्यते, तर्ह्यपूर्वकरणादिव्यपि समुद्धातव्यवहारः स्यादिति वाच्यम्, विगिष्टप्रयत्नेन
शरीराद् बहिर्जीवप्रदेशानां यन्निस्सारणम्, तत्प्रयोज्यस्य प्रायत्येन वातस्य समुद्धातत्वविवक्षणात् ।
यत्तु प्रज्ञापनावृत्तौ समुद्धातशब्दप्रतिपादनाऽवसरे “प्रायत्येन कथं घात इति चेत्,
उच्यते इह वेदनादिसमुद्धातपरिणतो बहून् वेदनीयादिकर्मप्रदेशान् कालान्त-
रानुभवयोग्यानुदीरणाकरणेनाकृष्योदयावलिक्वायां प्रक्षिप्याऽनुसूय च निर्जरय-
तीत्युक्तम्, तदपि तत्र वेदनादिसमुद्धातेषु यस्य यस्य कर्मणो घात उदीगणायाः प्रयोजकत्वं सम्भ-
वति, तत्तत्कर्मघाते तद् योज्यम् । विगिष्टप्रयत्नेन शरीराद् बहिर्निस्सारणस्य कर्मघातप्रयोजकत्वं तु
वेदनादिमवसमुद्धातेष्वपि नमस्ति, न तत्र कस्यचित् विप्रतिपत्तिः ॥२३२-२३३

ननु यः केवली भगवान् समुद्धातं करोति, स कथं करोति ? इति पृष्टे भणति

दण्ड-कपाट-प्रतर-लोकपूरणानि क्रमसो चउखणेषु

पठमसमये पप्सा वित्थारइ बहुअसंखभागमिआ ॥२३४॥ (गीतिः)

दण्ड-कपाट-प्रतर-लोकपूरणानि क्रमगन्धतु क्षणेपु ।

प्रथमसमये प्रदेशान् विस्तारयति बहुसख्यभागमितान् ॥२३४॥ इति पदसंस्कारः ।

‘दण्ड’ इत्यादि, पूर्वागतातः ‘कुणए’ इति क्रियापदमनुवर्तते । दण्ड-कपाट-प्रतर-लोकपूरणानि ‘क्रमशः’ क्रमेण ‘चतुःक्षणेपु’ चतुर्षु समयेषु करोति समुद्घातगतो जीवः । तद्यथा—प्रथमसमये दण्डं करोति, द्वितीयसमये कपाटम्, तृतीयसमये प्रतरम्, चतुर्थे च समये लोकपूरणं करोति । इदमत्र हृदयम्-प्रथमसमय औदारिककाययोगस्थो बाह्व्यतः स्वशरीरप्रमाणभूर्ध्वमधश्च लोकान्तपर्यन्तमात्मप्रदेशानां दण्डं करोति, अथ दण्ड इति कोऽर्थः ? दण्ड इव दण्डः । क उपमार्थः ? यथा मूल-मध्या-ऽग्रयुग्माधिः ममप्रदेशः परिवृत्तपर्यायो दण्डो भवति, तथैव समुद्घातकरणवशाद्भूर्ध्वमधश्च लोकान्तं प्राप्तानां बाह्व्यतः स्वशरीरावगाहनागतानामात्मप्रदेशानां दण्डाकारेणाऽवस्थानाद् दण्डत्वसिद्धिः । द्वितीयसमय औदारिकमित्रकाययोगस्थः पूर्वपश्चिमदिशोर्दक्षिणोत्तरदिशयोर्वाऽऽत्मप्रदेशानां तिर्यक्प्रसारणेन लोकान्तगामिनं कपाटं करोति । अथ कपाट इति कोऽर्थः ? कपाट इव कपाटः । अयमुपमार्थः—यथा पूर्वपश्चिमदिशोस्तिर्यग् विस्तीर्णो दक्षिणोत्तरदिशोर्हस्व ऊर्ध्वा-ऽधोदिशयोरुच्छ्रितः, यद्वा-ऽपागुदग्दिशोस्तिर्यग् विस्तीर्णः प्राग्प्रत्यग्दिशोर्हस्व ऊर्ध्वा-ऽधोदिशयोरुच्छ्रितः कपाटः शब्धते, तथैव समुद्घातकरणवशात् पूर्वपश्चिमदिशयोर्दक्षिणोत्तरदिशोर्वा बाह्व्यतः स्वशरीरावगाहनाप्राप्तानामायामतश्चतुर्दशरज्जुषु विस्तृतानां विष्कम्भतश्च लोकान्तं यावद् निर्गतानामात्मप्रदेशानां कपाटा-ऽऽकारेण दर्शनात् कपाटत्वसिद्धिः । तृतीयसमये कर्मणकाययोगस्थः पूर्वपश्चिमयोर्दक्षिणोत्तरयोर्दिशोर्वा-ऽऽत्मप्रदेशानां प्रसारणेन लोकान्तप्रापि प्रतरं करोति । अथ च प्रतरमिति कोऽर्थः ? प्रतरमिव प्रतरम् । अयमुपमार्थः—यथा धननिचितनिगन्तरप्रचिताऽवयवसंस्थितं परिवृत्तं स्थालकं स्फुल्लकं वा लोके प्रतरं भण्यते, तथा समुद्घातकरणवशाद् निर्गतानामात्मप्रदेशानां प्रतरसंस्थानेना-ऽवस्थानात् प्रतरत्वं सिध्यति । यदभिहितमावश्यकचूर्णौ—“अथ तृतीयसमये प्रतरं कुर्वन्ति, तत्सामायिकश्च कर्मणकाययोगो भवति । अथ प्रतरमिति कोऽर्थः ? प्रतरमिव प्रतरम् । क उपमानार्थः ? यथा-धननिचितावयवसंस्थितं परिवृत्तं स्थालकं स्फुल्लकं वा लोके प्रतरमित्युच्यते, तथाऽऽकारभेदपरमपि [तथा आकाशमपि] परस्पर-प्रदेशसंसर्ग(र)विच्छेदपरिवृत्तपर्यायेणा-ऽवस्थितं प्रतरमिति प्रसिद्धम् ।” इति । इदमेव प्रतरं कौञ्चिदाचार्यै रुचकशब्देन व्यवह्रियते, यदाहुः श्रोतत्पार्थवृत्तिकाराः श्रोसिद्धसेनगणिपादाः—“दण्ड-कपाटक-रुचकक्रिया-जगत्पूरणं चतुःसमयम् ।” इति । अन्यैश्च मन्थानशब्देन व्यपदिश्यते, यदाहुः श्रोहरिभद्रसूरिपादाः—“तृतीयसमये तदेव कपाट दक्षिणोत्तरदिग्द्वयप्रसारणान्मन्यसदृशं मन्थानं करोति ।” इति ।

चतुर्थसमये कार्मणकाययोगस्थो लोकपूर्णं करोति, प्रतरावन्त्यायामपूरितान्यवकाशान्तराणि पूरयित्वा केवली सर्वविश्वव्यापी भवति । इह जीवसमासवृत्तौ श्रीमलवारिहेभचन्द्रसूरिपादैराक्षेपपरिहाराभ्यां तृतीयसमयेऽन्तराणामुद्धरणमित्थं दर्शितम्—“ननु लोकमध्ये स्थितो यदा केवली समुद्धातं करोति, तदा तृतीयेऽपि समये लोकः पूर्यते एव, किं चतुर्थसमयेऽन्तरपूरणेनेति, नैतदेवं, लोकस्य मध्यं हि मरुमध्य एव सम्भवति, तत्र च प्रायः समुद्धातकर्तुः केवलिनोऽसम्भव एव, अन्यत्र च समुद्धातं कुर्वन्तरास्य तृतीयसमयेऽन्तराण्युद्धरन्त्येवेति परिभावनोपमम् ।” इति ।

अथ समुद्धातकरणे दण्डादीनि कुर्वतो महात्मनो विधिविशेषं प्रदर्शयितुकाम आदौ तान् प्रथमसमये प्रवर्तमानं विधिं भणति—“पठमसमये” इत्यादि, ‘प्रथमसमये’ समुद्धातकरणाऽद्वयाः प्रथमसमये ‘ब्रह्मसंख्येयमागमितान् प्रदेशान्’ असंख्येयमागमागान् जीवप्रदेशान् स्वशरीरे परित्यज्य शेषान् ब्रह्मसंख्येयमागमितान् जीवप्रदेशान् बाह्व्यतः स्वशरीरमान ऊर्ध्वमवश्य लोकान्तर्गामिनि चतुर्दशरज्ज्यायामे दण्डाकारे ‘विस्तारयति’ प्रसारयति । यदुक्तमावश्यकचूर्णौ “अथ दंडककरणे को विधिरिति प्रश्ने ब्रूमहे-इह व्यावहारिकनयवशात् ये असंख्येया जीवप्रदेशाः, ते सर्वेऽपि बुद्ध्य आसंख्येया भागाः कृताः, तत्र प्रथमसमये दण्डककाराणामसंख्येया भागा निर्गच्छन्ति, असंख्येयभागोऽवतिष्ठते, ततस्तैरेव असंख्येयैर्जीवप्रदेशभागैः स्वशरीरान्निर्गतैर्हि दंडकमग्निनिर्वर्तयंतः अष्टौ जीवमध्यप्रदेशान् सांतनिकपरस्परावियोगिनो रुचकसंस्थितान् चित्रिवैदूर्यपटलयोरुभयो रत्नाद्यवस्थायिषु रुचकसंस्थितलोकमध्याप्रविष्टाद्विष्टाकाशप्रदेशोऽसंस्थाय्य चतुर्दशरज्ज्यायतं दंडकं कुर्वन्तीति ।” न च कुतो जीवप्रदेशदण्डस्य स्वशरीरविष्कम्भबाह्व्योपेतत्वमेव, न तु तन्मृनाऽतिरिक्तविष्कम्भबाह्व्ययुक्तत्वमिति वाच्यम्, जीवस्याऽनुश्रेणिगमनस्वभावत्वात् । इहाऽनुश्रेणिगमनं नाम यास्वाकाशश्रेणिषु जीवोऽवगाढः, ता अपरित्यज्याऽऽत्मनो गमनम् ।

ब्रह्मसंख्येयमागमात्रजीवप्रदेशान् विस्तारयन्नपि दण्डावस्थायां लोकाऽसंख्येयमागमात्रं क्षेत्रं व्याप्नोति, न त्वधिकम् ॥२३४॥ अथ दण्डं कुर्वतः स्थित्यनुमागयोर्विनाशं दर्शयति

ठिइसंतरस असंखंमा ठिइखंडेण णासइ रसं तु ।

धायेइ बहुअणंतंसमितं अणुमागखंडेण ॥२३५॥

स्थितिसत्त्वस्याऽसंख्याशान् स्थितिखण्डेन नाशयति रसं तु ।

वातयति बहन्ताग्नितमनुमागखण्डेन ॥२३५॥ इति पदसंस्कारः ।

‘ठिइसंतरस’ इत्यादि, ‘स्थितिसत्त्वस्य’ वेदनीयादिकर्मणां स्थितिसत्तायाः ‘असंख्यांशान्’ असंख्येयभागान् स्थितिखण्डेन ‘नाशयति’ विधातयति, वेदनीयादिकर्मणां स्थितेरसंख्येयभागान् कृत्यैकमसंख्येयमागं तत्रैव विमुच्य ब्रह्मसंख्येयभागान् स्थितिखण्डेन वातयतीत्यर्थः ।

‘रसं’ इत्यादि, रसं त्वनुभागसत्त्वस्य बह्वन्तांगमितमनुभागखण्डेन घातयति । इदमुक्तं भवति-अनुमकर्मणां सत्तागताऽनुभागस्याऽनन्तान् भागान् कृत्वैकानन्ततमभागप्रमितमनुभागं तत्रैव परित्यज्य बह्वन्तभागमात्रमनुभागमनुभागखण्डेन विनाशयति । यदुक्तमावश्यकचूर्णो-
 “तस्येदानीं मनुष्याऽवस्थायां या पल्योपमा-ऽसंख्येयभागमात्रा कर्मत्रयसत्के-
 कर्मस्थितिरवतिष्ठते, सा बुद्ध्या असंख्येयभागाः क्रियन्ते, ततः प्रथमसमये दंडक-
 कारक(ः) सत्कर्मस्थितेरसंख्येयान् भागान् हन्ति, असंख्येयभागो-ऽवतिष्ठते,
 यश्चासुष्यामवस्थायां कर्मत्रयानुभवः, स बुद्ध्या अनन्तभागाः क्रियन्ते, ततो-
 ऽसंख्येय-न्यग्रोध-साति-कुञ्ज-वाभन-हुंडसंस्थान-वज्रनाराच-नाराचाऽर्धनाराच-कोलि-
 का-ऽसंप्राप्तसृपादिकासंहनना-ऽप्रशस्तवर्ण-गन्ध-रस-स्पर्शोपधाता-ऽप्रशस्तविहायो-
 गत्यपर्याप्तकाऽस्थिराऽशुभ-दुर्भग-दुःस्वरा-ऽनादेया-ऽयशःकोर्त्ति-नोचैर्गोत्रसंज्ञिकानां
 पञ्चविंशतेरप्रशस्तानां प्रकृतीनां प्रथमसमये दंडकारका(कोऽ)नुभवस्याऽनन्तान्
 भागान् हन्ति, अनन्तभागोऽवतिष्ठते ।” इति

तथैव कषायप्राप्तचूर्ण्यमप्यशुभप्रकृतीनामनुभागघातो दर्शितः । अक्षराणि
 त्वेवम्-“पदमसमं दंडं करेदि । तन्निह षोडश असंख्येजो भागे हणद् । सेसस्स च
 अणुभागस्स अप्ससत्याणमणंते भागे हणदि ।” इति ।

आवश्यकचूर्णिकारादयस्तु प्रशस्तानामप्येकोनचत्वारिंशत्कर्मणामनुभागो-ऽप्रशस्तप्रकृत्य-
 नुभागमध्ये प्रवेगेन घातयति इति मन्यन्ते । तथा च तद्ग्रन्थः-“तत्सामयिकमेव सख्येय-मनुष्य-
 देवगति-पञ्चेन्द्रियजात्यौदारिक-वैक्रियाऽऽहारक-तैजस-कर्मणशरीर-समचतुरस्र-
 संस्थानौदारिक-वैक्रियाका-ऽऽहारकशरीराङ्गोपाङ्गवज्रर्षभनाराचसंहनन-प्रशस्तावर्ण-
 गन्ध-रस-स्पर्श - मनुष्यदेवगतिप्रायोग्या -ऽऽनुपूर्व्यगुरुलघु-पराधाता - ऽऽतपोद्यो-
 तोञ्ज्वास-प्रशस्तविहायोगति-त्रस-वादर-पर्याप्त-प्रत्येकशरीर-स्थिर-शुभ-सुभग-
 सुस्वराऽऽदेय - यशःकोर्त्ति-निर्माण - तोर्थकरोच्चैर्गोत्रसंज्ञिकानामेकोनचत्वारिंशतः
 प्रशस्तानामपि योऽनुभवः, तस्याऽप्रशस्तप्रकृत्यनुभवघाता-ऽनुप्रवेशेनैव घातनं
 ज्ञेयम्, समुद्घातमाहात्म्यमेतद् ।” इति ।

नन्वेकोनचत्वारिंशच्छुभप्रकृतिषु मध्य आतपोद्योतयोर्ग्रहणं व्यर्थम्, अनिवृत्तिकरणे तयोः
 क्षयस्यैकोनचत्वारिंशत्तमगाथया प्रतिपादितत्वादिति चेत्, उच्यते-कर्मग्रन्थिकाऽभि-
 प्रायेण तत्र तयोः क्षीणत्वेऽप्यावश्यकनियुक्तिकाराद्यभिप्रायेण न तयोस्तत्र क्षयो जातः,
 तदभिप्रायकमिह तयोर्ग्रहणम्, न तु कर्मग्रन्थिका-ऽभिप्रायकम् । तेन तयोर्ग्रहणं न व्य-
 र्थम् । पूर्वत्र तु पञ्चविंशत्यशुभप्रकृतिषु मध्येऽप्रशस्तविहायोगत्यपर्याप्तनामकर्मणोर्ग्रहणं कर्म-
 ग्रन्थिकाऽभिप्रायकम्, आवश्यकनियुक्तिकाराद्यभिप्रायेणाऽनिवृत्तिकरण एव तयोः

अथस्यैकोनचत्वारिंशत्तमगाथायाष्टोकायां दर्शितत्वात् । इत्थमेकत्राऽऽतपोधतयोरन्यत्र चाऽप्रशस्तविहायोगत्यपर्याप्तिनामकर्मणोर्ग्रहणेनावश्यकचूर्णिकृता मतद्वयं ज्ञापितमित्येवार्कं प्रतिभाति । तत्त्वं तु केवलिनो बहुश्रुता वा विदन्ति ।

स्थितिधातो रसधातश्च प्रतिसमयं भवति, न तु प्रत्यन्तमुद्धूतम् । एवं स्थितिवातरसवातो तावदुक्तव्यौ, यावत् समुद्धातस्य पञ्चमसमयः, कषायप्रामृतचूर्णिकारमतेन तु यावच्चतुर्थसमयः ॥२३५॥

अथ समुद्धातकरणस्य द्वितीयमये कार्यविशेषं जिज्ञापयिपुराह

वीयसमये कपाडे विस्तारइ बहुअसंख्यभागमिआ ।

जीवपअसा ठिइधाओ रसधाओ य पुव्वव्व ॥२३६॥

द्वितीयसमये कपाटे विस्तारयति बह्वसंख्यभागमितान् ।

जीवप्रदेशान् स्थितिवातो रसवातश्च पूर्ववत् ॥२३६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘वीयसमये’ इत्यादि, ‘द्वितीयसमये’ समुद्धातस्य द्वितीयस्मिन् समये प्राङ्मुक्ताऽसंख्येयभागस्य बह्वसंख्यभागमितान् ‘जीवप्रदेशान्’ आत्मप्रदेशान् कपाटे विस्तारयति । इदमुक्तं भवति—दण्डं कुर्वता प्रथमसमये येऽसंख्येयभागमात्राः प्रदेशा विमुक्ताः, तेषामसंख्येयभागान् कृत्वैकाऽसंख्येयतमभागं तत्रैव शरीरे परित्यज्य शेषान् बह्वसंख्येयभागमात्रानात्मप्रदेशान् निष्क्रमयति । तेन प्रथममये निष्क्रमितप्रदेशतो द्वितीयसमये निष्क्रम्यमाणप्रदेशा असंख्येयगुणहीना भवन्ति । तान्निष्क्रमितान् जीवप्रदेशान् पूर्वपश्चिमदिशोर्दक्षिणोत्तरदिशयोर्वा प्रसारयन् पार्श्वतो लोकान्तगामिनं कपाटं करोति । उक्तञ्चाऽऽवश्यकचूर्णौ—“अथ कपाटकरणे को विधिरिति प्रश्ने ब्रूमेहे, अतः प्रथमसमयनिर्गतात्मप्रदेशसकाशात् योऽसंख्येयभागोऽवतिष्ठते इत्युक्तं, स पुनश्चा पुनरपि असंख्येयान् भागान् गतः, ततो द्वितीयसमये कपाटकारकाणां असंख्येया भागा निष्क्रामन्ति, असंख्येयभागोऽवतिष्ठते, अनेकैरसंख्येयैर्भागैर्निर्गतैरेतैः कपाटकं कुर्वन्ति । तत्र ये निर्गतास्ते प्रथमसमयनिर्गतात्मप्रदेशसकाशात् असंख्येयगुणहीना असंख्येयभाग इत्यर्थः ।” इति ।

कपाटस्योऽपि लोकस्याऽसंख्येयभागमात्रं क्षेत्रं व्याप्नोति, किन्तु दण्डस्यजीवस्य क्षेत्रतः कपाटस्थस्य क्षेत्रमसंख्येयगुणं भवति, दण्डवाहल्यतः कपाटवाहल्यस्याऽसंख्येयगुणत्वात् ।

अत्र प्रेरको भणति—ननु प्रथमसमयतो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं क्षेत्रमसंख्यगुणहीना जीवप्रदेशाः कथं व्याप्तमर्हन्ति ? इति, उच्यते—द्वितीयसमये पूर्वपश्चिमदिशोर्दक्षिणोत्तरदिशयोर्वा यथा अग्निगच्छिन्नदण्डक्षेत्रतो जीवप्रदेशा विस्तृणन्ति तथा शरीराऽनवच्छिन्नदण्डक्षेत्रतोऽपि । तत्र गतानां अग्निगच्छिन्नदण्डगतोऽवगाहनातो निर्गत्य ये प्रदेशा पूर्वपश्चिमदिशोर्दक्षिणोत्तर-

दिशयोर्वा विस्तृणन्ति, ते प्रथमसमये स्वशरीरतो निर्गत्य दण्डाकारेण संस्थितेभ्यः प्रदेशेभ्योऽसंख्यातगुणहीना भवन्ति, यतः प्रथमसमये शरीरगतजीवप्रदेशानां ब्रह्मसंख्येयभागमात्रा दण्डात्मकक्षेत्रं व्याप्ताः, द्वितीयसमये तु प्रथमसमयमुक्तैकाऽसंख्येयभागस्य ब्रह्मसंख्येयभागप्रमिता जीवप्रदेशा शरीरतो विनिर्गताः । किन्त्वनुश्रेणिगमनादुपर्यवश्य शरीराऽनवच्छिन्नदण्डगताऽवगाहनतोऽपि निर्गत्य प्रदेशाः प्रभूतं कपाटक्षेत्रं व्याप्नुवन्ति, ते च प्रभूताः । इत्थं प्रथमसमयतो द्वितीयसमये शरीरतो निष्क्रम्यमाणानामपूर्वाणां जीवप्रदेशानामसंख्येयगुणहीनत्वेऽपि न विरुध्यतेऽसंख्येयगुणक्षेत्रस्य व्यापनम् । एवमग्रेऽपि ।

अथ कपाटं कुर्वतो महात्मनो स्थितिवातं रसवातं चाऽतिदिदिक्षुराह—“ठिइधाओ” इत्यादि, स्थितिवातो रसवातश्च पूर्ववद् भवतः । अयं भावः—प्रथमसमये याऽसंख्येयभागप्रमाणा स्थितिः परित्यक्ता, तस्या असंख्येयभागान् कृत्वैकमसंख्येयभागं सत्कर्मणि विमुच्य ब्रह्मसंख्येयभागान् विनाशयति कपाटस्य कारकः । तथा प्रथमसमये योऽनन्ततमभागप्रमाणोऽनुभागः सत्कर्मणि परित्यक्तः, तस्याऽनन्तभागान् कृत्वैकमनन्ततमभागं सत्कर्मणि परित्यज्य ब्रह्मनन्तभागान् विनाशयति । न्यागादि चाऽऽवश्यकचूर्णौ—“अथ द्वितीयसमये कपाटकारकस्य स्थित्यनुभावधातने को विधिरिति प्रश्नेऽभिदध्महे प्रथमसमयधातितसत्कर्मस्थितेः सकाशात् योऽसंख्येयभागोऽवतिष्ठते इत्युक्तं असावपि बुद्ध्या पुनरसंख्येयभागाः क्रियन्ते, तस्य कपाटकारकोऽप्यसंख्येयान् भागान् हन्ति, असंख्येयभागोऽवतिष्ठते, ततोऽनुभवस्यापि प्रथमसमयधातनानुभवसकाशात् योऽवशिष्टोऽनन्तोऽनुभवोऽवतिष्ठत इत्युक्तं, असावपि बुद्ध्या पुनरनन्तभागाः क्रियन्ते, तस्य कपाटकारोऽनन्तान् भागान् हन्ति, पुनरनन्तभागोऽवतिष्ठते ।” इति । तथैव कषायप्राभृतचूर्णावपि—“तदो विदियसमए कवाडं करेदि । तम्मि सेसिगाए ठिदोए असंखेजे भागे हणइ । सेसस्स च अणुभागस्स अप्पसत्थाणमणंते भागे हणइ ।” इति । आवश्यकचूर्णिकृदादयो महर्षयस्तु कपाटं कुर्वन् शुभप्रकृतीनामप्यनुभागमशुभप्रकृत्यनुभागवातनीऽनुप्रवेशनेन घातयतीति मन्यन्ते । अक्षराणि त्वेवम्—“अयमपि चाऽप्रशस्तप्रकृत्यनुभवधातनानुप्रवेशनेनैव प्रशस्तप्रकृत्यनुभवधातनं करोतीति ज्ञेयम् ।” इति ॥ २३६ ॥

एतर्हि समुद्धवातस्य तृतीयसमये प्रतरं कुर्वतः क्रियाविशेषं दर्शयति

तइयसमये बहुअसंखभागमेत्ताऽप्पणो पअेसा य ।

वित्थारइ पयरे ठिइरसाण धाओ उ पुव्वव्व ॥२३७॥

अथ समुद्घातं प्रतिपन्नस्य चतुर्थसमये कार्यविशेषं व्याजिहीर्षुर्गह
वित्थारेइ चउत्थसमये बहुअमंखभागमिआ ।

जगत्पूरणे पअसा ठिइरसधाओ उ पुव्वव ॥२३८॥ (उपगीतिः)

विस्तारयति चतुर्थसमये ब्रह्मसंख्येयभागमितान् ।

जगत्पूरणे प्रदेशान् स्थितिरसवातस्तु पूर्ववद् ॥२३८॥ इति पदमस्कार ।

‘वित्थारेइ’ इत्यादि, तत्र ‘चतुर्थसमये’ समुद्घातस्य चतुर्थसमये ब्रह्मसंख्येयभागमितान्
‘प्रदेशान्’ जीवप्रदेशान् जगत्पूरणे विस्तारयति, तृतीयसमयोद्धरितावकाशान्तरेषु स्वात्मप्रदेशान्
प्रसार्य निखिलं लोकं स्वात्मप्रदेशैः पूरयतीत्यर्थः, तदानीमेकैकजीवप्रदेश एकैकाऽऽकाशप्रदे-
शमवगाह्य तिष्ठति । भावार्थः पुनरयम्—प्रतरं कुर्वता येऽसंख्येयभागमात्रप्रदेशाः स्वशरीरे परित्य-
क्ताः, तेषामसंख्येयभागान् कृत्वैकाऽसंख्येयभागगतान् स्वशरीरावगाहनीयाऽवकाशप्रमाणान्
जीवप्रदेशान् तत्रैव शरीरे स्थाप्य शेषान् ब्रह्मसंख्येयभागमितान् जीवप्रदेशान् निष्क्रम्य तृतीय-
समयोद्धरितावकाशान्तराणि पूरयति । इत्थं समुद्घातकरणस्य चतुर्थसमये केवली भगवान् निखिल-
लोकव्यापी भवति । यदभिहितम् आवश्यकचूर्णौ—“ततस्तृतीयसमयनिर्गतात्मप्रदेश-
सकाशात् योऽसंख्येयभागोऽवतिष्ठते इत्युक्तम्, असावपि बुद्ध्या पुनरप्यसंख्येया
भागाः क्रियन्ते, ततश्चतुर्थसमये लोकपूरकाणामसंख्येयभागा निष्क्रामन्ति, असं-
ख्येयभागोऽवतिष्ठते, ततस्तैरसंख्येयभागैर्निष्क्रान्तेरेते लोकनिष्कुटान् पूरयन्ति,
तत्र ये निष्क्रान्तास्ते तृतीयसमयनिष्क्रान्तात्मप्रदेशसकाशादसंख्येयगुणहीनाः,
यश्चाऽधुनाऽसंख्येयभागोऽवतिष्ठते-ऽसौ स्वशरीरावगाह्यावकाशप्रमाण इति ।”

‘ठिइरस०’ इत्यादि, ‘स्थितिरसवातस्तु’ समुद्घातकरणस्य चतुर्थसमये स्थितिवातो रसधा-
तश्च पूर्ववद् भवति, तुर्वाक्यभेदे । अयमत्राशयः—तृतीयसमये पण्डितैकाऽसंख्येयभागप्रमाणस्थि-
तेरसंख्येयभागान् कृत्वैकमसंख्येयभागं सत्कर्मणि प्रतिष्ठाप्य तदानीं शेषानसंख्येयभागान् घात-
यति, तथा तृतीयसमये सत्कर्मणि मुक्ताऽनुभागस्याऽनन्तभागान् कृत्वैकमनन्तमभागं सत्कर्मणि
विहाय चतुर्थसमये शेषाननन्तान् भागान् घातयति, यन्निगदितम् आवश्यकचूर्णौ—“अथ
चतुर्थसमये लोकपूरकस्य स्थित्यनुभागघातने को विधिः ? इत्यभिलपामः—ततस्तृ-
तीयसमयघातितसत्कर्मस्थितेः सकाशाद् योऽवशिष्टोऽसंख्येयभागोऽवतिष्ठते
इत्युक्तम्, असावपि बुद्ध्या पुनरसंख्येयभागाः क्रियन्ते, तस्य लोकपूरकोऽसंख्ये-
यान् भागान् हन्ति, असंख्येयभागोऽवतिष्ठते । ततोऽनुभवस्याऽपि तृतीयसमय-
घातितानुभवसकाशात् योऽवशिष्टोऽनन्तोऽनुभवोऽवतिष्ठते इत्युक्तं असावपि
बुद्ध्या पुनरनन्तभागाः क्रियन्ते, तस्य लोकपूरकोऽनन्तान् भागान् हन्ति,
अनन्तभागोऽवतिष्ठते ।” इति ।

अत्राऽपि प्रशस्तप्रकृतीनामनुभागमप्रशस्तप्रकृत्यनुभागधातनाऽनुप्रवेशेन धातयतीति मन्यन्त
आवश्यकचूर्णिकारादयः । तथा चाऽत्र आवश्यकचूर्णिः—“अथमपि च अप्रशस्तप्रकृ-
त्यनुभवधातनाऽनुप्रवेशेनेन प्रशस्तप्रकृत्यनुभवधातनं करोतीति ज्ञेयम् ।” इति ।
कषायप्राभृतचूर्णौ लोके पूर्णे योगस्यैकवर्गणा भवति, तेन सर्वात्मप्रदेशेषु योगस्तुल्यो भवती-
त्युक्तम् । तथा चाऽत्र कषायप्राभृतचूर्णिः—“लोके पूर्णो एका वग्गणा जोगस्स स्ति सम-
जोगो स्ति णायव्वो ।” इति । अयं भावः—समुद्वातस्य चतुर्थसमये लोकेप्रमाणनिखिलात्मप्रदेशेषु
योगाऽविभागास्तुल्या भवन्ति, न त्वेकोत्तरवृद्ध्या वर्गणारूपेण तिष्ठन्ति, तेन स्पर्धकान्यपि न
भवन्ति । इत्थं सर्वात्मप्रदेशेषु योगाऽविभागानां तुल्यत्वाद् एकैव वर्गणा भवति, ततो योगः सर्वत्र
समानो भवति । यदा पञ्चमसमये लोकपूरणमुपसंहृत्य प्रतरं करोति, तदा पुनरेकोत्तरवृद्ध्या
योगाऽविभागा वर्गणारूपेण प्रादुर्भवन्ति, योगस्पर्धकानि लभ्यन्त इत्यर्थः । इत्थं पुनरात्मप्रदेशेषु
योगो विषमो भवति ॥२३८॥

अथ लोकपूरणाऽवस्थायां स्थितिसत्त्वं जगत्पूरणादीनाञ्च सहरणं व्याजिहीपुराह

तद्व्याईर्णं अंतोमुहुत्तमेत्ता ठिई उ आउत्तो ।

संखगुणा तत्तो सहरणं जगत्पूरणाईणि ॥२३९॥

तृतीयादीनामन्तमुर्तुर्तमात्रा स्थितिस्तु आयुष्ट ।

संख्यगुणा तत् सहरति जगत्पूरणादीनि ॥२३९॥ इति पदसंस्कारः ।

‘तद्व्याईर्णं’ इत्यादि, ‘तृतीयादीनां’ नाम-भोत्र-वेदनीयानां स्थितिरन्तमुर्तुर्तमात्रा भव-
तीति ज्ञेयः, तुः पुनरर्थे भिन्नक्रमश्च, ‘आयुष्टः’ आयुष्कस्थितिः पुनः संख्यगुणा भवति,
अद्याप्यायुषा सह समाना न जातेत्यर्थः । उक्तं च कषायप्राभृतचूर्णौ—“लोके पुण्णे अंतो-
मुहुत्तं ठिदिं ठवेति, संखेज्जगुणमाउआदो ।” इति । अतथैवाऽऽवश्यकचूर्णावपि—“एवं
पूर्णलोकस्य कर्मत्रयसत्कर्म आयुषः सकाशात् संख्येयगुणं जातं अनुभवोऽ-
नन्ताः ।” इति ।

अथ विस्तारितानात्मप्रदेशान् पञ्चमसमयात्प्रमृति प्रतिलोमं संकोचयतीत्येतदभिधित्सुराह—
‘तत्तो’ इत्यादि, ‘ततः’ समुद्वातस्य चतुर्थसमयात् परं ‘जगत्पूरणादीनि’ जगत्पूरण-प्रतर-
कषाट-दण्डरूपाणि ‘सहरति’ यथोक्तक्रमात् प्रतिलोममुपसहरति । एतदुक्तं भवति समुद्वातगतो

अथ धवलाकारस्तु महावाचकाऽऽर्धतन्वीनामभिप्रायेणाऽऽयुष्कत शेषकर्माणि संख्येयगुणानि
भवन्ति समुद्वातचतुर्थसमये, आर्यमङ्क्षूणामभिप्रायेण पुनरायुष्कतुल्यस्थितिकानि भवन्तीति वदन्ति ।
अक्षराणि त्वेवम्—“महावाचयारामुल्लमखुसमरारामुवदेसेण लोके पूण्णे आउत्तमं करेदि । महावाच-
यारामज्जणंदीरां उवदेसेण अंतोमुहुत्तं ठवेदि संखेज्जगुणमाउआदो ।” इति ।

तृतीयसमये ब्रह्मसंख्येयभागमात्रानाम्न प्रदेशाश्च ।

विस्तारयति प्रतरे स्थितिरमयोर्वातस्तु पूर्ववत् ॥२३॥ इति पञ्चस्कारः ।

‘तद्व्य०’ इत्यादि, ‘तृतीयसमये’ समुद्वातस्य तृतीयसमये ब्रह्मसंख्येयभागमात्रान्
‘आत्मनः’ जीवस्य प्रदेशान् दक्षिणोत्तरदिशयोः पूर्वापरदिशोर्वा विस्तारयति, चकारः पादपूरणे ।
इदमुक्तं भवति-कपाटं कुर्वता द्वितीयसमये येऽसंख्येयभागमात्राः स्वशरीरे प्रदेशाः परित्यक्ताः,
तेषामसंख्येयभागान् कृत्वैकाऽसंख्येयभागं तत्रैव शरीरे विमुच्य शेषान् ब्रह्मसंख्येयभागान् निष्क्र-
मयति, ते च निष्क्रमिताः प्रदेशा द्वितीयसमयनिष्क्रमितप्रदेशतोऽसंख्येयगुणहीना भवन्ति ।
तान् निष्क्रमितान् जीवप्रदेशान् दक्षिणोत्तरदिशयोः प्राक्प्रत्यग्दिशोर्वा प्रसारयन् द्वितीयसमयकृत-
कपाटं लोकान्तप्रापि प्रतरं करोति, अवकाशान्तराणि तूद्धरन्ति । उक्तं चाऽऽवश्यक-
चूर्णौ-“अथ तृतीयसमये प्रतरपूरकाणां को विधिरिति प्रश्ने प्रतिब्रूमहे, ततो
द्वितीयसमये निर्गतात्मप्रदेशसकाशात् योऽसंख्येयभागोऽवतिष्ठते इत्युक्तं
असावपि बुद्ध्या पुनरसंख्येयभागाः कृताः, ततस्तृतीयसमये प्रतरकारकाणाम-
संख्येयभागा निष्क्रामन्ति, असंख्येयभागोऽवतिष्ठते, तैरसंख्येयैर्मग्नैर्निर्गतैरेतैः
प्रतरं पूरयति । तत्र ये निष्क्रान्तास्ते द्वितीयसमयनिष्क्रान्तात्मप्रदेशसकाशा-
दसंख्येयगुणहीनाः ।” इति । तृतीयसमये प्रतराकारेण जीवप्रदेशान् विस्तारयन् मग्नान् लो-
कस्य ब्रह्मसंख्येयभागान् स्पृशति, यतोऽवकाशान्तराणामपूरितत्वादसंख्येयभागो न स्पृश्यते ।
उक्तञ्चाऽऽवश्यकवृत्तौ-“तृतीयसमये तदेव कपाटं दक्षिणोत्तरं पूर्वापरं वा दिग्द्वय-
प्रसारणात् मथिसदृशं मन्थानं लोकान्तप्रापिणमारचयति, एवं च प्रायो लोकस्य
बहु पूरितं भवति, मन्थान्तराण्यपूरितानि जीवप्रदेशानामनुश्रेणिगमनात् ।”
इति । एवं प्रज्ञापनावृत्तावपि ।

न च प्रमाणतयोपन्यस्तग्रन्थे मन्थानकारकस्य लोकब्रह्मसंख्येयभागमात्रं क्षेत्रं प्रतिपादि-
तम्, न तु प्रतरकारकस्येति वाच्यम्, शब्दभेदेन भेदेऽप्यर्थभेदेन भेदाऽभावात् । न चाऽस्तीहा-
र्थभेदेन भेदे किञ्चित् प्रमाणम् । न च स्वदेहप्रमाणवाहल्यादखण्डदण्डावच्छिन्नरूपात् कपाटमध्य-
भागादेव कपाटस्य मन्थानीकरणम्, न त्वखण्डस्य कपाटस्य । एवञ्च लोकान्तगामी पूर्वापर-
विस्तीर्णो दक्षिणोत्तरविस्तीर्णो वैकः कपाटः, इतरस्तु दक्षिणोत्तरविस्तीर्णः पूर्वापरविस्तीर्णो वा ।
इत्थं कपाटद्वयात्मक एव मन्थानः । ततश्च तृतीयसमयेऽवकाशान्तराण्यप्युद्धरन्ति, चतुर्थसमये तु
तत्पूरणं भवति । एवमष्टसामयिकत्ववचनमपि न विरुध्यत इत्यस्त्यर्थभेदेन भेदे प्रमाणमिति
वाच्यम्, एतादृशमन्थानार्थाऽऽभ्युपगमे मयिकरणावस्थायां स्नातकस्य लोकाऽसंख्येयभागप्रमा-
णावगाहनाप्रसङ्गेन व्याख्याहप्रज्ञसिवृत्तिग्रन्थोक्तवचनेन सह विरोधोद्भवात् । तथाहि- भव-
दभिप्रायेण मन्थानकरणकाले स्नातकस्यावगाहना लोकाऽसंख्येयभागमात्रा स्यात्, लोकाऽसंख्ये-

यभाग्यमात्राऽवगाहनाया अपि लोकाऽसंख्येयभागमात्रत्वात् । ततश्च व्याख्याप्रज्ञसिद्धौ श्रीमदभयदेवसूरिपादैः “असंख्येजेषु भागेषु होज्जति मधिकरणकाले बहोर्लोकस्य व्याप्तत्वेन स्तोकस्य चाऽव्याप्ततयोक्तत्वाल्लोकस्याऽसंख्येयेषु भागेषु स्नातको वर्तते ।” इति यदुक्तम्, तेन सह विरोधः स्यात् । तत उर्ध्वमधश्च लोकान्तर्गामिनस्तथा पूर्वापरदि-
शोर्दक्षिणोत्तरयोर्वा लोकान्तर्गामिनस्तथा-ऽऽखण्डस्य कपाटस्य तृतीयसमये मन्थानीकरणमभ्युपगन्तव्यम् । एवं च तुमिव्यत्येव स्नातकस्य मधिकरणकाले लोकग्रहसंख्येयभागमात्रमात्रावगाहना, जीवप्रदेशानामनु-
श्रेणिगमनेन बहोर्लोकस्य पूरितत्वाद्वाकाशान्तराणां चाऽपूरितत्वात् । किञ्च प्रतरमेव केचिद् मन्थानं प्राहुरन्ये तु रुचकमिति प्राग् दर्शितम् । तदेवं शब्दभेदेऽपि नास्तीहाऽर्थभेदः । ननु स्यादेवम्, किन्तु मन्थानमिव मन्थानं करोतीति तत्र तत्र प्रतिपाद्यते, तर्हि तत्र क उपमार्थो वदते, न ह्यखण्डकपाटश्च मन्थाने क्रियमाणे मन्थाना-ऽऽकृतिः सम्पद्यते ? इति चेत्, उच्यते-मध्यमेऽनेनेति मन्थानः, “संस्तु-
स्पृशि०” (उणादि० २७६) इति सूत्रेण मन्थिघातोऽप्यप्रत्ययः, यथा मन्थानेन दधिवनावस्था प्रच्यव्यते, तथा समुद्वाततृतीयसमयतत्कावस्थाविशेषेणाऽघातित्रयस्य स्थिति-रसौ हास्येते । तदेवं वदते उपमार्थ इत्यरमाकं मतिः । तच्च तु केवलिनो बहुश्रुता वा जानन्ति ।

अथ प्रतरं कुर्वतः स्थितिघातं रसघातं चाऽतिदिशति-“ठिइ०” इत्यादि, स्थितिरसयोर्धात-
स्तु पूर्ववज्ज्ञातव्य इति शेषः, तुर्वाक्यभेदे । इदमुक्तं भवति-समुद्वातकरणस्य द्वितीयसमये या स्थितिर्विमुक्ता, तस्या असंख्येयभागान् कृत्वैकाऽसंख्येयभाग सत्कर्मणि विहाय बह्वसंख्येयभागान् विनाशयति प्रतरं निर्वर्तयन्, तथा सत्कर्मणि द्वितीयसमये परित्यक्ताऽनुभागस्याऽनन्तान् भागान् कृत्वैकमनन्ततमभागं सत्कर्मणि विमुच्य गेराननन्तान् भागान् विवातयति । न्यगादि चाऽऽव-
श्यकचूर्णौ-“अथ तृतीयसमये प्रतरपूरकस्य स्थित्यनुभवधातने को विधिरिति प्रश्ने-
ऽभिसंवादीयते, ततो द्वितीयसमयधातितसत्कर्मस्थितेः सकाशात् योऽसंख्येय-
भागोऽवशिष्टो-ऽवतिष्ठत इत्युक्तं, असावपि बुद्ध्या पुनरसंख्येयभागाः क्रिय-
न्ते, तस्य प्रतरपूरकोऽसंख्येयान् भागान् हन्ति, असंख्येयभागोऽवतिष्ठते, ततो-ऽ-
नुभवस्याऽपि द्वितीयसमयधातितानुभवसकाशात् योऽवशिष्टोऽनन्तो-ऽनुभवो-
ऽवतिष्ठते इत्युक्तं, असावपि बुद्ध्या पुनरनन्तभागाः क्रियन्ते, तस्य प्रतरपूरकोऽन-
न्तभागान् हन्ति, अनन्तभागोऽवतिष्ठते । इति । तथैव कषायप्राशृतचूर्णावपि-
“तदो तदियसमए मथं करेदि, ठिदिअणुभागे तहेव णिज्जरयदि ।” इति ।

आवश्यकचूर्णिकारादीनामभिप्रायेण तदानीं प्रशस्तप्रकृत्यनुभागस्याऽप्यप्रशस्तप्रकृ-
त्यनुभागधातनाऽनुप्रवेशेन घातनं भवति, यदुक्तमावश्यकचूर्णौ “अयमपि चाऽ-
प्रशस्तप्रकृत्यनुभवधातनानुप्रवेशनेनैव प्रशस्तप्रकृत्यनुभागधातनं करोतीति
ज्ञेयम्” इति ॥२३७॥

जीवः समुद्वातस्य पञ्चमसमयेऽन्तराणां प्रदेशान् संहृत्य प्रतरे तिष्ठति, पष्ठे समये प्रतरस्यः प्रदेशान् संहृत्य कपाटे वर्तते, सप्तमसमये कपाटं संकोच्य दण्डे तिष्ठति, अष्टमसमये तु दण्डं संहृत्य स्वशरीरस्थो भवति, यदुक्तं वाचकमुच्यते:

“दण्डं प्रथमे समये कपाटमथ चोत्तरे तथा समये ।

मन्यानमथ तृतीये लोकन्यापो चतुर्थे तु ॥१॥

संहरति पञ्चमे त्वन्तराणि मन्यानमथ पुनः पष्ठे ।

सप्तमके तु कपाटं संहरति ततोऽष्टमे दण्डम् ॥२॥” इति ॥२३९॥

अथ समुद्वातस्य पञ्चमादिसमयेषु क्रियाविशेषं प्रतिपिपादयिषुमादौ तावत् पञ्चमममयमा-
त्रिनं क्रियाविशेषं प्रतिपादयति

पंचमसमये पथरे ठान्तो बहुसंख्यभागप्रमियठिइं ।

नासइ रसं तु रससंतरस बहुअणंतमागमियं ॥२४०॥

पञ्चमसमये प्रतरे तिष्ठन् बहुसंख्यभागप्रमितस्थितिम् ।

नाशयति रसं तु रससत्त्वस्य ब्रह्मन्तर्भागमितम् ॥२४०॥ इति पदसंस्कारः ।

‘पंचम०’ इत्यादि, ‘पञ्चमसमये’ समुद्वातस्य पञ्चमसमये ‘प्रतरे’ जगत्पूरणं संहृत्य प्रतरे तिष्ठन् केवलमिवान् ‘बहुसंख्यभागप्रमितस्थिति’ स्थितिमत्ताया ब्रह्मन् संख्येयमा-
गान् ‘नाशयति’ विनाशयति, ‘रसम्’ अनुभागं ‘तु’ तुः पुनरर्थे, रससत्त्वस्य ब्रह्मन्तर्भागमितं नाश-
यति, काकाक्षिरगोलकन्यायेन ‘नामइ’ इति पदस्या-ऽत्राऽपि योजनात् । अयं भावः-चतुर्थसमये परित्यक्तस्य स्थितिसत्कर्मणः संख्येयभागान् कृत्वा पञ्चमसमये प्रतरस्थ एकं संख्येयभागं सत्क-
र्मण्यवस्थाप्य शेषान् संख्येयान् भागान् विनाशयति, तथा प्राङ्मुक्तस्या-ऽनुभागस्या-ऽनन्तात् भागान् कृत्वैकमनन्ततमभागं सत्कर्मण्यवस्थाप्य शेषान् ब्रह्मन्तर्भागान् विनाशयति, यदभिहितम् आवश्यकचूर्णौ “अतश्चतुर्थसमयधातिनस्थितिसत्कर्मणः सकाशात् या असंख्ये-
यभागप्रमाणाऽवशिष्टा स्थितिरवनिष्ठत इत्युक्तं, सा बुद्ध्या संख्येया भागाः क्रियन्ते । पंचमसमये प्रतरस्यः संख्येयान् भागान् हन्ति, संख्येयभागो-
ऽवतिष्ठते, चतुर्थसमयवानिताऽनुभवसकाशात् अनन्तोऽवशिष्टो-ऽनुभवो-ऽवति-
ष्ठते इत्युक्तं असावपि बुद्ध्या अनन्ता भागाः क्रियन्ते, तस्य पंचमसमये प्रतरस्यो-
ऽनन्तान् भागान् हन्ति, अनन्तभागोऽवतिष्ठते ।” इति ॥२४०॥

अधुना समुद्वाताद्यायाः पष्ठे समये कार्यविशेषं प्रतिपादयति

छट्खणे ठान्तो उ कवाडगि ठिइं रसं य पुव्वव ।

नासइ ठिइरसवायद्धा खलु अंतोमुहुत्तमिआ ॥२४१॥

पष्ठक्षणे तिष्ठस्तु कपाटे स्थिति रसं च पूर्ववत् ।

नाशयति स्थितिरसवाताद्धा खल्वन्तर्मुहूर्तमिता ॥२४१॥ इति पदसंस्कारः ।

‘छट्क्षणे’ इत्यादि, ‘पष्ठक्षणे’ समुद्वातकरणस्य पष्ठे समये ‘कपाटे’ प्रतरं संक्षिप्य कपाटे निष्ठंस्तु स्थितिं रसं च पूर्ववद् नाशयति । प्रागेकनामयिकी स्थितिवाताद्धा रसवाताद्धा चाऽऽसीत्, अतः प्रसृति यो विशेषः, तं दर्शयति—‘ठिइ०’ इत्यादि, अद्यापदस्य प्रत्येकं सम्यन्धात् स्थितिवाताद्धा रसवाताद्धा च ‘खलु’ निश्चयेन ‘अन्तर्मुहूर्तमिता’ अन्तर्मुहूर्तमाणा भवति, न तु सामयिकी । अयमस्य भावः—पञ्चमे समये सत्कर्मणि स्थापितस्थितेः संख्येयान् भागान् कृत्वा पष्ठे समये कपाटस्थ एकं संख्येयभागं तत्रैव त्रिमुच्य शेषान् संख्येयान् भागान् घातयितुमुपक्रमते, तेभ्यः प्रतिसमयं कतिपयं दलमुत्तिरति, अन्तर्मुहूर्ते पूर्णे तु संख्यात-भागाः निःशेषतो घातयन्ते, तेन सप्तमादिसमयेष्वभिनवस्थितिं घातयितुं न गृह्णाति, किन्तु प्राग् बृहीतामेव दलिकोत्करणेन घातयति । तथा पञ्चमसमये मुक्ता-ऽनुभागस्याऽनन्तान् भागान् कृत्वा पष्ठे समये कपाटस्थ एकमनन्ततमभागं सत्कर्मण्येव निधाय शेषाननन्तान् भागान् घातयितुमुपक्रमते, अन्तर्मुहूर्तकालेन निःशेषतो विनाशयति, प्राक्तनेषु पञ्चसु समयेषु तु स्थितिवाताद्धा रसवाताद्धा चैकसामयिकी यमासीत् । उक्तं चाऽऽवश्यकचूर्णौ—“एषु दण्डकादिषु पंचसु समयेषु सामाधिकं कण्डकमुत्कोर्णानितिकृत्वा समये समये स्थित्यनुभवघातो ज्ञेयः । अथ किमिदं कण्डकमिति प्रश्ने ब्रूमहे-कण्डकमिव कण्डकं, कः उपमार्थः ? यथा लोके तरोः खण्डभागः अंशः कण्डकमित्यभिधीयते, तथा कर्मतरोरपि खण्डं कण्डकमिति सिद्धं, अतः परं पष्ठसमयादारभ्य स्थितिकण्डकमनुभागकण्डकं च अन्तर्मुहूर्तकमुत्तिरति । कण्डकं यतः किरनि-क्षिपति-विनाशयतीत्यर्थः ।” इति ।

कपायप्रासृतचूर्णिकाराणामभिप्रायेण दण्डादीनि कुर्वतः समयचतुष्टये स्थितिघातकालो-ऽनुभागवातकालश्चैकसामयिकः, पञ्चमममयात्प्रभृति त्वान्तर्मुहूर्तकः । तथा च तद्ग्रन्थः—“एतेषु चतुसु समयेषु अप्ससत्यकम्भंसाणमणुभागस्स अणुसमयओवट्ठणा, एगसमइओ ढिदिखंडयस्स घादो । एत्तो सेसिगाए ठिदीए संखेजे भागे हणइ । सेसस्स अणुभागस्स अणंते भागे हणइ । एत्तो पाए ढिदिखंडयस्स अणुभागखंडयस्स च अंतोमुहुत्तिया उक्कीरणद्धा ।” इति । तत्त्वं तु केवलिनो बहुश्रुता वा विदन्ति ॥२४१॥

इदानीं सप्तमसमये-ऽष्टमसमये चाऽवस्थाविशेषं समुद्वातसमयाष्टके च योगं चिन्तयति

सप्तमसमये दंडे ठाअइ अट्टमखणे सरीरत्थो ।

पठमट्टमसमयेसुं जोगो ओरालिओ होइ ॥२४२॥

सप्तम-छट्-विड्यसमयेसुं मिरसो य कम्मणो जोगो ।

तइय-तुरिय-पंचमसमयेसु निरुम्मेइ तो जोगं ॥२४३॥

ममसमये दण्डे तिष्ठत्यष्टमक्षणे शरीरस्थः ।

प्रथमाऽष्टमसमययोर्योगो बौद्धारिको भवति ॥२४२॥

सप्तम-पष्ठ-द्वितीयसमयेषु मिश्रश्च कर्मणो योगः ।

तृतीय-तुरिय-पञ्चमसमयेषु निरुणाद्वि ततो योगम् ॥२४३॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सप्तम०’ इत्यादि, ‘सप्तमसमये’ समुद्वातस्य सप्तमसमये ‘दण्डे’ कपाटं संहृत्य दण्डे तिष्ठति, दण्डस्यस्य महात्मनः स्थितिवातोऽनुभागधातश्च पूर्वार्द्धा एव प्रवर्तते, तयोरर्द्धाया आन्तर्मुहूर्तिकत्वात् ।

‘अष्टम०’ इत्यादि, तत्र ‘अष्टमक्षणे’ समुद्वातस्या-ऽष्टमे समये ‘शरीरस्थः’ स्वशरीरप्रविष्टा-ऽऽत्मप्रदेशको भवतीति शेषः । अत्रा-ऽपि स्थितिवातोऽनुभागधातश्च पूर्वार्द्धा एव प्रवर्तते । अन्तर्मुहूर्ते पूर्णो स्थितिवातोऽनुभागधातश्च पूर्णो भवति । ततः पुनरन्यत्स्मितखण्डमनुभागखण्डं च वातयितुमुपक्रमते । तच्चा-ऽन्तर्मुहूर्तकालेन निःशेषतो विनाशयति । एवमान्तर्मुहूर्तिकः स्थितिवातकालोऽनुभागधातकालश्च तावदवगन्तव्यौ, यावत् मयोगिगुणस्थानचरमसमयः । तावति कालेऽमूनि सर्वाणि स्थितिखण्डान्यनुभागखण्डानि च संख्येयानि व्यतिक्रामन्ति, यदभिहितम् आवश्यकचूर्णौ—“तदनेन विधिना-ऽन्तर्मुहूर्तपूरणचरमसमयाऽनन्तरमेव कृत्स्नं कण्डकं उत्कीर्णमित्यवसेयं उत्कीर्णं नष्टमित्यर्थः । एवं प्रतिसमयमन्तर्मुहूर्तिकः स्थित्यनुभवकण्डकधातको ज्ञेयः तावद्यावत् सयोगिनोऽन्त्यसमय इति । एवमेतानि सर्वाण्यपि संख्येयानि स्थित्यनुभवकण्डकानि ज्ञेयानि ।” इति ।

तावत्काले सर्वाण्यमूनि स्थितिकण्डकान्यनुभागकण्डकानि चा-ऽसंख्येयानि व्यतिक्रामन्तीति ग्रन्थान्तरे दृश्यते, तथा चात्र श्रीमल्लयगिरीया-ऽऽवश्यकवृत्तिः—“अतः परं पष्ठ-समयादारभ्य स्थितिकण्डकमनुभागकण्डकं चाऽन्तर्मुहूर्तेन कालेन विनाशयति, पष्ठदिषु च समयेषु कण्डकस्य प्रतिसमयमेकैकं शकलं तावदुत्किरति, यावदन्तर्मुहूर्तचरमसमये सकलमपि तत्कण्डकमुत्कीर्णं भवति । एवमन्तर्मुहूर्तिकानि स्थितिकण्डकान्यनुभागकण्डकानि च धातयन् तावद्वेदितव्यः, यावत्सयोग्यवस्था-चरमसमयः । सर्वाण्यपि चासूनि स्थित्यनुभागकण्डकान्यसंख्येयान्यवगन्तव्यानि” इति । तत् त्वशुद्धं प्रतिभाति, स्थितिखण्डस्या-ऽऽवलिक्रा-ऽसंख्येयमागमात्रत्व-स्वीकारप्रसङ्गात् । कथम् ? इति चेद्, उच्यते—समुद्वातचतुर्थसमये वेदनीयादीनां कर्मणां स्थितिसत्त्व-मायुष्कस्थितिसत्कर्मतः संख्येयगुणं जायते । तच्च दर्शितमेकोनचत्वारिंशदधिकच्छिन्नतम-गायया । आयुष्कस्थितिसत्कर्म त्वन्तर्मुहूर्तप्रमाणं भवति, अन्तर्मुहूर्तमात्र आयुषि शेषे समुद्वाता-रम्भात् । तेन वेदनीयादीनां स्थितिसत्कर्म समुद्वातपञ्चमादिसमयेषु संख्येयावलिक्रातोऽधिकं न भवति । यदि समुद्वातभवनात् परमसंख्येयानि स्थितिखण्डानि व्यतिक्रमेयुः, तर्हि संख्येयावलि-

कानामसंख्येयैर्विमजनादेकस्थितिखण्डमावलिकाऽसंख्येयभागमात्रं स्यात् । तस्मात् संख्येयस्थिति-
खण्डानि व्यतिक्रामन्तीत्यावश्यकचूर्णिकारादीनां वचनं न्याय्यं प्रतीयते । एवमनुभाग-
खण्डान्यपि संख्येयानि प्रकारान्तरेण साधयितव्यानि ।

अथ समुद्धातावस्थायां योगश्चिन्तयते न तावद् मनोयोगो वाग्योगो वा संभवति, प्रयोजना-
ऽभावात् । उक्तं च धर्मसारप्रकरणे “मनोवचसी तु तदा न व्यापारयति, प्रयोजना-
ऽभावात् ।” इति । तथैव आवश्यकचूर्ण्यमपि “तत्थ समुद्धातस्स मणवइजोगो
णत्थि ।” इति । काययोगो-ऽप्यौदारिकादिर्ना-ऽवस्थितः सर्वेषु समयेषु, किं तर्हि ? इत्याह
‘पढम०’ इत्यादि, ‘प्रथमाष्टमसमययोः’ समुद्धातस्य प्रथमसमये-ऽष्टमसमये च ‘योग औदा-
रिकः’ औदारिकाययोगो भवति ।

‘सप्तम०’ इत्यादि, ‘सप्तम-पष्ठ-द्वितीयममयेषु’ समुद्धातप्रतिपन्नस्य सप्तमसमये पष्ठसमये
द्वितीयसमये च ‘मिश्रः’ औदारिकमिश्रकाययोगो भवति । चकारः समुच्चये, स चोत्तरत्र
योज्यः । ‘कम्मणो’ इत्यादि, तत्र ‘तृतीय-तुरिय-पञ्चमसमयेषु’ समुद्धातं गतस्य जीवस्य तृतीयस-
मये चतुर्थममये पञ्चमसमये च ‘कर्मणो योगः’ कर्मणकाययोगो भवति, वहिरेवौदारिकाद् बहुतरव्या-
पागम-द्भावेन कर्मणकाययोगमात्रचेष्टनात् । कर्मणकाययोगी च नियमतोऽनाहारको भवति । तेन
तृतीय-चतुर्थ-पञ्चमसमयेषु समुद्धातगतो नियमतो-ऽनाहारको भवति । उक्तञ्चोमास्वातिपादैः—

“औदारिकप्रथोक्ता प्रथमाष्टमसमययोरसाविष्टः ।

मिश्रौदारिकयोक्ता सप्तम-पष्ठ-द्वितीयेषु ॥१॥

कर्मणशरोरयोगो चतुर्थके पञ्चमे तृतीये च ।

समयत्रयेऽपि तस्मिन् भवत्यनाहारको नियमात् ॥२॥” इति ।

एवं भाष्यकृद्भिरपि

“न किर समुद्धायगओ मणवइजोगप्पओयणं कुणइ ।

ओरालियजोगं पुण जुंजइ पढमहेमे समए ॥१॥

उमथेव्वावाराओ तम्मोसं वीय-छङ्क-सत्तमेए ।

ति-चउत्थ-पंचमे कम्मयं तु तम्मत्तचेडाओ ॥२॥” इति

‘निरुम्भइ’ इत्यादि, तत्र ‘तो’ ति ‘ततः’ समुद्धातनिवृत्तितः परं ‘जोगं’ ति मनोवा-
क्काययोगलक्षणं योगं निरुणाद्धि । अयं भावः—समाप्तसमुद्धातः केवली भगवान् कारणवगाद् योगत्रयं
प्रयुङ्क्ते । कथम् ? इति चेत्, उच्यते—अनुत्तरसुरादिपृष्ठः सत्यमसत्यामृषं वा मनोयोगं प्रयुङ्क्ते,
आमन्त्रणादौ सत्यमसत्यामृषं वा वाग्योगं प्रयुङ्क्ते, काययोगञ्च फलकप्रत्यर्पणादौ । न्यगादि च
भाष्यकारैः—

विणिवत्तसमुग्धाओ तित्ति वि जोए जिणो पडजेज्ज ।
 सच्चमसच्चाभोसं च सो मणं तह वर्द्धजोगं ॥१॥
 ओरालियकाओगं गमणाइं पाडिहारियाणं वा ।
 पच्चप्पणं करेज्जा जोगनिरोहं तओ कुरुए ॥२॥” इति ।

एवमावश्यकचूर्णिकोरैरप्युक्तम्—“ततो पडियागतो तिविहं पि जोगं जुंजति,
 वड्ढजोगस्स सच्चाइजोगं जुंजति, चउत्थं आसंतणादो, मणे वि एते चेव जोगे
 दोणिण, ते पुण किहे होज्ज ? मणसा पुच्छेज्ज कोइ, तेसिं मणसा वागरेति, अणु-
 त्तरो अण्णो वा देवमणुयो, कायजोगं गच्छेज्ज वा चिहणद्वाणणिसोयणतुयट्ठणाणि
 थच्छणो उक्खेवणसंखेवणउल्लंघणपल्लंघणतिरियणिक्खेवणादोणि, पाडिहारियं
 वा पोठकादि पच्चपिणोज्जा ।” इति । अयं योगी केवली भगवान् निवार्य यियासुः समुद्वाततः
 प्रतिनिवृत्तोऽन्तर्मुहूर्तमास्ते, ततो योगं निरोद्धं प्रयतते । कुतः ? इति चेत् ? उच्यते—सति योगे
 द्विभामयिकस्थितिकस्य मातवेदनीयकर्मवन्धस्य प्रवृत्तत्वेन कर्मादानसन्ततिसङ्गादात्मनो मोक्षो न
 स्यात् । अतो योगनिमित्तकवन्धरोधार्यं लेख्यानिरोधार्यं च योगनिरोधमारभते, यदभ्यधायि
 सिद्धसेनीयतत्पार्यवृत्तौ

स ततो योगनिरोधं करोति लेख्यानिरोधमभिकाङ्क्षन् ।
 समसमयस्थितिवन्धं योगनिमित्तं स हि रुरुत्सन् ॥१॥
 समये समये कर्मादाने सति सन्ततेन भोक्षः स्यात् ।
 यद्यपि हि न मुच्यन्ते, स्थितिश्च यात् पूर्वकर्माणि ॥२॥
 नो कर्मणाणि वीर्यं योगद्रव्येण भवति जीवस्थ ।
 तस्याऽवस्थाने ननु सिद्धः समयस्थितिर्वन्धः ॥३॥” इति ।

तत्र योगनिरोधव्याख्यानं द्विविधम्, संक्षेपविस्तारभेदात् । संक्षिप्तव्याख्यानं मूले न
 दर्शितम्, सुगमत्वात् । तथाहि—समुद्वाततो निवृत्तोऽन्तर्मुहूर्ते गते योगनिरोधं कुर्वन् प्रथममेव
 याऽसौ गीरमम्यद्धा मनःपर्याप्तिः, यया च पूर्व मनोद्रव्यग्रहणं कृत्वा भावमनः प्रयुक्तत्वात्,
 कर्ममयोगविवटनाय मन्त्रसामर्थ्येन त्रिविधं न भगवाननुत्तरेणाऽचिन्त्येन निरावरणेन करणवीर्येण
 तद्व्यापारं निरुणाद्वि । तत्रया—पर्याप्तसंज्ञिष्वेन्द्रियजन्ययोगिनो यो मनोयोगो भवति, ततोऽ-
 प्यमसंख्येयगुणहीनं मनोयोगं प्रतिसमयं निरुन्धन्तर्मुहूर्तेन कालेन सर्वथा निरुणाद्वि । ततः
 पर्याप्तद्वीन्द्रियजन्यवचनयोगतोऽसंख्येयगुणहीनं वचनयोगं प्रतिसमयं निरुन्धानोऽन्तर्मुहूर्त-
 कालेन निःशेषतो निरुणाद्वि । एवं प्रथमममयोत्पन्नसूक्ष्मपनकस्य जन्ययोगतोऽसंख्येयगुणहीनं
 कोपयोगं प्रतिसमयं निरुन्धानोऽन्तर्मुहूर्तेन सर्वथा निरुणाद्वि, यदुक्तं चिरोपावश्यकभाष्ये—

“पञ्जत्तमित्तसन्निस्स जत्तियाइं जहन्नजोगिस्स ।
 होंति मणोदब्बाइं तब्बावारो य जम्मत्तो ॥१॥
 तदसंखगुणविहीणं समए समए निरुंभमाणो सो ।
 मणसो सव्वनिरोहं कुणइ असंखेज्जसमएहिं ॥२॥
 पञ्जत्तमेत्तविंदियजहन्नवइजोगपज्जया जे उ ।
 तदसंखगुणविहीणे समए समए निरुंभंतो ॥३॥
 सव्ववइजोगरोहं संखाईएहिं कुणइ समएहिं ।
 तत्तो य सुहुमपणयस्स पढमसमयोववत्तस्स ॥४॥
 जो किर जहन्नजोगो तदसंखेज्जगुणहीणमेक्केके ।
 समए निरुंभमाणो देहतिभागं च मुंचंतो ॥५॥
 रुंभइ स कायजोगं संखाईएहिं चेव समएहिं ।
 तो कयजोगनिरोहो सेलेसीभावयामेइ ॥६॥” इति ।

तथैवोक्तं प्रज्ञापनायामपि—“से णं भंते ! जहा सजोगो सिज्झति जाव अंतं
 करेति ? गो० ! नो इण्हे समहे, से णं पुव्वमेव सण्णिस्स पंचिंदियपज्जत्तयस्स
 जहण्णजोगिस्स हेहा असंखेज्जगुणपरिहीणं पढमं मणजोगं निरुंभति, ततो
 अणंतरं वेइंदियपज्जत्तयस्स जहण्णजोगिस्स हेहा असंखिज्जगुणपरिहीणं दोव्वं
 वतिजोगं निरुंभति । ततो अणंतरं च णं सुहुमस्स पणगजोवरस अपज्जत्तयस्स
 जहण्णजोगिस्स हेहा असंखेज्जगुणपरिहीणं तच्च कायजोगं निरुंभति ।” इति ।

योगनिरोधस्य विस्तृतव्याख्याने तु द्विविध उपदेश, एकस्तावदावश्यकचूर्णिकारादीनाम्,
 अपरः पुनः कषायप्राभृतचूर्णिकारादीनाम् । इहाऽऽवश्यकचूर्णिकारादीनामभिप्रायेण
 योगनिरोधं विस्तरतः प्रथमं व्याख्यास्यते, ततः कषायप्राभृतचूर्णिकारादीनां मतेन ।
 ननु द्विविध उपदेशः प्रामाणिको भवितुं नाऽर्हति, तीर्थकृद्गुणधारादीनामेकतरस्यैवोप-
 देशस्य संभवेन तस्यैव प्रामाण्यसंभवादिति चेत्, उच्यते—सत्यमेतत्तीर्थकृदादीनामेकतर एवोपदेश
 आसीदिति । किन्तु सम्प्रति केवलिनः श्रुतकेवलिनश्चाभावाद् न केऽप्याचार्या इदं वक्तुं
 समर्थाः, अयमेवोपदेशः सत्यः, अन्योऽसत्य इति । तेन यथासम्प्रदायमुपदेशः प्राप्तः, तथैव तं
 समर्थयन्ति । अत उभावप्युपदेशौ शास्त्रे निबन्धव्यौ, अन्यथैकतरस्य निबन्धनेनेतरस्योपदेशस्य
 लोपः प्रसज्येत, न चेष्टापत्तिः, केवलिश्रुतकेवलिविरहेणैदं युगीनानाञ्चाऽऽचार्याणां तथाविवचिशि-
 ष्टज्ञानाभावेनाऽसत्येतरोपदेशलोपस्याऽनिवारणात् ॥२४२-२४३॥

अथ प्रथमत आवश्यकचूर्णिकारादीनां मतेन योगनिरोधं विमणिपुराह

वायव्यमण-उरसाम्कायजोगा निरुम्भइ क्रमेण ।

ततो सुदुमवयणमण-तनुजोगा ति इगउवएसो ॥२४४॥

वायव्यचोभन-उच्छ्वासकाययोगान् निरुणद्धि क्रमेण ।

तत मृदुमवचन-मनस्तनुयोगानित्येकोरदेश ॥२४४॥ इति पदसंस्कार ।

‘वायव्य’ इत्यादि, ‘वायव्यचोभन-उच्छ्वासकाययोगान्’ समुद्भातं गत्वाऽगत्वा वा वायव्यचोयोगं वायव्यमनोयोगमुच्छ्वासं वायव्यकाययोगं च ‘क्रमेण’ परिपाठ्या निरुणद्धि । ‘ततो’ ति ‘ततः’ वायव्ययोगनिरोधतः परं ‘मृदुमवचन-मनस्तनुयोगान्’ “छन्दादौ छन्दान्ते च श्रूयमाणं पदं प्रत्येकं सम्बध्यते ।” इति न्यायात् मृदुमवचनयोगं मृदुममनोयोगं मृदुमस्तनुयोगं च क्रमेण निरुणद्धि, ‘इति’ इतिशब्दः समाप्तिशब्दः, समाप्तः ‘एक उपदेशः’ आवश्यकचूर्णिकारादीनामभिप्रायः । अयं भावः-समुद्भातं परिसमाप्य समुद्भातमप्रतिपन्नान्वायोजिकाकर्णं विधायाऽन्तर्मुहूर्तं गत्वा केवली भगवान् वायव्यकाययोगवलेन वायव्यचनयोगं निरोद्धुमुपक्रमते, अन्तर्मुहूर्तकालेन चनयोगं सर्वथा निरुणद्धि । ततोऽन्तर्मुहूर्तमान्ते, योगनिरोधं न करोतीत्यर्थः । ततो वायव्यकाययोगोपष्टम्भाद् वायव्यमनोयोगं निरोद्धुमारभते, अन्तर्मुहूर्तकालेन निरोधपतो वायव्यमनोयोगं निरुणद्धि । उक्तं च तत्पार्थिवैस्तौ

“वायव्यत-वा पूर्व वाङ्मनसे वादरे स निरुणद्धि क्रमेणैव ।

आलम्बनाय करणं हि तदिष्टं तत्र वीर्यवतः ॥१॥” इति ।

मनोयोगनिरोधानन्तरमन्तर्मुहूर्तं स्थित्वा वायव्यकाययोगवलेनोच्छ्वासं निरोद्धुमुपक्रमते, अन्तर्मुहूर्तकालेन चोच्छ्वासं सर्वात्मना निरुणद्धि । ततोऽन्तर्मुहूर्तं विधाय वायव्यकाययोगवलेन वायव्यकाययोगं निरोद्धुं प्रवर्तते, अन्तर्मुहूर्तकालेन तं सर्वात्मना निरुणद्धि, यदुक्तम् आवश्यकचूर्णौ-“ततः स्वशरीरं प्रविष्टोऽन्तर्मुहूर्तमास्ते, तत उपर्यन्तारसमये एव वायव्यकाययोगान् निरोद्धुमारब्धः, ततोऽन्तर्मुहूर्तपूरणसमये एव वायव्यकाययोगवलाधानाद् वायव्यकाययोगो निरुध्यमानो निरुद्धः, ततो वायव्यकाययोगं निरुध्वाऽन्तर्मुहूर्तमास्ते, न वायव्ययोगनिरोधः प्रवर्तत इत्यर्थः, तत उपर्यन्तारं वायव्यमनोयोगं निरोद्धुमारब्धः, ततोऽन्तर्मुहूर्तस्थाऽन्त्ये समये वायव्यकाययोगोपष्टम्भाद् वायव्यमनोयोगो निरुध्यमानो निरुद्धः । ततोऽन्तर्मुहूर्तं स्थित्वोपर्यन्तारसमये एव उच्छ्वासनिःश्वासौ निरोद्धुमारब्धः, ततोऽन्तर्मुहूर्तस्थाऽन्त्ये समये वायव्यकाययोगोपष्टम्भाद् उच्छ्वासनिःश्वासौ निरुध्यमानौ निरुद्धौ, ततोऽन्तर्मुहूर्तं स्थित्वोपर्यन्तारसमये एव वायव्यकाययोगं निरोद्धुमारब्धः, ततोऽन्तर्मुहूर्तस्थाऽन्त्ये समये वायव्यकाययोगो निरुध्यमानो निरुद्धः, तत्स्थः तमेव क्षपयतीति

अयुक्तमिति चेत्, न, दृष्टत्वात्, तद्यथा-कारपत्रिकः क्रकचेन स्तम्भे छिदिक्रियां प्रार-
भमाणः तत्स्थस्तम्भेव छिनत्ति, तथा काययोगोपिष्टंभात् काययोगनिरोधोऽप्य-
वसेयः ।” इति ।

अत्र श्रीशतकचूर्णिकारादयस्तु सूक्ष्मकाययोगोपपद्येन वादरकाययोगं निरुणद्धीत्य-
भिदधते । तथा चा-अत्र श्रीशतकचूर्णिः

“वादरतणुमवि गिरुणद्धि तओ सुहुमेण कायजोगेण ।

ण गिरुञ्जए उ सुहुमो जोगो सइ वायरे जोगे ॥१॥” इति ।

वादरकाययोगनिरोधप्रथमसमयतः प्रमृत्त्यन्तर्मुहूर्तं यावत् पूर्वस्पर्धकानामधस्ताद् योगस्याऽपूर्व-
स्पर्धकानि करोति । तत ऊर्ध्वं योगस्य किङ्कीः कर्तुमारभते, अन्तर्मुहूर्तकालेन च सर्वेषां पूर्वाऽपूर्व-
स्पर्धकानां किङ्कीः करोति, योगस्पर्धकानि च स्वरूपतो निश्शेषं नाशयति, यदुक्तं श्रीतरुपार्थवृत्तौ-

“नाशयति काययोगं स्थूलं सोऽपूर्वफट्टकोकृत्य ।

शेषस्य काययोगस्य तथा किङ्कीश्च स करोति ॥१॥” इति ॥

किङ्किरणचरममयादनन्तर्मुहूर्तं यावत् किङ्किगतयोगो भवति, तदानीं च न किञ्चि-
दपि करोति, यदुक्तं श्रीमन्मलयगिरिपादैः पञ्चसंग्रहवृत्तौ-“किङ्किरणाऽवसानानन्तरं
च पूर्वस्पर्धकान्यपूर्वस्पर्धकानि च नाशयति । तत्समयादारभ्य च अन्तर्मुहूर्तं
यावत् किङ्किगतयोगो भवति । न चात्र किञ्चिदपि करोति ।” इति । ततः सूक्ष्म-
काययोगकालेन सूक्ष्मवचनयोगं निरोद्धुमारभते, अन्तर्मुहूर्तेन च कालेन सर्वथा निरुणद्धि । ततो-
ऽन्तर्मुहूर्तमास्ते, नाऽन्यसूक्ष्मयोगनिरोधे प्रयतते, ततः सूक्ष्मकाययोगवलायानात् सूक्ष्ममनो-
योगं निरोद्धुमारभते । अन्तर्मुहूर्तकालेन सूक्ष्ममनोयोगं सर्वात्मना निरुणद्धि, निरुद्धसूक्ष्ममनो-
योगोऽन्तर्मुहूर्तमास्ते, अन्ययोगनिरोधं न करोति । ततोऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणकालस्योपर्यन्तरसमये
सूक्ष्मकाययोगोपपद्येन सूक्ष्मकाययोगं निरोद्धुमारभते, उक्तं च आवश्यकचूर्णौ-“अत्र
काययोगं निरुध्धन पूर्वस्पर्धकानामधस्तादपूर्वस्पर्धकानि करोति । अथ किमिदं
स्पर्धकमिति प्रश्ने व्याचक्ष्महे-स्पर्धकमिव स्पर्धकं, क उपमार्थः ? यथा लोके
शालिफलककाणशानां समुदायात् सुष्ठिर्भवति, या स्पर्धकमिति शब्धते, कथमिति
तद्विवृण्वहे-‘स्पर्ध-संहर्ष’ इति शब्दाद् भवति स्पर्धकं संहर्षः समुदायः पिण्ड

॥ मूला-ऽऽराधनकारा अपि सूक्ष्मकाययोगकालेन वादरकाययोगं निरुणद्धीति मन्यन्ते, तथा च
तदग्रन्य -

“वादरवचिजोग वादरेण कायेण वादरमणं च ।

वादरकाय पि तथा रु भदि सुहुमेण काएण ॥१॥” इति ।

क्रियन्ते । न चैवंभूतान्यनादौ संमारे भ्रमताऽऽत्मना कदाचिदपि कृतानि, तेनाऽपूर्वस्पर्धकानि व्यपदिश्यन्ते ॥२४७॥

नन्वपूर्वस्पर्धककरणे को विविः ? इति पृष्ट आह

पुण्यफड्डाणं पढमवर्गणाअ विरियाविमाणां ।

तह जीवपअसाणं ओकड्ढिज्जा असंखंसं ॥२४८॥

पूर्वस्पर्धकानां प्रथमवर्गणाया वीर्याऽविभागानाम् ।

तथा जीवप्रदेशानामपकर्षत्यसंख्यया ॥२४८॥ इति पदसंस्कारः ।

‘पुण्यग’ इत्यादि, पूर्वस्पर्धकानां प्रथमवर्गणायाः ‘वीर्याऽविभागानां’ योगाऽविभागानां तथा ‘जीवप्रदेशानां’ पूर्वस्पर्धकप्रतिबद्धानां जीवप्रदेशानाम् ‘असंख्यांशम्’ असंख्येयभागमपकर्षति । उक्तं च कपायप्राभृतचूर्णौ—“पढमसमए अपुण्यफदयाणि करेदि पुण्यफदयाणं हेड्डो । आदिवर्गणाए अविभागपडिच्छेदाणमसंखेज्जदिभागमोकड्ढिदि । जीवपदेसाणं च असंखेज्जदिभागमोकड्ढिदि ।” इति । इदमुक्तं भवति—पूर्वस्पर्धकेषु लोकाकाशप्रदेशप्रमिता जीवप्रदेशास्तिष्ठन्ति । तत्र पूर्वस्पर्धकप्रथमादिवर्गणाभ्योऽसंख्येयभागप्रमाणान् जीवप्रदेशानपकृष्य पूर्वस्पर्धकजन्यवर्गणागतवीर्याऽविभागसत्काऽसंख्येयभागप्रमाणवीर्याऽविभागविशिष्टान्यपूर्वस्पर्धकानि निर्वर्तयति । ततः पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतवीर्याऽविभागतोऽसंख्येयगुणहीना वीर्याऽविभागा अपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणायां भवन्ति । तेऽपि पुनरसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमिताः । एवमपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमिता वीर्याऽविभागा भवन्ति । किन्त्वयं विशेषः—प्रथमाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां वीर्याऽविभागाः स्तोका भवन्ति, ततो द्वितीयवर्गणायामेकेनाविका वीर्याविभागा भवन्ति, ततोऽप्येकेनाऽविकास्तृतीयवर्गणायां भवन्ति । एवमेकोत्तरवृद्ध्याऽग्रेऽपि वर्गणा वक्तव्याः ।

अथ व्यवहारनयेनाऽपकृष्टजीवप्रदेशानां प्रक्षेपो निगद्यते—अपूर्वस्पर्धककरणप्रथमसमये पूर्वस्पर्धकेभ्योऽसंख्येयभागप्रमितान् जीवप्रदेशानादायाऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायां प्रभूतानात्मप्रदेशान् ददाति, अल्पयोगे परिणम्यमानजीवप्रदेशानां प्रभूतत्वसंभवात् । ततो विशेषहीनानपूर्वस्पर्धकस्य द्वितीयवर्गणायामात्मप्रदेशान् ददाति, ततोऽपि विशेषहीनोऽस्तृतीयवर्गणायाम् । एवं विशेषहीनक्रमेण तावद् ददाति, यावदपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणा । अपूर्वस्पर्धकचरमवर्गणातः पूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामसंख्यातगुणहीनानात्मप्रदेशान् ददाति । तत ऊर्ध्वं विशेषहीनक्रमेण तावद् ददाति, यावत् पूर्वस्पर्धकचरमवर्गणा । अत्र जीवप्रदेशान् ददातीत्यनेन तावन्तो जीवप्रदेशाः प्रथमादिवर्गणागतयोगाऽविभागेषु परिणमन्तीति ग्राह्यम्, न ह्यभूतानां जीवप्रदेशानामादानप्रदानौ संभवतः परमार्थतः । प्रथमसमये क्रियमाणान्यपूर्वस्पर्धकानि सूचित्रेणैरसंख्येयभागमात्राणि भवन्त्यपि पूर्वस्पर्धकानामसंख्येयभागप्रमाणानि भवन्ति ॥२४८॥

सुहृत् इति । कियन्ति पुनः स्पर्धकानि करोतीति प्रश्ने ब्रूमहे—श्रेण्या असंख्येय-
भागमात्राणि, श्रेणिवर्गमूलस्थाऽप्यसंख्येयभागमात्राणि, पूर्वस्पर्धकानामप्य-
संख्येयभागमात्राणि । एवमपूर्वस्पर्धककरणे समाप्ते अतः अर्धसुपर्यन्तारसमय-
मेव कृष्टोः कर्तुमारब्धोऽन्तसुहृत्तेन सर्वाः करोति ।

अथ किमिदं कृष्टिरिति प्रश्नेऽभिधीयते, कर्मणः कर्तनं कृष्टिः, अल्पो-
करणमित्यर्थः, अथ कृष्टेः करणे को विधिरिति प्रश्ने व्याचक्ष्महे—पूर्वस्पर्धकाना-
मपूर्वस्पर्धकानां चाधस्तात् या आदिवर्गणाः, तासामविभागपरिच्छेदा ये, तेषामयं
योगजधर्मानुग्रहात् असंख्येयान् भागान् कर्षति, असंख्येयभागं स्थापयति । जीव-
प्रदेशानामप्यसंख्येयान् भागान् कर्षति, असंख्येयं भागं स्थापयति । एवमा-
कृष्याकृष्य प्रथमसमये कृष्टोः करोति । अथ द्वितीयसमये प्रथमसमयाकृष्टा-
नामविभागपरिच्छेदानामसंख्येयेभ्यो भागेभ्यः सकाशात् असंख्येयगुणहीनं
भागमाकर्षयति, असंख्येयभागमाकर्षयतीत्यर्थः, जीवप्रदेशानामपि प्रथमसमया-
कृष्टजीवप्रदेशासंख्येयभागसकाशादसंख्येयगुणं भागमाकर्षयति, असंख्येयान्
भागानाकर्षयतीत्यर्थः । एवमनेन विधिनाऽऽकृष्याऽऽकृष्य कृष्टोः करोति ।
एवं समयेर कृष्टयः क्रियमाणाः क्रियन्ते तावच्चावचरं समयकृष्टिरिति । तत्र
प्रथमसमयाः (...ये) कृष्टयः कृता असंख्येयगुणास्ततो द्वितीयसमये असंख्येयगुण-
हीनाः । एव समये समये असंख्येयगुणहीनया श्रेण्या कृतास्तावच्चावदन्तसुहृत्
इति, तत्र याः कृष्टयः प्रथमसमयकृतास्ता असंख्येयगुणाः कृताः द्वितीयसमयकृ-
ताभ्यः सकाशाद् ।

अथ याः द्वितीयसमयकृतास्ताः प्रथमसमयकृतकृष्टिप्रमाणाः कथं भवन्तीति
प्रश्नेऽभिधीयते—पल्योपमस्य (...स्या-)संख्येयभागेन गुणिताः प्रथमसमयकृताः
कृष्टयः श्रेण्या असंख्येयभागप्रमाणाः, एवं द्वितीयादिष्वपि समयेषु श्रेण्या
असंख्येयभागप्रमाणाः तावच्चावत्कृष्टिकरणस्थाऽन्तसमय इति एवं सर्वा अपि
कृष्टयः श्रेण्या असंख्येयभागप्रमाणाः पूर्वस्पर्धकेभ्योऽपूर्वस्पर्धकेभ्यश्चासंख्येयभाग
इति । सर्वासां कृष्टीनामसंख्येयभागप्रमाणतुल्यत्वात् सर्वस्याः कृष्टिगतायाः
असंख्येयतायाः तुल्यत्वमिति चेत्, न, पूर्वान्यः पूर्वान्यः सकाशाद् उत्तरान्य
उत्तरान्यो असंख्येयगुणहीनयोः (...या) श्रेण्या कृतत्वमित्युक्तत्वात् । एवं कृष्टि-
करणावसानानन्तरसमये पूर्वस्पर्धकान्यपूर्वस्पर्धकानि च नश्यन्ति, अतोऽनन्तर-
समये एव सूक्ष्मवाग्योगं निरोद्धुमारब्धः, ततोऽन्तसुहृत्ते पूर्णं सूक्ष्मकाययोग-

बलाभिधानात् सूक्ष्मवाग्योगो निरुध्यमानो निरुद्धः, ततो निरुद्धवाग्योगोऽन्तर्मुहूर्तमास्ते, न सूक्ष्मयोगनिरोधं प्रति वर्तते इत्यर्थः । तत उपर्यन्तरसमय एव सूक्ष्ममनोयोगं निरोद्ध्युमारब्धः, ततोऽन्तर्मुहूर्तं पूर्णं सूक्ष्मकाययोगोपप्लव्वात् सूक्ष्ममनोयोगो निरुध्यमानो निरुद्धः । ततोऽन्तर्मुहूर्तं स्थित्वा उपर्यन्तरसमय एव सूक्ष्मकाययोगं निरोद्ध्युमारब्धः ।” इति ।

सूक्ष्मकाययोगं निरुन्वानः प्रथमसमये किङ्कीनामसंख्येयभागान् नाशयति, एकं चाऽसंख्येयभागं मुञ्चति । द्वितीयसमये प्राङ्मुक्तस्यैकभागस्याऽसंख्येयान् भागान् विनाशयति, एकं च परित्यजति, एवंक्रमेण किङ्कीस्तावद् नाशयति, यावत् सयोगिगुणस्थानकचरमसमयः, यदुक्तं पञ्चसङ्ग्रहवृत्तौ—“सूक्ष्मकाययोगं निरुन्धानः प्रथमसमये किङ्कीनामसंख्येयान् भागान् नाशयति, एकस्तिष्ठति । द्वितीयसमये तस्यैवैकस्य भागस्योद्धरितस्य संबन्धिनोऽसंख्येयान् भागान् नाशयति, एक उद्धरति । एवं समये समये किङ्कीस्तावन्नाशयति, यावत्सयोग्यवस्थाचरमसमयः ।” इति ।

सूक्ष्मकाययोगं च निरुन्वानो वक्ष्यमाणस्वरूपं सूक्ष्मक्रियाऽप्रतिपाति शुक्लध्यानं ध्यायति, यदभिहितम् आवश्यकचूर्णौ—“ततोऽन्तर्मुहूर्तं पूर्णं सूक्ष्मकाययोगोपप्लव्वात् सूक्ष्मकाययोगो निरुध्यमानो निरुद्धः । अस्यामवस्थायां सूक्ष्मक्रियाप्रतिपातिध्यानं ध्यायति ।” इति । तृतीयशुक्लव्यानसामर्थ्याच्च वदनोदरादिविवरपूर्णणेन संकुचितदेहत्रिभागवर्तिप्रदेशो भवति ।

गुणस्थानकक्रमारोहे तु योगनिरोध इत्थं प्रतिपादितः

“वादरे काययोगेऽस्मिन् स्थितिं कृत्वा स्वभावतः ।

सूक्ष्मो करोति वाक्चित्तयोगयुग्मं स वादरम् ॥१॥

त्यक्त्वा स्थूलं वपुर्योगं सूक्ष्मवाक्चित्तयोः स्थितिम् ।

कृत्वा नयति सूक्ष्मत्वं, काययोगं तु वादरम् ॥२॥

सुसूक्ष्मकाययोगेऽथ स्थितिं कृत्वा पुनः क्षणम् ।

निग्रहं कुरुते सद्यः सूक्ष्मवाक्चित्तयोगयोः ॥३॥

ततः सूक्ष्मे वपुर्योगे स्थितिं कृत्वा क्षणं हि सः ।

सूक्ष्मक्रियं निजात्मानं चिद्रूपं विन्दति स्वयम् ॥४॥” इति ।

तेष्वं तु केवलिनो बहुश्रुता वा विदन्ति ।

नन्वयुक्तमिदं योगनिरोधव्याख्यानम्, सतो हि निरोधः संभवति । न चाऽत्र वादरकाययोगे सूक्ष्मकाययोगे वा वर्तमानस्य महात्मनो मनोयोगो वचनयोगो वा संभवति, एककालावच्छेदेनैकम्येव योगस्य सिद्धान्ते प्रतिपादितत्वात्, अतोऽसतो मनोयोगस्य वाग्योगस्य वा निरोधो

न संभवतीति चेत् ? उच्यते- सत्यमेतद्, एककालावच्छेदेन एक एव योगः प्रवर्तमानो भवति, किन्तु मनोयोगस्य वचनयोगस्य काययोगस्य चोत्पादिका या शक्तिः, तस्या निरोधं करोत्यन्त-
र्मुहूर्तशेषायुष्कः सयोगिकेवली । तत्र पूर्वं वादरयोगोत्पादिकां शक्तिं रुणाद्धि, ततः सूक्ष्मयोगोत्पा-
दिकां शक्तिं निरुणाद्धि । कारणे कार्योपचाराच्च वादरमनो-वचन-काययोगं सूक्ष्ममनो-वचन-काय-
योगं च निरुणाद्धीति व्यपदिश्यत इति न कश्चन दोषः ॥२४४॥

सम्प्रति द्वितीयोपदेशेन योगनिरोधं विवर्णयितुकामः ग्राह

रुम्भइ वायरमण-वय-उरसास-तणू कमेण वीयमया ।

वायरतणूअ भिन्नमुहुत्तेणऽन्तोमुहुत्तमचासं ॥२४५॥ (गीतिः)

रुणाद्धि-वादरमनो-वच-उच्छ्वास-तनू क्रमेण द्वितीयमतात् ।

वादरतन्वा भिन्नमुहूर्तेनाऽन्तर्मुहूर्तमत्यासम् ॥२४५॥

‘रुम्भइ’ इत्यादि, तत्र ‘द्वितीयमतात्’ कषायप्राभृतचूर्णिकारादीनां मतमपेक्ष्य
‘वादरमनो-वच-उच्छ्वास-तनूः’ वादरपदस्य प्रत्येकमभिसम्बन्धाद् वादरमनोयोगं वादरवचनयोगं
वादरोच्छ्वासं वादरकाययोगं च क्रमेण ‘वादरतन्वा’ वादरकाययोगवलेनाऽन्तर्मुहूर्तमत्यासं
‘भिन्नमुहूर्तेन’ अन्तर्मुहूर्तकालेन निरुणाद्धि । अयम्भावः-क्रियाव्यवधायका-ऽर्थे वर्तमानाद् अति-
पूर्वकाद् असिद्धातोः “कालेन तृप्यस्वः क्रिया-तरे” (सिद्धहेम ०५-४-८२) इत्यनेन णम् प्रत्ययः,
यत आन्तर्मुहूर्तिकयोगनिरोधक्रियाऽन्तर्मुहूर्तकालाऽत्यासेन व्यवधीयते । ततश्चायमर्थः-वादरमनो-
योगं निरुध्य अन्तर्मुहूर्तं व्यतिक्रम्य वादरवचनयोगमन्तर्मुहूर्तेन निरुणाद्धि । ततो वादरवचनयोगं
निरुध्वाऽन्तर्मुहूर्तं व्यतिक्रम्य वादरोच्छ्वासमन्तर्मुहूर्तकालेन निरुणाद्धि । एवमग्रेऽपि । तथाहि-
समुद्धाताद् निवृत्तोऽन्तर्मुहूर्तं विश्रम्य योगनिरोधमारभते । तत्र योजनं योगः, जीवस्य परिस्पन्द
इति यावत् । स च त्रिविधः, मनो-वच-कायभेदात् । तत्राऽप्येकैको द्विविधः, सूक्ष्म-वादरभेदात् ।
योगनिरोधात् प्राक् सर्वत्र वादरयोग एवाऽऽसीत् । सम्प्रति केवली भगवान् वादरकाययोगोप-
ष्टम्भाद् वादरमनोयोगं निरोद्धुमुपक्रमते, अन्तर्मुहूर्तकालेन च निरुणाद्धि । ततो वादरमनोयोग-
निरोधानन्तरमन्तर्मुहूर्तं गत्वा वादरकाययोगमवष्टम्भा-ऽन्तर्मुहूर्तकालेन वादरवचनयोगं निरुणाद्धि ।
ततोऽन्तर्मुहूर्तं व्यतिक्रम्य वादरकायायोगेनान्तर्मुहूर्तेन सर्वथा वादरोच्छ्वासं निरुणाद्धि । ततोऽन्तर्मुहूर्त-
मतीत्य वादरकाययोगेन वादरकाययोगमन्तर्मुहूर्तकालेन सर्वथा निरुणाद्धि । अन्वयार्थि च कषाय-
प्राभृतचूर्णौ-“एतो अंतोमुहुत्तं गंतूण वादरकायजोगेण वादरमणजोगं गिरुंभइ ।
तदो अंतोमुहुत्तेण वादरकायजोगेण वादरवचिजोगं गिरुंभइ । तदो अंतोमुहु-
त्तेण वादरकायजोगेण वादरउस्सासणिस्सासं गिरुंभइ । तदो अंतोमुहुत्तेण वाद-
रकायजोगेण तमेव वादरकायजोगं गिरुंभइ ।” इति । तथैवोक्तं प्रशमरतिवृत्तिकारैः
श्रीमद्दुर्हरिभद्रसूरीश्वरैरपि-“अन्तर्मुहूर्तचतुष्टयसमन्वितेषु प्रथमं मनोयोगं वादरं

(१), एवं वादरवाग्योगं (२) तत उच्छ्वासं (३) ततः वाययोगं (४) अपान्तराले एकस्य २ अन्तमुद्भूतस्य विश्रम्येत्यष्टावन्तमुद्भूता इति ।” ॥२४५॥

अभिहितो वादरयोगनिरोधः कषायप्राभृतचूर्णिकारादीनामभिप्रायेण, साम्प्रतं तन्म-
तेन सूक्ष्मयोगनिरोधं विवर्णयिषुराह

सुहृमेण कायजोगेण कमा सुहृमाणि चउमणार्हणि ।

रुम्भइ गंतूणं गंतूणं अंतोमुहुत्तं तु ॥२४६॥

सूक्ष्मेण काययोगेन क्रमान् सूक्ष्माणि चतुर्भनआनीति ।

रुणद्धि गत्वा गत्वा-उन्तमुद्भूतं तु ॥२४६॥ इति पदसंस्कार ।

‘सुहृमेण’ इत्यादि, ‘सूक्ष्मेण काययोगेन’ सूक्ष्मकाययोगवलेन क्रमात् सूक्ष्माणि
‘चतुर्भनआनीति’ चतुःसंख्याकानि मनोयोगवचनयोगोच्छ्वासकाययोगाद्याणि ‘अन्तमुद्भूतं तु’
अन्तमुद्भूतप्रमाणं तु कालं गत्वा गत्वा ‘रुणद्धि’ निरुणद्धि । भावार्थः पुनर्यम्-वादरकाय-
योगनिरोधोऽनन्तरमन्तमुद्भूतं गत्वा सूक्ष्मकाययोगवलात् सूक्ष्ममनोयोगं निरुणद्धि । ततः सूक्ष्म-
मनोयोगनिरोधानन्तरमन्तमुद्भूतकालेन सूक्ष्मकाययोगोप-उन्मात् सूक्ष्मवचनयोगं निरुणद्धि, ततः
सूक्ष्मवचनयोगनिरोधानन्तरमन्तमुद्भूतकालेन सूक्ष्मकाययोगोप-उन्मात् सूक्ष्मोच्छ्वासं निरुणद्धि ।
ततो-उन्तमुद्भूतं गत्वा सूक्ष्मकाययोगवलेन सूक्ष्मकाययोगमपि निरुणद्धि । उक्तं च कषायप्राभृत-
चूर्णौ “तदो अंतोमुहुत्तं गंतूण सुहृमकायजोगेण सुहृममणजोगं गिरुम्भइ ।
तदो अंतोमुहुत्तेण सुहृमकायजोगेण सुहृमवचिजोगं गिरुम्भइ । तदो अंतोमुहुत्तेण
सुहृमकायजोगेण सुहृमउरसासं गिरुम्भइ । तदो अंतोमुहुत्तं गंतूण सुहृमकाय-
जोगेण सुहृमकायजोगं गिरुम्भमाणो इमाणि करणाणि करेदि xxi” इति ॥२४६॥

अथ सूक्ष्मकाययोगं निरुन्वानो यत्करोति, तदाह

सुहृमं गरीरजोगं गिरुम्भमाणो अपुव्वफड्डाणि ।

कुणइ पढमममया पडुडि पुव्वफड्डाण हेडुग्गि ॥२४७॥

सूक्ष्म गरीरयोगं निरुन्वानो-उपपूर्वस्वर्वाकानि ।

करोति प्रथमममयात् प्रमृति पूर्वस्पर्धकानामवन्ताद् ॥२४७॥ इति पदसंस्कार ।

‘सुहृमं’ इत्यादि, सूक्ष्मकाययोगाऽवलम्बनेनैव सूक्ष्मं ‘गरीरयोगं’ काययोगं निरुन्वानः
‘प्रथमममयात्’ सूक्ष्मकाययोगनिरोधप्रथमममयतः प्रमृति ‘पूर्वस्पर्धकानां’ योगस्य पूर्वस्पर्धकाना-
मवन्ताद् अपूर्वस्पर्धकानि ‘करोति’ निर्वर्तयति । इदमुक्तं भवति पर्याप्तिपरायेण परिणतीत्मना
पूर्वमेव योगनिर्वृत्त्यर्थं यानि योगम्यर्धकान्युपात्तानि, यानि चा-उनादौ संसारे पुनः
पुनर्योगनिर्वर्तनार्थं पूर्वमुपात्तान्यात्मना, तानि सर्वाणि पूर्वस्पर्धकानि व्यपदिश्यन्ते । तेषां
स्वरूपं तु चन्धनकरणादितो-उवसेयम् । तानि पूर्वस्पर्धकान्यनुना सूक्ष्मीकृत्या-उपूर्वस्पर्धकानि

नन्वपूर्वस्पर्धकानि कियन्तं कालं केन च क्रमेण करोति, एवं जीवप्रदेशांश्च येन क्रमेणाऽप-
कर्षति ? इत्यत आह

कुणए अपुव्वफड्डाणि सुहुत्ततो असंखगुणहाणीए ।

तह जीवपअसा उ असंखेज्जगुणक्रमेण ओकड्ढिज्जा ॥२४९॥ (आर्यागोतिः)

करोत्यपूर्वस्पर्धकानि सुहुत्तान्तरसंख्यगुणहान्या ।

तथा जीवप्रदेशास्त्वसंख्येयगुणक्रमेणाऽपकर्षति ॥२४९॥ इति पदसंस्कार ।

‘कुणए’ इत्यादि, तत्र ‘सुहुत्तन्तः’ अन्तर्मुहूर्तम् ‘असंख्यगुणहान्या’ असंख्यातगुण-
हीनक्रमेणाऽपूर्वस्पर्धकानि ‘करोति’ निर्वर्तयति । भावार्थः पुनरप्यप्रथमसमये
यावन्त्यपूर्वस्पर्धकानि करोति, ततोऽसंख्येयगुणहीनानि प्रथमसमयकृताऽपूर्वस्पर्धकानामवस्ताद-
पूर्वस्पर्धकानि द्वितीयसमये करोति । ततोऽप्यसंख्येयगुणहीनानि तृतीयसमये, एवमसंख्येय-
गुणहीनक्रमेणाऽपूर्वस्पर्धकानि तावत् करोति, यावदन्तर्मुहूर्तचरमसमयः । ‘तह’ इत्यादि,
अपूर्वस्पर्धकानि कुर्वन् जीवप्रदेशांस्त्वसंख्येयगुणक्रमेणाऽपकर्षति, तुर्वाक्षयभेदे । अयं भावः- अपू-
र्वस्पर्धकानि कुर्वन् प्रथमसमये यावतो जीवप्रदेशानपकर्षति, ततो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणा-
जीवप्रदेशानपकर्षति, ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणात् । एवमसंख्येयगुणक्रमेण तावद-
पकर्षति, यावदन्तर्मुहूर्तचरमसमयः । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ-“एवमन्तोमुहुत्तम-
पुव्वफड्डयाणि करेदि असंखेज्जगुणहाणीए सेढीए, जीवपदेसाणं च असंखेज्जगुणए
सेढीए ।” इति । ॥२४९॥ अथ योगस्याऽपूर्वस्पर्धकानां प्रमाणमभिधित्सुराह-

इह सेढिवग्गमूलरस अमंखंसो अपुव्वफड्डाइं ।

हुन्ते असंखभागो पुव्विज्जाणं वि फड्डाणं ॥२५०॥

इह श्रेणिवर्गमूलस्याऽसंख्यजोऽपूर्वस्पर्धकानि ।

मयन्त्यमख्यभागः पूर्वेषामपि स्पर्धकानाम् ॥२५०॥ इति पदसंस्कार ।

‘इह’ इत्यादि, ‘इह’ योगनिरोधप्रकरणेऽपूर्वस्पर्धकानि ‘श्रेणिवर्गमूलस्य’ सूचिश्रेणिप्रथम-
वर्गमूलस्य ‘असंख्यांगः’ असंख्येयभागमात्राणि भवन्ति ।

ननु योगस्य पूर्वस्पर्धकान्यपि सूचिश्रेणिप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागमात्राणि सन्ति,
तद्युभयेषां को विधेयः ? इत्यत आह-‘असंखभागो’ इत्यादि, अपूर्वस्पर्धकानि पूर्वेषामपि स्पर्ध-
कानाम् ‘असंख्यभागः’ असंख्येयभागप्रमाणानि भवन्ति, नाऽधिकानीत्यर्थः । उक्तं च कषाय-
प्रामृतचूर्णौ-“अपुव्वफड्डयाणि सेढीए असंखेज्जदिभागो । सेढिवग्गमूलरस वि
असंखेज्जदिभागो । पुव्वफड्डयाणं पि असंखेज्जदिभागो सव्वाणि अपुव्वफड्ड-
याणि ।” इति ॥२५०॥

अपूर्वस्पर्धककरणाद्धामन्तमुर्हूतप्रमाणां व्यतिक्रम्य सयोगिकेवली योगकिट्टीः करोतीत्येतद-
मिधित्सुराह

ततो पुन्वाऽपुन्वेहिं फड्डेहिं कुणेइ किट्टीओ ।

हेट्टमि अपुन्वाणं सेठिअसंखेज्जभागमिआ ॥२५१॥

तत पूर्वापूर्वभ्यः स्पर्धकेभ्यः करोति किट्टीः ।

अधस्तादपूर्वेषां श्रेण्यसंख्येयभागमिता ॥२५१॥ इति पदसंस्कार ।

‘ततो’ इत्यादि, ‘ततः’ अपूर्वस्पर्धककरणाद्धासमाप्तिः परं पूर्वापूर्वभ्यः स्पर्धकेभ्यः
‘अपूर्वेषाम्’ अपूर्वस्पर्धकनामधस्तात् ‘श्रेण्यसंख्येयभागमिताः’ सूचिश्रेणेरसंख्येयभागप्रमाणाः
‘किट्टीः’ योगस्य किट्टीः ‘करोति’ निर्वर्तयति । ननु का नाम किट्टिः ? इति चेत्, उच्यते-
एकोत्तरवृद्धिं परित्यज्याऽसंख्येयगुणहीनैकैकवर्गणास्थापनेन योगस्य कर्शनं कृष्टिः=अल्पीकरण-
मित्यर्थः । तथाहि-अपूर्वस्पर्धककरणाद्धायां पूर्वस्पर्धकतोऽसंख्येयगुणहीनं योगं कृत्वा योगाऽवि-
भागानामेकोत्तरवृद्ध्या वर्गणाः स्थापयित्वा सूचिश्रेणेरसंख्येयभागप्रमाणामिर्वर्गणाभिरेकैकाऽपूर्वस्पर्धकं
रचयति स्म । तानि च सर्वाणि निर्वर्त्यमानान्यपूर्वस्पर्धकानि सूचिश्रेणेरसंख्येयभागप्रमाणानि जायन्ते
स्म । किट्टिकरणकालेऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणातोऽप्यसंख्येयगुणहीनं योगं कृत्वा योगाऽविभाग-
नामेकोत्तरवृद्धिं विहायोत्कृष्टकिट्टितोऽसंख्येयगुणहीनक्रमेण किट्टीस्तावत् स्थापयति, यावत् प्रथम-
किट्टिः, यदा जघन्यकिट्टितोऽसंख्येयगुणक्रमेण तावत् स्थापयति, यावदुत्कृष्टकिट्टिः । उत्कृष्ट-
किट्टिवाप्यपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणातोऽसंख्येयगुणहीना वीर्याऽविभागा भवन्ति । अनेन क्रमेण योगस्या-
ऽल्पीकरणं किट्टिरिति व्यपदिश्यते ॥२५१॥

ननु किट्टिकरणाद्धाप्रथमसमये किट्टिकरणे को विधिः ? इत्यत आह

ओकड्डए अपुन्वाइवग्गणाए असंखभागमिआ ।

अविभागे तह जीवपअसा वि असंखभागमिआ ॥२५२॥

अपकर्षित्यपूर्वादिवर्गणाया असंख्यभागमितान् ।

अविभागान् तथा जीवप्रदेशानप्यसंख्यभागमितान् ॥२५२॥ इति पदसंस्कार ।

‘ओकड्डए’ इत्यादि, तत्र ‘अपूर्वादिवर्गणायाः’ किट्टिकरणप्रथमसमयेऽपूर्वस्पर्धकप्रथम-
वर्गणायाः ‘असंख्यभागमितान्’ असंख्येयभागप्रमितान् ‘अविभागान्’ वीर्याऽविभागान् ‘अपकर्षति’
आकर्षति । ‘तह’ इत्यादि, ‘तथा’ तथाशब्दः समुच्चये, ‘जीवप्रदेशानप्यसंख्यभागमितान्’ पूर्वाऽ-
पूर्वस्पर्धकप्रतिवद्धानां लोकाकाशप्रदेशप्रमितानामात्मप्रदेशानामप्यसंख्येयभागप्रमितान् जीवप्रदेशाना-
कर्षतीत्यर्थः । उक्तञ्च कषायप्रामृतचूर्णौ—“अपुन्वफहयाणमादिवग्गणाएअविभागपडि-
च्छेदाणमसंखेज्जदिभागमोकड्डदि । जीवपदेसाणमसंखेज्जदिभागमोकड्डदि ।” इति ।

पूर्वापूर्वस्पर्धकेभ्योऽसंख्येयमागमितान् जीवप्रदेशानाद्याऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणाया असंख्येय-
भागप्रमाणवीर्याऽविभागकाः किट्टीः करोति, तेन चरमकिट्टावप्यपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणातोऽ-
संख्येयगुणहीना वीर्याऽविभागा भवन्ति ।

अथ योगकिट्टिषु जीवप्रदेशानां प्रक्षेपक्रमोऽभिधीयते—किट्टिकरणाद्याप्रथम-
समये पूर्वापूर्वस्पर्धकेभ्योऽसंख्येयमागमितान् जीवप्रदेशान् गृहीत्वा प्रथमकिट्टौ प्रभृतान् जीवप्रदेशान्
निक्षिपति । ततो विशेषहीनान् द्वितीयकिट्टौ निक्षिपति, ततोऽपि तृतीयस्यां किट्टौ विशेषहीनान् ।
एवमुत्तरोत्तरकिट्टौ विशेषहीनक्रमेण तावन्निक्षिपति, यावच्चरमकिट्टिः । चरमकिट्टिर्न किट्टिषु
सर्वप्रभृतवीर्याऽविभागका किट्टिः । प्रथमकिट्टिर्नाम किट्टिषु सर्वाऽल्पवीर्याऽविभागका किट्टिः । चरम-
किट्टितोऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणायामसंख्येयगुणहीनान् जीवप्रदेशान् प्रक्षिपति । ततो विशेषही-
नान् द्वितीयवर्गणायां निक्षिपति । तत उपरि विशेषहीनक्रमेण प्रक्षिपति ॥२५२॥

ननुत्तरोत्तरसमये विमविका अधिकतराः किट्टीः करोति, उत हीना हीनतराः? एवं जीवप्रदे-
शान् किं वृद्धिक्रमेणाऽपकर्षति, आहोस्विद् हीनक्रमेण, कियतीश्व सर्वाः किट्टीः करोति? इति पृष्टे
गाथावयव प्रतिवक्ति

अंतोमुहुतकालमसंख्यगुणकमेण किट्टीओ ।

करए ओकड्डइ जीवपअसे उण असंखगुणणाए ॥२५३॥ (गीतिः)

किट्टीगुणगारो पक्षासंखंसो हवन्ति किट्टीओ ।

सेढीअसंखभागो अपुव्वफड्डाण उण असंखंसो ॥२५४॥ (गीतिः)

अन्तर्मुहूर्तकालमसंखगुणोनक्रमेण किट्टी ।

करोत्यपकर्षति जीवप्रदेशान पुनरसंखगुणनया ॥२५३॥

किट्टिगुणकार पक्षाऽसंख्यागो भवन्ति किट्ट्य ।

श्रेण्यमसंखभागोऽपूर्वस्पर्धकानां पुनरसंख्यांग ॥२५४॥ इति पदसंस्कार ।

‘अंतो०’ इत्यादि, ‘अन्तर्मुहूर्तकालं’ अन्तर्मुहूर्तं यावद् ‘असंख्यगुणोनक्रमेण’ असंख्येयगु-
णहीनक्रमेण ‘किट्टीः’ अपूर्वकिट्टीः ‘करोति’ निर्वर्तयति । ‘अपकर्षति’ आकर्षति जीवप्रदेशान् पुनः
‘असंख्यगुणनया’ प्रतिनमयमसंख्येयगुणकारेण । उक्तं च कपायप्राभृतचूर्णौ—“एतथ अंतो-
मुहुतं किट्टीओ करेदि, असंखेज्जगुणही]णाए सेढीए, जीवपदेसाणमसंखेज्जगुणाए
सेढीए ।” इति । इदमत्र तात्पर्यम्—किट्टिकरणप्रथमसमये सूचिश्रेणो संख्येयमागप्रमाणाः किट्टीः
करोति, ताव प्रभृताः, ततो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणहीना अपूर्वाः किट्टीः करोति, ततोऽपि तृतीय-
समयेऽसंख्येयगुणहीनाः । एवमसंख्येयगुणहीनक्रमेण तावत् करोति, यावन्तर्मुहूर्तप्रमाणायाः किट्टि-
करणाद्याश्चरमसमयः । तया योगाऽविभागानाथित्य प्राक्तनसमयकृतजवन्यकिट्टितोऽप्यसंख्येय-

गुणहीना तात्कालिकोत्कृष्टा किङ्किर्भवति । तथा किङ्किरणाद्वाप्रथमसमये-ऽसंख्येयभागप्रमितान् यान् जीवप्रदेशानपकर्षति, ते स्तोकाः, ततो द्वितीयसमये-ऽसंख्येयगुणान् जीवप्रदेशानपकर्षति, ततोऽप्यसंख्येयगुणांस्तृतीयसमये । एवमसंख्येयगुणक्रमेण तावदपकर्षति, यावत् किङ्किरणाद्वायाश्चरमसमयः ।

प्रथमसमये किङ्किषु जीवप्रदेशानां निक्षेपविधिः प्रागभिहितः । सम्प्रति शेषसमयेषु भण्यते- प्रथमसमयतो द्वितीयसमये-ऽसंख्येयगुणान् जीवप्रदेशानाकृष्य द्वितीयसमये क्रियमाणायां प्रथमाऽ-पूर्वकिङ्किं प्रभृतान् जीवप्रदेशान् निक्षिपति, ततो द्वितीया-ऽपूर्वकिङ्किं विशेषहीनान् । एवं विशेष-हीनक्रमेण तावत् प्रक्षिपति, यावच्चरमाऽपूर्वकिङ्किः । चरमा-ऽपूर्वकिङ्कितः प्रथमसमयकृतायां प्रथमपूर्वकिङ्कावसंख्येयभागहीनान् जीवप्रदेशान् निक्षिपति, तत ऊर्ध्वं विशेषहीनक्रमेण तावत् प्रक्षि-पति, यावच्चरमपूर्वकिङ्किः । स्पर्धकेषु निक्षेपः प्रथमसमयवद् वक्तव्यः । एवं शेषेषु सर्वेषु समयेषु निक्षेपोऽभिधातव्यः, नवरं पूर्वपूर्वसमयत उत्तरोत्तरसमये-ऽपूर्वाः किङ्किरसंख्येयगुणहीनक्रमेण निर्वर्त-यति, जीवप्रदेशान् पुनरसङ्ख्यातगुणक्रमेणा-ऽपकर्षति ।

‘किङ्कि०’ इत्यादि, किङ्किगुणकारः ‘पल्योपमा-ऽसङ्ख्यांशः’ पल्योपमा-ऽसंख्येयभागमात्रो ज्ञात-व्य इति गम्यते, उक्तं च कषायप्रभृतचूर्णौ—“किङ्किगुणगारो पल्लिदोवमस्स असंखे-ज्जदिभागो ।” इति, इह किङ्किगुणकार इत्युक्ते (१) तात्कालिककिङ्किराशौ येन गुणकारेण गुणिते प्राक्तनसमयकृतकिङ्किराशिः प्राप्यते, स गुणकारः पल्योपमा-ऽसंख्येयभागप्रमाणः किङ्किगुणकारो बोद्धव्यः ।

(२) यदिवैकं जीवप्रदेशमाश्रित्य प्रथमकिङ्किगतयोगाऽविभागा येन गुणकारेण गुणिताः सन्तो द्वितीयकिङ्किगता योगा-ऽविभागा भवन्ति, स गुणकारः पल्योपमा-ऽसंख्येयभागप्रमाणः किङ्किगुणकार इति व्यवहित्यते । अयं गुणकारो द्वितीयादिकिङ्किष्वपि तावदभिधातव्यः, यावच्चर-मकिङ्किः । चरमकिङ्किगतैकजीवप्रदेशस्थवीर्या-ऽविभागाः पल्योपमा-ऽसंख्येयभागेन गुणिता अपूर्वस्पर्-धकप्रथमवर्गणागतैकजीवप्रदेशस्थवीर्या-ऽविभागा भवन्ति । ततो द्वितीयादिवर्गणास्वनन्तरानन्तरे-णैकजीवप्रदेशस्थवीर्या-ऽविभागा विशेषाधिका भवन्ति ।

(३) यद्वा प्रथमकिङ्किगतसकलजीवप्रदेशानां सकलवीर्याऽविभागा येन गुणकारेण गुणिताः सन्तो द्वितीयकिङ्किगतसकलजीवप्रदेशानां सकलवीर्याविभागा जायन्ते, स गुणकारः पल्योपमा-ऽसंख्येयभाग-प्रमितः किङ्किगुणकार इति व्यवहित्यते । एवं द्वितीयकिङ्किगतसकलजीवप्रदेशप्रतिबद्धसर्ववीर्या-ऽवि-भागा येन गुणकारेण गुणितास्तृतीयकिङ्किगतसकलजीवप्रदेशप्रतिबद्धसर्ववीर्या-ऽविभागा भवन्ति, स पल्योपमा-ऽसंख्येयभागमात्रः किङ्किगुणकारः । एवमग्रेऽपि वक्तव्यः । इद-त्त्ववधेयम् चरम-किङ्कितः प्रथमा-ऽपूर्वस्पर्धकप्रथमवर्गणागतसमस्तजीवप्रदेशप्रतिबद्धसकलवीर्याविभागा असंख्येयगुण-हीना भवन्ति, आत्मप्रदेशानामसंख्येयगुणहीनत्वात् ।

अथ किङ्किरणाद्यायां निर्वर्तितकिङ्किनीनां प्रमाणं व्याहरति—‘हवन्ति’ इत्यादि, तत्र ‘किङ्कयः’ योगकिङ्कयः ‘श्रेण्यसङ्ख्यभागः’ सूचिश्रेणेरसंख्येयभागप्रमाणा ‘भवन्ति’ जायन्ते । नन्व-पूर्वस्पर्धकान्यपि सूचिश्रेणेरसंख्येयभागमात्राणि जायन्ते स्म, तेभ्यः किं किङ्कयो हीनाः, उता-ऽधिकाः? न तावदधिकाः, किं तर्हि ? इत्याह—‘अपुव्वफड्डाण’ इत्यादि, अपूर्वस्पर्धकानां ‘पुनः’ पुनरशब्दो वाक्यभेदे ‘असङ्ख्ययांशः’ असंख्येयभागप्रमिताः किङ्कयो भवन्ति, ना-ऽधिकाः । उक्तं च कपायप्राप्तचूर्णो—“किङ्किओ सेठोए असंखेज्जदिभागो । अपुव्वफड्डयाणं पि असंखेज्जदिभागो । ।” इति । तथा किङ्किरणाद्यायां निर्वर्तिताः सर्वाः किङ्कयः सूचिश्रेणि-प्रथमवर्गमूलस्या-ऽसंख्येयभागप्रमिता एव भवन्तीति फलितार्थः, कथमेतदवसीयते ? इति चेत्, उच्यते-अपूर्वस्पर्धकानां सूचिश्रेणिप्रथमवर्गमूलसत्काऽसंख्येयभागप्रमाणत्वं प्राक्प्रतिपादितम्, निर्वर्तितकिङ्किनीनां चा-ऽपूर्वस्पर्धकसत्का-ऽसंख्येयभागमात्रत्वेन सुतरां सूचिश्रेणिप्रथमवर्गमूल-ऽसंख्येय-भागप्रमितत्वं सिध्यति ।

जीवप्रदेशानाश्रित्य प्रथमकिङ्कितः प्रभृति चरमकिङ्किं यावद् विशेषहीनक्रमेण किङ्कयस्तिष्ठन्ति, वीर्याऽविभागानाश्रित्य पुनरसङ्ख्ययातगुणक्रमेण विद्यन्ते ॥२५३-२५४॥

अथ किङ्किरणाद्यायां समाप्तायां यद्भवति, तद्व्याजिहीर्षुरीह

किङ्किरणे समाप्ते सेकाले विणासइ सजोगी ।

सव्वाणि उभयफड्डाई जोगी तरस किङ्किगओ ॥२५५॥

किङ्किरणे समाप्ते-ऽनन्तरकाले विनाशयति सजोगी ।

सर्वाण्युभयस्पर्धकानि योगस्तस्य किङ्किगत ॥२५५॥ इति पदसंस्कारः ।

‘किङ्कि०’ इत्यादि, ‘किङ्किरणे समाप्ते’ अन्तर्मुहूर्तप्रमाणायां किङ्किरणाद्यायां समाप्तायाम् ‘अनन्तरकाले’ अनन्तरसमये ‘सजोगी’ निरुप्यमानसूक्ष्मकाययोगो महात्मा सयोगिकेवली भगवान् ‘सर्वाण्युभयस्पर्धकानि’ भवन्तानि पूर्वाऽपूर्वस्पर्धकानि विनाशयति, सर्वाणि पूर्वापूर्वस्पर्धकानि किङ्कितया परिणमयतीत्यर्थः ।

‘जोगो’ इत्यादि, योगस्तु समाप्तकिङ्किरणस्य ‘तस्य’ सूक्ष्मकाययोगं निरुन्वानस्य महात्मनः ‘किङ्किगतः’ ततः प्रभृत्यन्तर्मुहूर्तं यावत् किङ्किगतो भवति । अमिहितञ्च कपायप्राप्तचूर्णो—“किङ्किरणे णिडिदे से काले पुव्वफड्डयाणि अपुव्वफड्डयाणि च णासेदि । अंतोमुहुत्तं किङ्किगदजोगो होदि ।” इति ।

लव्वकिङ्किगतयोगो महात्मा सयोगिगुणस्थानकचरमसमयं यावत् सर्वकिङ्किनीनामसंख्येयभागप्रमिताः किङ्किर्निनाशयति, यतश्चरमसमये ब्रह्मसंख्येयभागप्रमिता विनाशयति । उक्तं च कपायप्राप्तचूर्णो—“किङ्किणं चरिमसमये असंखेज्जे भागे णासेदि ।” इति ।

अत्र किट्टीर्नाशयति नाम तथाविधप्रभूतयोगाऽविभागककिट्टिष्ववस्थितान् जीवप्रदेशानल्पतरयोगाऽविभागकिट्टिषु परिणमयति । न च तावतीधुः किट्टिषु स्थिताः प्रदेशा निर्योगकाः क्रियन्त इत्यर्थो भृद्यते, एकरिगन्नात्मनि जीवप्रदेशानां सयोगत्वाऽयोगत्वाऽनुपपत्तेः ॥२५५॥

ननु सूक्ष्मकाययोगं निरुन्धानः किं ध्यानं ध्यायति ? इत्यत आह -

सुहुमतणुं रुम्भन्तो ज्ञायइ सुहुमकिरियं अपडिवाइ ।

चरिमे समये सव्वाओ किट्टीओ विणासेइ ॥२५६॥

सूक्ष्मतनु रुन्वानो ध्यायति सूक्ष्मक्रियमप्रतिपाति ।

चरमे समये सर्वा किट्टीर्विनाशयति ॥२५६॥ इति पदसंस्कारः ।

‘सुहुमतणु’ इत्यादि, ‘सूक्ष्मतनु’ सूक्ष्मकाययोगं ‘रुन्धानः’ निरुन्धानः सयोगिकेवली महात्मा सूक्ष्मक्रियमप्रतिपाति ध्यानं ध्यायति । उक्तं च कषायप्रामृतचूर्णौ—“सुहुमकिरिय-ऽपडिवादिक्षाणं ज्ञायदि ।” इति ।

एवं तत्त्वार्थवृत्तावपि

“तमपि स योगं सूक्ष्मं निरुत्तसन् सर्वपर्यायाऽनुगतम् ।

ध्यानं सूक्ष्मक्रियमप्रतिपात्युपयाति वितमस्कम् ॥१॥” इति ।

सप्तविंशत्यधिकद्विंशततमगायाष्टीकायां प्राक्प्रतिज्ञातम्, शेषं शुक्लध्यानद्वयमग्रे यथावसरं वक्ष्यत इति । अतस्तृतीयं सूक्ष्मक्रियमप्रतिपातिशुक्लं विवर्णयामः, चतुर्थन्तवग्रेऽयोगिकेवल-गुणस्थानकाऽधिकारे वक्ष्यामः ।

सूक्ष्मा क्रिया=काययोगलक्षणा यरिगन् ध्याने, तत् सूक्ष्मक्रियम्, प्रतिपततीत्येवंशीलं प्रतिपाति, न प्रतिपातीत्यप्रतिपाति, एतद्ध्यानानन्तरं व्युपरतक्रियाऽनिवृत्तिध्यानोपलम्भेनाऽध्वः-प्रतिपाताऽभावात् । सूक्ष्मक्रियं च तदप्रतिपाति चेति सूक्ष्मक्रियाऽप्रतिपाति । सूक्ष्मकाययोगं निरुन्धान इदं तृतीयशुक्लध्यानमुपगच्छति, यदवादि ध्यानशतके -

“निव्वाणगमणकाले केवलिणो दरनिरुद्धजोगस्स ।

सुहुमकिरियानियट्ठि तइयं तणुकायकिरियस्स ॥१॥” इति ।

नन्वेकाग्रचिन्तानिरोध इति ध्यानशब्दार्थः, तर्हि केवलिनो मनसोऽभावाद् ध्यानं कथमिष्यते ? इति चेद्, उच्यते—समीचीनमेतद् केवलज्ञानदर्शनोपयोगेन प्रत्यक्षीकृतसकलपदार्थस्य केवलिन एकाग्रचिन्तानिरोधलक्षणं ध्यानं न घटत इति, किन्तु (१) ध्यानमिव ध्यानमिति व्युत्पत्तिसमाश्रयणाद् न केचिद् दोषः । क उपमार्थः ? उच्यते—यथा मृथक्त्ववितर्कसविचारैकत्ववितर्काऽविचाररूपशुक्लध्यानद्वय धर्मध्यानं चोपगतो जीवादिपदार्थाश्चिन्तयन् कर्माणि क्षपयति, तथा सूक्ष्मक्रियाऽप्रतिपातिध्यानोपगतो मनसोऽभावेनाऽसत्यामपि चिन्तायां कर्माणि क्षपयति । अतः कर्म-

दहनसामान्याद् युक्तमेव भगवतो ध्यानम्, यदमिहितम् आवश्यकंचूर्णौ—“इह यथा पृथक्त्वै-
काववितर्कपूर्वशुक्लध्यानद्वयपरिणत आत्मा-ऽर्थान् चिन्तयन् साम्परायिकं दहति,
यथा वा धर्मस्य ध्याने परिणतः कर्मपर्वतं क्षपयति, तथा सूक्ष्मक्रिया-ऽप्रतिपाति-
व्युपरतक्रियानिवृत्तिध्यानद्वयपरिणतो-ऽप्यात्मा असत्यामपि चिन्तायां कर्म
क्षपयतीत्यतः कर्मक्षपणसामान्यात् ध्यानमिव ध्यानमिति सिद्धम् ।” इति । न च
ध्यानस्य कर्मक्षपणसामर्थ्यमभिद्वमिति वाच्यम्, पूर्वमहर्षिर्मिथ्याने कर्मविनाशसामर्थ्यस्य प्रतिपादि-
त्वात् । तथा चाऽत्र ध्यानशतकम्-

“अंबर-लोह-महीणं कमसो जह मल-कलंक-पंकाणं ।

सोज्झावगयणसोसे साहेति जला-ऽणलाइच्चा ॥१॥

तह सोज्झाइसमत्था जीवंवर-लोह-भेइणिगयाणं ।

झाण-जल-ऽणलसूरा कम्म-भल-कलंक-पंकाणं ॥२॥

तापो सोसो भेओ जोगाणं झाणओ जहो निययं ।

तह ताव-सोस-भेयां कम्मस्स वि झाइणो नियमा ॥३॥” इति ।

(२) यद्वा यथा छत्रस्थस्य सुनिश्चलं मनो ध्यानं भण्यते, तथैवा-ऽस्य सयोगिकेवलिनो योगत्वा-
ऽप्यभिचारात् सुनिश्चलः कायो ध्यानमुच्यते, इत्थं युक्तमेव भगवतो ध्यानम्, निश्चलत्वसामान्यात्,
तथा चोक्तं ध्यानशतके

“जह छउमत्थस्स मणोझाणं भण्णइ सुनिच्चलो संतो ।

तह केवलिणो काओ सुनिच्चलो भन्नइ झाणं ॥१॥” इति ।

(३) अथवा मनोविशेष एव ध्यानमित्यनैकान्तिकम् । इदमुक्तं भवति—यथा ध्यै चिन्तायाम्,
तथा ध्यैधातुः काययोगनिरोधेऽपि, नानार्थत्वाद् धातूनाम्, यदुक्तं

“निपाताश्चोपसर्गाश्च धातवश्चेति त्रयः ।

अनेकार्थाः स्मृताः लोके पाठस्तेषां निदर्शनम् ॥१॥” इति ।

अतः सयोगिकेवलिनं कायनिरोधप्रयत्नस्वरूपं ध्यानमुपपद्यते । उक्तं च विशेषा-ऽऽवश्यक-
भाष्यकारमहर्षिभिः

“झाणं मणोविसेसो तदभावे तस्स संभवो कत्तो ।

भण्णइ भणिथं झाणं समए तिविहे वि करणंमि ॥१॥

सुदढप्पयत्तवावारणं निरोहो व विज्जमाणाणं ।

झाणं करणाणमयं न उ चित्तनिरोहमित्ताणं ॥२॥

होज्ज न मणोमयं वाइयं च झाणं जिणस्स तदभावे ।

कायनिरोधपत्तयरस भावमिह को निवारेइ ॥३॥

जइ छउमेत्थेस्स मणोनिरोहमेत्तप्पयत्तयं ज्ञाणं ।

कह कायजोगरोहप्पयत्तयं होइ न जिणस्स ? ॥४॥” इति ।

तथैव गुणस्थानककमारोहेऽपि

“छद्मस्थस्य यथा ध्यानं मनसः स्थैर्यमुच्यते ।

तथैव वपुषः स्थैर्यं ध्यानं केवलिनो भवेत् ॥१॥”

किञ्च जीवोऽयोगसद्भावाज्जिनागमवचनग्रामाण्याच्च सिध्यति सयोगिकेवलिनो ध्यानम् ।

तृतीयशुक्लध्यानोपगतः काययोगे परमशुक्ललेश्यायां च वर्तते, यदुक्तं ध्यानशतके

“पदमं जोगे जोगेसु वा भयं वित्तिभमेकजोगमि ।

तद्वयं च कायजोगे सुकमजोगमि य चउत्थं ॥१॥

सुक्काए लेसाए दो ततियं परमसुकलेसाए ।

थिरयाजियसेलेसि लेसाईयं परमसुकं ॥२॥” इति ।

तृतीयशुक्लध्यानं ध्यायन् वेदनीयादीनां च स्थितिधातादीन् कुर्वन् योगकिङ्कीश्च विनाशयन् सयोगिगुणस्थानकचरममयं प्राप्नोति, तदानीं योगं निर्मूलतो नाशयति, तद्वचाजिहीर्षुराह—
‘चरिमे’ इत्यादि, ‘चरमे समये’ सयोगिकेवलिगुणस्थानकस्थान्त्यसमये ‘सर्वाः’ अशेषाः ‘किङ्कीः’ योगकिङ्कीः ‘विनाशयति’ निःशेषतो नाशयति, इत्थं निश्चयनयमाश्रित्य सयोगिकेवलिगुणस्थानकचरमसमये सर्वात्मना योगकिङ्किनाशो जायमानो जातः । तदेवं समर्थितो योगनिरोधः ।

अथ सयोगिकेवलीचरमसमयेऽयोगिकेवलिकालतुल्यस्थितिकरण-जघन्यस्थितिसंक्रमादयो भण्यन्ते सयोगिकेवलिगुणस्थानकचरमसमये चरमस्थितिवातेन नामनोत्र-वेदनीयानामयोगिगुणस्थानकोपरितनस्थितिं धातयित्वोदये स्तोकं दलं ददाति, ततोऽनन्तरे द्वितीयस्मिन्निपेकेऽसंख्येयगुणं दलं ददाति । ततोऽपि तृतीयनिपेकेऽसंख्येयगुणं ददाति । एवमसंख्येयगुणक्रमेण तावद् ददाति, तावदयोगिकेवलिगुणस्थानकस्य चरमममयः ।

इत्थं सयोगिगुणस्थानकचरमसमये सर्वाण्यपि कर्माण्ययोगिकेवलिगुणस्थानककालसमस्थितिकानि जातानि, येषां च कर्मणामयोग्यवस्यायामुदयाऽभावः, तेषां स्थिति स्वरूपं प्रतीत्य समयोनां विदधाति । सामान्यतः सत्ताकालं तु प्रतीत्याऽयोग्यवस्यासमानामिति । कुतः ? इति चेत्, उच्यते—
अनुदयवत्यः प्रकृतयश्चरमसमये स्तिबुकसंक्रमेणोदयवतीषु संक्रमिष्यन्ति, तेन चरमसमये स्वरूपेण न प्राप्स्यन्ते, किन्तुदयवत्प्रकृतिरूपेण प्राप्स्यन्ते । तेनोदयवतीनां प्रकृतीनां दलिकं कालमाश्रित्याऽयोगिचरमसमयं यावत् स्वस्वरूपेण स्थास्यति, उदयरहितानां प्रकृतीनां दलिकं तु द्विचरमसमयं यावत् स्वरूपेण, चरमसमये स्तिबुकसंक्रमेण तासां संक्रमयिष्यमाणत्वेन परस्वरूपेणोपलम्भात् ।

यद्वा येषां कर्मणामयोगिकेवलिगुणस्थानकेयुदयो भवति, तेषामयोगिकेवलिगुणस्थानकाल-

प्रमाणा स्थितिर्भवति, येषां तूदयो न भवति, तेषां निपेकमाश्रित्य समयोना भवति, प्रथम-
निपेकस्य स्तिवुकसंक्रमेण संक्रान्तत्वाद् । कालमाश्रित्य त्वयोगिगुणस्थानककालप्रमाणा भवति,
यथा वन्धेऽवाधास्थितौ दलाऽभावेऽपि स्थितिश्चरमनिपेकमाश्रित्य भण्यते, तथैवात्राऽपि चरम-
निपेकमाश्रित्य स्थितिरयोगिगुणस्थानककालप्रमाणा भण्यते । प्रत्यपादि च सप्ततिकाचूर्णौ—“तस्स
चरिमसयोगिकेवलस्स कम्माणि उव्वट्ठिज्जमाणाणि उव्वट्ठिज्जमाणाणि सव्वोवट्ठ-
णाए उव्वट्ठियाणि अजोगिकेवलिकालसमठिनियाणि जायाणि । जेसिं कम्माणं
अजोगिमि उदओ नत्थि, तेसिं ठितिं समज्जणं ठवेइ दलिअं पडुच्च न
कालं ।” इति ।

तथा मयोगिगुणस्थानकचरमसमये नरकद्विक-तित्यर्गद्विक-पञ्चेन्द्रियजातिरहितशेषजातिचतु-
ष्टय-स्थायर-सृष्टगन्साधारणा-ऽऽतपोधोतनामानि वर्जयित्वा शेषाणां नामकर्मनवतिप्रकृतीनां (९०)
वेदनीयद्विकस्य गोत्रद्विकस्य च जवन्यस्थितिसंक्रमो भवति । अन्यथायि च कर्मप्रकृतिचूर्णौ—
“चरिमसजोगे जा अत्थि, तासिं सो चेव’जोगांनिया चउणउनी पुव्ववण्णिया, तासिं
सो चेव सजोगिकेवली चरिमोवट्ठणे वट्ठमाणो सामो ।” इति । तदानीमेव मनुष्यजाति-
पञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकमसक्ततैजससक्त-प्रथमसंहनन-संस्थानपट्क-वर्णादिविशतिक-प्रशस्ताऽप्रशस्त-
खगति-परावातोपयाता-ऽगुरुलघु-तीर्थङ्कर-निर्माण-त्रस-वाद्ग-पर्याप्त-प्रत्येक-स्थिराऽस्थिर-शुभा-ऽशुभ-सु-
मगा-ऽऽदेय-न्यशःकीर्त्युच्चैर्गोत्ररूपाणां द्वापष्टिप्रकृतीनां (६२) जघन्यस्थित्युदीरणा गुणितकर्मा-
शस्य च महात्मन एतासां प्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशोदीरणा जायते । इह कर्मप्रकृतिचूर्णिकारा-
दिभिः स्वरद्विकस्योच्छ्वासस्य च प्रकृत्युदीरणोत्कृष्टप्रदेशोदीरणे क्रमेण वाग्योगनिरोधकाल
उच्छ्वासनिरोधकाले च दर्शिते, अक्षराणि त्वेवम्—“उस्सासणांमस्स आणपाणुपज्जत्तोए
पज्जत्तां सव्वे उदीरणा सुस्सरदुस्सराणं भासापज्जत्तोए पज्जत्तगा उदीरणा ।
'सव्वण्णुस्सासो भासा वि य जा ण रुज्झंति' सव्वण्णूणं केवलोणं उस्सासभा-
सातो जाव ण निरुज्झंति, ताव उदीरेति, परत्थ उदयाभावातो णत्थि उदीरणा ।
XXXXसरणिरोहकालेम्मि सुस्सरदुस्सराणं सो चेवुक्कोसपदेसुदीरतो(.. गो) आ-
णपाणुणिरोहसमते सो चेव केवली आणपाणूणं ।” इति । तेषां जवन्यस्थित्युदीरणा पुनः
सयोगिकेवलचरमसमये प्रोक्ता, अक्षराणि त्वेवम्—“मणुयगति-पंचिदियजाति-उरालियसत्तगं
छसंठाण-पढमसंधयणं उवधायं परधायं उस्सासं पसत्थापसत्थविहायगति-तसं
वायरं पज्जत्तगं पत्तोयसरोरं सुभगं सुसरं दुसरं आएज्जं जसं तित्थकरं उच्चा-
गोयं, एत्ताओ वत्तोसं धुवोदीरणातेतोससहितातो पणसट्ठि होति । एतासिं उदी-
रणंते त्ति सयोगिकेवलचरमसमये जहणिया द्विदिउदीरणा होइ ।” इति ।
तदत्र प्रकृत्युदीरणाभावे कथं स्थित्युदीरणा भवति ? इति वयं न विन्नः तेषां कोऽभिप्राय इति ।

अतो वयमपि तथैव दर्शयामः । न चैकान्तेन युक्त्युपन्यास आग्रहः कार्यः, अतीन्द्रियपदार्थेषु तर्कणामकिञ्चित्करत्वाद् आगमोपपत्तिगम्यमानत्वाच्च तत्तस्य, यदुक्तं योगविन्दौ दुःषमान्व-
कारप्रदीपैर्जिनप्रवचनकुशलैः श्रीहरिभद्रसूरिपादैः

“यत्नेनाऽनुमितोऽप्यर्थः कुशलैरनुभातृभिः ।

अभियुक्ततरैरन्यैरन्यथैवोपपाद्यते ॥१॥

ज्ञायेन् हेतुवादेन पदार्था यद्यतीन्द्रियाः ।

कालेनैतावता प्राज्ञैः कृतः स्यात्तेषु निश्चयः ॥२॥

न चैतदेवं यत्तस्माच्छुष्कतर्कग्रहो महान् ।

मिथ्याभिमानहेतुत्वात्त्याज्य एव सुमुक्षुभिः ॥३॥” इति ।

उक्तञ्चाऽन्यत्राऽपि-“आगमश्चोपपत्तिश्च सम्पूर्णं दृष्टिलक्षणम् ।

अतीन्द्रियाणामर्थानां सद्भावप्रतिपत्तये ॥१॥” इति ।

एवं चरमसमये पञ्चषष्टिप्रकृतीनां जवन्यस्थित्युदीरणा भवति ।

अथवा कर्मप्रकृतिचूर्णिकारादिभिर्यदुक्तं सयोगिकेवल्लिगुणस्थानकचरमसमय उच्छ्वासस्य जवन्यस्थित्युदीरणा भवतीति, तत् सामान्येनाऽभिहितम्, “व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्ति-
र्नहि संदेहादलक्षणम् ।” इति न्यायेनोच्छ्वासं निरुन्वानस्य सयोगिकेवल्लिनश्चरमसमय उच्छ्-
वासस्य जवन्यस्थित्युदीरणा भवति । एवंवाग्योगं निरुन्वतः सयोगिकेवल्लिनश्चरमसमये सुस्वर-दुःस्व-
रयोर्जवन्यस्थित्युदीरणा भवतीति व्याख्येयम् ॐ । तत्त्वं तु केवलिनो बहुश्रुता वा विदन्ति ।

ऋधवलाकारास्तु सुस्वरदुस्वरयोरुच्छ्वासस्य च प्रकृत्युदय क्रमेण वाग्योगनिरोधकालमुच्छ्वासनि-
रोधकाल च यावत् प्रतिपादयन्ति । अक्षराणि त्वेवम् “उस्सास्सिआणापाणपञ्जत्तीए पञ्जत्तयदो जाव
चरिमसमयउस्सासणिरोहकारओ त्ति ताव वेदओ । XXX सुस्सरदुस्सरण को वेदओ ? भासा-
पञ्जत्तीए पञ्जत्तदो जाव भासाणिरोहस्स अकारओ त्ति” इति । एवमुत्कृष्टप्रदेशोदीरणामपि निरूपयन्ति ।
किन्तु प्रकृत्युदीरणां जवन्यस्थित्युदीरणां च सयोगिकेवल्लिचरमसमयं यावद् व्याहरन्ति । अक्षराणि
त्वेवम् “उस्सासिआणाए मिच्छाईट्ठिपहुडि जाव सजोगि चरिमसमओ त्ति [उदीरणा] XXX
सुस्सरदुस्सरण मिच्छाईट्ठिपहुडि जाव सजोगिकेवल्लिचरमसमओ त्ति उदीरणा । XXX अगुल-
धुअ-उवधाद-परधाद-उस्सास-पसत्थापसत्थविहायगदि-तस-वावर-पञ्जत्त-पत्तयसरीर-थिराथिर-सुहा-
सुह-सुभग-सुस्सर-दुस्सर-आदेज्ज-जसगिति-तित्थयर-णिमिआणाभाण जहण्णाट्ठिदिउदीरओ को होदि ?
चरिमसमयसजोगी ।” इति । इत्थं वाग्योगोच्छ्वासयो प्राग् निरुद्धत्वात् सुस्वर-दुस्वरौच्छ्वासानां
प्रकृत्युदय विना सयोगिकेवल्लिचरमसमये तेषां प्रकृत्युदीरणा जवन्यस्थित्युदीरणा च कथं भवेताम्? उद्या-
भावे उदीरणाऽयोगादिति नाऽवबुध्यते तदभिप्रायः ।

● व्याख्यातश्चैतदर्थं सत्कर्मपञ्जिकायामपि “एतज्जाव सयोगिकेवल्लिचरिमसमयो ता उस्सास-
मुदीरेदि त्ति उत्ते उस्सासणिरोह करेतकेवल्लिचरिमसमयो जाव तावेदस्सुस्सासुदीरणा जीव-पदेसाणं
परिण्णदमुस्सासएव च करेदि । ततो पर ते दोण्णि वि कज्जाणि करेदुमसत्था होइए तत्थ
फल सगरुवेण पदेसणिज्जर एण करेदि त्ति वत्तव्वं ॥” इति ।

तथा तैजसमत्तक-मृदु लघुवर्जगुभवर्णादिनवका-ऽगुरुलघु-स्थिर-शुभ-सुभगा-ऽऽदेय-यशः-कीर्ति-
निर्माणोच्चैर्गोत्रतीर्थकरनाम्नां पञ्चविंशतिसंख्यकानामुत्कृष्टा-ऽनुमागोदीरणा, कृष्ण-नील-दुरभिरान्य-
तित्त-कटु-शीत-रूक्षा-ऽस्थिरा-ऽशुभरूपाणां च नवानां प्रकृतीनां जवन्यानुमागोदीरणा भवति ।
उक्तञ्च कर्मप्रकृतिचूर्णौ “सजोगिकेवलिसस अंते सज्जोवदृणाए वदमाणरस
सुभपगतोणं, कयरासिं ? भत्रइ-तेजतिगसतगं सुभवत्रेकारसगं मउय-लहु-
यहोणं अगुरुलहुगं थिर-सुभ-सुभगं आरज्जं जसं निमिणं उच्चागोयं तित्थ-
करनामाणं एयासि पणुवीसाणं पगतोणं उक्कोसाणुभागउदीरणा लब्धमिति ।
कक्खडगुरुगहेणं कुवण्णाणवगं अथिरं असुभं एतेसि णवण्हं कम्माणं सजोगि-
केवलिचरिमसमए जहण्णाणुभागुदीरणा ।” इति ।

सयोगिकेवलिगुणस्थानकचरमसमय औदारिकमत्तकतैजसमत्तकप्रथमसंहनन-संस्थानपट्क-
वर्णादिविशतिक-प्रशस्ता-ऽप्रशस्तखगति-पराधातोपवाता-ऽगुरुलघु-निर्माण-प्रत्येक-स्थिरा-ऽस्थिर-
शुभा-ऽशुभरूपाणां द्वापञ्चाग-प्रकृतीनां(५२)जवन्यस्थित्युदयो गुणितकर्माशस्य च महात्मन उक्त-
प्रदेशोदयो भवति, सुस्वरदुःस्वरयोरुच्छ्वासस्य च जवन्यस्थित्युदयो गुणितकर्माशस्य चो कृष्टप्रदेशो-
दयः प्रागेव क्रमेण वाग्योगनिरोधचरमसमय उच्छ्वासनिरोधचरमसमये च भवति स्म । तथा तैजन-
समत्तक-मृदुलघुवर्जगुभवर्णादिनवकाऽगुरुलघु-स्थिर-शुभ-सुभगा-ऽऽदेय-यशः-कीर्ति-निर्माण-तीर्थङ्कोचै-
र्गोत्ररूक्षणां पञ्चविंशतिप्रकृतीनामुत्कृष्टानुमागोदयो कृष्ण-नील-दुरभिरान्य-तित्त-कटु-शीत-रूक्षा-
ऽस्थिरा-ऽशुभरूपाणां च नवानां जवन्याऽनुमागोदयो भवतः, उदीरणातुल्यत्वात्तयोः ॥२५६॥

अथ सयोगिकेवलिगुणस्थानकचरमसमय उदयविच्छेदं गाथात्रयेण प्रतिपादयति

चरिममये सजोगिरस य अण्णयरस वेयणीयरस ।

ओरालियदुगन्तेजस-कम्मण-संठाणछकाणं ॥२५७॥

तह पढमसंधयण-वण्णचउक्काण तह दोण्ह खगईणं ।

अगुरुलहुय-उव्वाय-परधाय-निम्माणणामाणं ॥२५८॥

पत्तेय-थिरा-ऽथिर-णामाण तह सुहा-ऽसुहाण वोच्छिण्णो ।

उदओ पुवं चिय सुसर-दुरसरसासणामाणं ॥२५९॥

चरमसमये सयोगितश्चा-ऽन्वतरस्य वेदनीयस्य ।

औदारिकद्विक-तैजस-कर्मण-सस्यानपट्कानाम् ॥२५७॥

तथा प्रथमसंहनन-वर्णचतुष्करोस्तथा द्वयो खगत्यो ।

अगुरुलघूपवान-परावात-निर्माणनाम्नाम् ॥२५८॥

प्रत्येक-स्थिरा-ऽस्थिरनाम्नां तथा शुभा-ऽशुभयोर्व्यवच्छिन्न ।

उदय पूर्वमेव सुस्वर-दुस्वरोच्छ्वासनाम्नाम् ॥२५९॥ इति पदसंस्कार ।

‘चरिमसमये’ इत्यादि, तत्र ‘सयोगिनश्च’ सयोगिकेवल्लिनश्चरमसमये च ‘अन्यतरस्य वेदनीयस्य’ साता-ऽसातयोरन्यतरवेदनीयकर्मणः ‘औदारिकद्विक-तैजस-कर्मण-संस्थानपट्कानाम्’ औदारिकद्विकस्य=औदारिकशरीरौदारिकाङ्गोपाङ्गरूपस्य तैजसस्य=तैजसशरीरनामकर्मणः कर्मणस्य=कर्मणशरीरनामकर्मणः संस्थानपट्कस्य=भ्रमचतुरस्रन्यग्रोधपरिमण्डल-सादि-त्रामन-कुब्ज-हुण्डलक्षणस्य च, तथा ‘प्रथमसंहनन-वर्णचतुष्कयोः’ प्रथमसंहननस्य=अर्धमनराचस्य वर्णचतुष्कस्य=वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्शाख्यस्य च, तथा ‘द्वयोः खगत्योः’ प्रशस्तविहायोगतेरप्रशस्तविहायोगतेश्च ‘अगुरुलघूपधात-पराधात-निर्माणनाम्नाम्’ अगुरुलघुनामकर्मण उपधातनामकर्मणः पराधातनामकर्मणो निर्माणनामकर्मणश्च ‘प्रत्येक-स्थिरा-ऽस्थिरनाम्नां’ प्रत्येकनामकर्मणः स्थिरनामकर्मणो-ऽस्थिरनामकर्मणश्च ‘शुभा-ऽशुभयोः’ शुभनामकर्मणो-ऽशुभनामकर्मणश्चोदयो व्यवच्छिन्नः । तत्रैकतरं वेदनीयं यदयो-गिकेवल्लिना न वेदयितव्यम्, तत् सयोगिकेवल्लिचरमसमय उदयतो व्यवच्छिद्यते, अयोगिगुणस्थानके वेदनीयोदयस्य परावृत्तेरभावात् । तथा नामकर्मणोऽप्युक्तौदारिकद्विकादिप्रकृतयो व्यवच्छिन्नोदयाभवन्ति, उत्तरओदया-ऽभावात् ।

इह भूले सयोगिकेवल्लिगुणस्थानकचरमसमये नामकर्मणः सप्तषष्टिभेदानाश्रित्य पञ्चविंशतिनामकर्मोत्तरप्रकृतीनामुदयविच्छेदो-ऽमिहितः, अविच्छेदभेदोऽस्त्वलम्ब्य द्वापञ्चाशत्प्रकृतीनामुदयविच्छेदो वक्तव्यः, औदारिकद्विकमपनीयौदारिकशरीरौदारिकाङ्गोपाङ्गौदारिकौदारिक-वन्धनौदारिकतैजसवन्धनौदारिककर्मणवन्धनौदारिकतैजसकर्मणवन्धनौदारिकसंवातनलक्षणौदारिक-सप्तकस्य तैजस-कर्मणलक्षणशरीरद्वयमपनीय तैजसशरीर-तैजसतैजसवन्धन-तैजसकर्मणवन्धन-तैजससंवातन-कर्मणशरीर-कर्मणकर्मणवन्धन-कर्मणसंवातनाख्यतैजससप्तकस्य वर्णचतुष्कञ्चा-ऽपनीय कृष्ण-नील-लोहित-हाग्नि-शुक्ल-तिक्त-कटु-कषाया-ऽऽम्ल-मधुर-सुरभि-दुरभि-गुरु-लघु-मृदु-स्वर-शीतोष्ण-स्निग्ध-रूक्षरूपविंशतिप्रकृतीनां प्रक्षेपात् ।

ननु सयोगिकेवल्लिचरमसमये सुस्वर-दुःस्वरोच्छ्वासनामकर्मणामप्युदयविच्छेदः कुतो नोक्तः ? इत्यत आह-‘पुष्पं’ इत्यादिः, पूर्वमेव ‘सुस्वर-दुःस्वरोच्छ्वासनाम्नां’ सुस्वरनामकर्मणो दुःस्वरनामकर्मण उच्छ्वासनामकर्मणश्चोदयो व्यवच्छिन्नः, वाग्योगनिरोधकाले सुस्वर-दुःस्वरयोर्लुच्छ्वासनिरोधकाले चोच्छ्वासस्योदयो व्यवच्छिन्न इत्यर्थः । यदुक्तं सप्ततिकाचूर्णौ-“तन्मि चेव समए ओरालिय-तेया-कम्मइगसरोरसंवडाणं बंधण-संवाय छन्हं संठाणाणं पढमसंधयण-ओरालियंगोवंगं वण्ण-गंध-रस-फास-अगुरु उवघाय-पराघाय-विहगं-र-पत्तेय-थिराथिर-सुभासुभ-निमेणणामाणं एएसिं कम्माणं उदओदीरणणं वोच्छेओ, ऊसास-सरा हेहओ निरुद्धा ।” इति । अत्र चूर्णिकारैर्नामकर्मण एवोदयोदीरणविच्छेदः प्रदर्शितः, तेना-ऽन्यतरवेदनीयस्योदयविच्छेदो नोल्लिखितः ।

सयोगिचरममये सर्वथोच्छ्रायनिरोधं मन्यन्त आवश्यकचूर्णिकारादय इत्यस्माकं मतिः । यदुक्तमावश्यकचूर्णौ—“ताहे आणपाणुणिरोहं काउं अजोगो भवति ।” इति ।

सूक्ष्मक्रिया-प्रतिपातिध्यानसामर्थ्येन संग्रहानप्रमाणमुच्छ्रयप्रमाणं च क्रमेण हासयतः केवलिनचरममये यत् संस्थानप्रमाणमुच्छ्रयप्रमाणं च भवति, तदुच्छ्रयप्रमाणतस्त्रिमागहीनां संस्थानोच्छ्रायौ निरुद्धयोगस्य महात्मनः सयोगिकेवलिनचरममये भवतः, यतो मुखश्रवणोदरादिविभराणि स्वात्मप्रदेशैः पूरितानि भवन्ति, यदुक्तमावश्यकचूर्णौ—“जाइं च से सरारे कम्मणिव्वत्ति-याइं सुहसवणसिरोदरादिच्छिदाइं तानि वियोगमाणो र तिभागूणं पदेसोगाहणं करेति ।” इति । एवं वाचकमुख्यैरपि-

“चरिममवे संस्थानं यादग् यस्योच्छ्रयप्रमाणं च ।

तरगात् त्रिभागहीनावगाहसंस्थानपरिणाहः ॥१॥” इति ॥२५७-२५८-२५९॥

अथ सयोगिकेवलिनगुणस्थानचरममये ये सप्त पदार्था युगपद् व्यवच्छिद्यन्ते, तान् व्याजिहीर्षुराह—

किट्ठी जोगो ठिइरसधाओ णामदुगुदीरणा लेसा ।

वंधो तइयज्झाणं य सत्त अन्तम्मि वोच्छिण्णा ॥२६०॥

किट्ठो योग स्थितिरसवातो नामद्विकोदीरणा लेखा ।

बन्धस्तृतीयव्यान च सत्ता-अन्ते व्यवच्छिन्ना ॥२६०॥ इति पदमस्कार ।

‘किट्ठी’ इत्यादि, ‘किट्ठयः’ प्राग्निरूपितगन्धार्थाः भर्वा योगकिट्ठयः ‘योगः’ जीवप्रदेशपरिस्पन्दनलक्षणः कर्णवीर्यमिव्यर्थैः, स्थितिगसवातो ‘नामद्विकोदीरणा’ नाम-गोत्रयोरुदीरणा ‘लेखा’ शुक्ललेखा ‘बन्धः’ मातवेदनीयस्यैर्यपथिकबन्धः ‘तृतीयव्यानं’ सूक्ष्मक्रिया-प्रतिपातिनामवेयं ध्यानं च सर्वमङ्गयया ‘सत्त’ सप्तमङ्गयकाः पदार्था ‘अन्ते’ सयोगिकेवलिनगुणस्थानकस्य चरमममये युगपद् ‘व्यवच्छिन्नाः’ अपुनर्मीवता-उपगता भवन्ति । न चैषा मत्त-पदार्थव्यवच्छितिः स्वमनीषिकया-अभिहिता, पूर्वमहर्षिभिर्मुक्तत्वात् । तथा चा-उदुः श्रीमन्मलयगिरिपादाः—“नस्मिञ्च सयोग्यवस्थाचरमसमये सूक्ष्मक्रिया-प्रतिपातिध्यानं सर्वाः किट्ठयः सखेयबन्धो नासगोत्रयोरुदीरणा योगः शुक्ललेखा स्थित्यनुभागधातश्चेति सप्तपदार्थाः युगपद्यवच्छिद्यन्ते ।” इति । भाष्यार्थः पुनरयमस्ययोगिगुणस्थानकचरमममये सर्वा योगकिट्ठयो व्यवच्छिद्यन्ते, सर्वया तन्नाशस्य दर्शितत्वात् । योगकिट्ठीनां व्यवच्छिद्यन्त्वाद् योगोऽपि व्यवच्छिद्यते । न च किट्ठीनां नाशेन योगव्यवच्छेदो-ऽनुक्तः मिथः, कुतः पदार्थान्तरत्वेनोपदिश्यत इति वाच्यम्, मन्दबुद्धिजनानां सुखावबोधाय प्रतिपादितत्वेन विरोधा-ऽभावात् । कर्णवीर्यरूपस्य योगस्य व्यवच्छेदात् स्थिति-धातुरसवातलक्षणा-उपवर्तना, उदीरणा लेखा बन्धश्च निवर्तन्ते, तेषां योगनिमित्तत्वात् “निमित्ता-ऽभावे नैमित्तिकस्याप्यभावः” इति न्यायोपलम्भाच्च । तृतीयव्यानस्य फलं योग-

निरोधः, तेन योगनिरोधलक्षणफले समुत्पन्ने तत्कारणं सूक्ष्मक्रिया-प्रतिपातिव्यानं निवर्तते, प्रयोजनसिद्धेः । इत्थं सूक्ष्मक्रिया-प्रतिपातिव्यानचलेन निरुद्धकाययोगो विगतलेश्यो देहे स्थितोऽपि निर्वाणं यियासुः केवलज्ञानी भगवान् निष्क्रियो भवति । उक्तं च

“ध्याने दृढा-ऽर्पिते परमात्मनि ननु निष्क्रियो भवति कायः ।

प्राणापातनिमेषोन्मेषवियुक्तो मृतस्यैव ॥१॥

ध्यानान्-ऽर्पितोपयोगस्या-ऽपि न बाङ्-मनसक्रिये यस्मात् ।

अन्तर्चर्चित्वाद्दुपरमतस्तेन तयोर्ध्यानेन निरोधनं नेष्टम् ॥२॥

सततं तेन ध्यानेन निरुद्धे सूक्ष्मकाययोगेऽपि ।

निष्क्रियदेहो भवति स्थितोऽपि देहे विगतलेश्यः ॥३॥” इति ॥२६०॥

तदेवं समर्थितोऽष्टमोऽधिकारः ।

सयोगिकेवल्लिगुणस्थानकचरमसमये प्रवर्तमानपदार्थानां यन्त्रकम् ।

(१) उदयवतीना प्रकृतीनामयोगिगुणस्थानकाद्वाप्रमाणा स्थितिं विदधाति ।

(२) अनुदयवतीना प्रकृतीनामयोगिगुणस्थानकाद्वापेक्षया समयोता स्थितिं निर्वर्तयति ।

(३) नरकद्विक-निर्यगद्विक-पञ्चेन्द्रियवर्जजातिचतुष्टय-स्थावर-सूक्ष्म-साधारणा-ऽऽतपोद्योतवर्जानां शेषाणां नाम-कर्मनवतिप्रकृतीनां (९०) वेदनीयद्विक-गोत्रद्विकयोश्च जवन्यस्थितिसक्रमो भवति ।

(४) मनुष्यगति-पञ्चेन्द्रियजास्त्रौदारिकसत्तकृतैजससप्तक-प्रथमसहजन-सस्थानपट्क-वर्णादित्रिंशतिक-स्वगति-द्विक-परावातोपधातोच्छ्वासा-ऽगुरुलघु-तीर्थङ्कर-निर्माण-त्रस-बादर-पर्याप्त-प्रत्येक-स्थिरा-ऽस्थिर-शुभा-ऽ-शुभ-सुभा-सुम्बर-दु-स्वरा-ऽऽदेय-यश कीर्त्युच्चैर्गोत्ररूपाणां पञ्चपट्टिप्रकृतीनां (६५) जवन्यस्थित्युदीरणा भवति । अथवा सुम्बर-दुःस्वरोच्छ्वासवर्जानां निरुक्तमनुष्यगत्वाजीना जवन्यस्थित्युदीरणा भवति ।

(५) अनन्तरोक्तपञ्चपट्टिप्रकृतीनाम् (६५) उत्कृष्टप्रदेशोदीरणा गुणितकर्मांशजीवस्य भवति । अथवा सुम्बर-दु-स्वरोच्छ्वासवर्जानां शेषाणां द्वापट्टिप्रकृतीनाम् (६२) उत्कृष्टप्रदेशोदीरणा भवति ।

(६) तैजससप्तक-मृदुलघुवर्जशुभवर्णादिनवका-ऽगुरुलघु-स्थिर-शुभ-सुभा-ऽऽदेय-यश कीर्त्ति-निर्माणोच्चैर्गो-त्र-तीर्थक-लान्ना पञ्चत्रिंशतिकर्मणाम् (२५) उत्कृष्टानुभागोदीरणा भवति ।

(७) अनन्तरोक्तानां पञ्चत्रिंशतिप्रकृतीनामुत्कृष्टानुभागोऽगो भवति ।

(८) कृष्ण-नील-दुरभिगन्व-तित्त-कटु-शीत-रूक्षा-ऽस्थिरा-ऽशुभरूपाणां नवप्रकृतीनां (९) जवन्या-ऽनुभागोदी-रणा भवति ।

(९) अनन्तरोक्तनवप्रकृतीना जवन्या-ऽनुभागोऽगो भवति ।

(१०) औदारिकद्विक-तैजस-कर्मणगरीर-सस्थानपट्क-प्रथमसहजन-वर्णचतुष्क-स्वगतिद्विका-ऽगुरुलघुपवात-परावात-निर्माण-प्रत्येक-स्थिरा-ऽस्थिर-शुभा-ऽशुभा-ऽन्यतरवेदनीयरूपाणां सप्तत्रिंशतिप्रकृतीनाम् (२७) उदयो व्यवच्छिद्यते । नामकर्मणस्यधिकशतमेदास्त्वाश्रित्य त्रिपञ्चाशत्प्रकृतीनामुदयो व्यवच्छिद्यते ।

(११) चरममत्राऽपेक्षया देह-सस्थानत उच्छ्रितश्च त्रिभागहीनो भवति ।

(१२) सप्तपदार्थानां व्यवच्छिन्ति । तद्यथा

(१) योगकिट्टीना सर्वथा विनाश ।

(२) योगस्य विनाश । (३) स्थितिवात-रसधातयोर्विच्छेदः ।

(४) नामगोत्रयोरुदीरणायां व्यवच्छेद ।

(५) शुक्ललेशयार्था उच्छेद ।

(६) सातवेदनीयवन्वस्योच्छेद ।

(७) सूक्ष्मक्रिया-प्रतिपातिव्यानस्या-ऽपगम ।

सम्प्रति नवममधिकारमयोगिगुणस्थानकार्थं प्रतिपादयितुकाम आह

सेकाले लहइ अजोगिगुणहाणमुवयाइ ज्ञाणं च ।

वोच्छिन्नकिरियमंतोमुहुत्तपमिअं च सेलेसिं॥२६१॥

अनन्तरकाले लभते-ऽयोगिगुणस्थानकमुपयाति ध्यानं च ।

व्यवच्छिन्नक्रियमन्तमुर्हतिप्रमितां च शैलेशीम् ॥२६१॥ इति पदमङ्कार ।

‘सेकाले’ इत्यादि, ‘अनन्तरकाले’ सयोगिकेवल्लिगुणस्थानचरमममयादनन्तरममय इत्यर्थः, ‘अयोगिगुणस्थानकं’ योगः-मनोवाक्कायव्यापाररूपो विद्यते-ऽस्येति योगी “अतो-ऽनेक-स्वरात्” (मिद्धहेम० ७-२-६) इतिश्रुतेन इन्प्रत्ययः, न योगीत्ययोगी, तस्य गुणस्थानमित्ययोगि-गुणस्थानम्, तत् ‘लभते’ प्राप्नोति । तदानीं चा-ऽन्यत्किं प्राप्नोति ? इत्यत आह-‘उवयाइ ज्ञाणं च’ इत्यादि, ‘उपयाति’ प्राप्नोति ध्यानं च ‘व्यवच्छिन्नक्रियम्’ व्यवच्छिन्नक्रियाऽप्रतिपाति चतुर्थशुक्लं ‘अन्तर्मुहूर्तप्रमितां च’ हस्वाक्षरपञ्चकोच्चारणकालप्रमाणां च शैलेशीम्, चकारः समुच्चये । उक्तं च भाष्यकृद्भिः

“हंभइ स कायजोगं संखाईएहि चेव समएहिं ।

तो कयजोगनिरोहो सेलेसीभावणामेइ ॥१॥

तणुरोहारंभाओ ज्ञायइ सुहुमकिरियाणियहिं सो ।

वुच्छिन्नकिरियमप्पडिवाइं सेलेसिकालगि ॥२॥” इति ।

एवमावश्यकचूर्णिकारैरपि निगदितम्-“पच्छा समुच्छिन्नकिरियं ज्ञाणं अणुप्प-विद्धो जावनिणं कालेणं अतुरियं अविलंबितं ईसोपंचरहस्सक्खरा ‘क ग ग घ ङ’ एते उच्चारिज्जन्ति, एवणिकालं सेलेसिं पडिवज्जदि ।” इति ।

ननु किं नाम व्युच्छिन्नक्रियमप्रतिपाति ध्यानम् ? इति चेत्, उच्यते-व्युच्छिन्ना=व्युपरता क्रिया=सृष्टमकाययोगलक्षणा यस्मिन्, तत्, न प्रतिपत्तनशीलमित्यप्रतिपाति । उक्तं च तत्त्वार्थ-वृत्तौ

“कायिको च यदेवाऽपि सूक्ष्मोपरमति क्रिया ।

अनिवर्ति तदप्युक्तं ध्यानं व्युपरतक्रियम् ॥१॥ इति ।

ननु मनसो-ऽभावेन योगा-ऽभावेन च प्रयत्नविशेषाऽन्नावादयोगिनो ध्यानं कथं भवितुम-र्हति ? इति चेत्, उच्यते-पूर्वप्रयोगात् सिध्यत्ययोगिनो ध्यानम्, यथा कुलालचक्रं भ्रमणानि-मिनदण्डादेः क्रियानिवर्तने-ऽपि पूर्वा-ऽभ्यासाद् भ्राम्यति, तथा मनःप्रभृतिसर्वयोगोपरमे-ऽपि पूर्वविहितध्यानसंस्कारादयोगिनो ध्यानं भवतीत्यर्थः । (२) तथा जीवोपयोगरूपभावमनः-सत्त्वादयोगिनो ध्यानं भवितुमर्हति (३) तथा ध्यानकार्ये-कर्मनिर्जरणे हेतुत्वादयोगिनो ध्यानमुपप-

द्यते, यथा पुत्रकार्यादिपुत्रोऽपि पुत्रो भण्यत इति । किञ्च (४) ध्यैधातोरनेकार्थत्वेन 'ध्यै अयोगित्वे' इत्यभ्युपगमाद् (५) जिनागमवचनप्रामाण्याच्चा-ऽयोगिनो ध्यानं सिध्यति । उक्तं च विशेषावश्यकभाष्ये

“पुंवप्पओगओ वि य कम्मविणिज्जरणहेउतो वा वि ।

सदत्थवहुत्ताओ तह जिणचंदागमाओ य ॥१॥

चित्ताभावे वि सया सुहुभोवरयकिरियाइ भण्णांति ।

जोवोवओगसम्भावओ भवत्थस्स ज्ञाणाइ ॥२॥” इति ।

अत्र पूर्वप्रयोगादिति हेतुः कारणोपपत्तये, पूर्वसंस्काररूपहेत्वनपायात् । जीवोपयोगरूपभाव-
मनःसङ्गादिति द्वितीयो हेतुर्लक्षणोपपत्तये, सावमनःस्थैर्यरूपलक्षणोपपत्तये । ध्यानकार्य-कर्मनि-
र्जरणे हेतुत्वादिति हेतुर्व्यवहारोपपत्तये । अनेकार्थत्वादिति शब्दा-ऽर्थोपपत्तये, जिनागमवचन-
प्रामाण्यादिति च प्रमाणोपपत्तय इति ज्ञातव्यम् ।

अत्र सूक्ष्मग्रहणात् सूक्ष्मक्रिया-ऽनिवर्तिनो ग्रहणम्, उपरतग्रहणाद् व्युपरतक्रिया-ऽप्रति-
पातिनो ग्रहणम् ।

व्युपरतक्रियाऽनिवर्तिध्याने वर्तमानस्य महात्मनो बन्ध-लेश्या-योगादयो न भवन्ति, सयो-
गिकेवलित्वमसमये व्यवच्छिन्नत्वात्, उक्तं च शतकचूर्णौ-

“जोगाभावाओ पुण दुसमयठितो ण कम्मबन्धो त्ति ।

ज्ञाणप्पसंहारा तिभागसंक्षुचियनियदेहो ॥१॥

लेसाकरणणिरोहो जोगणिरोहो य तणुणिरोहेण ।

अहं भणिओ चित्तेओ बन्धणिरोहो वि य तहेव ॥२॥

एसो अजोगिभावो जोगणिरोहेण पत्तगुणणामो ।

अप्पडिवायज्ज्ञाणो सव्वण्णू सव्वदंसो थ ॥३॥” इति ।

ननु यदि चित्ता-ऽभावेऽप्ययोगिनो ध्यानमिष्यते, तर्हि सिद्धस्य कथं नेष्यते ? इति
चेत्, उच्यते-सिद्धानां प्रयत्नविशेषाभावात् कर्मनिर्जरादिप्रयोजनाभावाच्च न सिद्धानां ध्यानं
भविष्यति, उक्तं च विशेषावश्यकभाष्ये

“जइ अमणस्स वि ज्ञाणं केवल्लिणो कोस तं न सिद्धस्स ? ।

भण्णइ जं न पयसो तरस जओ न य निरुद्धव्वं ॥१॥”

तथा चाऽत्र तट्टोका-“यद्यमनस्कस्या-ऽपि केवलिनो ध्यानमिष्यते, तर्हि
सिद्धस्य किमिति नाभ्युपगम्यते ? भण्यते-ऽत्रोत्तरम्, यद्-यस्मात् तस्य सिद्धस्य
कारणा-ऽभावेन प्रयत्नो नास्ति, न च योगलक्षणं निरोद्धव्यमस्ति, अतः प्रयत्ना-
भावात् प्रयोजनाभावाच्च न सिद्धस्य ध्यानमिति ।” इति ।

- इत्थं शैलेशीं प्राप्ताः चतुर्थं व्यवच्छिन्नक्रिया-ऽप्रतिपातिशुक्लव्यानं ध्यायति । उक्तं च
तस्सेव य सेलेसोगयस्स सेलोव्व णिप्पकंपस्स ।

वोछिन्नकिरियमप्पडिवाइज्झाणं परमसुक्कं ॥१॥” इति ।

ननु कानाम शैलेशी ? उच्यते-शिलामिनिर्धृत्ताः शैलाः=पर्यताः, शैलानामिशः शैलेशः=मेरुपर्वतः,
तस्येयं शैलेशी, मेरुवद् निष्कम्पत्वात् स्थिरतेत्यर्थः । अथवा ‘शील समावा’ इति धात्वर्थदर्शनात्
शीलं समाधानम्, तच्च निश्चयतः सर्वसंवरः, तस्य ईशः=स्वामी शीलेशः, सयोगिकेवलिनो योग-
निमित्तककर्मादनोपलम्भात् निश्चेषतः संवरो नासीत्, अयोगिना भगवता तु योगम्यापि निरु-
द्धत्वाद् भवति सकलसंवरस्तस्य महात्मनः । शैलेशस्येयमवस्था=शैलेशी । उक्तं च श्रीम-
द्भाष्यकृद्भिः

सेलेसो किल मेरु सेलेसो होइ जा तदचलया ।

होउं व असेलेसो सेलेसोहोइ थिरयाए ॥१॥

सोलं व समाहाणं निच्छयओ सव्वसंवरो सो य ।

तस्सेसो सोलेसो सोलेसो होइ तथवत्था ॥२॥” इति

अथ शैलेश्याः कालो भण्यते ना-ऽतिशीघ्रैर्ना-ऽतिस्थिरैः, किन्तु मध्यमरीत्या यावता
कालेन ‘अ इ उ ऋ लृ’ इत्येतानि पञ्च ह्रस्वा-ऽध्वराण्युदीर्यन्ते, तानान् शैलेश्याः कालो बोद्धव्यः ।
उक्तं च विशेषावश्यकभाष्ये

“ह्रस्वस्वरान् मज्जेण जेण कालेण पंच भण्णंति ।

अत्थइ सेलेसिगओ तत्ति यमेत्तं तओ कालं ॥१॥” इति ॥२६१॥

ननु शैलेशीप्राप्तो-ऽयोगिकेवली भगवान् किं करोति ? इत्यत आह

पुव्वरइयकम्भां खवड असंखगुणक्कमेण गयलेसो ।

दुचरिससमये संठाण-अथिर-संघयणछक्कं तु ॥२६२॥

अगुरुलहुचउक्कं पणतणुसंघाया खगइ-सुरदुगं च ।

वीसा वण्णाई तह वंधणपन्नरसगं निमिणं ॥२६३॥

अंगोवंगतिगं तह पत्तोयतिगं सुसरमपजत्तं ।

सायं व असायं वा नीअं छिज्जन्ति सन्तत्तो ॥२६४॥

पूर्वरचितकर्म क्षपयत्यसंखगुणक्रमेण गतलेऽय ।

द्विचरमसमये मस्थानो-ऽस्थिर-सहजनपदक् तु ॥२६२॥

अगुरुलघुचतुष्क पञ्चतनुसंघातानि खगति-सुरद्विक च ।

विंशतिर्वर्णादयस्तथा बन्धनपञ्चदशक निर्माणम् ॥२६३॥

अङ्गोपाङ्गत्रिकं तथा प्रत्येकत्रिकं सुस्वरमपर्याप्तम् ।

सात वा-ऽसात वा नीचं व्यञ्छिद्यन्ते सत्तात ॥२६४॥ इति पदसंस्कारः ।

‘पुञ्चरइयं’ इत्यादि, ‘पूर्वगचितकर्म’ पूर्वम्-आयोजिकाकरणादिकाले गुणश्रेणिं कुर्वता यदसंख्येयगुणक्रमेण रचितमायुर्वर्जवेदनीयादीनां कर्मदलम्, आयुस्तु गुणश्रेण्यभावेनाऽसंख्येय-गुणक्रमेण दलिकरचनाऽभावात्, तत् पूर्वरचितकर्म, यदुक्तं प्रज्ञापनावृत्तौ श्रीमद्हरिभद्रसूरि-पादैः-“पुञ्चरइयं च णं कम्मं” आउज्जी [जीवा न भेदोपचारे] काले चेव गुणसेढीं करेति, गुणप्पहाणा सेढीर, आउकम्मसमयमित्तकालं गुणसेढिं रएति, पढमस-मए वेदणीयादिकम्मपदेसे थोवे रएति, वितियादिसु असंखिज्जगुणे रएति ।” इति । ‘गतलेयः’ गता=अपगता लेश्या यस्य, स गालेशः, अलेश्यो-ऽयोगिकेवली भगवानित्यर्थः, असङ्ख्यगुणक्रमेण क्षपयति, अयोगिप्रथमसमये स्थितिक्षयेणोदयवतीनां विपाकतो-ऽनुदयवतीनां च स्तिवुकसंक्रमेण संक्रम्य प्रदेशतो वेदनीयादिप्रकृतीनां पूर्वरचितकर्मदलं स्तोकं विनाशयति, ततो द्वितीय-नमये-ऽसंख्येयगुणं क्षपयति, ततोऽपि तृतीयसमये-ऽसंख्येयगुणम् । एवमुत्तरोत्तरसमयेऽसंख्येयगुण-क्रमेण दलं क्षपयतीत्यर्थः । यद्वादिपुस्तत्रमवन्त आर्य-श्यामाः प्रज्ञापनायाम्-“XXX अजोगयं पाउणित्ता ईसिं हस्सपचक्खरुचारणद्धाए असंखेज्जसमइयं अंतोमुहु-त्तियं सेलेसिं पडिवज्जइ, पुञ्चरइयगुणसेढीयं च णं कम्मं, तोसे सेलेसिमद्धाए असंखेज्जाहिं गुणसेढीहिं (असंखेज्जो) कम्मखंधे खवयति ।” इति । तथैव श्रीमन्तो भाष्यकृतो-ऽपि

“तदसंखेज्जगुणाए गुणसेढीए रइयं पुरा कम्मं ।

समए समए खचियं कमसो सेलेसिकालेणं ॥१॥” इति ।

एवं स्थितिघातादिरहितोऽयोगिकेवली भगवान् स्थितिक्षयेणोदयवतीनां प्रदेशाग्रं विपाक-तोऽनुदयवतीनां पुनः प्रकृतीनां वेद्यमानप्रकृतिषु स्तिवुकसंक्रमेण संक्रम्य प्रतिसमयमसंख्येय-गुणक्रमेण क्षपयन्नयोगिगुणस्थानकस्य द्विचरमसमयमुपगच्छति, तदानीं तस्य महात्मनः कृतीनां प्रकृतीनां सत्ताविच्छेदो जायते ? इत्यत आह-‘द्विचरिमं’ इत्यादि, ‘द्विचरमसमये’ द्वितीयचरमो यस्मात्=यत आरम्या-ऽन्तिमसमयो द्वितीयो भवति, स द्विचरमसमयः, तस्मिन्, अयोगिगुणस्थानकस्य चरमसमयात् प्राक्तनसमय इत्यर्थः ‘संस्थाना-ऽस्थिर-संहननपट्कं तु’ पट्क-शब्दस्य प्रत्येकं सम्बन्धात् संस्थानपट्कं=समचतुस्र-न्यग्रोधपरिमण्डल-सादि-चामन-कुण्ड-हुण्डसंस्था-नाख्यम्, अस्थिरपट्कम्=अस्थिरोपलक्षितं पट्कम्=अस्थिरा-ऽशुभ-दुर्भग-दुःस्वरा-ऽनादेया-ऽयशःकीर्ति-रूपम्, संहननपट्कं=अर्षभनाराच-ऋषभनाराच-नाराचा-ऽर्धनाराच-कीलिका-सेवार्तसंहननरूपम्, तुर्वा-न्यभेदे, ‘अगुरुलघुचतुष्कम्’ अगुरुलघूपधातुपरावातोच्छ्वासाख्यं, ‘पणातणुसंधाया’ त्ति प्राकृ-तत्वात् पुंस्त्वनिर्देशः, ‘पञ्चतनुसंधातानि पञ्चशब्दस्य प्रत्येकमभियोजनात् पञ्चतनवः=औदारिक-

वैक्रिया-ऽऽहारकतैजस-कर्मण-शरीररूपाः, पञ्चमं वातानि=औदारिक-वैक्रिया-ऽऽहारकतैजस-कर्मण-
संधातलक्षणानि 'खगतिमुखदिकं च' दिकशब्दस्य प्रत्येकं सम्बन्धान् खगतिदिके=त्रयस्त्र-
विहायोगत्यप्रशस्तविशयोक्तिरूपं मुखदिकं=देवगति-देवानुपूर्वोक्तलक्षणम्, चकारः ममुच्यवार्थः,
'वीसा वण्णाई' ति 'विंशतिर्विण्णदयः' कृष्ण-नील-लोहित-हारिद्र-शुक्लवर्ण-सुरभि-दुरभिगन्ध-
तिक्त-कटु-कषायाऽऽम्ल-नयुरम-गुरु-लघु-मृदु-खर-भीतोष्णस्निग्ध-रूक्ष-सम्पर्शाख्याः प्रकृतयः 'तथा'
तथाशब्दः समुच्चये 'बन्धनपञ्चदशकं' बन्धनानां पञ्चदशकमिति बन्धनेपञ्चदशकम्, पञ्चदशानां
बन्धनानामौदारिकौदारिकौदारिकतैजसौदारिककर्मणौदारिकतैजसकर्मण-वैक्रियवैक्रिय-वैक्रियतैजस-वैक्रि-
यकर्मण-वैक्रियतैजसकर्मणा-ऽऽहारकाहारका-ऽऽहारकतैजसा-ऽऽहारककर्मणा-ऽऽहारकतैजसकर्म-
णतैजसतैजस-तैजसकर्मण-कर्मणकर्मणाख्यानां समुदाय इति यावद्, 'निर्माणं' निर्माण-
नामकर्म 'अंगोवंगतिग' ति 'अङ्गोपाङ्गत्रिकम्' औदारिक-वैक्रिया-ऽऽहारका-ऽङ्गोपाङ्गम् 'पत्तेय-
तिगं' ति 'प्रत्येकत्रिकं' प्रत्येकोपलक्षितत्रिकं=प्रत्येकनामकर्म स्थिरनामकर्म शुभनामकर्म
चेत्यर्थः, 'सुस्वरं' सुस्वरनामकर्म 'अपर्याप्तम्' अपर्याप्तनामकर्म च 'सार्थं' इत्यादि, 'मातं वा'
मातवेदनीयं वा 'असातं वा' असातवेदनीयं वा, सातवेदनीयोदयेन शैलेर्गी प्रतिपन्नस्या-ऽमातवे-
दनीयममातवेदनीयोदयेन पुनः शैलेर्गीमधिगतस्य सातवेदनीयमित्यर्थः, 'नीचं' नीचै-
र्गोत्रं चेत्थेताः सर्वसंख्यया द्व्यशीतिप्रकृतयः 'सन्ततो' ति मत्तातः 'छिद्यन्ते' म्परूप-
सत्ताधिकृत्य क्षप्यमाणाः क्षपिता इत्यर्थः, चरममये म्तिबुकसंक्रमणोदयवतीतु मूलप्र-
कृत्यमिन्नासु परप्रकृतिषु तासां संक्रमणात् । प्रत्यपादि च कर्मस्तवे

“देवदुग्गपणसरीरं पंचसरीरस वंधणं च व ।

पंचेव संधाया संठाणा तह य छकं च ॥१॥

तिन्नि य अंगोवंगा संधयणं तह य होइ छकं च

पंचेव य वण्णरसा दो गंधा अड फासा य ॥२॥

अगुरुलहुयचउकं विहायगइदुगधिराधिरं च व ।

सुहसुस्सरजुपला वि य पत्तेयं दूमगं अजसं ॥३॥” इति ।

श्रीकर्मस्तवकृद्भिरेष्टत्पारिंशदधिकशतप्रकृतीगाथित्य सत्ताविच्छेदोऽभिहित इति तैर्यन्धन-
पञ्चरूपैव सत्ताविच्छेदो दर्शितः, अस्माभिस्त्वष्टापञ्चाशदुत्तरशतप्रकृतीरवलम्ब्य सत्ताविच्छेदः
प्रतिपादित इति बन्धनपञ्चदशकस्य सत्ताविच्छेदः प्ररूपितः । इदमत्राऽवधेयम्-प्रागनुपार्जिता-ऽऽ-
हारकसत्तकस्य जीवस्या-ऽऽहारकसत्तकस्य सत्ताविच्छेदो न द्रष्टव्यः, तस्य तत्सत्कर्माऽसात्वात् ।

तदनन्तरमयोगिगुणस्थानकचरमसमये त्रस-त्रादर-पर्याप्त-सुभगा-ऽऽदेय-यगः-कीर्त्ति-मनुव्यगति-
मनुष्यायुः-पञ्चेन्द्रियजाति-जिननामकर्मोच्चैर्गोत्रा-ऽन्यतरवेदनीयरूपाणां द्वादशप्रकृतीनां जघन्य-

स्थित्युदयोगुणितकर्मांशस्य च भगवतो मनुष्यायुर्वर्जशेषाणामेकादशानां प्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशो-
दयो जायते ॥२६२-२६३-२६४॥

अथ चतुर्दशाऽयोगिगुणस्थानकचरमसमय उदयसप्तविच्छेदमस्पृशद्गतिं च विभणिपुराह

चरिमगि णरतसतिगं पणिंदियुच्चजससुभगआइज्जं ।

सायमसायं व जिणं वा एगूणा य उदयतो ॥२६५॥

णरअणुपुंवी सत्ताच्छेअं विंति इयरे दुचरिमखणे ।

सिज्झइ खणेण समयप्पअसअंतरमफुसमाणो ॥२६६॥

चरमे नरत्रसत्रिकं पञ्चेन्द्रियोच्चयश सुभगादेयम् ।

सातमसातं वा जिनं वैकोनाश्चोदयत ॥२६५॥

नरानुपूर्वीसत्ताच्छेः त्रुयन्तीतरे द्विचरमक्षणे ।

सिध्यति क्षणेन समयप्रदेशान्तरमस्पृशत् ॥ २६६ ॥ इति पदसंस्कारः ।

‘चरिमगि’ इत्यादि, ‘छिजन्ति सन्ततो’ इतिपदद्वयं पूर्वतोऽनुवर्तते, ‘चरमे’ अयोगिके-
वल्लिगुणस्थानकस्य चरमसमये ‘नरत्रसत्रिकं’ त्रिकशब्दस्य प्रत्येकं योजनात् नरत्रिकं=
मनुष्यगति-मनुष्याऽऽनुपूर्वी-मनुष्याऽऽयुरारब्धं त्रसत्रिकं-त्रस-वा-दर-पर्याप्तिलक्षणं ‘पञ्चेन्द्रियोच्च-
यशरुभगा-ऽऽदेयम्’ पञ्चेन्द्रियादयः कृतसमाहारद्वन्द्वसमासाः प्रथमया निर्दिष्टाः, पञ्चेन्द्रियजाति-
रुच्चैर्गोत्रं यशःकीर्तिनामकर्म सुभगनामकर्मा-ऽऽदेयनामकर्म च ‘सातमसातं वा’ वाकरो विकल्पार्थकः,
सातोदयेन शैलेशीं प्रतिपन्नस्य सातम्, असातोदयेनाऽधिगतस्य त्वसातम्, एकतरस्य द्विचरमसमये
व्यवच्छेदात् ‘जिणं वा’ ति अत्राऽपि वाकरो विकल्पार्थकः, ‘जिनं’ जिननामकर्म तीर्थकृत
आश्रित्य, सामान्यकेवलिनस्तु प्रतीत्य तत्रेति सर्वसङ्ख्यया तीर्थकृत आश्रित्यैतास्त्रयोदश प्रकृतयः
सामान्यकेवलिनश्च प्रतीत्य द्वादश प्रकृतयः सत्तातः छिद्यन्ते-अपुनर्भावेन क्षीयन्ते । उक्तं च
विशेषोपपन्नकमाव्यकृद्भिः

“मणुयगइजाइतसबायरं च पज्जत्तसुभयमाएज्जं ।

अन्नयरवेयणिज्जं नराउमुच्चं जसो नाम ॥१॥

संभवओ जिणनाम नराणुपुंवी य चरिमसमयगि ।

सेसा जिणसंतओ दुचरिमसमयम्मि निहंति ॥२॥” इति ।

तथैव श्रीम-गलयगिरिपादैरपि-“चरमसमये च सातासाताऽन्यतरवेदनीय-
मनुष्यगति-मनुष्यानुपूर्वी-मनुष्यायुः-पञ्चेन्द्रियजाति-त्रस-रुभगा-देय-यशःकीर्ति-
पर्याप्त-वा-दर-तीर्थकरोच्चैर्गोत्ररूपाणां त्रयोदशप्रकृतीनां सत्ताव्यवच्छेदः ।” इति ।

नन्वादारिकशरीरादिवत् मनुष्यानुपूर्वीनामकर्मा-अयोगिकेवलिक्रियासममय एव सर्वथा परिश्र-
पणीयम्, उदयाभावात्, चरमसमये तत्सत्ताविच्छेदः कथं वदं प्राञ्चति ? इति चेत्, अन्ये-आनुपूर्वी-
नामानि सर्वत्र स्वस्वगतिसहगतान्येव परिशीयन्ते, यथाऽनिवृत्तिवादसम्परायं नरकानुपूर्वी-तिर्यगा-
नुपूर्व्यां स्वस्वगतिसहचरिते क्षीणे, तथैवेवाऽपि मनुष्यानुपूर्वी मनुष्यान्त्या सह क्षयं गच्छति ।
मनुष्यगतिश्च चरमसमये क्षीयते, उदयवच्चान् तस्याः, तेन मनुष्यानुपूर्व्यपि चरमसमये क्षीयते,
यदुक्तं सप्ततिकाभाष्यवृत्तौ श्रीमद्भुक्तसूरिपादैः-“अन्ये त्याज्यक्षते-आनुपूर्व्या हि सर्वत्र
स्वस्वगतिसहचरिता एव । अतो यथा नरकगति-तिर्यग्गतौ स्वस्वानुपूर्व्या
सह-ऽनिवृत्तिवादसम्पराये क्षीयेते, अतोऽत्र त्रयोदशप्रकृतिक्षयो, द्विचरमसमये
तु द्विसप्ततिक्षयः ।” इति ।

अथ चरमसमय उदयविच्छेदं मणति-‘जगूणा’ इत्यादि, ‘एतोनाः’ अनुपदं वा मनुष्य-
गत्यादय उक्ताः, ता एकया=मनुष्यानुपूर्वीरक्षणया प्रकृत्या ऊनाः-हीना उदयतो व्यवच्छिद्यन्ते,
द्वादशप्रकृतय उदयतो-ऽप्यवच्छन्तीत्यर्थः, आनुपूर्वीनाम्नः क्षेत्रविपाकित्वेन भवा-ऽऽधान्तरा भातावेव
तदुदयो भवति, तेन मयस्थस्या-अयोगिकेवलिनो मनुष्यानुपूर्व्य उदयो न संभवतीति द्वादश प्रकृतयो
मनुष्यगति-मनुष्यायुः-पञ्चेन्द्रिजगति-त्रसन्वाद्य-पर्याप्त सुभगा-ऽऽदेव्यगःकीर्त्युच्चैर्गोत्रा-ऽन्यतर-
वेदनीयतीर्थकृत्कर्मरूपा अयोगिगुणस्थानकचरमसमय उदयतो व्यवच्छिद्यन्ते, एतावतीनां प्रकृ-
तीनामुदयविच्छेदो जयत इत्यर्थः । उक्तं च श्रीकर्मस्तवे

“अन्नथरवेयणीयं मणुयाऊ मणुयगइ य वोळ्ळवा ।

पंचिदियजार्ह वि य तस-सुभगा-ऽऽज्ज-पज्जत्तं ॥१॥

वाथरजसकित्ती वि य तित्थयरं उच्चगोययं चेव ।

एया वारस पयडो अजोगिचरिमंमि वोच्छित्ता ॥२॥” इति ।

इदमत्रा-ऽववेयम्-अतीर्थकृद्धिः मामान्यकेवलिमिस्तीर्थकृत्नामकर्मवर्जा अनन्तगोत्रा एकादश
प्रकृतय उदयतो व्यवच्छिद्यन्ते ।

अथ सत्ताविच्छेदं मतान्तरं दर्शयति-‘नरआणु’ इत्यादि, तत्र ‘द्विचरमसमये’ अयोगिके-
वलिरुणस्थानकद्विचरमसमये ‘मनुजानुपूर्वीमत्ताच्छेदं’ मनुष्यानुपूर्व्याः मत्ताविच्छेदम् ‘इतरे’ अन्ये
आचार्या ‘ब्रुवन्ति’ वदन्ति, उदया-ऽर्थावात् । तेन तेषामाचार्याणां मतेना-अयोगिकेवलिरुणस्थानक-
द्विचरमसमये * त्रिमसतिप्रकृतीनां सत्ताविच्छेदो जायते, चरमसमये तु द्वादशप्रकृतीनाम् । उक्तं च
श्रीमलयगिरिपादैः पञ्चसंग्रहवृत्तौ-“अन्ये पुनराहुः-मनुष्यानुपूर्व्या द्विचरमसमये
व्यवच्छेदः, उदयाभावात् । उदयवतोर्ना हि स्तिवुकसंक्रमाभावात् स्वस्वरूपेण

* तामकर्मणश्चविक्रान्तमेवास्त्वाश्रित्य इयमीति प्रकृतयः सत्तातो व्यवच्छेदं यान्ति ।

चरमसमये दलिकं दृश्यते एवेति युक्तस्तासां चरमसमये सत्ताव्यवच्छेदः । आनु-
पूर्वीनाम्नां तु चतुर्णामपि क्षेत्रविपाकिनया भवापान्तरालगतावेवोदयः, तेन न
भवस्थस्य तदुदयसम्भवः, तदसम्भवाच्चाऽयोग्यवस्थाद्विचरमसमये एव मनुष्या-
नुपूर्व्याः सत्ताव्यवच्छेदः इति तन्मतान्न द्विचरमसमये त्रिसप्ततिप्रकृतीनां सत्ता-
व्यवच्छेदः, चरमसमये षादशानामिति ।” इदन्त्वन्वयेन सामान्यकेवलिनोऽधिकृत्य चरम-
समय एकादशप्रकृतीनां सत्ताविच्छेदस्तेषां मतेन भवति । तच्च त्वत्र केवलिनो बहुश्रुता वा विदन्ति ।

अथ क्षीणेष्वातिकर्मसु यद्भवति, तद्वक्तुकाम आह—‘सिञ्जइ’ इत्यादि, तत्र ‘क्षणेन’ एकवचन-
निर्देशाद् एकसमयेन समयप्रदेशान्तरमस्पृशन् ‘मिथ्यति’ केवलज्ञानोपपागेनोपयुक्त ऋजुश्रेण्या
भिद्धिं गच्छति । उक्तं च कषायप्राप्तमृतचूर्णिकारैः—“सेलेसि अडाए झीणाए सव्वकम्म-
विप्पमुक्को एगसमएण सिद्धिं गच्छइ ।” इति । तथैवाऽऽह भगवान् भाष्यकारः—

“रिउसेढोपडिवत्तो समयपएसंतरं अकुसमाणो ।

एगसमएण सिञ्जइ अह सागारोवउत्तो सो ॥१॥” इति ।

ऋजुश्रेण्या समयान्तरं स्वाऽवेगादप्रदेशान्तराच्चाऽस्पृशन्नेव यावत्स्वाकाशप्रदेशेष्ववगाढः, तावतः
प्रदेशानवगाहमानः केवलज्ञानोपयुक्तो लोकान्तं गच्छतीत्यर्थः । यदुक्तमावश्यकचूर्णौ—“जथा
उज्जुखेढिपत्तो जत्तिए जीवो अवगाहे, तावतियाए अवगाहणाए उड्डं उज्जुगं
गच्छति, ण वंके, अकुसमाणगतो, विनियं समयं ण फुसति, अहवा जेसु अवगाढो
जे य फुसति, उड्डंमपि गच्छमाणो तत्तिए चेव आगासपदेसे फुसे माणो गच्छति,
सरोरेऽपि ण ततोऽधिके परिपेरंतेण वहिं, एगसमएणं असरोरेणं अकुडिलेण वा
उड्डं गंता, न तिर्यग् अघो वा भ्रमति वा, सागारोवउत्ते सिञ्जति ।” इति ।

क्षीणेष्वातिकर्मसु जीव-चरमभवगरीयोर्वियोगः सिध्यमानस्य गतिर्लोकान्तप्राप्तिश्चेत्येतत्त्र-
यमेकसमयेनाऽचिन्त्यसामर्थ्याद् युगपद् भवति । यदुक्तं श्रौतत्त्वार्थभाष्ये—“कर्मक्षये देहवि-
योग-सिध्यमानगति-लोकान्तप्राप्तयो ह्यस्य युगपदेकसमयेन भवन्ति ।” इति ।
केचिदाहुः—कर्मक्षयकालो देहवियोगादिसमकाल एव भवतीति । उक्तञ्च सप्ततिकाचूर्णौ—
“ततो कम्मविमोक्खसमए चेव उड्डं गच्छति लोकान्तम् ।” इति । मतद्वयमपि तत्त्वा-
र्थवृत्तौ सङ्गृहीतम् । श्रक्षराणि त्वेवम्—तदनन्तरमिति कृत्स्नकर्मक्षयानन्तरं अनु-
सन्ततमेव मुक्तः सन्नूर्ध्वमेव गच्छति XXXX तस्य अचिन्त्यसामर्थ्याच्चाैतत् सर्वं
युगपद् भवति देहवियोगादि । केचिदाहुः कर्मक्षयकालश्च देहवियोगादिसम-
काल एव भवतीति ।” इति । अयमत्र विवेकः—व्यवहारनयेन क्रियाकाल-निष्ठाकालयोर्भेदः,
निश्चयनयापेक्षया त्वभेदः । तेन प्रथममतेन कर्मक्षयानन्तरं देहवियोगादि भवति, द्वितीयमतेन तु
सर्वं युगपद् भवति ।

नन्वकर्मकस्य महात्मनः सिद्धिगमने को हेतुः ? सकर्मकस्यैव संसारे गमनादिक्रियादर्शनादिति चेत्, उच्यते-पूर्वप्रयोगादसङ्गत्वाद् बन्धच्छेदात् तथागतिपरिणामाच्च सिध्यतो महात्मनो गतिर्न विरुध्यते, यदुक्तं चाचकमुख्यैः—“तदनन्तरमूर्ध्वं गच्छन्धालोकोन्तात् । पूर्वप्रयोगाद् असङ्गत्वात् बन्धच्छेदात् तथागतिपरिणामाच्च ।” इति ।

तथाहि—(१) यथा कुलालचक्रं चक्रभ्रमेणहेतुकुलालदण्डादिव्यापारोपरमे-ऽपि पूर्वप्रयोगाद् आम्यति, तथा योगानिरोधाऽभिमुखस्य क्रियया=योगेन यः प्रयोगो जनितः, स क्षीणे-ऽपि योगे गतिहेतुर्भवति, तेन पूर्वप्रयोगेणा-ऽकर्मणो-ऽपि सिध्यमानस्य गतिर्भवति । यथा च धनुषा पुरुषप्रयत्नेन प्रेरितस्येपोर्गतिकारणविरमे-ऽपि पूर्वप्रयोगाद् गतिर्जायते, तथैव कर्मविमुक्तस्य सिध्यमानस्य जीवस्य गतिर्जायते । उक्तं च श्रीमद्भाष्यकृद्भिः

“जह धनु पुरिसपयत्तेरिप्सुणो भिष्णदेसगमणं तु ।

गङ्कारणविगमन्मि वि सिद्धं पुव्वप्पओगाओ॥१॥

जहवा कुलालचक्रं किरियाहेउविरमे वि सक्किरियं ।

पुव्वप्पओगाओ च्चिय तह किरिया मुच्चमाणस्स ॥२॥” इति ।

(२) अथ युक्त्यन्तरमुपवर्ण्यते-असङ्गत्वाद् गुरुमृतिकालेपलिप्ता-ऽधोनिमग्नक्रमाऽपनीतमृत्तिकालेपजलेमर्यादोर्ध्वगामितथाविधा-ऽलावुवत् सिध्यमानस्य गतिर्भवति । इदमुक्तं भवति-यथा गुरुमृतिकालेपैरालिप्तमलावु धनमृतिकालेपवेष्टनोत्पादितगौरवेन जले निमज्जति, तस्या-ऽङ्गिलेपा-ऽपगमे च लेपसङ्गविनिर्मुक्तं जलस्योर्ध्वतलं यावत् स्वभावतो गच्छति । एवं जीवो-ऽप्यष्टविधकर्ममृतिकावेष्टितः, तत्सङ्गाच्च संसारसागरस्य भवजले निमज्जति, कर्मसङ्गाच्चा-ऽधस्तिर्यगूर्ध्वं च गच्छति, अष्टविधकर्ममृतिकालेपविगमे च सिध्यमानो महात्मा स्वभावत ऊर्ध्वं गच्छति, ऊर्ध्वगौरवधर्मत्वात् जीवानाम् । उक्तं च आवश्यकनियुक्तिकारैः

“जह ते सलीमकाले चेव तहा गइसभावयामिति ।

परिणमइ तग्गइं वा लेवा-ऽवगमे जहालावुं ॥१॥” इति । ❀

(३) अथ तृतीया युक्तिः प्रदर्श्यते-छिन्नवन्धनत्वात् सिध्यमानस्य जीवस्य गतिर्जायते, एरण्डफलवत् । इयमेव भावना-वध्यतेऽनेनेति बन्धनम्-यथैरण्डफलस्या-ऽऽतपशुष्ककोशरूपबन्धनापगमे गतिर्भवति, तथैव सिध्यतो जीवस्य कर्मबन्धनोच्छेदे गतिः संजायते । उक्तं चावश्यकनियुक्तिकारैः

❀ एव मूलराधनाकारैरप्युक्तम्

संगजहणेण वलहुदयाए उड्डं पयादि सो जीवो ।

जघ लाउगो श्रलेमो उप्पददि जले निबुड्डो वि ॥१॥” इति ।

“एरण्डाह फलं जह वन्धच्छेपरियं दुयं जाह ।

तह कम्मवंधणच्छेयणेरिओ जाह सिद्धो वि ॥१॥” इति ।

(४) अथ चतुर्थी युक्तिर्विचिन्त्यते-कर्मविमुक्तो जीवः सकृदूर्ध्वं गच्छति, तथास्वभाविकपरिणामाद्, अग्निवृमवत् । अयमस्य भावार्थः—यथा अग्निर्वृमस्य स्वभावन ऊर्ध्वं गच्छति, तथैव जीवोऽपि स्वभावन ऊर्ध्वं गच्छति, ऊर्ध्वगौरवधर्मत्वात् । न च जीवानामूर्ध्वगौरवधर्मत्वे संसारिणामधस्तिर्यग् च गतिः कुतो जायते ? इति वाच्यम्, तस्याः कर्मोपाधिजन्यत्वात् । तद्यथा—कर्मरहितानां जीवानामूर्ध्वं गतिर्भवति । कर्मसङ्गात् तिर्यगूर्ध्वमधश्च गतिरनियमेन भवति । यदुक्तं तत्त्वार्थभाष्यकारैः

तदनन्तरमेवोर्ध्वमालोकान्तात् स गच्छति ।

पूर्वप्रयोगाऽसङ्गतत्ववन्धच्छेदोर्ध्वगौरवैः ॥१॥

कुलोलचक्रे दोलाया-भिषौ चाऽपि यथेक्ष्यते ।

पूर्वप्रयोगात् कर्मह तथा सिद्धगतिः स्मृता ॥२॥

मृत्लेपसङ्गनिर्माक्षाद्, यथा दृष्टाऽप्स्वलावुनः ।

कर्मसङ्गविनिर्माक्षात् तथा सिद्धगतिः स्मृता ॥३॥

एरण्डयन्त्रपेडासु बन्धच्छेदाद् यथा गतिः ।

कर्मवन्धनविच्छेदात् सिद्धस्यापि तथेक्ष्यते ॥४॥

ऊर्ध्वगौरवधर्माणो जीवा इति जिनोत्तमैः ।

अधोगौरवधर्माणाः पुद्गला इति चोदितम् ॥५॥

यथाऽधस्तिर्यगूर्ध्वं च लोष्ट्वाव्वग्निवीतयः ।

स्वभावेनः प्रवर्तन्ते, तथोर्ध्वं गनिरत्तिमनाम् ॥६॥

अतस्तु गतिवैकृत्यमेषां यदुपलभ्यते ।

कर्मणाः प्रतिधाताच्च प्रयोगाच्च तदिष्यते ॥७॥

अधस्तिर्यगथोर्ध्वं च जीवानां कर्मजा गतिः ।

ऊर्ध्वमेव तु तद्धर्मा भवति क्षोणकमणाम् ॥८॥” इति ।

ननु कर्मरहितानां जीवानां स्वभावन एव ऊर्ध्वं गतिर्भवति, तर्हि लोकान्तादूर्ध्वमलोके कुतो न गच्छन्ति कर्मविमुक्ता जीवाः ? इति चेत्, उच्यते—धर्मास्तिकायो हि गत्युपग्राहकः । लोकस्योर्ध्वं धर्मास्तिकाया-ऽभावेन गत्युपग्राहकाभावात् परतः सिध्यमानानां जीवानां गतिर्न भवति, अलावुवत् । इदमुक्तं भवति—यथा-ऽलावु मृत्तिकालेपा-ऽपगमादूर्ध्वं गच्छत् स्वयमेव जलमस्तकप्रविष्टं भवति, न परतो गच्छति, उपग्राहकजलद्रव्या-ऽभावात् । एवं सिध्यमानो जीवोऽपि लोकान्तादूर्ध्वं गत्युपग्राहकधर्मास्तिकाया-ऽभावाद् न याति, यदुक्तं तत्त्वार्थभाष्ये—

“ततोऽप्यूर्ध्वगतिस्तेषां कस्मान्नास्तीति चेन्मतिः ।

धर्मारिणः कायस्याभावात्, स हि हेतुर्गतेः न परः ॥१॥” इति ॥२६५-२६६॥

अयोगिगुणस्थानके प्रतिपादितपदार्थानां यन्त्रकम् ।

- (१) अयोगिगुणस्थानकप्रथमसमय एव व्यग्रच्छिन्नक्रिया-ऽनिवृत्तिशुक्लव्यान् प्रतिपद्यते ।
- (२) अयोगिगुणस्थानकप्रथमसमय एव शैलेगीमुपगच्छति ।
- (३) शैलेऽद्याः कालोऽन्तर्मुहूर्तमात्र, स च अहञ्जलृ इत्येतदक्षरपञ्चकोच्चारणकालप्रमितो ज्ञेयः ।
- (४) प्रतिसमयसमन्वयगुणक्रमेण दलिक निर्जरयति ।
- (५) द्विचरमसमये सम्स्थानपट्टका-ऽस्थिरपट्टक-संहननपट्टका-ऽशुक्लबुचतुष्क-पञ्चशरीर-पञ्चसत्रातन-स्रगति-द्विक-देवद्विक-त्रयार्णविविगनिक-पञ्चदशगन्धन-निर्माणार्णवार्णव-त्रिक-प्रत्येक-स्थिर-सुभर-शुभा-ऽपार्था-नीचैर्गोत्रा-ऽन्यतरवेदनीयरूपाणां द्वयगीतिप्रकृतीनां (८२) सत्ताव्यवच्छेदः ।
- (६) चरमसमये मनुष्यत्रिक-त्रिसत्रिक-पञ्चेन्द्रियजानि-सुमगा-ऽऽदेय-यश कीर्त्ति-तीर्थङ्करनामोच्चैर्गोत्रा-ऽन्यतरवेदनीयाख्यानां त्रयोदशप्रकृतीनां (१३) सत्ताव्यवच्छेदः ।
- (७) अन्येषां मनेन द्विचरमसमये मनुष्यानुपूर्वी सत्त्वतो व्यवच्छिद्यते, उद्याभावात् ।
- (८) तदनन्तरं समय-प्रदेशान्तरमस्पृशन्नेक-वमयेन लोकान्तं गच्छति ।
- (९) एकस्मिन्नेव समये देहत्रियोग-सिन्धुमानगति-लोकान्तप्राप्तयः । निश्चयनयापेक्षया तु कर्मक्षय-देहविशो-गादि सर्वं युगपद् भवति ।
- (१०) सिन्धुमानस्य गति-पूर्वप्रयोगादमङ्गत्वाद्भवच्छेदात्तथागतिपरिणामाच्च ।

अथ सिद्धानामवस्थितिं निरूपयति

कम्मट्टगाकस्यतो लद्धा जीवेहि जेहि अट्टगुणा ।

ईसीपम्भाराए उड्डं ते-ऽवट्टिआ हुन्ति ॥२६७॥

कर्मा-ऽष्टकक्षयाल्लब्धा जीवैर्यैरष्टगुणाः ।

ईपत्राग्भाराया ऊर्ध्वं ते-ऽवस्थिता भवन्ति ॥२६७॥ इति पदसंस्कारः ।

‘कम्मट्टे’ इत्यादि, ‘कर्मट्टकक्षयाद्’ ज्ञानावरण-दर्शनावरण-वेदनीया-ऽऽयुर्नाम-गोत्रा-ऽन्तरायकर्मनाशाद् यैर्जीवैः ‘लब्धाः’ प्राप्ता ‘अष्टगुणाः’ अनन्तज्ञान-दर्शन-क्षायिकसम्यक्त्व-क्षायिकचरित्राभ्यावावधमुखा-ऽक्षयस्थित्यमूर्तानन्तावगाहना-ऽनन्तवीर्याख्याः ‘ते’ लब्धाऽष्टगुणाः सिद्धा ईपत्राग्भाराया ऊर्ध्वमवस्थिताः ‘सन्ति’ वर्तन्ते, नेह संसारे प्रच्यवन्ते, कर्मवीजस्य दग्धत्वात् ।

अथ विस्तरेण व्याख्यायते-मूलकर्मा-ऽपेक्षया मोहनीयकर्म सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकचरमसमये निःशेषतो क्षयमुपगतम् । क्षीणकपायगुणस्थानकचरमसमये ज्ञानावरण-दर्शनावरणा-ऽन्तरायकर्माणि क्षीणानि, अयोगिचरमसमये च नामागोत्र-वेदनीयरूपाणि चत्वारि कर्माणि युगपद् विनष्टानि ।

उत्तरकर्मा-ऽपेक्षया त्वनन्तानुबन्धिनश्चत्वारो मिथ्यात्व-मिश्र-सम्यक्त्वमोहनीयानि चेति

मोहनीयकर्मणः सप्त प्रकृतयो-ऽविरतसम्यग्दृष्टि-देशविरत-प्रमत्ता-ऽप्रमत्तगुणस्थानकानामन्यतमे गुणस्थाने क्षपिताः । ततोऽनिवृत्तित्रादरसम्परायगुणस्थानकेस्य बहुषु संख्येयभागेषु गतेष्वप्रत्याख्यानावरणाः क्रोधादयश्चत्वारः प्रत्याख्यानावरणाश्च क्रोधादयश्चत्वारो नाशमापादिताः, ततो नरकगतिनरकानुपूर्वी-तिर्यग्गति-तिर्यगानुपूर्व्य एकेन्द्रिय-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियरूपा चतुर्जातय आतपमुद्योतं स्थावरं सूक्ष्मं साधारणं निद्रानिद्राप्रचलाप्रचलारत्यानर्द्धयश्च विलयं प्रापिताः, ततो नपुंसकवेद उन्मूलितः, ततः क्रमेण स्त्रीवेदो हास्यपट्कं पुरुषवेदः संज्वलनः क्रोधो मानो माया चेति सर्वसंख्यया-ऽनिवृत्तित्रादरसम्परायगुणस्थानके षट्त्रिंशत्प्रकृतयो समूलकार्षं कपिताः । ततः सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकचरमसमये संज्वलनलोभः परिक्षिपितः । ततः क्षीणकषायगुणस्थानकस्य द्विचरमसमये निद्राप्रचलार्यं निद्रादिकं प्रलयं प्रापितम्, चरमसमये तु ज्ञानावरणपञ्चक-दर्शनावरणचतुष्का-ऽन्तरायपञ्चकरूपाश्चतुर्दश प्रकृतयो समूलकार्षं कपिताः । अयोगिकेवलिनो द्विचरमसमये देवगतिरौदारिकादिशरीरपञ्चकमङ्गोपाङ्गत्रयमौदारिकौदारिकादिवन्धनपञ्चदशकमौदारिकादिसंघातपञ्चकं संहननपट्कं सस्थानपट्कं वर्णादिविंशतिकं देवानुपूर्वी प्रशस्तखगतिरप्रशस्तखगतिरगुरुलघूपधातं पराधातमुच्छ्वासं निर्माणं प्रत्येकं स्थिरं शुभं सुस्वरमपर्याप्तमस्थिरा-ऽशुभ-दुर्भग-दुःस्वरा-ऽनादेया-ऽयशःकीर्तिरूपं प्रकृतिपट्कमन्यतरं वेदनीयं नीचैर्गोत्रं चेति द्वयशीतिः प्रकृतय उन्मूलिताः, तीर्थकरा-ऽयोगिकेवलिचरमसमये च नामकर्मणो मनुष्यगति-पञ्चेन्द्रियजाति-मनुष्यानुपूर्वी-त्रस-त्रादर-पर्याप्त-सुभगा-ऽऽदेय-यशःकीर्ति-तीर्थकरनामकर्मण्यन्यतरवेदनीयमुच्चैर्गोत्रं मनुष्यायुश्चेति सर्वसंख्यया त्रयोदशप्रकृतयो नाशमापादिताः, अतीर्थकरा-ऽयोगिकेवलिचरमसमये त्वेता एव द्वादश तीर्थकरनामकर्मवर्जाः ।

एवमष्टकर्मक्षयाद् अष्टौ गुणाः प्रादुर्भवन्ति ।

तत्र (१) ज्ञानावरणकर्मक्षयात् सिद्धानामनन्तं केवलज्ञानं भवति (२) दर्शनावगणकर्मक्षयात् सिद्धानामनन्तं केवलदर्शनं भवति । (३) दर्शनमोहनीयक्षयात् ध्यायिकं सम्यक्त्वम् (४) चारित्रमोहनीयक्षयाच्च ध्यायिकं चारित्रं जायते । यदेवात्र गुणस्थानकक्रमारोहे-
अनन्तं केवलज्ञानं ज्ञानावरणसंक्षयात् । अनन्तं दर्शनं चैव दर्शनावरणक्षयात् ॥१॥ शुद्धसम्यक्त्वचारित्र्ये ध्यायिके मोहनिग्रहात् । XXXXXXXX ॥२॥” इति ।

अत्र बहु वक्तव्यमस्ति, तत्त्वध्यात्मतपरिक्षादिग्रन्था-त्तरतो-ऽवसेयम् ।

(५) वेदनीयक्षयादनन्तमनुपममन्यावाधं शाश्वतं च सिद्धानां सुखं भवति, तथा चोक्तमागमे

“न वि अत्थि माणुसाणं तं सोकखं न वि य सव्वदेवाणं ।

जं सिद्धाणं सोकखं अन्वावाहं उवगयाणं ॥१॥

सुरगणसुहं समत्तं सव्वद्धापिंडियं अणंतगुणं ।

न य पावइ मुत्तिसुहं णंतहि वि वग्गवग्गहिं ॥२॥

सिद्धस्स सुहो रासो सव्वक्खारिणित्तो जह् हेवेज्जा ।
 सोऽणंतवग्गभइतो सव्वागासे न माइज्जा ॥३॥
 जह् नाम कोइ मिच्छो नगरगुणे वहुविहे वियाणंतो ।
 न चएइ परिकहेउं उवमाइ तहिं असंतोए ॥४॥
 जह् सव्वकामगुणियं पुरिसो भोत्तूण भोअणं कोइ ।
 तण्हा छुहा विमुक्को अच्चिज्ज जहाअमिअतत्तो ॥५॥
 इअ सव्वकालत्तिता अउलं निव्वाणमुवगयां सिद्धा ।
 सासयमव्वावाहं चिहंति सुहो सुहं पत्ता ॥६॥” इति ।

(६) आयुःक्षयादक्षयस्थितिः (७) विघ्नक्षयादनन्तं वीर्यम् (८) नामगोत्रयोश्च क्षयाद् अमूर्ता-
 ऽनन्ताऽवगाहना । यदुक्तं गुणस्थानककमारोहे-

“XXXअनन्तो सुखवीर्ये च वेद्यविघ्नक्षयात् क्रमात् ॥१॥

आयुषः क्षोणभावत्वात् सिद्धानामक्षया स्थितिः ।

नामगोत्रक्षयादेवाऽमूर्ताऽनन्ताऽवगाहना ॥२॥” इति । अन्यत्राऽप्युक्तम्-

“तस्स वरणाण-दंसणवर-सुह-सेगात्त-चरण-निच्चठिई ।

अवगाहणा अणंतामुत्ताणं खइयविरिअं च ॥१॥

नाणावरणाईणं करणाणं अट्ठ जे ठिआ दोसा ।

तेसु गएसु पणासं एए अट्ठ वि गुणा जाया ॥२॥” इति ।

मोहनीयकर्मक्षयजन्यं गुणद्वयं क्षायिकसम्यक्त्वचारित्राख्यम्, नाम-गोत्रक्षयजन्यस्त्वेक एवाऽमूर्ता-
 ऽनन्ताऽवगाहनाख्य इत्यत्र परिमपैव शरणम् । नन्ववगाहना कयमात्मनो गुणः ? तस्य व्योम-
 गुणत्वेन व्यवस्थितत्वात् । यदवादि वाचकमुख्यैः श्रौतस्त्वार्थसूत्रे “आकांशस्याऽवगाहः ।”
 इति । न च व्योमनः सामान्यतोऽवगाहनागुणवत्त्वेऽप्यनन्तानामेकत्राऽवगाहनाऽऽत्मनोऽसाविति
 वाच्यम् , अनन्तानामप्यमूर्तत्वेन प्रतिधाताऽभावेन व्योमैवैकत्राऽवगाहनादानादिति चेत् ,
 न, प्रतिधातस्य नामकर्मोपनीतशरीरजनितत्वेन शरीराऽभावप्रयुक्तप्रतिधाताऽभावेन निरुक्ताऽवगाह-
 नायाः सम्भवात्, तस्याश्चाऽऽत्मगुणत्वात् । न च तथापि तदवगाहनाया नामकर्मक्षयजन्यत्वमस्तु,
 न गोत्रक्षयजन्यत्वमिति वाच्यम् , नामगोत्रयोर्मिलितयोरेव तत्र तत्रोपन्यासत्रलेनैकस्मिन्
 गुणे नाम-गोत्ररूपकर्तृक्षयजन्यत्वयोजनात्, गोत्रकर्मक्षयजन्यस्य विशेषव्यवहाराऽभावमाजो
 गुणस्य सत्त्वेऽपि प्राधान्येन नामकर्मक्षयजन्यस्याऽवगाहनागुणस्यैव वा गोत्रजन्यत्वस्वीकारात् ।

अष्टविधकर्मक्षयाद् यैः सिद्धैरेते केवलज्ञानादयोऽष्टौ गुणाः प्राप्ताः, ते ईषत्प्राग्भाराया
 ऊर्ध्वं स्थिताः सन्ति, न पुनरिह संसारे समागच्छन्ति, कर्मबीजस्याऽत्यन्तं दग्धत्वात्
 यदवादि तत्त्वार्थभाष्यकारैः

“दग्धे बीजे यथाऽत्यन्तं प्रादुर्भवति नाङ्कुरः ।

कर्मबीजे तथा दग्धे नारोहति भवाङ्कुरः ॥१॥” इति ।

नन्वीपत्प्राग्भारा किंस्वरूपा ? इति चेत्, उच्यते-सवार्थपिद्धवरविमानादूर्ध्वं लोकस्य मूर्ध-
न्यायामविष्कम्भाभ्यां पञ्चचत्वारिंशद्योजनलक्षप्रमाणा (४५,००,०००), उत्तानच्छत्रा-
कृतिः परिधिगणितेनैकोनपञ्चाशद्विकद्विशतोत्तरत्रिंशत्सहस्राधिकत्रयचत्वारिंशच्छतसहस्राधिकैकोटी-
योजनप्रमिता (१,४२,३०, २४९), मध्यभागे योजनाऽष्टक्रवाहल्या-ऽऽयामविष्कम्भाभ्यां चा-ऽष्ट-
योजनप्रमाणा, ततो मध्यभागात् परतः सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च क्रमशः प्रतियोजनमङ्गुलपृथक्त्वेन
हीना हीनतरा प्रान्ते चा-ऽङ्गुलसंख्येयभागप्रमाणा सती मक्षिकापत्रादपि तनुतरा भवति,
औपपातिकसूत्रे तु “अंगुलस्स असंखेज्जभागं बाहल्लेणं पणत्ता” इत्युक्तम्, एवं
प्रज्ञापनादिसूत्रेष्वपि । इयञ्च पृथिवीकायिकैर्निर्वर्तिता मनोहरा सुरभिश्च । तथा चोक्तमा-
वश्यकनियुक्तौ

“ईसोपव्भाराए सोआए जोअणम्मि लोगंतो ।

वारसहिं जोयणोहि सिद्धी सवत्थसिद्धाओ ॥१॥

निम्मलदगरयवत्ता तुसारगोखोरहारसरिवत्ता ।

उत्ताणयछत्तयसंठिआ अ भणिआ जिणवरेहिं ॥२॥

एगा जोयणकोडी बायालीसं च सयसहस्साइं ।

तीसं चेव सहस्सा दो चेव सया अउणवत्ता ॥३॥

बहुमज्झदेसभाए अट्टेव च जोयणाइ बाहल्लं ।

चरिमंतेसु अ तणुई अंगुलसंखिज्जई भागं ॥४॥

गंतूण जोयणं जोयणं तु परिहाइ अंगुलपुहुत्तं ।

तीसे वि अ पेरंते मच्छिअपत्ताउ तणुअयरा ॥५॥” इति ।

एवंभूताया ईषत्प्राग्भारायाः पृथिव्या ऊर्ध्वं सिद्धाः स्थिताः, इदं तु सामान्येन सिद्धा-
नामवस्थानं भणितम्, विशेषतः पुनरेवंभूताया ईषत्प्राग्भारायाः पृथिव्या उपरि यद्योजनम्,
तस्य योजनस्य यः क्रोशः, तस्योपरितने षड्भागे स्वचरममवसंस्थानस्य त्रिभागहीना-ऽवगाह-
नया सिद्धा अवतिष्ठन्ते । यदुक्तभागमे

ईसोपव्भाराए उवरिं खलु जोअणस्स जो कोसो ।

कोसस्स य छंभाए सिद्धाणोगाहणा भणिआ ।” इति ।

ननु प्रस्तुतगाथया कर्माष्टकप्रक्षयादनन्तज्ञानाद्यष्टगुणसंप्राप्तिलक्षणो मोक्षः प्रतिपाद्यते, स च
विचार्यमाणो निरुक्तलक्षणो नोपपद्यते, किन्तु बुद्ध्यादिविशेषगुणोच्छेदरूप इत्याद्याहुर्नैयायिका-
दयः । तथाहि- तदत्यन्ताविमोक्षोऽपवर्गः (गो० १-१-२२) इति गौतमसूत्रे तत्सर्वनाम्ना
सर्वेषामात्मविशेषगुणानां बोधनाद् नवानामात्मविशेषगुणानां बुद्ध्यादीनामत्यन्तोच्छेदो मोक्ष

इति सिध्यति, यदुक्तं श्रीजयन्तभट्टैर्न्यायमञ्जर्याम्—“तदिति प्रक्रान्तस्य दुःखस्यावमर्शः
न च मुख्यमेव दुःखं बाधनास्वभावमवमृश्यते, किन्तु तत्साधनं तदनुषक्तं च सर्व-
मेव, तेन दुःखेन वियोगोऽपवर्गः, अस्ति च प्रलयवेलायामात्मनो दुःखवियोगः,
स त्वपवर्गो न भवति, सर्गसमये पुनरक्षोणकर्माशयाऽनुरूपशरीरादिसम्बन्धे
सति दुःखसम्भवादतस्तद्व्यावृत्त्यर्थमत्यन्तग्रहणम्, आत्यन्तिको दुःखव्यावृत्ति-
रपवर्गो न सावधिका । द्विविधदुःखावमर्शिना सर्वनाम्ना सर्वेषामात्मगुणानां
दुःखवदवमर्शादत्यन्तग्रहणेन च सर्वात्मना तद्वियोगाऽभिधानोक्तवानामात्मगु-
णानां बुद्धि-सुख-दुःखेच्छा-क्षेप-प्रयत्न-धर्मा-धर्म-संस्काराणां निर्मूलोच्छेदो-
ऽपवर्ग इत्युक्तं भवति ।

यावदात्मगुणाः सर्वे नोच्छिन्ना वासनादयः ।

तावदात्यन्तिको दुःखव्यावृत्तिर्नाऽवकल्पते ॥१॥

धर्माधर्मनिमित्तो हि सम्भवः सुखदुःखयोः ।

मूलभूतौ च तावेव स्तम्भौ संसारसञ्जनः ॥२॥

तदुच्छेदे तु तत्कार्यशरीराद्यनुपप्लवात् ।

नात्मनः सुखदुःखे स्त इत्यसौ मुक्त उच्यते ॥३॥

इच्छा-क्षेप-प्रयत्नादि भोगायतनबन्धनम् ।

उच्छिन्नभोगायतनो नात्मा तैरपि युज्यते ॥४॥

प्राणस्य क्षुत्पिपासे हं लोभमोहौ च चेतसः ।

शीता-ऽऽतपौ शरीरस्य षडूर्भिरहितः शिवः ॥५॥

तदेवं नवानामात्मगुणानां निर्मूलोच्छेदोऽपवर्ग इति यदुच्यते, तदेवेदमुक्तं
भवति—तदत्यन्तवियोगोऽपवर्ग इति ।”

एवं व्योमशिवाचार्यैरपि प्रशस्तपादभाष्यस्य व्योमवत्याख्यवृत्तौ प्रतिपादि-
तम् “नवानामात्मविशेषगुणानामत्यन्तोच्छिस्तिर्भोक्ष इति ।”

प्रमाणयन्ति च नवानामात्मविशेषगुणानां सन्तानोऽत्यन्तमुच्छिद्यते, सन्तानत्वादिति, नाऽयं
हेतुरसिद्धः, व्याप्यत्वेनाऽमिमितस्य सन्तानत्वस्य बुद्ध्यादिलक्षणे पक्षे प्रवर्तमानत्वात् । नाऽपि
विरुद्धः, सपक्षे प्रदीपादानुपलम्भात् । नाऽप्यनैकान्तिकः, विपक्षे परमाण्वादाववृत्तेः, नाऽपि
कालात्ययापदिष्टः, विपरीतार्थोपस्थापकयोः प्रत्यक्षा-ऽऽगमयोरनुपलम्भात् । नाऽपि सत्प्रतिपक्षः,
साध्योभावसाधकाऽनुमाना-ऽसम्भवात् ।

आगमो-ऽप्यत्र “न ह वै सशरीरस्य प्रियाप्रययोरपहतिरस्ति, अशरीरं वाच-
सन्तं प्रियाप्रिये न स्पृशतः ।” इति सुखादेरभावबोधकः ।

न च सन्तानोच्छेदे कश्चिद् हेतुर्वाच्यः, निर्हेतुकविनाशस्य प्रतिषेधादिति वाच्यम्, तत्त्वज्ञानस्य मिथ्याज्ञानव्यवच्छेदक्रमेण निःश्रेयसहेतुत्वेन प्रतिपादनात् । उपलब्धश्च मिथ्याज्ञाननिवृत्तौ सम्यग्ज्ञानस्य सामर्थ्यं शुक्तितादौ । न चोत्तरकालभाविना मिथ्याज्ञानेनाऽपि सम्यग्ज्ञानस्य निवृत्तिः सम्भवति, तत्सन्तानोच्छेदस्य विवक्षितत्वात् । यथा हि सम्यग्ज्ञानाद् मिथ्याज्ञानसन्तानोच्छेदः क्रियते, नैवं मिथ्याज्ञानात् सम्यग्ज्ञानसन्तानोच्छेदः, सम्यग्ज्ञानस्य यथार्थविषयत्वेन वलीयस्त्वाद् । निवृत्ते च मिथ्याज्ञाने तन्मूलका रागादयोऽपयन्ति, कारणाभावे कार्यस्याऽनुत्पादात्, रागाद्यपाये च तत्कार्यरूपा मनोवाक्कायप्रवृत्तिर्व्यावर्तते, तद्व्यावृत्तौ च धर्माऽधर्मयोरनुत्पत्तिः । आरब्धशरीरेन्द्रियविषयकार्ययोर्धर्माऽधर्मयोः सुखादिकलोपभोगात् प्रक्षयः, अनारब्ध-तत्कार्ययोश्च सञ्चितयोरपि तयोरुपभोगादेव प्रक्षय इति तत्त्वज्ञानस्य मिथ्याज्ञानव्यवच्छेदक्रमेण मोक्षहेतुत्वमस्ति । यदाहुर्न्यायभाष्यकाराः “यदा तु तत्त्वज्ञानान्मिथ्याज्ञानमपैति, तदा मिथ्याज्ञानाऽपाये दोषा^१अपयन्ति, दोषाऽपाये प्रवृत्ति^२रपैति, प्रवृत्त्यपाये जन्मा^३ऽपैति, जन्माऽपाये दुःख^४मपैति, दुःखापाये च आत्यन्तिकोऽपवर्गः निःश्रेयसमिति ।”

एवमेव वैशेषिकदर्शनप्रशस्तपादभाष्येऽपि प्रतिपादितम् “ज्ञानपूर्वकात्तु कृतादसङ्कल्पितफलाद्विशुद्धे कूले जातस्य दुःखविगमोपायजिज्ञासोराचार्यमुपसङ्गम्योत्पन्नषट्पदार्थतत्त्वज्ञानास्याऽज्ञाननिवृत्तौ विरक्तस्य रागद्वेषाद्यभावात् तज्जयोर्धर्माधर्मयोरनुत्पत्तौ पूर्वसञ्चितयोश्चोपभोगान्निरोधे सन्तोषसुखं शरीरपरिच्छेदं चोत्पाद्य रागादिनिवृत्तौ निवृत्तिलक्षणाः केवलो धर्मः परमार्थदर्शनजं सुखं कृत्वा निवर्तते । तदा निरोधात् निर्बीजस्याऽऽत्मनः शरीरादिनिवृत्तिः, पुनः शरीराद्यनुत्पत्तौ^५ दग्धेन्धनवदुपशमो भोक्ष इति ।”

इहाऽऽरब्धशरीरादिधर्माधर्मवत् सञ्चितयोरपि धर्माऽधर्मयोरुपभोगादेव प्रक्षयो भणितः, आगमश्चात्र “नाऽभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि”^६ इत्येवंरूप एतदर्थसंवादकः । अनुमानमप्यस्ति पूर्वकर्माण्युपभोगादेव क्षीयन्ते, कर्मत्वात्, यद् यत् कर्म, तत् तद् उपभोगादेव क्षीयते, यथाऽऽरब्धशरीरं कर्म, तथा चैतत् कर्म । तस्मादुपभोगादेव क्षीयते कर्म । न चोपभोगात्

(१) देहादिष्व्वात्मबुद्ध्यादिकं मिथ्याज्ञानम् (२) मिथ्याज्ञानादनुकूलेषु रागः, प्रतिकूलेषु च द्वेषः, रागद्वेषाधिकाराच्चाऽसूयेर्व्यागाया लोभादयो दोषा (३) इह प्रवृत्तिसावनौ धर्माऽधर्मौ प्रवृत्तिशब्देनाऽभिहितौ, यथाऽन्नसाधना प्राणा “अन्नं वै प्राणिन प्राणा” इति । (४) शरीरेन्द्रियबुद्धीनां निकायविशिष्टः प्रादुर्भावो जन्म । (५) बाधनालक्षणं प्रतिकूलवेदनीयं दुःखम् । (६) यथा दग्धेन्धनस्याऽनलस्योपशमः=ज्वालादिभीरहितस्याऽवस्थानम्, तद्वदत्यन्त विशेषगुणैर्वियुक्तस्याऽऽत्मनोऽवस्थानं मोक्ष इति ।

(७) उद्धृतोऽयं श्लोक प्रशस्तपादभाष्यस्योपवत्त्यादायपि ।

प्रक्षये कर्मान्तरस्योत्पत्तेरव्ययमात्रात् संसारानुच्छेदः । अयं भावः—“मा हिंस्यात् सर्वभूतानि” इति श्रुतिसङ्गात् प्राणिमात्रस्य वधोऽनिष्टः । उपभोगस्तु प्राण्युपमर्दनादिकं विना न संभवतीत्युपाजितप्राणिववादिनिमित्तककर्मफलोपभोगाय जन्मान्तरमावश्यकम् । तत्राऽप्युपभोगेन पुनः प्राणिववादिनिमित्तककर्मोपार्जनं स्यात्, तत्फलोपभोगाय पुनर्जन्मान्तरमावश्यकमिति कथं संसारस्योच्छेदः स्यादिति वाच्यम्, ‘समाधिवलादुत्पन्नतत्त्वज्ञानस्याऽवगतकर्मसामर्थ्योत्पादितयुगपदशेषशरीरद्वाराऽवाप्ताऽशेषभोगस्य कर्मान्तरोत्पत्तिनिमित्तमिव्याज्ञानजनितानुसन्धानविकलस्य कर्मान्तराऽनुत्पत्त्या संसारच्छेदोपपत्तेः ।

एतदुक्तं भवति समाधिवलाल्लब्धतत्त्वज्ञानो योगी निखिलनिजकर्मसामर्थ्यं ज्ञात्वा तदुपभोगयोग्यानि तेषु तेषूपपत्तिस्थानेषु तानि तानि सेन्द्रियाण शरीरादीनि निर्माय सकलकर्मफलमनुभवति । न च तत्प्रवृत्तिः पुनर्जन्मने कल्पते, क्षीणक्लेशत्वात्, यदुक्तं श्रीगोतमेन “न प्रवृत्तिः प्रतिसन्धानाय क्षीणक्लेशस्य ।” (गो०४-१-६४) इति ।

न च मिथ्याज्ञानाभावे तत्त्वज्ञानिन उभयोऽमिलापस्यैवाऽसम्भवात् कायव्यूहद्वारा सञ्चितयोर्वैर्माधर्मयोरुपभोगो नोपपद्यत इति वाच्यम्, यत उपभोगं विना कर्मणां प्रक्षयाऽनुपपत्तितत्त्वज्ञानिनस्तदुपभोगाऽमिलापभावेऽपि कर्मक्षयार्थित्वेन तस्य तत्र प्रवृत्तिर्दृष्टे, वैधोषदेशेना-ऽऽतुरस्येवौषवाचरणे, यथैव ह्यातुरस्याऽनमिलपितकडुककाथाद्याचरणे व्याधिप्रक्षयार्थं प्रवृत्तिर्दृश्यते, तद्व्यतिरेकेण व्याधिप्रक्षयोऽनुपपन्नः, तथैवाऽत्राऽपि ।

ननु तत्त्वज्ञानादेव सञ्चितकर्मक्षयोऽस्तु, यदुक्तं व्यासमुनिना भगवद्गीतायाम्—

“यथैवांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात् कुरुतेऽर्जुन ।

ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात् कुरुते तथा ॥१॥”

इति चेत्, न, तत्त्वज्ञानस्य साक्षात् कर्मविनाशे व्यापाराऽभावात् । तत्त्वज्ञानं हि निखिलशरीरोत्पत्तिद्वारेणोपभोगात् कर्मणां विनाशे व्याप्नियत इत्यग्निरिवोपचर्यत इति व्याख्येयं भगवद्गीतावचनम्, न तु साक्षात् । ततश्च ‘नाऽस्तुक्तं कर्म’ इत्यादिना मह “यथैवांसि” इत्याद्यस्य न कश्चिद् विरोधः । न च तत्त्वज्ञानिना कर्मविनाशस्तत्त्वज्ञानाद्भवतु, इतरेष्वनुपभोगादिति वाच्यम्, ज्ञानेन कर्मविनाशे प्रसिद्धोदाहरणाऽज्जात् ।

केचित्तु विद्यमानान्यपि कर्माणि न जन्मान्तरशरीराण्यारमन्ते, मिथ्याज्ञानजनितसंस्कारस्य सहकारिणो विहादिन्याहुः, तदुक्तं न्यायमञ्जर्यां श्रीजय-रामैः “तदन्ये न मन्यन्ते, न सर्वात्मना कर्मणां दाहः, किन्तु स्वरूपेण सतामपि सहकारिवैकल्यात् स्वकार्य-

१ उक्तं च प्रथमस्तपादभाष्यस्थोपवत्यात् समाधिवलादुत्पन्नतत्त्वज्ञानो हि कर्मणां च साध्यमर्थं विदित्वा युगपच्छरीराणि निर्मावोपभोग.....” इति । (२) कर्मफलोपभोगे

करणोदासीनता तेषां भवति, भृष्टानामिव बोजानामङ्कुरकरणकौशलहानिः, यतः सामग्री कार्यस्य जनिका, न केवलं कारणमतो न कर्माण्येव केवलानि फलोपभोगयोग्यशरीरेन्द्रियादिजन्मनिमित्ततामुपयाति, किन्तु मिथ्याज्ञानेन दोषैश्च सहितानि, तदुक्तम् 'अविद्यातृष्णे धर्माधर्मौ च जन्मकारण'मिति तत्त्वविदश्च तत्त्ववित्त्वादेव नाऽविद्या मिथ्याज्ञानात्मिका भवति, दोषाणां तु प्रशमे दर्शित एव क्रमः, तदभावे भवेत्तावपि धर्माऽधर्मौ न बन्धाय कल्पेते, न हि स्वकार्यमङ्कुरादि कुसूलवर्तीनि बोजानि जनयितुमुत्सहन्ते, भृष्टबोजानामपि स्वरूपशक्तिरपि तानवं गता, तद्वत्कर्मणां स्वरूपशक्तिशैथिल्यं भा भूत्, तथापि कुसूलवर्तिबोजवत् सहकारिवैधुर्यात् कार्याऽनारम्भः ।" इति ।

तत्र, अनुत्पादितकार्यस्य कर्मलक्षणस्य जन्यभावस्याऽऽप्रक्षयाद् नित्यत्वप्रसक्तेः, प्रतियोगितासम्बन्धेन ध्वंसत्वाऽवच्छिन्नं प्रति तादात्म्यसम्बन्धेन जन्यभावत्वेन हेतुत्वमिति कार्यकारणभावलोपापत्तेश्च ।

नन्वनागतयोर्धर्माऽधर्मयोरुत्पत्तिप्रतिषेधे सति तत्त्वज्ञानिनां नित्य-नैमित्तिकाऽनुष्ठानं किमर्थम् ? इति चेत्, प्रत्यवायपरिहारार्थमिति प्रभूः । न च मिथ्याज्ञानाऽभावे दुष्कर्मणोऽभावात् कस्य परिहारार्थं नित्यनैमित्तिकाऽनुष्ठानमिति वाच्यम्, यतो मिथ्याज्ञानाऽभावे 'काम्यनिषिद्धाचरणनिमित्तस्यैव प्रत्यवायस्याऽभावः, न पुनर्नित्यनैमित्तिकादिविहिताऽननुष्ठाननिमित्तस्य, अकुर्वन् विहितं कर्म प्रत्यवायेन लिप्यत इत्यागमात् । तदुक्तञ्च

नित्यनैमित्तिकैरेव कुर्वाणो दुरितक्षयम् ।

ज्ञानं च विमलोकुर्वन्नभ्यासेन तु पाचयेत् ॥१॥

अभ्यासात् पक्वविज्ञानः कैवल्यं लभते नरः ।

केवलं काम्ये निषिद्धे च प्रवृत्तिप्रतिषेधतः ॥२॥

तथा च नित्य-नैमित्तिके कुर्यात् प्रत्यवायजिहासया ।

मोक्षार्थी न प्रवर्त्तते तत्र काम्य-निषिद्धयोः ॥१॥

न चेत्थं मिथ्याज्ञानध्वंसादिक्रमेण विशेषगुणोच्छेदविशिष्टात्मस्वरूपमुक्त्यभ्युपगमे तादृशमुक्तेस्तच्चज्ञानकार्यत्वाद नित्यत्वमिति वाच्यम्, यतः किं विशेषगुणोच्छेदस्याऽनित्यत्वमापाद्यते, तद्विशिष्टात्मनो वा ? न तावत् प्रथमो विकल्पः, यतो विशेषगुणोच्छेदः प्रध्वंसरूपः । जन्यस्य भावस्यैव विनाशित्वं प्रमिद्धम्, न तु ध्वंसस्य । नाऽपि द्वितीयविकल्पः, यतस्तद्विशिष्टात्मनो

(१) काम्य=याग, निषिद्ध=विप्रवधादि ।

(२) कैवल्य=सकलात्मविशेषगुणोच्छेदविशिष्टात्मस्वरूप निःश्रेयसम् ।

भावत्वेऽपि नित्यत्वेन कार्यत्वाभावाच्चाऽनित्यत्वम् । न च तथापि बुद्ध्यादिविनाशे तद्वत् आत्मनो-
ऽपि नाशः स्यादेवेति वाच्यम्, गुणगुणिनोस्तादात्म्याऽभावात् ।

अत्र प्रतिविधायते यत्तावदुक्तम् 'नवानामात्मविशेषगुणानां सन्तानोऽत्य-
न्तमुच्छिद्यते, सन्तानत्वादित्यत्राऽऽत्मनः किं सर्वथा भिन्नानां बुद्ध्यादिविशेषगुणानां
सन्तानस्योच्छेदः साध्यते, उताऽभिन्नानाम्, आहोस्वित् कथञ्चिद् भिन्नानाम् ?

तत्र प्रथमपक्षे तावदाश्रयाऽभिद्धो हेतुः, आत्मतोऽत्यन्तभिन्नानां बुद्ध्यादिविशेषगुणा-
नामसत्कल्पत्वात् सन्तानस्य धर्मिणोऽभिद्धेः । तथा तेषां भवन्मते स्वसंवेदितत्वाऽनभ्युपगमात्
ज्ञानान्तरप्राप्तात्वे चाऽनवस्थादिदोषप्रमङ्गात्, अजातानाञ्च सत्त्वामिद्धेः पुनरप्याश्रयासिद्धः
'सन्तानत्वाद्' इति हेतुः ।

नाऽपि द्वैतीयिकः पक्षः कक्षीकरणार्हः, आत्मनः सर्वथाऽभिन्नानां बुद्ध्यादिविशेषगुणा-
नामुच्छेदसाधने तद्वत् आत्मनोऽप्युच्छेदः स्यात् । ततश्च कस्याऽमौ मोक्षः ?

नाऽपि तार्तीयिकः पक्षः, कथञ्चिद्भेदस्य तु नैयायिकवैशेषिकादिभिरनभ्युपगमात्,
तदभ्युपगमेऽपि सर्वथा तदुच्छेदाऽसिद्धिः, कथञ्चिदनुच्छेदस्याऽप्येवं प्रनिद्धेः । तथाऽभ्युपगमे
चाऽस्मन्मतमेवाऽङ्गीकृतं प्रेक्षावता । अभ्युपगम्यत एव हि स्याद्वादवादिभिर्गुणगुणिनोः कथञ्चि-
द्भेदः, तेन "नङ्गमि य छउमत्थिए नाणे" इत्यागमात् क्षायोपशमिकमन्यादिज्ञानानां विनाशे-
ऽपि मोक्षावस्थायां क्षायिककेवलज्ञानस्याऽनुच्छेदः ।

किञ्च सन्तानत्वं हेतुत्वेनोपादीयमानं किं सामान्यरूपमभिप्रेतम्, उत विशेषरूपम् ? तत्र
प्रथमपक्षे स्वरूपासिद्धो हेतुः, बुद्ध्यादिविशेषगुणेषु तेजोद्रव्यविशेषे च सत्तासामान्यव्यतिरे-
केणाऽपरसामान्यमन्याऽसम्भवात् । न च सन्तानत्वस्य सत्तारूपपरसामान्यरूपत्वे न तस्य स्वरूपा-
सिद्धत्वमिति वाच्यम्, यतः सत्तासामान्यरूपत्वे सन्तानत्वस्य 'सत् सत्' इति प्रत्ययहेतुत्वमेव
स्यात्, न पुनः 'सन्तानः सन्तानः' इति प्रत्ययहेतुत्वम्, अन्यथा द्रव्यगुणकर्मस्वरूपादेव 'सत्
सत्' इति प्रत्ययोपपत्तेः सत्ताकल्पनाया वैयर्थ्यम् ।

किञ्च सत्तासामान्यरूपत्वे गगनादिना व्यभिचारः, अत्यन्तोच्छेदाऽभावेऽपि गगनादौ
सत्तासामान्यरूपस्य सन्तानत्वस्य हेतोः सङ्गात् ।

अपि च सन्तानत्वसामान्यस्य बुद्ध्यादिषु वृत्तिमत्ता समवायेन भवतेष्यते, समवायस्य च
सम्भतितर्कादिवृत्तिग्रन्थेषु न्यक्षेण निनिष्ठत्वात् पुनरपि सन्तानत्वहेतोः स्वरूपासिद्धता ।

नाऽप्यपरसामान्यरूपं सन्तानत्वं सम्भवति, यतो विशेषगुणाश्रिता जातिः खलु सन्तानत्वं
न सावर्त्यदृष्टान्ते तेजोद्रव्ये प्रदीपादावस्ति, गुणवृत्तित्वात्, तेन साधनविकलो दृष्टान्तः ।

अथ विशेषरूपं सन्तानत्वं हेतुः । तत्र विकल्पचतुष्कमवतरति—(१) किमुपादानोपादेयभूत-
बुद्ध्यादिक्षणलक्षणप्रवाहरूपम् ? (२) उत कार्यकारणभावलक्षणप्रवाहरूपम् ? (३) आहोस्वित् स्वतन्त्रम्
अपरापरक्षणोत्पत्तिमात्रम् ? (४) अथवा एकाश्रया-ऽपरापरक्षणोत्पत्तिमात्रम् ? इति ।

तत्र न तावदाद्यो विकल्पः, तादृशसन्तानत्वस्याऽन्यत्रा-ऽप्रवृत्त्या-ऽसाधारणाऽनैकान्तिक-
त्वाद् अभ्युपगमविरोधप्रसङ्गाच्च । अभ्युपगमविरोधश्चेत्यम् न खलु नैयायिक-वैशेषिकादिभिर्बु-
द्ध्यादिक्षणानामुपादानोपादेयभावः स्वीक्रियते, तस्य सौगतानां समागतत्वात्, नैयायिकादिभिस्तु
समवायिकारणाऽऽत्मतो-ऽसमवायिकारणा-ऽऽत्म-मनःसंयोगतो-ऽदृष्टादेश्च निमित्तकारणादात्मगु-
णोत्पत्तिस्वीकारात् ।

एतेनैव द्वितीयपक्षोऽपि प्रतिविहितः, बुद्ध्यादिक्षणानां कार्यकारणभावस्य तैरनङ्गीकारात् ।
प्रलयप्रलीन-बुद्ध्यादेरप्यात्मन एव पुनर्बुद्ध्याद्युत्पादाङ्गीकारात् ।

तृतीयपक्षोऽपि व्यभिचारः, अपरा-ऽपरेषामुत्पादुकानां घट-पट-कटादीनां सन्तानत्वेऽप्य-
त्यन्तमनुच्छेदात् ।

चतुर्थपक्षोऽपि न रमणीयः, यतस्तादृशं सन्तानत्वं नास्ति प्रदीप इति साधनविकलो
दृष्टान्तः । परमाणुपाकजरूपादिमिश्र व्यभिचारी हेतुः, तथाविधसन्तानत्वस्य तत्र सद्भावेऽप्यत्य-
न्तोच्छेदाभावात् ।

अपि च सन्तानत्वमपि भविष्यति, अत्यन्तानुच्छेदश्चाऽपीति, विपर्यये हेतोर्वाधिकप्रमाणाऽ-
भावेन सन्दिग्धविषयव्यावृत्तिकत्वादनैकान्तिकः ।

विरुद्धश्चाऽयं सन्तानत्वहेतुः, शब्द-बुद्धि-प्रदीपादिष्वप्यत्यन्तानुच्छेदवत्येव सन्तानत्व-
स्य व्यवस्थानात् । न ह्येकान्तनित्येष्वैकान्ता-ऽनित्येष्वप्यर्थक्रियाकारित्वलक्षणं सत्त्वं संभवति, तत्र
तत्र स्याद्वादग्रन्थेषु प्रतिपिद्धत्वात् । साध्यवैकल्यं च दृष्टान्तस्य, प्रदीपादेरत्यन्तोच्छेदा-ऽभावात्,
तैजसपरमाणूनां खलु भास्वरूपपरित्यागेनाऽन्वकारूपतया-ऽवस्थानात् । न च प्रदीपादीनामुत्तरपरि-
णामस्या-ऽप्रत्यक्षत्वेन तेषामुच्छेदो विनिर्द्देश्यः शक्यः, अन्यथा परमाणूनां पारिमाण्डल्यगुणाधार-
तया प्रत्यक्षतो-ऽगृहीतानामसत्त्वं प्रसज्येत । अथ तेषां तद्रूपतया-ऽनुमानात् प्रतिपत्तेर्नाऽयं दोष इति
चेत्, प्रकृतेऽप्यनुमानात् सा प्रतिपत्तिः किं नेष्यते । यथाहि स्थूलकार्यप्रतिपत्तिस्तदपरस्पर-
कारणमन्तरेणाऽसम्भविनी परमाणुसत्तामवबोधयति, तथा मध्यस्थितिदर्शनं पूर्वापरकोटिस्थितिम-
न्तरेणाऽसम्भवि तां साधयतीति ।

न च घटस्तस्या-ऽपि प्रदीपस्य विकारान्तरेणा-ऽवस्थाना-ऽभ्युपगमे प्रत्यक्षवाचेति वाच्यम्,
व्यवहारिस्थिते तैजसि भास्वरूपा-ऽभ्युपगमेऽपि तद्व्याधोपपत्तेः । अथोष्णस्पर्शस्य भास्वरूपाधिकरण-
तेजोद्रव्याऽभावेऽसम्भवादनुमानतस्तत्रानुद्भूतभास्वरूपस्य परिकल्पनम्, तर्हि प्रदीपादेरनुपादनोत्प-

त्तिवदन्त्यावस्थातोऽपरा-ऽपरपरिणामा-ऽऽधारत्वमन्तरेण सत्त्वकृतकत्वादेरनुपपत्तेरत्यन्ता-ऽनुच्छेदो-
ऽपि परिकल्प्यताम्, अविशेषात् । प्रयोगश्चाऽयम्-पूर्वापरस्वभावपरिहारा-ऽङ्गीकारस्थितिलक्षणपरिणा-
मवान् प्रदीपः, सत्त्वात् कृतकत्वाच्च, यदादिवद् । इत्थमनुमानतोऽपि प्रदीपादिसन्ताना-ऽनुच्छेदः
किं न कल्प्यते, अन्यथा सन्तानचरमक्षणस्य क्षणान्तरा-ऽजनकत्वेना-ऽर्थक्रियाकारित्वविरहादमत्वे
सिद्धे पूर्वपूर्वक्षणाभिमित्याभूतत्वप्रसङ्गाद् विवक्षितक्षणाऽप्यसत्त्वं स्यात् । ततश्च दृष्टान्तस्य प्रदीपस्य
बुद्ध्यादिपक्षस्य चाऽसत्त्वप्रसङ्गात् कथमनुमानं प्रवर्तते ? इत्थं शब्द-बुद्धि-प्रदीपादीनां सत्त्वसाधने
नात्यन्तिक उच्छेदोऽभ्युपगन्तव्यः, अन्यथा विवक्षितक्षणेऽपि सत्त्वभावः स्यात् । तदेवं सर्वत्रा-
ऽत्यन्ताऽनुच्छेदवत्त्वेन बुद्धिप्रदीपादिषु सन्तानत्वस्य वृत्तेः कथं न तस्य विरुद्धत्वम् ?

सत्प्रतिपक्षश्चाऽयं सन्तानत्वहेतुः, तथाहि-बुद्ध्यादिसन्तानो नाऽत्यन्तोच्छेदवान्, सर्वप्रमाणा-
ऽनुपलभ्यमानतथोच्छेदत्वात् । यो हि सर्वप्रमाणानुपलभ्यमानतथोच्छेदः, न स तत्त्वेना-ऽभ्युपगम्यः,
यथा पार्थिवपरमाणुपाकजरूपादिसन्तानः, तथा चाऽयम्, तस्मान्ना-ऽत्यन्तोच्छेदवानिति ।

न च नवानामात्मविशेषगुणानां सन्तानोऽत्यन्तमुच्छिद्यते, सन्तानत्वादित्यनुमानप्रमा-
णादेव सन्तानोच्छेदोपलब्धेः सर्वप्रमाणा-ऽनुपलभ्यमानतथोच्छेदत्वमसिद्धमिति वाच्यम्, अस्या-
ऽनेकदोषदुष्टत्वेना-ऽननुमानत्वप्रतिपादनात् ।

कालात्ययापदिष्टायां सन्तानत्वहेतुः, विपरीतार्थोपस्थापकोत्ताऽनुमानेन बाधितपक्षनि-
र्देशानन्तरं प्रयुक्तत्वात् ।

किञ्च नवानामात्मविशेषगुणानां सन्तानोऽत्यन्तमुच्छिद्यते, सन्तानत्वादित्यनुमानात्
किमिन्द्रियजानां बुद्ध्यादीनामुच्छेदः साध्यमानोऽस्ति ? उता-ऽतीन्द्रियाणाम् ?

तत्राद्यपक्षे सिद्धमाधनम्, अस्माभिरपि तत्र बुद्ध्यादिगुणानामिन्द्रियजानामुच्छेदस्वीकारात् ।

द्वितीयपक्षोऽपि न निरवयः, अतीन्द्रियाणां तेषामत्यन्तोच्छेदे मुक्तौ कस्यचिदपि प्रवृत्त्यनुपपत्तेः ।
सर्वो हि मोक्षार्थी निरतिशयसुखज्ञानादिप्राप्त्यभिलाषेणैव प्रवर्तते, न पुनः सकलबुद्ध्यादिविशेष-
गुणोच्छेदमभिलाषेण, तादृशोच्छेदस्य केनचिदप्यनभिलषणीयत्वात् । न कोऽपि स्वात्मानं शिला-
शकलकल्पमपगतसकलसंवेदनं जडं भम्पादयितुं प्रयतते । यदि मोक्षावस्थायां स्वात्मा पाषाण-
देशीयो जडो भवेत्, तर्हि कृतं मोक्षेण, संसार एव वरमस्तु । अत एव भव पहासोऽपि
श्रूयते

वरं वृन्दावने रम्ये शृंगालैश्च सहोषितम् ।

न तु वैशेषिको मुक्तिं गीतमो गन्तुमिच्छति ॥१॥” इति

अपि च उपहासं विदेवता महाकविश्रीहर्षेणा-ऽपि नैषधमहाकाव्ये भणितम्-

मुक्तये यः शिलात्वाय शास्त्रमूचे सचेतसाम् ।

गोतमं तमवेक्ष्यैव यथा चित्थ तथैव सः ॥१॥” इति

‘भवत्पठिता-ऽऽगमस्त्वन्यथा-ऽपि व्याख्यातुं शक्यते । तथाहि-सशरीरस्य=गतिचतुष्टय-वर्तिन आत्मनः प्रिया-ऽप्रिययोः=परस्परा-ऽनुपक्तयोः सुख-दुःखयोः, अपहतिः=अभावो नास्ति, संसारिणां कदाचिदपि केवलं सुखं केवलं वा दुःखं नास्तीत्यर्थः, अशरीरं=गतिचतुष्टया-ऽन्य-तमा-ऽवर्तिनं तु वाचसन्तं=यद्भुक्, अतिशयेन वसन्तं प्रियाप्रिये=परस्परानुपक्ते सुखदुःखे न स्पृगतः, आत्मस्वरूपत्वेन सदैव केवलसुखस्यैव सद्भावादिति ।

ननु परस्पराऽनुपक्तत्वं कुतो बुध्यते, न च द्वन्द्वममामकरणात् तद् गम्यत इति वाच्यम्, यतो यथा धवखदिरौ छिन्द्वीत्यादौ छिदायाः प्रत्येकमन्वयो भवति, तथाऽत्रापि परस्परा-ऽननु-पक्तयोः सुखदुःखयोर्ग्रहणं स्यादिति चेत्, उच्यते-एकसत्त्वेऽप्युभयं नास्तीति प्रतीतिबलात् घटवत्यपि भूतले घटपटौ न स्त इति वाक्याद् यथा घटपटोभयत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाऽभावो बुध्यते, तथैव मुक्तौ सुखादिमत्त्वेऽपि तात्पर्यवशादुक्तश्रुत्या प्रियाऽप्रियोभयत्वावच्छिन्नप्रतियोगिता-काभावः प्रतिपाद्यते । तेन

“सुखमात्यन्तिकं यत्र बुद्धिप्राप्त्यन्तोन्मिषम् ।

तं वै मोक्षं विजानीयात् दुष्प्रापमकृतात्मभिः ॥१॥ इति

रगृतिरप्युक्तार्थानुपातिनी सङ्गच्छते ।

यद्वा-ऽप्रियशब्दसन्निध्याद् भवदुदितागमस्थौ प्रियाऽप्रियशब्दौ वैषयिकसुख-दुःखप्रतिपा-दनपरौ व्याख्यायेते, ततोऽपि न काचिद् विप्रतिपत्तिः ।

किञ्च मुक्तौ बुद्ध्यादिविशेषगुणानामभावः किंकारणाऽभावादिष्यते ? उत त्रिरुद्धत्वादिष्यते ? न तावत् प्रथमविकल्पः, न हि ज्ञानादिविशेषगुणत्वावच्छिन्नं प्रति शरीरादेर्निमित्तकारणत्वम्, ईश्वरज्ञानादिके व्यभिचारात्, किन्त्वन्मिषजबुद्ध्यादिविशेषगुणत्वावच्छिन्नं प्रत्येव शरीरादेर्निमित्त-कारणत्वमभ्युपगन्तव्यम्, न तु मोक्षावस्थाज्ञानसुखादिकत्वावच्छिन्नं प्रत्यपि । न च संसारावस्था-ज्ञानसुखादिकस्य शरीरादिनिरूपितकार्यत्वम्, मोक्षावस्थाज्ञानसुखादिकस्य त्वन्यनिरूपित-कार्यत्वमिति मोक्षावस्थाज्ञानसुखादिकं प्रति कारणान्तरकल्पने गौरवमिति वाच्यम्, “मोक्षे सुखमनुत्तमम्” इत्याद्यागमबलेन मुक्तौ ज्ञानसुखादीनां सिद्धौ तदुत्पत्तेरन्यथानुपपत्त्या कल्पिते कारणे कल्पनार्गिरवस्य प्रामाणिकत्वेन दूषणत्वविरहात् ।

ननु तथापि मुक्तावपि बुद्ध्यादिगुणानां जन्यभावत्वात् तेषां ध्वंसः स्यात्, ततश्च न

तेषामनन्तत्वम्, यतः प्रतियोगितासम्बन्धेन व्यसत्त्वावच्छिन्नं प्रति तादात्म्यसम्बन्धेन जन्य-
भावत्वेन कारणमिति कार्यकारणभाव इति चेत्, न, अभाववत् कस्यचिद् भावस्याऽप्यविनाशसम्भ-
वाद् जन्यभावत्वेन नाशहेतुत्वे मानामावाच्च । एतदुक्तं भवति-न्यथा जन्यस्य ध्वंसस्य विनाशाऽभा-
वेन विनाश-जन्याभावयोः कार्यकारणभावो न सम्भवति, तथैवाऽऽगमसिद्धस्य मुक्तावस्था-
ज्ञानसुखादिकस्य विनाशाभावेन विनाश-जन्यभावयोरपि न कार्यकारणभावः । ननु यद्येवं नाश-
जन्यभावयोः कार्यकारणभावविरहः, तर्हि यथा जन्यस्य कस्यचिद् घटादात्मकीभावस्य नाशो
भवति, कस्यचिच्च मुक्तावस्थाज्ञानसुखादिकस्य न भवति, तथाऽजन्यस्याऽपि कस्यचिद् नाशः,
कस्यचिच्च नेति चेत्, मैवम्, नाशकारणानां नाशनिष्ठतयैव हेतुत्वेन दोषाऽभावात् । अयं
भावः—सुद्गरसंयोगादेः कारणतानियामकेन सम्बन्धविशेषेण स्वसमवायिसंयोगादिना नाशे घटादौ
वृत्त्या घटादिनाशं प्रति सुद्गरसंयोगादेर्नाशकारणता, तेन नाऽजन्यस्य नाशाऽऽपत्तिः, नाशकारण-
विरहात्, एवमेव मुक्तावस्थायां न ज्ञानसुखादिनाशाऽऽपत्तिः । न च शरीराद्यभावस्य तादृशज्ञान-
सुखादिविनाशं प्रति हेतुता समस्तीति वाच्यम्, अभावस्य तुच्छत्वेन नाशकारणत्वाऽयोगात् ।

अपि च प्रतियोगितासम्बन्धेन नाशं प्रति जन्यभावत्वेन हेतुत्वे स्वीकृते कारणताऽवच्छे-
दको जन्यत्वं न प्रागभावप्रतियोगित्वं ग्रहीतुं शक्यते, गुरुभूतत्वात्, किन्तु कालिकसम्बन्धेन
घटत्वादिमत्त्वस्य कारणतावच्छेदकत्वकल्पनमुचितम्, लघुभूतत्वात् । एतदुक्तं भवति—कालिकसम्ब-
न्धेन घटत्वादिमत्त्वस्य जन्यमात्रवृत्तिता नैयायिकैः स्वीक्रियते, कालाऽतिरिक्तनित्यपदार्थे तु
वृत्तिः कालिकसम्बन्धेन नाऽऽभ्युपगम्यते “नित्येषु कालिकाऽयोगात्” इति वचनात् ।
ततश्च प्रतियोगितासम्बन्धेन नाशं प्रति जन्यभावत्वं हेतुरित्यत्र प्रागभावप्रतियोगित्वाऽपेक्षया
लघुत्वेन कालिकसम्बन्धेन घटत्वादिमत्त्वस्यैव कारणतावच्छेदकत्वकल्पनमुचितम्, तत्राऽपि
घटत्वादिमत्त्वस्यैवाऽवच्छेदकत्वं न घटत्वादिमत्त्वस्येति विनिगमाविरहात्, घटत्व-पटत्वादिमत्त्वादी-
नामवच्छेदकत्वं वाच्यम् । तथा च सत्यवच्छेदकानां नानान्वं स्यात् ।

किञ्च जन्यभावत्वेन नाशहेतुत्वेऽपि मुक्तौ न सुखादिध्वंसः, यतो योग्यविशेषगुणान् स्वोत्त-
रवर्तियोग्यविशेषगुणा नाशयन्तीति नैयायिकसिद्धान्तमङ्गावात् प्रतियोगितासम्बन्धेन योग्या-
त्मविशेषगुणनाशं प्रत्येकाधिकरण्यावच्छिन्नम्बपूर्ववृत्तितासम्बन्धेन योग्यविशेषगुणत्वेन हेतुत्वमित्यपि
नैयायिकमते कार्यकारणभावोऽस्ति, मुक्तौ तु योग्यविशेषगुणोत्पत्त्यभावाद् न पूर्वविशेषगुणानां
नाशः स्यात् । ततश्च मुक्त्यवस्थायामप्यनन्तज्ञानादिकं निरावाधम् । अनन्तातीन्द्रियज्ञानसङ्गा-
वत्र यथा भवति, तथा सयोगिकेवल्लिङ्गुणस्थानाधिकार आगमरीत्या दर्शितः । अनन्ताती-
न्द्रियमकलपदार्थविषयकज्ञानसाधकमनुमानप्रमाणमप्यस्ति । तद्यथा—ज्ञानतारतम्यं कचिद् विश्रान्तम्,
तारतम्यशब्दवाच्यत्वात्, परिमाणवदिति ।

अथ विरुद्धत्वाद् मुक्तौ ज्ञानाद्यभाव इष्यत इति चेत् , न, स्वरूपेण कस्यचित् विरोधा-
भावात् । प्रतिबन्धकेकर्मपायोपेतस्यात्मनः स्वरूपमेवाऽनन्तज्ञानादिविशिष्टत्वम् , न च स्वरूपेण
सह विरोधो न्याय्यः । अभ्युपगते च विरोधे महेश्वरज्ञानादीनामप्यभावः प्रसज्येत, अविशेषात् ।

अन्यच्च प्रदीपनिर्वाणवादिनः सौगताद् भवतः को विशेषः, सौगतेन हि स्वरूपेणा-ऽऽ-
त्मनोऽसत्त्वं अभ्युपगतम् , यद्युक्तं सौन्दरनन्दभट्टाकाव्ये श्रीमद-ताश्वघोषेण-

“यस्मिन्न जातिर्न जरा न मृत्युर्न व्याधयो नाऽप्रियसम्प्रयोगः ।

नेच्छाविषयप्रियविप्रयोगः क्षेमं पदं नैष्ठिकमच्युतं तत् ॥१॥

दीपो यथा निर्वृत्तिमभ्युपेतो नैवावनिं गच्छति नान्तरिक्षम् ।

दिशं न काञ्चिदिदिशं न काञ्चित् स्नेहक्षयात् केवलमेति शान्तिम् ॥२॥

एवं कृतो निर्वृत्तिमभ्युपेतो नैवावनिं गच्छति नान्तरिक्षम् ।

दिशं न काञ्चिदिदिशं न काञ्चित् क्लेशक्षयात् केवलमेति शान्तिम् ॥३॥”

इति ।

भवता तु सतोऽप्यस्यात्मनो बुद्ध्यादिगुणविकलत्वमभ्युपगम्यते, बुद्ध्यादिगुणविकलतायाश्च
प्रमाणाभावादसत्त्वम् । बुद्ध्यादिगुणविकलत्वं हि स्वरूपं केन प्रमाणेन प्रतीयते—किं प्रत्यक्षेणाऽनु-
मानेन वा ? अथ प्रत्यक्षेण, तर्हि किमिन्द्रियप्रत्यक्षेण, उत योगिप्रत्यक्षेण । न तानदात्रेण, भोक्षे
तस्या-ऽसम्भवात् । नाऽपि द्वितीयेन, योगिभिरात्मनोऽनन्तज्ञानादिमत्त्वेन प्रतीतेः ।

नाऽप्यनुमानतः प्रतीयते, यत इन्द्रियप्रत्यक्षाभावे भवन्मते-ऽनुमानस्या-ऽनुदयः “तत्पूर्वकं
त्रिविधमनुमानम्” (गौ-१-१-५) इति गौतमवचनात् ।

‘यदुक्तम् ‘तत्त्वज्ञानस्य मिथ्याज्ञानव्यवच्छेदक्रमेण निःश्रेयसहेतुत्वेन प्रति-
पादनात्” इत्यादि, तदुपपन्नम् , सकलबुद्ध्यादिगुणोच्छेदस्तु नोपपद्यते, तत्त्वज्ञानाद् विपर्ययज्ञान-
व्यावृत्तिक्रमेण धर्मा-धर्मयोस्तत्कार्यस्य शरीरादेरभावेऽप्यनन्तातीन्द्रियजसकलपदार्थविषयकसम्य-
ग्ज्ञानप्रशमसुखादिसन्तानस्य व्यावृत्तेरभावात् ।

यच्चोक्तम्—“आरब्धशरीरेन्द्रियविषयकार्ययोर्धर्मधर्मयोः सुखादिफलोपभो-
गात् प्रक्षयः” इत्यादि , तदप्यपेक्षलम् , तदुपभोगसमयेऽपरकर्मनिमित्तस्या-ऽमिलापपूर्वकस्य
मनोवाकायव्यापारस्वरूपस्य सम्भवादविकलकारणस्य प्रचुरतरकर्मणः सद्भावात् कथमात्यन्तिकप्र-
क्षयः स्यात् ।

अप्युपभोगात् सकलकर्मप्रक्षयेऽनुमानमुपन्यस्तम् , तदप्यसुन्दरम् , यतः कर्मत्वहेतुः
सन्तानत्ववदसिद्ध्याद्यनेकदोषदुष्टः, तेन न प्रकृतसाध्यसाधिकः ।

यच्च “समाधिवलादुत्पन्नतत्त्वज्ञानस्याऽ” इत्यादि प्रोक्तम्, तदप्यसङ्गतम्, अभिलाषरूपरागाद्यभावे भवदभिप्रायेण ऋद्विशेषवता योगिना तत्त्वज्ञानादवगतकर्मसामर्थ्येन नानाशरीराणि विधाया-ऽङ्गनाद्युपभोगा-ऽसम्भवात्, तत्सम्भवे वा-ऽवश्यंभावी नृपत्यादेरिवाऽतिमागिनो योगिनोऽपि प्रचुरतरकर्मोत्पादः ।

यच्च “यत् उपभोगं विना कर्मणां प्रक्षयाऽनुपपत्तितस्तत्त्वज्ञानिनस्तदुपभोगाऽभिलाषाभावेऽपि तत्र कर्मक्षयार्थित्वेन तस्य प्रवृत्तिर्घटते वैद्योपदेशेना-ऽऽतुरस्येवौपधाचरणे” इत्याद्युक्तम् तदप्यभिधानमात्रम्, आतुरोऽपि नीलभावाभिलाषेणैव प्रवर्तत औपधाद्याचरणे । न च मुमुक्षोमुक्तिसुखाऽभिलाषेण प्रवर्तमानस्य सरागत्वं स्यादिति वाच्यम्, सूक्ष्मसम्पराये रागविगमस्य प्राक् प्रसाधितत्वात् । अतः कथं प्रोक्तदृष्टान्तादभिलाषरहितस्य तत्त्वज्ञानिनस्तत्त्वज्ञानमात्रात् कर्मक्षयार्थितया स्याद्युपभोगः साधयितुं शक्यः, दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्वैषम्यात् ।

यच्चोक्तम् ‘तत्त्वज्ञानस्य साक्षात् कर्मविनाशो व्यापाराभावात् । तत्त्वज्ञानं हि निखिलशरीरोत्पत्तिहारेणोपभोगात् कर्मणां विनाशो व्याप्रियत’ इत्यादि, तदप्यविचारिताऽभिधानम्, दृष्टविपरीतकल्पनाप्रसङ्गात्, मनुष्यादिशरीरादिसत्त्वे च शूकरादिशरीरा-ऽनुत्पत्तेः । इदमुक्तं भवति चामदेवसौभरिप्रभृतीनां कायव्यूहश्रवणात् तत्त्वज्ञानेन तत्तत्फलोपभोगोचितकायं निर्माय भोगेन कर्मक्षयो भवतीति परमतम्, एतच्चा-ऽयुक्तम्; नन्वेकदैकस्य जीवस्यानेकान्यौदारिकादिशरीराणि दृष्टानि, कायव्यूहाभ्युपगमे तु दृष्टविपरीतानामेकदेव शूकर-खर-मृग-तुरगमनुजादिनानाशरीराणां कल्पनं प्रसज्यते । किञ्च तत्त्वज्ञानिनां तत्तच्छरीरकलोपभोगाय शूकर-तुरङ्ग-विहङ्ग-शृगाल-विडाल-कुक्कुरादिशरीरपरिग्रहोपगम एकस्मिन् भवे स्रवसहस्रसाङ्कर्यं स्यात् । तथा केषाञ्चित् तत्त्वज्ञानिनां नरकादिदुःखजनकब्रह्महत्यादिप्रयोजकादृष्टस्य सङ्गावे नारकब्रह्मवातकादिशरीरोपग्रहः स्यात् । न चाऽस्त्वेतद्, का विप्रतिपत्तिः ? इति वाच्यम्, ब्रह्मवातिनां तत्त्वज्ञानानुपपत्तेः । न च नरकादिदुःखजनकब्रह्महत्यादिप्रयोजकादृष्टस्याऽभावे सत्येव तत्त्वज्ञानोत्पत्तिरस्ति, ततश्च न तत्त्वज्ञानिनां नारकब्रह्मवातकादिशरीरपरिग्रह इति वाच्यम्, तुल्यन्यायेन शूकरतुरङ्गकुक्कुरादिशरीरोत्पादका-ऽदृष्टविरहे एव तत्त्वज्ञानोत्पत्तिरिति वक्तुं शक्यत्वात् । न च “नाऽमुक्तं क्षीयते कर्म” इति स्मृत्या सह विरोधः स्यादिति वाच्यम्, “व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिः” इति न्यायेन प्रारब्धकर्मपरत्वेन व्याख्यानात् । तदेवं सकलकर्म न केवलं सुखदुःखादिकलोपभोगात् क्षीयते, न वा तत्त्वज्ञानात् । किन्तु प्रारब्धं कर्म सुखदुःखादिकलोपभोगाद् नश्यति, सञ्चितं तु मिथ्याज्ञाननिवृत्त्यादिक्रमेण पापक्रियानिवृत्तिलक्षणचारित्र्योपवृद्धितात् तत्त्वज्ञानात् प्रणश्यति, यतस्तादृशस्तत्त्वज्ञान-

स्येयान् प्रभावः, यत्तस्मिन्नुदिते चिरकालसञ्चितान्यपि कर्मण्यपि सहसैव विलयं गच्छन्ति । तेन 'यथैधांसि' इत्यादि, शैलेशीकरणसर्वसंवररूपचारित्र्योपवृंहिततत्त्वज्ञानाग्रेः साक्षात् सञ्चितकर्मक्षये कारणतेति व्याख्येयम्, न तु परम्परया कार्यव्यूहद्वारा । एवञ्च-

“मिथ्यते हृदयग्रन्थिश्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ।

क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन् दृष्टे पारावरे ॥१॥” इति श्रुतिवचनमपि सङ्गच्छेत ।

किञ्च तादृशतत्त्वज्ञानस्य सञ्चितकर्मक्षये सामर्थ्यमुष्णस्पर्शदृष्टान्तेन बोध्यम् । तथाहि-तादृशतत्त्वज्ञानस्या-ऽऽगामिकर्माऽनुत्पादमामर्थ्यवत् सञ्चितकर्मप्रक्षयेऽपि सामर्थ्यं समस्त्येव, यथा भाविशीतस्पर्शाऽनुत्पत्तौ समर्थस्योष्णस्पर्शस्य पूर्वप्रवृत्तशीतस्पर्शनाशेऽपि सामर्थ्यं दृष्टम् ।

इदन्त्ववधेयम्-परिणामिजीवादिपदार्थसार्थविषयमेव ज्ञानं तत्त्वज्ञानम्, न त्वेकान्तनित्यानित्यात्मादिविषयकम्, तस्य विपरीतार्थग्राहकत्वेन मिथ्यात्वव्यपदेशात् । मिथ्याज्ञानस्य तु मुक्तिहेतुत्वं परैरपि नेष्यते ।

‘यच्चोक्तं “तत्त्वज्ञानिनां कर्मविनाशस्तत्त्वज्ञानाद्भवतु” इति, तदुपपन्नम्, सम्यग्दर्शनचारित्र्योपवृंहितसम्यग्ज्ञानस्य भूत-भाविकर्मसम्बन्धप्रतिघातिकत्वेन मुक्तिं प्रत्यवन्ध्यकारणत्वात् ।

‘यत्तु “हेतरेषान्तूपभोगाद्” इत्यभिहितम्, तदुपपन्नम्, उपभोगेन कर्मक्षयानुपपत्तेर्दर्शितत्वात् ३ ।

‘यत्तु तत्त्वज्ञानिनां नित्यनैमित्तिकानुष्ठानं प्रतिपादितम्, तदिष्टमेव स्याद्वादवादिनाम्, केवलज्ञानोत्पत्तेः प्राक् काम्यनिषिद्धानुष्ठानपरिहारेण नित्यनैमित्तिकयोर्ज्ञानावरणादिदुरितक्षयनिमित्तत्वाद् मोक्षप्राप्तिहेतुत्वाच्च । किन्तु केवलज्ञानलाभोत्तरकालं शैलेशीकरणावस्थायां सकलमव्योपग्राहिकर्मनिर्जरस्वरूपायां सर्वक्रियाप्रतिषेध एव स्याद्वादवादिभिरभ्युपगम्यते; ततश्च ना-ऽदृष्टस्योत्पत्तिः, आत्यन्तिक्यास्तन्निमित्तप्रवृत्तिनिवृत्तेः ।

‘यच्चोक्तम् “न चेत्थं मिथ्याज्ञानध्वंसादिक्रमेण विशेषगुणोच्छेदविशिष्टात्मस्वरूपमुक्त्यभ्युपगमे तादृशमुक्तेस्तत्त्वज्ञानकार्यत्वादनित्यत्वमिति वाच्य” मित्यादि, तद् न युक्तम्, विशेषगुणोच्छेदविशिष्टात्मस्वरूपमुक्तेः प्रतिविहितत्वात्, बुद्ध्यादीनामात्यन्तिकोच्छेदस्य प्रमाणवाधितत्वात्, आत्मनश्चैकान्तनित्यत्वविरहात्, बुद्ध्यादीनां च कथञ्चिदात्मना सह तादात्म्यात् ।

नन्वेवं यदि स्याद्वादवादिभिर्बुद्धि-सुख-दुःखेच्छा-द्वेष-प्रयत्न-धर्माऽधर्म-संस्काराणां विशेषगुणानामुच्छेदो मोक्षो नेष्यते, तर्हि धर्मा-ऽधर्मादीनां तत्रानुवृत्तिप्रसक्त्या संसार-मोक्षयो-

रविशेषः स्यादिति चेत्, मैवम्, यद्यप्युक्तचर्चया मर्वात्मना बुद्ध्यादिविशेषगुणानामुच्छेदो मोक्षः प्रतिषिध्यते, तथापि कथञ्चित् तेषामुच्छेद इष्यत एव ।

तथाहि-बुद्धिशब्देन ज्ञानमुच्यते, तच्च पञ्चविधम्, मति-श्रुता-ऽवधि मनःपर्याय-केवल-भेदात् । तत्रार्थं ज्ञानचतुष्कं केवलज्ञानलामकाले व्यवच्छिद्यते, क्षायोपशमिकत्वात् । यदुक्तमाच-र्यकनिधुक्तौ-“उप्यन्नमि अणंते नडम्मि अ छाउमत्थिए नाणे ।” इति । केवलज्ञानं तु निखिलद्रव्यपर्यायसाक्षात्कारिस्वरूपं क्षायिकत्वेन निष्कलङ्कात्मस्वरूपत्वात् समस्त्येव ।

सुखं तु वैपर्ययिकं तु तत्र नास्ति, तन्निमित्तस्य वेदनीयस्य समूलकार्पं कपितत्वात् । यत्तु निरतिशयमक्षयमनपेक्षमनन्तं सुखम्, तत् तत्र प्रभूतं विद्यते ।

दुःखं तु न विद्यते, तस्या-ऽधर्ममूलत्वात्, तदुच्छेदाच्च तदुच्छेदोपपत्तेः । नन्वेवं सुखमपि न सम्भवति, तन्मूलस्य धर्मस्योच्छेदात् । न च धर्मस्योच्छेदोऽसिद्ध इति वाच्यम् “पुण्य-पापक्षयो मोक्षः” इत्यागमवचनेन तत्सिद्धेरिति चेत्, मैवम्, वैपर्ययिकस्य सुखस्य धर्ममूल-त्वादस्तु तदुच्छेदः, न पुनरनपेक्षस्याऽपि सुखस्योच्छेदः ।

इच्छाद्वेषयोस्तु समस्त्येवाऽभावः; तयोर्भोहभेदत्वात्, भोहस्य च समूलकार्पं कपितत्वात् ।

प्रयत्नश्च क्रियाव्यापारगोचरे नास्ति, कृतकृत्यत्वात् । वीर्यान्तरायक्षयोपनतस्तु भवत्येव, दानादिलब्धिवद् ।

धर्मा-ऽधर्मयोस्तु पुण्यपापा-ऽपरपर्याययोरुच्छेदो भवत्येव, तदभावे मोक्षस्याऽसम्भवात् ।

संस्कारस्तु मतिज्ञानविशेषोऽस्ति; मतिज्ञानस्य च क्षीणकपायगुणस्थानके “नडम्मि अ छाउमत्थिए नाणे” इति वचनाद् व्यवच्छिन्ते; संस्कारोऽप्युच्छिद्यते ।

केचिद् नैयायिक-वैशेषिकादयः पुनः प्राहुः-समानकालीनसमानाधिकरणदुःखप्रागभावा-ऽसमानदेशो दुःखध्वंसो मोक्ष इति । तत्र च यद् यत् स्वसमानकालीनस्वसमानाधिकरणदुःखप्राग-भावममानदेशमिदानीन्तनदुःखध्वंसादि, तच्चिन्नो दुःखध्वंसो मोक्ष इति वक्तव्यम्, अन्यथा चरमदुःखध्वंससमानकालीनसमानाधिकरणदुःखप्रागभावस्या-ऽप्रसिद्धिप्रसङ्गः । वस्तुतस्तु समानका-लीनविशेषणस्या-ऽनावश्यकतया समानाधिकरणदुःखप्रागभावा-ऽसहवृत्तिदुःखध्वंसो मोक्ष इति निर्दुष्ट-लक्षणम् । इह दुःखध्वंस इत्युक्तौ संसारिणामपि यत्किञ्चिद् दुःखादीनानात्मविशेषगुणानां ध्वंस-सङ्गात् संसारिणामपि भुक्तान्वक्ष्यपदेशः स्यादित्यतिव्याप्तिवारणाय वृत्त्यन्तम् । तत्रा-ऽप्यसहवृ-त्तीत्येतावन्मात्रेऽभिहिते-ऽसम्भवः स्यात्, दुःखध्वंसस्य केनचिदत्यन्ताभावादिना सहवृत्तित्वात् । अमानाऽसहवृत्तीतिकथनेऽप्यसम्भवदोषस्तदवश्य एव । प्रागभावा-ऽसहवृत्तीतिमणनेऽपि संयोगादि-प्रतियोगिकप्रागभावादिकमादाया-ऽसम्भवः, दुःखध्वंसकाले-ऽपि संयोगादय उत्पत्त्यन्त इति प्रतीतेः सर्वजनप्रसिद्धत्वेन संयोगादिप्रागभावसहवृत्तित्वाद् दुःखध्वंसस्येति प्रतियोगितया दुःखपदो-पादानम् ।

तथा महाप्रलयमभ्युपगच्छतां नैयायिकानां मतेन चरममुक्तजीवगतदुःखध्वंसस्य दुःखप्राग-
भावाऽसहवृत्तितायाः सत्त्वेऽपि द्विचरमादिमुक्तगतदुःखध्वंसे दुःखप्रागभाववृत्तितायाः सत्त्वादव्या-
प्तिः । तेन समानाधिकरणेति दुःखप्रागभावस्य विशेषणम् । सामानाधिकरण्यञ्च विशेष्यभूतदुःख-
ध्वंसनिरूपितं बोध्यम् ।

प्रमाणयन्ति च प्राञ्चः—दुःखसन्ततिरत्यन्तमुच्छिद्यते, सन्ततित्वात् , प्रदीपसन्ततिवदिति ।
तदसत् , सन्तानत्वहेतोरनेकदोषदुष्टतया प्राक्प्रदर्शितत्वात् ।

आत्मकालाऽन्यवृत्तिध्वंसप्रतियोग्यवृत्तिदुःखत्वं दुःखप्रागभावाऽनधिकरणवृत्तिध्वंसप्रतियो-
गिवृत्ति, सत्कार्यमात्रवृत्तित्वात् , प्रदीपत्ववदिति श्रीवर्धमानप्रभृतयः प्राहुः ।

अथादौ तावत् पक्षो विचार्यते—आत्मकालतोऽन्यो य आकाशादिः, तद्वृत्तिर्यः शब्दादिध्वंसः,
तत्प्रतियोगिनो ये शब्दादयः, तत्राऽवृत्ति दुःखत्वमिति पक्षः ।

अथ पदकृत्यम्—दुःखत्वमित्युक्तौ शब्दादिवृत्तित्वेनाऽर्थान्तरम् , तद्वारणाय पक्षविशेषणम् ,
बाधस्याऽस्फूर्तिदशायां तत्तामर्थ्यात् । बाधज्ञाने जाते तु व्यर्थं स्यात् , उक्तं च श्रीपद्मनाभ-
मिश्रेणाऽपि प्रशस्तपादभाष्यस्य सेतुव्याख्यायाम्—“ननु बाधादेव शब्दवृत्त्य-
र्थान्तरवारणे आत्मकालान्यवृत्तिध्वंसप्रतियोग्यवृत्तीति पक्षविशेषणं वर्द्धमानोपा-
ध्यायैः किमुपात्तमिति चेन्न, बालान् प्रति बाधस्फुरणार्थं तदुपादानात्, बाधबोधवतां
तस्य वैयर्थ्यात् , अन्यथा महानसादिवहिरहितपर्वतो वह्निमान् धूमादित्यनुमा-
नापत्तेः ।” इति । तत्राऽप्यवृत्तिदुःखत्वमित्येतावन्मात्रे भणित आश्रयासिद्धिः, दुःखत्वस्य
दुःखवृत्तित्वात् । ध्वंसप्रतियोग्यवृत्तिदुःखत्वेत्युक्तावप्याश्रयासिद्धिस्तदवस्था, दुःखत्वस्य
दुःखध्वंसप्रतियोगिवृत्तित्वात् । कालाऽन्यवृत्तिध्वंसप्रतियोग्यवृत्तिदुःखत्वेत्युक्तावप्याश्रयासिद्धिर्न
निवर्तते । तथाहि—कालाऽन्यो य आत्मा, तद्वृत्तिर्यो दुःखध्वंसः, तत्प्रतियोगिवृत्तित्वाद् दुःख-
त्वस्याश्रयासिद्धिस्तदवस्था । आत्माऽन्यवृत्तीत्याद्यभिधानेऽपि सैवाश्रयाऽसिद्धिः, तद्यथा—आत्मा-
ऽन्यो यः खण्डकालः, तद्वृत्तिर्यो दुःखध्वंसः, इदानीं दुःखं ध्वस्तमिति खण्डकाले दुःखध्वंसप्रतीतेः,
तत्प्रतियोगिवृत्तित्वाद् दुःखत्वस्याऽऽश्रयासिद्धिर्न निवर्तते ।

न चाऽऽत्मकालपदोपादानेऽप्यात्मकालतोऽन्या दिक् तदुपाधिः कालोपाधिरात्मोपाधिर्वा,
तद्वृत्तिर्यो दुःखध्वंसः, तत्प्रतियोगिदुःखवृत्तित्वाद् दुःखत्वस्याऽऽश्रयासिद्धिस्तदवस्थैवेति वा-
च्यम् , उपलक्षणेन तदग्रहणात् । अयम्भावः—कालेत्युपलक्षणम् , तेन दिक् तदुपाधिः कालोपाधिश्च
गृह्यन्ते । आत्मेत्युपलक्षणम् , तेन तदुपाधेः शरीरादेर्ग्रहणम् , तेन नाऽऽश्रयासिद्धिः ।

अथ साध्यं विचार्यते—दुःखप्रागभावाऽनधिकरणं महाप्रलयः, तद्वृत्तिर्यो दुःखध्वंसः, तत्प्रति-
योगिदुःखनिरूपितवृत्तिताऽस्ति दुःखत्वे, दुःखत्वस्य दुःखे वर्तमानत्वात् ।

दुःखप्रागभावा-ऽनधिकरणत्वञ्चेह दुःखप्रागभावा-ऽविकरणमिन्नत्वम्, तेनात्मा दुःखप्रागभावा-
ऽनधिकरणं न भवत्येव, अन्यो-ऽन्याभाववृत्तेः सामयिक्या अनङ्गीकारेण दुःखप्रागभावा-ऽविकरणस्या-
ऽऽत्मनो दुःखप्रागभावा-ऽनविकरणत्वा-ऽसम्भवात् । एवञ्चात्मनो दुःखप्रागभावा-ऽनविकरणत्व-
विरहाद् न प्रत्येकमुक्त्या-ऽर्थान्तरम् ।

यद्यप्येवं व्याख्याते व्योमादिर्दुःखप्रागभावानधिकरणं भवत्येव, तथा-ऽपि तद्वृत्तिध्वंसप्रति-
योगिवृत्तित्वं बाधितमेवेति पक्षवर्मनामाज्ञान्मयेन कालविशेष एव गृह्यते, न त्वाकाशादिः
स एव च सर्वमुक्तिकालः, न एव च महाप्रलयकालः ।

ननु दिगेव तथा कुतो न भवति, कालवद् दिशो-ऽपि सर्वा-ऽऽधारत्वेन चरमदुःखध्वंसा-
ऽऽधारत्वमसम्भवात् ? इति चेत्, न, दिग्द्रव्यस्यैकत्वेन दुःखप्रागभावविकरणस्य तद्विन्नत्वा-ऽसम्भवात् ।

अथ दिगुपाधिः कोऽपि दुःखप्रागभावानविकरण-दुःखध्वंसाधिकरणं भविष्यतीति चेत्, न,
तादृशो दिगुपाधिः कोऽपि सृष्टिदशायां नास्ति । प्राच्यादय एव दिगुपाधयः, ते च दुःखप्राग-
भावा-ऽविकरणमेव, महाप्रलयदशायां तु प्रमाणाभाव एव दिगुपाधौ, प्राच्यादिव्यवहाराभावात् ।
प्रस्तुतप्राच्यादेस्तत्राङ्गीकरणे-ऽपि तस्य दुःखप्रागभावा-ऽविकरणत्वमेव । अन्यप्राच्यादेस्तद्विल-
क्षणस्य दिगुपाधेर्वा-ऽङ्गीकारे प्रमाणाभावः । तस्मात् काल एव गृह्यते । न च कालस्या-ऽप्येक-
त्वेन दुःखप्रागभावा-ऽविकरणत्वात् कथं तद्विन्नत्वम् ? इति वाच्यम्, कालोपाधिविशेषस्य तथा-
त्वात् । स च 'तदानीं महाप्रलयो भविष्यतीति' प्रतीतिबलात् चरमध्वंसरूपः स्वीकार्यः ।

अथ पदकृत्यम्—वृत्तिमदित्युक्तौ सिद्धसाधनम्, दुःखत्वस्य दुःखे विद्यमानत्वात् । प्रतियोगि-
वृत्तीत्युक्तावपि सिद्धसाधनम्, दुःखा-ऽत्यन्ता-ऽभावप्रतियोगिनि दुःखे विद्यमानत्वाद् दुःखत्वस्य ।
दुःखध्वंसप्रतियोगिवृत्तीत्यभिधाने-ऽपि सिद्धसाधनं तदवस्थम्, यत्किञ्चिद्दुःखध्वंसस्य स्वीकृत-
त्वेन दुःखध्वंसप्रतियोगिदुःखनिरूपितवृत्तिताया दुःखत्वे सत्त्वात् । प्रागभावानविकरणवृत्तिध्वंसे-
त्याद्युक्तौ दृष्टान्तोसिद्धिः, प्रदीपा-ऽवयवानां प्रदीपप्रागभावा-ऽनविकरणत्वविरहात् । दुःखप्राग-
भावानविकरणेत्याद्यभिधानेतु भवत्येव सङ्गतिः । यतः प्रदीपावयवा दुःखप्रागभावा-ऽनविकरण-
भूताः, तद्वृत्तिर्यः प्रदीपध्वंसः, तत्प्रतियोगिप्रदीपनिरूपितवृत्तितायाः प्रदीपत्वे सत्त्वात् । दुःखानवि-
करणेत्याद्युक्तौ खण्डप्रलयकालेऽपि सर्वमुक्तिमिद्धिः स्यात्, अदृष्टाद्यतिरिक्तानां दुःखादीनां तत्र
विरहात् । तेन दुःखप्रागभावानविकरणेत्याद्युक्तम्, लभ्यते च खण्डप्रलये दुःखप्रागभावः, दुःखा-
द्युत्पादका-ऽदृष्टस्य सत्त्वात् । दुःखप्रागभावा-ऽनविकरणवृत्त्यभावप्रतियोगिवृत्तीत्युक्तौ दुःखा-ऽन्योन्या-
भावमादाय प्रकृता-ऽन्यसिद्धेः, तथाहि-दुःखप्रागभावा-ऽनविकरणं व्योम, तद्वृत्तिर्यो दुःखान्यो-
न्याभावः, तत्प्रतियोगि दुःखम्, तन्निरूपितवृत्तिता दुःखत्वे संसारावस्थायामपि समस्ति । तस्माद्
दुःखप्रागभावा-ऽनविकरणवृत्तिध्वंसप्रतियोगिवृत्तीति स्पष्टपत्रम् ।

अथ हेतोः पदेकृत्यम्—वृत्तित्वेत्युक्ता आत्मत्वे व्यभिचारि, आत्मत्वस्याऽऽत्मनि वृत्तित्वात् । तद्यथा-हेतुः समस्त्यात्मत्वे, साध्यं तु नास्ति, आत्मत्वस्य तादृशध्वंसाप्रतियोगिवृत्तित्वात् । तेन कार्यपदोपादानम् । कार्यवृत्तित्वेत्यभिधाने—ऽनन्तत्वे व्यभिचारि, ध्वंसा-ऽप्रतियोगित्वरूपस्या-ऽनन्तत्वस्या-ऽकार्य आत्मादाविव कार्यध्वंसे-ऽपि सत्त्वात् । अयम्भावः ध्वंसस्या-ऽविनाशशालित्वादनन्तत्वं कार्यभूतध्वंसे वर्तते एव । तेना-ऽनन्तत्वे कार्यवृत्तित्वं हेतुः समस्ति, साध्यं तु तादृशध्वंसप्रतियोगिवृत्तित्वं नास्ति, अनन्तत्वस्य तादृशध्वंसा-ऽप्रतियोगिवृत्तित्वात् । मात्रपदोपादाने तु न व्यभिचारः । अनन्तत्वस्याऽऽत्मादौ नित्ये-ऽपि विद्यमानत्वेन कार्यमात्रवृत्तित्वविरहात् । न च दुःखत्वादीनां कालाख्यनित्यपदार्थवृत्तित्वात् कार्यमात्रवृत्तिताऽसिद्धेति वाच्यम्, असाधारणवृत्तेर्विवक्षितत्वात् । न च सुखत्वधर्मत्वा-ऽधर्मत्वद्वेपत्वादिषु व्यभिचार इति वाच्यम्, पक्षसमत्वात् । कार्यमात्रवृत्तित्वेत्युक्तौ ध्वंसत्वे व्यभिचारः, ध्वंसस्य कार्यत्वेन ध्वंसत्वे कार्यमात्रवृत्तिताऽस्ति, किन्तु तत्र साध्यं नास्ति, ध्वस्तस्य ध्वंसाभावेन ध्वंसत्वस्य तादृशध्वंसाप्रतियोगिवृत्तित्वात् । तद्व्यभिचारवारणाय सदिति कार्यस्य विशेषणम् ।

तदेवं सर्वमुक्तिसिद्धौ चैत्रदुःखत्वादिकं पक्षीकृत्य तत्तन्मुक्तिः साध्या, प्रयोगश्चेत्यम्—चैत्रदुःखत्वं चैत्रदुःखप्रागभावानधिकरणवृत्तिध्वंसप्रतियोगिवृत्ति, सत्कार्यमात्रवृत्तित्वात् ।

अथोक्तानुमानमित्थं प्रतिविधातव्यम्—निरुक्तानुमानमसत् (१) बाधात् (२) अप्रयोजकत्वात् (३) अनभिमतसिद्धिप्रसङ्गाच्च । (१) तथाहि—दुःखप्रागभावा-ऽनधिकरणवृत्तिर्यो दुःखध्वंसः, तस्य दुःखप्रागभावा-ऽनधिकरणे वृत्तिरभावीयविशेषणतासम्बन्धेनाऽभ्युपगम्यते यदि, तदा बाधः, दुःखध्वंसस्य तत्समवर्णिकारणे एव तेन सम्बन्धेन वृत्तेः, न तु महाप्रलययिति नैयायिकैरभ्युपगतत्वात् । यत्किञ्चित्सम्बन्धमात्रेण त्वभ्युपगमे तदभाववद्वृत्तितादिरूपव्यभिचारितादिसम्बन्धेन दुःखध्वंसस्या-ऽऽकाशादावपि वृत्तेर्न प्रकृतसिद्धिः ।

कालिके-द्वैशिकविशेषणतान्यतरसम्बन्धेन वृत्तित्वोक्तावपि कालोपाविजन्यपदार्थवृत्तित्वेन न प्रकृतसिद्धिः । तथाहि—यथा कालिकसम्बन्धेनाऽष्टद्रव्यातिरिक्तस्य कालस्या-ऽविकरणत्वं भवति, तथैव कालिकसम्बन्धेन स्वसमानकालीनजन्यपदार्थमात्रस्याऽप्यधिकरणत्वं नैयायिकैः स्वीक्रियते, यत इदानीं तदानीमित्यादिप्रतीतिविषयता-ऽष्टद्रव्यातिरिक्तकालस्य न जन्यभाववैशिष्ट्यमन्तरेणेति जन्यभावः कालावच्छेदकः । ततश्च जन्यभावस्याऽपि कालत्वमिति कालकृतविशेषणात्मकेन कालिकसम्बन्धेन स्वकालीनजन्यपदार्थमात्रस्या-ऽधिकरणत्वम् । तेन प्रस्तुताऽनुमाने कालिकसम्बन्धेन दुःखध्वंसस्य दुःखप्रागभावा-ऽनधिकरणे जन्यपदार्थे वृत्तेर्न प्रकृतसिद्धिः, स्पष्टावपि तत्सत्त्वात् ।

(२) न केवलं हेतुसाध्ययोः सहचारमूयोदर्शनमेव साध्यसिद्धयर्थमुपयुज्यते, किन्तु व्यभिचारशङ्कायामुपस्थितायां सत्यां तन्निवर्तकतर्कोऽपि । स तु इह नास्ति, कार्यकारणादिभावविरहात् ।

तद्यथा—व्यभिचारशङ्का पुनरित्यम्, अस्तु मत्कार्यमात्रवृत्तिव्यवस्था, माऽन्तु दुःखप्रागभावाऽनधिकरण-
वृत्तिध्वंमप्रतियोगिवृत्तित्वमिति, तस्यामुपगम्यतायां न तद्व्यापकः कोऽपि कार्यकारणमात्रादिमूलक-
तर्को लभ्यते, बहिर्भूमादिवत् हेतुमाध्ययोः कार्यकारणमात्रादिविहाय ।

(३) अप्रयोजकत्वेऽपि मत्माध्यमाधकमात्राऽभ्युपगमे त्वनभिमतमिद्विप्रमङ्गः । अनभिमत-
साध्यं प्रत्यपि निरुक्तहेतोर्विशेषात् । तद्यथा,—आत्मकालाऽन्ववृत्तिप्रागभावप्रतियोगिवृत्ति-
दुःखत्वं दुःखध्वंमाऽनधिकरणवृत्तिप्रागभावप्रतियोगिवृत्ति, मत्कार्यमात्रवृत्तिव्याप्य, प्रदीपत्ववदित्य-
नुमानेन यस्मात् पूर्वं न कस्यचिद् दुःखस्योत्पत्तिः, तादृशः कालः सिध्यति, एवं दुःखस्यानेन भुग्वादिकं
प्रक्षिप्याऽऽत्मकालान्यवृत्तिप्रागभावप्रतियोगिवृत्ति, मत्कार्यमात्रवृत्तिव्याप्य, प्रदीपत्ववदित्यनुमानेन
यत्पूर्वं न कस्यचित् सुखादेरुत्पत्तिः तादृशकालः सिध्यति, ततश्च ममात्म्य सादित्वं सिध्यति, तन्वा-
ऽनभिमतम् ।

प्राभाकरास्तु प्राहुः—आत्यन्तिकदुःखप्रागभावो भोक्ष इति । न च यथान्यन्तिकदुः-
खप्रागभावो भोक्ष इत्यभ्युपगम्यते, तर्हि दुःखप्रागभावस्यानादिकालतः प्रवृत्तेनान् कृत्यमाध्यन्वे-
नाऽपुरुषार्थत्वं प्रसज्यत इति वाच्यम्, यतो दुःखप्रागभावस्या—ऽनादित्वेऽपि प्रतियोगिजनका-ऽधर्मवि-
नाशद्वारा तत्संरक्षणीयत्वरूपं कृतिसाध्यत्वं भवति । तथाहि कृत्यधीनतत्त्वज्ञानेना-ऽधर्मनाशे
सम्पन्ने तदुत्तरक्षणे दुःखसामग्रीविरहेण दुःखानुत्पत्तौ दुःखप्रागभावपरिपालनं संपद्यते । तद्वं
क्षेमस्वरूपजन्यता प्रागभावेऽपि भवति, तेन समस्त्येव प्रागभावस्य कृतिमाध्यन्वम्, लोकेऽपि
यथा सुवर्णप्राप्तौ कृतिर्दृश्यते, तथा सुवर्णादिसंरक्षणेऽपि । ततश्च नाऽपुरुषार्थत्वापत्तिः ।

एतत्सर्वमप्यसारम्, यतोऽनादिः सान्तोऽभावः प्रागभावः, स च नियमेन स्वप्रतियोगि-
नमृत्पादयति, स्वप्रतियोग्युत्पादे च पुनः संमारिन्वापत्तिः । न च महकारिणो विरहेण प्रागभावेन
स्वप्रतियोगिदुःखं नोत्पाद्यत इति वाच्यम्, तथामति तादृक्प्रागभावस्य भाविकालेऽप्यन्तविरहेण
तस्याऽत्यन्ताभावत्वप्रसङ्गः । अत्यन्ताभावस्य च नित्यत्वेन कृतिसाध्यत्वविरहाद् न पुरुषार्थत्वम् ।

किञ्चाऽऽत्यन्तिकदुःखप्रागभावो भोक्ष इति कथने कः प्रतियोगी ? न तावत् समानाधि-
करणं भाविदुःखम्, मुक्तौ तस्याऽसत्त्वात् । भाविदुःखसद्भावे तु पुनरावृत्तिप्रसङ्गः । नाऽपि समाना-
धिकरणमतीतं वर्तमानं वा दुःखं प्रतियोगितया वक्तुं शक्यते, तत्प्रतियोगिकप्रागभावस्य विनष्टत्वात् ।
नाऽपि व्यधिकरणं दुःखं प्रतियोगि, अन्यवृत्तिदुःखस्यान्यवृत्त्यत्यन्ताभावनिरूपितैव प्रतियोगिता,
न त्वन्यवृत्तिप्रागभावनिरूपिता, प्रागभावस्य स्वप्रतियोगिसमवायिदेश एव वृत्तेरभ्युपगमात् ।
नाऽपि सामानाधिकरण्यवैयविकरणविवक्षाशून्यं दुःखमात्रं प्रतियोगीति वक्तुं शक्यते, स्वपराऽ-
वृत्तेर्दुःखस्याऽप्रामाणिकत्वात् ।

अपरञ्च भोक्षस्य तादृशात्यन्तिकदुःखप्रागभावरूपत्वकल्पने कदाप्यजन्यस्य दुःखस्यासत्त्वेन
तत्प्रागभावस्याप्यलीकप्रतियोगिकत्वादसत्त्वम्, तथा च तद्रूपभोक्षस्याप्यसत्त्वापत्तिः ।

ननु यद्येवमात्यन्तिकदुःखप्रागभावो न कृतिसाध्यः, तर्हि दुःखानुत्पादमुद्दिश्य प्रायश्चित्तादौ कथं प्रवृत्तिः, दुःखानुत्पादस्य दुःखप्रागभावस्वरूपत्वात् तस्य चाऽसाध्यत्वात् ? इति चेत्, कामम्, प्रायश्चित्तेन पापध्वंसद्वारा क्रियन्तं कालं दुःखप्रागभावाऽनुपालनमस्त्येव, किन्तु नैतावता तस्यालीक-प्रतियोगिकत्वम्, पापान्तरमासाद्य प्रागभावेन दुःखजननाद् । न हि भाविनि मरणे ज्ञातेऽपि प्रकृत्तरोगिने भेषजदानस्य वैफल्यम् । मोक्षे तु कदापि दुःखजननं न संभवति, ततश्चाऽत्यन्ताभावत्वव्यपदेशप्रसङ्गः । दुःखोत्पत्तिसम्भवे च पुनः संसारावाप्तिः ।

केचित् तु नैयायिका आहुः—दुःखाऽत्यन्ताभावो मोक्ष इति । दुःखेनाऽत्यन्तं विमुक्त-श्चरतीति श्रुतेः । तदप्यतिमन्दम्, अत्यन्ताभावस्य नित्यत्वेन कृतिसाध्यत्वविरहात् । न चाऽत्यन्ताभावसम्बन्धः साध्यत इति वाच्यम्, उत्पत्तिमतो भावस्य नाशिनियमेन तादृगुत्पत्तिमत्सम्बन्ध-निवृत्तौ मुक्तानामपि संसारित्वप्रसङ्गात् । न च दुःखसाधनध्वंस एव स्ववृत्तिदुःखाऽत्यन्ताभाव-सम्बन्धः, तन्निवृत्तिश्च न भवति, ध्वंसस्याऽविनाशित्वात्, ततश्च न पुनः संसारित्वप्रसङ्ग इति वाच्यम्, दुःखसाधनध्वंसात्मकसम्बन्धसम्बद्धदुःखात्यन्ताभावस्य मोक्षत्वकल्पनाऽपेक्षया लाघवाद् विशिष्टदुःखसाधनध्वंसस्यैव मोक्षत्वकल्पनाया न्याय्यत्वात् ।

अथास्तु विशिष्टदुःखसाधनध्वंसो मोक्ष इत्यपि न युक्तिसङ्गतम्, यतो दत्तफलानां दुःख-साधनानामदृष्टानां निवृत्तिरप्यतिसिद्धा । अदत्तफलानां तु निवृत्तिरनागतदुःखाऽनुत्पत्तिम-भिमन्धाय समीहिता, तेन दुःखानुत्पाद एव प्रयोजनम्, स च दुःखप्रागभावस्वरूपः, तस्य च मोक्षत्वानुपपत्तिः प्राग्दर्शितैव ।

अथ भवति दुःखध्वंसस्तोमो मोक्ष इत्याहुः केचित् । यत्किञ्चिद्दुःखध्वंसोऽस्मदादिसं-सारिणामप्यस्ति, तेन कथितः स्तोम इति । तत्र, यतः स्तोमः कथमपि मोक्षोपायत्वेनाभिमत-तत्त्वज्ञानादिना न साध्यः, समग्रसंसारकाले भिन्नभिन्नकालोत्पन्नतत्तद्दुःखध्वंसानां स्तोमान्तर्गत-त्वेन तत्तत्कालीनदुःखोपभोगादिभिरेव निष्पन्नत्वात् । तत्त्वज्ञानोत्तरमपि तस्य (—तत्त्वज्ञानस्य) दुःख-प्रयोजकदुरितविध्वंसकत्वेन दुःखानुत्पादसम्पादकत्वमेवेति कथं दुःखध्वंसस्तोमस्य साध्यत्वम् ?

अपि च तादृक्स्तोमस्य यावत्त्वसंख्यारूपत्वे तस्याऽपेक्षाबुद्धिजन्यत्वेन न मोक्षोपायत्वेना-भिमततत्त्वज्ञानादिसाध्यत्वम् । तत्तद्दुःखध्वंसस्वरूपत्वे तु दुःखस्य योग्यविशुद्धिगुणत्वेन तद्-ध्वंसस्य स्वतस्तृतीयक्षणनिष्पन्नत्वाद् न मोक्षोपायभूततत्त्वज्ञानसाध्यतेति कथमपि न मोक्षो दुःख-ध्वंसस्तोमरूपो घटां प्राञ्चति ।

(इति नैयायिकाद्यभिमतमोक्षस्वरूपप्रतिविधानम् ।)

तौतातितास्वाहुः—नित्यनिरतिशयसुखमिच्यक्तिर्मोक्ष इति । यदुक्तं 'विज्ञानमानन्दं ब्रह्मा' इति । अयमभावः—संसारावस्थायामविद्यासंमर्गस्य प्रतिबन्धकत्वात् परमानन्दस्वभावतायाः प्रतिपत्तिर्न भवति । यदाऽविद्याया विनिवृत्तिः, तदा परमानन्दस्वभावतायाः स्वरूपेणाऽमिच्यक्तिर्भवति, यथा रज्ज्वादिद्रव्यस्याविद्यातस्तत्त्वाग्रहणा-ऽन्यथाग्रहणाम्यां स्वरूपं न प्रकाशते, किन्तु सर्पादि स्वरूपं प्रकाशते । अविद्याया निवृत्तौ तु तस्य स्वरूपं प्रकाशत एव । एवं ब्रह्मणोऽप्यनाद्यविद्यासंमर्गात् तत्त्वाग्रहणा-ऽन्यथाग्रहणाम्याम् आनन्दस्वभावता न प्रकाशते, मुमुक्षुप्रयत्नेन तु यदाऽनाद्यविद्या विनिवर्तते, तदाऽऽनन्दस्वरूपप्रतिपत्तिर्भवति, सैव मोक्षः । दृश्यते च श्रुतिः—“आनन्दं ब्रह्मणो रूपं तच्च मोक्षोऽभिच्यज्यते ।” इति । न चेह श्रुतौ 'ब्रह्मणः' इत्यस्य पष्ठ्यन्तत्वेन पष्ठ्या ज्ञाप्यते ब्रह्मणा सह भेदः, न त्वभेद इति वाच्यम्, 'गौः शिरः' इत्यादिवदभेदेऽपि पृष्टीदर्शनात् ।

ननु नित्यसुखस्यान्माऽभिन्नत्वेनात्मनश्चाऽनुभूयमानत्वेन नित्यसुखस्य सदैवानुभवः प्रसज्येत, सुखमात्रस्य स्वर्गोचरसाक्षात्कारजनकत्वनियमादिति चेत्, सत्यम्, सुखमनुभूयत एव । न च तर्ह्यहं जानामीत्यनुव्यवसायवद् अहं सुखमित्यपि प्रत्ययः कुतो न भवति ? इति वाच्यम्, यतोऽविद्यादोषात् अमादेवाऽनुभूयमानस्याऽपि सुखस्य सुखत्वेनाऽननुभवनात् सुखवत्त्वेन वा दुःखवत्त्वेन वा प्रतीतेः, यथा अमदशायां विग्रेष्यत्वेनाऽनुभूयमानाया अपि रज्ज्वा रज्जुत्वेनाऽननुभवनात् सर्पत्वेन प्रतीतेः, योगाभ्यासेनाऽविद्यानिवृत्ततोऽपगते अमे स्वरूपलाभात् सुखत्वेनाऽनुभवो भवत्येव ।

प्रमाणञ्चात्रा-ऽऽत्मा सुखस्वभावः, अत्यन्तप्रियबुद्धिविषयत्वात्, अनन्यपरतयोपादीयमानत्वाच्च, वैषयिकसुखवत् । यद् यद् एवंविधम्, तत् तत् सुखस्वभावम्, यथा वैषयिकं सुखम्, तथा चा-ऽऽत्मा, तस्मात् सुखस्वभाव आत्मा । न चा-ऽत्यन्तप्रियबुद्धिविषयत्वमभिद्धम्, सर्वजनैः स्त्रीन्धन-पुत्रादिसर्वपदार्थत आत्मनोऽत्यन्तप्रियत्वस्याऽनुभवात् । उक्तञ्च “बृहदारण्यके—“तदेतत्प्रेयः पुत्रात्प्रेयः, अन्यस्मात् सर्वस्मादन्तरतरं यदयमात्मा” आत्मानमेव प्रियमुपासीत ।” इति । एवं सर्ववेदान्तसिद्धान्तसंग्रहेऽप्युक्तम्—

“आत्मनः सुखरूपत्वादानन्दत्वं स्वलक्षणम् ।

परमेमास्पदत्वेन सुखरूपत्वमात्मनः ॥१॥

सुखहेतुषु सर्वेषां प्रीतिः सावधिरोक्ष्यते ।

कदापि नाऽवधिः प्रीतेः स्वात्मनि प्राणिनां क्वचित् ॥२॥

आत्मो-ऽतः परमप्रेमास्पदः सर्वशरीरिणाम् ।

यस्य शेषतया सर्वमुपादेयत्वमृच्छति ॥ ३ ॥

एष एव प्रियतमः पुत्रादपि धनादपि ।

अन्यस्मादपि सर्वस्मादात्मायं परमान्तरः ॥ ४ ॥” इति

अनन्यपरतयोपादीयमानत्वहेतुरपि नाऽसिद्धः, तथाहि—लोके स्त्रीपुत्रधनादिकमप्यात्मार्थमुपादीयते, आत्मा तु नाऽन्यार्थमुपादीयते । उक्तं च सर्ववेदान्तसिद्धान्तसंग्रहेऽपि

“प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च यच्च यावच्च चेष्टितम् ।

आत्मार्थमेव नाऽन्यार्थं नातः प्रियतमं(मः)परः ॥१॥” इति ।

तथाऽऽत्मा सुखस्वभावः, मुख्यप्रेयोयुद्धिविषयत्वाद् निरुपचरितप्रयशब्दवाच्यत्वाद्वा, रागिणां वैषयिकसुखवत् ।

तथा सुमुक्षुप्रवृत्तिरिष्टार्थप्राप्त्यर्था, प्रेक्षापूर्वकारिप्रवृत्तित्वात्, कृषीवलादिप्रेक्षापूर्वकारिप्रवृत्तिवत् । एवञ्च शास्त्रीय उपदेश इष्टार्थप्राप्त्यर्थः, उपदेशत्वात्, अन्योपदेशवत् । प्रतिपादितं चैतत्वात्स्थायनभाष्येऽपि “नोभयमनर्थकम्” । (अ० १ आ० १ सू० २२) इति मोक्षसुखाऽनभ्युपगमे तु तत्प्रवृत्त्युपदेशयोर्वैफल्यप्रसङ्गः ।

निरतिशयत्वञ्च सुखस्यानुमानतोऽपि सिद्धम् । तद्यथा पुण्यतारतम्यं क्वचिद्विश्रान्तम्, तारतम्यशब्दवाच्यत्वात्, परिमाणतारतम्यवदिनि । एवंविधैरनुमानैः सुखस्वभावताप्रतीतिः ।

अत्र प्रतिविधायते—यत् तावत् “विज्ञानमानन्दं ब्रह्मे”त्याद्यागमवचनेनोक्तानुमानैश्चात्मनः सुखस्वभावत्वं प्रतिपाद्यते, तत्सुखं किमनित्यं समस्ति ? उत नित्यम् ? न तावत् प्रथमपक्षः, आत्मनस्तत्स्वभावत्वेन तस्याऽप्यनित्यत्वप्रसङ्गात् ।

अथ नित्यमिति चेत्, तत्र विकल्पद्वयमवतरति—नित्यसुखमात्मस्वरूपं किं स्वप्रकाशकम् ? उत तद्विन्नप्रमाणान्तरप्रमेयम् ? न तावत् प्रथमविकल्पः, आत्मस्वरूपवत् स्वप्रकाशसुखानुभवस्यैव सदैव सत्त्वेन मुक्तसंसारिणोरविशेषप्रसङ्गात् । न चाऽनाद्यविद्ययाऽऽच्छादितत्वात् स्वप्रकाशाऽऽनन्दसंवेदनं संसारिणां न भवति, योगाभ्यासेन त्वनाद्यविद्यानिवृत्तौ आच्छादिकाभावात् स्वप्रकाशाऽऽनन्दसंवित्तिर्जायत एव । उक्तं च—सिद्धान्तचिन्दावपि—“यद्यपि संसारदशायामविद्यावृतस्वभावत्वादात्मा परमानन्दरूपतया न प्रथते (प्रकाशते), तथापि तत्त्वविद्ययाऽविद्यानिवृत्तौ स्वप्रकाशतया स्वयमेव परमानन्दस्वरूपतया प्रकाशते ।” इति वाच्यम्, यत् आच्छाद्यतेऽप्रकाशस्वभावं वस्तु, स्वप्रकाशं तु केनाच्छाद्यते । ननु सविता तत्प्रकाशश्च स्वप्रकाशः, आच्छाद्यते च मेघादिना, ततः कुत उच्यते—स्वप्रकाशं तु केनाऽऽच्छाद्यते ? इति चेत्, उच्यते—नहि मेघादिना स्वप्रकाशः सविता तत्प्रकाशो वाऽऽव्रियते, आवृतत्वे हि दिवसरज्ज्योरविशेषः स्यात्, दृश्यते च विशेषः, तस्माद् न स्वप्रकाशो केनाचिदाव्रियते ।

अस्तु वा मेघादिना स्वप्रकाशस्य सवितुस्तत्प्रकाशस्य चाऽऽवरणम्, तयोर्व्यतिरिक्तत्वाद् मेवादेः, अविद्यायास्तु तुच्छरूपत्वात् न तस्या आवृत्तिलक्षणाऽर्थक्रियाकारित्वम्, यत् तुच्छ-

रूपम्, न तद् अर्थक्रियाकारि, यथा मृगतृष्णिक्ताजलम्, तुच्छरूपा चाऽविद्या भवद्भिगृष्टा ।
तस्माद् न तयाऽऽव्रियते सुखम् । उक्तञ्चाऽन्यत्राऽपि—

“मेधा अपि रवेरन्ये स्वरूपेण च वास्तवाः ।

तत्त्वान्यत्वाद्यचिन्तया तु नाऽविद्याऽऽवरणक्षमा ॥१॥” इति ।

नाऽपि द्वितीयविकल्पः, प्रत्यक्षादिप्रमाणवाधितत्वात् । तथाहि— न तावत् प्रत्यक्षप्रमाणेन
भोक्षे नित्यसुखं व्यवस्थाप्यते, अस्मदादीन्द्रियजन्यप्रत्यक्षस्य तत्र व्यापाराभावात्, योगिप्रत्यक्षं त्वेवं
प्रवर्तते, उताऽन्यथे-यद्यापि विवादास्पदम् ।

नापि नित्यसुखं व्यवस्थापयितुमुपन्यस्तानुमानप्रमाणानि समर्थानि, तेषां प्रतिविवास्यमानत्वात् ।

“विज्ञानमानन्दं ब्रह्म” इत्याद्यागमोऽपि न नित्यसुखं सावयितुमलम्, तस्यैव प्रामा-
ण्याऽसम्भवात् । गुणवद्वदतुणामेव वचनस्य हि ग्रामाण्यम्, भवता तु स्वागमोऽपौरुषेयोऽभ्युपग-
म्यते । न चाऽपौरुषेयत्वेनैव प्रामाण्यमिति वाच्यम्, अपौरुषेयत्वस्य निर्वृत्तिकत्वात् । तथाहि-
वचनं खलु वक्तोच्चार्यमाणमेव । अथ वचनञ्च, अवक्तृकं चेति माता मे वन्द्येतिवत् कथं न व्याहतम् ?

अस्तु वाऽऽगमस्य प्रामाण्यम्, किन्त्वमा आगमोऽन्यथाऽपि व्याख्यातुं शक्यते, अत्यन्त-
दुःखाभावे गौणार्थे सुखशब्दवृत्तित्वाऽभ्युपगमात् । तथाहि—लोके न केवलं मुख्य एव शब्दानां
प्रयोगः, किन्तु गौणेऽपि । यथा ज्वररोगादिसंतप्ता जना ज्वराद्यपगमे सुखिनो वयं जाताः, तथा
काष्ठादिपरिहारे सुखिनो वयं सम्पन्नाः । अभिहितञ्च न्यायवात्स्यायनभाष्ये-ऽपि

“आत्यन्तिके च संसारदुःखाभावे सुखवचनाद् आगमेऽपि सत्यविरोधः । यद्य-
पि कश्चिदागमः स्याद् मुक्तस्यात्यन्तिकं सुखमिति । सुखशब्द आत्यन्तिके
दुःखाभावे प्रयुक्त इत्येवमुपपद्यते । दृष्टो हि दुःखादेरभावे सुखशब्दप्रयोगो बहुलं
लोके ।” इति । एवं श्रीव्योमाचार्यैरप्युक्तम् “मुख्ये हि बाधकोपपत्तेः गौण
इति । तथाहि दुःखाभावेऽयमानन्दशब्दः प्रयुक्तो दृष्टः, सुखशब्दो दुःखाभावे,
यथा भाराक्रान्तस्य वाहिकस्य तदपाय इति ।”

एवमन्यत्राऽप्युक्तम्—

“चिरञ्चरशिरोत्यादिव्याधिदुःखेन वेदिताः ।

सुखिनो वयमद्येति तदपाये प्रयुञ्जते ॥१॥” इति ।

तथैव

“तृषाशुष्यत्यास्ये पियनि सलिलं स्वादु सुरभि,
क्षुधार्तः सन् शालीन् कवल्यति शाकादिवलितान् ।

प्रदीप्ते रागाग्नौ सुदृढतरमाश्लिष्यति बधूः,

प्रतीकारो व्याधेः सुखमिति विपर्यस्यति जनः ॥१॥” इति ।

तदेवं मुक्तात्मनि सुखं नैकान्तेनानित्यम्, नाप्येकान्तेन नित्यम्, किन्तु नित्यानित्यमेव । द्रव्यतो

नित्यं पर्यायितश्चाऽनित्यं सुखमात्मनि स्वीक्रियते स्याद्वादिभिः । ननु सुखस्य नित्यानित्यत्वे आत्मनस्तत्त्वभावत्वेन तस्याऽपि तथात्वप्रसङ्ग इति चेत्, सत्यमेतत्, किन्त्विष्टापत्तिरेषा, आत्मनस्तथात्वात् । आत्मन एकान्तनित्यत्वाभ्युपगमे तु वैषयिकभोगादेरप्यनुपपत्तिर्दर्शयिष्यते^१ ।

न च द्रव्यतः सुखस्य नित्यत्वे कथितयोर्द्वयोर्नित्यत्वपक्षसंभविनो^२ विकल्पयोरन्यतरस्याऽभ्युपगमे कथं न दोषप्रसक्तिः ? इति वाच्यम्, यतः प्रथमविकल्पस्याऽभ्युपगमे कर्मणामावारकत्वेनाऽभिमतत्वाद् दोषाभावः । द्वितीयविकल्पस्त्वनभ्युपगममात्रादेव निरस्तः । अयम्भावः—प्रथमविकल्पे नैयायिकादिभिर्भेदसर्वज्ञादीन् प्रत्येवाऽऽवारकाऽविद्यायास्तुच्छत्वं वक्तुं शक्यते, स्याद्वादिभिरपु ज्ञानावरणादिकर्मणामावारकत्वेनाऽभ्युपगमः, तानि च कर्माणि सुखत आत्मतश्चाऽर्थान्तराणि, ततश्च युज्यते तेषामावारकत्वं मेधादिवत् । द्वितीयविकल्पस्त्वनभ्युपगममात्रादेव निरस्तः ।

अथ नैयायिकादयः शङ्कन्ते—ननु मोक्षावस्थायां नित्यानित्यसुखाभ्युपगमे तद्वागेण प्रवृत्तौ मोक्षाभावः प्रसज्यते, रागस्य बन्धहेतुत्वाद् । निरानन्ददुःखनिवृत्तेरभ्युपगमे तु रागमात्रात् स्यादेव मोक्षः । न च निरानन्दनिर्विज्ञानमोक्षाभ्युपगमे प्रेक्षावतां तत्र प्रवृत्तिर्न स्यात्, तथाहि—ते सोपाधिक-सावधिक-परिमिताऽऽनन्दनिष्पन्दात् निर्विण्णाः स्वर्गादप्यधिकमनवधिकनिरतिशय-नैमर्गिकानन्दतज्ज्ञानरूपप्रधानप्रयोजनपूर्यर्थमेव प्रवर्तन्ते । यदि च मोक्षावस्थायां न सुखं न च ज्ञानम्, तदाऽऽत्मा जडः पापाणनिर्विशेष एव भवेत्, एवञ्च ते निर्णयेयुः कृतमपवर्गेण, संसार एव वरमस्तु । यत्र तावदन्तराऽन्तरा दुःखकलुषितमपि कियदपि सुखमनुभुज्यते । चिन्तनीयं तावदिदम्—किमल्पसुखानुभवो भव्यः ? उत सर्वसुखोच्छेदः ? इति सुखरूपप्रयोजन-विरहात् प्रेक्षावतां मोक्षे प्रवृत्तिरनुपपन्नेति वाच्यम्—यतो न प्रयोजनाऽनुवर्ति प्रमाणं भवितुमर्हति, यदि केभ्यश्चिद् निरानन्दो मोक्षो न रोचते, कामं मा रोचताम्, न त्वप्रमाणक आनन्दस्तत्र कल्पयितुं योग्यः । अपि च प्रेक्षावन्तो लामातिरेकाङ्क्षिणः । ते खलु एवं विचारयन्ति—दुःखसंस्पर्श-शून्यशाश्वतिकसुखसंभोगाऽसंभवाद् दुःखस्य चाऽवश्यहातव्यत्वादनयोः सुखदुःखयोरेकभाजनपतित-विषमधुनोर्मधूत्पन्नसुखकणिकापेक्षविषयप्रयोज्यतीव्रतरमरणादिदुःखजनकयोरिव विवेकहानस्य दुःश-क्यत्वाद् उभेऽपि सुखदुःखे त्यज्येतामिति ससाराद् मोक्षः श्रेयान्, यतस्तत्र दुःखं सर्वथा न स्यात् । वरमियती कादाचित्की सुखकणिका परित्यक्ता, न तत्कृते दुःखमार इयान् व्युढः । ततश्च स्थितमेतद्—निरानन्दमोक्षेऽपि न प्रेक्षावतां प्रवृत्तिर्विरुध्यत इति, सुखात्मकमोक्षाभ्युपगमे तु तद्वागेण तत्र प्रवृत्तौ कुतो मोक्षः ? इति ।

अत्रोच्यते—यो हि सांसारिकसुखविषयरोगः, स एव रागो बन्धनात्मकः, तस्य विन्याऽर्जन-रक्षणादिप्रवृत्तिद्वारेण संसारहेतुत्वात् । अनन्ते च सुखे यद्यपि रागः, तथापि नात्रो बन्धना-

त्मकः, इन्द्रियविषयार्जनादिनिवृत्तिहेतुत्वात् । स्पृष्टमात्रोऽयसावसङ्गानुष्ठाने मति परां कोटिमारूढस्य निवर्तते, यदुक्तम् “भोक्षे भवे च सर्वत्र निःस्पृहो मुनिसत्तमः ।” इति ।

अपि च न्यायमतेन दुःखनिवृत्त्यात्मकभोक्षे-ऽङ्गीकृते-ऽपि दुःखविषयकद्वेषेण भोक्षे प्रयतमानस्य मुमुक्षोर्भोक्षाभावः प्रभज्यते, रागवद् द्वेषस्यापि बन्धहेतुत्वात् ।

ननु रागद्वेषौ हि संसारकारणमित्यवबोधति मुमुक्षुः, ततश्च स कथं दुःखद्वेषं कुर्यात् ? द्वेषं विनैव तस्य भोक्षार्थप्रवृत्तिर्भवतीत्यर्थः । भवतु वा भोक्षस्य दुःखनिवृत्तिरूपत्वाद् दुःखनिवृत्तेश्च दुःखद्वेष-मूलकत्वेन द्वेष आवश्यकः, तथापि न स बन्धहेतुः । द्वेषो हि स बन्धहेतुः, य उत्पन्नः सन् स्वविषये मनोवाक्यायैः शास्त्रविरुद्धां प्रवृत्तिं कारयति, शास्त्रविरुद्धार्थाचरणे चाऽवर्माद्युत्पत्तिद्वारेण शरीरादिग्रहणम्, तन्निवन्धनसुखदुःखे जायेते । अयं तु मुमुक्षोर्विषयेषु द्वेषः सकलप्रवृत्तिविरोधित्वाद् धर्माधर्माऽनुत्पत्तौ शरीराद्यभावप्रयोजकत्वाद् न केवलं बन्धनिरोधाय, किन्तु स्वात्मधाताय प्रवर्तत इति चेत्, न, यतो भोक्षसुखार्थकरागेऽपि समानमेव ।

‘यच्चोक्तं “दुःखसंस्पर्शशून्यशान्धतिसुखसम्भोगाऽसम्भवादि”’त्यत्र शास्त्र-तिकं नाम किमनाद्यनिव्रणम् ? यद्वा-ऽऽदिमदपि प्रध्वंसवदपर्यवसानं सुखं विवक्षितम् ? तत्र प्रथमविकल्पे तादृशसुखं तावत् प्रेक्षावतामुपादित्मागोचरो न भवति, नित्यसिद्धत्वेन विषयसिद्धे-स्तदिच्छाप्रतिबन्धकत्वात् । द्वितीयविकल्पे दुःखसंस्पर्शशून्यं तादृशं सुखं संभवत्येव, आत्मनो मूलभूतस्वाभाविकसुखाऽभावे संसारावस्थायां सुखामासस्यानुपपत्तेः । अपर्यवसानं च तत् विनाशकारणाभावात् । तस्य विनाशकारणं हि वेदनीयादिकर्म, विनाशश्चात्र तिरोभावो व्योम्यः, वेदनीयादिकर्म च समूलकापं कपितम्, मिथ्यात्वा-ऽविरति-न्याय-योगलक्षणानां च कर्मोन्पत्तिकारणानामभावाद् न पुनरपि कर्मनिमित्तिः । न च सादित्वाऽभ्युपगमे तदुत्पादककारणमावश्यकम्, इह तु कारणाभावः, तेन तादृशसुखोत्पत्तिरनुपपन्नोति वाच्यम्, सादित्वस्यात्राविर्भावरूपत्वात्, स्वाभाविकसुखस्य च तस्य सकलकर्मोपरमप्रयोज्यत्वात् ।

‘यदपि “सुखदुःखयोश्चैकभाजनपतितविषमधुनोर्मधूत्पन्नसुखकणिकापेक्षविष-प्रयोज्यतोत्रतरमरेणादिदुःखजनकयोरिव विवेकहानस्य दुःशक्यत्वाद् उभेऽपि सुखदुःखे त्यज्येता”’ मित्युक्तम्, तदप्यमारम्, वैषयिकसुखस्य तादृशत्वात् । वैषयिकं सुखं हि मधुदिग्धवाराकरालमण्डलाग्रग्रासवद् दुःखरूपं भवति, अतो युक्ता मुमुक्षूणां तज्जिहासा, किन्तु सा-ऽऽत्यन्तिकेसुखलिप्सुनामेव मुमुक्षूणां सम्भवति, न तु दुःखाभावकाङ्क्षिणाम् । येऽपि विषमधुनी एकत्र पात्रे संपृक्ते परित्यज्येते, तेऽपि जीवनादिसुखलिप्सयैव ।

किञ्च प्राणिना संसारावस्थायां दुःखनिवृत्तेर्गिष्टत्वे-ऽपि सुखनिवृत्तिरनिष्टा, तथैव भोक्षा-

वस्थायामपि दुःखनिवृत्तेरिष्टत्वेऽपि सुखनिवृत्तिरनिष्टा । ततो यदि त्वदभिमतो मोक्षः केवल-
दुःखाभावरूपः स्यात्, तदा न प्रेक्षावतामिह प्रवृत्तिः स्यात्, सुखहानेरनिष्टत्वादिनिष्टे चाऽप्रवृत्तेः ।

न च यथा रागान्वयतया पारदार्ये भाविनरकादिदुःखाऽनुबन्धित्वं न वेद्यते, तथा सुख-
हानेरनिष्टत्वं विरागिभिर्न वेद्यते, ततश्च प्रवृत्तेरप्याधात इति वाच्यम्, वैषयिकसुखेऽनिष्टत्वप्रतिसन्वा-
नेऽपि सुमुक्षूणां प्रशमप्रभवसुखेऽनिष्टत्वाऽप्रतिसन्वानात् । न च मोक्षावस्थायां दुःखाभाव एव
परमसुखम्, न तद्व्यतिरिक्तम्, दुःखाभावेऽपि सुखशब्दप्रयोगादिति वाच्यम्, यतोऽदुःखितस्य
भवदमिप्रायेण दुःखाभावात्मकसुखवतोऽपि जीवस्य विशिष्टमधुरशब्दादिविषयोपभोगेन सुखाति-
शयस्यानुभविकत्वेन दुःखाभावे सुखत्वापादनं नियुक्तिरिति । तथाहि—यत्राऽपि क्षुत्पिपासापीडितस्य
जनस्याऽन्नपानादिप्राप्तौ तृप्तौ सत्यां क्षुत्पिपासादिदुःखं निवर्तते, तत्रापि शङ्कुल्याद्यन्नविशेषा-
ऽऽलमधुरादिपानविशेषैः सुखविशेषो जायत एव, दृश्यते च लौकिकानां जनानां सुखार्थमन्नपाना-
दिविशेषोपादानम् । न चोचिता दृष्टविपरीतकल्पना । तथा सुखस्य भाररूपत्वाद् युज्यते तत्रा-
ऽन्नपानादिविशेषसामग्र्याऽतिशयाऽऽधानम्, दुःखाभावस्य तु पुञ्छत्वेन न युज्यते तत्राऽतिश-
याधानम् ।

येऽपि ब्राह्मणः—यदापि पूर्वं दुःखं नास्ति, तदाऽप्यभिलापस्य दुःखस्वभावत्वात् तन्निवर्ह-
णस्वभावं सुखमिति, तेऽपि न सम्यक् प्रतिपन्नाः । तथाहि अभिलापाख्यदुःखनिवृत्तिरेव सुख-
मिति तेषां मतमेवंरूपम् यस्यैव यत्राऽभिलापः, स एव तद्विषयोपभोगेन सुखी, नान्य इति
विषया अभिलापं निवर्त्य तमेव सुखयन्ति । अन्यथा यदेकस्य सुखमाधनम्, तत् सर्वेषामप्य-
विशेषेण स्यात् । न च तथा भवति । यदुक्तम्

“एकस्य विषयो यः स्यात् स्वाभिप्रायेण पुष्टिकृत् ।

अन्यस्य द्वेष्यतामेति स एव मतिभेदतः ॥१॥” इति ।

एवमेकपुरुषेऽपि यदा कामनिवृत्त्या सुखित्वम्, तदापि यस्यैव विषयस्याभिलापो निवृत्तः, स एव
तस्य सुखसाधनम्, नान्यो विषयः । तस्मादभिलापनिवृत्तिरेव सुखमिति । तदसङ्गतम्, निरभि-
लापस्यापि जनस्य विषयविशेषोपभोगे सति विशेषाह्लादोत्पत्तेर्दर्शनात् । न च तत्राऽकामस्याऽपि
जीवस्य विशिष्टविषयसम्पर्केण कामाऽभिष्यक्तौ जातायां विषयोपभोगद्वारेण तन्निवृत्तिरेव सुखमिति
वाच्यम्, यतो नाऽवश्यं विषयोपभोगोऽभिलापनिवर्हणः । उक्तञ्च महाभारते

न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति ।

हविषा कृष्णवर्त्मनो भूय एवाऽभिवर्धते ॥

श्रीपतञ्जलिनाप्युक्तम् “भोगाभ्यासमनुवर्धन्ते रागाः कौशलानि
चेन्द्रियाणाम् ।” इति ।

पाराशर्योऽप्याह

तृष्णाखनिरगाधेयं दुष्पूरा केन पूर्यते ।

या सहङ्गिरपि क्षिप्तैः पूरणैरेव खन्यते ॥१॥ इति

किञ्चा-ऽमिलापनिवृत्तिरन्यथाऽपि=विषयेषु दोषदर्शनादितोऽपि सम्भवति । विषयेषु दोषा-
श्चेत्थं द्रष्टव्याः

असौ तरलताराक्षी पीनोत्पुङ्गवधनस्तनौ ।

विलुप्यमाना कान्तारे विहगैरथ दृश्यते ॥१॥

विभाति वहिरेवास्याः पद्मगन्धनिभं वपुः ।

अन्तर्मज्जास्थिविण्मूत्रमेदः कृमिकुलाकुलम् ॥२॥

अस्योनि पित्तमुच्चाराः क्लिप्तान्यन्त्राणि शोणितम् ।

इति चर्मपिण्डं सत्कामिनीति विधीयते ॥३॥

मेदोग्रन्थो स्तनौ नाम तौ स्वर्णकलशौ कथम् ।

विष्ठादतौ नितम्बे च कोऽयं हेमशिलाभ्रमः ॥४॥

मूत्रासृग्धारमशुचि च्छिद्रं क्लेदि जुगुप्सितम् ।

तदेव हि रतिस्थानमहो पुंसां विडम्बना ॥५॥

प्रीतिर्यथा निजास्योत्थं लिहतः शोणितं शुनः ।

शुष्केऽस्थनि तथा पुंसः स्वधातुस्पन्दिनः स्त्रियाम् ॥६॥

व्यात्तानना विवृताक्षी विवर्णा श्वासधुधुरा ।

कथमद्य न रागाय म्रियमाणा तपस्विनी ॥७॥

अहो व्रणे वराकोऽयमकाले तृषितः फणो ।

प्रसारितमुखोऽप्यास्ते शोणितं पातुमागतः ॥८॥

किमनेनापराधं नः स्वभावो वस्तुनः स्वयम् ।

स्पृश्यमानो दहत्यग्निरिति कोऽस्मै प्रकुप्यति ॥९॥

नातुकूलः प्रिये हेतुः प्रतिकूलो न विप्रिये ।

स्वकर्मफलमश्नामि कः सुहृत्केश्व मे रिपुः ॥१०॥” इति ।

विषयदोषदर्शनप्रयुक्तामिलापनिवृत्तिसुखं तु विषयोपभोगाधीनामिलापनिवृत्तिसुखा-
पेक्षया-ऽतिविशिष्टतरम् । किन्तु भवेन्मते तत्कथं संवदेत् ? यतो भवेन्मतमनुसृत्य विषयेषु दोष-
दर्शनेन जायमानं सुखं विषयोपभोगोत्पन्नसुखेन तुल्यं स्यात्, सुखत्वेन भिन्नतामिलापनिवृत्तेरभाव-
स्याया अवशिष्टात् । न चैकत्रा-ऽमिलापातिरेकात् तन्निवृत्तौ सुखातिरेकाभिमानः, अन्यत्रा-ऽन्यथेति
वाच्यम्, ततोऽमिलापातिरेकेण प्रयस्यन्तं प्राप्तोऽर्थो न तथा प्रीणयति, यथाऽप्रार्थितः प्रयासा-
द्विनोपनतः । लोकव्यवहारोऽप्येवमेव, यत्नसहस्रेण प्राप्तः - क्लेशप्राप्तोऽयमिति, न तेन तथा

सुखिनः, यथाऽप्रार्थितप्राप्तेन । तन्न दुःखाभावमात्रं सुखं वक्तुं युज्यते नाप्यभिलाषनिवृत्तिमात्रम्, किन्तु तद्व्यतिरेकेण स्वरूपतः सुखमस्तीति, तदेवं सिद्धो मोक्ष आनन्दस्वरूपः, तद्रागेण च तत्र प्रवृत्तिर्न वन्वाय कल्पते, वैषयिकसुखरागाविरहात् ।

ननु नैयायिकमते दुःखेन निर्विण्णस्य मुमुक्षोरिच्छाविच्छेदाद् वैराग्यमपि जायते, ततश्च मोक्षः । परमानन्दलिप्सूनां स्याद्वादिनां मतेन तु मुमुक्षोरिच्छावत्त्वाद् वैराग्यव्याहतिः स्यात्, ततः कुतस्तेषां मोक्षः ? इति चेत्, न, दुःखद्वेषे सति प्रशान्तत्वव्याघातप्रसङ्गेन मोक्षाभावप्रसक्तेः । अयं भावः न केवलं विरक्तानामेव मोक्षेऽधिकारः, किन्तु प्रशान्तानामपि । यथा सुखेच्छावत्त्वाद् मुमुक्षोर्वैराग्यव्याघातप्रसङ्ग उपपाद्यते, तथैव दुःखद्वेषमन्तरेण न मुमुक्षोर्दुःखनाशानुकूलः प्रयत्न इति द्वेपराहित्यलक्षणप्रशान्तत्वस्य व्याघातः प्रसज्यते । ततश्च प्रशान्तत्वव्याहत्या कुतो मोक्षः ? एतेन यत्तु योगद्विसाध्यनिरतिशयानन्दमर्थो जीवन्मुक्तिमुद्दिश्य प्रवृत्तः कारणवशात् परम-मुक्तिभासादयतीति न युक्तम्, विरक्तानां मोक्षेऽधिकारादिति तदपि निरस्तम् ।

किञ्च नेच्छाविच्छेदसामान्यं वैराग्यपदार्थः, येन निरतिशयानन्दलिप्सूनां वैराग्यहान्या मोक्षो न स्यात्, किन्तु वैषयिकसुखेच्छाविच्छेदस्य वैराग्यपदार्थत्वम् । यदि इच्छाविच्छेद-सामान्यस्य वैराग्यपदार्थत्वम्, तदा नैयायिकानां मतेन चरमदुःखध्वंसरूपमुक्त्याभिच्छया प्रवृत्तिर्न स्यात् । किन्तु दुःखद्वेषादेव दुःखध्वंसानुकूलप्रयत्नः स्यात् । न च दुःखद्वेषाद् दुःखनाशानुकूल-प्रयत्नो भवत्येवेति वाच्यम्, मूर्च्छा-मरणादौ प्रवृत्तिप्रसङ्गात् । न च जायत एव बहुतरदुःखज-र्जरकलेवराणां मरणादौ प्रवृत्तिरिति वाच्यम्, तस्या अविवेकप्रवृत्तित्वात् । ननु पुरुषार्थत्वे विवेकाऽनु-पयोग इति चेत्, सत्यमेव, पशुकल्पानां जनानां न विवेकोपयोगः, न तु प्रेक्षावताम्, प्रेक्षावन्तो हि यथावत् प्रयोजनं प्रमायैव प्रवर्तन्ते । तदुक्तम्—

“दुःखाभावोऽपि नाऽवेद्यः पुरुषार्थतयेष्यते ।

न हि मूर्च्छाव्यवस्थार्थं प्रवृत्तो दृश्यते सुधीः ॥१॥” इति ।

अथ पुनर्नैयायिकादयः शङ्कन्ते—अस्तु कुतश्चिद् मोक्षे नित्यसुखम्, तस्य संवेदनं किं नित्य-मस्ति, ? उताऽनित्यम् ? नित्यमिति चेत्, मुक्त-संसारिणोरविशेषप्रसङ्गः, सुख-तत्संवेदनवीरुमयो-रपि नित्यत्वेन संसारवस्थायामपि तत्सत्त्वात् । अपि चेन्द्रियजन्यसुखेन नित्यसुखस्य साहचर्याऽनु-भवप्रसङ्गाद् नित्याऽनित्यसुखद्वयोपलब्धः स्यात्, इन्द्रियजन्यदुःखेन च साहचर्याऽनुभवप्रसङ्गाद् सुख-दुःखयोर्युगपद्ग्रहणं स्यात्, त्रिन्यसुखस्य मदैव नत्वात् । यदुक्तं न्यायवात्स्यायन-भाष्ये—“सुखवन्नित्यमिति चेत्, संसारस्थस्य मुक्तेनाऽविशेषः, यथा मुक्तः सुखेन तत्संवेदनेन च सन्नित्येनोपपन्नस्तथा संसारस्थोऽपि प्रसज्यत इति, उभयस्य नित्य-त्वात् । अभ्यनुज्ञाने च धर्माधर्मफलेन साहचर्यं योगपदं गृह्येत । यदिदमुत्पत्तिस्था-नेषु धर्माधर्मफलं सुखं दुःखं वा संवेद्यते पर्यायेण, तस्य च नित्यसंवेदनस्य च सह-

भावो योगपदं गृह्येत, न सुखाभावो नाऽनभिव्यक्तिरस्ति, उभयस्य नित्यत्वात् ।” इति ।

अथ वदेत् संसारावस्थायां नित्यसुखसंवेदनस्य प्रतिबद्धत्वाद् न मुक्तसंसारिणोरविशेष-
प्रमङ्गः, नवा सुखद्वयोपलम्भः, नाऽपि सुखदुःखयोर्युगपद्ग्रहणमिति चेत्, न, नित्यसुख-
नित्यसंवेदनं केन प्रतिव्यते ? (१) किं शरीरादिना ? (२) अथवा वैषयिकसुखानुभवेन ? (३) उता-
ऽविधया ? उतस्विद् बाह्यव्यासङ्गेन ?

(१) न तावत् प्रथमविकल्पः, शरीरादेर्भोगार्थत्वाद् भोगस्य च सुखदुःखसंवेदनादि-
रूपत्वाद् न तेन प्रतिबध्यते, न हि यद् यदर्थम्, तत् तस्यैव प्रतिबन्धकः । यदाहुर्न्यायवा-
त्स्यायनभाष्यकाराः “शरीरादिसम्बन्धः प्रतिबन्धहेतुरिति चेत्, न, शरीरादीना-
मुपभोगार्थत्वात् विपर्ययस्य चाऽननुमानात् । स्यान्मतम्, संसारावस्थस्य शरी-
रादिसम्बन्धो नित्यसुखसंवेदनहेतोः प्रतिबन्धकः, तेनाऽविशेषो नास्तीति, एत-
च्चाऽयुक्तम्, शरीरादय उपभोगार्थाः, ते भोगप्रतिबन्धं करिष्यन्तीत्यनुप-
पन्नम् ।” इति । शरीरादेः सुखप्रतिबन्धकत्वाभ्युपगमे तु शरीरादिधातकस्य हिंसाफलं न स्यात्,
लोके प्रतिबन्धकविधातकस्योपकारित्वेन असिद्धेः ।

(२) अथ वैषयिकसुखाऽनुभवेनेत्यपि न युक्तम्, यतः सुखसंवेदनस्याऽनुत्पत्तिलक्षणो
विनाशिलक्षणो वा प्रतिबन्धो भवितुमर्हति, किन्तु न प्रकृतेऽन्यतरलक्षणः प्रतिबन्धः संभवति,
सुखतत्संवेदनयोरुभयोरपि नित्यत्वस्वीकारात् ।

(३) नाऽपि तृतीयविकल्पः, अविधयास्तुच्छत्वेन सुखज्ञानप्रतिबन्धलक्षणार्थक्रियाकारित्वविरहात् ।

(४) नाऽपि तुर्यो विकल्पः, यतो व्यासङ्गो नाम आत्मनो रूपादित्रिपयज्ञानोत्पत्तौ विषयान्तरे
ज्ञानाऽनुत्पत्तिः, अथवेन्द्रियस्यैकस्मिन् विषये ज्ञानजनकत्वेन प्रवृत्तस्य त्रिवयान्तरे ज्ञानाऽजन-
कत्वम् । न चाऽनयोरन्यतरो व्यासङ्गो युज्यते, सुखस्य तत्संवेदनस्य चोभयोर्नित्यत्वाऽभ्युपगमात् ।

तदेवं नित्यसुखसंवेदनस्य नित्यत्वे दुष्परिहार्या दोषाः ।

अथाऽस्तु नित्यसुखसंवेदनमनित्यमिति चेत्, तर्हि भोक्षावस्थायां तदुत्पत्तिकारणं वक्त-
व्यम्, अनित्यस्याऽनुत्पत्तिर्धर्मकत्वाऽनुपपत्तेः । न च योगजधर्मापेक्ष आत्ममनःसंयोगोऽसम-
वायिकारणमिति वाच्यम्, मुक्तौ योगजधर्मस्याऽसम्भवात् ।

अथाद्यं संवेदनं योगजधर्मादुत्पद्यते, तत उत्तरोत्तरं विज्ञानं पूर्वपूर्वत उत्पद्यत इत्यप्य-
सारम्, प्रमाणाऽभावात् । तथाहि न हि शरीरसम्बन्धानपेक्षं किञ्चिदपि विज्ञानं जानोत्पत्तौ
सहकारिकारणम्, शरीरसम्बन्धाऽपेक्षस्यैव ज्ञानस्य ज्ञानान्तरोत्पत्तिं प्रति सहकारित्वदर्शनात् ।

न च मुक्तौ नित्यशरीरादीनां कल्पनयाऽनित्यसंवेदनोपपत्तिः स्यादिति वाच्यम्, यतः
शरीरादीनां कार्यत्वेन न नित्यत्वम्, प्रमाणवाधितत्वात् ।

असदेतत् सर्वम् , अरगदमिप्रायाऽपरिज्ञानेन प्रलपितत्वात् , न हि स्याद्वादिभिरेका-
न्तेन नित्यं सुखसंवेदनं स्वीक्रियते, नाऽप्येकान्ततोऽनित्यम् , किन्तु सुखवद् नित्यानित्यमभ्यु-
पगम्यते, अतो न कश्चन दोषः ।

द्रव्यतो नित्यं पर्यायतश्चाऽनित्यं सुखज्ञानादिकमात्मनि स्वीकुर्वतां स्याद्वादिनामयं
विवेकः सङ्ग्रहनयानुसारेण आत्मनेः सुखज्ञानादिस्वभावः सेन्द्रियशरीराद्यपेक्षाकारणरूपावरणेन
प्रच्छाद्यते गृहोऽवस्थितप्रकाश्यपदार्थप्रकाशकत्वस्वभावः प्रदीप इव तदावारकशरावादिना, सेन्द्रिय-
शरीराद्यपेक्षाकारणरूपाऽऽवरणापगमे तु जीवस्य विशिष्टप्रकाश्यपदार्थप्रकाशकत्वस्वभावोऽयत्न-
सिद्धः, शरावाद्यपगमे प्रदीपस्येवेति । अत एव कथञ्चिद् नित्यत्वपक्षे न दोषः ।

न च शरीराद्यपेक्षाकारणविरहाद् मुक्तौ सुखज्ञानादिकं न सम्भवतीति वाच्यम् , यत
आवृतसुखज्ञानादिकं प्रत्येव शरीरादीनां कारणता, न त्वनावृतसुखज्ञानादिकं प्रति । ततश्च मुक्तौ
न सुखज्ञानादिकं विरुध्यते । यदि सेन्द्रियशरीरादिरूपाणामावारकाणामभावात् सुखज्ञानादीनामभावः
प्रेर्यते, तर्हि तुल्ययुक्त्या प्रदीपावात्काणां शरावादीनामभावे प्रदीपोच्छेदप्रसङ्गः । ननु शरावादी-
नां प्रदीपं प्रति न जनकत्वमिति न शरावाद्यभावे प्रदीपस्याऽभावः, सुखज्ञानादिकं प्रति तु शरीरा-
दीनां जनकत्वमिति स्यादेव शरीराद्यभावे सुखज्ञानाद्यभाव इति चेत्, उच्यते यद्यपि शरावादीनां
प्रदीपं प्रति न जनकता , तथाप्यावृतप्रदीपपरिणतिं प्रति न केनचित् निवारयितुं शक्या, यदि
चाऽऽवृतप्रदीपपरिणतिं प्रति शरावादीनां जनकत्वं न स्यात् , तदा शरावादीनामावारकत्वमपि न
भवेत् । तस्मात् प्रदीपं प्रति शरावादीनां जनकत्वविरहेऽप्यावृतप्रदीपपरिणतिं प्रति जनकताऽस्ति,
एवं प्रकृतेऽप्यावृतसुखज्ञानादिकं प्रति शरीरादीनां कारणत्वमस्त्येव, न त्वनावृतसुखज्ञानादिकं प्रति ।
ततश्च न काचिदनुपपत्तिरिति । अपि चोपलभ्यते संसारावस्थायामपि वासीचन्दनकल्पानां समवृत्तीनां
विशिष्टध्यानाऽवस्थितानां सेन्द्रियशरीरादिव्यापाराऽजन्यः परमाह्लादरूपोऽनुभवः, तस्यैव भावना-
वशादेत्तरोत्तरावस्थामासादयतः परमकाष्ठागतिः संभाव्यत एव ।

ऋजुसूत्रादिनयानुसारेण त्वात्मनः स्वरूपभूतानन्दज्ञानादिस्वरूपता मोक्षावस्थायामुत्पद्यत एव,
शुद्धनेयैरुत्तरोत्तरविशुद्धपर्यायमात्राभ्युपगमाद्, सुखज्ञानादीनां क्षणस्वरूपतायाः क्षणसत्तयाऽपि सिद्धेः,
तस्याः क्षणतादात्म्यनियतत्वात् , क्षणस्वरूपे तथादर्शनात् । यद्येकान्तनित्यस्याऽप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरै-
कस्वभावता आत्मनोऽभ्युपगम्यते, तर्हि तस्य वैषयिकसुखदुःखोपभोगोऽपि नोपपद्यते, आत्मनि
तादृशोपभोगस्वरूपस्य प्राप्तनाऽभोगस्वरूपतो भिन्नत्वात् । स च स्वरूपभेदोऽप्रच्युतानुत्पन्नस्थि-
रैकस्वभावात्मानं कथं सङ्गच्छेत ? एकस्वभावस्याऽन्यस्वभावस्वीकारेण स्वस्वभावपरित्याग-
प्रसक्तेः , सुखज्ञानादिकं चोत्तरसुखज्ञानाद्युत्पादनस्वभावम् , यच्च यदा यत्स्वभावम् ,
तत् तदा तदुत्पादने नाऽन्यापेक्षम् , यथाऽन्त्या बीजादिकारणसामग्र्यङ्करोत्पादने । तदुत्पाद-

नस्वभावश्च पूर्वसुखज्ञानादिक्षणः । अत एव कथञ्चिदनित्यत्वपक्षे न कश्चिद् दोषः । न च संसारा-
वस्थायां चरमज्ञानादिक्षणस्योत्तरसुखज्ञानाद्युत्पादनस्वभावता-ऽसिद्धेति वाच्यम् , यतोऽजनकत्वेन
तस्याऽर्थक्रियाकारित्यविरहादवस्तुत्वापत्तेस्तोजनकस्य द्विचरमसुखज्ञानादिक्षणस्या-ऽवस्तुत्वम् , ततश्च
तजनकस्य त्रिचरमसुखज्ञानादिक्षणस्येत्येवं निखिलमन्तानस्या-ऽवस्तुत्वप्रसङ्गः ।

“कृतश्चायं विवेको मुक्तिर्वात्रिंशिकोयामपि

कजुसूत्रादिभिर्ज्ञानसुखादिकपरम्परा ।

व्यङ्ग्यमावरणोच्छिन्त्या सङ्ग्रहेणोप्यते सुखम् ॥ १ ॥” इति ।

व्यवहारनयानुमारेण तु प्रयत्नसाध्यः कर्मक्षयो मोक्षः । कर्मक्षयश्चाऽरिणान् ग्रन्थे विस्तरेण दर्शित एव ।

यच्चा-ऽनन्यत्वेन श्रुतौ श्रवणम् “विज्ञानमानन्दं ब्रह्म” इति । तदपि नास्मदभ्यु-
पगमवाचकम् , ममन्तज्ञेयव्यापिनो ज्ञानस्या-ऽवैषयिकस्य चा-ऽऽनन्दस्य स्वसंवेदितस्य मोक्षा-
वस्थायां सकलकर्मरहितात्मस्वरूपब्रह्मा-ऽभेदेन कथञ्चिदभीष्टत्वात् ।

‘यच्चोक्तम्’ “सुसुक्ष्मप्रयत्नेन तु यदाऽनाद्यविद्या विनिवर्तते, तदा-ऽऽनन्दस्वरूपप्र-
तिपत्तिर्भवति, सैव मोक्षः” इत्यभिहितम् , तत्तु युक्तमेव, अष्टविधपारमार्थिककर्मप्रवाहरूपाऽनाद्य-
विद्याविलयेना-ऽनन्तसुखज्ञानादिस्वरूपप्रतिपत्तिलक्षणमोक्षप्राप्तेरिष्टत्वात् । नवरं कर्मप्रवाहरूपाऽनाद्य-
विद्या परिणामिनी पौद्गलिकी आत्मतो व्यतिरिक्ता वस्तुस्वरूपा प्रतिपत्तव्या, न तु तुच्छरूपा । या
च “आनन्दं ब्रह्मणो रूपं तच्च मोक्षेऽभिव्यज्यते ।” इति श्रुतिर्दर्शिता , साऽपि नाऽरित्यक्ष-
वाधिका, अभिव्यक्तेः स्वसंवेदिता-ऽऽनन्दस्वरूपतया तदवस्थायामात्मन उत्पत्तेरभ्युपगमात् ।

‘ये पुनरेकान्तनित्यसुखसिद्धयर्थमनुमानयोगाः प्रदर्शिताः, ते तु न युक्ताः, हेतोरनैका-
न्तिकत्वादिदोषा-ऽऽकान्तत्वात् । तथाहि—आत्मा सुखस्वभावः, अन्यन्तप्रियबुद्धिविषयत्वात्, अनन्य-
परतयोपादीयमानत्वाच्चेत्यत्र अत्यन्तप्रियबुद्धिविषयत्वमनन्यपरतयोपादीयमानत्वञ्च यत्साधनमुप-
न्यस्तम्, तदनैकान्तिकम्, दुःखाभावेऽपि तस्य सङ्गात्वात् ।

अत्यन्तप्रियबुद्धिविषयत्वञ्चा-ऽसिद्धम्, दुःखितायामप्रियबुद्धेरपि सङ्गात्वात् ।

अनन्यपरतयोपादीयमानत्वमप्यसिद्धम्, सुखाद्यर्थमुपादानात् ।

एतेन यदपि “आत्मा सुखस्वभावः, वस्तुत्वे सति मुख्यप्रेयोबुद्धिविषयत्वाद्
निरुपचरितप्रेयोबुद्धिविषयत्वाद्वा” इत्युक्तम्, तदपि प्रत्युक्तम्, प्रागुक्ताशेषदोषानुपज्ञात् ।
मुख्यप्रेयोबुद्धिविषयत्व निरुपचरितप्रेयः शब्दवाच्यत्वञ्चा-ऽसिद्धम्, दुःखितायां तदभावात् ।

विरुद्धञ्च हेतुर्द्वयम्, सुखस्वभावत्वविपरीताया दुःखामावस्वभावताया एवा-ऽऽरगात् सिद्धेः,
तथैहि -अयमात्मा दुःखामावस्वभावः, वस्तुत्वे सति मुख्यप्रेयोबुद्धिविषयत्वाद् निरुपच-
रितप्रेयःशब्दवाच्यत्वाद्वा रागिणां वैषयिकदुःखामाववदिति ।

(१) पृ० ५२६ प० ७ (२) पृ० ५२६ पं० ८ । (३) पृ० ५२६-५२७ (४) पृ० ५२६ पं० १८ ।

‘यदभिहितम् “सुसुक्षुप्रवृत्तिरिष्टार्थप्राप्त्यर्था, प्रेक्षापूर्वकारिप्रवृत्तित्वात्”
इत्यादि, तदप्यपेशलम्, प्रवृत्त्युपदेशयोरन्यथासिद्धत्वात् । भवेत् साध्यसिद्धिः, यदि प्रेक्षावतां प्रवृ-
त्त्युपदेशयोरिष्टार्थप्राप्त्यर्थत्वं भवेत्, तयोस्त्वन्यथाऽपि दर्शनाद् न प्रकृतसाध्यसाधकत्वम् । तथाहि-
न हि प्रेक्षावतां केवलं प्रवृत्त्युपदेशयोरिष्टप्राप्त्यर्थत्वम्, अपि त्वातुराणां चिकित्साशास्त्रार्था-ऽनु-
ष्ठायिनामनिष्टप्रतिषेधाया-ऽपि प्रवृत्त्युपदेशौ दृश्येते, अतः कथमिष्टप्राप्त्यर्थता प्रवृत्त्युपदेशलक्षण-
हेतुद्वयेन सिद्ध्यति ?

किञ्चा-ऽत्रेष्टशब्देन किमभिप्रेतप्रयोजनमभिधीयते ? उत सुखम् ? यदि प्रथमपक्षः, तर्हि
कथमात्मनः सुखस्वभावत्वं सिध्येत् ? साङ्ख्यादिमान्या-ऽपवर्गसिद्धिप्रसङ्गश्च, अन्यमताऽनुयायिनां
साङ्ख्यादीनामपि सुसुक्ष्मां प्रवृत्त्युपदेशयोस्तदिष्टाऽपवर्गलक्षणप्रयोजनसाधकत्वात् । न च प्रवृत्तेः
प्रेक्षावत्त्वविशेषणोपादानाद् न साङ्ख्यादिमान्या-ऽपवर्गसिद्धिप्रसङ्ग इति वाच्यम्, प्रेक्षावदप्रेक्षावतो-
र्विवेकस्याऽशक्यत्वात् । तद्यथा-न हि भवन्मतानुयायिनः प्रेक्षावन्तो न सांख्यमतानुसारिण इति
विवेकः कर्तुं शक्यः, प्रमाणत्रावितैकान्तनित्यत्वादिस्वभावाङ्गीकारेण सर्वेषामप्यप्रेक्षावत्त्वसिद्धेः ।

अथेष्टशब्देन सुखमभिधीयते, तर्हि साध्यविकलं दृष्टान्तम्, न हि कृषीवलादीनां कृष्या-
दिप्रवृत्तिः सुखार्था भवति, धान्यादिकलनिष्पत्त्यर्थत्वात्तस्याः ।

‘यच्च “सुखतारतम्यं कचिद्विश्रान्तम्, तारतम्यशब्दवाच्यत्वा”’दित्युक्तम्,
तदप्युक्तिमात्रम्, परत्वादिना व्यभिचारात्, परापरादिवुद्धिप्रकर्षसमधिगतो हि परत्वादिप्रकर्ष-
स्तारतम्यवाच्यो न कचिद् विश्राम्यति ।

किञ्च दुःखेऽप्येवं परमप्रकर्षः प्रसज्यते । तथाहि-दुःखतारतम्यं कचिद् विश्रान्तम्, तार-
तम्यशब्दवाच्यत्वात्, परिमाणतारतम्यवत् । न च दुःखपरमप्रकर्षो भवद्भिरपीष्ट इति दुःखपरम-
प्रकर्षेणापि व्यभिचारः ।

साध्यतां वोक्तानुमानैर्मोक्षावस्थायां सुखम्, तत्र नित्यानित्यसुखस्य सत्त्वात् । न
त्वैकान्तनित्यसुखम्, तस्य प्रमाणत्राधितत्वात् ।

(इति तौतातितभिमतमोक्षस्वरूपस्य प्रतिविधानम् ।)

ये पुनर्वेदान्तिना आहुः-अविद्यायां निवृत्तायां विज्ञानसुखात्मकः केवल आत्मा मोक्ष इति, ते-ऽपि
निरस्ताः, ज्ञानसुखात्मकब्रह्मणो नित्यत्वे भुवतसंसारिणोरविशेषापातात्, तादृशा-ऽऽत्मनश्च कृतिसाध्य-
त्वविरहात् । न च ज्ञानसुखात्मकब्रह्मणो नित्यत्वेन साध्यत्वविरहे-ऽप्यविद्यानिवृत्तिः कृतिसाध्येति
वाच्यम्, अविद्याया असत्त्वेन नित्यनिवृत्तत्वात्, अनिर्वचनीयतायाश्चा-ऽनिर्वचनीयत्वात् । एतदुक्तं

भवति-अविद्या किं सद्रूपा स्वीक्रियते ? उता-ऽसद्रूपा ? न तावत् प्रथमपक्षः, ब्रह्मण इव तस्या अपि निवृत्तेरसम्भवात्, तन्निवृत्त्यभ्युपगमे चा-ऽविशेषेण ब्रह्मणो-ऽपि निवृत्तिप्रसङ्गात् । यदि चा-ऽसत्त्वरूपा, तदा सा नित्यनिवृत्ता, न तन्निवृत्तिः कृतिसाध्या । नन्वविद्या न सद्रूपा, ना-ऽसद्रूपा, किन्त्वनिर्वचनीयेति चेत्, मैवम्, यथा-ऽनिर्वचनीयतया-ऽविद्या तत्कार्याणि चा-ऽनिर्वचनीयानि भण्यन्ते, सा निर्वचनीया न वा ? प्रथमपक्षे सत्त्वेन निर्वचनीया चेत्, तर्ह्यद्वैतमङ्गः, ब्रह्मभिन्नायास्तस्या अपि सत्त्वोपगमात् । असत्त्वेन चेत्, तर्हि कथं तथा खरविषाण-कल्पया-ऽविद्याया उपरञ्जनम् ?

अथाऽनिर्वचनीयता-ऽप्यनिर्वचनीयेति द्वितीयपक्षः समाश्रियते, तदा-ऽनिर्वचनीयताया निर्वक्तुमशक्यत्वेन स्वरूपतो-ऽपहारः ।

(इति वेदान्तिस्वीकृतमोक्षस्वरूपस्य प्रतिविधानम् ।)

त्रिदण्डिनत्वाहुः आनन्दमयपरमात्मनि जीवात्मल्यो मोक्ष इति । तत्र यदि परमात्मनि जीवात्मल्यो नाम ध्राण-रसन-चक्षुः-श्रोत्र-स्पर्शाल्य-पञ्चज्ञानेन्द्रिय-वाक्पाणि-पाद-पायूपस्थ-लक्षणपञ्चकर्मेन्द्रिय-मनः-शब्द-स्पर्श-रूप-रस-गन्धेतन्मात्रावस्थित-पृथिव्यप्-तेजो-वाय्वाकाशरूप-पञ्चभूतात्मकलिङ्गशरीरा-ऽपगमेन जीवात्मनः परमात्मत्वावाप्तिः, तर्हि सिद्धान्त एव, नामकर्म-क्षयेण स्यादादिभिरपि तत्स्वीकारात् । अथ यदि ल्यो नामोपाधिशरीरनाश औपाधिकजीवस्य नाश इति चेत्, न, जीवनाशस्य सर्वैः प्रेक्षावद्भिरकाम्यत्वेन तादृशमोक्षस्य पुरुषार्थत्वं न स्यात् । केपाञ्चिद् दुःखजर्जरितानां जीवनाशः काम्यत्वेन दृश्यत इति तु प्रेक्षावतां पर्यदि वक्तुं न युज्यते, अविवेकिनां तथाप्रवृत्तेः ।

किञ्च परमात्मनि परमब्रह्मस्फुल्लिङ्गकेल्पजीवात्मल्यो मोक्ष इत्यभ्युपगमे परमात्मन उपचय-प्रमङ्गः स्यात्, धृतादौ धृतान्तरप्रवेशवत्, अपि चोपचये सैव ब्रह्मसत्तेति वक्तुं न शक्यते, सत्तान्तरस्वीकारे च भवत्सिद्धान्तपरित्यागापत्तेः ।

(इति त्रिदण्डमतानुयायिमोक्षस्वरूपखण्डनम् ।)

सौगतास्तु ग्राह्यः-निरूपयन्वा चित्सन्ततिर्मोक्ष इति । उक्तञ्च

चित्तमेव संसारो रागादिक्लेशवासितम् ।

तदेव तैर्विनिर्मुक्तं भवात् इति कथ्यते ॥१॥” इति ।

अयं भावः-ज्ञानक्षणप्रवाहव्यतिरिक्तस्या-ऽऽत्मनो-ऽयम्भवात् कस्या-ऽनन्तज्ञानसुखादिस्वभावत्वं संभवति ? मुक्तिस्त्वात्मदर्शिनो न भवत्येव, यतो य आत्मानं स्थिरत्वादिभ्यस्वरूपं पश्यति, तस्यात्मनि स्थिरत्वादिगुणदर्शनेन रोगो भवति, रोगाच्च सुखादिषु तृष्णाशीलः सन् सुखादिषु

तत्साधनेषु च दोषानुपेक्ष्य शुचित्वादिगुणानारोपयति । गुणांश्च पश्यन् 'ममेद'मित्याद्यव्यवस्थान् सुख-
साधनान्युपादत्ते, ततो यावदात्मदर्शनम्, तावत् संसार एव । यदुक्तं प्रमाणवार्तिके श्रीधर्मकोर्त्तिना-

यः पश्यत्यात्मानं तत्राऽस्याहमिति शाश्वतः स्नेहः ॥ (१-२१९)

स्नेहात् सुखेषु तृष्यति तृष्णा दोषांस्तिरस्क्रुते ।

गुणदर्शी परितृष्यन् ममेति सुखसाधनान्युपादत्ते ॥ (१-२२०)

तेनाऽऽत्माभिनिवेशो यावत् तावत् स संसारे ।

आत्मनि सति परसंज्ञा स्वपरविभागात् परिग्रहद्वेषौ ॥ (१-२२१)

अनयोः सम्प्रतिवद्धाः सर्वे दोषाः प्रजायन्ते ।" इति ।

तथा च तदीया श्रीमनोरथनन्दिकृता वृत्तिः—"यः पश्यत्यात्मानं तत्राऽऽत्म-
नोऽस्य द्रष्टुरहमिति शाश्वतोऽनपायो स्नेहो भवति । स्नेहाद्=आत्मस्नेहात्सुखेषु
तृष्यति=तृष्णावान् भवतीति, तृष्णा च सुखसाधनत्वेनाऽध्यवसितानां वस्तूनां
दोषानशुचित्वादीन् तिरस्क्रुते=प्रच्छादयति दोषतिरस्करणात् । गुणदर्शी=शुचि-
त्वेनेष्टगुणान् पश्यन् परितृष्यन् ममेति='ममेदं सुख'मिति गच्छमानस्तस्य=सुख-
स्य साधनानि गर्भगमनादीन्युपादत्ते । तेनाऽऽत्मदर्शनमूलत्वेन जन्मादेरात्मा-
भिनिवेशो यावत्तावत् स=आत्मदर्शी संसार एव । न केवलं जन्मप्रवन्धस्तस्य
दोषा अपि समस्ताः सन्तीत्याह-आत्मनि सति ततोऽन्यस्मिन् परसंज्ञा=पर-
बुद्धिर्भवति । स्वपरविभागाच्च कारणात् स्वपरयोर्यथाक्रमं परिग्रहो-ऽभिष्वङ्गो
द्वेषः=परित्यागस्तौ भवतः । अनयोरनुनयप्रतिषेधयोः सम्प्रतिवद्धाः सर्वे दोषाः
रागमात्सर्येष्यादयः प्रजायन्ते ।" इति ।

नैरात्मभावनातस्तु निरुपप्लवचित्सन्ततिलक्षणो मोक्षो जायत एव ।

नन्ववच्छेदकतादिसम्बन्धेन ज्ञानं प्रति तादात्म्यादिना शरीरादेः कारणत्वाद् मुक्त्यवस्थायां
शरीरादिनिमित्तकारणविरहे ज्ञानस्य सम्भव एव नास्तीति कुत्रचित्सन्ततोः सम्भवः ? इति चेत्
मैवम्, यतो न ज्ञानं प्रति नैयायिकादिवत् शरीरादीनां कारणत्वमभ्युपगम्यते, किन्तु पूर्वपूर्व-
विज्ञानक्षणानामेवोत्तरोत्तरविज्ञानक्षणं प्रति कारणत्वम् । न च सुषुप्तौ ज्ञाना-ऽभावेन तदुत्तरं कारण-
विरहाद् ज्ञानसन्ततिर्व्यवच्छिद्येतेति वाच्यम्, तत्राऽपि ज्ञानस्य सत्त्वात् । न च सुषुप्तावस्थायां
ज्ञानसद्भावे जाग्रदवस्थातो विशेषो न स्यात्, उभयत्राऽपि स्वसवेद्यज्ञानस्य सद्भावा-ऽविशेषादिति
वाच्यम्, यतः सुषुप्तौ 'मिद्वेना-ऽभिभूतत्वं ज्ञानस्या-ऽस्ति, अतो विशेषोऽस्त्युभयोरवस्थयोः । न च
तथा-ऽप्यभिभूतज्ञानक्षणतो रागद्वेषकलुषितज्ञानक्षणतश्च क्रमेण कथमनभिभूतज्ञानक्षणस्य रागद्वेष-
विनिर्मुक्तज्ञानक्षणस्य चोत्पत्तिः स्याद् ? इति वाच्यम्, पूर्वपूर्वज्ञानक्षणानां तत्तदतिशयवत्त्वेना-

(१) अतिजाड्येनातिनिद्रया वा ।

ऽविशिष्टादपि विशिष्टोत्पत्तेः स्वीकारात् । ततश्चा-ऽविशिष्टात् सुषुप्तज्ञानक्षणतः सोपप्लवज्ञानक्षणतश्च क्रमेण विशिष्टं जाग्रज्ज्ञानं निरुपप्लवज्ञानं चोत्पद्यते ।

न च नैरात्म्यदर्शनभावनामुपगच्छतां सौगतानां निरन्वयविनश्वरचित्सन्ततौ 'बद्धोऽहं मोक्ष्यामी'त्यादिकमुद्दिश्य यत्नो न स्यादिति वाच्यम्, अव्यवसायानुसारेणाऽपि यत्नात् ।

एतदुक्तं भवति न केवलं यथावस्त्वेव यत्नः, अपि तु यथाऽध्यवसायमपि । यथा रज्जुमपि सर्पत्वेनाऽध्यवस्यतस्तत्परित्यागः, तथैव बद्धोऽहं मोक्ष्यामीत्यादिव्यापारः स्यादेव । तथाहि- निरन्वयचित्सन्तोत्पत्त्यामुत्तरोत्तरक्षणानामत्यन्तनानात्वे-ऽपि दृढतरैकत्वाध्यारोपेणा-ऽऽत्माभिसन्धानात् तस्य मिथ्याऽध्यारोपस्य व्यवच्छेदार्थमसत्यपि निरंशादिस्वभावे मोक्तार्यात्मनि नैरात्म्याभ्यासस्वरूपो यत्नः कर्तव्यः । यदुक्तं प्रमाणवार्तिके

मिथ्याध्यारोपहानार्थं यत्नो-ऽसत्यपि मोक्तरि ॥ (१।१९४)

नैरात्म्यभावनालक्षणयत्नविरहे त्वात्माभिसन्धाना-ऽनिवृत्तेरिन्द्रियादिषूपभोगकारणत्वेन गृही-
तेष्विन्द्रियादिष्व्वात्मीयबुद्धेर्निवारयितुमशक्यत्वात् स्नेहसद्भावेन वैराग्यस्याऽसम्भवात् कुतो मोक्षः ?
यदुक्तं प्रमाणवार्तिके

उपभोगाश्रयत्वेन गृहीतेष्विन्द्रियादिषु ।

स्वत्वधोः केन वार्येत वैराग्यं तत्र तत्कुतः ॥१॥ (१।२२९।)

नन्विन्द्रियादिषु नोपभोगाश्रयत्वबुद्धिनिवन्धनस्वत्वबुद्धित आत्मीयरगेहो जायते, येनाऽयं दोषो भवेत्, किन्तु तत्र गुणदर्शनत आत्मीयस्नेहः प्रभवति, अतस्तद्विरुद्धे दोषदर्शने रगेह-
निवृत्तितो वैराग्यमुपपद्यते । इन्द्रियादिषु च दोषदर्शनं स्वयमेव भाव्यम् । एवं वैराग्योपपत्तेर्मुक्तिरप्यु-
पपन्नेति चेत्, न, यत उपभोगाश्रयत्वबुद्धिनिवन्धनस्वत्वबुद्धित एव स्नेहस्याऽऽविर्भावोऽभ्यु-
पगन्तव्यः । यथा-ऽऽत्मीयचक्षुरादिषु काणत्वादिदोषदर्शने-ऽपि रगेहस्याविर्भावः, परकीयेषु
चक्षुरादिषु गुणदर्शनेऽपि रगेहभावः । आत्मीयेष्वप्यतीतेषु स्वदेहच्युतेषु चाऽङ्गावयवेषु गुणदर्शने-
ऽप्यात्मीयबुद्धिपरित्यागाद् न रगेहो भवति । तस्मादुपभोगाश्रयत्वबुद्धिनिवन्धनस्वत्वबुद्धितः
रगेहो भवति । ततश्च वैराग्यव्यावृत्तिः, तद्व्यावृत्तेश्च कुतो मोक्षः ?

न च तद्भावनाऽभावेऽपि कायक्लेशलक्षणतपसः सकलकर्मप्रक्षयाद् मोक्षो भविष्यति, किं
नैरात्म्यभावनया ? इति वाच्यम्, यतः कायक्लेशस्य कर्मफलत्वेन नारकादिकायसन्तापवत् तप-
स्त्वमनुपपन्नम् । किञ्च विचित्रशक्तिकं कर्म भवति, अन्यथा विचित्रसुखदुःखप्रदानाद्यनुपपत्तिः स्यात् ।
तच्च कथमेकस्मात् कायक्लेशमात्रात् क्षयं गच्छेत्, अतिप्रसङ्गात् ? यदुक्तं प्रमाणवार्तिके

फलवैचित्र्यदृष्टेश्च शक्तिभेदो-ऽनुमीयते ।

कर्मणां तापसंक्लेशात् नैकरूपात् ततः क्षयः ॥'' (२-२७५) इति ।

न च तपः कर्मशक्तीनां संकरेण क्षयकरणशीलमिति कृत्वैकरूपादपि तपसो विचित्रशक्तिकानां कर्मणां क्षय इति वाच्यम्, एवमभ्युपगमे स्वल्पकलेशेनैवैकोपवासादिनाऽप्यशेषस्य कर्मणः क्षयपत्तिः, अन्यथा शक्तिसाङ्कर्याऽनुपपत्तिः, अन्यत्राऽप्युक्तम्—

कर्मक्षयाद्विमोक्षः स च तपस्तत्तच्च कायसन्तापः ।

कर्मफलत्वान्नारकदुःखमिव कथं तपस्तत् स्यात् ॥१॥

अन्यदपि चैकरूपं तच्चित्रक्षयनिमित्तमिह न स्यात् ।

तच्छक्तिसंकरक्षयकारीत्यपि वचनमात्रं तु ॥२॥

अकलेशात् स्तोकेऽपि क्षोणे सर्वक्षयप्रसङ्गो यत् ॥” इति ।

तरगाद् नैरात्म्यभावनाप्रकर्षविशेषतो निरुपप्लवा चित्सन्ततिर्मोक्ष इति स्थितम् ।

अथ प्रतिविधीयते ‘यत् तावदुक्तम्—‘ज्ञानक्षणप्रवाहं’ इत्यादि, तदविचारितान् अभिधानम्, ज्ञानक्षणप्रवाहव्यतिरिक्तं मौक्तिककणनिकरानुस्यूतैकध्वत्रकल्पमन्त्रयिद्रव्यमात्मानमन्तरेण कृतनाशाऽऽकृताऽऽगमादिदोषप्रसङ्गात् रगरणाद्यनुपपत्तेश्च ।

एतदुक्तं भवति बौद्धास्तावज्ज्ञानक्षणपरम्परामात्रमेवात्मानं मन्यन्ते, न तु मुक्ताफलजाताऽनुस्यूतैकध्वत्रकल्पमेकमन्त्रयिद्रव्यम् । अतस्तन्मते पूर्वज्ञानक्षणेन यत् सदनुष्ठानम्, असदनुष्ठानं वा कृतम्, तत्फलं न भुङ्क्ते पूर्वज्ञानक्षणः, तस्य निरन्वयविनष्टत्वात् । उत्तरक्षणेन च फलोपभोगस्वीकारेऽकृताऽऽगमः, तेन स्वयं तादृशानुष्ठानाकरणेऽपि तत्फलस्योपभोगात् ।

अथ संसारमङ्गदोषः—पूर्वकर्मानुसारेणैव जन्मान्तरं भवति । पूर्वज्ञानक्षणानां तु निरन्वयविनाशाद् न तेषां कश्चिदप्यभिसम्बन्ध उत्तरज्ञानक्षणैः सह । अतः केनोपभुज्यते पूर्वकर्माणि जन्मान्तरे ? तदुपभोगाऽभावे च किं जन्मान्तरम् ? तदभावे च संसारविलोपापत्तिः ।

मोक्षमङ्गदोषः—अपुनर्भावेन कर्मबन्धनाद् विमुक्तिर्मोक्षपदार्थः, स च बौद्धमते न घटते, आत्मन एवाऽभावात् । तथाहि—बौद्धमतेऽन्त्रयिद्रव्यमात्मैव नास्ति, ततश्च कः प्रेत्य सुखीभवनाय यतिष्यते । संसारी ज्ञानक्षणः कथमपरज्ञानक्षणसुखाय वटिष्यते, ? न हि दुःखी देवदत्तो यज्ञदत्तसुखाय चेष्टमानो दृष्टः, क्षणस्य तु दुःखं स्वरसविनाशित्वात् तेनैव सार्धं ध्वस्तम् । न च सन्तानेन पूर्वोत्तरक्षणेण सुखदुःखाद्युपपत्तिरिति वाच्यम्, सन्तानस्याऽवास्तवत्वात्, वास्तवत्वे तु संज्ञान्तरेणाऽऽत्मन एवाऽभ्युपगमप्रसङ्गात् ।

अथ रगृत्यनुपपत्तिः,—पूर्वबुद्ध्यनुभूतेऽर्थे नोत्तरबुद्धीनां रगृतिः सम्भवति, ततोऽन्यत्वात्, सन्तानान्तरबुद्धिवत् । न ह्यन्यदृष्टोऽर्थोऽन्येन रगर्थते, अन्यथैकेन दृष्टोऽर्थः सर्वैः रगर्थेत । रगरणाऽभावे च कौतस्तुती प्रत्यभिज्ञाप्रसूतिः, तस्याः स्मरणाऽनुभवयोरुभयोः सतोरेव सम्भवात् ।

पदार्थदर्शनप्रबोधितप्राक्तनमसंस्कारस्य हीन्द्रियव्यापारवतः प्रमातुः 'म एवाऽयमि'त्याकारेण प्रत्य-
मिजा ममुत्पद्यते ।

ननु स्यादयं दोषः, यद्यविशेषेणाऽन्यदृष्टं परः स्मरतीत्युच्येताऽस्माभिः । अस्मत्कथनं
त्वेवम् स्मरणक्षणस्याऽनुभवकारिक्षणेन सह कार्यकारणभावास्वीकारात् रपृतिरुपपद्यते । तत्रैकसन्तान-
पतितानां क्षणानां तदुत्पत्तिमन्वयेन सम्यग्दानां पूर्वोत्तरक्षणयोर्हेतुहेतुमद्भावो निर्विवादः । तथा चा-
नुभूतविज्ञानक्षणस्य स्वसन्तानेऽनुभवात्मकस्मृतिबीजाधायकत्वम् । अतो नाऽनुपपत्तिः स्मरण-
स्य, कालान्तरे स्मृत्यात्मककार्योत्पत्तिः । तदुक्तं बोधिचर्यावतारपञ्जिकायाम्—“कार्यकारण-
भावप्रतिनियमादेव रपृत्यभावोऽपि निरस्तः । एकस्यानुगमात्मनोऽभावात् न
स्मर्ता कश्चिदिह विद्यते, किं तर्हि ? स्मरणमेव केवलभारोपवशात् स्मर्यमाणवस्तु-
विषयम् । न च अत्र स्मर्तुरभावेऽपि कश्चिद् व्याधातः । अनुभूते हि वस्तूनि
विज्ञानसन्ताने रपृतिबीजाऽऽधानात् कालान्तरेण संततिपरिपाकहेतोः स्मरणं नाम
कार्यमुत्पद्यते ।” इति चेत्, न, यतस्तादृशान्यत्वस्याऽपरान्यत्वाऽविशेषात्, भव-गते कारणस्य
निरन्वयनाशाच्च कार्यस्येतरस्य च कारणेन सह समानरूपेणात्यन्तासम्यग्त्वम् । फलतः कार्यवदि-
तरस्यापि स्मरणत्वापत्तिः, इत्यवद् वा कार्यस्याऽपि स्मरणत्वानुपपत्तिस्तदवश्यैव ।

अपि चानुभवक्षणस्य निरन्वयनाशात् तत्सन्ताने स्मृतिबीजावानुपपत्तिरेव, अन्यथा तत्स-
न्तानादितरसन्तानयोरनुभवक्षणासम्यग्त्वाविशेषेणेतरसन्ताने कथं स्मृतिबीजाधानस्य नापत्तिः ?

अपि च कार्यकारणभावात् स्मृतिरित्यत्र न कश्चिद् वादिप्रतिवादिप्रसिद्धो दृष्टान्तोऽस्ति ।

ननु यथा रक्तकर्पासबीजे उपो फलं रक्तवर्णं लभ्यते, तथैव यस्मिन् सन्ताने वासनाऽधि-
यमति, तत्रैव कर्मवासनायाः फलं भवति । उक्तम्

“अस्मिन्नेव हि संताने आहिता कर्मवासना ।

फलं तत्रैव संवत्ते कर्पासे रक्तता यथा ॥१॥” इति ।

तदेवं सन्तानेऽनुभव-स्मरणयोरैकाधिकरण्यमिति चेत्, न, यत एतत् सर्वमप्यसुन्दरम्, साधनदूष-
णयोरममभावात् । तद्यथा—अन्वयाद्यसम्भवाद् न साधनम्, नहि ‘यत्र यत्र कार्यकारणभावः,
तत्र तत्र स्मृतिः, कर्पासे रक्ततावदि’त्यन्वयः सम्भवति, नाऽपि ‘यत्र यत्र स्मृत्यभावः, तत्र तत्र न
कार्यकारणभावः’ इति व्यतिरेकः ।

‘यत्र यत्राऽन्यत्वम्, तत्र तत्र न स्मृतिरित्यत्र चासिद्ध्याद्यनुज्ञावनाद् न दूषणम् । न हि
‘ततोऽन्यत्वात्’ इति हेतोः कर्पासे रक्ततावदित्यनेन कश्चिद् दोषः प्रतिपाद्यते, भवन्मते कर्पास-
स्याऽपि क्षणिकत्वेन कालभेदेन तस्याऽन्यत्वात् ।

किञ्च यद्यन्यत्वेऽपि कार्यकारणभावात् रगृतेरुत्पत्तिरिष्यते, तदा शिष्या-ऽऽचार्यादिवुद्धी-
नामपि कार्यकारणभावसङ्गावेन रगृत्यादिप्रसङ्गः, न चैकसन्तानत्वे सतीति विशेषणाद् नोक्तप्रसङ्ग-
इति वाच्यम्, भेदा-ऽभेदपक्षाम्यां तस्योपेक्षणात् । तथाहि-क्षणपरम्परातस्तस्या-ऽभेदे हि क्षणपर-
म्परैव सः । तथा च सन्तान इति न किञ्चिदतिरिक्तमुक्तं स्यात् । भेदे तु किं पारमार्थिको-ऽपार-
मार्थिको वा-ऽसौ भेदः ? अपारमार्थिकत्वेऽस्य तदेव दूषणम्, अकिञ्चित्करत्वात् ।

पारमार्थिकत्वे किं स्थिरो वा क्षणिको वा ? क्षणिकत्वे सन्तानिनिविशेषो-ऽयम् । स्थिरश्चेत् ,
आत्मैव संज्ञान्तरेण प्रतिपन्न इति ।

एवं रगृतिर्न धटतेऽन्वयिद्रव्या-ऽऽत्मभावे ।

अपि च रगृत्यभावे निहितप्रत्यु-गार्गणप्रत्यर्पणादिव्यवहाराणां लोपः स्यात् ।

‘यच्चोक्तां “मुक्तिस्तत्त्वात्मदर्शिनो न भवत्येव, यतो य आत्मानं स्थिरत्वादि-
रूपं पश्यति” इत्यादि, तत् सत्यम्, किन्त्वज्ञो जनो यः स्वं स्थिरं मन्यमानो दुःखानुपक्तां च
साधनं स्थिरसुखसाधनत्वेन पश्यन् रोहात् सांसारिकेषु सुखसाधनेषु प्रवर्तते, अपथ्यादौ भूर्खा-
ऽऽतुरवत्, तस्यैव मुक्तिर्न भवति, यस्तु हिताहितविवेकज्ञोऽतात्त्विकतादात्मिकसुखसाधनं स्यादिकं
परित्यज्यात्मारोहात् तात्त्विका-ऽऽत्यन्तिकसुखसाधने मोक्षमार्गे प्रवर्तते, पथ्यादिषु चतु-
रातुरवत्, तस्य मुक्तिर्निष्प्रत्यूहैव । उक्तञ्च

“तदात्वसुखसंज्ञेषु भावेष्वज्ञोऽतुरज्यते ।

हितमेवानुरुध्य-तो प्रपरोक्ष्य परोक्षकाः ॥१॥” इति ।

‘यच्च “पूर्वपूर्वविज्ञानक्षणानामेवोत्तरोत्तरविज्ञानक्षणं प्रति कारणात्वं” मि-
त्सुकाम्, तदप्यन्वयिद्रव्यस्वीकृत्यैवोपपन्नम्, अन्वयिद्रव्याऽस्वीकारे तु बन्धमोक्षादिव्यवस्था-
ऽपि नोपपद्यते । निरन्वये हि चित्सन्ताने-ऽन्यो वद्धः, अन्त्यश्च मुच्यत इत्यापद्यते । अथ सन्तानैक्याद्
वद्धस्यैव मुक्तिः ? इति चेत्, न, यतो यदि सन्तानोऽक्षणिकपरमार्थसन्, तदा-ऽऽत्मैव सन्तान-
शब्देन प्रोक्तः, अथ संवृत्तिसन्, तदा सन्तानस्य परमार्थासत्त्वाद् ‘अन्यो वद्धोऽन्यश्च मुच्यते’ इति
तदवस्थम् । ततश्च वद्धस्य मुक्त्यर्थः प्रयासो न स्यात् ।

‘यच्च “पूर्वपूर्वज्ञानक्षणानां तत्तदतिशयवत्त्वेन” इत्याद्युक्तम्, तदपि कथमुपपद्येत,
यद्यतिशया-ऽऽधायकत्वेना-ऽवस्थितमन्वयिद्रव्यं न स्वीक्रियेत ? न च सन्ताना-ऽपेक्षया-ऽतिशयो-
युक्त इति वाच्यम्, तस्यैवा-ऽवास्तवत्वात् ।

‘यच्च “निर-जयचित्स-तात्पामुत्तरोत्तरक्षणानामत्यन्तानानात्वे-ऽपि दृढतरै-

ज्ञानात् प्रलपितम्, यतो न सुरुपत्वादिगुणदर्शनेन स्नेहो भवतीत्यरगामिरिष्यते, किन्तूपमोगा-
श्रयेषु तादात्विकसुखाख्यगुणदर्शनात् स्नेहो भवति । विवेकिनां चोपमोगाश्रयेषु दुःखहेतुत्वाख्य-
मात्यन्तिकं दोषं पश्यतां नोपमोगाश्रयेषु तादात्विकसुखाख्यस्य गुणस्य दर्शनमस्ति । तेन तन्नि-
बन्धनस्नेहस्य व्यावृत्तेः कथं दोषदर्शनं स्नेहस्य बाधकं न स्यात् ?

ननु तदोषं पश्यतां यद्यपि तत्कालेऽनुरागिणी मतिश्चलिता, तथापि तत्रासौ नैव सर्वथा
विरक्तः, पुनस्तद्गुणलेशदर्शनेनाऽनुरागसम्भवात् । यदुक्तं प्रमाणवार्तिके-

यद्यप्येकत्र दोषेण तत्क्षणं चलिता मतिः ॥ (१।२४१)

विरक्तो नैव तत्राऽपि कामोच वनितान्तरे । ”

इति चेत्, न, अत्र एव ह्युपमोगाश्रयेषु तादात्विकदुःखहेतुत्वाख्यस्य दोषस्य दर्शनेन विरक्ताः
सन् तादात्विकसुखहेतुत्वाख्यस्य गुणस्य दर्शनात् पुनरनुरज्यते । हेयोपादेयतत्त्वज्ञस्तु दुःख-
हेतुत्वाख्यस्याऽऽत्यन्तिकदोषस्य दर्शनेन विरक्तो न तादात्विकसुखहेतुत्वाख्यस्य तादात्विकगुणस्य
दर्शनात् पुनस्तत्रानुरज्यते, आत्यन्तिकसुखसाधनेषु तस्यात्यन्तिकसुखहेतुत्वाख्यगुणदर्शनसङ्गावेन
तादात्विकगुणदर्शनविरहात् ।

ननूपमोगाश्रयेष्विन्द्रियादिषु दुःखहेतुत्वं पश्यन् विरज्यतेऽसौ, तर्ह्यत्मन्यपि विरज्यताम्,
दुःखहेतुत्वस्य तत्राऽप्यविशेषात् । तत्राऽविरागे त्वन्यत्राऽपि न विरज्येत, विशेषाऽभावादिति
चेत्, उच्यते-किमेतदज्ञमात्मानं प्रतीत्य भण्यते ? उत प्रज्ञम् ? यदि प्रथमपक्षः, तर्हि विरज्यत एव,
हेयोपादेयतत्त्वज्ञानविकलानां दुःखहेतौ स्वात्मनि वैराग्यात् स्वात्मधातादौ प्रवृत्तेः । अथ द्वितीयः
पक्षश्चेत्, तर्हि हेयोपादेयतत्त्वज्ञा न विरज्यन्ते, यतस्तैस्तत्र न दुःखहेतुत्वं प्रतिसन्वीयते, किन्त्वात्य-
न्तिकसुखहेतुत्वमसिन्धीयते ।

‘यच्चोक्तं “कायक्लेशस्य कर्मफलत्वेन” इत्यादि, तदप्यचर्चिताऽभिधानम्, हिंसा-
दिविरतिरूपत्रतोपवृंहकस्य कायक्लेशस्य कर्मफलत्वेऽपि तपस्त्वाऽविरोधात् । व्रताऽविरोधी हि
कायक्लेशः कर्मनिजराहेतुत्वात् तपोऽभिधीयते । न चैवं नारकादिकायक्लेशस्य तपस्त्वप्रमङ्ग इति
वाच्यम्, तस्य हिंसाद्यावेशप्रधानतया तपस्त्वविरोधात् । अतः प्रेक्षावतां नारकक्लेशेन समानतां
मुमुक्षुकायक्लेशस्याऽऽपादयितुं न शक्या ।

यच्च शक्तिसङ्करपक्षे “रूपक्लेशेनैवै” इत्यादि प्रोक्तम्, तत् सत्यमेव, विचित्रकर्मफलदान-
समर्थानां कर्मणां शक्तिसङ्करे सति सूक्ष्ममम्परायचरमसमये क्षीणमोहान्त्यसमयेऽयोगिकेवल-
चरमसमये चाऽक्लेशतः स्वप्नेनैव ध्यानरूपेण तपसा प्रक्षयाऽभ्युपगमात् । किन्तु निरुक्तशक्ति-
सङ्करो बहुतरकायक्लेशसाध्य इति युक्ततरतदर्थोऽनेकविधोपवासादिकायक्लेशाद्यनुष्ठानप्रयासः, तम-
न्तरेण तत्सङ्कराऽनुपपत्तेः ।

अपरे पुनराहुः—प्रदीपनिर्वाणवत् सर्वथा ज्ञानसन्तानोच्छेदो मोक्ष इति । प्रमाणञ्चाऽत्र खड्गिनो निराश्रवं चित्तं नोपादेयक्षणमारभते; महकारिरहितत्वात्, तादृशदीपशिक्षावदिति । इह खड्गिशब्देन प्रत्येकबुद्धो ग्राह्यः ।

अथ प्रतिविधीयते—बौद्धमते विनाशस्य निर्हेतुकत्वस्वीकाराद् उक्तस्वरूपमोक्षाऽभ्युपगमे मोक्षोपायस्य वैयर्थ्यप्रसङ्गः ।

यच्च “खड्गिनो निराश्रवम्” इत्याद्यनुमानप्रमाणमुपन्यस्तम्, तदसङ्गतम्, बुद्धचित्तेन हेतोरनेकान्तात् । हितैषित्वाऽभावे सतीति विशेषणोपादानाद् न व्यभिचार इति चेत्, न, हितैषित्वाऽभावस्याऽसिद्धत्वात् । समानं हि हितैषित्वं खड्गि-सुगतयोरात्म-जगद्विषयम् । ननु जगद्विषयहितैषित्वाऽभावे सतीति विशेषणमुपादेयम्, खड्गिनि तु जगद्विषयहितैषित्वाभावोऽस्त्येव, तस्याऽऽत्ममात्रविषयहितैषित्वात्, ततश्च न व्यभिचार इति चेत्, मैत्रम्, यतः सुगतस्य कृतकृत्येषु हितैषित्वाभावेन तस्याऽपि सकलजगद्विषयहितैषित्वविरहाद् न व्यभिचारस्य परिहारः । कृतकृत्येष्वपि हितैषित्वाऽभ्युपगमे तु कृतकृत्यत्वव्याधातप्रसङ्गः । न च देशतः कृतकृत्येषु सुगतस्य हितैषित्वमस्ति, खड्गिनस्तु नेति वाच्यम्, खड्गिनोऽप्युत्तरेषु स्वचित्तेषु हितैषित्वस्योपलम्भात् । इत्थं खड्गिनो न हितैषित्वाभावः सिद्धः ।

नापि चरमत्वविशेषण देयमिति वाच्यम्, तस्याऽप्यसिद्धत्वात् प्रमाणाऽभावाच्च । ननु निराश्रवं खड्गिचित्तं चरमम्, स्वोपादेयाऽनारम्भकत्वात्, वर्त्तिस्नेहादिशून्यप्रदीपादिक्षणवदिति चेत्, न, अन्योन्याश्रयाऽऽपत्तेः । तथाहि—सिद्धे सति हि तस्य स्वोपादेयाऽनारम्भकत्वे चरमत्वस्य सिद्धिः, चरमत्वसिद्धौ च स्वोपादेयानारम्भकत्वसिद्धिः ।

किञ्चाऽन्त्यचित्क्षणस्यार्थक्रियाकारित्वविरहेऽवस्तुत्वप्रसङ्गः, ‘यत् सत्, तत् करोती’ति स्वीकारात् । अन्त्यचित्क्षणस्याऽवस्तुत्वे च तज्जनकस्योपान्त्यचित्क्षणस्याऽप्यवस्तुत्वप्रसङ्गः, अवस्तुजनकत्वात्, ततस्तज्जनकस्येत्येवं निःशेषचित्सन्तानस्याऽवस्तुत्वप्रसक्तिः ।

न च स्वसन्तानवर्त्तित्क्षणस्याऽजनकत्वेऽपि सन्तानान्तरवर्त्तियोगिज्ञानस्य जननाद् नाऽशेषस्य चित्सन्तानस्याऽवस्तुत्वप्रसक्तिरिति वाच्यम्, रसादेरेककालस्य रूपादेरव्यभिचार्यनुमानाभावप्रसङ्गाद् । एतदुक्तं भवति—यथाऽन्त्यचित्क्षणस्य सजातीयकार्याऽजनकत्वेऽपि विजातीय-योगिज्ञानजनकत्वमभ्युपगम्यते, तथैव रूपादेः सजातीयरूपाद्यात्यकार्याऽजनकत्वेऽपि विजातीय-रसादिलक्षणकार्यस्य जनकत्वमभ्युपगन्तव्यम् । ततश्च तमस्विन्यामात्रफलरसाऽऽस्वादनाद् रूपानुमानमव्यभिचारि न स्यात् । तथाऽनभ्युपगमे तु न विरुध्यतेऽव्यभिचार्यनुमानम्, एकसामग्र्यधीनत्वेन रूपरसयोर्नियमेन रूपरसलक्षणकार्यद्वयजननात् । स्वीक्रियते च भवता रसाऽऽस्वादनादव्यभिचारि रूपानुमानम् । ततश्चैकसामग्र्यधीनत्वेन रूपरसयोर्नियमेन कार्यद्वयाऽऽरम्भ-

कत्वाध्यारोपेणात्मामिसन्धानात्” इत्याद्युक्तम्, तदपि वचनमात्रम् । एवमभ्युपगते कुतो नैरात्म्यदर्शनम् ? अथा-ऽस्ति शास्त्रसंस्कारजमिति चेत्, तर्हि नैकत्वाव्यवसयो-ऽस्वलद्रूपः, ततः कुतो मुक्त्यर्थं प्रवृत्तिः ? किञ्चा-ऽसति पूर्वोत्तरज्ञानक्षणव्यापकेऽन्वयिनि द्रव्य आत्मनि स्वसंवि-
दितैकत्वप्रत्ययस्य प्रत्यक्षस्या-ऽनुपपत्तिः स्यात् । अथाऽसत्यप्यात्मन्यारोपितैकत्वविषयः प्रत्ययः प्रादुर्भवित्यतीति चेत्, न, यतः स्वात्मनि ‘यत् सत्, तत् क्षणिक’मित्यनुमानात् क्षणिकत्वं निश्चिन्यतः समारोपितैकत्वविषयकविकल्पस्वरूपप्रत्ययस्य निवृत्तिप्रसङ्गः, निश्चया-ऽऽरोपमनसो-
विरोधात् । निवर्तत एवा-ऽऽरोपितैकत्वमिति चेत्, तर्हि ‘सहजस्या-ऽऽमिसंस्कारिकस्य चात्मदर्शन-
स्या-ऽभावात् तदैव तन्मूलरागादिनिवृत्तितो मोक्षः स्यात् । न चायमेकत्वविषयः प्रत्ययः प्रति-
संस्थानेन निवर्तयितुमशक्यत्वान्मानसो विकल्पः । तथाहि- अनुमानबलात् क्षणिकत्वं विकल्प-
यतोऽपि नैकत्वप्रत्ययो निवर्तते, प्रत्यक्षबुद्धित्वात् । शक्यन्ते तु प्रतिसंस्थानेन निवारयितुं
कल्पनाः, न पुनः प्रत्यक्षबुद्धयः । ततो यथा-ऽश्च विकल्पयतोऽपि गोदर्शनाद् न गोप्रत्ययात्मको
विकल्पः, तथा क्षणिकत्वं विकल्पयतोऽप्येकत्वदर्शनाद् नैकत्वप्रत्ययात्मकविकल्पः । न चा-ऽयं
प्रत्ययो भ्रान्तः, भ्रान्तत्वे तु सकलस्या-ऽपि प्रत्ययस्य भ्रान्तत्वप्रसङ्गः, बाह्या-ऽभ्यन्तरेषु भावेष्वेक-
त्वग्राहकत्वेनैवाऽशेषप्रत्यक्षाणां प्रवृत्तिप्रतीतिः । ततश्च प्रत्यक्षस्याऽभ्रान्तत्वविशेषणं यदुक्तम्, तदसंभा-
व्यं स्यात् । तदेवमेकत्वग्राहिणः स्वसंवेदनप्रत्यक्षस्या-ऽभ्रान्तस्य कथञ्चिदेकत्वमन्तरेण नोपपत्तिः
तेन नैकत्वमावः ।

किञ्चाऽनुभूयमानस्या-ऽप्येकत्वस्या-ऽनेकत्वेन सह विरोधाभ्युपगमे ग्राह्यग्राहकसंवित्तिलक्षण-
विरुद्धरूपत्रयाध्यासितज्ञानस्यैकत्वविरोधः स्यात्, एकनीलाद्यर्थक्षणस्या-ऽपि चैकदा स्वपरकार्यजन-
कत्वाजनकत्वलक्षणविरुद्धवर्मद्वया-ऽध्यासितस्यैकत्वविरोधः प्रसज्येत ।

यच्च “नैरात्म्याभ्यासादिरूपो यत्नः कर्त्तव्यः” इत्युक्तम्, तदपि न सङ्गतम्,
नहि नैरात्म्या-ऽभ्यासोऽपि कालान्तरा-ऽवस्थायानुसन्धातारं विनोपपद्यते ।

तथा यो हि निगडादिमिर्वद्धः, तस्यैव मोक्षकारणपरिजाना-ऽनुष्ठाना-ऽमिसन्धिव्यापारे
सति मोक्ष इत्यैकाधिकरण्ये सत्येव वन्वमोक्षव्यवस्था लोके प्रसिद्धा । इह त्वन्यः क्षणो वद्धः,
अन्यस्य च मुक्तिकारणपरिजानम्, इतरस्य चा-ऽनुष्ठाना-ऽमिसन्धिव्यापारश्चेति वैयर्थिकरण्यात्
सर्वमयुक्तम् ।

किञ्च सर्वो-ऽपि प्रेक्षापूर्वकारी ‘किञ्चिदिदमतो मम स्यात्’ इत्यनुसन्धानेनैव प्रवर्तते ।
इह च कस्तथाविधो मार्गा-ऽभ्यासे प्रवर्तमानो ‘मोक्षो मम स्यादि’ त्यनुसन्दध्यात्— किं क्षणः ?
मन्तानो वा ? न तावत् प्रथमपक्षः, तस्यैकक्षणस्याप्यित्वेन निर्विकल्पतया चैतावतो व्यापारान्

कर्तुमसमर्थत्वात् । नाऽपि द्वैतीयिकः पक्षः, तस्य सन्तानिव्यतिरिक्तस्य सौगतैरनभ्युपगमात् ।

किञ्चैकान्ताऽनित्यत्वे वस्तुनोऽर्थक्रियाकारित्वविरहाद् नैरात्म्यभावना मिथ्यारूपैव ।
मिथ्याज्ञानस्य च न सौगतैरप्यभ्युपगम्यते निःश्रेयसहेतुत्वम् ।

किञ्च निरन्वयविनश्वरत्वाभ्युपगमे मोक्षार्थः प्रयासो व्यर्थ एव स्यात्, तथाहि- रागाद्युपरमो
हि भवन्मते मोक्षेः, तत्र यद्युपरमो नाम रागादिक्षणविनाशः, तदा स निर्हेतुकतयाऽयत्नसिद्धः,
तेन तदर्थोऽनुष्ठानादिप्रयासो व्यर्थ एव स्यात् ।

अथ रागाद्युपरमो नाम भाविरागादिक्षणस्याऽनुत्पादः, स च साध्योऽनुष्ठानादिनेति न
वैवर्ध्यमनुष्ठानादीनामिति चेत्, न, उत्पादाभावो ह्यनुत्पादः, तस्याप्यभावरूपत्वात् कथं-
मनुष्ठानादिनोत्पत्तिः ? एतेन सन्तानोच्छेदस्तदनुत्पादो वा मोक्ष इत्यपि प्रत्युक्तम्, क्षणोच्छेदा-
ऽनुत्पादवत् सन्तानोच्छेदाऽनुत्पादयोरप्यभावरूपत्वेन कुतश्चिदुत्पत्तेरनुपपत्तेः ।

‘यच्च “उपभोगाश्रयत्वेन गृहीतेषु” इत्याद्युक्तम्, तदप्यविचारितामिधानम्,
हेयोपादेयतत्त्वज्ञा ह्यात्यन्तिकसुखसाधनमुपभोगाश्रयमात्मनीयं चाऽभिमन्यन्ते, न तादात्विकसुख-
साधनम्, ते हि विवेकिन एव भावयन्ति- इदं राज्यादिकं न सुखाय भवति, यतोऽनेके लुण्ठकाः
शत्रवो राज्यमाक्रामन्ति, तद्वारणाचिन्ता चाहर्निशं भवति । तदेवं राज्यं नैहिकसुखाय भवति ।
नाऽपि राज्येन पारलौकिकं सुखं भवति, राज्योपभोगनिमित्तकाऽशुभकर्मोपार्जनेन नरकगत्यादौ
गमनात् । नाऽपि तरलताराक्षी कामिनी सुखाय भवति, यतः कामिन्याः ग्रीतिः स्वपतिं प्रत्यपि
मरुद्भूतवज्राऽञ्जलवद् चपला । चपलत्वाच्च ग्रीतेर्यस्मिन्स्तस्या अनुरागः, स्वार्थव्याधाते तस्यैवोपधाताय
यतते सा । अपि च दन्तच्छदच्छन्नना पिशितं वितन्य मत्स्यान् इव मनुष्यादीन् नरकादिदुर्गति-
जाले पातयति । तेन स्त्रीरपि नैहिकपारलौकिकसुखाय भवति ।

भुक्तिरमणी तु रत्नत्रयसाध्या नित्यानन्दमयी, यत्र कदाचिदपि दुःखकणिका न भवतीति ।

एवं भावयतां तेषां राज्ययोषित्प्रमुखेषु दुःखहेतुषु सुखलेशसाधनत्वसद्भावेऽप्यन्यदात्यन्तिक-
सुखसाधनं रत्नत्रयं पश्यतां कुतस्तेष्वात्मनीयबुद्धिः, यतस्ततो निवृत्तिर्न स्यात् ।

ननु तथापि लेशतः सुखहेतुत्वस्याऽपि तत्र सम्भवेन दुःखहेतुत्वे यावतांऽंशेन सुखहेतुता,
तावतांऽंशेनेन्द्रियादीन् स्वोपकारकान् मन्यमानस्तेष्वात्मनीयबुद्धि न परित्यजतीति चेत्, न,
तेषां सुखलेशसाधनत्वज्ञानेनाऽन्यस्य चात्यन्तिकसुखसाधनस्य निर्विपाऽन्नस्येव दर्शनेन सुखलेश-
साधनस्य विषयुक्तक्षीरादिवत् परित्यागात् ।

‘यच्चोक्तम् “काणत्वादिदोषदर्शनेऽपि” इत्यादि . तदप्यस्मदभिप्रायाऽनभि-

कत्त्रमुरीकर्तव्यम्, तथा-ऽभ्युपगते च समानकारणसामग्रीजन्यत्वेना-ऽन्त्यचित्क्षण-योगिज्ञानक्षणयो-
रपि कार्यद्वया-ऽऽस्मकत्वं कुतो न स्यात् ? स्यादेवेत्यर्थः । अपि च कथं सजातीयकार्ये-ऽनुपयोगि-
नश्वरमज्ञानक्षणस्य विजातीयकार्ये भवत्युपयोगः ? तरगाद् न ज्ञानसन्तानोच्छेदो मोक्षः, किन्त्वनन्त-
ज्ञानादिस्वरूपः ।

(इति सौगता-ऽभिमतमोक्षस्वरूपप्रतिविधानम् ।)

अन्ये पुनराहुः-स्वातन्त्र्यं मोक्ष इति । तत्र यदि स्वातन्त्र्यं प्रभुता, तदा मदः । अयं
चेत् कर्मनिवृत्तिः, तदा-ऽस्माकमेव सिद्धान्तः, व्यवहारनयेन कर्मक्षयस्य मोक्षत्वेन प्रतिपादितत्वात् ।

चार्वाकास्तु-आत्महानं मोक्ष इत्याहुः, तत्र, यतो धीतरागजन्मा-ऽदर्शनन्यायेना-ऽऽ-
त्मनो नित्यत्वं सिद्धम्, नित्यत्वेन च सिद्धस्या-ऽऽत्मनः सर्वथा हातुमशक्यत्वम् । पर्यायार्थतया
त्वात्महाने-ऽप्यात्महानस्या-ऽनुद्देश्यत्वम् ।

साङ्ख्येयास्तु-प्रकृतिपुरुषविवेकख्यातिबलेनोपरतायां प्रकृतौ पुरुषस्य स्वरूपेणा-ऽवस्थानं
मोक्ष इति ब्रुवते ।

एतदुक्तं भवति-साङ्ख्यमते पञ्चविंशतिस्तत्त्वानि । यदुक्तं साङ्ख्यकारिकायामोश्वरकृष्णैः-

मूलप्रकृतिरविकृतिर्महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः सप्त ।

षोडशकस्तु विकारो न प्रकृतिर्न विकृतिः पुरुषः ॥१॥ इति ।

तत्र प्रीत्यप्रीतिविषादात्मकानां लाघवोपष्टम्भगौरवघर्माणां परस्परोपकारिणां त्रयाणां गुणानां
सत्त्वरजस्तमसां साम्यावस्था प्रकृतिः । यदुक्तं श्रीकपिलेन सूत्रम् “सत्त्वरजस्तमसां
साम्यावस्था प्रकृतिः” इत्यादि (१-६१) । मत्वादिकं त्वोश्वरकृष्णैः कारिकाया-
मित्थं व्याख्यातम्

सत्त्वं लघु प्रकाशकेमिष्टमुपष्टम्भकं चलं च रजः ।

गुरु वरणकमेव तमः प्रदोषवच्चा-ऽर्थतो वृत्तिः ॥१॥ इति ।

प्रकृतिश्च प्रधानमव्यक्तञ्चेत्यनर्यान्तरम् । मा चा-ऽनादिमर्त्यान्ता-ऽनवयवा साधारणा-ऽश-
ब्दा-ऽस्पर्शा-ऽरूपा-ऽव्यया । एवंविधा च प्रकृतिः सर्वोत्पत्तिमतां निमित्तमस्ति । यदुक्तं श्रीवाच-
स्पतिमिश्रेण साङ्ख्यतत्त्वकौमुद्याम्-“विश्वस्य कार्यसंवातस्य सा मूलम्, न त्वस्या
मूलान्तरमस्ति, अनवस्थाप्रसङ्गात् । न चा-ऽनवस्थायां प्रमाणमस्तीति भावः ।” इति ।

प्रकृतेर्बुद्धिरुपपद्यते, मा च महदित्यपरपर्याया । यो-ऽयमव्यवसायो गदादिषु प्रतिपत्तिः-
एवमेतद्, नाऽन्यथा, गौरवाऽयम्, नाश्वः, स्थाणुरेवा-ऽयम्, न पुरुष इत्येषा बुद्धिः, तस्यास्त्वष्टौ
रूपाणि । तत्र धर्म-ज्ञान-वैराग्यैश्वर्याख्यानि चत्वारि मात्त्विकानि, तत्प्रतिपक्षभूतानि त्वधर्मा-
दीनि चत्वारि तामसानि ।

बुद्धेः कार्योऽहङ्कारः । स चाऽभिमानात्मकः, अहं शब्दे, अहं स्पर्शे, अहं गन्धे, अहं रसे, अहमीश्वरः, असौ मया हतः, ससत्त्वोऽहं हनिष्यामीत्यादिप्रत्ययरूपः । अहङ्कारात् पञ्चतन्मात्राण्युभयं चेन्द्रियमिति कार्यद्वयमुत्पद्यते । तत्र पञ्चतन्मात्राणि शब्दतन्मात्रादीन्यविशेषरूपाणि सूक्ष्मपर्यायवाच्यानि । शब्दतन्मात्राच्छब्द उपलभ्यते, एवं स्पर्श-रूप-रस-गन्ध-तन्मात्रेभ्यः स्पर्श-रूप-रस उपलभ्यन्ते ।

अथोभयेन्द्रियं बाह्याऽभ्यन्तरभेदेनैकादशविधम् । तत्र चक्षुः श्रोत्रं घ्राणं रसनं त्वगिति पञ्चज्ञानेन्द्रियाणि बाह्याणि पादपायूपस्थाः पञ्च कर्मेन्द्रियाणि । एकादशं च मनः ।

पञ्चतन्मात्रेभ्यः पञ्च महाभूतानि समुत्पद्यन्ते । तथाहि—शब्दतन्मात्रादाकाशं शब्दगुणम्, शब्दतन्मात्रसहितात् स्पर्शतन्मात्राद् वायुः शब्दस्पर्शगुणः, शब्दस्पर्शतन्मात्रसहिताद् रूपतन्मात्रात् तेजः शब्दस्पर्शरूपगुणम्, शब्द-स्पर्श-रूपतन्मात्रसहिताद् रसतन्मात्रादापः शब्द-स्पर्श-रूप-रसगुणाः, शब्द-स्पर्श-रूप-रसतन्मात्रसहिताद् गन्धतन्मात्रात् शब्द-स्पर्श-रूप-रस-गन्धगुणा पृथिवी जायते ।

पुरुषरत्नमूर्तश्चेतनः साक्षादकर्ताऽभोक्ता निष्क्रियो निर्गुणो नित्यः, यदुक्तं श्रीविज्ञानभिक्षुणा साङ्ख्यप्रवचनभाष्ये—“प्रकृतेः कार्यो महान् महत्तत्त्वम्, महदादीनां स्वरूपं विशेषश्च वक्ष्यते, महतश्च कार्योऽहङ्कारः । अहङ्कारस्य कार्यद्वयम्, तन्मात्राण्युभयमिन्द्रियञ्च । तत्रोभयमिन्द्रियं बाह्याऽभ्यन्तरभेदेनैकादशविधम् । तन्मात्राणां कार्याणि पञ्चस्थूलभूतानि । स्थूलशब्दात् तन्मात्राणां सूक्ष्मभूतत्वमभ्युपगतम् । पुरुषरत्नं कार्यकारणविलक्षणः ।” इति ।

प्रकृति-पुरुषयोः संयोगस्त्वन्धपङ्गुवत् । यदुक्तम् ईश्वरकृष्णैः साङ्ख्यकारिकायाम्—“पङ्गुवन्धवद्भुभयोरपि संयोगस्तत्कृतः सर्गः ।” इति । पुरुषस्य च चैतन्यशक्तिर्विषयपरिच्छेदशून्या, अर्थाऽध्यवसायस्य बुद्धिव्यापारत्वात् । बुद्धिस्तूभयमुखदर्पणाकारा, ततस्तस्यां चैतन्यशक्तिः प्रतिबिम्बते, इन्द्रियद्वारेण च बुद्धौ सुख-दुःखादयो विषया प्रतिसङ्क्रामन्ति । ततः सुखहं दुःखहमित्युपचारः । आत्मा हि स्वं बुद्धितोऽव्यतिरिक्तां मन्यते । सुख्यतस्तु बुद्धेरेव विषयपरिच्छेदः । तथा बाहुः सांख्यतत्त्वकौमुद्यां श्रीवाचस्पतिमिश्राः—“सर्वो व्यवहर्ताऽऽलोच्य मत्वा ‘अहमत्राऽधिकृतः’ इत्यभिमत्य ‘कर्तव्यमेतन्मया’ इत्यध्यवस्यति, ततश्च प्रवर्तते इति लौकसिद्धम् । तत्र योऽयं कर्तव्यमिति विनिश्चयश्चित्तिसन्निधानाऽऽपन्नचैतन्याया बुद्धेः सोऽध्यवसायः—बुद्धेरसाधारणो व्यापारः ।” इति ।

अचेतना—ऽपि बुद्धिश्चिच्छक्तिसान्निधानाच्चैतन्वतीव प्रतिभासते । यदुक्तं साङ्ख्यकारिकायामेश्वरकृष्णैः—“तस्मात्तत्संयोगादचेतनं चेतनावदिव लिङ्गम् ।” इति । अनुमानप्रमाणमप्यस्ति—अचेतना ज्ञानादयः, उत्पत्तिमत्त्वादिति ।

यदा तु “दुःखहेतुरियं प्रकृतिः, नाऽनया सह ससर्गो युक्तः” इति विवेकख्यातिर्भवति, तदा प्रकृतिर्निवर्तते, कृतकार्यत्वात् । यथा पारिषद्यान् नृत्यं दर्शयित्वा नृत्याद् नर्तकी निवर्तते । यदुक्तं साङ्ख्यकारिकायाम् “रङ्गस्य दर्शयित्वा निवर्तते नर्तकी यथा नृत्यात् ।

पुरुषस्य तथा-त्मानं प्रकाश्य विनिवर्तते प्रकृतिः ॥१॥” इति ।

निवृत्तायां च प्रकृतौ च पुरुषस्य स्वरूपेणाऽवस्थानं मोक्ष इति । स्वरूपं च चेतनाशक्तिर-परिणामिन्यप्रतिसंक्रमा प्रतिदर्शितविषयाऽनन्ता च, अतस्तदात्मक एव मुक्तात्मा. न पुनरानन्दादि-स्वभावः, तस्य प्रकृतिकार्यत्वात्, तस्याश्च निवृत्तत्वात् । ननु पुरुषो निगुणोऽपरिणामी, कथं तस्य मोक्षः, मुचेर्वन्धनविश्लेषार्थत्वात्, सवामनक्लेशकर्माशयानां च बन्धनसमाम्नातानां पुरुषेऽपरिणा-मिन्यमम्भवात् ? अत एव न तस्य प्रेत्यभावाऽपरनामा संसारोऽप्यस्ति, निष्क्रियत्वादिति चेत्, न, यतः प्रकृतिरेव नानाश्रया मनी बध्यते संसर्गति मुच्यते चेति, पुरुषे तु बन्ध-मोक्ष संभारा उप-चर्यन्ते । यथा जयपराजयौ भृत्यगतावपि स्वामिन्युपचर्येते, जयपराजया-ऽऽश्रयेण भृत्यानां तद्भा-गित्वात् जय-पराजयफलस्य च शोकाभादेः स्वामिनि सम्बन्धात्, तथा भोगापवर्गयोः प्रकृति-गतयोरपि विवेकाग्रहात् पुरुषे सम्बन्ध इति ।

अत्र प्रतिविवीचते—या खलु प्रकृत्यादिप्रक्रिया दर्शिता, साऽनुपपन्नैव । अनुपपात्तस्त्वग्रे दर्शयि-ष्यते । ‘यच्चोक्तम् “प्रकृति-पुरुषयोः संयोगस्त्वन्धपङ्गुवत् ।” इति, तदयुक्तम्, यतस्तयोः संयोगः केन कृतः, किं प्रकृत्या ? आहोस्विद् आत्मना ? न तावत् प्रकृत्या, तस्याः भवगतत्वेन मुक्तात्मनो-ऽपि तत्संयोगप्रसङ्गात् । अथा-ऽऽत्मना, तर्हि स शुद्धचैतन्यस्वरूप आत्मा किमर्थं प्रकृतिमादत्ते ? अथा-ऽस्तु वा केनचित् कृतः संयोगः, किन्त्वसौ संयोगः किं सहेतुको निहेतुको वा ? यदि निहेतुकः, तदा मुक्तात्मनोऽपि तथाविवसयोगो वञ्छादापद्यते । अथ सहेतुक-श्चेत्, तर्हि तादृशसंयोगहेतुः किं प्रकृतिरस्ति ? उता-ऽऽत्मा ? सांख्यैरन्यस्य कस्याचिदप्यनभ्युपगमात् ।

आद्यपक्षे, सा प्रकृतिर्यथा संसारीत्मनः प्रकृतिसंयोगे हेतुः, तथा मुक्तात्मनो-ऽपि स्यात्, कूटस्थनित्यशुद्धचैतन्यस्वरूपत्वेनोभयोरप्यविशेषात्, नियामका-ऽभावाच्च ।

अथ द्वितीयपक्षश्चेत्, तर्हि स आत्मा प्रकृत्यात्मनोः संयोगे हेतुत्वं प्रतिपद्यमानः किं स्वयं प्रकृतिसंयुक्तः सन् हेतुर्भवति ? उत तद्वियुक्तः ? आद्ये तस्या-ऽपि प्रकृतिसंयोगः कथम् ? इत्यन-वस्था । द्वितीये पुनः स प्रकृतिरहित आत्मा शुद्धचैतन्यस्वरूपः सन् किमर्थं प्रकृत्यात्मनोः संयोगे हेतुत्वं प्रतिपद्यत इति वक्तव्यम्, यदि निष्प्रयोजनम्, तर्हि मुक्तात्मनो-ऽपि प्रकृतिसंयोगप्रसङ्गः । यदि मप्रयोजनम्, तद्युल्लेखनीयं ‘किं तत् प्रयोजनम्’ इति । ननु पुरुषस्य दिदृक्षासङ्गात् प्रयोजनरूपेण दर्शनमिति चेत्, न, मुक्तानामपि दिदृक्षास्वीकारप्रसङ्गेन दर्शनापत्त्या तेषामपि प्रकृतिसंयोगप्रसङ्गः ।

न चीनाद्यवद्भूतैव पुरुषस्य दिदक्षा भवति, बद्धमुक्तस्य तु बद्धावस्थाया दर्शनसंपादनेन दिदक्षाया-
स्तत्त्वात् सा न मुक्तावस्थायां भवतीति न मुक्तानां दिदक्षास्वीकारप्रसङ्गः, अतो नोक्तापत्तिरिति
वाच्यम्, यतोऽनाद्यवद्भूत्याऽपि पुरुषस्येन्द्रियादिरहितत्वेन न तस्य दिदक्षा संभवति ।
अपि च नाऽदृष्टे वस्तुनि दिदक्षा संभवति, इह तु भवताऽदृष्टायां प्रकृतौ दिदक्षाऽभ्युपगम्यते,
तच्चायुक्तम् ।

ननु 'द्रष्टुमिच्छा' दिदक्षेति कृत्वा सहजैवेह दिदक्षा, सा चेन्द्रियादिविरहे प्राग्दर्शनवि-
रहे चाऽपि न विरुध्यत इति चेत्, मैवम्, यतो दिदक्षायाः सहजत्वाऽभ्युपगमे आत्मनस्तन्नि-
वृत्तिर्न स्यात्, आत्मनः स्वभाविकगुणत्वेन तस्य स्वीकार्यत्वात् । नहि आत्मनः कश्चित् स्वभाविक-
गुणो विनिवर्तते । अस्तु वा तन्निवृत्तिः, किन्तु तन्निवृत्त्यभ्युपगमे आत्मनोऽपि निवृत्तिप्रसङ्गः,
अभिन्नत्वात् ।

ननु दिदक्षानिवृत्तौ सत्यामप्यात्मनो न निवृत्तिः, भव्यत्ववदिति चेत्, मैवम्, दृष्टान्त-
दार्ष्टान्तिकयोर्वैषम्यात् । तथाहि—भव्यत्वं न केवलजीवरूपम्, किन्तु कर्मवद्भूजीवरूपम् । दिदक्षा तु
केवलजीवरूपा, अनादिकालतः पुरुषस्य महदादीनां सम्बन्धाभावेऽपि दिदक्षास्वीकारात् । इत्थं
दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्वैषम्याद् न युज्यते वक्तुम् 'भव्यत्ववदि' ति । अपि च महदाद्यभावेऽव-
द्धस्य यथा दिदक्षा स्वीक्रियते, तथा बद्धमुक्तस्याऽपि स्वीकर्तव्या, उभयत्राऽपि महदाद्यभावस्या-
विशेषात् ।

नन्वेवंस्वभावैव दिदक्षा, या महदादिविकारदर्शनादूर्ध्वं कैवल्यावस्थायां निवर्तत इति चेत्,
न, यतः कैवल्यावस्थातः पूर्वं दिदक्षायाः सद्भावः, पश्चाच्चाऽभावः इत्यत्र किं प्रमाणम् ?

किञ्च महादादिनिवृत्तौ सत्यां कैवल्यावस्थायां दिदक्षाया निवृत्तेरभ्युपगमात् सा प्रकृतिस्व-
रूपा प्रकृतितुल्या वा स्यात्, पुरुषस्वरूपाऽभ्युपगमे दिदक्षानिवृत्त्या पुरुषस्य कूटस्थनित्यत्वव्याधा-
तप्रसङ्गात् । एवञ्च प्रकृतिवद् दिदक्षा पुरुषतो व्यतिरिक्ता सिध्येत्, ततश्च पुरुषस्य दिदक्षेति
वस्तु न युज्येत ।

किञ्च दिदक्षा प्रकृतिस्वरूपाऽपि न सम्भवति, अवद्धस्य प्रकृतिविरहदशायामपि तदभ्यु-
पगमात् । नाऽपि प्रकृतितुल्या काचिदतिरिक्ता, प्रकृति-पुरुषाभ्यामन्यस्य साङ्ख्यैरनभ्युपगमात् ।
तस्मादसत्कल्पा दिदक्षेति पर्यवस्यति ।

अथाऽस्तु कल्पिता दिदक्षेति चेत्, न, यतः कल्पितायां कथं प्रमाणप्रवृत्तिः ? तदेवं दिद-
क्षाया अनुपपन्नत्वेन तत्प्रयोज्यस्य दर्शनस्याऽप्यनुपपत्तेर्न युज्यते पुरुषस्य प्रकृतिसंयोगे हेतुता ।

किञ्चायमात्मा प्रकृतिमुपाददानः पूर्वावस्थां किं जह्यान्नवा ? आद्यपक्षे आत्मनोऽनित्यत्वा-
पत्तिः । द्वितीये तु तदुपादानमेव दुर्घटम्, नहि बाल्यावस्थामपरित्यजन् देवदत्तस्तरुणत्वं
अतिपद्यते । तन्न साङ्ख्यमते प्रकृतिसंयोगो घटते ।

अपि चा-ऽन्धपङ्गुचदिति यो दृष्टान्तः प्रोक्तः, सोऽपि प्रकृतेऽसङ्गत एव, दृष्टान्त-
दार्ष्टान्तिकयोर्वैषम्यात् । तथाहि—अन्धपङ्गुश्चेतनत्वाद् ‘इदमित्यमेवा-ऽरगादिष्टं कार्यं सेत्स्यती’त्य-
वधार्या-ऽन्यो-ऽन्यापेक्षयोः तयोः प्रवृत्तिर्युक्ता, न तु प्रकृति-पुरुषयोः, प्रकृतेरचेतनत्वात् । एतेन
प्रकृत्युपधानत्रिलये स्वरूपेणा-ऽऽत्मनो-ऽवस्थानं मोक्ष इत्यपि निरस्तम्, यतः संयोगस्यानुपपन्न-
त्वाद् वियोगो दुर्वटः, संयोगपूर्वकत्वाद्वियोगस्य ।

‘यच्चोक्तं “पुरुषस्य च चैतन्यशक्तिर्विषयपरिच्छेदशून्या” इति, तदप्यविचारिताभि-
धानम्, यतश्चिच्छक्तिर्विषयपरिच्छेदशून्या चेति परस्परविरुद्धं वचः । ‘चित्तै संज्ञाने’ चेतनम्
चित्यते वा-ऽनयेति भावे करणे वा क्तिप्प्रत्ययः । यदि सा स्वपरपरिच्छेदात्मिका ना-ऽभ्युपग-
म्यते, तदा सा चिच्छक्तिरेव न स्यात्, घटवत् । न चा-ऽमूर्त्याश्चिच्छक्तेर्वुद्धौ प्रतिविम्बोदय-
द्वारा विषयपरिच्छेदारोपो भवतीति वाच्यम्, प्रतिविम्बस्य भूर्तधर्मत्वेनाऽमूर्तचिच्छक्तेराकाशवत्
प्रतिविम्बानुपपत्तेः ।

अपि च कर्तृत्व-भोक्तृत्वादिधर्मविरहेण पुरुषस्य सुखदुःखभोगाश्रयत्वव्यवहारो नोपपद्येत । न
चाऽऽरोपिततद्भोगसम्बन्धेन तथाव्यवहारोपपत्तिः स्यादिति वाच्यम्, आरोपितसम्बन्धार्थमपि
तथाभोगानारोपापेक्षया तथाभोगारोपस्य वैलक्षण्यप्रयोजकत्वेन पुरुषस्य नूतनस्वरूपापन्नत्वस्यावश्यक-
त्वात्, अप्रच्युतप्राचीनरूपस्य च सतः पुरुषस्या-ऽऽरोपितस्यापि सुखदुःखादिभोगस्य व्यपदेशानर्ह-
त्वात् । तत्प्रच्यवने तु प्रायतनरूपत्यागेनोत्तररूपाध्यासितत्वेन परिणामान्तरापत्त्या कूटस्थनित्यत्व-
हानिः । न च यथा स्फटिकादीनां तथापरिणाममन्तरेणा-ऽपि जपाकुसुमादीनामुपधानेन स्फटिका-
कादौ रक्तिमाद्यारोपो भवत्येव, तथैव पुरुषस्य परिणाममन्तरेणा-ऽपि सुखादिभोगशालिप्रकृत्युपधा-
नेन भोगारोपो भविष्यतीति वाच्यम्, स्फटिकादावपि तथापरिणामेनैव रक्तिमारोपसमर्थनात्,
अन्यथा कथमन्धोपलादौ नारोपः ? तथापरिणामा-ऽभ्युपगमे च बलादायातं चिच्छक्तेरारोपितकर्तृ-
त्वादिधर्मविशिष्टपरिणामिनित्यत्वम् ।

‘यच्च “अचेतना-ऽपि” इत्यादि प्रोक्तम्, तदप्ययुक्तम्, न हि चैतन्यवति पुरुषे प्रति-
सङ्क्रान्ते दर्पणस्य चैतन्या-ऽवाप्तिः, चैतन्या-ऽचैतन्ययोरपरावर्तिस्वभावत्वेन शक्रेणा-ऽप्यन्यथा कर्तु-
मशक्यत्वात् ।

किञ्च शरीरादेरप्येवं चेतनत्वप्रतीतिप्रसङ्गः, चेतनत्वसंसर्गस्याऽविशेषात् । न च शरीराद्यसम्भवी
बुद्ध्यादेरात्मना संसर्गविशेषो-ऽस्तीति वाच्यम्, यतः कथञ्चित्तादात्म्यं विना को-ऽन्यः संसर्गविशेषः ?
आत्मा-ऽदृष्टकृतकत्वादिविशेषस्य च शरीरादावपि भावात् । अपि च “अचेतना-ऽपि चैतन्यव-
तीव प्रतिभासते” इत्यत्रेव शब्देनाऽऽरोपो ध्वन्यते । न चा-ऽऽरोप उपपद्यते, तस्य बाधज्ञान-

निवर्त्यत्वात् । तथाहि-साङ्ख्यमते विवेकख्यातिदशायां बाधज्ञानस्य सत्त्वेनारोपनिवृत्तिः स्यात्, तथा च सति तत्र प्रारब्धकर्माधीनसुखदुःखमोगे चैतन्यसंवेदेनानुपपत्तिः स्यात् ।

‘यच्च “अचेतना ज्ञानादय उत्पत्तिमत्त्वादि”त्यनुमानप्रमाणमुपन्यस्तम्, तदप्यसुन्दरम्, यतो हेतोरनुभवेन सह व्यभिचारः, तस्य चेतनत्वेऽप्युत्पत्तिमत्त्वात् । न चाऽनुभवः कथमुत्पत्तिमान् ? इति वाच्यम्, परापेक्षत्वाद् युद्धादिवत् । न च परापेक्षत्वमसिद्धमिति वाच्यम् “बुद्धयध्यवसितमर्थं पुरुषश्चेतयते ।” इति वचनोपलम्भात् । बुद्धयध्यवसितार्थानपेक्षत्वे त्वनुभवस्य, सर्वत्र सर्वदा पुंसोऽनुभवप्रसङ्गेन सर्वस्य सर्वदर्शित्वापत्तेस्तदुपायाऽनुष्ठानवैयर्थ्यप्रसङ्गः ।

यदि पुनरनुभवसामान्यं नित्यमनुत्पत्तिमदेवेति मतम्, तदा ज्ञानादिसामान्यमपि नित्यत्वादनुत्पत्तिमद् भवेत्, ततश्चाऽसिद्ध उत्पत्तिमत्त्वादिति हेतुः ।

अथ ज्ञानादिविशेषाणामुत्पत्तिमत्त्वात् प्रोक्तहेतुर्नाऽसिद्ध इति चेत्, न, यतस्तुल्यन्यायेनाऽनुभवविशेषाणामप्युत्पत्तिमत्त्वं सिद्धयति, ततश्चोत्पत्तिमत्त्वहेतुरनैकान्तिकः कथं न स्यात् ? स्यादेवेत्यर्थः । न चाऽनुभवस्य विशेषा न सन्तीति वाच्यम्, वस्तुत्वविरोधात् । तद्यथा-नाऽनुभवो वस्तु, विशेषकूटरहितत्वात्, खरविषाणवत् । न चोक्तहेतुरात्मना व्यभिचारी, तस्याऽपि सामान्यविशेषात्मकत्वात् ।

अपि चोत्पत्तिमत्त्वहेतुः कालात्ययापदिष्टः, ज्ञानादीनां स्वसंवेदनप्रत्यक्षत्वेन चेतनत्वप्रसिद्धेः प्रत्यक्षबाधितपक्षाऽनन्तरं प्रयुक्तत्वात् । तदेवं नाऽचेतना ज्ञानादयः, स्वसंविदितत्वाद्, अनुभववत् । ततश्च चिच्छक्तेरेव विषयाध्यवसायो घटते, न तु तद्व्यतिरिक्ताया जडरूपाया अन्यस्याः कस्याश्चित् ।

अत एव धर्माधिष्ठरूपताऽपि बुद्धेरित्यप्यभिधानमात्रमेव, धर्मादीनामात्मधर्मत्वात् ।

‘यच्च “एवंविधा च प्रकृतिः सर्वोत्पत्तिमतां निमित्त”मित्यादि प्रोक्तम्, तदुक्तवता भवतां संज्ञान्तरेण कर्मैव प्रतिपन्नम्, तस्यैवैवंविधत्वादचेतनत्वाच्च ।

‘यच्च “बुद्धेः कार्योऽहङ्कारः” इत्यादि प्रोक्तम्, तदप्यसङ्गतम्, अहङ्कारस्याऽभिमानात्मकत्वेनाऽऽत्मधर्मस्याऽचेतनत उत्पादाऽयोगात् ।

‘यच्च “वाक्-पाणि-पाद-पायूपस्थाः पञ्च कर्मेन्द्रियाणि” इत्यभिहितम्, तदप्यपेशलम्, इतराऽसाध्यकार्यकारित्वविरहात् । तद्यथा-परप्रतिपादना-ऽऽदान-विहरण गलोत्सर्गादयोऽन्यैरपिशरीराऽवयवैरङ्गुल्यादिभिः साधयितुं शक्यन्ते, ततश्च न केवलं वागादिभिः साध्यन्ते । तेन वागादीनामिन्द्रियत्वव्यपदेशो नोचितः । यदीतराऽसाध्यकार्यकारित्वविरहेऽपि वागादीनामिन्द्रियत्वं परि-

कल्प्यते, तर्ह्यन्याऽङ्गोपाङ्गादीनामिन्द्रियत्वव्यपदेशः केन वार्यते ? अन्याऽङ्गोपाङ्गादीनामिन्द्रिय-
त्वस्वीकारे त्विन्द्रियमन्त्या प्रतिनियता न स्यात् ।

‘यच्च व्योमादीनां शब्दादितन्मात्रं तन्त्र प्रतिपादितम्, तदपि न सङ्गतम्, प्रतीतिविरोधात् ।

किञ्च भवता शब्दादितन्मात्रं व्योमादिकार्यस्य परिणामिकारणं स्वीक्रियते, आकाशस्य च
गुणोऽपि शब्द एवोऽग्रीक्रियते । तच्चाऽयुक्तम्, नहि परिणामिकारणं स्वकार्यस्य गुणो भवितुमर्हति,
ततः “शब्दगुणभाकाश”मिति वाङ्मात्रमेव ।

‘यत्तु “यदा तु दृग्बहेतुरियं प्रकृतिः, नाऽनया सह संसर्गो युक्तः इति विवेक-
ख्यातिर्भवति, तदा प्रकृतिर्निवर्तते” इत्याद्युक्तम्, तदप्ययुक्तिकाऽभिधेनाम्, तत्र हि केयं विवे-
कख्यातिर्नाम ? प्रकृति-पुरुषयोः स्वेन स्वेन रूपेणाऽवस्थितयोर्मदेन प्रतिभासनमिति चेत्, आकाशस्य,
प्रकृतेः पुरुषस्य वा ? ततोऽन्यस्य मांल्यैरनभ्युपगमात् । न तावत् प्रकृतेः, विवेकख्यातेः ‘प्रकृतेरहं
पृथक्’ इत्याकारकत्वेनैतादृशविवेकख्यातेः प्रकृतेरसंभवात् । नाप्यात्मनः, तस्य संवेदनधर्म-
रहितत्वात् । न च प्रकृतौ जायमानाऽपि सा पुरुषे समागोष्यत इति वाच्यम्, प्रकृतेस्तदसंभवस्यो-
क्तत्वात् । अस्तु वा यस्य कस्यचिद् विवेकख्यातिः, किन्तु प्रकृतिर्यथा विवेकख्यातिजन्मतः प्राक्
कृतेऽपि शब्दाद्युपलम्भे पुनस्तदर्थं प्रवर्तते, तथा विवेकख्यातौ जानायामपि पुनस्तदर्थं प्रवर्तस्यति,
प्रवृत्तिलक्षणस्य स्वभावस्याऽनपेक्षत्वात् ।

‘यस्तु “यथा पारिपद्यान् नृत्यं दर्शयित्वा नृत्याद् नर्तको निवर्तते” इति दृष्टान्त
उपन्यस्तः, सोऽपि भवदिष्टविधातकारी, नर्तकी खलु यथा नृत्यं पारिपद्येभ्यो दर्शयित्वा निवृत्ताऽपि तत्कु-
वेहलात् पुनः प्रवर्तते, तथा प्रकृतिरपि पुरुषावात्मानं दर्शयित्वा निवृत्ताऽपि पुनः कुतो न प्रवर्तते ?

अथ वदेत्—प्रकृतिः कुलवधवद् लज्जागीलाऽस्ति । तथाहि—अध्वर्युम्पद्या हि कुलवधू-
स्त्रेपा-ऽऽक्रान्ता प्रमादाद् त्रिगलितशिरोञ्चला चेदालोक्यते परपुरुषेण, तदाऽसौ तथा प्रवर्तते, यथा
प्रमत्तामेनां पुरुषान्तराणि न पुनः पश्यन्ति । एवं प्रकृतिरपि कुलवधूतोऽप्यधिका विवेकेन न
पुनर्द्रक्ष्यत इति, तदयुक्तम्, स्वभावित्यगित्याऽसम्भवात् । एतदुक्तं भवति—दृष्टाऽपि प्रकृतिः संसार-
दशावद् भोक्षेऽप्यात्मनो भोगाय स्वभावतो वायुवत् प्रवर्तते, प्रवृत्त्यात्मकस्वभावस्य नित्यत्वेन
तदाऽपि सत्त्वात् । न खलु प्रवृत्तिस्वभावो वायुरन्येन दृष्टः संस्तं प्रति निजस्वभावादुपरमति । ततश्च
कुतो भोक्षः स्यात् ? तदा तत्स्वभावस्याऽसत्त्वे तु प्रकृतेर्नित्यैकरूपताहानिः, पूर्वस्वभावत्यागेनोत्तर-
स्वभावोपादानस्य नित्यैकरूपतायां विरोधात् । ननु प्रकृतेः परिणामिनित्यत्वा-ऽभ्युपगमे न विरोध
इति चेत्, उच्यते—प्रकृतेः परिणामिनित्यत्वं यथाऽभ्युपगम्यते, तथा-ऽऽत्मनो-ऽपि परिणामि-
नित्यत्वं स्वीक्रियताम्, तस्याऽपि प्राक्तनमुखाद्युपभोक्तृत्वस्वभावपरित्यागेन भोक्षे तदभोक्तृत्व-

स्वभावोऽभ्युपगमात्, अमुक्तत्वादिस्रभावपरिहारेण मुक्तत्वादिस्रभावोपादानाच्च । सिद्धे चात्मनः परिणामिनित्यत्वे सुखज्ञानादिपरिणामैः परिणामित्वं तस्याऽभ्युपगन्तव्यम् ; अन्यथा मोक्षाभावः । ततश्च साङ्ख्यपरिकल्पितो मोक्षो न घटां प्राञ्चति । किन्तु यथोक्तोऽनन्तसुखज्ञानादिस्वरूपः ।

‘यच्च “प्रकृतिरेव नानाश्रया सती बध्यते संसरति मुच्यते चे”’ त्यादि प्रोक्तम्, तदप्यपेक्षलम्, यतोऽनादिमयपरम्परावद्धया प्रकृत्या सह पुरुषस्य यो विवेकाग्रहलक्षणोऽविष्वग्भावः, स एव बन्धवदर्थः, न तदन्यः कश्चित् । तस्मात् पुरुषस्य बन्धः । अथ च यस्य बन्धः, तस्यैव मोक्षः, बन्ध-मोक्षयोरैकाधिकरण्यात् । तस्मात् पुरुषस्यैव मोक्षः ॥२६७॥

(इति साङ्ख्यस्वीकृतमोक्षस्वरूपप्रतिविधानम्)

तदेवं प्रतिपादिताः सिद्धानामष्टौ गुणा अनन्तज्ञानादयः । सम्प्रति श्रेणिप्रतिपत्तौ मतद्वयं दिदर्शयिष्याह-

एगभवे दो सेढी खलु कम्मग्गंथियाहिपायेणं ।

आगमअहिपायेणं पुण सेढी हवइ अण्णयरा ॥२६८॥

एकभवे द्वे श्रेणी खलु कर्मग्रन्थिकाभिप्रायेण ।

आगमभिप्रायेण पुन श्रेणिर्भवत्यन्यतरा ॥२६८॥ इति पदसंस्कारः ।

‘एगभवे’ इत्यादि, ‘एकभवे’ एकरिगन् भवे कर्मग्रन्थिकाभिप्रायेण खलु ‘द्वे श्रेणी’ उपशमश्रेणिः क्षपकश्रेणिश्च भवतः । आगमभिप्रायेण पुनरेकस्मिन् भवे ‘अन्यतरा’ उपशमश्रेणि-क्षपकश्रेण्योरेकतरा श्रेणिर्भवति । अयं भावः-एकस्मिन् भवे उत्कृष्टतो द्विरुपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते जीव इति तूयसंगतम् । किन्तु कर्मग्रन्थिका आहुः-‘यस्मिन् भवे द्वौ वारा उपशमश्रेणिं यो जीवः प्रतिपद्यते, स एव तस्मिन् भवे तृतीयवारमुपशमश्रेणि क्षपकश्रेणिं वा न प्रतिपद्यते । यस्त्वेकवारमुपशमश्रेणिं समारोहति, तस्य भवेदपि क्षपकश्रेणिस्तस्मिन् भवे इति । यदुक्तं सप्ततिका-चूर्णौ-“उक्कोसेणं एगभवे दो वाराओ उवसमसेहिं पडिवज्जति, जो दुवे वारे उवसमसेहिं पडिवज्जइ, तस्स णिथिमा तम्मि भवे खवगसेढी नत्थि । जो एकस्सि उवसमसेहिं पडिवज्जइ, तस्स खवगसेढी होज्जा वा ।” इति । सैद्धान्तिकास्त्वाहुः-‘यस्मिन् भवे सकृदभ्युपशमश्रेणिं यो जीवः प्रतिपद्यते, तस्मिन् भवे स क्षपकश्रेणिं न प्रतिपद्यत’ इति । यदुक्तं बृहत्कल्पभाष्ये-

“एवं अप्परिवडिए सम्भत्ते देवमणुयजम्भेसु ।

अन्नयरसेहिवज्जं एगभवेणं च सञ्वाइं ॥१॥” इति ।

तथैवाऽन्यत्राऽप्युक्तम्

“मोहोपशम एकस्मिन् भवे द्विः स्यादसन्ततम् ।

परिगन् भवे तूपशमः क्षयो मोहस्य तत्र न ॥१॥” इति ॥२६८॥

सम्प्रति शिष्यप्रशिष्यादिवंशे शास्त्रार्थस्याऽव्यवच्छेदायाऽन्तिममङ्गलं कुर्वन् स्वस्य चो-
पकारिणो गुरुन् स्तुवन्नाह

कर्ममलविमुक्तो सिरिवीरो जयइ सिरिपेमसूरीसो ।

जयए तह तस्सिस्सो पण्णासो भाणुविजयक्खो ॥२६९॥

कर्ममलविमुक्त श्रीवीरो जयति श्रीप्रेमसूरीशः ।

जयति तथा तच्छिष्यः पन्थासो भाणुविजयाख्य ॥२६९॥ इति पदसंस्कारः ।

‘कर्म’० इत्यादि ‘कर्ममलविमुक्तः’ कर्म—ज्ञानावरणादिकम्, तदेव मलं कर्ममलम्, तेन विमुक्तः=विरहितः, क्षपकश्रेणिसरसि शुक्लध्यानसलिलेन प्रक्षालितकर्ममल इत्यर्थः, ‘श्रीवीरः’ तत्र “राजृ दीप्तौ” विराजते=शोभते वनवातिकर्मसंघातविदारणाऽनन्तरप्राप्तातुलकेवलश्रिया प्रकाशते वाऽनन्यमहातपस्तेजसेति वीरः, विपूर्वकराजृवातोर्राणादिकडप्रत्ययो दीवत्वं च बाहुलकात् । यद्वा “ईरिक् गति-कम्पनयोः” वि=विशेषेण=अपुनर्भावेन ईर्त्ते=याति शिवं कम्पयत्यास्कोट-प्रत्ययनयति कर्म वेति वीरः “लिहादिभ्यः” (सिद्धहेम० ५-१-५०) इत्यनेन सूत्रेण कर्तर्य-चप्रत्ययः । यद्वा “ईरण् क्षेपे” वि=क्षिपत्यपितकर्मसाध्वपेक्षया विशेषत ईरयति=क्षिपति=तिरस्करो-त्यशेषाणि कर्माणीति वीरः, कर्तर्यचप्रत्ययः । यद्वा विदारयति कर्मारिसंघातमिति वीरः, पृषोदरा-दित्वाद् इष्टरूपनिष्पत्तिः, अथवाऽन्तरङ्गमोहमहीषतिमहाबलनिर्दलनार्थमनन्तं तपोवीर्यं व्यापार-यतीति वीरः । यदुक्तम्—

विदारयति यत्कर्म तपसा च विराजते ।

तपोवीर्ययुतरारगाढोर इति स्मृतः ॥१॥ इति ।

यद्वा “शूरश्चरभटो वीरो विक्रान्तश्चाथ...” (श्लोकाङ्कः ३६५) इत्यभिधानचिन्ता-भणिकोशवचनात् वीरयति ॥ कपायोपसर्गपरिपहादिशत्रुवर्गमभिमन्यति स्मेति वीरः, पूर्ववत् कर्तर्यच-प्रत्ययः, यद्वा वीरयति सः रागादिशत्रून् प्रति पराक्रमयति स्मेति वीरः, अचप्रत्ययः पूर्ववत् । अथवा ईरणम्—ईरः, “भावाऽकर्त्रोः” (सिद्धहेम० ५-३-१८) इत्यनेन भावे घञप्रत्ययः, ज्ञानमित्यर्थः, “सर्वे गत्यर्या ज्ञानार्थाः” इति वचनात् । ततो वि=विशिष्ट ईरो—ज्ञानं यस्य, स वीरः, आभि-रुक्ताभिर्व्युत्पत्तिभिर्मग्नतत्त्वैरमजिनेश्वरस्य स्वार्थसम्पदं बोधितवान् । यद्वा ण्यन्त ईरधातुः, वि=विशे-पेण ईरयति=मोक्षं प्रति भव्यप्राणिनो गमयतीति वीरः, कर्तर्यचप्रत्ययः पूर्ववत् । यदिवा वि=विशिष्टा निखिलमुवनजनमनश्चमत्कारिणी ईः=लक्ष्मीः तां राति=भव्येभ्यः प्रयच्छतीति वीरः, “रांक् दाने” इति धातोः “आतो ङोऽहावामः” (सिद्धहेम० ५-१-७६) इत्यनेन सूत्रेण कर्तरि-डप्रत्ययः । आभ्यां द्वाभ्यां ध्युत्पत्तिभ्यां भगवतः परार्थसम्पत्तिं ज्ञापितवान् । श्रिया=समस्तजग-जन्तुजातयेतश्चमत्कारिपरमार्हन्त्यमहामाहात्म्यविस्तार्यशोकवृत्ताद्यष्टमहाप्रातिहार्यशोभया चतुस्त्रिंश-

दतिशयशोभया वा लोकोलोककल्पितभावकलापकलनैककुशलविमलकेवलज्ञानलक्ष्म्या वा युक्तो वीरः
श्रीवीरः, जयति=इन्द्रियविषय-कपाय-परिपहोपसर्ग-घातिकर्मादिशत्रुगणपरिजयात् सर्वानप्यतिशेते ।

अथ स्वस्योपकारिणो गुरुवर्यान् स्तौति-‘सिरि०’ इत्यादि, ‘श्रीप्रेमसूरीशः’ श्रीमद् विजय-
प्रेमसूरीश्वरो ‘जयति’ इन्द्रियविषयादिरिपुपरिजयाद् अतिशेते । अयं भावः-चरमतीर्थपतेः श्रोवर्ध-
मानस्वामिनः पट्टधरो गणभृत् श्रीसुधर्मस्वामी जातः, तदनु पट्टधराः श्रीमज्जम्बूस्वामि-
प्रभवस्वामिप्रभृतयो जाताः । ततः क्रमेण श्रीवीरात् त्रयःसप्ततितमः (७३) पट्टधरो न्याया-
म्भोनिधिः प्रतिक्षिप्तलुम्पाकमतो विशुद्धचारित्रो विजयानन्दसूरीश्वरोऽभूत् । तत्पट्टधरो
निःस्पृहशिरोमणि-सञ्चारित्रचूडामणि-श्रीमद्विजयकमलसूरीश्वर आसीत्, तत्पट्टधरः पाठकवर्य-
श्रीमद्वोरविजयविनेयरत्न-परमगीतार्थेऽशेषशेषुपीशालिकुलविद्वस्यमान-सकलागमरहस्यवेदि-भीम-
कान्तादिगुणगरिष्ठश्रीमद्विजयदानसूरीश्वरोऽभूत् । तत्पट्टधरः सिद्धान्तमहोदधि-कर्मशास्त्र-
निष्णात-कर्मसिद्धि-संकर्मकरण मार्गणाद्वारादिग्रन्थरचयितृ-श्रीमद्विजयप्रेमसूरीश्वरो
विषयकपायेन्द्रियादिशत्रुगणपरिजयाद् अतिशेते । युक्ता हि तेषां स्तवना, प्रव्रज्याप्रदानसम्यग्ज्ञा-
नदानादितस्तेषामासन्नोपकारित्वात् ।

अथ स्वप्रगुरुं स्तौति-‘तद्’ इत्यादि-‘तथा’ तथाशब्दः समुच्चये, ‘तच्छिष्यः’ तस्य=अनन्तरोक्त-
श्रीमद्विजयप्रेमसूरीश्वरस्य ‘शिष्यः’ अन्तेवासी पन्न्यासो “मानुविजयाख्यः” तपस्तेजसा
निर्जितमानुधामा मानुविजयनामा स्याद्वादनयप्रमाणविशारद-प्रवचनप्रभावक-तपोरत्न-पञ्च-
सूत्र-ललितविस्तराद्यनेकग्रन्थविवेचको ‘जयति’ आचाम्लवर्चमानतपआदिविप्रकृष्टतपश्चरणेन
तर्कशास्त्राध्ययनाध्यापनादिना च नक्तं दिवं विषयेन्द्रियादिरिपुनिकरपरिजयाद् अतिशेते ॥२६९॥

सम्प्रति अपकथ्रेणिग्रन्थपदार्थसंग्रहकारान् प्राह

इह खवणपयत्था संगहिवा तरिसरसमुष्पसिस्सेहि ।

जयधोस-सुधमागणंद-हेमचन्द्र-गुणरत्नेहि ॥२७०॥

इह क्षणपदार्था सङ्गृहीतास्तच्छिष्य-सुप्रशिष्यै ।

जयत्रोप सुधर्मानन्द-हेमचन्द्र-गुणरत्नै ॥२७०॥ इति पदसंस्कार ।

‘इह’ इत्यादि, इह ‘क्षणपदार्थाः’ प्रस्तुतत्वात् कर्मक्षणापदार्थाः ‘संगृहीताः’ कर्मप्रकृति-
सप्ततिका-कषायप्राभृतादि-तच्छूर्णि-तद्धृत्ति-तद्विप्यनकादिभ्यः समाहृताः, कैः ? इत्याह-
‘तस्सिस्स०’ इत्यादि, ‘तच्छिष्य-सुप्रशिष्यैः’ तस्य=पन्न्यासश्रीमद्मानुविजयस्य, शिष्यश्च
सुप्रशिष्याश्च शिष्यसुप्रशिष्याः, तैः, ‘जयधोप-सुधर्मानन्द हेमचन्द्र-गुणरत्नैः’ तत्पुरुषगर्भद्वन्द्वसमा-
सत्त्वात् पदैकदेशेन चपदसमुदायस्य गम्यमानत्वाद् मुनिश्रीजयधोषविजयेन शोभनेन मुनिश्री-
धर्मानन्दविजयेन मुनिश्रीहेमचन्द्रविजयेन मुनिगुणरत्नविजयेन च मल्लक्षणेन ।

अयम्भावः स्याद्वादनयप्रमाणविशारदवर्मदेवनादक्ष-प-यासश्रीमद्भानुविजयगणिवराणां
 शिष्यः प्रशान्तमृत्तिः स्वाध्यायपरसिद्धो मुनिश्रीधर्मधोषविजयः, तस्य शिष्यो दाक्षिण्यनिविर-
 तुस्वभाव आगमकर्मप्रकृत्यादिग्रन्थपटुर्वैयावृत्यादिना लब्धगच्छाधिपतिप्रमादो मुनिश्रीजयधोष-
 विजयः । तथोक्तप-यासवर्याणां शिष्यः कर्मप्रकृतिप्रमृतिद्रव्यानुयोगे गणितानुयोगे चाऽप्रतिमशे-
 मुपीशाली गङ्गेन्यानतन्समाधानकुशलो मुनिश्रीधर्मानन्दविजयः । तथोक्तप-यासवर्याणां
 प्रथमशिष्यः प-यासपदालङ्कृतः सम्पादितगच्छप्रीतिः स्वाध्यायचरण-कारणेऽनन्यप्रेरकः
 श्रीमत्पद्मविजयगणधीन्, तच्छिष्यो देवनादक्षो गणितानुयोगेऽपि प्रत्युत्पन्नमतिः शान्त-
 भ्यभावो मुनिश्रीहेमचन्द्रविजयः । तथा स्याद्वादनयप्रमाणविशारदादिविशेषणविशिष्टोक्तप-यास-
 वर्याणां शिष्यो मर्दायगुरुवर्यो भीमभवोद्व्युद्धारको ज्येष्ठसहोदरचरोऽष्टमतपश्चादिविप्रकृष्टतपश्चारी
 मुनिमणिलज्जो जितेन्द्रविजयः, तच्छिष्यो गुणरत्नविजयो मल्लक्षणः । एतैश्चतुर्भिर्मुनिभिः
 सुविहितगच्छनायकश्रीमद्विजयप्रेमसूरीश्वरप्राव्यापितैः - कर्मप्रकृति-सप्तनिका-कपायप्रामृ-
 तादिग्रन्थेभ्यः कर्मलपणापदार्थाः संगृहीताः, न तु कपोलकल्पिताः । एतेन ग्रन्थस्य सर्वज्ञमूल-
 कत्वं दर्शितम् ॥२७०॥

अथ पदार्थमंग्रहानन्तरं किम् ? इत्याह

ततो य खवर्गसेवी जिह्न्दसिस्सगुणरयणाविजयेण ।

इया एत्थ बहुसुया किवाज खलियं विसोहत्तु ॥२७१॥

नतत्र क्षपकश्रेणिजितेन्द्रशिष्यगुणरत्नविजयेन ।

रचितो-ऽत्र बहुश्रुता कृपाया स्खलितं विगोषयन्तु ॥२७१॥ इति पदम्भकार ।

‘ततो’ इत्यादि, ‘ततः’ कर्मक्षपणापदार्थसंग्रहणानन्तरं ‘जितेन्द्रशिष्यगुणरत्नविजयेन’
 जितेन्द्रस्य=अनन्तगोक्तविशेषणविशिष्टस्य मुनिराजश्रीजितेन्द्रविजयनाम्नः पूज्यगुरोः शिष्येण=
 अन्तेवामिना गच्छाधिपचरणयुगलमुपासमानेन गुणरत्नविजयेन मल्लक्षणेन ‘क्षपकश्रेणिः’
 प्रस्तुतग्रन्थस्वरूपा रचिता ।

सम्प्रत्यान्मन औद्धत्यं परिहरन् बहुश्रुतेषु बहुमानं प्रकटयन् मंशोर्वनविषये च प्रार्येनां
 विदवानः ग्राह-‘एत्थ’ इत्यादि, ‘अत्र’ क्षपकश्रेण्याख्यग्रन्थे ‘बहुश्रुताः’ आगमविदः ‘कृपायाः’ अत्र
 ‘गम्ययपः कर्माधिरे’ (सिद्धहेम० २-१-४५) इत्यनेन सूत्रेण कर्मणि पञ्चमी विभक्तिः, समो-
 परि कृपां विवोयेत्यर्थः, ‘स्खलितं’ कृतप्रयत्नस्याऽपि छद्मस्यस्याऽऽवरणादिसामर्थ्यादनामोक्तकृतं
 नञलनं ‘परिशोषयन्तु’ क्षपयन्तु, यत्र स्खलनं स्यात्, तत्रेदं पदं न सम्यक्, इदं तु सम्यगित्य-
 श्रुतानुनागिपदमपनीय श्रुतानुनागिपदं प्रक्षिपन्तु, न पुनस्तैरुपेक्षारूपोऽप्रसादः कर्तव्य इति भावः ।

॥२७१॥

अथ प्रशस्तिः

नौमि श्रीवीरनाथं गणधरसुनुतं पादयुग्मं यदीयं
 शक्रेन्द्रादिद्युनाथैः स्तुत इह भरते तीर्थनाथोऽन्तिमो यः ।
 प्राप्ता भव्याश्च यस्यामृतसमवचसा वोधिरत्नं त्वनेके ,
 प्रव्रज्यां यस्य पार्श्वे शिवसदनफलां चोररीकृत्य सिद्धाः ॥१॥ (स्रग्धरा)

आसीच्छ्रीवीरविमोः पट्टे गणभृत् सुधर्मनामा सः ।
 तत्पादशिं विशालं यद्दण्डं द्वादशाङ्गमद्भूतम् ॥२॥ (गीतिः)

तत्पट्टधरा जैनप्रवचनलक्ष्या विलासिनो ददताम् ।
 श्रीजम्बूस्वामि-प्रभवप्रभु-शय्यम्भवाद्याः शम् ॥३॥ (विपुलार्थः)

यद्विधाच्छवितो भगः किमुत खं भीत्याऽधिगम्याऽटति, ।
 शुभ्रो यद्यश्चयः किमुत खे पर्येति चन्द्रच्छलात् ।
 कर्मरिहतये व्यधुः किमुत ये कर्मप्रकृत्यायुधं
 दधुस्ते शिवशर्मसूरिगुरवः कर्मप्रणाशे बलम् ॥ ४ ॥ (शार्दूलविक्रीडितम्)

दण्डः सप्ततिकग्रन्थो यैर्मङ्गप्रतिपादकः ।
 नित्यं मयि प्रसीदन्तु ते तद्ग्रन्थविधायिनः ॥५॥ (अनुष्टुप्)

संदर्भो निर्मितो यैर्गुणगणनिकरैः प्राभृतान्तः कपायो
 यत्कीर्तिज्योतिषेदं त्रिभुवनमवनं शुभ्ररूपं चकास्ति ।
 वह्मशानेन भूढान् भुवनभविजनान् येप्रकाशं च निन्द्युः,
 सत्त्वरीन्द्रान् स्तुवे तान् गुणधरविबुधान् कर्ममर्मापहत्यै ॥६॥ (स्रग्धरा)

संक्षिप्य शतकादीन् ॐ यैर्निर्मितः पञ्चसंग्रहः ।
 सर्वदा विजयन्तां ते, श्रीचन्द्रर्षिमहत्तराः ॥७॥ (अनुष्टुप्)

श्रुतपारगतः प्रज्ञाशाली मङ्गुप्रभुर्जयतु धीरः ।
 श्रीनागहस्तिदेवो जयताच्छ्रीकर्ममर्मविज्ञश्च ॥ ८ ॥ (गीतिः)

दण्डा चूर्णिर्जिनमततुवैर्यैर्जनानां हिताय ,
 श्रेणिश्रन्ये जडमतिरहं चूर्णिमाश्रित्य येषाम् ।
 जातः शक्तो बलविरहितो यद्वियोगात् यथा स्यात् ,
 कर्मज्ञांस्तान् शमदमयुतांश्चूर्णिकारान् स्तुवेऽहं ॥ ९ ॥ (मन्दाक्रान्ता)

★ कपायप्राभृतग्रन्थः । ॐ शतक सप्ततिका-कपायप्राभृत सत्कर्म-कर्मप्रकृतिग्रन्थान् ।

कुशाग्रधीमिर्निरमायि यैर्ज्ञैः सुभव्यसन्दोहसरोजक्षयैः ।

सुदिप्यनं श्रीशतकादिचूर्णेर्जयन्तु ते श्रीमुनिचन्द्रपादाः ॥१०॥

(उपेन्द्रवज्रा)

यैश्चारित्र्येण तुल्यो न भवति शक्यमनस्तस्य वै हंसगत्वाद्

येषां क्षान्त्या तु साम्यं व्रजति च न विधुस्तस्य संग्रामकृत्वाद् ।

यैः सञ्छीलेन तुल्यो न भवति गिरिशो रागवत्त्वाद् भवान्यां

ते क्षीन्द्रा भवेयुः सुमलयगिरयः सुप्रसन्नाः सदैव ॥११॥

(स्रग्धरा)

विद्वन्मन्याः कुपक्षाः स्ववचनपटुतां दर्शयन्तो जगत्यां

यै रेवन्तप्रतापैः कलितिमिरहरैश्चक्रिरे कौशिकौवाः ।

यैः प्राप्तं प्राजवर्यैः खलु विजयपदं कोविदानां सभायां

जीयासुस्ते यशोभागविजयपदयुताः पाठका वन्दनीयाः ॥१२॥

(स्रग्धरा)

वीराद्वह्नितुरङ्गमसगितपट्वे (७३) श्रुतोदधिधीरः ।

न्यायाम्भोधिजीयाञ्छ्रीविजयानन्दसूरीशः ॥ १३ ॥

(पथ्यार्या)

तत्पट्टधरो जयतात् स श्रीमद्विजयकमलसूरीशः ।

मेरुरिव विबुधसेव्यो यो गगनीरथ जलधिरिव ॥१४॥

(पथ्यार्या)

तत्साम्राज्ये श्रीवीरविजयसंज्ञाः स्वशिष्यदानयुताः ।

पाठकवर्याः कामं रेजुः कुमतेमहर्षक्षाः ॥१५॥

(विपुलार्या)

सज्ज्ञानं दर्शनं सत् सुविमलचरणं चेति रत्नत्रयीयं

प्राप्ता भव्यैर्यतोऽन्वेरिव किल भवतिः श्रीः सुग्रा चाऽऽदितेयैः ॥

शुद्धं मार्गं क्रियाख्यं प्रकटयति तु गौर्यस्य हेलेरिव रग,

जीयात् सद्दानसूरिः स विजयकमलचार्यसत्पट्टधारी ॥१६॥

(स्रग्धरा)

चारित्रांश्चन्विते यञ्छशधर उदिते तस्य पट्टाद्रिशृङ्गे ,

भव्यव्राताब्धिवेला विपुलशेमयुतां प्राज्यमुल्लासमाप्ता ।

यः पूज्यः प्रीतिपात्रं रविरिव समभूत् साधुकोकव्रजानां

विश्वे सिद्धान्तविज्ञो जयतु स सुगुरुः प्रेमसूरीशवर्यः ॥ १७ ॥

(स्रग्धरा)

श्री कर्मसिद्धिगुम्फः सुमार्गणाद्वारविवरणग्रन्थः ।

संक्रमकरणाग्रन्थश्च विरचितास्तेन बुद्धिमता ॥ १८ ॥

(पथ्यार्या)

यस्योपास्तिमवाप्य वै चरणयोर्लब्ध्वा यदीयां कृपां
 मन्वानामुपकारिका क्षपकसच्छ्रेणिर्मया मुम्किता ।
 एषा येन विशोधिता सुगुरुणा स्त्रोपज्ञटीकायुता,
 जीयात् कर्मकृतान्तविद् स विजयश्रोत्रेमसूरोश्वरः ॥२०॥ (शार्दूलविक्रीडितम्)
 यद्यङ्गुल्याऽऽकाशो मेयः प्रसृतादिभिश्च पाथोधिः ।
 स्यां च यदि सहस्रमुखस्तदा समर्थस्तदुपकृतीर्वक्तुम् ॥२१॥ (गीति)
 बुद्धिः कर्कशकर्तर्कणकलाढ्या विधते यस्य हि,
 मुक्तिस्त्रीं तपसा सदा जिगमिषोः कायः कृशो यस्य च ।
 सन्ति प्रव्रजिता अनेकतरुणाः श्रुत्वा च यदेशनां
 नः पायात् प्रगुरुः स भानुविजयः पन्त्यासवयों गणी ॥२२॥ (शार्दूलविक्रीडितम्)
 तच्छिष्यो मम पूज्यो गुरुः सहोदरचरो तपश्चारी ।
 भवजलधितारणतरीतुल्यजितेन्द्रविजयो जयतु ॥२३॥ (पथ्यार्या)
 श्रीमत्सिद्धान्तमहोदधिविजयप्रेमसूरिवर्याणाम् ।
 पूज्यानामादेशात् तदीयसत्प्रेरणातश्च ॥२४॥ (, ,)
 रचिता जितेन्द्रविजयान्तिपदा साधुगुणरत्नविजयेन ।
 स्त्रोपज्ञवृत्तियुक्ता क्षपकश्रेणिर्भविहिताय ॥२५॥ (पथ्यार्या युग्मम्)
 संशोधितेयं विजयोदयसूरोशैर्विशारदन्यथि ।
 आगम-कर्मप्रकृतिग्रन्थेषु तथा विपश्चिद्धिः ॥२६॥ (, ,)
 मुनिवरजयघोषविजयधर्मानन्दमुनिहेमचन्द्रैश्च ।
 अन्यैश्च साधुवृषभैः परोपकारव्यसनभाग्भिः ॥२७॥ (युग्मम्)
 छात्रस्थ्याद् भतिमान्धाद्वा यत्किञ्चिद् विरुद्धमागमतः ।
 स्यादुक्तं तच्छोष्यं बहुश्रुतैर्मयि कृपां कृत्वा ॥२८॥ (पथ्यार्या)
 मारुधरपिण्डवाडानगरस्थायिजनपङ्क्तिरत्नाभ्याम् ।
 श्रीहोराचन्द-श्राद्धवरअचलदासतातकाभ्यां तु ॥२९॥ (गीति)
 चारुदिवालो-नन्दोजननीकाभ्यां क्रमेण पुत्राभ्याम् ।
 श्रेष्ठिश्रेष्ठरतनचन्द्राख्य-श्रेष्ठिखुधचन्दनामभ्याम् ॥३०॥ (गीति)
 नमिज्जिन्मन्दिरनिर्मापयितुभ्यामुद्यापनादिकारिभ्याम् ।
 श्रीवृत्तियुतेक्षपकश्रेणिमुद्रापिता स्ववित्तेन ॥३१॥ (गीति)
 तथाहि

कर्मन्वनं ज्वलितमाशु जिनेन येन ,
 ध्यानानलेन समवापि शिवं च येन ।
 यज्जापमिहनदनेन पलायते च ,
 कर्मद्विपोऽनवरतं स नमिर्न इष्टाम् ॥ १ ॥ (वसन्ततिलकी)
 तद्विभ्यदर्शनात् सर्वो लोकः सम्यक्त्वमश्नुताम् ।
 क्षपकश्रेणिमारुह्य सम्प्राप्नोतु शिवश्रियम् ॥ २ ॥ (अनुष्टुप्)

ममस्ति श्रीमदबुद्धाचल-राणकपुरादिमहातीर्थपरिमण्डितश्रीमरुधराऽपरनामराजस्थान-
 देशे श्रीविश्वानन्ददायकचरमशामनपतिश्रोवर्धमानप्रभुप्रासादपरिभूषितं प्रकटपुण्यभाक्प्राणि-
 परिवृतं पिण्डवाडा(पिण्डरवाटक)नामनगरम् । तत्राऽवात्सीत् श्रेष्ठिश्रेष्ठसमनाजीनामाऽऽर्हतो
 धर्मकर्मरतः । तस्य धर्मोत्पाही व्यवहारिहीनः होराचन्दनामा पुत्रः समजायत । तस्य होरा-
 चन्दारूपश्रेष्ठिनः सुपात्रदानादिना स्वकर्मतिमिरहरणदीपावलीव दिवालिनाम्नीभार्या शीलाल-
 ङ्कारधारिणी विंशतिस्थानकतपो-त्रापिकतप-उपधानतपःप्रभृतिविकृष्टतपश्चारिणी सज्जनश्रेणिरत्नं
 रतनचन्दनामानं भरतजनतारागणचन्द्रं भरतचन्द्रनामानममृतसुखाकाङ्क्षी अमृतलालाभिधं च
 श्रीणि पुत्ररत्नानि धरमोनाम्नीं च पुत्रीं प्राप्सत । तत्राद्यस्य जिनधर्मपरायणा शीलदिविशिष्टगुण-
 लङ्कारालङ्कृता गुरुजनोपासिका धरमोनाम्नी सधर्मिणी, यस्याः पञ्चमङ्गलमहाश्रुतस्कन्धोपचार-
 रूपोपधानतपःसमाक्षितः परमुपवीनतपःकारितपस्विजनेषु बहुधनव्ययेन प्रथमतो मालारोपणं व्य-
 धापि जिनधर्मानुरागरेञ्जितेन तेन व्यवहारिणा । तस्य रतनचन्दारूपस्य श्रेष्ठिनः पुत्री हेमकान्ति-
 हेमलतां सम्प्रत्यपि नन्दति ।

इह च पिण्डवाडानगरे मनरूपजीनामा प्रभुतावंशीयोऽन्यो महेभ्यः समासीत् । तेन चतुः-
 षष्ट्यधिकैकोनविंशतितमवैक्रमाब्दे (१९६४) ध्वजारोपणप्रसङ्गे एकपञ्चाशदधिकसप्तशतरूप्यकाणि
 (७५१) श्रीसङ्घाय समर्प्य कुलपरम्परागतं जिनप्रासादस्योपरि ध्वजारोपणं व्यधत् । तस्य च पुत्रः
 स्थैर्येऽचल इव अचलदासनामाऽजायत । अचलदासनाम्नश्च श्रेष्ठिनो धर्मकार्यनन्दिनी नन्दो-
 नाम्नी जायाभूरिसुभाग्याऽभवत् । यया पञ्चशताचार्य-त्रापिकतप-उपधानतपो-विंशतिस्थानकतपः-
 सिद्धचक्रसमारधिन-नवनवतिश्रीशत्रुञ्जयमहातीर्थयात्राघनेकवर्मकृत्यानि व्यदधत स्वजीवने । किञ्च
 षोडशाधिकद्विसहस्रतमवर्षे (२०१६) श्रीवर्धमानस्वामिप्रतिष्ठाप्रसङ्गे ध्वजारोपणोत्सवप्रसङ्गे
 'ध्वजारोपणलभिविरह आजीवनं सहकारफलं नास्वादेये' ति स्वदृढसंकल्पः प्रकटितो यया प्रशान्तस्व-
 भावाय सज्जनमरणचन्द्राय स्वपुत्राय खुवचन्दामिधाय धरमो-फुलि-छोरीत्येताभ्यश्च स्वपुत्री-
 भ्यः । तस्या नन्दोऽग्रमणोपासिकायाः पुत्रस्य श्रेष्ठिखुवचन्दनाम्नो दान-शील-तपःप्रभृतिविशिष्टगुण-
 ★ भदेतावजीव ॐ 'उल्लामणी चखते' इति भाषायाम् ।

विभूषिता धर्मपरायणा ब्रह्ममोनाम्नी गृहिणी कुलचारचरणवर्षा समस्त्यद्यापि । तथा दीनता-
ग्रीष्महेमन्त इव हेमन्तः पुण्यपृथ्वीन्द्र इव नरेन्द्रश्च सुखयन्ती दमयन्ती धर्मवसुमती हस्तु-
मती च पुत्रपुत्र्यो वितयान्विता नन्दन्ति ।

एकदा पुण्यप्राप्तसमृद्धिशालिभ्यां श्रेष्ठिरखुवचन्द-रतनचन्दनामभ्यां क्रमेण शत्रु-
भगिनीपतिभ्यामभिरथविश्रामस्थाने (स्टेशन) सिरोहोरोडनामकेऽनेकयात्रिकाणामहर्दृशन्-
विरहं संलक्ष्य सम्यग्दर्शनादिविशुद्धये भव्यं नव्यं जिनमन्दिरं निर्मापयितुं सङ्कल्पः कृतः ।
ततश्चतुर्दशाधिकविंशतिशततमवैक्रमाब्दे (२०१४) श्रीसिरोहोरोडामिधेऽभिरथविश्रामस्थाने
रम्ये भूमिभागे जिनप्रासादनिर्माणार्थं शिलारोपणं व्यधत्त ताम्याम् । ततः क्रमेण सपादलक्ष-
रूप्यकत्रनव्ययेन महामण्डपमण्डितं चारुपञ्चालिकापरिवृतं तुङ्गतोरणराजिष्णु साक्षात्सिद्धालयोपमं
श्रीजिनगेहं निर्माप्य तत्र वैराग्यवारांनिधिः श्रीमद्विजययशोदेवसूरिवर-श्रीमद्मानविजयाचे-
कादशपन्न्यापरा-ऽनेकस्थविर-बाल-युव-वृद्ध-शतातीतशिष्यप्रशिष्यमुनित्रातपरिवृतैः प्रतिक्षिप्तलुम्पाक-
मत-न्यायाम्भोविश्रीमद्विजयानन्दसूरीश्वरपट्टधरनिःस्पृहशिरोमणि-सञ्चारित्रचूडामणि-श्रीम-
द्विजयकमलसूरीश्वरपट्टधरि-पाठकवरश्रीमद्वोरविजयविनेयरत्न-सकलागमरहस्यज्ञ-परमगीता-
र्थाऽशेषशेषुपीशालिकुलविद्वस्यमान-श्रीमद्विजयदानसूरीश्वरपट्टधरैः स्वगुरुप्रदत्तसिद्धान्तमहो-
दधिपदधारिभिर्गच्छाधिपतिभिः श्रीमद्विजयप्रेमसूरीश्वरैः प्रतिष्ठापितम् अर्चुं दाचलतीर्थात्स-
मानीतं प्रशमरसकन्दकेर्षं श्रीनाथनमिनाथमूलनायकविम्बं षोडशोत्तरविंशतिशततमविक्रमीयवर्षे
(२०१६) भाववमसे शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां त्रिथौ शुभे च मुहूर्ते महता महेन । तदानीमन्यान्यपि प्रतिष्ठा-
पितानि दर्शनमात्राद् दुरितध्वंसीनि श्रेष्ठिरतनचन्द-खुवचन्दद्रव्यनिर्मापितानि चत्वारि श्रीचन्द्रप्रभ-
स्वाभ्यादिविम्बानि । अपि च तद्दिने हर्षातिरेकेण चतुर्विधः सङ्कोऽनेकविधसामग्रीभिर्मिष्टान्नादिभिः
सत्कारितः सन्मानितश्च विनयवचनप्रतिपत्त्या पुण्यभागभ्यां ताम्याम् । तदनु तद्वर्षे तन्मास-
तत्पक्षस्य पष्ठ्यां तिथ्यां श्रीपिण्डवाडानगरस्थद्विपञ्चाशदेवकुलिकाकलितविश्वानन्ददायकजिनम-
न्दिरे श्रीचोरविभुमूलनायकविम्बस्य प्रतिष्ठावसर एकाविकपञ्चमत्तिसहस्ररूप्यकोत्सर्पणेन
स्त्रमातृमनोरथपूरणायोत्तुङ्गप्रासादशिखरे ध्वजारोपणं कृतवान् सोत्साहस्तज्जिनगेहे निर्मापितैकदेव-
कुलिको वदान्यः खुवचन्दनामा श्रेष्ठी ।

ततः सप्तदशाधिकविंशतिशततमे (२०१७) वैक्रमाब्दे श्रीपिण्डवाडानगरे वर्षावासं कृतवति
गच्छाधिपतौ श्रीमद्विजयप्रेमसूरीश्वरप्रभौ वन्दनादिकार्यार्थमागतवन्तौ श्रेष्ठिरतनचन्द्र-
खुवचन्दनामानौ । श्रुतश्च पूज्यगच्छाधिपतिश्रीमुखात् प्राचीनकर्मशास्त्राधारेण सरलसुबोधपद्धत्या
बहुविस्तराभिनवकर्मशस्त्राणां निर्माणोदन्तः । ततः श्रुतमक्तिनिभृतचेतमौ तिमिकोशतज्जतर-
लकमलाव्ययेन सुवर्णगिरिवत् स्थिरां भोक्षश्रियं प्राप्तुकामौ तौ दशसहस्राणि रूप्यकाणि क्षपक-

श्रेणिग्रन्थरत्नमुद्रणाद्यर्थं कर्मशास्त्रप्रकाशनप्रवणायै प्रकाशकसंस्थायै दातुं निश्चितवन्तौ ।
ततः कालान्तरे हृद्गदेन कालं गतेऽपि वदान्ये रत्नचन्दारूपे तदीयेन स्वीयेन च द्रव्येण पञ्च-
शताचार्यलसिद्धचक्रतपआराधनादिनिमित्तकसाधर्मिकवात्सल्यशान्तिस्नात्रमहोत्सवपूर्वकोद्यापनादि-
कानि पुण्यकार्याणि व्यदधत् खुवचन्दामिधेन श्रेष्ठिना विंशत्यधिकविंशतिशततमवैक्रमाब्दे (२०२०)
पिण्डवाडानगरे वर्षावासं कृतवति गच्छाधिपतौ । एष चैकसप्तत्यधिकद्विशतमूलगाथाकः
(२७१) अनुमानतः सपादसप्तदशसहस्रश्लोकप्रमाणया सयन्त्रचित्रकस्वोपज्ञवृत्त्या विभूषितः क्षपक-
श्रेणिग्रन्थस्तयो रत्नचन्द खुवचन्दश्रेष्ठिपुङ्गवयोर्द्रव्यसाहाय्येन प्रकाश्यत इति कृतसुकृतौ तावन्त्ये
च मयात्मानोऽस्याः पठनपाठनस्वाध्यायादिना क्रमेण शुक्लध्यानेन क्षपकश्रेणिमासह्य निःश्रेय-
समश्नुवतामिति ।

स्वोपज्ञवृत्तियुक्ता क्षपकश्रेणिरनुमानतः प्रमिता ।

श्लोकैः सपादसप्तदशसहस्रैरस्त्यनुष्टुभिः ॥३२॥ (विपुलार्था)

शिशुचेष्टाप्येषा मम न भवति हास्यास्पदं कृतिनां

यस्माद्वि यथाशक्ति शुभे यतनीयमिति ते प्राहुः ॥३३॥ (उपगोतिः)

यावद् धण्डयेतेऽर्केन्दू सुरगिरिगजे जयतु तावत् ।

इमगजयुगनयनमि ते २४८८ वीराब्दे निर्मिता वृत्तिः ॥३४॥ (पञ्चार्था)

स्वोपज्ञप्रपञ्चश्रेणिवृत्तिरचनेन तु गुरुत्वेन ।

कुशलं यदापि तेन प्रपञ्चश्रेणि जगत्समाहृतात् ॥३५॥ (गीति)

इति समाप्ता प्रशस्ति ।

तत्समाप्तौ च समाप्ता

श्रीमत्तपोगच्छगगनाङ्ग पादिनमणि-सुविहितगच्छाधिपति-सिद्धान्तमहोदधि-सच्चारित्रचूडामणि-
कर्मशास्त्रनिष्णात-प्रात स्मरणीयाचार्यशिरोमणि-श्रीमद् विजयप्रेमसूरोद्धारान्तेवासि-
स्याद्वादनयप्रमाणविशारद-पन्न्यासप्रवरश्रीमद् भानुविजयगणिवर्यशिष्यप्रशिष्य-
श्रीमद्रञ्जनायकप्राध्यापित-वाचयममतल्लिका-जयधोषविजय-धर्मानन्द-
विजय-हेमचन्द्रविजय-गुणरत्नविजयसंगृहीतकर्मक्षपणापदार्थकाया
मुनिपुङ्गवजितेन्द्रविजयचरणारविन्दचञ्चरीकायमाणा-ऽन्तिपदा
मुनि-गुणरत्नविजयेन विरचिताया. क्षपकश्रेणो स्वोपज्ञवृत्तिः ।

ପ୍ରାଚୀନ
ମୁଦ୍ରା

प्रथमं परिशिष्टम्

:: क्षपकश्रेणिमूलगाथाः ::

पणमिय सिरिपासजिण सुरअसुरणरिद्वद्विअं णाह ।
 दुग्धामि खवगसेदिं सपरहिअट्ट गुरुपसाया ॥ १॥
 तत्थ य णव अहिगारा अहापवत्तकरण तह ह्वेइ ।
 करणमपुव्वं हवए सवेअअणियट्टिकरण च ॥२॥
 हयकण्ण-किट्टिकरण-तयणुहव-अवगयकसायअट्टा य ।
 तह अत्थि सजोगिगुणट्टाणमजोगिगुणठाण च ॥३॥
 अणच उग विट्ठितिग च खविय उज्जमइ सेसखवणाए
 आढवेइ अप्पमतो अहापवत्तकरण समणो ॥४॥
 परिणामट्टाणाइं अणुसमयमसखलोगमेत्ताणि ।
 उड्डमुडाऽणतगुणा सोही तिरिया उ छट्टाणा ॥५॥
 करणस्स पढमसमये मवत्थोवा जहणिया सोही ॥
 तो पढमसखभाग जाव जहण्णा अणतगुणा ॥६॥
 तत्तो पढमे समये उक्कोसा होअए अणतगुणा ।
 तो उवरि पढमसमये होइ जहण्णा अणतगुणा ॥७॥
 एव हेट्टे उवरि य जाव जहण्णाऽत्थि चरिमसमयम्मि
 तत्तो सेमुक्कोमा कमेण हुन्ते अणतगुणा ॥८॥
 मणयणोरालाण जोगे वट्टेइ अणयरे ।
 सुअउवजोगे मइसुअच-सुअचक्खुसु वा इगकसाये
 ॥९॥ (उद्गीति)

पुरिसाईणं वेअे अणयरम्मि य विमुज्जयरसुक्काए ।
 पयइठिइरसपअेसा पडुच्च जेयाणि चन्नुदयसनाइं
 ॥१०॥ (आर्यागीति)

सेकाले कुणइ अपुव्वकरणमे अम्मि होअइ विसोही ।
 गोमुत्तिकमेण जहण्णा उक्कोसा अणतगुणा ॥११॥
 वीयकरणपढमसमयओ ठिइआओ सुहासुहाण तहा ।
 गुणसकमो असुहपयडीणं अणुभागआओ य ॥१२॥
 अण्णो य ट्टिइवधो गुणसेदिं त्ति अहिगारपचतय ।
 जुगवं पयट्टइ तओ णाम अपुव्वकरण अत्थि ॥१३॥
 उक्कास ठिइखण्ड पि पल्लसखेजभागमाण खु ।
 खडइ अवरत्तो सखेजगुण जाव तक्करण ॥१४॥
 असुहपयडीण दल्लिअ तु असखगुण पखिवइ अत्रासुं ।
 वज्जंतीसु सपयडीसु अणुखणं स गुणसकमो जेयो ॥१५॥
 (गीति)

खडइ अणतभागा रसस्स णत्थि य सुहाण रसधाओ ।
 एक्केक्कम्मि ठिइविवाये रसवाया सहस्साइ ॥१६॥
 वधो अतोकोडाकोडी सत्ताउ सखगुणहीणो ।
 पुण्णे ठिइवधे अण्णो होज्जइ पल्लसखभागोणो ॥१७॥
 (गीति)

गुणसेदीए आयामो हवए करणदुगऽहिओ गलिओ ।
 खिवइ दल कमसो घेत्तूण-ऽणुसमय असखगुणणाए
 ॥१८॥ (गीतिः)

उव्वट्टणाअ खु असखगुणा ओवट्टणा तओ सत्ता ।
 ज उक्किण्णस्स असखसो उव्वट्टणाअ होएइ ॥१९॥
 (गीतिः)

पढमसेऽपुव्वस्स उ वे णिदा सुरगडप्पमिइतीसा ।
 छट्टंसे हासरइमयदुगुच्छाऽन्ते य वधत्तो ॥ २० ॥
 वोच्छिज्जति छ हासाई उदयत्तो य ठिइवधो ।
 पढमसमयओ चरिमसमयम्मि सखेजगुणहीणो
 ॥२१॥ (उपगीति)

ज ठिइसत अतोकोडाकोडी अपुव्वआइखणे ।
 त सखेजगुणूण अते सखटिइघायेहिं ॥ २२ ॥
 सेकाले अणियट्टिं णासेउ आढवेइ ठिइखडं ।
 त हस्सत्तो सखेजभागअहिथ तु उक्कोम ॥ २३ ॥
 पढमखणे देसोवसमणानिकायणनिहत्तिकरणाइं ।
 वोच्छिज्जाई अतोळक्ख पढमो उ ठिइवधो ॥२४॥
 ज ठिइसत अतोकोडाकोडी अपुव्वपढमखणे ।
 होज्जा त अतोकोडी अतियट्टिपढमखणम्मि ॥२५॥
 पढमे ठिइखडे पुण्णे तुल्ल हवइ संतकम्म तु ।
 सव्वेसिं जीवाण ठिइखडं च वि हवइ तुल्ल ॥२६॥
 सखठिइववगमणे असण्णिणुल्लो पढवइ ठिइवधो ।
 चउतिदुएगिदियतुल्लो वंधो अंतरे य वहुवधा ॥२७॥
 (गीतिः)

ठिइववत्रहुसहस्सेसु गयेसु होइ ज तु एक्केक ।
 त भणिहामां णत्थि विसेम णियमो कदिमु वध ॥२८॥

पगन्विषङ्ग-दु-पल्लवाणि वीसगाणं च तीसगाणं च ।
 मोहस्स य परिवाडीय दुगस्स उ सखगुणहीणो ॥२९॥
 सत्त्वमेगतिभागुत्तरपल्लाड खलु वीसगार्हण ।
 ताउ पर तीमाण तद्देव मय्येज्जगुणहीणो ॥३०॥
 मोहस्स पल्लमेत्तो सेसाण पल्लसखभागमिओ ।
 ताउ पर मत्तेमि कम्माण मखगुणहीणो ॥३१॥
 पुण्य ववेऽगुहम तु वीमगार्हण सखगुणो ।
 तो वीमगाण जायड पलियसखेज्जभागमिओ ॥३२॥
 (उपगीति)

तो तीमगाण पल्लस्स असखसो तथो य मोहस्स ।
 पल्लयसखमोऽन्तोत्तम्व सत च सत्तण्ह ॥३३॥
 ताउ अमवगुणो एक्कद्वारेणेऽ तीमगाण अहो ।
 मोहट्ठिडववो तो वीसगार्हण कमा असखगुणो ॥३४॥
 (गीति)

तो वेगणिज्जववो सेसाणं तीसगाण उररि तु ।
 तो सेमतीसगाण ठिडववो वीमगाण अहो ॥३५॥
 ताहे वीमगवया तद्दयस्स विसेसअहिगो खु ।
 एवंकमेण गच्छइ वंधो अह भणिमु ठिडसत ॥३६॥
 (उपगीति)

तत्तो अमणिगुल्ल ठिडसत ताउ वधव्व ।
 ता णेय जायतप्पवहुत्त खलु ण पाविज्ज ॥३७॥
 (उपगीति)

चरिमप्पवहुत्ताउ असंखखणपवदुदीरणा होइ ।
 तोऽट्ठकमाया खवए जहण्णठिडसकमो चरिमे ॥३८॥
 तो आयरतिरिनिरयायवदुगसाधारणेगविगलाड ।
 थीणट्ठित्तन च खवड तो वधव देसवार्हणि ॥३९॥
 दाणतरायमणपज्जवाण तो लाभओहिदुगकम्माण ।
 तो सुअअचक्खुमोगाण नओ चक्खुस्स अट्ठवभोगमार्हण ॥४०॥ (आर्यागीति)

तो वीरियम्म रसववो हवए देसवार्ह उ ।
 तो तेरसपयडीण-उत्तर कुणेऽ ठिडववकालेण ॥४१॥
 (उद्गीति)

भिन्नमुहुत्त उदियाण आगलिया पराण पढमठिड ।
 सव्वयीण समाऽया पुरिसार्हण कमसो विसेसअहिवा ॥४२॥ (गीति)

सुदयाण पयडीणं पढमठिडए निवेड उक्किण ।
 दल्लिअ वज्जतीण अवाहुवरिमवीयगठिडए ॥४३॥

मोहस्स संखवरिसा ववो इगठाणिआ य वधुदया ।
 तस्सेव आणुपुव्वीसकमणमसकमो य लोहस्स ॥४४॥
 (गीति)

तह आवलिगासु छसुं उदीरणा संदवेअखवणा य ।
 कयअतराण सत्तअहिगाग जुगव पयद्वंते ॥४५॥
 कयअंतराण मोहस्स वधुदयसंकमा रसे होन्ति ।
 कमसो अणतगुणसेवीए अह ते दले भणिमो ॥४६॥
 होन्ति पथेसे कमसो ववउदयसकमा असखगुणा ।
 सेकाले सेकाले रसववुदया अणतगुणहीणा ॥४७॥
 (गीतिः)

रसमकमो उ खण्डे पुण्णे होज्जड अणंतगुणहीणो ।
 सेकाले सेकाले पथेसवंधो चउविहो य ॥४८॥
 सेकाले सेकाले पथेसउदयो असखगुणो ।
 सेकाले सेकाले दलसकमण असखगुण ॥४९॥
 (उपगीतिः)

समड वहुगो उदयो तत्तो ववो-उत्थि ताउ अणुभागे ।
 सेकाले उदयो तत्तो वधो-उणतगुणहीणो ॥५०॥
 ठिडखडेसु गयेसु सढं सव्व खवेड तत्तो थि ।
 खवणद्धासखसे वधो संखवरिसा तिवाहण ॥५१॥
 (गीति)

तत्तो ठिडखडपुहुत्तेणं इत्थि खवेड गिरसेस ।
 ताहे सत मोहस्स संखवासपमिअं होइ ॥५२॥
 सेकाले खवए सत्तणोक्सायेऽप्पवहुत्तं च ।
 मोहस्स ट्ठिडववो थोवो वार्हण सखगुणो ॥५३॥
 (उपगीति)

तो वीसाण असंखगुणो तो तदयस्स खलु विसेसअहिओ ।
 ठिडसतं मोहस्सऽप्पं वार्हण असखगुण ॥५४॥
 तो वीसाणयसखगुण तो तदयस्स खलु विसेसअहिअ
 खवणद्धासखसेऽवार्हणं सखवासिगो वधो ॥५५॥
 (गीति)

खवणद्धासंखसेसुं सतं सखवासिअ वार्हण ।
 आगालो पडिआगालो सेसे आलिगादुरो वोच्छिआ ॥५६॥ (आर्यागीति)

समयाहिअआवलसेसाय जहण्णा उदीरणा होइ ।
 चरिमे समयुणदुआवलिवद्ध तहुदयट्ठिई सेसा ॥५७॥
 (गीतिः)

पुरिसस्स अट्टवरिसा सोलसवरिसाणि संजलणगाणं ।
बधो सतं बाइअवाइण संख-ऽसंखवासाइ ॥५८॥
(गीति)

इयकण्णदोलोव्वट्टणउव्वट्टणकरणअद्धा ।
इयकण्णकरणकालस्स तिन्नि णामाणि जेयाणि ॥५९॥
(उपगीति)

ठिइसत सखसहस्सवासमेत्त तयाणि मोहस्स ।
अंतोमुहुत्तऊणो सोलसवासपमिओ बधो ॥ ६० ॥

रससत माणस्सप्यमह विसेसाहिअकमेण खलु ।
होजाइ कोहमायालोहाण तव्व बवो वि ॥ ६१ ॥
रसखइ कोहाइण कमेण विसेसअहिअमह ।
धाइअ ऽवसेसफड्डाइ लोहाइण ऽणतगुणणाए ॥६२॥
(उद्गीति)

सजलणजइण्णगपुव्वफड्डगतो अणतगुणहीण ।
करए उक्कोसमपुव्वफड्डा त कय न पुव्व ति ॥६३॥
(गीति)

ताणि अपुव्वाणिगदुगुणहाणिफड्डाणऽसखइमभागो ।
एत्थ पुण भागहारो ओकड्डणओ असखगुणो ॥६४॥
सो पुण असखभागो पल्लपढमवग्गमूलस्स ।
कमसो अपुव्वगाणाइवग्गणाऽत्थि य विसेसऽहिआ ॥६५॥ (उपगीति)

कोहाइण अपुव्वाणि फड्डगाइ अणुकमेण ।
कुणए विसेसअहिआइ पढमखणे य अस्सकण्णस्स ॥६६॥ (उद्गीतिः)

अणुभागो चरिमअपुव्वाण हवइ पढमवग्गणा तुल्ला ।
लोहाइण अणूअ भविभागा खलु विसेसअहिअकमा ।
॥६७॥ (गीति)

देइ अपुव्वेसु विसेसूणकमेण दल तओ देइ ।
पुव्वाइअ असखगुणूण सेसासु उण विसेसूण ॥६८॥
(गीतिः)

दीसइ दलिअ पुव्वापुव्वेसु फड्डगेसु गोपुच्छेण ।
पुव्वाइअ अपुव्वाइत्तो दीसइ असखभागविहीणं ॥६९॥ (आर्यागीति)

पढमसमये अपुव्वाणि फड्डगाइ अणतभागमिआइ ।
हेट्ठाणि पराण उदिण्णाइ बंधो तइवऽणंतगुणूणो ॥७०॥ (आर्यागीति)

अणुसमयमसखगुणं दलिअं धेत्तूण पकुणेइ ।
पडिसमयमपुव्वाणि खलु अमखेज्जगुणहीणाइ ॥७१॥ (उपगीतिः)

तक्कालिएसु देइ अपुव्वेसु दलं विसेसूणं ।
तो पुव्विल्लअपुव्वाइअ असखगुणहीणादल ॥७२॥
(उपगीतिः)

तत्तो विसेसहीणकमेणं जा पुव्वअन्तिमगा ।
दीसइ दलिअं पुव्वापुव्वेसु विसेसहीणकम ॥७३॥
(उपगीतिः)

इगखडे पुण्णेऽप्पात्रहुग अट्टारसपयाण ।
कोहाइण अपुव्वाइं फड्डाइ विसेसअहिआइ ॥७४॥
(उद्गीति)

तत्तो एगदुगुणहाणिफड्डगाइ असंखगुणिआणि ।
तत्तो अणतगुणिआ इगफड्डगवग्गणा होन्ति ॥७५॥
तत्तो य वग्गणा कोहअपुव्वगफड्डाणऽणतगुणा ।
माणार्इण अपुव्वगफड्डाण वग्गणा विसेसऽहिआ ॥७६॥
(गीति)

लोहस्स पुव्वफड्डाणि अणतगुणाणि वग्गणा सि च ।
एव जाव अणतगुणा कोहस्स खलु वग्गणाहोति ॥७७॥
(गीति)

चरिमे समये मोहस्स अट्टवासपमिओ हवइ बधो ।
इयराण संखवाससहस्साइ भणिमु ठिइसत ॥ ७८ ॥

धाइण सखवाससहस्साणि पराण उण असंखसमा ।
एव इयकण्णकरणअद्ध खलु परिसमावेइ ॥७९॥

पुण्णे इयकण्णे आढवेइ किट्टिकरणं तम्मि ।
निव्वत्तइ पुव्वापुव्वफड्डगतो य किट्ठीओ ॥ ८० ॥
(उपगीति)

जेट्ठा किट्ठी उ अणतगुणूणा पढमवग्गणाहितो ।
किट्ठीओ फड्डस्स अणतिमभागपमिआ होति ॥८१॥

एगेगस्स कमायस्स तिण्णि तिण्णि अह्वाऽणता ।
सगहकिट्ठी तिन्नि अवतरकिट्ठी अणताओ ॥ ८२ ॥
(उपगीति)

कोहाइणं उदयेण पडिवन्नस्स कमसो हि ।
चारस णव च्छ तिण्णि य सगहकिट्ठीउ जायन्ते ।
॥८३॥ (उपगीति)

एगेगाए संगहकिट्ठीअ अवतराअ उ अणता ।
होति य किट्ठीओ पांडसमयमसखगुणहीणाओ ॥८४॥

दलितं तु पडिखण उकिरइ असंखगुणिअ च किट्टीण ।
 अह किट्टीण अणुमागानावहुअ भणिज्जेइ ॥ ८५ ॥
 लोहस्स पढमसगहकिट्टीअ जहण्णगाअ खलु ।
 थोवा रसाविभागा तत्तो विइयाअ णतगुणिआ उत्थि
 ॥ ८६ ॥ (उद्गीति)
 एवं जाव चरमकिट्टीए वीयपढमाअ णतगुणा ।
 पुव्वेव जाव अतिमकिट्टीए ताउ तइयाए ॥ ८७ ॥
 पढमाअ णतगुणिआ जावं चरिमाअ एवं च ।
 मायाए तिण्ह किट्टीसुं जेया अणतगुणणाए ॥ ८८ ॥
 (उद्गीति)
 तत्तो माणगकोहाण तिण्ह रसाविभागा य ।
 कमसो उ जाव कोहुकोसाए होज णतगुणा ॥ ८९ ॥
 (उपगीतिः)
 अह संगहकिट्टीअतराण तहउवतरंतराण खलु ।
 भणिहामो अप्पावहुअं ज अत्थि सुअअणुत्तवं ॥ ९० ॥
 तत्थ य लोहपढमउवतरकिट्टीअतराउ आढयिऊण ।
 कोहचरिसउवतरकिट्टीअतर जाव णतगुणिअ जेय
 ॥ ९१ ॥ (आर्यागीति)
 तो लोहस्स पढमसगहकिट्टीअतर अणतगुण ।
 तो वीयअंतरमह तइयकिट्टीअतर अणतगुणं ॥ ९२ ॥
 (गीति)
 अह लोहगमायाणतरं अणतगुणिअ तहेवियराण ।
 कोहचरिमाउ लोहअपुव्वाइअवग्गणान्तर त्रिण्णेय ।
 ॥ ९३ ॥ (आर्यागीतिः)
 अह संगहकिट्टीण पअसेअप्पावहुत्त तु ।
 भाणस्स पढमसगहकिट्टीअ पभेसगा योवा ॥ ९४ ॥
 (उपगीतिः)
 तत्तो वीयाए उ विसेसइइया होन्ति माणस्स ।
 तो तइयाए अहिआ तो कोहस्स विइयाअ अम्महिआ
 ॥ ९५ ॥ (उद्गीति)
 तो तइयाए अहिआ तो मायाएइइया कमा तीसु ।
 तो लोहस्स कमेण तीसु विसेसाइइया तत्तो ॥ ९६ ॥
 कोहस्स पढमसंगहकिट्टीए होति सखगुणा ।
 एवमवतरकिट्टीणउप्पावहुअं मुणेयव्वं ॥ ९७ ॥
 (उपगीतिः)
 लोहजहण्णगकिट्टिपहुडि कोहुकोसकिट्टिअंतासु ।
 सव्वासुं देइ दल विसेसहीणकगेण खलु ॥ ९८ ॥

लोहस्स जहण्णगकिट्टित्तो कोहस्स जेहकिट्टीए ।
 दलितं परंपराअ वि दिज्जेइ विसेसहीणं हि ॥ ९९ ॥
 दलितं तुदिस्समाणं लोहजहण्णाउ पहुडि कोहस्स ।
 उक्कोसं किट्टिं जाव विसेसूणक्कमेण उत्थि ॥ १०० ॥
 किट्टी कुणमाणो ओवट्टइ मोहस्स ठिहरसा णियमा ।
 सो य न उव्वट्टइ ओवट्टइ उव्वट्टइ परो उ ॥ १०१ ॥
 वीयाइखणेसु असखगुणकमेणं दल तु चेत्तूणं ।
 कुणइ अहो सगहकिट्टीण अपुव्वा असखगुणहीणा
 ॥ १०२ ॥ (गीति)
 देइ अपुव्वंतत्तो पुव्वाईए असखमागूणं ।
 पुव्वताउ अपुव्वाईअ असंखंसउत्तरं दलितं ॥ १०३ ॥
 (गीतिः)
 सेसासु विसेसूणं तेणं तेवीसउट्टकूडाणि ।
 हान्ते वीसइ दलितं सव्वत्थ अणतमागूण ॥ १०४ ॥
 तरतिरियइगपणिदितसदुओरालियसरीरजोगेसु ।
 मणत्रयजोगचउक्के नपु चउकसायमग्गणासुं च
 ॥ १०५ ॥ (गीति)
 पाणाणाणदुगाविरइसांमइअचक्खुडुं गछेसासु ।
 भवमिच्छुअसमवेयगखाइअसम्मेषु सणिणइयरासु
 ॥ १०६ ॥ (गीति)
 आहारम्मि य वद्धपअेसां होअन्ति णियमतो ।
 किट्टीकाराणं किट्टिवेअगाणं च सतम्मि ॥ १०७ ॥
 (उपगीतिः)
 निरयसुरविगलपुढवीजलानलपत्रणवणस्सईसु तह ।
 वेउव्वाहारगदुगकम्मणजोगित्थिपुरिसवेअेसु ॥ १०८ ॥
 (गीतिः)
 ओहिविहंगमणेसु तह देसविरइपरिहारछेअेसुं ।
 ओहिगदंसणमिस्सासायणणाहारगेसु अयणाए
 ॥ १०९ ॥ (गीति)
 केवलदुगअमवियसुहुअअहक्खायेसु णियमतो ।
 वद्धपअेसा णत्थि य सत्ते सभवअभावत्तो ॥ ११० ॥
 (उपगीतिः)
 सायासायेसुं पज्जत्तापज्जत्तगेसुं च ।
 एगिदियाणय असखिज्जेसु भवेसु णियमतो ॥ १११ ॥
 (उपगीतिः)
 एगुत्तरवुड्डीए सखतसमवेसु वद्धदलमत्थि ।
 सतम्मि सव्वलिगेसु कम्मसिप्पगुरुठिहरसेसुं वा
 ॥ ११२ ॥ (गीतिः)

स्वगाणं संते णियमत्तो कहियदल्लिअं तु षट्ठे ।
 सञ्चठिईसुं तद् सञ्चासु किट्ठीसु णियमेणं ॥११३॥
 किट्ठीकरणे पुञ्चापुञ्चाइं फट्ठाणि अणुद्वय ।
 पढमठिईअ आवलिगासेसाए समत्तद्धा ॥११४॥
 किट्ठीकरणस्स चरिमे वधो मोहस्स चउमासा ।
 अंतोमुहुत्तअहिया पराण सखियसहस्सवासाइं
 ॥११५॥ (उद्गीति)
 ठिइसंत मोहस्सउडवासा अंतोमुहुत्तअमहिया ।
 घाईण संखवरिससहस्साणि असंखवञ्छराउत्ताणं
 ॥११६॥ (गीतिः)
 ततो य कोहपढमं ओकड्ढित्तु करेइ पढमठिइं ।
 वेयइ वंधो मोहस्स उ चउमासा पराण पुञ्चुत्तो
 ॥११७॥ (गीतिः)
 वेइज्जमाणकिट्ठीअ दलमसखगुणाणअ पढमठिईए ।
 अरिमणिसेगा वीयपढमे असंखगुणमुवरि उ विसे-
 सूपं ॥११८॥ (आर्यागीतिः)
 वेड्डजमाणकिट्ठीए सञ्चठिईसु होन्ति सञ्चा किट्ठी ।
 नवरं उदये खलु मञ्चिमात्थि सञ्चापराणविड्यठिईए
 ॥११९॥ (आर्यागीतिः)
 ठिइसंत मोहस्स वरिसद्धा देसवाइ रससंतं ।
 णवरं समूणा लिंगाए कोहस्स सञ्चधाइ भवे
 ॥१२०॥ (गीतिः)
 कोहाइपढमसगहकिट्ठीए बहुअसंखभागमिआ ।
 मञ्चिमकिट्ठी वञ्चते वेइज्जति कोहपढमाए ॥१२१॥
 (गीतिः)
 कोहपढमाअ हेट्ठिमणुभया घोवा तओ हविज्जति ।
 अहिया हेट्ठिसुदिण्णा ततो उवरिल्लअणुमया अहिया
 ॥१२२॥ (गीतिः)
 ततो उवरिसुदिण्णा विसेसअहिया हवन्ति ततो वि ।
 होति असखेज्जगुणा उभयाउअवन्तरा किट्ठी ॥१२३॥
 मोहस्सउणुमागाण अणुसमयोवट्ठणा गुरु किट्ठी ।
 गोमुत्तियाअ उदये ववेउणुखणं अणंतगुणहीणा ॥१२४॥
 (गीतिः)
 गोमुत्तीअ पडिखणं ववे उदये अणंतगुणहीणा ।
 हस्सा णासइ संगहकिट्ठीणुवरिमअसखसं ॥१२५॥
 संगहकिट्ठीण दल हेट्ठे सकामए ण उण उट्ठि ।
 सकामइ वास दल तावं जाव सगहेट्ठिमापढमा ॥१२६॥
 (गीतिः)

जं संगहकिट्ठी अणुद्वय तयणंतराअ इयरत्तो ।
 सकामइ दल्लिअं संखगुणं अणुद्वयअं भणिमो ॥१२७॥
 कोहविड्यतइयत्तो माणगपढमाअ माणगतिगत्तो ।
 मायापढमाए मायाअतिगत्तो य लोहपढमाए ॥१२८॥
 (गीतिः)
 लोहपढमाउ तन्विइयाए ताउ चिअ तइयाए ।
 सकामेइ पभेसा विसेसअहियअक्कमेण ततो वि
 ॥१२९॥ (उद्गीतिः)
 कोहपढमाउ माणपढमाअ संखेज्जगुणिआ तो ।
 तइयाअ विसेसहिआ तो सखगुणा य कोहविइयाए
 ॥१३०॥ (उद्गीतिः)
 वंधपभेसा णिव्वत्तए अपुञ्चा अवन्तरा किट्ठी ।
 पढमाण चउण्ह अणन्तरकिट्ठीअतरेसुं तु ॥१३१॥
 गणूण असखगुणिअपल्लपढमवग्गमूलठाणाणि ।
 एगिगववअपुञ्चं किट्ठी खलु किट्ठीअंतरे कुणइ
 ॥१३२॥ (गीतिः)
 ववाइपुञ्चकिट्ठीअ पभेसग्ग वहुं देइ ।
 ततो विसेसहीणक्कमेण जा हेट्ठिमा अपुञ्चाए
 ॥१३३॥ (उद्गीतिः)
 ततो अपुञ्चकिट्ठीअ अणंतगुणं तओ दल्लिअं देइ ।
 पुञ्चाअ अणतगुणूण एव जाव वंधचरिमकिट्ठी
 ॥१३४॥ (रिपुञ्छन्द)
 कुणए वट्ठिय कोहपढमं तु एगासणा हेट्ठिमि ।
 तहउवतरकिट्ठीअतरेसु सकमदला अपुञ्चाओ ॥१३५॥
 (गीतिः)
 सकमओ णिव्वत्तिज्जमाणकिट्ठीसु सगहतरजत्तो ।
 होति अणन्तरकिट्ठी अतरजाओ असखगुणिआउपुञ्चा
 ॥१३६॥ (आर्यागीतिः)
 सगहअतरजासु णिखेवो किट्ठीकरणव्व वधव्व ।
 परजासु पल्लमूलसखसो अंतरं णवरं ॥१३७॥
 कोहगवद्धदलं पंचमआवलियाअ सञ्चकिट्ठीसुं ।
 माणाईण वि बद्धदलिअ जहासंभव पेयं ॥१३८॥
 उदयठिईए छण्ह आवलियाण हवन्ति अञ्छुढा ।
 समयपवद्धा छुढा सेसा तद् सञ्चभववद्धा ॥१३९॥
 एगठिईअ इगाहियक्कमेण खलु समयअवपवद्धाण ।
 होज्जन्ति सेसगाइ जेठ्ठाउ पल्लियअसखभागस्स
 ॥१४०॥ (गीतिः)

इगसमयपत्रद्वस्स उ सेसेण ठिई जुआऽपगाऽणेगाणं ।
 होन्ति अमखगुणा पल्लअसंखंसपमिआण य असखसा
 ॥१४१॥ (आर्यागीतिः)
 खणभवपत्रद्वसेमाणि इगठिईए इगाहिअकमेणं ।
 समयहिअउदयावलिअ वज्जिय सव्वगठिईसुं
 ॥१४२॥
 जाण समयपवद्धाण सेसाणि इगठिईअ ते थोरा ।
 दोसु अहिआ आवलिअसंखंसे उ दुगुणा य जवमज्झ
 ॥१४३॥ (ललितः)
 सेसाणि जठिईए मा सामण्णा परा असामण्णा ।
 पगा इगाहिअकमानिरन्तराऽऽवलिअसंखभागमिआ
 ॥१४४॥ (गीतिः)
 एकेकेण थोरा ताअ कमेणं विसेसअहिआओ ।
 आवलिअसखभागो दुगुणा तद् होइ जवमज्झा ॥१४५॥
 मपइ अमवपाउगो आवलियाअसंखभागट्ठाणे ।
 पल्लअसंखंसो त्ति विमेमो णेयो इआणि भणिमो अप्प
 ॥१४६॥ (आर्यागीतिः)
 णिल्लेवणठाणाइ पल्लस्स असखभागमेत्ताणि ।
 अप्पो भणति कम्मअवट्ठाणम्म उ असखसा ॥१४७॥
 जीवस्स जट्ठणगणिल्लेवणठाणे अईअकालम्मि ।
 णिल्लेवियाण समयपवद्धाणाऽपो गओ कालो
 ॥१४८॥
 तत्तो धीये अहिओ तत्तो तव्ये विसेसहिओ ।
 पल्लिओवमस्स य असखेज्जसे होअए दुगुणो
 ॥१४९॥ (उपगीतिः)
 ठाणअसखसे जवमज्झ पल्लस्स छेदणअसंखंसो ।
 णाणागुणहाणी तो अमवगुणमतर दुगुणहाणीणं ।
 ॥१५०॥ (आर्यागीतिः)
 पयं भववद्धाण परं लहु णिल्लेवणट्ठाण ।
 गतुं अमखठाणाणुत्ति एगत्थ दोण्ड जवमज्झ ॥१५१॥
 (उद्गीतिः)
 पगपदेमेण अईएऽप्या णिल्लेविया उ समयपवद्धा ।
 कमसो अहिआ ठाणअसखंसे य दुगुणा तद् जवमज्झ
 ॥१५२॥ (आर्यागीतिः)
 पाणंतगाणि पल्लस्स छेवणअसंखभागमेत्ताणि ।
 तो एगअतरमणतगुण भणियं सुअम्मि खलु ॥१५३॥
 एगसमदयोऽणुसमयणिल्लेवणकालगो पदूओऽईओ
 दुगुणो

आवलिअसंखभागो जेठो आवलिअसंखंसो ॥१५४॥
 (गाथा)
 एगसमयंतरेणं अप्पा णिल्लेवियक्खणपवद्धा ।
 कमसो अहिआ दुगुणा पल्लअसंखेज्जभागम्मि ॥१५५॥
 जवमज्झं ठाणअसखेज्जइमागे तद्देव भववद्धा ।
 गुरु णिल्लेवणअतरमसंखभागो उ पल्लस्स ॥१५६॥
 समयम्मि पदुडि इगओ पल्लअसंखंसखणभवपवद्धा ।
 णिल्लेविजन्ति इगगेण णिल्लेविया थोरा ॥१५७॥
 कमसो अहिआ पल्लअसखसम्मि दुगुणा तद् जवमज्झ ।
 णाणतरेहि एगतरछेवणयाइ खलु असखगुणाइ ॥१५८॥
 (आर्यागीतिः)
 जेठोऽणुसमयणिल्लेवणकालोऽप्यो तवो इगो समये ।
 णिल्लेविया उ भववद्धा तत्तो य समयपवद्धा ॥१५९॥
 तो खणपवद्धसेसयरहिअठिई ताउ वगमूल च ।
 पल्लस्स तो पयेसगुणहाणिठाणतर तत्तो ॥१६०॥
 भववद्धाणं णिल्लेवणठाणाइं कमा असखगुणाइ ।
 समयपवद्धाण णिल्लेवणठाणाणि उण विसेसहिआइ
 ॥१६१॥ (आर्यागीतिः)
 अणुसमयवेयणकालोऽमंखगुणो उ खणपवद्धस्स ।
 अतो कम्मठिईए तोऽणुसमयवेयणअनेहो ॥१६२॥
 ताउ अवेयणकालो सव्वो तो सव्वगो उ वेयणकालो ।
 कमसो य असखगुणो तो कम्मठिई विसेसअहिआ
 होज्जा ॥१६३॥ (आर्यागीतिः)
 जा दुचरिममयमसंखगुणूणकमेण कोइपदमाए ।
 नट्ठा किट्ठो पदमखणावअसखभागपमिया ता ॥१६४॥
 (गीतिः)
 वेइज्जं ताठिईअ दुआवलिसेसयाअ आगालो ।
 छिण्णो खणुत्तरावलिसेसाअ जहण्णुदीरणाऽन्तुदवो
 ॥१६५॥ (गीतिः)
 अतो मुहुत्तहीणा वधो मोइस्स सयदिणा वार्हण ।
 अंतो मुहुत्तहीणा दसवासा संखवासपमिओऽआण
 ॥१६६॥ (आर्यागीतिः)
 संतं मोइस्सतो मुहुत्तहीणअडमासहिगछदा ।
 घाउअवार्हण कमा सखासखवरिसा णेयं ॥१६७॥
 सेकाले ओकड्ढित्तु विइयकिट्ठि कुणेइ पदमठिइ ।
 तादे चेव स वेयइ वीय कोइस्स किट्ठि तु ॥१६८॥

वेङ्गमाणकिट्टीअ पढमसमयम्मि पुव्वकिट्टीए ।
सेसं दुखणूणदुआवलिवद्ध उदयआवलियं च
॥१६९॥ (गीतिः)

बधो उदयो पासो संकमणमपुव्वकिट्टिणिञ्चती ।
किट्टीअप्पावहुअं पत्रेसथोव बहुअ च पढमञ्च ॥१७०॥
(गीतिः)

वेङ्गमाणगस्स कसायस्स अणुह्वए उ ज किट्टि ।
तं चेव बंधउ पराणं पढम ववए न पर ॥१७१॥
चरिमे बंधो मोहस्स देसऊणा दिणा असीई उ ।
घाईणदपुहुत्तं परा ग सखियसहस्सवरिसाई ॥१७२॥
(गीतिः)

मोहस्स देसऊणा चउमासऽहिअपणहायणा घाईणं ।
संखसहस्सवरिसगाइ इयराण अमंखवरिसा सतं
॥१७३॥ (आर्यागीतिः)

सेकाले तडयं किट्टि ओकड्ढित्तु आइमठिउ तु ।
कुणए वेयइ वीयञ्च य सेसपत्तयणा णेया ॥१७४॥
चरिमुदये संजलणाण ठिइवधो दुमासिओ होइ ।
ठिइसंत पुण चत्तारिहोइ वरिसाणि मोहस्स ॥१७५॥
सेकाले माणपढमकिट्टि ओकड्ढिऊण पढमठिइ ।
कुणए वेयइ सञ्चो य विही कोहपढमञ्च णायञ्चो
॥१७६॥ (गीतिः)

चरिमुदये संजलणातिगस्स उ पण्णासवासरा बधो ।
अतोमुहुत्तऊणा चत्ता मासा हवइ संत ॥१७७॥
सेकाले माणविडयकिट्टि ओकड्ढिऊण पढमठिइ ।
करए वेयइ अण्णो सञ्चो वि विही य पुव्वञ्च ॥१७८॥
अंतम्मि मोहबंधो चत्तालीसा दिणा उ देसूणा ।
संतं देसूणा वत्तीसा मासा कसायाणं ॥१७९॥
सेकाले माणतइयाकिट्टि उक्किरिय करइ पढमठिइ ।
वेयइ मोहस्स उ बधो मासोऽन्तम्मि दुवरिसा सत
॥१८०॥ (गीतिः)

सेकाले मायाऽऽइमकिट्टि उक्किरिय करइ पढमठिइ ।
वेयइ अण्णो सञ्चो य विही पुव्वञ्च णायञ्चो ॥१८१॥
संजलणादुगस्स उ बधो देसूणपणवीसदिवसाइ ।
चरिमे सत देसूणवीसमासा मुणयञ्चं ॥१८२॥
सेकाले पढमठिइ मायावीयाउ करइ अणुह्वएऽन्ते ।
देसूणा वीसदिणा बधोमोहस्स सोलमासा सत
॥१८३॥ (आर्यागीतिः)

सेकाले पढमठिइं मायातइयाउ कुणइ अणुह्वए ।
पण्णरमदिणा बवोसंजलणादुगस्स चरिमुदये ॥१८४॥
घाईणं मामपुहुत्त इयराणं च सखवरिसाणि ।
ठिइसंत दुण्ह संजलणाणं होइ इगवासो ॥१८५॥
वाडअवाईण कमा संखासंखियसमासहस्साडं ।
सेकाले पढमठिइं कुणेइ लोहपढमाउ वेयइया ॥१८६॥
(गीतिः)

चरिमे बधो लोहस्स मुहुत्तन्तो तहेव सतं पि ।
बंधो घाईण दिणपुहुत्तमवाईण वच्छरपुहुत्त ॥१८७॥
(गीतिः)

घाईणं सत सखसहस्साणि वरिसाण होज्जेइ ।
त्तिण्ह अवाईण असखेज्जाइं वच्छराणि खलु
॥१८८॥

सेकाले लोहविडयमोकड्ढित्तु पढमठिइ तु करिज्जा ।
वेयइ ताहे लोहविडयातइयाउ कुणइ य सुहुमकिट्टी
॥१८९॥ (आर्यागीतिः)

सुहुमा किट्टीओ तडयाए हेडम्मि कुणइ खलु खवगो ।
ता सुहुमा कोहपढमसगाहकिट्टिव पण्णत्ता ॥१९०॥
लोहस्स विडयकिट्टित्तो तइयाअ तह सुहुमकिट्टीसुं ।
तडयत्तो सुहुमासुं सकमइ ढल न अण्णत्थ ॥१९१॥
सुहुमासु तडयत्तोऽप्य वीयाउ तइयाअ संखगुण ।
तो वीयत्तो सुहुमासु ढलं संकमइ सखगुणं ॥१९२॥
थोवा मासि अयन्तरकिट्टी कोहपढमाअ कोहखये ।
माणपढमाअ माणे खीणे मायापढमगाए ॥१९३॥
मायाणासे लोहपढमाअ पढमखणकयसुहुमकिट्टी ।
कममो अन्महिआओ सगसखेज्जइमभागेणं ॥१९४॥
करइ सुहुमकिट्टीउ असखगुणूणक्कमेण अणुसमय ।
पडिसमयमसखगुणकमेण ढल देइ सुहुमासु ॥१९५॥
पढमसुहुमाअ देइ ढल बहु उप्पि विसेसहीणकमेण ।
बायरपढमाअ असखगुणूण उवरिमासु य विसेसूण
॥१९६॥ (आर्यागीतिः)

वीयाइखणेसु अपुञ्चा पुञ्चाणऽन्तरेसु हेड्ढे य ।
कुणए हेड्ढेऽप्या ताउ अतरेसुं असखगुणा ॥१९७॥
देइ ढलिअ अपुव्वसुहुमकिट्टित्तो अणतराए उ ।
पुव्वसुहुमकिट्टीर हीणमसखेज्जभागेणं ॥१९८॥
पुञ्चाउ असखसाहिय अणतरअपुव्वकिट्टीए ।
सेसासुं पुञ्चापुञ्चासु कमेण विसेसूणं ॥१९९॥

पदमसुहुमाउ चरिमं जावं दीसठ दलं विसेसूणं ।
तो य असंखगुणं वायरपदमाअ उवरिं विसेसूणं
॥२००॥ (गीतिः)

जा आवलितिगसेसा पदमठिई ताव संकमेठ दलं ।
वीयत्तो तदयाए तयो परं संकमेठ सुहुमासु ॥२०१॥
(गीतिः)

खणअहिधावलसेसाए विव्यातदवगाण सव्वदल ।
संकासइ सुहुमासुं वज्जिय पववद्धमावलियाय च
॥२०२॥ (गीतिः)

लोहस्स सुहुत्ततो वंधो चार्हण निवत्ततो ।
इवइ अचार्हणं वामतो अह भणिमु ठिइत्त ॥२०३॥
(उपगीतिः)

लोहस्स सुहुत्ततो सखमहस्सवरिसा य चार्हणं ।
होएजेइ अचार्हण उण अमंखेजवरिसा चरिमे ॥२०४॥

सेकाले सुहुमगुणहाणं पडियज्जए तयाणि च ।
गुणसेदिं वरइ सुहुमकिट्ठी उक्किरिय वेयइ य ॥२०५॥

सुहुमगुणत्तो गुणसेदीणिक्खेयो विसेसअम्महिओ ।
तस्य अमखगुणकमेणं णिखिविजा पवेसगं ॥२०६॥
परिमाउ असखगुण अंतरआठम्म ताउ य विसेसूणा
उवरि तयो वीयाइम्मि ताउ सव्वगुणहीणयं तो हीण
॥२०७॥ (आर्यागीतिः)

दीसइ अतरपदमं जाइ दलमसखगुणकमेणं ततो ।
हीणकमेणं वीयाइम्मि असंखगुणमुवरि उ विसेसूणं
॥२०८॥ (आर्यागीतिः)

वीयाइइधियायेसुं गुणसेदिउवरिल्लपदमणिसेगं ।
आवंदिज तं दीसत च असखगुणकमा तो हीण ॥२०९॥
(आर्यागीतिः)

सुहुमद्धा थोवा ततो गुणसेदी विसेसअम्महिआ ।
ततोउत्तर पदमखंडं तद संतं कमेण सव्वगुणं
॥२१०॥ (गीतिः)

सुहुमाण हेट्ठिमा उवरिल्लाअ असंखमागमेत्तीओ ।
न अणुइविज्जन्ते सेसा वेहज्जति किट्ठीओ ॥२११॥

हेट्ठिल्ला अणुदिण्णा थोवा ततो विसेसअहिआओ ।
उवरिल्ला ततो य असखेजगुणा उदिण्णाओ
॥२१२॥

सुहुमद्धा संखेज्जभागे सेसगे विणासेइ ।
गुणसेदिसंखमागं अन्तिमखण्डं विवायतो ॥२१३॥

चरिमे खंडे णट्ठे उ णत्थि मोहस्स ठिइवाओ ।
ठिइसंत पुण सुहुमद्वापमियं होइ मोहस्स ॥२१४॥
(उपगीतिः)

समयाहियआवलसेसम्मि ठिइउदीरणा जहण्णंते ।
तिण्हं चार्हणं वधो तद संतं सुहुत्ततो ॥२१५॥

णामदुगस्स अडमुहुत्ता तद तदयस्स वारसमुहुत्ता ।
वधो संतं तु अचार्हण असंखेज्जवासाणि ॥२१६॥

खविओ एगारस किट्ठी अणुइवणेण संकमेणं च ।
दुखण्णदुआवलिया य संकमेणउणुइवेण सुहुमाओ
॥२१७॥ (गीतिः)

सुहुमगकिट्ठीवेयणकालत्तो जाव कोहपदमाए ।
वेयणकालं कालो अहिओ पच्छाणुपुव्वीए ॥२१८॥

भाणाईहिं चडिआण पदमठिई उ माणपहुडीणं ।
कोहाइएगदुतिसवणद्धाजुअकोइपदमठिइभाणा
॥२१९॥ (गीतिः)

इगदुतिसवणं किच्चा कमेण हयकण्णकिट्ठिकरणाठं ।
माणार्इहिं चडिओ करइ विणासइ तयो सेसं ॥२२०॥

इत्थी खलु पुरिसुदयेणं पडिवत्तस्स इत्थिसवणंतां ।
पदमठि ठावेइ अवेआ सत्त जुअ विणासेइ
॥२२१॥ (गीतिः)

संदो ठावइ पदमठिइं इत्थीपदमठिइमिय खवइ ।
वेअदुगं जुअ अवायवेओ सत्त परिसवइ ॥२२२॥

इत्थीसंदाण पुरिसस्स जहण्णो न होइ ठिइवधो ।
सेसं तु पुरिसवेअच्च भासियं वेअणाणत्तां ॥२२३॥

सेकालेउवगायकसायगुणं लहए स पत्तइक्खायो ।
ठिइसरहियं तदयं वंधइ पयइप्पवेरोहिं ॥२२४॥

होएजा पुव्वव्व छकम्माणं ठिइसरविधायगुणसेदी ।
दलियं पक्खुं गुणसेदिनिज्जरा उण असंखगुणा ॥२२५॥

सेसम्मि संखमागे खीणकसायस्स हणइ छाणेण ।
अन्तिमखंडेणं तस्स उवरिमठिइ तिचार्हण ॥२२६॥

कम्मखयकारणं छाणं दुविहं धम्मसुक्कमेअत्तो ।
एक्केक्क होइ चउविह पायव्व पययणत्तो ॥२२७॥

चरिमे खंडे उक्किण्णम्मि तिचार्हणणत्थि ठिइवाओ ।
समयाहियावलसेसे हस्सठिइउदीरणा तिचार्हणं
॥२२८॥ (गीतिः)

वोच्छिन्नासंतुद्वानिदुगस्स उदुचरिमसमयेउत्ते ।
णाणंतरायचउदसणाण किट्ठिंति सन्नुदया ॥२२९॥

सेकाले पावेड सजोगिगुणं लहइ केवलं पाणं ।
तह केवल दरिसणं गिरन्तरायं च वीरियमणंत
॥२३०॥ (गीतिः)

हसो मित्रमुहुतं जेठो देसूणपुव्वकोडी से ।
कालो अवट्ठिया गुणसेदी आयोजिकाथ परि ॥२३१॥
आयोजिगाकरणमाउगम्मि अतोमुहुतसेसम्मि ।
करए अहवा आवस्मयकरणमवस्सकरण वा ॥२३२॥
आवज्जियकरणं वा-ऽऽवज्जीकरण तओ समुच्चायं ।
कुणए जत्ताउत्तो तड्ढाईइ पहूआइ ॥२३३॥
दड्ढकवाड-पयरे-लोगपूरणाण कमसो चउखणेसु ।
पढमसमये पएसा वित्थारइ बहुअसंखभागमिआ
॥२३४॥ (गीति)

ठिइसंतस्स असखंसा ठिइखडेण णासइ रस तु ।
धायेइ बहुअणतसमिअ अणुभागखडेणं ॥२३५॥
वीयसमये कथाडे वित्थारइ बहुअसखभागमिआ ।
जीवपअसा ठिइधाओ रसधाओ य पुव्वव्व ॥२३६॥
तइयसमये बहुअसखभागमेत्ताऽपणो पअसा य ।
वित्थारइ पयरे ठिइरसाण घाओ उ पुव्वव्व ॥२३७॥
वित्थारेइ चउत्थसमये बहुअसंखभागमिआ ।
जगपूरणे पएसा ठिइरसधाओ उ पुव्वव्व ॥२३८॥
(उपगीतिः)

तइयाईणं अतोमुहुतमेत्ता ठिई उ आउत्तो ।
संखगुणा तत्तो संहरए जगपूरणाईणि ॥२३९॥
पंचमसमये पयरे ठान्तो बहुसंखभागमियठिइ ।
नासइ रसं तु रससतस्स बहुअणतभागमिय ॥२४०॥
छट्ठखणे ठान्तो उ कवाडम्मि ठिइं रस च पुव्वव्व ।
नासइ ठिइरसधायद्धाखलु अतोमुहुतमिआ ॥२४१॥
सत्तमसमये दडे ठाअइ अट्ठमखणे सरीरत्थो ।
पढमदमसमयेसु जोगो ओरालिओ होइ ॥२४२॥
सत्तमछट्ठविइयसमयेसु मिस्सो य कम्मणो जोगो ।
तइय-तुरिय-पंचमसमयेसु निरुम्भेइ तो जोगं ॥२४३॥
आयरवयमणउत्सासकायजोगा निरुम्भइ कमेण ।
तत्तो सुहुमवयणमणतणुजोगा त्ति द्वाउवएसो ॥२४४॥
रुम्भइ वायरमण-वय-उत्सास-तणू कमेण वीयमया ।
आयरतणूअ मित्रमुहुत्तेणऽन्तोमुहुतमच्चासं ।
॥२४५॥ (गीति)

सुहुमेण कायजोगेण कमा सुहुमाणि चउमणाईणि ।
रुम्भइ गंतूण गतूण अतोमुहुत तु ॥२४६॥
सुहुमं सरीरजोगं णिरुम्भमाणो अपुव्वफट्ठाणि ।
कुणइ पढमसमया पड्डि पुव्वफट्ठाण हेट्ठम्मि ॥२४७॥
पुव्वगफट्ठाण पढमवग्गणाअ विरियाविभागानं ।
तह जीवपअसाण ओकड्ढिज्जा असखसं ॥२४८॥
कुणए अपुव्वफट्ठाणि सुहुत्तो असंखगुणाणीए ।
तह जीवपअसा उ असंखेज्जगुणकमेण ओकड्ढिज्जा
॥२४९॥ (आर्यागीतिः)

इइ सेदिवग्गमूलसरा असंखंसो अपुव्वफट्ठाण ।
हुन्ते असंखभागो पुव्विक्खण पि फट्ठाण ॥२५०॥
तत्तो पुव्वाऽपुव्वेहिं फड्ढेहिं कुणेइ किट्ठीओ ।
हेट्ठम्मि अपुत्राण सेदिवसंखेज्जभागमिआ ॥२५१॥
ओकड्ढए अपुव्वाइवग्गणाए असखभागमिआ ।
अविभागो तह जीवपअसा वि असखभागमिआ ॥२५२॥
अतोमुहुतकालमसंखगुणूणक्कमेण किट्ठीओ ।
करए ओकड्ढइ जीवपअसो उण असंखगुणाए
॥२५३॥ (गीति)

किट्ठीगुणगारो पल्लासंखसो हवन्ति किट्ठीओ ।
सेदीअसखभागो अपव्वफट्ठाण उण असंखसो ॥२५४॥
(गीतिः)

किट्ठीकरणे सम्मत्ते सेकाले विणासइ सजोगी ।
स-वाणि उभयफट्ठाइ जोगो तस्स किट्ठिओ ॥२५५॥
सुहुमतणु रुम्भन्तो ज्ञायइ सुहुमकिरिय अपडिवाइं ।
चरिमे समये सञ्चाओ किट्ठीओ विणासेइ ॥२५६॥
चरिमसमये सजोगिस्स य अण्णयारस्स वेयणीयस्स ।
ओरालियदुग तेअय कम्मण-सठाणछक्काण ॥२५७॥
तह पढमसधयणवणचउक्काण तह दोणइ खगाईण ।
अगुरुलहुयउवचायपरचायनिम्माणणामाणं ॥२५८॥
पत्तोयथिराथिरणामाण तह सुहासुहाण वोच्छिण्णो ।
उदओ पुव्व चिअ सुसरदुस्सरस्सासणामाण ॥२५९॥
किट्ठी जोगो ठिइरसधाओ णामदुगुदीरणा लेसा ।
वधो तइयज्झाण च सत्त अतम्मि वोच्छिण्णा ॥२६०॥
सेकाले लहइ अजोगिगुणट्ठाणमुवयाइ ज्ञाण च ।
वोच्छिन्नकिरियमतोमुहुतपमिअ च सेलेसि ॥२६१॥
पुव्वरइयकम्म खवइ असखगुणक्कमेण गयलेसो ।
दुचरिमसमये संठाणअथिरसंधयणछक्क तु ॥२६२॥

अगुरुलङ्घुचञ्चक पणतणुगंवाया खगद्वसुरदुग च ।
 बीसा वण्णाई तद् वचणपन्नरसथ निमिणं ॥२६३॥
 अगोवगतिगं तद् पत्तेयतिगं सुसरमपज्जत्ता ।
 सायं व असाय वा नीअ छिज्जन्ति सन्तत्तो ॥२६४॥
 चरिमम्मिणरतसतिग पणिन्दियुच्चजसमुभगाभाद्वज्ज ।
 सायमन्नाय व जिण वा एगूणा य उदयत्तो ॥२६५॥
 गारभगुपुञ्जीमत्ताच्छेअ त्रित्ति द्वयरे दुचरिमखणे ।
 सिञ्ज्जद्व खणेण समयप्पअसअतरमकुम्भमाणो ॥२६६॥
 कम्मद्वगक्खयत्तो लद्धा जीवेहि जेहि अट्टगुणा ।
 ईसीपन्भाराए उड्ड तेऽवट्ठिआ हुन्ति ॥२६७॥

एगभवे दो सेढी खलु कम्मगथियाहिपायेण ।
 आगमवहिपायेण-पुण सेढी द्वयइ अप्पयरा ॥२६८॥
 कम्ममलविमुक्कोसिरिचीरो जयद्व सिरिपेमसूरीसो ।
 जयए तद् तस्सिसो पण्णासो भाणुविजयक्खो ॥२६९॥
 इह खवणपयत्था संगहिआ तस्सिस्समुप्पसिस्सेहि ।
 जयघोस सुधम्माराएदहेमचंद-गुणारयणेहि ॥२७०॥
 तत्तो य खवणसेढो जिएन्दसिस्सगुणारयणविजयेणं ।
 रइथा एत्थ बहुमुया किवाअ खलियं विसोदन्तुरा ॥२७१॥

५

द्वितीयं परिशिष्टम्

अकारादिकमेण क्षपकअणिमूलगाथानामाद्यांशः

आद्यांशः	गाथाङ्कः	आद्यांशः	गाथाङ्कः	आद्यांशः	गाथाङ्कः
अ		इ		ओ	
अगोवगतिगं	२६४	इगखडे पुण्णेऽप्या०	७४	एगसमयतरेण	१५५
अंतम्मि मोहवंधो	१७९	इत्थी खलु पुरिसुदयेणं	२२१	एगुत्तरबुड्डीए	११२
अंतोमुहुत्तकाल०	२५३	इत्थीसढाण पुरिसस्स	२२३	एगोगस्स कसायस्स	८२
अतोमुहुत्तहीणा	१६६	इगदुनित्त्वणं किच्चा	२२०	एवं जाव चरिमकिट्ठीए	८७
अगुरुलङ्घुचञ्चकं	२६३	इग समयपयत्तस्स	१४१	एगोगाए संगहकिट्ठीअ	८४
अणचउगं दिट्ठितिगं	४	इह खवणपयत्था	२७०	एव भववद्वाण परं	१५१
अणुमागे चरिम०	६७	इह सेद्विवग्गमूलस्स	२५०	एवं देहे उवरि य	८
अणुसमयअवेयण०	१६२	उ		ओ	
अणुसमयमसखगुणं	७१	उक्कोसं ठिड्खण्डं	१४	ओकड्ढए अणुवाइ०	२५२
अण्णो य ट्ठिड्वघो	१३	उदयठिईए छण्हं	१३९	ओहिविहगमणेसु	१०९
असुहपयडीण	१५	उव्वट्ठणाअ खु असखगुणा	१९	क	
अह लोहगमायाणतरं	९३	ए		कम्मखयकारणं	२२७
अह संगहकिट्ठीअंतराण	९०	एक्केक्केण थोवा	१४५	कमसो अहिआ पल्लअसंख०	१५८
अह संगहकिट्ठीणं	९४	एगठिईअ इगाहिय०	१४०	कम्मद्वगक्खयत्तो	२६७
आ		एगान्विड्ढदुपल्लाणि	२९	कम्ममलविमुक्को	२६९
आयोजिगोकरण०	२३२	एगपअसेण अईएऽप्या	१५२	कयअतराण मोहस्स	४६
आयोजियकरणं	२३३	एगभवे दो सेढी खलु	२६८	करद्व सुहुमकिट्ठीउ	१९५
आदारम्मि य वद्धपवेसा	१०७	एगसमइयोऽणुसमयो	१५४	करणस्स पढमसमये	६
				किट्ठीकरणस्स चरिमे	११५

आद्यांश	गाथाङ्कः	आद्यांशः	गाथाङ्कः	आद्यांश	गाथाङ्कः
किट्टीकरणे पुत्रापुत्रादं	११४	चरिसमये सजोगिरस	२५७	णामदुगास्स अडमुहुत्ता	२१६
किट्टीकरणे सम्मत्ते	२५५	चरिमाउ असखगुण	२०७	त	
किट्टी कुणमाणो	१०१	चरिमुदये संजलणतिगस्स	१७७	तडयसमये बहुअसख	२३७
किट्टीगुणगारो पल्ला	२५४	चरिमुदये संजलणाणं	१७५	तदयार्हण अतोमुहुत्तमेत्ता	२३९
किट्टी जोगो ठिअरसधाओ	२६०	चरिमे खंडे उक्किणम्मि	२२८	तक्कालिअेसु देइ	७२
कुणए अपुत्रफड्डाणि	२४९	चरिमे खंडे णट्ठे	२१४	तत्तो अपुत्रकिट्टीअ	१३४
कुणए वलिय कोइपढम	१३५	चरिमे वधो मोहस्स	१७२	तत्तो असण्णिणतुल्ल	३७
केवलदुगाअभविअ	११०	चरिमे वधो लोहस्स	१८७	तत्तो उअरिमुदिण्णा	१२३
कोइगवद्धलं	१३८	चरिमे समये मोहस्स	७८	तत्तो एगदुगुणहाणि	७५
कोइपढमाअ हेट्ठिमणुभया	१२२	छ		तत्तो ठिइखडपुहुत्तेण	५२
कोइपढमाउ माणपढमाअ	१३०	छट्ठखणे टात्तो उ	२४१	तत्तो पढमे समये	७
कोइविइयतइयत्तो	१२८	ज		तत्तो पुत्राडुपुवेहिं	२५१
कोहस्स पढमसंगह	९७	ज सगाहकिट्ठि अपुह्वए	१२७	तत्तो वीयाए उ विसेस	९५
कोहार्हण अपुत्राणि	६६	ज ठिइसत्त अतोकोडाकोडी	२२	तत्तो वीये अहिओ	१४९
कोहार्हणं उदयेणं	८३	ज ठिइसत्त अतोकोडालोडी	२५	तत्तो माणगकोहाण	८९
कोहार्हणमसंगहकिट्टीए	१२१	जवमज्ज टाणअस	१५६	तत्तो य कोइपढम	११७
ख		जा आवलित्तिगसेसा	२०१	तत्तो य खवगसेदी	२७१
खंडअ अणंतभागा	१६	जाणं समयपवद्धाण	१४३	तत्तो य वग्गणा	७६
खणअहिआवल्लिसेसाअ	२०२	जा दुचरिमसमयम	१६४	तत्तो विसेसहीणकमेण	७३
खणभवपवद्धसेसाणि	१४२	जीवस्स जहण्णग	१४८	तत्थ य णय अहिगारा	२
खवगाण संते णियमतो	११३	जेट्ठो किट्टी उ अणंतगुणूणा	८१	तत्थ य लोहपढम	९१
खवणादासंखसेसुं	५६	जेट्ठोऽणुसमय	१५९	तइ आवलिगासु	४५
खविआ एगारस किट्टी	२१७	ठ		तइ पढमसवयण	२५८
ग		ठाणअसंखसे जवमज्ज	१५०	ताउ अवेयणकालो	१६३
गंतूण असंखगुणिअ	१३२	ठिइखंडेसु गयेसुं	५१	ताउ असखगुणो	३४
गुणसेदीए आयाभो	१८	ठिइवधवहुसहस्सेसु	२८	ताणि अपुत्राणि	६४
गोमुत्तीअ पडिखणं	१२५	ठिइसत्त मोहस्सडव्वासा	११६	ताहे वीसगवधा	३६
घ		ठिइसत्तं मोहस्स वरिसड्ढगं	१२०	तो खणनवद्धसेसय	१६०
घाइयार्हण कमा	१८६	ठिइसत्तं सखसहरा	६०	तो तइयाए अहिआ	९६
घार्हण सत्तं	१८८	ठिइसत्तस्स असखसा	२३५	तो तीसगाण	३३
घार्हणं मासपुहुत्तं	१८५	ण		तो थावरतिरिनिरया	३९
घार्हण सखवाससहस्साणि	७९	णअणुपुत्रोसत्तात्तेअं	२६६	तो लोहस्स पढमसगह	९२
च		णिल्लेवणठाणाइ	१४७	तो वीरियस्स रसवधो	४१
चरिमप्यवहुत्ताउ	३८	णाणाणाणदुगाविरइ	१०६	तो वीसाण असंखगुण	५५
चरिमम्मि णरवसतिगं	२६५	णाणतराणि पल्लस्स	१५३	तो वीसाण असखगुणो	५४
				तो वेअणिज्जवधो	३५

आद्यांशः	गाथाङ्कः	आद्यांशः	गाथाङ्कः	आद्यांशः	गाथाङ्कः
थ		व		लोहस्स विद्वयकिट्टित्तो	१९१
थोवा आसि अन्तरकिट्टी	१९३	वंधपवेसा णिन्वत्तए	१३१	लोहस्स मुहुत्तंतो वंधो	२०३
द		वन्धाइपुन्वकिट्टीअ	१३३	लोहस्स मुहुत्तंतो संख०	२०४
दडकवाडयएलोगपूरणाणि	२३४	बंधो अंतोकोडाकोडी	१७	व	
दलित्त तु न्तिस्समाणं	१००	बंधो उदओ णासो	१७०	वित्थारेइ चउत्थसमये	२३८
दलित्त तु पडिखणं	८५	वायरवयमणउसास०	२४४	वेडज्जन्ताडिठिईअ	१६५
दाणंतरीयमण०	४०	वीयकरणपढमसमयओ	१२	वेडज्जमाणाकिट्टीअ ढल०	११८
दीसड अनरपढम	२०८	वीयसमये कवाडे	२३६	वेडज्जमाणाकिट्टीअ पढम०	१६६
दीसइ दलित्त	६९	वीयाइखणेषु अपुन्वा	१९७	वेडज्जमाणाकिट्टीइ	११९
देइ अपुन्वेसु	६८	वीयाइखणेषु असख०	१०२	वेडज्जमाणागत्स	१७१
देइ अपुन्वत्ततो	१०३	वीयाइडिडिवायेसु	२०९	वोच्छिज्जन्ति छ हासाई	२१
देइ दलित्त अपुन्व०	१९८	भ		वोच्छिज्जा सन्तुदया	२२९
न		भवचद्धाणं णिल्लेवण०	१६१	स	
नरतिरियउगणिदि०	१०५	भिन्नमुहुत्त उदियाण	४२	सकमओ णिन्वत्ति०	१३६
निरयसुरविजालपुढमी०	१०८	म		सखसेगतिभागुत्तर०	३०
प		मणवयणोरालाणं	९	सखडिइवधगमणे	२७
पंचमसमये पयरे	२४०	माणार्हिहिं	२१९	सगइअतरजासु	१३७
पढमसेऽपुन्वत्स	२०	मायाणासे लोहपढमाअ०	१९४	सगइकिट्टीण ढलं	१२६
पढमखणे देसोवसमणा०	२४	मोहस्सऽणुभागानां	१२४	संजलणजहण्णग०	६३
पढमसमये अपुन्वाणि	७०	मोहस्स देसऊणा	१७३	संजलणडुगत्स उ	१८२
पढमसुहुमाअ देइ ढलं	१९६	मोहस्स पल्लमेत्तो	३१	सतं मोहस्सतो०	१६७
पढमसुहुमाउ चरिन्ना	२००	मोहस्स सखवरिसा	४४	सढो ठावइ पढमठिइं	२२२
पढमाअऽणंतगुणिआ	८८	र		संपइ अमव्वपाउगो	१४६
पढमे ठिडखंडे पुण्णे	२६	रसखंडं कोहाईण	६२	संपइ वहुगो उदयो	५०
पत्तेययिराथिरणामाणं	२५९	रससंकमो उ खण्डे	४८	सत्तमछट्टविद्वयसमयेसुं	२४३
पणमिय सिरिपासजिणं	१	रससतं माणस्सऽणमह	६१	सत्तमसमये दडे	२४२
परिणामहाणाई	५	रम्भइ वायरमणवय०	२४५	समयस्मि पडुडि इगओ	१५७
पुण्णे ववेऽणुकमं	३२	ल		समयाहिअआवलिसेसाअ	५७
पुण्णे हयकण्णे आढवेइ	८०	लोहजहण्णगकिट्टि०	९८	समयाहियआवलिसेसम्मि	२१५
पुरिसत्स अट्टवरिसा	५८	लोहपढमाउ तन्विद्वयाए	१०९	सायासायेसुं पव्वत्ता०	१११
पुरिसाईणं वेओ	१०	लोहस्स जहण्णगकिट्टित्तो	९९	सुदयाणं पयडीण	४३
पुन्वगकड्डाणं	२४८	लोहस्स पढमसंगइकिट्टीअ	८६	सुहुमं सरीरजोग	२४७
पुन्वरद्वयकम्मं खयइ	२६२	लोहस्स पुन्वकड्डाणि	७७	सुहुमगकिट्टीवेयणकालत्तो	२१८
पुन्वाउ असंखंसाहिअ	१९९			सुहुमगुणत्तो गुणसेढी०	२०६
पंचमसमये पयरे	२४०			सुहुमहाए सखेज्ज०	२१३

आद्यांशः	गाथाङ्कः	आद्यांशः	गाथाङ्कः	आद्यांशः	गाथाङ्कः
सुहुमन्त्रा धोत्रा ततो	२१०	सेकाले पदमठिङं मायाजी०	१८३	सेसाणि जट्टिईए सा	१४४
सुहुमतपुं रुमन्तो	२५६	सेकाले पावेइ सजोगिगुणं	२३०	सेसासु विसेसूण	१०४
सुहुमा किट्टीओ तव्याए	१९०	सेकाले माणतइयकिट्टिं	१८०	सो पुण अमंखभागे	६५
सुहुमाण हेट्टिमा	२११	सेकाले माणतइमकिट्टिं	१७६	ह	
सुहुमासुं तव्यतोऽप्यं	१९२	सेकाले माणविइयकिट्टिं	१७८	ह्यकण्ण-किट्टिकरण०	३
सुहुमेण कायजोगेण	२४६	सेकाले मायाइमकिट्टिं	१८१	ह्यकण्णादीलोवट्ट०	५९
सेकाले अनियाट्टिं	२३	सेकाले लइइ अजोगि०	२६१	हस्सो भिन्नमुट्टत	२३१
सेकाले ओकड्ढित्तु	१६८	सेकाले लोइविइय०	१८९	हेट्टिक्षा अणुदिपणा	२१२
सेकाले कुणइ	११	सेकाले ऽवगयकसायगुण	२२४	होज्जा पुवव्व कम्मायां	२२५
सेकाले खवाए सत्त०	५३	सेकाले सुहुमगुणट्ठाण	२०५	होन्ति पवेसे कमसो	४७
सेकाले तइयं किट्टिं	१७४	सेकाले सेकाले	४९		
सेकाले पदमठिङं मायात०	१८४	सेसम्मि सखभागे	२२६		

အ-၂၅။ အိန္ဒိယနိုင်ငံ

क्षपकेश्रेणिमूलग्रन्थस्य च्छन्दसां सूची

(૧) આયતિગિતિચ્છન્દઃ (સ્કન્ધ-ચ્છન્દઃ)

यस्य प्रथमेऽर्धे द्वात्रिंशद् (३२) मात्रा, एव चर-
मार्धेऽपि, तद् आर्यागीतिच्छन्दः ॥ तस्मिन्श्च
गाथा—१०, ४०, ५६, ६९, ७०, ९१, ९३, ११८,
११९, १३६, १४१, १४६, १५०, १५२, १५८, १६१,
१६३, १६६, १७३, १८३, १८६, १९६, २०७,
२०८, २०९, २३९ ।

(੨) ਭਗੀਤਿ ਚੜ੍ਹਵ.

यस्य प्रथमेऽर्धे सप्तविंशतिः (२७) मात्राः,
चरमेऽर्धे तु त्रिंशत् (३०), तद् उद्गीतिच्छन्दः ।
तस्मिंश्च गाथाः—९, ४१, ६२, ६६, ७४, ८६, ८८,
९५, ११५, १२९, १३०, १३३, १५१ ।

(३) उपगीतिच्छन्द

यस्य प्रथमेऽर्धे सप्तविंशतिमात्रा (२७), एवं

चरमेऽर्धेऽपि, तद् अंगीतिकछन्द । तस्मिन् च गाथाः-
 २१, ३२, ३६, ३७, ४९, ५३, ५६, ६५, ७१, ७२,
 ७३, ८०, ८२, ८३, ८९, ९४, ९७, १०७, ११०,
 १११, १४६, २०३, २१४, २३८ ।

(४) गायचक्रन्द

यस्य प्रथमेऽर्धेऽष्टत्रिंशद् (३८) मात्रा, चरमे-
ऽर्धे तु सप्तविंशतिः (२७), तद् गायच्छन्दः । तस्मिञ्च
गाथा-१५४

(५) गीतिच्छन्दः

यस्य प्रथमेऽर्धे त्रिंशद् (३०) मात्राः, एवं चरमेऽर्धे-अपि, तद् गीतिच्छन्दः । तस्मिन्च गाय-
 १५, १७, १८, १९, २७, ३४, ४२, ४४, ४७,
 ५१, ५५, ५७, ५८, ६३, ६७, ६८, ७६, ७७, ९२,
 १०२, १०३, १०५, १०६, १०८, १०९, ११२, ११६,

❀ विशेषार्थिना कलिकालसर्वज्ञश्रीमदाचार्यहेमचन्द्रसूरीश्वररचितछन्दोगशासनमन्त्रलोकनीयम् ।

११७, १२०, १२१, १२२, १२४, १२६, १२८, १३२,
१३५, १४०, १४४, १६४, १६५, १६६, १७०,
१७२, १७६, १८०, १८६, १८७, २००, २०१, २०२,
२१०, २१७, २१६, २२१, २२८, २३०, २३४, २४५,
२५३, २५४ ।

(६) पञ्चार्याच्छन्दः

यस्य प्रथमेऽर्धे त्रिगद् (३०) मात्रा, चरमेऽर्धे
तु सप्तविंशति (२७), उभयोऽर्धाऽर्धयोऽर्धद्व्यङ्गमात्रा-
समनन्तरं यतिर्भवति, तत् पञ्चार्याच्छन्दः, तस्मिन्
गाथा-१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, १३, १४,
२२, ३०, ३१, ३५, ३८, ३९, ४३, ४५, ४८, ८४, ९६,
१०१, १०४, १२३, १२५, १२७, १३७, १३९, १४५,
१४८, १५५, १५६, १६७, १७८, १८१, १८४, १८८,
१९३, २०५, २१२, २१८, २२०, २३१, २३३, २३७,

२३६, २४१, २५०, २६०, २६३, २६४, २६५, २६६,
२६७, २६८, २६९, २७१ ।

(७) रिपुच्छन्दः -

यस्य प्रथमेऽर्धे एकत्रिंशद् (३१) मात्रा, एव
चरमार्धेऽपि, तद् रिपुच्छन्दः । तस्मिन्च गाथा-१३४

(८) ललित च्छन्दः

यस्य प्रथमेऽर्धे एकत्रिंशद् (३१) मात्राः,
एव चरमेऽपि, तद् ललिताच्छन्दः । तस्मिन्च गाथा-
१४३ । इदमत्राऽप्येयम्-रिपुच्छन्दसि सप्तमगणः
पञ्च मात्रा, ललितोच्छन्दसि तु तृतीयगणः ।

(९) विजुलार्याच्छन्दः

इदं छन्दः पञ्चार्याच्छन्दोवद् भवति, नव
रमन्मित्राद्यद्वाङ्गमात्रा. संलङ्घ्य यतिर्भवति । विजु-
लार्याच्छन्दसि च शेषा अग्रगीतिर्गाथा भवन्ति ।

चतुर्थं परिशिष्टम्

अकारादिक्रमेण क्षरकश्रेणिटीकाऽन्तः प्रमाणतया समुद्धृतानां ग्रन्थानां नाम्नां सूचिः

१ अध्यात्मोपनिषद् ५२५२

२ अन्यत्राऽपि ४३७, ४५२, ४८९, ५२८, ५४१,

३ अभिधानचिन्तामणिकोश २३१, ३१९, ५५६

४ अमरकोशः २३, १६२, १८४, १८९

५ आगम (जैन) ४४५, ५०५, ५०७, ५१२

६ आगम. (जैनेतरः) ५०८ ५०९

७ आचाराङ्ग टीका ४२०, ४२१

८ आवश्यकचूर्णिः १०, ६२, ४०९, ४३७, ४३९, ४४८

४४९, ४५२, ४५३, ४५७ ★-४६९, ४७२, ४७३,

४७६, ४७७, ४८६, ४९२, ५०१

९ आवश्यकनिर्युक्तिः ६२, ४४५, ५०७, ५२०

१० आवश्यकवृत्तिः (हारिमन्त्री) ४४९

११ आवश्यकवृत्तिः (मलयगिरीया) ४६२, ४६८

१२ उक्तं च ७, ४२७, ४३३, ४४६, ४५६, ४९३,
४९६

१३ उपदेगहस्यवृत्तिः ४३२

१४ औपपातिकमूत्रम्-५०७

१५ कर्मप्रकृति (मूलग्रन्थः) ८५, ८९, २००

१६ कर्मप्रकृतिचूर्णिः १२, ५८, ५९, ७२, ७९,

८०, ८३, ८४, ८६-८९, ९२, १३४, ३३९,

३४३, ४०३, ४०५, ४१४, ४३५, ४५०, ४८८,

४९०

१७ कर्मप्रकृतितट्पनम् ४१५, ४१७, ४२०, ४२१

१८ कर्मप्रकृतिटीका (श्रीमन्मलयगिरीया) ९०, ८५,

४०४, ४१४, ४३८,

१९ कर्मप्रकृतिटीका (श्रीमदुपाध्यायकृता) ७९, ४०४,

४०५, ४५०

२० कर्मस्तवः ४९८, ५००

२१ कपायप्राप्तम् (मूलम्) ३२, ७०, ७२-७७,

१५१, २००, २२२, २२४, २२७, २३०, २३३,

२४०, २८५, ४०७

★ दक्षिणपाद्वर्षे पृष्ठाङ्को दर्शितः । ★ यत्र ' ' एतच्चिह्नं दृश्यते, तत्र वामपाद्वर्षस्य पृष्ठाङ्कतः प्रभृति दक्षिणपाद्वर्षस्य-
पृष्ठाङ्कं यावत् पृष्ठाङ्का बोध्याः ।

२२ कपायप्राभृतचूर्णिः १६, १७, १९, २२, २६,
२८-३३, ३५-३७, ३९-५५, ५८-६०, ६३,
६४, ६६, ६८. ७०-७७, ७९-८८, ९०, ९२,
९३, ९४, ९६, १२४, १२५, १२७-१३०, १३३-
१३८, १४०, १४४, १४५, १४७, १४९-१५३
१५६, १५८, १६१, १६२, १६४-१६६, १८०,
१८३, १८४, १८६, १९१, २००-२०५, २२१
२२७, २३०, २३१, २३३-२३५, २३९-२४३,
२४६-२४८, २५३, २५६, २६१-२६३, २६६
२८५-२८९, २९१-२९६, ३०२, ३०५-३१३
३१५-३१७, ३२०, ३२४-३२६, ३२८, ३३०,
३३१, ३३३-३३५, ३३७, ३३९-३४४, ३४७-
३५१, ३५३, ३५४, ३५६, ३५७, ३५९, ३६०
३६२-३६४, ३६७, ३६८, ३८०-३८२,
३८६-३८८, ३९१, ३९६-४००, ४०२-४०५,
४०७-४१८, ४२०, ४३६, ४४९, ४५६ ४६३,
४६५, ४६७, ४७७, ४७९-४८५

२३ गुणस्थानकमारोह (मूलग्रन्थ) ४३२, ४३३,
४४६, ४५४, ४५६, ४८७, ५०५, ५०६

२४ गुणस्थानकमारोहवृत्तिः ४५३

२५ गौतमसूत्रम् ५०७, ५१७

२६ जीवसमास (मूलग्रन्थ) ३२१, ४२७

२७ जीवसमासवृत्तिः २२१, २२९, ४५८

२८ तत्त्वार्थसूत्रम् ४२२, ५०६

२९ तत्त्वार्थसूत्रभाष्यम् ४१९, ५०१, ५०३

३० तत्त्वार्थसूत्रवृत्तिः २३, ४२३, ४३३, ४३४, ४४४,
४४५, ४७०, ४७२, ४७३, ४८५, ४९४, ५०१ -

३१ तथा चोक्तम् ८

३२ तदुक्तञ्च ५११, ५३३

३३ धर्मसारप्रकरणम् ४६९

३४ ध्यानशतकम् १२, ४०३-४२५, ४२७-४३१,
४३४, ४८५-४८७

३५ ध्यानशतकटीका ४२५, ४३१, ४३२

३६ नव्यशतकम् ३०

३७ निशीथभाष्यम् १९७

३८ नैषधसहाकाव्यम् ५१४

३९ न्यायमञ्जरी ५०८, ५१०

४० न्यायवात्स्यायनभाष्यम् ५२८, ५३३

४१ पञ्चसमूह (मूलग्रन्थः) ३४३,

४२ पञ्चसमूहमूलटीका ९०

४३ पञ्चमग्रदटीका (मठवारीया) २२३, ३११,
४७३, ४७६, ५००

४४ प्रज्ञानासूत्रम् २२४, २२९, ४५१, ४५२,
४७१, ४९७

४५ प्रज्ञानावृत्ति (हात्तिमित्री) ४५१, ४९७

४६ प्रज्ञानावृत्ति [मलयगिरीया] ४५६

४७ प्रमाणवार्तिकः ५३९, ५४०, ५४६

४८ प्रमाणवार्तिनिरुद्धवृत्ति ५३९

४९ प्रगमरति ४४५

५० प्रशस्तादभाष्यस्य व्योमवृत्तिः ५०८

५१ प्राचीनकर्मस्तवः २१

५२ बृहत्कल्पभाष्यम् ५५५

५३ बृहदारण्यकम् ५२६

५४ बोधिचर्यावतारपञ्जिका ५४२

५५ भावद्गीता ५१०

५६ महाभारतम् ५३१

५७ मुक्तिद्वित्रिशिका ५३६

५८ मेदिनीकोशः १६४

५९ यन् प्रत्यपादि ७

६० यत्तु ५३३

६१ यदुक्तम् ४, ६-८, ४८६, ५२१, ५३०, ५३१,
५४२, ५५५

६२ योगचिन्दु ४८९

६३ योगशास्त्रम् २३१

६४ लिङ्गानुशासनम् ३२७

६५ (न्याय)वात्स्यायनभाष्यम् ५२७

६६ विशेषावश्यकभाष्यम् ४४०, ४५६, ४७०,
४९५, ४९६

६७ विशेषावश्यकभाष्यटीका ४९५

६८ वैशेषिकदर्शनप्रशस्तपादभाष्यम्, ५०९

६९ व्याख्याप्रज्ञप्ति ३४१, ४४२, ४४५

७० व्याख्याप्रज्ञप्तिवृत्ति ३४१, ४६३

७१ शतकचूर्णि १२४, १४९, ३९०, ४७३, ४९५

७२ शतकभाष्यम् १२

- ७३ शास्त्रवार्तासमुच्चयः ४२८,
 ७४ श्रुति. ५१०, ५१९, ५२६
 ७५ सप्ततिकाचूर्णिः ६०, ६६, ७९, ८१, ८५, ९०, १५१,
 २३७, ३३०, ३३१, ३३९, ३४१, ३४२, ३४७,
 ३४९, ३५१, ३५४, ३५६-३५९, ३६२, ३८९,
 ३९०, ४०२, ४०३, ४१५, ४१७, ४२३, ४३९,
 ४८८, ४९१, ५०१, ५५५
 ७६ सप्ततिकाभाष्यवृत्ति ४३६, ५००
 ७७ सप्ततिकावृत्ति. ६१, ९१, ४१७
 ७८ सर्ववेदान्तसिद्धान्तसमूह ५२६, ५२७
 ७९ साङ्ख्यकारिका ५४८, ५४९
 ८० साङ्ख्यतत्त्वकौमुदी ५४८

- ८१ साङ्ख्यप्रवचनभाष्यम् ५४९
 ८२ सिद्धहेमशङ्कानुशासनम् ५, ६, ७, ९, २५ २८
 ३१, ३४, ३६, ३९, ४३, ६८, ७२, ८३, ९३,
 ९४, १५०, १५२, १५४, १७८, २१९, २२०,
 २३१, २३४, २६३, ४०३, ४२४ ४३९, ४४४,
 ४४७, ४४८, ४५०, ४५३, ४६३, ४७७, ४६४,
 ५५६
 ८३ सिद्धान्तविन्दु ५२७
 ८४ सूत्रकृताङ्गवृत्ति. ४२०
 ८५ सेतुन्याख्या ५२१
 ८६ सोदरनन्दमहाभाष्यम् ५१७

पञ्चमं परिशिष्टम्

अकारादिक्रमेण क्षपव.श्रेणिटीकाऽन्तर्गतानां ग्रन्थकृन्नाणां सूची

- १ अमयदेवसूरिपादा ४६३
 २ अस्मद्व्युत्पत्तिरणाः २१९
 ३ आर्यश्यामा ४९७
 ४ आवश्यकचूर्णिकारा. ४५३, ४७०, ४७१,
 ४९२ ४९४
 ५ आवश्यकनियुक्तिकारा ४५९, ५०२
 ६ ईश्वरकृष्णाः ५४८, ५४९,
 ७ उपाध्यायपुङ्गवाः ६१, ७९, ८१, ८६, ९०,
 ४०४, ४२१
 ८ उमास्वातिपादा ४६९
 ९ श्रीकपिलः ५४८
 १० कर्मप्रकृतिचूर्णिकारा ४८८, ४८९
 ११ कर्मस्तयकृतः ४९८
 १२ कपायप्रामृतिचूर्णिकारा. ४७१, ४७७, ५०१
 १३ कर्मग्रन्थिका. ४५९, ५५५
 १४ गोतम. ५१०
 १५ (सप्ततिका) चूर्णिकारा ४९१
 १६ जयन्तमहाः ५०८, ५१०
 १७ तत्त्वार्थभाष्यकारा ५०३, ५०६

- १८ तत्त्वार्थवृत्तिकारा ४५७
 १९ तौतातिता. ५२६
 २० श्रीधर्मकीर्ति ५३९
 २१ ध्यानशतककृन् १२
 २२ न्यायभाष्यकारा ५०९, ५३४
 २३ पञ्चसमूहकारा ११
 २४ पतञ्जलि ५३१,
 २५ पद्मनाभमिश्र ५२१
 २६ प्राभाकरा ५२४
 २७ पाराशर्यः ५३१,
 २८ भट्टसर्वशादय ५२९
 २९ श्रीमेदन्ताश्वघोषः ५१७
 ३० भट्टबाहुवाभिनः ४५२
 ३१ भाष्यकारा. ४४९, ४४५, ४५४, ४५५, ४६९,
 ४९४, ४९६, ४९७, ५०१, ५०२
 ३२ भास्कर १८२, १८७, २१०, २६०, २६४, २६५
 ३३ मनोरथनन्दन. ५३९
 ३४ श्रीमन्मलयगिरिसूरिपादा ३४०, ४०४, ४३८,
 ४४८, ४७३, ४९२, ४९९ ५००

- ३५ श्रीमन्मलयगिरि पादान्य ३३१, ४१४,
 ३६ मुनिचन्द्रमूरिपादा ४१५, ४१७, ४२१,
 ३७ मेरुतुङ्गसूरय. २१, ४३६, ५००
 ३८ श्रीवधमानप्रभृतय. ५२१
 ३९ वाचस्पतिमिश्रा ५४८, ५४९
 ४० वाचकमुख्या ४४५, ४५३, ४६६, ४९२, ५०२,
 ५०६
 ४१ विज्ञानभिम्बु ५४९
 ४२ विशेषावश्यकमाष्यकृत. ४४९, ४८६, ४९९
 ४३ व्यासमुनि ५१०
 ४४ व्योमगिरिाचार्या ५०८, ५२८

- ४५ शतक(लयु)चूर्णिकारादय ४७३
 ४६ शतकचूर्णिकारा
 ४७ शतकभाष्यकार. १२
 ४८ शीलाज्ञाचार्या ४२०
 ४९ मिद्धसेनगणय ४३३, ४३४, ४४४, ४५७
 ५० सैद्धान्तिकाः ५५५
 ५१ प्रगमरतिवृत्तिकारा हरिभद्रसूरीधरा ४७७
 ५२ हरिभद्रसूरीधरा ४२५, ४२८, ४३१, ४४९,
 ४५१, ४५७, ४८९, ४९७
 ५३ श्रीहर्ष. ५१४
 ५४ मलवारगच्छीया हेमचन्द्रपादा २२१, ४५८

अथ पठं परिशिष्टम्

क्षपकश्रेणिटीकाऽन्तर्गतानि व्याकरणसूत्राणि

- १ अच् (५-१-४९) ५, ९३
 २ अतोऽने हन्वरात (७-२-६) ४४४, ४९४
 ३ अययवात् तयट् (७-१-१५१) २५
 ४ आतो डोऽह्वावाम (५-१-७६) ५५६
 ५ इणुवी०, (उणादि १८२) ९४
 ६ कर्मजा वृचा च (३-१-८३) २२०
 ७ कर्मणोऽण् (५-१-७२) २१९
 ८ कालेन वृष्यस्त्र क्रियान्तरे (५-४-८२) ४७७
 ९ कृभ्वस्तिभ्यां कर्मकवृभ्यां प्रागतत्वे चिः
 (७-२-१२६) ४५०
 १० क्रियाविशेषणान् (२-२-४१) ७
 ११ क्वचित् (५-१-१७१) ५
 १२ चतुर्व्यां पञ्ची (८-३-१३१) १५२
 १३ चोरादे (७-१-७३) ४४८
 १४ जीण्ग्रीनीवृष्यविभीम्यः कित् (उणादि-२६१) ६
 १५ णकवृचौ (५-१-४८) २१९
 १६ तादर्थ्ये (२-२-१४) १५२
 १७ ते लुग्व (३-२-१०८) ५
 १८ द्विवचनस्य बहुवचनम् (८-३-१३०) ४३९
 १९ नान्युपान्त्यग्री० (५-१-५४) ५

- २० पन्नाशिल्लान्यः (उणादि ३००) २३१
 २१ पर्यपाभ्यां चर्त्ये (२-२-७१) ४४७
 २२ पञ्चानाद्यन्ताप्रादिस (६-३-७५) १५४
 २३ पारेमभ्येऽग्रेऽन्तः पष्ठया वा (३-१-३०) ३४, ३६
 २४ पृथोदरादित्वान् (३-२-१५५) तीयलोपः ४३६
 २५ पृथुप् चागवेकस्य त्यादे (७-४-८१) २८
 २६ भावाकर्त्रो. (५-३-१८) ८३, ९४, ५५६
 २७ भावे (५-३-१२२) ४४८
 २८ भौवृधि० (उणादि ३८७) ५
 २९ भुजिपत्यादिभ्यः कर्मापादाने (५-३-१२८) ४५३
 ३० याजकादिभि (३-१-७८) २२०
 ३१ योग्यतावोप्ता० (३-१-४०) ४३, १५२
 ३२ लिहादिभ्य (५-१-५०) ५५६
 ३३ लुक् (८-२-११) ४०३
 ३४ वाइयसि० (उणादि ४२३) ५
 ३५ विशेषण विशेष्येणैकार्थ्यं (३-१-९६) २३४
 ३६ वीप्तायाम् (७-४-८०) २८, १५०
 ३७ जेप संस्कृतवत् सिद्धम् (८-४-४४८) २६३
 ३८ जेपे (२-२-८१) २२०
 ३९ पष्ठयत्नाच्छेपे (३-१-७६) २२०

१०. अक्षरानुसंधान (३ भाग) १९३३
११. अक्षरानुसंधान (३ भाग) १९३४
१२. अक्षरानुसंधान (३ भाग) १९३५
१३. अक्षरानुसंधान (३ भाग) १९३६

४४ स्वार्थे षडन वा (८-२-१६४) १५८
 ४५ तु न्तु निप्रत्ययवर्ति ४५-भायनविम्नये
 (८-२-११८) ३१
 ४६ इ ११७ १७ १-११) ४२४

अलक्षं नानिदं च

क्षयकश्रेणितोक्तान्तर्गता न्यायाः

[illegible]

१० भोमो भोमनेन १०, ३४, १६, १७४, २२७, २२८
 ११ भूतपूर्वकस्तद्रूपचारः । ३११
 १२ यदाऽन्यत्र क्रियावत् न श्रूयते, तत्रास्ति भवन्तीकः
 प्रयुज्यते २१८
 १३ यद्योदंशं निर्देश १०, २३, २३७
 १४ विविधा सूत्राणां प्रतीति ३००
 १५ व्याख्यातलो विशेषप्रतिपत्तिः २१०, २११, ४८१,
 ५१८
 १६ नानां शब्दार्थाः ज्ञानार्थाः ७४६
 १७ नापेक्षनसमर्थम् २५

ਅਫ਼ਤਾਬ ਮਾਹਿਰਿਨਿਕਟਾਬ

दशमोऽर्थे विद्येताऽन्नगेतानि गणितपरणसुत्राणि

[illegible]

॥ १ ॥
 ॥ २ ॥
 ॥ ३ ॥
 ॥ ४ ॥
 ॥ ५ ॥
 ॥ ६ ॥
 ॥ ७ ॥
 ॥ ८ ॥
 ॥ ९ ॥
 ॥ १० ॥
 ॥ ११ ॥
 ॥ १२ ॥
 ॥ १३ ॥
 ॥ १४ ॥
 ॥ १५ ॥
 ॥ १६ ॥
 ॥ १७ ॥
 ॥ १८ ॥
 ॥ १९ ॥
 ॥ २० ॥
 ॥ २१ ॥
 ॥ २२ ॥
 ॥ २३ ॥
 ॥ २४ ॥
 ॥ २५ ॥
 ॥ २६ ॥
 ॥ २७ ॥
 ॥ २८ ॥
 ॥ २९ ॥
 ॥ ३० ॥
 ॥ ३१ ॥
 ॥ ३२ ॥
 ॥ ३३ ॥
 ॥ ३४ ॥
 ॥ ३५ ॥
 ॥ ३६ ॥
 ॥ ३७ ॥
 ॥ ३८ ॥
 ॥ ३९ ॥
 ॥ ४० ॥
 ॥ ४१ ॥
 ॥ ४२ ॥
 ॥ ४३ ॥
 ॥ ४४ ॥
 ॥ ४५ ॥
 ॥ ४६ ॥
 ॥ ४७ ॥
 ॥ ४८ ॥
 ॥ ४९ ॥
 ॥ ५० ॥
 ॥ ५१ ॥
 ॥ ५२ ॥
 ॥ ५३ ॥
 ॥ ५४ ॥
 ॥ ५५ ॥
 ॥ ५६ ॥
 ॥ ५७ ॥
 ॥ ५८ ॥
 ॥ ५९ ॥
 ॥ ६० ॥
 ॥ ६१ ॥
 ॥ ६२ ॥
 ॥ ६३ ॥
 ॥ ६४ ॥
 ॥ ६५ ॥
 ॥ ६६ ॥
 ॥ ६७ ॥
 ॥ ६८ ॥
 ॥ ६९ ॥
 ॥ ७० ॥
 ॥ ७१ ॥
 ॥ ७२ ॥
 ॥ ७३ ॥
 ॥ ७४ ॥
 ॥ ७५ ॥
 ॥ ७६ ॥
 ॥ ७७ ॥
 ॥ ७८ ॥
 ॥ ७९ ॥
 ॥ ८० ॥
 ॥ ८१ ॥
 ॥ ८२ ॥
 ॥ ८३ ॥
 ॥ ८४ ॥
 ॥ ८५ ॥
 ॥ ८६ ॥
 ॥ ८७ ॥
 ॥ ८८ ॥
 ॥ ८९ ॥
 ॥ ९० ॥
 ॥ ९१ ॥
 ॥ ९२ ॥
 ॥ ९३ ॥
 ॥ ९४ ॥
 ॥ ९५ ॥
 ॥ ९६ ॥
 ॥ ९७ ॥
 ॥ ९८ ॥
 ॥ ९९ ॥
 ॥ १०० ॥

नवमं परिशिष्टम्

अशीतितमगाथैकाशीतितमगाथापूर्वार्ध-द्वयशीतितमगाथा त्र्यशीतितमगाथा चतुरशीतितम-
गाथापूर्वार्ध-पञ्चशीतितमगाथाप्रमृतित्रिनवतितमगाथापर्यवसानाभिर्गाथाभिः प्रतिपादितस्य पदार्थस्य
संवादकं श्रीम-गुनिच-प्रसूरिपादविरचितशतकचूर्णिटिप्पनम्

ततोऽसाधन्तमुर्हूर्तमनुसमवविहिता(त)पूर्वापूर्व-
स्वर्धकसमूहः प्रतिसंज्वलनकपायं संप्रह्नयाभिप्रायतः
तिस्रितस्रहति द्वादशकिट्टीर्युगपत् करोति, तुल्यान्त-
रणाननन्तामपि एकेनया गणनाद्, व्यतितः पुनरेकै-
काऽनन्तशः इति । किट्टीर्यो नाम एकैकरसाविभागोत्त-
रपरमागुप्रचयलवर्गणासमूहस्वभावाणां कपायरस-
स्वर्धकानां दलिकरसाऽपवर्तनया त्याजितस्वर्धकलप-
स्य परस्परमनन्तगुणरसान्तरतयाऽविभागान्तराहि-
लोमस्य पूर्वस्वर्धकानां प्राग्विहितापूर्वस्वर्धकानां च
दलिकेमादाय सर्वजयन्यापूर्वस्वर्धवादिवर्गणातोऽन-
न्तगुणहीनां तुल्यरसदलिकसंचयात्मिकां प्रथमकिट्टी-
करोति । एवमतोऽपि अनन्तगुणरसान्तरां द्वितीयां,
ततोऽपि तृतीयामेवं यावत् प्रथमविभागान्त्यकिट्टी-
मिति । एताश्च कथंचित् तुल्यान्तरगुणकारतया अन-
न्ता अपि एकैवेति । यथा लोमस्य तिस्रोऽऽ ... ।
एवं प्रथमविभागान्त्यकिट्टीतोऽनन्तगुणवृद्धर-
साविभागां यथोत्तरमनन्तगुणाभ्यधिकानन्तान्तराल-
किट्टीसमूहस्वभावां द्वितीयामेव तृतीयां च करोति ।
यथा लोमस्य तिस्रोऽनन्ता वा, तथा प्रत्येकं पञ्चानु-
पूर्था मायादीनामपि । परं द्वादशाऽपि संप्रह्किट्टयः
स्वस्थानसदृशावान्तरकिट्टीगुणकारा उत्तरोत्तरं च स्व-
स्थानादनन्तगुणवृद्धान्तराला । तथाहि-द्वादशानां संप्र-
ह्किट्टीनामेकादशान्तराणि । एकादश चान्तरगुणको-
रास्तत्र लोमस्य प्रथमसंप्रह्किट्टयाचरमकिट्टी यदन-
न्तरागिगुणितातरथैव द्वितीयसंप्रह्किट्टया प्रथमकिट्टी

भवति, स प्रथमः । अयं च सर्वासामपि संप्रह्किट्टीनां
स्वस्थानकिट्टीगुणकारेभ्योऽनन्तगुणः । एवमस्या एव
संप्रह्किट्टया यदनन्तरागिगुणिता चरमकिट्टी एतत्तृ-
तीयकिट्टयात्रिकिट्टी भवति, स द्वितीयः, एव च प्राग्
गुणकारादनन्तगुणः, एव तृतीयादयोऽपि यथोत्तरम-
नन्तगुणास्तावन्नेयाः, यावद् द्वादशयाः संप्रह्किट्टयाः
क्रोत्रद्वितीयाया चरमकिट्टीगुणकार एकादश इति ।
ये तु सर्वास्वपि संप्रह्किट्टीषु स्वस्थानेऽवान्तरकि-
ट्टीनां यथोत्तरमनन्तगुणा अपि गुणकारास्ते सर्वेऽपि
प्रथमद्वितीयकिट्टयन्तरगुणकारादपि अनन्तगुणहीनाः ।
अत एव सानान्यतः प्रथमात् संप्रह्किट्टयन्तरगुणका-
रादनन्तगुणहीनेन एकेन गुणकारेण गुणिततया
वृद्धिभावात् सदृशान्तरतायां अनन्तानामपि संप्रह्-
भिप्रायतो अवान्तरकिट्टीनामेकत्वम् । यच्च संप्रह्कि-
ट्टीनापरस्परं विशेष्य (प), सो अन्यस्मादन्तरगुणकारा-
देकादशभेदादिति । पुनरपि स्फुटतरावबोधाय अस-
द्भाषकलपनया किञ्चिदुच्यते । किल द्वादशस्वपि
संप्रह्किट्टीषु अनन्ता अपि अवान्तरकिट्टयस्तिष्ठ-
स्तिष्ठ इति पट्टिंशत्, अत्र च प्रथमकिट्टी अनन्त-
रसाऽपि किल दशरसाविभागा एतद्द्विगुणाविभागा
द्वितीया, तच्चतुर्गुणाविभागा तृतीया, एव यथोत्तरमन-
न्तगुणा अपि अवान्तरकिट्टय पूर्वपूर्वद्विगुणगुणकार-
गुणिततया द्वितीयादीनां संप्रह्किट्टीनां प्रथमकिट्टी-
रेकादशापि परिहृत्य तावत्तोया(था?)वच्चरमाऽवान्तर-
किट्टीति । एताः पुनरेकादशापि संप्रह्किट्टयन्तरगुण-

कारैरनन्तानन्तरूपैरपि कोटिदशकादिकैर्यथोत्तरमन-
न्तगुणैरपि दशगुणैः कोटीकोटिसहस्रदशकपर्यन्तैरे-
कादशभिरादितोऽपि चरमाऽवान्तरकिट्टीगुणकाराद-
नन्तगुणैरपि साधिकपञ्चगुणैः (५६३५४५) प्राच्यच-
रमकिट्टीनां गुणनेन भवन्ति । अत्र च गुणकारसंहृष्टिः ॥

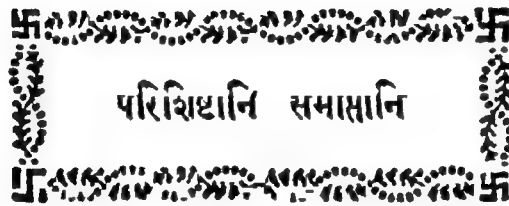
१०	२०	८०	कोटि ८००	कोटि ६४००
		कोटयः १०	८	१६

एवं द्विगुणद्विगुणगुणकारगुणिततयाऽन्तरान्तरा च
संग्रहकिट्ट्यन्तरानुगता यावत् ।

सोलस दोत्ति (दोन्नि) सयाइ सत्तेतरिहु ति तह-
सहस्साइ । सत्तहिलवळेहि समगला एगकोडी य ॥

(१, ६७, ७७, २१६) इत्यन्तिमः पञ्चत्रिंशत्तमो
द्विचरमावान्तरकिट्टीगुणकारस्तावत् स्वयमभ्यूह
गुणितफलानुगता सुधिया वाच्येति (?) । एताञ्च
द्वादश कोनसज्जलनोदयेन सप्तकश्रेणिमारोहतो
भवन्ति । मानसज्जलनोदयेन क्षपितसंज्जलनकोपस्य
शेषमानादित्रयस्य नव । मायोदयेन तु क्षीणाद्यद्वय-
स्य षट् । लोभोदयेन चाद्यत्रयक्षये केवललोभस्य
तिस्रः । तदुक्तं

बारस नव छ त्तिन्नि य किट्टीओ होंति अहवणंताओ
एक्केक्कम्मि कसाये तिगतिगमहवा अणंताओ ॥१॥★

परिशिष्टानि समाप्तानि

अशुद्धिर्नामानपत्रकम्

प्रथम पङ्क्ति	अशुद्धि	शुद्धिः
२ १४	०चागमे	ह्यागमे
२ २५	श्रीपाश्व०	श्रीपार्श्व०
३ ४	दीक्षन्त्याजा०	दीक्षा०त्याजा०
३ १७	पन्थासपादो	पन्थासवर्गो
९ १	यथा कारः	खवगसेदी
९ १५	"काय०य सेकाले"	"सेकाले कुण्ड"
१० ६	अयोगिकेवलिगुणस्थानकश्च	अयोगि- गुणस्थानकश्च
१९ ११	सत्तागत०	सत्तागत०
१९ २०	०सप्त०	०पञ्च०
२० ५	पराजा आदेयो	पराधातमुच्छ्वास- मुपधात त्रसचतुष्क
२० ६	त्रिंश०	सुभगमादेयं नामकर्मणस्त्रिंश०
२२ ६	व्यवच्छिन्ना	व्यवच्छिन्ना
२२ १६	आउगाणि	आउगाणि
२२ २७	उपरितना०	उपरितनी०
२४ १०	०नन्तरसमय०	०नन्तरसमय०
२५ २२	वि	पि
२५ २६	स्थितिं धानयति	स्थितेर्विनाशः
२७ २०	०णऽस०	०ण दलिभं तु
	खिवइ	असंखगुण पखिवइ
२७ २१	वधतासु	वध्वातीसु
२७ २१	॥११॥ (उद्गीति)	॥१५॥ (गीति)
२८ ३	०पङ्कतीनां	०प्रकृतीना
२८ ७	च	य ॥
२८ २१	द्विस्त०	द्विस्त०
२९ २	पूणो	पूणो
३० ९	०प्रेदशतो	०प्रवेशतो
३० ११	कथपुन०	कथा पुन०
३० २७	यन्त्रकम	यन्त्रकारिण

प्रथम पङ्क्ति	अशुद्धि	शुद्धि
३१ ११	उवट्टणाथ	उवट्टणाथ
३१ १६	०भावने त्रिस्मये	०भावनत्रिस्मये
३२ १५	वन्धोऽयो०	वन्धोऽययो०
३२ १७	छट्से	छट्से
३३ ४	गुणसक्रमेण	गुणसंक्रमेण
३३ २३	ठिड्धायसंखेहिं	सखठिड्धायेहिं
३३ २५	स्थितिघातसख्यै	सख्यस्थितिघातैः
३३ २६	यत्स्थितित्वम्	यत्स्थितिसत्त्वम्
३४ २	पष्ठया व"	पष्ठया वा"
३४ ३	स्थितिघातसख्यैः	सख्यस्थितिघातैः
३४ ५	उपलक्ष लक्ष्यते	x
३४ ८	०द्वय	०द्वय
३४ १०	०द्वि विणासेडं	०द्वि णासेड
३४ १२	विनाशयितुं	नाशयितुं
३४ २६	०तश्चाऽनन्त०	०तश्चाऽनन्त०
३४ २८	विणा०	णासेडं
३४ २९	विनाश-	नाश-
३५ १	अनिवृत्ति०	सवेदानिवृत्ति० ★
३५ २	किमपूर्व०	किमपूर्व०
३६ ६	सागरोपम०	सागरोपम०
३६ १२	पदसंस्कारः	पदसंस्कारः
३६ २२	पूणो	पूणो
३६ २३	य	च Δ
३७ १६	ठिड्बधसंख०	सखठिड्बध०
३७ १८, २०	स्थितिवन्धसंख्य०	सख्यस्थितिवन्ध०
३७ २०	सख्यातेषु	सख्यातसहस्रेषु
३७ २६	०प्रातभृ०	०प्राभृत०
३८ १६	०त्रिसमाग०	०त्रिसप्तमाग०
३८ १८	मोहनीयस्य सा०	मोहनीयस्य सा०
३८ २५	०सप्तमात्र.	०सप्तमागमात्रः

ॐ सर्वत्र प्रष्टुशिरस्युपन्यस्तसूक्ष्माक्षरपङ्क्ति पङ्क्त्यङ्को बोध्या ।

॥ इय शुद्धि १११, १३०, १४१, १५२ गाथास्वपि बोध्या ।

△ इय शुद्धि २६, २९, ३३, ३९, ५३, ७७, ८५, ८८, १०५, १०७, १६०, १६९, १७०, १८५, २०२, २०५,

२०९, २१७, २४१, २६० गाथास्वपि बोध्या ।

★ इय शुद्धिः ३७, ३९, ४१, ४३, ४५, ४७, ४९, ५१, ५३, ५५, ५७, ५९, ६१, ६३, ६५, ६७, ६९, ७१, ७३,

७५, ७७, ७९, ८१, ८३, ८५, ८७, ८९, ९१, ९३, ९५, ९७, ९९, १०१, १०३, १०५, १०७, १०९, १११, ११३, ११५, ११७, ११९, १२१, १२३, १२५, १२७, १२९, १३१, १३३, १३५, १३७, १३९, १४१, १४३, १४५, १४७, १४९, १५१, १५३, १५५, १५७, १५९, १६१, १६३, १६५, १६७, १६९, १७१, १७३, १७५, १७७, १७९, १८१, १८३, १८५, १८७, १८९, १९१, १९३, १९५, १९७, १९९, २०१, २०३, २०५, २०७, २०९, २११, २१३, २१५, २१७, २१९, २२१, २२३, २२५, २२७, २२९, २३१, २३३, २३५, २३७, २३९, २४१, २४३, २४५, २४७, २४९, २५१, २५३, २५५, २५७, २५९, २६१, २६३, २६५, २६७, २६९, २७१, २७३, २७५, २७७, २७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, २९३, २९५, २९७, २९९, ३०१, ३०३, ३०५, ३०७, ३०९, ३११, ३१३, ३१५, ३१७, ३१९, ३२१, ३२३, ३२५, ३२७, ३२९, ३३१, ३३३, ३३५, ३३७, ३३९, ३४१, ३४३, ३४५, ३४७, ३४९, ३५१, ३५३, ३५५, ३५७, ३५९, ३६१, ३६३, ३६५, ३६७, ३६९, ३७१, ३७३, ३७५, ३७७, ३७९, ३८१, ३८३, ३८५, ३८७, ३८९, ३९१, ३९३, ३९५, ३९७, ३९९, ४०१, ४०३, ४०५, ४०७, ४०९, ४११, ४१३, ४१५, ४१७, ४१९, ४२१, ४२३, ४२५, ४२७, ४२९, ४३१, ४३३, ४३५, ४३७, ४३९, ४४१, ४४३, ४४५, ४४७, ४४९, ४५१, ४५३, ४५५, ४५७, ४५९, ४६१, ४६३, ४६५, ४६७, ४६९, ४७१, ४७३, ४७५, ४७७, ४७९, ४८१, ४८३, ४८५, ४८७, ४८९, ४९१, ४९३, ४९५, ४९७, ४९९, ५०१, ५०३, ५०५, ५०७, ५०९, ५११, ५१३, ५१५, ५१७, ५१९, ५२१, ५२३, ५२५, ५२७, ५२९, ५३१, ५३३, ५३५, ५३७, ५३९, ५४१, ५४३, ५४५, ५४७, ५४९, ५५१, ५५३, ५५५, ५५७, ५५९, ५६१, ५६३, ५६५, ५६७, ५६९, ५७१, ५७३, ५७५, ५७७, ५७९, ५८१, ५८३, ५८५, ५८७, ५८९, ५९१, ५९३, ५९५, ५९७, ५९९, ६०१, ६०३, ६०५, ६०७, ६०९, ६११, ६१३, ६१५, ६१७, ६१९, ६२१, ६२३, ६२५, ६२७, ६२९, ६३१, ६३३, ६३५, ६३७, ६३९, ६४१, ६४३, ६४५, ६४७, ६४९, ६५१, ६५३, ६५५, ६५७, ६५९, ६६१, ६६३, ६६५, ६६७, ६६९, ६७१, ६७३, ६७५, ६७७, ६७९, ६८१, ६८३, ६८५, ६८७, ६८९, ६९१, ६९३, ६९५, ६९७, ६९९, ७०१, ७०३, ७०५, ७०७, ७०९, ७११, ७१३, ७१५, ७१७, ७१९, ७२१, ७२३, ७२५, ७२७, ७२९, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७३९, ७४१, ७४३, ७४५, ७४७, ७४९, ७५१, ७५३, ७५५, ७५७, ७५९, ७६१, ७६३, ७६५, ७६७, ७६९, ७७१, ७७३, ७७५, ७७७, ७७९, ७८१, ७८३, ७८५, ७८७, ७८९, ७९१, ७९३, ७९५, ७९७, ७९९, ८०१, ८०३, ८०५, ८०७, ८०९, ८११, ८१३, ८१५, ८१७, ८१९, ८२१, ८२३, ८२५, ८२७, ८२९, ८३१, ८३३, ८३५, ८३७, ८३९, ८४१, ८४३, ८४५, ८४७, ८४९, ८५१, ८५३, ८५५, ८५७, ८५९, ८६१, ८६३, ८६५, ८६७, ८६९, ८७१, ८७३, ८७५, ८७७, ८७९, ८८१, ८८३, ८८५, ८८७, ८८९, ८९१, ८९३, ८९५, ८९७, ८९९, ९०१, ९०३, ९०५, ९०७, ९०९, ९११, ९१३, ९१५, ९१७, ९१९, ९२१, ९२३, ९२५, ९२७, ९२९, ९३१, ९३३, ९३५, ९३७, ९३९, ९४१, ९४३, ९४५, ९४७, ९४९, ९५१, ९५३, ९५५, ९५७, ९५९, ९६१, ९६३, ९६५, ९६७, ९६९, ९७१, ९७३, ९७५, ९७७, ९७९, ९८१, ९८३, ९८५, ९८७, ९८९, ९९१, ९९३, ९९५, ९९७, ९९९, १००१, १००३, १००५, १००७, १००९, १०११, १०१३, १०१५, १०१७, १०१९, १०२१, १०२३, १०२५, १०२७, १०२९, १०३१, १०३३, १०३५, १०३७, १०३९, १०४१, १०४३, १०४५, १०४७, १०४९, १०५१, १०५३, १०५५, १०५७, १०५९, १०६१, १०६३, १०६५, १०६७, १०६९, १०७१, १०७३, १०७५, १०७७, १०७९, १०८१, १०८३, १०८५, १०८७, १०८९, १०९१, १०९३, १०९५, १०९७, १०९९, ११०१, ११०३, ११०५, ११०७, ११०९, ११११, १११३, १११५, १११७, १११९, ११२१, ११२३, ११२५, ११२७, ११२९, ११३१, ११३३, ११३५, ११३७, ११३९, ११४१, ११४३, ११४५, ११४७, ११४९, ११५१, ११५३, ११५५, ११५७, ११५९, ११६१, ११६३, ११६५, ११६७, ११६९, ११७१, ११७३, ११७५, ११७७, ११७९, ११८१, ११८३, ११८५, ११८७, ११८९, ११९१, ११९३, ११९५, ११९७, ११९९, १२०१, १२०३, १२०५, १२०७, १२०९, १२११, १२१३, १२१५, १२१७, १२१९, १२२१, १२२३, १२२५, १२२७, १२२९, १२३१, १२३३, १२३५, १२३७, १२३९, १२४१, १२४३, १२४५, १२४७, १२४९, १२५१, १२५३, १२५५, १२५७, १२५९, १२६१, १२६३, १२६५, १२६७, १२६९, १२७१, १२७३, १२७५, १२७७, १२७९, १२८१, १२८३, १२८५, १२८७, १२८९, १२९१, १२९३, १२९५, १२९७, १२९९, १३०१, १३०३, १३०५, १३०७, १३०९, १३११, १३१३, १३१५, १३१७, १३१९, १३२१, १३२३, १३२५, १३२७, १३२९, १३३१, १३३३, १३३५, १३३७, १३३९, १३४१, १३४३, १३४५, १३४७, १३४९, १३५१, १३५३, १३५५, १३५७, १३५९, १३६१, १३६३, १३६५, १३६७, १३६९, १३७१, १३७३, १३७५, १३७७, १३७९, १३८१, १३८३, १३८५, १३८७, १३८९, १३९१, १३९३, १३९५, १३९७, १३९९, १४०१, १४०३, १४०५, १४०७, १४०९, १४११, १४१३, १४१५, १४१७, १४१९, १४२१, १४२३, १४२५, १४२७, १४२९, १४३१, १४३३, १४३५, १४३७, १४३९, १४४१, १४४३, १४४५, १४४७, १४४९, १४५१, १४५३, १४५५, १४५७, १४५९, १४६१, १४६३, १४६५, १४६७, १४६९, १४७१, १४७३, १४७५, १४७७, १४७९, १४८१, १४८३, १४८५, १४८७, १४८९, १४९१, १४९३, १४९५, १४९७, १४९९, १५०१, १५०३, १५०५, १५०७, १५०९, १५११, १५१३, १५१५, १५१७, १५१९, १५२१, १५२३, १५२५, १५२७, १५२९, १५३१, १५३३, १५३५, १५३७, १५३९, १५४१, १५४३, १५४५, १५४७, १५४९, १५५१, १५५३, १५५५, १५५७, १५५९, १५६१, १५६३, १५६५, १५६७, १५६९, १५७१, १५७३, १५७५, १५७७, १५७९, १५८१, १५८३, १५८५, १५८७, १५८९, १५९१, १५९३, १५९५, १५९७, १५९९, १६०१, १६०३, १६०५, १६०७, १६०९, १६११, १६१३, १६१५, १६१७, १६१९, १६२१, १६२३, १६२५, १६२७, १६२९, १६३१, १६३३, १६३५, १६३७, १६३९, १६४१, १६४३, १६४५, १६४७, १६४९, १६५१, १६५३, १६५५, १६५७, १६५९, १६६१, १६६३, १६६५, १६६७, १६६९, १६७१, १६७३, १६७५, १६७७, १६७९, १६८१, १६८३, १६८५, १६८७, १६८९, १६९१, १६९३, १६९५, १६९७, १६९९, १७०१, १७०३, १७०५, १७०७, १७०९, १७११, १७१३, १७१५, १७१७, १७१९, १७२१, १७२३, १७२५, १७२७, १७२९, १७३१, १७३३, १७३५, १७३७, १७३९, १७४१, १७४३, १७४५, १७४७, १७४९, १७५१, १७५३, १७५५, १७५७, १७५९, १७६१, १७६३, १७६५, १७६७, १७६९, १७७१, १७७३, १७७५, १७७७, १७७९, १७८१, १७८३, १७८५, १७८७, १७८९, १७९१, १७९३, १७९५, १७९७, १७९९, १८०१, १८०३, १८०५, १८०७, १८०९, १८११, १८१३, १८१५, १८१७, १८१९, १८२१, १८२३, १८२५, १८२७, १८२९, १८३१, १८३३, १८३५, १८३७, १८३९, १८४१, १८४३, १८४५, १८४७, १८४९, १८५१, १८५३, १८५५, १८५७, १८५९, १८६१, १८६३, १८६५, १८६७, १८६९, १८७१, १८७३, १८७५, १८७७, १८७९, १८८१, १८८३, १८८५, १८८७, १८८९, १८९१, १८९३, १८९५, १८९७, १८९९, १९०१, १९०३, १९०५, १९०७, १९०९, १९११, १९१३, १९१५, १९१७, १९१९, १९२१, १९२३, १९२५, १९२७, १९२९, १९३१, १९३३, १९३५, १९३७, १९३९, १९४१, १९४३, १९४५, १९४७, १९४९, १९५१, १९५३, १९५५, १९५७, १९५९, १९६१, १९६३, १९६५, १९६७, १९६९, १९७१, १९७३, १९७५, १९७७, १९७९, १९८१, १९८३, १९८५, १९८७, १९८९, १९९१, १९९३, १९९५, १९९७, १९९९, २००१, २००३, २००५, २००७, २००९, २०११, २०१३, २०१५, २०१७, २०१९, २०२१, २०२३, २०२५, २०२७, २०२९, २०३१, २०३३, २०३५, २०३७, २०३९, २०४१, २०४३, २०४५, २०४७, २०४९, २०५१, २०५३, २०५५, २०५७, २०५९, २०६१, २०६३, २०६५, २०६७, २०६९, २०७१, २०७३, २०७५, २०७

८६	२०	वलिफायां शे०	वलिफाशे०
८६	२८	संक्रामति	संक्रामति
८७	६७	सक्र०	सक्र०
८७	११	प्रकृतिकारा०	प्रकृतिचूर्णिकारा०
८७	२५	गुणिनाकर्माशस्य	गुणितकर्माशस्य
८८	४	हास्यपट्कं	हास्यपट्क
८९	१७	बन्धं स्थिति०	बन्धं सञ्चलनानां बन्धं पट्कर्मस्थिति०
९०	१२	तूदीरणा	तूदीरणाया
९०	२२	विज्ञ	विज्ञः
९१	८	सहस्रस्थितिवन्धेषु	सहस्रस्थितिवन्धेषु
९१	३४	चक्ष तितः	चक्ष तितः
९२	३	सहैवो०	सहैवो०
९२	१४	जघन्ययोगिना	जघन्ययोगिना च
९३	१२	चतु०	तृतीयाधिकारश्चतु०
९३	१२	पर्यसान.	पर्यसानः
९३	१२	धिकाश्च०	धिकारश्च०
९३	१४	कर दयो	करणे पृथक्पृथ- गधिकारत्वेन सवे श- निगृह्णति करणादयो
९३	१९, २७	वदृणउ०	वदृणउ०
९३	२८	दिनोति	दिनोति
९३	२९	दिधातो	दिधातो
९४	३	सप्तमीति	सप्तमीती
९४	४	कण्यते	कण्यते
९४	६	नुभागे खण्डे	नुभागाखण्डे
९४	११	भावकर्त्री	भावाकर्त्रीः
९४	१४	रज्ज्वोः	रज्ज्वाः
९४	२१	यन्त्राणि	यन्त्रके
९५	१	सत्पयो०	सत्पयो०
९५	८	सञ्चलन	सञ्चलन०
९६	९, १०	दी०	दी०
९७	१७	गृहीतव्यम्	गृहीतव्यम्
९८	१५	"	"
९९	५	खण्ड	खण्डे
९९	१०	गृहीतव्यम्	गृहीतव्यम्
१०२	१२	व्यायामेव	व्यायामेव
१०२	२३	वृत्तीय	वृत्तिया
१०३	३	गक्रमेण	गक्रमेण
१०३	४	व्योत्तरसा०	व्योत्तरसा०
१०३	१४	अनुभागो०	अनुभागो०

१०३	२४	परम्परोपनिधा	परम्परोपनिधा
"	२७	स्यप्रथम०	स्य प्रथम०
१०५	२	लब्धितद०	स्तद०
१०५	१३, १५	उच्यते	उच्यन्ते
१०५	१३, १५	लब्धश्च०	लब्धाश्च०
"	१४	द्वितीयगुण०	द्वितीयद्विगुण०
१०५	२५	पुन	पुन.
१०६	३०	वर्धकचतुर्थ०	वर्धकचतुर्थ०
१०६	३०	पटत्रिंश०	पटत्रिंश०
१०८	६	द्वितीय	द्वितीया
१०९	१	अनिवृत्ति करणा०	अव्यकर्ण करणा०
११०	४	३९२x(२) ४-१	३९२x(२) ४-१
१०९	२३	पुनरसखेय०	पुनरसखेय०
११२	५	वर्गणातस्तद०	वर्गणातस्तद०
११२	१२	प्रथमवर्गणायां	प्रथमवर्गणायां
११२	१४	न्यास	न्यासः
"	१७	रसा	भवन्ति ।
११३	१	पूर्व०	पूर्व०
११३	५	विभागान् ..	उत्कृष्टं विभागेषु विधौ धितेषु शेषा रसावि- भागा जघन्यपरितासखे- यतमस्पर्धकप्रथमवर्गणायामुत्कृष्टं
११३	९	जघन्यपरिता०	जघन्यपरिता०
११५	९, १२	भवन्ति ।	वक्तव्या ।
११६	२०	न यावन्त.	तेन यावन्तः
११६	२१	वर्गणात	वर्गणायां
११६	२९	वर्गणाणतो	वर्गणातो
११६	१, ३४	स्पर्धके	स्पर्धकादिमवर्गणायां
१२०	१०	सम्पर्धक०	सम्पर्धक०
१२०	२३	इदमुक्त	इदमुक्त
१२१	७	रसविभागा	रसविभागा
१२४	१६	कपाया०	कपाया०
१२५	२१	पुनरसख०	पुनरसख०
१२५	२६	उत्कर्षणाया०	उत्कर्षणाया०
१२६	२१	पूर्वस्पर्धकानां	पूर्वस्पर्धकानाम्
१२६	२७	ओकड्डुकड्डण०	ओकड्डुकड्डण०
१२६	२९	ओवद्विदेसु	ओवद्विदेसु
१२७	६	गस्त्रिगुणा	गस्त्रिगुणा
१२८	११	उक्तं ..	इति ।
१२९	६	(गीति.)	(उद्गीतिः)

१३१	८	०स्पधक०	०स्पधक०
१३१	१२	०विभागा	०विभागा
१३१	२९	०पञ्चदशा०	०चतुर्दशा०
१३१	३०	०विंशतितम०	०षोडशा०
१३२	४	एकविंशतितम्	एकविंशतितमम्
१३२	१७	चतुर्विंशतितम्	चतुर्विंशतितमम्
१३२	१३	त्रिंशत्तम	त्रिंशत्तमम्
१३२	१८	पञ्चत्रिंशत्तम्	पञ्चत्रिंशत्तमम्
१३४	५	कपाप०	कपाय०
१३४	१८	सप्ततितम०	सप्ततितम०
१३४	२०	चूणि	चूर्ण.
१३५	२४	दलम	दलम्
१३५	२६	एकाचय०	एकचय०
१३६	३	विशेषश्च०	विशेषश्च०
१३६	८, ६, १२	दिस्सइ	दीसइ
१३७	२७	०स्पधेकभ्यः	०स्पधेकभ्यः
१३९	१०	पुञ्चवन्तिमाआ	पुञ्चवन्तिमगा
१३९	११	दिस्सइ	दीसइ
१३९	१४, २१	यावत्पूर्वचरमा	यावत्पूर्वचरन्तिमा
१४०	४	०क्षप गणा	०क्षेप गणा
१४०	१४	'दिस्सइ'	'दीसइ'
१४०	२२	सेसासु	सेसासु
१४१	५, ९, २३	०दीण	०ईण
१४१	२४	०रूपाणां	०रूपाणाम्
१४२	१०-११	गाण' ति ... (१) गाण ति .	स्वार्थे कश्च वा (सिद्ध- हेम० ८-२-१६०)
१४२,	१७	माणादीण	माणाईण
१४२	२५	०स्पधगत०	०स्पधकगत०
१४४	२५, २६	वस्स०	०वास०
१४५	१३	परा इ	पराण उण असंखसमा
१४५	१५	परे णि	परेपां पुनरसख्यसमाः ।
१४५	२२	असं०	'पुनरसख्यसमा' असं०
१४६	१५	मोहोपशमना०	मोहोपशमना०
१४७	१७	पणोक्त०	पडनोक्त०
१४७	२५	०प्रभूत्व०	०प्रभूतत्व०
१५१	२	०मुदयेण	०मुदयेन
१५१	१७	०चूर्णो	०चूर्णो
१५१	२०	समह०	समह०
१५२	३	कोहादीण	कोहाईण
१५२	२१	उ	तु

१५३	१८	किट्टीसु मुणेया किट्टीसु' णेया	
१५३	२८	०गुणा	०गुणाः
१५४	२	०रसविभागेभ्यो ०रसाविभागेभ्यो	
१५४	१७	किट्टयन्तस्य	किट्टयन्तरस्य
१५८	९	०चूर्णि	चूर्णिः-
१५८	११	अतराड्णाम	अतराड् णाम
१६०	२८	०गण	०गुण
१६२	२७, २८	उपरि 'पदस्य	उपरि भण्य- मानस्य लोभमाययोरन्त- रमनन्तरगुणमित्यस्य लोभ- वृत्तीयसंग्रहकिट्टयन्तरपदेन सिद्धत्वादुपरितनपदस्य
१६३	१८	०न्तरगुण	०न्तरमनन्तरगुणं
१६६	९	०णंगुण	०णान्तगुण
१६७	११, १७, १९	०किट्टि	०किट्टि
१६७	३०	लाभ०	लोभ०
१६७	३५	अस	अस
१६८	८, २६, ३१	तद्वसा०	तद्वसा०
१७४	१३	०किट्टि	०किट्टि
१७६	२२	किट्टयन्तरम्	किट्टयन्तरम्
१७७	२८	०वान्त०	०वान्तर०
१७८	३	उ	तु
१७८	२०	०बहुत्वमणानां	०बहुत्वमणानां
१८१	१४	परिमणयति	परिणमयति
१८१	१६	ततोऽपि	तदपि
१८५	२५, २७	०कलक्ष०	०कादशलक्ष०
१८६	६	२२२००३५	२
		२	२२२००३५
१९	१९	हीनानि	हीनानि लोभप्रथम- सग्रहकिट्टिद्वितीयावान्तरकिट्टौ
१८७	१८	विभज्यन्ते	गुण्यन्ते
१९१	९	०क्रमणैव	०क्रमेणैव
१९१	२२	परिणनाय	परिणमनाय
१९१	२२	भवन्ति ।	भवन्ति । इहाऽसत्क- ल्पनया दर्शितसख्याकानि मायाकिट्टितया परिणतानि दलिकानि सञ्चलनचतुष्क- किट्टितया परिणमनाय गृहीत- सकलदलिकानां किञ्चिदधि- काष्टभागप्रमाणानि भवन्ति, किन्तु तानि परमार्थत किञ्चि- न्यूनप्राप्तभागप्रमाणानि ।

१९४	१६	१४१९९८१४००	१४१९९८१४४०
१९९	३०	संज्वलच०	संज्वलनच०
२००	६	॥१०१॥(उपगीतिः)	॥१०१॥
"	१२	किट्टिकारे०	ननु किट्टिकारे०
२०१	१४	क्रोधं	क्रोधप्र०
		प्र०	०ई०
२०२	४,५	०दी०	तदानींतनीष्व०
२०२	२५	तदानींतनास्व०	०मपूर्वा०
२०४	२८	०मापूर्वा०	"
२०५	८	"	पूर्वापूर्वास्तू०
२०८	१२	पूर्वापूर्वास्तू०	प्रतिपादितत्वात्
"	१६	प्रतिपादितत्वात्	०मेकाधस्तना-
२१३	२५	०मेकोन०	वान्तरकिट्टिदलमेकोन०
२१४	२१	०चयान्	०चयान्
२१९	१८	०मगाणासुं य'	०मगाणासुं च
२२३	२५	सम्मते	सम्मते
२२७	२	०मणस्तु	०मणस्तु
२३०	२९	सञ्चलितोसु	सञ्चलितोसु च
२३३	१८	जीव	जीव
२३४	८	(उद्गीतिः)	(उद्गीतिः)
२३५	१०	चेव	तादे चेव
२३७	७	मासा	मासा.
२३७	२२	०तमया	०तमया
२३८	२३	॥११॥(गीतिः)	॥११॥(आर्यागीतिः)
२३९	२५	०वेद्यसम्रद्धं	वेद्यमानसम्रद्धं
२४७	५	गोः	गोः
२४७	५	गोमूत्रधारा	मूत्रधारा
२४७	१२	कथा	गोमूत्रिकया
२४९	१०, १४	०तना	०तनी
२५४	१६	०गोपुच्छकारो	०गोपुच्छाकारो
२५४	२६	०तना असख्येय०	०तन्योऽसख्येय०
२५५	३, ८	०तनास्व०	०तनीष्व०
२५५	६, २०	०तनानां	०तनीनां
२५५	२२	०तना असख्येय०	०तन्योऽसख्येय०
२५६	३०	०पूर्वावान्तर०	०पूर्वावान्तर०
२५९	११	चोपरितनाना	चोपरितनीनां
२६०	१६	०हानिर्त्रिभाग०	०हानिर्त्रिभाग०
२६०	२३	बंधादि०	बंधाद्
"	२३	देई	देई
२६०	२५	तथो देई	तथो दलिभ देई

२६०	२६	(उद्गीतिः)	(रिपुच्छन्द)
"	२८	०नाऽपूर्वस्याः	०न्यपूर्वस्याः
"	२९	ततो ददाति	ततो दलिक ददाति
२६१	२	'बधादि'०	'बधाद्'०
२६१	४	०स्वरूपेण	०स्वरूपेण
२६१	५	०रूपो स्वरूपश्च	०रूपोऽपूर्वावान्तर-
			किट्टिस्वरूपश्च
			'अधस्तनी'
२६१	८	'अधस्तनी'	
२६१	११	प्रथमा	प्रथमबन्धपूर्वा-
		०सं	वान्तरकिट्टितोऽस०
२६१	११	बन्धाऽवा०	बन्धापूर्वाऽवा०
२६६	१२	बोद्धव्य ।	बोद्धव्य ।
२६९	१२	प्राग क्षया	अनन्तवृद्धि-
			हान्यपेक्षया
२७१	२, ३	अन्त्य चया'	X
२७१	२८	निर्वत्य	निर्वत्य
२७१	३०	०किट्ट्य	०किट्ट्यो
२७२	२३	०भयदल	०भयचयदल
२७३	१५	अन्त्य	पात् X
२७४	२	(४)	(५)
२७८	२	बन्धपूर्वावान्तर०	बन्धपूर्वापूर्वावान्तर०
२८४	१९	पंचम ... तु	कोद्गवद्धदलं
			पंचम आवलियाभ
२८४	२०	माणादीण	माणादीण
२८४	२१	पञ्च कं तु	क्रोधबद्धदलं
			पञ्चमावलिकायां
२८४	२३	'पंचम लं तु	'कोद्गव' इत्यादि,
			'क्रोधबद्धदल'
२८७	१	०निरूपणम्	०निरूपणम्
२८७	१०	सचितयत्स०	सञ्चितस्य यत्स०
२८९	७	०विशिष्टा	०विशिष्टा
२८९	१३	पदसंस्कारः	पदसंस्कारः
२९०	३०	०परिणेतो	०परिणेतो
२९१	२	०परितना	०परितनी
२९१	५	०क्षयेनो	०क्षयेनो
२९१	८, १६, ०	प्रवद्ध०	प्रवद्ध०
२९१	२२	०ण सेसाणिगठि०	०ण सेसाणि गठि०
२९१	२३	(गीतिः)	(ललिता)
२९२	४	दोसु	दोसु
२९२	२३	०प्रवद्धा गच्छन्ति	प्रवद्धा हीयमाना
			गच्छन्ति

२१७	१६	द्वैतीयिक	द्वैतीयिक	३३७	२८	चक्षूष	चक्षूणी
३०१	२०	०स्तिस्मिभिः सा०	०स्तिस्मिर ना०	३४०	६	मय जघन्या०	एवं संवत्सनक्रोधस्य
३०७	१०	०तमभागेऽस०	तमभा १ प्रमाणेऽस०				जघन्यास्थित्युदयो जघन्या०
३०८	७	॥१५१॥	॥१५१॥ (उद्गीतिः)	३४०	१६	उण	पुण
३०९	२६	०ह्वय	०ह्वय	३४१	२४	०मय क्रोधवृत्तीय०	०मय क्रोधवृत्तीय०
३०९	३०	त्यकत्र	त्यकत्र	३४७	४	मन्त्रो विही	मन्त्रो वि विही
३१०	९	छेदण०	छेदण०	३४७	६, १६	सर्वा	सर्वाऽपि
३१०	२६	०नन्तरान्तरेण	०नन्तरान्तरेण	३४९	४	मा नोऽन्ते	मासोऽन्तस्ति
३११	१४	०ह्वय	०ह्वय	३४९	४	॥१०८॥	॥१०८॥ (गीतिः)
३११	२९	पल्लव	पल्लव	३४९	२३	०मानस्य जघन्या०	०मानस्य जघन्या-
३१२	१५	०ईओ	०ईओ दुग्गुणो				स्वित्युदयो जघन्या-
३१२	१६	आलि गीति)	आवलिअसख-	३५०	१०	०विशति०	०विशति०
			भागे जेदो आवलि-	३५१	१२	पद-	पदम-
			दसखसो ॥ १५४ (गाथः)	३५१	२४	०प्रथमस०	०प्रथमसं०
३१२	१७	०तीत)	०तीतो द्विगुणोन	३५३	१८	लोभवृत्तीय०	लोभवृत्तीयसं०
३१२	१८	आव व्येष्टः	आवलिक्काऽसख-	३५४	२५	देगाना०	देगोना०
			भागे जेदो आवलिक्काऽसख्यागः	३५६	७	ओरु-	ओरुङ्-
३१३	४	'आवलिअसखसे त्ति 'दुग्गुणो' इत्यादि,	तत्र	३५६	१५	०मायाया जघन्या०	०मायाया जघ-
							न्यस्थित्युदयो जघन्या०
३१३	२२	'आय०' तत्र	'जेदो' इत्यादि,	३५८	२०	०नुभागादयश्च	नुभागादयश्च
३१५	२०	ताभ्यो०	न ताभ्यो	३५६	२४	वि	पि
३१६	४	भवप्रवद्वाश्च	भवप्रवद्वाश्च	३६१	१	लोभथम०	लोभप्रथम०
३१८	३०	०मस्थिति०	०मस्थिति०	३६१	३२	०मोक्कड्दित्तु	मोक्कड्दित्तु
३२१	१९	द्विगुणदान्य०	द्विगुणदान्योर०	३६४	९	सुहुमापराइय०	सुहुमसापराइय०
३२३	२	(गाथा-१५७)	(गाथा-१५७-१५८)	३६५	९	प्राग	प्राग्
३२३	१९	असख्येय०	असख्येय०	३६५	२२	०विशति०	०विशति०
३२५	१३	वेद्वज्ज०	वेद्वज्ज०	३६६	८	किट्टिम्यश्चतु०	किट्टिम्यश्चतु०
३२८	२४	प्रतिवहुदलं	प्रतिवद्धवहुदलं	३६६	१२	०सख्येयभाग०	सख्येयभाग०
३२९	१३	पञ्च श्रित्य	आगालविच्छेदादिक	३६७	२१	वायर०	वायर०
			समाश्रित्य	३७२	११, २६, ०५८०	०५८०	०५८०
३२९	१७	(गाथा-१६६)	(गाथा-१६५)	३७५	८	मध्यमखण्डदलं	मध्यमखण्डदलं
३२९	३०	ताहे च एव	ताहे चैव स	३७७	६	प्रक्षिप्यत	प्राक्षिप्यत
३२९	३२	चैव	चैव स	३८०	३०	०किट्टिनि०	०किट्टि नि०
३३०	११	तु 'वेदयति'	तु स 'वेदयति'	३८०	३०	एवा	अल्पा
३३०	२२	०णत्वात्	०णत्वात्	३८२	१०	०सपराइयो	०सांपराइयो
३३२	२०	०अऽसख्येय०	०आऽसख्येय०	३८२	१९	सर्वाः	प्रदेशापेक्षया
३३४	२०	गहकिट्टीए	सगहकिट्टीए				सर्वा
३३५	१५	वेद्वज्ज०	वेद्वज्ज०	३८४	१३	तदेव	तदेवं
३३६	१९	चरिमे	चरमे	३८५	१३	०नेकोत्तरवृद्धया	०नेकोत्तरवृद्धया०
३३७	१६	चतुर्भिर्मासै०	चतुर्भिर्मासै०				

३८५	१६	पूर्वापूर्वाग्नूक्ष्म०	पूर्वापूर्वसूक्ष्म०
३८९	२३	अन्तर्वर्षम्	अन्तर्वर्षम्
३९०	१०	तथाणिय	तथाणि च
३९०	२४	ततो ताड	परिमतो वीयाश्मि उ
३९०	२८	ततो रमान्	परिमतो द्वितीयादीं तु
३९१	२४	अन्तःकरण०	अन्तरकरण०
३९२	२९	सखेजजदिभागमेत्तमेवव	सखेजजदि- भागमेत्तमेव
३९३	२१०	दलनस्तु०	दलतस्त्वेकसख्येयभागमात्र
४००	९	त्रियाततो	त्रियायतो
४०२	४	ठिडसत उग	ठिडसत पुण
४०४	५	०भागादयोगु०	०भागादयो गु०
४०५	५	मुहूर्ता	मुहूर्ता
४०५	१०	०चर्चैर्गोत्रयो	०चर्चैर्गोत्रयो
४०६	३३	०दुआली	पेण०दुआवलिया य संक्रमेणऽगुद्वेण
४०६	३५	०के नेन	०के च संक्रमेणानुभवेन
४०७	१२	अनुभवेन	अनुभवेन
४०९	२६	मागागीहिं	मा गाईहिं
४०९	२७	कोहादिग०	कोहाइएग०
"	"	०ठिडपमाणा	०ठिडमाणा
"	२९	०प्रमाणा	०माना
४१०	३	"	"
४१२	२४	माय खवेदि	माय खवेदि
४१४	३१	अन्ये तु	अन्ये तु प्राहुः
४१५	२	भवति	भवतीति
४१६	२	उचञ्च	उक्तञ्च
४१७	२०	०वेदस्य भागो०	०वेदस्य जघन्य- स्थितिसत्त्वं जघन्यानुभाग- सत्त्वं जघन्यानुभागो०
४१८	१३	वेदणाणत्त	वेदणाणत्तं
४२१	२८	०मेवेत्यव	०मेवेत्येव
४२२	३०	०स्थि	०स्थिति
४२३	१	किट्टिवेदनाद्धा०	अपगत रुपाया०
४२३	२५	घातिकर्मणा	घातिकर्मणां
४२३	२६	०गतमगायायाम्	०गततमगायाया
४३२	१५	०विशेष०	०विशेष०
४३४	२५	समयद्विआलि०	समयद्विआवलि०
४३५	२८	चट्टमाणस्स	चट्टमाणस्स
४३५	३१	दंस-णावर०	दसणावर०

४३६	५	उक्कसिया	उक्कोसिया
४४२	२६	श्रीविवाहप्रज्ञप्तौ	श्रीव्याख्याप्रज्ञप्तौ
४४३	६	जिनमत	जिनमत
४४४	१७	केवलिनः	केवलिनो
४४६	१८	दानान्तरायाणा	दानान्तरायादीनां
४४३	२२	०प्रतिहाय०	०प्रातिहार्य०
४४७	८	०मयोगीगुण०	सयोगिगुण०
४४८	५	तईआईइ	तईआईइ
४४८	९	यस्यायुस्तत्तु०	यस्यायुष्टुत्तु०
४५१	५	०नोत वाच्यम्,	०नोत चेत्, न,
४५१	२०	०गुणम्	गुणः
४५१	२२	०शानाश्रित्य	०शानाश्रित्य
४५३	३१	धवलाकरास्तु	धवलाकरास्तु
४५३	३१	सर्ववातिकर्मणां	सर्ववातिकर्मणां
४५५	१३	श्रीविवाहप्रज्ञप्तौ	श्रीव्याख्याप्रज्ञप्तौ
४५८	२६	०नित	०मिवां
४६२	३०	व्याख्याहप्रज्ञप्ति०	व्याख्याप्रज्ञप्ति०
४७२	३	०तनुजोगा	०तनुजोगा
४७७	२५	कायायोगे०	काययोगे०
४७८	३	०मुहूर्ता	०मुहूर्ता
४८०	५	ओक्कड्दिजा	ओक्कड्दिजा
४८०	२०	वि	पि
४८२	१४	गाथाद्वयन	गाथाद्वयेन
४८४	५	'अपुवफड्डाण'	'अपुवफड्डाण'
४८४	२४	समाप्तकिट्टिकरणस्य'तस्य'	'तस्य' समा- प्तकिट्टिकरणस्य
४९०	२५	चिच	चिच
४८५	६	अपडिवाइ	अपडिवाइ
४८५	२९	०द्वय	द्वय
४९७	२७	समचतुरस्र-	समचतुरस्र-
४९९	२	स्थित्युदयोगुणित०	स्थित्युदयो गुणित०
५००	२४	नरआगु०	पारअगु०
५०४	२४	०वेदनीया०	वेदनीयमोहनीया०
५०४	३०	नाम	रूपाणि वेदनीयाऽऽ- युक्त-नाम-गोत्ररूपाणि
५०५	२५	तत्त्वव्यात्मत०	तत्त्वव्यात्मत०
५०६	१०	(६) आयुःक्षयादक्षयस्थितिः,	(६) वि- दक्षयादक्षयस्थितिः, (६) वि- दक्षयादक्षयस्थितिः
५०८	२५	सन्तानत्वादिति	सन्तानत्वान्, प्रदीपसन्तानवदिति

५१२	१५	०द्देदः, तेन	०द्देदः, तथा
		सुणानां कयश्चिदुद्देद-	
		वदनुच्छेदोऽपि, तेन	
५१५	२१	प्रथमः... यत नहि प्रथमविकल्प-	
		कस्य कारणात्वाऽभावः ?	
		शरीरादेरिति चेत्, सैवम्, न हि	
५१७	६	यद्युक्तं	यद्युक्तं
५२०	२१	०ऽसमाने देशे	०ऽसमानदेशे
५२४	२६	अन्यवृत्तिः	यतोऽन्यवृत्तिः
५२५	३	कामम्	सत्यम्
५२५	६	वैफल्यम् ।	वैफल्यम् ।
५२५	१५	इत्यपि	इति, तदपि
५२७	६	०प्रेयशब्दः	०प्रेयशब्दः
५२८	३१	द्रव्यतो	तत्र द्रव्यतो
५२९	११	नित्यानित्यसुखं	सुखं
५२९	२५	व्यूढः ।	व्यूढो बोद्धव्यः ।
५३०	२३	०रेकमाजनः	०रेकमाजनः
५३२	२८	सुखत्वेनाभिमतः	सुखत्वेनाभिमतः
५३३	३०	योगपथः	योगपथः
५३४	२	"	"
५३६	२७	०प्रेयः शब्दः	०प्रेयशब्दः
५३९	१६	०भिनिवेशः	०भिनिवेशः
५४०	१२	०त्तेरि... त्वेन	०त्तेरुपमोगात्रयत्वेन
५४०	२१	परकीयेषु	परकीयेषु
५४१	३	एव	यत एव
५४२	१२	हेतोः नाम	हेतोः स्मरणं नाम
५४४	१४	प्रत्ययस्त्य	प्रत्ययस्त्य
५४५	१२	गृहीतेषु	गृहीतेष्वि

५४६	३	भवती	भवतीति
५४७	१७	०दिति	०दितं सिद्धमिति चेत्,
५४८	१२	प्रकृतिपुरुषवि०	वि०
५५०	५	तथा प्रकार्य	तथात्मान प्रकार्य
५५०	१५	अनुपपात्तः	अनुपपत्तिः
५५१	२	वद्धावस्थाया	वद्धावस्थायां
५५२	२९	इत्यत्रेव गन्देन	इत्यत्रेवगन्देन
			प्रदीपसन्तानवदिति
५५३	३	०संवेदनाः	संवेदनाः
५५४	९	०भिधानम्	०भिधान
५५८	१९	चिताः	रचिताः म
५५९	८	०मच्छूतम्	०माश्चर्यम्
५६०	२७५	०योगात्	०योगाद्
५६२	५	इष्टाम्	ईष्टाम्
५६३	३०	तिमिकोशतज्ञः	तिमिकोशतरज्ञः
५६५	को०२ पं० ५	२४ ठिद्वधो	ठिद्वंधो, ५
५६७	१	११०दोलोचनदृष्टः	०दोलोचनदृष्टः
५६७	२	३८०मसखः	०मसंखः
५६९	१	३२ भागाण	भागाणं
५७३	२	२१ अपञ्चकद्वारा	अपञ्चकद्वारा
५७४	२	९ धर्माणाद्	धर्माणाद्
५७५	२	२३ जेदो	जेडा
५७८	२	६ तस्मिन्	तस्मिन्
५८०	२	२० पञ्चसप्रहकाराः	पञ्चसप्रहकारा
५८१	१	५ श्रीवर्धमानः	श्रीवर्धमानः
५८१	२	३ ०चूर्णिकारा	०चूर्णिकारा १२
५८२	१	१७ १४१	१५, १४१
१६	१२	महीना	महिना

સવગસેલો(ક્ષપકશ્રેણે)ગ્રન્થની મૂલગાથાઓનો ગુજરાતીમાં

માત્રામુદ્રાલ

ખનગરોઢી-વાનાનુનાદ

. ૭૭ .

(૧) સુરેન્દ્રો, અસુરેન્દ્રો અને નરેન્દ્રોથી વંદન કરાયેલ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવંતને મન-વચન-કાયાથી નમસ્કાર કરી સ્વપરના હિત માટે ગુરુમહારાજની કૃપાથી ક્ષપકત્રેણિ અંથને કહીશ

(૨-૩) ક્ષપકત્રેણિઅંથમાં નવઅધિકાર છે. તે આ પ્રમાણે :

૧	યથાપ્રવૃત્તકરણુ.	૫	કિટ્ટિકરણુદ્ધા.
૨	અપૂર્વકરણુ.	૬	કિટ્ટિવેદનાદ્ધા.
૩	સવેદાનિવૃત્તિકરણુ.	૭	અપગતકેષાયાદ્ધા.
૪	અશ્વકર્ણુકરણુદ્ધા.	૮	સયોગિકેવલિગુણુસ્થાનક.
- ૯ અયોગિગુણુસ્થાનક.

(૪) અનંતાનુષંગિ ક્રોધ-માન-માયા-લોભ તથા મિથ્યાત્વમોહનીય-મિશ્રમોહનીય-સમ્યક્ત્વમોહનીય આ દર્શનસમુદાયનો ક્ષય કરીને, જઘન્યથી (ઓછામા ઓછા) અનંતમુદૂર્ત કાળ પછી અને ઉત્કૃષ્ટથી (વધારેમાં વધારે) સાધિક (કઈક અધિક) ૩૩ સાગરોપમ કાળ પછી શેષકર્મના ક્ષય માટે જીવ-આત્મા પ્રયત્ન કરે છે. શેષકર્મના ક્ષય માટે પ્રયત્ન કરતો તે આત્મા ૬ ઠા અને ૭ મા ગુણુસ્થાનકને અનેકવાર સ્પર્શે છે. પછી ૭ મા ગુણુસ્થાનકે તે શ્રમણાત્મા યથાપ્રવૃત્તકરણુ કરે છે.

(૫) અધ્યવસાયો. અતમુદૂર્તપ્રમાણુ યથાપ્રવૃત્તકરણુના દરેક સમયમાં અસંખ્ય-લોકાકાશના પ્રદેશપ્રમાણુ અધ્યવસાયો હોય છે અને તે યથાપ્રવૃત્તકરણુના પ્રથમ સમયથી માંડીને ઉત્તરોત્તરસમયે વિશેષાધિક હોય છે.

પૂર્વપૂર્વસમયની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર સમયે વિચારાતી અધ્યવસાયોની વિશુદ્ધિ ઉર્ધ્વમુખી-વિશુદ્ધિ કહેવાય છે, પ્રસ્તુત યથાપ્રવૃત્તકરણુમા તે દરેક સમયે અનંતગુણી હોય છે. આ અનંતગુણી ઉર્ધ્વમુખી વિશુદ્ધિ એક જીવની અપેક્ષાએ સમજવી. અનેક જીવોની અપેક્ષાએ તે પદ્મસ્થાનપતિત જાણવી. વિવક્ષિત એક સમયમાં અસંખ્યેય-લોકાકાશપ્રદેશપ્રમાણુ અધ્યવસાયોની પરસ્પર વિચારાતી વિશુદ્ધિ તિર્યંકમુખી વિશુદ્ધિ કહેવાય છે. તે અનેક જીવોની અપેક્ષાએ જ સમજવી. આ તિર્યંકમુખી વિશુદ્ધિ પદ્મ-સ્થાનપતિત હોય છે.

૧ વેદના ઉદયવાણું અનિવૃત્તિકરણુ, અનિવૃત્તિકરણુગુણુસ્થાનકના બહુસંખ્યાતભાગો સુધી વેદનો ઉદય હોય છે.

૨. ૧ અનંતભાગ, ૨ અસંખ્યાતભાગ, ૩ સંખ્યાતભાગ, ૪ સંખ્યાતગુણુ, ૫ અસંખ્યાતગુણુ, ૬ અનંતગુણુ.

(૬-૭-૮) યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમસમયે જઘન્યવિશુદ્ધિ સૌથી થોડી હોય છે. તેના કરતાં બીજાસમયે જઘન્ય વિશુદ્ધિ અનંતગુણી હોય છે. તેના કરતા ત્રીજાસમયે અનંતગુણી, એ રીતે યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમસંખ્યાતમા ભાગ સુધી જઘન્યવિશુદ્ધિ અનંતગુણી અનંતગુણી કહેવી. યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમસંખ્યાતમા ભાગના ચરમસમયની વિશુદ્ધિ કરતાં ^૧નીચે યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમસમયે ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણી હોય છે. તેના કરતાં યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમસંખ્યાતમા ભાગના ઉપરના પ્રથમસમયે જઘન્યવિશુદ્ધિ અનંતગુણી હોય છે. એ રીતે નીચે ઉપર ક્રમશઃ ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્યવિશુદ્ધિ યથાપ્રવૃત્તકરણના ચરમસમય સુધી કહેવી યથાપ્રવૃત્તકરણના ચરમસમયની જઘન્યવિશુદ્ધિથી યથાપ્રવૃત્તકરણના ચરમસંખ્યાતમા ભાગના પ્રથમસમયે ઉત્કૃષ્ટવિશુદ્ધિ અનંતગુણી હોય છે તેના કરતા બીજાસમયે ઉત્કૃષ્ટવિશુદ્ધિ અનંતગુણી હોય છે. આ રીતે યથાપ્રવૃત્તકરણના ચરમસંખ્યાતમા ભાગના ચરમસમય સુધી ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણી અનંતગુણી કહેવી

(૯-૧૦) યથાપ્રવૃત્તકરણ કરતો જીવ, મનોયોગ-વચનયોગ-ઔદારિકકાયયોગ, આ ત્રણ યોગોમાંથી ગમે તે એક યોગમાં, સંન્વલનકોષ-માન-માયા-લોભ, આ ચાર કષાયમાંથી ગમે તે એક કષાયમાં, તેમજ શ્રુતોપયોગમાં વર્તેલો હોય છે. મતાંતરે મતિ-શ્રુત-અક્ષુદર્શન-અચક્ષુદર્શન આ ચાર ઉપયોગમાંથી કોઈ એક ઉપયોગમાં વર્તે છે. પુરુષવેદ-સ્ત્રીવેદ-નપુંસકવેદ, આ ત્રણ વેદમાંથી કોઈ એક વેદમાં અને પૂર્વ પૂર્વસમયથી ઉત્તરોત્તરસમયે વિશુદ્ધતર શુદ્ધલક્ષણમાં વર્તે છે.

પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશને આશરીને બધ, ઉદય, સત્તા સુગમ હોવાથી સ્વયં જાણી લેવી.

(૧૧) યથાપ્રવૃત્તકરણના અનંતરસમયે ક્ષપક આત્મા અપૂર્વકરણ કરે છે. અપૂર્વકરણમાં અભ્યવસાયોની વિશુદ્ધિ ગોમૂત્રિકાના આકારપ્રમાણે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતગુણી હોય છે જેમ ગોમૂત્રની ધારા પ્રથમ ડાબી બાજુ પડે, પછી વક્રાકૃતિથી જમણી બાજુ પડે, પછી ફરી ડાબી બાજુ પડે તે જ રીતે અપૂર્વકરણમાં પ્રથમસમયની જઘન્ય વિશુદ્ધિ કરતા ઉત્કૃષ્ટવિશુદ્ધિ અનંતગુણી હોય છે. તેના કરતાં બીજાસમયે જઘન્યવિશુદ્ધિ અનંતગુણી હોય છે. તેના કરતાં તે જ બીજાસમયે ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણી હોય છે. તેના કરતાં ત્રીજા સમયે જઘન્યવિશુદ્ધિ અનંતગુણી હોય છે આ ક્રમથી અપૂર્વકરણના ચરમસમયસુધી જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ હોય છે. તેથી રંગોમૂત્રિકાની ઉપમાથી વિશુદ્ધિક્રમ બતાવ્યો છે

પાંચ અપૂર્વ અધિકાર :

(૧૨-૧૩) અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયથી જ (૧) શુભ તેમજ અશુભકર્મોની પદ્યો-પમના સંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણે સ્થિતિનો ધ્યાત. (૨) અણધ્યમાન અશુભકર્મના પ્રદેશોનો ગુણસંકેત. (૩) અશુભકર્મના રસનો ધ્યાત. (૪) અપૂર્વસ્થિતિબંધ અને

૧ જુઓ - ક્ષપકશ્રેણી ટીકા પૃ. ૧૬ ઉપરનું ચિત્ર

૨. ગોમૂત્રિકાકૃતિ માટે જુઓ ક્ષપકશ્રેણી ટીકા પૃ : ૨૪૭.

(૫) ગુણુશ્રેણિ. આ પાંચ પહેલા કદી પ્રાપ્ત નહિ થયેલા અપૂર્વઅધિકાર અહીં એકી સાથે પ્રવર્તે છે. તેથી આ કરણ અપૂર્વકરણ કહેવાય છે

(૧૪) ૧ સ્થિતિઘાત : સ્થિતિઘાત એટલે સ્થિતિસત્તાના અગ્રિમભાગમાંથી સ્થિતિને ઘટાડવી તે આ પ્રમાણે - જઘન્ય સ્થિતિખંડ પદ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ હોય છે. તેમજ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિખંડ પણ પદ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ હોય છે. તેમાં જઘન્ય કરતા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિખંડ સંખ્યાતગુણો હોય છે. ઉક્ત સ્થિતિખંડમાંથી દરેક સમયે થોડા થોડા કર્મ પ્રદેશો અહણ કરી નીચેની સ્થિતિમાં નાંખી અંતર્મુદૂર્તકાળમાં વિવક્ષિત સ્થિતિખંડની સર્વસ્થિતિમાથી સર્વપ્રદેશોને ખાલી કરી નાંખે છે. તેથી એટલી સ્થિતિ સત્તામાંથી ઓછી થાય છે. આ રીતે જીવ અપૂર્વકરણમાં સંખ્યાતા-સ્થિતિઘાતો કરે છે.

(૧૫) ૨ ગુણુસંકેમ : સત્તામાં રહેલી અબજ્યમાન અશુભપ્રકૃતિઓના દલિકોને બધ્યમાન સ્વભાવીપ્રકૃતિમાં દરેક સમયે અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ દલિકોને નાંખે-સંક્રમાવે છે. દા. ત. સત્તામા રહેલ અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયના દલિકોને વર્તમાનમા બંધાતી મોહનીયની પ્રકૃતિઓમાં સંક્રમાવે.

(૧૬) ૩ રસઘાત : રસઘાત એટલે રસને ઘટાડવો. દરેક અતર્મુદૂર્ત સત્તામા રહેલ અશુભપ્રકૃતિઓના બહુઅનંતભાગપ્રમાણ રસનો ક્ષપક નાશ કરે છે. એક સ્થિતિઘાત દરમ્યાન આવા હજારો રસઘાત થાય છે. શુભપ્રકૃતિઓના રસનો ઘાત થતો નથી.

(૧૭) ૪ અપૂર્વસ્થિતિખંધ : અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે સ્થિતિખંધ અંતઃ-કોટાકોટીસાગરોપમપ્રમાણ થાય છે. સ્થિતિસત્તા પણ અંતઃકોટાકોટીસાગરોપમપ્રમાણ હોય છે. પણ સ્થિતિસત્તા કરતા સ્થિતિખંધ સંખ્યાતગુણહીન હોય છે. અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે શરૂ થયેલો સ્થિતિખંધ અંતર્મુદૂર્ત સુધી ચાલે છે. અતર્મુદૂર્ત પૂર્ણ થયા પછી, પૂર્વકરતા પદ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ ઓછો એવો બીજો નવો સ્થિતિખંધ શરૂ થાય છે. તે પણ અંતર્મુદૂર્ત સુધી ચાલે છે. અપૂર્વકરણમા આવા અપૂર્વ સ્થિતિખંધો સંખ્યાતા થાય છે.

(૧૮) ૫ ગુણુશ્રેણિ : ગુણુશ્રેણિ એટલે અસંખ્યગુણક્રમે દલિકોની રચના. અપૂર્વકરણમાં સત્તાગતકર્મદલિકોમાંથી પ્રતિસમય અસંખ્યગુણ કર્મપ્રદેશોને અહણ કરીને અંતર્મુદૂર્તપ્રમાણ નિષેકોના ઉદયનિષેકથી માંડી છેલ્લા નિષેક સુધી અસંખ્યગુણ ક્રમે દલિકોની રચના જીવ કરે છે, પણ અનુદયવતી પ્રકૃતિઓના પ્રદેશોને ઉદયાવલિકાના ઉપરના નિષેકથી માંડીને ગુણુશ્રેણિના ચરમનિષેક સુધી ગુણુશ્રેણિના આયામમાં અસંખ્યગુણના ક્રમે નાંખે છે. ગુણુશ્રેણિનો આયામ (નિશ્ચય) અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણ આ બે કરણના કાળથી કઈક અધિક હોય છે. આ ગુણુશ્રેણિ આયામ ગલિતાવશેષ હોય છે એટલે કે જેમ જેમ એક એક નિષેક અનુભવાતો જાય, તેમ તેમ આયામ ઓછો થતો જાય.

(૧૯) સત્તામાં રહેલા મોહનીયકર્મના પ્રદેશોમાંથી અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા પ્રદેશોને ઉખેડીને (લઈને) તેમાંના અસંખ્યાતમાભાગપ્રમાણ પ્રદેશોની જીવ ઉદ્ભવર્તના કરે

છે. બાકીના બહુઅસંખ્યાતભાગોની અપવર્તના કરે છે. તેથી ઉદ્વર્તનામાં જેટલા પ્રદેશો હોય છે તેના કરતાં અપવર્તનામાં અસંખ્યગુણા હોય છે. તેના કરતાં સત્તાગત (નહિ ઉખેડેલા) પ્રદેશો અસંખ્યાતગુણા હોય છે.

(૨૦-૨૧) અહીં અપૂર્વકરણના સરખા સાતભાગ કલ્પીએ તો તેમાંનાં પહેલા ભાગના અંતે નિદ્રા અને પ્રયતાનો બંધ વિચ્છેદ થાય છે, દેવદ્વિક, પચેન્દ્રિયબળતિ, વૈક્રિયદ્વિક, આહારકદ્વિક, તૈજસકાર્માણુશરીર, સમચતુરસસંસ્થાન, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, શુભખગતિ, નિર્માણ, અશુરુલઘુ, ઉપઘાત, પરાઘાત, સ્વાસોસ્વાસ, જિનનામ, ત્રસદશકની નવ (યશકીર્તિ સિવાય) આ ત્રીસ પ્રકૃતિઓનો છઠ્ઠા ભાગના અંતે બંધ વિચ્છેદ થાય છે. અપૂર્વકરણના ચરમસમયે હાસ્ય, રતિ, ભય, બ્રુગુપ્સા-આ ચાર પ્રકૃતિઓનો બંધ વિચ્છેદ થાય છે અને હાસ્ય, રતિ, શોક, અરતિ, ભય, બ્રુગુપ્સા આ છ પ્રકૃતિઓનો ઉદય વિચ્છેદ થાય છે.

(૨૨) અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે થતા સ્થિતિબંધ કરતા તેના ચરમસમયે સંખ્યાતગુણહીન સ્થિતિબંધ થાય છે. અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે જે અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમપ્રમાણ સ્થિતિસત્તા હતી તે સંખ્યાતસ્થિતિઘાતોથી ઓછી કરાતી કરાતી ચરમસમયે સંખ્યાતગુણહીન થાય છે.

(૨૩) અપૂર્વકરણની સમાપ્તિના અનંતરસમયે જીવ અનિવૃત્તિકરણ કરે છે. તેમાં અપૂર્વકરણની જેમ નવા સ્થિતિબંધનો અને રસબંધનો નાશ કરવાનો પ્રારંભ કરે છે. અહીં જઘન્યસ્થિતિબંધ કરતાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સંખ્યાતભાગમાત્ર જ અધિક હોય છે. જે અપૂર્વકરણમાં સંખ્યાતગુણ અધિક હતો.

(૨૪) અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમસમયે સર્વકર્મોના સર્વદલિકોની દેશોપશમના, નિધત્તિ અને નિકાચના વિચ્છેદ પામે છે. અર્થાત્ અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમસમયથી દેશથી ઉપશમિત નિદ્વત અને નિકાચિત પ્રદેશો સત્તામાં રહેતા નથી તેમજ નવા બધાતા કર્મ-પ્રદેશોની દેશોપશમના નિધત્તિ કે નિકાચના થતી નથી. અનિવૃત્તિકરણમાં પ્રથમસ્થિતિબંધ અંતર્લક્ષસાગરોપમ-લાખ સાગરોપમથી પણ ઓછો હોય છે.

(૨૫) અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે જે સ્થિતિસત્તા અંતઃકોડાકોડીસાગરોપમપ્રમાણ હતી. તેના કરતા અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમસમયે સ્થિતિસત્તા સંખ્યાતગુણહીન રહે છે.

(૨૬) અનિવૃત્તિકરણનો પ્રથમસ્થિતિબંધ નષ્ટ થયે છતે એકી સાથે પ્રવેશેલા સર્વ જીવોના પરસ્પર સ્થિતિસત્તા અને સ્થિતિબંધ તુલ્ય હોય છે.

(૨૭) અનિવૃત્તિકરણમાં સંખ્યાતા સ્થિતિબંધો ગયા (થયા) પછી ન્યારે અનિવૃત્તિકરણના કાળનો સંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે ત્યારે આયુષ્યસિવાયના સાતકર્મોના સ્થિતિબંધ અસંજ્ઞિપચેન્દ્રિયના સ્થિતિબંધની તુલ્ય થાય છે. ત્યારબાદ સંખ્યાતસ્થિતિબંધો ગયા (થયા) પછી ચતુરિન્દ્રિયના સ્થિતિબંધ તુલ્ય, ત્યારબાદ સંખ્યાતસ્થિતિબંધો ગયા (થયા) પછી ત્રીન્દ્રિયના સ્થિતિબંધ તુલ્ય ત્યારબાદ સંખ્યાત સ્થિતિબંધો ગયા

(થયા) પછી દ્વીન્દ્રિયના સ્થિતિબંધ તુલ્ય અને ત્યારબાદ સંખ્યાત સ્થિતિબંધો ગયા.
(થયા) પછી એકેન્દ્રિયના સ્થિતિબંધની તુલ્ય સ્થિતિબંધ થાય છે.

(૨૮-૨૮ ૩૦-૩૧) હવે અનિવૃત્તિકરણમાં સંખ્યાતહજર સ્થિતિબંધો ગયા બાદ જે સ્થિતિબંધો એક એક વસ્તુ બને છે તે કહીશું. પણ સંખ્યાતહજર સ્થિતિબંધોના ગમનનો નિયમ કોઈ કોઈ વિશેષ સ્થળે લાગુ ન પાડવો.

સ્થિતિબંધ : એકેન્દ્રિયજીવના સ્થિતિબંધ સમાન સ્થિતિબંધ થયા બાદ સંખ્યાતા હજર સ્થિતિબંધો ગયા (થયા) પછી નામ-ગોત્રકર્મનો એક પદ્યોપમ, જ્ઞાનાવરણ દર્શનાવરણ, વેદનીય અને અતારાયનો દોઢ પદ્યોપમ અને મોહનીયનો બે પદ્યોપમ સ્થિતિબંધ થાય છે. ત્યારપછી દરેક અંતર્મુદ્ધતે નામગોત્રનો ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણહીન થાય છે. બાકીના પાંચકર્મોનો પહેલાંની જેમ પદ્યોપમનો સંખ્યાતભાગ હીન થાય છે. આ ક્રમે સંખ્યાતહજર સ્થિતિબંધો ગયા (થયા) પછી નામગોત્રનો સ્થિતિબંધ પદ્યોપમના સંખ્યાતભાગ પ્રમાણ થાય છે. જ્ઞાનાવરણાદિ ચાર કર્મોનો એક પદ્યોપમ અને મોહનીયનો એકતૃતીયાશઅધિક એક પદ્યોપમ (૧ $\frac{૧}{૩}$) થાય છે. ત્યારપછી દરેક અંતર્મુદ્ધતે જ્ઞાનાવરણાદિ ચારનો પણ ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણહીન થાય છે. મોહનીયનો પહેલાંની જેમ પદ્યોપમનો સંખ્યાતભાગ હીન થાય છે. આ ક્રમે પણ સંખ્યાતાહજર સ્થિતિબંધો ગયા પછી મોહનીયનો સ્થિતિબંધ એક પદ્યોપમપ્રમાણ થાય છે. બાકીના છ કર્મોનો પદ્યોપમના સંખ્યાતભાગ પ્રમાણ થાય છે. ત્યારબાદ દરેક અંતર્મુદ્ધતે સાતે કર્મોનો ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણહીન થાય છે.

(૩૨-૩૩) મોહનીયનો એક પદ્યોપમપ્રમાણ સ્થિતિબંધ પૂર્ણ થયા પછી થતા સ્થિતિબંધનું અદ્યપખડુત્વ આ પ્રમાણે હોય છે નામગોત્રનો સ્થિતિબંધ થોડો. તેના કરતાં જ્ઞાનાવરણાદિ ચારકર્મોનો સંખ્યાતગુણો. તેથી મોહનીયનો સંખ્યાતગુણો. આ ક્રમે સંખ્યાતહજર સ્થિતિબંધ ગયા પછી નામગોત્રનો સ્થિતિબંધ પદ્યોપમના અસંખ્યાતભાગ પ્રમાણ થાય છે અને ત્યારપછી એ બન્ને કર્મોનો ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ અસંખ્યાતગુણહીન થાય છે. અને શેષકર્મોનો પૂર્વવત્ સંખ્યાતગુણહીન થાય છે. ત્યારબાદ સંખ્યાતહજર સ્થિતિબંધો ગયા (થયા) પછી જ્ઞાનાવરણાદિ ચારકર્મોનો સ્થિતિબંધ પદ્યોપમના અસંખ્યાતભાગ પ્રમાણ થાય છે અને તે પછી આ ચારનો સ્થિતિબંધ ઉત્તરોત્તર અસંખ્યેયગુણહીન થાય છે એ જ રીતે સંખ્યાતહજર સ્થિતિબંધો થયા પછી મોહનીયનો સ્થિતિબંધ પણ પદ્યોપમના અસંખ્યાતભાગ પ્રમાણ થાય છે. અને ત્યારે સાતકર્મોની સ્થિતિસત્તા અંતર્લક્ષસાગરોપમ એટલે કે લાખ સાગરોપમથી પણ ઓછી રહે છે. હવેથી સાતકર્મોનો ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ અસંખ્યેયગુણહીન થાય છે.

(૩૪) ત્યારબાદ સંખ્યાતહજર સ્થિતિબંધો ગયા પછી મોહનીયનો સ્થિતિબંધ એકીસાથે ઘટીને જ્ઞાનાવરણાદિ ચારના સ્થિતિબંધ કરતા અસંખ્યેયગુણહીન થાય છે ત્યારબાદ સંખ્યાતહજર સ્થિતિબંધો ગયા પછી મોહનીયનો સ્થિતિબંધ એકીસાથે ઘટીને

નામગોત્રના સ્થિતિબંધ કરતા અસંખ્યેયગુણહીન થાય છે. તેથી સ્થિતિબંધનું અદ્વૈતબુદ્ધિ આ પ્રમાણે બને-મોહનીયનો સ્થિતિબંધ થોડો. તેના કરતાં નામગોત્રનો અસંખ્યગુણો. તેના કરતાં જ્ઞાનાવરણાદિ ચારનો અસંખ્યગુણો.

(૩૫-૩૬) ત્યારબાદ સંખ્યાતહજર સ્થિતિબંધો ગયા પછી જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાય આ ત્રણનો સ્થિતિબંધ એકીસાથે ઘણો ઓછો થવાથી તેના કરતાં વેદનીયનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યેયગુણ થાય છે. ત્યારબાદ સંખ્યાતહજર સ્થિતિબંધો ગયા (થયા) પછી નામગોત્રના સ્થિતિબંધ કરતાં જ્ઞાનાવરણાદિ ત્રણનો સ્થિતિબંધ એકીસાથે ઘટીને અસંખ્યગુણહીન થાય છે અને તે વખતે વેદનીયનો સ્થિતિબંધ નામગોત્રના સ્થિતિબંધ કરતાં વિશેષાધિક હોય છે. અહીં સ્થિતિબંધનું અદ્વૈતબુદ્ધિ આ પ્રમાણે છે મોહનીયનો સ્થિતિબંધ થોડો. તેના કરતાં જ્ઞાનાવરણાદિ ત્રણનો અસંખ્યેયગુણ. તેના કરતાં નામગોત્રનો અસંખ્યગુણ. તેના કરતાં વેદનીયનો વિશેષાધિક આમ અનિવૃત્તિકરણમાં ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધો થયા કરે છે

સ્થિતિબંધ

(૩૭) સ્થિતિસત્તા : ઉપર્યુક્ત અદ્વૈતબુદ્ધિના ક્રમથી સંખ્યાતહજર થયા પછી સાતકર્મની સ્થિતિસત્તા અસંખ્યાના સ્થિતિબંધતુલ્ય થાય છે ત્યારપછી છેલ્લા અદ્વૈતબુદ્ધિસુધી જે રીતે સ્થિતિબંધો કહી ગયા છીએ તે જ રીતે સ્થિતિસત્તા પણ સમજવી

(૩૮) સ્થિતિસત્તાના છેલ્લા અદ્વૈતબુદ્ધિ બાદ સંખ્યાતહજર સ્થિતિઘાત થયા પછી અસંખ્યાતસમયપ્રબલ્લ કર્મલલિટોની ઉદ્દીરણા થાય છે. ત્યારબાદ સંખ્યાતહજર સ્થિતિઘાત થયા પછી ચાર અપ્રત્યાખ્યાનાવરણકષાય, ચાર પ્રત્યાખ્યાનાવરણકષાય આ આઠ પ્રકૃતિઓનો સત્તામાંથી ક્ષય થાય છે અને તે જ સમયે આ કષાય અષ્ટકનો જઘન્યસ્થિતિસંક્રમ થાય છે.

૧૬ પ્રકૃતિનો ક્ષય અને મોહકર્મનું અંતરકરણ :

(૩૯-૪૦-૪૧) ત્યારબાદ સંખ્યાતહજર સ્થિતિઘાત થઈ ગયા પછી સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, તિર્યગગતિ, તિર્યંચાનુપૂર્વી, નરકગતિ, નરકાનુપૂર્વી, આતપ, ઉદ્યોત, સાધારણ, એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય જાતિ, અને થીણુદ્ધિત્રિક આ સોળ પ્રકૃતિઓનો ક્ષયક આત્મા સત્તામાંથી ક્ષય કરે છે. ત્યારબાદ સંખ્યાતહજર સ્થિતિઘાત થયા પછી દાનાન્તરાયાદિ પ્રકૃતિઓનો દેશઘાતી રસ બાધે છે. તે આ રીતે ૧૬ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય થયા બાદ સંખ્યાતહજર સ્થિતિઘાત થયા પછી દાનાતરાય અને મનપર્યવજ્ઞાનાવરણનો દેશઘાતી રસ બાધે છે. ત્યારબાદ સંખ્યાતહજર સ્થિતિઘાત થઈ ગયા પછી લાભાંતરાય, અવધિજ્ઞાનાવરણ તથા અવધિદર્શનાવરણનો દેશઘાતી રસ બાધે છે ત્યારબાદ સંખ્યાતહજર સ્થિતિઘાત થઈ ગયા પછી શ્રુતજ્ઞાનાવરણ અને અચક્ષુદર્શનાવરણનો દેશઘાતી રસ બાધે છે ત્યારબાદ સંખ્યાતહજર સ્થિતિઘાત થઈ ગયા પછી ચક્ષુદર્શનાવરણનો દેશઘાતી રસ બાધે છે. ત્યારબાદ સંખ્યાતહજર સ્થિતિઘાત થઈ ગયા પછી ઉપલોગાંતરાય અને મતિજ્ઞાનાવરણનો દેશઘાતી રસ બાધે છે ત્યારબાદ સંખ્યાતહજર સ્થિતિઘાત થઈ

૧ સ્થિતિબંધ સાથે સ્થિતિઘાત પણ થાય છે અને તે બન્નેનો કાળ પણ સરખો છે.

ગયા પછી વીર્યાંતરાયનો દેશઘાતી રસ ખાંધે છે ત્યારબાદ સખ્યાતહન્ટર સ્થિતિઘાત થઈ ગયા પછી સંજ્વલનચતુષ્ક અને નવ નોકપાય આ મોહનીયની ૧૩ પ્રકૃતિઓનું અંતરકરણ કરે છે. અર્થાત્ ઉપર નીચેની સ્થિતિ છોડી વચ્ચેની અંતર્મુહૂર્તપ્રમાણ સ્થિતિગત દલિકોને સમયે સમયે ખાલી કરે છે. આ અંતરકરણની ક્રિયા એક સ્થિતિખંધના અંતર્મુહૂર્તપ્રમાણ કાળમાં સમાપ્ત થાય છે.

(૪૨) અંતરકરણક્રિયા વખતે ઉદયવાળી પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ અને અનુદયવતી પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ આવલિકા પ્રમાણ હોય છે. નપુંસકવેદ અને સ્ત્રીવેદની પ્રથમસ્થિતિ સૌથી થોડી તથા બન્નેની પરસ્પરતુલ્ય. તેના કરતાં પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ વિશેષાધિક. તેના કરતાં ક્રોધ, માન, માયા અને લોભની પ્રથમસ્થિતિ ક્રમશઃ વિશેષાધિક હોય છે.

(૪૩) અંતરકરણ કરતી વખતે ઉપર નીચેની સ્થિતિની વચ્ચેની અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિમાથી પ્રદેશોને ઉપાડી ઉપાડીને ઉદયવાળી પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિમાં નાંખે અને બધ્યમાનપ્રકૃતિઓની અમાધારહિત દ્વિતીયસ્થિતિમાં નાંખે છે.

(૪૪-૪૫) અંતરકરણની ક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી મોહનીયનો (૧) સખ્યાતવર્ષ-પ્રમાણ સ્થિતિખંધ (૨) એકઠાણીયો રસખંધ (૩) એકઠાણીઓ રસોદય (૪) આનુપૂર્વી સંક્રમ (૫) લોભનો અસંક્રમ (૬) નવા ખંધાતાં સર્વકર્મોની બધાયા બાદ છ આવલિકા ગયા પછી ઉદીરણ અને (૭) નપુંસકવેદની ક્ષપણા આ સાત અધિકારો-વસ્તુઓ એકી સાથે પ્રવર્તે છે-થાય છે.

(૪૬) અંતરકરણની ક્રિયા પૂર્ણ કરનાર જીવનો વિવક્ષિત કોઈ એક સમયે, મોહનીયકર્મનો રસખંધ, રસોદય અને રસસંક્રમ અનુક્રમે અનંતગુણ હોય છે હવે દલિકોને આશરીને બધ-ઉદય અને સંક્રમ કહીશું

(૪૭-૪૮-૪૯) પ્રદેશખંધ, પ્રદેશોદય અને પ્રદેશસંક્રમ અનુક્રમે અસખ્યાત-ગુણ હોય છે. પૂર્વ પૂર્વ સમયની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર સમયે મોહનીયનો રસખંધ અને રસોદય અનંતગુણહીન હોય છે. રસખંડનો ઘાત થયા બાદ રસસંક્રમ અનંતગુણહીન થાય છે. અને ઉત્તરોત્તર સમયે પ્રદેશખંધ યોગના અનુસારે ચાર પ્રકારે થાય છે. તે આ પ્રમાણે -અસખ્યાતભાગવૃદ્ધ, સંખ્યાતભાગવૃદ્ધ, સખ્યાતગુણવૃદ્ધ અને અસખ્યાતગુણવૃદ્ધ અથવા અસખ્યાતભાગહીન, સંખ્યાતભાગહીન, સંખ્યાતગુણહીન અને અસખ્યાતગુણહીન પ્રદેશખંધ થાય છે તેમજ યોગ જો અવસ્થિત હોય તો અવસ્થિત પ્રદેશખંધ પણ થાય છે. ઉત્તરોત્તરસમયે પ્રદેશોદય અને પ્રદેશસંક્રમ અસખ્યાતગુણ અસંખ્યાતગુણ હોય છે.

(૫૦) વિવક્ષિત કોઈ એક સમયમાં મોહનીયનો રસોદય વધારે હોય છે. તેના કરતાં તે જ સમયે રસખંધ અનંતગુણહીન હોય છે. તેના કરતાં અનંતર સમયે રસોદય

૧. અંતરકરણની નીચેની સ્થિતિ એ પ્રથમસ્થિતિ અને ઉપરની સ્થિતિ એ દ્વિતીયસ્થિતિ, જુઓ ક્ષપકત્રેણિ ટીકામાં ચિત્ર ન ૭

અનંતગુણહીન હોય છે તેના કરતાં તે જ સમયે રસખંધ અનંતગુણહીન હોય છે.

(૫૧-૫૨) અતરકરણ ક્રિયા પૂર્ણ થયા બાદ સંખ્યાતહજ્જર સ્થિતિખંડો ગયા પછી ક્ષપક નપુંસકવેદને સર્વથા ખપાવે છે. ત્યારબાદ સ્ત્રીવેદને ખપાવવાનો પ્રારંભ કરે છે સ્ત્રીવેદની ક્ષપણના કાળનો સંખ્યાતમો ભાગ વીત્યા પછી જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-અંતરાય આ ત્રણ ધાતિકર્મનો સ્થિતિખંધ સંખ્યાતવર્ષપ્રમાણ થાય છે. ત્યારબાદ સ્થિતિખંડ-પૃથક્ત્વ ગયા પછી સ્ત્રીવેદને સર્વથા ખપાવી દે છે અને ત્યારે મોહનીયકર્મની સ્થિતિસત્તા સંખ્યાતવર્ષની રહે છે.

(૫૩-૫૪-૫૫) સ્ત્રીવેદનો સર્વથા ક્ષય કર્યાબાદ જીવ સાત નોકધાયના ક્ષયનો પ્રારંભ કરે છે. તે વખતે સ્થિતિખંધ અને સ્થિતિસત્તાનું અદ્યપખંડત્વ આ પ્રમાણે હોય છે: મોહનીયનો સ્થિતિખંધ થોડો. તેના કરતાં બાકીના ત્રણ ધાતિકર્મનો સંખ્યાત-ગુણ. તેના કરતાં નામગોત્રનો અસંખ્યાતગુણ અને તેના કરતાં વેદનીયનો વિશેષાધિક હોય છે મોહનીયની સ્થિતિસત્તા થોડી તેના કરતાં બાકીના ત્રણ ધાતિકર્મની અસંખ્ય-ગુણી. તેના કરતાં નામગોત્રની અસંખ્યગુણી અને તેના કરતાં વેદનીયની વિશેષાધિક હોય છે સાત નોકધાયની ક્ષપણના કાળનો સંખ્યાતમો ભાગ ગયા પછી ત્રણ અધાતિકર્મનો સ્થિતિખંધ સંખ્યાતવર્ષપ્રમાણ થાય છે.

(૫૬) સાત નોકધાયના ક્ષપણાદ્ધા (ક્ષપણ કાળ)ના સંખ્યાતભાગો ગયા પછી ત્રણ ધાતિકર્મની સ્થિતિસત્તા સંખ્યાતા વર્ષોની રહે છે.

પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ બે આવલિકાપ્રમાણ બાકી રહે ત્યારે પુરુષવેદનો આગાલ-પ્રત્યાગાલ વિચ્છેદ પામે છે. બીજી સ્થિતિમાથી ઉદીરણાકરણદ્વારા પ્રદેશોનું ઉદયમાં આવવું તે આગાલ. પ્રથમસ્થિતિમાંથી ઉદ્ભવર્તનાકરણદ્વારા બીજી સ્થિતિમાં પ્રદેશોનું જવું તે પ્રત્યાગાલ.

(૫૭-૫૮) પુરુષવેદની સમયાધિક એક આવલિકાપ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ બાકી રહે ત્યારે પુરુષવેદની જઘન્યસ્થિત્યુદીરણા અને જઘન્યાનુભાગોદીરણા થાય છે. એક સમયન્યૂન બે આવલિકાપ્રમાણ કાળમાં બધાયેલું પુરુષવેદનું દલિક અને પુરુષવેદની ઉદયસ્થિતિ, પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિના ચરમસમયે બાકી રહે. તે સિવાયના સાતે નોકધાયના સર્વ-પ્રદેશોનો ક્ષય થાય છે તે વખતે પુરુષવેદનો સ્થિતિખંધ આઠ વર્ષ પ્રમાણ, સંજવલન-ચતુષ્કનો સોળવર્ષપ્રમાણ થાય છે. ધાતિકર્મની સ્થિતિસત્તા સંખ્યાતવર્ષ અને અધાતિકર્મની અસંખ્યાતવર્ષ હોય છે.

(૫૯) પુરુષવેદના ઉદયવિચ્છેદના અનંતરસમયે જીવ અશ્વકર્ણકરણ કરે છે. પુરુષવેદોદયના વિચ્છેદ પછી સંજવલનક્રોધના ઉદયના બાકી રહેલા ‘કઈક અધિક ત્રીજા ભાગપ્રમાણકાળ’ને અશ્વકર્ણકરણાદ્ધા કહેવાય. તેનાં ત્રણ નામો છે. (૧) ^૧અશ્વકર્ણ-કરણાદ્ધા (૨) ^૨આદોલકરણાદ્ધા (૩) અપવર્તનોદ્વર્તનકરણાદ્ધા.

આ નામો સાર્થક છે. જેમ ઘોડાનો કાન મધ્યભાગમાં પહોળો હોય છે, પછી સાંકડો થતો જાય છે, એ જ રીતે પુરુષવેદનો ઉદયવિચ્છેદ થયા બાદ એક રસઘાત સમાપ્ત થયે છે તે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો રસ અનુક્રમે અનંતગુણહીન (ઓછો) બને છે. અથવા પુરુષવેદોદયના વિચ્છેદ થયા પછી પૂર્વસ્પર્ધા કરતાં અનંતગુણહીન રસવાળાં અપૂર્વસ્પર્ધા કરે છે. તેથી પણ આ પ્રક્રિયાના કાળને અધિકર્ણકરણાદ્વા કહેવાય છે.

આદોલકરણાદ્વાનો અર્થ પણ આ રીતે સમજવો. આદોલ એટલે હીંચકો. વૃક્ષની શાખાને હીંચકો બધાય ત્યારે બંને બાજુની દોરીની વચ્ચેનો ભાગ વધુ પહોળો હોય છે. ત્યાર બાદ નીચે સુધી સકોચાતો ઓછો થતો જાય છે.

અપવર્તન એટલે ઓછું થવું. ઉદ્વર્તન એટલે વધવું. પુરુષવેદોદયના વિચ્છેદ પછી એક રસઘાત થયે છે તે સંવલન ક્રોધ-માન-માયા-લોભનો ક્રમશઃ રસ અનંતગુણહીન બને છે તથા લોભ-માયા-માન-ક્રોધનો અનુક્રમે અનંતગુણવૃદ્ધ (અધિક) બને છે અથવા પૂર્વસ્પર્ધા કરતાં અપૂર્વસ્પર્ધાનો રસ અનંતગુણહીન હોય છે અને અપૂર્વસ્પર્ધા કરતાં પૂર્વસ્પર્ધાનો રસ અનંતગુણઅધિક હોય છે તેથી અપવર્તનોદ્વર્તનકરણકાળ કહેવાય છે.

(૬૦) અધિકર્ણકરણના પ્રથમસમયે મોહનીયની સ્થિતિસત્તા સંખ્યાતહજરવર્ષ હોય છે અને ચારે પ્રકારના સંવલનકષાયનો બધ અંતમુદ્વર્તન્યૂન ૧૬ વર્ષ પ્રમાણ થાય છે.

(૬૧) રસસત્તાનું અદ્યપબહુત્વ-માનની રસસત્તા થોડી. તેના કરતાં ક્રોધ, માયા અને લોભની અનુક્રમે વિશેષાધિક હોય છે. એ રીતે રસબંધનું પણ અદ્યપબહુત્વ જાણવું.

(૬૨) ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો રસબંધ અનુક્રમે વિશેષાધિક હોય છે. પ્રથમ રસબંધનો ઘાત થયા પછી લોભ-માયા-માન-ક્રોધના બાકી રહેલા સ્પર્ધાનો અનુક્રમે અનંતગુણ હોય છે.

(૬૩) સંવલનકષાયના જઘન્ય પૂર્વસ્પર્ધા કરતા ઉત્કૃષ્ટ અપૂર્વસ્પર્ધાને પણ અનંતગુણહીન રસવાળું કરે છે આવા સ્પર્ધા શ્રેણિ સિવાયની કોઈ પણ અવસ્થામાં પહેલાં ન કરેલાં હોવાથી અપૂર્વસ્પર્ધા કહેવાય છે.

(૬૪-૬૫) અપૂર્વસ્પર્ધા એક દ્વિગુણહાનિસ્પર્ધાના અસંખ્યાતભાગપ્રમાણ હોય છે. અહીં ભાગહાર (ભાજક) ઉત્કર્ષણાપકર્ષણભાગહારથી અસંખ્યાતગુણ અને પદ્યોપમના પ્રથમવર્ગમૂળના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ હોય છે.

ઉત્તરોત્તર અપૂર્વસ્પર્ધાની પ્રથમવર્ગણાઓ વિશેષાધિક હોય છે.

(૬૬) અધિકર્ણકરણના પ્રથમસમયે અનુક્રમે ક્રોધ-માન-માયા-લોભના અપૂર્વસ્પર્ધા વિશેષાધિક હોય છે.

(૬૭) ચારે સંવલનકષાયના ચરમઅપૂર્વસ્પર્ધાની પ્રથમવર્ગણાઓ રસની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે. લોભાદિની જઘન્યવર્ગણામાં રસના અવિભાગો અનુક્રમે વિશેષાધિક હોય છે. અર્થાત્ લોભના પ્રથમઅપૂર્વસ્પર્ધાની જઘન્યવર્ગણામાં રસાવિભાગો થોડા. તેના કરતાં

માયાના પ્રથમઅપૂર્વસ્પર્ધકની જઘન્યવર્ગણામાં વિશેષાધિક. તેના કરતાં માનની જઘન્ય-વર્ગણામાં વિશેષાધિક. તેના કરતાં ક્રોધની જઘન્યવર્ગણામાં રસાવિભાગો વિશેષાધિક હોય છે.

(૬૮) ક્ષપકત્રેણિ ઉપર આરોહણ કરતો આત્મા અપૂર્વસ્પર્ધકોમાં વિશેષહીનક્રમે દલિક આપે છે (નાંખે છે). અપૂર્વસ્પર્ધકની ચરમવર્ગણા કરતાં પૂર્વસ્પર્ધકની પ્રથમવર્ગણામાં અસંખ્યાતગુણહીન દલિક આપે છે. ત્યાર બાદ પૂર્વસ્પર્ધકની બધી વર્ગણાઓમાં વિશેષહીનક્રમે દલિક આપે છે.

(૬૯) અપૂર્વસ્પર્ધકની જઘન્યવર્ગણાથી માંડી પૂર્વસ્પર્ધકની ચરમવર્ગણા સુધી દશ્યમાન દલિક ગોપુસ્છાકારે (ગાયના પુંછડાના આકારે) ક્રમશઃ વિશેષહીન હોય છે. અપૂર્વસ્પર્ધકોમાં વર્તમાનમાં અપાતું જ દલિક દશ્યમાન દલિક. પૂર્વસ્પર્ધકોમાં 'દશ્યમાન દલિક એટલે વર્તમાનમાં અપાતાં દલિકની સાથે સત્તામાં રહેલું જીતું દલિક. પ્રથમઅપૂર્વ-સ્પર્ધકની પ્રથમવર્ગણાનાં દલિકો કરતાં પ્રથમપૂર્વસ્પર્ધકની પ્રથમવર્ગણામાં દશ્યમાન દલિકો અસંખ્યાતભાગહીન હોય છે.

(૭૦) અશ્વકર્ણકરણુના પ્રથમસમયે અપૂર્વસ્પર્ધકો અને અનંતભાગપ્રમાણ નીચેના મંદરસવાળા પૂર્વસ્પર્ધકો ઉદયમાં હોય છે. એ રીતે બંધ પણ સમજવો. માત્ર વિશેષતા એ કે ઉદય કરતાં બંધમાં અનંતગુણહીનરસ હોય છે.

(૭૧-૭૨-૭૩) પ્રતિસમય અસંખ્યાતગુણક્રમે દલિકો લઈને ક્ષપક આત્મા અસંખ્યાત-ગુણહીન નવાં અપૂર્વસ્પર્ધકો કરે છે.

વિવક્ષિત કોઈ એક સમયે બનાવાતાં અપૂર્વસ્પર્ધકોમાં અનુક્રમે વિશેષહીન દલિકો આપે છે. અને ચરમઅપૂર્વસ્પર્ધકની ચરમવર્ગણા કરતાં પૂર્વસમયે બનાવેલ પ્રથમઅપૂર્વસ્પર્ધકની પ્રથમવર્ગણામાં અસંખ્યગુણહીન દલિકો આપે છે. ત્યાર બાદ પૂર્વસ્પર્ધકની ચરમવર્ગણા સુધી ક્રમશઃ વિશેષહીન વિશેષહીન દલિકો આપે છે 'પૂર્વ-અપૂર્વ' બંધાં સ્પર્ધકોમાં દશ્યમાનદલિક અનુક્રમે વિશેષહીન વિશેષહીન હોય છે

(૭૪-૭૫-૭૬-૭૭) અશ્વકર્ણકરણુદ્વામાં એક રસખંડનો ઘાત થયા બાદ અદાર પદોનું અદ્યપખંડુત્વ આ રીતે હોય છે (૧) ક્રોધના અપૂર્વસ્પર્ધકો થોડાં. (૨) તેના કરતાં માનના વિશેષાધિક (૩) તેના કરતાં માયાના વિશેષાધિક. (૪) તેના કરતાં લોભના વિશેષાધિક. (૫) તેના કરતાં એકદિગુણહીનના સ્પર્ધકો અસંખ્યાતગુણાં, કારણ કે અપૂર્વસ્પર્ધકો એકદિગુણહીનના સ્પર્ધકોના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ જ કરાય છે. (૬) તેના કરતાં એકસ્પર્ધકની વર્ગણાઓ અનંતગુણી. (૭) તેના કરતાં ક્રોધના સર્વ અપૂર્વસ્પર્ધકોની વર્ગણાઓ અનંતગુણી. (૮) તેના કરતાં માનના અપૂર્વસ્પર્ધકોની વર્ગણાઓ વિશેષાધિક. (૯) તેના કરતાં માયાના અપૂર્વસ્પર્ધકોની વર્ગણાઓ વિશેષાધિક. (૧૦) તેના કરતાં લોભના અપૂર્વસ્પર્ધકોની વર્ગણાઓ વિશેષાધિક. (૧૧) તેના કરતાં

પૂર્વસ્પર્ધકો અનંતગુણાં. (૧૨) તેના કરતાં તેની વર્ગાણાઓ અનંતગુણી. (૧૩) તેના કરતાં માયાના પૂર્વસ્પર્ધકો અનંતગુણાં. (૧૪) તેના કરતાં તેની વર્ગાણાઓ અનંતગુણી. (૧૫) તેના કરતાં માનના પૂર્વસ્પર્ધકો અનંતગુણાં. (૧૬) તેના કરતાં તેની વર્ગાણાઓ અનંતગુણી. (૧૭) તેના કરતાં ક્રોધના પૂર્વસ્પર્ધકો અનંતગુણાં. (૧૮) તેના કરતાં તેની વર્ગાણાઓ અનંતગુણી.

(૭૮) અશ્વકર્ણકરણના ચરમસમયે મોહનીયનો-સંજ્ઞવલનકોધાદિ ચાર કષાયનો સ્થિતિબંધ આઠ વર્ષ પ્રમાણ થાય છે. અને બાકીના કર્મોનો સંજ્ઞ્યાતહજાર વર્ષ હોય છે.

(૭૯) સ્થિતિસત્તા: ચાર ઘાતિકર્મની સ્થિતિસત્તા સંજ્ઞ્યાતહજાર વર્ષ અને ત્રણ અઘાતિકર્મોની અસંજ્ઞ્યાતા હજાર વર્ષ થાય છે. આ રીતે ક્ષપક આત્મા અશ્વકર્ણકરણનો કાળ પૂર્ણ કરે છે.

(૮૦) અશ્વકર્ણકરણ પૂર્ણ કરીને આત્મા કિટ્ટિકરણાદ્યામાં પ્રવેશ કરે છે. કિટ્ટિકરણકાળમાં આત્મા પૂર્વ-અપૂર્વસ્પર્ધકોમાંથી કિટ્ટિઓ કરે છે. કિટ્ટિ એટલે જે વર્ગાણા એકોત્તર રસાવિભાગના ક્રમવાળી હતી. તેના રસ ઘટાડવાથી પૂર્વપૂર્વકરતાં અનંતગુણ આંતરાવાળા સરખા રસાવિભાગોને ધરનાર કર્મપ્રદેશોનો સમૂહ.

(૮૧) લોભના પ્રથમઅપૂર્વસ્પર્ધકની પ્રથમવર્ગાણા કરતાં ઉત્કૃષ્ટરસવાળી પણ કિટ્ટિ રસની અપેક્ષાએ અનંતગુણહીન હોય છે. ચારે કષાયની કિટ્ટિઓ એકસ્પર્ધકની વર્ગાણાના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે.

(૮૨) એક એક કષાયની ત્રણ અથવા અનંત કિટ્ટિઓ થાય છે. ત્રણ કિટ્ટિઓ થાય છે તે સંગ્રહકિટ્ટિઓ અને અનંત કિટ્ટિઓ થાય છે તે અવાંતરકિટ્ટિઓ કહેવાય છે.

(૮૩) ક્રોધના ઉદયે ક્ષપકશ્રેણિ માંડનારને ૧૨ સંગ્રહકિટ્ટિઓ થાય. માનના ઉદયે શ્રેણિ માંડનારને ૯ સંગ્રહકિટ્ટિઓ થાય. માયાના ઉદયે શ્રેણિમાંડનારને ૬ સંગ્રહ કિટ્ટિઓ અને લોભના ઉદયે શ્રેણિપર ચઢનારને ૩ સંગ્રહકિટ્ટિઓ થાય છે.

(૮૪) એક એક સંગ્રહકિટ્ટિમાં અનંત અવાંતરકિટ્ટિઓ હોય છે. દરેક સમયમાં અપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિઓ અસંજ્ઞ્યાતગુણહીન થાય છે. અર્થાત્ પ્રથમસમયે જેટલી કિટ્ટિઓ કરે છે, તેના કરતાં બીજા સમયે અસંજ્ઞ્યાતગુણહીન, તેના કરતાં ત્રીજા સમયે અસંજ્ઞ્યાતગુણહીન. એમ ઉત્તરોત્તર સમયે અસંજ્ઞ્યાતગુણહીન અપૂર્વકિટ્ટિઓ કરે છે.

(૮૫) પૂર્વ પૂર્વ સમય કરતા ઉત્તરોત્તર સમયે કિટ્ટિઓ માટે દલિક અસંજ્ઞ્યાતગુણ ગ્રહણ કરે છે. હવે કિટ્ટિઓના રસનું અલ્પબહુત્વ કહેવાય છે.

(૮૬-૮૭-૮૮-૮૯) લોભની પ્રથમસંગ્રહકિટ્ટિની પ્રથમ અવાંતરકિટ્ટિમાં રસાવિભાગો થોડા, તેના કરતાં બીજા અવાંતરકિટ્ટિમાં અનંતગુણા. તેના કરતાં ત્રીજા અવાંતરકિટ્ટિમાં અનંતગુણા. એ રીતે લોભની પ્રથમસંગ્રહકિટ્ટિની છેલ્લી અવાંતરકિટ્ટિ સુધી સમજવું. તેના કરતાં લોભની બીજા સંગ્રહકિટ્ટિની પ્રથમઅવાંતરકિટ્ટિમાં રસાવિભાગો અનંતગુણા. તેના કરતાં બીજા અવાંતરકિટ્ટિમાં અનંતગુણા. આ રીતે લોભની બીજા સંગ્રહ-

કિટ્ટિની ચરમઅવાંતરકિટ્ટિ સુધી સમજવું. તેના કરતા લોભની ત્રીજી સંઘકિટ્ટિની પ્રથમ અવાંતરકિટ્ટિમાં રસાવિભાગો અનંતગુણા. આ રીતે લોભની ત્રીજી સંઘકિટ્ટિની ચરમ-અવાંતરકિટ્ટિ સુધી સમજવું. એ જ રીતે માયાની ત્રણ કિટ્ટિઓ, માનની ત્રણ કિટ્ટિઓ અને ક્રોધની ત્રણ કિટ્ટિઓની અવાંતરકિટ્ટિઓમાં રસાવિભાગોનું અદ્યપખડુત્વ કહેવું.

(૯૦) હવે સંઘકિટ્ટિઅંતર અને અવાંતરકિટ્ટિઅંતરનું અદ્યપખડુત્વ કહીશું.

સંઘકિટ્ટિઅંતર વિવક્ષિત સંઘકિટ્ટિની છેલ્લી અવાંતરકિટ્ટિના રસાવિભાગો જે ગુણક દ્વારા ગુણવાથી અનંતર ઉપરની સંઘકિટ્ટિની પ્રથમઅવાંતરકિટ્ટિના રસાવિભાગો પ્રાપ્ત થાય તે ગુણક સંઘકિટ્ટિઅંતર કહેવાય.

અવાંતરકિટ્ટિઅંતર તે તે સંઘકિટ્ટિની વિવક્ષિત અવાંતરકિટ્ટિના રસાવિભાગો જે ગુણક દ્વારા ગુણવાથી તે વિવક્ષિત અવાંતરકિટ્ટિની અનંતર ઉપરની અવાંતરકિટ્ટિના રસાવિભાગો પ્રાપ્ત થાય તે ગુણક અવાંતરકિટ્ટિઅંતર કહેવાય.

(૯૧-૯૨-૯૩) કિટ્ટિઅંતરોનું અદ્યપખડુત્વ લોભની પ્રથમસંઘકિટ્ટિનું પહેલું અવાંતરકિટ્ટિઅંતર અદ્ય-નાનું તેના કરતા બીજી અવાંતરકિટ્ટિઅંતર અનંતગુણ. તેના કરતા ત્રીજી અનંતગુણ આ રીતે લોભની પ્રથમસંઘકિટ્ટિના છેલ્લા અવાંતરકિટ્ટિઅંતર સુધી સમજવું. તેના કરતા લોભની બીજી સંઘકિટ્ટિનું પહેલું અવાંતરકિટ્ટિઅંતર અનંત-ગુણ છે તેના કરતા બીજી અવાંતરકિટ્ટિઅંતર અનંતગુણ, આ રીતે લોભની બીજી સંઘકિટ્ટિના છેલ્લા અવાંતરકિટ્ટિઅંતર સુધી અદ્યપખડુત્વ સમજવું. લોભની ત્રીજી સંઘકિટ્ટિ, માયાની ૧લી, ૨જી, ૩જી, માનની ૧લી, ૨જી, ૩જી, ક્રોધની ૧લી, ૨જી, ૩જી સંઘકિટ્ટિનાં અવાંતરકિટ્ટિઅંતરો ક્રમશઃ અનંતગુણ કહેવાં-સમજવાં. ક્રોધની ત્રીજી સંઘકિટ્ટિના છેલ્લા અવાંતરકિટ્ટિઅંતર કરતા લોભનું પહેલું સંઘકિટ્ટિઅંતર અનંતગુણ જાણવું. તેના કરતા લોભનું બીજી સંઘકિટ્ટિઅંતર અનંતગુણ છે. આ રીતે લોભની ત્રીજી, માયાની ૧લી, ૨જી, ૩જી માનની ૧લી, ૨જી, ૩જી, ક્રોધની ૧લી, ૨જી, ૩જી સંઘકિટ્ટિઓનાં અંતરો ક્રમશઃ અનંતગુણ કહેવાં. આસ ચાલ રાખો લોભની પહેલી સંઘકિટ્ટિનું પહેલું અવાંતરકિટ્ટિઅંતર એટલે લોભની પહેલી સંઘકિટ્ટિની પહેલી અવાંતરકિટ્ટિ અને બીજી અવાંતરકિટ્ટિવચ્ચેનો ગુણક. લોભની પહેલી સંઘકિટ્ટિનું છેલ્લું અવાંતરકિટ્ટિઅંતર એટલે લોભની પહેલી સંઘકિટ્ટિની ઉપાંત્ય અવાંતરકિટ્ટિ અને અંત્ય અવાંતરકિટ્ટિ વચ્ચેનો ગુણક. લોભનું પહેલું સંઘકિટ્ટિઅંતર એટલે લોભની પહેલી સંઘકિટ્ટિની છેલ્લી અવાંતરકિટ્ટિ અને લોભની બીજી સંઘકિટ્ટિની પ્રથમઅવાંતરકિટ્ટિ વચ્ચેનો ગુણક. આ રીતે પ્રાકીના કિટ્ટિઅંતરો પણ સમજવા.

(૯૪-૯૫-૯૬-૯૭) સંઘકિટ્ટિઓના પ્રદેશોનું અદ્યપખડુત્વ માનની પહેલી સંઘકિટ્ટિના સમગ્રપ્રદેશો થોડા. તેના કરતા માનની બીજી સંઘકિટ્ટિના પ્રદેશો વિશેષાધિક. તેના કરતાં માનની ત્રીજી સંઘકિટ્ટિના પ્રદેશો વિશેષાધિક. તેના કરતાં ક્રોધની બીજી સંઘકિટ્ટિના પ્રદેશો વિશેષાધિક. તેના કરતા ક્રોધની ત્રીજી સંઘકિટ્ટિના

પ્રદેશો વિશેષાધિક. તેના કરતાં માયાની પહેલી સંબ્રહ્મકિદ્દિના પ્રદેશો વિશેષાધિક. તેના કરતાં માયાની બીજી સંબ્રહ્મકિદ્દિના પ્રદેશો વિશેષાધિક. તેના કરતાં માયાની ત્રીજી સંબ્રહ્મકિદ્દિના પ્રદેશો વિશેષાધિક. તેના કરતાં લોભની પહેલી સંબ્રહ્મકિદ્દિના પ્રદેશો વિશેષાધિક. તેના કરતાં લોભની બીજી સંબ્રહ્મકિદ્દિના પ્રદેશો વિશેષાધિક. તેના કરતાં લોભની ત્રીજી સંબ્રહ્મકિદ્દિના પ્રદેશો વિશેષાધિક. તેના કરતાં ક્રોધની પહેલી સંબ્રહ્મકિદ્દિના પ્રદેશો સંખ્યાતગુણ હોય છે. ઉપર્યુક્ત અલ્પબહુત્વ કિદ્દિવેદકની અપેક્ષાએ જાણવું. કિદ્દિકારકની અપેક્ષાએ અહીં વિશેષ એ સમજવું કે જ્યાં ચારે કષાયની પહેલી સંબ્રહ્મકિદ્દિ કહેવામાં આવી છે, ત્યાં ત્રીજી અને જ્યાં ત્રીજી કહેવામાં આવી છે ત્યાં પહેલી સંબ્રહ્મકિદ્દિ કહેવી. આ રીતે તે તે સંબ્રહ્મકિદ્દિઓની અવાંતરકિદ્દિઓનું પણ કિદ્દિવેદક અને કિદ્દિકારકની અપેક્ષાએ અલ્પબહુત્વ કહેવું.

(૯૮-૯૯ ૧૦૦) એક એક અવાંતરકિદ્દિમાં અપાતું દલિક લોભની પહેલી સંબ્રહ્મકિદ્દિની પહેલી અવાંતરકિદ્દિથી માંડી ક્રોધની ત્રીજી સંબ્રહ્મકિદ્દિની છેલ્લી અવાંતરકિદ્દિ સુધી દરેક અવાંતરકિદ્દિમાં અનુક્રમે વિશેષહીન દલિક અપાય છે. પરંપરોપનિધાત્રી પણ લોભની પહેલી સંબ્રહ્મકિદ્દિની પહેલી અવાંતરકિદ્દિ કરતાં ક્રોધની છેલ્લી અવાંતરકિદ્દિમાં પણ કર્મદલિકો વિશેષહીન જ અપાય છે. એ જ રીતે દશ્યમાનદલિક પણ સર્વ કિદ્દિઓમાં વિશેષહીનક્રમે હોય છે.

(૧૦૧) કિદ્દિઓ કરતો જીવ મોહનીયના સ્થિતિ અને રસની નિયમા અપવર્તના કરે પણ ઉદ્ધર્તના ન કરે. કિદ્દિકરણની પૂર્વ અવસ્થામાં રહેલા જીવો ઉદ્ધર્તના અપવર્તના બંને કરે છે.

(૧૦૨) કિદ્દિકરણના દ્વિતીયાદિ સમયોમા દરેક સમયે અસંખ્યગુણ દલિક લઈને તે તે સંબ્રહ્મકિદ્દિની નીચે અસંખ્યાતગુણહીન અપૂર્વઅવાંતરકિદ્દિઓ કરે છે.

(૧૦૩-૧૦૪) દ્વિતીયાદિ સમયોમાં દીયમાન દલિક છેલ્લી અપૂર્વઅવાંતરકિદ્દિમાં જેટલું દલિક આપે છે તેના કરતાં પહેલી પૂર્વઅવાંતરકિદ્દિમાં અસંખ્યાતભાગહીન આપે છે અને છેલ્લી પૂર્વઅવાંતરકિદ્દિમાં જેટલું દલિક આપે છે તેના કરતાં ઉપરની અનંતર પહેલી અપૂર્વઅવાંતરકિદ્દિમાં અસંખ્યાતભાગઅધિક આપે છે. બાકીની બધી પૂર્વાપૂર્વ અવાંતરકિદ્દિઓમાં અનુક્રમે વિશેષહીન દલિક આપે છે. તાત્પર્ય એ છે કે લોભની પહેલી સંબ્રહ્મકિદ્દિની નીચે કરાતી અપૂર્વકિદ્દિઓમા જે પ્રથમ અપૂર્વઅવાંતરકિદ્દિ હોય છે, તેમાં સૌથી વધારે દલિકો આપે છે. તેના કરતા બીજી અપૂર્વઅવાંતરકિદ્દિમા અનંતભાગહીન, તેના કરતાં ત્રીજી અપૂર્વઅવાંતરકિદ્દિમાં અનંતભાગહીન દલિકો આપે છે. આમ ક્રમશઃ છેલ્લી અપૂર્વઅવાંતરકિદ્દિ સુધી અનંતભાગહીન દલિકો આપે છે.

લોભની પહેલી સંબ્રહ્મકિદ્દિની છેલ્લી અપૂર્વઅવાંતરકિદ્દિ કરતાં લોભની બીજી સંબ્રહ્મકિદ્દિની પહેલી પૂર્વઅવાંતરકિદ્દિમાં અસંખ્યાતભાગહીન દલિકો (પ્રદેશો) આપે છે ત્યાર બાદ વિશેષહીનક્રમે ઉત્તરોત્તર પૂર્વઅવાંતરકિદ્દિમાં લોભની પહેલી સંબ્રહ્મકિદ્દિની છેલ્લી પૂર્વ-

અવાંતરકિદ્ધિ સુધી દલિકો આપે છે. લોભની પહેલી સંબ્રહ્મકિદ્ધિની છેલ્લી પૂર્વઅવાંતરકિદ્ધિ કરતાં લોભની બીજી સંબ્રહ્મકિદ્ધિની પહેલી અપૂર્વઅવાંતરકિદ્ધિમાં અસંખ્યાતભાગઅધિક દલિકો નાંખે છે. ત્યાર બાદ ઉત્તરોત્તર અપૂર્વઅવાંતરકિદ્ધિમાં વિશેષહીનક્રમે નાંખે છે. આ રીતે શેષ સંબ્રહ્મકિદ્ધિની અવાંતરકિદ્ધિઓમાં પણ દલિકપ્રદેશનો ક્રમ સમજવો. આ રીતે દલિકપ્રદેશ કરવાથી કિદ્ધિકરણના દ્વિતીયાદિ સમયે ૧૨ સ્થાનોમાં અસંખ્યાતભાગહીન અને ૧૧ સ્થાનોમાં અસંખ્યાતભાગઅધિક હીયમાન દલિક હોય છે. શેષ સ્થાનોમાં વિશેષહીન ક્રમે હોય છે. તેથી હીયમાનદલિકના ૨૩ ઉષ્ટ્રકૂટ ઊંટના ગ્રિખરો (ઢકા) થાય છે. ૧ગોખીના રણુના ઊંટની પીઠનો ભાગ ઊંચો હોય છે પછી ક્રમશઃ નીચો થતો જાય છે. સ્થાનવિશેષમાં શરૂઆત કરતાં વધારે નીચો થયા પછી થોડો થોડો નીચો થઈ ઊંચો થાય (જે કે ઊંચાઈ થોડી થોડી વધે છે પરંતુ તેની અહીં અપેક્ષા-વિવક્ષા નથી) ત્યાર બાદ પુનઃ ક્રમશઃ નીચો થાય છે. તેમ અહીં લોભની પહેલી સંબ્રહ્મકિદ્ધિની પહેલી અપૂર્વઅવાંતરકિદ્ધિમાં હીયમાન દલિક સૌથી વધારે હોય છે. ત્યાર પછી ક્રમશઃ વિશેષહીન થતું જાય છે. અપૂર્વઅવાંતરકિદ્ધિ અને પૂર્વઅવાંતરકિદ્ધિની સંધિ થયે છતે લોભની પહેલી સંબ્રહ્મકિદ્ધિની પહેલી પૂર્વઅવાંતરકિદ્ધિમાં હીયમાન દલિક અસંખ્યાતભાગહીન હોય છે ત્યાર બાદ વિશેષહીન વિશેષહીન થતું જાય છે. પૂર્વ-અપૂર્વાવાંતરકિદ્ધિની સંધિ થયે છતે લોભની બીજી સંબ્રહ્મકિદ્ધિની પહેલી અપૂર્વઅવાંતરકિદ્ધિમાં અસંખ્યાતભાગઅધિક હીયમાન દલિક હોય છે. ત્યાર બાદ ઉત્તરોત્તર અપૂર્વઅવાંતરકિદ્ધિમાં હીયમાનદલિક વિશેષહીન વિશેષહીન હોય છે. આ રીતે હીયમાનદલિક ઉષ્ટ્રકૂટના આકારતુલ્ય થાય. અહીં ઊંટની પીઠનાં ઊંચાણ અને નીચાણવાળાં સ્થાનો ઉષ્ટ્રકૂટ તરીકે ગણવા. માત્ર ઊંચાણવાળાં સ્થાનો ગણીએ તો અગિયાર જ ઉષ્ટ્રકૂટ થાય. બારે સંબ્રહ્મકિદ્ધિની પૂર્વ-અપૂર્વ અવાંતરકિદ્ધિઓમાં અનુક્રમે અનંતભાગહીન દસ્યમાન દલિક હોય છે

(૧૦૫-૧૦૬-૧૦૭) હવે ગત્યાદિ માર્ગણાઓમાંથી કઈ માર્ગણાઓમાં બંધાએલ દલિક નિયમા કે વિકલ્પે હોય તે બતાવાય છે. મનુષ્યગતિ-તિર્થ ચગતિ-એકેન્દ્રિય-પંચેન્દ્રિય-ત્રસકાય-ઔદારિકકાયયોગ-ઔદારિકમિશ્રકાયયોગ, સત્ય-અસત્ય-સત્યાસત્ય અને અસત્યામૃષા એમ ચાર મનોયોગ, એ જ પ્રમાણે ચાર વચનયોગ-નપુ સકવેદ-ક્રોધ-માન-માયા-લોભ-મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાન-અવિરતિ-સામાયિકસંયમ-અચક્ષુદર્શન-છ લેશ્યા-ભ્રમ-મિથ્યાત્વ-ઔપશમિકસમ્યક્ત્વ ક્ષાયોપશમિકસમ્યક્ત્વ, ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ-સંસી-અસંસી અને આહારક આ ૪૨ માર્ગણાઓમાં બંધાયેલું મોહનીયકર્મનું દલિક કિદ્ધિ કરનાર અને કિદ્ધિવેદનારને સત્તામાં નિયમા હોય છે.

(૧૦૮-૧૦૯) નરકગતિ-દેવગતિ-દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પૃથ્વીકાય-અપ્કાય-તેલકાય-વાયુકાય-વનસ્પતિકાય-વૈક્રિયકાયયોગ-વૈક્રિયમિશ્રકાયયોગ-આહારકકાયયોગ-આહારકમિશ્રકાયયોગ-કાર્મણકાયયોગ-ઓવેદ-પુરુષવેદ-અવધિજ્ઞાન-વિભગજ્ઞાન-મન-

પર્યવજ્ઞાન-દેશવિરતિ-પરિહારવિશુદ્ધિસંયમ-છેદોપસ્થાપનીયસંયમ-અવધિદર્શન-મિશ્ર-સાસ્વાદનસમ્યક્ત્વ અને અનાહારક આ ૨૭ માર્ગભ્યાસોમાં બંધાયેલું મોહનીયનું દલિક કિટ્ટિકારક અને કિટ્ટિવેદકને સત્તામાં લજનાએ (વિકલ્પે) હોય છે.

(૧૧૦) કેવલજ્ઞાન-કેવલદર્શન-અલબ્ય સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાતસંયમ આ પાંચમાર્ગભ્યાસોમાં બંધાયેલું મોહનીયનું દલિક કિટ્ટિકારક અને કિટ્ટિવેદકને સત્તામાં નિયમા હોતું નથી, કારણ કે કેવલજ્ઞાન-કેવલદર્શન માર્ગભ્યાસમાં જીવ હજી ગયો જ નથી સૂક્ષ્મસંપરાય-યથાખ્યાતમાર્ગભ્યાસમાં જીવનું ગમન વિકલ્પે સંભવિત છે પણ ત્યાં મોહનીયનો બંધવિરોધ હોય છે. અને અલબ્ય જીવને તો ક્ષપકત્રેણિની જ પ્રાપ્તિ થતી નથી.

(૧૧૧) શાતા અને અશાતાવેદનીયના ઉદયમાં, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત જીવલેહોમાં, એકેન્દ્રિયના અસંખ્યાતાલવોમાં બંધાયેલું મોહનીયનું દલિક કિટ્ટિકારક અને કિટ્ટિવેદકને સત્તામાં નિયમા હોય છે.

(૧૧૨) એકથી માંડીને ત્રસકાયના સંખ્યાતા લવોમાં બંધાયેલું મોહનીયનું દલિક કિટ્ટિકારક અને કિટ્ટિવેદકને સત્તામાં હોય છે. તાપસ-નિર્ઝન્યાદિ સર્વાલિંગોમાં, અંગારાદિકર્મ અને શિલ્પમાં તથા ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિબંધકાળે, ઉત્કૃષ્ટરસબંધકાળે બંધાયેલું મોહનીયનું દલિક કિટ્ટિકારક અને કિટ્ટિવેદકને સત્તામાં લજનાએ (વિકલ્પે) હોય છે.

(૧૧૩) ક્ષપકની સત્તામાં નિયમા કહેલું દલિક ક્ષપકની સર્વસ્થિતિઓ અને સર્વ-કિટ્ટિઓમાં નિયમા હોય છે.

(૧૧૪) કિટ્ટિકરણાદ્ધામાં પૂર્વ-અપૂર્વ રસસ્પર્ધાકોને અનુભવે છે અર્થાત્ તે ઉભયસ્પર્ધાકોનો ઉદય હોય છે. ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકાપ્રમાણ બાકી હોય ત્યારે કિટ્ટિકરણાદ્ધા સમાપ્ત થાય છે.

(૧૧૫) કિટ્ટિકરણના ચરમસમયે મોહનીયનો સ્થિતિબંધ અંતર્મુહૂર્ત અધિક ચાર મહીના અને શેષ કર્મોનો સંખ્યાતહજાર વર્ષ થાય છે.

(૧૧૬) કિટ્ટિકરણના ચરમસમયે મોહનીયની સત્તા ૮ વર્ષ, શેષ ત્રણ ધાતિકર્મની સંખ્યાત હજારવર્ષ અને અધાતિકર્મની અસંખ્યાતવર્ષ હોય છે.

(૧૧૭) કિટ્ટિકરણના અનંતર સમયે ક્રોધની પહેલી સંગ્રહકિટ્ટિની સર્વ અવાંતર-કિટ્ટિઓમાથી પ્રદેશો ખેંચી ^૧અંતર્મુહૂર્ત સ્થિતિના ઉત્તરોત્તર નિષેકમાં અસંખ્યેયગુણકમે નાંખીને ક્રોધની પહેલી સંગ્રહકિટ્ટિની ^૨પ્રથમસ્થિતિ રચે છે અને તે જ સમયથી તેને

૧ કિટ્ટિકરણના ચરમસમય પછીનો ક્રોધનો જે વેદનકાલ બાકી રહે છે તેના ત્રણ ભાગ કરવા. તેમાંના પહેલા ભાગ કરતા બીજો વિશેષહીન બીજા કરતા ત્રીજો વિશેષહીન તેમાંના એક આવલિકા અધિક પહેલા તૃતીય ભાગપ્રમાણ અંતર્મુહૂર્ત બળબુ. એ રીતે માન-માયા-લોભની તે તે સંગ્રહકિટ્ટિની પ્રથમસ્થિતિનું અંતર્મુહૂર્ત સમજવું.

૨. જુઓ ચિત્ર ક્ષપકત્રેણિ ટીકા પૃ. ૨૪૪.

અનુભવે છે. ત્યારે મોહનીયનો સ્થિતિબદ્ધ ચાર મહીના અને શેષ કર્મોનો પૂર્વે કહી ગયા છીએ તે પ્રમાણે જાણવો.

(૧૧૮) વેદ્યમાનસગ્રહકિટ્ટિનું દલિક પ્રથમસ્થિતિમાં અસંખ્યગુણક્રમે હોય છે. પ્રથમસ્થિતિના ચરમનિષેક કરતા દ્વિતીયસ્થિતિના પ્રથમનિષેકમાં અસંખ્યગુણ દલિક (પ્રદેશો) હોય છે. તેના ઉપરના દ્વિતીયાદિનિષેકોમાં વિશેષહીનક્રમે હોય છે.

(૧૧૯) વેદ્યમાનસગ્રહકિટ્ટિની પ્રથમ અને દ્વિતીય બન્ને સ્થિતિના બધા નિષેકોમાં બધીય અવાતરકિટ્ટિઓ હોય છે. માત્ર ઉદયસમયે અસંખ્યાતલાગપ્રમાણ તીવ્રરસવાળી અને મંદરસવાળી અવાતરકિટ્ટિઓ મધ્યમરસવાળી થઈ જતી હોવાથી મધ્યમઅવાંતર-કિટ્ટિઓ હોય છે.

(૧૨૦) કિટ્ટિવેદનના પ્રથમસમયે મોહકર્મની સ્થિતિસત્તા આઠવર્ષ હોય છે અને રસસત્તા દેશધાતી હોય છે. માત્ર એક સમય ન્યૂન ઉદ્યાવલિકામાં સર્વધાતી રસસત્તા હોય છે.

(૧૨૧) ક્રોધ-માન-માયા-લોભની પહેલી સંગ્રહકિટ્ટિની અસંખ્યાતલાગપ્રમાણ તીવ્રરસવાળી અને મંદરસવાળી અવાંતરકિટ્ટિઓ છોડીને બહુઅસંખ્યાતલાગપ્રમાણ મધ્યમ રસવાળી કિટ્ટિઓ બંધાય છે. ક્રોધની પહેલી સંગ્રહકિટ્ટિની બહુઅસંખ્યાતલાગપ્રમાણ મધ્યમ અવાંતરકિટ્ટિઓ અનુભવાય છે. બધ કરતાં ઉદયમાં કિટ્ટિઓ વિશેષાધિક હોય છે.

(૧૨૨-૧૨૩) જે અસંખ્યાતલાગપ્રમાણ મંદરસવાળી અવાંતરકિટ્ટિઓ બંધાતી નથી તેમજ અનુભવાતી પણ નથી તે નીચેની અનુભવ અવાંતરકિટ્ટિ કહેવાય છે અને તેવી તીવ્રરસવાળી ઉપરની અનુભવ અવાંતરકિટ્ટિ કહેવાય છે.

જે તીવ્રરસવાળી અવાંતરકિટ્ટિઓ માત્ર અનુભવાય છે તે ઉપરની ઉદીર્ણ અવાંતરકિટ્ટિઓ કહેવાય. જે અસંખ્યાતલાગપ્રમાણ મંદરસવાળી અવાંતરકિટ્ટિઓ માત્ર અનુભવાય છે તે નીચેની ઉદીર્ણ અવાંતરકિટ્ટિઓ કહેવાય અને જે અવાંતર-કિટ્ટિઓ બંધાય છે અને અનુભવાય પણ છે તે ઉભયઅવાંતરકિટ્ટિઓ કહેવાય છે. અદ્યપબહુત્વ ક્રોધની પ્રથમસંગ્રહકિટ્ટિની નીચેની અનુભવ અવાંતરકિટ્ટિઓ સૌથી થોડી તેના કરતાં નીચેની ઉદીર્ણ અવાંતરકિટ્ટિઓ વિશેષાધિક. તેના કરતાં ઉપરની અનુભવ અવાંતરકિટ્ટિઓ વિશેષાધિક. તેના કરતાં ઉપરની ઉદીર્ણ અવાતરકિટ્ટિઓ વિશેષાધિક. તેના કરતાં ઉભય અવાંતરકિટ્ટિઓ અસંખ્યાતગુણી હોય છે.

(૧૨૪) કિટ્ટિવેદનના પ્રથમસમયથી મોહનીયકર્મના અનુભાગની અનુસમય અપવર્તના થાય છે એટલે કે મોહનીયનો રસ સમયે સમયે અનંતગુણહીન કરાય છે પહેલાં અંતર્મુહૂર્તે અંતર્મુહૂર્તે અનંતગુણહીન કરાતો હતો.

કિટ્ટિવેદનકાલના દરેક સમયમાં ઉત્કૃષ્ટ અવાંતરકિટ્ટિ ઉદયમાં અને બધમાં ગોમૂત્રિકાના જેવા કંમથી અનંતગુણહીન રસવાળી હોય છે. એટલે કે કિટ્ટિવેદનાકાલના પ્રથમ-સમયે ઉદયમાં રહેલી ઉત્કૃષ્ટ અવાંતરકિટ્ટિ સૌથી વધારે રસવાળી. તેના કરતાં તે જ

સમયે બંધમાં રહેલી ઉત્કૃષ્ટ અવાંતરકિદ્ધિ અનંતગુણહીનરસવાળી. તેના કરતાં બીજા સમયે ઉદયમાં રહેલી ઉત્કૃષ્ટ અવાંતરકિદ્ધિ અનંતગુણહીનરસવાળી હોય છે. તેના કરતાં તે જ સમયે બંધમાં વર્તતી ઉત્કૃષ્ટ અવાંતરકિદ્ધિ અનંતગુણહીનરસવાળી હોય છે. તેના કરતાં ત્રીજા સમયે ઉદયમાં રહેલી ઉત્કૃષ્ટ અવાંતરકિદ્ધિ અનંતગુણહીનરસવાળી હોય છે. તેના કરતાં તે જ સમયે બંધમાં વર્તતી ઉત્કૃષ્ટ અવાંતરકિદ્ધિ અનંતગુણહીનરસવાળી હોય છે. આ ક્રમથી દરેક સમયે ઉદય અને બંધમાં ઉત્કૃષ્ટ અવાંતરકિદ્ધિ અનંતગુણહીન-રસવાળી હોય છે, તેથી ગોમૂત્રિકાની ઉપમાથી ક્રમ દર્શાવ્યો છે.

(૧૨૫) કિદ્ધિવેદનકાળમાં દરેક સમયે બંધ અને ઉદયમાં જઘન્ય અવાંતરકિદ્ધિ ગોમૂત્રિકાના જેવા ક્રમે અનંતગુણહીનરસવાળી હોય છે. એટલે કે કિદ્ધિવેદનકાળના પહેલા સમયે બંધમાં જઘન્ય અવાંતરકિદ્ધિ સૌથી વધારે રસવાળી. તેના કરતાં તે જ સમયે ઉદયમાં જઘન્ય અવાંતરકિદ્ધિ અનંતગુણહીનરસવાળી. આ ક્રમથી ઉત્તરોત્તર સમયે બંધ અને ઉદયમાં જઘન્ય અવાંતરકિદ્ધિ અનંતગુણહીનરસવાળી હોય છે. તેથી ઉક્તક્રમ ગોમૂત્રિકાની ઉપમાથી બતાવવામાં આવ્યો છે. કિદ્ધિવેદનના દરેક સમયે બારે સંબ્રહ-કિદ્ધિઓની ઉપરની તીવ્રરસવાળી અસંખ્યાતલાગપ્રમાણ અવાંતરકિદ્ધિઓનો નાશ કરે છે અર્થાત્ વધારે રસવાળી કિદ્ધિઓને ઓછા રસવાળી બનાવે છે.

(૧૨૬) કિદ્ધિવેદનાદ્વારે સંબ્રહકિદ્ધિઓના પ્રદેશોને નીચે સંક્રમાવે પણ ઉપર નહિ. એટલે કે ઓછા રસવાળી સંબ્રહકિદ્ધિઓમાં સંક્રમાવે. નીચેની પણ બધી કિદ્ધિઓમાં નહિ પરંતુ પોતાની નીચેની એક પહેલી સંબ્રહકિદ્ધિ સુધી સંક્રમાવે. દા. ત. ક્રોધની પહેલી સંબ્રહકિદ્ધિના પ્રદેશો ક્રોધની બીજી, ત્રીજી અને માનની પહેલી સંબ્રહકિદ્ધિમાં સંક્રમાવે. ક્રોધની બીજી સંબ્રહકિદ્ધિના પ્રદેશો ક્રોધની ત્રીજી અને માનની પહેલી સંબ્રહકિદ્ધિમાં સંક્રમાવે.

(૧૨૭) આત્મા જે સંબ્રહકિદ્ધિને અનુભવતો હોય, તે સંબ્રહકિદ્ધિની અનંતરસંબ્રહ-કિદ્ધિમાં અન્યસંબ્રહકિદ્ધિ કરતાં સંખ્યાતગુણ પ્રદેશો સંક્રમાવે છે. હવે સંક્રમાવાતા પ્રદેશોનું અદ્યપબહુત્વ કહીશું.

(૧૨૮-૧૨૯ ૧૩૦) અદ્યપબહુત્વ (૧) ક્રોધની બીજી સંબ્રહકિદ્ધિમાંથી માનની પહેલી સંબ્રહકિદ્ધિમાં સૌથી થોડા પ્રદેશો સંક્રમાવે. (૨) તેના કરતાં ક્રોધની ત્રીજી સંબ્રહ-કિદ્ધિમાંથી માનની પહેલી સંબ્રહકિદ્ધિમાં વિશેષાધિક સંક્રમાવે. (૩) તેના કરતાં માનની પહેલી સંબ્રહકિદ્ધિમાંથી માયાની પહેલી સંબ્રહકિદ્ધિમાં વિશેષાધિક સંક્રમાવે. (૪) તેના કરતાં માનની બીજી સંબ્રહકિદ્ધિમાંથી માયાની પહેલી સંબ્રહકિદ્ધિમાં વિશેષાધિક સંક્રમાવે. (૫) તેના કરતાં માનની ત્રીજી સંબ્રહકિદ્ધિમાંથી માયાની પહેલી સંબ્રહકિદ્ધિમાં વિશેષાધિક સંક્રમાવે છે. (૬) તેના કરતાં માયાની પહેલી સંબ્રહકિદ્ધિમાંથી લોભની પહેલી સંબ્રહ-કિદ્ધિમાં વિશેષાધિક સંક્રમાવે. (૭) તેના કરતાં માયાની બીજી સંબ્રહકિદ્ધિમાંથી લોભની પહેલી સંબ્રહકિદ્ધિમાં વિશેષાધિક સંક્રમાવે. (૮) તેના કરતાં માયાની ત્રીજી સંબ્રહકિદ્ધિમાંથી લોભની પહેલી સંબ્રહકિદ્ધિમાં વિશેષાધિક સંક્રમાવે. (૯) તેના કરતાં લોભની પહેલી

સંઘકિટ્ટિમાંથી લોલની બીજી સંઘકિટ્ટિમાં વિશેષાધિક સંક્રમાવે. (૧૦) તેના કરતાં લોલની પહેલી સંઘકિટ્ટિમાંથી લોલની ત્રીજી સંઘકિટ્ટિમાં વિશેષાધિક સંક્રમાવે છે. (૧૧) તેના કરતાં ક્રોધની પહેલી સંઘકિટ્ટિમાંથી માનની પહેલી સંઘકિટ્ટિમાં સંજ્યાત-ગુણ સંક્રમાવે છે. (૧૨) તેના કરતાં ક્રોધની પહેલી સંઘકિટ્ટિમાંથી ક્રોધની ત્રીજી સંઘકિટ્ટિમાં વિશેષાધિક સંક્રમાવે છે. (૧૩) તેના કરતાં ક્રોધની પહેલી સંઘકિટ્ટિમાંથી ક્રોધની બીજી સંઘકિટ્ટિમાં સંજ્યાતગુણ પ્રદેશો સંક્રમાવે છે.

(૧૩૧) બધ(બંધાતા) પ્રદેશોમાંથી ચારે પ્રથમસંઘકિટ્ટિઓની અવાંતરકિટ્ટિઓનાં આંતરાઓમાં અપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિઓ બનાવે છે. તેને બંધઅપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિઓ કહેવાય.

(૧૩૨) એક એક બધઅપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિ પલ્યોપમના અસંજ્યાતા પ્રથમવર્ગભૂજ-પ્રમાણ અવાંતરકિટ્ટિઅંતરો ગયા પછી બનાવે છે.

(૧૩૩-૧૩૪) બંધઅવાંતરકિટ્ટિઓમાં દલનિક્ષેપ બંધની પહેલી 'પૂર્વ-અવાંતરકિટ્ટિમાં જીવ કર્મપ્રદેશો (દલિકો) વધારે આપે (નાંખે) છે. ત્યાર બાદ બધઅપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિની નીચેની પલ્યોપમના અસંજ્યાતા પ્રથમવર્ગભૂજપ્રમાણ બધપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિઓ સુધી વિશેષહીનક્રમે પ્રદેશોનો પ્રક્ષેપ કરે છે. ત્યાર પછી બંધપ્રથમઅપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિમાં અનંતગુણ પ્રદેશો (કર્મદલિકો) આપે છે ત્યાર બાદ બંધપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિમાં અનંતગુણહીન પ્રદેશો આપે છે. ત્યાર બાદ બંધપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિમાં વિશેષહીન પ્રદેશો આપે છે. આ રીતે બંધ ઉત્કૃષ્ટ અવાંતરકિટ્ટિ સુધી દલિકો આપે છે.

(૧૩૫) સંક્રમપ્રદેશોમાંથી અપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિઓ ક્રોધની પહેલી સંઘકિટ્ટિને છોડીને બાકીની ૧૧ સંઘકિટ્ટિઓની નીચે અને તેની અવાંતરકિટ્ટિઓનાં આંતરાઓમાં સંક્રમપ્રદેશોમાંથી અપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિઓ બનાવે છે.

(૧૩૬) અદ્યબહુત્વ સંઘકિટ્ટિઓની નીચે સંક્રમપ્રદેશોમાંથી બનાવાતી અપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિઓ કરતાં અવાંતરકિટ્ટિઓનાં આંતરાઓમાં બનાવાતી અપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિઓ અસંજ્યાગુણી હોય છે.

(૧૩૭) દલિકપ્રક્ષેપ સંઘકિટ્ટિઓની નીચે બનાવાતી અપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિઓમાં પ્રદેશો(કર્મદલિક)નો નિક્ષેપ કિટ્ટિકરણની જેમ સમજવો. અવાંતરકિટ્ટિઓનાં આંતરાઓમાં બનાવાતી અપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિઓમાં પ્રદેશોનો નિક્ષેપ બંધઅપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિઓની જેમ સમજવો. માત્ર અંતર પલ્યોપમના વર્ગભૂજના અસંજ્યાતમા લાગપ્રમાણ કહેતું, જે બધઅપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિઓમાં નિક્ષેપ કહેતી વખતે પલ્યોપમના અસંજ્યાતા પ્રથમવર્ગભૂજપ્રમાણ કહેવામાં આવ્યું હતું.

૧. ક્રોધની પ્રથમસંઘકિટ્ટિની સર્વ અવાંતરકિટ્ટિઓના અસંજ્યાતમા લાગપ્રમાણ તીવ્ર અને મદરસવાળી અવાંતરકિટ્ટિઓ છોડીને જે અવાંતરકિટ્ટિઓ બધાય છે, તે બધઅવાંતરકિટ્ટિ કહેવાય છે. તેમાં પહેલા બનાવેલી કે સંક્રમપ્રદેશોથી બનાવાતી અવાંતરકિટ્ટિઓ બધી બંધપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિ કહેવાય અને જે બંધપ્રદેશોમાંથી નવી જ બનાવાય, તેને બંધઅપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિ કહેવાય.

(૧૩૮) કોઈ વિવક્ષિત સમયે બંધાયેલું ક્રોધનું દલિક પાંચમી આવલિકામાં સંક્રમ દ્વારા ખારે સંબ્રહ્કિદ્વિઓમાં હોય છે. તે આ રીતે-વિવક્ષિત સમયે બંધાયેલું ક્રોધની પહેલી સંબ્રહ્કિદ્વિનું દલિક એક આવલિકા સુધી એમને એમ જ રહે છે, (ખીજે કયાંય તેનો સંક્રમ થતો નથી.) કારણ કે બંધાવલિકાગત સકળકરણને અયોગ્ય છે. ખીજી આવલિકાના પ્રથમ સમયથી માનની પહેલી સંબ્રહ્કિદ્વિ સુધી એનો સંક્રમ થાય માનની પહેલી સંબ્રહ્કિદ્વિમાં આવેલું ક્રોધનું દલિક એક આવલિકા સુધી ત્યાં જ રહે છે, કારણ કે સંક્રમાવલિકાગત સકળકરણને અયોગ્ય છે. માનમાં આવેલું ક્રોધનું દલિક ત્રીજી આવલિકાના પ્રથમસમયે માયાની પહેલી સંબ્રહ્કિદ્વિ સુધી સંક્રમાવે છે. તે દલિકને ચોથી આવલિકાના પ્રથમસમયે લોભની પહેલી સંબ્રહ્કિદ્વિ સુધી સંક્રમાવે છે. પાંચમી આવલિકાના પ્રથમસમયે લોભની ખીજી અને ત્રીજી સંબ્રહ્કિદ્વિમાં સંક્રમાવે છે. આમ ક્રોધનું બહુદલિક પાંચમી આવલિકાના પ્રથમસમયે ખારે સંબ્રહ્કિદ્વિઓમાં હોય છે. માનનું ચોથી આવલિકામાં નવ સંબ્રહ્કિદ્વિઓમાં, માયાનું ત્રીજી આવલિકામાં છ સંબ્રહ્કિદ્વિઓમાં, અને લોભનું ખીજી આવલિકામાં ત્રણ કિદ્વિઓમાં હોય છે.

(૧૩૯) વિવક્ષિત સમયે બંધાયેલાં દલિકોનો સમૂહ તે સમયપ્રબળ કહેવાય અને વિવક્ષિત ભવમાં બંધાયેલા દલિકોનો સમૂહ ભવબળ કહેવાય છે. ઉદયનિષેકમાં છ આવલિકાના સમયપ્રબળો ઉદીરણથી અપ્રક્ષિપ્ત હોય છે, કારણ કે ઉદીરણ છ આવલિકા પછી થાય છે. શેષ સર્વ સમયપ્રબળો તથા ભવબળો પ્રક્ષિપ્ત-ઉદયનિષેકમાં નાંખેલા હોય છે.

(૧૪૦-૧૪૧-૧૪૨-૧૪૩) વિવક્ષિત કોઈ એક સ્થિતિમાં (નિષેકમાં) જઘન્યથી એક સમયપ્રબળ હોય છે. બે સમયપ્રબળો, ત્રણ સમયપ્રબળો, ચાર સમયપ્રબળો, એમ એક એક વૃદ્ધિવાળા સમયપ્રબળો ઉત્કૃષ્ટથી પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ હોય છે. વિવક્ષિત સમયે બંધાયેલા પ્રદેશો ઉદયદ્વારા સાંતરનિરંતર લોગવાતા લોગવાતા બાકી રહેલા અને અનંતર સમયે જે સર્વથા લોગવાઈ જવાના હોય, તે પ્રદેશો લોગકાળના પૂર્વ સમયે સમયપ્રબળશેષક કહેવાય. એ જ રીતે વિવક્ષિત ભવમાં બંધાયેલા પ્રદેશો લોગકાળના અનંતર પૂર્વ સમયે ભવબળશેષક કહેવાય. અદ્યપબહુત્વ-એકસમયપ્રબળશેષકવાળી સ્થિતિઓ થોડી. તેના કરતા અસંખ્યસમયપ્રબળશેષકવાળી સ્થિતિઓ અસંખ્યાતશુભી. તેના કરતાં પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણસમયપ્રબળશેષકવાળી સ્થિતિઓ અસંખ્યાતશુભી હોય છે, કારણ કે તેવી સ્થિતિઓ સત્તાગતસ્થિતિઓના બહુઅસંખ્યાતભાગપ્રમાણ હોય છે. એક સમયપ્રબળશેષક જઘન્યથી માત્ર એક સ્થિતિમાં હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સમય અધિક ઉદયાવલિકા છોડીને સર્વ સ્થિતિમાં હોય છે. જે સમયપ્રબળોનાં શેષકો એક સ્થિતિમાં હોય તે સમયપ્રબળો અદ્ય. તેના કરતાં જે સમયપ્રબળોનાં શેષકો બે સ્થિતિમાં રહેલાં હોય તે સમયપ્રબળો વિશેષાધિક. આ રીતે અનંતરોપનિધાએ વિશેષાધિક વિશેષાધિક સમયપ્રબળો કહેવા. આમ પ્રથમસ્થાનથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થાનો જઈ એ ત્યારે સમયપ્રબળો દ્વિગુણ થાય છે. ત્યાંથી ફરી આવલિકાના અસં-

જ્યાતલાગપ્રમાણુ સ્થાનો જઈએ ત્યારે ફરી સમયપ્રબલ્લો દ્વિગુણ થાય છે. આ રીતે આવલિકાના અસંજ્યાતમા લાગપ્રમાણુ દ્વિગુણવૃદ્ધિનાં સ્થાનો જઈએ ત્યારે યવમધ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. યવમધ્યની ઉપર અનંતરોપનિધાએ સમયપ્રબલ્લો વિશેષહીન વિશેષહીન હોય છે. પરપરોપનિધાએ આવલિકાના અસંજ્યાતમા લાગે દ્વિગુણહીન દ્વિગુણહીન હોય છે.

(૧૪૪) જે સ્થિતિમા સમયપ્રબલ્લશેષક હોય તે સામાન્ય સ્થિતિ કહેવાય. જે સ્થિતિમા સમયપ્રબલ્લશેષક ન હોય, તે અસામાન્ય સ્થિતિ કહેવાય. જઘન્યથી એક અસામાન્ય સ્થિતિ હોય એટલે કે આનુબાનુમાં સામાન્યસ્થિતિ અને વચ્ચે એક અસામાન્યસ્થિતિ. એ રીતે આનુબાનુ સામાન્ય સ્થિતિ અને વચ્ચે નિરંતર જે અસામાન્ય સ્થિતિઓ, નિરંતર ત્રણ અસામાન્ય સ્થિતિઓ હોય છે, એ પ્રમાણે એકોત્તરવૃદ્ધિના ક્રમે ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંજ્યાતલાગપ્રમાણુ નિરંતર અસામાન્યસ્થિતિઓ હોય છે.

(૧૪૫) એક એક અસામાન્ય સ્થિતિઓ સૌથી થોડી. તેના કરતા નિરંતર બીજા અસામાન્યસ્થિતિઓ વિશેષાધિક. તેના કરતાં નિરંતર ત્રણ ત્રણ અસામાન્ય સ્થિતિઓ વિશેષાધિક. આ રીતે વિશેષાધિક વિશેષાધિક હોય છે. આવલિકાના અસંજ્યાતમા લાગપ્રમાણુ સ્થાનો જઈએ ત્યારે દ્વિગુણ થાય છે. આવા દ્વિગુણવૃદ્ધિનાં આવલિકાના અસંજ્યાતમા લાગપ્રમાણુ સ્થાનો જઈએ ત્યારે યવમધ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

(૧૪૬) હવે અભવ્યપ્રાયોગ્ય વિષયકે પ્રરૂપણા કરીએ છીએ-અભવ્યપ્રાયોગ્ય પ્રરૂપણા એટલે ભવ્ય અને અભવ્યને આશરીને જે પ્રરૂપણા તુલ્ય હોય તેવી અક્ષપક જીવોને આશરીને પ્રરૂપણા. ક્ષપકને આશરીને સમયપ્રબલ્લો વગેરે જે જે બાળતોમા આવલિકાનો અસંજ્યાતમા લાગ કહ્યો છે તે તે બાળતોમાં પલ્લોપમનો અસંજ્યાતમા લાગ કહેવો. હવે અભવ્યપ્રાયોગ્ય નિર્લેપનસ્થાનાદિ બીજી વસ્તુઓ કહીશું કે જે ક્ષપકને આશરીને કહી નથી.

(૧૪૭) પલ્લોપમના અસંજ્યાતમા લાગપ્રમાણુ નિર્લેપનસ્થાનો છે. કેટલાકના મતે નિર્લેપનસ્થાનો 'કર્મ' અવસ્થાનકાળના બહુ અસંજ્યાતલાગપ્રમાણુ હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે વિવક્ષિત સમયે બાંધેલું કર્મ થોડું થોડું સાંતર-નિરંતર લોગવાતું શ્રેણિ સિવાયની અવસ્થામાં વહેલામાં વહેલું પલ્લોપમના અસંજ્યાતલાગહીન કર્મ અવસ્થાનકાળ પછી સર્વથા નિર્લેપિત-ખાલી થાય છે. ઉત્કૃષ્ટથી કર્મઅવસ્થાનકાળના ચરમસમયે નિર્લેપિત થાય છે. એટલે પલ્લોપમના અસંજ્યાતમાલાગ જેટલા નિર્લેપનસ્થાનો પ્રાપ્ત થાય છે, કેટલાકના મતે વિવક્ષિત સમયે જે કર્મ બધાય તે વહેલામાં વહેલું પલ્લોપમના અસંજ્યાતમા લાગ સુધી થોડું થોડું સાંતર નિરંતર લોગવાયા પછી સર્વથા નિર્લેપિત થાય છે. તેથી તેમના મતે કર્મઅવસ્થાનકાળના ઘણા અસંજ્યાતલાગપ્રમાણુ નિર્લેપનસ્થાનો પ્રાપ્ત થાય છે.

(૧૪૮-૧૪૯ ૧૫૦) એક જીવની અપેક્ષાએ ભૂતકાળમાં જઘન્ય-નિર્લેપનસ્થાનમાં રનિર્લેપિત સમયપ્રબલ્લોનો પસાર થયેલો કાળ સૌથી ઓછો. તેના કરતાં બીજા નિર્લેપન-

સ્થાને વિશેષાધિક. તેના કરતાં ત્રીજા નિર્લેપનસ્થાને વિશેષાધિક. આ ક્રમથી પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના નિર્લેપનસ્થાને નિર્લેપિતસમયપ્રબલ્લો પ્રથમસ્થાન કરતાં દ્વિગુણ (બમણા) થાય છે. ત્યાર બાદ પુનઃ પદ્યોપમનો અસંખ્યાતભાગ જઈએ ત્યારે ફરી દ્વિગુણ થાય. આ રીતે દ્વિગુણવૃદ્ધિનાં અસંખ્યાતાં સ્થાનો છે. એ જ રીતે યવમધ્યની ઉપર જઈએ ત્યારે દ્વિગુણહાનિનાં સ્થાનો પ્રાપ્ત થાય છે, પહેલેથી સર્વ નિર્લેપન સ્થાનોનાં અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ નિર્લેપન સ્થાનો જઈએ, ત્યારે યવમધ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. નાનાદ્વિગુણવૃદ્ધિ-હાનિનાં સ્થાનો પદ્યોપમના ૧અર્ધછેદનકના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ હોય છે. તેના કરતાં બે દ્વિગુણવૃદ્ધિ કે હાનિની વચ્ચેના આંતરામાં રહેલાં સ્થાનો અસંખ્યાતગુણાં હોય છે.

(૧૫૧) એવી રીતે નિર્લેપિત ભવબલ્લોનો પણ વ્યતિકાંત કાળ જાણવો. પરંતુ ભવબલ્લોનું જઘન્યનિર્લેપનસ્થાન, સમયપ્રબલ્લોનાં અંતર્મુદ્ધૂર્તના સમય પ્રમાણ અસંખ્યાતાં નિર્લેપનસ્થાનોની ઉપર હોય છે. બન્નેનું યવમધ્ય એક જ સ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે.

(૧૫૨-૧૫૩) વિવક્ષિત સમયે બંધાયેલા સમયપ્રબલ્લો પોતાનામાંથી ફક્ત એક જ કર્મપ્રદેશ બાકી રહેવા દ્વારા નિર્લેપિત થયા હોય તેવા સમયપ્રબલ્લો થોડા. તેના કરતાં બે કર્મપ્રદેશ શેષ રહેવા દ્વારા નિર્લેપિત થયેલા સમયપ્રબલ્લો વિશેષાધિક. આ રીતે વિશેષાધિક સ્થાનો અનંતાં કહેવાં. પ્રથમસ્થાનથી સર્વસ્થાનોનો અસંખ્યાતમા ભાગ જઈએ ત્યારે સમયપ્રબલ્લો દ્વિગુણ થાય, ફરી એટલાં સ્થાનો જઈએ ત્યારે પુનઃ દ્વિગુણ થાય, આ રીતે અસંખ્યાતાં દ્વિગુણવૃદ્ધિનાં સ્થાનો જઈએ ત્યારે સર્વ સ્થાનોના અસંખ્યાતમા ભાગના સ્થાને યવમધ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. અલ્પબહુત્વ-નાનાદ્વિગુણહાનિનાં સ્થાનો થોડા, કારણ કે તે અસંખ્યાતાં છે. તેના કરતાં એક દ્વિગુણવૃદ્ધિ કે હાનિના આંતરામાં રહેલાં સ્થાનો અનંતગુણાં છે, કારણ કે તે અલવ્યથી અનંતગુણાં છે.

(૧૫૪) આગળ પાછળના સમયોમા ૨અનિર્લેપન સ્થિતિનો ઉદય હોય અને વચમાં બે એક, બે, વગેરે સમયો સુધી નિર્લેપન-સ્થિતિનો નિરંતર ઉદય હોય તે અનુસમય નિર્લેપનકાળ કહેવાય. ભૂતકાળમાં એક સામયિક અનુસમય નિર્લેપન કાળ સૌથી વધારે વ્યતિકાંત થયો છે. નિરંતર બે, નિરંતર ત્રણ આદિ સમયવાળો અનુસમય નિર્લેપનકાળ વિશેષહીન વિશેષહીન વ્યતિકાંત થયો છે પ્રથમ સ્થાનથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ સ્થાનો જઈએ ત્યારે અનુસમયનિર્લેપનકાળ દ્વિગુણહીન થાય છે. ફરી તેટલાં સ્થાનો જઈએ ત્યારે પુનઃ દ્વિગુણહીન થાય. આ ક્રમે ઉત્કૃષ્ટ અનુસમયનિર્લેપન કાળ સુધી કહેવું ઉત્કૃષ્ટ અનુસમયનિર્લેપન કાળ પણ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ છે.

૧. કાઈ એક વિવક્ષિત સંખ્યાને એક સંખ્યા સુધી અર્ધા અર્ધા કરતા જેટલા અર્ધ ભાગો થાય, તેને અર્ધછેદનક કહેવાય. દા ત ૧૬ સંખ્યાના ૪ અર્ધ ભાગો-૮-૪-૨-૧ આ પ્રમાણે થાય. ૧૬ નાં અર્ધછેદનક ૪ કહેવાય.

૨. સ્થિતિ ભોગવવા દ્વારા સમયપ્રબલ્લોમાંથી સર્વથા કર્મપ્રદેશો ખાલી ન થતા હોય, થોડા પણ સત્તામા બાકી રહી જતા હોય તેવી સ્થિતિનો ઉદય

(૧૫૫-૧૫૬) અતીતકાળમાં એક સમયના આતરે નિર્લેપિત-કરાયેલા સમયપ્રખંદો થોડા, જે સમયના આંતરે નિર્લેપિત સમયપ્રખંદો વિશેષાધિક આ ક્રમે પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ સ્થાનો જઈએ, ત્યારે પ્રથમસ્થાનથી દ્વિગુણ સમયપ્રખંદો થાય. ફરી એટલાં સ્થાનો જઈએ ત્યારે એના કરતાં દ્વિગુણ થાય. આવાં દ્વિગુણવૃદ્ધિસ્થાનો સર્વ સ્થાનોના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ જઈએ ત્યારે યવમધ્ય આવે. આ જ રીતે ભવખંદો પણ જાણવા. નિર્લેપનમાં એકાદિસમયનું જે આતરું પડે છે, તે ઉત્કૃષ્ટથી પલ્લોપમના અસંખ્યાત-ભાગપ્રમાણ જાણવું.

(૧૫૭-૧૫૮) એક સમયમા એકથી માડી પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ સમયપ્રખંદો અને ભવખંદો નિર્લેપિત કરાય છે. અતીતકાળમા એક સમયમાં નિર્લેપિત કરાયેલા ૧-૧ સમયપ્રખંદો કે ભવખંદો થોડા. તેના કરતાં એક સમયમાં નિર્લેપિત કરાયેલા ૨-૨ સમયપ્રખંદો કે ભવખંદો વિશેષાધિક. આ ક્રમે પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ સમયપ્રખંદો કે ભવખંદો પ્રથમસ્થાન કરતા દ્વિગુણ થાય. ફરી તેટલાં સ્થાનો જઈએ ત્યારે દ્વિગુણ થાય આવા દ્વિગુણવૃદ્ધિસ્થાનો પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ જઈએ ત્યારે યવમધ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. અલ્પખંડુત્વ-ગાનાદ્વિગુણવૃદ્ધિ-હાનિનાં સ્થાનો થોડાં. તેના કરતાં એક દ્વિગુણવૃદ્ધિ કે હાનિના આંતરામાં રહેલા સ્થાનોનાં અર્ધછેદનકે પણ અસંખ્યાતગુણાં હોય છે.

(૧૫૮ ૧૬૩) અલ્પખંડુત્વ-(૧) ઉત્કૃષ્ટ અનુસમય નિર્લેપન કાળ થોડો. (૨) તેના કરતા એક સમય નિર્લેપિત ભવખંદો અસંખ્યાતગુણા. (૩) તેના કરતાં એક સમયમાં નિર્લેપિત સમયપ્રખંદો અસંખ્યાતગુણા. (૪) તેના કરતાં સમયપ્રખંદશેષકથી રહિત સ્થિતિઓ (અસામાન્યસ્થિતિઓ) અસંખ્યાતગુણી. (૫) તેના કરતાં પલ્લોપમનું પ્રથમવર્ગમૂળ અસંખ્યાતગુણ (૬) તેના કરતાં સ્થિતિનિષેકોના પ્રદેશોની દ્વિગુણ-હાનિનાં સ્થાનો અસંખ્યાતગુણા. (૭) તેના કરતાં ભવખંદોનાં નિર્લેપનસ્થાનો અસંખ્યાતગુણાં. (૮) તેના કરતાં સમયપ્રખંદના નિર્લેપનસ્થાનો વિશેષાધિક (૯) તેના કરતા કર્મઅવસ્થાનકાળમાં એક સમયપ્રખંદનો અનુસમયવેદનકાળ (નિરંતરવેદનકાળ) અસંખ્યાતગુણો. (૧૦) તેના કરતાં કર્મ અવસ્થાનકાળમાં એક સમયપ્રખંદનો નિરંતરઅવેદનકાળ અસંખ્યાતગુણો. (૧૧) તેના કરતાં કર્મઅવસ્થાન કાળમાં સાતર નિરંતર સમુદિત (લેગો મળીને) એક સમયપ્રખંદનો અવેદનકાળ અસંખ્યાતગુણો (૧૨) તેના કરતાં કર્મઅવસ્થાનકાળમાં સાતરનિરંતર સમુદિત-એક સમયપ્રખંદનો વેદનકાળ અસંખ્યાતગુણો (૧૩) અને તેના કરતાં કર્મ-અવસ્થાનકાળ વિશેષાધિક છે.

(૧૬૪) કિદિવેદનકાળના પ્રથમસમયે ક્રોધની ૧ લી સંગ્રહકિદિની અસંખ્યાતભાગપ્રમાણ (ગા. ૧૨૫) જે અવાતરકિદિઓનો નાશ કરાય છે. તે સૌથી વધારે. તેના કરતાં બીજા સમયે નાશ કરાતી કિદિઓ અસંખ્યાતગુણહીન. તેના કરતાં ત્રીજા સમયે નાશ કરાતી કિદિઓ અસંખ્યાતગુણહીન. આ રીતે ઉત્તરોત્તર સમયે અસંખ્યાતગુણહીનક્રમે અવાંતરકિદિઓનો નાશ કરાય છે. ક્રોધની પહેલી સંગ્રહકિદિવેદનકાળના દ્વિયરમસમય સુધી

નાશ કરાયેલી ક્રોધની પહેલી સંગ્રહકિટ્ટિની અવાંતરકિટ્ટિઓ, કિટ્ટિવેદનના પ્રથમસમયે નહીં બંધાતી અવાંતરકિટ્ટિઓના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ હોય છે. આ રીતે શેષ સંગ્રહકિટ્ટિની નાશ કરાયેલી અવાંતરકિટ્ટિઓ તે તે સંગ્રહકિટ્ટિવેદનકાળના દ્વિચરમસમય સુધી જાણવી.

(૧૬૫) વેદ્યમાન (અનુભવાતી) સંગ્રહકિટ્ટિની પ્રથમસ્થિતિ બે અવલિકાપ્રમાણ બાકી રહે ત્યારે વેદ્યમાન સંગ્રહકિટ્ટિનો આગાદ વિચ્છેદ પામે છે. એક સમય અધિક આવલિકા પ્રમાણ શેષ હોય ત્યારે જઘન્યસ્થિતિની ઉદીરણ થાય છે અને ઉદયનો એ છેલ્લો સમય હોય છે.

(૧૬૬-૧૬૭) સ્થિતિબંધ તથા સ્થિતિસત્તા-ક્રોધની ૧લી સંગ્રહકિટ્ટિના ઉદયના છેલ્લા સમયે મોહનીયનો સ્થિતિબંધ અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૧૦૦ દિવસપ્રમાણ, જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાયનો અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૧૦ વર્ષપ્રમાણ શેષ ત્રણ અઘાતિકર્મનો સંખ્યાતવર્ષપ્રમાણ થાય છે.

મોહનીયની સ્થિતિસત્તા ૬ વર્ષ અને અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૮ મહિના. બાકી રહેલાં ત્રણ ઘાતિકર્મોની સંખ્યાતવર્ષ અને અઘાતિકર્મોની અસંખ્યાતવર્ષ જાણવી.

(૧૬૮) ક્રોધની ૨જી સંગ્રહકિટ્ટિનું વેદન-અનંતર સમયે ક્રોધની ૨જી સંગ્રહકિટ્ટિની સર્વ અવાંતરકિટ્ટિઓમાંથી પ્રદેશો બેંચીને 'અંતર્મુહૂર્તસ્થિતિના ઉત્તરોત્તર નિષેકમાં અસંખ્યાતગુણકમથી નાખી ૨જી સંગ્રહકિટ્ટિની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે. અને તે જ સમયથી ક્રોધની ૨જી સંગ્રહકિટ્ટિને અનુભવવા માંડે છે.

(૧૬૯) વેદ્યમાન સંગ્રહકિટ્ટિના પ્રથમસમયે, વેદ્યમાન સંગ્રહકિટ્ટિની પહેલાંની સંગ્રહકિટ્ટિનું બે સમયન્યૂન બે આવલિકામાં નવું બધાયેલું અને ઉદ્યાવલિકામાં રહેલું દલિક શેષ રહે, કારણ કે બાકીનું સર્વ દલિક સ્વવેદનના ચરમસમયે એની પછીની સંગ્રહકિટ્ટિ-રૂપે પરિણામ પામી જાય છે.

(૧૭૦) કિટ્ટિઓનો બંધ, ઉદય, નાશ, સંક્રમ, અપૂર્વઅવાંતરકિટ્ટિઓનું બનાવવું, અવાંતરકિટ્ટિઓનું અદ્યબહુત્વ અને સંગ્રહકિટ્ટિઓના પ્રદેશોનું અદ્યબહુત્વ ક્રોધની ૧લી સંગ્રહકિટ્ટિના વેદનકાળમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે પ્રમાણે ક્રોધની ૨જી સંગ્રહકિટ્ટિના વેદનકાળમાં પણ સમજવું.

(૧૭૧) વેદ્યમાનક્રોધાયની જે સંગ્રહકિટ્ટિ અનુભવાતી હોય, તે જ સંગ્રહકિટ્ટિ બંધાય. અવેદ્યમાનક્રોધાયની ૧લી જ સંગ્રહકિટ્ટિ બંધાય, પણ અન્ય સંગ્રહકિટ્ટિઓ બંધાતી નથી.

(૧૭૨-૧૭૩) ક્રોધની ૨જી સંગ્રહકિટ્ટિવેદનના ચરમસમયે મોહનીયનો સ્થિતિ-બંધ અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૮૦ દિવસ, શેષ ત્રણ ઘાતિકર્મનો વર્ષપૃથક્ત્વ, ત્રણ અઘાતિનો સંખ્યાત હજાર વર્ષ થાય છે મોહનીયની સ્થિતિસત્તા ૫ વર્ષ અને અંતર્મુહૂર્તન્યૂન

૧. એક આવલિકા અધિક બીજા તૃતીય ભાગપ્રમાણ જુઓ-ટિપ્પણ ૫ ૧૫ ઉપર

૪ મહિના. શેષ ત્રણ ધાતિકર્મોની સંખ્યાત હજાર વર્ષ અને ત્રણ અધાતિકર્મોની અસંખ્યાત-હજારવર્ષ હોય છે.

(૧૭૪) અનંતર સમયે ક્રોધની ૩૭ સંઘ્રહકિટ્ટિની સર્વ અવાંતરકિટ્ટિઓમાંથી પ્રદેશો ખેચીને ^૧અતર્મુહૂર્તસ્થિતિના ઉત્તરોત્તર નિપેક્ષમાં અસંખ્યેયગુણુકમે નાંખી પ્રથમ-સ્થિતિ કરે છે અને તે જ સમયથી અનુભવે છે.

(૧૭૫) ક્રોધની ૩૭ સંઘ્રહકિટ્ટિવેદનના ચરમસમયે ચારે સંજ્વલનનો સ્થિતિ-ખંધ ૨ મહિના અને સ્થિતિસત્તા ૪ વર્ષ હોય છે.

(૧૭૬-૧૭૭) અનંતર સમયે ક્રોધની ૧ લી સંઘ્રહકિટ્ટિની જેમ માનની પ્રથમસ્થિતિ કરે અને તે જ સમયથી અનુભવે છે. કિટ્ટિવેદનના ચરમસમયે ૩ સંજ્વલનનો સ્થિતિખંધ અતર્મુહૂર્તન્યૂન ૫૦ દિવસ અને સ્થિતિસત્તા અતર્મુહૂર્તન્યૂન ૪૦ મહિના હોય છે.

(૧૭૮-૧૭૯) અનંતર સમયે ક્રોધની ૨૭ સંઘ્રહકિટ્ટિની જેમ માનની ૨૭ સંઘ્રહકિટ્ટિની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે અને તે જ સમયથી અનુભવે છે. માનની ૨૭ સંઘ્રહકિટ્ટિવેદનના ચરમસમયે સંજ્વલનકષાયનો સ્થિતિખંધ અતર્મુહૂર્તન્યૂન ૪૦ દિવસ અને તેની સ્થિતિસત્તા અતર્મુહૂર્તન્યૂન ૩૨ મહિના થાય છે.

(૧૮૦) અનંતર સમયે ક્રોધની ૩૭ સંઘ્રહકિટ્ટિની જેમ માનની ૩૭ સંઘ્રહકિટ્ટિની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે અને તે જ સમયથી વેદે છે. માનની ૩૭ સંઘ્રહકિટ્ટિવેદનના ચરમસમયે મોહનીયનો સ્થિતિખંધ ૧ મહિનો અને સ્થિતિસત્તા ૨ વર્ષ રહે છે.

(૧૮૧-૧૮૨) અનંતર સમયે ક્રોધની ૧ લી સંઘ્રહકિટ્ટિની જેમ માયાની ૧ લી સંઘ્રહકિટ્ટિની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે અને તે જ સમયથી વેદે છે. માયાની ૧ લી સંઘ્રહકિટ્ટિવેદનના ચરમસમયે સંજ્વલન માયા અને લોભનો સ્થિતિખંધ અતર્મુહૂર્તન્યૂન ૨૫ દિવસ અને સ્થિતિસત્તા અતર્મુહૂર્તન્યૂન ૨૦ મહિના હોય છે.

(૧૮૩) અનંતરસમયે ક્રોધની ૨૭ સંઘ્રહકિટ્ટિની જેમ માયાની ૨૭ સંઘ્રહકિટ્ટિની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે અને તે જ સમયથી વેદે છે. તેના ચરમસમયે મોહનીયનો સ્થિતિખંધ અતર્મુહૂર્તન્યૂન ૨૦ દિવસ અને સ્થિતિસત્તા અતર્મુહૂર્તન્યૂન ૧૬ મહિના થાય છે.

(૧૮૪-૧૮૫-૧૮૬) અનંતરસમયે ક્રોધની ૩૭ સંઘ્રહકિટ્ટિની જેમ માયાની ૩૭ સંઘ્રહકિટ્ટિની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે અને તે જ સમયથી વેદે છે. માયાની ૩૭ સંઘ્રહકિટ્ટિવેદનના ચરમ સમયે ૨ સંજ્વલનનો સ્થિતિખંધ ૧૫ દિવસ, બાકીનાં ત્રણ ધાતિકર્મોના માસપૃથક્ત્વ, ૩ અધાતિકર્મોના સંખ્યાતવર્ષ તથા ૨ સંજ્વલનની સ્થિતિસત્તા ૧ વર્ષ, શેષ ત્રણ ધાતિકર્મોની સંખ્યાત વર્ષ અને ત્રણ અધાતિકર્મોની અસંખ્યાતવર્ષ હોય છે.

(૧૮૭-૧૮૮) અનંતરસમયે ક્રોધની ૧ લી સંઘ્રહકિટ્ટિની જેમ લોભની ૧ લી સંઘ્રહકિટ્ટિની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે અને તે જ સમયથી વેદે છે. લોભની ૧ લી સંઘ્રહકિટ્ટિવેદનના ચરમસમયે લોભનો સ્થિતિખંધ તથા સ્થિતિસત્તા અતર્મુહૂર્તપ્રમાણુ શેષ ત્રણ ધાતિ-

કર્મેનો સ્થિતિબંધ દિવસ પૃથક્ત્વ, ત્રણ અઘાતિકર્મેનો વર્ષ પૃથક્ત્વ. શેષ ત્રણ ઘાતિકર્મેની સ્થિતિસત્તા સંખ્યાતવર્ષ અને અઘાતિકર્મેની અસંખ્યાતવર્ષ હોય છે.

(૧૮૯) અનંતરસમયે ક્રોધની ૨૭ સંઘ્રહકિટ્ટિની જેમ લોભની ૨૭ સંઘ્રહકિટ્ટિની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે, અને તેજ સમયથી વેદવા માડે છે તથા લોભની ૨૭ અને ૩૭ સંઘ્રહકિટ્ટિમાથી પ્રદેશો લઈને સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓ કરે છે.

(૧૯૦) ક્ષપક આત્મા લોભની ત્રીજી સંઘ્રહકિટ્ટિની નીચે જે સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓ કરે છે, તે સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓને ક્રોધની ૧લી સંઘ્રહકિટ્ટિ જેવી શાસ્ત્રમાં કહી છે.

(૧૯૧) લોભની ૨૭ સંઘ્રહકિટ્ટિમાથી દલિક ૩૭ સંઘ્રહકિટ્ટિમાં અને સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓમાં સંક્રમે છે. ૩૭ સંઘ્રહકિટ્ટિમાથી સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓમાં જ સંક્રમે છે, અન્યત્ર સંક્રમતું નથી.

(૧૯૨) લોભની ૩૭ સંઘ્રહકિટ્ટિમાંથી સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓમાં સંક્રમતું દલિક અદ્વપ. તેના કરતા ૨૭ સંઘ્રહકિટ્ટિમાથી ૩૭માં સંક્રમતું દલિક સંખ્યાતગુણુ. તેના કરતાં ૨૭ સંઘ્રહકિટ્ટિમાંથી સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓમાં સંક્રમતું દલિક સંખ્યાતગુણુ હોય છે

(૧૯૩-૧૯૪) સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓનું પ્રમાણ-ક્રોધની ૧લી સંઘ્રહકિટ્ટિની અવાંતરકિટ્ટિઓ થોડી તેના કરતા ક્રોધનો ક્ષય થયા પછી માનની ૧લી સંઘ્રહકિટ્ટિની અવાંતરકિટ્ટિઓ વિશેષાધિક. તેના કરતાં માનનો ક્ષય થયા પછી માયાની ૧લી સંઘ્રહકિટ્ટિની અવાંતરકિટ્ટિઓ વિશેષાધિક તેના કરતા માયાનો નાશ થયા પછી લોભની ૧લી સંઘ્રહકિટ્ટિની અવાંતરકિટ્ટિઓ વિશેષાધિક. તેના કરતા સૂક્ષ્મકિટ્ટિકરણના પ્રથમસમયે સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓ વિશેષાધિક હોય છે. અહીં સર્વત્ર વિશેષાધિક એટલે સંખ્યાતભાગઅધિક એમ સમજવું.

(૧૯૫) ઉત્તરોત્તર સમયે અસંખ્યગુણુહીનક્રમથી સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓ કરે છે તથા ઉત્તરોત્તર સમયે અસંખ્યાતગુણુક્રમથી પ્રદેશોને સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓમાં આપે છે

(૧૯૬) સૂક્ષ્મ અને બાદર કિટ્ટિઓમાં દલિકપ્રક્ષેપ ૧લી સૂક્ષ્મકિટ્ટિમાં વધારે પ્રદેશો આપે છે. તેના કરતાં ૨૭ સૂક્ષ્મકિટ્ટિમા વિશેષહીન પ્રદેશો આપે છે. તેના કરતાં ૩૭મા વિશેષહીન આ રીતે છેડ્ઢી સૂક્ષ્મકિટ્ટિ સુધી વિશેષહીનક્રમથી પ્રદેશો આપે છે, છેડ્ઢી સૂક્ષ્મકિટ્ટિ કરતાં બાદર પ્રથમકિટ્ટિમા એટલે કે લોભની ૩૭ સંઘ્રહકિટ્ટિની ૧લી અવાંતરકિટ્ટિમા અસંખ્યાતગુણુહીન પ્રદેશો આપે છે. ત્યાર બાદ દ્વિતીયાદિ અવાંતરકિટ્ટિઓમાં વિશેષહીન વિશેષહીન આપે છે.

(૧૯૭) સૂક્ષ્મકિટ્ટિકરણના દ્વિતીયાદિ સમયોમા પૂર્વસૂક્ષ્મકિટ્ટિઓની નીચે અને પૂર્વ સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓનાં આંતરાઓમાં અપૂર્વસૂક્ષ્મકિટ્ટિઓ કરે છે. પૂર્વસૂક્ષ્મકિટ્ટિઓની નીચે જે અપૂર્વસૂક્ષ્મકિટ્ટિઓ કરાય છે, તેના કરતા પૂર્વસૂક્ષ્મકિટ્ટિઓના આંતરાઓમાં કરાતી અપૂર્વસૂક્ષ્મકિટ્ટિઓ અસંખ્યગુણી હોય છે.

(૧૯૮-૧૯૯) પૂર્વ-અપૂર્વસૂક્ષ્મકિટ્ટિઓમાં દલિકપ્રક્ષેપ-અપૂર્વસૂક્ષ્મકિટ્ટિની અપેક્ષાએ તેની અનંતર પૂર્વસૂક્ષ્મકિટ્ટિમાં પ્રદેશો અસંખ્યાતભાગહીન આપે છે. પૂર્વસૂક્ષ્મકિટ્ટિની અપેક્ષાએ અનંતર અપૂર્વસૂક્ષ્મકિટ્ટિમાં પ્રદેશો અસંખ્યાતભાગઅધિક આપે છે. બાકીની સર્વ પૂર્વ-અપૂર્વકિટ્ટિઓમાં અનુક્રમે વિશેષહીન વિશેષહીન પ્રદેશો આપે છે.

(૨૦૦) દશ્યમાનદલિક સૂક્ષ્મકિટ્ટિકરણકાળમાં ૧લી સૂક્ષ્મકિટ્ટિથી માંડી છેલ્લી સૂક્ષ્મકિટ્ટિ સુધી અનુક્રમે દશ્યમાન દલિક વિશેષહીન વિશેષહીન હોય છે. છેલ્લી સૂક્ષ્મકિટ્ટિની અપેક્ષાએ બાદર પ્રથમકિટ્ટિમા દશ્યમાન દલિક અસંખ્યગુણ હોય છે. ત્યાર પછી ઉત્તરોત્તર બાદરકિટ્ટિમાં વિશેષહીન વિશેષહીન હોય છે.

(૨૦૧) લોભની ૨જ સંઘ્રહકિટ્ટિની પ્રથમસ્થિતિ ત્રણ આવલિકા પ્રમાણ બાકી રહે ત્યાંસુધી ૨જ સંઘ્રહકિટ્ટિમાંથી દલિક ૩જ સંઘ્રહકિટ્ટિમાં પણ સંક્રમે છે. ત્યાર બાદ સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓમાં જ સંક્રમે છે.

(૨૦૨-૨૦૩) લોભની ૨જ સંઘ્રહકિટ્ટિની પ્રથમસ્થિતિ સમયાધિક આવલિકા પ્રમાણ બાકી રહે ત્યારે ઉદ્યાવલિકામાં રહેલા અને એક સમયન્યૂન બે આવલિકામાં બધાયેલાં દલિકો છોડીને લોભની ૨જ સંઘ્રહકિટ્ટિ અને ૩જ સંઘ્રહકિટ્ટિના શેષ સર્વ પ્રદેશોને સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓમા સંક્રમાવી દે છે. લોભની ૨જ સંઘ્રહકિટ્ટિની સમયાધિક આવલિકાપ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ બાકી રહે એટલે કે ૨જ સંઘ્રહકિટ્ટિના ઉદ્યનો ચરમસમય હોય ત્યારે લોભનો (મોહનીયનો) સ્થિતિબંધ અંતમુહૂર્ત^૧, બાકીના ત્રણ ધાતિકર્મોનો અંતર્દિવસ (દિવસની અંદર) અને ત્રણ અધાતિકર્મોનો અતર્વર્ષ^૨ (વર્ષની અંદર) થાય છે. હવે સ્થિતિસત્તા ઠહીશું.

(૨૦૪) લોભની ૨જ સંઘ્રહકિટ્ટિવેદનના ચરમસમયે લોભની સ્થિતિસત્તા અંતમુહૂર્ત^૧, બાકીના ત્રણ ધાતિકર્મોની સંખ્યાતવર્ષ^૨ અને શેષ ત્રણ અધાતિકર્મોની અસંખ્યાતવર્ષ^૩ રહે છે.

(૨૦૫) અનંતરસમયે ક્ષપક આત્મા સૂક્ષ્મસમ્પરાયગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરે છે. તે જ વખતે સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓમાંથી પ્રદેશો બેચીને ગુણુશ્રેણિ કરે છે અને તે જ સમયથી સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓને અનુભવે છે

(૨૦૬-૨૦૭) સૂક્ષ્મસપરાયગુણસ્થાનકના કાળ કરતાં ગુણુશ્રેણિનિક્ષેપ(આયામ) વિશેષાધિક છે. તેના ઉત્તરોત્તર નિષેકમાં અસંખ્યાતગુણુક્રમથી પ્રદેશોનો નિક્ષેપ કરે છે ગુણુશ્રેણિના ચરમનિષેક કરતા અસંખ્યગુણુપ્રદેશો^૧ અંતરકરણના પ્રથમનિષેકમાં નાંખે છે. ત્યાર બાદ તેના ઉત્તરોત્તર નિષેકમાં વિશેષહીન વિશેષહીન પ્રદેશો નાંખે છે. અંતરકરણના ચરમનિષેક કરતા દ્વિતીયસ્થિતિના ૧લા નિષેકમાં સંખ્યાતગુણહીન પ્રદેશો આપે છે. ત્યાર બાદ ઉત્તરોત્તર નિષેકમા વિશેષહીન વિશેષહીન પ્રદેશો આપે છે.

(૨૦૮) સૂક્ષ્મસંપરાયના ૧લા સમયથી માંડીને અંતરકરણના પ્રથમનિષેક સુધી દશ્યમાન દલિક અસંખ્યાતગુણુક્રમે હોય છે, ત્યાર બાદ અંતરકરણના ચરમનિષેક સુધી ઉત્તરોત્તર નિષેકમા વિશેષહીન હોય છે. અંતરકરણના ચરમનિષેક કરતાં ૨જ સ્થિતિના પ્રથમનિષેકમાં દશ્યમાનદલિક અસંખ્યગુણુ હોય છે ત્યાર બાદ ઉત્તરોત્તર નિષેકમા વિશેષહીન વિશેષહીન હોય છે.

૧ બે કે સૂક્ષ્મસપરાયગુણુસ્થાનકના ૧ લા સમયે અંતરકરણના બધા નિષેકોમા દ્વનિક્ષેપ થતો હોવાથી અંતરકરણ રહેતું નથી, છતાં અનિવૃત્તિકરણમા જે અંતરકરણ કરાયું હતું, તેનાથી ગુણુશ્રેણિના નિષેકો છોડી બાકીના નિષેકો 'મૂતપૂર્વકસ્તદુપચારઃ' એ ન્યાયે અંતરકરણના નિષેકો ઠહેવાય છે.

(૨૦૯) દ્વિતીયાદિ સ્થિતિઘાત વખતે ઉદયસમયથી માંડી ગુણશ્રેણિના ઉપરના પ્રથમનિષેક સુધી હીયમાન અને દરયમાન દલિક અસખ્યાતગુણક્રમે હોય છે. ત્યાર બાદ ઉત્તરોત્તર નિષેકમાં વિશેષહીન વિશેષહીન હોય છે.

(૨૧૦) સૂક્ષ્મસંપરાયગુણસ્થાનકનો કાળ અદ્ય. તેના કરતાં ગુણશ્રેણિનો આયામ (નિષ્કેપ) વિશેષાધિક. તેના કરતાં અંતરકરણના નિષેકો સંખ્યાતગુણા. તેના કરતાં સૂક્ષ્મસંપરાયગુણસ્થાનકમાં ઘાત કરાતો પ્રથમસ્થિતિખંડ સંખ્યાતગુણો. તેના કરતાં મોહનીયની સ્થિતિસત્તા સંખ્યાતગુણી.

(૨૧૧) સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓના અસંખ્યાતભાગપ્રમાણ નીચેની મદરસવાળી અને ઉપરની તીવ્રરસવાળી કિટ્ટિઓ અનુભવાતી નથી. બાકીની મધ્યમરસવાળી કિટ્ટિઓ અનુભવાય છે.

(૨૧૨) અદ્યપખડુત્ય-નીચેની અનુદીર્ણસૂક્ષ્મકિટ્ટિઓ થોડી તેના કરતાં ઉપરની અનુદીર્ણસૂક્ષ્મકિટ્ટિઓ વિશેષાધિક તેના કરતાં ઉદીર્ણસૂક્ષ્મકિટ્ટિઓ અસંખ્યાતગુણી.

(૨૧૩) સૂક્ષ્મસંપરાયગુણસ્થાનકનો સંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે ત્યારે ક્ષપક આત્મા મોહનીયના અતિમ સ્થિતિખંડનો ઘાત કરતો મોહનીયની ગુણશ્રેણિના સંખ્યાતમા ભાગનો પણ નાશ કરે છે.

(૨૧૪) મોહનીયના ચરમસ્થિતિખંડનો નાશ કર્યા બાદ તેનો સ્થિતિઘાત થતો નથી. બાકીનાં કર્મોનો પૂર્વનો જેમ થયા કરે છે મોહનીયનો ચરમસ્થિતિઘાત થયા બાદ તેની સ્થિતિસત્તા સૂક્ષ્મસંપરાયગુણસ્થાનકના શેષકાળપ્રમાણ હોય છે.

(૨૧૫-૨૧૬) સૂક્ષ્મસંપરાયનો સમયાધિક આવલિકાપ્રમાણ કાળ બાકી રહે ત્યારે મોહનીયકર્મ (લોભ)ની જઘન્યસ્થિતિની ઉદ્દીરણ થાય છે. સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે ત્રણ ધાતિકર્મનો બાધ અંતર્મુહૂર્ત. નામગોત્રનો ૮ મુહૂર્ત અને વેદનીયનો ૧૨ મુહૂર્ત થાય છે ત્રણ ધાતિકર્મોની સ્થિતિસત્તા સંખ્યાતાવર્ષ અને અધાતિકર્મોની અસંખ્યાતવર્ષ હોય છે.

(૨૧૭) ૧૧ સંઘ્રહકિટ્ટિઓનો (લોભની ૩૭ સિવાય) ક્ષય(વિનાશ) અનુભવ અને સંક્રમથી થાય છે, જે સમયન્યૂન બે આવલિકામાં બે ધાયેલાં ૧૧ સંઘ્રહકિટ્ટિઓના દલિકોનો અને લોભની ૩૭ સંઘ્રહકિટ્ટિનો ક્ષય દ્વક્ત સંક્રમથી થાય છે સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓનો અનુભવથી (ઉદય દ્વારા) ક્ષય થાય છે.

(૨૧૮) સૂક્ષ્મકિટ્ટિવેદનના કાળથી માંડીને ક્રોધની ૧લી સંઘ્રહકિટ્ટિના વેદનકાળ સુધી પશ્ચાત્તુપૂર્વીથી વેદનકાળ વિશેષાધિક હોય છે.

(૨૧૯) માનના ઉદયે ક્ષપકશ્રેણિ માંડનારને માનની પ્રથમસ્થિતિ ક્રોધના ક્ષપણાદ્ધાસહિત ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિપ્રમાણ, માયાના ઉદયે ક્ષપકશ્રેણિ માંડનારને માયાની પ્રથમસ્થિતિ ક્રોધ અને માનના ક્ષપણાદ્ધાસહિત ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિપ્રમાણ, લોભના ઉદયે ક્ષપકશ્રેણિ માંડનારને લોભની પ્રથમસ્થિતિ ક્રોધ-માન-માયાના ક્ષપણાકાળસહિત ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિપ્રમાણ હોય છે.

(૨૨૦) માનના ઉદયથી ક્ષપકશ્રેણિ માંડનાર ક્રોધનો ક્ષય કરી, માયાના ઉદયથી ક્ષપકશ્રેણિ પર ચડનાર ક્રોધ અને માનનો નાશ કરી અને લોભના ઉદયથી આરોહણ કરનાર

ક્રોધ-માન-માયાનો વિનાશ કરી ક્રમશઃ અધિકાર્યું કરણ અને કિટ્ટિકરણ કરે છે. ત્યાર બાદ મોહનીયકર્મને કિટ્ટિસ્વરૂપે ખપાવે છે.

(૨૨૧) પુરુષવેદના ઉદયથી ક્ષપકત્રેણિ માંડનાર આત્મા જે સ્થાને સ્ત્રીવેદને સર્વંથા ખપાવે છે, તે સ્થાન સુધી સ્ત્રીવેદથી ત્રેણિ માંડનાર આત્મા સ્ત્રીવેદની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે. સ્ત્રી-વેદોદયના વિચ્છેદ પછી અંતર્મુહૂર્ત બાદ સાત નોકપાયને એકીસાથે ખપાવે છે.

(૨૨૨) સ્ત્રીવેદના ઉદયથી ક્ષપકત્રેણિ માંડનાર સ્ત્રીવેદની જેટલી પ્રથમસ્થિતિ રાખે છે, તેટલી નપુસકવેદના ઉદયથી ક્ષપકત્રેણિ માંડનાર નપુંસકવેદની પ્રથમસ્થિતિ રાખે છે અને નપુંસકવેદ તેમજ સ્ત્રીવેદને એકીસાથે ખપાવે છે. વેદોદયના વિચ્છેદ પછી અંતર્મુહૂર્ત બાદ સાત નોકપાયનો એકીસાથે નાશ કરે છે.

(૨૨૩) સ્ત્રીવેદ અને નપુંસકવેદના ઉદયથી ક્ષપકત્રેણિ માંડનારને પુરુષવેદનો જઘન્ય સ્થિતિખંધ થતો નથી. બાકીની પ્રક્રિયા પુરુષવેદોદયથી ક્ષપકત્રેણિ માંડનારની જેમ જાણવી. આ રીતે સિદ્ધ સિદ્ધ વેદના ઉદયથી ક્ષપકત્રેણિ માંડનારનો પ્રક્રિયાભેદ કહ્યો.

(૨૨૪) સૂક્ષ્મસંપરાયના અનંતરસમયે યથાખ્યાતસમયને પામતો ક્ષપક આત્મા ક્ષીણુકપાયગુણસ્થાનકને પ્રાપ્ત કરે છે અને તે જ સમયથી સ્થિતિ-રસવિનાનું અને પ્રકૃતિ-પ્રદેશવાળું કર્મ (શાતા વેદનીય) બાંધે છે. આ કર્મબંધને ઇર્થાપથિક બંધ કહેવાય છે.

(૨૨૫) ત્રણ ધાતિકર્મ અને ત્રણ અધાતિકર્મના સ્થિતિધાત, રસધાત અને ગુણત્રેણિ પૂર્વની જેમ કરે છે. દલિકની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મસંપરાય કરતાં ગુણુત્રેણિનર્જરા અસંખ્યગુણી છે.

(૨૨૬) ક્ષીણુકપાયગુણસ્થાનકનો સંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે, ત્યારે અતિમસ્થિતિખંડ દ્વારા ક્ષીણુકપાયગુણસ્થાનકની ઉપરની ત્રણ ધાતિકર્મોની સ્થિતિનો ધ્યાનદ્વારા ધાત કરે છે.

(૨૨૭) કર્મક્ષયનું કારણભૂત ધ્યાન બે પ્રકારે છે-(૧) ધર્મધ્યાન (૨) શુદ્ધધ્યાન આ બંને ધ્યાનના ૪-૪ પ્રકાર આગમશાસ્ત્રોથી જાણી લેવા.

(૨૨૮) ત્રણ ધાતિકર્મના ચરમસ્થિતિખંડનો નાશ થયા બાદ તેનો સ્થિતિધાત થતો નથી. ક્ષીણુકપાયગુણસ્થાનકનો કાળ એક સમય અધિક એક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે ધાતિકર્મની જઘન્યસ્થિત્યુદીરણા થાય છે.

(૨૨૯) ક્ષીણુકપાયગુણસ્થાનકના દ્વિચરમસમયે નિદ્રાદ્વિકનાં ઉદય અને સત્તા વિચ્છેદ પામે છે. ચરમસમયે ૫ જ્ઞાનાવરણ ૪ દર્શનાવરણ ૫ અંતરાય આ ૧૪ પ્રકૃતિઓનાં ઉદય અને સત્તા વિચ્છેદ પામે છે.

(૨૩૦) અનંતરસમયે ક્ષપક સયોગિકેવલિગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરે છે અને તે જ સમયે અનંત કેવલજ્ઞાન, અનંત કેવલદર્શન અને અનંતવીર્યને પ્રાપ્ત કરે છે.

(૨૩૧) આ ગુણસ્થાનકનો જઘન્યકાળ અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટકાળ દેશોનપૂર્વકોટિ વર્ષ હોય છે આયોજિકાકરણ ન કરે ત્યાંસુધી આ ગુણસ્થાનકે ગુણત્રેણિ અવસ્થિત હોય છે.

(૨૩૨) અંતર્મુહૂર્ત જેટલું આયુષ્ય બાકી રહે ત્યારે ક્ષપક આયોજિકાકરણ કરે છે.

કેટલાક આચાર્યો આ કરણને આવશ્યકકરણ, કેટલાક અવશ્યકકરણ કેટલાક આવર્જિતકરણ અને કેટલાક આવર્જકરણ કહે છે.

(૨૩૩) ત્યાર બાદ, જેમને વેદનીયાદિ કર્મોની સ્થિતિ આયુષ્ય કરતા અધિક હોય તે આત્માઓ કેવલિસમુદ્ઘાત કરે છે.

(૨૩૪-૨૩૫) કેવલિસમુદ્ઘાત-૪ સમયમાં અનુક્રમે દંડ, કપાટ, પ્રતર અને લોકપૂરણ કરે છે. પ્રથમસમયે દંડ કરતી વખતે એક અસંખ્યાતભાગપ્રમાણુ જીવપ્રદેશોને સ્વશરીરમાં રહેવા દઈ બાકીના બહુઅસંખ્યાતભાગપ્રમાણુ જીવપ્રદેશોને વિસ્તારે છે. અને ત્યારે સ્થિતિબંધ દ્વારા સ્થિતિસત્તાના ઘણા અસંખ્યાતભાગોનો અને રસબંધ દ્વારા રસસત્તાના ઘણા અનંત ભાગોનો નાશ કરે છે.

(૨૩૬) બીજા સમયે કપાટ કરતી વખતે, પહેલા સમયે બાકી રહેલા એક અસંખ્યાતભાગ પ્રમાણુ પ્રદેશોના અસંખ્યાત ભાગો કરી, એક અસંખ્યાતભાગ પ્રમાણુ પોતાના શરીરમાં રાખી બાકીના બહુઅસંખ્યાતભાગપ્રમાણુ આત્મપ્રદેશોને વિસ્તારે છે. સ્થિતિબંધ અને રસબંધ પૂર્વની જેમ કરે છે.

(૨૩૭) ત્રીજા સમયે પ્રતર કરતી વખતે, બીજા સમયે બાકી રહેલા પ્રદેશોના અસંખ્યાતભાગો કરી એક અસંખ્યાતભાગ પ્રમાણુને સ્વશરીરમાં રાખી બાકી રહેલા બહુ અસંખ્યાતભાગોને વિસ્તારે છે અહીં પણ સ્થિતિબંધ અને રસબંધ પૂર્વવત્ થાય છે.

(૨૩૮) ચોથા સમયે લોકપૂરણ કરતો જીવ ત્રીજા સમયે બાકી રહેલા એક અસંખ્યાતભાગ પ્રમાણુ સ્વપ્રદેશોને વિસ્તારે છે, ત્યારે આત્માનો એક એક પ્રદેશ એક એક આકાશપ્રદેશ ઉપર હોય છે. અહીં સ્થિતિબંધ અને રસબંધ પૂર્વની જેમ થાય છે.

(૨૩૯) લોકપૂરણ વખતે વેદનીયાદિ કર્મોની સ્થિતિસત્તા અતર્મુદ્ધૂર્તપ્રમાણુ હોય છે અને તે આયુષ્યની સ્થિતિસત્તા કરતા સંખ્યાતગુણી હોય છે. ત્યાર બાદ પૂર્વેક્ષકમયી ભક્ષક ક્રમે લોકપૂરણ વગેરેને સહરી લે છે.

(૨૪૦) પાંચમા સમયે પ્રતરમાં વર્તતો આત્મા ઘણા સંખ્યાતભાગપ્રમાણુ સ્થિતિનો અને ઘણા અનંતભાગપ્રમાણુ રસનો ઘાત કરે છે

(૨૪૧) છઠ્ઠા સમયે કપાટમાં વર્તતો પૂર્વવત્ સ્થિતિ અને રસનો નાશ કરે છે. માત્ર અહીંથી સ્થિતિબંધઅદ્ધા અને રસબંધઅદ્ધા અંતર્મુદ્ધૂર્ત પ્રમાણુ હોય છે. પહેલા પાંચ સમયમાં તે એક સામયિક હતો.

(૨૪૨) સાતમા સમયે કપાટનું સંહરણ કરી દંડમાં વર્તે છે. આઠમા સમયે દંડનું સંહરણ કરી શરીરસ્થ જીવપ્રદેશોવાળો બને છે.

(૨૪૩) સમુદ્ઘાત અવસ્થામાં ૧લા અને ૮મા સમયે ઔદારિકકાયયોગ, ૨જા, ૬ઠ્ઠા અને ૭મા સમયે ઔદારિકમિશ્રકાયયોગ અને ૩જા, ૪થા તેમજ ૫મા સમયે કાર્મણુકાયયોગ હોય છે. સમુદ્ઘાત પછી ક્ષપક યોગનિરોધ કરે છે

(૨૪૪) ત્રિવિધ યોગનો નિરોધ-સમુદ્ઘાત કરનાર સમુદ્ઘાતની સમાપ્તિ કરીને અને બીજા જીવો આયોજિકાકરણ કરીને અતર્મુદ્ધૂર્ત પછી બાહ્યકાયયોગના બળથી અત-

મુંદૂર્તકાળમાં બાદરવચનયોગનો, ત્યાર પછી અંતમુંદૂર્ત સુધી વિશ્રામ કર્યા બાદ બાદરકાય-યોગના બલથી અંતમુંદૂર્તકાળમાં બાદરમનોયોગનો, ત્યાર પછી અંતમુંદૂર્ત સુધી વિશ્રામ કર્યા બાદ બાદરકાયયોગના બળથી અંતમુંદૂર્તમાં ઉચ્છ્વાસનો અને ત્યાર પછી અંતમુંદૂર્ત સુધી વિશ્રામ કર્યા બાદ 'બાદરકાયયોગના બળથી અંતમુંદૂર્તમાં બાદરકાય-યોગનો નિરોધ કરે છે. બાદરકાયયોગ નિરોધના પ્રથમ સમયથી અંતમુંદૂર્ત સુધી યોગનાં અપૂર્વસ્પર્ધકો કરે છે ત્યાર બાદ અંતમુંદૂર્ત સુધી યોગની કિટ્ટિઓ કરે છે કિટ્ટિકરણના અનંતરસમયે સૂક્ષ્મકાયયોગના બળથી સૂક્ષ્મવાગ્યોગનો નિરોધ કરે છે. ત્યાર બાદ અંત-મુંદૂર્તસુધી વિશ્રામ કરી અંતમુંદૂર્તકાળમાં સૂક્ષ્મમનોયોગનો નિરોધ કરે છે ત્યાર બાદ અંતમુંદૂર્ત સુધી વિશ્રામ કરી સૂક્ષ્મકાયયોગના નિરોધનો પ્રારંભ કરે છે. સૂક્ષ્મકાયયોગ-નિરોધના ૧લા સમયે યોગકિટ્ટિઓના ઘણા અસંખ્યાતભાગોનો નાશ કરે છે, એક અસંખ્યાત-ભાગ બાકી રાખે છે. ૨ જા સમયે તે ભાગના ઘણા અસંખ્યાતભાગોનો નાશ કરી એક અસંખ્યાતભાગ બાકી રાખે છે આ રીતે ઉત્તરોત્તર સમયે કિટ્ટિઓનો નાશ સંયોગિકેવલિના ચરમસમય સુધી કરે છે. આવશ્યકચૂલિકાર વગેરે મહર્ષિઓનો આ અભિપ્રાય છે.

(૨૪૫-૨૪૬-૨૪૭) કષાયપ્રાણતચૂલિકારનો અભિપ્રાય : બાદરકાયયોગના આલંબનથી પહેલાં બાદરમનોયોગનો નિરોધ કરે ત્યાર બાદ અંતમુંદૂર્ત સુધી વિશ્રામ કરી અંતમુંદૂર્તકાળમાં બાદરવચનયોગનો નિરોધ કરે, ત્યાર બાદ અંતમુંદૂર્ત સુધી વિશ્રામ કરી બાદરકાયયોગના આલંબનથી અંતમુંદૂર્તકાળમાં બાદરધ્વાસોધ્વાસનો નિરોધ કરે. ત્યાર બાદ અંતમુંદૂર્તકાળ સુધી વિશ્રામ કરી બાદરકાયયોગથી બાદરકાયયોગનો નિરોધ કરે. ત્યાર બાદ અંતમુંદૂર્ત પછી સૂક્ષ્મકાયયોગથી અંતમુંદૂર્તકાળમાં સૂક્ષ્મમનોયોગનો, ત્યાર બાદ એ જ રીતે સૂક્ષ્મવચનયોગનો, ત્યાર બાદ એ જ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ ધ્વાસોધ્વાસનો નિરોધ કરે. ત્યાર બાદ અંતમુંદૂર્ત પછી સૂક્ષ્મકાયયોગનો નિરોધ કરતો જીવ પ્રથમપૂર્વ-સ્પર્ધકની નીચે યોગનાં અપૂર્વસ્પર્ધકો કરે છે.

(૨૪૮-૨૪૯) પૂર્વસ્પર્ધકોની પ્રથમવર્ગણના અસંખ્યાતભાગપ્રમાણ વીર્યાવિભાગો અને જીવપ્રદેશો જે છે અને તેનાં અપૂર્વસ્પર્ધકો કરે છે દ્વિતીયાદિ સમયથી અસંખ્યગુણ-હીનક્રમથી અપૂર્વસ્પર્ધકો બનાવે છે અને આત્મપ્રદેશો અસંખ્યગુણક્રમથી જે છે.

(૨૫૦) યોગનાં અપૂર્વસ્પર્ધકોનું પ્રમાણ-યોગનાં અપૂર્વસ્પર્ધકો સૂચિશ્રેણિના વર્ગમૂળના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ અને પૂર્વસ્પર્ધકોના પણ અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ હોય છે.

(૨૫૧) અંતમુંદૂર્ત સુધી યોગનાં અપૂર્વસ્પર્ધકો કર્યા પછી પૂર્વ-અપૂર્વસ્પર્ધકો-માંથી અપૂર્વસ્પર્ધકોની નીચે સૂચિશ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ કિટ્ટિઓ કરે છે.

(૨૫૨) યોગકિટ્ટિકરણના પ્રથમસમયે અપૂર્વસ્પર્ધકોની પ્રથમવર્ગણના અસં-ખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ વીર્યાવિભાગો અને પૂર્વાપૂર્વસ્પર્ધકોમાં રહેલા સર્વાત્મપ્રદેશોમાંથી અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ પ્રદેશોને જે છે.

૧ સૂક્ષ્મકાયયોગના બળથી બાદરકાયયોગનો નિરોધ કરે છે આ પ્રમાણે આવશ્યકચૂલિકાર વગેરે મહાપુરુષો માને છે

(૨૫૩) અંતર્મુદૂર્તકાળ સુધી અસંખ્યગુણહીનક્રમે કિટ્ટિઓ કરે છે. અને જીવપ્રદેશોને અસંખ્યગુણક્રમે ખેંચે છે. કિટ્ટિગુણુકાર પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ છે. કિટ્ટિ-ગુણુકાર એટલે (૧) ઉત્તરોત્તર સમયે કરાતી કિટ્ટિઓને જે ગુણુક દ્વારા ગુણુવાથી પૂર્વ-પૂર્વસમયે કરેલી કિટ્ટિઓની સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય તે ગુણુક. (૨) અથવા જીવના એક પ્રદેશને આશરીને વિવક્ષિત કિટ્ટિના વીર્યાવિભાગોને જે ગુણુક દ્વારા ગુણુવાથી તેની અનંતર ઉપરની કિટ્ટિના રસાવિભાગો પ્રાપ્ત થાય તે ગુણુક. (૩) અથવા વિવક્ષિત કિટ્ટિમાં રહેલા સર્વ જીવપ્રદેશોના વીર્યાવિભાગોને જે ગુણુક દ્વારા ગુણુવાથી તેની અનંતર ઉપરની કિટ્ટિમાં રહેલા સર્વ પ્રદેશોના વીર્યાવિભાગો પ્રાપ્ત થાય તે ગુણુક.

(૨૫૫) કિટ્ટિકરણની સમાપ્તિના અનંતરસમયે પૂર્વ-અપૂર્વસ્પર્શકોનો નાશ કરે છે અને ત્યારથી માડી અંતર્મુદૂર્ત સુધી કિટ્ટિગત યોગ પ્રવર્તે છે.

(૨૫૬) સૂક્ષ્મકાયયોગનો નિરોધ કરનાર જીવને સૂક્ષ્મક્રિયાડપ્રતિપાતી નામનુ ત્રીણુ શુદ્ધધ્યાન હોય છે સયોગિકેવલિગુણુસ્થાનકના ચરમસમયે બાકી રહેલી સર્વ યોગ-કિટ્ટિઓનો નાશ કરે છે.

(૨૫૭-૨૫૮-૨૫૯) ઉદયવિચ્છેદ-વેદનીયની ખે પ્રકૃતિમાંથી એક (શાતા કે અશાતા), ઔદારિકશરીર, ઔદારિકઅગોપાંગ, તૈજસકામંજીશરીર, ૬ સ્થાન, ૧૬ સઘયણ, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, શુભાશુભખગતિ, અગુરુલઘુ, ઉપઘાત, પરાઘાત, નિર્માણ, પ્રત્યેક, સ્થિર, અસ્થિર, શુભ, અશુભ આ ૨૭ પ્રકૃતિના ઉદયનો વિચ્છેદ થાય છે. 'સુસ્વર, દુઃસ્વર અને ઉચ્છ્વાસનામકર્મ'નો ઉદયવિચ્છેદ પહેલાં થયેલો છે.

(૨૬૦) સયોગિકેવલિગુણુસ્થાનકના ચરમસમયે (૧) કિટ્ટિ (૨) યોગ (૩) સ્થિતિ-ઘાત અને રસઘાત (૪) નામ અને ગોત્રની ઉદીરણા (૫) લેશ્યા (૬) બંધ (૭) સૂક્ષ્મક્રિયાડપ્રતિપાતી ધ્યાન આ ૭ પદાર્થોનો વિચ્છેદ થાય છે.

(૨૬૧) અનંતરસમયે અયોગિકેવલિગુણુસ્થાનકને સ્પર્શી વ્યવચ્છિન્નક્રિયાડપ્રતિ-પાતી નામનુ ચોથુ શુદ્ધધ્યાન અને અંતર્મુદૂર્તકાલપ્રમાણ શૈલેશી પ્રાપ્ત કરે છે

(૨૬૨-૩૬૩-૨૬૪) અલેશી અને અયોગી કેવલિલગવાન આયોગિકાકરણ વખતે નવા રચાયેલા કર્મપ્રદેશોને અસંખ્યગુણુકમથી ખપાવે છે. અયોગિકેવલિગુણુસ્થાનકના દ્વિચરમ-સમયે (ઉપાન્ત્ય સમયે) ૬ સ્થાન, અસ્થિર, અશુભ, દુર્ભંગ, દુઃસ્વર, અનાદેય, અપયશ ૬ સઘયણ અગુરુલઘુ, ઉપઘાત, પરાઘાત, ઉચ્છ્વાસ ઔદારિકાદિ ૫ શરીર, ૫ સંઘાતન, શુભાશુભવિહાયોગતિ, દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી, ૫ વર્ણ, ૨ ગંધ, ૫ રસ, ૮ સ્પર્શ, ૧૫ બંધન, નિર્માણ, ૩ અગોપાંગ, પ્રત્યેક, સ્થિર, શુભ, સુસ્વર, અપર્યાપ્ત, શાતા અથવા અશાતા, અને નીચગોત્ર આ ૮૨ પ્રકૃતિઓનો સત્તામાંથી વિચ્છેદ થાય છે.

૧ વચનયોગના નિરોધ વખતે સુસ્વરદ્વ સ્વરનો અને ઉચ્છ્વાસનિરોધ વખતે ઉચ્છ્વાસનામકર્મનો ઉદય વિચ્છેદ થાય છે

(૨૬૫) અયોગિકેવલિગુણસ્થાનકના ચરમસમયે મનુષ્યગતિ, મનુષ્યાનુપૂર્વી, મનુષ્યા-
યુધ્ય, ત્રસ, ખાદર, પર્યાસ, પચેદ્રિયભ્રમિ, યશકીર્તિ, સુભગ, આદેય અને શાતા કે અશાતા આ
૧૨ અને જિનનામ બાધેકું હોય તો ૧૩ પ્રકૃતિઓનો સત્તામાથી વિચ્છેદ થાય છે. (૧૩
પ્રકૃતિઓનો વિચ્છેદ તીર્થંકર ભગવાનને આશરીને થાય) તથા મનુષ્યાનુપૂર્વી સિવાય ઉપ-
સુંદ્રત પ્રકૃતિઓનો ઉદય વિચ્છેદ થાય છે.

(૨૬૬) કેટલાક આચાર્ય ભગવતો કહે છે કે મનુષ્યાનુપૂર્વીની સત્તાનો પણ વિચ્છેદ
અયોગિકેવલિગુણસ્થાનકના ચરમસમયે થાય છે. આ કર્મક્ષયની પ્રક્રિયાની અંતે સમયાંતર
અને પ્રદેશાંતરને નહિ સ્પર્શતો આત્મા એ જ સમયે સિદ્ધ થાય છે.

(૨૬૭) જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ કર્મના ક્ષયથી મિદ્ધ થયેલા આત્માઓ કેવલજ્ઞાનાદિ
આઠ ગુણો પ્રાપ્ત કરે છે અને તેઓ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા નામની પૃથ્વી ઉપર લોકાગ્રને
સ્પર્શીને રહેલા છે.

જ્ઞાનાવરણના ક્ષયથી અનંતકેવલજ્ઞાન, દર્શનાવરણના ક્ષયથી અનંતકેવલદર્શન,
વેદનીયના ક્ષયથી અનંત સુખ, મોહનીયના ક્ષયથી ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ-ક્ષાયિકચારિત્ર,
આયુષ્યના ક્ષયથી અક્ષયસ્થિતિ, નામ-ગોત્રના ક્ષયથી અમૂર્ત-અનંતઅવગાહના અને
અતરાયના ક્ષયથી અનંતવીર્ય આ આઠ ગુણો તેમને પ્રાપ્ત થાય છે

(૨૬૮) કાર્મક્રથિક મતે એક ભવમા બન્ને શ્રેણિ (ક્ષપકશ્રેણિ અને ઉપશમશ્રેણિ)
હોઈ શકે છે. સૈદ્ધાંતિક મતે એક ભવમા બેમાથી કોઈ પણ એક જ શ્રેણિ હોય છે.

(૨૬૯) ક્ષપકશ્રેણિરૂપ સરોવરમા કર્મમલને ઘોઈ નાંખનાર શ્રી વીરભગવંત
જય પામો. પરમશુરૂ પૂં આચાર્ય ભગવાન શ્રીમદ્ વિજયપ્રેમસુરીશ્ચળ મહારાજ
તથા તેમના અતેવાસી શિષ્યરત્ન પૂં પં બાનુવિજયળ ગણિવર્ય પણ જય પામો.

(૨૭૦) આ અથમા (૧) પૂં પં બાનુવિજયળ ગણિવર્યના શિષ્યરત્ન પૂં
સુનિરાજશ્રી ધર્મઘોષવિજયળ મંના શિષ્યરત્ન પૂં સુનિરાજશ્રી જયઘોષવિજયળ
મં, (૨) પૂં પં બાનુવિજયળ ગણિવર્યના શિષ્યરત્ન પૂં સુનિરાજશ્રી ધર્મનિન્દ-
વિજયળ મં, (૩) પૂં પં બાનુવિજયળ ગણિવર્યના શિષ્યરત્ન સ્વર્ગગત પૂં પં
શ્રીપદ્મવિજયળ ગણિવર્યના શિષ્યરત્ન પૂં સુનિરાજશ્રી હેમચંદ્રવિજયળ મં, (૪)
તથા પૂં પં શ્રી બાનુવિજયળ ગણિવર્યના શિષ્યરત્ન સુનિરાજશ્રી જિતેન્દ્રવિજયળ-
મહારાજના શિષ્ય સુનિ ગુણુરત્નવિજયે કર્મપ્રકૃતિ, સમ્પત્તિકા, કષાયપ્રાભૂત વગેરે પ્રાચીન
અથોમાથી કર્મલપણાના પદાર્થોનો સંગ્રહ કર્યો છે

(૨૭૧) પદાર્થ સંગ્રહ કર્યા પછી પૂં સુનિરાજશ્રી જિતેન્દ્રવિજયળ મંના શિષ્ય
ગુણુરત્નવિજયે આ ખવગસેદી(ક્ષપકશ્રેણિ)અથની રચના કરી છે. આ અથમાં છન્ન-
સ્થતાદિના કારણે થએલી સખલતાઓ બહુશ્રુત-ગીતાર્થો કૃપા કરી સુધારે એ જ એક પ્રાર્થના.

ખવગસેદી (ક્ષપકશ્રેણિ) મૂળ ગાથાઓનો ગુજરાતીમાં ભાવાનુવાદ સમાપ્ત.

